

ഭാരതത്തിന്റെ ആദ്ധ്യാത്മികജ്ഞാനവും സാംസ്കാരികപൈതൃകവും പരിപോഷിപ്പിക്കുകയും പ്രചരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന മഹദ്ഗ്രന്ഥങ്ങൾ, അവയുടെ മൂല്യവും വ്യക്തതയും ഒട്ടും ചോർന്നുപോകാതെതന്നെ, നൂതന സാങ്കേതികവിദ്യ ഉപയോഗിച്ച് പരിരക്ഷിക്കുകയും ജിജ്ഞാസുകൾക്ക് സൗജന്യമായി പകർന്നുകൊടുക്കുകയും ചെയ്യുക എന്ന ശ്രേയസ് ഫൗണ്ടേഷന്റെ ലക്ഷ്യ സാക്ഷാത്കാരമാണ് ശ്രേയസ് ഓൺലൈൻ ഡിജിറ്റൽ ലൈബ്രറി.

ഗ്രന്ഥശാലകളുടെയും ആദ്ധ്യാത്മിക പ്രസ്ഥാനങ്ങളുടെയും വ്യക്തികളുടെയും സഹകരണത്തോടെ കോർത്തിണക്കിയിരിക്കുന്ന ഈ ഓൺലൈൻ ലൈബ്രറിയിൽ അപൂർവ്വങ്ങളായ വിശിഷ്ടഗ്രന്ഥങ്ങൾ സ്കാൻ ചെയ്ത് മികവാർന്ന ചെറിയ പി ഡി എഫ് ഫയലുകളായി ലഭ്യമാക്കിയിരിക്കുന്നു. ഇവ കമ്പ്യൂട്ടറിലോ പ്രിന്റ് ചെയ്തോ എളുപ്പത്തിൽ വായിക്കാവുന്നതാണ്.

ശ്രേയസ് ഓൺലൈൻ ഡിജിറ്റൽ ലൈബ്രറിയിൽ ലഭ്യമായ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ വ്യക്തിപരമായ ആവശ്യങ്ങൾക്കുവേണ്ടി സൗജന്യമായി ഉപയോഗിക്കാവുന്നതാണ്. എന്നാൽ വാണിജ്യപരവും മറ്റുമായ കാര്യങ്ങൾക്കായി ഇവ ദുരുപയോഗം ചെയ്യുന്നത് തീർച്ചയായും അനുവദനീയമല്ല.

ഈ ഗ്രന്ഥശേഖരത്തിന് മുതൽക്കൂട്ടായ ഈ പുണ്യഗ്രന്ഥത്തിന്റെ രചയിതാവിനും പ്രകാശകർക്കും നന്ദി രേഖപ്പെടുത്തുന്നു.

ശ്രേയസ് ഓൺലൈൻ ഡിജിറ്റൽ ലൈബ്രറിയെക്കുറിച്ചും ശ്രേയസ് ഫൗണ്ടേഷനെക്കുറിച്ചും കൂടുതൽ വിവരങ്ങൾ അറിയാനും പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ പങ്കാളിയാകാനും ശ്രേയസ് വെബ്സൈറ്റ് സന്ദർശിക്കുക.

<http://sreyas.in>

ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീത

(ശാങ്കരാചാര്യസഹിതം)

സഭാനന്ദ പ്രസ്സ് (കണ്ണൂർ)
സഭാനന്ദപുരം

ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീത

(ശാങ്കരഭാഷ്യസഹിതം.)

പ്രകാശകന്മാർ:

സദാനന്ദ പ്രസ്സ് (Reg:)

സദാനന്ദപുരം.

1-ാം പതിപ്പ് കോപ്പി 5000

വില: 140.00 രൂപ.

1995

ശാങ്കരഭാഷ്യത്തിന്റെ

ഉപക്രമണിക

ഒാം

നാരായണഃ പരോഽവ്യക്താഭണ്ഡമവ്യക്തസംഭവം

അണ്ഡസ്യാന്തസ്തപിമേ ലോകാഃ സപ്തഭീപാ ച മേദിനി

അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഭഗവാൻ ഈ ലോകത്തെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ട് അതിന്റെ സ്ഥിതിക്കുവേണ്ടി ആദ്യം മരീചി മുതലായ പ്രജാപതികളെ സൃഷ്ടിച്ചു. വേദോക്തമായും പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായുമുള്ള ധർമ്മത്തെ അവരെക്കൊണ്ടു സ്വീകരിപ്പിച്ചു. പിന്നെ സനകാദികളെ സൃഷ്ടിച്ചു അവരെക്കൊണ്ടു ജ്ഞാനവൈരാഗ്യലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന നിവൃത്തിധർമ്മത്തേയും സ്വീകരിപ്പിച്ചു. ഇങ്ങനെ വേദോക്തമായ ധർമ്മം പ്രവൃത്തിലക്ഷണമെന്നും നിവൃത്തിലക്ഷണമെന്നും രണ്ടു പ്രകാരത്തിലാകുന്നു. ജഗൽസൃഷ്ടിക്കു ഹേതുവായും, പ്രാണികൾക്കു സാക്ഷാദ്ഭൂതത്തിനും മുക്തിക്കും ഹേതുവായുമിരിക്കുന്ന ആ ധർമ്മത്തെ ശ്രേയസ്സിനെ ഇച്ഛിക്കുന്ന ബ്രാഹ്മണാദി സകലവർണ്ണാശ്രമികളും വളരെക്കാലം അനുഷ്ഠിച്ചുവന്നിരുന്നു. എന്നാൽ കാലക്രമംകൊണ്ട് അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർക്കു കാരോടെവ. ഹേതുവായിട്ടു വിവേകവിജ്ഞാനക്ഷയംനിമിത്തം ധർമ്മക്ഷയവും അധർമ്മാഭിവൃദ്ധിയും വന്നതിനാൽ ജഗത്തിന്റെ സ്ഥിതിയെ പരിപാലിപ്പാനായിക്കൊണ്ട് ആദികർത്താവായ നാരായണൻ എന്ന പേരോടു കൂടിയ സാക്ഷാൽ മഹാവിഷ്ണു ബ്രാഹ്മണരുടെ (=ഭേമസ്യ ബ്രഹ്മണം) ബ്രാഹ്മണത്വത്തെ രക്ഷിപ്പാൻവേണ്ടി വസുദേവംഗമായി ദേവകിയിൽ കൃഷ്ണനായി അവതരംചെയ്തു. എന്തെന്നാൽ, ബ്രാഹ്മണത്വം രക്ഷിക്കപ്പെട്ടാൽ വൈദികധർമ്മം രക്ഷിക്കപ്പെടുന്നു. അന്യവർണ്ണാശ്രമങ്ങൾ അതിനെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കയാൽ അവയും രക്ഷിക്കപ്പെടുന്നു.

സദാ ജ്ഞാനൈശ്വര്യശക്തി ബലവീര്യതേജസ്സകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആ ഭഗവാൻ ത്രിഗുണാത്മികയായും മൂലപ്രകൃതിയായും വൈഷ്ണവിയായുമിരിക്കുന്ന സ്വന്തമായ വശീകരിച്ചു

ദേഹമാണെന്നപോലെ അവതാരംചെയ്ത ലോകസംഗ്രഹത്തെ ചെയ്യുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ പരമാത്മത്തിൽ അജ്ഞായും അവിനാശിയായും സ്വഭാവേന നിത്യനായും ശുദ്ധനായും ബുദ്ധനായും മുക്തനായുമിരിക്കുന്ന തനിക്കു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ലെങ്കിലും ജീവികളെ അനുഗ്രഹിക്കണമെന്ന ഒരു ഉദ്ദേശ്യത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ ശോകമോഹസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുന്ന അജ്ഞാനായിക്കൊണ്ടു് ഈ രണ്ടു വൈദിക ധർമ്മങ്ങളേയും ഉപദേശിച്ചു. ഗുണാധികന്മാരായവർ സ്വീകരിച്ചു് അനുഷ്ഠിച്ചാൽ അധികം പ്രചാരംവരുമെന്നു വിചാരിച്ചാകുന്നു ഭഗവാൻ അജ്ഞാനന് ഉപദേശിച്ചതു്. ഭഗവാനാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള ആ ധർമ്മത്തെ സർവ്വജ്ഞനായിരിക്കുന്ന ഭഗവാൻ വേദവ്യാസൻ 'ഗീത' എന്ന പേരോടു കൂടി ഏഴുനൂറു ശ്ലോകമാക്കി കൂട്ടിച്ചേർത്തു.

ഈ ഗീതാശാസ്ത്രം എല്ലാ വേദാത്മങ്ങളുടേയും സാരമാകുന്നു. അതിനെ മനസ്സിലാക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസവുമുണ്ട്. അതിലെ സംഭാഷണങ്ങളെ വിശദമാക്കുന്നതിന്നു് അനേകം വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർ അതിനെ പദംപ്രതി വ്യാഖ്യാനിച്ചു പരിശോധിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും അവയെല്ലാം ലൗകികന്മാരെ അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളായ അർത്ഥങ്ങളെ പറിപ്പിക്കുന്നതായും, അനേകാർത്ഥങ്ങളോടുകൂടിയവയായും കാണപ്പെടുന്നു. അതിനാൽ ഞാൻ വിവരമായി അർത്ഥനിർണ്ണയംചെയ്യുന്നതിന്നു സംക്ഷേപമായി ഒരു വിവരണത്തെ ചെയ്യുന്നു.

ചുരുക്കിപ്പറയുന്നതായാൽ, ഈ ശാസ്ത്രംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം പരമപദപ്രാപ്തിയും, സംസാരത്തിൽനിന്നും തൽക്കാലത്തിൽനിന്നുമുള്ള നിവൃത്തിയുമാകുന്നു. അതു സർവ്വകർമ്മസംന്യാസപൂർവ്വകമായിട്ടുള്ള ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാരൂപമായ ധർമ്മാപരണംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നു. ഈ ഗീതാത്മധർമ്മത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു ഭഗവാൻതന്നെ അനുഗീതയിൽ ഇപ്രകാരം പറയുന്നു:

“സ ഹി ധർമ്മഃ സുപര്യാപ്തോ ബ്രഹ്മണഃ പദവേദനേ.”

(ബ്രഹ്മപദവിയെ പ്രാപിപ്പാൻ ആ [ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാരൂപമായ] ധർമ്മം ധാരാളം മതിയാകുന്നതാണ്.)

(മഃ ഭാ. അശ്വമേധപർവ്വം. അ. 16. ശ്ലോ. 12)

അവിടെത്തന്നെ പിന്നെയും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്:

“നൈവ ധർമ്മീ ന ചാധർമ്മീ ന ചൈവ ഹി ശുഭാശുഭേ”
യഃ സ്യാദേകാസനേ ലീനസ്തഷ്ടീം കീഞ്ചിദപിന്തയൻ.”

(ഒരേ ആസനത്തിന്മേൽത്തന്നെ ഇരുന്നു മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കി ഒന്നിനേയും വിചാരിക്കാതെയിരിക്കുന്നവൻ ധർമ്മിയല്ല, അധർമ്മിയല്ല, സുഖിയല്ല, ദുഃഖിയല്ല.)

“ജ്ഞാനം സന്യാസലക്ഷണം.” എന്നും അതിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഈ ശാസ്ത്രത്തിൽത്തന്നെ അവസാനത്തിൽ ഭഗവാൻ അജ്ഞനനോടു പറയുന്നു:

“സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ മാമേകം ശരണം. (വജ.)”
(സകല ധർമ്മങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ച് എന്നെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ചാലും.)

പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായ ധർമ്മം ലൗകികമായ അഭ്യുദയത്തെ കൊടുക്കുന്നതും എല്ലാ വർണ്ണാശ്രമികൾക്കും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും ദേവാദിസ്ഥാനപ്രാപ്തിക്കു ഹേതുവായിട്ടുള്ളതും ആകുന്നു വൈകല്യം, ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണബുദ്ധ്യോ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നുവെങ്കിൽ അതു മനഃശുദ്ധിക്കു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു. മനഃശുദ്ധിയുള്ളവന്നു ജ്ഞാനനിഷ്ക്കളള യോഗ്യത സിദ്ധിക്കുന്നു. അപ്പോൾ അവന്നു ജ്ഞാനവും സിദ്ധിക്കുന്നു. അതിനാൽ പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായ ധർമ്മവും മുക്തിസിദ്ധ്യർത്ഥമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

“ബ്രഹ്മണ്യാധായ കർമ്മാണി യതപിത്താ ജിതേന്ദ്രിയാഃ
യോഗിനഃ കർമ്മ കർവ്വന്തി സംഗം ത്യക്തവാന്തശുദ്ധയേ.”

(എല്ലാ കർമ്മങ്ങളേയും ബ്രഹ്മത്തിൽ അർപ്പിച്ചിട്ട് യോഗികൾ മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു സകർമ്മകൂടാതെ കർമ്മംചെയ്യുന്നു.)

ഗീതാശാസ്ത്രം നിഃശ്രേയസപ്രയോജനമായ ഈ രണ്ടു ധർമ്മങ്ങളെയാണു മുഖ്യമായി പ്രതിപാദിക്കുന്നത്. വാസുദേവനെന്നും പരബ്രഹ്മമെന്നും പറയപ്പെടുന്ന ഛമാന്മതത്വത്തെയാണു ഇതിൽ വിശേഷിച്ചും അഭിവ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നത്. ഗീതാശാസ്ത്രം വിശിഷ്ടമായ ഒരു വിഷയത്തേയും ഒരു പ്രയോജനത്തേയുംപറ്റി പഠിപ്പിക്കുന്നു. ഈ ശാസ്ത്രത്തിന്നു വിഷയ

ത്തോടും പ്രയോജനത്തോടുമുള്ള സംബന്ധത്തെയും കാണിക്കുന്നു.* എന്തെന്നാൽ, അതിന്റെ അർത്ഥജ്ഞാനംകൊണ്ടു സമസ്ത പുരുഷാർത്ഥസംബന്ധിയുണ്ടാകുന്നു. അതിനാലാകുന്നു ഞാൻ അതിനെ വിവരിപ്പാൻ ശ്രമംചെയ്യുന്നത്.

* ഇവിടെ വിശിഷ്ടമായ വിഷയം പരബ്രഹ്മമാകുന്നു. പ്രയോജനം മുക്തി. അതു സംസാരത്തിങ്കൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നവർക്കുവേണ്ടിയാകുന്നു. ഈ ശാസ്ത്രം വിഷയത്തെ വ്യക്തീകരിക്കുന്നതിനാൽ അതിനോടും, മുക്തിക്കു സാധനമാകയാൽ അതിനോടും സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു.

അവതാരിക

കാലദേശങ്ങൾക്കു് അതീതമായി സ്ഥിതി ചെയ്തുകൊണ്ടു് കാലദേശങ്ങളെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്ന എന്തോ എന്തു് ഉണ്ടു്. ഈ എന്തോ എന്തു് ആദ്യന്തരഹിതമാണു്, ഇതുതന്നെ ആണു് കൈയ്യു്, കാലു് മുതലായ കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളേയും, ശ്രോത്രം, തപസ്സ് മുതലായ ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങളേയും, മനസ്സു്, ബുദ്ധി എന്നീ ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നതു്. ഈ എന്തോ എന്താണു് ബ്രഹ്മം എന്ന പേരിൽ അറിയപ്പെടുന്നതു്. ഈ ബ്രഹ്മത്തെ, കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾക്കൊണ്ടോ ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങൾക്കൊണ്ടോ മനസ്സുകൊണ്ടോ ബുദ്ധികൊണ്ടോ അറിയുവാൻ സാധിക്കുകയില്ല. സൃഷ്ടിയിൽ ലക്ഷോപലക്ഷം ജീവജാലങ്ങളുള്ളതിൽ, മനുഷ്യക്കു മാത്രമേ ഈ ബ്രഹ്മത്തെ അറിയുവാൻ സാധിക്കുകയുള്ളു. വളരെ ദുർലഭമായ ഈ മനുഷ്യ ജന്മം ലഭിച്ചാൽ പക്ഷിമൃഗാദികളെപ്പോലെ ആഹാരം, നിദ്ര മുതലായ ശാരീരികവ്യാപാരങ്ങളിൽ മുഴുകി കഴിയാതെ ബ്രഹ്മത്തെ സാക്ഷാത്കരിക്കുകയാണു് ചെയ്യേണ്ടതു്. ഇതിനു് കർമ്മ യോഗം, ഭക്തിയോഗം, ജ്ഞാനയോഗം എന്ന വിവിധ മാർഗ്ഗങ്ങൾ നിർദ്ദേശിക്കുക, ശരീരത്തെ ദ്രോഹിച്ചു് തപസ്സു ചെയ്യുന്നതു് ഞാറാണു് എന്നു ബോധിപ്പിക്കുക ഇവയെല്ലാം എഴുന്ദുറു് ശ്ലോകങ്ങൾകൊണ്ടു് സാധിച്ചതുക എന്നതു് പരബ്രഹ്മത്തിന്റെ പൂർണ്ണ അവതാരമായ ശ്രീകൃഷ്ണപരമാത്മാവിന്നു മാത്രമേ സാധിക്കുകയുള്ളു. ഈ എഴുന്ദുറു ശ്ലോകങ്ങൾ അടങ്ങുന്ന ഈ ഭഗവദ്ഗീതയുടെ മഹാഹത്മ്യം എത്ര പുകഴ്ത്തിയാലും മതിയാകുന്നതല്ല. ഈ ശ്ലോകങ്ങളുടേയും, ഈ ശ്ലോകങ്ങളുടെ ശങ്കരഭഗവദ്പാദരുടെ വ്യാഖ്യാനത്തിന്റേയും മലയാളത്തിലുള്ള അത്ഭുതത്തോടുകൂടിയ ഈ പ്രസിദ്ധീകരണം സംസാരസമുദ്രത്തിൽ കിടന്നുഴലുന്ന മലയാളികൾക്കു് പ്രയോജനപ്പെടുമെന്ന പ്രതീക്ഷയോടുകൂടി ബ്രഹ്മാർപ്പണം ചെയ്തുകൊള്ളുന്നു.

സദാനന്ദപുരം.

1-11-95

പ്രേമാനന്ദഭാരതി

(ശ്രീ

ഗണേശായ നമഃ : ശ്രീഗോപാലകൃഷ്ണായ നമഃ

അഥ ഗീതാമാഹാത്മ്യം.

മംഗളകരമായ ഗീതയുടെ മാഹാത്മ്യം ആരംഭിക്കുന്നു.

ശ്രീഗണേശായ നമഃ ശ്രീരാധാരമണായ നമഃ

ശ്രീഗണപതിക്കാഞ്ഞൊണ്ടു നമസ്കാരം.

ശ്രീരാധാവല്ലഭനേ നമസ്കാരം.

ധരോവാച=ഭൂമിദേവി പറഞ്ഞു.

1. ഭഗവൻ പരമേശാന ഭക്തിരവ്യഭീചാരിണീ

പ്രാബ്ധം ഭൃജമാനസ്യ കഥം ഭവതി ഹേപ്രഭോ

അല്ലയോ സർവേശ്വരനും സർവസമർത്ഥനുമായ ഭഗവാനേ! പ്രാബ്ധകർമ്മാസരണമായ ബഹുവിധസുഖദുഃഖങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്ന ഒരുവന്നു നിന്തിരുവടിയുടെ പാദപത്മത്തിൽ അചഞ്ചലഭക്തി എങ്ങിനെയുണ്ടാകും എന്ന് ഒരിക്കൽ ശ്രീഭൂമി ദേവി ശ്രീഭഗവാനോടു ചോദിച്ചു.

വീരപ്പുരുവാച=ഭഗവാൻ അരുളിച്ചെയ്തു.

2. പ്രാബ്ധം ഭൃജമാനോ ഹി ഗീതാഭ്യാസരതഃ സദാ

സ മുകുതഃ സ സുഖീ ലോകേ കർമ്മണാ നോപലിപ്യതേ.

പ്രാബ്ധത്തെ അനുഭവിക്കുന്നവനായിരുന്നാലും നിരന്തരം ഗീതയെ അഭ്യസിക്കുന്നവൻ ആരായിരുന്നാലും അവൻ മുക്തനും സുഖമുള്ളവനായിരിക്കും. ഈ ലോകത്തിൽ, ഈ ജന്മത്തിൽ അവൻ ചെയ്യുന്ന പുണ്യപാപരൂപകർമ്മങ്ങളൊന്നും ഇനി മറ്റൊരു ജന്മത്തിന്നു കാരണമായിവരികയില്ല. പൂർവ്വജന്മകൃതകർമ്മഫലമായ പ്രാബ്ധം അനുഭവിച്ചുകഴിയും. ഇനിയൊരു ജന്മത്തിന്നു കാരണമായ കർമ്മഫലം ഇല്ലാതെയും വരും. അതിനാലവൻ മുക്തനാകും.

3. മഹാപാപാദിപാപാനി ഗീതാധ്യാനം കരോതിചേത്

കപചിൽ സ്പർശം ന കൂർവ്വന്തി നളിനീദലമംബുവത്

നളിനീദളം=താമരഭൂമി, അംബുവത്=ജലം എന്നപോലെ

ഏതൊരുവനായാവും ഗീതയിൽ ഞാൻപദേശിച്ചതിനെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു പ്രവർത്തിക്കുന്നുവെങ്കിൽ മഹാപാപാദികളായ യാതൊരു പാപവും താമരപ്പട്ടത്തിൽ ജലം എന്നപോലെ ഒരു കാലത്തിലും അവനെ സ്पर्ശിക്കയില്ല. പുണ്യകർമ്മങ്ങളും സ്पर्ശിക്കയില്ലെന്നു ധരിക്കണം. ഏതുകൊണ്ടെന്നാൽ പുണ്യവും ജന്മകാരണമാകയാൽ മുക്തനാവാൻ സാധിക്കയില്ല. മുക്തനാകുമെന്ന് ആദ്യത്തെ ശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അതുകൊണ്ടു ഗീതാധ്യാനം ചെയ്യുന്നവനെ ഒരു വിധകർമ്മവും ബാധിക്കയില്ല എന്നു ധരിക്കണം. പുണ്യഫലം കിട്ടണമെന്നാഗ്രഹിക്കുന്നവർക്കു വീണ്ടും ജന്മം സിദ്ധിക്കും. ജന്മമുണ്ടായാൽ മരണവും നിശ്ചയം.

4. ഗീതായാഃ പ്യുസ്തകം യത്ര യത്ര പാഠഃ പ്രവർത്തതേ
തത്രസർവ്വാണി തീർത്ഥാണി പ്രയാഗാദിനി തത്ര ഹവ.

ഗീതാപുസ്തകം എവിടെയുണ്ടോ, ഗീതാപാഠം എവിടെ നടക്കുന്നുണ്ടോ അവിടെ പ്രയാഗ മുതലായ സർവതീർത്ഥങ്ങളും സന്നിധാനം ചെയ്യുന്നുണ്ട്. തീർത്ഥസ്നാനഫലം നൽകുന്ന തീർത്ഥേവതകൾ അവരുടെ ദിവ്യരൂപങ്ങളോടുകൂടെ ആ സ്ഥലത്തിൽ എത്തുന്നുവെന്നുസാരം.

5. സർവേ ദേവാശ്ച ലുഷയോ യോഗിനഃ പന്നഗാശ്ച ഭവേ
ഗോപാലാ ഗോപികാ വാപി നാരദോഽധവപാർഷ്വരഃ
സഹായോ ജായതേ ശീഘ്രം യത്രഗീതാപ്രവർത്തതേ.

ഗീതാപാഠം നടക്കുന്ന ദിക്കിൽ എല്ലാ ദേവന്മാരും മൂന്നി കളും യോഗികളും സർവദേവതകളും ഗോപാലന്മാരും ഗോപികളും നാരദൻ, ഉദ്ധവർ മുതലായ ഭഗവദ്ഭക്തന്മാരോടുകൂടെ പാകർത്താവിനേയും കേൾക്കുന്നവരേയും അനുഗ്രഹിപ്പാൻ സന്നിധാനംചെയ്യും.

6. യത്ര ഗീതാവിചാരശ്ച പാനം പാനം ശുഭം
തത്രാഹം നിശ്ചിതം പൃത്ഥ്വി! നിവസാമി സദൈവ ഹി

ഓ! ഭൂമിദേവി! ഗീതാപാഠം, അർത്ഥവിചാരം, പാഠം നടത്തിക്കൽ, ശ്രവണം എന്നിവ ഏതേതുദിക്കിൽ ഉണ്ടാകുന്നുവോ അവിടെയെല്ലാം ഞാൻ സ്ഥിരമായി വസിക്കും, നിശ്ചയം.

7. ഗീതാശ്രവണേന തിഷ്ഠാമി ഗീതാമേധോത്തമഃ ശൃണു
ഗീതാജ്ഞാനമുപാഗ്രിത്യ ത്രീംശ്ലോകാൻ പാലയാമ്യഹം.

ഗീതയെ ആശ്രയിക്കുന്നവനിൽ ഞാൻ വസിക്കുന്നുണ്ട്,
ഗീതയെന്റെ ഉൽകൃഷ്ടവേനമാകുന്നു. ഗീതയിൽ പ്രകാശിപ്പി
ച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തെ ആശ്രയിച്ചിട്ടാണ് മൂന്നു ലോകങ്ങളെ
യും ഞാൻ രക്ഷിക്കുന്നത്.

8. ഗീതാ മേ പരമാ വിദ്യാ ബ്രഹ്മരൂപാ ന സംശയഃ
അർജുനമാത്രാക്ഷരാ നിത്യോ സ്ഥാനിർവാച്യപദാത്മികാ.

ഗീത എന്നെൻ പരമജ്ഞാനസ്വരൂപമാകുന്നു. അതിനാൽ
തന്നെ ബ്രഹ്മസ്വരൂപവുമാകുന്നു. ഗീതയിലെ അർത്ഥമാത്രമായ
അക്ഷരവും കൂടെ നിർവചിപ്പാൻ കഴിയാത്ത പദവും നാശരഹി
തവുമാകുന്നു.

9. ചിദാനന്ദേന കൃഷ്ണേന പ്രേമക്താ സ്വമുഖതോർജ്ജുനം
വേദത്രയീപരാനന്ദാ തത്ത്വമാർത്ഥജ്ഞാനസംയുതാ.

ജ്ഞാനാനന്ദസ്വരൂപനായ ശ്രീകൃഷ്ണനാകുന്ന ഞാൻ സ്വമു
ഖംകൊണ്ടുതന്നെ — മറ്റൊരാൾക്കുവാന്തരമല്ല — അർജ്ജുനനുപ
ദേശിച്ചതായ ഗീത മൂന്നു വേദങ്ങളുടെ സാരഭൂതയും പരമാർത്ഥ
മായ തത്ത്വത്തെ ബോധിപ്പിച്ചു പരമാനന്ദത്തെ നൽകുന്നതുമാ
കുന്നു. ഗീതയുടെസ്വരൂപംതന്നെ ജ്ഞാനവും ആനന്ദവുമാക
യാൽ ഗീതയും ഞാനും ഒന്നാകുന്നുവെന്നു സാരം.

10. യോഷ്ടാദശ ജപേന്നിത്യം നരോ നിശ്ചലമാനസഃ
ജ്ഞാനസിദ്ധിം സ ലഭതേ തതോ യാതി പരം പദം.

ഏതൊരു മനുഷ്യൻ എല്ലാ ദിവസവും മനഃസ്ഥിരതയോ
ടുകൂടെ പതിനെട്ടുദ്ധ്യായവും ജപിക്കുമോ അവൻ ജ്ഞാനസി
ദ്ധിയേയും തദ്ഭാരാ പരമപ്രാപ്യസ്ഥാനമായ എന്നെയും
പ്രാപിക്കും.

11. പാദേ ഽ്സമർത്ഥഃ സമ്പൂർണ്ണ തതോ ഽ്വർദ്ധം പാമാചരേത്
തദാ ഗോദാനജം പുണ്യം ലഭതേ നാത്ര സംശയഃ

പതിനെട്ടുദ്ധ്യായവും സമ്പൂർണ്ണമായി പാഠം ചെയ്താൽ
അസമർത്ഥനാണെങ്കിൽ പകുതി (9 അദ്ധ്യായം) നിത്യവും പാഠം
ചെയ്താൽ നിത്യവും ഗോദാനംചെയ്താലുണ്ടാകുന്ന പുണ്യം
അവന്നു ലഭിക്കും. ഇതിൽ സംശയംവേണ്ട.

12. ത്രിഭാഗം പാമാനസ്തു ഗംഗാസ്നാനഫലം ലഭേത്
 ഷഡ്ഭാഗം ജപമാനസ്തു സോമയാഗഫലം ലഭേത്

ആദ്ധ്യായം ദിവസേന പഠിക്കുന്നവനു പ്രതിദിനം ഗംഗാസ്നാനഫലം ലഭിക്കും. മൂന്നദ്ധ്യായം ജപിക്കുന്നവനു സോമയാഗം ചെയ്ത ഫലം സിദ്ധിക്കും.

13. ഏകാദ്ധ്യായം തു യോ നിത്യം പാതേ ഭക്തിസംയുതഃ
 രുദ്രലോകമവാപ്നോതി ഗണോ ഭൂതാവസേചിരം.

നിത്യവും ഒരുദ്ധ്യായം ഭക്തിയുക്തനായി പഠിക്കുന്നവൻ ദേഹാവസാനത്തിൽ രുദ്രലോകത്തിൽ പ്രവേശിക്കും. അവിടെ രുദ്രന്റെ ഗണത്തിൽ ഒരുവനായിട്ടു വളരെക്കാലം വസിക്കും.

14. അദ്യായം ശ്ലോകപാദോ വാ നിത്യം യഃ പാതേ നരഃ
 സ യാതി നരതാം യാവന്മന്വന്തരം വസ്യന്ധരേ.

ഏകാദ്ധ്യായമോ ഒരു ശ്ലോകമോ ഒരു പാദമോ ഏതൊരു വൻ നിത്യവും പഠിക്കുന്നുവോ അവൻ ഒരു മന്വന്തരം അവസാനിക്കുന്നതുവരെ — 17 ചതുർയുഗം കാലം മനുഷ്യനായിത്തന്നെ ജനിക്കും. അതിൽനിന്നു താഴ്ന്ന ജന്മം സിദ്ധിക്കയില്ല.

15. ഗീതായാഃ ശ്ലോകദശകം സപ്തപഞ്ചചതുഷ്ടയം
 ദ്വാത്രീനേകം തദർദ്ദധം വാ ശ്ലോകാനാം യഃ പഠേന്നരഃ
 ചന്ദ്രലോകമവാപ്നോതി വർഷാണാമയുതം ധ്രുവം
 ഗീതാപാഠസമാധുക്തോ മൃതോ മാനുഷതാം വ്രജേത്.

ഗീതയിൽനിന്നു പത്തോ ഏഴോ അഞ്ചോ നാലോ മൂന്നോ രണ്ടോ ഒന്നോ അതിന്റെ പകുതിയോ ശ്ലോകം ഏതൊരു മനുഷ്യൻ പഠിക്കുന്നുവോ ആ മനുഷ്യൻ മരിച്ചതിനുശേഷം ചന്ദ്രലോകത്തെ പ്രാപിക്കും. അയുതവർഷകാലം അവിടെ വസിക്കും, അനന്തരം വീണ്ടും മനുഷ്യനായി ജനിക്കും.

16. ഗീതാഭ്യാസം പുനഃ കൃത്വാ ലഭേതേ മുകുന്തിമുത്തമാം
 ഗീതേന്ദ്രഗുഹാരസംയുക്തോ മ്രിയമാണോ ഗതിഃ ലഭേത്.

പിന്നെയും ജന്മാന്തരവാസനാനുസരണം ഗീതാഭ്യാസം ചെയ്തിട്ട് പുനരാവൃത്തിയില്ലാത്തതായ മുകുന്തിയെ പ്രാപിക്കും. മരണസമയത്തിൽ ഗീതയെന്നു ചരിച്ചുകൊണ്ടു് മരിക്കുന്നവനു പരമഗതി സിദ്ധിക്കും.

17. ഗീതാർത്ഥശ്രവണാസക്തോ മഹാപാപയുതോപി വാ
വൈകുണ്ഠം സമവാപ്നോതി വിഷ്ണുനാ സഹ മോദതേ.

ഗീതാർത്ഥം കേൾക്കുന്നതിൽ ആസക്തിയുള്ളവൻ മഹാപാപം ഉള്ളവനായിരുന്നാൽകൂടിയും മരണാനന്തരം വൈകുണ്ഠത്തിൽ ചെന്നു വിഷ്ണുവിനോടു കൂടെയിരുന്ന് ആനന്ദം അനുഭവിക്കും.

18. ഗീതാർത്ഥം ധ്യാതേ നിത്യം കൃത്യാ കർമ്മാണി ഭൂവിഗ്ഃ
ജീവന്മൃക്തഃ സ വിജ്ഞേയോ ഭേദാനേ പരമഃ പദഃ.

അനേകകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും യാതൊരുവൻ ഗീതാർത്ഥത്തെ നിത്യവും ധ്യാനിക്കുന്നുപോ അവൻ ജീവന്മൃതനാണെന്നു ധരിച്ചുകൊള്ളണം. അവസാനത്തിൽ പരമപദം അവന്നു ലഭിക്കും.

19. ഗീതാമുദ്രിത്യ ബഹവോ ഭൂഭൂജോ ജനകാദയഃ
നിർഭയ്യതകലിമഷാ ലോകേ ഗീതാ യാതാഃ പാപാപദഃ.

ഗീതയെ ആശ്രയിച്ചിട്ടു ജനകൻ മുതലായ അനേകരാജാക്കന്മാർ ലോകത്തിൽ കീർത്തി സമ്പന്നന്മാരും പാപമില്ലാത്തവരുമായിട്ടു പരമപദം പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു.

20. ഗീതായാഃ പാനം കൃത്യാ മാഹാത്മ്യം ഞൈവ യഃ പരേത്
വ്യഥാ പാരോ ഭവേത്തസ്യ ശ്രമഃപ്രഹൃഷ്ടാഹൃതഃ

ഗീത പഠിച്ചതിനുശേഷം മാഹാത്മ്യം പഠിക്കാതിരിക്കുന്നവന്റെ ആ പരിശ്രമം നിഷ്ഫലമാണെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. മാഹാത്മ്യജ്ഞാനത്തോടുകൂടെത്തന്നെ ഗീതാപാഠം കർത്തവ്യം എന്നു സാരം.

21. ഏതന്മാഹാത്മ്യസംയുക്തം ഗീതാഭ്യാസം കരോതി യഃ
സൽഫലമവാപ്നോതി ഭൂർല്ലഭം ഗതിമാപ്നുയാത്.

ഈ മാഹാത്മ്യത്തോടുകൂടെ ഏതൊരുവൻ ഗീതാഭ്യാസം ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ മറ്റു വിധത്തിൽ സിദ്ധിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ള പരമഗതിയെന്ന ഫലത്തെ പ്രാപിക്കും.

സൂതളവാച—സൂതൻ പറഞ്ഞു.

22. മാഹാത്മ്യമേതൽ ഗീതാത്മായോ പ്രോക്തം സന്യാതനഃ
ഗീതാനേ ച പരേദ്യസ്തി യദ്യുക്തം തൽഫലം പരേത്.

സനാതനമായ ഗീതയുടെ ഈ മാഹാത്മ്യം ഞാൻ നിശ്ചിതം ജോടു (ശൌനകാദികളോടു) പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഗീതാപാഠാദി സാനത്തിലും യാതൊരുവൻ ഈ മാഹാത്മ്യം പഠിക്കുന്നവോ, അവൻ ഇതിൽ പറഞ്ഞ ഫലം സംപൂർണ്ണമായി ലഭിക്കും. ഗീതാപാഠം തുടങ്ങുമ്പോഴും അവസാനിക്കുമ്പോഴും മാഹാത്മ്യപാഠം വേണമെന്നു സിദ്ധാന്തം.

ഇതി ശ്രീ വാരാഹപുരാണേ ഗീതാമാഹാത്മ്യം സമ്പൂർണ്ണം

ശ്രമേന്യ.

അഥ ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാപാഠക്രമം

(അനന്തരം മോക്ഷപ്രദമായ ഭഗവദ്ഗീതയുടെ പ്രാരംഭം)

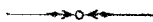
ശ്രീഗണേശായനമഃ = ശ്രീഗണപതിക്കായ്ക്കൊണ്ടു നമസ്കാരം.

ശ്രീ ഗോപാലകൃഷ്ണായനമഃ = ശ്രീ ഗോപാലകൃഷ്ണനു നമസ്കാരം.

ഓം അസ്യ ശ്രീ ഭഗവദ്ഗീതാമാലാമന്ത്രസ്യ ഭഗവാൻ വേദവ്യാസഃ
സ ജഘഷിഃ

അനുഷ്ഠാപ്തഃ ശ്രീകൃഷ്ണഃ പരമാത്മാ ദേവതാ.

അശോചയാനന്ദശോചസ്തപഃ പ്രജ്ഞാവാദാശ്ചഭാഷസേ
ഇതിബീജം. സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ മാമേകം ശരണം വ്രജ
ഇതി ശക്തിഃ അഹം ത്വാ സർവ്വപാപേഭ്യോ മോക്ഷയിഷ്യാമി
മാശുചഃ ഇതി കീലകം.

ഇതി കരന്യാസം.

നൈനം ഛിന്ദന്തി ശസ്ത്രാണി നൈനം ഭഹതി പാവകഃ

ഇത്യംഗുഷ്ഠാഭ്യോം നമഃ

നചൈനം ക്ലേഭയന്ത്യാപോ ന ശോഷയതി മാന്തഃ

ഇതി തർജ്ജനീഭ്യോം നമഃ

അച്ഛേദേഭ്യായമദാഹേദ്യായം അക്ലേഭേഭ്യോ ഽശോഷ്യഹൃവച

ഇതി മധ്യമാഭ്യോംനമഃ

നിത്യഃ സർവ്വഗതഃ സ്ഥാണരചലോയം സനാതനഃ
 ഇത്യനാമികാഭ്യോം നമഃ
 പശ്യമേ പാതം രൂപാണി ശതശോമ സഹസ്രശഃ
 ഇതി കനിഷ്ഠികാഭ്യോം നമഃ
 നാനാവിധാനി ദിവ്യാനി നാനാവർണാകൃതീനി ച
 ഇതി കരതലകരപുഷ്പാഭ്യോം നമഃ
 ഇതി കരന്യാസഃ

—
 അഥ ഹൃദയാദിന്യാസഃ.

നൈനം ഛിന്ദന്തി ശസ്ത്രാണി നൈനം ദഹതിപാവകഃ
 ഇതി ഹൃദയോയ നമഃ
 ന ചൈനം ക്ലേദയന്ത്യാപോ ന ശോഷയതി മാരുതഃ
 ഇതി ശിരസേ സ്വാഹാ
 അച്ഛേദ്യോയമദാഹേയായ മക്ലേദ്യോ ഽശോഷ്യദ്വേ ച
 ഇതി ശിഖായൈ വഷട്.
 നിത്യഃ സർവ്വഗതഃ സ്ഥാണരചലോയം സനാതനഃ
 ഇതി കവചായഹ്മം,
 പശ്യ മേ പാതം രൂപാണി ശതശോമ സഹസ്രശഃ
 ഇതി നേത്രത്രയായവൈഷട്.
 നാനാവിധാനി ദിവ്യാനി നാനാവർണാകൃതീനി ച
 ഇതി അസ്രായഹ്മട്.
 ശ്രീകൃഷ്ണപ്രീത്യർത്ഥേ പാദേ വിനിയോഗഃ

—
 അഥ ധ്യാനം.

1. പാതമായ പ്രതിബോധിതാം ഭഗവതാ
 നാരായണേന സ്വയം
 വ്യാസേന ഗ്രഥിതാം പുരാണമുനിനാ
 മദ്ധ്യേമഹാഭാരതം
 അദ്വൈതാമൃതവർഷിണീം ഭഗവതീം
 അഷ്ടാദശാധ്യായീണീം
 അംബ! ത്വാമനുസംധോമി ഭഗവദ്ഗീതേ!
 ഭവദ്ഭാഷിണീം

സാക്ഷാൽ ശ്രീനാരായണഭഗവാൻ അജ്ഞാനപദേശി ചുരും, പുരാണമുനിയായ വ്യാസഭഗവാൻ മഹാഭാരതം എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ മദ്ധ്യത്തിൽ—ഭീഷ്മപർവത്തിൽ—ഏകാകത്ര പേണ നിബന്ധിച്ചുതും അദ്വൈതമാകുന്ന അമൃതത്തെ വർഷിക്കുന്നതും ജ്ഞാനാദികളായ ആറു ഗുണങ്ങളടങ്ങിയിട്ടുള്ളതും പതിനെട്ടുധ്വായങ്ങളുള്ളതുമായ അമ്മേ! ഭഗവദ്ഗീതേ! സംസാരദോഷങ്ങളെ ഭൂരികരിക്കുന്ന നിന്തിരുവടിയെ ഞാൻ നിത്യവും മനസ്സിൽ ധരിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

2. നമോസ്തു തേ വ്യാസ! വിശാലബുദ്ധേ!

ഹൃല്ലാഭവിനാശതപത്രനേത്ര!

യേന ത്വയാ ഭാരതതൈലപൂർണ്ണഃ പ്രജാലിതോ

ജ്ഞാനമയഃ പ്രദീപഃ

അല്ലയോ വിശാലബുദ്ധിയും വികസിച്ച ചെന്താമരപ്പൂവിന്റെ ഭുജപോലെ നീണ്ടും പ്രസന്നമായുമിരിക്കുന്ന നേത്രങ്ങളോടുംകൂടിയ ശ്രീ വ്യാസഭഗവാനേ! എന്റെ ഈ നമസ്കാരത്തെ അങ്ങക്കായി സമർപ്പിക്കുന്നു. അങ്ങനാണല്ലോ ഭാരതമാകുന്ന എണ്ണനിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന വിളക്കിൽ ജ്ഞാനമാകുന്ന ദീപം പ്രകാശിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നത്.

3. പ്രപന്നപാരിജാതായ തോത്രവേദൈകപാണയേ
ജ്ഞാനമുദ്രായ കൃഷ്ണായ ഗീതാമൃതമുഹേ നമഃ

ശരണംപ്രാപിച്ചവർക്ക് ചതുർവിധപുരുഷാർത്ഥങ്ങളെ നൽകുന്ന പാരിജാതമായും ഒരു കയ്യിൽ ചമട്ടിയും (കുതിരയെ നടത്താനുള്ള ചാട്ടവാറും) മററൊരു കൈയ്യിൽ ജ്ഞാനമുദ്രയും ധരിച്ചും ഗീതയാകുന്ന അമൃതത്തെ വർഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ നമസ്കാരം.

4. സർവോപനിഷദോ ഗാവോ ദോശ്ശാ

ഗോപാലനന്ദനഃ

പാത്ഥോ വത്സഃ സുധീർഭോക്താ ഭൃഗുഭം

ഗീതാമൃതം മഹത്

ഏകദാ ഉപനിവൃത്തുകളാകുന്ന പശുക്കൾ, കുറുമണിതു ഗോപനായ നന്ദന്റെ പുത്രൻ, കടിക്കുന്ന കുട്ടി ബുദ്ധിമാനായ

അജ്ഞനർ. കറന്നെടുത്തതോ മഹത്തായ ഗീതയാകുന്ന അമൃതം.

5. വസുദേവസുതം ദേവം കംസചാണൂരമർദ്ദനം
ദേവകീ പരമാനന്ദം കൃഷ്ണം വന്ദേ ജഗദ്ഗുരും.

വസുദേവരുടെ പുത്രനും എല്ലാവരിലും ആത്മാവായി വിളങ്ങിക്കൊണ്ടു, സകലേന്ദ്രിയങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന ദേവനും കംസൻ, ചാണൂരൻ മുതലായ ഭീഷ്ടന്മാരെ സംഹരിച്ചു ധർമ്മത്തെ സ്ഥാപിച്ച സർവ്വേശ്വരനും ശ്രീദേവകീദേവിയെ അത്യന്തം ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നവനും ജഗത്തിന്റെ—സകലജനങ്ങളുടെയും—അജ്ഞാനമാകുന്ന ഇരുട്ടിനെ നശിപ്പിക്കുന്ന ജ്ഞാനസ്വരൂപനുമായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു.

6. ഭീഷ്മദ്രോണതടാ ജയദ്രഥജലാ
ഗാന്ധാരനീലോപലാ
ശല്യഗ്രാഹവതീ കൃപേണ വഹനീ കർണ്ണേണ
വേലാകലാ
അശ്വത്ഥാമവികർണഘോരമകരാ
ദുര്യോധനാവത്തിനീ
സോത്തരീർണാ ഖലു പാണ്ഡവൈ രണനദീ
കൈവർത്തകഃ കേശവഃ

ഭീഷ്മരും, ദ്രോണരും എന്നിവരാകുന്ന തീരങ്ങൾ, ജയദ്രഥനാകുന്ന ജലം, ഗാന്ധാരനാകുന്ന നീലപ്പാറ, ശല്യരാകുന്ന മുതല, കൃപരാകുന്ന പ്രവാഹശക്തി, കർണ്ണനാകുന്ന വേലിയേററത്താൽ കലക്കം, അശ്വത്ഥാമാവും, വികർണ്ണൻ എന്നിവരാകുന്ന ഭയങ്കര മകരമത്സ്യങ്ങൾ, ദുര്യോധനനാകുന്ന ചൂഴ്ചിക്കുത്ത് ഇവയോടുകൂടിയ യുദ്ധമാകുന്ന ഭയങ്കര നദിയെ പാണ്ഡവന്മാർ കടന്നത്, കടത്തിവിടാൻ ബ്രഹ്മാവും, ശിവൻ, ഇവരുടെയും രക്ഷിതാവായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ ഉണ്ടായതുകൊണ്ടാകുന്നുവല്ലോ. ആ ഭഗവാനെ ആശ്രയിക്കുന്നവർ സംസാരസമുദ്രത്തെയും കടക്കും.

7. പാരാശസ്ത്രപചഃ സരോജമലഃ ഗീതാർത്ഥഗന്ധോൽക്കടഃ
നാനാഖ്യാനകകേസരം ഹരികിമാസംബോധനാ
ബോധിതം
ലോകേ സജ്ജനവരപദൈരഹരഹഃ പേപീയമാനം
മുദാ
ഭൂയാൽ ഭാരതപങ്കജം കലിമലപ്രഭംസി നഃ
ശ്രേയസേ.

വ്യാസരൂടെ വാക്കാകുന്ന നിർമ്മലതാമരപ്പൂവും, ഭഗവദ് ഗീതയുടെ അർത്ഥമാകുന്ന വാസന അപ്പൂപിലുള്ളതാകാണ്ടു' അതീവ ശ്രേഷ്ഠവും, നാനാകഥകളാകുന്ന കേസാവും, ഹരികഥകളെ വേണ്ടുവിധം ബോധിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ വികാശിതവും സജ്ജനങ്ങളാകുന്ന വണ്ടുകൾ എപ്പോഴും സന്തോഷത്തോടുകൂടെ ആസ്വദിക്കുന്നതുമായ ഭാരതമാകുന്ന താമരസപൂവും ഞങ്ങൾക്കുണ്ടാകാവുന്ന കലികാലദോഷങ്ങളെ നശിപ്പിച്ചു ശ്രേയസ്സു നല്കുന്നതായി ഭവിക്കേണമേ.

8. മൂകം കരോതി വാചാലം പംഗു ലംഘയതേ ഗിരിഃ
യൽകൃപാ തമഹം വന്ദേ പരമാനന്ദമായവം.

യാതൊരുവന്റെ കാരണവും (സംസാരിപ്പാൻ കഴിയാത്തവനെ) വാഗ്മിയും, പംഗുവിനെ (മുടന്തനെ) മലകയറുന്നവനും ആക്കിത്തീർക്കുന്നുവോ പരമാനന്ദമൂർത്തിയും മായാധിനാഥനുമായ ആ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. അസാധ്യത്തെ സാധിപ്പിക്കുവാനും അലഭ്യത്തെ ലഭിപ്പിക്കുവാനും സമർത്ഥനും കരുണാനിധിയുമായ ഭഗവാനെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നുവെന്നു സാരം.

9. യം ബ്രഹ്മാവരഃണരൂഢമരുതഃ സ്തുതന്തി ദിവൈഃ
സ്തവൈഃ
പേദൈഃ സാംഗപക്രമോപനിഷദൈർഗായന്തി യം
സാമഗാഃ
ധ്യാനാവസ്ഥിതഭഗതേന മനസാപശ്യന്തി യം
യോഗിനോ
യസ്മാൽ ന വിദ്ഃ സുരസുരഗണാ ദേവായ
തസ്മൈ നമഃ

ബ്രഹ്മാവു, വരണൻ, ഇന്ദ്രൻ, മരുദ്ദേവന്മാർ മുതലായവർ ദിവ്യങ്ങളായ സ്കോത്രങ്ങൾകൊണ്ടു യാതൊരുവനെ സ്തുതിക്കുന്നുവോ, ആരംഗങ്ങൾ, പദങ്ങൾ ക്രമങ്ങൾ, ഉപനിഷത്തുകൾ ഇവ യോടു കൂടിയ വേദങ്ങളാൽ സാമവേദികൾ യാതൊരുവനെ കീർത്തിക്കുന്നുവോ, ധ്യാനനിഷ്ഠന്മാരായിട്ടു് ആ ലക്ഷ്യത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിരപ്പെടുത്തിയ മനസ്സുകൊണ്ടു് യോഗികൾ യാതൊരുവനെക്കാണ്മവോ, ദേവാസുരസമൂഹത്തിൽ ഉൾപ്പെട്ടവരാരും യാതൊരുവന്റെ പരമാവധിയെ അറിയുന്നില്ലയോ അപ്രകാരമിരിക്കുന്ന ജ്യോതിർമ്മയന്നാണു് നമസ്കാരം.

ഇതിധ്യാനം .

ശാങ്കരഭാഷ്യത്തിന്റെ

ഉപക്രമണിക

ഓം

നാരായണം പരോഽവ്യക്താഭ്യൈമവ്യക്തസംഭവം
അഭ്യന്തരസ്ഥിതമേ ലോകാഃ സപ്തഭൂപാ ച മേദിനീ

അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഭഗവാൻ ഈ ലോകത്തെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടു് അതിന്റെ സ്ഥിതിക്കുവേണ്ടി ആദ്യം മരീചി മുതലായ പ്രജാപതികളെ സൃഷ്ടിച്ചു വേദോക്തമായും പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായുമുള്ള ധർമ്മത്തെ അവരെക്കൊണ്ടു സ്വീകരിപ്പിച്ചു. പിന്നെ സനകാദികളെ സൃഷ്ടിച്ചു അവരെക്കൊണ്ടു ജ്ഞാനവൈരാഗ്യ ലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന നിവൃത്തിധർമ്മത്തേയും സ്വീകരിപ്പിച്ചു. ഇങ്ങനെ വേദോക്തമായ ധർമ്മം പ്രവൃത്തിലക്ഷണമെന്നും നിവൃത്തിലക്ഷണമെന്നും രണ്ടു പ്രകാരത്തിലാകുന്നു. ജഗൽ സൃഷ്ടിക്കു ഹേതുവായും, പ്രാണികൾക്കു സാക്ഷാദ്ഭൂതയത്തിനും മുക്തിക്കും ഹേതുവായുമിരിക്കുന്ന ആ ധർമ്മത്തെ ശ്രേയസ്സിനെ ഇളുക്കുന്ന ബ്രാഹ്മണാദിസകലവർണ്ണാശ്രമികളും വളരെക്കാലം അനുഷ്ഠിച്ചുവന്നിരുന്നു. എന്നാൽ കാലക്രമംകൊണ്ടു് അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർക്കു കാമോത്ഭവം ഹേതുവായിട്ടു വിവേക

വിജ്ഞാനക്ഷയംനിമിത്തം ധർമ്മക്ഷയവും അധർമ്മാഭിവൃദ്ധിയും വന്നതിനാൽ ജഗത്തിന്റെ സ്ഥിതിയെ പരിപാലിപ്പാനായിക്കൊണ്ട് ആദികർത്താവായ നാരായണൻ എന്ന പേരോടുകൂടിയ സാക്ഷാൽ മഹാവിഷ്ണു ബ്രാഹ്മണരുടെ (ചത്തുർമുഖസ്യ ബ്രഹ്മണഃ) ബ്രാഹ്മണത്വത്തെ രക്ഷിപ്പാൻവേണ്ടി വസുദേവം ശമായി ദേവകിയിൽ കൃഷ്ണനായി അവതാരംചെയ്തു. എന്തെന്നാൽ, ബ്രാഹ്മണത്വം രക്ഷിക്കപ്പെട്ടാൽ വൈദികധർമ്മം രക്ഷിക്കപ്പെടുന്നു. അന്യവർണ്ണാശ്രമങ്ങൾ അതിനെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുകയാൽ അവയും രക്ഷിക്കപ്പെടുന്നു.

സദാ ജ്ഞാനൈശ്വര്യശക്തിബലചീര്യതേജസ്സുകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആ ഭഗവാൻ ത്രിഗുണാത്മികനായും മൂലപ്രകൃതിയായും വൈഷ്ണവിനായുമിരിക്കുന്ന സ്വമായയെ വശീകരിച്ചു ദേഹവാണെന്നപോലെ അവതാരംചെയ്തു ലോകസംഗ്രഹത്തെ ചെയ്യുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ പരമാർത്ഥത്തിൽ അജനായും അവിനാശിയായും സ്വഭാവേന നിത്യനായും ശുദ്ധനായും ബുദ്ധനായും മുക്തനായുമിരിക്കുന്ന തനിക്കു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ലെങ്കിലും ജീവികളെ അനുഗ്രഹിക്കണമെന്ന ഒരേ ഉദ്ദേശ്യത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ ശോകമോഹസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുന്ന അജ്ഞനായിക്കൊണ്ട് ഈ രണ്ടു വൈദികധർമ്മങ്ങളേയും ഉപദേശിച്ചു. ഗുണാധികന്മാരായവർ സ്വീകരിച്ച് അനുഷ്ഠിച്ചാൽ അധികം പ്രചാരംവരുമെന്നു വിചാരിച്ചാകുന്നു ഭഗവാൻ അജ്ഞനും ഉപദേശിച്ചത്. ഭഗവാനാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള ആ ധർമ്മത്തെ സർവ്വജ്ഞനായിരിക്കുന്ന ഭഗവാൻ വേദവ്യാസൻ 'ഗീത' എന്ന പേരോടുകൂടി എഴുതുക ശ്ലോകമാക്കി കൂട്ടിച്ചേർത്തു.

ഈ ഗീതാശാസ്ത്രം എല്ലാ വേദാർത്ഥങ്ങളുടേയും സാരമാകുന്നു. അതിനെ മനസ്സിലാക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസവുമാണ്. അതിലെ സാരോപദേശങ്ങളെ വിശദമാക്കുന്നതിന് അനേകം വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർ അതിനെ പദംപ്രതി വ്യാഖ്യാനിച്ചു പരിശോധിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും അവയെല്ലാം ലൗകികന്മാരെ അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളായ അർത്ഥങ്ങളെ പഠിപ്പിക്കുന്നതായും, അനേകാർത്ഥങ്ങളോടുകൂടിയവയായും കാണപ്പെടുന്നു. അതിനാൽ ഞാൻ

വിവരമായി അത്മനിർണ്ണയം ചെയ്യുന്നതിനു സംക്ഷേപമായി ഒരു വിവരണത്തെ ചെയ്യുന്നു.

ചുരുക്കിപ്പറയുന്നതായാൽ, ഈ ശാസ്ത്രംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം പരമപദപ്രാപ്തിയും, സംസാരത്തിൽനിന്നും തൽക്കാരണത്തിൽനിന്നുമുള്ള നിവൃത്തിയുമാകുന്നു. അതു സർവ്വകർമ്മസംന്യാസപൂർവ്വകമായിട്ടുള്ള ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാരൂപമായ ധർമ്മാചരണംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നു. ഈ ഗീതാത്മധർമ്മത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച ഭഗവാൻതന്നെ അനുഗീതയിൽ ഇപ്രകാരം പറയുന്നു:

“സ ഹി ധർമ്മഃ സുപര്യോപ്തോ ബ്രഹ്മണഃ പദവേദനേ.

(ബ്രഹ്മപദവിയെ പ്രാപിപ്പാൻ ആ [ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാരൂപമായ] ധർമ്മം ധാരാളം മതിയാകുന്നതാണ്.)

(മ. ഭാ. അശ്വമേധപർവ്വം. അ. 16. ശ്ലോ. 12)

അവിടെത്തന്നെ പിന്നേയും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

“നൈവ ധർമ്മീ ന ചാധർമ്മീ ന ചൈവ ഹി ശുഭഃശുഭീ
യഃ സ്യാദേകോസനേ ലീനസ്തൃഷ്ണിം കിഞ്ചിദചിന്തയൻ.”

(ഒരേ ആസനത്തിന്മേൽത്തന്നെ ഇരുന്നു മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കി ഒന്നിനേയും വിചാരിക്കാതെയിരിക്കുന്നവൻ ധർമ്മിയുമല്ല, അധർമ്മിയുമല്ല, സുഖിയുമല്ല, ദുഃഖിയുമല്ല.)

“ജ്ഞാനം സംന്യാസലക്ഷണം” എന്നും അതിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഈ ശാസ്ത്രത്തിൽത്തന്നെ അപസാനത്തിൽ ഭഗവാൻ അജ്ജ്ഞാനോടു പറയുന്നു:

“സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ മാമേകം ശരണം വ്രജ.”

(സകലധർമ്മങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ച് എന്നെന്നെന്നെ ശരണംപ്രാപിച്ചാലും.)

പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായ ധർമ്മം ലൗകികമായ അഭ്യുദയത്തെ കൊടുക്കുന്നതും എല്ലാ വർണ്ണാശ്രമികൾക്കും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും ദേവാദിസ്ഥാനപ്രാപ്തിക്കു ഹേതുവായിട്ടുള്ളതും ആകുന്നുവെങ്കിലും, ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണബുദ്ധ്യോ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നുവെങ്കിൽ അതു മനഃശുദ്ധിക്കു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു. മനഃശുദ്ധിയുള്ളവന്നു ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള യോഗ്യത

സിദ്ധിക്കുന്നു. അപ്പോൾ അവന്നു ജ്ഞാനവും സിദ്ധിക്കുന്നു. അതിനാൽ പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായ ധർമ്മവും മുക്തിസിദ്ധ്യർത്ഥമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

“ബ്രഹ്മണ്യായാ കർമ്മാണി യതചിത്താ ജിതേന്ദ്രിയാഃ
യോഗിനഃ കർമ്മ കച്ഛന്തി സംഗം ത്യക്തവാന്തശുദ്ധയേ.”

(എല്ലാ കർമ്മങ്ങളേയും ബ്രഹ്മത്തിൽ അർപ്പിച്ചിട്ട് യോഗികൾ മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു സകനികൂടാതെ കർമ്മംചെയ്യുന്നു.)

ഗീതാശാസ്ത്രം നിഃശ്രേയസപ്രയോജനമായ ഈ രണ്ടു ധർമ്മങ്ങളെയാണു മുഖ്യമായി പ്രതിപാദിക്കുന്നത്. വാസുദേവനെന്നും പരബ്രഹ്മമെന്നും പറയപ്പെടുന്ന പരമാത്മത്തെത്തേയാണ് ഇതിൽ വിശേഷിച്ചും അഭിവ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നത്. ഗീതാശാസ്ത്രം വിശിഷ്ടമായ ഒരു വിഷയത്തേയും ഒരു പ്രയോജനത്തേയുംപറ്റി പഠിപ്പിക്കുന്നു. ഈ ശാസ്ത്രത്തിന്നു വിഷയത്തോടും പ്രയോജനത്തോടുമുള്ള സംബന്ധത്തേയും കാണിക്കുന്നു. * എന്നെന്നാൽ, അതിന്റെ അർത്ഥജ്ഞാനംകൊണ്ടു സമസ്ത പുരുഷാത്മസിദ്ധിയുണ്ടാകുന്നു. അതിനാലാകുന്നു ഞാൻ അതിനെ വിവരിപ്പാൻ ശ്രമംചെയ്യുന്നത്.

* ഇവിടെ വിശിഷ്ടമായ വിഷയം പരബ്രഹ്മമാകുന്നു. പ്രയോജനം മുക്തി. അതു സംസാരത്തിങ്കൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നവർക്കുവേണ്ടിയാകുന്നു. ഈ ശാസ്ത്രം വിഷയത്തെ വ്യക്തീകരിക്കുന്നതിനാൽ അതിനോടും, മുക്തിക്കു സാധ്യനാകയാൽ അതിനോടും സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു.

ഹരിഃ ഓം

ശ്രീകൃഷ്ണായ പരബ്രഹ്മണേ നമഃ

ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീത

ഒന്നാമധ്യായം

ധൃതരാഷ്ട്ര ഉവാചഃ

ധർമ്മക്ഷേത്രേ കരുക്ഷേത്രേ സമവേതാ യുയുത്സവഃ
മാമകാഃ പാണ്ഡവാശ്ചൈവ കിമകുപ്ത സഞ്ജയ.

ധൃതരാഷ്ട്രൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ സഞ്ജയ	അല്ലയോ സഞ്ജയ
ധർമ്മക്ഷേത്രേ	ധർമ്മത്തിന്നിരിപ്പിടമായിരിക്കുന്ന
കരുക്ഷേത്രേ	കരുക്ഷേത്രമെന്ന സ്ഥലത്തിൽ
യുയുത്സവഃ	യുദ്ധംചെയ്യാൻ ആഗ്രഹമുള്ളവരായ
മാമകാഃ	നമ്മുടെ ആളുകളും
പാണ്ഡവാഃ ച ഏവ	പാണ്ഡവന്മാരും
സമവേതാഃ	ചേന്തം
കിം അകുപ്ത	എന്തു ചെയ്തു.

(ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജവു് സഞ്ജയനോടു ചോദിച്ചു:) അല്ലയോ സഞ്ജയ, പുണ്യഭൂമിയായ കരുക്ഷേത്രത്തിൽ യുദ്ധംചെയ്യാനാഗ്രഹിച്ചു നില്ക്കുന്ന ദുര്യോധനാദികളായ നമ്മുടെ ഭാഗക്കാരും ധർമ്മപുത്രാദികളായ പാണ്ഡവന്മാരും കൂടി എന്തുചെയ്തു?

സഞ്ജയ ഉവാച:

ദൃഷ്ട്വാ തു പാണ്ഡവാനീകം വ്യഭാം ദുര്യോധനസ്തദാ
ആചാര്യമുപസംഗമ്യ രാജാ വചനമബ്രവീൽ. 2

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

തദാ	അപ്പോൾ
രാജാ	രാജാവായ
ദുര്യോധനഃ	ദുര്യോധനൻ
വ്യഭാം	ക്രമവരിയായി നിൽപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
പാണ്ഡവാനീകം	പാണ്ഡവരുടെ സേനയെ
ദൃഷ്ട്വാ തു	കണ്ടിട്ട്
ആചാര്യം ഉപസംഗമ്യ	ദ്രോണാചാര്യരുടെ സമീപേ
	ചെന്നിട്ട്
വചനം	വാക്കിനെ
അബ്രവീൽ	പറഞ്ഞു.

ഇരുകക്ഷിസൈന്യങ്ങളും യുദ്ധക്കളത്തിൽ ചേർന്നിരിക്കുന്ന സമയത്തു് ദുര്യോധനമഹാരാജാവും, ക്രമമായി നിൽപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പാണ്ഡവരുടെ സൈന്യത്തെ കണ്ടിട്ട് ദ്രോണാചാര്യരുടെ സമീപേ പോയി താഴെ പറയുംപ്രകാരം പറഞ്ഞു.

പശ്യേതാം പാണ്ഡുപുത്രാണാമാചാര്യ മഹതീം ചമുഃ
വ്യഭാം ദ്രുപദപുത്രേണ തവ ശിഷ്യേണ ധീമതാ. 3

ഹേ ആചാര്യ	അല്ലയോ ദ്രോണാചാര്യരേ
തവ	അങ്ങയുടെ
ശിഷ്യേണ	ശിഷ്യനായും
ധീമതാ	അതിബുദ്ധിശാലിയായുമിരിക്കുന്ന
ദ്രുപദപുത്രേണ	ദ്രുപദരാജകുമാരനാൽ
വ്യഭാം	ക്രമമായി നിൽപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
മഹതീം	വലിയതായ
പാണ്ഡുപുത്രാണാം	പാണ്ഡവന്മാരുടെ
ഏതാം ചമുഃ	ഈ സൈന്യത്തെ
പശ്യ	കണ്ടാലും.

അല്ലയോ ഭ്രാന്താചാര്യരേ, അങ്ങയുടെ ശിഷ്യനും അതിബുദ്ധിശാലിയുമായ ധൃഷ്ടദ്യുമ്നനാൽ വ്യഹമാക്കി നിൽപ്പെട്ട മഹത്തായ ഈ പാണ്ഡവസൈന്യത്തെ നോക്കിക്കണ്ടാലും. (യോദ്ധാക്കളുടെ തേജോബലപര്യവേഷസന്നാഹാദികളെക്കൊണ്ടു വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ സൈന്യത്തെ നോക്കുക എന്നതും.)

അത്ര ശുഭാ മഹേഷ്വാസാ ഭീമാജ്ജനസമാ യുധി
 യുധായാനോ വിരാടശ്ച ദ്രുപദശ്ച മഹാരഥഃ 4
 ധൃഷ്ടകേതുശ്ചേകിതാനഃ കാശിരാജശ്ച വീര്യവാൻ
 പുരുജിത് കന്തിഭോജശ്ച ശൈബ്യശ്ച നരപുംഗവഃ 5
 യുധാമന്യുശ്ച വിക്രാന്ത ഉത്തമൗജാശ്ച വീര്യവാൻ
 സൗഭദ്രോ ദ്രുപദേയാശ്ച സർവ്വ ഏവ മഹാരഥാഃ 6

അത്ര	ഇവിടെ (പാണ്ഡവസൈന്യത്തിൽ)
യുധി	യുദ്ധത്തിൽ
ശുഭാഃ	ശുഭന്മാരായും.
ഭീമാജ്ജനസമാഃ	ഭീമൻ, അജ്ജനൻ ഇവരോടു സമന്മാരായും.
മഹേഷ്വാസാഃ	വലിയ വില്ലുകളോടുകൂടിയവരായുള്ള
യുധായാനഃ	യുധായാനരും.
വിരാടഃ ച	വിരാടരാജാവും.
മഹാരഥഃ	മഹാരഥനായ
ദ്രുപദഃ ച	ദ്രുപദരാജാവും.
ധൃഷ്ടകേതുഃ	ധൃഷ്ടകേതു എന്ന രാജാവും.
ചേകിതാനഃ	ചേകിതാനൻ എന്ന രാജാവും.
വീര്യവാൻ	വീര്യവാനായ
കാശിരാജഃ ച	കാശിരാജാവും.
പുരുജിത്	പുരുജിത്തും.
കന്തിഭോജഃ ച	കന്തിഭോജനും (കന്തിയുടെ അച്ഛൻ)
നരപുംഗവഃ	മനുഷ്യശ്രേഷ്ഠനായ
ശൈബ്യഃ ച	ശൈബ്യൻ എന്ന രാജാവും.
വിക്രാന്തഃ	പരാക്രമശാലിയായ
യുധാമന്യുഃ ച	യുധാമന്യു എന്നവനും.
വീര്യവാൻ	വീര്യവാനായ

ഉത്തമജ്ഞഃ ച	ഉത്തമജ്ഞസ്സന്നവനഃ
സുഭദ്രഃ	സുഭദ്രാപുത്രനായ അഭിമന്യുവും
ഭ്രപദേയഃ ച	പാണ്ഡാലിയുടെ പുത്രനാകും
സർവ്വേ ഏവ	ഇവരെല്ലാവരും
മഹാരഥാഃ	മഹാരഥന്മാരാകുന്നു.

ഇവിടെ (പാണ്ഡവസൈന്യത്തിൽ) യുദ്ധത്തിൽ അതിയോഗ്യനാകും ഭീമജ്ജനനാരോടു തുല്യനാകും വലിയ വില്ലാളികളായിട്ടുനേകം ശൂരന്മാരുണ്ട്—സാത്യകി, വിരാടൻ, മഹാരഥനായ ഭദ്രപദൻ, ധൃഷ്ടകേതു, ചേകിതാനൻ, വീരനായ കാശിരാജാവ്, പുരുജിത്തു്, കന്തിഭോജൻ, മനുഷ്യശ്രേഷ്ഠനായ ശൈബ്യൻ, പരാക്രമശാലിയായ യുധാമന്യു, വീര്യവാനായ ഉത്തമജ്ഞസ്, സുഭദ്രാപുത്രനായ അഭിമന്യു, ഭ്രപദീപുത്രന്മാർ—ഇവരെല്ലാവരും മഹാരഥന്മാരുമാകുന്നു.

അസ്താകം തു വിശിഷ്ടാ യേ താൻ നിബോധ ദിജോത്തമനായകാ മമ സൈന്യസ്യ സംജ്ഞാത്ഥം താൻ ബ്രവീമിതേ. 7

ഹേ ദിജോത്തമ	ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠനായ ഭദ്രാണാചാര്യരേ
അസ്താകം തു വിശിഷ്ടാഃ	നമ്മുടെ പക്ഷത്തിൽ യോഗ്യന്മാരായവർ
യേ	എവരോ
മമ സൈന്യസ്യ നായകാഃ	എന്റെ സൈന്യത്തിന് നായകന്മാർ
യേ	എവരോ
താൻ	അവരെ
തേ	അങ്ങയ്ക്ക്
സംജ്ഞാത്ഥം	നല്ലവണ്ണം അറിവാനായി
ബ്രവീമി	ഞാൻ പറയാം
താൻ നിബോധ	അവരെ അറിഞ്ഞാലും.

ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠനായ ഭദ്രാണാചാര്യരേ, നമ്മുടെ പക്ഷത്തിൽ യോഗ്യന്മാരായും എന്റെ സൈന്യത്തിന് അധിപന്മാരായും ഉള്ളവരെല്ലാമെന്നറിഞ്ഞാലും. അങ്ങയ്ക്കറിവാനായി ഞാൻ അവരെ പറയുന്നു.

ഭവാൻ ഭീഷ്മശ്ച കർണ്ണശ്ച കൃപശ്ച സമിതിഞ്ജയഃ
അശ്വത്ഥാമാ വികർണ്ണശ്ച സൗമദത്തിജ്ജയദ്രഥഃ 8

അന്യേ ച ബഹവഃ ശുരാ മദന്തേ തൃക്കുജീവിതാഃ
നാനാശസ്ത്രപ്രഹരണാസ്സദ്യേ യുദ്ധവിശാരദാഃ 9

ഭവാൻ	ഭവാനും
ഭീഷ്മഃ ച	ഭീഷ്മരും
കർണ്ണഃ ച	കർണ്ണനും
കൃപഃ ച	കൃപാചാര്യരും
സമിതിഞ്ജയഃ	യുദ്ധത്തിൽ ജയശാലിയായ
അശ്വത്ഥാമാ	അശ്വത്ഥാമാവും
വികർണ്ണഃ ച	വികർണ്ണനും
സൗമദത്തിഃ	സോമദത്തപുത്രനായ ഭൂരിശ്രവസ്സും
ജയദ്രഥഃ	ജയദ്രഥനും
അന്യേ ച	പിന്നെ വേറേയും
മദന്തേ	എനിക്കുവേണ്ടി
തൃക്കുജീവിതാഃ	പ്രാണത്യാഗത്തിന്നു തുനിഞ്ഞവരായ
ബഹവഃ ശുരാഃ	പല ശുരന്മാരും
നാനാശസ്ത്രപ്രഹരണാഃ	പലവിധ ആയുധത്തോടുകൂടിയവരും
സദ്യേ	എല്ലാവരും
യുദ്ധവിശാരദാഃ	യുദ്ധത്തിൽ സമർത്ഥന്മാരുമാകുന്നു.

ഭവാനും, ഭീഷ്മരും, കർണ്ണനും, കൃപാചാര്യരും യുദ്ധത്തിൽ ജയശാലിയായ അശ്വത്ഥാമാവും, വികർണ്ണനും, സോമദത്തപുത്രനായ ഭൂരിശ്രവസ്സും, ജയദ്രഥനും, പിന്നേയും എനിക്കുവേണ്ടി പ്രാണത്യാഗം ചെയ്യാൻ തുനിഞ്ഞിട്ടുള്ള മറ്റനേകം ശുരന്മാരും പലവിധ ആയുധങ്ങളോടുകൂടി യുദ്ധംചെയ്യുന്നവരും, എല്ലാവരും യുദ്ധത്തിൽ അതിസമർത്ഥന്മാരുമാകുന്നു.

അപര്യുഷം തദസ്യാകം ബലം ഭീഷ്മാഭിരക്ഷിതം
പര്യുഷം ത്വിദമേതേഷാം ബലം ഭീമാഭിരക്ഷിതം. 10

യൽ	യാതൊന്നും
ഭീഷ്മാഭിരക്ഷിതം	ഭീഷ്മരാൽ രക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നവോ
തൽ	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന
അസ്യാകം ബലം	നമ്മുടെ സൈന്യം

കരുവുദ്ധ:	കരുവംശത്തിൽവെച്ചു് അധികം പ്രായംചെന്നവനും
പിതാമഹ:	മുത്തച്ഛനുമായ (ഭീഷ്മർ)
തസ്യ	അവന്നു് (ദുര്യോധനന്നു്)
ഹർഷം	സന്തോഷത്തെ
സഞ്ജനയൻ	ഉണ്ടാക്കീട്ടു്
ഉച്ചൈ:	(വലിയതായ) ഉറക്കെ
സിംഹനാദം വിനദ്യ	സിംഹനാദംപോലെയുള്ള ശബ്ദം ത്തെ ഉണ്ടാക്കീട്ടു്
ശംഖം	ശംഖിനെ
ഭയം	വിളിച്ചു.

ശത്രുക്കൾക്കു ഭയം തോന്നത്തക്ക ബലമുള്ളവനും, കരുവുദ്ധനും, പിതാമഹനുമായ ഭീഷ്മർ ദുര്യോധനന്നു സന്തോഷം ജനിക്കത്തക്കവണ്ണം ഉച്ചത്തിൽ സിംഹനാദംചെയ്തു ശംഖുവിളിച്ചു.

തതഃ ശംഖാശ്ച ഭേൽശ്ച പണവാനകഗോമുഖാഃ
സഹസൈവാഭ്യഹന്യന്ത സ ശബ്ദസ്മൃതലോഭവൽ. 13

തതഃ	അതിന്റെശേഷം
ശംഖാഃ ച	ശംഖുകളും
ഭേര്യഃ ച	നകാരങ്ങളും
പണവാനകഗോമുഖാഃ	മൃദംഗങ്ങളും തപ്പട്ടകളും ഗോമുഖ
സഹസാ ഏവ	ഉടനെതന്നെ [ങ്ങളും
അഭ്യഹന്യന്ത	മുഴക്കിത്തുടങ്ങി
സഃ ശബ്ദഃ	ആ ശബ്ദം.
തുമുലഃ	എല്ലാ ദിക്കിലും നിറഞ്ഞതായി
അഭവൽ	വേിച്ചു.

അതിന്റെ (ഭീഷ്മർ ശംഖുവിളിച്ചതിന്റെ) ശേഷം കൗരവസൈന്യത്തിലുള്ള മറെറല്ലാവരും ശംഖങ്ങൾ, നകാരങ്ങൾ, മൃദംഗങ്ങൾ, തപ്പട്ടകൾ, ഗോമുഖങ്ങൾ എന്നിവയെല്ലാം ഉടനെതന്നെ മുഴക്കിത്തുടങ്ങി. ആ ശബ്ദം ദിക്കാസകലം വ്യാപിച്ചു.

തതഃ ശേഖരൈർഹൈര്യുക്തേ മഹതി സ്യന്തനേ സ്ഥിതൗ
മാധവഃ പാണ്ഡവശ്ചൈവ ദിവ്യൗ ശംഖൗ പ്രഭയംമതുഃ. 14

തതഃ	അപ്പോൾ
ശേഷത്തെഃ	വെളുത്ത
ഹയൈഃ	കുതിരകളോടു
യുക്തേ	കൂടിയ
മഹതി	വലിയതായ
സ്യന്തേ	രഥത്തിൽ
സ്ഥിതൗ	ഇരിക്കുന്ന
മാധവഃ	ലക്ഷ്മീപതിയായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
പാണ്ഡവഃ ച ഏവ	പാണ്ഡുപുത്രനായ അർജുനൻ
ദിവ്യൗ	ദിവ്യങ്ങളായ
ശംഖൗ	ശംഖുകളെ
പ്രഭയ്മതഃ	ഉറക്കെ വിളിച്ചു.

അതിന്റെശേഷം വെളുത്ത കുതിരകളെ കെട്ടിയ വലിയ രഥത്തിലിരുന്നുകൊണ്ട് ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ അർജുനനും ദിവ്യങ്ങളായ ശംഖങ്ങളെ ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചു.

പാണ്ഡവനും ഏഷീകേശോ ദേവദത്തം ധനഞ്ജയഃ
പൗണ്ഡ്രം ഭയ്മൗ മഹാശംഖം ഭീമകർമ്മാ വ്യകോദരഃ 15

ഏഷീകേശഃ	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
പാണ്ഡവനും ഭയ്മൗ	പാണ്ഡവനെന്ന ശംഖു വിളിച്ചു
ധനഞ്ജയഃ	അർജുനൻ
ദേവദത്തം (ഭയ്മൗ)	ദേവദത്തനെന്ന ശംഖു വിളിച്ചു
ഭീമകർമ്മാ	ഭയങ്കരമായ കർമ്മത്തോടുകൂടിയവ
വ്യകോദരഃ	ഭീമൻ [നായ
പൗണ്ഡ്രം	പൗണ്ഡ്രനെന്ന
മഹാശംഖം (ഭയ്മൗ)	വലിയ ശംഖു വിളിച്ചു.

ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ പാണ്ഡവനെന്ന ശംഖും, അർജുനൻ ദേവദത്തനെന്ന ശംഖും, ഭയങ്കരകർമ്മാവായ ഭീമസേനൻ പൗണ്ഡ്രനെന്ന വലിയ ശംഖും വിളിച്ചു.

അനന്തവിജയം രാജാ കന്തീപുത്രോ യുധിഷ്ഠിരഃ
നകലസ്സഹദേവശ്ച സുലോചനമണിപുഷ്പകൗ. 16

കാശ്യശ്ച പരമേഷ്വാസശ്ശിവണ്ഡീ ച മഹാരഥഃ
 ധൃഷ്ടദൃമ്നോ വിരാടശ്ച സാത്യകിത്വാപരാജിതഃ 17

ദ്രുപദോ ദ്രുപദേയാശ്ച സർവശഃ പൃഥിവീപതേ
 സൗഭദ്രശ്ച മഹാബാഹുഃ ശംഖാൻ ഭയ്മുഃ പൃഥക് പൃഥക്. 18

ഹേ പൃഥിവീപതേ	അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ
രാജാ	രാജാവായും
കന്തീപുത്രഃ	കന്തിയുടെ പുത്രനായമിരിക്കുന്ന
യുധിഷ്ഠിരഃ	ധർമ്മപുത്രൻ
അനന്തവിജയഃ	അനന്തവിജയമെന്ന ശംഖത്തെയും
നകലഃ	നകലനും
സഹദേവഃ ച	സഹദേവനും
സുഘോഷമണിപുഷ്പകൗ	സുഘോഷം, മണിപുഷ്പകം എന്ന
	ശംഖങ്ങളേയും

പരമേഷ്വാസഃ	ശ്രേഷ്ഠമായ വില്ലോടുകൂടിയ
കാശ്യഃ ച	കാശിരാജാവും
മഹാരഥഃ	മഹാരഥനായ
ശിവണ്ഡീ ച	ശിവണ്ഡിയും
ധൃഷ്ടദൃമ്നഃ	ധൃഷ്ടദൃമ്നനും
വിരാടഃ ച	വിരാടനും
അപരാജിതഃ	അപജയം വഹിക്കാത്തവനായ
സാത്യകിഃ ച	സാത്യകിയും
ദ്രുപദഃ	ദ്രുപദരാജാവും
ദ്രുപദേയാഃ ച	ദ്രുപദീകുമാരന്മാരും
മഹാബാഹുഃ	മഹാബാഹുവായ
സൗഭദ്രഃ ച	സുഭദ്രാപുത്രനായ അഭിമന്യുവും
സർവ്വശഃ	ഇവരെല്ലാവരും
പൃഥക് പൃഥക്	വെവ്വേറെ
ശംഖാൻ ഭയ്മുഃ	ശംഖങ്ങളെ വിളിച്ചു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, രാജാവും കന്തീപുത്രനായ ധർമ്മപുത്രൻ അനന്തവിജയം എന്ന ശംഖത്തെയും, നകലൻ സുഘോഷമെന്നതിനേയും, സഹദേവൻ മണിപുഷ്പകമെന്ന

തിന്നേയും വിളിച്ചു. മഹാവില്ലാളിയായ കാശിരാജാവും മഹാ
 രഥനായ ശിവണ്ഡിയും ധൃഷ്ടദ്യുമ്നനും വിരാടരാജാവും
 യുദ്ധത്തിൽ തോൽവിയില്ലാത്ത സാത്യകിയും, ദ്രുപദമഹാരാജാ
 വും ഭൃപദീകമാരന്മാരും മഹാബാഹുവായ അഭിമന്യുവും എല്ലാ
 വരും പ്രത്യേകം ശംഖുകൾ വിളിച്ചു.

അത്രയുമല്ല:

സ ഘോഷോ ധാർത്തരാഷ്ട്രാണാം ഹൃദയാനി വ്യഭാരയൽ
 നശ്യേ പൃഥിവീം ചൈവ തുഥലോ വൃന്തനാഭയൻ 19

തുമല:	എങ്ങും നിറഞ്ഞതായ
സഃ ഘോഷഃ	ആ ശബ്ദം
നഭഃ ച	ആകാശത്തേയും
പൃഥിവീം ച ഏവ	ഭൂമിയേയും
വൃന്തനാഭയൻ	പ്രതിദ്ധ്വനിയായി വ്യാപിച്ചിട്ട്
ധാർത്തരാഷ്ട്രാണാം	ദുര്യോധനാദികളുടെ
ഹൃദയാനി	ഹൃദയങ്ങളെ
വ്യഭാരയൽ	പിളർന്നു

എല്ലാ ദിക്കിലും നിറഞ്ഞ ആ ശബ്ദം ആകാശത്തേയും ഭൂമിയേ
 യും പ്രതിദ്ധ്വനിയായി വ്യാപിച്ചു ധാർത്തരാഷ്ട്രന്മാരുടെ ഹൃദയ
 ങ്ങളെ പിളർന്നു.

അഥ വ്യവസ്ഥിതാൻ ദൃഷ്ട്വാ ധാർത്തരാഷ്ട്രാൻ കപിധ്വജഃ
 പ്രവൃത്തേ ശത്രുസംപാതേ ധന്വന്ദ്യമ്യ പാണ്ഡവഃ 20
 ഹൃഷീകേശം തദാ വാക്യമിദമാഹ മഹീപതേ

ഹേ മഹീപതേ	അപ്പയ്യോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ
അഥ	അതിന്റെശേഷം
ശത്രുസംപാതേ	ആയുധപ്രയോഗകാലം
പ്രവൃത്തേ	വന്നപ്പോൾ
കപിധ്വജഃ	കപിധ്വജനായ
പാണ്ഡവഃ	പാണ്ഡുപുത്രൻ (അർജുനൻ)
വ്യവസ്ഥിതാൻ	യുദ്ധം ചെയ്യാൻ തയ്യാറായിനി ല്ക്കുന്ന
ധാർത്തരാഷ്ട്രാൻ	ധൃതരാഷ്ട്രകുമാരന്മാരെ

ദൃഷ്ടാ	കണ്ടിട്ട്
ധനുഃ	വില്ലിനെ
ഉദ്യമ്യ	ഉയർത്തിപ്പിടിച്ച്
തദാ	അപ്പോൾ
ഏഷീകേശം	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനോടു്
ഇദം വാക്യം ആഹ	ഈ വാക്കിനെ പറഞ്ഞു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, ആയുധപ്രയോഗത്തിനുള്ള കാലമായപ്പോൾ കപിധാജനായ അർജ്ജുനൻ യുദ്ധം ചെയ്യാൻ തയ്യാറായി നില്ക്കുന്ന ദുര്യോധനാദികളെ കണ്ടിട്ടു വില്ലു് ഉയർത്തിപ്പിടിച്ച് ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനോടു് താഴെ പറയുംപ്രകാരമുള്ള വാക്യത്തെ പറഞ്ഞു:

അർജ്ജുനൻ ഉവാച:

സേനയോരുഭയോർമ്മധ്യേ രഥം സ്ഥാപയ മേധ്യത. 21

യാവദേതാൻ നിരീക്ഷേഹം യോദ്ധുകാമാനവസ്ഥിതാൻ
കൈർമ്മയാ സഹ യോദ്ധവ്യമസ്തിൻ രണസമുദ്യമേ. 22

യോത്സ്യമാനാനവേഷേഹം യ ഏതേത്ര സമാഗതാഃ
ധാർത്തരാഷ്ട്രസ്യഭർബ്ബഭേര്യഭേ പ്രിയചികീഷവഃ 23

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ അധ്യത   അല്ലയോ നാഗമറാവനേ (ശ്രീകൃഷ്ണ ഭഗവാനേ)

ഭർബ്ബഭേ   ഭർബ്ബഭുധിയായ
ധാർത്തരാഷ്ട്രസ്യ   ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രൻ (ദുര്യോധനൻ)
യുദ്ധേ   യുദ്ധത്തിൽ

പ്രിയ ചികീഷവഃ   ഇഷ്ടത്തെ ചെയ്യാൻ ഇച്ഛയുള്ളവരായിട്ട്

യേഽഏതേ   യാതൊരു ഈ ജനങ്ങൾ
അത്ര   ഇവിടെ (യുദ്ധക്കളത്തിൽ)
സമാഗതാഃ   വന്നിരിക്കുന്നുവോ
(താൻ)   അവരേയും

അസ്തിൻ
രണസമുദ്യമേ   ഈ യുദ്ധാരംഭത്തിൽ

മയാ	എന്നാൽ
കൈഃ സ്വഹ	ആരോടുകൂടി (എതിർത്തു്)
യോദ്ധവ്യം	യുദ്ധംചെയ്യപ്പെടേണമോ
(താൻ)	അവരേയും
യോദ്ധുകാമാൻ	യുദ്ധംചെയ്വാൻ ഇച്ഛയുള്ളവരായിട്ടു്
അവസ്ഥിതാൻ	ഇവിടെ നില്ക്കുന്ന
ഏതാൻ	ഈ ജനങ്ങളേയും
അഹം	ഞാൻ
യാവൽ നിരീക്ഷേ	ഏതുവരെ നല്ലവണ്ണം കാണുന്നുവോ
യോത്സ്യമാനാൻ	യുദ്ധംചെയ്വാൻ ഭാവികുന്നവരെ
അഹം	ഞാൻ
യാവൽ അവേക്ഷേ	ഏതുവരെ നോക്കിക്കാണുന്നുവോ
(താവൽ)	അതുവരെ
ഉഭയോഃ സേനയോഃ	രണ്ടു സൈന്യങ്ങളുടേയും
മധ്യേ	നടുവിൽ
മേ രഥം	എന്റെ തേരിനെ
സ്ഥാപയ	നിർത്തിയാലും.

ഹേ അച്യുത, ദൃഷ്ടവ്യധിയായ ദുഃശ്യാധനന്റെ പ്രീതിക്കുവേണ്ടി യുദ്ധംചെയ്വാനിച്ഛയോടുകൂടി ആരെല്ലാം ഈ യുദ്ധക്കളത്തിൽ വന്നിരിക്കുന്നുവോ അവരേയും, ഈ യുദ്ധാരംഭത്തിൽ ഞാൻ ആരോടെല്ലാം യുദ്ധംചെയ്യണമോ അവരേയും, അതിനും പുറമെ, ഇപ്പോൾ യുദ്ധത്തിനായി ഒരുമ്പെട്ടവരേയും, ഞാൻ നല്ലവണ്ണം നോക്കിക്കണ്ടറിയുന്നതുപരെ രണ്ടു സൈന്യങ്ങളുടേയും നടുവിൽ എന്റെ രഥത്തെ നിർത്തിയാലും.

നഞ്ജയ ഉവാച:

ഏവമുക്തോ ഏഷീകേശോ ഗുഡാകേശേന ഭാരത
സേനയോരുഭയോർമ്മധ്യേ സ്ഥാപയിത്യാ രഥോത്തമം. 24

ഭീഷ്മഭ്രാണപ്രമുഖതഃ സര്യേഷാഞ്ച മഹീക്ഷിതാം
ഉവാച പാത്ഥ പശ്യൈതാൻ സമവേതാൻ കരൂനിതി. 25
നഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ഭാരത ഭാരതവംശത്തിൽ ജനിച്ച ഹേ ധൃതരാ
ഷ്ട്രമഹാരാജാവേ

ഗുഡാകേശേന	നിദ്രയെ ജയിച്ചിരിക്കുന്ന അജ്ഞനാൽ
ഏവം ഉക്തഃ	ഇപ്രകാരം പറയപ്പെട്ട
ഏഷീകേശഃ	ശ്രീകൃഷ്ണഗേവാൻ
ഉഭയോഃ സേനയോഃ	രണ്ടു സൈന്യങ്ങളുടെ
മധ്യേ	നടുവിൽ
ഭീഷ്മദ്രോണപ്രമുഖതഃ	ഭീഷ്മർ ദ്രോണർ മുതലായ
സർവ്വേഷാം	എല്ലാ
മഹീക്ഷിതാം ച	രാജാക്കന്മാർക്കും എതിരായി
രഥോത്തമം	ശ്രേഷ്ഠമായ രഥത്തെ
സ്ഥാപയിത്വാ	നിർത്തിട്ട്
ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അജ്ഞന
സമവേതാൻ	ചേർന്നിരിക്കുന്ന
ഏതാൻ കത്രൻ	ഈ കൗരവന്മാരെ
പശ്യ	കണ്ടാലും
ഇതി ഉവാച	എന്നു പറഞ്ഞു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, അജ്ഞൻ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞപ്പോൾ ശ്രീകൃഷ്ണഗേവാൻ രണ്ടു സേനകളുടേയും മദ്ധ്യത്തിൽ ഭീഷ്മർ ദ്രോണർ മുതലായ എല്ലാ രാജാക്കന്മാരുടേയും മുഖിലായി ശ്രേഷ്ഠമായ തേരിനെ നിർത്തിയിട്ട്, “ഹേ അജ്ഞന, ചേർന്നിരിക്കുന്ന ഈ കൗരവസൈന്യത്തെ കണ്ടാലും” എന്നു പറഞ്ഞു.

തത്രാപശ്യൽ സ്ഥിതിതാൻ പാത്ഥഃ പിതൃഗുണ പിതാമഹാൻ
ആചാര്യാന്മാതൃലാൻ ഭ്രാതൃൻ പുത്രാൻ പൗത്രാൻ

സഖീംസ്തഥാ 26

ശ്വശൂരാൻ സുഹൃദശ്ചൈവ സേനയോരുഭയോരപി

അഥ	അതിന്റെശേഷം
പാത്ഥഃ	അജ്ഞനൻ
തത്ര	അവിടെ
ഉഭയോഃ സേനയോഃ അപി	ഇരുസൈന്യങ്ങളിലും
സ്ഥിതിതാൻ	നില്ക്കുന്ന
പിതൃൻ	പിതാക്കന്മാരെയും

പിതാമഹാൻ	മുത്തച്ഛന്മാരേയും
ആചാര്യൻ	ഗുരുക്കന്മാരേയും
മാതൃലാൻ	അമ്മാമന്മാരേയും
ഭ്രാതൃൻ	സഹോദരന്മാരേയും
പുത്രൻ	പുത്രന്മാരേയും
പൗത്രൻ	പൗത്രന്മാരേയും
സഖിൻ	സ്നേഹിതന്മാരേയും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ശ്വശൂരാൻ	ഭാര്യാപിതാക്കന്മാരേയും
സുഹൃദഃ ച ഏവ	സുഹൃത്തുക്കളേയും
അപശ്യത്	കണ്ടു.

അപ്പോൾ അർജ്ജുനൻ അവിടെ രണ്ടു സൈന്യങ്ങളിലും നില്ക്കുന്ന പിതാക്കന്മാരേയും മുത്തച്ഛന്മാരേയും ഗുരുക്കന്മാരേയും അമ്മാമന്മാരേയും സഹോദരന്മാരേയും പുത്രന്മാരേയും പൗത്രന്മാരേയും സഖികളേയും അപ്രകാരംതന്നെ സുഹൃത്തുക്കളേയും ഭാര്യാപിതാക്കന്മാരേയും കണ്ടു. (തന്റെ സ്വന്തം അച്ഛൻ, മുത്തച്ഛൻ, ഗുരു മുതലായവർക്കു തുല്യന്മാരായ അസംഖ്യംപേരെ അർജ്ജുനൻ അവിടെ കണ്ടു എന്നു താൽപര്യം.)

താൻ സമീക്ഷ്യ സ കൗന്തേയസ്സർവ്വാൻ ബന്ധുനവസ്ഥിതാൻ 27
കൃപയാ പരയാവിഷ്ടോ വിഷീദന്നിദമബ്രവീത്

സഃ കൗന്തേയഃ	കന്തിപുത്രനായ ആ അർജ്ജുനൻ
അവസ്ഥിതാൻ	നില്ക്കുന്ന
താൻ സർവ്വാൻ ബന്ധുൻ ആ എല്ലാ ബന്ധുക്കളെ	
സമീക്ഷ്യ	കണ്ടിട്ട്
പരയാ	അധികമായ
കൃപയാ	ദയയോട്
ആവിഷ്ട	കൂടിയവനായിട്ട്
വിഷീദൻ	വ്യസനിച്ചുകൊണ്ട്
ഇദം	ഇതിനെ (താഴെ പറയുവാൻപോകുന്നതിനെ)
അബ്രവീത്	പറഞ്ഞു.

ആ അർജ്ജുനൻ യുദ്ധക്കളത്തിൽ നിൽക്കുന്ന എല്ലാ ബന്ധുജനങ്ങളേയും കണ്ടിട്ടു വളരെ ദയയോടുകൂടിയവനും ദുഃഖിതനുമായിട്ടു താഴെ പറയുംപ്രകാരം പറഞ്ഞു:

അർജ്ജുന ഉവാച:

ദുഷ്ടഭേമം സ്വജനം കൃഷ്ണ യുയുത്സും സമുപസ്ഥിതം 28
സീദന്തി മമ ഗാത്രാണി മുഖഞ്ച പരിശുഷ്യതി

വേപഥുശ്ച ശരീരേ മേ രോമഹർഷശ്ച ജായതേ. 29

ഗാൺഡീവം സ്രംസതേ ഹസ്താൽ തപക് ചൈവ പരിഭഹ്യതേ
ന ച ശക്നോമ്യവസ്ഥാതും ഭ്രമതീവ ച മേ മനഃ 30

നിമിത്താനി ച പശ്യാമി വിപരീതാനി കേശവ
അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ
യുയുത്സും	യുദ്ധംചെയ്യാൻ ഇല്ലായോടുകൂടി
സമുപസ്ഥിതം	വന്നിരിക്കുന്ന
ഇമം സ്വജനം	ഈ ബന്ധുക്കളെ
ദുഷ്ടാ	കണ്ടിട്ട്
മമ ഗാത്രാണി	എന്റെ അവയവങ്ങൾ
സീദന്തി	തളരുന്നു
മുഖം ച	മുഖവും (വായയും)
പരിശുഷ്യതി	വരളുന്നു
മേ ശരീരേ	എന്റെ ദേഹത്തിൽ
വേപഥുഃ ച	വിറയും
രോമഹർഷഃ ച	രോമാഞ്ചവും (കുളിരുപൊട്ടൽ)
ജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു
ഗാൺഡീവം	ഗാൺഡീവം എന്ന വില്പ്പ്
ഹസ്താൽ	കൈയിൽനിന്ന്
സ്രംസതേ	പിടിമുറുകാതെ വീഴുന്നു
തപക് ച ഏവ	(ദേഹത്തിലുള്ള) തൊലിയും
പരിഭഹ്യതേ	എരിയുന്നു
അവസ്ഥാതും ച	(തേരിൽ) ഇരിക്കുന്നതിനും
ന ശക്നോമി	ഞാൻ ശക്തനാകുന്നില്ല
മേ മനഃ	എന്റെ മനസ്സ്

ഭൂമതി ഇവ ച	ഇളകിപ്പൊങ്ങിരിക്കുന്നപേരാലും തോന്നുന്ന
ഹേ കേശവ	അല്ലയോ കേശവ
വിപരീതാനി	വിപരീതമായിരിക്കുന്ന
നിമിത്താനി ച	നിമിത്തങ്ങളും
പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നു.

അല്ലയോ കൃഷ്ണ, യുദ്ധംചെയ്യാൻ ഇച്ഛയോടുകൂടി വന്നിരിക്കുന്ന ഈ ബന്ധുക്കളെ കണ്ടിട്ട് എന്റെ അംഗങ്ങൾ തളരുന്നു. വായ വരണ്ടുപോകുന്നു. എന്റെ ദേഹത്തിൽ ഒരു വീര്യവും രോമാഞ്ചവും ഉണ്ടാകുന്നു. ഗാഢാധിപം കൈയിൽനിന്നു വീഴുന്നു. ദേഹമാസകലവും എരിയുന്നു. തേരിൽ ഇരിക്കുന്നതിനത്തന്നെ ഞാൻ ശക്തനാകുന്നില്ല. എന്റെ മനസ്സ് വല്ലാതെ പരിഭ്രമിച്ചുപോലെ തോന്നുകയും ചെയ്യുന്നു. അല്ലയോ കേശവ, ഞാൻ ദുർന്നിമിത്തങ്ങളും കാണുന്നു.

ന ച ശ്രേയോന്മുഖപശ്യാമി ഹത്യാ സ്വജനമാഹവേ. 31

ന കാഷ്ഠേ വിജയം കൃഷ്ണ ന ച രാജ്യം സുഖാനി ച
കിം നോ രാജ്യേന ഗോവിന്ദ കിം ഭോഗൈർജീവിതേന
വാ. 32

ആഹവേ	യുദ്ധത്തിൽ
സ്വജനം	(ചേർന്നിരിക്കുന്ന) ബന്ധുക്കളെ
ഹത്യാ	കൊന്നിട്ട്
അന്ത	പിന്നെ
ശ്രേയഃ ച	ശ്രദ്ധേയം
ന പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നില്ല
ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
വിജയം	ജയത്തേയും
രാജ്യം ച	രാജ്യത്തേയും
ന കാഷ്ഠേ	ഞാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല
സുഖാനി ച	സുഖങ്ങളേയും
നഃ	ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല
ഹേ ഗോവിന്ദ	അല്ലയോ ഗോവിന്ദ
ന	ഞങ്ങൾക്കു്

രാജ്യേന	രാജ്യംകൊണ്ടു്
കിം	എന്തു് (പ്രയോജനം)
ഭോഗൈഃ	ഭോഗങ്ങളെക്കൊണ്ടാവട്ടെ
ജീവിതേന വാ	ജീവിതംകൊണ്ടുതന്നെയാവട്ടെ
കിം	എന്തു് (പ്രയോജനം).

യുദ്ധങ്ങളിൽ ചേർന്നിരിക്കുന്ന ബന്ധുക്കളെ കൊന്നിട്ടു് ഒരു ശുഭഫലത്തേയും ഞാൻ കാണുന്നില്ല. ഹേ കൃഷ്ണ, ജയത്തേയോ രാജ്യത്തേയോ സുഖത്തേയോ ഞാനിച്ഛിക്കുന്നില്ല. ഹേ ഗോവിന്ദ, ഞങ്ങൾക്കു് രാജ്യംകൊണ്ടാവട്ടെ ഭോഗങ്ങൾ കൊണ്ടാവട്ടെ ജീവിതംകൊണ്ടുതന്നെയാവട്ടെ എന്തൊരു പ്രയോജനമാണുള്ളതു് ?

യേഷാമരേന്ദ്രം കാംക്ഷിതം നോ രാജ്യം ഭോഗാഃ സുഖാനി ച
ത ഇമേവസ്ഥിതാ യുദ്ധേ പ്രാണാംസ്ത്യക്ത്വാ ധനാനി ച. 33

ആചാര്യഃ പിതരഃ പുത്രാസ്തഥൈവ ച പിതാമഹാഃ
മാതൃലാഃ ശ്വശൂരാഃ പൗത്രാഃ സുഗലാഃ സംബന്ധിനസ്തഥാ. 34

നഃ	ഞങ്ങൾക്കു്
യേഷാം അരേന്ദ്രം	യാതൊരുവർക്കുവേണ്ടി
രാജ്യം	രാജ്യം
കാംക്ഷിതം	ഇച്ഛിക്കപ്പെടുന്നുവോ
ഭോഗാഃ സുഖാനി ച	ഭോഗങ്ങളും സുഖങ്ങളും
(യേഷാം അരേന്ദ്രം കാംക്ഷിതാനി)	ആർക്കുവേണ്ടി ഇച്ഛിക്കപ്പെടുന്നുവോ
തേ	അങ്ങനെയുള്ള
ആചാര്യാഃ	ഗുരുക്കന്മാർ
പിതരഃ	പിതാക്കന്മാർ
പുത്രാഃ	പുത്രന്മാർ
തഥാ ഏവ ച	അപ്രകാരംതന്നെ
പിതാമഹാഃ	മുത്തച്ഛന്മാർ
മാതൃലാഃ	അമ്മാമന്മാർ
ശ്വശൂരാഃ	ഭാര്യമാരുടെ പിതാക്കന്മാർ
പൗത്രാഃ	പുത്രന്മാരുടെ പുത്രന്മാർ

സ്വാലാഃ	ഭാര്യാസഹോദരന്മാർ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
സംബന്ധിനഃ	സംബന്ധിജനങ്ങൾ
ഇമേ	ഇവരെല്ലാവരും
പ്രാണാൻ	ജീവനേയും
ധനാനി ച	ധനത്തേയും
ത്യക്ത്വാ	ഉപേക്ഷിച്ചു്
യുദ്ധേ	യുദ്ധക്കളത്തിൽ
അവസ്ഥിതാഃ	നില്ക്കുന്നു.

രാജ്യവും ഭോഗങ്ങളും സുഖങ്ങളും ഞങ്ങളാൽ ആർക്കുവേണ്ടി ഇച്ഛിക്കപ്പെടുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഗുരുക്കന്മാർ, പിതാക്കന്മാർ, പുത്രന്മാർ, അപ്രകാരംതന്നെ മുത്തച്ഛന്മാർ, അമ്മാമന്മാർ, ഭാര്യാപിതാക്കന്മാർ, പൗത്രന്മാർ, ഭാര്യാസഹോദരന്മാർ, അപ്രകാരംതന്നെ ബന്ധുക്കൾ ഇവരെല്ലാവരും പ്രാണനേയും ധനത്തേയുമുപേക്ഷിച്ചു് യുദ്ധക്കളത്തിൽ നിൽക്കുന്നു.

ഏതാൻ ന ഹന്തുമിച്ഛാമി ഏതോപി മധുസൂദന
അപി ത്രൈലോക്യരാജ്യസ്യ ഹേതോഃ കിം ന

മഹീകൃതേ. 35

ഹേ മധുസൂദന	അല്ലയോ കൃഷ്ണ
ഏതഃ അപി	(എന്നെ) കൊല്ലുന്നവരാണെങ്കിലും
ഏതാൻ	ഇവരെ
ത്രൈലോക്യരാജ്യസ്യ	മൂന്നുലോകത്തിലെ രാജ്യാധിപത്യ
	[ത്തിന്നു്]
ഹേതോഃ അപി	വേണ്ടിയെങ്കിലും
ഹന്തും	കൊല്ലുന്നതിന്നു്
ന ഇച്ഛാമി	ഞാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല
മഹീകൃതേ	ഭൂമിക്കുവേണ്ടി
കിം ന	എന്തു്? (പിന്നെ പറയണമോ?)

അല്ലയോ മധുസൂദന, അവർ എന്നെ കൊല്ലുന്നതായാലും ഞാൻ അവരെ ത്രിലോകാധിപത്യലാഭത്തിന്നുംകൂടി കൊല്ലുവാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല. അങ്ങനെയിരിക്കെ അല്ലഭൂമിക്കുവേണ്ടി

(ഞാൻ അശേഷം ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെന്നു) പിന്നെ പറയേണമോ?

നിഹത്യ ധാർത്തരാഷ്ട്രാനഃ കാ പ്രീതിഃ സുരാജജനാർദ്ദന
പാപമേവാശ്രയേദസ്മാൻ ഹതൈതാനാതതാൽവിനഃ 36

ഹേ ജനാർദ്ദന	അല്ലയോ ജനാർദ്ദന
ധാർത്തരാഷ്ട്രാൻ	ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാരെ
നിഹത്യ	കൊന്നിട്ട്
നഃ	ഞങ്ങൾക്കു്
കാ പ്രീതിഃ സുരാജ്	എന്തു സന്തോഷമുണ്ടാവാൻപോകുന്നു
ആതതായിനഃ (അപി)	ആതതായികളാണെങ്കിലും
ഏതാൻ ഹത്യാ	ഇവരെ കൊന്നാൽ
അസ്മാൻ	ഞങ്ങളെ
പാപം ഏവ	പാപംതന്നെ
ആശ്രയേൽ	ആശ്രയിക്കുന്നതാണു്.

ഹേ ജനാർദ്ദന, ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാരെ കൊന്നിട്ടു ഞങ്ങൾക്കു് എന്തു സുഖമാണുണ്ടാകുന്നതു്? ആതതായികളാണെങ്കിലും ഇവരെ കൊന്നാൽ ഞങ്ങൾക്കു നിശ്ചയമായി പാപമുണ്ടാകും.

തസ്മാന്നാഹ്വ വയം ഹന്തും ധാർത്തരാഷ്ട്രാൻ
സ്വബാധവാൻ
സ്വജനം ഹി കഥം ഹത്യാ സുവിനഃ സുഗമ മാധവ. 37

ഹേ മാധവ	അല്ലയോ മാധവ
തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ടു്
വയം	ഞങ്ങൾ
സ്വബാധവാൻ	സ്വബന്ധക്കളായ
ധാർത്തരാഷ്ട്രാൻ	ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാരെ
ഹന്തും	കൊല്ലുന്നതിനു്
ന അർഹഃ	യോഗ്യന്മാരല്ല
സ്വജനം ഹത്യാ	ബന്ധുക്കളെ കൊന്നിട്ടു്
കഥം	എങ്ങനെ
സുവിനഃ	സുഖികളായി
സുഗമ ഹി	ഭവിക്കും.

അതിനാൽ ഹേ മാധവ, സ്വബന്ധുകളായ ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാരെ കൊല്ലുന്നതിന്നു ഞങ്ങൾക്കു് അർഹതയില്ല. ബന്ധുക്കളെ കൊന്നിട്ടു് എങ്ങനെയാണു് സുഖമായിരിക്കുന്നതു്?

യദ്യപ്യേതേ ന പശ്യന്തി ലോഭോപഹതചേതസഃ
കലക്ഷയക്രതം ദോഷം മിത്രദ്രോഹേ ച പാതകം. 38

കഥം ന ജേന്തയമസ്സാഭിഃ പാപാദസ്സാന്നിവർത്തിതും
കലക്ഷയക്രതം ദോഷം പ്രപശ്യദ്ഭീജജനാദനം. 39

ലോഭോപഹതചേതസഃ ആശനമിത്തം വിവേകമില്ലാത്ത
മനസ്സോടുകൂടിയ

ഏതേ

ഇവർ (ദുര്യോധനാദികൾ)

കലക്ഷയക്രതം ദോഷം

കലക്ഷയംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തേയും.

മിത്രദ്രോഹേ

മിത്രദ്രോഹത്തിലുള്ള

പാതകം ച

പാപത്തേയും.

യദ്യപി ന പശ്യന്തി

അറിയുന്നില്ലെങ്കിലും.

കലക്ഷയക്രതം ദോഷം

കലനാശംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന പാപത്തെ

(പ്രപശ്യദ്ഭീഃ അസ്സാഭിഃ

അറിയുന്ന ഞങ്ങളാൽ

അസ്സാൽ പാപാൽ

ഈ പാപത്തിൽനിന്നു്

നിവർത്തിതും

നിവർത്തിപ്പാൻവേണ്ടി

ഹേ ജനാർദ്ദന

അല്ലയോ ജനാർദ്ദന

കഥം ന ജേന്തയം

എങ്ങനെ അറിയപ്പെടാതിരിക്കും.

ആശകൊണ്ടു വിവേകശൂന്യമായ മനസ്സോടുകൂടിയ ദുര്യോധനാദികൾ കലക്ഷയംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തേയും ബന്ധുദ്രോഹത്താലുള്ള പാപത്തേയും അറിയുന്നില്ലെങ്കിലും, കലക്ഷയംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തെ അറിയുന്ന ഞങ്ങൾ ഈ പാപത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുവാനുള്ള വഴിയെ ഹേ, ജനാർദ്ദന, എങ്ങനെ ആലോചിക്കാതിരിക്കും?

കലക്ഷയേ പ്രണശ്യന്തി കലധർമ്മാസ്സനാതനാഃ

ധർമ്മേ നഷ്ടേ കലം കൃതീസ്സധർമ്മോഭിവൃദ്ധ്യത. 40

കലക്ഷയേ	കലനാശം വന്നാൽ (കലനാശത്തിങ്കൽ)
സനാതനാഃ	പരമ്പരാപ്രാപ്തങ്ങളായ്
കലധർമ്മാഃ	കലധർമ്മങ്ങൾ
പ്രണശ്യന്തി	മുഴുവനും നശിച്ചുപോകുന്നു
ധർമ്മേ നഷ്ടേ	ധർമ്മം നശിച്ചാൽ
കൃത്സ്നം കലം ഉത	കലത്തെ മുഴുവനും
അധർമ്മഃ	ദുരാചാരം
അഭിഭവതി	ബാധിക്കുന്നു.

കലനാശം വന്നാൽ പണ്ടേക്കുപണ്ടെ ഉള്ള കലാചാരങ്ങൾ മുഴുവനും നശിച്ചുപോകുന്നു. ആചാരം നശിച്ചാൽ കലത്തെ ആസകലവും അനാചാരം വന്നു ബാധിക്കുന്നു.

അധർമ്മാഭിഭവാൽ കൃഷ്ണ പ്രദുഷ്യന്തി കലശ്രീയഃ

സ്രീഷു ഭുഷ്ടാസു വാർഷ്ണേയ ജായതേ വർണ്ണസംകരഃ 41

ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ കൃഷ്ണ
അധർമ്മാഭിഭവാൽ	അധർമ്മം ബാധിച്ചാൽ
കലശ്രീയഃ	കലശ്രീകൾ
പ്രദുഷ്യന്തി	ദോഷപ്പെടുന്നു
സ്രീഷു ഭുഷ്ടാസു	സ്രീകൾ ദോഷപ്പെട്ടാൽ
ഹേ വാർഷ്ണേയ	അല്ലയോ വൃഷ്ണീവംശജ
വർണ്ണസംകരഃ	ജാതിമിശ്രം
ജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ കൃഷ്ണ, അധർമ്മം ബാധിച്ചാൽ കലശ്രീകൾ ദോഷപ്പെടുന്നു. അല്ലയോ വൃഷ്ണീവംശജ, സ്രീകൾ ദോഷപ്പെട്ടാൽ ജാതിസങ്കരമുണ്ടാകുന്നു.

സംകരോ നരകായൈവ കലപ്ലാനാം കലസ്യ ച
പതന്തി പിതരോ ഹ്യേഷാം ലുപ്തപിണ്ഡോഭക

ക്രിയാഃ 42

സംകരഃ	ജാതിമിശ്രം
കലാപ്ലാനാം	കലനാശം വരത്തു നവകും
കലസ്യ ച	കലത്തിന്നും
നരകായ ഏവ	നരകഹേതുവായിത്തന്നെ ഭവി

മദനം
ഹി ഏതെന്നാൽ
ഏഷാം പിതഃ ഈ കലാപ്ലന്മാരുടെ പിതൃക്കൾ
ലുപ്തപിണ്ഡോദകക്രിയാഃ പിണ്ഡോദകക്രിയകളില്ലാത്ത
വരായിട്ട്
പതന്തി (നരകത്തിൽ) വീഴുന്നു.

ജാതിമിശ്രം, കലനാശം വരുത്തുന്നവർക്കും കലത്തിനും നരക
ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, കലാപ്ലന്മാരുടെ
പിതൃക്കൾ പിണ്ഡോദകക്രിയകളില്ലാത്തവരായി നരക
ത്തിൽ വീഴുന്നു.

ദോഷൈരേതൈഃ കലാപ്ലാനാം വർണ്ണസംകരകാരകൈഃ
ഉത്സാദ്യന്തേ ജാതിധർമ്മാഃ കലധർമ്മാശ്ച ശാശ്വതാഃ 43

വർണ്ണസംകരകാരകൈഃ ജാതിമിശ്രത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന
കലാപ്ലാനാം കലനാശംവരുത്തുന്നവരുടെ
ഏതൈഃ ദോഷൈഃ ഈ പാപങ്ങളാൽ
ശാശ്വതാഃ അനാദിയായിരിക്കുന്ന
ജാതിധർമ്മാഃ ജാതാചാരങ്ങളും
കലധർമ്മാഃ ച കലാചാരങ്ങളും
ഉത്സാദ്യന്തേ നശിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു.

ജാതിമിശ്രത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നവരായ കലനാശം വരുത്തുന്നവ
രുടെ ഈ പാപങ്ങൾനിമിത്തം അനാദിയായ ജാതിധർമ്മങ്ങ
ളും കലധർമ്മങ്ങളും നശിച്ചുപോകുന്നു.

ഉത്സന്നകലധർമ്മാണാം മനുഷ്യാണാം ജനാർദ്ദന
നരകേ നിയതം വാസോ ഭവതീത്യനുശൂത്രമ. 44

ഹേ ജനാർദ്ദന അല്ലയോ ജനാർദ്ദന
ഉത്സന്നകലധർമ്മാണാം കലധർമ്മങ്ങൾ നശിച്ചുപോയിട്ടുള്ള
മനുഷ്യാണാം മനുഷ്യർക്ക്
നരകേ നരകത്തിൽ
നിയതം വാസഃ ഏപ്പോഴും വാസം
ഭവതി ഇതി ആകുന്നുവെന്നത്
അനുശൂത്രമ ഞങ്ങൾ കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

അല്ലയോ ജനാർദ്ദന, കലധർമ്മങ്ങൾ നശിച്ചുപോയിരിക്കുന്ന മനുഷ്യർക്കു നരകത്തിലാണ് എന്നും വാസമെന്നു ഞങ്ങൾ കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

അഹോ ബത മഹൽപാപം കർത്തും വ്യവസിതാ വയം
യദ്രാജ്യസുഖലോഭേന ഹന്തും സ്വജനമുദ്യതാഃ 45

യൽ	യാതൊരു കാരണത്താൽ
വയം	ഞങ്ങൾ
രാജ്യസുഖലോഭേന	രാജ്യസുഖത്തിലുള്ള അത്യാഗ്രഹത്താൽ
സ്വജനം	ബന്ധുജനങ്ങളെ
ഹന്തും	കൊല്ലുവാൻ
ഉദ്യതാഃ	തുനിഞ്ഞുപരാകുന്നുവോ
(തൽ)	ആ കാരണത്താൽ
മഹൽപാപം	മഹാപാപത്തെ
കർത്തും	ചെയ്യാൻ
വ്യവസിതാഃ	നിശ്ചയിച്ചുപരാകുന്നു
അഹോ	ആശ്ചര്യം
ബത	മഹാകഷ്ടം.

ഞങ്ങൾ രാജ്യസുഖമേൽക്കൊണ്ടു ബന്ധുജനങ്ങളെ കൊല്ലുവാൻ തുനിഞ്ഞുപരാകയാൽ മഹാപാപത്തെ ചെയ്യാനൊരുങ്ങുന്നു. ഇതെന്തൊരാശ്ചര്യം! മഹാ കഷ്ടം!

യദി മാമപ്രതീകാരമശസ്യം ശസ്യപാണ്യഃ
ധാത്തരാഷ്ട്രാ രണേ ഹന്യുസ്തന്മേ ക്ഷേമതരം ഭവേൽ. 46

ശസ്യപാണ്യഃ	ആയുധങ്ങളെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന
ധാത്തരാഷ്ട്രാഃ	ധൂതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാർ
അശസ്യ	ആയുധമെടുക്കാത്തവരും
അപ്രതീകാരം	എതിർക്കാത്തവനുമായ
മാം	എന്നെ
രണേ	യുദ്ധത്തിൽ
ഹന്യുഃ യദി	കൊല്ലുന്നുവെങ്കിൽ
തൽ	അതു്
മേ	എനിക്കു്

ക്ഷേമനരം
ഭവേൽ

അധികം ക്ഷേമമായി
ഭവിക്കും.

ആയുധം ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ഓരോധനാഭികൾ ആയുധമില്ലാത്തവനും എതിർക്കാത്തവനുമായ എന്നെ യുദ്ധത്തിൽ കൊല്ലുന്നുവെങ്കിൽ എന്നിങ്ങ് അതാണ് അധികം ക്ഷേമമായി ഭവിക്കുക.

സഞ്ജയ ഉവാച:

ഏകമുക്തയാജ്ഞ: സംഖ്യേ രഥോപസ്ഥമ ഉപാവിശതി
വിസൃജ്യ സശരം ചാപം ശോകസംവിഗ്രഹാനസ: 47

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

അർജ്ജുന:	അർജ്ജുനൻ
ഏവം ഉക്തവാ	ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ട്
ശോകസംവിഗ്നമാനസ:	വ്യസനംനിമിത്തം കലങ്ങിയിരിക്കുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവനായിട്ട്
സശരം	ശരത്തോടുകൂടിയ
ചാപം	വില്ലിനെ
വിസൃജ്യ	എറിഞ്ഞ്
സംവേഗ	യുദ്ധക്കളത്തിൽ
രഥോപന്ഥേ	തേർത്തടത്തിൽ
ഉപാവിശ്വ	ഇരുന്നു.

അർജ്ജുനൻ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു വ്യസനംകൊണ്ടു ചഞ്ചലമാ
നസനായിട്ടു യുദ്ധമദ്ധ്യത്തിൽവെച്ചു വില്ലും ശരവും താഴെയിട്ടു
ഭൂതരിൽ ഇരുന്നു.

ഇതി ശ്രീമഹാഭാരതേ ശതസാഹസ്ര്യം സംഹിതായാം
 വൈയാസികൃതം ഭീഷ്മപർവ്വണി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീ
 താസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
 ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ അർജുനവിഷാദ
 യോഗോ നാമ

(പ്രഥമോദ്ധ്യായഃ)

അർജ്ജുനവിഷാദയോഗം എന്ന ഒന്നാമദ്ധ്യായം.
സമാപ്തം.

രണ്ടാമദ്യായം

സഞ്ജയ ഉവാച:

തം തഥാ കൃപയാവിഷ്ടമശ്രൂപൂർണ്ണാകലേക്ഷണം
വിഷീദന്തമിദം വാക്യമുവാച മധുസൂദനഃ. 1

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

<p>മധുസൂദനഃ കൃപയാ ആവിഷ്ടം അശ്രൂപൂർണ്ണാ കലേക്ഷണം.</p>	<p>ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ കൃപയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും കണ്ണനീർ നിറഞ്ഞും വികാരത്തോടു കൂടിയും ഇരിക്കുന്ന കണ്ണുകളോടുകൂടി അപ്രകാരംതന്നെ [യവനം ദുഃഖിച്ചിരിക്കുന്നവനുമായ അവനോട് (അജ്ഞനനോട്) ഇപ്രകാരമുള്ള വാക്കിനെ പറഞ്ഞു.</p>
--	---

ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ, കൃപയോടുകൂടിയവനും അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞും വികാരത്തോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്ന കണ്ണുകളോടുകൂടി വരും അപ്രകാരംതന്നെ വ്യസനിച്ചിരിക്കുന്നവനുമായ അജ്ഞനനോട് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു:

ശ്രീഭഗവാൻ ഉവാച:

കതസ്ത്വാ കശ്ചലമിദം വിഷമേ സമുപസ്ഥിതം
അനാര്യജുഷ്ടമസ്വക്രൂരകീർത്തികരമർജ്ജുന. 2

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

<p>ഹേ അർജ്ജുന അനാര്യജുഷ്ടം അസ്വക്രൂരം</p>	<p>അല്ലയോ അർജ്ജുന ശ്രേഷ്ഠന്മാരാൽ നിന്ദിക്കപ്പെട്ടതും പരലോകപ്രാപ്തിക്കു വിരോധമായി [ടുള്ളതും അകീർത്തികരം ഈ മോഹം (അജ്ഞാനം, മന്ദ്യം) എന്തു കാരണത്താൽ</p>
---	--

സംഖ്യ	യുദ്ധത്തിൽ
അഹം	ഞാൻ
ഇഷ്ടഭിഃ	ബാണങ്ങളാൽ
കഥം	എങ്ങനെ
പ്രതിയോത്സാമി	എതിർത്ത യുദ്ധംചെയ്യും.

ശത്രുക്കളെ നിഗ്രഹിക്കുന്ന ഹേ മധുസൂദന, പുജിക്കപ്പെടേണ്ടവരായ ഭീഷ്മരേയും ദ്രോണാചാര്യരേയും ഞാൻ യുദ്ധത്തിൽ എങ്ങനെയാണ് ബാണങ്ങളെക്കൊണ്ട് എതിർത്ത യുദ്ധം ചെയ്യുന്നത് ?

ഗുരുന്നഹത്യാ ഹി മഹാനഭാവാൻ
ശ്രേയോ ഭോക്തും ഭക്ഷേമപീന ലോകേ
ഹത്യാത്മകാമാംസ്തു ഗുരൂനിഹൈവ
ഭുഞ്ജീയ ഭോഗാൻ തധിരപ്രദിശ്ശാൻ.

5

മഹാനഭാവാൻ	വളരെ മഹിമയുള്ള
ഗുരൂൻ	ആചാര്യന്മാരെ
അഹത്യാ	കൊല്ലാതെ (കൊല്ലുന്നതിനേക്കാൾ)
ഇഹ ലോകേ	ഈ ലോകത്തിൽ
ഭക്ഷേം അപി	ഭക്ഷിക്കുന്നതെന്തെങ്കിലും
ഭോക്തും	ഉണ്ണുന്നതാണ്
ശ്രേയഃ ഹി	അധികം നല്ലതു്
അത്മകാമാൻ	ദ്രവ്യത്തിലിച്ഛയുള്ള
ഗുരൂൻ	ആചാര്യന്മാരെ
ഹത്യാ തു	കൊന്നാൽ
ഇഹ ഏവ	ഇവിടെത്തന്നെ
തധിരപ്രദിശ്ശാൻ	രക്തം പിരണ്ടിരിക്കുന്ന
ഭോഗാൻ	ഭോഗങ്ങളെ
ഭുഞ്ജീയ	അനുഭവിക്കാം.

ശ്രേഷ്ഠന്മാരായ ആചാര്യന്മാരെ കൊല്ലാതെ (കൊല്ലുന്നതിനേക്കാൾ) ഇഹലോകത്തിൽ ഭക്ഷിക്കുന്നതെങ്കിലും ഭക്ഷിക്കുന്നതാണ് അധികം നല്ലതു്. അത്മകാമന്മാരായ ഗുരുക്കന്മാരെ കൊല്ലുന്നവെങ്കിൽ ഞാൻ ഇഹലോകത്തിൽ ചേര പിരണ്ടിരിക്കുന്ന ഭോഗങ്ങളെമാത്രം അനുഭവിക്കും.

രക്തം പിരണ്ട ഭോഗങ്ങളെ അനുഭവിക്കും എന്നുവെച്ചാൽ:—
 രക്തം പിരണ്ട പദാർത്ഥങ്ങൾ നമുക്ക് ലഭിക്കുന്നതിനു് എതുപ്ര
 കാശം അയോഗ്യമായിരിക്കുന്നുവോ അതുപോലെ, മഹാത്മാരാ
 യുഗ്മരക്കന്മാരെ കൊന്നു്, അവരുടെ രക്തം ചിതറുകയാൽ കിട്ടു
 ന്ന രാജ്യഭോഗങ്ങളെ നാം അനുഭവിക്കുന്നതു യോഗ്യമല്ല എന്നു
 താൽപര്യം.

ന ചൈതദിദ്മഃ കതരനോ ഗരീയോ
 യദ്വാ ജയേമ യദി വാ നോ ജയേയഃ
 യാനേവ ഹത്യാ ന ജിജീവിഷാമ-
 സ്തേവസ്മിതാഃ പ്രമുഖേ ധാർത്തരാഷ്ട്രാഃ.

6

യദ്വാ	ഒന്നുകിൽ
(ഏതാൻ)	ഇവരെ
(വയം)	ഞങ്ങൾ
ജയേമ	ജയിക്കും
യദി വാ	അല്ലെങ്കിൽ
ധാർത്തരാഷ്ട്രാഃ	ദുര്യോധനാദികൾ
നഃ	ഞങ്ങൾക്കു്
കതരൽ	ഏതാൺ
ഗരീയഃ	അധികം ശ്രേഷ്ഠമായതു്
ഏതൽ	എന്നതു്
ന ച വിദ്മഃ	ഞങ്ങൾ അറിയുന്നില്ല
യാൻ ഏവ	യാതൊരുത്തരെ
ഹത്യാ	കൊന്നിട്ടു്
നഃ ജിജീവിഷാമഃ	ഞങ്ങൾ ജീവിച്ചിരിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നി
തേ	അവർ
പ്രമുഖേ	എതിരായി
അവസ്മിതാഃ	നില്ക്കുന്നു.

ഒന്നുകിൽ ഞങ്ങൾ ഇവരെ ജയിക്കുക, അല്ലെങ്കിൽ ദുര്യോ
 ധനാദികൾ ഞങ്ങളെ ജയിക്കുക, എന്നീ രണ്ടു പക്ഷത്തിൽ ഞ
 ങ്ങൾക്കു് ഏതാൺ അധികം . നല്ലതെന്നുതന്നെ അറിഞ്ഞുകൂടാ.
 യാതൊരുത്തരെ കൊന്നിട്ടു് ഞങ്ങൾ ജീവിച്ചിരിപ്പാൻ ഇച്ഛിക്ക
 ന്നില്ലയോ അവർതന്നെ നമ്മുടെ എതിരായി നില്ക്കുന്നു.

കാപ്പണ്യദോഷോപഹതസ്വഭാവഃ
 പൂച്ഛാമി ത്വാം ധർമ്മസംമൂഢചേതഃ
 യച്ഛ്രേയഃ സ്യാന്നിശ്ചിതം ബ്രൂഹി തന്മേ
 ശിഷ്യസ്തേഹം ശാധി മാം ത്വാം പ്രപന്നം.

7

കാപ്പണ്യദോഷോപഹതസ്വഭാവഃ കാപ്പണ്യം ദോഷം ഇവയാൽ ബാ
 സ്വഭാവഃ ധിക്കപ്പെട്ട സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ

വനായ

(അഹം)

ഞാൻ

ധർമ്മസംമൂഢചേതഃ

ധർമ്മത്തിൽ സംശയമുള്ള മനസ്സോ
 ട്ടുകൂടിയവനായിട്ട്

ത്വാം

അങ്ങയോടു്

പൂച്ഛാമി

(ഞാൻ) ചോദിക്കുന്നു

യൽ മേ

ഏതാണു് എന്നിങ്ക്

നിശ്ചിതം

നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ട (പരമാർത്ഥമാ
 യിട്ട്)

ശ്രേയഃ സ്യാൽ

• സുഖമായി ഭവിക്കുന്നതു്

തൽ ബ്രൂഹി

അതിനെ പറഞ്ഞാലും

അഹം

ഞാൻ

തേ ശിഷ്യഃ

അങ്ങയുടെ ശിഷ്യനാകുന്നു

ത്വാം

അങ്ങ

പ്രപന്നം മാം

ശരണംപ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നഎന്നെ

ശാധി

ശിക്ഷിച്ചാലും (ഉപദേശിച്ചാലും)

കാപ്പണ്യദോഷങ്ങളാൽ ബാധിക്കപ്പെട്ട സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ
 വനം ധർമ്മത്തിൽ സന്ദേഹമുള്ള മനസ്സോടുകൂടിയവനായ
 ഞാൻ അങ്ങയോടു ചോദിക്കുന്നു. യാതൊന്നാണു് എന്നിങ്ക്
 നിശ്ചയമായിട്ട് സുഖകരമായി ഭവിക്കുന്നതു് അതിനെ പറ
 ഞ്ഞാലും. ഞാൻ അങ്ങയുടെ ശിഷ്യനാണു്. അങ്ങെ ശരണം
 പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന എന്നെ അനുശാസിച്ചാലും.

ന ഹി പ്രപശ്യാമി മമാപനദ്യാ-

ദ്യച്ഛോക്തമച്ഛേദോഷണമിന്ദ്രിയാണാം

അവാപ്യ ഭൂമാവസപതാമൃദ്ധം

രാജ്യം സുരാണാമപി ചാധിപത്യം.

8

ഭൂമൗ	ഭൂമിയിൽ
അസപതം	ശത്രാഹിതമായും
ഋദ്ധം	സമൃദ്ധമായുള്ള
രാജ്യം	രാജ്യത്തേയും
സുരാണാം ആധിപത്യം ച ഇത്ര പദവിയേയും	
അഥാപ്യ അപി	പ്രാപിച്ചാലും
ഇന്ദ്രിയാണാം	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ
ഉച്ഛോഷണം	വളരെ ശോഷിപ്പിക്കുന്ന
മമ ശോകം	ഏന്റെ വ്യസനത്തെ
യൽ അപനദ്ധാൽ	യാതൊന്നാണില്ലാതാക്കുന്നത്
(തൽ) ന ഹി പ്രപശ്യാമി അതിനെ ഞാൻ കാണുന്നില്ല.	

ഇഹലോകത്തിൽ അതിരില്ലാത്ത സമൃദ്ധിയോടുകൂടിയ രാജ്യത്തേയും ഇത്ര പദവിയെത്തന്നെയും കിട്ടിയാലും ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ അതിയായി ശോഷിപ്പിക്കുന്നതായ ഏന്റെ വ്യസനത്തിന് നിവൃത്തിവരുത്തുന്നതായ ഒന്നിനേയും ഞാൻ കാണുന്നില്ല.

സഞ്ജയ ഉവാച:

ഏവമുക്ത്വാ ഏഷീകേശം ഗുഡാകേശഃ പരന്തപഃ
ന യോത്സ്യ ഇതി ഗോവിന്ദമുക്ത്വാ തുഷ്ണീം ബഭ്രുവ ഹ. 9

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

പരന്തപഃ	ശത്രാതാപനനായ
ഗുഡാകേശഃ	അജ്ജനൻ
ഏഷീകേശം	ഭഗവാനോടു്
ഏവം ഉക്ത്വാ	ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു്
(പുനഃ അപി)	പിന്നേയും
ന യോത്സ്യ ഇതി	ഞാൻ യുദ്ധം ചെയ്തയില്ലെന്നു്
ഗോവിന്ദം (പ്രതി)	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനോടായി
ഉക്ത്വാ	പറഞ്ഞിട്ടു്
തുഷ്ണീം ബഭ്രുവ ഹ	മൗനമായിരുന്നു.

ശത്രാതാപനനായ അജ്ജനൻ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു് പിന്നേയും ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനോടായി 'ഞാൻ യുദ്ധം ചെയ്തയില്ല' എന്നു പറഞ്ഞിട്ടു് മൗനമായി അനങ്ങാതെ ഇരുന്നു.

തമുവാച എഷീകേശഃ പ്രഹസന്നിവ ഭാരത
സേനയോരുതേയോർമ്മധ്യേ വിഷീദന്തമിദം വചഃ. 10

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ
ഉഭയോഃ സേനയോഃ	രണ്ടു സൈന്യങ്ങളുടെ
മധ്യേ	മദ്ധ്യത്തിൽ
വിഷീദന്തം തം	വ്യസനിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അവ
എഷീകേശഃ	ശ്രീകൃഷ്ണഗേവാൻ [നോട്ട്
പ്രഹസൻ ഇവ	മന്ദഹാസത്തോടുകൂടിത്തന്നപോലെ
ഇദം വചഃ	ഈ വചനത്തെ [പ്രസന്നമുഖനായിട്ട്
ഉവാച	പറഞ്ഞു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, രണ്ടു സൈന്യങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ വ്യസനിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അവനോട്ട് (അജ്ഞനനോട്ട്) ശ്രീകൃഷ്ണഗേവാൻ പ്രസന്നമുഖനായിട്ട് ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞു.

ശാങ്കരഭാഷ്യം

‘ദൃഷ്ട്വാതു പാണ്ഡവാനീകം’ എന്നതുമുതൽ ‘ന യോത്സ്യ ഇതി ഗോവിന്ദമുക്തവാ തുഷ്ണീം ബഭ്രുവ ഹ’ എന്നതുവരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട്, ജീവികൾക്ക് സംസാരദുഃഖത്തിന്നു ഹേതുവായ ശോകമോഹാദിദോഷങ്ങൾ എവിടെനിന്നുത്ഭവിക്കുന്നുവെന്ന സംഗതിയെ കാണിക്കുന്നതായി വ്യാഖ്യാനിക്കേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, രണ്ടാമദ്ധ്യായത്തിൽ അജ്ഞനൻ, തന്റെ രാജ്യം ഗുരുക്കന്മാർ മിത്രങ്ങൾ സുഹൃത്തുക്കൾ സ്വജനങ്ങൾ ബന്ധുക്കൾ മുതലായവരിലുള്ള സ്നേഹം നിമിത്തവും, അവരിൽനിന്നുള്ള വിരഹം നിമിത്തവുമുണ്ടാകുന്ന ശോകമോഹങ്ങളെ കാണിച്ചു (അ. 2, ശ്ലോ. 4). ഇതെല്ലാം ‘അവർ എന്റെ, ഞാൻ അവരുടെ’ എന്നിങ്ങനെയുള്ള മതവ്യബുദ്ധിനിമിത്തമാകുന്നു. ശോകമോഹങ്ങൾ വന്നു വിവേകവിജ്ഞാനത്തെ വ്യാപിച്ചപ്പോഴാണ്, സ്വതഃ ക്ഷാന്ത്രധർമ്മമായ യുദ്ധത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചിരുന്ന അജ്ഞനൻ സ്വധർമ്മത്തിൽനിന്നു പിൻവലിച്ചു പരധർമ്മമായ ഭിക്ഷാജീവനം മുതലായതിനെ ചെയ്യാനാരംഭിച്ചത്. അപ്രകാരമുള്ളതെന്ന, സാധാരണയായി ശോകമോ

ഹാദിമോഷ്ണങ്ങളാൽ പീഡിതനായ സകലജീവികളും സ്വധർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുകയും പരധർമ്മത്തെ സ്വീകരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നത് സ്വഭാവമാകുന്നു. സ്വധർമ്മപ്രവർത്തകനായാലും അവരുടെ വാങ്മനഃകായങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള സകല പ്രവൃത്തികളും അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയും ഫലേഷുയോടുകൂടിയുമാകുന്നു. അപ്പോൾ ധർമ്മാധർമ്മസഞ്ചയം നിമിത്തം ഇഷ്ടാനിഷ്ട ജന്മപ്രാപ്തിലക്ഷണമായും സുഖദുഃഖപ്രാപ്തിലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന സംസാരം അവസാനമില്ലാതെയായി ഭവിക്കുന്നു. ആയതുകൊണ്ട് ശോകമോഹങ്ങളാണ് സംസാരകാരണമെന്നും അതിന്റെ നിവൃത്തി സപ്കർമ്മസന്യാസപൂർവ്വകമായിട്ടുള്ള ആത്മജ്ഞാനംകൊണ്ടല്ലാതെ വേറെ ഒന്നുകൊണ്ടുണ്ടാകില്ലെന്നും കാണുകയാൽ സർവ്വലോകാനുഗ്രഹത്തിനായിക്കൊണ്ട് ആ തത്ത്വത്തെ ഉപദേശിക്കേണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി സാക്ഷാൽ ഭഗവാനായ വാസുദേവൻ അർജുനനെ നിമിത്തീകരിച്ചു പറഞ്ഞു: “അശോചയാൻ....” എന്നും

മേല്പറഞ്ഞ അഭിപ്രായത്തിന്നു വിരോധമായിട്ടു ചിലർ പറയുന്നു:- സപ്കർമ്മസന്യാസപൂർവ്വകമായ കേവലം ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠമാത്രംകൊണ്ടു മുക്തി സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല എന്നും എന്നാൽ - (പിന്നെ എന്തുകൊണ്ടാണെന്നുവെച്ചാൽ) അഗ്നിഹോത്രാദിശ്രുതിസ്മൃതിസംബന്ധമായ സകല കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ ജ്ഞാനംകൊണ്ടാണ് മുക്തി എന്നും, ഇതാണ് ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ നിശ്ചിതാത്മമെന്നും അവർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി അവർ ഗീതയിൽനിന്നുതന്നെ “അഥ ചേത്തപമിമം ധർമ്മ്യം സംഗ്രാമം ന കരിഷ്യസി” (അ. 2, ശ്ലോ. 33), “കർമ്മണ്യേവാധികാരസ്തേ” (അ. 2, ശ്ലോ. 47), “കരുകർമ്മൈവ തസ്മാത്ത്വം” (അ. 4, ശ്ലോ. 15) എന്നു മുതലായ ശ്ലോകങ്ങളെ എടുത്തുകാണിക്കുന്നു. വൈദികകർമ്മങ്ങൾ ഹിംസയോടുകൂടിയവയാണെങ്കിലും അവ അധർമ്മമാണെന്നു ശങ്കിപ്പാൻ അപകാശമില്ലെന്നും അവർ പറയുന്നു. ഇതിന്നുദാഹരണമായി ഭഗവദ്ഭാക്യത്തെത്തന്നെ അവർ എടുത്തുപറയുന്നു. ക്ഷത്രിയധർമ്മമായ യുദ്ധം, ഗുരുക്കന്മാർ പുത്രന്മാർ സഹോദരന്മാർ ബന്ധുക്കൾ മുതലായവരുടെ ഹിംസാലക്ഷണമായ അത്യന്തശൂരപ്രവൃത്തിയാണെങ്കിലും അതു സ്വധർമ്മമാക

യാൽ അധർമ്മമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എന്നുതന്നെയല്ല, സ്വധർമ്മം ചെയ്യാത്താലുള്ള ദോഷത്തെപ്പറ്റി ഗേവാൻ പറയുന്നതുണ്ട്: “തതഃ സ്വധർമ്മം കീർത്തിത്വേ ഹിതവാ പാപമവാപ്യസി” (=സ്വധർമ്മത്തേയും കീർത്തിയേയ്യരുപേക്ഷിച്ചാൽ പാപത്തെ പ്രാപിക്കും) എന്ന്. അതിനാൽ ജീവകാലം മുഴുവൻ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള വേദോക്തങ്ങളായ സ്വകർമ്മങ്ങൾ പശ്വാദിഹിംസയോടുകൂടിയവയാണെങ്കിലും അവ അധർമ്മമാകയില്ലെന്ന് മുസ്തന്നെ നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.

ഈ അഭിപ്രായം ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ഗേവാൻ ജ്ഞാനമാഗ്ഗമെന്നും കർമ്മമാർഗ്ഗമെന്നും രണ്ടു വഴികളെ, രണ്ടുവസ്ഥയിൽ രണ്ടുപക്ഷ ജനങ്ങളെ ഉദ്ദേശിച്ചു വിഭാഗിച്ചിരിക്കുന്നു. “അശോചയാൻ” എന്ന ശ്ലോകംമുതൽ “സ്വധർമ്മമപിചാവേക്ഷ്യ” എന്ന ശ്ലോകംവരെ ഗേവാനാൽ പരമാർത്ഥമായിരിക്കുന്നയാതൊരു ആത്മതത്ത്വാനിരൂപണമാണ് ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. അതു സാംഖ്യമാകുന്നു. ‘ആത്മാ, ജനനം മുതലായ ഷരഭാവവികാരമില്ലാത്തവനാകയാൽ അകർഷാവാകുന്നു’ (ഒന്നും ചെയ്യാത്തവനാകുന്നു) എന്നുള്ള പ്രകരണാർത്ഥത്താലുണ്ടാകുന്ന യഥാർത്ഥബുദ്ധി സാംഖ്യബുദ്ധിയാകുന്നു. ആ ബുദ്ധി ഏതു ജ്ഞാനനികരക്കുണ്ടാകുന്നുവോ അവർ സാംഖ്യന്മാരുമാകുന്നു. ഈ ബുദ്ധി ജനിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പായി, ആത്മാ ദേഹാദിയിൽനിന്നും വേറെയായിരിക്കുന്നു, ആത്മാ കർഷാവായും ഭോക്താവാുമായിരിക്കുന്നു എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടിയും, ധർമ്മാധർമ്മവിവേകത്തോടുകൂടിയും അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതായ മോക്ഷസാധനകർമ്മങ്ങളുടെ നിരൂപണം യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. തദ്വിഷയമായ ബുദ്ധി യോഗബുദ്ധിയാകുന്നു. അതു് ഏതു കർമ്മനികരക്കുണ്ടോ അവർ യോഗികളാകുന്നു. ഇങ്ങനെ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള രണ്ടു ബുദ്ധികളെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് ഗേവാൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്: “ഏഷാ തേഭിഹിതാസാംഖ്യേബുദ്ധിര്യോഗേതപിമാം ശൃണു” (=സാംഖ്യമായ ബുദ്ധി ഞാൻ നിനക്കു പറഞ്ഞുതന്നു. ഇനി യോഗമായ ബുദ്ധിയെപ്പറ്റി കേട്ടാലും) എന്ന്. അവയിൽ സാംഖ്യബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനയോഗനിഷ്ഠയെ സാംഖ്യന്മാർക്കും, യോഗബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്ന

കർമ്മയോഗനിഷ്ഠയെ യോഗികൾക്കുമായി ഭഗവാൻ വിഭാഗിച്ചു പറയുന്നതാകുന്നു (അ. 3, ശ്ലോ. 3). ജ്ഞാനം ഏകത്വമായും അകർത്തൃത്വമായുമുള്ള ബുദ്ധിയെ ആശ്രയിക്കുകയാലും, കർമ്മം അനേകത്വമായും കർത്തൃത്വമായുമുള്ള ബുദ്ധിയെ ആശ്രയിക്കുകയാലും, അവ രണ്ടും ഏകകാലത്തു് ഒരു പുരുഷനു് അനുഷ്ഠിപ്പാനസാധ്യമാണെന്നു കാണുകയാൽ ആണു് ഭഗവാൻ അപ്രകാരം വിഭാഗംചെയ്തതു്. ഇവിടെ ഉദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള വിഭാഗത്തെപ്പറ്റിത്തന്നെ ശാതപഥീയബ്രാഹ്മണത്തിലും പറയുന്നുണ്ടു്: “ഏതമേവ പ്രവ്രാജിനോ ലോകമിച്ഛന്തോ ബ്രാഹ്മണാഃ പ്രവ്രജന്തി” (=ഈ ലോകവിഷയങ്ങളിലിച്ഛയില്ലാത്തവരും ആത്മപദവിയെ ഇച്ഛിക്കുന്നവരായ ബ്രാഹ്മണർ പ്രാപഞ്ചികമായ വിചാരത്തെ ഉപേക്ഷിക്കണം). ഇങ്ങനെ സർവ്വകർമ്മസന്നയാസത്തെ വിധിച്ചതിന്റെറശേഷം അവിടെത്തന്നെ മുൻപറഞ്ഞ വിധിയെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നു: “കിം പ്രജയാ കരിഷ്യാമോ യേഷാം നോയമാത്മായം ലോകഃ” (=ഈ ആത്മപദവിയിലിരിക്കുന്ന ഞങ്ങൾക്കു് സന്തതികൊണ്ടെന്നാവശ്യം). ആ ബ്രാഹ്മണത്തിൽത്തന്നെ പിന്നേയും പറയുന്നു: “വിവാഹത്തിനു മുമ്പു് വൈദികമായ വിധിനിഷേധങ്ങളുടെ സ്വഭാവത്തെ എല്ലാം പരിശോധിച്ചറിഞ്ഞതിന്റെറശേഷം ഒരു പ്രാപഞ്ചികൻ ത്രിലോകപ്രാപ്തിക്കു (മനുഷ്യലോകം, പിതൃലോകം, ദേവലോകം എന്നീ മൂന്നു ലോകപ്രാപ്തിക്കു്) സാധനമായ പുത്രനേയും രണ്ടുപ്രകാരമുള്ള ധനത്തേയും (സോകാമയത) ഇച്ഛിച്ചു.” ദ്വിപ്രകാരമായ ധനമെവയെന്നാൽ: 1. മാനുഷ്യം. അതു കർമ്മരൂപമായ പിതൃലോകപ്രാപ്തിക്കുള്ള സാധനമാകുന്നു. 2. ദൈവം. അതു വിദ്യാരൂപമായ ദേവലോകപ്രാപ്തിസാധനമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവർക്കും കാമികളായവർക്കുമാണു് സകല വൈദികകർമ്മങ്ങളും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. ഇച്ഛയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും ആത്മപദവിയെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനുംമാത്രമേ സർവ്വകർമ്മസന്നയാസം വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളു. കർമ്മവും ജ്ഞാനവും ഒരാംതന്നെ അനുഷ്ഠിക്കണമെന്നാണു് ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായമെങ്കിൽ ഇപ്രകാരം രണ്ടായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു ശരിയാവുകയില്ല. എന്നുതന്നെയുമല്ല, മൂന്നാമദ്ധ്യായ

ത്തിൽ ആരംഭിക്കുന്ന “ജ്യായസി ചേൽ കർമ്മണസ്തേ” എന്ന അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യവും യുക്തമാവുകയില്ല. ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ ഒരു പുരുഷനാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുവാനുമാർഹമെന്നും, ജ്ഞാനം കർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമെന്നുമുള്ള സംഗതിയെ മുമ്പ് ഭഗവാൻ ഉപദേശിച്ചിട്ടില്ലായെങ്കിൽ പിന്നെ അജ്ഞനൻ 3-ാം അദ്ധ്യായം 1-ാം ശ്ലോകംകൊണ്ട് എങ്ങനെയാണു് അതിനെ വെറുതെ ഭഗവാങ്കൽ ആരോപിക്കുന്നതു്?

അതിന്നുപുറമെ, ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ ഒന്നായിട്ടാണു് എല്ലാവർക്കും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ അജ്ഞനനെ സംബന്ധിച്ചും അത്തങ്ങനെതന്നെ ആയിരിക്കണം. എന്നാൽ പിന്നെ അജ്ഞനൻ, “യദ്യേഷ്യ ഏതയോരേകം തന്മേ ബ്രൂഹി സുനിശ്ചിതം” (=ഇവയിൽ അധികം ശ്രേയസ്സുമായതേതോ അതിനെ നിശ്ചയിച്ചു പറഞ്ഞാലും) എന്നു രണ്ടിൽ ഒന്നിനെ മാത്രം ആവശ്യപ്പെട്ടു പറഞ്ഞതെന്തുകൊണ്ടു്? ഒരു വൈദ്യൻ ഒരു പിത്തരോഗിയോടു് പിത്തശമനാത്മം മധുരമായും തണുപ്പായുമുള്ളതിനെ ഭക്ഷിക്കണമെന്നുപദേശിച്ചാൽ അവയിൽ (മധുരമായും തണുപ്പായുമുള്ളവയിൽ) ഏതാണു് പിത്തത്തെ ശമിപ്പിക്കുന്നതെന്ന ചോദ്യത്തിന്നർഹതയില്ല.

അജ്ഞനനു് ഭഗവാന്റെ വാക്കു മനസ്സിലാകാഞ്ഞിട്ടാണു് ചോദ്യം ചെയ്തതു് എന്നു കല്പിക്കേയാണെങ്കിൽ അതും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, അങ്ങനെയായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഭഗവാന്റെ ഉത്തരം ‘കർമ്മവും ജ്ഞാനവുമൊന്നായിട്ടാണല്ലോ ഞാൻ പറഞ്ഞതിന്റെ താൽപര്യം. നീ എങ്ങനെയാണിത്ര തെറ്റിദ്ധരിച്ചതു്’ എന്നിങ്ങനെ ചോദ്യത്തെ അനുസരിച്ചു വേണ്ടതായിരുന്നു. എന്നാൽ (ഇങ്ങനെ മറുപടി പറയുന്നതിന്നു പകരം) അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യത്തിന്നനുരൂപമല്ലാതെ “ഭേനിഷ്ടേ മയാ പരാ പ്രോക്തേ” (=രണ്ടു നിഷ്ഠയെപ്പറ്റി മുമ്പു ഞാനുപദേശിച്ചിട്ടുണ്ടു്) എന്നു ഭഗവാൻ മറുപടി പറഞ്ഞതു യുക്തമായില്ലല്ലോ. എന്തെന്നാൽ, ആ മറുപടി (കക്ഷിയുടെ അഭിപ്രായ പ്രകാരം) ചോദിക്കാത്ത വിഷയമാകുന്നു.

കേവലം സ്ഥാത്ഥമാത്രമായ കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുമൊന്നായിട്ടു വേണമെന്നാണു് ഭഗവാൻ അഭിപ്രായ

പ്പെട്ടതെന്നു പറയുന്നുവെങ്കിൽ, രണ്ടുവക ജനങ്ങൾക്കു് രണ്ടു വിധം മാർഗ്ഗങ്ങൾ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു് മറ്റും യുക്തമാവുകയില്ല. അത്രയുമല്ല, സ്മാർത്തകർമ്മമായ സ്വധർമ്മമാണു് ക്ഷത്രിയന്നു യുദ്ധം എന്നു ധരിച്ചുകൊണ്ടു് അജ്ഞാൻ ഭഗവാനോടു് “കിം കർമ്മണി ഘോരേ മാം നിയോജയസി” (=ഘോരമായ കർമ്മത്തിൽ എന്നെ എന്തിനാണു് പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നതു്) എന്നു പരിഭവം പറയുന്നതു് യുക്തമായിരിക്കുന്നില്ല.

അതിനാൽ ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ ശ്രൗതമായും സ്മാർത്തമായുമുള്ള ഏതെങ്കിലും കർമ്മത്തിന്റെ സഹായത്തോടുകൂടിയാണു് ആത്മജ്ഞാനം പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു് എന്നു കാണിക്കുവാൻ ആർക്കും കഴിയുന്നതല്ല.

അജ്ഞാനംകൊണ്ടോ രാഗാദിഭോഷംകൊണ്ടോ കർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തനായ ഒരുവൻ യജ്ഞദാനതപസ്സുകളെക്കൊണ്ടു മനഃശുദ്ധി വരുത്തിയതിന്റെശേഷം “സർവ്വം ഏകമായും അകർത്താവായുമുള്ള ബ്രഹ്മമാണു്” എന്ന പരമാർത്ഥ തത്ത്വജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ അവന്നു കർമ്മത്തിലോ തൽഫലത്തിലോ യാതൊരിച്ഛയുമില്ലായെങ്കിലും ലോകസംഗ്രഹത്തിനുവേണ്ടി പിന്നേയും അവന്നു മുഖ്യമെന്തെന്നോലതന്നെ കർമ്മംചെയ്യാൻ വിരോധമില്ല. എന്തെന്നാൽ, പ്രവൃത്തിരൂപമായി കാണപ്പെടുന്ന അർത്ഥത്തെ (അവന്റെ ചേഷ്ടയെ) കർമ്മമായി ഗണിക്കുന്നതല്ല. മുക്തിസാധനമായി അർത്ഥത്തെ ജ്ഞാനത്തോടു കൂട്ടിച്ചേർപ്പാനും പാടില്ല. എപ്രകാരം ഭഗവാനായ വാസുദേവന്റെ ക്ഷാത്രമായ സ്വധർമ്മചേഷ്ടിതം, മോക്ഷസിദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടോ അല്ലെങ്കിൽ വേറെ വല്ല പുരുഷാർത്ഥസിദ്ധിക്കായിട്ടോ ജ്ഞാനത്തോടുകൂടി ചേർക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ അപ്രകാരം വിദ്വാന്റെ ബാഹ്യമായ പ്രവൃത്തിരൂപമായ കർമ്മം മുക്തിസിദ്ധ്യർത്ഥം ജ്ഞാനത്തോടുകൂടി ചേർക്കപ്പെടുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ, രണ്ടു ദിക്കിലും ഫലാപേക്ഷയോ അഹങ്കാരമോ ഇല്ല. തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവൻ ‘ഞാൻ ചെയ്യുന്നു’ എന്നു വിചാരിക്കുകയാവട്ടെ, കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുകയാവട്ടെ ചെയ്യുന്നില്ല.

ഇനി വേറെ ഒരു ഉദാഹരണം പറയാം:—സ്വർഗ്ഗാദികാമങ്ങളെ ഇച്ഛിക്കുന്ന ഒരുവൻ അഗ്നിഹോത്രാദികാമ്യകർമ്മങ്ങൾക്കു മുമ്പിൽ ചെയ്യേണ്ടതായ അഗ്ന്യാധാനം ചെയ്തവെന്നിരിക്കട്ടെ. അതിന്റെ ശേഷം അവൻ അഗ്നിഹോത്രമാരംഭിക്കുന്നു. യജ്ഞം പകുതിയായപ്പോൾ അവന്റെ കാമം നശിച്ചുവെന്നും വിചാരിക്കുക. എങ്കിലും അവൻ ആ കർമ്മത്തെ സമാപ്തിവരുത്തുന്നു. ഈ സംഗതിയിൽ ആ അഗ്നിഹോത്രകർമ്മം കാമ്യമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ഭഗവാൻ പറയുന്നു: “കവ്നപി ന കരോതി ന ലിപ്യതേ” (=അവൻ ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും അത് അവനെ ബാധിക്കുകയില്ല. അവനിൽ ഒട്ടുന്നതുമില്ല).

എന്നാൽ, “പുണ്യൈഃ പൂർവ്വതരം കൃതം”, “കർമ്മണൈവ ഹി സംസിദ്ധിമാസ്ഥിതാ ജനകാദയഃ” (=പഴമയിൽ പണ്ടുള്ളവർ ചെയ്തതുപോലെ നീയും കർമ്മംചെയ്യുക; കർമ്മം കൊണ്ടുതന്നെയാണു ജനകാദികൾ സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചത്) എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ഒരു ഭാഗത്തെപ്പറ്റി വിചാരിപ്പാനുണ്ട്. മുമ്പത്തെ സംഗതിയേയും ഇതിനേയും വേറെയായി കല്പിച്ചു ഇതിനെ ഇപ്രകാരമാണ് അറിയേണ്ടത്. ജനകാദികൾ തത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞവരാണെങ്കിലും കർമ്മംചെയ്തവെന്നുതന്നെ വിചാരിക്കുക. പക്ഷേ, അവർ ലോകസംഗ്രഹാത്മമാണു കർമ്മം ചെയ്തത്. ആത്മാവല്ല, ഇന്ദ്രിയങ്ങളാണ്, വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നത് എന്ന ദൃഢവിശ്വാസംകൊണ്ടാണ് അവർ സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചത്. കർമ്മസന്ന്യാസത്തിനുള്ള അധികാരം അവർക്കു സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിലും അവർ കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെയാണു സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചത്. കർമ്മസന്ന്യാസം അവർ നിയമാനുസാരേണ ചെയ്തില്ലെന്നു മാത്രമേയുള്ളൂ. എന്നാൽ അവർ തത്ത്വത്തെ അറിയായത്വവരായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഈശ്വരാർപ്പണമായിരിക്കുന്ന കർമ്മംകൊണ്ടു സിദ്ധിയെ—(ഇവിടെ സിദ്ധിയെന്നുവെച്ചാൽ മനഃശുദ്ധി, അല്ലെങ്കിൽ ജ്ഞാനോൽപത്തിലക്ഷണമായ സിദ്ധിയെന്നർത്ഥമാകുന്നു)—പ്രാപിച്ചു എന്നു വ്യാഖ്യാനിക്കുവാൻ പാടുള്ളു. ഈ അർത്ഥത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് ഭഗവാൻ, “സത്ത്വശുദ്ധ്യേ കർമ്മ കർവ്വന്തി” (=മനഃശുദ്ധിയായി

കൊണ്ടു യോഗികൾ കർമ്മംചെയ്യുന്നു) എന്നും, “സ്വകർമ്മണാ തമദ്യേച്ഛ സിദ്ധിം വിനതി മാനവഃ” (=സ്വകർമ്മംകൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തെ അർപ്പിച്ചു മനുഷ്യൻ സിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു) എന്നും, പറഞ്ഞതു്. സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവനു് ഭഗവാൻ പിന്നെ, “സിദ്ധിംപ്രാപ്ത്വാ യഥാ ബ്രഹ്മ” (=സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവൻ എങ്ങനെയൊണ് ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുക എന്നു് എന്നിൽനിന്നു പഠിക്കുക) എന്നിങ്ങനെ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയെ ഉപദേശിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു കേവലം തത്ത്വജ്ഞാനംകൊണ്ടു മാത്രമാണ് മോക്ഷമെന്നും, കർമ്മത്തോടുകൂടിയ ജ്ഞാനംകൊണ്ടല്ലെന്നുമാണ് ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ നിശ്ചിതമായ അർത്ഥം. ഇപ്രകാരമാണ് അർത്ഥമെന്നു താഴെപ്പറയുന്ന അതാതു ഘട്ടങ്ങളിൽ നാം വിഭാഗിച്ചു കാണിക്കാം.

സ്വധർമ്മത്തിൽ സംശയമാനസനായവനും അജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവനും, മഹത്തായ ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുന്നവനും ആയ അർജ്ജുനനെ ഉദ്ധരിപ്പിക്കുന്നതിനു് ആത്മജ്ഞാനം ഒഴിച്ചു വേറെ ഒരു മാർഗ്ഗവും കാണായ്കയാൽ ഭഗവാനായ വാസുദേവൻ ഭയകൊണ്ടു് അർജ്ജുനനെ ഉദ്ധരിപ്പിക്കണമെന്ന ആഗ്രഹത്തോടുകൂടി ആത്മോപദേശംചെയ്യാനാറു ഭീച്ചു് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു:

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

അശോചയാനന്ദശോചസ്ത്വം പ്രജ്ഞാവാദാംശ്ച ഭാഷസേ
ഗതാസ്മിനഗതാസ്മിൻ നാനശോചന്തി പണ്ഡിതാഃ. 11

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

(ഹേ അർജ്ജുന)	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ത്വം	നീ
അശോചയാൻ	ദുഃഖത്തിന്നു വിഷയീഭൂതന്മാരല്ലാത്തവരെക്കുറിച്ചു്
അന്ദശോചഃ	ദുഃഖിക്കുന്നു
പ്രജ്ഞാവാദാൻ ച	വിവേകികളുടെ വാക്കിനെപ്പോലെ യുള്ള വാക്കിനേയും
ഭാഷസേ	നീ പറയുന്നു

ഗതാസൂൻ	മരിച്ചവരെക്കുറിച്ചും
അഗതാസൂൻ ച	ജീവനോടെ ഇരിക്കുന്നവരെക്കുറിച്ചും
പണ്ഡിതാഃ	വിദ്വാന്മാർ
ന അനുശോചന്തി	ദുഃഖിക്കുന്നില്ല.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ദുഃഖത്തിന്നു വിഷയീഭൂതന്മാരല്ലാത്തവരെക്കുറിച്ച് നീ ദുഃഖിക്കുന്നു. വിവേകികളുടെ വാക്കും പറയുന്നു. വിദ്വാന്മാർ മരിച്ചവരെക്കുറിച്ചും ഇരിക്കുന്നവരെക്കുറിച്ചും വ്യസനിക്കുന്നില്ല.

[ശം.-ഭാ] ഭീഷ്മദ്രോണാദികൾ അശോച്യന്മാരാകുന്നു. അവരെപ്പറ്റി വ്യസനിപ്പാനാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ, അവർ സദ്യുത്തന്മാരും പരമാർത്ഥത്തിൽ നിത്യന്മാരുമാകുന്നു. അങ്ങനെയുള്ളവരെക്കുറിച്ച് നീ, 'ഞാൻനിമിത്തം അവർ മരിക്കുന്നു; അവരില്ലെങ്കിൽ രാജ്യസുഖാദികളെക്കൊണ്ട്' എന്നിങ്ങനെ പ്രയോജനം' എന്നിങ്ങനെ പറഞ്ഞു വ്യസനിക്കുന്നു. ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ വാക്കുകളെ നീ സംസാരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങനെ നീ ഭ്രാന്തനെപ്പോലെ അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളായ വചനങ്ങളെ പറയുകയാൽ നിന്നിൽ പാണ്ഡിത്യവിരുദ്ധമായ മൂഢത്വത്തെ കാണിക്കുന്നുവെന്നഭിപ്രായം. എന്തെന്നാൽ, പാണ്ഡിതന്മാർ മരിച്ചവരെപ്പറ്റിയോ ഇരിക്കുന്നവരെപ്പറ്റിയോ വ്യസനിക്കുന്നില്ല.

പണ്ഡിതാഃ — പണ്ഡാ = ആത്മവിഷയമായിരിക്കുന്ന ബുദ്ധി. അതാക്കണ്ടോ അവർ പണ്ഡിതന്മാർ — ആത്മജ്ഞാനികൾ എന്നർത്ഥം. 'പാണ്ഡിത്യം നിർവിദ്യ' (ആത്മജ്ഞാനത്തെ സിദ്ധിച്ചിട്ട്) എന്നു ശ്രുതിവാക്യം.

പരമാർത്ഥത്തിൽ നിത്യന്മാരും അതിനാൽ വ്യസനത്തിന്നു് അവിഷയന്മാരുമായവരെപ്പറ്റി നീ വ്യസനിക്കുന്നു, അതു ഹേതുവായിട്ടു നീ മൂഢനാകുന്നു എന്നഭിപ്രായം.

ന ത്വേവാഹം ജാതു നാസം ന ത്വം നേമേ ജനാധിപാഃ
ന ചൈവ ന ഭവിഷ്യാമഃ സർവ്വേ വയമതഃ പരം. 12

അഹം	ഞാൻ
ജാതു	ഒരിക്കലും

ന ആസം (ഇതി) തു ന ഏവ ഇല്ലാതെയിരുന്നിട്ടില്ല
 തപഃ നിയ്യം
 (ന ആസീഃ ഇതി) ന ഇല്ലാതിരുന്നിട്ടില്ല
 ഇമേ ജനാധിപാഃ (യുദ്ധക്കളത്തിലുള്ള) ഈ രാജാക്ക
 നാരെല്ലാവരും
 (ന ആസൻ ഇതി) ന ഇല്ലാതിരുന്നിട്ടില്ല
 വയം സർവ്വേ നാമെല്ലാവരും
 അതഃ പരം ദേഹം നശിച്ചതിന്റെശേഷം
 ന വേഷ്യാമഃ (ഇതി)
 ച ന ഏവ ഭാവിക്കാലത്തിലുമില്ലാതെയാവുക
 യില്ല.

ഞാനും നിയ്യം ഇവിടെ കൂടിയിരിക്കുന്ന ഈ രാജാക്കന്മാരെല്ലാ
 വരും ഒരു കാലത്തുമില്ലാതെയിരുന്നിട്ടില്ല.

[ശം-ഭാ] ഞാൻ ഒരു കാലത്തിലും ഇല്ലാതെയിരുന്നിട്ടില്ല.
 ഞാനെപ്പോഴും ഉള്ളതായിത്തന്നെയിരുന്നു—കഴിഞ്ഞുപോയ
 ജനനമരണാവസ്ഥകളിൽ, ഘടത്തിൽ ആകാശമെന്നപോലെ,
 ഞാൻ നിത്യനായിത്തന്നെയിരുന്നുവെന്നു താൽപര്യം. അപ്ര
 കാരംതന്നെ നിയ്യം ഇല്ലാതിരുന്നിട്ടില്ല—എന്നുമുണ്ടായിരുന്നു.
 അപ്രകാരംതന്നെ ഈ രാജാക്കന്മാരും ഇല്ലാതിരുന്നിട്ടില്ല—
 എന്നുമുണ്ടായിരുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ നാമെല്ലാവരും, ഈ
 ദേഹം നശിച്ചതിന്റെശേഷവും (ഭാവിക്കാലത്തിലും) ഇല്ലാതാ
 വുകയില്ല—മൂന്നു കാലത്തിലും ആത്മസ്വരൂപേണ നാം നിത്യ
 നാരാകുന്നുവെന്നത്.

ദേഹഭേദത്തെ അനുസരിച്ചാകുന്നു ഇവിടെ ഞാൻ, നീ,
 ഈ രാജാക്കന്മാർ എന്നു ബഹുവചനം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കു
 ന്നതു്. ആത്മഭേദത്തെ സംബന്ധിച്ചല്ല. ആത്മാ എല്ലാ ദേഹ
 ങ്ങളിലും ഒന്നുതന്നെയാകുന്നു.

ദേഹിനോസ്തിൻ യഥാ ദേഹേ കൗമാരം യൗവനം ജരാ
 തഥാ ദേഹാന്തരപ്രാപ്തിർബീരസ്സത്ര ന മുഹ്യതി.

13

ദേഹിനഃ ദേഹാഭിമാനമുള്ള ജീവനു്
 അസ്തിൻ ദേഹേ ഈ ദേഹത്തിൽ
 കൗമാരം ബാല്യവും

യൗവനം	യൗവനവും
ജരാ	വാർദ്ധക്യവും
യഥാ	എപ്രകാരമോ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ദേഹാന്തരപ്രാപ്തിഃ	അന്യദേഹത്തെ പ്രാപിക്കൽ
തത്ര	ഈ അവസ്ഥയിൽ
ധീരഃ	ധീമാനായവൻ
ന മുഹ്യതി	മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

ദേഹാഭിമാനമുള്ള ജീവൻ ഈ ദേഹത്തിൽ എപ്രകാരമാണ് ബാല്യം, യൗവനം, വാർദ്ധക്യം മുതലായവയുണ്ടാകുന്നത് അതു പോലെ അന്യദേഹപ്രാപ്തിയുണ്ടാകുന്നു. ഇപ്രകാരം (ദേഹമാണു നശിക്കുന്നത്, ആത്മാ നാശമില്ലാത്തവനാകുന്നു എന്നു) അറിയുന്ന ധീമാൻ (അർജ്ജുനനെപ്പോലെ) മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം.-ഭാ] ദേഹത്തോടുകൂടിയവൻ ദേഹി—ആത്മാ. ദേഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനു് ഇപ്പോഴുള്ള ഈ ദേഹത്തിൽ എപ്രകാരമാണു ബാല്യാവസ്ഥ, യൗവനാവസ്ഥ (മദ്ധ്യാവസ്ഥ), വയോഹാനിയായ ജീർണ്ണാവസ്ഥ എന്നീ മൂന്നവസ്ഥകളും, ഒന്നിനൊന്നു വ്യത്യാസപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു നാം കാണുന്നത്—അവയിൽ പ്രഥമാവസ്ഥ നശിക്കുമ്പോൾ ആത്മാവുകളുടെ നശിച്ച ഭിതീയാവസ്ഥയുടെ ഉൽപത്തിയിൽ പിന്നേയും ജനിക്കുന്നതിനുപകരം യാതൊരു മാറ്റവും കൂടാതെ എപ്രകാരമാണ് ആത്മാ മൂന്നവസ്ഥയേയും പ്രാപിക്കുന്നതായി നാം കാണുന്നത്—അപ്രകാരംതന്നെയാണു് ആത്മാ ഈ ദേഹത്തെ വിട്ടു് അന്യദേഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത്. ഈ സംഗതിയിൽ ധീമാനായവൻ മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

മാത്രാസ്സശാസ്ത്ര കൗന്തേയ ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖഭാഃ

ആഗമാപായിനോനിത്യാസ്താംസ്തിതിക്ഷസ്വ ഭാരത. 14

ഹേ കൗന്തേയ

അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര

മാത്രാസ്സശാഃ തു

ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കുറിച്ച വിഷയങ്ങളോടുള്ള സംബന്ധം.

ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖദാഃ	ശീതം ഉഷ്ണം, സുഖം ദുഃഖം ഇവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നവയും
ആഗമാപായിനഃ	വന്നുകൊണ്ടും പോയിക്കൊണ്ടുമി രിക്കുന്നവയും
അനിത്യഃ (അതഃ)	നിത്യങ്ങളല്ലാത്തവയുമാകുന്നു ആയതുകൊണ്ട്
താൻ	ആ ശീതോഷ്ണാദികളെ
ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരതവംശജ
തിതിക്ഷസ്വ	സഹിച്ചാലും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ശ്രോത്രാദീന്ദ്രിയങ്ങൾ ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളോടു സംബന്ധപ്പെട്ടാൽ ആ സംബന്ധംകൊണ്ട് ശീതം ഉഷ്ണം, സുഖം ദുഃഖം, മുതലായവ ഉണ്ടാകുന്നു. അവ വന്നുകൊണ്ടും പോയിക്കൊണ്ടുമിരിക്കുന്നവയും നിത്യങ്ങളല്ലാത്തവയുമാകുന്നു. അതിനാൽ അല്ലയോ ഭാരത, അവയെ സഹിച്ചാലും.

[ശം.-ഭാ] ആദിഃ മീയന്തേ ശബ്ദാദയഃ ഇതി മാത്രാഃ—ശ്രോത്രാദീന്ദ്രിയാണി—ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങൾ ഇതുകൊണ്ട് അളക്കപ്പെടുന്നതുകൊണ്ട് (അവ) മാത്രകൾ—ശ്രോത്രാദീന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നർത്ഥം. അവയുടെ ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളോടുള്ള സ്പർശം, അല്ലെങ്കിൽ സംബന്ധം, ശീതം ഉഷ്ണം, സുഖം ദുഃഖം, എന്നിവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. ശീതം ചിലപ്പോൾ സുഖമായും ചിലപ്പോൾ ദുഃഖമായുമിരിക്കുന്നു. ഉഷ്ണവും അപ്രകാരംതന്നെ നിശ്ചിതസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നില്ല. അതിനാലാണ് ശീതോഷ്ണാദികൾ സുഖദുഃഖങ്ങളിൽനിന്നു വേറെ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. എന്തെന്നാൽ, അവ (സുഖദുഃഖങ്ങൾ) നിയതസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവയാകുന്നു. ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയങ്ങളോടുള്ള സംബന്ധങ്ങൾ (അല്ലെങ്കിൽ സംയോഗം) വന്നുകൊണ്ടും പോയിക്കൊണ്ടുമിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവയാകയാൽ അവ അനിത്യങ്ങളാകുന്നു—അവ ഉല്പത്തിവിനാശസ്വരൂപത്തോടുകൂടിയവയാകയാൽ അനിത്യങ്ങളാകുന്നു (എന്നർത്ഥം), അതു ഹേതുവായിട്ട് ശീതോഷ്ണാദികളെ സഹിച്ചാലും—അവയിൽ സന്തോഷിക്കുകയും സന്തപിക്കുകയും വേണ്ട.

യം ഹി ന വ്യഥയന്ത്യേതേ പുരുഷം പുരുഷർഷഭ
സമഭുഃഖസുഖം ധീരം സോമ്യതത്പായ കല്പതേ. 15

ഹേ പുരുഷർഷഭ	അല്ലയോ പുരുഷശ്രേഷ്ഠ
ഏതേ	ഇവ
സമഭുഃഖസുഖം	സുഖഭുഃഖങ്ങളെ സമമായി വിചാരി ക്കുന്നവനും
ധീരം	വിവേകിയുമായ
യം പുരുഷം	യാതൊരു പുരുഷനെ
ന വ്യഥയന്തി	വ്യസനിപ്പിക്കുന്നില്ലയോ
സഃ	അവൻ
അമ്യതത്പായ	മോക്ഷത്തിന്നു്
കല്പതേ ഹി	യോഗ്യനാകുന്നു.

അല്ലയോ പുരുഷശ്രേഷ്ഠനായ അർജുന, ഇതുകൾ (ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയങ്ങളോടുള്ള സംബന്ധങ്ങൾ), സുഖഭുഃഖങ്ങളെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നവനും വിവേകിയുമായ യാതൊരു പുരുഷനെയൊന്നു വ്യസനിപ്പിക്കാത്തതു് അവൻ മോക്ഷത്തിന്നു യോഗ്യനാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] സുഖപ്രാപ്തിയിൽ സന്തോഷവും ദുഃഖപ്രാപ്തിയിൽ വ്യസനവും ഇല്ലാത്ത ഏതൊരു ധീമാനായ പുരുഷനെ, നിത്യാത്മദർശനംനിമിത്തം, ശീതോഷ്ണാദികൾ ചലിപ്പിക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ലയോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന നിത്യാനിത്യ സ്വരൂപദർശനനിഷ്ഠനും, (ശീതോഷ്ണാദി) ദണ്ഡങ്ങളെ സഹിക്കുന്നവനുമായ ആ പുരുഷൻ മോക്ഷത്തിന്നു സമർത്ഥനായി ഭവിക്കുന്നു.

താഴെ കാണിക്കുന്ന കാരണംകൊണ്ടും ശോകമോഹങ്ങളെ ത്യജിച്ചു് ശീതോഷ്ണാദികളെ സഹിക്കുന്നതാണു് ഉചിതം. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ:

നാസതോ വിദ്യതേ ഭാവോ നാഭാവോ വിദ്യതേ സതഃ
ഉഭയോരപി ദൃഷ്ടോന്മസ്ഥനയോസ്തത്പദർശിഭിഃ 16

അസതഃ	ഇല്ലാത്തതിന്നു്
ഭാവഃ	ഉണ്ടു് എന്ന ഭാവം

ന വിദ്യതേ	ഇല്ല
സതഃ	ഉള്ളതിന്നു്
അഭാവഃ	ഇല്ലായ്
ന വിദ്യതേ	ഇല്ല
അനയോഃ ഉഭയോഃ അപി	ഈ രണ്ടിന്റേയും
അന്തഃ തു	നിർണ്ണയം
തത്ത്വദർശിഭിഃ	തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവരാൽ
ഭൃഷ്ടഃ	അറിയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്.

ഇല്ലാത്തതിന്നു് ഉണ്ടു് എന്നവസ്ഥയില്ല. ഉള്ളതിന്നു് ഇല്ലായ്കയും ഇല്ല. ഈ രണ്ടിന്റേയും സൂക്ഷ്മം തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവരാൽ അറിയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്.

[ശം-ഭാ] ഇല്ലാത്തവയായ ശീതോഷ്ണാദികൾക്കും അവയുടെ കാരണങ്ങൾക്കും ഉണ്ടു് എന്നവസ്ഥയില്ല. ശീതോഷ്ണാദിയും തൽകാരണവും, പ്രമാണംകൊണ്ടു നിരൂപിക്കപ്പെടുന്നവെങ്കിൽ പരമാർത്ഥത്തിൽ ഉള്ളതായി (വസ്തുസൽ) ഭവിക്കുന്നില്ലല്ലോ. എന്തെന്നാൽ, അതു് ഒരു വികാരമാകുന്നു. എല്ലാ വികാരവും വ്യഭിചരിക്കുന്നു (നിലനില്ക്കുന്നില്ല). ഇതിന്നുദാഹരണം—ഘടാദികൾ (കടം മുതലായവ), കണ്ണുകൊണ്ടു നോക്കിക്കാണുമ്പോൾ അസത്തായി (ഇല്ലാത്തതായി) തോന്നുന്നു. എന്തെന്നാൽ, മണ്ണുകൂടാതെ അവ കാണപ്പെടുന്നതല്ല. ഇപ്രകാരംതന്നെ എല്ലാ വികാരവും—എല്ലാ കാര്യവും—അസത്താകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, കാരണത്തിങ്കൽനിന്നു് അന്യമായി അവ കാണപ്പെടുന്നതല്ല. അവ, ഉണ്ടാകുന്നതിന്നുമുമ്പും, നശിച്ചതിന്റെ ശേഷവും, കാണപ്പെടുന്നതുമില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ഘടം മുതലായ കാര്യവും മണ്ണു മുതലായ കാരണവും അസത്യമാകുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ അവ അവയുടെ കാരണത്തിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമായി കാണപ്പെടുന്നതല്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം: — അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ഒന്നുംതന്നെ ഇല്ലെന്നു വരുമല്ലോ.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, എല്ലാ വിഷയങ്ങളിലും സൽബുദ്ധി (ഉണ്ടു് എന്ന ജ്ഞാനം) എന്നും, അസൽബുദ്ധി (ഇല്ല എന്ന ജ്ഞാനം) എന്നും രണ്ടു വകയായി കാണപ്പെടുന്നു. നമ്മുടെ ബുദ്ധി (ജ്ഞാനം) യാതൊരു വിഷയത്തിൽ വ്യഭിചരിക്കുന്നില്ലയോ (തെറ്റിപ്പോകുന്നില്ലയോ) അതു് സത്തായിട്ടുള്ളതും, നമ്മുടെ ബുദ്ധി എവിടെ വ്യഭിചരി

കുന്നുവോ ആത്മം അസത്തായിട്ടുള്ളതുമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ സത്തീന്ദ്രിയം അസത്തീന്ദ്രിയം ഭേദം നമ്മുടെ ബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കുന്നു. നമ്മുടെ അനുഭവത്തിൽ ഈ രണ്ടു ബുദ്ധിയും (സൽബുദ്ധിയും അസൽബുദ്ധിയും) ഒരേ അധികരണത്തിൽ തന്നെ കാണപ്പെടുന്നു. (എങ്ങനെയെന്നാൽ) 'ഘടം ഉണ്ടു്', 'പടം ഉണ്ടു്', 'ആന ഉണ്ടു്' എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഘട്ടങ്ങളിൽ 'ഘടം' എന്ന അസൽബുദ്ധിയും 'ഉണ്ടു്' എന്ന സൽബുദ്ധിയും 'പടം' എന്ന അസൽബുദ്ധിയും 'ഉണ്ടു്' എന്ന സൽബുദ്ധിയും 'ആതു' എന്ന അസൽബുദ്ധിയും 'ഉണ്ടു്' എന്ന സൽബുദ്ധിയും ഇങ്ങനെ സൽബുദ്ധിയും അസൽബുദ്ധിയും എല്ലാ വിഷയങ്ങളിലുമിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ 'ഇതു് നീലനിറമായ താമരപ്പൂവു്' (എന്നിങ്ങനെ ധർമ്മവും ധർമ്മിയും) എന്നതുപോലെയല്ലതാനും. ഈ രണ്ടു ബുദ്ധികളുള്ളതിൽ 'ഘടം', 'പടം' മുതലായ (അസൽ) ബുദ്ധി വ്യഭിചരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്നാൽ 'ഉണ്ടു്' എന്ന (സൽ) ബുദ്ധി ഒരിക്കലും വ്യഭിചരിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ ഘടാദി ബുദ്ധിവിഷയം അസ്ഥിരമാകയാൽ അസത്യമാകുന്നു. എന്നാൽ 'ഉണ്ടു്' എന്ന സൽബുദ്ധിവിഷയം അസത്യമാകുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ അതു വ്യഭിചരിക്കുന്നില്ല.

ഇവിടെ പൂർവ്വപക്ഷി ഇങ്ങനെ പറയുമായിരിക്കാം:—ഘടം നശിച്ചതിന്റെശേഷം നമ്മുടെ അതിനെപ്പറ്റിയുള്ള ബുദ്ധി പോയാൽ (അതോടുകൂടി) 'ഉണ്ടു്' എന്ന ബുദ്ധിയും നശിക്കണമല്ലോ.

സമാധാനം:—ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ, 'ഉണ്ടു്' എന്ന ബുദ്ധി, ഘടം നശിച്ചാലും, പടം മുതലായവയിലും കാണുന്നുണ്ടു്. വിശേഷണവിഷയമായിട്ടു മാത്രമാണു് സൽബുദ്ധി ഇരിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ അതു നശിക്കുന്നില്ല,

പൂർവ്വപക്ഷം:—സൽബുദ്ധിയെപ്പോലെതന്നെ ഘടബുദ്ധിയും, ഒരു ഘടം നശിച്ചാൽ, മറ്റൊരു ഘടത്തിൽ കാണപ്പെടുന്നുവല്ലോ.

സമാധാനം:—അങ്ങനെ പറഞ്ഞുകൂടാ. എന്തെന്നാൽ, ഘടബുദ്ധി പടാദിയിൽ കാണപ്പെടുന്നില്ല.

പുറുപക്ഷം:—ഘടം നശിച്ചാൽ പിന്നെ സൽബുദ്ധി കാണപ്പെടുന്നില്ലല്ലോ.

സമാധാനം:—അങ്ങനെ പറവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, വിശേഷ്യം നശിച്ചിരിക്കുന്നു. സൽബുദ്ധി വിശേഷണവിഷയമാകുന്നു. വിശേഷ്യജ്ഞാനം കൂടാതെ വിശേഷണജ്ഞാനം പാടുള്ളതല്ല. അങ്ങനെയിരിക്കെ വിശേഷ്യഭാവത്തിങ്കൽ വിശേഷണജ്ഞാനം എങ്ങനെ ഉണ്ടാകുന്നു? വിഷയാഭാവം ഹേതുവായിട്ട് സൽബുദ്ധി ജനിക്കുന്നില്ല എന്നല്ലാതെ നശിച്ചുവെന്നു പറവാൻ പാടില്ല.

പുറുപക്ഷം:—ഘടാദിവിശേഷ്യം അസത്യമായിരിക്കെ സത്യബുദ്ധിയും അസത്യബുദ്ധിയും ഒന്നിൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നുവെന്നതു യുക്തമല്ലല്ലോ.

സമാധാനം:—അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, മരീചികയെ (കാനൽജലത്തെ) കണ്ടിട്ട് ‘ഇതു ജലം ആകുന്നു’ എന്നു നമുക്കു തോന്നുമ്പോൾ മരീചിക എന്ന ഒരേ അധികരണത്തിൽത്തന്നെ ജലം എന്ന അസത്യബുദ്ധിയും, ‘ആകുന്നു’ എന്ന സത്യബുദ്ധിയും കൂടി ചേർന്നിരിക്കുന്നതായി നാം കാണുന്നു. അതിനാൽ അസത്തായിരിക്കുന്ന ഭേദാദികൾക്കും ഭവദണ്ഡങ്ങൾക്കും തൽകാരണങ്ങൾക്കും സത്യഭാവമില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ സത്തായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന് അസത്യഭാവവുമില്ല; എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ആത്മാ ഒരേടത്തും വ്യഭിചരിക്കുന്നതല്ല എന്നു നാം തീർച്ചയായി പറയുന്നു.

ഇങ്ങനെ സത്തായും അസത്തായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്റേയും അനാത്മാവിന്റേയും രണ്ടിന്റേയും നിശ്ചയം തത്ത്വദർശികളാൽ അറിയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.

തത്ത്വദർശികൾ—സൽ എന്നുള്ളതാകുന്നു, അസൽ ഒരിക്കലുമുള്ളതല്ല, എന്നിങ്ങനെ സദസത്തുകളുടെ തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവർ. ‘തൽ’ സർവ്വനാമമാകുന്നു. സർവ്വമായത് ബ്രഹ്മമാകുന്നു. അതുകൊണ്ട് ‘തൽ’ ശബ്ദം ബ്രഹ്മവാചകമാകുന്നു. അതിന്റെ (തത്തിന്റെ) ഭാവം തത്ത്വം-ബ്രഹ്മത്തിന്റെ യഥാർത്ഥഭാവം. അതിനെ പരിശോധിക്കുക ശീലമുള്ളവർ തത്ത്വദർശികൾ.

അങ്ങനെയുള്ള തത്ത്വദർശികളെപ്പോലെ സൂക്ഷ്മത്തെ അറിഞ്ഞു ശോകമോഹങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ച്, ശീതോഷ്ണാദികളായും ആഗമാപായികളായുമുള്ള ദണ്ഡങ്ങളെ, മരീചികയിൽ ജലമെന്നപോലെ, അസത്യമായി വിചാരിച്ച്, അവയെ സഹിച്ചാലും എന്നു താൽപര്യം.

അവിനാശി തു തദ്വിദ്ധി യേന സർവ്വമിദം തതഃ

വിനാശമവ്യയസ്യാസ്യ ന കശ്ചിത് കത്തുമഹതി. 17

സർവ്വം ഇദം	ഇതെല്ലാം (ആഗമാപായധർമ്മാത്മകമായിരിക്കുന്ന ദേഹാദികൾ)
യേന	ഏതു വസ്തുവിനാൽ
തതഃ	സാക്ഷിത്വേന വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
തൽ തു	അതു് (ആ ആത്മസ്വരൂപമാകട്ടെ)
അവിനാശി	നാശമില്ലാത്തതാണെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
അവ്യയസ്യാ അസ്യ	നാശമില്ലാത്ത ഇതിനു്
വിനാശം കത്തും	നാശത്തെ ചെയ്യാൻ
കശ്ചിത്.	ഒരുവനും
ന അഹതി	കഴിയുന്നില്ല.

ഇതെല്ലാം (ഈ പ്രപഞ്ചമെല്ലാം) ഏതു വസ്തുവിനാൽ (ഏതു പരബ്രഹ്മത്തിനാൽ) വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ, അതിനെ (അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന സർവ്വവ്യാപിയായ പരബ്രഹ്മത്തെ) നാശമില്ലാത്തതെന്നറിഞ്ഞാലും. അവ്യയമായ അതിനെ നശിപ്പിപ്പാൻ ആർക്കും കഴിയുന്നതല്ല.

[ശം-ഭാ] അസദസ്തുവിനെപ്പോലെ അതു നശിക്കുന്നതല്ല എന്നറിയണം. ഏതു്? യാതൊരു സൽ എന്നു പറയപ്പെടുന്ന ബ്രഹ്മത്താൽ ആകാശസഹിതം സർവ്വജഗത്തും, ഘടാദികൾ ആകാശത്താലെെന്നപോലെ, വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ അതുതന്നെ. ഈ സത്തു്-ഈ ബ്രഹ്മം-വൃദ്ധിക്ഷയമില്ലാത്തതാകുന്നു. അതിനാൽ അവ്യയമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അതു സ്വരൂപേണ അപചയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, ദേഹാദിയെ

പ്പോലെ അത് അവയവമുള്ളതല്ല. തന്റേതായിട്ടുള്ള വല്ലതിന്റേയും. നാശംകൊണ്ടും അതിന്നു ക്ഷയം വരുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ, സ്വന്തമായിട്ട് അതിന്നു യാതൊന്നുമില്ല. ദേവദത്തൻ എന്നൊരാൾ സ്വന്തമായ ധനനാശംകൊണ്ടു ക്ഷയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതുപോലെ ബ്രഹ്മം വ്യയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അവി്യയമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്നു നാശം വരുത്തുവാൻ ആർക്കും കഴിയുന്നതല്ല. ന കശ്ചിത്—ആർക്കും—ഈശ്വരനുംകൂടി—ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുവാൻ ശക്തിയില്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ ബ്രഹ്മംതന്നെയാകുന്നു. ആത്മാവിങ്കൽ ആത്മാവുതന്നെ പ്രവർത്തിക്കുക എന്നതു വിരോധമാകുന്നു.

എന്നാൽ പിന്നെ അസ്ഥിരമായ ആ 'അസൽ' എന്നത് ഏതാണ്?—പറയുന്നു:

അന്തവന്ത ഇമേ ദേഹാ നിത്യസ്യോക്താഃ ശരീരിണഃ
അനാശിനോപ്രമേയസ്യ തസ്മാദ്യുധൃതഃ ഭാരത. 18

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ അർജ്ജുന
നിത്യസ്യ	നിത്യനായും.
അനാശിനഃ	നാശമില്ലാത്തവനായും.
അപ്രമേയസ്യ	(പ്രത്യക്ഷാദിപ്രമാണങ്ങളെക്കൊണ്ടും) അറിയപ്പെടുവാൻ കഴിയാത്തവനായും [മിരിക്കുന്ന
ശരീരിണഃ	ദേഹത്തോടുകൂടിയവനായ ആത്മാ
ഇമേ ദേഹാഃ	ഈ ദേഹങ്ങൾ [വിന്റെ
അന്തവന്തഃ ഉക്താഃ	അവസാനമുള്ളവയാണെന്നു പറയ
തസ്മാൽ	അതിനാൽ [പ്പെടുന്നു
യുധൃതഃ	യുദ്ധംചെയ്യാലും.

നിത്യനായും. നാശമില്ലാത്തവനായും അറിയപ്പെടുവാൻ കഴിയാത്തവനായും. ദേഹത്തോടുകൂടിയവനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്റെ ഈ ദേഹങ്ങൾ നാശമുള്ളവയാണെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അതിനാൽ ഹേ അർജ്ജുന, യുദ്ധംചെയ്യാലും.

[ശംഭോ] എപ്രകാരമാണ് മൃഗതൃഷ്ണ കയിലുള്ള സൽബദ്ധി (ഉണ്ടു് എന്ന ജ്ഞാനം) പ്രമാണനിരൂപണത്തിന്റെ ശേഷം

അസത്യമായി ഭവിക്കുന്നത് അപ്രകാരംതന്നെ നിത്യനായും അനാശിയായും അറിയപ്പെടുവാൻ അശക്യനായും ശരീരത്തോടു കൂടിയവനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്റെ ഈ ദേഹങ്ങൾ, സ്വപ്നത്തിൽ തോന്നപ്പെടുന്നവയെപ്പോലേയും കൺകെട്ടുകാരന്റെ മായാപ്രയോഗങ്ങൾ പോലേയും അവസാനത്തോടുകൂടിയവയാണെന്നു വിവേകികൾ പറയുന്നു. 'നിത്യൻ' എന്നും 'നാശമില്ലാത്തവൻ' എന്നും പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് പുനരുക്തിഭോഷമില്ല (പറഞ്ഞതുതന്നെ വീണ്ടും പറയുക എന്ന ഭോഷമില്ല). എന്തെന്നാൽ, ലോകത്തിൽ നാം നിത്യത്വത്തേയും നാശത്തേയും രണ്ടുവിധമായി കാണുന്നുണ്ട്. ദേഹം അഗ്നിയിൽ വെന്തുടേണുമായിട്ട് നമുക്കു കാണാതാകുമ്പോൾ അതു നശിച്ചു എന്നു നാം പറയുന്നു. ദേഹം തദാകൃതിയിൽത്തന്നെ ഇരുന്നാലും, രോഗാദികൾനിമിത്തം അതിനു മാറ്റങ്ങൾ സംഭവിക്കുമ്പോൾ നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നും നാം പറയാറുണ്ട്. ഇവിടെ 'നാശമില്ലാത്തവൻ', 'നിത്യൻ' എന്ന പദങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആത്മാവിനു മുൻപറഞ്ഞ രണ്ടുവിധ നാശങ്ങളും സംബന്ധിക്കുകയില്ല എന്നതർത്ഥമാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, ആത്മാവിന്റെ നിത്യത്വം, പൃഥ്വിയാദികളുടെ നിത്യത്വംപോലെയാണെന്നു ധരിച്ചെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു. അതിനെ നിഷേധിച്ചാൽവേണ്ടിയാകുന്നു 'നിത്യൻ' എന്നും, 'അനാശി' എന്നും രണ്ടു വിശേഷണങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്. ആത്മാ (അപ്രമേയനാകുന്നു) പ്രത്യക്ഷാദിപ്രമാണങ്ങളെക്കൊണ്ട് (പരിച്ഛേദിക്കപ്പെടുവാൻ) നിർണ്ണയിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തവനാകുന്നു. എന്നാൽ 'ആത്മ ആഗമംകൊണ്ടും, അതിന്നു മുമ്പ് പ്രത്യക്ഷാദിപ്രമാണങ്ങൾകൊണ്ടും നിർണ്ണയിക്കപ്പെടുന്നുവെല്ലോ' എന്നുള്ള പൂർവ്വപക്ഷം ഇവിടെ പാടുള്ളതല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ സ്വതസ്സിദ്ധനാകുന്നു. പ്രമാതാവായ ആത്മാ 'ഉണ്ട്' എന്നു സിദ്ധിച്ചാൽ മാത്രമേ അറിവാൻനില്ക്കുന്നവൻ അതിന്റെ പരമാർത്ഥജ്ഞാനത്തിനു വേണ്ടുന്ന പ്രമാണത്തെ അന്വേഷിക്കുകയുള്ളൂ. 'ഞാനിപ്രകാരമാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെ പ്രമാതാവായ ആത്മാവിനെ അറിയുന്നതിന്നുമുമ്പ് ആരും പ്രമേയവസ്തുവിനെ നിർണ്ണയിക്കുവാൻ ആരംഭിക്കുന്നതല്ല. ആത്മാ ആർക്കും അപ്രസിദ്ധനായിരിക്കുന്നില്ല. അന്ത്യപ്രമാണമായിരി

ക്കുന്ന ശാസ്ത്രം (വേദം)* ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അനന്തധർമ്മങ്ങളെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ മാത്രമേ പ്രമാണമായി വേദിക്കുന്നുള്ളൂ. അല്ലാതെ മുമ്പുതന്നെ അറിയപ്പെടാത്ത വസ്തുവിനെ അറിയിപ്പുവരുത്തുന്നതിന്നു് അതു പ്രമാണമായി വേദിക്കുന്നില്ല. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ശ്രുതിവാക്യം: ‘‘യൽ സാക്ഷാദപരോക്ഷാൽ ബ്രഹ്മ, യ ആത്മാ സർവ്വാന്തരഃ’’ (=യാതൊരു ബ്രഹ്മമാണു് സ്വതസ്സിദ്ധമായും അപരോക്ഷമായും [സ്വയമേവ പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതായും] ഇരിക്കുന്നതു്, യാതൊന്നാണു് ആത്മാവായും സകലഭൂതങ്ങളുടേയും അന്തര്യാമിയായുമിരിക്കുന്നതു്). (ബ്ര. ഉ. 3. 4. 1.)

ഇങ്ങനെ ആത്മാ നിത്യനും അവിക്രിയനുമായിരിക്കുന്നതാണു് നീ യുദ്ധം ചെയ്താലും—യുദ്ധത്തിൽനിന്നു പിൻവലിക്കരുതു് എന്നർത്ഥം.

ഇവിടെ യുദ്ധം ചെയ്യേണ്ടതാണു് എന്നു വിധിക്കുകയല്ല ചെയ്യുന്നതു്, അജ്ഞനൻ യുദ്ധത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ ഇരിക്കുന്നു. പക്ഷേ, ശോകമോഹങ്ങളാൽ പ്രതിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിട്ടു് അജ്ഞനൻ വെറുതെ ഇരിക്കുന്നു. ശോകമോഹങ്ങളാകുന്ന പ്രതിബന്ധത്തെ നീക്കുവാൻ മാത്രമേ ഭഗവാൻ ശ്രമിക്കുന്നുള്ളൂ. അതിനാൽ ‘യുദ്ധം ചെയ്താലും’ എന്നു പറഞ്ഞതു് ഒരനുവാദം മാത്രമാകുന്നു. അതൊരു വിധിയല്ല.

യ എന്നും വേത്തി ഹന്താരം യശ്ചൈനം മന്യതേ ഹതം

ഉഭേ തൗ ന വിജാനീതോ നായം ഹന്തി ന ഹന്യതേ. 19

യഃ	എവൻ
ഏനം	ഇവനെ (ഈ ആത്മാവിനെ)
ഹന്താരം	കൊല്ലുന്നവനായി
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
യഃ	എവൻ
ഏനം	ഇവനെ
ഹതം	കൊല്ലപ്പെട്ടവനായി

* വേദം അവസാനത്തെ പ്രമാണമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാവല്ലാതെ കാണപ്പെടുന്ന സകലവസ്തുവും അസത്യമാണെന്നു വേദം പഠിപ്പിക്കുന്നു. ഈ തത്ത്വം അനുഭവപ്പെട്ടാൽ പിന്നെ വേറൊരു പ്രമാണംകൊണ്ടും പ്രയോജനമില്ല.

മന്യതേ	അറിയുന്നവോ
തൗ ഉയേ	അവർ രണ്ടുപേരും
ന വിജാനീതഃ	വാസ്തവത്തെ അറിയുന്നില്ല
അയം	ഇവൻ
ന ഹന്തി	(ആരേയും) കൊല്ലുന്നില്ല
ന ഹന്യതേ ച	(ആരാരും) കൊല്ലപ്പെടുന്നതുമില്ല.

എവൻ ഈ ആത്മാവിനെ, (അന്യനെ) കൊല്ലുന്നവനായി അറിയുന്നവോ, എവൻ ഈ ആത്മാവിനെ (അന്യനാൽ) കൊല്ലപ്പെടുന്നവനായി അറിയുന്നവോ, അവർ രണ്ടുപേരും വാസ്തവത്തെ അറിയുന്നവരല്ല. എന്തെന്നാൽ, ഈ ആത്മാ ആരേയും കൊല്ലുന്നില്ല; ആരാരും കൊല്ലപ്പെടുന്നതുമില്ല.

[ശം.-ഭാ] യാതൊരുവനാണ് ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെടുന്ന ആത്മാവിനെ, കൊല്ലുക എന്ന ക്രിയയ്ക്കു കർത്താവായി വിചാരിക്കുന്നത്, (മറ്റൊരു) എവനാണ് ആത്മാവിനെ, ദേഹനാശത്താൽ 'ഞാൻ കൊല്ലപ്പെട്ടു' എന്നിങ്ങനെ കൊല്ലുന്ന ക്രിയയ്ക്കു കർമ്മഭൂതമായി വിചാരിക്കുന്നത്, അ പർ രണ്ടുപേരും, വിവേകമില്ലായ്മ കൊണ്ടു, പരമാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നില്ല. 'ഞാൻ' എന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെപ്പറ്റി, ദേഹനാശം നിമിത്തം. 'ഞാൻ കൊല്ലുന്നു', 'ഞാൻ കൊല്ലപ്പെടുന്നു' എന്ന് എവർ വിചാരിക്കുന്നുവോ അവർ ആത്മതത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവരല്ലെന്നർത്ഥം. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ വികാരമില്ലാത്തവനാകയാൽ ഹനനക്രിയയ്ക്കു കർത്താവാകും കർമ്മമായും ഭവിക്കുന്നില്ല.

എന്തുകൊണ്ടാണ് ആത്മാ അവിക്രിയനാകുന്നത്? ഇതിന്നു സമാധാനം രണ്ടാമത്തെ (ഋക്ക്) മന്ത്രംകൊണ്ടു പറയുന്നു:

ന ജായതേ ത്രിയതേ വാ കദാചി-
 നായം ഭൂതാ ഭവിതാ വാ ന ഭൂയഃ
 അജോ നിത്യഃ ശാശ്വതോയം പുരാണോ
 ന ഹന്യതേ ഹന്യമാനേ ശരീരേ.

20

അയം	ഇവൻ (ഈ ആത്മാ)
ശരീരേ	ദേഹം
ഹന്യമാനേ	കൊല്ലപ്പെടുമ്പോൾ
കദാചിത്	ഒരിക്കലും

ന ഹന്യതേ	കൊല്ലപ്പെടുന്നില്ല
ന ജായതേ	ജനിക്കുന്നില്ല
ന മ്രിയതേ വാ	മരിക്കുന്നതുമില്ല
ഭൂതാ	ഉണ്ടായിട്ട്
ഭൂയഃ	പിന്നെ
ഭവീതാ വാ ന	ഇരിക്കുമെന്നതുമില്ല
(യസ്സാൽ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
അയം	ഇവൻ (ആത്മാ)
അജഃ	ജന്മമില്ലാത്തവൻ
നിത്യഃ	നാശമാറാൻ
ശാശ്വതഃ	ഒരേവിധമായിരിക്കുന്നവൻ
പുരാണഃ	മുമ്പുതന്നെ ഉള്ളവൻ.

ദേഹം കൊല്ലപ്പെട്ടാലും ആത്മാ ഒരിക്കലും കൊല്ലപ്പെടുന്നില്ല. ആത്മാ ജനിക്കുന്നില്ല, മരിക്കുന്നതില്ല, ഉണ്ടായിട്ടു പിന്നെ ഇരിക്കുക എന്നതുമില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ആത്മാ ജന്മമില്ലാത്തവനും നിത്യവും ശാശ്വതവും പണ്ടെക്കുപണ്ടേതന്നെ ഉള്ളവനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ആത്മാ ജനിക്കുന്നില്ല—ജനനമെന്ന വികാരം ആത്മാവിന്നില്ലെന്നർത്ഥം. അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മാ മരിക്കുന്നില്ല—ആത്മാവിന്ന് അന്ത്യമായ നാശലക്ഷണമായ വികാരവും നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. 'വാ' എന്ന ശബ്ദത്തിന് ഇവിടെ 'ച' എന്നർത്ഥമാകുന്നു. കദാപി (—ഒരിക്കലും) എന്ന ശബ്ദം കൊണ്ട് ഒരിക്കലും മരിക്കുന്നില്ല, ഒരിക്കലും ജനിക്കുന്നില്ല എന്നിങ്ങനെ (ആത്മാവിൽ) എല്ലാജാതി വികാരത്തേയും നിഷേധിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ആത്മാ ഒരിക്കൽ ഉണ്ടായിട്ട് (ഭൂയഃ അഭവീതാ ന=) പിന്നെ ഇല്ലാതെയൊക്കുന്നില്ല.* ലോകത്തിൽ സാധാരണയായി ഉണ്ടായിട്ടു പിന്നെ ഇല്ലാതെയൊക്കുന്നവനെക്കുറിച്ചാണ് 'മരിക്കുന്നു' എന്നു പറയുക. എന്നാൽ ആത്മാ അങ്ങനെ മരിക്കുന്നില്ല. ദേഹത്തെപ്പോലെ ആത്മാ മുമ്പില്ലാതെയിരുന്നിട്ടു പിന്നെ ഉണ്ടാവുക എന്നതില്ല.

* ശങ്കരഭാഷ്യപ്രകാരം 'നായം ഭൂതാഭവീതാ വാ ന ഭൂയഃ' എന്നാകുന്നു പാഠം. 'അഭവീതാ' എന്നു പദപ്രേരണം.

മുമ്പില്ലാതെയിരുന്നിട്ടു പിന്നെ ഉണ്ടാകുന്നവനെക്കുറിച്ചാണ് 'ജനിക്കുന്നു' എന്നു സാധാരണ പറയുക. ആത്മാ അപ്രകാരമല്ല. അതിനാൽ ആത്മാ ജനിക്കുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാ അജനാകുന്നു. മരിക്കുന്നില്ല എന്ന കാരണത്താൽ ആത്മാ നിത്യനമാകുന്നു. ആദ്യവസാനങ്ങളായ (ജനന മരണലക്ഷണങ്ങളായ) വികാരങ്ങളെ നിഷേധിച്ചതുകൊണ്ടുതന്നെ ആത്മാവിൽ സകല വികാരങ്ങളും നിഷേധിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നാലും, അവയുടെ മദ്ധ്യേ വർത്തിക്കുന്ന യൗവനാദി വികാരങ്ങളും പ്രതിഷിദ്ധങ്ങളാണെന്ന് ഇവിടെ പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിട്ടില്ലെങ്കിലും 'ശാശ്വതഃ' എന്ന തുടങ്ങിയ പദങ്ങളെക്കൊണ്ട് അവയും പ്രതിഷേധിക്കപ്പെടുന്നു. അത് (ആത്മാ) ശാശ്വതനാകുന്നു—എന്നുമുള്ളവനാകുന്നു. ക്രമേണ ക്ഷയത്തെ പ്രാപിക്കുക എന്ന വിക്രിയയെ ഇതുകൊണ്ട് ('ശാശ്വതശബ്ദം കൊണ്ട്') നിഷേധിക്കുന്നു. അവയവമില്ലാത്തതിനാൽ സ്വരൂപേണ ക്ഷയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. നിർഗുണത്വം ഹേതുവായിട്ടു ഗുണക്ഷയംകൊണ്ടും (ആത്മാ) ക്ഷയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ക്ഷയത്തിന്റെ വിപരീതമായ 'വൃദ്ധി' എന്ന വികാരത്തേയും 'പുരാണം' എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു പ്രതിഷേധിക്കുന്നു. യാതൊന്നാണു്, സ്വാവയവങ്ങൾ തടിക്കുന്നതു കൊണ്ടു്, വലിപ്പത്തിൽ കൂടുന്നതു് അതു വർദ്ധിക്കുന്നു എന്നും അഭിനവമാകുന്നു എന്നും (നാം) പറയുന്നു. എന്നാൽ ഈ ആത്മാ അവയവരഹിതനാകയാൽ പുരാണനാകുന്നു (പുരാ അപി നവ ഏവ പണ്ടുതന്നെ പുത്തനായിട്ടേ ഇരിക്കുന്നു) വർദ്ധിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. ദേഹം ഹനിക്കപ്പെട്ടാലും ആത്മാ ഹനിക്കപ്പെടുന്നില്ല. പുനരുക്തി ദോഷനിവാരണത്തിനായി 'ഹന്തി' എന്ന പദം 'വിപരീണാമം' (മറൊന്നായി മാറുക) എന്ന അർത്ഥത്തിലാണ് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ആത്മാവി പരീണാമത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.

ഈ മന്ത്രംകൊണ്ടു് ലൗകികവസ്തുവികാരങ്ങളായ ഷരഭാവ വികാരങ്ങൾ (ആറുവിധമാറ്റങ്ങൾ) ആത്മാവിൽ നിഷേധിക്കപ്പെടുന്നു. സർവ്വപ്രകാരേണമുള്ള വികാരങ്ങൾ ഇല്ലാത്തവനാണ് ആത്മാ എന്നു വാക്യം. അതു ഹേതുവായിട്ടു് 'ഉഭേ തൗ ന വിജാനീതഃ' (രണ്ടുപേരും ആത്മതത്ത്വത്തെ അറി

യുന്നില്ല) എന്നു മുമ്പിൽ പറഞ്ഞ മന്ത്രത്തോടു ഇതിന്റെ സംബന്ധത്തെ കാണിക്കുന്നു.

വേദാവിനാശിനം നിത്യം യ ഏനമജമവ്യയം

കഥം സ പുരുഷഃ പാതഥ കം ഘാതയതി ഹന്തി കം. 21

ഹേ പാതഥ	അല്ലയോ അജ്ഞന
യഃ	എവൻ
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
നിത്യം	വൃദ്ധിശൂന്യനായും
അവ്യയം	ക്ഷയമില്ലാത്തവനായും
അജം	ജന്മമില്ലാത്തവനായും
അവിനാശിനം	നാശമില്ലാത്തവനായും
വേദ	അറിയുന്നുവോ
സഃ പുരുഷഃ	ആ പുരുഷൻ
കം	ആരെ
കഥം	എങ്ങനെ
ഹന്തി	കൊല്ലുന്നു
(തഥാ)	അപ്രകാരംതന്നെ
കം	ആരെ
ഘാതയതി	കൊല്ലിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ഈ ആത്മാവിനെ വൃദ്ധിയില്ലാത്തവനായും ക്ഷയമില്ലാത്തവനായും ജന്മമില്ലാത്തവനായും നാശമില്ലാത്തവനായും എവൻ അറിയുന്നുവോ ആ പുരുഷൻ ആരേയെങ്കിലും കൊല്ലുകയോ കൊല്ലിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നതെങ്ങനെ?

[ശം-ഭാ] നാശമില്ലാത്തവനെന്നും (അന്ത്യഭാവവികാരരഹിതനെന്നും), വിപരീണാമരഹിതനെന്നും, ജന്മരഹിതനെന്നും, അപക്ഷയരഹിതനെന്നും മറ്റും മുൻമന്ത്രംകൊണ്ടു പറയപ്പെട്ട ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയ ആത്മാവിനെ ആരറിയുന്നുവോ അങ്ങനെയുള്ള വിചാണായ പുരുഷൻ പിന്നെ എങ്ങനെയാണു് ഹനനക്രിയയെ ചെയ്യുന്നതു്? എങ്ങനെയാണു മറ്റൊരുവനെക്കൊണ്ടു ചെയ്യിക്കുന്നതു്? ഒരുവിധത്തിലും ആരേയും കൊല്ലുന്നില്ല. ഒരുവിധത്തിലും ആരേയും കൊല്ലിക്കുന്നതുമില്ല. എന്നി

ങ്ങനെ ഈ രണ്ടു ചോദ്യങ്ങൾക്കും നിഷേധാത്മമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ഇവിടെ ചോദ്യത്തിന് ഒരു വഴിയുമില്ല. ഹനനക്രിയയെ നിക്ഷേധിക്കുന്നതിന്നു കാരണമായ (ആത്മാവിന്റെ) അവിക്രിയത്വം സർവ്വകർമ്മനിഷേധത്തിന്നും കാരണമാകയാൽ വിദ്യാനായവന് സകലകർമ്മവും പ്രതിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നാണ് ഭഗവാൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പ്രകാരം. ഹനനക്രിയാനിഷേധത്തെ കാണിച്ചത് ഒരുദാഹരണം മാത്രമായിട്ടാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:-വിദ്യാനിൽ കർമ്മാസംഭവത്തിന് എന്തൊരു വിശേഷഹേതുവിനെ കണ്ടിട്ടാണ് ഭഗവാൻ 'കഥം സ പുരുഷഃ പാതമ്' എന്നിങ്ങനെ കർമ്മങ്ങളെ ആക്ഷേപിക്കുന്നത്? ആത്മാവിന്റെ അവിക്രിയത്വംതന്നെ ഹേതുവിശേഷമെന്നു മുമ്പിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ എന്നു സമാധാനം പറയുമായിരിക്കാം, ശരിതന്നെ. പക്ഷേ, അതൊരു മതിയായ കാരണമായില്ല. എന്തെന്നാൽ, വിദ്വാൻ അവിക്രിയനായ ആത്മാവിൽനിന്ന് അന്യനാകുന്നു. അവിക്രിയമായിരിക്കുന്ന (അനങ്ങാത്ത) ഒരു തൂണിനെ അറിയുന്ന ഒരുവനു കർമ്മമില്ലെന്നു പറവാൻ പാടില്ലല്ലോ.

സമാധാനം:- അങ്ങനെ പറഞ്ഞുകൂട. എന്തെന്നാൽ, വിദ്വാൻ ആത്മാവു തന്നെയാകുന്നു. വിദ്യാത്മാ ഭേദാദിസമൂഹത്തിന്നുള്ളതല്ല. അപ്പോൾ പിന്നെ വിദ്വാൻ ഭേദാദിസംഘാതത്തിൽനിന്നു ഭിന്നനായ ിരിക്കുന്ന ആത്മാവാകാതെ വേറെ വഴിയല്ല. അതിനാൽ വിദ്വാൻ ആത്മാവിനെപ്പോലെ അവിക്രിയനാകുന്നു. അപ്രകാരമുള്ള ആത്മാവിൽ ഒരു കർമ്മവുമില്ലാത്തതുകൊണ്ട് "കഥം സ പുരുഷഃ പാതമ്" എന്ന ആക്ഷേപം യുക്തമാകുന്നു. ആത്മാ അവിക്രിയനാണെങ്കിലും അജ്ഞാനം നിമിത്തം ബുദ്ധിപ്പുത്തികളിൽനിന്നു വേർതിരിച്ചറിയപ്പെടാത്തതിനാൽ, ബുദ്ധിപ്പുത്തികളാലും മറ്റും ഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്ന ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ ആത്മാ അനുഭവിക്കുന്നുവെന്ന് ഏതുപ്രകാരമാണു കല്പിക്കപ്പെടുന്നത്, അപ്രകാരം, അജ്ഞാനം നിമിത്തംതന്നെ; ആത്മാനാത്മവിവേകജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയും സ്വതഃ അസത്യരൂപമായുള്ള ബുദ്ധിപ്പുത്തികൊണ്ട് ആത്മാ, പരമാത്മത്തിൽ അവിക്രിയനാണെങ്കിലും 'വിദ്വാൻ' എന്നു കല്പിക്ക

പ്പെടുന്നു. വിദ്യാനു കർമ്മം നിഷേധിക്കപ്പെട്ടതുകൊണ്ടു ശാസ്ത്ര വിധികളായ സകല കർമ്മങ്ങളും അവിദ്യാനാണു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെന്നാകുന്നു ഭഗവാന്റെ നിശ്ചയം എന്നറിയപ്പെടുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—വിദ്യയും അവിദ്യാനാണു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, സകലത്തെയുമറിഞ്ഞിരിക്കുന്ന വിദ്യാനു്, പിഷ്ടപേഷണം പോലെ (വെണ്ണപോലെ അരച്ചതിനെ പിന്നെയുമരയ്ക്കുക എന്നതുപോലെ) വിദ്യകൊണ്ടാവശ്യമില്ല. അതുകൊണ്ടു് അവിദ്യാനുവേണ്ടിയാണു് കർമ്മങ്ങൾ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്, വിദ്യാനുവേണ്ടിയല്ല, എന്നു വിശേഷിച്ചു പറഞ്ഞതു് അത്ര ശരിയായില്ല.

സമാധാനം:— ആ ദോഷത്തെ ഇവിടെ കല്പിക്കുവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ട കർമ്മങ്ങളുടെ (ഒരു ദിക്കിലുള്ള) ഭാവംകൊണ്ടും, (മറ്റൊരു ദിക്കിലുള്ള) അഭാവംകൊണ്ടും ആ വിശേഷം സ്പഷ്ടമാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ, അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളുടെ അർത്ഥത്തെ അവിദ്യാനറിഞ്ഞതിന്റെശേഷം അനേകസാധനങ്ങളോടുകൂടിയ അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങൾ അവനാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നവൻ, ഇതു് എന്നിങ്ങനെ ചെയ്യേണ്ടതു്' എന്നിങ്ങനെയുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടിയ അവിദ്യാനു് ഏതു പ്രകാരം കർമ്മങ്ങൾ അനുഷ്ഠിയ്ക്കട്ടെയായി ഭവിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരം യാതൊന്നും 'ന ജായതേ' എന്നു് ആത്മസ്വരൂപജ്ഞാനം വന്നിട്ടുള്ളവനു ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടില്ല. ആത്മജ്ഞാനി 'ഞാൻ കർത്താവല്ല, ഭോക്താവല്ല' എന്ന ദൃഢവിശ്വാസത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു. അവനു് 'ആത്മാ ഏകൻ, അകർത്താ' എന്നും മറ്റുമുള്ള ജ്ഞാനമല്ലാതെ വേറെ ഒന്നും തോന്നുകയില്ല. അതിനാൽ മുൻപറയപ്പെട്ട വിശേഷം—അവിദ്യാനെ സംബന്ധിച്ചു് അനുഷ്ഠേയകർമ്മത്തിന്റെ ഭാവവും, വിദ്യാനെ സംബന്ധിച്ചു് അതിന്റെ അഭാവവും ആയ വിശേഷം—ശരിയായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. ആർ ആത്മാവിനെപ്പറ്റി 'ഞാൻ കർത്താ' എന്നു വിചാരിക്കുന്നുവോ അവനു് 'എനിക്ക് ഇതു ചെയ്യേണ്ടതു്' എന്ന ജ്ഞാനം നിശ്ചയമായി ഉണ്ടാകും. അപ്രകാരമുള്ളവനാണു് കർമ്മത്തിന്നു

ധികാരി. അവനുവേണ്ടിയാണ് കർമ്മങ്ങൾ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. അവനാണ് അവിഭാണം. എന്തെന്നാൽ, അവനെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് “ഉഭയ തൗ ന വിജാനീതഃ” എന്നു പറഞ്ഞത്. “കഥം സ പുരുഷഃ പാത്ഥ്വം” എന്ന ആക്ഷേപവചനംകൊണ്ടു വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെട്ട വിഭാണം കർമ്മത്തെ നിക്ഷേധിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതുകൊണ്ട്, ആത്മജ്ഞാനിയും വിഭാണം മുറുപ്പുവുമായ വിശിഷ്ടപുരുഷൻ മാത്രമേ സർവ്വകർമ്മ സന്നയാസത്തിന്നധികാരിയാവുകയുള്ളൂ. അതിനാലാകുന്നു ഭഗവാൻ നാരായണൻ വ്യാപാരമായ സാംഖ്യന്മാരേയും അവിഭാണാരായ കർമ്മികളേയും പേരെ വിഭാഗിച്ചു “ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യാനാം കർമ്മയോഗേന യോഗിനാം” എന്നു രണ്ടു നിഷ്ഠകളെ അവരെക്കൊണ്ടു സ്വീകരിപ്പിച്ചത്. അപ്രകാരംതന്നെ ഭഗവാൻ വ്യാസൻ തന്റെ പുത്രനും “ഭാവിമാവഥ പന്ഥാനം” (=മാർഗ്ഗങ്ങൾ രണ്ടുവിധമാകുന്നു) എന്നും മറ്റുമുപദേശിച്ചിട്ടുണ്ട്. കർമ്മമാർഗ്ഗം ആദ്യത്തേതെന്നും പിന്നെ ജ്ഞാനമാർഗ്ഗമെന്നും അവിടെത്തന്നെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഈ വിഭാഗത്തെത്തന്നെ ഭഗവാൻ “അതത്ത്വവിദ്യാകാരവിമുക്യാത്മാ കർത്താഹമിതിമന്യതേ; തത്ത്വവിത്തു നാഹം കരോമി” (അ. 3, ശ്ലോ. 27, 28; അ. 5, ശ്ലോ. 13) എന്നിങ്ങനെ അവിടവിടെ കാണിക്കുന്നതാകുന്നു.

പണ്ഡിതന്മാരാണെന്നു നടിച്ചുകൊണ്ടു ചിലർ ഈ ഘട്ടത്തിൽ താഴെ പറയുംപ്രകാരം അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു: ‘ഞാൻ ജന്മാഭിഷരോപവികാരമില്ലാത്തവനും അവിക്രിയനും അകർത്താവും ഏകനും ആയ ആത്മാവാകുന്നു’ എന്ന ജ്ഞാനം ആർക്കുമുണ്ടാകുന്നതല്ല. ആ ജ്ഞാനം വന്നാൽമാത്രമേ സർവ്വകർമ്മ സന്നയാസമുപദേശിപ്പാൻ പാടുള്ളതാണെന്നും.

സമാധാനം:—ഇതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ ‘ന ജായതേ’ എന്നും മറ്റുമുള്ള ശാസ്ത്രോപദേശം എന്നാൽ വ്യക്തമായി ഭവിക്കും. ശാസ്ത്രോപദേശസാമർത്ഥ്യംകൊണ്ട് ഒരുവനു ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളുടെ ജ്ഞാനവും തന്റെ ജന്മാന്തരസംബന്ധമായ ജ്ഞാനവുമുണ്ടാകുന്നതുപോലെ ‘ആത്മാ ഏകൻ, അവിക്രിയൻ, അകർത്താ’ എന്നും മറ്റുമുള്ള ജ്ഞാനം എന്തുകൊണ്ട്

അവന്നു ശാസ്ത്രങ്ങളിൽനിന്നു സിദ്ധിച്ചുകൂടാ എന്ന് അവരോട് തന്നെ ചോദിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ആത്മാ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലായ്കയാൽ അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനം അസാധ്യമാകുന്നുവെന്ന് അവർക്കു പറയാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, 'ആത്മാ മനസ്സുകൊണ്ടുമാത്രമേ ദർശിക്കപ്പെടുവാൻ കഴിയുള്ളൂ' (മനസൈവാനുദൃച്ഛവ്യം) എന്നു ശ്രുതിവാക്യമുണ്ട്. ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ശമം, ദമം മുതലായവയാൽ പരിശുദ്ധമാക്കപ്പെട്ട മനസ്സ് ആത്മദർശനത്തിന് ഒരു ഇന്ദ്രിയ(കരണ)മായി ഭവിക്കുന്നു. ആത്മാ അവിക്രിയനാകുന്നു എന്നറിയുന്നതിന് അനുമാനവും ആഗമവുമുള്ളപ്പോൾ ആ ജ്ഞാനമുണ്ടാവുകയില്ല എന്നു പറയുന്നതു സാഹസമാകുന്നു. ജ്ഞാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ അതിന്റെ വിപരീതമായ അജ്ഞാനം നിശ്ചയമായി നശിക്കുമെന്നു സമ്മതിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ആ അജ്ഞാനം ഇന്നപ്രകാരമാണെന്ന് "ഹന്താ ഹം ഹതോ സ്തീത്യഭേതൗ ന വിജാനീതഃ" എന്നുള്ള ഘട്ടത്തിൽ കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ആത്മാവിനു ഹനനക്രിയയ്ക്കു കർത്തൃത്വവും കർമ്മത്വവും ഹേതുകർത്തൃത്വവും അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതാണെന്നും അവിടെത്തന്നെ കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ആത്മാ അവിക്രിയനാകയാൽ ആത്മാവിനു കർത്തൃത്വം മുതലായതുണ്ടെന്ന് ആരോപിക്കുന്നത് അജ്ഞാനംകൊണ്ടാണെന്ന സംഗതി എല്ലാ ക്രിയകളിലും ഒരുപോലെ പറയാവുന്നതാകുന്നു. സർവ്വവികാരങ്ങളോടുകൂടിയ (വിക്രിയാവാനായ) ഒരു കർത്താവിനു മാത്രമേ തന്റെ ക്രിയയ്ക്കു കർമ്മഭൂതനായ അന്യനെക്കൊണ്ടു ഒരു കർമ്മം ചെയ്യിപ്പിക്കുവാൻ പാടുള്ളൂ. അതിനാൽ ഭഗവാൻ വാസുദേവൻ "വേദാവിനാശിനം....കഥം സ പുരുഷഃ പാത്ഥ" എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു വിദ്വാന്മാർക്കു സകലകർമ്മങ്ങളിലും കർത്തൃത്വവും കാരയിതൃത്വവും ഒരു ഭേദവുംകൂടാതെ തീരെ നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ ഭഗവാൻ വിദ്വാന്മാർക്കു കർമ്മാധികാരം ലേശമില്ലെന്നു കാണിക്കുന്നു.

എന്നാൽ പിന്നെ വിദ്വാൻ എന്തിനാണ് അധികാരമെന്ന ചോദിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അതിന്നു സമാധാനം "ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യാനാം" എന്നു മുമ്പുതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അപ്രകാരംതന്നെ ഭഗവാൻ സർവ്വകർമ്മസന്നയാസത്തെപ്പറ്റി

‘‘സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ’’ (അ 5, ശ്ലോ. 13) എന്നും മറ്റുള്ള വചനങ്ങളെക്കൊണ്ടു പറയുന്നതുമാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഇവിടെ ‘മനസാ’ എന്ന വചനംകൊണ്ടു വാചികമായും കായികമായുമുള്ള കർമ്മങ്ങളുടെ സന്നയാസമല്ലെന്നു വരുത്തുവല്ലോ.

സമാധാനം:—അതില്ല. എന്തെന്നാൽ, ‘സർവ്വകർമ്മാണി’ എന്നു വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—മാനസികമായ സർവ്വകർമ്മങ്ങൾ എന്നാണു് അർത്ഥം.

സമാധാനം:—അല്ല. എന്തെന്നാൽ, വാക്കായ വ്യാപാരങ്ങൾക്കുമുമ്പു മനോവ്യാപാരമാകയാൽ മനോവ്യാപാരമില്ലെങ്കിൽ യാതൊരു കർമ്മവുമില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ ശാസ്ത്രസംബന്ധമായ വാക്കായ കർമ്മങ്ങൾക്കു കാരണങ്ങളായ മനോവ്യാപാരങ്ങളൊഴിച്ചു മറ്റൊല്ലാ കർമ്മങ്ങളേയും മനസ്സുകൊണ്ടുപേക്ഷിക്കട്ടെ.

സമാധാനം:—‘‘നൈവ കർവൻ ന കാരയൻ’’ (ചെയ്യാതെയും ചെയ്യിക്കാതെയും) എന്ന വിശേഷണംകൊണ്ടു് അതു പാടില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ പിന്നെ ഭഗവാൻ സർവ്വകർമ്മ സന്നയാസത്തെ ഉപദേശിച്ചിരിക്കുന്നതു ജീവിച്ചിരിക്കുന്നവന്നു വേണ്ടിയല്ല; മരിക്കുന്നവന്നുവേണ്ടിയായിരിക്കാം.

സമാധാനം:—അങ്ങനെയുമല്ല. എന്തെന്നാൽ, എന്നാൽ ‘‘നവദ്വാരേ പുരേ ദേഹീ ആസ്തേ’’ (ഒമ്പതു ദ്വാരമുള്ള പുരത്തിൽ ദേഹി സ്വസ്ഥമായിരിക്കുന്നു) എന്നുള്ള വിശേഷണത്തിന്നർത്ഥമില്ലാതെയാകും. മരിച്ചവൻ സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്നയ്ക്കുകയും ആ ദേഹത്തിൽത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നു എന്നു പറവാൻ പാടില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ അതിനെ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കുക: ചെയ്യാതെയും ചെയ്യിക്കാതെയും അവൻ (വിദ്വാന്റെ ആത്മാ) സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും (ദേഹസംബന്ധമെന്നറിയാൽ) ദേഹത്തിൽ സന്നയ്ക്കുകയും സുഖമായി വസിക്കുന്നു.

അല്ലാതെ പുരത്തിൽ (ദേഹത്തിൽ) വസിക്കുന്നു എന്നർത്ഥമെടുക്കേണ്ട.

സമാധാനം:—അങ്ങനെയും പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, സകല ശ്രുതിസ്മൃതികളിലും ആത്മാ അവിക്രിയനാണെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. എന്നുതന്നെയുമല്ല, ആസനക്രിയയ്ക്ക് (ഇരിക്കുക എന്ന ക്രിയയ്ക്ക്) അധികരണം (ഒരു സ്ഥാനം) ആവശ്യമാകുന്നു. സന്നയാസത്തിനും അതാവശ്യമില്ല. 'സം' എന്നാദ്യമായിട്ടുള്ള ന്യാസശബ്ദത്തിന്നു ത്യാഗാർത്ഥമാകുന്നു. നിക്ഷേപാർത്ഥമല്ല. അതിനാൽ ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മത്തിനല്ല, സന്നയാസത്തിന്നുതന്നെയാണു്, അധികാരം എന്നു ഗീതാശാസ്ത്രം നമ്മെ പഠിപ്പിക്കുന്നു. ഈ അഭിപ്രായത്തെ നാം ആത്മജ്ഞാനപ്രകരണത്തെപ്പറ്റി പറയുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ അവിടവിടെ കാണിക്കാം.

വാസാംസി ജീർണ്ണാനി യഥാ വിഹായ
നവാനി ഗൃഹ്ണാതി നരോപരാണി
തഥാ ശരീരാണി വിഹായ ജീർണ്ണാ-
ന്യന്യാനി സംയാതി നവാനി ദേഹീ.

22

നരഃ	മനുഷ്യൻ
യഥാ	ഏതുപ്രകാരം
ജീർണ്ണാനി	പഴയ
വാസാംസി	വസ്ത്രങ്ങളെ
വിഹായ	ഉപേക്ഷിച്ചു്
നവാനി	പുതിയ
അപരാണി	വേറെ
(വസ്ത്രാണി)	വസ്ത്രങ്ങളെ
ഗൃഹ്ണാതി	ഗ്രഹിക്കുന്നുവോ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ദേഹീ	ദേഹത്തോടുകൂടിയ ആത്മാ
ജീർണ്ണാനി	ജീർണ്ണങ്ങളായ
ശരീരാണി	ശരീരങ്ങളെ
വിഹായ	ഉപേക്ഷിച്ചു്

നവാനി	പുതിയതായ
അന്യാനി	വേറെ
(ശരീരാണി)	ശരീരങ്ങളെ
സംയാതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

മനുഷ്യൻ എപ്രകാരമാണ് പഴയ വസ്ത്രങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചു പുതിയവയെ സ്വീകരിക്കുന്നത് അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മാവും പഴയ ദേഹങ്ങളെ വിട്ട് പുതിയതായ അന്യദേഹങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ലോകത്തിൽ മനുഷ്യൻ എപ്രകാരമാണ് ഒരു ജീർണ്ണവസ്ത്രത്തെ കളഞ്ഞ് പുതിയതിനെ സ്വീകരിക്കുന്നത് അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മാവും ജീർണ്ണദേഹത്തെ വിട്ടു (മനുഷ്യനെപ്പോലെ) ഒരു വികാരവും കൂടാതെതന്നെ പുതിയ ദേഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

നൈനം ചിന്ദന്തി ശശ്രാണി നൈനം ദഹതി പാവകഃ

ന ചൈനം ക്ലേദയന്ത്യാപോ ന ശോഷയതി മാരുതഃ. 23

ശശ്രാണി	ആയുധങ്ങൾ
ഏനം	ഇവനെ (ആത്മാവിനെ)
ന ചിന്ദന്തി	ചേദിക്കുന്നില്ല (വെട്ടിമുറിക്കുന്നില്ല)
പാവകഃ	അഗ്നി
ഏനം	ഇവനെ
ന ദഹതി	ദഹിപ്പിക്കുന്നില്ല
ആപഃ	ജലം
ഏനം	ഇവനെ
ന ക്ലേദയന്തി	നനയ്ക്കുന്നില്ല
മാരുതഃ	വായു
(ഏനം)	ഇവനെ
ന ശോഷയതി ച	ശോഷിപ്പിക്കുന്നതുമില്ല.

ഈ ആത്മാവിനെ ആയുധങ്ങൾ മുറി ഏല്പിക്കുന്നില്ല; അഗ്നി ദഹിപ്പിക്കുന്നില്ല; വെള്ളം ദ്രവമാക്കിത്തീർക്കുന്നില്ല; വായു ശോഷിപ്പിക്കുന്നതുമില്ല.

[ശം-ഭാ] പ്രകൃതവിഷയമായിരിക്കുന്ന ഈ ദേഹിയെ—ആത്മാവിനെ—ആയുധങ്ങൾ വെട്ടിമുറിക്കുന്നില്ല. ആത്മാവിനെ

വയവങ്ങളില്ലാത്തതിനാൽ വാഠ മുതലായ ആയുധങ്ങൾ അവയവവിഭാഗത്തെ ചെയ്യുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ അഗ്നി ആത്മാവിനെ ദഹിപ്പിക്കുന്നില്ല—അഗ്നിക്കും അതിനെ സ്നേഹിക്കുവാൻ കഴികയില്ല. ജലം ആത്മാവിനെ ദ്രവിപ്പിക്കുന്നതുമില്ല. എന്തെന്നാൽ, അവയവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെ ആർദ്രമാക്കി തദവയവങ്ങളെ വേറയാക്കുന്നതിലാണ് ജലത്തിന്റെ സാമർത്ഥ്യം. എന്നാൽ അവയവഹീനനായ ആത്മാവിൽ അതു സംഭവിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ, വായു സ്നേഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഒരു വസ്തുവിനെ, അതിലുള്ള സ്നേഹാംശത്തെ ശോഷിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കുന്നു. എന്നാൽ ആത്മാവിനെ വായുവുമായി ശോഷിപ്പിക്കുന്നില്ല.

അച്ഛേദ്യോയമദാഹേദ്യായമക്രേദ്യോശോഷ്യ ഏവ ച
നിത്യഃ സർവ്വഗതഃ സ്ഥിരസ്ഥാവനമേവ സ നാതനഃ 24

അയം	ഈ ആത്മാ
അച്ഛേദ്യഃ	ചേദിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല
അയം	ഇവൻ
അദാഹ്യഃ	ദഹിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല
അക്രേദ്യഃ	ദ്രവിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല
അശോഷ്യഃ ഏവ ച (യതഃ)	ശോഷിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനുമല്ല എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
അയം	ഈ ആത്മാ
നിത്യഃ	നാശമില്ലാത്തവൻ (ത്രികാലത്തിലു മുള്ളവൻ)
സർവ്വഗതഃ	എങ്ങും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നവൻ
സ്ഥിരഃ	സ്ഥിരസ്ഥാവനമുള്ളവൻ (രൂപാന്തര ത്തെ പ്രാപിക്കാത്തവൻ)
അചലഃ	ചലിക്കാത്തവൻ (പുച്ഛരൂപത്തെ ത്യജിക്കാത്തവൻ)
സനാതനഃ	അനാദിയായവൻ.

ഈ ആത്മാ ചേദിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല; ദഹിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല; ദ്രവിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല; ശോഷിപ്പിക്കപ്പെടത്തക്കവനുമല്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ഈ ആത്മാ നിത്യനും

എങ്ങും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നവനും സ്ഥിരസ്വഭാവമുള്ളവനും ചലിക്കാത്തവനും അനാദിയായവനാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] ഈ ആത്മാ അച്ഛേദ്യനാകുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, അന്യോന്യം നാശകാരണങ്ങളായ (വാഠ മുതലായവ) വസ്തുക്കൾക്ക് ആത്മാവിനെ നശിപ്പിപ്പാൻ കഴിയുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട് അത്മാ നിത്യനാകുന്നു. നിത്യത്വം ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാ സർവ്വവ്യാപിയാകുന്നു. സർവ്വവ്യാപകത്വം ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാ (തൂണുപോലെ) സ്ഥിരസ്വഭാവമുള്ളവനാകുന്നു. സ്ഥിരസ്വഭാവത്താൽ ആത്മാ ചലിക്കാത്തവനാകുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാ ചിരന്തനനാകുന്നു. വായുവിനെപ്പോലെ എന്തെങ്കിലും ഒരു കാരണത്തിൽനിന്നുണ്ടായതല്ല.

ആത്മാവിന്റെ നിത്യത്വത്തേയും അവിക്രിയത്വത്തേയും പറ്റി ‘‘നജായതേ’’ എന്ന ശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ ഈ ശ്ലോകങ്ങളിൽ (21—24) അതിലില്ലാത്ത യാതൊന്നും ഉപദേശിക്കുന്നില്ലെന്നും, ചിലതു വാക്കിനു വാക്കായും ചിലത് അർത്ഥം മാത്രമായും ആവർത്തിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെന്നും അതിനാൽ പുനരുകുതിഭാഷമുണ്ടെന്നും ഇവിടെ പറഞ്ഞുകൂട. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ അറിയപ്പെടുവാൻ വളരെ പ്രയാസമായ വസ്തുവാകുന്നതിനാൽ ഭഗവാൻ വാസുദേവൻ സംസാരികളായവർക്കു സത്തായും അവ്യക്തമായും ഇരിക്കുന്ന തത്ത്വത്തെ വല്ലവിധത്തിലും ബുദ്ധിഗോചരമാക്കിത്തീർത്താൽ സംസാരനിവൃത്തിവന്നെങ്കിലോ എന്നുവെച്ചാകുന്നു ആവിഷയത്തെ പിന്നെയും പിന്നെയും പ്രസംഗിച്ചു് അതിനെത്തന്നെ അന്യശബ്ദങ്ങളെ കൊണ്ടു നിരൂപിക്കുന്നത്.

അവ്യക്തമായമചിന്തേയാമവികാശ്യോയമച്യതേ

തസ്മാദേവം വിദിത്വൈനം നാനുശോചിതുമഹസി. 25

അയം	ഈ ആത്മാ
അവ്യക്തഃ	കാണപ്പെടത്തക്കവനല്ല (ചക്ഷുരാദി ദ്രിയങ്ങൾക്ക് അഗോചരൻ)
അയം	ഇവൻ
അചിന്ത്യഃ	ചിന്തിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല (മനസ്സി
അയം	ഇവൻ [നും അഗോചരൻ)

അവികാര്യഃ	ഭേദപ്പെടത്തക്കവനല്ല (കർമ്മേന്ദ്രിയ
(ഇതി)	എന്ന് [ങ്ങരക്കും ഗോചരനല്ല)
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു
തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ട്
ഏവം	ഇപ്രകാരം
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
വിദിത്വാ	അറിഞ്ഞു്
അനുശോചിതും	വ്യസനിക്കുന്നതിന്നു്
ന അർഹസി	നീ യോഗ്യനല്ല.

ഈ ആത്മാ കാണപ്പെടത്തക്കവനല്ല; ചിന്തിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല; ഭേദപ്പെടത്തക്കവനല്ല എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ആയതുകൊണ്ട് ഇപ്രകാരം ഈ ആത്മാവിനെ അറിഞ്ഞിട്ടു് നിനക്കു വ്യസനിപ്പാനവകാശമില്ല.

[ശം.—ഭാ] യാതൊരു ഇന്ദ്രിയത്തിന്നും വിഷയമല്ലാത്തതിനാൽ ആത്മാ വ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അവ്യക്തൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ ആത്മാ അചിന്ത്യനമാകുന്നു. ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയമായ വസ്തു മാത്രമേ ചിന്താവിഷയമായി വേർതിരിക്കുകയുള്ളൂ. എന്നാൽ ആത്മാ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലായ്യാൽ അചിന്ത്യനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അതേ കാരണത്താൽത്തന്നെ ആത്മാ അവികാര്യനെന്നും പറയപ്പെടുന്നു. മോരു ചേർക്കുമ്പോൾ പാലു് വികാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതുപോലെല്ല ആത്മാ. അവയവമില്ലാത്തവനാകയാൽ ആത്മാ അവിക്രിയനാകുന്നു. ഏതെന്നാൽ, അവയവമില്ലാത്ത യാതൊരു വസ്തുവും വികാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നില്ല. അവിക്രിയനാകയാൽ ഈ ആത്മാ അവികാര്യനാകുന്നു. ആയതുകൊണ്ട് ഇപ്രകാരമെല്ലാം ആത്മാവിനെ അറിഞ്ഞിട്ടു് 'ഞാൻ അവരെ കൊല്ലുന്നവനാണല്ലോ, എന്നാൽ ഇവർ കൊല്ലപ്പെടുന്നുവല്ലോ' എന്ന് നിനക്കു വ്യസനിക്കുവാനവകാശമില്ല.

അഥ ചൈനം നിത്യജാതം നിത്യം വാ മന്യസേ മൃതം
തഥാപി തപഃ മഹാബാഹോ നൈവം*ശോചിതുമർഹസി. 26

* 'നൈനം' എന്നു പാഠാന്തരം.

എന്നും	ഈ ആത്മാവിനെ
നിത്യജാതം	എപ്പോഴും ജനിക്കുന്നവനായും
നിത്യം	എപ്പോഴും
മൃതം വാ	മരിക്കുന്നവനായും
അഥ ച മന്യസേ	നീ വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിലും
തഥാ അപി	എന്നാലും
ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ മഹാബാഹുവായ അജ്ഞന
ത്വം	നീ
ഏവം	ഇപ്രകാരം
ശോചിതം	വ്യസനിപ്പാൻ
ന അർഹസി	അർഹനല്ല.

ആത്മാ എപ്പോഴും ജനിക്കുന്നവനും മരിക്കുന്നവനാണെന്നു നീ വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽത്തന്നെയും, ഹേ അജ്ഞന, ഇപ്രകാരം നിനക്കു വ്യസനിപ്പാനവകാശമില്ല.

[ശം-ഭാ] നാം പ്രകൃതത്തിൽ പറയുന്ന ഈ ആത്മാ ലോകാഭിപ്രായത്തെ അനുസരിച്ച് ഭേദമനുഭവിക്കുമ്പോഴെല്ലാം ജനിക്കുന്നു എന്നും, ഭേദം നശിക്കുമ്പോഴെല്ലാം നശിക്കുന്നു എന്നും വിചാരിക്കുക. അങ്ങനെ നീ വിചാരിക്കുന്നപോലെയാണു് ഈ ആത്മാവെങ്കിൽത്തന്നെയും, അല്ലയോ അജ്ഞന, നിനക്കു വ്യസനിപ്പാൻ അവകാശമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ജനനമുള്ളവന്നു മരണവും മരണമുള്ളവന്നു ജനനവും അപശ്യം ഉണ്ടാകുന്നു.

ജാതസ്യ ഹി ധൃവോ മൃത്യുർധൃവം ജന്മ മൃതസ്യ ച
തസ്താദപരിഹാത്യേതേം ന ത്വം ശോചിതമർഹസി. 27

ജാതസ്യ	ജനിച്ചവനു്
മൃത്യുഃ	മരണം
ധൃവഃ ഹി	നിശ്ചയംതന്നെ
മൃതസ്യ	മരിച്ചവനു്
ജന്മ ച	ജന്മവും
ധൃവം	നിശ്ചയം
തസ്താൽ	അതിനാൽ
അപരിഹാര്യേ അതേം	നിവൃത്തിയില്ലാത്ത ഈ കാര്യത്തിൽ
ത്വം	നീ
ശോചിതം	വ്യസനിപ്പാൻ
ന അർഹസി	അർഹതയില്ല.

ജനിച്ചവന്നു മരണവും, മരിച്ചവന്നു ജനനവും നിശ്ചയമാകുന്നു. അതിനാൽ നിർവാഹമില്ലാത്ത ഈ കാര്യത്തിൽ നീ വ്യസനിച്ചിട്ടു ഫലമില്ല.

[ശം-ഭാ] ജന്മമുള്ളവന്നു മരണം അവ്യഭിചാരിയായിരിക്കുന്നു. മരണമുള്ളവന്നു ജന്മവും നിശ്ചയമാകുന്നു. അതിനാൽ ജനനമരണങ്ങൾ നിവൃത്തിയില്ലാത്ത കാര്യമാകുന്നു. അങ്ങനെ നിവൃത്തിയില്ലാത്ത കാര്യത്തിൽ നീ വ്യസനിക്കരുത്.

കാര്യകാരണസംഘാതാത്മകമായിരിക്കുന്ന ഭൂതങ്ങളെ (ശരീരങ്ങളെ) ഉദ്ദേശിച്ചു നിനക്കു വ്യസനിച്ചിട്ടു കാര്യമില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ:

അവ്യക്താദീനി ഭൂതാനി വ്യക്തമധ്യാനി ഭാരത	
അവ്യക്തനിധനാന്യേവ തത്ര കാ പരിഭേവനാ. 28	
ഭേദ ഭാരത	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ഭൂതാനി	ശരീരങ്ങൾ
അവ്യക്താദീനി	മായയിൽനിന്നു (മൂലപ്രകൃതിയിൽ നിന്നു) ഉണ്ടായവയാകുന്നു.
വ്യക്തമധ്യാനി	മദ്ധ്യകാലത്തിൽമാത്രം കാണപ്പെടുന്ന (ജന്മമുതൽ മരണംവരെയുള്ള സ്ഥിതിലക്ഷണമായ അഭിവ്യക്തി യോടുകൂടിയവയാകുന്നു)
അവ്യക്തനിധനാനി ഏവ	മായയിൽത്തന്നെ ലയിക്കുന്നു
തത്ര	ഈ വിഷയത്തിൽ
കാ പരിഭേവനാ	എന്തു വ്യസനം?

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ശരീരങ്ങൾ മായയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു. മദ്ധ്യകാലത്തു് അഭിവ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. മായയിൽത്തന്നെ ലയിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഈ കാര്യത്തിൽ എന്താണു വ്യസനിച്ചാനുള്ളതു്? (അല്ലങ്കിൽ, ശരീരങ്ങൾ ആദിയിൽ അവ്യക്തങ്ങളാകുന്നു, മദ്ധ്യകാലത്തു വ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു, അവസാനം അവ്യക്തങ്ങളായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. ഈ കാര്യത്തിൽ എന്താണു വ്യസനിച്ചാനുള്ളതു്?)

[ശം-ഭാ] കാര്യകാരണസംഘാതാത്മകങ്ങളായ പത്രമിത്രാദിശരീരങ്ങൾ ആദിയിൽ - ഉൽപത്തിക്കുമുമ്പു് - അവ്യക്തങ്ങളെ

ഭാകുന്നു. ജനിപ്പിച്ചു മരിക്കുന്നതിനുമുമ്പായ മദ്ധ്യാവസ്ഥയിൽ അവ കാണപ്പെടുന്നു. പിന്നെ അവയുടെ അപസാനവും അപ്യക്തംതന്നെയാകുന്നു. മരണശേഷം അവ അപ്യക്തതയെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നതും. ഇപ്രകാരം മഹാഭാരതത്തിലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. * ‘‘അദർശാദാപതിതഃ പുനശ്ചാദർശനം ഗതഃ; നാസൗ തവ ന തസ്യ തപഃ പൃഥ്വാ കാ പരിഭേവനാ’’ (=കാണപ്പെടുവാൻ പാടില്ലാത്ത അവസ്ഥയിൽനിന്നു വന്ന്, അങ്ങോട്ടു തന്നെ പോയി. അവൻ നിന്റേതല്ല; നീ അവന്റേതുമല്ല. വെറുതെ എന്തിനു വ്യസനിക്കുന്നു) (മ. ഭാ. സ്രീ. പ. 2. 13). ആദ്യം കാണപ്പെടാതെയും പിന്നെ കാണപ്പെട്ടു പിന്നേയും കാണപ്പെടാതെയുമിരിക്കുന്ന ഭ്രാന്തിഭൂതങ്ങളായ ഭേഹാദികളെപ്പറ്റി വ്യസനിച്ചിട്ടുള്ള കാര്യം എന്നതും.

പ്രകൃതവിഷയമായിരിക്കുന്ന ഈ ആത്മാവിനെ അറിയുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. ഭ്രാന്തിക്കുള്ള കാരണം സാധാരണയായിരിക്കാതെ ഞാൻ നിന്നെത്തന്നെ കാരം പറയുന്നില്ല. എന്തുകൊണ്ടാണ് ഈ ആത്മാവിനെ അറിയുവാൻ ഇത്ര പ്രയാസമെന്നു പറയുന്നു:

ആശ്ചര്യവൽ പശ്യതി കശ്ചിദേന-
മാശ്ചര്യവദ്വദതി തഥൈവ ചാന്യഃ
ആശ്ചര്യവചൈനമന്യഃ ശൃണോതി
ശ്രുത്വാപ്യേനം വേദ ന ചൈവ കശ്ചിത്. 29

കശ്ചിത്	ഒരുവൻ
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
ആശ്ചര്യവൽ	ആശ്ചര്യവസ്തുപോലെ
പശ്യതി	കാണുന്നു
തഥാ ഏവ	അപ്രകാരംതന്നെ
അന്യഃ ച	മറ്റൊരുവൻ
(ഏനം)	ഈ ആത്മാവിനെ
ആശ്ചര്യവൽ	ആശ്ചര്യവസ്തുപോലെ

* അദർശാദാപതിതഃ പുനശ്ചാദർശനം ഗതഃ
ന ത്വാസൗ വേദ ന തപഃ തം കഃ സൻ കിമനുശോചസി.
(മ. ഭാ. ശാ. പ. മോ. 1. 17)

വദതി	പറയുന്നു
അന്യഃ ച	വേറൊരുവൻ
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
ആശ്വര്യവൽ	ആശ്വര്യവസ്തുപോലെ
ശൃണോതി	കേൾക്കുന്നു
ശ്രുതാ അപി ച	കേട്ടാലും (കണ്ടാലും, പറഞ്ഞാലും)
കശ്ചിത്	ആരും
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
ന ഏവ വേദ	അറിയുന്നില്ല.

ഒരുവൻ ഈ ആത്മാവിനെ ഒരാശ്വര്യവസ്തുപോലെ കാണുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ മറ്റൊരുവൻ ഈ ആത്മാവിനെപ്പറ്റി ഒരാശ്വര്യവസ്തുപോലെ പറയുന്നു. വേറൊരുവൻ ഇതിനെ ഒരാശ്വര്യവസ്തുവെന്നപോലെ കേൾക്കുന്നു. കേട്ടാലും (കണ്ടാലും, പറഞ്ഞാലും) ആരുംതന്നെ ആത്മാവിനെ സൂക്ഷ്മമായി അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ഈ ആത്മാവിനെ ഒരുവൻ ആശ്വര്യമെന്നപോലെ—മുമ്പു കാണാത്തതും പരിചയമില്ലാത്തതും യദൃച്ഛയാ കണ്ടെത്തിയതും അതുതന്നെയായ ഒരു വസ്തു എന്നപോലെ—കാണുന്നു. മറ്റൊരുവൻ ഇതിനെപ്പറ്റി ആശ്വര്യവസ്തു എന്നപോലെ പറയുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ വേറൊരുവൻ ഇതിനെ ആശ്വര്യവസ്തു എന്നപോലെ കേൾക്കുന്നു. കണ്ടാലും കേട്ടാലും പറഞ്ഞാലും ആരും ആത്മാവിനെ അറിയുന്നില്ല.

അല്ലെങ്കിൽ (വേറൊരുവനും), ആത്മാവിനെ ആർ കാണുന്നുവോ അവൻ ആശ്വര്യതുല്യനാകുന്നു. ആത്മാവിനെപ്പറ്റി പറയുകയും കേൾക്കുകയും ചെയ്യുന്നതായിട്ട് അനേകായിരം പേരിൽ ഒരുവൻ മാത്രമേ ഉണ്ടാവുകയുള്ളൂ. അതിനാൽ ആത്മാ അറിയപ്പെടുവാൻ പ്രയാസമെന്നഭിപ്രായം.

ദേഹീ നിത്യമവധേധായം ദേഹേ സർവ്വസ്യ ഭാരത
തസ്മാൽ സർവ്വാണി ഭൂതാനി ന തപഃ ശോചിതമഹംസി. 30

ദേഹ ഭാരത	അല്ലയോ അർജ്ജുന
സർവ്വസ്യ	എല്ലാവരുടെ
ദേഹേ	ദേഹത്തിലുള്ള

അയം ദേഹീ	ഈ ദേഹി (ജീവാത്മാ)
നിത്യം	എന്നും
അവധ്യഃ	വധിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല
തസ്താൽ	അതുകൊണ്ട്
ത്വം	നീ
സർവ്വാണി ഭൂതാനി	സകല പ്രാണികളെക്കുറിച്ച്
ശോചിതം	വ്യസനിപ്പാൻ
ന അഹംസി	അവകാശമില്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, എല്ലാവരുടേയും ദേഹത്തിലിരിക്കുന്ന ആത്മാ ഒരിക്കലും വധിക്കപ്പെടത്തക്കവനല്ല. അതിനാൽ യാതൊരു പ്രാണിയെപ്പറ്റിയെങ്കിലും നീ വ്യസനിപ്പാനാവശ്യമില്ല.

[ശം-ഭാ] ഈ ദേഹി (അല്ലെങ്കിൽ ശരീരി, ആത്മാ) അവയവരഹിതനും നിത്യനാകയാൽ എല്ലാ അവസ്ഥകളിലും അവധ്യനാകുന്നു. സർവ്വപാപകത്വം ഹേതുവായിട്ട് (ആത്മാ) സ്ഥാവരാദി സകല ഉപാധികളിലുമിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും ഏതൊരു പ്രാണിയുടേയും ദേഹനാശത്തോടുകൂടി (ദേഹം വധിക്കപ്പെട്ടാലും) ആത്മാ വധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. അതിനാൽ നീ ഭീഷ്മർ മുതൽക്കു യാതൊരു ജീവിയേയും ഉദ്ദേശിച്ചു വ്യസനിപ്പാനാവശ്യമില്ല.

ഇവിടെ (അ. 2, ശ്ലോ. 30) പരമാർത്ഥത്വത്തെ അപേക്ഷിച്ച് ശോകത്തിനോ മോഹത്തിനോ ഇടയില്ലെന്നു പറഞ്ഞു. കേവലം പരമാർത്ഥത്വത്തെ അപേക്ഷിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ എന്നു മാത്രമല്ല:

സ്വധർമ്മമപി ചാവേക്ഷ്യ ന വികംപിതുമഹംസി
ധർമ്മാദ്ധി യുദ്ധാച്ഛയോന്യൽ ക്ഷത്രിയസ്യ ന വിദ്യതേ. 31

സ്വധർമ്മം അപി ച	സ്വധർമ്മത്തേക്കുടിയും
അവേക്ഷ്യ	അറിഞ്ഞു് (ആലോചിച്ചിട്ടു്, നോക്കിട്ടു്)
വികംപിതും	ചലിക്കുന്നതിന്നു് (യേപ്പെടുന്ന തിന്നു്)

ന അർഹസി	നീ അർഹനല്ല
ക്ഷത്രിയസ്യ	ക്ഷത്രിയൻ്
ധർമ്മാൽ	ധർമ്മമായ
യുദ്ധാൽ	യുദ്ധത്തിനേക്കാൾ
അന്യൽ	വേറെ
ശ്രേയഃ	ശ്രേഷ്ഠമായത്
ന വിദ്യതേ ഹി	ഇല്ല.

സ്വധർമ്മത്തെ നോക്കിട്ടും നീ യേശ്പെട്ടുവാനാവശ്യമില്ല. (എന്തെന്നാൽ) ക്ഷത്രിയൻ ധർമ്മമായിരിക്കുന്ന യുദ്ധത്തിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായി വേറെ ഒന്നുമില്ല.

[ശം-ഭാ] യുദ്ധം ക്ഷത്രിയൻ്റെ ധർമ്മമാകുന്നു. അതിനെ ആലോചിച്ചുനോക്കിട്ടും നീ ക്ഷത്രിയൻ സ്വാഭാവികമായിരിക്കുന്ന—അതായത്, നിനക്കു സ്വാഭാവികമായിരിക്കുന്ന—ധർമ്മത്തിൽനിന്ന് ഇളകുവാനാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ആ യുദ്ധം ഏറ്റവും ധർമ്മമാകുന്നു. പൃഥ്വിജയചാരണ ധർമ്മാർത്ഥമായും പ്രജാക്ഷണാർത്ഥമായുമിരിക്കുന്നതിനാൽ (യുദ്ധം) ധർമ്മത്തിൽനിന്നു വേർപിട്ടു നില്ക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ ധർമ്മമായ യുദ്ധത്തിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടു ക്ഷത്രിയൻ വേറെ ഒന്നുമില്ല.

യദൃച്ഛയാ ചോപപന്നം സ്വഗ്ദ്ഭാരമപാവൃതം

സുഖിന ക്ഷത്രിയാഃ പാത്ഥ ലഭേന്തേ യുദ്ധമീദൃശം. 32

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജുന
യദൃച്ഛയാ	യദൃച്ഛയായി
ഉപപന്നം	വന്നതും (നേരിട്ടിരിക്കുന്നതും, പ്രാപിച്ചതും)
അപാവൃതം	തൂണിരിക്കുന്ന
സ്വഗ്ദ്ഭാരം ച	സ്വഗ്ദ്വാതിലുമായ
ഇന്ദ്രശം	ഇപ്രകാരമുള്ള
യുദ്ധം	യുദ്ധത്തെ
(യേ) ക്ഷത്രിയാഃ	ഏതു ക്ഷത്രിയർ
ലഭേന്തേ	ലഭിക്കുന്നുവോ
(തേ)	അവർ
സുഖിനഃ	സുഖികൾതന്നെ.

അല്ലയോ അജ്ഞന, യദൃച്ഛയായി നേരിട്ടതും തുറന്നിരിക്കുന്ന സ്വർഗ്ഗഭാരംതന്നെയുമായ ഇപ്രകാരമുള്ള യുദ്ധത്തെ ലഭിക്കുന്ന ക്ഷത്രിയർ സുഖികൾതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] പ്രാർത്ഥിക്കാതെതന്നെ നേരിട്ടതും തുറന്നിരിക്കുന്ന സ്വർഗ്ഗഭാരവുമായ ഇപ്രകാരമുള്ള യുദ്ധത്തെ ലഭിക്കുന്ന ക്ഷത്രിയർ, ഹേ അജ്ഞന, സുഖികളല്ലയോ?

ഇപ്രകാരം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നറിഞ്ഞിട്ടും—

അഥ ചേത്തപമിമം ധർമ്മ്യം സംഗ്രാമം ന കരിഷ്യസി
തതഃ സ്വധർമ്മം കീർത്തിം ച ഹിത്വാ പാപമവാപ്സ്യസി. 33

അഥ	എന്നാൽ
തപം	നീ
ധർമ്മ്യം	ധർമ്മ്യമായ
ഇമം	ഈ
സംഗ്രാമം	യുദ്ധത്തെ
ന കരിഷ്യസി ചേൽ	ചെയ്യുകയില്ല എങ്കിൽ
തതഃ	അതിനാൽ
സ്വധർമ്മം	നിന്റെ ധർമ്മത്തേയും.
കീർത്തിം ച	കീർത്തിയേയും.
ഹിത്വാ	ഉപേക്ഷിച്ചു്
പാപം	പാപത്തെ
അവാപ്സ്യസി	നീ പ്രാപിക്കും.

എന്നാൽ ധർമ്മ്യമായ ഈ യുദ്ധത്തെ നീ ചെയ്യുകയില്ല എങ്കിൽ, (സ്വർഗ്ഗപ്രാപ്തിയുണ്ടാവുകയില്ല എന്നുതന്നെയല്ല) നിന്റെ ധർമ്മത്തേയും കീർത്തിയേയുമുപേക്ഷിച്ചു് നീ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] എന്നാൽ നീ വിഹിതമായും ധർമ്മാവിരുദ്ധമായും മുള്ള ഈ യുദ്ധത്തെ ചെയ്യുകയില്ല എങ്കിൽ സ്വധർമ്മത്തേയും, പരമേശ്വരൻ മുതലായവരായി യുദ്ധംചെയ്തതിനാലുണ്ടായിട്ടുള്ള കീർത്തിയേയുമുപേക്ഷിച്ചു് കേവലം പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതാകുന്നു.

അകീർത്തിം ചാപി ഭൂതാനി കഥയിഷ്യന്തി തേവ്യയാം
സംഭാവിതസ്യ ചാകീർത്തിമ്മരണാദതിരിച്യതേ. 34

അപി ച	അതിന്നും പുറമെ
ഭൂതാനി	ജനങ്ങൾ
തേ	നിന്റെ
അവ്യയാം	ശാശ്വതമായ
അകീർത്തിം ച	അകീർത്തിയേയും
കഥയിഷ്യന്തി	പറയും
സംഭാവിതസ്യ	ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവൻ
അകീർത്തിഃ	അപകീർത്തി
മരണാൽ	മരണത്തേക്കാൾ
അതിരിച്യതേ	അധികമായി ഭവിക്കുന്നു.

എന്നുതന്നെയുമല്ല, ജനങ്ങൾ നിന്റെ ശാശ്വതമായ അപകീർത്തിയേയും പറയുന്നതാണ്. ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവൻ അപകീർത്തി മരണത്തേക്കാൾ അധികം ചീത്തയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ദീർഘകാലം നിലനില്ക്കുന്നതായ നിന്റെ അപകീർത്തിയെ ജനങ്ങൾ പറയുന്നതാകുന്നു. ധർമ്മാത്മാ, ശൂരൻ എന്നിങ്ങനെ തുടങ്ങിയ ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട് ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവൻ അപകീർത്തിയേക്കാൾ നല്ലതു മരണമാകുന്നുവെന്നതും.

അത്രയുമല്ല—

ഭയാഭൂണാഭുപരതം മംസ്യന്തേ ത്വാം മഹാരഥാഃ

യേഷാഞ്ച ത്വം ബഹുമതോ ഭൂത്വാ യാസ്യസി ലാഘവം. 35

ത്വം	നീ
യേഷാം	യാതൊരുത്തർക്കും
ബഹുമതഃ (അഭൂഃ)	ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടവനായിരുന്നവോ
(തേ) മഹാരഥാഃ	ആ മഹാരഥന്മാർ
ത്വാം	നിന്നെ
ഭയാൽ	ഭയം ഹേതുവായിട്ടും
രണാൽ	യുദ്ധത്തിൽനിന്നും
ഉപരതം	പിൻവലിച്ചവനായി
മംസ്യന്തേ	വിചാരിക്കും
ഭൂത്വാ ച	(ഒരിക്കൽ ബഹുമാനയോഗ്യനായിട്ടും) പിന്നെ

ലഘുലവം സാരമില്ലായ്മയെ (നിസ്സാരതയെ)
യാസ്യസി പ്രാപിക്കും.

നീ യുദ്ധത്തിൽനിന്നു പിൻവലിച്ചതു ഭയംകൊണ്ടാണെന്നു മഹാരഥന്മാർ വിചാരിക്കും. ആദ്യം അവരാൽ ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടവനായിട്ട് നീ പിന്നെ നിസ്സാരതയെ പ്രാപിക്കുന്നതുമാണ്.

[ശം.-ഭാ] കർണ്ണാദികളിലുള്ള ഭയംകൊണ്ടു നീ യുദ്ധത്തിൽനിന്നു പിൻവലിച്ചതാണെന്ന് ദുര്യോധനപ്രഭൃതികളായ മഹാരഥന്മാർ വിചാരിക്കും. അല്ലാതെ, കൃപനിമിത്തമാണെന്ന് അവർ വിചാരിക്കുകയില്ല. ആരാണ് അങ്ങനെ വിചാരിക്കുന്നത്?—നീ ബഹുവിധ ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയവനാണെന്ന് ആരാൽ ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടിരുന്നുവോ അപർത്ഥന. ആദ്യം ബഹുമാനിക്കപ്പെട്ടവനായിട്ട് നീ പിന്നെ നിസ്സാരതയെ പ്രാപിക്കും. (അവർക്കു നീ നിസ്സാരനായി ഭവിക്കും.)

അവാച്യവാദാംശു ബഹുൻ വദിഷ്യന്തി തവാഹിതാഃ
നിന്ദന്തസ്സവ സാമത്വം തതോ ദുഃഖതരം ന കീം. 36

തവ	നിന്റെ
അഹിതാഃ	ശത്രുക്കൾ
തവ	നിന്റെ
സാമത്വം	സാമത്വത്തെ
നിന്ദന്തഃ	നിന്ദിച്ചുകൊണ്ടു്
ബഹുൻ	വളരെ
അവാച്യവാദാൻ ച	പറയുവാൻ പാടില്ലാത്ത വാക്കുകളെ
വദിഷ്യന്തി	പറയും
തതഃ	അതിലും
ദുഃഖതരം	അധികം ദുഃഖം
കീം ന	എന്താണുള്ളതു്.

നിന്റെ ശത്രുക്കൾ നിന്റെ സാമത്വത്തെ നിന്ദിച്ചുകൊണ്ടു പറയുവാൻ യോഗ്യമല്ലാത്ത അനേകവാക്കുകളെ പറയും. അതിലധികം ദുഃഖമായിട്ടെന്താണുള്ളതു്?

[ശം.-ഭാ] നിന്ദാവചനങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന ദുഃഖത്തേക്കാൾ അധികം കഷ്ടമായിട്ടു വേറെ ദുഃഖമില്ല.

എന്നാൽ കർണ്ണാഭികളോടു നീ യുദ്ധം ചെയ്യുന്നവെങ്കിൽ —

ഹതോ വാ പ്രാപ്യസി സ്വർഗ്ഗം ജിത്വാ വാ ഭോക്ഷ്യസേ മഹീം

തസ്മാദുത്തീഷ്ഠ കൗന്തേയ യുദ്ധായ കൃതനിശ്ചയഃ. 37

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ഹതോ വാ	കൊല്ലപ്പെട്ടാലോ
സ്വർഗ്ഗം	സ്വർഗ്ഗത്തെ
പ്രാപ്യസി	നീ പ്രാപിക്കും
ജിത്വാ വാ	ജയിച്ചാലോ
മഹീം	രാജ്യത്തെ
ഭോക്ഷ്യസേ	നീ അനുഭവിക്കും
തസ്മാൽ	അതുകൊണ്ട്
യുദ്ധായ	യുദ്ധത്തിനായി
കൃതനിശ്ചയഃ	നിശ്ചയം ചെയ്തവനായിട്ട്.
ഉത്തീഷ്ഠ	എഴുന്നീല്ക്കുക.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, നീ കൊല്ലപ്പെട്ടാലോ സ്വർഗ്ഗത്തെ പ്രാപിക്കും; ജയിച്ചാലോ രാജ്യമനുഭവിക്കും. അതുകൊണ്ട് നീ (രണ്ടായാലും) യുദ്ധം ചെയ്യാനനുചകൊണ്ട് എഴുന്നീല്ക്കുക.

[ശം.-ഭാ] കൊല്ലപ്പെട്ടാൽ സ്വർഗ്ഗത്തെ പ്രാപിക്കാം. ശൂരനായ കർണ്ണാഭികളെ ജയിച്ചാൽ രാജ്യമനുഭവിക്കാം. രണ്ടായാലും നിനക്കു ലാഭംതന്നെ എന്നഭിപ്രായം. അതുകൊണ്ട് നീ 'ഒന്നുകിൽ ഞാൻ മരിക്കും, അല്ലെങ്കിൽ ഞാൻ ശത്രുക്കളെ ജയിക്കും' എന്ന നിശ്ചയബുദ്ധിയോടുകൂടി യുദ്ധത്തിനായി എഴുന്നീല്ക്കുക.

യുദ്ധം സ്വധർമ്മമാണെന്നു വിചാരിച്ച് യുദ്ധം ചെയ്യാനാർഭിക്കുന്ന നീ എന്റെ ഈ ഉപദേശത്തെ കേൾക്കുക:

സുഖദുഃഖേ സമേ കൃത്വാ ലാഭാലാഭേ ജയാജയേ

തതോ യുദ്ധായ യുജ്യസ്വ നൈവ പാപമവാപ്സ്യസി. 38

സുഖദുഃഖേ	സുഖദുഃഖങ്ങളെ
സമേ	സമമായി

കൃതാ	ചെയ്തു (വിചാരിച്ചു)
ലാഭാലാഭേ	ലാഭനഷ്ടങ്ങളേയും
ജയാപജയൗ	ജയാപജയങ്ങളേയും
(സമൗ കൃതാ)	സമമായി ചെയ്തു
തതഃ	അതിന്റെശേഷം
യുദ്ധായ	യുദ്ധത്തിനായിക്കൊണ്ടു്
യുജ്യസ്വ	സന്നദ്ധനാവുക
ഏവം (ചേൽ)	ഇപ്രകാരം നിശ്ചയത്തോടുകൂടി യാണെങ്കിൽ
പാപം	പാപത്തെ
ന അപാപ്യസി	നീ പ്രാപിക്കുകയില്ല.

സുഖദുഃഖങ്ങളേയും ലാഭനഷ്ടങ്ങളേയും ജയാപജയങ്ങളേയും സമമായി വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു് നീ യുദ്ധത്തിനായി ഒരുങ്ങുക. എന്നാൽ നീ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുകയില്ല.

[ശ.-ഭാ] സുഖദുഃഖാദികളെ തുല്യമായി - ഒന്നിൽ രാഗവും മരൊന്നിൽ ദേഷ്യവും കൂടാതെ - വിചാരിച്ചു പിന്നെ യുദ്ധത്തിനായി ഒരുങ്ങുക. ഇപ്രകാരം യുദ്ധംചെയ്താൽ നീ പാപഫലത്തെ അനുഭവിക്കുകയില്ല. (ഈ ഉപദേശം പ്രാസംഗികമാകുന്നു.)

ശോകമോഹങ്ങളെ കളയുവാൻവേണ്ടി ഭഗവാൻ ‘‘സ്വധർമ്മമപി ചാവേഷ്യ’’ (അ. 2, ശ്ലോ. 31 - 38) എന്നിങ്ങനെ യുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ലൗകികന്യായത്തെ പറഞ്ഞു. ഇതു മുഖ്യമായിട്ടുള്ളതല്ല. പരമാർത്ഥഗുണമാണു് ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പ്രധാനമായിട്ടുള്ള ഉപദേശവിഷയം. അതു് മുമ്പു പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. എങ്കിലും ശാസ്ത്രവിഷയമായ വിഭാഗത്തെ കാണിപ്പാൻവേണ്ടി ‘ഏഷാതേ’ എന്നു താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്ലോകം കൊണ്ടു് അതിനെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ ഇവിടെ കാണിച്ചിരിക്കുന്ന ശാസ്ത്രവിഷയമായിട്ടുള്ള ഈ വിഭാഗംകൊണ്ടു് ‘‘ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യാനാം കർമ്മയോഗേന യോഗിനാം’’ (അ. 3, ശ്ലോ. 3) എന്നു മേലിൽ പറയപ്പെടുന്ന നിഷ്വാദയവിഷയമായ ശാസ്ത്രം സുഗ്രാഹ്യമായി ഭവിക്കുന്നതാണു്. ഈ വിഭാഗംകൊണ്ടു് ശ്രോതാക്കന്മാർക്കു് അതു്

അധികം എളുപ്പത്തിൽ മനസ്സിലാക്കുകയും ചെയ്യും. അതിനാൽ ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ഏഷാ തേഭീഹിതാ സാംഖ്യേ ബുദ്ധിയോഗേത്വിമാം ശൃണു ബുദ്ധ്യാ യുക്തോ യയാ പാത്ഥ കർമ്മബന്ധം പ്രഹാസ്യസി. 39

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
തേ	നിനക്കു്
അഭീഹിതാ	ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
ഏഷാ	ഇതു്
സാംഖ്യേ	ആത്മതത്ത്വവിഷയത്തിൽ (ഉള്ള)
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധിയാകുന്നു
യയാ ബുദ്ധ്യാ	യാതൊരു ബുദ്ധിയോടു്
യുക്തഃ	കൂടിയവനായാൽ
കർമ്മബന്ധം	കർമ്മത്തിനാൽ ഉണ്ടാകുന്ന ബന്ധത്തെ
പ്രഹാസ്യസി	നീ ഉപേക്ഷിക്കുമോ
(താഃ)	അങ്ങനെയുള്ള
യോഗേ തു	യോഗവിഷയത്തിലുള്ള
ഇമാം	ഇതിനെ (പറയുവാൻപോകുന്ന ഈ ബുദ്ധിയെ)
ശൃണു	കേൾക്കുക.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ഇതുവരെ ഞാൻ നിനക്കുപദേശിച്ചതു് ആത്മതത്ത്വവിഷയമായ ബുദ്ധിയാകുന്നു. ഇനി യോഗവിഷയമായിട്ടുള്ളതിനെ കേട്ടാലും. ഈ (യോഗ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ ആയിട്ടു നീ കർമ്മബന്ധത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിനക്കു് ഇതുവരെ ഞാനുപദേശിച്ചതു് പരമാർത്ഥവസ്തുവിന്റെ വിവേകവിഷയത്തിലുള്ള ബുദ്ധി—സംസാരത്തിന്നു ഹേതുക്കളായ ശോകമോഹാദിദോഷങ്ങളുടെ നിവൃത്തിക്കു സാക്ഷാൽ കാരണമായ ജ്ഞാനം—ആകുന്നു. ഇനി കർമ്മയോഗത്തിലുള്ള ഈ ബുദ്ധിയെ കേട്ടാലും. (എങ്ങനെയിരിക്കുന്നതാണു് ആ കർമ്മയോഗം?) ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്കു സാധനമായും, ദ്രവ്യങ്ങളെ നശിപ്പിച്ചു സത്ത്വകൂടാതെ ഈശ്വരാരാധനമായിട്ടുള്ള കർമ്മാനുഷ്ഠാനമായും, സമാധിയോഗമായും, ഇരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗത്തിലുള്ള ബുദ്ധിയെ കേട്ടാലും. അതിൽ

അഭിരുചി ജനിപ്പിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ആ ബുദ്ധിയെ സ്തുതി
 കുന്നു. യോഗവിഷയമായ ബുദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ
 നീ ധർമ്മാധർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന കർമ്മബന്ധത്തെ ഉപേ
 ക്ഷിക്കുന്നതാകുന്നു. ഈശ്വരപ്രസാദത്താൽ ജ്ഞാനം സിദ്ധി
 ച്ചതിനുശേഷമേ അതു സാധിക്കുകയുള്ളൂ എന്നഭിപ്രായം.

നേഹാഭിക്രമനാശോ ഽസ്തി പ്രത്യവായോ ന വിദ്യതേ
 സ്വല്പമപ്യസ്യ ധർമ്മസ്യ ത്രായതേ മഹതോ യോൽ. 40

ഇഹ ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണ
 മായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മയോഗ
 ത്തിൽ

അഭിക്രമനാശഃ ന അസ്തി ആരംഭനാശമില്ല (തുടങ്ങിയതു നിഷ്പ
 ലമാവുകയില്ല)

പ്രത്യവായഃ പ്രത്യവായം എന്ന ദോഷം
 ന വിദ്യതേ ഇല്ല.

അസ്യ ധർമ്മസ്യ ഈശ്വരാദായനാത്മമായിട്ടുള്ള ഈ
 കർമ്മയോഗത്തിന്റെ

സ്വല്പം അപി സ്വല്പമായാലും (ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
 അംശം കുറച്ചത്രായാലും)

മഹതഃ വലിയതായ

യോൽ സംസാരയേത്തിൽനിന്നു്

ത്രായതേ രക്ഷിക്കുന്നു.

ഈശ്വരാദായനാത്മമായിട്ടുള്ള ഈ കർമ്മയോഗത്തിൽ ആരംഭ
 നാശമോ (പ്രയത്നനാശമോ), തുടങ്ങിയതിനെ മുഴുവനാക്കാ
 ഞ്ഞാലുള്ള ദോഷമോ ഇല്ല. ഈ നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തി
 ന്റെ സ്വല്പാംശംകൂടി മഹത്തായ സംസാരയേത്തിൽനിന്നു
 രക്ഷിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മോക്ഷമാർഗ്ഗമായിരിക്കുന്ന ഈ കർമ്മയോഗ
 ത്തിൽ, കൃഷി മുതലായ കർമ്മങ്ങളെപ്പോലെ, ആരംഭിച്ച
 തിന്നു് (ആരംഭിച്ച പ്രയത്നത്തിന്നു്) നാശമില്ല. കർമ്മയോഗ
 വിഷയമായ ആരംഭത്തിന്റെ ഫലത്തിന്നു യാതൊരു സംശയ
 വുമില്ല എന്നത്. അതിന്നുപുറമേ ഈ വിഷയത്തിൽ,
 ചികിത്സയ്ക്കുണ്ടാവുന്നതുപോലെ, ദോഷഫലമുണ്ടാകുന്നതല്ല.

എന്നാൽ ഈ കർമ്മയോഗസംബന്ധമായിട്ടു കാച്ചു വല്ലതുമനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ടാലും അതു് ജനനമരണലക്ഷണമായ മഹത്തായ സംസാരഭയത്തിൽനിന്നു രക്ഷിക്കുന്നു.

മുൻ വിവരിക്കപ്പെട്ട സാംഖ്യവിഷയമായും യോഗവിഷയമായുമുള്ള ആ ബുദ്ധി താഴെ പറയുന്ന ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു.

വ്യവസായാത്മികാ ബുദ്ധിരേഭേദകരുനന്ദന

ബഹുശാഖാ ഹൃന്താശ്ച ബുദ്ധയോവ്യവസായിനാം. 41

ഹേ കരുനന്ദന	അല്ലയോ കരുവംശജ (അജ്ഞന)
ഇഹ	ഈശ്വരാദായനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗത്തിൽ
വ്യവസായാത്മികാ	നിശ്ചയസ്വരൂപമായ (പരമേശ്വരഭക്തികൊണ്ടുതന്നെ ഞാൻ നിശ്ചയമായി സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കും എന്ന നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയ)
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
ഏകാ ഹി	ഒന്നേ ഉള്ള
അവ്യവസായിനാം (തു)	എന്നാൽ നിശ്ചയബുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ (ഈശ്വരാദായനത്തിൽ ബഹിർമുഖന്മാരായ കാമികളുടെ)
ബുദ്ധയഃ	ബുദ്ധികൾ
ബഹുശാഖാഃ	(കർമ്മഫലഗുണഫലത്യാദിപ്രകാരഭേദം ഹേതുവായിട്ടു്) പല ശാഖകളോടുകൂടിയവയായും.
അനന്താഃ ച	(കാമങ്ങൾ അനന്തങ്ങളാകയാൽ)
(ഭവന്തി)	അവസാനമില്ലാത്തവയായും ഇരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കരുവംശജ, ഈശ്വരാദായനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ഈ കർമ്മയോഗത്തിൽ നിശ്ചയസ്വരൂപമായ ബുദ്ധി ഒന്നു മാത്രമേ ഉള്ളൂ. എന്നാൽ നിശ്ചയബുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ ബുദ്ധി

കൾ പല ശാഖകളോടുകൂടിയവയായും അനേകങ്ങളായിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ നിശ്ചയസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയതായിട്ട് ഒരു ബുദ്ധിമാത്രമേ ഉള്ളൂ. തദ്വിപരീതമായിട്ടുള്ളതും വളരെ ശാഖകളോടുകൂടിയതുമായ അന്യബുദ്ധികൾക്ക് അതു ബാധകപുമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ആ ഏകബുദ്ധി ശരിയായ പ്രമാണംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതാകുന്നു. എന്നാൽ, ഇതിന്നു വിപരീതമായിട്ടുള്ള അന്യബുദ്ധികൾ അനേകങ്ങളായിരിക്കുന്നു. ഈ ബുദ്ധികളുടെ ശാഖാഭേദങ്ങളെ അനുസരിച്ചു പ്രവർത്തിക്കുന്നതിനാൽ സംസാരം അവസാനമില്ലാത്തതും വിസ്താരമായും ഭവിക്കുന്നു. എങ്കിലും പ്രമാണംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള വിവേകബുദ്ധികൊണ്ട്, അനന്തശാഖകളോടുകൂടിയ ഈ ബുദ്ധികൾ ഇല്ലാതാകുമ്പോൾ സംസാരവും നശിക്കുന്നു. അനേകശാഖകളായിരിക്കുന്നതിൽത്തന്നെ ബഹുവിധ ഭേദങ്ങളുള്ളതിനാൽ നിശ്ചയബുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ — പ്രമാണജനിതമായ വിവേകബുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ—ബുദ്ധികൾ അനന്തങ്ങളായിരിക്കുന്നു.

വ്യവസായാത്മികയായ ബുദ്ധി ആർക്കില്ലയോ അവർക്ക്—

യാമിമാം പുഷ്പിതാം വാചം പ്രപദന്ത്യവിപശ്ചിതഃ
വേദവാദരതാഃ പാതം നാന്യദസ്തിതി വാദിനഃ. 42

കാമാത്മാനഃ സ്വർഗ്ഗപരം ജന്മകർമ്മഫലപ്രദം
ക്രിയാവിശേഷബഹുലം ഭോഗൈശ്വര്യഗതിം പ്രതി. 43

ഭോഗൈശ്വര്യപ്രസക്താനാം തയാപഹൃതചേതസാം
വ്യവസായാത്മികാ ബുദ്ധിഃ സമാധൗ ന വിധീയതേ. 44

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അർജ്ജുന
വേദവാദരതാഃ	വേദത്തിൽ ഫലത്തെ പറയുന്ന വാക്യങ്ങളിൽ (അത്ഥവാദത്തിൽ) പ്രീതിയുള്ളവരും
ന അന്യൽ അസ്തി ഇതി വാദിനഃ	(സ്വർഗ്ഗത്തെക്കാരും മേലെയായി) വേറെ (പ്രാപ്യമായിട്ട് ഈശ്വരത്വം) ഒന്നില്ല എന്നു പറയുന്നവരും

കാമാത്മാനഃ	(പുത്രമിത്രകളത്രാദികളിൽ ഉള്ള) ആശകൊണ്ടു നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവരും.
സ്വർഗ്ഗപരാഃ	സ്വർഗ്ഗംതന്നെയാണു് എല്ലാറ്റിലും ശ്രേഷ്ഠമായ പുരുഷാത്മമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരുമായ
അവിപശ്ചിതഃ	അവിവേകികൾ (മൂഢന്മാർ)
ഭോഗൈശ്വര്യഗതിപ്രതി	ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി
ക്രിയാപിശേഷബഹുലം	അനേകകർമ്മങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്നതും.
ജനകർമ്മഫലപ്രദം	ജനത്തേയും കർമ്മത്തേയും കർമ്മഫലങ്ങളേയും കൊടുക്കുന്നതും
പുഷ്പിതാം ഇമാം	(ഫലമില്ലാത്ത) പുഷ്പങ്ങൾ മാത്രമുള്ള വൃക്ഷങ്ങളെപ്പോലെയിരിക്കുന്നതുമായ ഇപ്രകാരമുള്ള
യാം വാചം	യാതൊരു വാക്കിനെ
പ്രവദന്തി	പറയുന്നവോ
തയാ	ആ വാക്കിനാൽ
അപഹൃതചേതസാം	അപഹരിക്കപ്പെട്ട മനസ്സുകളോടുകൂടിയവരും.
ഭോഗൈശ്വര്യപ്രസക്താനാം	ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങളിൽ ആശയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവരുമായ അവർക്കു്
വ്യവസായാത്മികാബുദ്ധിഃ	നിശ്ചയസ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ ബുദ്ധി
സമാധൗ	പരമേശ്വരധ്യാനവിഷയത്തിൽ (ചിന്തെകാശ്വത്തിൽ)
ന വിധീയതേ	ഉണ്ടാകുന്നില്ല.

വേദത്തിലുള്ള അത്ഥവാദത്തിൽ തൽപരന്മാരും, സ്വർഗ്ഗത്തേക്കാൾ വേറെ വിശേഷഫലമില്ലെന്നു പറയുന്നവരും, കാമാകലിതചിന്തന്മാരും സ്വർഗ്ഗംതന്നെയാണു പരമപുരുഷാത്മമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരുമായ അവിവേകികൾ ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങളെ

സിദ്ധിപ്പാനായിക്കൊണ്ടു് അനേകകർമ്മഭോജങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്നതും ജന്മത്തേയും കർമ്മത്തേയും കർമ്മഫലത്തേയും കൊടുക്കുന്നതും ഫലമില്ലാതെ പുഷ്പം മാത്രമായിട്ടുള്ള വൃക്ഷംപോലെ വീളുണ്ടെന്നതുമായ വാക്കുകളെ പറയുന്നു. അപ്രകാരമുള്ള വാക്കുകളാൽ അപഹൃതചേതസ്സുകളായും ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങളിൽ ആസക്തിയുള്ളവരായും ഇരിക്കുന്ന അവർക്കു പരമേശ്വരധ്യാനവിഷയത്തിൽ നിശ്ചയസ്വരൂപമായ ബുദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നില്ല.

[ശം.-ഭാ] പുഷ്പിച്ചിരിക്കുന്ന വൃക്ഷംപോലെ ശോഭിക്കുന്നതും കേൾക്കുവാൻമാത്രം വളരെ രസമുള്ളതുമായ (പറയുവാൻ പോകുന്ന) ഈ വാക്കുകളെ പറയുന്നു. ആരു?—അല്ലബുദ്ധികൾ, അവിവേകികൾ—(അവർ എങ്ങനെയുള്ളവർ?)—പലവിധ അത്ഥവാദങ്ങളേയും ഫലസാധനങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതായ വേദവാക്യങ്ങളിൽ തൽപരന്മാരും സ്വർഗ്ഗപശ്ചാദിഫലങ്ങൾക്കു സാധനഭൂതങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളേക്കാൾ മേലെ വേറെ ഒന്നും ഇല്ലെന്നു പറയുന്നവരും, കാമസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവരും, സ്വർഗ്ഗമാണു പരമപുരുഷാത്മമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരുംകൂടി. ജന്മത്തെത്തന്നെ കർമ്മഫലമായി കൊടുക്കുന്നതും, ഭോഗൈശ്വര്യപ്രാപ്തിക്കു സാധനഭൂതങ്ങളായ അനേകകർമ്മവിശേഷങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്നതുമായ വാക്കുകളെ അവർ പറയുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള മൂഢന്മാർ സംസാരത്തിൽത്തന്നെ കിടന്നു തിരിയുന്നുവെന്നഭിപ്രായം. ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങൾ അത്യാവശ്യങ്ങളാണെന്നു വിചാരിച്ചു് അവയിൽ ആസക്തിയോടുകൂടിയവരും ക്രിയാവിശേഷബഹുലങ്ങളായ വാക്കുകളാൽ മറയ്ക്കപ്പെട്ട വിവേകജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവരും ആയവർക്കു സാംഖ്യവിഷയമായിട്ടോ യോഗവിഷയമായിട്ടോ ഉള്ള ദൃഢജ്ഞാനം അവരുടെ (സമാധിയിൽ—) അന്തഃകരണത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. പുരുഷന്റെ ഭോഗാനുഭവത്തിനായി സദൃപും യാതൊന്നിലാണു് ശേഖരിച്ചുവെച്ചിട്ടുള്ളതു് അതു സമാധി—അന്തഃകരണം, ബുദ്ധി എന്നർത്ഥം.

യജ്ഞം മുതലായ കർമ്മങ്ങൾക്കു ശ്രേഷ്ഠമായ ഫലം സ്വർഗ്ഗാദികളാണെന്നും, അവയിൽനിന്നു് പുത്രമിതുകളത്രധനധാന്യാദിവസ്തുക്കളായ അനേകം ഫലങ്ങളുണ്ടാകുമെന്നും മറ്റും വേദത്തിൽ ഫലങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്ന അത്ഥവാദത്തെ കേട്ടു

ഭോഗൈശ്വര്യങ്ങളിൽ ആസക്തിയോടുകൂടിയും അവയാൽ ആകർഷിക്കപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്നവൻ ആത്മസ്വരൂപജ്ഞാനത്തിൽ പ്രവൃത്തിയുണ്ടാവുകയില്ലെന്ന താൽപര്യം. അവിവേകികളായ കാമാത്മാക്കൾക്കുണ്ടാകുന്ന ഫലത്തെ ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ത്രൈഗുണ്യവിഷയാ വേദാ നിസ്ത്രൈഗുണ്യോ ഭവാജ്ജന
നിർദ്വന്ദോ നിത്യസത്ത്വസ്ഥോ നിര്യോഗക്ഷേമആത്മവാൻ. 45

ഹേ അജ്ജന	അല്ലയോ അജ്ജന
വേദാഃ	വേദങ്ങൾ
ത്രൈഗുണ്യവിഷയാഃ	കാമികളായ അധികാരികൾക്കു വിഷയമായ കർമ്മഫലസംബന്ധത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നവയാകുന്നു
(ത്വം തു)	എന്നാൽ നീ
നിസ്ത്രൈഗുണ്യഃ	നിഷ്കാമനായും
നിർദ്വന്ദഃ	സുഖദുഃഖ ശീതോഷ്ണാദിദമ്പങ്ങളില്ലാത്തവനായും
നിത്യസത്ത്വസ്ഥഃ	എന്നും സത്ത്വനിലയിൽ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നവനായും (യൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചവനായും)
നിര്യോഗക്ഷേമഃ	യോഗക്ഷേമങ്ങളില്ലാത്തവനായും (പ്രാപിക്കാത്തതിനെ സ്വീകരിക്കുന്നതു യോഗം, പ്രാപിച്ചതിനെ പാലിക്കുന്നതു ക്ഷേമം)
ആത്മവാൻ	അപ്രമത്തനായും
ഭവ	ഭവിക്കുക.

അല്ലയോ അജ്ജന, വേദങ്ങൾ ത്രിഗുണങ്ങളെ (കാമ്യകർമ്മ ഫലത്തെ)പ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്നവയാകുന്നു. എന്നാൽ നീ നിഷ്കാമനായും സുഖദുഃഖാദിദമ്പദഹിതനായും എപ്പോഴും സത്ത്വഗുണത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായും യോഗക്ഷേമരഹിതനായും അപ്രമത്തനായും ഭവിക്കുക.

[ശം-ഭാ] വേദങ്ങൾ സംസാരവിഷയത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നവയാകുന്നു. എന്നാൽ നീ സംസാരത്തിൽ (ത്രൈഗുണ്യ

ത്തിൽ)നിന്നു മോചിച്ചവനായി ഭവിക്കുക —നിഷ്കാമനായി ഭവിച്ചാലുമെന്നർത്ഥം. അനോന്യവിരുദ്ധങ്ങളായ പദാർത്ഥങ്ങൾ ദ്വന്ദ്വങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അവ സുഖദുഃഖങ്ങൾക്കു ഹേതുക്കളാകുന്നു. അവയിൽനിന്നു വേർവിട്ടവനായി (നിർദ്വന്ദ്വനായി) ഭവിച്ചാലും. നീ എന്നും സത്ത്വഗുണത്തെ ആശ്രയിച്ചവനായി ഭവിച്ചാലും. കൈവശമില്ലാത്തതിനെ സമ്പാദിക്കുന്നതു യോഗം; സമ്പാദിച്ചതിനെ രക്ഷിക്കുന്നതു ക്ഷേമം; ഇങ്ങനെ യോഗക്ഷേമപ്രധാനനായവനു ശ്രേയസ്സുരമായ അനുഷ്ഠാനം. പ്രയാസമാകയാൽ നീ യോഗക്ഷേമങ്ങളില്ലാത്തവനായി ഭവിക്കുക. നീ അപ്രാപ്തനായുമിരിക്കുക —മനസ്സിനെ വിഷയങ്ങൾക്കു വശമാക്കാതിരിക്കുക — എന്നർത്ഥം. നീ സ്വധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുമ്പോൾ ഇതാണ് നിനക്കുള്ള ഉപദേശം.

യാവാനർത്ഥം ഉദപാനേ സർപ്പതഃ സംപ്ലുതോദകേ

താവാൻ സർപ്പേഷു വേദേഷു ബ്രാഹ്മണസ്യ വിജാനതഃ. 46

ഉദപാനേ	സ്നാനം, പാനം മുതലായ കാര്യങ്ങൾക്കു സ്വല്പജലമുള്ള കിണറു്, കുളം മുതലായവയിൽ
യാവാൻ അർത്ഥം	എത്രത്തോളം പ്രയോജനമുണ്ടോ അതെല്ലാം.
താവാൻ	
സർപ്പതഃ സംപ്ലുതോദകേ	എല്ലാ ദിക്കിൽനിന്നും ജലം വന്നു ചേരുന്ന അതിവിസ്താരമുള്ള ജലാശയത്തിൽ (ഒരു ദിക്കിൽത്തന്നെ)
യഥാ വേതി (ഏവം)	എപ്രകാരമാണുണ്ടാകുന്നതു് അപ്രകാരംതന്നെ
സർപ്പേഷു വേദേഷു	വേദോക്തങ്ങളായ സകലകർമ്മങ്ങളിലും
(യാവാനർത്ഥം)	അതാതു കർമ്മഫലരൂപമായ പ്രയോജനമെത്രത്തോളമുണ്ടോ
(താവാൻ സർപ്പഃ അപി)	അതെല്ലാം.
വിജാനതഃ	നിശ്ചയാത്മികയായ (വ്യവസായാത്മികയായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ

ബ്രാഹ്മണസ്യ
വേതി

ബ്രഹ്മനിഷ്ഠസ്
ഉണ്ടാകുന്നു.

സ്നാനപാനാദികൾക്ക് സ്വല്പജലാശയങ്ങളായ കളം, കിണറ്റ് മുതലായവയെക്കൊണ്ട് എത്രത്തോളം പ്രയോജനമുണ്ടോ അതെല്ലാം വലിയ ജലാശയത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു. അതു പോലെ വേദോക്തങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ട് തത്തൽ കർമ്മഫലരൂപമായ പ്രയോജനമെത്രത്തോളമുണ്ടാകുന്നുവോ അതെല്ലാം ആത്മതത്ത്വസ്വരൂപനിശ്ചയമുള്ള (നിശ്ചയാത്മിക യായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ) ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനുണ്ടാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ലോകത്തിൽ സ്നാനം, പാനം മുതലായ പ്രയോജനം കളം, കിണറ്റ് മുതലായവയിൽനിന്ന് എത്രത്തോളം സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നുവോ അതെല്ലാം നാലുഭാഗത്തുനിന്നും ജലം വന്നുചേരുന്ന വിസ്താരമുള്ള ജലാശയത്തിൽ (അല്ലെങ്കിൽ സമുദ്രത്തിൽ)നിന്നു സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നു. കിണറ്റ് മുതലായവയിൽനിന്നു സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്ന ഫലപ്രയോജനമെല്ലാം ഏരിയിൽ (അല്ലെങ്കിൽ സമുദ്രത്തിൽ)നിന്നു സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതിൽ അന്തർഭവിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. (വലിയ ജലാശയത്തിന്റെ സഹായംകൊണ്ട് മുമ്പറഞ്ഞ അനേകം സ്വല്പകാര്യങ്ങളെ സാധിക്കുന്നതിന്നുപുറമേ കൃഷി മുതലായ വലിയ കാര്യങ്ങളേയും സാധിക്കാമെന്നു താൽപര്യം.) അപ്രകാരംതന്നെ വേദോക്തങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളിൽനിന്ന് എന്തെല്ലാം ഫലമാണ് സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നത് അതെല്ലാം പരമാർത്ഥതത്ത്വത്തെ അറിയുന്ന സന്നയാസിയുടെ സമുദ്രസ്ഥാനമായ (സമ്പൂർണ്ണ സംപൂർണ്ണതോടകസ്ഥാനിയമായ) വിജ്ഞാനഫലത്തിൽനിന്നു സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നു—കർമ്മഫലമെല്ലാം വിജ്ഞാനഫലത്തിൽ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ശ്രുതിയും താഴെ പറയുംപ്രകാരം പറയുന്നു:—“യഥാ കൃതായവിജിതായാധരേഷാഃ സംയന്ത്യവമേനം സർവ്വം തദഭിസമേതി യൽ കിഞ്ചിത് പ്രജാഃ സാധുകവ്ന്തി യസ്തദ്ഭേദ യൽ സ വേദഃ” (=സദവിഷയമായി ജനങ്ങൾ എന്തെല്ലാം ചെയ്യുന്നുവോ അതെല്ലാം, അവൻ [രൈക്ഷഃ] അറിഞ്ഞതിനെ എവൻ അറിയുന്നുവോ അവൻ പ്രാപിക്കുന്നു) (ശാ. ഉ. 4. 1. 4). “സർവ്വം കർമ്മാഖിലം പാർത്ഥ, ജ്ഞാനേപരിസമാപ്യതേ” (=സകല കർമ്മങ്ങളും ജ്ഞാനത്തിൽ

അന്തർവേദിനേ) (അ. 4, ശ്രോ. 33) എന്നു മേൽ പറയുന്നതുമാകുന്നു. അതിനാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള അധികാരം സിദ്ധിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പു കർമ്മത്തിലധികാരിയായവൻ കളം, കിണറും മുതലായവയുടെ സ്ഥാനത്തു നില്ക്കുന്ന കർമ്മത്തെച്ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു.

കർമ്മണ്യേവാധികാരസ്തേ മാ ഫലേഷു കദാചന

മാ കർമ്മഫലഹേതുർഭൂർമ്മാ തേ സംഗോസ്തപകർമ്മണി. 47

തേ നിനക്ഷ് (തത്ത്വജ്ഞാനത്തെയിച്ഛിക്കുന്ന നിനക്ഷ്)

കർമ്മണി ഏവ കർമ്മം ചെയ്യുന്നതിൽ മാത്രമേ

അധികാരം അധികാരമുള്ള

കദാചന ഒരിക്കലും

ഫലേഷു (ബന്ധഹേതുക്കളായ അവയുടെ) ഫലങ്ങളിൽ

(അധികാരം) കാര്യം (ഇച്ഛ)

മാ (അസ്തു) പാടുള്ളതല്ല

കർമ്മഫലഹേതുഃ മാ ഭൂഃ കർമ്മഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു പ്രവർത്തിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കരുത്

അകർമ്മണി കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിലും

തേ നിനക്ഷ്

സംഗഃ നിഷ്ഠ

മാ അസ്തു അരുത്.

നിനക്ഷ് കർമ്മം ചെയ്യുന്നതിൽ മാത്രമേ അധികാരമുള്ള. കർമ്മഫലങ്ങളിൽ ഇച്ഛ ഒരിക്കലും പാടുള്ളതല്ല. നീ, ഒരിക്കലും ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു കർമ്മം ചെയ്യുന്നവനായി ഭവിക്കരുത്. കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിൽ നിനക്ഷ് സക്തിയുമരുത്.

[ശം-ഭാ] കർമ്മത്തിൽത്തന്നെയാണ് നിനക്ഷാധികാരം. ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള നീ അധികാരിയായിട്ടില്ല. അതിൽത്തന്നെ കർമ്മം ചെയ്യുമ്പോൾ നിനക്ഷ കർമ്മഫലത്തിലാഗ്രഹം ഒരിക്കലും രേഖസ്ഥയിലും പാടുള്ളതല്ല. എപ്പോൾ നിനക്ഷ കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛയുണ്ടാകുന്നുവോ അപ്പോൾ നീ കർമ്മഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നതാണ്. അതിനാൽ

നീ ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു കർമ്മം ചെയ്യുന്നവനായി ഭവിക്കരുത്. ഒരുവൻ കർമ്മഫലത്തിൽ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടി കർമ്മം ചെയ്യുമ്പോൾ അവൻ കർമ്മഫലമാകുന്ന ജന്മത്തിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കും. 'കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിപ്പാൻ പാടില്ല എങ്കിൽ പിന്നെ ദുഃഖരൂപമായിരിക്കുന്ന കർമ്മംകൊണ്ടെന്താണ് പ്രയോജനം' എന്നു വിചാരിച്ചു കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിൽ നിനക്കു പ്രീതിയുണ്ടുതും.

യോഗസ്ഥഃ കരു കർമ്മാണി സംഗം ത്യക്ത്വാ ധനഞ്ജയ സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോഃ സമോ ഭൂത്വാ സമത്വം യോഗ ഉച്യതേ. 48

ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അർജുന
ത്വം	നീ
യോഗസ്ഥഃ	ഭഗവന്നിഷ്ടയിലിരുന്നുകൊണ്ടു്
സംഗം ത്യക്ത്വാ	താൻ കർത്താവാണെന്ന അഭിമാനത്തെ കളഞ്ഞു (കേവലം ഈശ്വരശ്രയംകൊണ്ടുതന്നെ)
സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോഃ	തൽഫലമായ ജ്ഞാനത്തെക്കൂടി സിദ്ധിച്ചാലുമില്ലെങ്കിലും അതിൽ
സമഃ ഭൂത്വാ	സമനായിരുന്നുകൊണ്ടു് (കേവലമീശ്വരാപ്തമാക്കിയെടുത്തെന്നു്)
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങളെ
കരു	ചെയ്യാലും
സമത്വം	(സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചാലുമില്ലെങ്കിലും അതിൽ സമഭാവമാണു്)
യോഗഃ (ഇതി) ഉച്യതേ	
(സന്തഃ)	യോഗമെന്നു സത്തുക്കളാൽ പറയപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, നീ ഭഗവന്നിഷ്ടയിലിരുന്നുകൊണ്ടു്, (സകലത്തിലും) സംഗത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു്, ജ്ഞാനസിദ്ധിയെക്കൂടി പ്രാപിച്ചാലുമില്ലെങ്കിലും സമബുദ്ധിയോടുകൂടി കർമ്മം ചെയ്യുക. സമഭാവമാണു് യോഗം എന്നു സത്തുക്കൾ പറയുന്നു (എന്തെന്നാൽ, സമഭാവത്തിലേ ചിത്തസമാധാനമുള്ള അതു ഹേതുവായിട്ടാണു് സമത്വം യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതു്).

[ശം-ഭാ] കേവലമീശ്വരാത്മമായി നീ കർമ്മം ചെയ്യുക. അതിൽത്തന്നെ 'ഈശ്വരൻ പ്രസാദിക്കട്ടെ' എന്ന ആസക്തിയെക്കൂടി ഉപേക്ഷിക്കണം. സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോഃ—ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ കർമ്മംചെയ്ത മനുശുദ്ധി വന്നതിൽപ്പിന്നെ ഉണ്ടാകുന്ന ജ്ഞാനപ്രാപ്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്നതു സിദ്ധി. അതിന്റെ വിപരീതം അസിദ്ധി. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന സിദ്ധ്യസിദ്ധികളിലുംകൂടി തുല്യനായിരുന്നുകൊണ്ടു കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്താലും. 'യോഗത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു' കർമ്മംചെയ്താലും' എന്നിങ്ങനെ പറയപ്പെട്ട ആ യോഗമെന്താണ്? അതു ഇതുതന്നെയാണ്—സിദ്ധ്യസിദ്ധികളിൽ സമത്വമാണ് യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത്.

സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടി ഈശ്വരാദായനാത്മമായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തേക്കാൾ —

ദൂരേണ ഹൃദവരം കർമ്മ ബുദ്ധിയോഗാഭ്യന്തരേ

ബുദ്ധൗ ശരണമനപിച്ഛ കൃപണാഃ ഫലഹേതവഃ.

49

ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അജ്ഞന
ബുദ്ധിയോഗാൽ	നിശ്ചയസ്വരൂപബുദ്ധിയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തേക്കാൾ
കർമ്മ	ഫലേച്ഛയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കാമ്യകർമ്മം
ദൂരേണ അവരം ഹി	വളരെ താണതാകുന്നു (അത്യന്തമപകൃഷ്ടമാകുന്നു)
(അതഃ)	അതു ഹേതുവായിട്ടു്
ബുദ്ധൗ	നിശ്ചയസ്വരൂപബുദ്ധിയായിത്തന്നെ (ജ്ഞാനസിദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു്)
ശരണം.	തൽകാരണമായ നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തെ
അനപിച്ഛ	അനുഷ്ഠിക്കുക
ഫലഹേതവഃ (തു)	ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർ (സകാമന്മാരായ മനുഷ്യർ)

കൃപണം: ദീനന്മാരാകുന്നു (ദുഃഖത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവരാകുന്നു).

അല്ലയോ അജ്ഞന, നിശ്ചയസ്വരൂപത്തോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തേക്കാൾ ഫലേച്ഛയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കാമ്യകർമ്മം വളരെ താണതാകുന്നു. അതിനാൽ നിശ്ചയസ്വരൂപബുദ്ധിയെ (ജ്ഞാനത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി തൽകാരണമായ നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തെ ആശ്രയിക്കുക. ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർ ദുഃഖത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവരാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] സമബുദ്ധിയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തേക്കാൾ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനാൽ ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മം അത്യന്തം നികൃഷ്ടമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, കാമ്യകർമ്മം ജനനമരണങ്ങൾക്കു ഹേതുവാകുന്നു. അതിനാൽ ഹേ അജ്ഞന, നീ യോഗവിഷയമായ ബുദ്ധിയിൽ, അല്ലെങ്കിൽ യോഗബുദ്ധിയിൽ പരിപാകതവന്നിട്ടുണ്ടാകുന്ന സാംഖ്യബുദ്ധിയിൽ, ശരണത്തെ (ആശ്രയത്തെ) പ്രാർത്ഥിച്ചാലും — പരമാർത്ഥജ്ഞാനത്തിൽ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കുക—എന്നർത്ഥം. എന്തെന്നാൽ, ഫലേച്ഛയോടുകൂടി നികൃഷ്ടകർമ്മത്തെ (കാമ്യകർമ്മത്തെ) ചെയ്യുന്നവർ ദീനന്മാരാകുന്നു. ശ്രുതിയുമിങ്ങനെ പറയുന്നു:—“യോവാ ഏതക്ഷരം ഗാർദ്ദിവിദിതാസ്താല്ലോകാൽ പ്രൈതി സ കൃപണം” (= അല്ലയോ ഗാർദ്ദി, അക്ഷരമായിരിക്കുന്ന [അനശ്വരമായിരിക്കുന്ന] ഈ വസ്തുവിനെ അറിയാതെ ആരാണു് ഈ ലോകത്തെ വിട്ടുപോകുന്നത് അവൻ ദീനനാകുന്നു) (ബൃ. ഉ. 3. 8. 10).

സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടി സ്വധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവൻ എന്തു ഫലത്തെയാണു് പ്രാപിക്കുന്നതു് എന്നു കേട്ടാലും:

ബുദ്ധിയുക്തോ ജഹാതീഹ ഉഭേ സകൃതഭൃഷ്ടതേ

തസ്താഭ്യോഗായ യുജ്യസ്വ യോഗഃ കർമ്മസു കൗശലം. 50

ബുദ്ധിയുക്തഃ (സുഖദുഃഖാദികളിൽ സമത്വ)ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ വൻ (പരമേശ്വരപ്രസാദത്തോടുകൂടിയവൻ)

ഉഭേ സകൃതഭൃഷ്ടതേ പണ്യപാപങ്ങളെ രണ്ടിനേയും.

ഇഹ (ഏവ)	ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ
ജഹാതി	ഉപേക്ഷിക്കുന്നു
തസ്മാൽ	അതിനാൽ
യോഗായ	(ജ്ഞാനോപായമായ) നിഷ്കാമകർമ്മ യോഗത്തിനായിക്കൊണ്ടു്
യുജ്യസ്വ	പ്രയത്നംചെയ്യുക
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
കർമ്മസു	കർമ്മങ്ങളിലുള്ള (കർമ്മങ്ങൾ സ്വഭാവേന ബന്ധകങ്ങളാണെങ്കിലും അവയെ ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്ത മോക്ഷപരമാക്കിത്തീർന്നു്)
കൗശലം	സാമർത്ഥ്യം
യോഗഃ	യോഗമാകുന്നു.

സുഖദുഃഖാദികളിൽ സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ ഇഹലോകത്തിൽത്തന്നെ സുകൃതദുഷ്ടകൃതങ്ങളെ രണ്ടിനേയുമുപേക്ഷിക്കുന്നു. അതിനാൽ നീ ജ്ഞാനോപായമായ നിഷ്കാമകർമ്മയോഗത്തിനായിക്കൊണ്ടു് യത്നംചെയ്യാലും. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മങ്ങളിലുള്ള സാമർത്ഥ്യംതന്നെയാണു് യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതു്.

[ശം-ഭാ] സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ മനുശുദ്ധിവന്നു് ജ്ഞാനം പ്രാപിച്ചതിന്റെശേഷം ഇഹലോകത്തിൽ (തന്നെ) പുണ്യപാപങ്ങളെ രണ്ടിനേയുമുപേക്ഷിക്കുന്നു. അതിനാൽ, നീ സമത്വബുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു പരിശ്രമിച്ചാലും. എന്തെന്നാൽ, യോഗമാണു് കർമ്മങ്ങളിലുള്ള കൗശലം. ഈശ്വരങ്കൽ അർപ്പിക്കപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടി സ്വധർമ്മമായിട്ടു കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവനു സിദ്ധ്യസിദ്ധികളിൽ യാതൊരു സമത്വബുദ്ധിയാണുള്ളതു് അതാണു് കൗശലം, കൗശലഭാവം. അതൊരു കൗശലംതന്നെയാണു്. എന്തെന്നാൽ, ബന്ധത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നവയാണെങ്കിലും കർമ്മങ്ങൾ, സമത്വബുദ്ധികൊണ്ടു്, തത്ത്വഭാവത്തിൽ (ബന്ധനസ്വഭാവത്തിൽ)നിന്നു നിവർത്തിക്കുന്നു. (അവ ബന്ധനസ്വഭാവത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നു

എന്നത്..) അതിനാൽ നീ സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടിയാർത്ഥനായി ഭവിക്കുക.

കർമ്മജം ബുദ്ധിയുക്താ ഹി ഫലം ത്യക്ത്വാ മനീഷിണഃ
ജനബന്ധവിനിർമ്മുക്താഃ പദം ഗച്ഛന്ത്യനാമയം.. 51

ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ബുദ്ധിയുക്താഃ	(സുഖദുഃഖാദികളിൽ സമത്വ)ബുദ്ധിയുള്ളവർ
കർമ്മജം	കർമ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന
ഫലം	ഫലത്തെ
ത്യക്ത്വാ	ഉപേക്ഷിച്ചിട്ട്
മനീഷിണ (ഭൂതാ)	കേവലം ഇശ്വരാരാധനമായി (കർമ്മംചെയ്യുന്ന) ജ്ഞാനികളായി ഭവിച്ചിട്ട്

ജനബന്ധവിനിർമ്മുക്താഃ ജനരൂപമായ ബന്ധത്തിൽനിന്നു (സന്തഃ) മോചിച്ചവരായി

അനാമയം	സദ്യോപദ്രവരഹിതമായിരിക്കുന്ന
പദം	മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന വിഷ്ണുപദത്തെ (സ്ഥാനത്തെ)
ഗച്ഛന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

സുഖദുഃഖാദികളിൽ സമത്വബുദ്ധിയുള്ളവർ കർമ്മഫലത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു ജ്ഞാനികളായി ഭവിച്ച് ജനരൂപമായ ബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിച്ചവരായി സദ്യോപദ്രവരഹിതമായിരിക്കുന്ന മോക്ഷപദവിയിലെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, നിഷ്കാമകർമ്മയോഗികൾ ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളായ ദേഹപ്രാപ്തിയാകുന്ന കർമ്മഫലത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ട് സമത്വബുദ്ധിയോടുകൂടിയാർത്ഥനായി ജ്ഞാനികളായി ഭവിച്ചു ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ ജനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിച്ചവരായി സദ്യോപദ്രവരഹിതമായ മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന വിഷ്ണുവിന്റെ പരമപദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലെങ്കിൽ, 'ബുദ്ധിയോഗാഭ്യാസഞ്ജയ' എന്നതുമുതൽ ഇതേവരെ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ബുദ്ധി പരമാർത്ഥസംഗ്രഹക്ഷണമായും, സർവ്വതസ്സംപ്ലതോദകസ്ഥാനീയമായും, കർമ്മാൻഷാന്നം കൊണ്ടു മനഃശുദ്ധി വന്നതിന്റെശേഷം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതുമായിരിക്കുന്ന, സാംഖ്യബുദ്ധിയാകുന്നു എന്നു ഗ്രഹിക്കാം. എന്നെ ന്നാൽ, ആ സാംഖ്യബുദ്ധി സൂക്തദൃഷ്ട്യതങ്ങളെ രണ്ടിനേയും നശിപ്പിക്കുന്നതിന്നു സാക്ഷാൽ ഹേതുവാകുന്നു എന്ന് ഇതിന്റെ മുമ്പിലത്തെ (അ. 2, ശ്ലോ. 50) ശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

യോഗാൻഷാന്നംകൊണ്ടു മനഃശുദ്ധിവന്ന ഉടനെ ഉണ്ടാകുന്നതായ ആ ബുദ്ധി എപ്പോഴാണ് പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നത്? പറയുന്നു:

യദാ തേ മോഹകലിലം ബുദ്ധിർവ്യതിതരിഷ്യതി
തദാ ഗന്താസി നിവേദം ശ്രോതവ്യസ്യ ശ്രുതസ്യ ച. 52

യദാ	എപ്പോൾ
തേ	നിന്റെ
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
മോഹകലിലം	(ദേഹമാണ് ആത്മാ എന്ന) അജ്ഞാനമായ ദോഷത്തെ
വ്യതിതരിഷ്യതി	കടക്കുമോ
തദാ	അപ്പോൾ
ശ്രോതവ്യസ്യ	കേൾക്കേണ്ടുന്ന പദാർത്ഥത്തിലും
ശ്രുതസ്യ ച	കേൾക്കപ്പെട്ട വേദാർത്ഥത്തിലും
നിവേദം	വൈരാഗ്യത്തെ
ഗന്താസി	നീ പ്രാപിക്കും.

എപ്പോഴാണ് നിന്റെ ബുദ്ധി, ദേഹമാണ് ആത്മാ എന്ന അജ്ഞാനമായ ദോഷത്തെ കടക്കുന്നത്, അപ്പോൾ നീ ഇതുവരെ കേട്ട വേദാർത്ഥത്തിലും ഇനി കേൾക്കേണ്ടതായിട്ടുള്ളതിലും വൈരാഗ്യത്തെ പ്രാപിക്കും.

[ഗം.-ഭാ] യാതൊന്നുകൊണ്ടു ആത്മാനാത്മവിവേകബോധമില്ലാതെയായി നിന്റെ അന്തഃകരണം വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവ

ത്തിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അവിവേകരൂപമായ കാലുഷ്യത്തെ നിന്റെ ബുദ്ധി എപ്പോഴാണ് അതിക്രമിക്കുന്നത്— എപ്പോഴാണ് നിന്റെ മനസ്സ് ഏറവും ശുദ്ധഭാവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത്—അപ്പോൾ നീ ഇതേവരെ കേട്ടതിലും ഇനി കേൾക്കേണ്ടതിലും വൈരാഗ്യത്തെ പ്രാപിക്കും. അവ നിനക്കു നിഷ്ഠലമായി ഭവിക്കുമെന്നഭിപ്രായം.

‘അജ്ഞാനരൂപമായ കാലുഷ്യത്തെ അതിക്രമിച്ചു വിവേകംകൊണ്ട് ആത്മജ്ഞാനിയായിട്ട് എപ്പോഴാണ് ഞാൻ കർമ്മയോഗത്തിന്റെ ഫലമായ പരമാർത്ഥയോഗത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത്’ എന്നു ചോദിക്കുന്നുവെങ്കിൽ കേട്ടാലും:

ശ്രുതിവിപ്രതിപന്നാ തേ യദാ സ്ഥാസ്യതി നിശ്ചലാ
സമാധാവചലാ ബുദ്ധിസ്തദാ യോഗമവാപ്സ്യസി. 53

ശ്രുതിവിപ്രതിപന്നാ ലൗകികമായും വൈദികമായുമുള്ള അനേകാർത്ഥങ്ങളെ കേട്ടതിനാൽ കലങ്ങിയിരിക്കുന്ന (ഇളകിയിരിക്കുന്ന)

തേ ബുദ്ധി നിന്റെ ബുദ്ധി (അന്തഃകരണം)
യദാ എപ്പോഴാണ്
നിശ്ചലാ ചലിക്കാതെയായി
സമാധാ പരമേശ്വരനിൽ (പരമാർത്ഥവിൽ), അല്ലെങ്കിൽ ഇടവിടാത്ത ധ്യാനത്തിൽ

അപലാ (അഭ്യാസപാടവംകൊണ്ട് അവിടെത്തന്നെ) സ്ഥിരമായ നിലയായി

സ്ഥാസ്യതി നില്ക്കുന്നത്

തദാ അപ്പോൾ

യോഗം (കർമ്മയോഗഫലമായ) തത്ത്വജ്ഞാനത്തെ

അവാപ്സ്യസി നീ പ്രാപിക്കും.

അനേകാർത്ഥങ്ങളെ കേട്ട് (ഇതുവരെ) ഇളകിയിരിക്കുന്ന നിന്റെ ബുദ്ധി എപ്പോഴാണ് ചലനംകൂടാതെ സ്ഥിരമായി

പരമാത്മാവിൽ നില്ക്കുന്നത് അപ്പോൾ നീ തത്ത്വജ്ഞാനയോ
ഗത്തെ പ്രാപിക്കും.

[ശ.-ഭാ] അനേകസാധ്യങ്ങളേയും സാധനങ്ങളേയും അവ
യുടെ സംബന്ധങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നവയായ അദ്ധ്യാത്മ
മായും അന്യമായുമുള്ള ശാസ്ത്രങ്ങളെ കേട്ട് ഇളകിയിരിക്കുന്ന
നിന്റെ ബുദ്ധി എപ്പോഴാണ് വിക്ഷേപവികല്പങ്ങൾ കൂടാതെ
ആത്മാവിൽ സ്ഥിരമായി നില്ക്കുന്നത് അപ്പോൾ നീ യോഗ
ത്തെ—വിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായ പ്രജ്ഞയാകുന്ന സമാധിയെ—
പ്രാപിക്കും.

അർജ്ജുന ഉവാച:

സ്ഥിതപ്രജ്ഞസ്യ കാ ഭാഷാ സമാധിസ്തഥസ്യ കേശവ
സ്തഥിതധീഃ കിം പ്രഭാഷേത കിമാസീത വ്രജേത കിം. 54

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കേശവ	അല്ലയോ കേശവ (ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ)
സമാധിസ്തഥസ്യ	(സ്വാഭാവികമായ) സമാധിയിൽ സ്തഥിതിചെയ്യുന്ന
സ്ഥിതപ്രജ്ഞസ്യ	നിശ്ചലജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവന്റെ
ഭാഷാ കാ	ലക്ഷണം എന്താകുന്നു
സ്തഥിതധീഃ	നിശ്ചലജ്ഞാനമുള്ളവൻ
കിം	എങ്ങനെ
പ്രഭാഷേത	സംസാരിക്കുന്നു
കിം	എങ്ങനെ
ആസീത	ഇരിക്കുന്നു (എന്തുചെയ്തുകൊണ്ടിരി ക്കുന്നു)
കിം വ്രജേതേ	എങ്ങനെ നടക്കുന്നു (അവന്റെ നടപ്പ് അല്ലെങ്കിൽ പ്രവൃത്തി എങ്ങനെയാ കുന്നു)?

അല്ലയോ കേശവ, സമാധിയിലിരിക്കുന്ന നിശ്ചലജ്ഞാനി
യുടെ ലക്ഷണമെന്താകുന്നു? നിശ്ചലജ്ഞാനി എങ്ങനെ സംസാ
രിക്കുന്നു? എങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നു? എങ്ങനെ നടക്കുന്നു?

[ശ.-ഭാ] സമാധിയിൽ സ്മിതിചെയ്യുന്നവനും നിശ്ചല ജ്ഞാനിയായവനെപ്പറ്റി, ഹേ കേശവ, അന്യന്മാർ എങ്ങനെ പറയുന്നു? നിശ്ചലജ്ഞാനിയായവൻ സ്വയമേവ എങ്ങനെ സംസാരിക്കുന്നു? അവൻ എങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നു? എങ്ങനെ നടക്കുന്നു? ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ടു് അജ്ഞനൻ സ്മിത പ്രജ്ഞന്റെ ലക്ഷണം ചോദിക്കുന്നു.

ആദ്യംതന്നെ (ബ്രഹ്മചര്യമുതൽ) സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്യസിച്ച് ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്നവരിൽ പ്രജ്ഞാ സ്ഥൈര്യമുള്ളവനും (അപകാരംതന്നെ) കർമ്മയോഗംകൊണ്ടു് (കർമ്മങ്ങളെ സന്യസിക്കാതെതന്നെ) ആ നിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്നവരിൽ പ്രജ്ഞാസ്ഥൈര്യമുള്ളവനുമായി 'പ്രജഹാതി' (അ. 2, ശ്ലോ. 55) എന്ന ശ്ലോകമുതൽ അദ്ധ്യായാവസാനം വരെ സ്മിതപ്രജ്ഞന്റെ ലക്ഷണവും ജ്ഞാനസാധനവും (ഭഗവാനാൽ) ഉപദേശിക്കപ്പെടുന്നു. അദ്യായാത്മശാസ്ത്രത്തിൽ എല്ലാ ദിക്കിലും കൃതാത്മന്റെ (സ്മിതപ്രജ്ഞന്റെ) ലക്ഷണങ്ങൾതന്നെയാണു് (തദവസ്ഥയെ പ്രാപിക്കുന്നതിന്നു്) സാധനങ്ങളായി ഉപദേശിക്കപ്പെടുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ, അവ പ്രയത്നംകൊണ്ടു് സാദ്യമായി ഭവിക്കുന്നു. യാതൊരു ലക്ഷണങ്ങളാണു്, പ്രയത്നസാദ്യങ്ങളായ സാധനങ്ങളുമായി ഭവിക്കുന്നതു് അവയെ ശ്രീഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

പ്രജഹാതി യദാ കാമാൻ സർപ്പാൻ പാതം മനോഗതാൻ

ആത്മന്യേവാത്മനാ തുഷ്ടഃ സ്മിതപ്രജ്ഞസ്തദോച്യതേ.55

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പാതം

അല്ലയോ അജ്ഞന

യദാ

എപ്പോൾ

മനോഗതാൻ

മനസ്സിലിരിക്കുന്ന

സർപ്പാൻ

സകല

കാമാൻ

കാമങ്ങളേയും

പ്രജഹാതി

തീരെ (മുഴുവനും) ഉപേക്ഷിക്കുന്നു

വോ

(യദാ)

എപ്പോൾ

ആത്മനി ഏവ	പരമാനന്ദരൂപമായ ആത്മാവിൽ ത്തന്നെ
ആത്മനാ	തന്നാൽ
തൃഷ്ടഃ (സൻ)	സത്തൃഷ്ടനായിട്ട് (ആത്മാരാമനാ യിട്ട്)
(ക്ഷുദ്രവിഷയാഭിലാഷാൻ ത്യജതി)	ക്ഷുദ്രങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിലുള്ള ഇച്ഛകളെ ത്യജിക്കുന്നുവോ
തദാ	അപ്പോൾ
(തേന ലക്ഷണേന മുനിഃ)	അപ്രകാരമുള്ള ലക്ഷണത്തോടുകൂ ടിയ മുനി
സ്ഥിതപ്രജ്ഞഃ (ഇതി)	നിശ്ചലജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, മനസ്സിലിരിക്കുന്ന സകലകാമങ്ങളേയും തീരെ ഉപേക്ഷിച്ച് എപ്പോഴാണ് (ഒരുവൻ) സ്വാത്മാവിൽത്തന്നെ സത്തൃഷ്ടചിത്തനായിരിക്കുന്നത് അപ്പോൾ ആ മുനി സ്ഥിതപ്രജ്ഞനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ഹേ പാത്ഥ, എപ്പോഴാണ് ഒരുവൻ മനസ്സിൽ പ്രവേശിച്ചിട്ടുള്ള പലവിധ ഇച്ഛകളേയും നിശ്ശേഷമുപേക്ഷിച്ച് പ്രത്യഗാത്മസ്വരൂപമായ സ്വാത്മാവിൽത്തന്നെ, ബാഹ്യമായ യാതൊരു ലാഭത്തിന്റേയും ഉപേക്ഷകൂടാതെ, താനേ സന്തോഷിക്കുന്നവനും, പരമാർത്ഥഭക്തനായിരിക്കുന്ന അമൃതരസത്തെ ലഭിക്കയാൽ അന്യവസ്തുക്കളിലിച്ഛയില്ലാത്തവനുമായി ഭവിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അവൻ സ്ഥിതപ്രജ്ഞൻ — ആത്മാനാത്മവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള നിശ്ചലപ്രജ്ഞയോടുകൂടിയ വിദ്വാൻ—എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ഒരുവൻ സർവ്വകാമങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ച്; എങ്കിലും അവന്റെ ശരീരധാരണത്തിന്നു നിമിത്തമായ കാമം നശിച്ചിട്ടില്ലതാനും; ഈ അവസ്ഥയിൽ തൃഷ്ടി കാരണമില്ലായ്മയാൽ അവന്റെ പ്രവൃത്തി ഒരു കള്ളുകടിയന്റേയോ ഒരു ഭ്രാന്തന്റേയോ പോലെയൊക്കുമെന്ന് ഒരു ശങ്ക ജനിപ്പേക്കാം. അതി

നാലാൺ 'ആത്മാവുകൊണ്ടു' ആത്മാവിങ്കൽത്തന്നെ സ്തുഷ്ഠനായിട്ടു് എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു്.

പുത്രൻ, ധനം, ലോകം ഇവയെ സംബന്ധിച്ച സകല കാരങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ചു് ആത്മാരാമനായിരിക്കുന്ന—ആത്മ ക്രീഡനായിരിക്കുന്ന—സന്നയാസിയാൺ സ്ഥിതപ്രജ്ഞൻ എന്നർത്ഥം.

എന്നുതന്നെയുമല്ല—

ദുഃഖേഷ്വരദാഗ്നിമനാഃ സുഖേഷു വിഗതസ്തപഃ

വീതരാഗഭയക്രോധഃ സ്ഥിതധീർജ്ജുനീരുച്യതേ. 56

ദുഃഖേഷു	ദുഃഖം വന്നാലും
അനുദാഗ്നിമനാഃ	ക്ഷോഭിക്കാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവനായും
സുഖേഷു	സുഖം വന്നാൽ (അതിൽ)
വിഗതസ്തപഃ	ഇച്ഛയില്ലാത്തവനായും
വീതരാഗഭയക്രോധഃ	കാമക്രോധഭയങ്ങളില്ലാത്തവനായുമിരിക്കുന്ന
മുനിഃ*	മുനി (സന്നയാസി)
സ്ഥിതധീഃ (ഇതി)	നിശ്ചലജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

ദുഃഖപ്രാപ്തിയിൽ മനഃക്ഷോഭമില്ലാത്തവനായും സുഖപ്രാപ്തിയിൽ ഇച്ഛയില്ലാത്തവനായും കാമക്രോധാദികളില്ലാത്തവനായുമിരിക്കുന്ന സന്നയാസി നിശ്ചലജ്ഞാനി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ആദ്ധ്യാത്മികം മുതലായ ദുഃഖപ്രാപ്തിയിലും ഇളക്കമില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവനും, വിറക് അധികമാകുന്നേട

* കാണുന്നതും കേൾക്കുന്നതും സ്വർഗ്ഗിക്കുന്നതുമായ സകല ദൃശ്യപദാർത്ഥങ്ങളേയും പ്രത്യഗ്ദ്ദൃഷ്ടിയോടുകൂടി (തത്തദാകാരമായിട്ടല്ലാതെ) ബ്രഹ്മമായിട്ടുതന്നെ (മനതേ=) കാണുന്നവൻ (അറിയുന്നവൻ) മുനി—ബ്രഹ്മനിഷ്ഠൻ.

ത്തോളം അഗ്നി വർദ്ധിക്കുന്നതുപോലെ സൂര്യം കിട്ടുന്നേടത്തോളം ഇച്ഛയെ വർദ്ധിപ്പിക്കാത്തവനും, കാമക്രോധഭയങ്ങളില്ലാത്തവനുമായ സന്നയാസി അപ്പോൾ സ്ഥിതപ്രജ്ഞൻ (നിശ്ചലജ്ഞാനി) എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

യഃ സർവ്വത്രാനഭിസ്സേഹസ്തത്തൽ പ്രാപ്യ ശുഭംശുഭം

നാഭിനന്ദതി ന ദേഷ്ടി തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ. 57

യഃ	യാതൊരുത്തൻ
സർവ്വത്ര	സകലത്തിലും (പുത്രമിത്രകളത്രാദികളിലുംകൂടി)
അനഭിസ്സേഹഃ	അഭിമാനമില്ലാത്തവനായി (സ്നേഹശൂന്യനായി)
തൽ തൽ ശുഭംശുഭം	അതാതു് ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളെ (അനുകൂലപ്രതികൂലങ്ങളെ)
പ്രാപ്യ	പ്രാപിച്ചാലും
ന അഭിനന്ദതി	സന്തോഷിക്കുന്നില്ലയോ (പ്രശംസിക്കുന്നില്ലയോ)
ന ദേഷ്ടി	വെറുക്കുന്നതുമില്ലയോ (നിന്ദിക്കുന്നില്ലയോ)
തസ്യ	അവന്റെ
പ്രജ്ഞാ	ജ്ഞാനം
പ്രതിഷ്ഠിതാ	ഉറച്ചതാകുന്നു.

യാതൊരുവനാണു് സകലത്തിലും അഭിമാനമില്ലാത്തവനായി അനുകൂലമായിട്ടുള്ളതിനെ പ്രാപിച്ചാൽ പ്രശംസിക്കാതേയും, പ്രതികൂലമായിട്ടുള്ളതിനെ പ്രാപിച്ചാൽ നിന്ദിക്കാതേയും (കേവലം ഉദാസീനനായിത്തന്നെ) ഇരിക്കുന്നതു് അവന്റെ ജ്ഞാനം ഉറച്ചതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവൻ ദേഹം ജീവിതം മുതലായവയിൽ കൂടി സ്നേഹവർജ്ജിതനായി, ശുഭത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ സന്തോഷിക്കയും അശുഭത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ ദേഷ്ടിക്കയും ചെയ്യുന്നില്ലയോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന—അപ്രകാരം ഹർഷവിഷാദവർജ്ജിതനായിരിക്കുന്ന—മുനിയുടെ വിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായ പ്രജ്ഞ സ്ഥിരമായി ഭവിക്കുന്നു.

യദാ സംഹരതേ ചായം കൂർമ്മോംഗാനീവ സർവ്വശഃ

ഇന്ദ്രിയാണീന്ദ്രിയാത്മേഭ്യസ്തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ. 58

കൂർമ്മഃ	ആമ
സർവ്വശഃ	എല്ലാ ഭാഗത്തുനിന്നും
അംഗാനി ഇവ	തന്റെ അവയവങ്ങളെ (ഉള്ളിലേക്കു വലിക്കുന്നതു)പോലെ
അയം	ഈ യോഗി (ഈ സ്ഥിതപ്രജ്ഞൻ)
ഇന്ദ്രിയാത്മേഭ്യഃ	ഇന്ദ്രിയാത്മങ്ങളിൽനിന്ന് (വിഷയങ്ങളിൽനിന്ന്)
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ
യദാ	എപ്പോൾ
സംഹരതേ ച	പിൻവലിക്കുന്നവോ
(തദാ)	അപ്പോൾ
തസ്യ	അവന്റെ
പ്രജ്ഞാ	ജ്ഞാനം
പ്രതിഷ്ഠിതാ	ഉറച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

ആമതന്റെ അവയവങ്ങളെ എല്ലാ ഭാഗത്തുനിന്നും ഉള്ളിലേക്കു വലിക്കുന്നതുപോലെ ഈ യോഗി എപ്പോഴാണ് സകല വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ പിൻവലിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അവന്റെ ജ്ഞാനം ഉറച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] എപ്രകാരമാണ് ആമ ഭയംകൊണ്ടു സ്വന്തം അവയവങ്ങളെ എല്ലാ ഭാഗത്തുനിന്നും ഉള്ളിലേക്കു വലിക്കുന്നത് അതുപോലെ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്ന യതി എപ്പോഴാണ് സകല വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ പിൻവലിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അവന്റെ ജ്ഞാനം സ്ഥിരമായി ഭവിക്കുന്നു.

വിഷയാ വിനിവർത്തേ നിരാഹാരസ്യ ദേഹിനഃ

രസവജ്ജം രസോപ്യസ്യ പരം ദൃഷ്ട്വാ നിവർത്തതേ. 59

നിരാഹാരസ്യ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു	വിഷയങ്ങളെ
	ഗ്രഹിക്കാതിരിക്കുന്ന	

ദേഹിനഃ	ദേഹാഭിമാനത്തോടുകൂടിയ അജ്ഞാനി യുടെ
രസവർജം	ഇച്ഛ (അഭിലാഷം) ഒഴിച്ചു്
വിഷയാഃ	വിഷയാനുഭവങ്ങൾ
വിനിവർത്തേ	ക്രമേണ നിവർത്തിക്കുന്നു
അസ്യ	ഈ സ്ഥിതിപ്രജ്ഞന്റെ
രസഃ അപി	(വിഷയങ്ങളിലുള്ള) ഇച്ഛയുംകൂടി
പരം	പരമാത്മാവിനെ
ദൃഷ്ട്വാ	അറിഞ്ഞിട്ടു്
നിവർത്തേ	നിവർത്തിക്കുന്നു.

ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു് വിഷയങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കാതെതന്നെ ദേഹാഭിമാനത്തോടുകൂടിയ അജ്ഞാനിയിൽനിന്നു വിഷയങ്ങൾ നിവർത്തിക്കുന്നു. എന്നാൽ അപരിചിതങ്ങളായ ഇച്ഛ നിവർത്തിക്കുന്നില്ല. സ്ഥിതിപ്രജ്ഞന്റെ ഇച്ഛയുംകൂടി പരമാത്മാവുടേതാകാൻ നിവർത്തിക്കുന്നു. (താനേ നശിച്ചുപോകുന്നു എന്ന തത്വം.)

[ശം-30] വിഷയങ്ങൾ എന്നതിന്നു് ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നോ ഇന്ദ്രിയാത്മങ്ങൾ എന്നോ അർത്ഥം ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. വിഷയങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കാതെ കഠിനതപസ്സിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ഒരു മുർഖന്റെ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾകൂടി വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുന്നു. പക്ഷേ, വിഷയങ്ങളിലുള്ള (അവന്റെ) ഇച്ഛ നിവർത്തിക്കുന്നില്ല. 'രസ'ശബ്ദത്തിന്നു രാഗം (ഇച്ഛ) എന്നർത്ഥമാകുന്നു. ഉ-: 'സ്വരസേന പ്രവൃത്തഃ', 'രസികഃ', 'രസജ്ഞഃ'. സൂക്ഷ്മമായും രഞ്ജനരൂപമായുമിരിക്കുന്ന ആ രസവും (ഇച്ഛയും) കൂടി, പരമാത്മാവായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ അറിഞ്ഞിട്ടു്, 'അഹമേവ തത്' (=ഞാൻതന്നെയാണു് അതു്) എന്നു സ്വാനുഭവംവന്ന യതിയിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുന്നു. അവന്റെ വിഷയവിജ്ഞാനം സകാരണം നശിക്കുന്നുവെന്ന തത്വം. സമ്യഗ്ഭൂതം (യഥാർത്ഥജ്ഞാനം) ഏകോപനം ഇല്ലായ്മ അപ്പോൾ രാഗം നിവർത്തിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ സമ്യഗ്ഭൂതനാത്മികയായിരിക്കുന്ന പ്രജ്ഞയുടെ സ്ഥൈര്യത്തെ സമ്പാദിക്കേണ്ടതാണെന്നഭിപ്രായം.

യതതോ ഹൃപി കൗന്തേയ പുരുഷസ്യ വിപശ്ചിതഃ
ഇന്ദ്രിയാണി പ്രമാമീനി ഹരന്തി പ്രസഭം മനഃ. 60

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
യതതഃ	മോക്ഷത്തിനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യുന്ന
വിപശ്ചിതഃ	വിവേകിയായ
പുരുഷസ്യ അപി	പുരുഷന്റേയുംകൂടി
മനഃ	മനസ്സിനെ
പ്രമാമീനി	ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നവയായ (വിഷയാഭിമുഖമാക്കിത്തീർക്കുന്നവയായ)
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
പ്രസഭം	ബലമായി
ഹരന്തി	വലിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, മോക്ഷത്തിനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യുന്ന വിവേകിയുടെ മനസ്സിനെക്കൂടി ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നവയായ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ബലമായി വലിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] എന്തെന്നാൽ, ഹേ അർജ്ജുന, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നവയാകുന്നു. വിഷയങ്ങളിൽ ലേശം ഇപ്ഫുലം ഉള്ള ഒരു വിദ്വാന്റെ മനസ്സിനെക്കൂടി അവ ഇളക്കിത്തീർക്കുന്നു. വിദ്വാനായ ആ പുരുഷൻ പരമാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനാണെങ്കിലും അവന്റെ മനസ്സ് വിവേകവിജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയതാണെങ്കിലും ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ആ മനസ്സിനെ ഇളക്കിയതിന്റെ ശേഷം ബലാപ്ലാരമായി വിഷയങ്ങളിലേക്കിഴിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു—പ്രത്യക്ഷമായി കണ്ടുകൊണ്ടിരിക്കെത്തന്നെ വിവേകവിജ്ഞാനയുക്തമായിരിക്കുന്ന അവന്റെ മനസ്സിനെ ബലാൽക്കാരമായി വിഷയങ്ങളിലേക്കിഴിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നുവെന്നർത്ഥം. ആയതുകൊണ്ടു് —

താനി സർവ്വാണി സംയദ്യ യുക്ത ആസീത മൽപരഃ
വശേ ഹി യസ്യേന്ദ്രിയാണി തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ. 61

താനി സർപ്പാണി	എല്ലാ ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും
സംയമ്യ	അടക്കിക്കൊണ്ടു്
യുക്തഃ	യോഗിയായും (നിശ്ചലമാനസനായും)
മൽപരഃ	എന്നെത്തന്നെ പരമായി വിചാരിക്കുന്നവനായും
ആസീത	ഇരിക്കണം
യസ്യ	യാതൊരുവന്റെ
വശേ ഹി	സ്വാധീനത്തിൽത്തന്നെ
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
(വർത്തന്ത)	ഇരിക്കുന്നുവോ
തസ്യ	അവന്റെ
പ്രജ്ഞാ	ജ്ഞാനം
പ്രതിഷ്ഠിതാ	ഉറച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ എല്ലാം അടക്കിക്കൊണ്ടു് അവൻ നിശ്ചലമാനസനായും എന്നെത്തന്നെ പരമായി വിചാരിക്കുന്നവനായുമിരിക്കണം. ആരുടെ സ്വാധീനത്തിലിന്ദ്രിയങ്ങളിരിക്കുന്നുവോ അവന്റെ ജ്ഞാനം ഉറച്ചതാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ എല്ലാം വശീകരിച്ചതിന്റെശേഷം അവൻ ചിത്തസമാധാനത്തോടുകൂടിയവനായും, സർപ്പത്തിനും പ്രത്യഗാത്മാവായും വാസുദേവനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ പരമായി വിചാരിക്കുന്നവനായുമിരിക്കണം. 'ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിൽനിന്നു വേരെയല്ല' എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടിയിരിക്കണമെന്നർത്ഥം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന യാതൊരു സന്ന്യാസിയുടെ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ അഭ്യാസവശാൽ സ്വാധീനമായിരിക്കുന്നുവോ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജ്ഞാനം ഉറച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

ധ്യായതോ വിഷയാൻ പുംസഃ സംഗന്ധേഷുപജായതേ സംഗാൽ സഞ്ജായതേ കാമഃ കാമാൽ ക്രോധോഭിജായതേ. 62

വിഷയാൻ	വിഷയങ്ങളെ
ധ്യായതഃ	വിചാരിക്കുന്ന
പുംസഃ	പുരുഷനു്

തേവ്യ	അവയിൽ
സംഗഃ	ആസക്തി
ഉപജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു
സംഗാൽ	ആസക്തിനിമിത്തം.
കാമഃ	ആശ
സംജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു
കാദാൽ	കാമത്തിൽനിന്ന് (എപ്പോഴെങ്കിലും അതിന്നു പ്രതിബന്ധം നേരിട്ടുവോ)
ക്രോധഃ	ക്രോധം
അഭിജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു

വിഷയങ്ങളെപ്പറ്റി വിചാരിക്കുന്നവൻ അവയിൽ ആസക്തി ജനിക്കുന്നു. ആസക്തിനിമിത്തം കാമവും, കാമത്തിൽനിന്നു ക്രോധവുമുണ്ടാകുന്നു.

[ശ്ലോ. 6] ശബ്ദാദിവിഷയവിശേഷങ്ങളെ ആലോചിച്ചു കൊണ്ടിരിക്കുന്ന പുരുഷൻ അവയിൽ ആസക്തി, അല്ലെങ്കിൽ പ്രീതി, ഉണ്ടാകുന്നു. പ്രീതിയിൽനിന്ന് തൃപ്തിയുണ്ടാകുന്നു. തൃപ്തിയിൽനിന്ന് (അതിന്നു വല്ല പ്രതിബന്ധവും നേരിട്ടുവോ) ക്രോധമുണ്ടാകുന്നു.

ക്രോധാൽ ഭവതി സമ്മോഹഃ സമ്മോഹാൽ സ്മൃതിവിഭ്രമഃ സ്മൃതിഭ്രംശാൽ ബുദ്ധിനാശോ ബുദ്ധിനാശാൽ പ്രണശ്യതി. 63

ക്രോധാൽ	ക്രോധത്തിൽനിന്ന്
സമ്മോഹഃ	അവിവേകം (അറിവില്ലായ്മ)
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു
സമ്മോഹാൽ	അവിവേകത്തിൽനിന്ന്
സ്മൃതിവിഭ്രമഃ	ഓർമ്മയില്ലായ്മ (ശാസ്ത്രങ്ങളും ആചാര്യനും ഉപദേശിച്ച അർത്ഥത്തിന്റെ ഓർമ്മയില്ലായ്മ)
(ഭവതി)	ഉണ്ടാകുന്നു
സ്മൃതിഭ്രംശാൽ	ഓർമ്മക്കേടിൽനിന്ന്
ബുദ്ധിനാശഃ	ബുദ്ധിനാശം
(ഭവതി)	ഉണ്ടാകുന്നു

ബുദ്ധിനാശം പ്രണശ്യതി ബുദ്ധിനാശം ഹേതുവായിട്ട്
തീരെ നശിക്കുന്നു (മൃതതുല്യനായി
ഭവിക്കുന്നു).

കോപത്തിൽനിന്ന് അവിവേകമുണ്ടാകുന്നു. അവിവേകത്തിൽ
നിന്ന് ഓർമ്മയില്ലായ്മ, ഓർമ്മത്തരനിൽനിന്ന് ബുദ്ധിനാശം.
ബുദ്ധിനാശംനിമിത്തം അവൻ മൃതതുല്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ക്രോധത്തിൽനിന്ന് അവിവേകമുണ്ടാകുന്നു —
കാര്യാകാര്യവിഷയങ്ങളിൽ ഭ്രമമുണ്ടാകുന്നുവെന്നു താൽപര്യം.
എന്തെന്നാൽ, നിശ്ചയമായിട്ടും ക്രൂരനായവൻ വളരെ മൃഗനാ
യിട്ട് സ്വന്തഗുരുവിനെക്കൂടി നിന്ദിക്കുന്നു. അവിവേകത്തിൽ
നിന്ന് സ്മൃതിഭംഗം — ശാസ്ത്രങ്ങളുടേയും ആചാര്യന്മാരുടേയും
ഉപദേശത്താൽ സിദ്ധിച്ച സംസ്കാരത്തിൽനിന്നുണ്ടായ സ്മൃ
തിയുടെ നാശം — ഉണ്ടാകുന്നു. (സ്മൃതിഭംഗം — സ്മൃതി
യുടെ ഉൽപ്പത്തിക്കു ഹേതുവുണ്ടായാലും സ്മൃതിയുണ്ടാകാതി
രിക്കുക.) സ്മൃതിഭംഗത്തിൽനിന്ന് ബുദ്ധിനാശമുണ്ടാകുന്നു.
അന്തഃകരണത്തിന്നു കാര്യാകാര്യങ്ങളെ തിരിച്ചറിവാനുള്ള
യോഗ്യതയില്ലാതെയിരിക്കുന്നതു ബുദ്ധിയുടെ നാശമെന്നു
പറയപ്പെടുന്നു. ബുദ്ധിനാശംനിമിത്തം അവൻ തീരെ നശിച്ചു
പോകുന്നു. കാര്യാകാര്യവിഷയങ്ങളെ തിരിച്ചറിവാൻ തക്ക
അന്തഃകരണം അല്ലെങ്കിൽ ബുദ്ധി ഉള്ളവനാണ് പുരുഷൻ.
അന്തഃകരണത്തിന്ന് അതിനുള്ള യോഗ്യത ഇല്ലെങ്കിൽ ആ
പുരുഷൻ തീരെ നശിച്ചുപോകുന്നു. അതിനാൽ അവൻ ബുദ്ധി
നാശംനിമിത്തം നശിക്കുന്നു — പുരുഷാത്മത്തിന്ന് അവൻ
അയാഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സകല അനർത്ഥത്തിന്നും കാരണം വിഷയചിന്തനമാണെന്നു പറഞ്ഞത് ഇനി മോക്ഷത്തിനുള്ള കാരണമെന്നതെന്നു പറയുന്നു:

രാഗദ്വേഷവിയുക്കൈസ്തു വിഷയാനിന്ദ്രിയൈശ്ചരൻ
ആത്മവശൈശ്വര്യേയാത്താ പ്രസാദോധിഗച്ഛതി. 64

രാഗദ്വേഷവിയുക്കൈഃ രാഗദ്വേഷരഹിതങ്ങളായും
ആത്മവശൈഃ തനിക്കു സ്വാധീനങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന
ഇന്ദ്രിയൈഃ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ട്

വിഷയാൻ	അന്നപാനാദിവിഷയങ്ങളെ
ചരൻ ഇ	അനുഭവിക്കുന്നവനായാലും
വിധേയാത്മാ	സ്വാധീനമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ
പ്രസാദം	ശാന്തിയെ (മനസ്സമാധാനത്തെ)
അധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

എന്നാൽ, ജിതമാനസനായവൻ രാഗദ്വേഷരഹിതങ്ങളായും സ്വാധീനങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നവനായാലും മനസ്സമാധാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശ -ഭാ] ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തി സ്വഭാവേന രാഗദ്വേഷങ്ങൾമുഖമായിട്ടാകുന്നു. എന്നാൽ മോക്ഷത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ, രാഗദ്വേഷരഹിതങ്ങളായും സ്വാധീനങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു വഴ്ജിപ്പാൻ പാടില്ലാത്ത വിഷയങ്ങളെ മാത്രം അനുഭവിക്കുന്നവനായി ജിതമാനസനായിട്ട് പ്രസന്നതയെ (സ്വസ്ഥതയെ) പ്രാപിക്കുന്നു. വിധേയാത്മാ=തന്റെ ഇച്ഛപോലെ സ്വാധീനത്തിലിരിക്കുന്ന ആത്മാവോടു (അന്തഃകരണത്തോടു)കൂടിയവൻ.

പ്രസാദേ സർവ്വഭുഖാനാം ഹാനിരന്യോപജായതേ
പ്രസന്നചേതസോ ഹൃദാശു ബുദ്ധിഃ പര്യവതിഷ്ഠതേ. 65

പ്രസാദേ (സതി)	മനസ്സമാധാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ
അസ്യ	ഇവൻ
സർവ്വഭുഖാനാം	സകല ഭുഖങ്ങളുടേയും
ഹാനിഃ	നാശം
ഉപജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു
ഹി	എന്തെന്നാൽ
പ്രസന്നചേതസഃ	ശാന്തമനസ്സോടുകൂടിയവന്റെ
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
ആശു	വേഗം
പര്യവതിഷ്ഠതേ	സ്ഥിരമായി നില്ക്കുന്നു.

മനസ്സമാധാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ അവന്റെ സകല ഭുഖങ്ങളും നശിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ശാന്തമാനസന്റെ ബുദ്ധി ക്ഷണത്തിൽ സ്ഥിരമായി നില്ക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] പ്രസന്നതയെ പ്രാപിക്കുമ്പോൾ ആ യതിയുടെ ആദ്ധ്യാത്മികം മുതലായ സകല ഭുവ്വങ്ങൾക്കും നാശം സംഭവിക്കുന്നു. എന്നതന്നെയുമല്ല, സ്വച്ഛമായ അന്തഃകരണത്തോടുകൂടിയവന്റെ ബുദ്ധി ഭേദഗതിയിൽ സ്ഥിരമായി നില്ക്കുന്നു. ആകാശം പോലെ സർവ്വത്ര വ്യാപിച്ചു ആത്മസ്വരൂപനായിത്തന്നെ നിശ്ചലനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. (അതു ഹേതുവായിട്ടു ബുദ്ധിപ്രസാദത്തിനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു എന്നു വാക്യശേഷം.) മനഃപ്രസാദവും ബുദ്ധിസ്തൈര്യവുമുള്ളവന്റെ കൃതകൃത്യത ഇപ്രകാരമാകുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു യോഗിയായവൻ രാഗദോഷരഹിതങ്ങളായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു, ശാസ്ത്രവിരുദ്ധമല്ലാത്തവയും ഉപേക്ഷിപ്പാൻ പാടില്ലാത്തവയുമായ വിഷയങ്ങളിൽ മാത്രമേ പ്രവർത്തിക്കാവൂ എന്നു വാക്യാർത്ഥം.

അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ പ്രസന്നതയെ സ്തുതിക്കുന്നു:

നാസ്തി ബുദ്ധിരയുക്തസ്യ ന ചായുക്തസ്യ ഭാവനാ
ന ചാഭാവയതഃ ശാന്തിരശാന്തസ്യ കതഃ സുഖം? 66

അയുക്തസ്യ   ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ സ്വാധീനപ്പെടുത്താത്തവൻ

ബുദ്ധിഃ   ശാസ്ത്രങ്ങളിൽനിന്നും ആചാര്യനിൽനിന്നും സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്ന ആത്മവിഷയമായ ബുദ്ധി, പ്രജ്ഞ (ആത്മസ്വരൂപജ്ഞാനം)

ന അസ്തി   ഉണ്ടാകുന്നതല്ല
അയുക്തസ്യ   അജിതേന്ദ്രിയൻ
ഭാവനാ ച   ആത്മധ്യാനവും
ന   ഉണ്ടാകുന്നില്ല
അഭാവയതഃ   ആത്മധ്യാനത്തെ ചെയ്യാത്തവൻ

ശാന്തിഃ ന ച   ആത്മാവിൽ ചിത്തോപരമവും (മനസ്തൈര്യവും) ഇല്ല

അശാന്തസ്യ   മനഃസ്തൈര്യമില്ലാത്തവൻ
സുഖം കതഃ?   മോക്ഷാനന്ദമായിരിക്കുന്ന സുഖമെവിടെ?

ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ സ്വാധീനമില്ലാത്തവന്ന് ആത്മസ്വരൂപജ്ഞാനമോ ആത്മധ്യാനമോ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. ആത്മധ്യാനമില്ലാത്തവന്ന് ആത്മാവിൽ ചിന്തോപരമവുമുണ്ടാകുന്നതല്ല. ചിന്തോപരമമില്ലാത്തവന്ന് സുഖമെവിടെ?

[ശം-ഭാ] മനസ്സിനെ ധ്യാനത്തിൽ (സ്വാധീനത്തിൽ) ഉറപ്പിക്കുവാൻ ശേഷിയില്ലാത്തവന്ന് ആത്മസ്വരൂപവിഷയമായ ബുദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നില്ല. അസമാഹിതചിത്തത്വം (അയുക്തത്വം) ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ അഭിനിവേശമുണ്ടാകുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ അഭിനിവേശമില്ലാത്തവന്ന് ഉപശമമുണ്ടാകുന്നില്ല. അശാന്തപുരുഷൻ (ഉപശമമില്ലാത്തവൻ) സുഖമെവിടെ? വിഷയാനുഭവത്തിനുള്ള ഇച്ഛ (തൃഷ്ണ) യിൽനിന്ന് ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതെന്നതാണ് പരമാർത്ഥസുഖം. അതല്ലാതെ വിഷയങ്ങളിലുള്ള തൃഷ്ണയല്ല സുഖം; അതു ദുഃഖംതന്നെയാകുന്നു. തൃഷ്ണയുള്ളപ്പോൾ സുഖത്തിന്റെ ഗന്ധമാത്രംപോലും ഉണ്ടാകുന്നതല്ല എന്നർത്ഥം.

ഇന്ദ്രിയാണാം ഹി ചരതാം യന്മനോനവിധീയതേ

തദസ്യ ഹരതി പ്രജ്ഞാം വായുനാവമിവാംഭേരി. 67

ചരതാം	സ്വൈരമായി വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കുന്ന
ഇന്ദ്രിയാണാം (മധ്യേ) അവശീകൃതങ്ങളായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ മധ്യേ	
യൽ	യാതൊരു ഇന്ദ്രിയത്തെയും
മനഃ	മനസ്സ്
അനുവിധീയതേ	അനുഗമിക്കുന്നതു് (ഒന്നിച്ചു സഞ്ചരിക്കുന്നതു്)
തൽ	ആ ഒരു ഇന്ദ്രിയംതന്നെ
അസ്യ	ആ മനസ്സിന്റെ (അല്ലെങ്കിൽ ആ പുരുഷന്റെ)
പ്രജ്ഞാം	വിവേകത്തെ
അംഭേരി	വെള്ളത്തിൽ (പ്രവൃത്തതിൽ)
നാവം	കപ്പലിനെ

വായുഃ ഇവ കാഠറു എന്നപോലെ
ഹരതി ഹി വലിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു.

സൈന്ധവരായി വിഷയങ്ങളിൽ സഞ്ചരിക്കുന്ന അവശീകൃതങ്ങളായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ യാതൊരു ഇന്ദ്രിയത്തെയാണ് മനസ്സ് പിൻതുടരുന്നത് ആ ഒരന്ദ്രിയംതന്നെ ആ മനസ്സിന്റെ വിവേകത്തെ, സമുദ്രത്തിൽ കപ്പലിനെ കാഠറു എന്നപോലെ, വലിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു. (സമുദ്രത്തിൽ കാഠറു പ്രമത്തനായിരിക്കുന്ന ഒരുവന്റെ കപ്പലിനെ അപിടവിടെ അടിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നതുപോലെ ഒരു ഒര ഇന്ദ്രിയംതന്നെ പ്രജ്ഞയെ വിഷയത്തിലേക്കിഴിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെല്ലാം കൂടിയൊരു പ്രജ്ഞയെ ഹരിക്കുന്നു എന്ന കാര്യം പറയാനുണ്ടോ?)

[ശം.-ഭാ] യാതൊരു മനസ്സാണ് സ്വസ്വവിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ അനുവർത്തിക്കുന്നത്, യാതൊരു മനസ്സാണ് അതാതിന്ദ്രിയത്തിന്റെ പ്രത്യേകവിഷയത്തെ തിരിച്ചറിവാനുദ്യോഗിക്കുന്നത്, ആ മനസ്സ് ആത്മാനന്തരവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ആ യതിയുടെ പ്രജ്ഞയെ നശിപ്പിക്കുന്നു. എന്താണത്? —സമുദ്രത്തിൽ കപ്പലിനെ കാഠറു എപ്പകാരമാണ് വേണ്ട മാഗ്നറ്റിൽനിന്നു തെറ്റിച്ചു വേണ്ടാത്തവഴിക്കോടിക്കുന്നത് അതുപോലെ മനസ്സ് യതിയുടെ ആത്മവിഷയമായ പ്രജ്ഞയെ അപഹരിച്ചു അതിനെ വിഷയചക്രനന്തരത്വ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു.

തസ്മാദ്യസ്യ മഹാബാഹോ നിഗൃഹീതാനി സർവ്വശഃ

ഇന്ദ്രിയാണീന്ദ്രിയാത്മേഭ്യസ്തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ. 68

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ മഹാബാഹുവായ അജ്ജന
തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ട്
യസ്യ	യാതൊരുവന്റെ
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
സർവ്വശഃ	സകല
ഇന്ദ്രിയാത്മേഭ്യഃ	വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും
നിഗൃഹീതാനി	നിവർത്തിക്കപ്പെടുന്നുവോ
തസ്യ	അവന്റെ

പ്രജ്ഞാ ജ്ഞാനം
പ്രതിഷ്ഠിതാ ഉച്ചതാകുന്നു.

ആ മതുകൊണ്ട് അല്ലയോ അജ്ഞന, എവന്റെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളാണ് വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കപ്പെടുന്നത്, അവന്റെ ജ്ഞാനം ഉച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വിഷയങ്ങളിലുള്ള പ്രവൃത്തിയിൽ ഭോഷമുണ്ടെന്നു കാണിക്കപ്പെട്ടു. അതു ഹേതുവായിട്ടു് അല്ലയോ അജ്ഞന, ഏതു യതിയുടെയാണു് മനസ്സു മുതലായ സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളും ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കപ്പെടുന്നത് അവന്റെ പ്രജ്ഞ ഉച്ചതായി ഭവിക്കുന്നു.

യാ നിശാ സച്ഛ്രതാനാം തസ്യാം ജാഗർത്തി സംയമീ

യസ്യാം ജാഗ്രതി ഭൂതാനി സാ നിശാ പശ്യതോ മനേഃ. 69

സച്ഛ്രതാനാം	സകല പ്രാണികൾക്കും
യാ	യാതൊരാത്തനിഷ്ഠയാണു്
നിശാ	രാത്രിപോലെയാകുന്നതു്
തസ്യാം	ആ ആത്മനിഷ്ഠയിൽ
സംയമീ	ജിതേന്ദ്രിയനായ വിവേകി
ജാഗർത്തി	ഉണർന്നിരിക്കുന്നു, ബോധത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു
യസ്യാം (തു)	യാതൊരു വിഷയനിഷ്ഠയിൽ (അജ്ഞാനദശയിൽ)
ഭൂതാനി	പ്രാണികൾ
ജാഗ്രതി	ഉണർന്നിരിക്കുന്നുവോ
സാ	ആ അജ്ഞാനാവസ്ഥ, വിഷയനിഷ്ഠ
പശ്യതഃ	ആത്മതത്ത്വത്തെ ദർശിക്കുന്ന
മനേഃ	മനിക്കു്
നിശാ	രാത്രിയാകുന്നു.

യാതൊരാത്തനിഷ്ഠ സകലപ്രാണികൾക്കും രാത്രിപോലെ (ശുദ്ധ അന്ധകാരംപോലെ)യിരിക്കുന്നുവോ ആ നിഷ്ഠയിൽ വിവേകിയായവൻ ഉണർന്നിരിക്കുന്നു. യാതൊരുജ്ഞാനദശയിൽ (വിഷയനിഷ്ഠയിൽ) പ്രാണികൾ ഉണർന്നിരിക്കുന്നുവോ

(ബോധത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവോ) ആ ദശ ആത്മതത്ത്വത്തെ ദർശിക്കുന്നവന്നു രാത്രിയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] പരമാത്മതത്ത്വം സകലപ്രാണികൾക്കും രാത്രി പോലെയാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, രാത്രി തമഃസ്വഭാവമാകയാൽ ഒരു പദാത്മത്തേയും തിരിച്ചറിവാൻ പാടില്ലാതെയാക്കിത്തീർക്കുന്നു. ആ പരമാത്മതത്ത്വം സ്ഥിതപ്രജ്ഞനുമാത്രമേ ഗോചരമാവുകയുള്ളൂ. എപ്രകാരമാണ് രാത്രിഞ്ചരന്മാർക്ക് (രാക്ഷസന്മാർക്ക്) പകലായത് അന്യന്മാർക്ക് രാത്രിയായി ഭവിക്കുന്നത് അതുപോലെ രാത്രിഞ്ചരസ്ഥാനീയന്മാരായ അജ്ഞാനികളായ സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കും പരമാത്മതത്ത്വം രാത്രിപോലെ അന്ധകാരമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, പരമാത്മതത്ത്വത്തിൽ ബുദ്ധിയെ ഉറപ്പിക്കാത്തപക്ഷം അതു ഗോചരമാകുന്നതല്ല. പരമാത്മതത്ത്വലക്ഷണമായും അജ്ഞാനം നിദ്രയായുമിരിക്കുന്ന ആ ദശയിൽ ജിതേന്ദ്രിയനായ യോഗി (പകലെന്നപോലെ) ഉണർന്നിരിക്കുന്നു (ബോധത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു). 'അവൻ ഗ്രാഹകൻ, അതു ഗ്രാഹ്യവസ്തു' എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഭേദലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ അജ്ഞാനമാകുന്ന നിദ്രയിൽ ഉറങ്ങിത്തന്നെ കിടക്കുന്ന ഭൂതങ്ങൾ ഏതവസ്ഥയിലാണ് ഉണർന്നിരിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നത്—യാതൊരവസ്ഥയിലാണ് സർവ്വഭൂതങ്ങളും രാത്രിയിൽ ഉറങ്ങിക്കൊണ്ടു സ്വപ്നം കാണുന്നവരെപ്പോലെയിരിക്കുന്നത്—ആ അവസ്ഥ പരമാത്മതത്ത്വത്തെ അറിയുന്ന മുനിക്കു രാത്രിപോലെയാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതു് അവിദ്യാരൂപമായിത്തന്നെയാിരിക്കുന്നു.

അതു ഹേതുവായിട്ട് അവിദ്യാവസ്ഥയിൽ മാത്രമേ കർമ്മങ്ങൾ വിധിക്കപ്പെടുന്നുള്ളൂ; വിദ്യാവസ്ഥയിലില്ല. വിദ്യയുണ്ടാകുമ്പോൾ അവിദ്യ, സൂര്യോദയത്തിൽ രാത്രിയിലെ ഇരുട്ടെന്നപോലെ, നശിക്കുന്നു. വിദ്യയുണ്ടാകുന്നതിന്നുമുമ്പ് ക്രിയാകാരകഫലഭേദരൂപമായിരിക്കുന്ന അവിദ്യ പ്രമാണബുദ്ധിയോടുകൂടി ഗ്രഹിക്കപ്പെടുകയും സകല കർമ്മങ്ങൾക്കും ഹേതുവായി ഭവിക്കുകയുംചെയ്യുന്നു. പ്രമാണബുദ്ധികൂടാതെ ഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നത് കർമ്മത്തിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നില്ല. പ്രമാണഭൂതമായ വേദം വിധിച്ചിട്ടുള്ള ഈ കർമ്മം ഞാൻ ചെയ്യേണ്ടതോ

ണല്ലോ എന്നു വിചാരിച്ചു് ഒരുവൻ കർമ്മത്തിൽ കർത്താവായി പ്രവർത്തിക്കുന്നു. ഇതെല്ലാം രാത്രി എന്നപോലെ അവിദ്യ മാത്രമാണ് (അജ്ഞാന കല്പിതം മാത്രമാണ്) എന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ഈ സകലഭേദങ്ങളും രാത്രി എന്നപോലെ അജ്ഞാനമാകുന്ന അന്ധകാരംകൊണ്ടുണ്ടായതാകുന്നു എന്ന ജ്ഞാനം ആർക്കുണ്ടാകുന്നുവോ ആ ആത്മജ്ഞാനിയുടെ അധികാരം സർവ്വകർമ്മസന്നിധൗതന്നെയൊകുന്നു. അല്ലാതെ, കർമ്മം ചെയ്യുന്നതിൽ അധികാരമില്ല. 'തൽ ബുദ്ധയസ്സഭാത്മാനഃ' (അ. 5, ശ്ലോ. 17) എന്നു മുതലായവയെക്കൊണ്ടു് അങ്ങനെയുള്ളവനു് ആത്മനിഷ്ഠയിൽത്തന്നെയാണ് അധികാരമെന്നു ഭഗവാൻ ഇനി കാണിക്കുന്നതാണ്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—പ്രവർത്തകമായ പ്രമാണത്തിന്റെ (വിധിയുടെ) അഭാവത്തിങ്കൽ പ്രവൃത്തിയുണ്ടാകുന്നതല്ല.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മജ്ഞാനത്തിന്നു സ്വാത്മാതന്നെയാണ് വിഷയം. ഒരുവനു സ്വന്ത ആത്മാവിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നതിന്നു പ്രമാണമാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാവാണ് എന്നതുകൊണ്ടുതന്നെ. എന്നുതന്നെയു മല്ല, സർവ്വപ്രമാണങ്ങളുടെ അവസാനവും അവിടെ (ആത്മാവിൽ) ആകുന്നു. ആത്മസ്വരൂപമറിയപ്പെട്ടതിന്റെശേഷം പ്രമാണത്വത്തിന്നു പിന്നേയും പ്രമാണപ്രമേയവ്യവഹാരമുണ്ടാകുന്നതല്ല. അവസാനപ്രമാണമായ വേദം ആത്മാവിന്നു പ്രമാതൃത്വത്തെ നിഷേധിക്കുന്നു; നിഷേധിക്കുന്നതോടുകൂടി അതു (വേദം) പ്രമാണമല്ലാതെയായി ഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഉറക്കമുണർവന്നു സ്വപ്നകാലം എപ്രകാരമാണു പ്രമാണമല്ലാതെയായി ഭവിക്കുന്നതു് അപ്രകാരം ആത്മബോധം വന്നവനു വേദം അപ്രമാണമായി ഭവിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ സാധാരണയായി നാം ഒരു വസ്തുവിനെ അറിഞ്ഞാൽ പിന്നെ അതിനെത്തന്നെ മറ്റൊരു പ്രമാണംകൊണ്ടു് ഒന്നുകൂടി അറിവാൻ ശ്രമിക്കാറില്ല. അതിനാൽ ആത്മാവിനെ അറിയുന്നവനു് കർമ്മത്തിൽ അധികാരമില്ല എന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

ആപുര്യമാണമചലപ്രതിഷ്ഠം

സമുദ്രമാപഃ പ്രവിശന്തി യദൽ

തദാൽ കാമാ യം പ്രവിശന്തി സദ്യേ
സ ശാന്തിമാപ്പോതി ന കാമകാമീ.

70

ആപുര്യമാണം	ജലംകൊണ്ടു നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും
അചലപ്രതിഷ്ഠം	സ്ഥിരമായി നില്ക്കുന്നതുമായ
സമുദ്രം	സമുദ്രത്തെ
ആപഃ	(നദി മുതലായതിലെ) ജലങ്ങൾ
യദാൽ	എപ്രകാരമാണ്
പ്രവിശന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നത്
തദാൽ	അപ്രകാരം
സദ്യേ കാമാഃ	സകല വിഷയങ്ങളും
യം	അന്തർദ്ദൃഷ്ടിയോടുകൂടിയ യാതൊരു മുനിയെ
പ്രവിശന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ശാന്തിം	കൈവല്യത്തെ, മോക്ഷത്തെ
ആപ്പോതി	പ്രാപിക്കുന്നു
കാമകാമീ	വിഷയങ്ങളെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ
ന	മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും സ്ഥിരമായിരിക്കുന്നതുമായ സമുദ്രത്തെ എപ്രകാരമാണ് നദി മുതലായതിലെ ജലങ്ങൾ പ്രവേശിക്കുന്നത് അതുപോലെ, യാതൊരു ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനെയൊന്നും സർവ്വവിഷയങ്ങളും പ്രവേശിക്കുന്നത് അവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. വിഷയങ്ങളിലിച്ഛയുള്ളവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ജലംകൊണ്ടു നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും ചലനംകൂടാതെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതുമായ സമുദ്രത്തെ നാലുപുറത്തുനിന്നും ഒഴുകുന്ന ജലങ്ങൾ എപ്രകാരമാണ് പ്രവേശിക്കുന്നത്—(ജലങ്ങൾ പ്രവേശിച്ചാലും) തനിക്കു യാതൊരു വികാരവും കൂടാതെ സ്വാത്മസ്ഥമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്ന സമുദ്രത്തെ എപ്രകാരമാണ് പ്രവേശിക്കുന്നത്—അതുപോലെ, വിഷയസന്നിധിയിലായാലും യാതൊരു മുനിയെയാണു് നാനാവിധ ഇച്ഛാവിശേഷങ്ങൾ, സമുദ്രത്തിൽ ജലമെന്നപോലെ, അവനിൽ ഒരു വികാരത്തേയും ചെയ്യാതെ പ്രവേശിക്കുന്നത്—യാതൊരുവ

നെയാണ് ഇച്ഛകൾ തങ്ങളുടെ വശമാക്കാതെ അവ അവനിൽ ലയിക്കുന്നത്—അവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. വിഷയങ്ങളെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. വിഹായ കാമാൻ യഃ സർവ്വാൻ പരമാശ്വരതി നിഃസ്പൃഹഃ നിർമ്മമോ നിരഹങ്കാരഃ സ ശാന്തിമധിഗച്ഛതി. 71

യഃ പരമാൻ	യാതൊരു പുരുഷൻ
സർവ്വാൻ കാമാൻ	(പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള) സകല ഇച്ഛകളേയും
വിഹായ	ഉപേക്ഷിച്ച്
നിഃസ്പൃഹഃ	(പ്രാപിക്കാത്ത) യാതൊന്നിലുമില്ലാത്തവനായി
നിർമ്മമഃ	ഭോഗസാധനങ്ങളിൽ മമത (എന്റെ എന്ന ബുദ്ധി) ഇല്ലാത്തവനായി
നിരഹങ്കാരഃ (സൻ)	അഹങ്കാരമില്ലാത്തവനായി
ചരതി	(പ്രാദബ്ധവശേന ഭോഗങ്ങളെയനുഭവിച്ചുകൊണ്ട് എവിടെയെങ്കിലും) സഞ്ചരിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ശാന്തിം	മോക്ഷത്തെ
അധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

യാതൊരു പുരുഷൻ സകല ഇച്ഛകളേയും ഉപേക്ഷിച്ച് ഒന്നിലുമില്ലാത്തവനായി മമതയില്ലാത്തവനായി അഹങ്കാരരഹിതനായി സഞ്ചരിക്കുന്നുവോ അവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരു സന്ന്യാസിയാണ് സകല കാമങ്ങളേയും പരിത്യജിച്ച കേവലം ജീവനത്തിനു മാത്രം ചേഷിക്കുന്നവനായി സഞ്ചരിക്കുന്നത്—ശരീരജീവിതത്തിൽക്കൂടി ഇച്ഛാശൂന്യമായില്ലാത്തവനായി, ശരീരജീവനത്തിനു വേണ്ടുന്ന പദാർത്ഥങ്ങളിലുംകൂടി എന്റെ എന്ന അഭിനിവേശമില്ലാത്തവനായി, താൻ വിദ്യാനാണെന്നുള്ള അഭിമാനവുമില്ലാത്തവനായി, യാതൊരു സന്ന്യാസിയാണ് സഞ്ചരിക്കുന്നത്—അപ്രകാരമിരിക്കുന്ന സ്ഥിതിപ്രജ്ഞൻ, ബ്രഹ്മവിത്തും, സംസാ

രദ്ദഃഖത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നതായ നിർവാണമെന്ന പായപ്പെടുന്ന ശാന്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവൻ ബ്രഹ്മതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നു എന്നതും..

ഏഷാ ബ്രാഹ്മീ സ്ഥിതിഃ പാതം നൈനാം പ്രാപ്യ വിമുക്ത്യതി സ്ഥിതാസ്യാമന്തകാലേപി ബ്രഹ്മനിർവാണമുച്ഛതീ. 72

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അജ്ഞന
ബ്രാഹ്മീ സ്ഥിതിഃ	ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠ
ഏഷാ	ഇപ്രകാരമാകുന്നു (ഇതുവരെ പറഞ്ഞതാകുന്നു)
ഏനാം	ഈ ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠയെ
(പരമേശ്വരാരാധനേന വിശുദ്ധാന്തഃകരണഃ	
പുമാൻ)	പരമേശ്വരാരാധനംകൊണ്ടു മനഃശുദ്ധിവന്ന പുരുഷൻ
പ്രാപ്യ	പ്രാപിച്ചിട്ട്
ന വിമുക്ത്യതി	പിന്നെയും സംസാരമോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല
(യതഃ)	എന്തെന്നാൽ
അന്തകാലേ അപി	മരണകാലത്തിൽക്കൂടി
അസ്യാം	ഈ ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയിൽ
സ്ഥിതാ	(ക്ഷണമാത്രം) ഇരുന്നാലും
ബ്രഹ്മനിർവാണം	ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയത്തെ
ഋച്ഛതീ	പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠ എന്നത് ഇതുവരെ പറഞ്ഞുവന്നതാകുന്നു. ഈ ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠയെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ ആരും സംസാരമോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ഈ ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽ മരണകാലത്തു മാത്രമേ ഇരിപ്പാൻ സംഗതിവന്നുള്ളവെങ്കിലും അവൻ ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. (അപ്പോൾ പിന്നെ ബാല്യംമുതൽ തന്നെ ബ്രഹ്മജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൻ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുമെന്നു പറയേണ്ടമോ?)

[ശ്ലോ-ഭാ] ഇതുവരെ പറഞ്ഞുപെട്ട അവസ്ഥ --- സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിച്ചു ബ്രഹ്മരൂപമായിത്തന്നെയുള്ള സ്ഥിതി --- ആകുന്നു ബ്രഹ്മനിഷ്ഠ. ഈ അവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ (ഭക്തൻ) മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ഈ ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയിൽ മരണകാലത്തു മാത്രംപോലും സ്ഥിതിചെയ്താൽ ഭക്തൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ ബ്രഹ്മചര്യം മുതൽക്കുതന്നെ സർവ്വത്തേയും സന്ന്യസിച്ച ജീവകാലം മുഴുവൻ ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്നവൻ ബ്രഹ്മനിർവ്വാണത്തെ പ്രാപിക്കുമെന്നു പറയേണമോ?

ഇതി ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാസൂചനിഷ്ഠ ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞാനസംവാദേ

സാംഖ്യയോഗോ നാമ

ദ്വിതീയോദ്ധ്യായഃ

സാംഖ്യയോഗമെന്ന രണ്ടാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

മൂന്നാമദ്യായം

[ശം-ഭാ] പ്രവൃത്തിമാഗ്നമായി യോഗബുദ്ധിയും, നിവൃത്തി മാഗ്നമായി സാംഖ്യബുദ്ധിയും, ഇങ്ങനെ രണ്ടുവക ബുദ്ധികൾ ഈ ശാസ്ത്രത്തിൽ ഭഗവാനാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. 'പ്രജഹാതി യദാ കാമാൻ' (അ. 2, ശ്ലോ. 55) എന്ന ശ്ലോകംകുതൽ അദ്ധ്യാ യാവസാനംവരെ, സാംഖ്യബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ചവർക്ക് സന്നയാസമാണ് കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ളത് എന്നും, 'ഏഷാ ബ്രാഹ്മീ സ്ഥിതിഃ' (അ. 2, ശ്ലോ. 72) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ട് ആ നിഷ്കൊണ്ടുതന്നെ അവർ കൃതാത്മന്തരാകുമെന്നും ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. എന്നാൽ ഭഗവാൻ അജ്ഞനോടു യോഗബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ച് "കർമ്മണ്യേവാധികാരസ്തേ; മാ തേ സംഗോസ്തപ കർമ്മണി" എന്നിങ്ങനെ കർമ്മത്തെത്തന്നെ ചെയ്യാൻ പദേശിച്ചു. എങ്കിലും, അതുകൊണ്ട് (കർമ്മംകൊണ്ട്)തന്നെ ശ്രേയസ്സിനെ പ്രാപിക്കുമെന്നു പറഞ്ഞതുമില്ല. ഇതു രണ്ടും കേട്ടപ്പോൾ പരിഭ്രമിച്ചവശായിട്ട് അജ്ഞൻ ഭഗവാനോടു താഴെ പറയുംപ്രകാരം പറയുന്നു.

അജ്ഞനുള്ള ഈ പര്യായലീലാവം യുക്തംതന്നെയാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, സ്വഭേദം മോക്ഷേച്ഛുവുമായ അജ്ഞൻ ശ്രീഭഗവാൻ ആദ്യം മോക്ഷപ്രാപ്തിക്കു സാക്ഷാൽ സാധനമായ സാംഖ്യബുദ്ധിനിഷ്ഠയെ ഉപദേശിച്ചതിന്റെശേഷം പിന്നെ മോക്ഷപ്രാപ്തിക്കു സാക്ഷാൽ സാധനമല്ലാത്തതും നിയമേന ഫലം സിദ്ധിക്കുമെന്നു വിശ്വസിക്കുവാൻ പാടില്ലാത്തതും അനേകദോഷങ്ങളോടുകൂടിയതുമായ കർമ്മത്തെ ചെയ്യാൻ അജ്ഞനോടാജ്ഞാപിക്കുന്നതെങ്ങനെയാകുന്നു? "ജ്ഞായസീ ചേൽ" എന്ന അജ്ഞന്റെ ചോദ്യം (അപ്പോൾ പരിഭ്രമിച്ചിരിക്കുന്ന അജ്ഞന്റെ മനസ്സിന്) അനുരൂപമായിരിക്കുന്നു. (സാംഖ്യം, യോഗം എന്നു മുൻപിവരിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരം) വിഭാഗിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ഭഗവാന്റെ മറുപടിയും യുക്തമായിരിക്കുന്നു.

ചിലർ അർജ്ജുനന്റെ ചോദ്യത്തിന്നു വേറെവിധം അർത്ഥം പറയുകയും അതിനുള്ള ഭഗവാന്റെ മറുപടിയെ

ചോദ്യത്തിന്നു വിരോധമായി വ്യാഖ്യാനിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. തങ്ങൾ ചെയ്തിട്ടുള്ള വ്യാഖ്യാനത്തിന്റെ പ്രസ്താവനയിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ഗീതാത്മത്തിന്നു വിപരീതമായിട്ടാണ് അവർ ഈ സന്ദർഭത്തിലുള്ള ചോദ്യോത്തരങ്ങൾക്കു വ്യാഖ്യാനം ചെയ്യുന്നത്. എങ്ങനെ എന്നാൽ — സകലവർണ്ണാശ്രമികൾക്കും ജ്ഞാനവും കർമ്മവും ഒന്നിച്ചു വിധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എന്നാണ് ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ നിരൂപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അത്ഥം. എന്ന് അവർ പ്രസ്താവനയിൽ പറയുന്നു. പിന്നെ ജീവപര്യന്തം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടവരായ ശ്രുതിപോദിതങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ച് കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടുമാത്രം മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നതിനെ വിശേഷിച്ച് നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ യോഗികൾക്കു കർമ്മനിഷ്ഠയും സന്ന്യാസികൾക്കു ജ്ഞാനനിഷ്ഠയും ഇങ്ങനെ ഓരോ ആശ്രമിക്കും ഓരോ നിഷ്ഠയെ മാത്രമേ ഭഗവാൻ ഇവിടെ (മൂന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ) ഉപദേശിക്കുന്നുള്ളൂ എന്നും അവർതന്നെ പറയുന്നു.

അപ്പോൾ ജന്മപര്യന്തം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ശ്രുതിപോദിതങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കാമെന്നുവരുന്നു. ഇങ്ങനെ വിരോധമായ അത്ഥത്തെ ഭഗവാൻ അർജ്ജുനനായിക്കൊണ്ടുപദേശിച്ചു എന്നതെങ്ങനെ? ശ്രോതാവായ അർജ്ജുനൻ അതിനെ സ്വീകരിച്ചു എന്നതും എങ്ങനെ? വ്യാഖ്യാതാവും ഈ വിരുദ്ധാത്മത്തിന്നു ഇങ്ങനെ സമാധാനം പറയുമായിരിക്കാം—ശ്രുതകർമ്മങ്ങളെ പരിത്യജിച്ച് കേവലം ആത്മജ്ഞാനംകൊണ്ടു മാത്രമുള്ള മോക്ഷം ഗൃഹസ്ഥന്മാർക്കു മാത്രമേ നിഷേധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളൂ; അന്യാശ്രമികൾക്കില്ല.

ഇതും അസംബന്ധംതന്നെ. എന്തെന്നാൽ, വ്യാഖ്യാതാവും പ്രസ്താവനയിൽ സകല ആശ്രമികൾക്കും ജ്ഞാനവും കർമ്മവും ഒന്നായിട്ടാണ് ഗീതാശാസ്ത്രം ഉപദേശിക്കുന്നതെന്ന് ആദ്യം പറഞ്ഞിന്റെശേഷം ഇവിടെ (മൂന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ) അതിന്നു വിപരീതമായി ചില ആശ്രമികൾക്കുമാത്രം കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടാണ് മോക്ഷസിദ്ധി എന്ന് എങ്ങനെ പറയാം?

അല്ലെങ്കിൽ വ്യാഖ്യാതാവും ഈ വിരുദ്ധാത്മത്തിന്നു ഇങ്ങനെ സമാധാനം പറയുമായിരിക്കാം—ശ്രുതകർമ്മങ്ങളെ

മാത്രമുദ്ദേശിച്ചാണ് ഈ വാക്ക്. ശ്രൗതകർമ്മങ്ങൾ കൂടാതെ കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടുള്ള മോക്ഷമാണ് ഗൃഹസ്ഥന നിഷേധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ഇവിടെ സ്താത്തകർമ്മങ്ങൾ ഗൃഹസ്ഥന് കൃത്യങ്ങളാണെങ്കിലും അവ ഇല്ലാത്തപോലെ വിചാരിക്കപ്പെടുന്നു. അതുകൊണ്ട് കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടുള്ള മോക്ഷം ഗൃഹസ്ഥനമാത്രം നിഷേധിക്കപ്പെടുന്നു.

ഇതും വിരുദ്ധംതന്നെ. എന്തെന്നാൽ, സ്താത്തകർമ്മത്തോടുകൂടിയ ജ്ഞാനംകൊണ്ടുള്ള മോക്ഷം ഗൃഹസ്ഥനമാത്രം നിഷേധിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നും അന്യാശ്രമികൾക്ക് വിരോധിക്കപ്പെടുന്നില്ല എന്നുമുള്ള സംഗതി വിവേകികളാൽ എങ്ങനെ ഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നു? സന്ന്യാസികൾക്ക് മോക്ഷസാധനമായി ജ്ഞാനവും സ്താത്തകർമ്മവും കൂട്ടിച്ചേർക്കപ്പെടുന്നുവെങ്കിൽ ഗൃഹസ്ഥനും മോക്ഷസാധനമായിട്ട് സ്താത്തകർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയതെന്നെയുള്ള ജ്ഞാനമാകുന്നു, അല്ലാതെ ശ്രൗതകർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ ജ്ഞാനമല്ല.

അല്ലെങ്കിൽ വ്യാഖ്യാതാവ് ഈ വിരുദ്ധാത്മത്തെ വേറൊരു മാതിരി വ്യാഖ്യാനിക്കുമായിരിക്കാം—ശ്രൗതവും സ്താത്തവുമായ കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ ജ്ഞാനം ഗൃഹസ്ഥനമാത്രം മോക്ഷസാധനമായി ഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ സന്ന്യാസികൾ സ്താത്തകർമ്മങ്ങളോടുകൂടി മാത്രമുള്ള ജ്ഞാനമാണ് മോക്ഷസാധനമായി ഭവിക്കുന്നത്. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ ബഹുപ്രയാസമായും ദുഃഖരൂപമായുമുള്ള ശ്രൗതസ്താത്തകർമ്മങ്ങൾ എല്ലാം ഗൃഹസ്ഥന്റെ തലയരികിൽത്തന്നെ പെടുന്നു.

(കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നതിൽ) ആയാസം വളരെയുള്ളതുകൊണ്ട് ഗൃഹസ്ഥനമാത്രമേ മോക്ഷമുള്ള എന്നും, ശ്രൗതമായ നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാത്ത അന്യാശ്രമികൾക്കു മോക്ഷസിദ്ധിയുണ്ടാകുന്നതല്ല എന്നും അവർ പറയുമായിരിക്കാം. അതും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, സകല ഉപനിഷത്തുകളിലും ഇതി

ഹാസങ്ങളിലും പുരാണങ്ങളിലും യോഗശാസ്ത്രങ്ങളിലും മുഖ്യമായി സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസമാണ് വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. (ബ്രഹ്മചര്യം, ഗാർഹസ്ഥ്യം, വാനപ്രസ്ഥം എന്നീ മൂന്ന്) ആശ്രമങ്ങളിൽക്കൂടി ക്രമമായിട്ടോ, (അല്ലെങ്കിൽ മൂന്നാശ്രമങ്ങളിൽ ഏതെങ്കിലും) ഒന്നിൽനിന്നോ (എപ്പോൾ വൈരാഗ്യം വരുന്നുവോ അപ്പോൾ) നാലാശ്രമമായ സന്ന്യാസത്തെ സ്വീകരിക്കാമെന്നു ശ്രുതിസ്മൃതികളിലും പറയുന്നുണ്ട്.

അപ്പോൾ സർവാശ്രമികൾക്കും ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളുടെ സമുച്ചയം സിദ്ധമായല്ലോ എന്നു പറയുന്നുവെങ്കിൽ അതും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, മുഖ്യമായി സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസമാണ് വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ഇതിന്നു താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്രുതികൾ പ്രമാണമാകുന്നു.

“പുനരത്രേഷണായാശ്ച വിത്തേഷണായാശ്ച ലോകേഷണായാശ്ച വൃതമായാഥ ഭിക്ഷാചര്യം ചരന്തി” (=പുത്രൻ, ധനം, ധാന്യം ഇവയിൽ ആശയെ ത്യജിച്ചിട്ട് അവർ ഭിക്ഷയെടുത്തു നടക്കുന്നു) (ബ്രഹ. ഉപ. 3. 5. 1). “തസ്മാൽ സംന്യാസമേഷാ തപസാമതിരിഷ്തമാഹുഃ, ന്യാസ ഏവാത്യരേചയൽ” (=ആയതുകൊണ്ട് സന്ന്യാസമാണ് എല്ലാ തപസ്സുകളിലും ഉൽകൃഷ്ടമായത്) (തൈ. ഉപ. 4. 79. 78). “ന കർമ്മണാ ന പ്രജയാ ധനേന ത്യാഗേ നൈകേ അമൃതത്വമാനശുഃ” (=കർമ്മംകൊണ്ടോ ധനംകൊണ്ടോ സന്തതികൊണ്ടോ അല്ല, വെറും സന്ന്യാസം ഒന്നുകൊണ്ടു മാത്രമാണ്, ചിലർ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിച്ചത്) (തൈ. ഉപ. 4. 12). “ബ്രഹ്മചര്യദേവ പ്രവ്രജേൽ” (=ബ്രഹ്മചാരിയായിരിക്കുമ്പോൾ തന്നെ ഒരുവൻ സർവ്വം സന്ന്യസിക്കാം) (ജാ. ഉപ. 4). താഴെക്കാണിക്കുന്ന സ്മൃതിവാക്യങ്ങളും മുൻപറഞ്ഞ അഭിപ്രായത്തിന്നു പ്രമാണമാകുന്നു.

“ത്യജ ധർമ്മമധർമ്മഞ്ച ഉദേ സത്യാനുതേ ത്യജ

ഉദേ സത്യാനുതേ ത്യക്ത്വാ യേന ത്യജസി തത്ത്യജ.”

(=ധർമ്മത്തേയും ധർമ്മത്തേയുമുപേക്ഷിക്കുക. സത്യത്തേയുമുപേക്ഷിക്കുക. നീ എന്തുകൊണ്ട് അവയെ ഉപേക്ഷിച്ചുവോ ഒട്ടക്കം അതിനേയുമുപേക്ഷിക്കുക.)

“സംസാരമേവ നിസ്സാരം ദൃഷ്ട്വാ സാരഭിദക്ഷയാ
പ്രവ്രജന്ത്യക്തോഭാഹാഃ പരം വൈരാഗ്യമാശ്രിതാഃ.”

(=സംസാരം നിസ്സാരമാണെന്നുകണ്ടു് അതിന്റെ സൂക്ഷ്മത്തെ അറിവാനുള്ള ഇച്ഛയോടുകൂടിയവനായി ബ്രഹ്മചാരി ഏറ്റവും വൈരാഗ്യത്തെ പ്രാപിച്ചു സകലത്തെയുമുപേക്ഷിക്കുന്നു.)
(ബ്രഹ്മസ്തതി)

“പരമാത്മനി യോ രക്ഷേതോ യോ രക്ഷേതാപരമാത്മനി
സർവ്വൈഷണാവിനിർമുക്തഃ സ ഭക്ഷേപ്യം ഭോക്തൃമഹന്തി.”

(=യാതൊരുവൻ സകല ഇച്ഛകളേയുമുപേക്ഷിച്ചു പരമാത്മാവിൽ പ്രീതിയോടും പരമാത്മവ്യതിരിക്തമായിരിക്കുന്ന ദൃശ്യപ്രപഞ്ചത്തിൽ വൈരാഗ്യത്തോടുംകൂടിയവനായിരിക്കുന്നുവോ അവൻ ഭിക്ഷയെടുത്തു ഭുജിപ്പാൻ [സന്ന്യസിപ്പാൻ] അർഹനാകുന്നു.)

“കർമ്മണാ ബധ്യതേ ജന്തുർവിദ്യയാ ച വിമുച്യതേ
തസ്മാൽ കർമ്മ ന കർവ്വതി യതഃ പാരദശിനഃ.”

(=ഒരുവൻ കർമ്മത്താൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ വിദ്യയാൽ അവൻ മോചിക്കപ്പെടുകയും ചെയ്യുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു് സൂക്ഷ്മശീലം കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നില്ല) (മ. ഭ. ശാ. പ. മോ. ധ. 241. 7) എന്നു ശുകാൻശാസനം. ഇവിടെയും (ഭഗവദ്ഗീതയിലും) “സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ സംന്യസ്യ....” (=സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും മനസ്സുകൊണ്ടു് സന്ന്യസിച്ചിട്ടു്....) എന്നു പറയുന്നു.

മോക്ഷം ഒരു കർമ്മത്തിന്റെ ഫലമല്ലായ്താൽ മോക്ഷത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനു് കർമ്മംകൊണ്ടു് യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങൾ പ്രത്യവായഭോഷത്തെ പരിഹരിപ്പാൻവേണ്ടിയാണെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. എന്തെന്നാൽ, ആഭോഷം സന്നയാസാശ്രമത്തെ എടുക്കാത്തവർക്കു മാത്രമേ ബാധകമാവുകയുള്ളൂ. അഗ്നികാര്യാദികളെ ചെയ്യാത്താൽ സന്ന്യസിക്കാത്ത ബ്രഹ്മചാരികൾക്കു പ്രത്യവായഭോഷം കല്പിക്കുന്നതുപോലെ സന്നയാസികൾക്കും (സന്ന്യസിച്ച് ഉള്ള ബ്രഹ്മചാരികൾക്കും), അഗ്നികാര്യാദികളെ ചെയ്യാത്താൽ, പ്രത്യ

വായുദോഷം കല്പിക്കുവാൻ പാടില്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ അഭാവത്തിൽനിന്നു ഭാവരൂപമായിരിക്കുന്ന പ്രത്യുവായത്തിന്റെ ഉൽപത്തിയെ കല്പിക്കുവാൻ പാടുള്ളതല്ല. “കഥമസതഃ സജ്ജായതേ” (=അസത്തിൽനിന്നു എങ്ങനെ സത്തുണ്ടാകുന്നു) (ശാ. ഉപ. 6.2) എന്ന ശ്രുതിവാക്യംകൊണ്ടു അസത്തിൽനിന്നു സത്തിന്റെ ഉൽപത്തി സംഭവിപ്പാൻ പാടില്ലാത്തതാകുന്നുവെന്നു കാണിക്കുന്നു.

വിഹിതകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാത്താൽ പ്രത്യുവായമുണ്ടാവാൻ പാടില്ല. ഉണ്ടു എന്നു വേദമുപദേശിക്കുന്നുവെങ്കിൽ വേദമനസ്സാകരുവു. അപ്രമാണവുമാണെന്നു പറയേണ്ടിവരും. എന്തെന്നാൽ, വിഹിതകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്താലും ചെയ്യാത്താലും ഫലം ദുഃഖം മാത്രമേ ആവുകയുള്ളൂ. അപ്പോൾ ശാന്തം (വേദം) ജ്ഞാപകമല്ല, കാരകമാണു്, എന്നു് അസംബന്ധമായി കല്പിക്കേണ്ടിവരും. ഇതു് ആരും സമ്മതിക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ സന്നയാസികൾക്കു കർമ്മത്തിൽ അധികാരമില്ല എന്നും, അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളുടെ സമുച്ചയം അസംബന്ധമാകുന്നു എന്നും സിദ്ധമാകുന്നു. അല്ലാത്തപക്ഷം “ജ്യായസീ ചേൽ കർമ്മണസ്തേ” (അ. 3, ശ്ലോ. 1) എന്ന അർജ്ജുനന്റെ ചോദ്യവും അനുപപന്നമായി ഭവിക്കും. ജ്ഞാനവും കർമ്മവുമൊന്നായിട്ടുതന്നെ അർജ്ജുനൻ അനുഷ്ഠിക്കണമെന്നാണു് ഭഗവാൻ രണ്ടാമദ്യായത്തിൽ ഉപദേശിച്ചതെങ്കിൽ “ജ്യായസീ ചേൽ കർമ്മണസ്തേ....ജനാദ്വന്” എന്ന അർജ്ജുനന്റെ ചോദ്യത്തിനവകാശമില്ലായിരുന്നു. “ജ്ഞാനവും കർമ്മവും നീ അനുഷ്ഠിക്കണം” എന്നാണു് അർജ്ജുനനുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ കർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായ ജ്ഞാനത്തേയും ഭഗവാൻ നിശ്ചയമായി അർജ്ജുനനു് ഉപദേശിച്ചിട്ടുണ്ടായിരിക്കണമല്ലോ. അപ്പോൾ പിന്നെ “കിം കർമ്മണി ഹേലാരേ മാം നിയോജയസി കേശവ” (അ. 3, ശ്ലോ. 1) എന്ന അർജ്ജുനന്റെ ആവലാതിക്കോ ചോദ്യത്തിനോ ഒരിക്കലും ഇടയില്ല. കർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായ ജ്ഞാനത്തെ അർജ്ജുനൻമാത്രം അനുഷ്ഠിപ്പാൻ പാടില്ല എന്നു ഭഗവാൻ മുമ്പു് ഉപദേശിച്ചതായി ഒരിക്കലും കല്പിക്കുന്നതും പാടില്ല. ഇങ്ങനെ കല്പിക്കാമെങ്കിൽ “ജ്യായസീ ചേൽ....ജനാദ്വന്”

എന്ന വേർതിരിച്ച ചോദ്യത്തിന്നിടവന്നേക്കാം. എന്നാൽ, ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളാകുകൊണ്ടു് അവ (ഒരു സമയത്തു്) ഒരേ പുരുഷനാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുവാൻ അസാദ്ധ്യമാകയാൽ ഭിന്നപുരുഷന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്നാണു് ഭഗവാൻ മുമ്പുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ “ജ്ഞായസീ ചേൽ....” എന്ന ചോദ്യം യുക്തമായിരിക്കുന്നു. അർജ്ജുനൻ അറിവില്ലാഞ്ഞിട്ടു ചോദിച്ചതാണെന്നു കല്പിക്കുന്നപക്ഷത്തിലും ജ്ഞാനവും കർമ്മവും ഭിന്നപുരുഷന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്നുള്ള ഭഗവാന്റെ മറുപടിയും അനുപപന്നമായി വേിക്കുന്നു. ഭഗവാനറിവില്ലായ്മയാൽ മറുപടി പറഞ്ഞു എന്നും കല്പിപ്പാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ ജ്ഞാനവും കർമ്മവും ഭിന്നപുരുഷന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്നുള്ള ഭഗവാന്റെ മറുപടികൊണ്ടു് ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ ഒന്നിച്ചു് അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുവാൻ അസാദ്ധ്യമാണെന്നു സാധിക്കുന്നു.

അതിനാൽ കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടുതന്നെയാണു് മോക്ഷം എന്നാണു് ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെയും സകല ഉപനിഷത്തുകളുടെയും നിശ്ചിതാത്മം.

രണ്ടുംകൂടി ഒന്നിച്ചനുഷ്ഠിക്കപ്പെടാമെങ്കിൽ ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളിൽ ഒന്നിനെ നിശ്ചയിച്ചുപദേശിക്കണമെന്നു് അർജ്ജുനന്റെ പ്രാർത്ഥനയ്ക്കുവകാശമില്ല. “കരുതർമ്മൈവ തസ്യാത്ഥം” (=അതുകൊണ്ടു നീ കർമ്മത്തെത്തന്നെ ചെയ്യുക) എന്ന വചനംകൊണ്ടു് അർജ്ജുനനു ജ്ഞാനനിഷ്ഠ അസാദ്ധ്യമാണെന്നു് ഭഗവാൻ ദൃഢമായി കാണിക്കുന്നതാകുന്നു.

അർജ്ജുന ഉവാച:

ജ്ഞായസീ ചേൽ കർമ്മണസ്തേ മതാ ബുദ്ധിജ്ഞാദ്വതൽ കിം കർമ്മണി ഘോരേ മാം നിയോജയസി കേശവ. 1

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ജനാദ്വത	അല്ലയോ ജനാദ്വത
കർമ്മണഃ (സകാശാൽ)	കർമ്മത്തേക്കാൾ
ബുദ്ധിഃ	ജ്ഞാനം
ജ്ഞായസീ	അധികം ശ്രേഷ്ഠം എന്നാണു്

തേ	അങ്ങയുടെ
മതാ ചേൽ	സമ്മതമെങ്കിൽ
തൽ	അപ്പോൾ (പിന്നെ)
ഹേ കേശവ	അല്ലയോ കേശവ
കിം	എന്തിനുവേണ്ടി
ഘോരേ കർമ്മണി	ഭയങ്കരമായ (ഹിംസാത്മകമായ) കർമ്മത്തിൽ
മാം	എന്നെ
നിയോജയസി	പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ജനാർദ്ദന, കർമ്മത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനമധികം ശ്രേഷ്ഠമെന്നാണ് അങ്ങയുടെ അഭിപ്രായമെങ്കിൽ പിന്നെ, ഹേ കേശവ, എന്തിനാണ് എന്നെക്കൊണ്ടു ഹിംസാത്മകമായ കർമ്മത്തെ ചെയ്യിപ്പിക്കുന്നത്?

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ സമുച്ചിതമായിട്ടാണ് ഭഗവാൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ മുക്തിസാധനം (ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ രണ്ടും കൂടിചേർന്നിരിക്കുന്നതായ) ഒരു മാത്രമായിട്ടേ ഭവിക്കുകയുള്ളൂ. അപ്പോൾ ബുദ്ധി കർമ്മത്തിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമെന്നിങ്ങനെ അർജ്ജുനൻ കർമ്മത്തിൽനിന്നു ബുദ്ധിയെ വേർതിരിച്ചത് തെറ്റായി ഭവിക്കും. എന്തെന്നാൽ, ഒരു സാധനം—ഒരു സാദൃശ്യത്തിനു സാധനമായി (യോജിച്ചു ഒന്നായി) നില്ക്കുന്നത്—ഫലംകൊണ്ടു പലതാകുവാൻ പാടുള്ളതല്ല. എന്നുതന്നെയുമല്ല, ‘കർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേയസ്സരമായത് ബുദ്ധിയാണെന്നു ഭഗവാൻ മുൻപുതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഇപ്പോൾ ശ്രേയസ്സരമല്ലാത്ത കർമ്മത്തെ ചെയ്യാൻ എന്നോടാജ്ഞാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതിനുള്ളകാരണം മനസ്സിലാകുന്നില്ല’ എന്നിങ്ങനെ അർജ്ജുനൻ ഭഗവാനെ കുറ്റപ്പെടുത്തുന്നതുപേലെ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു “തൽ കിം കർമ്മണി....” (=എന്തിനാണ് എന്നെക്കൊണ്ടു ഹിംസാലക്ഷണമായ കർമ്മത്തെ ചെയ്യിപ്പിക്കുന്നത്) എന്നുള്ള അർജ്ജുനന്റെ ചോദ്യവും നിരത്ഥകമായി ഭവിക്കുന്നു. സ്വാർത്ഥകർമ്മത്തോടുകൂടിയ ജ്ഞാനാനുഷ്ഠാനമാണ് ഭഗവാനാൽ (മോക്ഷസാധനമായി) എല്ലാവർക്കും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും, അപ്രകാരംതന്നെയാണ് അർജ്ജുനൻ മനസ്സിലാക്കിയതുമെങ്കിൽ പിന്നെ അർജ്ജുനന്റെ

“കി. കർമ്മണി ഘോരേമാം നിയോജയസി കേശവ.” എന്ന ചോദ്യം എങ്ങനെ യോജിക്കുന്നു?

വ്യാമിശ്രേണേവ വാക്യേന ബുദ്ധിം മോഹയസി വ മേ തദേകം വദ നിശ്ചിത്യ യേന ശ്രേയോഹമാപ്തയാം. 2

വ്യാമിശ്രേണ ഇവ	സംശയത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നപോലെ
	യുള്ള
വാക്യേന	വാക്യകൊണ്ട്
മേ	എന്റെ
ബുദ്ധിം	ബുദ്ധിയെ
മോഹയസി ഇവഃ	മോഹിപ്പിക്കുന്നപോലെ
	തോന്നുന്നു
യേന	എന്തുകൊണ്ട് (യാതൊരന്ത
	ഷ്ഠാനംകൊണ്ട്)
ശ്രേയഃ	മോക്ഷത്തെ
അഹം	ഞാൻ
ആപ്തയാം	പ്രാപിക്കുമോ
തൽ ഏകം	അതൊന്നിനെ
നിശ്ചിത്യ	നിശ്ചയിച്ച്
വദ	പറഞ്ഞാലും.

സംശയത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നപോലെയുള്ള വാക്യംകൊണ്ട് എന്റെ ബുദ്ധിയെ അങ്ങു മോഹിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. (അതിനാൽ) യാതൊന്നുകൊണ്ട് ഞാൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുമോ അതിനെ നിശ്ചയിച്ചു പറഞ്ഞാലും.

[ശ.-ഭാ] ഭഗവാന്റെ വാക്യം വളരെ വ്യക്തമായിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും മന്ദബുദ്ധിയായ എനിക്ക് അതു സംശയത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. അതിനാൽ അങ്ങ് എന്റെ ബുദ്ധിയെ മോഹിപ്പിക്കുന്നതുപോലെയും തോന്നുന്നു. എന്റെ മോഹത്തെ കളവാൻ ശ്രമിക്കുന്ന അങ്ങ് എങ്ങനെയാണ് എന്നെ മോഹിപ്പിക്കുന്നത്? അതുകൊണ്ടാണ് അങ്ങയുടെ വാക്യം എന്നെ മോഹിപ്പിക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നു എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞത്—(അജ്ഞൻ പിന്നെയും

പറയുന്നു)—ഭിന്നാധികാരികൾക്കായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങൾ ഒരു പുരുഷനാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുവാൻ പ്രയാസമാണെന്ന് അങ്ങു വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ ജ്ഞാനത്തെയോ കർമ്മത്തെയോ ഏതെങ്കിലുമൊന്നിനെ 'ഇതു' അർജ്ജുനൻ യോഗ്യമാകുന്നു, അവന്റെ ബുദ്ധിശക്തിക്ക് അനുരൂപവുമാകുന്നു എന്നു നിശ്ചയിച്ചു പറഞ്ഞാലും.—ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളിൽ ഏതുകൊണ്ടാണ് ഞാൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത് അതിനെ ഉപദേശിച്ചാലും.

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ലോകേശ്മിൻ ദ്വിവിധാ നിഷ്ഠാ പുരാ പ്രോക്താ മയാനഘ
ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യാനാം കർമ്മയോഗേന യോഗിനാം.3

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

മേ അനഘ	അല്ലയോ പാപരഹിത
പുരാ	മുന്നദ്ധ്യായത്തിൽ
അസ്മിൻ ലോകേ	ഈ ലോകത്തിൽ, അധികാരിജനത്തിൽ
സാംഖ്യാനാം	ജ്ഞാനികൾക്ക് (മനഃശുദ്ധിപനം ജ്ഞാനഭൂമിയെ ആരോഹണം ചെയ്തവർക്ക്)
ജ്ഞാനയോഗേന	ജ്ഞാനപരിപാകത്തിനുവേണ്ടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന ധ്യാനാദിയോഗംകൊണ്ടും
യോഗിനാം	(കർമ്മംചെയ്ത് അതിനാൽ ചിത്തശുദ്ധിവന്നു പിന്നെ സാംഖ്യത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവരായ) കർമ്മയോഗികൾക്ക്
കർമ്മയോഗേന	നിഷ്ഠാമകർമ്മംകൊണ്ടും ഉള്ള
ദ്വിവിധാ	രണ്ടുവിധമായ
നിഷ്ഠാ	നിഷ്ഠ
മയാ	(സർവ്വജ്ഞനായിരിക്കുന്ന) എന്നാൽ
പ്രോക്താ	പറയപ്പെട്ടു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, സാംഖ്യന്മാർക്കു ജ്ഞാനയോഗവും യോഗികൾക്കു കർമ്മയോഗവും ഇങ്ങനെ രണ്ടുവിധനിഷ്ഠകൾ മൂന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു.

[ശം.-ഭാ] ഈ ലോകത്തിൽ ശാസ്ത്രാത്ഥം (വേദാ)നുഷ്ഠാനത്തിന്നു്, അധികാരികളായ മൂന്നു ജാതിക്കാക്കായി സൃഷ്ടിയുടെ ആദിയിൽ രണ്ടുവിധനിഷ്ഠകൾ എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. ഹേ പാപരാഹിത, സർവ്വജ്ഞനായുമീശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന ഞാൻ പ്രജകളെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടു് അവർക്കു് അഭ്യുദയത്തിന്നും മോക്ഷപ്രാപ്തിക്കുംവേണ്ടി വേദാത്ഥസമ്പ്രദായത്തെ വെളിവാക്കി ഉപദേശിച്ചു. ആ രണ്ടുവിധ നിഷ്ഠകൾ ഏതെല്ലാമാണെന്നു പറയുന്നു:—ഒന്നു്, ജ്ഞാനയോഗം: ജ്ഞാനംതന്നെ യോഗമായതു ജ്ഞാനയോഗം. സാംഖ്യന്മാർക്കു്—ആത്മാനാത്മവിഷയവിവേകജ്ഞാനമുള്ളവരും ബ്രഹ്മചര്യശ്രമത്തിൽ നിന്നുതന്നെ സന്യസിച്ചിട്ടുള്ളവരും, വേദാന്തവിജ്ഞാനം കൊണ്ടു തത്ത്വനിർണ്ണയം ചെയ്തിട്ടുള്ളവരും പരമഹംസപരിവ്രാജകന്മാരും, ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവരും, ആയവർക്കു്—ജ്ഞാനയോഗംകൊണ്ടുള്ള നിഷ്ഠ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. മറേറതു്—കർമ്മയോഗം—കർമ്മംതന്നെ യോഗമായതു് കർമ്മയോഗം. കർമ്മികളായവർക്കു കർമ്മയോഗംകൊണ്ടുള്ള നിഷ്ഠയുപദേശിക്കപ്പെട്ടു.

ഒരു പുരുഷാത്മത്തിനായിക്കൊണ്ടു് ഒരു പുരുഷനാൽത്തന്നെ ജ്ഞാനവും കർമ്മവുംകൂടി ഒന്നായി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണമെന്നാണു് ഗീതയിൽ ഭഗവാൻ ഇതേവരെ ഉപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതും ഇനി ഉപദേശിക്കുവാൻപോകുന്നതുമെങ്കിൽ, വേദങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായവുമപ്രകാരംതന്നെയാണു് എങ്കിൽ, പിന്നെ എങ്ങനെയാണു് ഭഗവാൻ, തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന പ്രിയശിഷ്യനായ അജ്ഞനനായിക്കൊണ്ടു കർമ്മം ജ്ഞാനം എന്ന രണ്ടു നിഷ്ഠകളെ രണ്ടു പ്രത്യേക അധികാരികൾക്കായിട്ടെന്നിങ്ങനെ ഉപദേശിച്ചതു്? അല്ലെങ്കിൽ, 'ജ്ഞാനത്തേയും കർമ്മത്തേയും രണ്ടിനേയും കേട്ടിട്ടു് അജ്ഞൻ സ്വയമായി രണ്ടിനേയുമൊന്നിച്ചു് അനുഷ്ഠിച്ചുകൊള്ളും. എന്നാൽ അന്യന്മാർക്കു ഞാൻ, അവ ഭിന്ന

പുരുഷന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്നു ഉപശ്ലേഷിക്കാളോ' എന്നാണു ഭഗവന്തമെന്നു കല്പിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, അപ്പോൾ ഭഗവാൻ രാഗഭേദാദികളോടുകൂടിയവനായും തന്നിമിത്തം പ്രമാണമല്ലാതായും കല്പിക്കപ്പെടേണ്ടിവരും. അതു യുക്തമല്ല. അതിനാൽ യാതൊരു യുക്തികൊണ്ടും ജ്ഞാനകർമ്മസമുച്ചയം പാടുള്ളതല്ല.

ന കർമ്മണാമനാരംഭാന്നൈഷ്ഠർമ്മ്യം പുരുഷോഗ്ന്തേ
ന ച സംന്യസനാഭേവ സിദ്ധിം സമധിഗച്ഛതി. 4

പുരുഷഃ	പുരുഷൻ
കർമ്മണാം	കർമ്മങ്ങളുടെ
അനാരംഭാൽ	അനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു് (ചെയ്യാത്തതുകൊണ്ടു്)
നൈഷ്ഠർമ്മ്യം	ജ്ഞാനത്തെ
ന അഗ്ന്തേ	പ്രാപിക്കുന്നില്ല
സംന്യസനാൽ ഏവ	(ചിത്തശുദ്ധികൂടാതെ) കർമ്മത്തെ തീരെ വിട്ടുനൽകുകൊണ്ടു്
സിദ്ധിം	മോക്ഷത്തെ
ന ച സമധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നതുമില്ല.

ഒരുപൻ കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കാതിരുന്നാൽ ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ചിത്തശുദ്ധികൂടാതെ കർമ്മത്തെ തീരെ ഉപേക്ഷിച്ചാൽ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതുമില്ല.

[ശം.-ഭാ] കർമ്മങ്ങൾ യജ്ഞാദികൂടിയകളാകുന്നു. ഈ ജന്മത്തിലോ ജന്മാന്തരത്തിലോ അവയുടെ അനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു് (ഒരുവന്റെ) പൂർവ്വകൃതപാപങ്ങൾ നശിക്കുന്നു. തന്നിമിത്തം മനുശുദ്ധിക്കു് അവ കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു. തൽ കാരണത്താൽ ജ്ഞാനോൽപത്തിയാരേണ സ്ഥാനനിഷ്ഠാ. അവ കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു. മഹാഭാരതത്തിൽ ഈ വിഷയത്തെപ്പറ്റി ഇങ്ങനെ പറയുന്നു: “ജ്ഞാനമുൽപദ്യതേ പു.സാം ക്ഷയാൽ പാപസ്യ കർമ്മണഃ, യഥാ ദർശതേ പ്രഖ്യേ പശ്യത്യാത്മാനമാത്മനി” (=പാപകർമ്മത്തിന്റെ ക്ഷയം വന്നാൽ മനുഷ്യനു ജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നു, അപ്പോൾ

ആത്മാവിനെ ആത്മാവിൽ, ഒരു കണ്ണാടിയിൽ എന്നപോലെ കാണുന്നു) (ശാ. 204. 8). അതുകൊണ്ടു മനുഷ്യൻ കർമ്മമനുഷ്ടിക്കാതിരുന്നാൽ അവന്നു നിഷ്കർമ്മഭാവം, അല്ലെങ്കിൽ കർമ്മശൂന്യത, അതായത് ജ്ഞാനയോഗംകൊണ്ടുള്ള നിഷ്ഠ — നിഷ്ക്രിയമായ ആത്മസ്വരൂപത്തോടുകൂടിത്തന്നെയുള്ള സ്ഥിതി — സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല. 'കർമ്മം ചെയ്യാത്താൽ ഒരുവൻ നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല' എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു കർമ്മംചെയ്താൽ നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നുവെന്നു വരുന്നു. കർമ്മമനുഷ്ടിക്കാതിരുന്നാൽ ഒരുവൻ എന്തുകൊണ്ടു നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല, എന്ന ചോദ്യത്തിനത്തരം — എന്തെന്നാൽ, കർമ്മാനുഷ്ഠാനം നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധിക്കു സാധനമാകുന്നു. ഉപായം (സാധനം) കൂടാതെ ഉപേയം (സാധ്യം) ഉണ്ടാകുന്നില്ല എന്നതു നിശ്ചയമാണ്. കർമ്മയോഗം നൈഷ്ഠർമ്മ്യലക്ഷണമായ ജ്ഞാനയോഗത്തിന് ഉപായമാകുന്നുവെന്നു ശ്രുതിയും ഗീതാശാസ്ത്രവും നമ്മെ പഠിപ്പിക്കുന്നു. ഇതിന്നു പ്രമാണമായിട്ടുള്ള ശ്രുതിവാക്യം താഴെ ചേർക്കുന്നു: 'തമേതം വേദാനുവചനേ ബ്രാഹ്മണാ വിവിദിഷന്തി യജ്ഞേന....' (=ബ്രാഹ്മണർ വേദാദ്ധ്യയനംകൊണ്ടും യജ്ഞാദികർമ്മംകൊണ്ടും ഇതിനെ [ഈ ആത്മാവിനെ] അറിവാൻചിട്ടാക്കുന്നു) (ബൃ. ആ. ഉ. 6. 4. 22). ഈ വാക്യത്തിൽ കർമ്മയോഗം വേദ്യമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ പ്രാപിപ്പാനുള്ള ഉപായമായി പറയപ്പെടുന്നു. ഇവിടേയും (ഗീതയിൽ) താഴെ കാണിക്കുന്ന ഭാഗങ്ങളെക്കൊണ്ടു കർമ്മയോഗത്തിന്നു ജ്ഞാനയോഗോപായത്വം പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്നു: 'സന്യാസസ്തു മഹാബാഹോ ഭുഖമാപ്തുമയോഗതഃ' (5. 6). 'യോഗിനഃ കർമ്മ കുർവ്വന്തി സംഗം ത്യക്തവാത്മശുദ്ധയേ' (5. 11). 'യജ്ഞോ ഭാനം തപശ്ചൈവ പാവനാനി മനീഷിണം.' (18. 5).

പൂർവ്വപക്ഷം: — 'ഒരുവൻ സകല പ്രാണികൾക്കും അയേത്ത കൊടുത്തു നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെ ആചരിക്കണം' എന്ന സമ്യക്തിവാക്യംകൊണ്ടു കർത്തവ്യകർമ്മങ്ങളുടേയും സന്ന്യാസംകൊണ്ടാണ് നൈഷ്ഠർമ്മ്യപ്രാപ്തി എന്നു കാണിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ (നമ്മുടെ അനുഭവംകൊണ്ടും) കർമ്മംചെയ്യാതിരുന്നാൽ

(ഒരുവൻ) കർമ്മശൂന്യതയെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. അതിനാൽ നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർക്കു കർമ്മാനുഷ്ഠാനമെന്തിനാകുന്നു?

ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു — ജ്ഞാനരഹിതമായ കേവലം കർമ്മപരിത്യാഗംകൊണ്ടുമാത്രം ഒരുവൻ നൈഷ്ഠർമ്മ്യലക്ഷണമായ സിദ്ധിയെ—ജ്ഞാനയോഗംകൊണ്ടുള്ള നിഷ്ഠയെ—പ്രാപിക്കുന്നതല്ല.

ജ്ഞാനശൂന്യമായ കേവലം കർമ്മസന്നയാസംകൊണ്ടുമാത്രം നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധിയെ ഒരുവൻ എന്തുകൊണ്ടു പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്ന ചോദ്യത്തിന്നു സമാധാനം താഴെ പറയുന്നു:

ന ഹി കശ്ചിത് ക്ഷണമപി ജാതു തിഷ്ഠത്യകർമ്മകൃതീ
കാത്യുതേ ഹ്യവശഃ കർമ്മ സർവ്വഃ പ്രകൃതിജൈർഗുണൈഃ. 5

ജാതു	ഒരിക്കലും
ക്ഷണം അപി	ഒരു നിമിഷംപോലും
കശ്ചിത്	ഒരുവനും. (ജ്ഞാനിയാകട്ടെ അജ്ഞാനിയാകട്ടെ)
അകർമ്മകൃതീ	കർമ്മംചെയ്യാതെ
ന ഹി തിഷ്ഠതി	ഇരിക്കുന്നില്ല
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
പ്രകൃതിജൈഃ	സ്വഭാവത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന
ഗുണൈഃ	രാഗദ്വേഷാദിഗുണങ്ങളാൽ
സർവ്വഃ	സകല ജനങ്ങളും
അവശഃ	അസ്വതന്ത്രന്മാരായിട്ട്
കർമ്മ	കർമ്മം
കാര്യതേ	ചെയ്യിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു (കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു).

ഒരിക്കലും ഒരു നിമിഷംപോലും ഒരുവനും കർമ്മംചെയ്യാതിരിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, സ്വഭാവത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന രാഗദ്വേഷാദിഗുണങ്ങളാൽ സകലജനങ്ങളും അസ്വതന്ത്രന്മാരായിട്ടു കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ആരും ഒരിക്കലും ഒരു സമയത്തും കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, എല്ലാവരും—അജ്ഞാനികളായ സകല പ്രാണികളും—പ്രകൃതിയിൽനിന്നുതടവിച്ചിട്ടുള്ള സത്തപരജസ്തമോഗുണങ്ങളാൽ അവശനാകായിട്ടു കർമ്മത്തെ നിർബ്ബന്ധമായി ചെയ്യേണ്ടിവരുന്നു. 'എല്ലാവരും' എന്നതിന്നു 'അജ്ഞാനികളായ സകല പ്രാണികളും' എന്നർത്ഥം. എന്തെന്നാൽ, 'ഗുണൈര്യോ ന വിചാല്യതേ' (=ഗുണങ്ങളാൽ യാതൊരുവൻ ചലിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ) (അ. 14, ശ്ലോ. 23) എന്ന വാക്യംകൊണ്ടു വിവേകികളെ വേർതിരിച്ചു പറയുന്നുണ്ട്. അതിനാൽ അജ്ഞാനികൾക്കു തന്നെയാണ് കർമ്മയോഗം; ജ്ഞാനികൾക്കല്ല. സ്വതഃ ചലനമില്ലാത്തവരും ത്രിഗുണങ്ങളാൽ ചലിപ്പിക്കപ്പെടാത്തവരുമായ ജ്ഞാനികൾക്കു കർമ്മയോഗം യുക്തമല്ല. 'വേദാവിനാശിനം....' (അ. 2, ശ്ലോ. 21) എന്ന ഭിക്ഷിലും ഇപ്രകാരം തന്നെയാണ് നാം വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നത്.

ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവൻ കർത്തവ്യകർമ്മത്തെ ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതു ശരിയല്ലെന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നു—

കർമ്മേന്ദ്രിയാണി സംയമ്യ യ ആന്തേ മനസാ സ്മരൻ
ഇന്ദ്രിയാത്മാൻ വിമുശാത്മാ മിഥ്യാചാരഃ സ ഉച്യതേ. 6

കർമ്മേന്ദ്രിയാണി	വാക്പാണ്യാദികർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളെ
സംയമ്യ	അടക്കിട്ട്
യഃ	എവൻ
മനസാ	മനസ്സുകൊണ്ട്
ഇന്ദ്രിയാത്മാൻ	(ഭഗവദ്യന്ത്രത്തെ ചെയ്യാതെ) വിഷയങ്ങളെ
സ്മരൻ ആന്തേ	വിചാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുവോ
വിമുശാത്മാ	വിവേകശൂന്യനായ
സഃ	അവൻ
മിഥ്യാചാരഃ	ദാംഭികൻ (കപടമായി ആചരിക്കുന്നവൻ) എന്ന്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

യാതൊരുവൻ കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കി മനസ്സുകൊണ്ടു വിഷയങ്ങളെ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുവോ വിവേകശൂന്യനായ അവൻ കപടാചാരനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ = ഹസ്താദികൾ; വിമുഖാത്മാ = മോഹിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണത്തോടു കൂടിയവൻ; മിത്ഥ്യാചാരൻ = പാപാചാരൻ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

എന്നാൽ—

യസ്ത്വീന്ദ്രിയാണി മനസാ നിയന്ത്യാഭ്യർത്ഥ്യ കർമ്മേന്ദ്രിയൈഃ കർമ്മയോഗമസക്തഃ സ വിശിഷ്ടതേ.

7

യഃതു	യാതൊരുവനാകട്ടെ
ഇന്ദ്രിയാണി	ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങളെ
മനസാ നിയന്ത്യാ	മനസ്സുകൊണ്ടുകീട്ട് (ഈശ്വരപരമാക്കിപ്പെടുത്തിട്ട്)
കർമ്മേന്ദ്രിയൈഃ	കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു്
കർമ്മയോഗം	കർമ്മയോഗത്തെ (കർമ്മയോഗമായിരിക്കുന്ന ഉപായത്തെ)
അസക്തഃ	ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ
ആഭ്യർത്ഥ്യ	അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ
ഹേ അർജ്ജുന	അല്ലയോ അർജ്ജുന
സഃ	അവൻ
വിശിഷ്ടതേ	വിശിഷ്ടനായി ഭവിക്കുന്നു.

എന്നാൽ യാതൊരുവൻ ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങളെ മനസ്സുകൊണ്ടുടക്കി കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു് കർമ്മയോഗത്തെ ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ, ഹേ അർജ്ജുന, അവൻ വിശിഷ്ടനായി ഭവിക്കുന്നു. (മനുശുദ്ധിദാറണ അവൻ ജ്ഞാനവാനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] കർമ്മത്തിൽമാത്രമായിരിക്കുന്ന അജ്ഞൻ വാക്പാണ്യാദികളെക്കൊണ്ടു് ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ കർമ്മയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ

മിത്ഥ്യാപാരനായിരിക്കുന്നവനേക്കാൾ വിശിഷ്ടനായി ഭവിക്കുന്നു.

നിയതം കരുതുന്നതും കർമ്മ ജ്യായോ ഹ്യകർമ്മണം
ശരീരയാത്രാപി ച തേ ന പ്രസിദ്ധേഭകർമ്മണം. 8

നിയതം	നിത്യമായ (നിത്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള)
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
തപം	നീ
കരു	ചെയ്താലും
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
അകർമ്മണം	കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ
കർമ്മ	കർമ്മം ചെയ്യുന്നത്
ജ്യായഃ	അധികം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
അകർമ്മണം	സമ്യക് കർമ്മശൂന്യനായിരിക്കുന്ന
തേ	നിനക്കു്
ശരീരയാത്രാ അപി ച	ശരീരസംരക്ഷണവും കൂടി (ശരീര നിർവാഹവും കൂടി)
ന പ്രസിദ്ധേ	സാധിക്കുകയില്ല.

നിത്യമായ കർമ്മത്തെ നീ ചെയ്താലും. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ കർമ്മം ചെയ്യുന്നതാണ് അധികം ശ്രേഷ്ഠം. കർമ്മം ചെയ്യാത്തതാൽ നിന്റെ ദേഹസംരക്ഷണം കൂടി നിനക്കു സാധിക്കുകയില്ല.

[ശം-ഭാ] ഒരുവനു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും, ശാസ്ത്രോക്തമായിട്ടുള്ളതും ഇന്നഹലത്തെ കൊടുക്കുമെന്ന ശ്രുതിയിൽ പറയപ്പെടാത്തതുമായതാണ് നിത്യകർമ്മം. ആ നിയത കർമ്മത്തെ ഹേ അർജുന, നീ ചെയ്താലും. എന്തെന്നാൽ കർമ്മം ഫലത്തോടുകൂടിയതാകയാൽ, അകർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. കർമ്മം ചെയ്യാതിരുന്നാൽ നിന്റെ ശരീര സ്ഥിതികൂടി സാധിക്കുകയില്ല. അതിനാൽ കർമ്മം ചെയ്താലും ചെയ്യാത്താലുമുള്ള വ്യത്യാസം നമ്മുടെ അനുഭവത്തിൽ തന്നെ ദൃഷ്ടമാണല്ലോ.

യജ്ഞാത്ഥാൽ കർമ്മണോന്യത്ര ലോകോയം കർമ്മബന്ധനഃ
തദേവം കർമ്മ കൗന്തേയ മുക്തസംഗഃ സമാചര. 9

യജ്ഞാത്ഥാൽ ഈശ്വരാദായനാത്ഥമായ
കർമ്മണഃ കർമ്മത്തിൽനിന്നു്
അന്യത്ര അന്യമായ കാര്യകർമ്മത്തിൽ (പ്രവർത്തി
ക്കുന്ന)

അയം ലോകഃ ഈ ലോകം
കർമ്മബന്ധനഃ കർമ്മത്താൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടവരാകുന്നു
(അതഃ) ഇതു ഹേതുവായിട്ടു്
തദേവം ഈശ്വരാദായനാത്ഥമായി
കർമ്മ കർമ്മത്തെ
ഹേ കൗന്തേയ അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
മുക്തസംഗഃ നിഷ്കാമനായിട്ടു്
സമാചര നല്ലവണ്ണം ചെയ്യുക.

ഈശ്വരാദായനാത്ഥമായ കർമ്മത്തിൽനിന്നു് (അതൊഴിച്ചുള്ള)
അന്യമായ കാര്യകർമ്മങ്ങളാൽ ഈ ലോകം ബന്ധിക്കപ്പെ
ടുന്നു. അതിനാൽ ഈശ്വരാദായനാത്ഥമായി കർമ്മത്തെ, ഹേ
അജ്ഞ, നിഷ്കാമനായിട്ടു നല്ലവണ്ണം ചെയ്യാലും.

[ശം.-ഭാ] ‘‘യജ്ഞോ വൈ വിഷ്ണുഃ’’ (തൈത്തിരീയസം
ഹിത, 1. 7. 4) എന്ന ശ്രുതിവാക്യപ്രകാരം ‘യജ്ഞ’ ശബ്ദ
ത്തിന്നു് ഇവിടെ ഈശ്വരൻ എന്നർത്ഥമാകുന്നു. അദ്ദേഹത്തിനാ
യിക്കൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തിൽനിന്നു് അന്യമായ
കർമ്മത്താൽ ഈ ലോകം—കർമ്മത്തിന്നുമാത്രമധികാരിയായ
ഈ ലോകം—ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈശ്വരാ
ത്ഥമായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്താൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല.
അതിനാൽ ഹേ കൗന്തേയ, കർമ്മഫലത്തിൽ സംഗവർജ്ജിതനാ
യിട്ടു് ഈശ്വരാദായനാത്ഥമായി കർമ്മത്തെ നല്ലവണ്ണം ചെയ്യാ
ലും.

താഴെ പറയുന്ന സംഗതികൾകൊണ്ടും അധികാരിയായ
വൻ കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു:

സഹയജ്ഞാഃ പ്രജാഃ സൃഷ്ട്വാ പുരോവാച പ്രജാപതിഃ
അനേന പ്രസവിഷ്യധമേഷ വോസ്തപിഷ്ടകാമധുക്. 10

പ്രജാപതിഃ	ബ്രഹ്മാവു്
സഹായജ്ഞാഃ	യജ്ഞാധികാരികളായ (ബ്രാഹ്മണർ മുതലായ)
പ്രജാഃ	പ്രജകളെ
പുരാ	ആദികാലത്തിൽ (സൃഷ്ടികാലത്തിൽ)
സൃഷ്ട്വാ	സൃഷ്ടിച്ചിട്ടു്
അനേന	ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു്
പ്രസവിഷ്യധം	നിങ്ങൾ മേൽമേൽ വർദ്ധിച്ചാലും.
ഏഷഃ	ഈ യജ്ഞം.
വഃ	നിങ്ങൾക്കു്
ഇഷ്ടകാമധുക്	ഇഷ്ടഭോഗങ്ങളെ തരുന്നതായി
അസ്മു (ഇതി)	ഭവിക്കട്ടെ എന്ന്
ഉവാച	പറഞ്ഞു.

ആദികാലത്തിൽ ബ്രഹ്മാവു് പ്രജകളെ യജ്ഞാധികാരികളായി സൃഷ്ടിച്ചിട്ടു് (അവരോടു്) ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു: “ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു നിങ്ങൾ മേൽമേൽ വർദ്ധിച്ചാലും. എന്തെന്നാൽ, ഈ യജ്ഞം നിങ്ങൾക്കു് ഇഷ്ടഭോഗങ്ങളെ തരുന്നതായി ഭവിക്കട്ടെ.”

[ശം.-ഭാ] പ്രജകളുടെ സൃഷ്ടാവായ ബ്രഹ്മാവു് പണ്ടു സൃഷ്ടിയുടെ ആദികാലത്തിൽ യജ്ഞസഹിതന്മാരായ പ്രജകളെ—മൂന്നു വർണ്ണങ്ങളെ—ഉൽപാദിപ്പിച്ചിട്ടു് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു: “ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു നിങ്ങൾ വൃദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചാലും. ഈ യജ്ഞം നിങ്ങൾക്കു് ഇഷ്ടകാമധുക്കായി ഭവിക്കട്ടെ—അഭീഷ്ടങ്ങളായ ഫലവിശേഷങ്ങളെ തരുന്നതായി ഭവിക്കട്ടെ.”

യജ്ഞംകൊണ്ടു് ഇതെങ്ങനെ സാധിക്കുന്നു?—

ദേവാൻ ഭാവയതാനേന തേ ദേവാ ഭാവയന്തു വഃ

പരസ്സരം ഭാവയന്തഃ ശ്രേയഃ പരമവാപ്സഥ.

11

അനേന	ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു്
ദേവാൻ	ദേവന്മാരെ
ഭാവയത	ഹവിർഭോഗംകൊണ്ടു വർദ്ധിപ്പിച്ചാലും.
തേ ദേവാഃ	ആ ദേവന്മാർ

വ:	നിങ്ങളെ
ഭാവയന്തു	മഴ മുതലായതുകൊണ്ടു് അന്നോല്പത്തിയെ (ചെത്തു വർദ്ധിപ്പിക്കട്ടെ)
പരസ്സരം	അന്യോന്യം (ദേവന്മാരും നിങ്ങളും)
ഭാവയനഃ	വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നവരായിട്ടു്
പരം	ശ്രേഷ്ഠമായ
ശ്രേയഃ	അഭീഷ്ടമായിരിക്കുന്ന അത്മത്തെ
അവാപ്സ്യഥ	നിങ്ങൾ പ്രാപിക്കും.

ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു നിങ്ങൾ ദേവന്മാരെ വർദ്ധിപ്പിച്ചാലും. ആ ദേവന്മാർ നിങ്ങളേയും വർദ്ധിപ്പിക്കട്ടെ. ഇപ്രകാരം നിങ്ങൾ (രണ്ടു വകക്കാരും) അന്യോന്യം വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നവരായിട്ടു ശ്രേഷ്ഠമായ ശ്രേയസ്സിനെ പ്രാപിക്കും.

[ശംഭോ] ഈ യജ്ഞംകൊണ്ടു നിങ്ങൾ ഇന്ദ്രാദിദേവന്മാരെ വർദ്ധിപ്പിച്ചാലും. ആ ദേവന്മാർ നിങ്ങളെ മഴ മുതലായതുകൊണ്ടു രക്ഷിക്കട്ടെ. ഇപ്രകാരം അന്യോന്യം അഭിവൃദ്ധിയെ ചെയ്യുന്നവരായിട്ടു നിങ്ങൾ ശ്രേയസ്സിനെ (സ്വർഗ്ഗത്തെ) പ്രാപിക്കും. അല്ലെങ്കിൽ, മോക്ഷലക്ഷണമായ പരമായിരിക്കുന്ന ശ്രേയസ്സിനെ ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്രമേണ നിങ്ങൾ പ്രാപിക്കും.

ഇഷ്ടാൻ ഭോഗാൻ ഹിവോ ദേവാ ദാസ്യന്തേ യജ്ഞഭാവിതാഃ
തൈർത്ഥാനപ്രദായൈര്യോ യോ ഭുങ്ക്തേ ന്യൂനേ ഹൃവ സഃ 12

യജ്ഞഭാവിതാഃ	യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ആരാധിക്കപ്പെട്ട
ദേവാഃ	ദേവന്മാർ
വഃ	നിങ്ങൾക്കു്
ഇഷ്ടാൻ ഭോഗാൻ	ഇഷ്ടങ്ങളായ ഭോഗങ്ങളെ
ദാസ്യന്തേ	തരും
ഹി	അതുകൊണ്ടു്
തൈഃ	അവരാൽ (ദേവന്മാരാൽ)
ദത്താൻ	ദത്തമായിട്ടുള്ള (അന്നാദിയെ)
ഹൃഭ്യഃ	ഈ ദേവന്മാർക്കു്
അപ്രദായ	കൊടുക്കാതെ

യഃ	യാതൊരുവൻ
ഭുങ്ക്തേ	അനുഭവിക്കുന്നവോ
സഃ	അവൻ
സ്തേനഃ ഏവ	കള്ളൻതന്നെ (ആകുന്നു).

(ബ്രഹ്മാവു മനുഷ്യരോടായി പിന്നേയും പറയുന്നു)—യജ്ഞാദികളെക്കൊണ്ടു ആരാധിക്കപ്പെട്ട ദേവന്മാർ നിങ്ങൾക്കു ഇഷ്ടഭോഗങ്ങളെ തരുന്നതാകുന്നു. അതിനാൽ, ദേവന്മാരാൽ നല്കപ്പെട്ടവയെ അവർക്ക് (പഞ്ചയജ്ഞാദികളെക്കൊണ്ടു) കൊടുക്കാതെ എവനാണു് അനുഭവിക്കുന്നതു് അവൻ കള്ളൻ തന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ടു സന്തോഷിപ്പിക്കപ്പെട്ട ദേവന്മാർ നിങ്ങൾക്കു സ്ത്രീപശുപുത്രാദി ഇഷ്ടഭോഗങ്ങളെ തരുന്നതാകുന്നു. യാതൊരുവനാണു് ആ ദേവന്മാർ കൊടുത്തിട്ടുള്ള ഭോഗങ്ങളെ അവർക്ക് കൊടുക്കാതെ—അവരുടെ കടം വീട്ടാതെ—അനുഭവിക്കുന്നതു്, സ്വന്ത ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും ദേഹത്തേയും മാത്രം പോഷിപ്പിക്കുന്നതു്, അവൻ ദേവാദികളുടെ സ്വത്തിനെ അപഹരിച്ച കള്ളൻ തന്നെയാകുന്നു.

എന്നാൽ എവർ—

യജ്ഞശിഷ്ടാശിനഃ സന്തോ മുച്യന്തേ സർവ്വകീല്ബിഷൈഃ ഭുഞ്ജന്തേ തേ തപഃ പാപാ യേ പചന്ത്യന്തകാരണാൽ. 13

യജ്ഞശിഷ്ടാശിനഃ	സന്തഃ	വൈശ്വദേവാദിയജ്ഞങ്ങളെ
		ദേവന്മാർക്കു് പ്പണം ചെയ്തു തച്ചി
		ഷ്ടമായ അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്ന
		സൽപുരുഷന്മാർ
സർവ്വകീല്ബിഷൈഃ		പഞ്ചസൂനാദികൃതമായിരിക്കുന്ന
		സകലപാപങ്ങളാൽ
മുച്യന്തേ		മോചിക്കപ്പെടുന്നു
യേ തു		എന്നാൽ, എവർ
ആത്മകാരണാൽ		തങ്ങൾക്കു ഭുജിപ്പാൻവേണ്ടി
		മാത്രം
പചന്തി		പാകംചെയ്യുന്നുവോ

തേ പാപാഃ

ആ ദുരാചാരന്മാർ

അഘം (ഏവ)

പാപത്തെത്തന്നെ

ഭുജേതേ

ഭുജിക്കുന്നു.

യജ്ഞങ്ങളെ ദേവന്മാർക്കുപുണ്യം ചെയ്തു തൃപ്തിപ്പെടുത്താത്ത അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്ന സൽപുരുഷന്മാർ പഞ്ചസുനാദികൃതമായ സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു. എന്നാൽ എവർ (വൈശ്വദേവാദൃതമായിട്ടല്ലാതെ) തങ്ങൾക്കു ഭുജിപ്പാൻ വേണ്ടി മാത്രം പാകം ചെയ്യുന്നവോ അങ്ങനെയുള്ള ദുരാചാരന്മാർ പാപത്തെത്തന്നെ ഭുജിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവർ ദേവയജ്ഞാദികളെ ചെയ്തു തൃപ്തിപ്പെടുത്താത്ത അമൃതാവ്യമായ അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്നുവോ അവർ പഞ്ചസുനാദികൃതമായ പാപങ്ങളിൽ നിന്നും, അറിയാതെ ചെയ്യപ്പെടുന്ന മറ്റനേകപാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു. എന്നാൽ എവർ സ്വാർത്ഥപരന്മാരായിട്ടു തങ്ങൾക്കു വേണ്ടി മാത്രം പാകം ചെയ്യുന്നുവോ ആ പാപികൾ പാപത്തെത്തന്നെ ഭുജിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകത്തിൽ യജ്ഞശീഷ്ടമായ അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്നവൻ സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നു. ഇവിടെ 'യജ്ഞ' ശബ്ദത്തിന്നു ജ്യോതിഷ്ഠോമാദി യജ്ഞങ്ങൾ എന്നു മാത്രം അർത്ഥം ധരിച്ചാൽ പോര. മനുഷ്യർ നിത്യം ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടുള്ള പഞ്ചയജ്ഞവും കൂടി പ്രധാനമാണെന്നു പറഞ്ഞതായി കാണിക്കുന്നു. എന്നെന്നാൽ സപ്തകീല്ബിഷൈഃ' എന്ന പദത്തിന്നു പഞ്ചസുനാദിപാപങ്ങൾ എന്നു അർത്ഥം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് പഞ്ചയജ്ഞ ശേഷമുള്ള അന്നമെന്നും ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി സൂക്തിയിൽനിന്നു് ഒരു ശ്ലോകം താഴെ ചേർക്കുന്നു:

“കണ്ഡനീ പേഷണീ ചുല്ലീ ചോദകംഭീ ച മാജ്ജനീ

പഞ്ചസുനാ ഗൃഹസ്ഥസ്യ പഞ്ചയജ്ഞാൽ പ്രണശ്യതി.”

(=ഉലക്ക മുതലായതുകൊണ്ടിടിക്കുന്നതു്, അമ്മിയത്രം മുതലായവയിൽ അരയ്ക്കുന്നതു്, വിറകു മുതലായതു കത്തിക്കുന്നതു്, കിണറ്റിൽനിന്നു വെള്ളം കൊണ്ടുവന്നു് ആ വെള്ളത്തെ ഉപയോഗിക്കുന്നതു്, നിലം മെഴുകുക മുതലായതു്, ഇവക

പ്രവൃത്തികളിൽ ഗൃഹസ്ഥനുണ്ടാകുന്ന പ്രാണിഹിംസാദോഷം പഞ്ചമഹായജ്ഞംനിമിത്തം നശിച്ചുപോകുന്നു.) പഞ്ചമഹായജ്ഞങ്ങൾ ഏതെല്ലാമെന്നു് താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു സ്പഷ്ടമാകുന്നു:

“അദ്ധ്യാപനം ബ്രഹ്മയജ്ഞഃ പിതൃയജ്ഞസ്തു തപ്പണം ഹോമോ ദൈവോ ബലിർഭൂതോ നൃയജ്ഞോതിമിപുജനം പഞ്ചൈതാൻ യോ മഹായജ്ഞാൻ ന ഹാപയതി ശക്തിതഃ സ ഗൃഹേപി വസൻ നിത്യം സു നാദോഷൈൻ ലിപ്യതേ.”
(=വേദമദ്യസിപ്പിക്കുക എന്നതു ബ്രഹ്മയജ്ഞം, തപ്പണം പിതൃയജ്ഞം, ഹോമം ദേവയജ്ഞം, ബലിഭൂതയജ്ഞം, അതിമിപുജ നൃയജ്ഞം, ഇപ്രകാരമുള്ള പഞ്ചമഹായജ്ഞത്തെ ആർ യഥാശക്തി അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ അവൻ ഗൃഹത്തിൽ തന്നെ വസിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും പഞ്ചസുനാദോഷങ്ങൾ അവനെ ബാധിക്കുന്നില്ല.)

താഴെ പറയുന്ന കാരണംകൊണ്ടും അധികാരിയായവൻ കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ജഗത്താകുന്ന ചക്രത്തെ തിരിക്കുന്നതു കർമ്മമാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ:

അന്നാൽ ഭവതി ഭൂതാനി പശ്ജന്യാദനസംഭവഃ
യജ്ഞാൽ ഭവതി പശ്ജന്യോ യജ്ഞഃ കർമ്മസമുത്ഭവഃ. 14
കർമ്മ ബ്രഹ്മോത്ഭവം വിദ്ധി ബ്രഹ്മാക്ഷരസമുത്ഭവം
തസ്മാൽ സർവ്വഗതം ബ്രഹ്മ നിത്യം യജ്ഞേ പ്രതിഷ്ഠിതം. 15

അന്നാൽ	അന്നത്തിൽനിന്നു് (ശുക്ലശോണിതരൂപമായി പരിണമിച്ചിട്ടുള്ള അന്നത്തിൽനിന്നു്)
ഭൂതാനി	ജീവികൾ
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു
പശ്ജന്യാൽ	മഴയിൽനിന്നു്
അന്നസംഭവഃ	(ആഹാരത്തിനു വേണ്ടുന്ന) അന്നമുണ്ടാകുന്നു
യജ്ഞാൽ	യജ്ഞത്തിൽനിന്നു്
പശ്ജന്യഃ	മഴ

ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു
യജ്ഞഃ	യജ്ഞം
കർമ്മസമുത്ഭവഃ	കർമ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു
കർമ്മ	കർമ്മം
ബ്രഹ്മേതഭവം	വേദത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു
ബ്രഹ്മ	വേദം
അക്ഷരസമുത്ഭവം	പരബ്രഹ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടായതാകുന്നു
(ഇതി) വിദ്ധി	എന്നറിഞ്ഞാലും
തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ട്
സർവ്വഗതം	എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന
ബ്രഹ്മ	വേദം (അല്ലെങ്കിൽ പരബ്രഹ്മം)
നിത്യം	എപ്പോഴും
യജ്ഞേ	യജ്ഞത്തിൽ
പ്രതിഷ്ഠിതം	സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു
(ഇതി ഉപ്യതേ)	എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

അന്നത്തിൽനിന്നു ജീവികളും, മഴയിൽനിന്നുനന്നവും, യജ്ഞത്തിൽനിന്നു മഴയും, കർമ്മത്തിൽനിന്നു യജ്ഞവും, വേദത്തിൽനിന്നു കർമ്മവും, പരബ്രഹ്മത്തിൽനിന്നു വേദവും ഉണ്ടാകുന്നു എന്നറിഞ്ഞാലും. അതിനാൽ എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന പരബ്രഹ്മം നിത്യം യജ്ഞത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു എന്നു പറയപ്പെടുന്നു (യജ്ഞമാകുന്ന ഉപായംകൊണ്ട് ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കാമെന്നത്).

[ശം.-ഭാ] ഭക്ഷിക്കപ്പെട്ട അന്നം ശുക്ലശോണിശങ്ങളായി പരിണമിച്ചു് അതിൽനിന്നു ഭൂതങ്ങൾ ഉണ്ടാകുന്നു എന്നതു പ്രത്യക്ഷമാണല്ലോ. മഴയിൽനിന്നാണ് അന്നത്തിന്റെ ഉൽപത്തി. മഴ യജ്ഞത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു. “അഗ്നൗ പ്രാസ്താഹതിഃ സമൃഗാദിത്യമുപതിഷ്ഠതേ, ആദിത്യോജ്ജായതേ വൃഷ്ടിഃ വൃഷ്ടേരന്നം തതഃ പ്രജാഃ” (അഗ്നിയിൽ ഹോമിക്കപ്പെട്ട ആഹുതി സൂര്യനെ പ്രാപിക്കുന്നു. സൂര്യനിൽനിന്നു മഴയുണ്ടാകുന്നു. മഴയിൽനിന്നന്നം. അന്നത്തിൽനിന്നു സകല പ്രജകളുണ്ടാകുന്നു) എന്നു സൂതിയിൽ (മനു. 3. 76) പറയുന്നു. ഇവിടെ യജ്ഞത്തിന്നു് അപൂർവ്വമെന്നത്ഥമാകുന്നു. ആ യജ്ഞം

കർമ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു. യജമാനന്റേയും ഋത്വിക്വിന്റേയും വ്യാപാരമാണ് കർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ആ കർമ്മം ബ്രഹ്മത്തിൽ = വേദത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ചതാകുന്നു. വേദം എന്നു പറയപ്പെടുന്ന ബ്രഹ്മം അക്ഷരബ്രഹ്മമായ പരമാത്മാവിൽനിന്നാണുണ്ടായത്. യാതൊരു കാരണത്താൽ വേദം, പരമാത്മാവായും അക്ഷരനായുമിരിക്കുന്ന പുരുഷനിൽനിന്നും, അദ്വൈതത്തിന്റെ ശ്വാസമെന്നപോലെ, ഉത്ഭവിച്ചിരിക്കുന്നുവോ അതു ഹേതുവായിട്ട് അതു സർവ്വത്തേയും പ്രകാശിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു സർവ്വത്തിലും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും മുഖ്യമായി യജ്ഞങ്ങളേയും തദ്വിധികളേയുംപറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്നതാകയാൽ വേദം നിത്യം യജ്ഞത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു (എന്നു പറയുന്നു).

ഏവം പ്രവർത്തിതം ചക്രം നാനുവർത്തയതീഹ യഃ

അഹായൗരിന്ദ്രിയാരാമോ മോഘം പാത്ഥം സ ജീവതി. 16

ഹേ പാത്ഥം	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ഏവം	ഇപ്രകാരം
പ്രവർത്തിതം	പ്രവർത്തിക്കുന്ന
ചക്രം	(കർമ്മാദിസമൂഹമായ) ചക്രത്തെ
ഇഹ	ഇഹലോകത്തിൽ
യഃ	യാതൊരുവൻ
ന അനുവർത്തയതി	അനുസരിക്കുന്നില്ലയോ
അഹായഃ	പാപരൂപമായ ആയുസ്സോടുകൂടിയവനും
ഇന്ദ്രിയാരാമഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മൂലമായി വിഷയങ്ങളിൽ ത്തന്നെ രമിക്കുന്നവനുമായ
സഃ	അവൻ
മോഘം	വ്യർത്ഥമായി
ജീവതി	ജീവിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ഇപ്രകാരം ബ്രഹ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടായ കർമ്മം മുതലായവയുടെ സമൂഹമായ ചക്രത്തെ ഇഹലോകത്തിൽ എവൻ അനുസരിക്കുന്നില്ലയോ (യജ്ഞാദികർമ്മത്തെ ഈശ്വരരൂപമായും ഈശ്വരാരാധനമായുമറിഞ്ഞ് ചെയ്യുന്നില്ലയോ) അവൻ പാപസ്വരൂപമായ ആയുസ്സോടുകൂടിയവനും.

ഇന്ദ്രിയഭാരേണ വിഷയങ്ങളെ എപ്പോഴുമനുഭവിക്കുന്നവനായി വൃഥാ ജീവിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഇപ്രകാരം ഈശ്വരനാൽ വേദയജ്ഞപൂർവ്വകമായി പ്രവർത്തിതമായിരിക്കുന്ന ജഗൽപകൃത്തെ കർമ്മാധികാരിയായ യാതൊരുവൻ അനുസരിക്കുന്നില്ലയോ പാപജീവനായും ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ട് വിഷയങ്ങളിൽ ക്രീഡിക്കുന്നവനായുമിരിക്കുന്ന അവൻ ഹേ പാതം, വൃഥാ ജീവിക്കുന്നു. അതിനാൽ അജ്ഞാനായിരിക്കുന്ന അധികാരിയാൽത്തന്നെയാണു് കർമ്മം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതെന്നാകുന്നു പ്രകരണാത്മം. ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള യോഗ്യതാസിദ്ധിക്കുമുമ്പ് അതിന്നു വേണ്ടി ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവനും അധികാരിയുമായവൻ മാത്രം കർമ്മംചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു എന്താണു് ഈ അദ്ധ്യായം 4 മുതൽ 8 വരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടു. 'യജ്ഞാത്മാൽ കർമ്മണോന്യത്ര' എന്നതുമുതൽ 'മോഘം പാതം സ ജീവതി' എന്നതുവരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവനും (തന്നിമിത്തം) അധികാരിയായവനുമാണു് കർമ്മാനുഷ്ഠാനമെന്നതിലേക്ക് അസംഖ്യം കാരണങ്ങളും പറയപ്പെട്ടു. അതു ചെയ്യാത്താലുള്ള ദോഷവും പറയപ്പെട്ടു.

ഇങ്ങനെ ഇരിക്കെ ഈ ചക്രം എല്ലാവരും അനുവർത്തിക്കേണമോ അതോ മുമ്പറയപ്പെട്ട കർമ്മയോഗാനുഷ്ഠാനമാകുന്ന ഉപായംകൊണ്ടു പ്രാപിക്കത്തക്കതും ആത്മവിത്തുകളായ സാംഖ്യന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതുമായ ജ്ഞാനയോഗംകൊണ്ടുതന്നെയുമുള്ള നിഷ്ഠയെ പ്രാപിക്കാത്ത അനാത്മവിത്തുകൾ മാത്രം അനു പർത്തിച്ചാൽ മതിയോ?—ഇങ്ങനെ ഒരു ചോദ്യത്തെ അർജ്ജുനൻ ചോദിക്കുമെന്നു ശങ്കിച്ചു് ഭഗവാൻ, അല്ലെങ്കിൽ താൻതന്നെ, ശാസ്ത്രാത്മത്തെ വിഭാഗിച്ചു മനസ്സിലാക്കുന്നതിനുവേണ്ടി, ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കുന്നതുതന്നെയാണു താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്രുതിയുടെ അർത്ഥമെന്നു കാണിക്കുന്നതായി പറയുന്നു:

“ഏതം വൈ തമാത്മാനം വിദിത്വാ നിവൃത്തമിഥ്യാജ്ഞാനാഃ സന്തോ ബ്രാഹ്മണാ മിഥ്യാജ്ഞാനവതഃപരശ്യം

കർത്തവ്യേഭ്യേ പുത്രൈര്യുഷണാദിഭ്യോ വ്യുത്ഥായാഥ ഭിക്ഷാചര്യം ശരീരസ്ഥിതിമാത്രപ്രയുക്തം ചരന്തി; ന തേഷാമാത്മജ്ഞാന നിഷ്ഠാവ്യതിരേകേണാനൃൽ കാര്യമസ്തി' (=ബ്രഹ്മാനി ഷ്ഠാമാർ ഈ ആത്മാവിനെ അറിഞ്ഞു് അജ്ഞാനത്തിൽ നിന്നു നിവർത്തിച്ചിട്ടു് അജ്ഞാനികൾക്കു വേണ്ടതായ പുത്രൈര്യുഷണ മുതലായതിനെ തള്ളിക്കളഞ്ഞു് ശരീരരക്ഷയ്ക്കുവേണ്ടി മാത്രം ഭിക്ഷാചര്യംചെയ്തു സഞ്ചരിക്കുന്നു. ആത്മനിഷ്ഠയല്ലാതെ അവർക്കു വേറെ ഒന്നും ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടില്ല) (ബ്രഹ്മ. ആ. ഉ. 3. 5. 1).

യസ്ത്വാത്മരതിരേവ സ്യാദാത്മതുഷ്ഠശ്ച മാനവഃ

ആത്മന്യേവ ച സത്തുഷ്ടസ്തസ്യ കാര്യം ന വിദ്യതേ. 17

യഃ മാനവഃ തു	എന്നാൽ യാതൊരു മനുഷ്യൻ
ആത്മരതിഃ ഏവ	ആത്മാവിൽത്തന്നെ പ്രീതിയുള്ളവനായും
ആത്മതുഷ്ടഃ ച	ആത്മാവിൽത്തന്നെ തൃപ്തിയുള്ളവനായും
ആത്മനി ഏവ ച	ആത്മാവിൽത്തന്നെ
സത്തുഷ്ടഃ	സന്തോഷമുള്ളവനായും
സ്യാൽ	ഇരിക്കുന്നുവോ
തസ്യ	അവനു്
കാര്യം	ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടു്
ന വിദ്യതേ	ഒന്നുമില്ല.

എന്നാൽ എവനാണു് ആത്മാവിൽത്തന്നെ പ്രീതിയുള്ളവനായും, ആത്മാവിൽത്തന്നെ തൃപ്തിയുള്ളവനായും, ആത്മാവിൽത്തന്നെ സന്തോഷമുള്ളവനായുമിരിക്കുന്നതു് അവനു ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടൊന്നുമില്ല.

[ശം-ഭാ] സാംഖ്യനായും ആത്മനിഷ്ഠനായുമിരിക്കുന്ന യാതൊരു പുരുഷൻ — സന്നയാസി—വിഷയങ്ങളിലല്ലാതെ ആത്മാവിൽ പ്രീതനായിരിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവൻ അന്ന പാനാദികളെക്കൊണ്ടല്ലാതെ ആത്മാവുകൊണ്ടു തൃപ്തനായിരിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവൻ ആത്മാവിൽത്തന്നെ സന്തോഷത്തെ പ്രാപിച്ചവനായിരിക്കുന്നുവോ — സാധാരണജനങ്ങൾക്കു ബാഹ്യപദാർത്ഥലാഭംകൊണ്ടാണു് സന്തോഷമുണ്ടാകുന്നതു്; അതിനെ അപേക്ഷിക്കാതെ യാതൊരുവൻ ആത്മാവിൽത്തന്നെ

സത്തുഷ്ടനായിരിക്കുന്നുവോ — സർവ്വത്തിങ്കൽനിന്നും തൃപ്തിയെ
നിവർത്തിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നുവോ — അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആത്മവി-
ത്തിനു^o ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടൊന്നുമില്ല.

ദൈവ തന്മൂലം കൃത്യമായതും നാശനേരം കൃത്യമായതും
 നാശനേരം കൃത്യമായതും നാശനേരം കൃത്യമായതും. 18

തസ്യ	അവന് (ആത്മാവിൽ തൃപ്തി മുതലായതു ഉള്ളവന്)
ഇഹ	ഈ ലോകത്തിൽ
കൃതേന	കർമ്മംകൊണ്ട്
അത്മഃ	പുണ്യം (പ്രയോജനം)
ന ഏവ (അസ്തി)	ഇല്ല
അകൃതേന	കർമ്മം ചെയ്യാത്തതാൽ
കശ്ചന (പ്രത്യവായഃ) യാതൊരു (പ്രത്യവായ) ദോഷവും	
ന (അസ്തി)	ഇല്ല
അസ്യ	ഇവന്
സർവ്വഭൂതേഷു	(ബ്രഹ്മാ മുതലായ) സകലജീവികളിലും
കശ്ചിൻ അത്മവ്യ	വല്ല കാര്യത്തിനുവേണ്ടി ആശ്രയിക്കേ
പാശ്രയഃ ന ച	ണ്ടതൊന്നുമില്ല.

ആത്മാവിൽത്തന്നെ തൃപ്തിനായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മജ്ഞാനികൾക്കുംകൊണ്ടും ഒരു പ്രയോജനവുമില്ല. കർമ്മം ചെയ്യാത്തതാൽ അവനൊരു ദോഷവുമില്ല. ബ്രഹ്മാ മുതൽക്കുള്ള സകല ജീവികളിൽ ആരെയും വല്ല കാര്യത്തിനുവേണ്ടി അവന്നാശ്രയിക്കേണ്ടതുമില്ല.

[ശംഭോ] പരമാത്മാവിൽ രമിക്കുന്നവൻ കർമ്മംകൊണ്ട് ഒരു പ്രയോജനവുമില്ല. എന്നാൽ കർമ്മം ചെയ്യാത്തതാൽ അവൻ പ്രത്യവായമെന്ന ദോഷംകൊണ്ടെന്നതുമുണ്ടാകുമോ? ഇല്ല. പ്രത്യവായപ്രാപ്തിരൂപമായോ ആത്മഹാനി ലക്ഷണമായോ യാതൊരു ദോഷവും അവൻ ഈ ലോകത്തിൽ കർമ്മം ചെയ്യാത്തൊലുണ്ടാകുന്നില്ല. അവൻ ഒരു കാര്യത്തിനുവേണ്ടി ബ്രഹ്മമാമുതൽ സ്ഥാവരംവരെയുള്ള ജീവികളിൽ ഒന്നിന്റേയും സഹായത്തെ കർമ്മംചെയ്തു ലഭിക്കേണ്ടതില്ല—ആരെങ്കിലുമാശ്രയിച്ചിട്ടു സാധിക്കേണ്ടതായ കാര്യം അവനെന്നു

മില്ല. ഉണ്ടെങ്കിൽ അതിനുവേണ്ടി അവനു കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടുണ്ടാകും.

നീ സർവ്വതഃസംസ്കൃതോദകസ്ഥാനീയമായ സമ്യഗ്ഭൗനത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ട്—

തസ്മാദസക്തഃ സതതം കാര്യം കർമ്മ സമാചര
അസക്തോ ഹയാചരൻ കർമ്മ പരമാപ്പോതി പുരുഷഃ. 19

തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ട്
അസക്തഃ	ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ
സതതം	എപ്പോഴും
കാര്യം	അവശ്യം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായ
കർമ്മ	(നിത്യനൈമിത്തിക) കർമ്മത്തെ
സമാചര	നല്ലവണ്ണം ചെയ്യാലും
ഹി	എന്തെന്നാൽ
അസക്തഃ	ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
ആചരൻ	ചെയ്യുന്ന
പുരുഷഃ	പുരുഷൻ
പരം	മോക്ഷത്തെ
ആപ്പോതി	(ചിത്തശുദ്ധിദ്വാരാ) പ്രാപിക്കുന്നു.

ആയതുകൊണ്ട് കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കാതെ അവശ്യം ചെയ്യപ്പെടേണ്ട കർമ്മത്തെ നിത്യം നീ ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ കർമ്മം ചെയ്യുന്ന പുരുഷൻ (ചിത്തശുദ്ധിദ്വാരേണ ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചതിന്റെശേഷം) മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണമായി കർമ്മം ചെയ്യുന്ന പുരുഷൻ ചിത്തശുദ്ധിദ്വാരേണ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

കർമ്മമെന്നെവ ഹി സംസിദ്ധിമാസ്ഥിതാ ജനകാദയഃ
ലോകസംഗ്രഹമേവാപി സംപശ്യൻ കത്തുമഹാസി. 20

ജനകാദയഃ	ജനകൻ മുതലായവർ
കർമ്മണാ ഏവ ഹി	നിഷ്കാമകർമ്മംകൊണ്ടുതന്നെ
സംസിദ്ധിം	സമൃഗ്ജ്ഞാനത്തെ
ആസ്ഥിതാഃ	പ്രാപിച്ചു
ലോകസംഗ്രഹം ഏവ	
അപി	ലോകരക്ഷണമാകുന്ന പ്രയോ
	ജനത്തെയെങ്കിലും
സംപശ്യൻ	നോക്കിയിട്ട്
കുന്തം	കർമ്മംചെയ്യുന്നതിന്നു്
അർഹസി	നീ യോഗ്യനാകുന്നു.

ജനകാദികൾ നിഷ്കാമകർമ്മംകൊണ്ടുതന്നെയാണു് ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചതു്. ലോകരക്ഷണത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചെങ്കിലും നീ കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ജനകൻ, അശ്വപതി മുതലായ പണ്ടത്തെ ക്ഷത്രിയവിഭാഗങ്ങൾ കർമ്മംകൊണ്ടുതന്നെയാണു് മോക്ഷത്തെ പ്രാപിച്ചാൻ ശ്രമിച്ചതു്. അവർ സമൃഗ്ഭഗ്നത്തെ പ്രാപിച്ചവരായിരുന്നുവെങ്കിൽ ലോകസംഗ്രഹാത്മം പ്രാരബ്ധകർമ്മം ഹേതുവായിട്ടു് അവർ കർമ്മത്തെ സന്ന്യസിക്കാതെതന്നെ സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചുവെന്നത് ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അതല്ല, അവർ (ജനകാദികൾ) സമൃഗ്ഭഗ്നത്തെ പ്രാപിക്കാത്തവരായിരുന്നുവെങ്കിൽ കർമ്മംചെയ്ത മനഃശുദ്ധിവരുത്തി ക്രമേണ അവർ സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചുവെന്നു് ഈ ശ്ലോകത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ജനകാദികൾ അജ്ഞാനികളായിരുന്നുകൊണ്ടുതന്നെ കർമ്മത്തെ ചെയ്തുവെന്നും, അതിനാൽ സമൃഗ്ഭഗ്നിയായും കൃതാത്മനായുമുള്ളവൻ കർമ്മം ചെയ്യണമെന്നില്ലെന്നും നീ വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ, (എന്നാലും) നിന്റെ പ്രാരബ്ധകർമ്മത്തിന്നു് അധീനനായിരിക്കുന്ന നീ ലോകസംഗ്രഹത്തിനുവേണ്ടിയെങ്കിലും കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു. ജനങ്ങൾ തെറ്റായ മാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നതിനെ നിവാരണംചെയ്യുന്നതു ലോകസംഗ്രഹം.

യദ്യദാചരതി ശ്രേഷ്ഠസ്തുത്തദേവേതരോ ജനഃ

സ യൽ പ്രമദണം കരുതേ ലോകസ്തദനുവർത്തതേ.

21

ശ്രേഷ്ഠഃ	ശ്രേഷ്ഠനായവൻ
യൽ യൽ	ഏതേതിനെ (കർമ്മശാസ്ത്രത്തേയോ തന്നിവൃത്തിശാസ്ത്രത്തേയോ)
ആചരതി	ആചരിക്കുന്നുവോ
തൽ തൽ ഏവ	അതാതിനെത്തന്നെ
ഇതരഃ ജനഃ	അന്യജനങ്ങൾ (പ്രാകൃതജനങ്ങൾ)
(ആചരതി)	ആചരിക്കുന്നു
സഃ	ആ ശ്രേഷ്ഠപുരുഷൻ
യൽ പ്രമാണം കരുതേ	ഏതിനെ (ഏതു ശാസ്ത്രത്തെ) പ്രമാ ണമായി വിചാരിക്കുന്നുവോ
ലോകഃ	ജനങ്ങളും
തൽ	അതിനെ
അനുവർത്തതേ	അനുസരിക്കുന്നു.

(കലശീലാഭിമഹത്ത്വസമ്പന്നനായിരിക്കുന്ന) ശ്രേഷ്ഠനായവൻ ഏതു കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നുവോ അതിനെത്തന്നെ മറ്റുള്ള ജനങ്ങളും ചെയ്യുന്നു. അവൻ ഏതിനെ പ്രമാണമാക്കി സ്വീകരിക്കുന്നുവോ ജനങ്ങളും അതിനെ അനുസരിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പ്രധാനപുരുഷൻ ഏതേതു കർമ്മത്തെ ആചരിക്കുന്നുവോ അതിനെത്തന്നെ ഇതരജനങ്ങളും അവനെ പിന്തുടർന്നുകൊണ്ടു് ആചരിക്കുന്നു. ലൗകികമായോ വൈദികമായോ ഏതു പ്രമാണത്തെയാണു് അവൻ സ്വീകരിക്കുന്നതു് അതിനെ ജനങ്ങളും അനുസരിക്കുന്നു—അതിനെത്തന്നെ അവർ പ്രമാണമായി സ്വീകരിക്കുന്നു.

ന മേ പാത്മാസ്തി കർത്തവ്യം ത്രിഷു ലോകേഷു കിഞ്ചന
നാനവാപ്തമവാപ്തവ്യം വർത്ത ഏവ ച കർമ്മണി. 22

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
മേ	എനിക്കു്
കർത്തവ്യം	ചെയ്യേണ്ടതായി
ന (അസ്തി)	ഒന്നുമില്ല
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ത്രിഷു ലോകേഷു	മൂന്നുലോകങ്ങളിലും.

അവാപ്തവ്യം	പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതായ
കിഞ്ചന	ഒന്നും
അനവാപ്തം	പ്രാപിക്കപ്പെടാത്തതായിട്ട്
ന (അസ്തി)	ഇല്ല
(തഥാപി)	എന്നാലും
കർമ്മണി	കർമ്മത്തിൽ
വരേന്തേ ഏവ ച	ഞാൻ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, എന്നിങ്ങനെ ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടൊന്നുമില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, മൂന്നു ലോകങ്ങളിലും എന്നിങ്ങനെ പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതായ യാദൃഃചാണം പ്രാപിക്കപ്പെടാത്തതായിട്ടില്ല. എന്നാലും ഞാൻ കർമ്മം ചെയ്തുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഹേ അർജ്ജുന, മൂന്നു ലോകങ്ങളിലും എന്നിങ്ങനെ ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടൊന്നുമില്ല. എന്തെന്നാൽ പ്രാപിക്കേണ്ടതായിട്ടുള്ളതിനെ ഞാൻ പ്രാപിക്കാതിരുന്നിട്ടില്ല. എങ്കിലും ഞാൻ കർമ്മത്തിൽത്തന്നെ പ്രവർത്തിക്കുന്നു.

യദി ഹൃദം ന വരേന്തേ ജാതു കർമ്മണ്യതന്ത്രിതഃ

മമ വർത്താനവർത്തന്തേ മനുഷ്യാഃ പാതഥ് സർപ്പശഃ 23

ഹി	എന്തെന്നാൽ
ഹേ പാതഥ്	അല്ലയോ അർജ്ജുന
അഹം	ഞാൻ
ജാതു	ഒരിക്കലേകിലും
അതന്ത്രിതഃ	അനലസനായി (ജാഗ്രതയോടുകൂടിയവനായി)
കർമ്മണി	കർമ്മത്തിൽ
ന വരേന്തേ യദി	പ്രവർത്തിക്കാതിരുന്നാൽ
മനുഷ്യാ	മനുഷ്യർ
സർപ്പശഃ	എല്ലാവിധത്തിലും
മമ	എന്റെ
വർത്ത	മാഗ്ഗത്തെ
അനുവർത്തന്തേ	അനുസരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞാന, ഞാൻ അനലസനായി ഒരിക്കലേകിലും കർമ്മം ചെയ്യാതിരുന്നാൽ മനുഷ്യൻ എല്ലാവിധത്തിലും എന്റെ വഴിയെ അനുസരിക്കുന്നതാണ്.

[ശം-ഭാ] മമ=ശ്രേഷ്ഠനായിരിക്കുന്ന എന്റെ. സർവ്വശം=സർവ്വപ്രകാരത്തിലും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഉത്സീദേയുരിമേ ലോകാ ന കര്യാം കർമ്മ ചേദഹം

സംകരസ്യ ച കന്താ സ്യാമുപഹന്യാമിമാഃ പ്രജാഃ. 24

അഹം	ഞാൻ
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
ന കര്യാം ചേൽ	ചെയ്യുന്നില്ലെങ്കിൽ
ഇമേ ലോകാഃ	ഈ ലോകങ്ങൾ
ഉത്സീദേയുഃ	ധർമ്മലോപംകൊണ്ടുനശിച്ചുപോകും
സംകരസ്യച	ജാതിമിശ്രത്തിന്റെ
കന്താ സ്യാം	കന്താവായി ഭവിക്കും.
ഇമാഃ പ്രജാഃ	ഈ പ്രജകളെ
ഉപഹന്യാം	മലിനമാക്കിച്ചെയ്യും (നശിപ്പിക്കും).

ഞാൻ കർമ്മം ചെയ്യുന്നില്ലെങ്കിൽ ഈ ലോകങ്ങൾ ധർമ്മലോപംകൊണ്ടു നശിച്ചുപോകും. (അതു ഹേതുവായിട്ട്) ജാതിമിശ്രത്തിന്നു ഞാൻ കന്താവായി ഭവിക്കുകയും, ഈ പ്രജകളെ നശിപ്പിക്കുന്നവനായിത്തീരുകയും ചെയ്യും.

[ശം-ഭാ] ഞാൻ കർമ്മം ചെയ്യുന്നില്ലെങ്കിൽ ലോകസ്മിതിക്കു കാരണമായ കർമ്മത്തിന്റെ അഭാവംനിമിത്തം ഈ ലോകങ്ങൾ നശിച്ചുപോകും. അത്രയുമല്ല, ജാതിമിശ്രത്തിന്നു ഞാൻ കന്താവായി ഭവിക്കുകയും, അതു ഹേതുവായിട്ട് ഈ പ്രജകളെ നശിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യും—ഇങ്ങനെ ജനങ്ങളുടെ ക്ഷേമത്തിനായി പ്രവർത്തിക്കുന്ന ഞാൻ അവരുടെ നാശത്തെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കും. ഇതു് ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എനിക്ക് അനുരൂപമാവുകയില്ല.

സകതാഃ കർമ്മണ്യവിദ്വാംസോ യഥാ കച്ഛന്തി ഭാരത

കര്യാലിദ്വാംസ്തഥാസകതശ്ചികീർഷുർല്ലോകസംഗ്രഹം. 25

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭരതവംശജ
കർമ്മണി	കർമ്മത്തിൽ

സക്താഃ (സന്തഃ)	അഭിനിവേശത്തോടുകൂടിയവരായി
യഥാ	എപ്രകാരമാണ്
അവിദ്വാന്മാഃ	അജ്ഞാനികൾ (ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവർ)
കുച്ഛന്തി	ചെയ്യുന്നത്
തഥാ	അപ്രകാരം
വിദ്വാൻ	വിദ്വാനായവൻ (ആത്മജ്ഞാനമുള്ളവൻ)
അസക്തഃ (സന്)	സക്തികൂടാത്തവനായി
ലോകസംഗ്രഹം	ലോകസംഗ്രഹത്തെ
ചികീർഷുഃ	ചെയ്യാനുള്ളവനായി
കര്യാൽ	ചെയ്യണം.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവർ സക്തിയോടുകൂടി എപ്രകാരം കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നുവോ അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മജ്ഞാനിയായവൻ സക്തികൂടാതെ ജനോപകാരത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനായി കർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഹേ ഭാരത, അജ്ഞാനികൾ 'ഈ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം എനിക്കു സിദ്ധിക്കും' എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടി എങ്ങനെ കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവോ അപ്രകാരംതന്നെ ജ്ഞാനിയായവൻ സക്തികൂടാതെ കർമ്മം ചെയ്യണം. എന്തിനുവേണ്ടി ചെയ്യുന്നു? — കേട്ടാലും — ലോകസംഗ്രഹത്തെ ചെയ്യാൻ ഇച്ഛിച്ചിട്ടുതന്നെ.

ന ബുദ്ധിഭേദം ജനയേദജ്ഞാനം കർമ്മസംഗീനാം

ജോഷയേൽ സർവ്വകർമ്മാണി വിദ്വാൻ യുക്തഃ സമാചരൻ. 26

വിദ്വാൻ	ആത്മജ്ഞാനിയായവൻ
കർമ്മസംഗീനാം	കർമ്മത്തിൽ സക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന
അജ്ഞാനാം	അജ്ഞാനികൾക്ക്
ബുദ്ധിഭേദം	ബുദ്ധിഭേദത്തെ
ന ജനയേൽ	ഉണ്ടാക്കരുത്
യുക്തഃ	അവഹിതനായിട്ട്
സമാചരൻ	(താനും) കർമ്മത്തെ നല്ലവണ്ണം ചെയ്യും

സർവ്വകർമ്മാണി   സകല കർമ്മങ്ങളേയും
ജോഷയേൽ   (അവരെക്കൊണ്ടു്) ചെയ്യിക്കണം.

ആത്മജ്ഞാനിയായവൻ കർമ്മത്തിൽ ആസക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അജ്ഞാനികളുടെ ബുദ്ധിക്ക് ഇളക്കം വരുത്തരുതു്. അവഹിതനായി താനും കർമ്മംചെയ്തു് അവരെക്കൊണ്ടു് സകല കർമ്മങ്ങളേയും ചെയ്യിക്കണം.

[ശം-ഭാ] കർമ്മത്തിൽ ആസക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അജ്ഞാനികൾ 'ഇതു് എന്നാൽ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതു്, ഈ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം എന്നിക്കണ്ടുവിക്കണം' എന്നു ദൃഢമായി വിശ്വസിക്കുന്നു. അങ്ങനെ നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവരുടെ ബുദ്ധിക്ക് വിവേകിയായവൻ ഇളക്കം വരുത്തരുതു്. എന്നാൽ വിദ്വാനായവൻ അഭിയാസത്തോടെ താൻതന്നെ കർമ്മത്തെ യഥാവിധി ചെയ്തു് അവരെക്കൊണ്ടു് സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും ചെയ്യിക്കണം.

പ്രകൃതേ: ക്രിയമാണാനി ഗുണൈ: കർമ്മാണി സർവ്വശ: 27
അഹംകാരവിമുഖാത്മാ കർത്താഹമിതി മന്യതേ.

പ്രകൃതേ:	പ്രകൃതിയുടെ (മായയുടെ)
ഗുണൈ:	കാര്യങ്ങളായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളാൽ
സർവ്വശ:	പലപ്രകാരത്തിലും.
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങൾ
ക്രിയമാണാനി	ചെയ്യപ്പെടുന്നവയാകുന്നു
(താനി)	അവയെ
അഹംകാരവിമുഖാത്മാ	അഹംകാരത്താൽ വിവേകശൂന്യമായ
	മനസ്സോടുകൂടിയവൻ
അഹം കർത്താ ഇതി	ഞാൻ ചെയ്യുന്നു എന്ന്
മന്യതേ	വിചാരിക്കുന്നു.

പ്രകൃതികാര്യങ്ങളായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളാലാണ് കർമ്മങ്ങൾ സർവ്വപ്രകാരേണ ചെയ്യപ്പെടുന്നതു്. എന്നാൽ അഹംകാരംനിമിത്തം മൂഢബുദ്ധിയായവൻ അവയെ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്നു വിചാരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] പ്രകൃതി അല്ലെങ്കിൽ പ്രധാനം എന്നതു് സത്ത്വരജസ്സമോഗുണങ്ങളുടെ സാമ്യാവസ്ഥയാകുന്നു. ആ പ്രകൃതി

യുടെ കാര്യകരണരൂപങ്ങളായ വികാരങ്ങളാലാണ് (ദേഹേന്ദ്രിയാദികളാലാണ്) ലൗകികമായും ശാസ്ത്രീയമായുമുള്ള കർമ്മങ്ങൾ എല്ലാപ്രകാരത്തിലും ചെയ്യപ്പെടുന്നത്. ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളിൽ ആത്മബുദ്ധിയാണ് അഹങ്കാരം. ആ അഹങ്കാരത്തിനാൽ പലവിധത്തിലും മോഹിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണത്തോടു കൂടിയവൻ—ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾക്കുള്ള ധർമ്മങ്ങൾ ആത്മാവിനുണ്ടെന്നു വിചാരിക്കുകയും ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളിൽ അഭിമാനിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവൻ—അജ്ഞാനംനിമിത്തം കർമ്മങ്ങളെല്ലാം ആത്മാവിലാണെന്നു കാണുകയും അതാതു കർമ്മങ്ങൾക്ക് 'ഞാൻ കർത്താവായതുകൊണ്ട്' എന്നു വിചാരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

എന്നാൽ വിദ്യാനായകൻ—

തത്ത്വവിത്തു മഹാബാഹോ ഗുണകർമ്മവിഭാഗയോഃ

ഗുണാ ഗുണേഷു വർത്തന്തേ ഇതി മത്വാ ന സജ്ജതേ. 28

ഹേ മഹാബാഹോ   അല്ലയോ മഹാബാഹോ (മഹത്തായകൈകളോടു കൂടിയവനേ)
 ഗുണകർമ്മവിഭാഗയോഃ   ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നുമുള്ള ആത്മാവിന്റെ വിഭാഗത്തിന്റെ

തത്ത്വവിതൽ തു   യഥാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനാകട്ടെ
 ഗുണാഃ   ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
 ഗുണേഷു   വിഷയങ്ങളിൽ
 വർത്തന്തേ ഇതി   പ്രവർത്തിക്കുന്നു എന്ന്
 മത്വാ   അറിഞ്ഞു്
 ന സജ്ജതേ   അഭിമാനിക്കുന്നില്ല (കർത്തൃത്വാഭിനിവേശം ചെയ്യുന്നില്ല).

അല്ലയോ അജ്ഞന, ഗുണകർമ്മങ്ങളുടെ വിഭാഗങ്ങളെപ്പറ്റി യഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നവൻ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു (അഹമർത്ഥമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവല്ല) എന്നറിഞ്ഞു് കർമ്മത്തിൽ അഭിമാനിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ഗുണവിഭാഗത്തിന്റേയും കർമ്മവിഭാഗത്തിന്റേയും തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവൻ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വിഷയങ്ങളിൽ

ഉിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു. ആത്മാവല്ല, എന്നറിഞ്ഞു് (കർമ്മത്തിൽ) സകുതിയെ ചെയ്യുന്നില്ല.

പ്രകൃതേർഗ്ഗുണസംമൂലാഃ സജ്ജന്തേ ഗുണകർമ്മസു
താനകൃൽസ്സവിദോ മന്ദാൻ കൃൽസ്സവിന്ന വിചാലയേൽ. 29

പ്രകൃതേഃ	പ്രകൃതിയുടെ (മായയുടെ)
ഗുണസംമൂലാഃ	സത്തപാദിഗുണങ്ങളാൽ മൂലന്മാരായിരിക്കുന്നവർ
ഗുണകർമ്മസു	ഇന്ദ്രിയങ്ങളിലും തദ്വ്യാപാരങ്ങളിലും
സജ്ജന്തേ	അഭിമാനിക്കുന്നു
അകൃൽസ്സവിദഃ	ഒന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാത്ത
മന്ദാൻ	മൂലന്മാരായ (മന്ദമതികളായ)
താൻ	അവരെ
കൃൽസ്സവിൻ	സർവ്വജ്ഞനായവൻ (ആത്മജ്ഞാനി)
ന വിചാലയേൽ	ചലിപ്പിക്കരുതു്.

പ്രകൃതിയുടെ ഗുണങ്ങളാൽ മൂലന്മാരായിരിക്കുന്നവർ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിലും തദ്വ്യാപാരങ്ങളിലും അഭിമാനിക്കുന്നു. ഒന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാത്ത അങ്ങനെയുള്ള മൂലന്മാരെ സർവ്വജ്ഞനായവൻ ചലിപ്പിക്കരുതു് (അവരുടെ മനസ്സിന്നു് ഇളക്കം വരുത്തരുതു്).

[ശം-ഭാ] പ്രകൃതിയുടെ ഗുണങ്ങളാൽ മോഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നവർ 'ഞങ്ങൾ ഫലത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു കർമ്മംചെയ്യുന്നു' എന്നു വിചാരിച്ചു് അതിൽ അഭിമാനിക്കുന്നു. കർമ്മത്തിൽ സകുതിയുള്ളവരും കർമ്മഫലത്തെ മാത്രം ദശിക്കുന്നവരും മദബുദ്ധികളുമായ ആ മൂലന്മാരെ ആത്മജ്ഞാനിയായവൻ ചലിപ്പിക്കരുതു്. അവരുടെ ബുദ്ധിക്ക് ഇളക്കംവരുത്തരുതെന്നർത്ഥം.

എന്നാൽ കർമ്മത്തിന്നധികാരിയായും അജ്ഞനായും മോക്ഷേച്ഛുവാമുള്ളവൻ എങ്ങനെയാണു കർമ്മംചെയ്യേണ്ടതു്?—പറയുന്നു:

മയി സർവ്വാണി കർമ്മാണി സംന്യസ്യായാത്മചേതസാ
നിരാശീന്നിർമ്മമോ ഭൂതാ യുഗ്യസ്വ വിഗതജ്വരഃ. 30

സർവ്വാണി കർമ്മാണി സകല കർമ്മങ്ങളേയും
മയി എന്നിൽ

സം.ന്യസ്യ	സമപ്പിച്ചിട്ട്
അദ്ധ്യാത്മചേതസാ	പരമാത്മാവിൽ മനസ്സിരുത്തിക്കൊണ്ടത് ('ഞാൻ അന്തര്യാത്മധീനനായി കർമ്മം ചെയ്യുന്നു' എന്ന ദൃഷ്ടിയോടുകൂടി)
നിരാശഃ	നിഷ്ഠാമന്.
നിർമ്മമഃ	മമതാശൂന്യനും (എന്റെ എന്ന ഭാവമില്ലാത്തവനും)
വിഗതജ്വരഃ ഭൂതപാഃ യുധ്യസ്വ	വ്യസനത്തെ ത്യജിച്ചവനുമായിട്ട് യുദ്ധംചെയ്താലും.

അല്ലയോ അർജുന, സകല കർമ്മങ്ങളേയുമെന്നിലപ്പിച്ചിട്ട്, മനസ്സിനെ പരമാത്മാവിലുറപ്പിച്ചു, നിഷ്ഠാമന്. മമതയില്ലാത്തവനും വ്യസനത്തെ ത്യജിച്ചവനുമായി യുദ്ധംചെയ്താലും.

[ശം.-ഭാ] വാസുദേവനായും പരമേശ്വരനായും സർവ്വജ്ഞനായും സർവ്വാത്മാവായുമിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സകലകർമ്മങ്ങളേയുമപ്പിച്ചിട്ട് 'ഞാൻ കർത്താവായിട്ട് ഒരു ഭൂത്യനെന്നപോലെ ഈശ്വരനായിക്കൊണ്ടു കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നു' എന്ന വിവേകബുദ്ധിയോടുകൂടി ആശയെ ഉപേക്ഷിച്ചവനും മമതയില്ലാത്തവനും സന്താപരഹിതനുമായിട്ട് യുദ്ധംചെയ്താലും.

യേ മേ മതമിദം നിത്യമനുതിഷ്ഠന്തി മാനവാഃ

ശ്രദ്ധാവന്തോനസൂയന്തോ മുച്യന്തേ തേപി കർമ്മഭിഃ. 31

യേ മാനവാഃ	യാതൊരു മനുഷ്യർ
ശ്രദ്ധാവന്തഃ	എന്റെ വാക്യത്തിൽ ശ്രദ്ധയുള്ളവരും
അനസൂയന്തഃ	എന്നിൽ ദോഷത്തെ ആരോപിക്കാത്തവരും
മേ ഇദം മതം	എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ
നിത്യം	എപ്പോഴും
അനുതിഷ്ഠന്തി	അനുസരിച്ചു നടക്കുന്നുവോ
തേ അപി	അവരും
കർമ്മഭിഃ	(പാപപുണ്യ)കർമ്മങ്ങളാൽ
മുച്യന്തേ	മോചിക്കപ്പെടുന്നു.

യാതൊരുവർ എന്റെ വാക്യത്തിൽ വിശ്വാസമുള്ളവരും എന്നിൽ ഭോഷത്തെ ആരോപിക്കാത്തവരുമായി എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ അനുസരിച്ചു നടക്കുന്നുവോ അവരും (ക്രമേണ) പാപപുണ്യകർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു (സമ്യഗ് ജ്ഞാനിയെപ്പോലെ) മോചിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഏതു മനുഷ്യർ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരും, വാസുദേവനും പരമഗുരുവുമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ അസൂയയില്ലാത്തവരുമായി എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ നിത്യമനുവർത്തിക്കുന്നുവോ അവരും ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളായ സകല കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു.

എന്നാൽ —

യേ തേപതദഭ്യസൂയന്തോ നാനുതിഷ്ഠന്തി മേ മതം
സർവ്വജ്ഞാനവിമുഖാംസ്താൻ വിദ്ധി നഷ്ടാനചേതസഃ. 32

യേ തു	എന്നാൽ യാതൊരുവർ
മേ ഏതൽ മതം	എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ
അഭ്യസൂയന്തഃ	നിന്ദിക്കുന്നവരായി
ന അനുതിഷ്ഠന്തി	അനുസരിച്ചു നടക്കുന്നില്ലയോ
അചേതസഃ	വിവേകശൂന്യന്മാരായും
സർവ്വജ്ഞാനവിമുഖാംസ്താൻ	ബ്രഹ്മവിഷയമായും കർമ്മവിഷയമായുമുള്ള ജ്ഞാനത്തിൽ മൂഢന്മാരായുമിരിക്കുന്ന
താൻ	അവരെ
നഷ്ടാൻ	നശിച്ചുപോയവരായി
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

എന്നാൽ എവർ എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ നിന്ദിക്കുന്നവരായി അതിനെ അനുസരിക്കുന്നില്ലയോ വിവേകശൂന്യന്മാരായും, ബ്രഹ്മവിഷയമായും കർമ്മവിഷയമായുമുള്ള സകല ജ്ഞാനത്തിലും മൂഢന്മാരായുമിരിക്കുന്ന അവരെ നശിച്ചുപോയവരെന്നറിഞ്ഞാലും.

[ശം.-ഭാ] എന്നാൽ എവർ അതിന്നു വിപരീതമായിട്ട് എന്റെ ഈ അഭിപ്രായത്തെ നിന്ദിക്കുന്നവരായി അതിനെ അനുവർത്തിക്കുന്നില്ലയോ സർവ്വജ്ഞാനങ്ങളിലും പല

വിധത്തിലും മൃഗന്മാരും അവിവേകികളുമായ അവരെ നഷ്ടം നാരായി അറിഞ്ഞാലും..

എന്നാൽ പിന്നെ എന്തുകൊണ്ടാണ് അവർ അങ്ങയുടെ മതത്തെ അനുവർത്തിക്കാത്തവരായി പരധർമ്മത്തെ സ്വീകരിക്കുകയും സ്വധർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുകയും ചെയ്യുന്നത്? അങ്ങയുടെ മതത്തിനു പ്രതികൂലനാരായ അവർ അങ്ങയുടെ ശാസനയെ ലംഘിക്കുന്നതുകൊണ്ടുള്ള ദോഷംനിമിത്തം. ഏങ്ങനെ യേശുടാതെയിരിക്കുന്നു? ഇതിന്നു കാരണം പറയുന്നു:

സദൃശംചേഷ്ടതേ സ്വസ്യാഃ പ്രകൃതേർജ്ഞാനവാന്പി
പ്രകൃതിം യാന്തി ഭൂതാനി നിഗ്രഹഃ കിം കരിഷ്യതി. 33

ജ്ഞാനവാൻ അപി ഗുണദോഷങ്ങളെ അറിയുന്നവനും
കൂടി (ആത്മജ്ഞാനിയുംകൂടി)

സ്വസ്യാഃ സ്വന്തമായ
പ്രകൃതേഃ പ്രാചീനകർമ്മസംസ്കാരത്തിന്നധീനമായിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തിന്

സദൃശം അനുരൂപമായിത്തന്നെ
ചേഷ്ടതേ പ്രവർത്തിക്കുന്നു
(യസ്താൽ) എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ഭൂതാനി സകല പ്രാണികളും
പ്രകൃതിം പ്രകൃതിയെ (പ്രാചീനകർമ്മ
സംസ്കാരത്തിന്നധീനമായ)

യാന്തി സ്വഭാവത്തെ
അനുവർത്തിക്കുന്നു

നിഗ്രഹഃ ഇന്ദ്രിയനിഗ്രഹം

കിം കരിഷ്യതി എന്തുചെയ്യും?

ആത്മജ്ഞാനിയുംകൂടി സ്വന്തസ്വഭാവത്തിന്നനുരൂപമായിത്തന്നെ പ്രവർത്തിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, സകല പ്രാണികളും തങ്ങളുടെ പൂർവ്വകർമ്മസംസ്കാരത്തിന്നധീനമായിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തെ അനുവർത്തിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കെ ഇന്ദ്രിയനിഗ്രഹം ഇവർക്ക് എന്തു (ഫലത്തെ) ചെയ്യുന്നു?

[ശം-ഭാ] പ്രകൃതി—പൂർവ്വജന്മത്തിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ധർമ്മാധർമ്മങ്ങൾ മുതലായതുകളുടെ സംസ്കാരത്തിന്റെ (—വീണ്ടും പ്രകാശിപ്പാനുള്ള വാസനയുടെ) ഈ ജന്മത്തിലുള്ള അഭിവ്യക്തിക്കു് (പ്രകാശത്തിന്നു്) പ്രകൃതി എന്നു പേർ പറയുന്നു. ആ പ്രകൃതിക്കനുരൂപമായിട്ടാണു് സകല പ്രാണികളും — ജ്ഞാനിയുംകൂടി — പ്രവർത്തിക്കുന്നതു്. അപ്പോൾ പിന്നെ മൂർഖന്റെ കഥ പറയാനുണ്ടോ? അതുകൊണ്ടു സകല പ്രാണികളും തങ്ങളുടെ സ്വഭാവത്തെ അനുഗമിക്കുന്നു. നിഗ്രഹം എന്തു ചെയ്യാൻ കഴിയും? എന്നിക്കാകട്ടെ, അന്യനാകട്ടെ പ്രകൃതി അനിവാര്യമാകുന്നുവെന്നതും.

ഇന്ദ്രിയസ്വേന്ദ്രിയസ്യാത്മേ രാഗഭേഷൗ വ്യവസ്ഥിതൗ
തയോൻ വശമാഗച്ഛേത്തൗ ഹൃദ്യ പരിപന്നിനൗ. 34

ഇന്ദ്രിയസ്വ	ഇന്ദ്രിയസ്വ	അതാതിന്ദ്രിയത്തിന്റെ
അത്മേ		സ്വസ്വവിഷയത്തിൽ
രാഗഭേഷൗ		അനുകൂലത്തിൽ രാഗവും പ്രതികൂലത്തിൽ ഭേഷവും.
വ്യവസ്ഥിതൗ		ഇരിക്കുന്നു
(തമാപി)		എങ്കിലും.
തയോഃ		അവയുടെ (രാഗഭേഷങ്ങളുടെ)
വശം.		അധീനത്തെ
ന ആഗച്ഛേൽ		പ്രാപിക്കരുതു്
ഹി		എന്തെന്നാൽ
തൗ		അവ (രാഗഭേഷങ്ങൾ)
അസ്യ		ഇവനു് (മുമുക്ഷുവിനു്)
പരിപന്നിനൗ		ശത്രുക്കളാകുന്നു.

അതാതിന്ദ്രിയത്തിന്റെ വിഷയത്തിലാണു് രാഗവും ഭേഷവും മിരിക്കുന്നതു്. എങ്കിലും അവയുടെ അധീനത്തെ പ്രാപിക്കരുതു്. എന്തെന്നാൽ അവ ഇവന്റെ ശത്രുക്കളാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഇഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ശബ്ദാദിവിഷയത്തിൽ രാഗവും അനിഷ്ടമായിരിക്കുന്നതിൽ ഭേഷവും ഇങ്ങനെ എല്ലാ ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വിഷയങ്ങളിലും രാഗഭേഷങ്ങൾ അവശ്യം ഉണ്ടാകുന്നു. പുരുഷപ്രയത്നത്തിന്നും ശാസ്ത്രത്തിന്നും

ഉള്ള വിഷയം ഇനി പറയാം.—ശാസ്ത്രാത്മത്തെ അനുവർത്തിക്കുന്നവൻ ആദ്യം തന്നെ രാഗഭേദങ്ങളുടെ അധീനത്തിലാകാതിരിക്കണം. ഒരുവന്റെ പ്രകൃതി എന്നതു യാതൊന്നോ അതു അവനെ സ്വാധീനമാക്കിട്ടു സ്വകാര്യങ്ങളിൽ രാഗഭേദങ്ങളോടുകൂടിത്തന്നെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു. അപ്പോൾ അവൻ സ്വധർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുകയും പരധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ എപ്പോഴാണ് ഒരുവൻ രാഗഭേദങ്ങളെ തൽപ്രതിപക്ഷമാകുന്ന വിവേകജ്ഞാനംകൊണ്ടടക്കുന്നത് അപ്പോൾ അവൻ തന്റെ പ്രകൃതിക്കു വശമാകാതെ ശാസ്ത്രത്തിൽ ദൃഷ്ടിയുള്ളവനായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഒരുവനും രാഗഭേദങ്ങളാകുന്ന ഈ രണ്ടു കൂട്ടത്തിന്റെ വശത്താകരുത്. എന്നെന്നാൽ, അവ അവന്റെ ശത്രുക്കളാകുന്നു—അവന്നു ശ്രേയോമാഗ്ധ്യത്തിൽ, കള്ളന്മാരെന്നപോലെ, വിപ്ലവത്തെ ചെയ്യുന്നവയാകുന്നു.

ശ്രേയാൻ സ്വധർമ്മോ വിഗുണഃ പരധർമ്മാൽ സ്വനുഷ്ഠിതാൽ
സ്വധർമ്മേ നീധനം ശ്രേയഃ പരധർമ്മോ യോവഹഃ 35

സ്വനുഷ്ഠിതാൽ	നല്ലവണ്ണമനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ട (സകലാംഗപൂർത്തിയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെട്ട)
പരധർമ്മാൽ	അന്യന്റെ ധർമ്മത്തിനേക്കാൾ
വിഗുണഃ (അപി)	ഗുണമില്ലാത്തതാണെങ്കിലും (കുറച്ചംഗഹീനമായിരുന്നാലും)
സ്വധർമ്മഃ	സ്വന്തധർമ്മം
ശ്രേയാൻ	അധികപ്രശംസ്യമാകുന്നു
സ്വധർമ്മേ	സ്വധർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നുവന്ന്
(പ്രവർത്തമാനസ്യ)	
നീധനം (അപി)	മരണംപോലും
ശ്രേയഃ	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
പരധർമ്മഃ (തു)	എന്നാൽ പരധർമ്മം
യോവഹഃ	യേതെ ഉണ്ടാക്കുന്നു (നരകപ്രാപ്തിക്കു ഹേതുവാകുന്നു)

നല്ലവണ്ണമനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ട അന്യധർമ്മത്തേക്കാൾ സ്വധർമ്മം, കുറച്ചംഗഹീനമായിരുന്നാലും, ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. എന്നെന്നാൽ,

സ്വധർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവൻ മരണംപോലും ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. അന്യധർമ്മാനുഷ്ഠാനം ഭയത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഒരുവന്നു സ്വധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടു മരിക്കുന്നതാണ് പരധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിച്ചു ജീവിക്കുന്നതിനേക്കാൾ അധികം ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ളതു്. എന്തെന്നാൽ, പരധർമ്മം നരകാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ഭയത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു.

അർജ്ജുന ഉവാച:

അഥ കേന പ്രയശ്ചേതായം പാപം ചരതി പുരുഷ:

അനിച്ഛന്നപി വാർഷ്ണേയ ബലാദിവ നിയോജിതഃ. 36

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ വാർഷ്ണേയ അല്ലയോ വൃഷ്ണിവംശത്തിൽ അവതാരം ചെയ്തവനേ

അഥ എന്നാൽ

അയം പുരുഷഃ ഈ പുരുഷൻ

അനിച്ഛൻ അപി (പാപംചെയ്വാൻ) ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും

കേന പ്രയശ്ചേതഃ ആരാൽ (എന്തിനാൽ) പ്രേരിതനായിട്ടു്

ബലാൽ ബലമായി

നിയോജിതഃ ഇവ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവനെന്നപ്പോലെ

പാപം പാപത്തെ

ചരതി ചെയ്യുന്നു.

അല്ലയോ വൃഷ്ണിവംശജ, എന്നാൽ എന്തിനാൽ പ്രേരിതനായിട്ടാണ് ഈ പുരുഷൻ, പാപംചെയ്വാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും ബലമായി നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവനെന്നപോലെ പാപത്തെ ചെയ്യുന്നതു്?

[ശം-ഭാ] അല്ലയോ വൃഷ്ണിവംശത്തിൽ ജനിച്ചവനേ, എന്തു കാരണത്താൽ പ്രേരിതനായിട്ടാണ് ഈ പുരുഷൻ, അനിച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും, രാജാവിനാൽ ബലമായി നിയോഗിക്കപ്പെട്ട ഭൃത്യനെന്നപോലെ, പാപകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നതു്?

നീ ചോദിക്കുന്ന സർവ്വാനന്ദകരമായിരിക്കുന്ന ആ ശത്രു ആരാണെന്ന് ഞാൻ പറയാം. കേൾക്കൂ:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

കാമ ഏഷ ക്രോധ ഏഷ രജോഗുണസമുത്ഭവഃ

മഹാശനോ മഹാപാപ്മാ വിഭ്യേനമിഹ വൈരിണം. 37
ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഏഷഃ	ഇത് (എന്തു കാരണത്താൽ പ്രേരിതനായിട്ടാണു പാപം ചെയ്യുന്നത് എന്നു നീ ചോദിച്ചിട്ടുള്ളതിന്റെ ഹേതു)
രജോഗുണസമുത്ഭവഃ	രജോഗുണത്തിൽനിന്നുണ്ടായ
കാമഃ (ഏവ)	കാമംതന്നെയാകുന്നു
ഏഷഃ (കാമഃ ഏവ)	ഈ കാമംതന്നെ
ക്രോധഃ	(വല്ലകാരണത്താൽ പ്രതിഹതമായാൽ) ക്രോധമായിത്തീരുന്നു
മഹാശനഃ	തൃപ്തിയില്ലാത്തതും
മഹാപാപ്മാ	മഹാപാപങ്ങൾക്കു കാരണമായിട്ടുള്ളതുമാകുന്നു
ഏനം	ഇതിനെ (കാമത്തെ, ആശയെ)
ഇഹ	മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ
വൈരിണം	ശത്രുവായി
വിഭി	അറിഞ്ഞാലും.

ഇതു രജോഗുണത്തിൽനിന്നുണ്ടായ കാമംതന്നെയാകുന്നു. ഈ കാമംതന്നെ (വല്ല കാരണത്താൽ പ്രതിഹതമായാൽ) ക്രോധമായിത്തീരുന്നു. ഇതു തൃപ്തിയില്ലാത്തതും (അനുഭവിക്കാത്തതായ അനേകം വസ്തുക്കളെ ലഭിക്കേണ്ടതിന്നു ഹേതുവും), അത്യുഗ്രവും (മഹാപാപത്തിന്നു ഹേതുവും) ആകുന്നു. മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ ഇതിനെ ശത്രുവായിട്ടറിഞ്ഞാലും.

[ശം-ഭാ] ഐശ്വര്യദീപ്തിയും ഒന്നിച്ചു യാതൊരു പ്രതിബന്ധവുംകൂടാതെ നിത്യം യാതൊരുവനിൽ ഇരിക്കുന്നുവോ, ഉൽപത്തി മുതലായ വിഷയത്തിന്റെ ജ്ഞാനമാർക്കുണ്ടോ, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന വാസുദേവൻ ഭഗവാൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

“ഐശ്വര്യസ്യ സമഗ്രസ്യ ധർമ്മസ്യ യശസഃ ശ്രീയഃ
 വൈരാഗ്യസ്യാഥ മോക്ഷസ്യ ഷണ്ണാം ഭഗ ഇതീഗതം”
 (പൂർണ്ണമായ ഐശ്വര്യം, ധർമ്മം, കീർത്തി, സമ്പത്തു്, വൈരാ
 ഗ്യം, മോക്ഷം, ഈ ആറും ‘ഭഗം’ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.)
 (6. 5. 74)

“ഉൽപത്തിം പ്രളയം ചൈവ ഭൂതാനാമാഗതിം ഗതിം
 വേത്തി വിദ്യാമവിദ്യാം ച സവാചോ ഭഗവാനിതി”
 (ഭൂതങ്ങളുടെ ഉൽപത്തിയേയും നാശത്തേയും [വരവിനേയും
 പോക്കിനേയും] വിദ്യയേയും അവിദ്യയേയും അറിയുന്നവൻ
 ഭഗവാനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.) (6. 5. 78)

സർവ്വലോകത്തിന്നും ശത്രുവായിരിക്കുന്നതു് കാമമാകുന്നു.
 അതു സകല പ്രാണികൾക്കും സർവ്വാനന്തപ്രാപ്തിക്കു ഹേതു
 വായി ഭവിക്കുന്നു. ഈ കാമംതന്നെ വല്ലതിനാലും പ്രതിഹത
 മായാൽ ക്രോധമായി പരിണമിക്കുന്നു. അതിനാൽ ക്രോധവും
 കാമംതന്നെയാകുന്നു. കാമം (രജോഗുണസമുത്ഭവഃ=) രജോ
 ഗുണത്തിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ കാമംതന്നെ രജോ
 ഗുണത്തിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, കാമം
 (ആശ) ഉണ്ടാകുമ്പോൾ അതു രജോഗുണത്തെ പുറപ്പെട്ടീച്ചു്
 പുരുഷനെക്കൊണ്ടു പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു. രജോഗുണത്തിന്റെ
 ഫലമായ സേവാഭിയിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന പുരുഷന്മാർ ദുഃഖിത
 ന്നരായിട്ടു് ‘ആശ എന്നെക്കൊണ്ടു കർമ്മം ചെയ്യിക്കുന്നു’
 എന്നിങ്ങനെ നിലവിളിക്കുന്നതു കേൾക്കാറുണ്ടു്. അതു (കാമം)
 തൃപ്തിയില്ലാത്തതാകുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അതു
 മഹാപാപിയുമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ഒരു ജീവി ആശയാൽ
 പ്രേരിതനാകുമ്പോഴാണു് പാപത്തെ ചെയ്യുന്നതു്. അതിനാൽ
 ഇതിനെ (കാമത്തെ) സംസാരത്തിൽ നമ്മുടെ ശത്രുവായി
 അറിഞ്ഞാലും.

അതു് (കാമം) എങ്ങനെ നമ്മുടെ ശത്രുവാകുന്നു എന്നു
 ദൃഷ്ടാന്തങ്ങളെക്കൊണ്ടു കാണിക്കുന്നു:

ധൂമനോവ്രിയതേ വഹ്നിര്യഥാദശോ മലേന ച
 യഥോൽബേനാവൃതോ ഗർഭസ്തഥാ തേനേദമാവൃതം. 38
 വഹ്നിഃ അഗ്നി
 ധൂമേന പുകയാലും

ആദർശഃ	കണ്ണാടി
മലേന ച	അഴുക്കിനാലും
യഥാ	എപ്രകാരം
ആവ്രിയതേ	മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
ഗർഭഃ	വയറ്റിലുള്ള ശിശു
ഉൽബേന	ജരായുവാൽ (മറുപിള്ളയാൽ)
യഥാ	എപ്രകാരം
ആവൃതഃ	മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
തഥാ	അപ്രകാരം
ഇദം	ഈ ജ്ഞാനം
തേന	അതിനാൽ (ആശയാൽ)
ആവൃതം	മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അഗ്നി പുകയാലും, കണ്ണാടി അഴുക്കിനാലും, വയറ്റിലുള്ള കുട്ടി ജരായുവാലും, എപ്രകാരം മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ, അപ്രകാരം തന്നെ ജ്ഞാനം ആശയാൽ മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പ്രകാശത്തോടുകൂടിയ അഗ്നി സഹജമായും അപ്രകാശമായുമിരിക്കുന്ന ധൂമത്താലും, കണ്ണാടി അഴുക്കിനാലും, ഗർഭം അതിനെ ചുറ്റിയിരിക്കുന്ന ജരായുവാലും, എപ്രകാരം മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരം ഇത് (ജ്ഞാനം) അതിനാൽ (കാമത്താൽ) മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

കാമത്താൽ മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ആ 'ഇത്' എന്നു പറയപ്പെടുന്നത് എന്താകുന്നു?—പറയുന്നു:

ആവൃതം ജ്ഞാനമേതേന ജ്ഞാനിനോ നിത്യവൈരിണാ
കാമരൂപേണ കൗന്തേയ ദുഷ്പൂരേണാനലേന ച. 39

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര
ദുഷ്പൂരേണ	(വിഷയങ്ങളെക്കൊണ്ടു നിറച്ചാലും) നിറയാത്തതും
അനലേന ച	അഗ്നിപോലെ തൃപ്തിയില്ലാത്തതും (ശോകസന്താപത്തിന്നു ഹേതുവാകയാൽ അഗ്നിതുല്യമായതും)
കാമരൂപേണ	ആശാസ്വരൂപമായതും

ജ്ഞാനി നഃ

നിത്യവൈരിണാ ജ്ഞാനിക്കു എന്നും ശത്രുവായതു
മായ

ഏതേന ഈ കാമത്താൽ

ജ്ഞാനം ആത്മജ്ഞാനം

ആവൃതം മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കന്തീപുത്രാ, നിറയാത്തതും അഗ്നിപോലെ തൃപ്തി
യില്ലാത്തതും, ആശാരൂപമായതും, ജ്ഞാനിക്കു നിത്യവൈരി
യായതുമായ ഈ കാമത്താൽ ആത്മജ്ഞാനം മുടപ്പെട്ടിരി
ക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ജ്ഞാനിയുടെ നിത്യവൈരിയായിരിക്കുന്ന
ഈ കാമത്താൽ ആത്മജ്ഞാനം മുടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. (കാമം
ജ്ഞാനിക്കു എങ്ങനെയാണു നിത്യവൈരിയാകുന്നതെ
ന്നാൽ—) 'ഇതു എന്നെ അനന്തത്തിൽ ചാടിക്കുന്നു' എന്ന
ജ്ഞാനി മുഖിൽത്തന്നെ അറിയുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു്
അവൻ എന്നും ദുഃഖിതനായി ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഈ
കാമം ജ്ഞാനിക്കു നിത്യവൈരിയായി ഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ
മൂർഖൻ അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, മൂഢൻ വിഷയങ്ങളി
ലുള്ള തൃഷ്ണാകാലത്തു് ഈ കാമത്തെ മിത്രമായി വിചാരിക്കുന്നു.
എന്നാൽ തൽഫലപ്രാപ്തിയിൽ ദുഃഖം വരുമ്പോൾ മാത്രമേ
അവൻ 'ഞാൻ തൃഷ്ണകൊണ്ടു ദുഃഖത്തെ പ്രാപിച്ചു' എന്നറിയു
ന്നുള്ളു. അതിന്നുമുന്പറിയുകയില്ല. അതിനാൽ കാമം ജ്ഞാനിക്കു
മാത്രം നിത്യവൈരിയായിരിക്കുന്നു. അതു് ഒരുവിധത്തിലും
പുരണംചെയ്യാൻ (തൃപ്തിവരുത്തുവാൻ) പാടില്ലാത്ത അനലൻ
(അഗ്നി) ആകുന്നു. അലംഭാവം (=തൃപ്തി)ഇല്ലാത്തതു് അനലൻ
=അഗ്നി.

ജ്ഞാനത്തെ മുടിക്കൊണ്ടു സകലത്തിന്നും വൈരിയായി
രിക്കുന്ന ഈ കാമത്തിന്റെ ഇരിപ്പിടമെവിടെയാണെന്നു
ഭഗവാൻ പറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ശത്രുവിന്റെ ഇരിപ്പിടമറി
ഞ്ഞാൽ പിന്നെ അതിനെ എളുപ്പത്തിൽ നശിപ്പിക്കാമല്ലോ—
ഇന്ദ്രിയാണി മനോബുദ്ധിരസാധിഷ്ഠാനമുച്യതേ
ഏതൈർവിമോഹയത്യേഷ ജ്ഞാനമാവൃത്യ ദേഹിനം.. 40

ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
മനഃ	മനസ്സ്
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
അസ്യ	ഇതിന്ന് (കാമത്തിന്ന്)
അധിഷ്ഠാനം	ഇരിപ്പിടം (എന്ന്)
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു
ഏഷഃ	ഇത്
ഏതൈഃ	ഇവയെക്കൊണ്ട് (ഇന്ദ്രിയാദികളെ കൊണ്ട്)
ജ്ഞാനം	ആത്മജ്ഞാനത്തെ
ആവൃത്യ	മുടിക്കൊണ്ട്
ദേഹിനം	ജീവനെ
വിമോഹയതി	മോഹിപ്പിക്കുന്നു.

ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, മനസ്സ്, ബുദ്ധി ഇവ ഇതിന്റെ ഇരിപ്പിടം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇത് (കാമം) ഈ ഇന്ദ്രിയാദികളെക്കൊണ്ട് ആത്മജ്ഞാനത്തെ മറച്ചു ജീവനെ മോഹിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഇന്ദ്രിയങ്ങളും മനസ്സും ബുദ്ധിയും ഈ കാമത്തിന്റെ ഇരിപ്പിടമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇത് ഇന്ദ്രിയാദികളെ ആശ്രയിച്ചു ജ്ഞാനത്തെ മറച്ചുകൊണ്ടു ശരീരിയെ പലവിധത്തിൽ മോഹിപ്പിക്കുന്നു.

ആയതുകൊണ്ട്—

തസ്സാത്ത്വമിന്ദ്രിയാണ്യാദൗ നിയമ്യ ഭരതഷ്ട

പാപ്മാനം പ്രജഹി ഹേ്യനം ജ്ഞാനവിജ്ഞാനനാശനം. 41

ഹേ ഭരതർഷഭ	അല്ലയോ ഭരതവംശശ്രേഷ്ഠ
തസ്സാൽ	ആയതുകൊണ്ട്
ത്വം	നീ
ആദൗ	ആദ്യം
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ
നിയമ്യ	അടക്കിട്ട്
ജ്ഞാനവിജ്ഞാനനാശനം	ജ്ഞാനവിജ്ഞാനങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്നതായും

പാപിമാനം പാപരൂപമായുമിരിക്കുന്ന
 ഏതം ഈ കാമത്തെ
 പ്രജാപതി ഉപേക്ഷിക്കുക (നശിപ്പിക്കുക).

ആത്മകൊണ്ട്, ഹേ അജ്ഞന, നീ ആദ്യം ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കിട്ട് ജ്ഞാനവിജ്ഞാനങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്നതായും പാപരൂപമായുമിരിക്കുന്ന ഈ കാമത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുക.

[ശം-ഭാ] ശാസ്ത്രങ്ങളിൽനിന്നും, ഗുരുമുഖത്തിൽനിന്നും സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്ന ആത്മവിഷയമായും മറ്റുമുള്ള അറിവ് ജ്ഞാനമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അപ്രകാരം സിദ്ധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ജ്ഞാനത്തിന്റെ വിശേഷമാകുംവണ്ണമുള്ള സ്വാന്തര്യം വിജ്ഞാനമാകുന്നു. മോക്ഷപ്രാപ്തിക്കു ഹേതുക്കളായ ജ്ഞാനവിജ്ഞാനങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്ന പാപരൂപമായ ഈ കാമത്തെ ത്യജിക്കുക എന്നർത്ഥം.

‘ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ ആദ്യം വശീകരിച്ചിട്ടു ശത്രുവായിരിക്കുന്ന കാമത്തെ ത്യജിച്ചാലും’ എന്നുപദേശിക്കപ്പെട്ടു. എന്നാൽ എന്തിനെ ആശ്രയിച്ചാണ് ഒരുവൻ കാമത്തെ ത്യജിക്കേണ്ടതെന്ന ചോദ്യത്തിന്നു സമാധാനം പറയുന്നു:

ഇന്ദ്രിയാണി പരാണാഹുരിന്ദ്രിയേഭ്യഃ പരം മനഃ
 മനസസ്തു പരാ ബുദ്ധിര്യോ ബുദ്ധേഃപരതസ്തു സഃ.

42

ഇന്ദ്രിയാണി	(ദേഹാദികളേക്കാൾ) ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
പരാണി	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
ഇന്ദ്രിയേഭ്യഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളേക്കാൾ
മനഃ	മനസ്സ്
പരം	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
മനസഃ തു	മനസ്സിനേക്കാൾ
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
പരാ	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു (എന്നു്)
ആഹുഃ	പറയുന്നു
യഃ തു	യാതൊരുവൻ
ബുദ്ധേഃ	ബുദ്ധിയേക്കാൾ

പരതഃ ശ്രേഷ്ഠമായും, തൽസാക്ഷിയായും, സർവ്വാനന്തരമായുമിരിക്കുന്നുവോ

സഃ (ആത്മാ) അവൻ ആത്മാവാകുന്നു.

ദേഹാദികളേക്കാൾ ഇന്ദ്രിയങ്ങളും, ഇന്ദ്രിയങ്ങളേക്കാൾ മനസ്സും, മനസ്സിനേക്കാൾ ബുദ്ധിയും ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു എന്നു (വിദ്വാന്മാർ) പറയുന്നു. എന്നാൽ യാതൊരുവൻ ബുദ്ധിയേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായും, തൽസാക്ഷിയായും, സർവ്വാനന്തരമായുമിരിക്കുന്നുവോ അവൻ ജീവാത്മാവാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ—ശ്രോത്രാദികൾ. അവ അഞ്ചാകുന്നു. ബാഹ്യമായും പരിച്ഛിന്നമായുമിരിക്കുന്ന സ്ഥൂലഭേഹത്തെ അപേക്ഷിച്ച് ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു എന്നു പണ്ഡിതന്മാർ പറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അവ ദേഹാദിയേക്കാൾ അധികം സൂക്ഷ്മവും ആന്തരമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവയും അധികം വ്യാപിക്കുന്നവയുമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളേക്കാൾ സങ്കല്പാത്മകമായ മനസ്സ് ശ്രേഷ്ഠമെന്നു പറയുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധി മനസ്സിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമെന്നു പറയുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ യാതൊരുവനാണു് (ദേഹാദി) ബുദ്ധ്യന്തമായ സകല ദൃശ്യങ്ങളേക്കാൾ ആഭ്യന്തരമായിരിക്കുന്നതു്, യാതൊരു ദേഹിയെയാണു കാമം ഇന്ദ്രിയാദ്യാശ്രയങ്ങളോടുകൂടി ജ്ഞാനത്തെ മറച്ചുകൊണ്ടു മോഹിപ്പിക്കുന്നു എന്നു പറയപ്പെടുന്നതു്, അദ്ദേഹം സാക്ഷാൽ പരമാത്മാവാകുന്നു. അദ്ദേഹം ബുദ്ധിയുടെ ദൃഷ്ടാവും (അതിനാൽ) ബുദ്ധിയേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നു.

ഏവം ബുദ്ധേഃ പരം ബുദ്ധ്യാ സംസ്കൃതാനന്തരാനാ

ജഹി ശത്രും മഹാബാഹോ കാമരൂപം ദ്രാസഭം.

43

ഹേ മഹാബാഹോ

അല്ലയോ അർജ്ജുന

ഏവം

ഇപ്രകാരം

ബുദ്ധേഃ പരം

ബുദ്ധിയേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായി

(ആത്മാനം)

ആത്മാവിനെ

ബുദ്ധ്യാ

അറിഞ്ഞിട്ടു്

ആത്മനാ

നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധിയെ കൊണ്ടു്

ആത്മാനം	മനസ്സിനെ
സംസ്കൃ	നിശ്ചലമാക്കിച്ചെയ്തിട്ട്
ഭൂതാസഭം	ജയിപ്പാൻ പ്രയാസമായ
കാമരൂപം ശത്രും	കാമരൂപമായ ശത്രുവിനെ
ജഹി	ഹനിച്ചാലും.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ഇപ്രകാരം ബുദ്ധിയേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായി ആത്മാവിനെ അറിഞ്ഞിട്ട് നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധികൊണ്ടു മനസ്സിനെ അടക്കി ജയിപ്പാൻ പ്രയാസമായ കാമരൂപമായ ശത്രുവിനെ ഹനിച്ചാലും.

[ശം-ഭാ] ഇപ്രകാരം ബുദ്ധിയേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായി ആത്മാവിനെ അറിഞ്ഞിട്ട്, മനസ്സിനെ അടക്കി—നല്ലവണ്ണം സമാധാനമാക്കി—കാമരൂപമായിരിക്കുന്ന ഈ ശത്രുവിനെ നിഗ്രഹിക്കുക. കാമം അനേകവിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയും, അറിയപ്പെടുവാൻ വളരെ പ്രയാസമായുമിരിക്കുന്നതിനാൽ അതിനെ ജയിപ്പാൻ ബഹുപ്രയാസമാകുന്നു.

ഇതി ശ്രീമദ് ഗേവദ്ഗീതാസൂപനിഷൽസു ബ്രഹ്മ
വിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞാനസംവാദേ

കർമ്മയോഗോ നാമ

തൃതീയോദ്ധ്യായഃ

കർമ്മയോഗമെന്ന മൂന്നാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

നാലാമദ്ധ്യായം

യാതൊരു യോഗമാണ് മുൻ രണ്ടദ്ധ്യായങ്ങളിൽ (ഭഗവാൻ) ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത് അതു ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ സന്യാസമാകുന്നു. അതു കർമ്മയോഗമായ ഉപായത്താൽ സാധ്യവുമാകുന്നു. അതിൽ പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായും നിവൃത്തിലക്ഷണമായുമുള്ള വേദാന്തമെല്ലാം പറയപ്പെട്ടു. ഗീതയിൽ മുഴുവനും ഈ യോഗത്തെത്തന്നെയാണ് ഭഗവാൻ ഉപദേശിപ്പാൻ നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ളത്. അതിനാൽ വേദാന്തം പരിസ്ഥാപിച്ചായി (എല്ലാം സംക്ഷേപമായി ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു) എന്നു വിചാരിച്ച് ഗുരുശിഷ്യപരമ്പരയായി അതിനെ ഉപദേശിച്ചു പോന്നിട്ടുള്ള ക്രമത്തെ പറഞ്ഞുകൊണ്ട് ശ്രീഭഗവാൻ അതിനെ സ്തുതിക്കുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ഇമം വിവസ്വതേ യോഗം പ്രോക്തവാനഹമവ്യയം
വിവസ്വാൻ നവേ പ്രാഹ മന്തരിക്ഷാകവേബ്രവീൽ. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

അവ്യയം	നാശമില്ലാത്ത ഫലത്തെ കൊടുക്കുന്ന
ഇമം യോഗം	ഈ യോഗത്തെ
(പരാ)	ആദികാലത്തിൽ
അഹം	ഞാൻ
വിവസ്വതേ	സൂര്യനായിക്കൊണ്ട്
പ്രോക്തവാൻ	ഉപദേശിച്ചു
വിവസ്വാൻ	സൂര്യൻ
മനവേ	സ്വപത്രനായ വൈവസ്വതമനുവിന്
പ്രാഹ	ഉപദേശിച്ചു
മന്തരി	മന്ത്ര
ഇക്ഷാകവേ	സ്വപത്രനായ ഇക്ഷാകവിന്
അബ്രവീൽ	ഉപദേശിച്ചു.

നാശമില്ലാത്ത ഫലത്തെ കൊടുക്കുന്ന ഈ യോഗത്തെ ഞാൻ ആദ്യം സൂര്യനുപദേശിച്ചു. സൂര്യൻ സ്വപത്രനായ മനുവിന്

പദേശിച്ചു. മനു (അതിനെ) സ്വപുത്രനായ ഇക്ഷ്വാകുവിനുപദേശിച്ചു.

[ശം-ഭാ] മുൻ രണ്ടദ്ധ്യായങ്ങളെക്കൊണ്ടു പറയപ്പെട്ട ഈ യോഗത്തെ ഞാൻ ജഗൽപരിപാലകനായ ക്ഷത്രിയർക്കു ബലമുണ്ടാക്കുന്നതിനുവേണ്ടി സൃഷ്ടിയുടെ ആദിയിൽ സൂര്യനായിട്ടുപദേശിച്ചു. ഈ യോഗത്തോടുകൂടിയവരായിട്ട് അവർ ബ്രാഹ്മണരെ രക്ഷിക്കുന്നതിനു സമ്മർത്ഥരായി വേിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മക്ഷത്രിപരിപാലനംകൊണ്ട് ജഗത്തിനെ മുഴുവൻ പരിപാലിക്കാവുന്നതാകുന്നു. വ്യയമില്ലാത്ത ഫലത്തോടുകൂടിയതാകയാൽ ഈ യോഗം അവി്യയമാകുന്നു. സമ്യഗ്ഭംഗനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ ഈ യോഗത്തിന്റെ മോക്ഷമെന്ന ഫലം ഒരിക്കലും നശിക്കുന്നില്ല. വിവസ്വാൻ അതു മനുവിനുപദേശിച്ചു. മനു സ്വപുത്രനും ആദ്യത്തെ രാജാവുമായ ഇക്ഷ്വാകുവിനുപദേശിച്ചു.

ഏവം പരംപരാപ്രാപ്തമിമം രാജഞ്ചയോ വിദഃ

സ കാലേനേഹ മഹതാ യോഗോ നഷ്ടഃ പരന്തപ.

2

ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ ശത്രുതാപന
ഏവം	ഇപ്രകാരം
പരംപരാപ്രാപ്തം	പരമ്പരയായി ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട
ഇമം	ഈ (ജ്ഞാന) യോഗത്തെ
രാജഞ്ചയഃ	(ജനകൻ, നിമി മുതലായ) രാജഷികൾ
വിദഃ	അറിഞ്ഞിരുന്നു
സഃ യോഗഃ	ആ യോഗം
മഹതാ കാലേന	കാലവശാൽ (വളരെ കാലമായിട്ടു വിട്ടുതിനാൽ)
ഇഹ	ഈ ലോകത്തിൽ
നഷ്ടഃ	നഷ്ടമായിപ്പോയി (വിച്ഛിന്നമായി).

അല്ലയോ പരന്തപ, ഇപ്രകാരം പരമ്പരയായി ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട ഈ യോഗത്തെ രാജഷികൾ അറിഞ്ഞിരുന്നു. കാലവശാൽ ഈ യോഗം ഇഹലോകത്തിൽ നഷ്ടമായിപ്പോയി.

[ശം-ഭാ] ക്ഷത്രിയരിൽ പരമ്പരയായി ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടുപോന്നിരുന്ന ഈ യോഗത്തെ രാജഷികൾ —രാജാക്കന്മാർ

തന്നെ ഋഷികളായിട്ടുള്ളവർ—അറിഞ്ഞിരുന്നു. പരമ്പരയായി ഈ യോഗത്തെ ഉപദേശിച്ചുവന്നിരുന്ന സമ്പ്രദായം കാലക്രമം കൊണ്ടു് ഇല്ലാതായി.

പരന്തപ—തനിക്കു് എതിർപക്ഷക്കാരായിട്ടുള്ളവർ പരന്മാർ (ശത്രുക്കൾ) എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അവരെ ശൗര്യത്തേ ജസ്സുകളായ രശ്മികളെക്കൊണ്ടു സൂര്യനെന്നപോലെ തപിപ്പിക്കുന്നവൻ പരന്തപൻ—ശത്രുതാപനൻ എന്നർത്ഥം.

ഈ യോഗം അജിതേന്ദ്രിയന്മാരായ ബലഹീനന്മാരെ പ്രാപിക്കുകയാൽ നശിച്ചുവെന്നും, തന്നിമിത്തം ജനങ്ങൾ പരമപുരുഷാത്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നും കാണുകയാൽ—

സ ഏവായം മയാ തേദ്യ യോഗഃ പ്രോക്തഃ പുരാതനഃ
ഭക്തോസി മേ സഖാ ചേതി രഹസ്യം ഹ്യേതദുത്തമം. 3

മേ	എന്റെ
ഭക്തഃ	ഭക്തനും.
സഖാ ച	സഖാവും.
അസി ഇതി	(നീ) ആകുന്നു എന്നുവെച്ചു്
പുരാതനഃ	പഴമയിലുള്ള
സഃ ഏവ അയം യോഗഃ	ആ യോഗംതന്നെ
മയാ	എന്നാൽ
അദ്യ	ഇപ്പോൾ
തേ	നിനക്കു്
പ്രോക്തഃ	ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട
ഹി	എന്നുകൊണ്ടെന്നാൽ
ഏതൽ	ഇതു്
രഹസ്യം	രഹസ്യവും.
ഉത്തമം	ശ്രേഷ്ഠവുമാകുന്നു.

നീ എന്റെ ഭക്തനും സഖാവുമാണെന്നുവെച്ചു പുരാതനമായ ആ യോഗംതന്നെ നിനക്കിപ്പോൾ എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. എന്നുകൊണ്ടെന്നാൽ, ഇതു രഹസ്യവും ശ്രേഷ്ഠവുമാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഏതൽ—ഈയോഗം—ജ്ഞാനമെന്നർത്ഥം. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഭഗവാനാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടുവെന്നതു വിരുദ്ധമാകുന്നു എന്ന് ആർക്കും തോന്നരുതെന്നു വിചാരിച്ചു അർജുനൻ അതിനെ (അങ്ങനെ വരാവുന്ന ദോഷത്തെ) പരിഹരിപ്പാൻ വേണ്ടി ഒരു ചോദ്യം ചോദിക്കുന്നതുപോലെ പറയുന്നു:

അർജുന ഉവാച:

അപരം വേതോ ജന പരം ജന വിവസ്വതഃ

കഥമേതദിജാനീയാം തപമാദൃ പ്രാക്തവാനിതി. 4

അർജുനൻ പറഞ്ഞു:

വേതഃ	അങ്ങയുടെ
ജന	ജനനം
അപരം	ഇപ്പോൾ സംഭവിച്ചതു്
വിവസ്വതഃ	സൂര്യന്റെ
ജന	ജനനം
പരം	മുമ്പുണ്ടായതു്
തപം	അത്ത്
ആദൃ	ആദികാലത്തിൽ
ഏതൽ	ഈ യോഗത്തെ
പ്രാക്തവാൻ ഇതി	ഉപദേശിച്ചു എന്നതു്
കഥം വിജാനീയാം	എനിക്കു് എങ്ങനെ അറിവാൻ കഴിയും?

അങ്ങയുടെ ജനനം ഇയ്യുടെ സംഭവിച്ചതു്. സൂര്യന്റെ ജനനം മുമ്പുണ്ടായതു്. അങ്ങനെയിരിക്കെ അത്ത് ആദികാലത്തു് ഈ യോഗത്തെ ഉപദേശിച്ചു എന്നതിനെ ഞാനെങ്ങനെയാണു് മനസ്സിലാക്കേണ്ടതു്?

[ശം-ഭാ] അങ്ങയുടെ ജനനം വസുദേവഗൃഹത്തിൽ ഇയ്യുടെ സംഭവിച്ചു. ആദിത്യന്റെ ഉൽപത്തി സൃഷ്ടിയുടെ ആദിയിലാണുണ്ടായതു്. അങ്ങനെയിരിക്കെ ആദ്യം അത്ത് ഈ യോഗത്തെ സൂര്യനുപദേശിച്ചുവെന്നും, ആ അത്ത്തന്നെ ഇപ്പോൾ അതിനെ എനിക്കുപദേശിച്ചുവെന്നും, ഉള്ള സംഗതിയെ എങ്ങനെയാണു് ഞാൻ വിരുദ്ധാർത്ഥംകൂടാതെ മനസ്സിലാക്കേണ്ടതു്?

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ബഹുനി മേ വ്യതീതാനി ജന്മാനി തവ ചാജ്ഞന
താനൃഹം വേദ സർവാണി ന തപം വേത്ഥ പരന്തപ. 5

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
മേ	എന്റേയും
തവ ച	നിന്റേയും
ബഹുനി	അനേകം
ജന്മാനി	ജന്മങ്ങൾ
വ്യതീതാനി	കഴിഞ്ഞുപോയിട്ടുണ്ടു്
താനി സർവാണി	അവയെ എല്ലാം
അഹം	ഞാൻ
വേദ	അറിയുന്നു
ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ ശത്രുതാപന
തപം	നീ
ന വേത്ഥ	അറിയുന്നില്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, എന്റേയും നിന്റേയും അനേകം ജന്മങ്ങൾ കഴിഞ്ഞുപോയിട്ടുണ്ടു്. അവയെ എല്ലാം ഞാനറിയുന്നു. അല്ലയോ പരന്തപ, നീ അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ... നീ അറിയുന്നില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, നിന്റെ ജ്ഞാനശക്തി പൂർവ്വകൃതധർമ്മാധർമ്മങ്ങളാൽ പ്രതിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ, ഞാനവയെ അറിയുന്നു. എന്തെന്നാൽ, സ്വഭാവേന ഞാൻ നിത്യനായും ശുദ്ധനായും മുക്തനായും സത്യസ്വരൂപനായുമിരിക്കുന്നതിനാൽ എന്റെ ജ്ഞാനശക്തി അപ്രതിബദ്ധമായിരിക്കുന്നു. ഒന്നിനാലും മറയ്ക്കപ്പെടുന്നില്ല.

നിത്യേശ്വരനായ അങ്ങയ്ക്കു ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളില്ലാതിരിക്കുമ്പോൾ പിന്നെ എങ്ങനെയാണു ജന്മമുണ്ടാകുന്നതു്? — കേൾക്കുക:

അജോപി സന്നവ്യയാത്മാ ഭൂതാനാമീശ്വരോപി സൻ
പ്രകൃതിം സ്വാമധിഷ്ഠായ സംഭവോത്ഥാത്മ മായയാ. 6

അയ്യ അപി സൻ	ജന്മമില്ലാത്തവനായാലും
അവ്യയാത്മാ (അപി സൻ)	നാശമില്ലാത്തവനായാലും
ഭൂതാനാം	ജീവികളുടെ
ഈശ്വരഃ അപി സൻ	ഈശ്വരനായിരുന്നാലും
സ്വാം	സ്വന്തമായ
പ്രകൃതിം	ശുദ്ധസത്താത്മികയായ പ്രകൃതിയെ
അധിഷ്ഠായ	സ്വീകരിച്ചു
ആത്മമായയാ	സ്വാധീനമായ മായയാൽ
സംഭവോമി	അവതാരംചെയ്യുന്നു.

ഞാൻ ജന്മമില്ലാത്തവനായാലും, നാശമില്ലാത്തവനായാലും, പ്രാണികളുടെ ഈശ്വരനായിരുന്നാലും, ശുദ്ധസത്താത്മികയായ എന്റെ മായയെ സ്വീകരിച്ചു സ്വേച്ഛയാ അവതാരംചെയ്യുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഞാൻ ജന്മരഹിതനാണെങ്കിലും, നാശരഹിതമായ ജ്ഞാനശക്തിസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും, അപ്രകാരംതന്നെ ബ്രഹ്മം മുതൽ തുല്യംവരെയുള്ള പ്രാണികൾക്കീശ്വരനായിരിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും, വൈഷ്ണവിനായും ത്രിഗുണാത്മികയായുമിരിക്കുന്ന — യാതൊന്നിന്റെ വശമായി സകല ജഗത്തും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവോ, യാതൊന്നാൽ മോഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടു ലോകം സ്വാത്മാവായ വാസുദേവനെ അറിയുന്നില്ലയോ, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന — എന്റെ മായയെ വശീകരിച്ചിട്ടു ഞാൻ സ്വമായാശക്ത്യാ അവതാരം ചെയ്യുന്നു, ദേഹത്തോടുകൂടിയവനായി ജനിച്ചവനെപ്പോലെയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ പരമാർത്ഥത്തിൽ ലോകംപോലെ ജനിക്കുന്നില്ല.

ആ ജന്മം എപ്പോഴാണ്? എന്തിനായിട്ടാണ്? — പറയുന്നു:

യദാ യദാ ഹി ധർമ്മസ്യ ഗ്യാനിർഭവതി ഭാരത
അഭ്യുത്ഥാനമധർമ്മസ്യ തദാത്മാനം സൃജാമ്യഹം

7

ഹേ ഭാരത   അല്ലയോ ഭരതവംശജ
യദാ യദാ ഹി   ഏതേതു കാലത്തിലാണ്

ധർമ്മസ്യ	ധർമ്മത്തിന്നു്
ഹ്യാനിഃ	ഹാനിയും
അധർമ്മസ്യ	അധർമ്മത്തിന്നു്
അഭ്യുത്ഥാനം	അഭിവൃദ്ധിയും (ആധികൃവും)
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നതു്
തദാ	അപ്പോൾ
ആത്മാനം	പ്രാണികളെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിന്നും നിഗ്രഹിക്കുന്നതിന്നും യോഗ്യമായ ഭേദം തെ
അഹം	ഞാൻ
സൃജാമി	സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

അപ്പയോ ഭരത പശുജ, ഏതേതു കാലത്തിൽ (വർണ്ണാശ്രമ) ധർമ്മത്തിന്നു ക്ഷയവും അധർമ്മത്തിന്നഭിവൃദ്ധിയുണ്ടാകുന്നുവോ അപ്പോൾ ഞാൻ (സ്വമായകൊണ്ടു) തന്നെത്താൻ സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] വർണ്ണാശ്രമാദിലക്ഷണമായും പ്രാണികൾക്കു് അഭ്യുദയത്തിന്നും മോക്ഷത്തിന്നും സാധനമായുമിരിക്കുന്ന ധർമ്മത്തിന്നു് ഏതേതു കാലത്തിൽ ഹാനിവരുന്നുവോ, അധർമ്മം ഏതേതു കാലത്തുത്ഭവിക്കുന്നുവോ, അപ്പോഴെല്ലാം ഞാൻ സ്വമായകൊണ്ടു് അവതാരം ചെയ്യുന്നു.

എന്തിനുവേണ്ടി?—

പരിത്രാണായ സാധുനാം വിനാശായ ച ഭുഷ്കൃതാം
ധർമ്മസംസ്ഥാപനാർത്ഥായ സംഭവാമി യുഗേ യുഗേ. 8

സാധുനാം	സ്വധർമ്മത്തിലിരിക്കുന്നവരുടെ
പരിത്രാണായ	രക്ഷയ്ക്കായിക്കൊണ്ടും
ഭുഷ്കൃതാം	ഭുഷ്കർമ്മം ചെയ്യുന്നവരുടെ
വിനാശായ ച	നാശത്തിന്നായിക്കൊണ്ടും
ധർമ്മസംസ്ഥാപനാർത്ഥായ	ധർമ്മത്തെ നിലനിർത്തുന്നതിന്നായിക്കൊണ്ടും
യുഗേ യുഗേ	അതാതവസരത്തിൽ (അതാതു യുഗത്തിൽ)
സംഭവാമി	ഞാനവതാരം ചെയ്യുന്നു.

സാധുക്കളെ രക്ഷിക്കുന്നതിന്നും, ദുഷ്ടന്മാരെ നശിപ്പിക്കുന്നതിന്നും, ധർമ്മത്തെ നിലനിർത്തുന്നതിന്നും വേണ്ടി ഞാൻ യുഗം തോറും അവതാരം ചെയ്യുന്നു.

[ശം-ഭാ] സാധുക്കൾ—സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവർ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ജന കർമ്മ ച മേ ദിവ്യമേവം യോ വേത്തി തത്ത്വതഃ

ത്യക്തവാ ദേഹം പുനർജനം നൈതി മാമേതി സോജ്ജന. 9

ഹേ അർജുന	അല്ലയോ അർജുന
ദിവ്യം	അലൗകികമായ
മേ	എന്റെ
ജന	(സ്വേച്ഛപോലെയുള്ള) അവതാരത്തേയും.
കർമ്മ ച	ധർമ്മപാലനരൂപമായ കർമ്മത്തേയും.
യഃ	എവൻ
ഏവം തത്ത്വതഃ	ഇപ്രകാരം ശരിയായി (പരാനുഗൃഹത്തിനുവേണ്ടി എന്നിങ്ങനെ)
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ദേഹം	ദേഹത്തെ (ദേഹാഭിമാനത്തെ)
ത്യക്തവാ	ഉപേക്ഷിച്ചിട്ട്
പുനഃ	പിന്നേയും
ജന	ജനത്തെ (സംസാരത്തെ)
ന ഏതി	പ്രാപിക്കുന്നില്ല
മാം	എന്നെ
ഏതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, ദിവ്യമായ എന്റെ അവതാരത്തേയും കർമ്മത്തേയും എവൻ ഇപ്രകാരം ശരിയായി അറിയുന്നുവോ അവൻ ദേഹാഭിമാനത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചതിന്റെശേഷം സംസാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അവൻ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] എന്റെ അപ്രാകൃതമായും (പ്രകൃതിയിൽനിന്നു തടവിക്കാത്തതായും) ഐശ്വര്യമായുമുള്ള ജന്മത്തേയും സാധു രക്ഷ മുതലായ കർമ്മത്തേയും എവനാണ് മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരം അറിയുന്നത് അവൻ ഈ ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചതിന്റെശേഷം ഇനിയൊരു ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ഹേ അർജുന, അവൻ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവൻ മുക്തനായി ഭവിക്കുന്നു എന്നതും..

ഈ മോക്ഷമാഗ്നം ഇപ്പോളുണ്ടായതല്ല. ഇതു പണ്ടുതന്നെ ഉള്ളതാകുന്നു:

വീതരാഗഭയക്രോധാ മന്മയാ മാമുപാശ്രിതഃ

ബഹവോ ജ്ഞാനതപസാ പൂതാ മത്ഭാവമാഗതാഃ. 10

വീതരാഗഭയക്രോധാഃ ആശ, ഭയം, ക്രോധം ഇവയെ ഉപേക്ഷിച്ചവരായി

മന്മയാഃ മനസ്സിനെ എന്നിൽത്തന്നെ വെച്ചിരിക്കുന്നവരായി

മാം എന്നെത്തന്നെ

ഉപാശ്രിതാഃ ഉപാസിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവരുമായി

ബഹവഃ അനേകംപേർ

ജ്ഞാനതപസാ ജ്ഞാനംകൊണ്ടും തപസ്സുകൊണ്ടും

പൂതാഃ പരിശുദ്ധന്മാരായി

മത്ഭാവം എന്റെ സായുജ്യത്തെ

അഗതാഃ പ്രാപിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

ആശ, ഭയം, ക്രോധം ഇവയെ ഉപേക്ഷിച്ചവരും, മനസ്സിനെ എന്നിൽത്തന്നെ വെച്ചിരിക്കുന്നവരും, എന്നെത്തന്നെ ഉപാസിക്കുന്നവരുമായ അനേകംപേർ ജ്ഞാനംകൊണ്ടും തപസ്സുകൊണ്ടും പരിശുദ്ധന്മാരായി എന്റെ സായുജ്യത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുണ്ടു്. (എന്റെ ഈ ഭക്തിമാഗ്നം ഇപ്പോൾ ഉള്ളതല്ല എന്നതും..)

[ശം-ഭാ] മന്മയാഃ=ബ്രഹ്മവിത്തുകൾ—ഈശ്വരൻ വേറെ, തങ്ങൾ വേറെ എന്ന ഭേദബുദ്ധിയില്ലാത്തവർ. മാം ഉപാശ്രിതാഃ=പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിച്ചി

ട്ടുള്ളവർ—കേവലജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരെന്നർത്ഥം. ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അനേകം പേർ പരമാത്മാവിഷയമായ ജ്ഞാനമാകുന്ന തപസ്സുകൊണ്ട് ഉൽകൃഷ്ടമായ ശുദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവരായിട്ട് മോക്ഷത്തെ പ്രാപിച്ചു.

‘ജ്ഞാനതപസാ’ എന്ന വിശേഷണംകൊണ്ട് (മോക്ഷമാഗ്നിയായിരിക്കുന്ന) ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാർ അന്യതപസ്സുകളുടെ അപേക്ഷയില്ലെന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

യേ യഥാ മാം പ്രപദ്യന്തേ താം സ്തഥൈവ ഭജാമ്യഹം

മമ വർത്തമാനുവർത്തന്തേ മനുഷ്യാഃ പാതം സർവ്വശഃ.

11

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അർജ്ജുന
യേ	എവർ
യഥാ	എതുവിധം (കാമ്യമായിട്ടോ നിഷ്ഠാമായിട്ടോ)
മാം	എന്നെ
പ്രപദ്യന്തേ	ഉപാസിക്കുന്നുവോ (ഭജിക്കുന്നുവോ)
താൻ	അവരെ
തഥാ ഏവ	ആവിധംതന്നെ (അവരാൽ അപേക്ഷിക്കപ്പെട്ട ഫലത്തെ ദാനംചെയ്തുകൊണ്ടുതന്നെ)
അഹം	ഞാൻ
ഭജാമി	അനുഗ്രഹിക്കുന്നു
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
മനുഷ്യാഃ	എല്ലാ മനുഷ്യരും
മമ വർത്ത	എന്റെ ഭജനമാർഗ്ഗത്തെ
സർവ്വശഃ	എല്ലാവിധത്തിലും
അനുവർത്തന്തേ	അനുസരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, അവർ എതുവിധം എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവരെ ആവിധംതന്നെ ഞാൻ അനുഗ്രഹിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, എല്ലാ മനുഷ്യരും എന്റെ ഭജനമാർഗ്ഗത്തെ സർവ്വപ്രകാരത്തിലും അനുസരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മനുഷ്യർ എതുപ്രകാരം, എന്തു പ്രയോജനത്തോടുചെയ്തി, എന്തു ഫലത്തെ ഇച്ഛിച്ചിട്ട് എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ

അപ്രകാരത്തിൽ ആ ഫലത്തെ കൊടുത്തു ഞാൻ അവരെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അവർ മോക്ഷത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല. ഒരുവനിൽത്തന്നെ ഫലേച്ഛയും മോക്ഷേച്ഛയും ഒന്നിച്ചിരിക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർക്ക് ഇഷ്ടഫലത്തെ കൊടുത്തും, എന്നാൽ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കാത്തവരും ശാസ്ത്രോക്ത കർമ്മങ്ങളെ യഥാവിധി ചെയ്യുന്നവരും മോക്ഷേച്ഛക്കുളമായവർക്ക് ജ്ഞാനത്തെ കൊടുത്തും, സർവ്വകർമ്മങ്ങളെ സന്ന്യസിച്ചിട്ടുള്ളവരും മോക്ഷത്തെത്തന്നെ ഇച്ഛിക്കുന്നവരുമായ ജ്ഞാനികൾക്കു മോക്ഷത്തെ കൊടുത്തും, അപ്രകാരംതന്നെ ദീനന്മാരായിരിക്കുന്നവരുടെ ദീനഭാവത്തെ തീർത്തും, ഇങ്ങനെ ഏതെല്ലാം വിധത്തിൽ ആരെല്ലാം എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവരെ എല്ലാം അതാനുവിധത്തിൽ ഞാൻ അനുഗ്രഹിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. എന്നാൽ ഞാൻ ആരെയും രാഗദ്വേഷംനിമിത്തമോ അജ്ഞാനംനിമിത്തമോ അനുഗ്രഹിക്കുന്നില്ല. സർവ്വാവസ്ഥയിലുമിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനായ എന്റെ മാഗ്ഗത്തെ സർവ്വപ്രകാരേണ മനുഷ്യർ അനുസരിക്കുന്നു. ഓരോരോ ഫലേച്ഛനിമിത്തം അതാനു കർമ്മങ്ങളിൽ അധികാരികളായി പ്രയത്നംചെയ്യുന്നവരാരോ അവരാകുന്നു മനുഷ്യർ എന്നാണ് ഇവിടെ പറയപ്പെടുന്നത്.

ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന അങ്ങയ്ക്ക് രാഗാദിദ്വേഷമില്ലായെങ്കിൽ, അങ്ങു് സകല പ്രാണികളേയും ഒന്നുപോലെ അനുഗ്രഹിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവനും, സർവ്വ ഫലങ്ങളേയുമവർക്ക് കൊടുപ്പാൻ സാമർത്ഥ്യമുള്ളവനമാകയാൽ, പിന്നെ എന്തുകൊണ്ടാണ് അവർ 'സർവ്വവും വാസുദേവൻതന്നെയാണ്' എന്ന ജ്ഞാനത്തോടുകൂടി മോക്ഷേച്ഛക്കുളായി ഭവിച്ചു് അങ്ങേത്തന്നെ ശരണംപ്രാപിക്കാത്തതു്? ഇതിനുള്ള കാരണം കേട്ടാലും:

കാംക്ഷന്തഃ കർമ്മണാം സിദ്ധിം യജന്ത ഇഹ ദേവതാഃ

ക്ഷിപ്രം ഹി മാനുഷേ ലോകേ സിദ്ധിർഭവതി കർമ്മജാ. 12

ഇഹ	ഈ ലോകത്തിൽ
കർമ്മണാം	കർമ്മങ്ങളുടെ
സിദ്ധിം	ഫലത്തെ
കാംക്ഷന്തഃ	ഇച്ഛിക്കുന്നവർ
ദേവതാഃ	ഇന്ദ്രാദിദേവതകളെ (തന്നെ)

യജ്ഞേ	ആരാധിക്കുന്നു
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
മാനുഷേ ലോകേ	മനുഷ്യലോകത്തിൽ
കർമ്മജാ	കർമ്മംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന
സിദ്ധിഃ	ഫലം
ക്ഷിപ്രം	വേഗം
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു.

ഈ ലോകത്തിൽ കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർ ഇന്ദ്രാദിദേവതകളെ ആരാധിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, മനുഷ്യലോകത്തിൽ കർമ്മഫലം വേഗമുണ്ടാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവർ ഈ ലോകത്തിങ്കൽ, ഇന്ദ്രൻ അഗ്നി മുതലായ ദേവന്മാരെ ആരാധിക്കുന്നു. ശ്രുതി ഇപ്രകാരം പറയുന്നു:—“അഥ യോന്യാം ദേവതാമുപാസ്തേന്യോ സാവന്യോഹമസ്മിതി ന സ വേദ യഥാ പശുരേവം സ ദേവാനാം.” (=യാതൊരുവനാണു് ‘അദ്ദേഹം എന്നിൽനിന്നുന്യനാകുന്നു. ഞാനദ്ദേഹത്തിൽനിന്നുന്യനാകുന്നു’ എന്നു വിചാരിച്ചു് അന്യമായ ദേവതയെ ഉപാസിക്കുന്നതു് അവൻ യഥാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നില്ല. പശു [മനുഷ്യർക്കു്] എന്നപോലെയാകുന്നു അവൻ ദേവന്മാർക്കു്) (ബൃ. ആ. ഉ. 1. 4. 10).

എന്തെന്നാൽ, ഭിന്നദേവതകളെ ആരാധിക്കുന്ന ഫലേച്ഛക്കൾക്കു് ഈ മനുഷ്യലോകത്തിൽ കർമ്മഫലം ശീഘ്രം സിദ്ധിക്കുന്നു. ഈ മനുഷ്യലോകത്തിന്നാണു് കർമ്മാധികാരം വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. ‘ക്ഷിപ്രം ഹി മാനുഷേ ലോകേ’ എന്നുള്ള വിശേഷണംകൊണ്ടു് അന്യലോകങ്ങളിലും കർമ്മഫലസിദ്ധിയുണ്ടെന്നു ഗേവാൻ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ മനുഷ്യലോകത്തിൽമാത്രമേ വർണ്ണാശ്രമാദികർമ്മങ്ങൾ ഉള്ളൂ എന്നു് ഒരു വിശേഷമുണ്ടു്. അങ്ങനെ വർണ്ണാശ്രമാഭ്യധികാരികളായവർക്കു കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലസിദ്ധി വേഗമുണ്ടാകുന്നു.

മനുഷ്യലോകത്തിൽ മാത്രമേ വർണ്ണാശ്രമാദി കർമ്മങ്ങൾക്കു് അധികാരമുള്ളൂ, മറ്റൊര ലോകങ്ങളിലില്ല, എന്ന നിയമം എന്തുകൊണ്ടാകുന്നു?—അല്ലെങ്കിൽ, ചോദ്യം ഇങ്ങനെയാകാം:

വർണ്ണാശ്രമാദിഭേദങ്ങളാൽ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള മനുഷ്യർ 'സർവ്വപ്രകാരേണ ഏകേദം മാർഗ്ഗത്തെ അനുസരിക്കുന്നു' എന്ന് അങ്ങു പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്തുകൊണ്ടാണ് അവർ മറെറാവന്റെ മാർഗ്ഗത്തെ പിന്തുടരാതെ നിയമമായിട്ട് അങ്ങയുടെ മാർഗ്ഗത്തെ മാത്രം അനുചരിക്കുന്നത്?—പറയുന്നു:

പാതുർവർണ്ണ്യം മയാ സൃഷ്ടം ഗുണകർമ്മവിഭാഗശഃ

തസ്യ കർത്താരഥപി മാം വിധ്യുകർത്താരഥവ്യയം. 13

ഗുണകർമ്മവിഭാഗശഃ ഗുണങ്ങളുടേയും കർമ്മങ്ങളുടേയും വിഭാഗംകൊണ്ടു്

പാതുർവർണ്ണ്യം നാലു വർണ്ണങ്ങൾ

മയാ എന്നാൽ

സൃഷ്ടം സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ട

തസ്യ അതിന്നു് (ഗുണകർമ്മവിഭാഗമായ ആ സൃഷ്ടിക്കു്)

കർത്താരം അപി കർത്താവാനെങ്കിലും

മാം എന്നെ

അകർത്താരം (സൃഷ്ടികാര്യത്തിൽ) അകർത്താവാലും

അവ്യയം വ്യയമില്ലാത്തവനായും

വിധി അറിയുക.

(ബ്രാഹ്മണൻ, ക്ഷത്രിയൻ, വൈശ്യൻ, ശൂദ്രൻ എന്ന) നാലു വർണ്ണങ്ങളും, ഗുണ കർമ്മങ്ങളുടെ വിഭാഗത്തെ അനുസരിച്ചു്, എന്നാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ട. ഞാൻ അതിന്നു കർത്താവാനെങ്കിലും (പരമാത്മത്തിൽ) എന്നെ അകർത്താവാലും വ്യയമില്ലാത്തവനായും അറിഞ്ഞാലും.

[ശം.ഭാ] ഗുണവിഭാഗത്തേയും കർമ്മവിഭാഗത്തേയുമനുസരിച്ചു നാലു വർണ്ണങ്ങളും ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ട. "ബ്രാഹ്മണോന്മുഖമാസീൽ" (=ബ്രാഹ്മണൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മുഖമായി ഭവിച്ചു—പുരുഷസൂക്തം.) എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്രുതിവാക്യങ്ങൾ ഇതിന്നു പ്രമാണം. ഗുണങ്ങൾ, സത്ത്വം രജസ്സ് എന്നിവയാകുന്നു. സത്ത്വഗുണപ്രധാനമായിരിക്കുന്ന ബ്രാഹ്മണൻ കർമ്മങ്ങൾ, ശമം ഭമം തപസ്സു്

മുതലായവയാകുന്നു. സത്യാഗ്രഹം അപ്രധാനമായും രജോഗ്രഹം പ്രധാനമായുമിരിക്കുന്ന ക്ഷത്രിയൻ കർമ്മങ്ങൾ, ശരഭം തേജസ്സ് മുതലായവയാകുന്നു. രജോഗ്രഹം പ്രധാനമായും തമോഗ്രഹം അപ്രധാനമായുമിരിക്കുന്ന വൈശ്യൻ കർമ്മങ്ങൾ, കൃഷി കച്ചവടം മുതലായവയാകുന്നു. തമോഗ്രഹം പ്രധാനമായും രജോഗ്രഹം അപ്രധാനമായുമിരിക്കുന്ന ശൂദ്രൻ കർമ്മം ശുശ്രൂഷതന്നെയാകുന്നു. ഇങ്ങനെ ഗുണകർമ്മങ്ങളുടെ വിഭാഗത്തെ അനുസരിച്ചു ചാതുർവ്വർണ്ണ്യം എന്നാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടു എന്നർത്ഥം. ചാതുർവ്വർണ്ണ്യം അന്യലോകങ്ങളിലില്ല. അതുകൊണ്ടാണ് 'മാനുഷേ ലോകേ' എന്ന വിശേഷണം.

“എന്നാൽ അങ്ങ് ചാതുർവ്വർണ്ണ്യത്തിന്റെ സൃഷ്ടിയായ കർമ്മത്തിന്നു കർത്താവായാൽ അതിന്റെ ഫലത്താൽ അങ്ങ് ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് അങ്ങ് നിത്യമുക്തനും, നിത്യനായ ഈശ്വരനും അല്ല.”

ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു:—

മായാവ്യവഹാരത്തെ അനുസരിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ ആ കർമ്മത്തിന്നു ഞാൻ കർത്താവായിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും പരമാർത്ഥത്തിൽ എന്നെ അകർത്താവാതും, അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അപ്രയത്നമായും, അസംസാരിയായും, അറിഞ്ഞാലും.

നീ എന്നെ ഏതെല്ലാം കർമ്മങ്ങൾക്കു കർത്താവായി വിചാരിക്കുന്നുവോ ആ കർമ്മങ്ങൾക്കൊന്നും ഞാൻ പരമാർത്ഥത്തിൽ കർത്താവായില്ല, എന്തെന്നാൽ—

ന മം കർമ്മാണി ലിംപന്തി ന മേ കർമ്മഫലേ സ്പൃഹാ
ഇതി മം യോഭിജാനാതി കർമ്മഭിർന്ന സ ബധ്യതേ. 14

കർമ്മാണി	(വിശ്വസൃഷ്ട്യാഭി) കർമ്മങ്ങൾ
മം	എന്നെ
ന ലിംപന്തി	(അവയിൽ) സങ്കീർണ്ണവനാക്കിത്തീർന്നില്ല
മേ	എനിക്കു്
കർമ്മഫലേ	കർമ്മഫലത്തിൽ

സ്വപ്നാ ന	ഇച്ഛയില്ല
ഇതി മാം	എന്നിങ്ങനെ എന്നെ
യഃ അഭിജാനാതി	ആരറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
കർമ്മഭിഃ	കർമ്മങ്ങളാൽ
ന ബധ്യതേ	ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല.

എന്നെ കർമ്മങ്ങൾ സ്വർത്തിക്കുന്നില്ല. എന്നിങ്ങനെ കർമ്മഫലത്തിൽ ഇച്ഛയുമില്ല. ഇങ്ങനെ എന്നെ ആരറിയുന്നുവോ അവൻ കർമ്മങ്ങളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] എന്നിങ്ങനെ ഭേദം ഉൾപാടിപ്പറയുന്നതിന്നു കാരണമായ അഹങ്കാരമില്ലാത്തതിനാൽ ആ കർമ്മങ്ങൾ എന്നെ ബന്ധിക്കുന്നില്ല. ആവക കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലങ്ങളിൽ എന്നിങ്ങനെ ഇച്ഛയുമില്ല. എന്നാൽ യാദൃച്ഛിക സംസാരിക്കുകയാണ് 'ഞാൻ കർത്താ' എന്ന അഭിമാനവും, കർമ്മങ്ങളിലും തൽഫലങ്ങളിലുമില്ലായ്മയും, ഉള്ളതു അവരെ കർമ്മങ്ങൾ സ്വർത്തിക്കുന്ന എന്നതു യുക്തംതന്നെ. എന്നിങ്ങനെ അവ (സ്വപ്നാ യഃ അഭിമാനവും) ഇല്ലാത്തതിനാൽ എന്നെ കർമ്മങ്ങൾ സ്വർത്തിക്കുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ വേറെ ഏതൊരുവനെങ്കിലും എന്നെ ആത്മാവായിട്ടറിയുന്നുവോ — ഞാൻ കർത്താവല്ല, എന്നിങ്ങനെ കർമ്മഫലത്തിൽ ഇച്ഛയില്ല, എന്നറിയുന്നുവോ — അവൻ കർമ്മങ്ങളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. അവനും ഭേദാഭ്യന്തരംകേടായ (ഭേദം ഉൾപാടിപ്പറയാൻ കാരണമായ) കർമ്മങ്ങൾ ഉണ്ടാവുകയില്ല എന്നതും (അവന്റെ കർമ്മങ്ങൾ ഭേദാഭ്യന്തരംകേടായി വേർതിരിക്കുന്നില്ല).

'ഞാൻ കർത്താവല്ല, എന്നിങ്ങനെ കർമ്മഫലത്തിൽ ഇച്ഛയുമില്ല' എന്നറിഞ്ഞിട്ട്:

ഏവം ജ്ഞാത്വാ കൃതം കർമ്മ പൂർവ്വൈരപി മുമുക്ഷുഭിഃ
കരു കർമ്മൈ പ തസ്മാത്ത്വം പൂർവ്വഃ പൂർവ്വതരം കൃതം. 15

ഏവം ജ്ഞാത്വാ	ഇപ്രകാരം (അഹങ്കാരാദികൂടാതെ ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മം ബന്ധകരമായി വേർതിരിക്കുന്നില്ല എന്നും) അറിഞ്ഞു
പൂർവ്വഃ	പണ്ടുള്ള

മുരുകുടീ:	മോക്ഷേച്ഛുക്കളാൽ
കർമ്മ	കർമ്മം
കൃതം	(മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു) ചെയ്യപ്പെട്ട
തസ്യാൽ	അതുകൊണ്ടു്
പൂർവ്വൈ:	പൂർവ്വന്മാരാൽ
പൂർവ്വതരം	പണ്ടു് (യുഗാന്തരങ്ങളിലും)
കൃതം	ചെയ്യപ്പെട്ട
കർമ്മ ഏവ	കർമ്മത്തെത്തന്നെ
ത്വം അപി	നിയ്യും
കൃത	ചെയ്യുക.

ഇപ്രകാരമറിഞ്ഞിട്ടു് പൂർവ്വന്മാരായ മോക്ഷേച്ഛുക്കളുംകൂടി കർമ്മംചെയ്തു. അതുകൊണ്ടു പൂർവ്വന്മാർ പണ്ടു ചെയ്തപോന്നപ്രകാരം നിയ്യും കർമ്മത്തെത്തന്നെ (ആദ്യം) ചെയ്യുക.

[ശ്രം.-ഭാ] ഇപ്രകാരമറിഞ്ഞിട്ടു് പൂർവ്വന്മാരായ മുരുകുടീകളാൽ കർമ്മംചെയ്യപ്പെട്ടു. അതുകൊണ്ടു് നിയ്യും കർമ്മത്തെത്തന്നെ ചെയ്യണം. കർമ്മം ചെയ്യാതെ പെറ്റതെയിരിക്കരുതു്. സന്ധ്യ സിക്കയുമരുതു്. നീ ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവനാണെങ്കിൽ ചിത്തശുദ്ധിക്കുവേണ്ടിയും, ആത്മത്തപത്തെ അറിയുന്നവനാണെങ്കിൽ ലോകസംഗ്രഹത്തിനുവേണ്ടിയും, കർമ്മം ചെയ്യണം. പൂർവ്വന്മാരായ ജനകാദികൾകൂടി പണ്ടു കർമ്മം ചെയ്തിരുന്നു. ഇതു് ഇയ്യുടെ തുടങ്ങിയതല്ല.

ഇഹലോകത്തിൽ കർമ്മം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതാവശ്യമാണെങ്കിൽ ഞാൻ അങ്ങയുടെ വാക്കിനെ പ്രമാണിച്ചതന്നെ ചെയ്യുന്നു. (അല്ലാതെ) പണ്ടു പൂർവ്വന്മാരാൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു് എന്നുവിശേഷിപ്പിക്കുന്നതെന്തിനാണു്?—(ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു) കേരള—എന്തെന്നാൽ കർമ്മത്തേയും അകർമ്മത്തേയും തിരിച്ചറിയുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. എങ്ങനെ?

കിം കർമ്മ കിമകർമ്മേതി കപയോപ്യത്ര മോഹിതാഃ
തത്തേ കർമ്മ പ്രവക്ഷ്യാമി യൽ ജ്ഞാത്വാ മോക്ഷ്യന്തേശുഭാൽ.

കർമ്മ കിം	കർമ്മം എങ്ങനെയുള്ളതു്
അകർമ്മ കിം	അകർമ്മം എങ്ങനെയുള്ളതു്
ഇതി അത്ര	എന്ന വിഷയത്തിൽ
കവയഃ അപി	വിവേകികളുംകൂടി
മോഹിതാഃ	മോഹിക്കുന്നു
(അതഃ)	ഇതു ഹേതുവായിട്ടു്
യൽ ജ്ഞാതാ	യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞു് (അനുഷ്ടി ച്ചു്)
അശുഭാൽ	സംസാരബന്ധമായ പാപത്തിൽ നിന്നു്
മോക്ഷ്യസേ	നീ മോചിക്കുമോ
തൽ കർമ്മ (അകർമ്മ ച)	ആ കർമ്മത്തേയും അകർമ്മത്തേയും
തേ	നിനക്കു്
പ്രവക്ഷ്യാമി	ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം.

കർമ്മം ഏതുപ്രകാരമാകുന്നു, അകർമ്മം ഏതുപ്രകാരമാകുന്നു എന്നീ വിഷയത്തിൽ വിവേകികളുംകൂടി മോഹിക്കുന്നു. അതു കൊണ്ടു യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞു് (അല്ലെങ്കിൽ അനുഷ്ടിച്ചു്) നീ സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിക്കുമോ ആ കർമ്മത്തെ ഞാൻ നിനക്കുപദേശിച്ചേക്കാം.

[ശം.-ഭാ] കർമ്മം ഏതു്? അകർമ്മം ഏതു്? എന്ന വിഷയത്തിൽ ബുദ്ധിമാന്മാർകൂടി മോഹിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഞാൻ നിനക്കു കർമ്മത്തേയും അകർമ്മത്തേയും ഉപദേശിച്ചുതരാം. അവയെ അറിഞ്ഞാൽ പിന്നെ നീ അശുഭമായിരിക്കുന്ന സംസാരത്തിൽനിന്നു മോചിക്കും.

‘കർമ്മമെന്നു പറയുന്നതു് ദേഹാദിചേഷ്ടയായാകുന്നു. അകർമ്മമെന്നതു് അതിന്റെ അഭാവം. — വെറുതെയിരിക്കുകതന്നെ. ഈ കാര്യത്തിൽ എന്താണു് അറിവാൻള്ളതു് എന്നു നീ വിചാരിക്കരുതു്.’ എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, പറയുന്നു:

കർമ്മണോ ഹൃപി ബോദ്ധവ്യം ബോദ്ധവ്യം ച വികർമ്മണഃ
അകർമ്മണശ്ച ബോദ്ധവ്യം ഗഹനാ കർമ്മണോ ഗതിഃ. 17

കർമ്മണഃ (തത്ത്വം) വിഹിതവ്യാപാരത്തിന്റെ തത്ത്വം
(കർമ്മത്തിന്റെ സ്വരൂപം)

ബോദ്ധവ്യം (അസ്തി) അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു
 വികർമ്മണഃ ച അപി നിഷിദ്ധാധ്യാപാരത്തിന്റെ തത്ത്വ
 (തത്ത്വം) വും (വികർമ്മത്തിന്റെ സ്വരൂപവും)
 ബോദ്ധവ്യം (അസ്തി) അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു
 അകർമ്മണഃ ച (തത്ത്വം) അവിഹിതവ്യാപാരത്തിന്റെ
 തത്ത്വവും (അകർമ്മത്തിന്റെ സ്വരൂ
 പവും)
 ബോദ്ധവ്യം (അസ്തി) അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു
 ഹി എതുകൊണ്ടെന്നാൽ
 കർമ്മണഃ കർമ്മത്തിന്റെ (കർമ്മാകർമ്മവി
 കർമ്മങ്ങളുടെ)
 ഗതിഃ തത്ത്വം (സ്വരൂപം)
 ഗഹനാ അറിയപ്പെടാൻ വളരെ ദുർഘടമാ
 കുന്നു.

കർമ്മത്തിന്റേയും, വികർമ്മത്തിന്റേയും, അകർമ്മത്തിന്റേ
 യും, സ്വരൂപം അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. എന്നെന്നാൽ, അവ
 യുടെ തത്ത്വമറിയുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] എന്നെന്നാൽ, ശാസ്ത്രവിഹിതമായ കർമ്മങ്ങളെ
 പറ്റി അറിയേണ്ടതായി വളരെ ഉണ്ടു്. പ്രതിഷിദ്ധമായ കർമ്മ
 ങ്ങളെപ്പറ്റിയും അറിയേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്. അപ്രകാരംതന്നെ
 തുഷ്ടീഭാവമായ അകർമ്മത്തെപ്പറ്റിയുമറിയേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്.
 എതുകൊണ്ടെന്നാൽ, കർമ്മാകർമ്മവികർമ്മങ്ങളുടെ യഥാർത്ഥ
 മായ തത്ത്വത്തെ അറിവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു.

എന്നാൽ അങ്ങു് എനിക്കു പറഞ്ഞുതരാമെന്നു വാഗ്ദത്തം
 ചെയ്തിട്ടുള്ളതും അറിയപ്പെടേണ്ടതുമായ ആ കർമ്മാദികളുടെ
 തത്ത്വം എന്താകുന്നു? — പറയുന്നു:

കർമ്മണ്യകർമ്മ യഃ പശ്യേദകർമ്മണി ച കർമ്മ യഃ

സ ബുദ്ധിമാൻ മനുഷ്യഃ സ യുക്തഃ കൃത്സ്നകർമ്മകൃൽ. 18

കർമ്മണി കർമ്മത്തിൽ (ദേഹേന്ദ്രിയാദി വ്യാപാരമു
 ള്ളപ്പോഴും)

അകർമ്മ	കർമ്മാഭാവത്തെ (ദേഹാഭിവൃത്തിരികതമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നു സ്വാഭാവികമായ നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെത്തന്നെ)
യഃ പശ്യേൽ (തഥാ)	എവൻ കാണുന്നുവോ അപ്രകാരംതന്നെ
അകർമ്മണി ച	അകർമ്മത്തിൽ (ജ്ഞാനരഹിതമായ കർമ്മത്യാഗത്തിൽ)
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
യഃ (പശ്യേൽ)	എവൻ കാണുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
മനുഷ്യേഽപ്യ ബുദ്ധിമാൻ	(എല്ലാ) മനുഷ്യരിലുംവെച്ചും പണ്ഡിതനാകുന്നു
കൃത്സ്നകർമ്മകൃത്	സകല കർമ്മങ്ങളേയും ചെയ്യുന്നവൻ (യദൃച്ഛാ പ്രാപ്തങ്ങളായ ആഹാരാദി സകല കർമ്മങ്ങളേയും ചെയ്യുന്നവനാണെങ്കിലും)
സഃ	അവൻ
യുക്തഃ	മനസ്സമാധാനത്തോടുകൂടിയ യോഗിയാ യിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു.

കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മത്തേയും, (അപ്രകാരംതന്നെ) അകർമ്മത്തിൽ കർമ്മത്തേയും, ആർ കാണുന്നുവോ അവൻ എല്ലാ മനുഷ്യരിലുംവെച്ചും ബുദ്ധിമാനാകുന്നു. അവൻ സകല കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവനും, (എങ്കിലും) മനസ്സമാധാനമുള്ള യോഗിയും ആകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ചെയ്യപ്പെടുന്നു എന്നത് കർമ്മം—വ്യാപാരമാത്രം. ആ കർമ്മത്തിൽ കർമ്മാഭാവത്തേയും, കർമ്മാഭാവത്തിൽ കർമ്മത്തേയും, ആർ കാണുന്നുവോ—എന്തെന്നാൽ, പ്രവൃത്തി എന്നും നിവൃത്തി എന്നും നാം പറയുമ്പോൾ ഒരു കർത്താവിനെ ആദ്യം കല്പിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. (പ്രവൃത്തിയും നിവൃത്തിയും ഒരു കർത്താവിനെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്നു.) പരമാത്മവസ്തുവിനെ പ്രാപിക്കാതെ അവിദ്യാവസ്ഥയിലിരിക്കുമ്പോൾ മാത്രമേ പ്രവൃത്തി എന്നും പ്രവൃത്തി ചെയ്യുന്നവൻ എന്നും മറ്റുമുള്ള സകല വ്യവഹാരവുമുള്ള. അതിനാൽ അകർമ്മത്തിൽ കർമ്മത്തേയും കർമ്മത്തിലകർമ്മത്തേയും, ആർ കാണുന്നുവോ അവൻ മനു

പുരീയിൽവെച്ച് ബുദ്ധിമാനാകുന്നു. അവൻ യോഗിയും, സകല കർമ്മത്തേയും ചെയ്തിരിക്കുന്നവനും ആകുന്നു. ഇങ്ങനെ, കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മത്തേയും, അകർമ്മത്തിൽ കർമ്മത്തേയും കാണുന്നവൻ സ്തുതിക്കപ്പെടുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്താണിങ്ങനെ വിരുദ്ധമായി പറയുന്നത്? കർമ്മത്തിൽ കർമ്മാഭാവത്തേയും, കർമ്മാഭാവത്തിൽ കർമ്മത്തേയും ആക്ഷേപം കാണുവാൻ കഴിയും? ഒരിക്കലും കർമ്മം അകർമ്മമാവുകയോ അകർമ്മം കർമ്മമാവുകയോ ചെയ്തയില്ല. ഒരുവൻ ഈ വിരുദ്ധമായതിനെപ്പറ്റിങ്ങനെ കാണുന്നു?

സമാധാനം:—പരമാർത്ഥത്തിൽ കർമ്മമല്ലാത്തതു പോകുന്നതിൽ മൂഢനായവൻ കർമ്മമായി തോന്നുന്നു. അപ്രകാരം തന്നെ കർമ്മത്തെ അകർമ്മമായും തോന്നുന്നു. അതിനാൽ അവയുടെ യഥാർത്ഥത്തെ മനസ്സിലാക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഭഗവാൻ “കർമ്മണ്യകർമ്മയഃ പശ്യേൽ....” എന്നിങ്ങനെ പറയുന്നു. അതുകൊണ്ട് ഇവിടെ വിരുദ്ധമായിട്ടൊന്നുമില്ല. കർമ്മാകർമ്മങ്ങളെ ഇപ്രകാരം അറിയുന്നവൻ ബുദ്ധിമാനാണെന്നും, അവയുടെ (കർമ്മാകർമ്മങ്ങളുടെ) സ്വരൂപത്തെപ്പറ്റി അറിയേണ്ടതായി വളരെ ഉണ്ടെന്നും, ഭഗവാൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം ഇവിടെ ഉപദേശിക്കുന്നത് യഥാർത്ഥമായിട്ടുള്ളതുതന്നെയായിരിക്കണം. “യൽ ജ്ഞാത്വാ മോക്ഷ്യന്തേഹേതർ” (=യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞാൽ നീ അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചിക്കും) (അ 4, ശ്ലോ. 16) എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വിപരീതജ്ഞാനംകൊണ്ട് അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചിക്കുന്നതുമല്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട്, സകലപ്രാണികളും കർമ്മാകർമ്മങ്ങളെപ്പറ്റി വിപരീതമായി ഗ്രഹിച്ചിരുന്നതിനാൽ ആ വിപരീതധാരണയിൽനിന്ന് അവരെ നിവർത്തിപ്പിക്കണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടിയാണ് ഭഗവാൻ ‘കർമ്മണ്യകർമ്മയഃ പശ്യേൽ’ എന്നു പറഞ്ഞത്. ഇവിടെ, ബദരഫലങ്ങൾ ഒരു പാത്രത്തിലിരിക്കുന്നത് പോലെ അകർമ്മം കർമ്മത്തിലിരിക്കുന്നു എന്നു പറവാൻ പാടില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ കർമ്മം അകർമ്മത്തിലിരിക്കുന്നുവെന്നും പറവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, അകർമ്മമെന്നതു കർമ്മത്തിന്റെ അഭാവം മാത്രമാകുന്നു. അതുകൊണ്ട്

കർമ്മാകർമ്മങ്ങളെ ജനങ്ങൾ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരിക്കുന്നു—മരീചികയിൽ ജലവും മുത്തുച്ചിപ്പിയിൽ വെള്ളിയും ആരോപിക്കപ്പെടുന്നതുപോലെ ജനങ്ങൾ ഒന്നിനെ മറ്റൊന്നായി തെറ്റിദ്ധരിക്കുന്നു (എന്നായിരിക്കണം ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം).

പൂർവ്വപക്ഷം:—കർമ്മം എല്ലാവർക്കും എപ്പോഴും കർമ്മം തന്നെയാകുന്നു. അതു മറ്റൊന്നായി ഒരിക്കലും ആർക്കും തോന്നാറില്ല.

സമാധാനം:—അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ഒരു കപ്പൽ പോകുമ്പോൾ അതിലിരിക്കുന്ന ഒരുവൻ കരയ്ക്കു നില്ക്കുന്ന അചലങ്ങളായ വൃക്ഷങ്ങൾ (തന്റെ ഗതിക്കു്) പ്രതികൂലമായി ചലിക്കുന്നുവെന്നു തോന്നുന്നു. നമ്മുടെ ദൃഷ്ടിക്കു ഗോചരമായിട്ടു് അതിദൂരത്തായി ഒരുവൻ നടക്കുന്നുവെങ്കിലും അവൻ ഇളകുന്നില്ലെന്നു നമുക്കു തോന്നുന്നു. അതുപോലെതന്നെ ഇവിടെ കർമ്മാഭാവത്തിൽ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന കർമ്മഭൗതികവും, കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മഭൗതികവും യാതൊന്നുകൊണ്ടാണുണ്ടാകുന്നത് ആ വിപരീതബുദ്ധിയെ നിരാകരിപ്പാൻവേണ്ടിട്ടാണ് 'കർമ്മണ്യകർമ്മ യഃ പശ്യേദകർമ്മണി ച കർമ്മ യഃ' എന്ന ഭഗവാൻ പറയുന്നത്.

ഈ പ്രതിവചനത്തിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പലപ്പോഴും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും വിപരീതജ്ഞാനംകൊണ്ടു ജനങ്ങൾ പിന്നേയും പിന്നേയും മോഹിക്കപ്പെട്ടവരായിട്ടു് പലപ്രാവശ്യം വ്യക്തപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള തത്ത്വത്തെ മറന്നുപിന്നേയും പിന്നേയും മിഥ്യയായിരിക്കുന്ന പ്രസംഗത്തെ പുറപ്പെടുവിക്കുന്നു. അതിനാൽ, പരമാത്മവസ്തു അറിയപ്പെടുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു എന്നു കണ്ടിട്ടു്, ഭഗവാൻ അതിന്നു പിന്നേയും പിന്നേയും സമാധാനം പറയുന്നു. ആത്മാവിങ്കൽ കർമ്മാഭാവം ശ്രുതികൊണ്ടും സ്മൃതികൊണ്ടും ന്യായംകൊണ്ടും പ്രസിദ്ധമാകുന്നു. 'അവ്യക്തോ യമപിന്ത്യായം' (അ. 2, ശ്ലോ. 25), 'ന ജായതേ മ്രിയതേ' (അ. 2, ശ്ലോ. 20) എന്നും മറ്റുമുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ഇവിടെ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. ഇതിന്നു മേലുള്ള ഭാഗങ്ങളിലും ഈ തത്ത്വത്തെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതാണു്. അകർമ്മത്തിൽ—കർമ്മരഹിതമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിങ്കൽ—വിപരീതമായി

കർമ്മത്തെ ദൾക്കുന്നതു മനസ്സിന്റെ സഹജമായ ഒരു ധർമ്മമാകുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടാണ് വിദ്യാഭ്യാർകൂടി കർമ്മമെന്നതു്, അകർമ്മമെന്നതു് എന്നു തിരിച്ചറിയാതെ മോഹിക്കുന്നതു്. ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന കർമ്മത്തെ, ജനങ്ങൾ മൗഢ്യമായി ആത്മാവിൽ ആരോപിച്ചിട്ടു് 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നവൻ; ഇതു് എന്റെ കർമ്മം; ഈ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം എനിക്ക് അനുഭവിക്കണം' എന്നിങ്ങനെ വിചാരിക്കുന്നു. അപ്രകാരം തന്നെ കർമ്മത്തിന്റെ അഭാവവും ദേഹത്തിന്നും മനസ്സിന്നുമാണു്. ആ അവസ്ഥയിലിരിക്കുന്നവൻ 'ഞാൻ സ്വസ്ഥമായിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു് ആയാസംകൂടാതേയും കർമ്മംകൂടാതേയും എനിക്ക് സുഖമായിരിക്കാം' എന്നു വിചാരിക്കുന്നു. കർമ്മാഭാവംകൊണ്ടു് (ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയും ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന വ്യാപാരത്തിന്റെ ഇല്ലായ്മകൊണ്ടു്) ഈ സുഖത്തെ ജനങ്ങൾ മൗഢ്യമായി ആത്മാവിൽ ആരോപിച്ചു് 'ഞാനൊന്നും ചെയ്യുന്നില്ല; ഞാൻ സ്വസ്ഥമായി സുഖമായിരിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ വിചാരിക്കുന്നു. ഈ വിപരീതജ്ഞാനത്തെ കളയുവാനായിട്ടാണ് ഭഗവാൻ 'കർമ്മണ്യകർമ്മയഃ പശ്യേൽ' എന്നു പറഞ്ഞതു്.

ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയും ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന കർമ്മം കർമ്മമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. ആ കർമ്മത്തെ ജനങ്ങളെല്ലാവരും കർമ്മരഹിതനായി അവിക്രിയനായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കുന്നു. ആയതുകൊണ്ടാണ് പണ്ഡിതനുംകൂടി 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്നു വിചാരിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ യാതൊരുവൻ കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മത്തെ ദൾക്കുന്നുവോ— (എന്നുവെച്ചാൽ) നദീതീരത്തു നില്ക്കുന്ന വൃക്ഷങ്ങൾക്കു (കുപ്പലിലിരിക്കുന്നവന്നു) വിപരീതമായി ഗതിയുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നതല്ലാതെ പരമാർത്ഥമായി ഗതിയില്ലാത്തതുപോലെ, ആത്മാ കർമ്മത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു എന്നതു് ലോകപ്രസിദ്ധമാണെങ്കിലും പരമാർത്ഥമായി ആത്മാ കർമ്മരഹിതനാണെന്നു് ആരറിയുന്നുവോ, അപ്രകാരംതന്നെ അകർമ്മത്തിൽ യാതൊരുവൻ കർമ്മത്തെ ദൾക്കുന്നുവോ — യാതൊരുവനാണു് അകർമ്മത്തേയും കർമ്മമായി വിചാരിക്കുന്നതു്—എന്തെന്നാൽ, അകർമ്മമെന്നതു് കാര്യകാരണങ്ങളുടെ (ദേഹത്തിന്റേയും

മനസ്സിന്റേയും) വ്യാപാരത്തിന്റെ ഇല്ലായ്മയാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അകർമ്മവും കർമ്മംപോലെതന്നെ, ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെടുമ്പോൾ 'ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്യാതെ സ്വസ്ഥമായിരിക്കുന്നു; ഞാൻ സുഖിയാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെയുള്ള അഹങ്കാരബുദ്ധിക്ക് അത് (അകർമ്മം) ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. (കർമ്മാഭാവമെന്നു വിചാരിക്കപ്പെടുന്ന ഈ അവസ്ഥയിൽ കർമ്മത്തെ ആർ ഭടിക്കുന്നുവോ എന്നു താൽപര്യം.) ഇപ്രകാരം കർമ്മാകർമ്മങ്ങളുടെ വിഭാഗത്തെ ആർ തിരിച്ചറിയുന്നുവോ അവൻ മനുഷ്യരിൽവെച്ചു പണ്ഡിതനാകുന്നു—അവൻ യോഗിയും സകലകർമ്മത്തെ ചെയ്തവനുമായെന്നും—അവൻ അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചിച്ചു കൃതകൃത്യനായി ഭവിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം.

ഈ ശ്ലോകത്തെ മറ്റു ചിലർ വേറൊരുവിധത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—“ഇശ്വരാർപ്പണമായി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്ന നിത്യകർമ്മങ്ങൾ ഫലഹീനങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നതിനാൽ, ഗൗണിവൃത്തികൊണ്ടു്, അവ കർമ്മങ്ങളാണെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.” (അവ കർമ്മങ്ങൾക്കു തുല്യമാകുന്നു എന്നർത്ഥം.) നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാതിരിക്കുന്നത് അകർമ്മം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആ അകർമ്മം (കർമ്മം ചെയ്യാതിരിക്കൽ) പ്രത്യവായഭോഷത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതിനാൽ, ഗൗണിവൃത്തികൊണ്ടുതന്നെ, കർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇതിനെ അനുസരിച്ചു് ഈ ശ്ലോകത്തെ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം—ഒരു പശു പാൽ തരുന്നില്ലായെങ്കിൽ അതിനെ പശു എന്നും പശു അല്ലാത്തതെന്നും പറയാവുന്നതുപോലെ നിത്യകർമ്മത്തിന്നു ഫലമില്ലായ്മയാൽ യാതൊരുവൻ അതിൽ അകർമ്മത്തെ ഭടിക്കുന്നുവോ, അങ്ങനെയെന്നു നിത്യകർമ്മത്തെ ചെയ്യാതിരിക്കുക എന്ന അകർമ്മത്തിൽ യാതൊരുവൻ, നരകാദിപ്രത്യവായ ഫലത്തെ അതുണ്ടാക്കുന്നു എന്നിങ്ങനെ കർമ്മത്തെ ഭടിക്കുന്നുവോ അവൻ വിവേകിയാകുന്നു.

ഈ വ്യാഖ്യാനത്തെ സ്വീകരിപ്പാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനംകൊണ്ടു് അശുഭത്തിൽനിന്നു നിവൃത്തിയുണ്ടാകാത്തതിനാൽ “യൽ ജ്ഞാത്യാ മോക്ഷ്യസേ ശുഭാൽ” (=യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞാൽ നീ അശുഭത്തിൽ

നിന്നു മോചിക്കുമോ) (അ. 4, ശ്ലോ. 16) എന്ന ഭഗവദ്ഭാക്യം വ്യക്തമായി വേദിക്കും. നിത്യകർമ്മമാനുഷ്ഠാനംകൊണ്ട് അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചനമുണ്ടാകുമെന്ന് ഒരുവിധം പറയാം. പക്ഷേ, കേവലം അവയുടെ ഫലാഭാവജ്ഞാനംകൊണ്ട് അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചനമുണ്ടാവുകയില്ല. എന്തെന്നാൽ, നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലാഭാവജ്ഞാനംകൊണ്ടോ, അല്ലെങ്കിൽ നിത്യകർമ്മജ്ഞാനം മാത്രംകൊണ്ടോ, അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചനം സിദ്ധിക്കുമെന്ന് ശ്രുതിയിൽ ഒരു ദിക്കിലും പറയപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ഭഗവാൻ അപ്രകാരമാണ് ഇവിടെ ഉപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നും പറഞ്ഞുകൂടാ. അകർമ്മത്തിൽ കർമ്മദർശനത്തെപ്പറ്റിയ അവരുടെ വ്യാഖ്യാനത്തേയും ഈ യുക്തികൊണ്ടുതന്നെ നിഷേധിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, നിത്യകർമ്മങ്ങൾ കർത്തവ്യങ്ങളാണെന്നു മാത്രമല്ലാതെ നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതു കർമ്മമാണെന്നു ദർശിപ്പാൻ വിധിച്ചിട്ടില്ല. എന്നുതന്നെയല്ല, നിത്യകർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കാത്തതാൽ പ്രത്യവായഭോഷമുണ്ട് എന്ന ജ്ഞാനംകൊണ്ട് ഒരു ഫലവുമുണ്ടാകുന്നതല്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാതെ ഇരിക്കുക എന്നത് അറിയപ്പെടേണ്ട ഒരു വസ്തുവാണെന്നും ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. കർമ്മമകർമ്മമാണെന്നുള്ള മിഥ്യാജ്ഞാനംകൊണ്ട് ഒരുവൻ അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചിക്കപ്പെടുന്നതുമല്ല. അതിനാലവൻ ബുദ്ധിമാനം യോഗിയും സകലകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തവനാകയില്ല. അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനം സ്തുത്യർഹവുമല്ല. മിഥ്യാജ്ഞാനംതന്നെയാണു് സാക്ഷാൽ അശുഭരൂപമായിരിക്കുന്നതു്. പിന്നെ എങ്ങനെയാണു് അതു മറെറാശുഭത്തിൽനിന്നു നമ്മെ മോചിപ്പിക്കുന്നതു്? ഇരുട്ടു് ഇരുട്ടിനെ കളയുകയില്ലല്ലോ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മദർശനവും അകർമ്മത്തിൽ കർമ്മദർശനവും മിഥ്യാജ്ഞാനമല്ല. അതു ഫലത്തിന്റെ ഭാവാഭാവങ്ങൾനിമിത്തമായ ഗൗണജ്ഞാനമാകുന്നു.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മാകർമ്മങ്ങളുടെ ഇപ്രകാരമുള്ള ഗൗണമായ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു വല്ല ഫലവുമുണ്ടെന്ന് ഒരുദിക്കിലും ഉപദേശിച്ചിട്ടില്ല. സന്ദർഭവിഷയത്തെ വിട്ടു് അന്യവിഷയത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് ഒരു വിശേഷവും സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങൾക്കു് ഒരു

ഫലവുമില്ലെന്നും, അവയെ ചെയ്യാത്താൽ നരകമുണ്ടെന്നും സ്പഷ്ടമായി പറയുവാൻ കഴിയുന്നതുമാണ്. അങ്ങനെയിരിക്കെ, “കർമ്മണ്യകർമ്മ യഃ പശ്യേൽ” എന്നിങ്ങനെ അന്യനെ കമലപ്പെടുത്തുന്ന വ്യാജമായ വാക്യംകൊണ്ടെന്തൊരു പ്രയോജനമാണുള്ളത്? ഇതിനെ അങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നവെങ്കിൽ ഭഗവാന്റെ ഈ വാക്യം ലോകത്തെ മോഹിപ്പിക്കുന്നതാണെന്നു വ്യക്തമായി കല്പിക്കേണ്ടിവരും. നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ഹത്ഥരൂപേണ ശുദ്ധമാക്കിവെച്ചിട്ടു കാര്യവുമില്ല. എന്നാൽ പലവിധത്തിലും പറഞ്ഞാൽ വസ്തുജ്ഞാനം എളുപ്പത്തിലുണ്ടാകുമെന്നു സാധിക്കുന്നതും യുക്തമല്ല. എന്തെന്നാൽ, ‘കർമ്മണ്യേവാധി കാരണ്യേ’ (അ 2, ശ്ലോ. 47) എന്നുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടുതന്നെ ഈ അർത്ഥം വളരെ സ്പഷ്ടമാകുന്നതിനാൽ അതിനെ ആവർത്തിച്ചിട്ടു കാര്യമില്ല. പ്രശസ്തമായുള്ളതും കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ളതുമായതിനെയാണ് അറിയേണ്ടത്. അതല്ലാതെ നിഷ്പ്രയോജനമായ ട്ടുള്ളതിനെയല്ല. മിഥ്യാജ്ഞാനം അറിയപ്പെടേണ്ടതുമല്ല. വസ്തുഭാസമായിരിക്കുന്ന അതിന്റെ വിഷയത്തെ അറിഞ്ഞിട്ടും കാര്യമില്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാത്താൽ പ്രത്യവായഭോഷമുണ്ടാകുന്നതുമല്ല. അഭാവത്തിൽ നിന്നു ഭാവമുണ്ടാവുകയില്ല. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ‘നാസ തോ വിദ്യതേ ഭാവോ’ (അ. 2, ശ്ലോ. 16) എന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. “കഥമസതഃ സജ്ജായേത” (=അസത്തിൽ [അഭാവത്തിൽ]നിന്നു സത്തു് [ഭാവം] എങ്ങനെ ഉണ്ടാകും) എന്നു ശ്രുതിവാക്യവുമുണ്ട്. (ഛാന്ദോഗ്യം, ഉ. 6, 2. 2.) അതുകൊണ്ട് അസത്തിൽനിന്നു സത്തു് ജനിക്കുന്നില്ല. അസത്തിൽനിന്നു സൽപദാർത്ഥമുണ്ടാകുന്നു എന്നു പറയുന്നുവെങ്കിൽ അസത്തുതന്നെ സത്തായും, സത്തുതന്നെ അസത്തായും ഭവിക്കുമെന്നു പറയേണ്ടിവരും. അതു സർവ്വപ്രമാണങ്ങൾക്കും വിരോധമാകയാൽ ശരിയല്ല. കർമ്മശാസ്ത്രം നിഷ്പലമായ കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നതിന്നു ശാസിപ്പാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മത്തിന്റെ ക്രിയയിൽത്തന്നെ ദുഃഖമുണ്ട്. ആലോചനയോടുകൂടി—ദുഃഖരൂപമായ പ്രവൃത്തിയെ ആരും ചെയ്യാറില്ല. അതു ചെയ്യാത്താൽ നരകമുണ്ടെന്നു പറയുന്നുവെങ്കിൽ പിന്നെ ശാസ്ത്രം

നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മം ചെയ്താലും ചെയ്യാത്താലും ഫലം ദുഃഖംതന്നെയാകുന്നു. എന്നുതന്നെയുമല്ല, നിത്യകർമ്മങ്ങൾ ഫലരഹിതങ്ങളാണെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുപിന്നെ അവ മോക്ഷസാധനമാണെന്നു പറയുമ്പോൾ അന്യോന്യവിരോധം സംഭവിക്കും. അതുകൊണ്ട് ‘‘കർമ്മണ്യകർമ്മയഃ പശ്യേൽ’’ എന്നതിന്നു് യഥാശ്രുതമായ അർത്ഥംതന്നെയാകുന്നു. നാം അപ്രകാരംതന്നെ ഈ ശ്ലോകത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുകയും ചെയ്യും.

യസ്യ സർവ്വേ സമാരംഭാഃ കാമസങ്കല്പവർജ്ജിതാഃ

ജ്ഞാനാഗ്നിദശാകർമ്മാണാം തമാഹഃ പണ്ഡിതം ബുധാഃ 19

യസ്യ	യാതൊരുവന്റെ
സർവ്വേ സമാരംഭാഃ	സകല കർമ്മങ്ങളും
കാമസങ്കല്പവർജ്ജിതാഃ	കാമസങ്കല്പവർജ്ജിതമായിരിക്കുന്നവോ

ജ്ഞാനാഗ്നിദശാകർമ്മാണാം ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നിയാൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ട കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ അവനെ

തം

ബുധാഃ ജ്ഞാനികൾ

പണ്ഡിതം വിവേകിയെന്നു്

ആഹഃ പറയുന്നു.

യാതൊരുവന്റെ കർമ്മങ്ങളാണു് സകലവും കാമസങ്കല്പരഹിതമായിരിക്കുന്നതു്, ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നിയാൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ട കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ അവനെ ജ്ഞാനികൾ വിവേകിയെന്നു പറയുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവന്റെ കർമ്മങ്ങളാണു് കാമത്തോടും തൽകാരണമായ സങ്കല്പത്തോടും കൂടാതെയിരിക്കുന്നതു്, എന്നു വെച്ചാൽ, യാതൊരുവനാണു് വെറും ചേഷ്ടമാത്രമായി (യാതൊരു ഫലത്തേയുമിച്ഛിക്കാതെ) കർമ്മം ചെയ്യുന്നതു്— ലൗകികമായ കർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തനാണെങ്കിൽ ലോകസംഗ്രഹാർത്ഥമായും, അല്ല, ലൗകികത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനാണെങ്കിൽ ജീവനത്തിന്നു മാത്രമായും, യാതൊരുവനാണു് കർമ്മം ചെയ്യുന്നതു്— ജ്ഞാനാഗ്നിയിൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ട

കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ അവനെ ബ്രഹ്മവിത്തുകൾ പരമാത്മ പണ്ഡിതനെന്നു പറയുന്നു.

ജ്ഞാനാഗ്നിദഗ്ദ്ധകർമ്മാണം.—കർമ്മാദിയിൽ അകർമ്മാദിദഗ്ദ്ധംതന്നെ ജ്ഞാനം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നിയാൽ യാതൊരുവന്റെ ശുഭാശുഭകർമ്മങ്ങളാണു് ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു് അവൻ ജ്ഞാനാഗ്നിദഗ്ദ്ധകർമ്മാ. അവനെ (എന്നത്ഥം).

യാതൊരുവനാണു് അകർമ്മദർശിയായി ഭവിക്കുന്നതു് (യാതൊരുവനാണു് കർമ്മത്തിന്റേയും അകർമ്മത്തിന്റേയും യഥാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നതു്) അവൻ അകർമ്മാദിദഗ്ദ്ധംകൊണ്ടുതന്നെ കർമ്മരഹിതനായും സന്ന്യാസിയായും ഭവിക്കുന്നു. വിവേകമുണ്ടാകുന്നതിനുമുമ്പിൽ അവൻ കർമ്മംചെയ്യുന്നവനായിരുന്നാലും.—(ജ്ഞാനം സിദ്ധിച്ചതിന്റെശേഷം) ജീവനത്തിന്നുമാത്രം വേണ്ടി ചേഷ്ടിക്കുന്നതല്ലാതെ വേറെ—കർമ്മത്തിൽ അവൻ പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ പ്രാരബ്ധകർമ്മമുള്ള ഒരുവനു് ഉത്തരകാലത്തിൽ ആത്മസമ്യഗ്ദർശനം സിദ്ധിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ (പിന്നെ) കർമ്മത്തിൽ യാതൊരു പ്രയോജനവും കാണാത്തതിനാൽ അതിനെ (കർമ്മത്തെ) സാധനസഹിതം ഉപേക്ഷിക്കുന്നു. സംഗതിവശാൽ അവന്നു കർമ്മത്തെ സാധനസഹിതം ത്യജിപ്പാൻ പാടില്ലാതെവന്നാൽ, കർമ്മത്തിലും തൽഫലത്തിലും സംഗംകൂടാതെ മുമ്പത്തെപ്പോലെതന്നെ അവന്നു കർമ്മത്തെ ലോകസംഗ്രഹാർത്ഥം ചെയ്യാം. എന്നാലും (ഇപ്രകാരം കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചാലും) അവൻ ഒന്നും ചെയ്യാതിരിക്കുന്നതിന്നു തുല്യമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ സ്വന്തമായി അവന്നു് അതുകൊണ്ടു് ഒരു പ്രയോജനവുമില്ല. ജ്ഞാനാഗ്നിയാൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടതാകയാൽ അവന്റെ കർമ്മമെല്ലാം അകർമ്മാതന്നെയാകുന്നു. ഈ അർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നതിന്നു വേണ്ടി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

തൃശ്ശപാ കർമ്മഫലാസംഗം നിത്യതുഷ്പോ നിരാശ്രയഃ

കർമ്മണ്യഭിപ്രവൃത്തോപി നൈവ കിഞ്ചിത് കരോതി സഃ. 20

കർമ്മഫലാസംഗം

കർമ്മത്തിലും തൽഫലത്തിലുമുള്ള

ആസക്തിയെ

ത്യക്താ	ത്യജിച്ചു്
നിത്യതൃപ്തഃ	എപ്പോഴും ആത്മാനന്ദത്തിൽ തൃപ്തി യുള്ളവനായും.
നിരാശ്രയഃ	യോഗക്ഷേമാത്ഥം ആരേയമാശ്രയി ക്കാത്തവനായുമിരിക്കുന്നവൻ
കർമ്മണി	സ്വാഭാവികമായോ വിഹിതമായോ ഉള്ള കർമ്മത്തിൽ
അഭിപ്രവൃത്തഃ അപി	പ്രവർത്തിക്കുന്നവനായാലും.
സഃ	അവൻ
കിഞ്ചിത്	ഒരു കർമ്മത്തേയും.
ന കരോതി ഏവ	ചെയ്യുന്നതേയില്ല.

കർമ്മത്തിലും തൽഫലത്തിലുമുള്ള ആസക്തിയെ ത്യജിച്ചു് ആത്മാനന്ദത്തിൽ തൃപ്തിയുള്ളവനായും, ആരേയമാശ്രയിക്കാത്ത വനായുമിരിക്കുന്നവൻ കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവനായാലും ഒരു കർമ്മത്തേയും ചെയ്യുന്നതേയില്ല. (അവന്റെ കർമ്മം അകർമ്മതയെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] കർമ്മത്തിൽ അഭിമാനവും തൽഫലത്തിൽ സംഗവുമുപേക്ഷിച്ചിട്ടു യാതൊരുവൻ മുന്പറയപ്പെട്ട ആത്മ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു തൃപ്തിയുള്ളവനായും, വിഷയങ്ങളിലിച്ഛയില്ലാത്തവനായും, ആശ്രയരഹിതനായും, ഇരിക്കുന്നുവോ അവൻ, കർമ്മംകൊണ്ടു തനിക്കു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ലെന്നു കാണുകയാൽ സാധനസഹിതം അതിനെ (കർമ്മത്തെ) ഉപേക്ഷിക്കുന്നു. എന്നാൽ അങ്ങനെ കർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിപ്പാൻ തരമാകാതെ, ലോകസംഗ്രഹത്തെ ചെയ്യുന്നതിന്നോ, ശിഷ്യന്മാരുടെ നീരസത്തെ പരിഹരിക്കുന്നതിന്നോ ഉള്ള ഇച്ഛയോടു കൂടി അവൻ മുന്പത്തേപ്പോലെ കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും നിഷ്പ്രക്രിയാത്മദർശനത്തെ സിദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ അവൻ ഒന്നുംതന്നെ ചെയ്യുന്നില്ല.

നിരാശ്രയഃ—യാതൊന്നിനെ ആശ്രയിച്ചു പരശ്ചാത്മത്തെ സാധിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നുവോ അതു് ആശ്രയമാകുന്നു. ഈ ജന്മത്തിലോ ഇനിയത്തെ ജന്മത്തിലോ ഇഷ്ടഫലത്തിനായി കൊണ്ടുള്ള സാധനത്തെ ആശ്രയിക്കാത്തവൻ എന്നർത്ഥം.

എന്നാൽ, മുമ്പിൽ പറയപ്പെട്ടവനെപ്പോലെയാണത്രെ, കർമ്മം ചെയ്യാനാർഹിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പുതന്നെ യാതൊരുവനാണു്, സർവ്വത്തിന്നും ആന്തരമായും ക്രിയാരഹിതനായും പ്രത്യഗാത്മാവായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിൽ ആത്മദർശനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു്, യാതൊരുവനാണു് ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടങ്ങളായ സകല ഇഷ്ടവിഷയങ്ങളിൽനിന്നു് ഇച്ഛയെ നിവർത്തിപ്പിച്ചിരിക്കുകയും അങ്ങനെയുള്ള വിഷയ സമ്പാദനംകൊണ്ടു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ലെന്നു കണ്ടു കേവലം ശരീരരക്ഷയ്ക്കുള്ളവയെ ഒഴിച്ചു മറ്റുള്ള സകല കർമ്മങ്ങളേയും സന്ധാനം ഉപേക്ഷിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതു്, അങ്ങനെയുള്ള ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായ യതി സകല ബന്ധത്തിൽ നിന്നും മോചിക്കുന്നു. ഈജ്ഞാതമത്തെ ബോധിപ്പിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

നിരാശീര്യതചിത്താത്മാ ത്യക്തസർവ്വപരിഗ്രഹഃ

ശാരീരം കേവലം കർമ്മ കർപ്പന്നാപ്നോതി കിലാബിഷം. 21

നിരാശീഃ	ആശയില്ലാത്തവനായി
യതചിത്താത്മാ	ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയുമടക്കിയും
ത്യക്തസർവ്വപരിഗ്രഹഃ	സകല സമ്പാദ്യങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചും
ശാരീരം കേവലം കർമ്മ	ശരീരംകൊണ്ടുള്ള (ശരീരം നിലനില്ക്കുന്നതിന്നു വേണ്ടിയുള്ള) കർമ്മങ്ങളെ മാത്രം

കർപ്പൻ ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവൻ

കിലാബിഷം പാപത്തെ (ബന്ധത്തെ)

ന ആപ്നോതി പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

കാമരഹിതനായി, ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയുമടക്കി, സകല വിധ സമ്പാദ്യങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചു കേവലം ശരീരത്തെ നിലനിർത്തുന്നതിന്നു മാത്രം കർമ്മം ചെയ്യുന്നവൻ ബന്ധത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവനിൽനിന്നു സകല ആശകളും നീങ്ങിയിരിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവൻ അന്തഃകരണത്തേയും (മനസ്സിനേയും) ബാഹ്യമായ കാര്യകരണസംഘാതത്തേയും (ദേഹത്തേയും) അടക്കിയിരിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവൻ സർവ്വസ്വത്തേയും ത്യജിച്ചിരിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവൻ കേവലം

ശരീരസ്ഥിതിക്കുവേണ്ടിമാത്രം കർമ്മത്തെ — അതിലും കൂടി അഭിമാനം കൂടാതെ — ചെയ്യുന്നുവോ, അവൻ അനിഷ്ടരൂപമായ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അവൻ ധർമ്മത്തെയും (പുണ്യത്തെയും) പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ധർമ്മവും കൂടി മുരുകുവിന്നു പാപരൂപമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ അതു ബന്ധകരവും അതിനാൽ അർഹം അനിഷ്ടരൂപവുമായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവൻ (മോക്ഷത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ) ധർമ്മത്തിൽനിന്നും അധർമ്മത്തിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം.

‘ശാരീരം കേവലം കർമ്മ’ എന്നതിന്നു് എന്താണു താൽപര്യം? ശരീരംകൊണ്ടു മാത്രം ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മം എന്നോ, അതോ, ശരീരസ്ഥിതിക്കുവേണ്ടിമാത്രം ചെയ്യപ്പെടുന്നതെന്നോ? ശരീരംകൊണ്ടു മാത്രം ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തിന്നാണു് ‘ശാരീരം കർമ്മ’ എന്നു പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന പ്രതിഷിദ്ധകർമ്മത്തെക്കൂടി ശരീരംകൊണ്ടു മാത്രം ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നാണു് ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായമെന്നു പറയേണ്ടിവരും. എന്നാൽ, ശാസ്ത്രീയമായ ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടഫലത്തെ കൊടുക്കുന്ന ഒരു വിഹിതകർമ്മത്തെ ശരീരംകൊണ്ടു മാത്രം ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നു പറയുന്നതു്, പ്രതിപക്ഷക്കാരൻകൂടി പുറപ്പെടുവിക്കാത്ത ഒരു പൂർവ്വപക്ഷത്തെ നിഷേധിക്കുകയാകുന്നു. ‘ശാരീരം കർമ്മകൃത്രി’ എന്നും, ‘കേവലം’ എന്നും രണ്ടു വിശേഷണങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു ശാസ്ത്രവിഹിതമായും നിഷിദ്ധമായുമുള്ള ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളെന്നു പറയപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങളെ മനസ്സുകൊണ്ടോ വാക്കുകൊണ്ടോ ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം പറയേണ്ടിവരും. വാക്കുകൊണ്ടും മനസ്സുകൊണ്ടും വിഹിതകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നതു ശാസ്ത്രവിരുദ്ധമാകുന്നു. നിഷിദ്ധകർമ്മത്തെ ചെയ്യാൽ പാപമുണ്ടാകുമെന്നു പറയുന്നതു്, എല്ലാവർക്കുമറിവുള്ളതിനെ എടുത്തു പറയുക മാത്രമാകയാൽ, നിഷ്പ്രയോജനവുമാകുന്നു. എന്നാൽ, ശരീരസ്ഥിതിക്കുവേണ്ടി മാത്രം എന്നാണു് ‘ശാരീരം കർമ്മ’ എന്നതിന്നർത്ഥമെങ്കിൽ ഭഗവാന്റെ ഉപദേശത്തിന്റെ താൽപര്യമിങ്ങനെയാകുന്നു — യാതൊരുവൻ, ശരീര

വാങ്മനസ്സുകളെക്കൊണ്ടു ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടപ്രയോജനമായും വിധിനിഷേധമായുമുള്ള യാതൊരു കർമ്മത്തേയും ചെയ്യാതെ കേവലം ദേഹസ്ഥിതിക്കുവേണ്ടിമാത്രം, 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന അഭിമാനംകൂടാതെ, ശരീരാഭിപ്രേക്ഷാമാത്രമായി ലോകദൃഷ്ടിയെ അനുസരിച്ചു കർമ്മംചെയ്യുന്നുവോ അവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. പാപമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത് അങ്ങനെയുള്ളവനിൽ അസാധ്യമാകയാൽ അവൻ പിന്നെ ജനനമരണരൂപമായ സംസാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അവന്റെ സകല ധർമ്മങ്ങളും ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നിയായ് ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ അവൻ യാതൊരു പ്രതിബന്ധവും കൂടാതെ മോചിക്കപ്പെടുന്നു. ഇതു മുമ്പിൽ (അ. 4, ശ്ലോ. 18) ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സമ്യഗ്ഭർശനഫലാവദമാകുന്നു. (സമ്യഗ്ഭർശനഫലത്തെ എടുത്തുകാണിച്ചിരിക്കുകയാകുന്നു.) അതുകൊണ്ടു 'കേവലം ശരീരം കർമ്മ' എന്നതിന്നു് ഈ അർത്ഥത്തെ സ്വീകരിക്കാൻ യാതൊരു വിരോധവുമില്ല.

സർവ്വവ്യവഹാരികളായിരിക്കുന്ന സന്നയാസികൾ ദേഹസ്ഥിതിക്കു വേണ്ടുന്ന അന്നാദിപദാർത്ഥങ്ങളുംകൂടി ഇല്ലാതെയാവുകയാൽ യാചനത്താലോ അന്യമാഗ്ഗ്യാത്താലോ അവന്നു ശരീരത്തെ രക്ഷിക്കണം എന്നു വരുന്നു. അതിനാൽ ഭഗവാൻ ദേഹസ്ഥിതിക്കു വേണ്ടുന്ന ആവക അന്നാദിപദാർത്ഥങ്ങളെ സമ്പാദിപ്പാൻ 'അയാചിതമസംക്ലൃപ്തമുപപന്നം യദൃച്ഛയാ' (=യാചിക്കപ്പെടാത്തതും മുമ്പിൽക്കൂട്ടി ശുട്ടംകെട്ടാത്തതും യദൃച്ഛയായി കിട്ടുന്നതും ആയ അന്നത്തെ) (ബോധായന ധർമ്മസൂത്രം 2. 18. 12) എന്നിങ്ങനെയുള്ള വിധിവാക്യത്തെ അനുസരിച്ചുള്ള മാർഗ്ഗത്തെ ഉപദേശിക്കുന്നു:

യദൃച്ഛാശാലാഭസേതുഷ്ടോ ലഭാപാതീതോ വിമത്സരഃ

സമഃ സിദ്ധാവസിദ്ധൗ ച കൃതാപി ന നിബധ്യതേ. 22

യദൃച്ഛാശാലാഭസേതുഷ്ടഃ വിചാരിക്കാതെ കിട്ടിയ ലാഭം കൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെടുന്നവനും

ലഭാപാതീതഃ ശീതോഷ്ണവേദഃഖങ്ങളെ അതിക്രമിച്ചവനും (ശീതോഷ്ണാദിയെ സഹിക്കുന്നവനും, അവയിൽ

	സന്തോഷവും സന്തോഷവുമില്ലാത്തവനും എന്നർത്ഥം)
വിമത്സരം	മാത്സര്യമില്ലാത്തവനും (നിശ്ചൈരനും)
സിദ്ധൗ അസിദ്ധൗ ച	(യദ്യച്ഛാലംബങ്ങളായ അന്നാദിയെ) സിദ്ധിച്ചാലുമില്ലെങ്കിലും
സമഃ	ഹർഷവിഷാദങ്ങൾ കൂടാതെയിരിക്കുന്നവനുമായവൻ
കൃതാ അപി	(വിഹിതമായോ സ്വാഭാവികമായോ ഉള്ള കർമ്മങ്ങളെ) ചെയ്താലും
ന നിബദ്ധതേ	(കർമ്മ)ബന്ധത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

യദ്യച്ഛാലമായി കിട്ടുന്നതുകൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെടുന്നവനും, ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖാദി ദുഃഖങ്ങളെ സഹിക്കുന്നവനും, മാത്സര്യമില്ലാത്തവനും, യദ്യച്ഛാലംബമായ അന്നാദിയെ കിട്ടിയാലുമില്ലെങ്കിലും ഹർഷവിഷാദരഹിതനും ആയവൻ കർമ്മം ചെയ്താലും ബന്ധത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശ.-ഭാ] പ്രാർത്ഥിക്കാതേയും യത്നംകൂടാതേയും കിട്ടുന്നതുകൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെടുന്നവനും, ശീതോഷ്ണാദിദുഃഖങ്ങളുടെ ബാധകൊണ്ടു വ്യസനിക്കാത്തവനും, മാത്സര്യമില്ലാത്തവനും (നിശ്ചൈരബദ്ധിയും), യദ്യച്ഛാലാഭത്തിന്റെ സിദ്ധിയിലും അസിദ്ധിയിലും തുല്യനായിരിക്കുന്നവനും ആയ യതി, ശരീരസ്ഥിതിക്കു ഹേതുവായിരിക്കുന്ന അന്നാദിയെ സിദ്ധിച്ചാലും ഇല്ലെങ്കിലും ഹർഷവിഷാദംകൂടാതെ സമചിത്തനും, കർമ്മാദിയിൽ അകർമ്മത്തെ ദർശിക്കുന്നവനും, സാക്ഷാലാത്മദർശനത്തിൽ നിഷ്ഠയുള്ളവനും, ശരീരസ്ഥിതിക്കുമാത്രം വേണ്ടുന്ന ഭിക്ഷാടനാദികർമ്മങ്ങളിൽക്കൂടി 'ഞാനെന്നും ചെയ്യുന്നില്ല, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വീക്ഷയങ്ങളിൽ വർത്തിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ സദാ വിചാരിക്കുന്നവനും ആയി (ഇപ്രകാരം) ആത്മാവിൽ കർത്തൃത്വഭാവത്തെ ദർശിച്ചുകൊണ്ടു് അവൻ ഒന്നുംതന്നെ —ഭിക്ഷാടനാദികർമ്മത്തെക്കൂടി—ചെയ്യുന്നവനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. സാധാരണ ജനങ്ങളെപ്പോലെ അവൻ കർമ്മംചെയ്യുന്നു എന്നു തോന്നുന്നതി

നാൽ ജനങ്ങൾ അവനിൽ കർത്തൃത്വം ആരോപിക്കുന്നു. ഭിക്ഷാടനാഭിക്രമങ്ങളിൽ അവൻ കർത്താവായെന്നും അവർക്കു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ശാസ്ത്രപ്രമാണാഭിജ്ഞിതമായ സ്വാനുഭവംകൊണ്ടു വിദ്വാനായവൻ അകർത്താവായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. ഇപ്രകാരം ശരീരസ്ഥിതികളവേണ്ടി മാത്രമായ ഭിക്ഷാടനാഭിക്രമത്തെ അവൻ ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ടു അന്യന്മാർ അവനിൽ കർത്തൃത്വമാരോപിക്കുന്നുവെങ്കിലും അവൻ അതിനാൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, ബന്ധഹേതുവായിരിക്കുന്ന കർമ്മം കാരണസഹിതം ജ്ഞാനാഗ്നിയാൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇതു മുമ്പ് (അ. 4, ശ്ലോ. 19, 21) പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിനെ ഒന്നുകൂടി സ്പഷ്ടമാക്കി പറയുക മാത്രമാകുന്നു.

‘ത്യക്ത്വാ കർമ്മഫലാസംഗം’ (അ. 4, ശ്ലോ. 20) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു ഒരുവൻ പ്രാരബ്ധകർമ്മത്തോടുകൂടിയവനായിട്ടു പിന്നെ എപ്പോൾ നിഷ്ക്രിയ ബ്രഹ്മാത്മഭൂതനെ സ്വാദിക്കുന്നുവോ, എപ്പോൾ ആത്മാവിൽ കർത്തൃത്വം കർമ്മം പ്രയോജനം ഇവ മൂന്നിന്റേയും അഭാവത്തെ കാണുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവന്നു കർമ്മത്തെ പരിത്യജിക്കാമെന്നും, എങ്കിലും കാരണവശാൽ അപ്രകാരം തരമാകാഞ്ഞിട്ടു മുമ്പത്തെപ്പോലെതന്നെ കർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തനായാലും അവൻ ഒന്നുംതന്നെ ചെയ്യുന്നില്ല എന്നും, കാണിക്കപ്പെട്ടു. ഇപ്രകാരം യാതൊരുവനാണു കർമ്മഭാവത്തെ കാണിച്ചതു അവനെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ഗതസംഗസ്യ മുക്തസ്യ ജ്ഞാനാവസ്ഥിതചേതസഃ

യജ്ഞായാചരതഃ കർമ്മ സമഗ്രം പ്രവിലീയതേ. 23

ഗതസംഗസ്യ   നിഷ്ഠാമനം (അഭിമാനങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചവനും)

മുക്തസ്യ   രാഗാദിയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും
(കാമക്രോധാദികളെ വിട്ടവനും)

ജ്ഞാനാവസ്ഥിത

ചേതസഃ ജ്ഞാനത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിരമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനും

യജ്ഞായ	പരമേശ്വരാരാധനമായിട്ട്
ആചരതഃ	കർമ്മം ചെയ്യുന്നവനുമായവന്റെ
കർമ്മ	കർമ്മം
സമഗ്രം	വാസനാസഹിതം (ഫലസഹിതം)
പ്രവിലീയതേ	അകർമ്മഭാവത്തെപ്രാപിക്കുന്നു (നശിച്ചുപോകുന്നു).

അഭിമാനങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചവനും, കാമക്രോധാദിയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും, ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽത്തന്നെ സ്ഥിരമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനും, പരമേശ്വരാരാധനമായി കർമ്മംചെയ്യുന്നവനും ആയവന്റെ സകലകർമ്മവും വാസനാസഹിതം നശിച്ചുപോകുന്നു.

[ശം-ഭാ] സകലസംഗങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും, ധർമ്മാധർമ്മാദി ബന്ധങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും, ജ്ഞാനത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവനും, വിഷ്ണുപാരാധനമായി കർമ്മംചെയ്യുന്നവനും, ആയവന്റെ കർമ്മങ്ങൾ ഫലത്തോടുകൂടി നശിച്ചുപോകുന്നു.

എന്തു കാരണത്താലാണ് ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങൾ സ്വകാര്യമായ ഫലത്തെ ആരംഭിക്കാതെ (ഉദാഹാരം) ഫലസഹിതം നശിച്ചുപോകുന്നത്? പറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ—
 ബ്രഹ്മാപ്തം ബ്രഹ്മ ഹവിർബ്രഹ്മാഗൗ ബ്രഹ്മണാ ഹതം
 ബ്രഹ്മൈവ തേന ഗന്തവ്യം ബ്രഹ്മകർമ്മസമാധിനാ. 24

അപ്പണം ഹവിസ്സ് അഗ്നിയിൽ യാതൊന്നുകൊണ്ടും അപ്പിക്കപ്പെടുന്നുവോ ആ വസ്തുവും (ചമസ, സൂക്, സൂപം മുതലായവയും)

ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മംതന്നെ
ഹവിഃ	അന്നം നെയ്യ് മുതലായതും
ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മംതന്നെ
ബ്രഹ്മാഗൗ	ബ്രഹ്മമാകുന്ന അഗ്നിയിൽ
ബ്രഹ്മണാ	ബ്രഹ്മമാകുന്ന യജ്ഞകർത്താവിനാൽ
ഹതം	ഹോമിക്കപ്പെടുന്നു എന്നു ക്രിയയും (ഹവനക്രിയയും)

(ബ്രഹ്മ)

ബ്രഹ്മതന്നെ

തന്നെ ബ്രഹ്മകർമ്മ

സമാധിനാ ബ്രഹ്മമാകുന്ന (ഈ യജ്ഞ)കർമ്മത്തിൽ
ഏകാഗ്രമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനാൽ

ഗന്തവ്യം

പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതു്

ബ്രഹ്മ ഏവ

ബ്രഹ്മതന്നെ.

യജ്ഞത്തിൽ ഏതു വസ്തുക്കൊണ്ടു നെയ്യ് മുതലായ ഹവിർ ദ്രവ്യങ്ങളെ അഗ്നിയിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നുവോ ആ വസ്തുവും (സ്രുക്സ്രുവാദിപാത്രങ്ങളും) ബ്രഹ്മതന്നെയാകുന്നു. ഹോമിക്കപ്പെടുന്ന നെയ്യ് അന്നും മുതലായ ഹോമദ്രവ്യങ്ങളും ബ്രഹ്മതന്നെ. ബ്രഹ്മമാകുന്ന അഗ്നിയിൽ ബ്രഹ്മമാകുന്ന യജ്ഞകർത്താവിനാൽ ഹോമിക്കപ്പെടുന്നു എന്ന ക്രിയയും ബ്രഹ്മതന്നെ. ബ്രഹ്മമാകുന്ന ഈ യജ്ഞകർമ്മത്തിൽ സമാഹിതചിത്തനായവനാൽ (സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവനാൽ) പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതു് ബ്രഹ്മതന്നെ.

[ശം-ഭാ] ബ്രഹ്മജ്ഞാനിയായവൻ ഏതൊരുപ്രകാരത്തിൽ യാതൊന്നുകൊണ്ടു ഹവിസ്സിനെ അഗ്നിയിൽ അർപ്പിക്കുന്നുവോ അതു ബ്രഹ്മതന്നെയെന്നു കാണുന്നു. മുത്തുച്ചിപ്പിയിൽ രജതഭാവത്തെ എങ്ങനെ കാണുന്നുവോ അതുപോലെ ആത്മാവുകൂടാതെ അർപ്പണാദികു സത്ഭാവമില്ലെന്ന് അവൻ കാണുന്നു. യാതൊന്നാണു് വെള്ളിയായി തോന്നപ്പെട്ടതു് അതുതന്നെയാണു മുത്തുച്ചിപ്പി. അതുപോലെ ലോകത്തിൽ യാതൊന്നിനെയാണു് ജനങ്ങൾ അർപ്പണബുദ്ധ്യ ഗ്രഹിക്കുന്നതു് അതു ബ്രഹ്മജ്ഞാനിക്കു ബ്രഹ്മതന്നെയാകുന്നു എന്നർത്ഥം. അപ്രകാരംതന്നെ യാതൊന്നാണു് ഹവിസ്സു് എന്ന ബുദ്ധിയോടുകൂടി ഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നതു് അതു് അവന്നു ബ്രഹ്മതന്നെയാകുന്നു. അതുപോലെതന്നെ യാതൊരാഗ്നിയിൽ ഹവിസ്സു് ഹോമിക്കപ്പെടുന്നുവോ ആ അഗ്നിയും ബ്രഹ്മതന്നെ. അഗ്നിയിൽ ഹോമിക്കുന്ന കർത്താവും ബ്രഹ്മതന്നെയാണു്. യജ്ഞകർത്താവും ബ്രഹ്മതന്നെയെന്നു താല്പര്യം. ഹവനക്രിയയും (ഹോമിക്കുന്നു എന്ന ക്രിയയും) ബ്രഹ്മതന്നെ. ബ്രഹ്മമാകുന്ന കർമ്മത്തിൽ സമാധി ചെയ്യുന്നവനാൽ പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ട ഫലവും ബ്രഹ്മതന്നെ.

ഇങ്ങനെ, ലോകസംഗ്രഹത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്ന ഒരുവൻ ചെയ്യുന്ന കർമ്മം പരമാർത്ഥത്തിൽ അകർമ്മമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അവന്റെ കർമ്മമെല്ലാം ബ്രഹ്മബുദ്ധികൊണ്ടു നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. സകല കർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിച്ചവനും, സകല കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനും ആയവന്റെ സമ്യഗ്ദർശനത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി അവന്റെ ജ്ഞാനത്തിന്നു യജ്ഞത്വത്തെ സമ്പാദിക്കുന്നതു വളരെ യുക്തംതന്നെ. പരമാർത്ഥദർശിയായവന്നു യജ്ഞസംബന്ധമായ ഹവിസ്സു മുതലായ പദാർത്ഥങ്ങൾ സ്വാർത്ഥവിൽ ബ്രഹ്മംതന്നെയായിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ എല്ലാം ബ്രഹ്മമായിരിക്കെ ഹവിസ്സു മുതലായ ദ്രവ്യങ്ങൾക്കു വിശേഷിച്ചു ബ്രഹ്മത്വത്തെ പറയുന്നതു നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കും. അതുകൊണ്ടു സകലവും ബ്രഹ്മമാണെന്നറിയുന്ന വിദ്വാൻ ഒരു കർമ്മവുമില്ല, എന്നു തന്നെയുമല്ല, അദ്ദേഹത്തിന്നു കാരകബുദ്ധിയും ഇല്ല. യജ്ഞമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന കർമ്മം കാരകബുദ്ധി കൂടാതെ സാധ്യമാണെന്നു ഒരിക്കലും കണ്ടിട്ടില്ല. അഗ്നിഹോത്രാദിസകലയജ്ഞകർമ്മങ്ങളും (ഇതു ഇന്ദ്രനായിക്കൊണ്ടെന്നിങ്ങനെ) പേരത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ശബ്ദംകൊണ്ടു് ഒരു പ്രത്യേകദേവതയെ ഉദ്ദേശിച്ചു സമർപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള (പ്രീഹ്യാദികരണ)കാരകബുദ്ധിയോടുകൂടിയും, 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന കർത്തൃത്വാഭിമാനത്തോടുകൂടിയും, തൽഫലത്തിൽ ഇച്ഛയോടുകൂടിയുമായിട്ടാണു കാണപ്പെടുന്നതു്. ക്രിയാകാരകകർമ്മഫലഭേദമായ ബുദ്ധികൂടാതേയും, കർത്തൃത്വാഭിമാനംകൂടാതേയും, ഫലാഭിസന്ധിരഹിതമായും കർമ്മം കാണപ്പെടുന്നതല്ല. എന്നാൽ ഈ ബ്രഹ്മയജ്ഞമാകട്ടെ, ബ്രഹ്മജ്ഞാനംകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കപ്പെട്ട അപ്പണാദിക്രിയാകാരകഫലഭേദബുദ്ധിയോടുകൂടിയ കർമ്മമാകുന്നു. അതിനാൽ അതു കർമ്മംതന്നെയാകുന്നു.* അപ്രകാരംതന്നെ, അതു താഴെ കാണിക്കുന്ന

---

* പരമാർത്ഥദർശിയായവൻ സകലത്തേയും ബ്രഹ്മമായി കാണുകയാൽ അപ്പണം, ക്രിയ, കാരകം, ഫലം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഭേദബുദ്ധി അവനിൽനിന്നു തീരെ പോയിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവന്റെ കർമ്മം അകർമ്മംതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

ശ്ലോകങ്ങളിൽ കാണിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്: “കർമ്മണ്യഭി പ്രവൃത്തോപി നൈവ കിഞ്ചിത് കരോതി സഃ” (=കർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും അവൻ ഒന്നുംതന്നെ ചെയ്യുന്നില്ല) (4. 20), “ഗുണാ ഗുണേഷ്വ വർത്തന്തേ” (=ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വിഷയങ്ങളിൽ വർത്തിക്കുന്നു) (3. 2. 8), “നൈവ കിഞ്ചിത് കരോമീതി യുക്തോ മന്യേത തത്ത്വവിൽ” (=ഞാനൊന്നും ചെയ്യുന്നില്ല എന്നു യോഗിയായിരിക്കുന്ന തത്ത്വജ്ഞൻ വിചാരിക്കുന്നു) (5. 8). ഇപ്രകാരമുള്ള ഉപദേശംകൊണ്ടു് ഭഗവാൻ അവിടവിടെയായി ക്രിയാകാരകഫലഭേദബുദ്ധി നശിപ്പിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. കാര്യമായ അഗ്നിഹോത്രാദിയിൽനിന്നു് ഇച്ഛ പോയാൽ പിന്നെ അതു കാര്യമായ അഗ്നിഹോത്രമാവുകയില്ലെന്നു കാണപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. അപ്രകാരംതന്നെ ബുദ്ധിപൂർവ്വകം ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങളും ബുദ്ധിപൂർവ്വകമല്ലാതെ ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങളും ഭേദഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നുവെന്നും നാം കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. അതുപോലെ ഇവിടെയും, ബ്രഹ്മബുദ്ധികൊണ്ടു് അപ്പണാദികാരകക്രിയാഫലഭേദബുദ്ധിയെ നശിപ്പിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരു വിദ്വാന്റെ ചേഷ്ടകൾ ബാഹ്യഭൂഷ്ടിയിൽ കർമ്മമെന്നു തോന്നപ്പെടുന്നുവെങ്കിലും പരമാർത്ഥത്തിൽ അതു് കർമ്മതയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനാലാണു് ‘എല്ലാം ലയിച്ചുപോകുന്നു’ എന്നു പറഞ്ഞതു്.

ഈ ശ്ലോകത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിൽ ചിലർ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:—അപ്പണാദികളും ബ്രഹ്മംതന്നെയാണു്. കർമ്മം, കരണം, സമ്പ്രദാനം, അധികരണം എന്നിങ്ങനെ അഞ്ചുവിധമായിരുന്നുകൊണ്ടു ബ്രഹ്മംതന്നെയാണു് കർമ്മം ചെയ്യുന്നതു്. ഇവിടെ അപ്പണാദിബുദ്ധി നിവർത്തിക്കുന്നില്ല. പ്രതിമാദിയിൽ വിഷ്ണുബുദ്ധിയും, നമാദിയിൽ ബ്രഹ്മബുദ്ധിയും എപ്രകാരമോ അതുപോലെ, അപ്പണാദിയിൽ ബ്രഹ്മബുദ്ധി വെണ്ണേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ഈ പ്രകരണം ജ്ഞാനയജ്ഞത്തെ സ്തുതിപ്പാൻവേണ്ടിയായിരുന്നില്ലെങ്കിൽ മേല്പറഞ്ഞ അഭിപ്രായം ശരിയായിരുന്നേനെ. പക്ഷേ, ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ ഭഗവാൻ യജ്ഞമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന അനേകക്രിയാവിശേഷങ്ങളെപ്പറ്റി പറഞ്ഞിട്ടു്

(ഒടുക്കം) സമ്യഗ്ദർശനമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തെ ‘‘ശ്രേയാൻ ദ്രവ്യമയാദ്യജ്ഞാൽ ജ്ഞാനയജ്ഞഃ’’ (=ദ്രവ്യമയമായ യജ്ഞത്തിനേക്കാൾ ജ്ഞാനയജ്ഞം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു) (4. 33) എന്നിങ്ങനെ സ്തുതിക്കുന്നു. ഈ ശ്ലോകത്തിൽ ‘ബ്രഹ്മാപ്പണം’ എന്നിങ്ങനെ ജ്ഞാനത്തിന്നു യജ്ഞരൂപം കല്പിച്ചു വ്യാഖ്യാനിക്കാമെന്നും കാണിച്ചു. അല്ലെങ്കിൽ, സകലവും ബ്രഹ്മരൂപമായിരിക്കെ അപ്പണാദിക്കു മാത്രം വിശേഷിച്ചു ബ്രഹ്മത്വത്തെ പറയുന്നതു നിരന്തരമായിരിക്കും. എന്നാൽ പ്രതിമാദിയിൽ വിഷ്ണുദൃഷ്ടിയും, നമാദിയിൽ ബ്രഹ്മദൃഷ്ടിയുംപോലെ അപ്പണാദിയിൽ ബ്രഹ്മദൃഷ്ടി വെണ്ണേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു് എവർ പറയുന്നുവോ അവർക്ക് ‘ബ്രഹ്മവിദ്യയല്ല ഗീതോപദേശത്തിന്റെ മുഖ്യോദ്ദേശ’മെന്നു പറയേണ്ടിവരും. എന്തെന്നാൽ, അവരുടെ വ്യാഖ്യാനപ്രകാരം ഇവിടെ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ജ്ഞാനം അർപ്പണാദിവിഷയം മാത്രമാകുന്നു. അപ്പണാദിയിൽ ബ്രഹ്മദൃഷ്ടിവെണ്ണേണ്ടതാകുന്നുവെന്ന ജ്ഞാനംകൊണ്ടു മോക്ഷം സിദ്ധിക്കുന്നതുമല്ല. ബ്രഹ്മതന്നെയാണു് പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതെന്നും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. സമ്യഗ്ദർശനംകൂടാതെ മോക്ഷഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നതു വിരുദ്ധവുമാകുന്നു.

ഈ വ്യാഖ്യാനം പ്രകൃതത്തിന്നു വിരോധമാകുന്നു. ഈ അദ്ധ്യായാരംഭത്തിൽ ‘‘കർമ്മണ്യകർമ്മ യഃ പശ്യേത്’’ (അ. 4, ശ്ലോ. 18) എന്നിങ്ങനെ സമ്യഗ്ദർശനത്തെയാണാദിക്കുന്നതു്. അവസാനത്തിൽ സമ്യഗ്ദർശനത്തെത്തന്നെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു. ‘‘ശ്രേയാൻ ദ്രവ്യമയാദ്യജ്ഞാൽ ജ്ഞാനയജ്ഞഃ പരന്തപ’’ (=ദ്രവ്യമയമായ യജ്ഞത്തേക്കാൾ ഹേ പരന്തപ, ജ്ഞാനയജ്ഞം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു) (അ. 4, ശ്ലോ. 33) ‘‘ജ്ഞാനം ലബ്ധ്വാ പരാം ശാന്തിം’’ (=ജ്ഞാനത്തെ ലഭിച്ചിട്ടു് ഉത്കൃഷ്ടമായ മനസ്സുമാധാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു) (അ. 4, ശ്ലോ. 39) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു സമ്യഗ്ദർശനത്തെ സ്തുതിച്ചിട്ടു് ഈ അദ്ധ്യായത്തെ അവസാനിപ്പിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കെ പ്രതിമാദിയിൽ വിഷ്ണുദൃഷ്ടിയെന്നപോലെ അപ്പണാദിയിൽ ബ്രഹ്മദൃഷ്ടിയെ വെണ്ണണം എന്നിങ്ങൊന്ന പ്രകൃതത്തെല്ലാം വിട്ടു പെട്ടെന്നു പറയുന്നതു യുക്തമല്ല. അതി

നാൽ നാം വ്യാഖ്യാനിച്ചപ്രകാരംതന്നെയാണ് ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ അർത്ഥം.

സമ്യഗ്ഭർശനത്തെ യജ്ഞമായി പറഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഇപ്പോൾ ഇവിടെ അതിനെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി അന്യ യജ്ഞങ്ങളെ എടുത്തുപറയുന്നു:

ദൈവമേവാപരേ യജ്ഞം യോഗിനഃ പര്യുപാസതേ
ബ്രഹ്മാഗ്നാവപരേ യജ്ഞം യജ്ഞേനൈവോപജ്ജഹതി. 25

അപരേ യോഗിനഃ മറ്റു ചില കർമ്മയോഗികൾ

ദൈവം ഏവ ഇന്ദ്രാദിദേവന്മാരെ ഉദ്ദേശിച്ചതന്നെ
യജ്ഞം യജ്ഞത്തെ

പര്യുപാസതേ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി അനുഷ്ഠിക്കുന്നു

അപരേ വേറെ ചില ജ്ഞാനയോഗികൾ

യജ്ഞേന ഏവ മുൻപറയപ്പെട്ട ബ്രഹ്മാർപ്പണം മുതലായ
യജ്ഞമായ ഉപായത്താൽത്തന്നെ

യജ്ഞം യജ്ഞത്തെ

ബ്രഹ്മാഗ്നം ബ്രഹ്മരൂപമായ അഗ്നിയിൽ

ഉപജ്ജഹതി ഹോമംചെയ്യുന്നു.

ചില കർമ്മയോഗികൾ ഇന്ദ്രാദിദേവന്മാരെ ഉദ്ദേശിച്ചതന്നെ യജ്ഞത്തെ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ചെയ്യുന്നു. മറ്റു ചില ജ്ഞാനയോഗികൾ ബ്രഹ്മാർപ്പണം മുതലായ യജ്ഞോപായത്താൽ യജ്ഞത്തെ (ആത്മാവിനെ) ബ്രഹ്മരൂപമായിരിക്കുന്ന അഗ്നിയിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. (യജ്ഞാദിസകലകർമ്മങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. ഇതാണ് ജ്ഞാനയജ്ഞം.)

[ശം.-ഭാ] ചില കർമ്മികളായ യോഗികൾ ദേവപ്രീത്യർത്ഥം ശ്രദ്ധയോടുകൂടി യജ്ഞംചെയ്യുന്നു. മറ്റു ചില ബ്രഹ്മവിത്തുകൾ യജ്ഞരൂപമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ ആത്മാവുകൊണ്ടു ബ്രഹ്മരൂപമായ അഗ്നിയിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. ഇവിടെ യജ്ഞത്തിനുള്ള ആഹുതി യജ്ഞശബ്ദവാച്യമായ ആത്മാവുതന്നെയാകുന്നു. എന്നെന്നാൽ യജ്ഞം എന്നത് ആത്മാവിന്റെ പര്യായശബ്ദങ്ങളിൽ ഒന്നാകുന്നു. ആ ആത്മാവരമാർത്ഥത്തിൽ പരബ്രഹ്മ.തന്നെയാകുന്നു. പക്ഷേ, ആത്മാ

ബുദ്ധി മുതലായ ഉപാധികളോടുകൂടിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ തലമർമ്മങ്ങളെല്ലാം ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആഹുതിരൂപമായ ആത്മാവിനെ ഉക്തലക്ഷണമായ ആത്മാവുകൊണ്ടു ബ്രഹ്മമാകുന്ന അഗ്നിയിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. ബ്രഹ്മത്തെപ്പറ്റി ശ്രുതികൾ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:— ‘‘സത്യം ജ്ഞാനമനന്തം ബ്രഹ്മ’’ (==സത്യമായും ജ്ഞാനരൂപമായും അനന്തമായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം) (തൈ. ഉ. 2. 1), ‘‘വിജ്ഞാനമാനന്ദം ബ്രഹ്മ’’ (==വിജ്ഞാനവും ആനന്ദവുമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം) (ബൃ. ഉ. 3. 9. 28), ‘‘യൽ സാക്ഷാൽ അപരോക്ഷാൽ ബ്രഹ്മ, യ ആത്മാ സർവ്വാന്തരഃ’’ (==സാക്ഷാൽ അപരോക്ഷമായും സർവ്വപ്രാണികളുടെ ഉള്ളിൽ ആത്മാവായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം) (ബൃ. ഉ. 3. 2. 1) അതു ഭാഹ്യവിശുദ്ധ്വ മുതലായ സംസാരധർമ്മരഹിതമായിരിക്കുന്നു. ‘‘നേതി, നേതി’’ (==അതപ്രകാരമല്ല, അതപ്രകാരമല്ല) (ബൃ. ഉ. 4. 4. 22) എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യപ്രകാരം അതു സർവ്വവിശേഷരഹിതവുമാകുന്നു. (ഒരുപ്രകാരത്തിലും അതിനെ ഗ്രഹിപ്പാൻപാടില്ല എന്നതും..)

ഉപാധിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നു നിരൂപാധി കമായ പരബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തോടുള്ള ഐക്യത്തെ ഭർശിക്കുന്നതാണ് ആത്മാവിനെ ബ്രഹ്മത്തിൽ ഫോമിക്കുക എന്നതിന്റെ താൽപര്യം. ബ്രഹ്മാവുമാത്മാവുമാണെന്നുള്ള ദർശനത്തിൽ നിഷ്ഠയുള്ളവരും സന്നയാസികളുമായവർ ആ യജ്ഞത്തെയാണ് ചെയ്യുന്നത്. 'ബ്രഹ്മാർപ്പണം' എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് (4. 24) സമ്യഗ് ദർശനലക്ഷ്യമായ യജ്ഞം ദൈവയജ്ഞം മുതലായവയോടുകൂടി പറയപ്പെട്ടു. അതു് " 'ശ്രേയാൻ ദ്രവ്യമയാദൃജ്ഞാൽ ജ്ഞാനയജ്ഞഃ പരതപ' " (4. 33) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് ജ്ഞാനയജ്ഞത്തെ സ്തുതിപ്പാൻവേണ്ടിയാകുന്നു.

ശ്രോത്രാദീനീന്ദ്രിയാണ്യന്യേ സംയമാഗ്നിഷു ജ്വപതി
ശബ്ദാദീൻ വ്ഷിയാനന്ത്യ ഇന്ദ്രിയാഗ്നിഷു ജ്വപതി. 26

അന്യേ മറ്റു ചില നൈഷികബ്രഹ്മചാരികൾ
ശോഭാസഭിനി ശോഭേന്ദ്രിയം മുതലായ

ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ
സംയമാഗ്നിഷുഃ	സംയമരൂപമായിരിക്കുന്ന അഗ്നികളിൽ
ജ്വഹതി	ഹോമംചെയ്യുന്നു (പ്രകാശം ലയിപ്പിക്കുന്നു)
അന്യേ	മറ്റു ചില ഗൃഹസ്ഥന്മാർ
ശബ്ദാദീൻ	ശബ്ദം മുതലായ
വിഷയാൻ	വിഷയങ്ങളെ
ഇന്ദ്രിയാഗ്നിഷുഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളാകുന്ന അഗ്നികളിൽ
ജ്വഹതി	ഹോമംചെയ്യുന്നു.

ചിലർ ശ്രോത്രാദി ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ സംയമമാകുന്ന അഗ്നികളിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. മറ്റു ചിലർ ശബ്ദം മുതലായ വിഷയങ്ങളെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളാകുന്ന അഗ്നികളിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു.

[ശം-ഭാ] ചില യോഗികൾ ശ്രോത്രാദി ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ സംയമമാകുന്ന അഗ്നികളിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ അനേകമായിരിക്കുന്നതിനാലും അവയുടെ സംയമം വേറെവേറെയായിരിക്കുന്നതിനാലും ആണ് 'അഗ്നികൾ' എന്ന ബഹുവചനം.—യോഗികൾ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിപ്പിക്കാതെ അടക്കുന്നുവെന്നു താൽപര്യം. മറ്റുചിലർ ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളാകുന്ന അഗ്നികളിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. അവർക്കുണ്ടായ വിഷയങ്ങളിൽമാത്രം ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നത് ഒരു ഹോമമായി അവർ വിചാരിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സപ്താണീന്ദ്രിയകർമ്മാണി പ്രാണകർമ്മാണി ചാപരേ

ആത്മസംയമയോഗാഗ്നൗ ജ്വഹതി ജ്ഞാനദീപിതേ. 27

അപരേ വേറെ ചില ധ്യാനനിഷ്ഠന്മാർ

സപ്താണി ഇന്ദ്രിയ സകല ജ്ഞാനേന്ദ്രിയകർമ്മേന്ദ്രിയവ്യാകർമ്മാണി പാഠങ്ങളേയും

പ്രാണകർമ്മാണി ച പ്രാണവായു മുതലായ പത്തു വായുക്കളുടെ വ്യാപാരങ്ങളേയും

ജ്ഞാനദീപിതേ ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു ജ്വലിക്കുന്നതായ

ആത്മസംയമയോഗാഗ്നൗ ആത്മാവിൽ ധ്യാനൈകാഗ്ര്യമായ യോഗമെന്ന അഗ്നിയിൽ ജ്വഹതി ഹോമംചെയ്യുന്നു.

വേറെ ചില ധ്യാനനിഷ്ഠന്മാർ ജ്ഞാനേന്ദ്രിയകർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വ്യാപാരങ്ങളേയും, പ്രാണവായു മുതലായ പത്തു വായുക്കളുടെ വ്യാപാരങ്ങളേയും ആത്മവിഷയകമായ ജ്ഞാനം കൊണ്ടു ജ്വലിക്കുന്നതായ ആത്മസംയമയോഗമെന്ന അഗ്നിയിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനദീപിതേ—എണ്ണകൊണ്ടു ദീപം എന്ന പോലെ വിവേകവിജ്ഞാനംകൊണ്ടു ജ്വലിക്കുന്ന; ആത്മസംയമയോഗാഗ്നൗ—ആത്മാവിൽ സംയമമാകുന്ന യോഗം ആത്മസംയമയോഗം, അതാകുന്ന അഗ്നിയിൽ; പ്രാണകർമ്മങ്ങൾ—ആദ്ധ്യാത്മികമായിരിക്കുന്ന പ്രാണവായുവിന്റെ കർമ്മങ്ങൾ—ആകഞ്ചനം, പ്രസാരണം മുതലായ വ്യാപാരങ്ങൾ എന്നർത്ഥം.

ദ്രവ്യയജ്ഞാസ്തപോയജ്ഞാ യോഗയജ്ഞാസ്തമാപരേ സ്വാധ്യായജ്ഞാനയജ്ഞാശ്ച യതയഃ സംശിതപ്രതാഃ. 28

അപരേ	വേറെ ചിലർ
ദ്രവ്യയജ്ഞാഃ	സൽപാത്രത്തിൽ ദ്രവ്യദാനംതന്നെ യജ്ഞമായി അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ
(അപരേ)	വേറെ ചിലർ
തപോയജ്ഞാഃ	കൃച്ഛാചാരായണാദിതപസ്സിനെത്തന്നെ യജ്ഞമായി അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ
(അപരേ)	മറ്റു ചിലർ
യോഗയജ്ഞാഃ	ചിത്തവൃത്തിനിരോധ ലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന സമാധിയെ യജ്ഞമായി ചെയ്യുന്നവർ
(അപരേ) തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ മറ്റു ചിലർ
സ്വാധ്യായജ്ഞാനയജ്ഞാഃ ച	വേദശാസ്ത്രങ്ങളെ പാരായണം ചെയ്യുക, അവയുടെ അർത്ഥവിചാരംചെയ്യുക ഇവയെ യജ്ഞമായി ചെയ്യുന്നവർ

യതയഃ   ഇപ്രകാരം (മോക്ഷാത്മം) പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവർ
 സംശിതപ്രതാഃ   (സ്വസ്ഥനിഷ്ഠയിൽ) നല്ലവണ്ണം തീക്ഷ്ണീകൃതമായ നിയമത്തോടുകൂടി യവരാകുന്നു.

ചിലർ ദ്രവ്യഭാനത്തെ യജ്ഞമായി ചെയ്യുന്നു; മറ്റു ചിലർ തപസ്സിനെ യജ്ഞമായി അനുഷ്ഠിക്കുന്നു. വേറെ ചിലർ യോഗത്തേയും. അപ്രകാരംതന്നെ. പിന്നെ ചിലർ വേദാഭ്യായനം അവയുടെ അർത്ഥവിചാരം ഇവയേയും, യജ്ഞമായി ചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങനെ (മോക്ഷാത്മം) പ്രയത്നംചെയ്യുന്നവർ അവരവരുടെ നിഷ്ഠയിൽ തീക്ഷ്ണീകൃതമായ (മുച്ചുകൂട്ടിയ) പ്രതത്തോടുകൂടിയവരാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ദ്രവ്യയജ്ഞാഃ—സരീപാത്രങ്ങൾക്കു യജ്ഞം ബുദ്ധിയോടുകൂടി ദ്രവ്യഭാനത്തെ ചെയ്യുന്നവർ. തപോയജ്ഞാഃ—യജ്ഞബുദ്ധിയോടുകൂടി തപസ്സുചെയ്യുന്നവർ. യോഗയജ്ഞാഃ—പ്രാണായാമം പ്രത്യാഹാരം മുതലായ ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയ യോഗമാകുന്ന യജ്ഞത്തെ ചെയ്യുന്നവർ. സ്വാഭാധ്യായജ്ഞാനയജ്ഞാഃ—ഋക് മുതലായ വേദങ്ങളുടെ അഭ്യാസമാകുന്ന യജ്ഞം സ്വാഭാധ്യായ യജ്ഞം; ശാസ്ത്രാർത്ഥപരിജ്ഞാനം ജ്ഞാനയജ്ഞം; ഇവയെ ചെയ്യുന്നവർ എന്നർത്ഥം. യതയഃ—യതനശീലന്മാർ, പ്രയത്നശീലന്മാർ. ശേഷം സ്വപ്നം.

അതിനുംപുറമേ—

അപാനേ ജുഹവതി പ്രാണം പ്രാണേപാനം തഥാപരേ പ്രാണാപാനഗതീ രദ്ധ്യാ പ്രാണായാമപരായണാഃ.   29

പ്രാണായാമപരായണാഃ   പ്രാണായാമംചെയ്യുന്നവരായ
 അപരേ   വേറെ ചില മുമുക്ഷുക്കൾ
 പ്രാണാപാനഗതീ   പ്രാണാപാനവായുക്കളുടെ   ഗതികളെ
 രദ്ധ്യാ   അടക്കിട്ട്
 അപാനേ   അപാനവായുവിൽ

പ്രാണം.	പ്രാണവായുവിനേയും.
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
പ്രാണേ	പ്രാണവായുവിൽ
അപാനം.	അപാനവായുവിനേയും.
ജ്വപതി	ഹോമംചെയ്യുന്നു.

പ്രാണായാമം ചെയ്യുന്നവരായ വേറെ ചിലർ പ്രാണാപാനവായുക്കളുടെ ഗതികളെ അടക്കിട്ട്, അപാനവായുവിൽ പ്രാണവായുവിനേയും, പ്രാണവായുവിൽ അപാനവായുവിനേയും ഹോമംചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ചിലർ അപാനവൃത്തിയിൽ പ്രാണനെ ഹോമിക്കുന്നു—പൂരകമെന്ന പ്രാണായാമത്തെ ചെയ്യുന്നുവെന്നർത്ഥം. മറ്റു ചിലർ പ്രാണവായുവിൽ അപാനവായുവിനെ ഹോമിക്കുന്നു—രേചകമെന്ന പ്രാണായാമത്തെ ചെയ്യുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ പ്രാണായാമതൽപരന്മാരായ വേറെ ചിലർ, വായിൽ കൂടിയും മൂക്കിൽകൂടിയുമുള്ള വായുവിന്റെ പുറത്തേക്കുള്ള ഗതിയേയും തലിപരീതമായി അതിന്റെ അകത്തേക്കുള്ള ഗതിയേയുമടക്കി കുംഭകമെന്ന പ്രാണായാമത്തെ ചെയ്യുന്നു.

അപരേ നിയതാഹാരാഃ പ്രാണാൻ പ്രാണേഷു ജ്വപതി സദ്യേപ്യേതേ യജ്ഞവിദോ യജ്ഞക്ഷപിതകല്പംഷാഃ. 30

അപരേ	ചിലർ
നിയതാഹാരാഃ (സന്തഃ)	മിതമായ ആഹാരം ചെയ്തുകൊണ്ട്
പ്രാണാൻ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വ്യാപാരങ്ങളെ (അന്തർവായുക്കളെ)
പ്രാണേഷുഃ	അധീനമായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽ (വായുദേങ്ങളിൽ)
ജ്വപതി	ഹോമംചെയ്യുന്നു
ഏതേ സദ്യേ അപി	ഇവർ എല്ലാവരും
യജ്ഞവിദഃ	യജ്ഞത്തെ അറിഞ്ഞവരും
യജ്ഞക്ഷപിതകല്പംഷാഃ	യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ട് പാപത്തെ നശിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളവരമാകുന്നു.

ചിലർ മിതമായ ആഹാരം ചെയ്തുകൊണ്ട് ഇന്ദ്രിയവ്യാപാരങ്ങളെ വശത്തായ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽ ഹോമംചെയ്യുന്നു. ഇവരെല്ലാ

വരും യജ്ഞത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവരും, യജ്ഞംകൊണ്ടു പാപത്തെ നശിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവരുമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിയതാഹാരാഃ—പരിമിതമായ ആഹാരത്തോടു കൂടിയവർ. പ്രാണാൻ പ്രാണേഷു ജ്വഹതി—ഏതേതു വായുവീനെ അടക്കുന്നുവോ അതാതിൽ മററുള്ള വായുക്കളെ ഹോമിക്കുന്നു—അതിൽ മററുള്ളവ ലയിച്ചിരിക്കുന്നപോലെയാകുന്നു വെന്നതും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

യജ്ഞശിഷ്ടാമൃതഭുജോ യാന്തി ബ്രഹ്മ സനാതനം

നായം ലോകോന്മുഖ്യയജ്ഞസ്യ കതോന്യഃ കരുസത്തമ. 31

യജ്ഞശിഷ്ടാമൃതഭുജഃ യജ്ഞങ്ങളെ ചെയ്തതിന്റെ ശേഷമുള്ള കാലത്തിൽ വിധിപ്രകാരമുള്ള അമൃതരൂപമായ അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്നവർ

സനാതനം ബ്രഹ്മ

യാന്തി

ഹേ കരുസത്തമ

അയജ്ഞസ്യ

അയം ലോകഃ

ന അന്ധി

അന്യ

കതഃ

നിത്യമായ ബ്രഹ്മത്തെ

(ജ്ഞാനലോഭം) പ്രാപിക്കുന്നു

അല്ലയോ കരുവംശശ്രേഷ്ഠ

യജ്ഞം ചെയ്യാത്തവൻ

ഈ (അല്ലസുഖമുള്ള മനുഷ്യ)ലോകം കൂടിയും

കിട്ടുകയില്ല

(ബഹുസുഖമുള്ള സ്വർഗ്ഗാദി) മറ്റു

ലോകങ്ങൾ

എവിടെ.

യജ്ഞങ്ങളെ ചെയ്തതിന്റെ ശേഷമുള്ള കാലത്തിൽ അമൃതരൂപമായ അന്നത്തെ ഭുജിക്കുന്നവർ ശാശ്വതബ്രഹ്മത്തെ (ജ്ഞാനലോഭം) പ്രാപിക്കുന്നു. അല്ലയോ കരുസത്തമ, യജ്ഞം ചെയ്യാത്തവൻ ഈ (അല്ലസുഖത്തോടുകൂടിയ) മനുഷ്യലോകത്തന്നെയില്ല. (അപ്പോൾ പിന്നെ ബഹുസുഖത്തോടുകൂടിയ സ്വർഗ്ഗാദി) അന്യലോകങ്ങൾ എവിടെ? (എങ്ങനെ സിദ്ധിക്കും?).

[ശം-ഭാ] മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള യജ്ഞങ്ങളെ ചെയ്തതിന്റെശേഷം ഉള്ള കാലത്തിൽ അമൃതരൂപമായ വിഹിതാ

നത്തെ ഭുജിക്കുന്നവർ ചിരന്തനമായ ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. യജ്ഞശിഷ്ടാമൃതഭുക്തം മോക്ഷത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനാണെങ്കിൽ കാലക്രമംകൊണ്ടു മാത്രമേ അവൻ ശാശ്വതബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുകയുള്ളുവെന്നു ധർഷിക്കേണ്ടതാകുന്നു. മുൻപറയപ്പെട്ട യജ്ഞങ്ങളിൽ ഒന്നിനെക്കുറിച്ചും ചെയ്യാത്ത അയജ്ഞനു സർവ്വപ്രാണികൾക്കും സാധാരണമായിരിക്കുന്ന ഈ ലോകം കൂടിയില്ല. അപ്പോൾ പിന്നെ വിശിഷ്ടസാധനസാധ്യങ്ങളായ അന്യലോകങ്ങളെ അവനെങ്ങനെ പ്രാപിക്കും?

ഏവം ബഹുവിധാ യജ്ഞാ വിതതാ ബ്രഹ്മണോ മുഖേ
കർമ്മജാൻ വിദ്ധി താൻ സർവാന്യേവം ജ്ഞാത്വാ

വിമോക്ഷ്യസേ. 32

ഏവം	ഇപ്രകാരം
ബഹുവിധാഃ	അനേകവിധമായ
യജ്ഞാഃ	യജ്ഞങ്ങൾ
ബ്രഹ്മണഃ മുഖേ	വേദമുഖത്തിൽ
വിതതാഃ	വിവരിച്ചു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
സർവാൻ താൻ	അവയെ എല്ലാം (ആ സർവ്വയജ്ഞങ്ങളേയും)
കർമ്മജാൻ	ദേഹം, വാക്ക്, മനസ്സ് ഇവയുടെ പ്രവൃത്തിയായ കർമ്മത്തിൽനിന്നു ഉണ്ടായവയെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
ഏവം	ഈവിധം
ജ്ഞാത്വാ	അറിഞ്ഞു്
വിമോക്ഷ്യസേ	(ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായിട്ടു്) സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു നീ മുക്തനായി ഭവിക്കും.

ഇപ്രകാരമുള്ള അനേകവിധമായ യജ്ഞങ്ങൾ വേദത്തിൽ വിവരിച്ചു പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. ഏകിലും അവയെല്ലാം മനോവാക്കായങ്ങളുടെ വ്യാപാരരൂപമായ കർമ്മത്തിൽനിന്നുണ്ടായവയാണെന്നു് അറിഞ്ഞാലും. ഇങ്ങനെ അറിഞ്ഞു് നീ (ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായിട്ടു്) സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു മുക്തനായി ഭവിക്കും.

[ശ്ലോ-ഭാ] മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള അനേകവിധമായ യജ്ഞങ്ങൾ വേദപാരത്ഥികൾ വിസ്തരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്—വേദ മുഖേന അറിയപ്പെടുന്നുവെന്നർത്ഥം. “വാചി ഹി പ്രാണം ജിഹ്വഃ” (=ഞങ്ങൾ പ്രാണനെ വാക്കിൽ ഹോമിക്കുന്നു) എന്ന മുതലായ ശ്രുതിവാക്യങ്ങളിൽനിന്നും ആവക യജ്ഞങ്ങൾ അറിയപ്പെടുന്നുവെന്നു താൽപര്യം. അവയെല്ലാം അനാത്ഥാ വീൽനിന്നുണ്ടായതാണെന്നറിയണം. — എല്ലാം മനോവാക്കായ കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നുത്ഭവിച്ചവയാണെന്നറിയണം. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ആത്മാ നിവ്യാപാരനാകുന്നു. ‘ഇതാനം ഏൻഠ വ്യാപാരമല്ല, ഞാൻ നിവ്യാപാരനാണ്, ഉദാസിനനാണ്’ എന്നിങ്ങനെ നീ അറിഞ്ഞിട്ട് (സ്വാനുഭവപ്പെടുത്തുന്നുവെങ്കിൽ) അപ്രകാരമുള്ള സമ്യഗ്ഭർശനംകൊണ്ട് നീ അശുഭത്തിൽനിന്നു മോചിക്കും—സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിക്കും എന്നർത്ഥം.

‘ബ്രഹ്മാപ്തം’ എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു സമ്യഗ്ഭർശനം യജ്ഞമായി പറയപ്പെട്ടു. പലവിധയജ്ഞങ്ങളും ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. ആവക യജ്ഞങ്ങളെല്ലാം ഓരോ കാര്യസിദ്ധിക്കുവേണ്ടിയുള്ള സാധനങ്ങളാകയാൽ അവയെ അപേക്ഷിച്ച് ജ്ഞാനയജ്ഞം (എത്രയോ ഉൽകൃഷ്ടമാണെന്നു) ഇവിടെ സ്മരിക്കപ്പെടുന്നു:

ശ്രേയാൻ ദ്രവ്യമയാഭ്യജ്ഞാൽ ജ്ഞാനയജ്ഞഃ പരത്വ സർവ്വം കർമ്മാഖിലം പാതം ജ്ഞാനേ പരിസമാപ്യതേ. 33

ഹേ പരത്വ	അല്ലയോ ശത്രുതാപന
ദ്രവ്യമയാൽ	ദ്രവ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന
യജ്ഞാൽ	യജ്ഞത്തേക്കാൾ
ജ്ഞാനയജ്ഞഃ	ജ്ഞാനമാകുന്ന യജ്ഞം
ശ്രേയാൻ	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്ന
ഹേ പാതം	അല്ലയോ പാതം
സർവ്വം കർമ്മ	(ഈശ്വരാപ്തമായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന) സകല കർമ്മങ്ങളും
അഖിലം	ഫലസഹിതം

ജ്ഞാനേ (ബ്രഹ്മ)ജ്ഞാനത്തിൽ
പരിസമാപ്യതേ അന്തർവേഷിക്കുന്നു.

ഹേ, പരന്തപ, ദ്രവ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന യജ്ഞത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനമാകുന്ന യജ്ഞം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. അല്പയോപാത്മം, സകല കർമ്മങ്ങളും ഫലസഹിതം ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തിൽ അന്തർവേഷിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ദ്രവ്യസാധനങ്ങളെക്കൊണ്ടു സാധ്യമായ യജ്ഞത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനയജ്ഞം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ദ്രവ്യമായ യജ്ഞം ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. ജ്ഞാനയജ്ഞം ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ ജ്ഞാനയജ്ഞം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ, സർവ്വതഃ സംപ്ലുതോദകസ്ഥാനീയമായും മോക്ഷസാധനമായുമിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിൽ സകല കർമ്മങ്ങളും അന്തർവേഷിക്കുന്നു. ഇതിന്നശ്രുതി: “യഥാ കൃതായ വിജിതായാധരോഃ സംയന്ത്യേവമേനം സർവ്വം തദഭിസന്തേതി യൽ കിഞ്ചിത് പ്രജാഃ സാധു കർച്ചന്തി യസ്സഭേദ യൽ സ വേദ” (=പതുരായകം എന്ന ചുതുകളിയിൽ] പതുരംഗമായ കൃതം എന്നു പേരായ ജയംകൊണ്ടു ഞനം രണ്ടും മൂന്നും അംഗങ്ങളോടുകൂടിയ കലി, ദ്വാപരം, ത്രേത എന്നു പേരായ ജനങ്ങളും [അവ പതുരംഗത്തിൽ ഉൾപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ] സിദ്ധിക്കുന്നതുപോലെ 1 ജനങ്ങൾ എന്തെല്ലാം പുണ്യകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യുന്നുവോ അപയെല്ലാം റൈക്ഷൻ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ള സത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞ വിദ്വാനെ പ്രാപിക്കുന്നു [അവനിൽ അന്തർവേഷിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം].—ഹാ. ഉ. 4. 1. 4)

1. പതുരായകം എന്ന ചുതുകളി അന്നത്തെ കാലത്തു പ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നതിനാലായിരിക്കാം. ഇവിടെ അതിനെ ഉദാഹരിച്ചതു്. ഒരു വലിയ സംഖ്യയിൽ അതിൽ താഴെയുള്ള സംഖ്യകൾ ഉൾപ്പെടുന്നുവെന്നാണ് ഉദാഹരണംകൊണ്ടു വന്നുകൂടിയ താൽപര്യം. അതുപോലെ സകല പുണ്യകർമ്മങ്ങളുടേയും ഫലം ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തിൽ അന്തർവേഷിക്കുന്നുവെന്നാണ് ശ്രുതിയുടെ ആകുപ്പാടെയുള്ള സാരം.

2. ബ്രഹ്മതത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞവനായി റൈക്ഷൻ എന്നൊരു വിദ്വാൻ അന്നു മഹാപ്രസിദ്ധനായിട്ടുണ്ടായിരുന്നു (ഹോദോഗ്യോപനിഷത്തു നോക്കുക).

എന്നാൽ ഈ വിശിഷ്ടമാരു ജ്ഞാനത്തെ എങ്ങനെ പ്രാപിക്കുന്നു? —പറയുന്നു:

അഭിധി പ്രണിപാതേന പരിപ്രശ്നേന സേവയാ

ഉപദേക്ഷ്യന്തി തേ ജ്ഞാനം ജ്ഞാനിനസ്തത്പദഗ്വിനഃ. 34

തൽ	ആ ജ്ഞാനത്തെ
പ്രണിപാതേന	സാഷ്ടാംഗനമസ്താരംകൊണ്ടും
പരിപ്രശ്നേന	എനിക്ക് ഈ സംസാരം എവിടെനിന്നുണ്ടായി, ഞാൻ അതിൽനിന്ന് എങ്ങനെ നിവർത്തിക്കുന്നു എന്നിങ്ങനെയുള്ള ചോദ്യംകൊണ്ടും
സേവയാ	ഗുരുശുശ്രൂഷകൊണ്ടും
വിധി	അറിഞ്ഞാലും (പ്രാപിച്ചാലും)
തത്പദഗ്വിനഃ	(ആത്മ)തത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്ന (അപരോക്ഷാന്തഃവസ്ഥനന്മാരായ)
ജ്ഞാനിനഃ	(ബഹുജ്ഞാനികൾ (ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാർ)
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനത്തെ
തേ	നിനക്ക്
ഉപദേക്ഷ്യന്തി	ഉപദേശിക്കും.

ആ ജ്ഞാനത്തെ നീ, (ജ്ഞാനികൾക്കായിക്കൊണ്ടുള്ള) സാഷ്ടാംഗനമസ്താരംകൊണ്ടും, ഗുരുശുശ്രൂഷകൊണ്ടും, വഴിയായിട്ടുള്ള ചോദ്യങ്ങൾകൊണ്ടും, അറിഞ്ഞാലും. ആത്മതത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനികൾ അതിനെ നിനക്കുപദേശിച്ചു തരും.

[ശം-ഭാ] അതെങ്ങനെ സിദ്ധിക്കപ്പെട്ടമെന്നറിഞ്ഞാലും. ആചാര്യന്മാരുടെ അടുക്കൽചെന്ന സാഷ്ടാംഗനമസ്താരം ചെയ്യണം. പിന്നെ അവരോടു ബന്ധത്തിന്നു കാരണമെന്താണെന്നും, മോക്ഷത്തിന്നു വഴിയെന്താണെന്നും, വിദ്യ എന്താണെന്നും അവിദ്യ എന്താണെന്നും മറ്റും ചോദിക്കണം. അവർക്ക് വേണ്ടുന്ന ശുശ്രൂഷകൾ ചെയ്യണം. ഇപ്രകാരം ശ്രദ്ധാഭക്തികളെക്കൊണ്ടു സത്തുഷ്ടന്മാരായിട്ട് തത്ത്വദർശികളായിരിക്കുന്ന ആത്മജ്ഞാനികൾ നിനക്കു മുൻപറയപ്പെട്ട ജ്ഞാനത്തെ ഉപദേശിച്ചുതരും. ജ്ഞാനികളാണെങ്കിലും ചിലർ മാത്രമേ സ്വാന്തരവേമുള്ളവരാ

കയ്യുള്ള. അതിനാലാണ് 'തത്ത്വദർശിനഃ' എന്ന വിശേഷണം. ആരാണ് സമ്യഗ്ദർശികളായിട്ടുള്ളത് അപരപദേശിച്ച ജ്ഞാനത്തിന്നു മാത്രമേ ഉദ്ദേശിക്കപ്പെട്ട ഫലമുള്ളൂ. മറ്റുള്ളവരുടെ ഉപദേശത്തിന്നു് ആ ഫലമില്ല. ഇതാണ് ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം.

എന്നാൽ മാത്രമേ താഴെ പറയുന്ന വചനവും സാധുവാവുകയുള്ളൂ:

യൽ ജ്ഞാത്യാ ന പുനർമോഹമേവം യാസ്യസി പാണ്ഡവ
യേന ഭൂതാനൃശേഷേണ ഭുക്ഷ്യന്യാത്മാന്യഥോ മയി. 35

ഹേ പാണ്ഡവ	അല്ലയോ പാണ്ഡവപുത്ര
യൽ ജ്ഞാത്യാ	ഈ ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചു്
പുനഃ	ഇനിയും
ഏവം മോഹം	ഇപ്രകാരമുള്ള (ബ്രഹ്മവധം മുതലായതു നിമിത്തമുള്ള) മോഹത്തെ
ന യാസ്യസി	നീ പ്രാപിക്കുകയില്ല
യേന	ഈ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു്
ഭൂതാനി അശേഷേണ	സകല ഭൂതങ്ങളേയും
ആത്മനി	തന്നിലും (സ്വാത്മാവിലും)
അഥോ	അനന്തരം
(ആത്മാനം)	തന്നെ (സ്വാത്മാവിനെ)
മയി (ച)	പരമാത്മാവായ എന്നിലും
ഭുക്ഷ്യസി	നീ കാണും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ഈ ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ നീ ഇനിയും ഇപ്രകാരമുള്ള മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുകയില്ല. ഈ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു നീ സകലഭൂതങ്ങളേയും നിങ്കൽ (സ്വാത്മാവിൽ) അഭേദമായി കാണുകയും, അനന്തരം ആത്മാവിനെ പരമാത്മാവായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ കാണുകയും ചെയ്യും.

[ശം-ഭാ] ഹേ പാണ്ഡവ, അ പരാലുപദേശിക്കപ്പെട്ട ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ നീ ഇപ്പോൾ മോഹിക്കുന്നതു പോലെ ഇനിയും മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുകയില്ല. എന്നുതന്നെ യുദ്ധല്ല, ഈ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു് ബ്രഹ്മാമുതൽ തുണുവരെ യുള്ള സകലഭൂതങ്ങളേയും നീ 'ഇവയെല്ലാം എന്നിലിരിക്കുന്നു,

എന്നിങ്ങനെ പ്രത്യഗാത്മാവിൽ കാണുന്നു. പിന്നെ, ഇവയെല്ലാം പരമേശ്വരനിലിരിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ സർവ്വഭൂതങ്ങളും വാസുദേവനായിരിക്കുന്ന എന്നിലിരിക്കുന്നതായും നീ കാണും. ഇപ്രകാരം സർവ്വോപനിഷൽപ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്ന ജീവാത്മ പരമാത്മൈകത്വം നിനക്കു സ്വാന്തര്യപ്പെടുമെന്നതും.

അപി ചേദസി പാപേഭ്യഃ സർവ്വേഭ്യഃ പാപകൃത്തമഃ
സർവം ജ്ഞാനരൂപവേനൈവ വൃജിനം സന്തരിഷ്യസി. 36

(ത്വം)	നീ
സർവ്വേഭ്യഃ പാപേഭ്യഃ	സകലപാപികളിലുംവെച്ചും
പാപകൃത്തമഃ അപി ചേൽ അസി	ഏറ്റവും പാപംചെയ്യുന്നവനാണെങ്കിലും
സർവ്വം വൃജിനം	സകല പാപസമുദ്രത്തേയും
ജ്ഞാനരൂപവേന ഏവ	ജ്ഞാനമാകുന്ന തോണിയാൽത്തന്നെ
സന്തരിഷ്യസി	അനായാസേന നീ അക്കരകടക്കും.

(മുൻപറയപ്പെട്ട ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചവെങ്കിൽ) നീ സകല പാപികളിലുംവെച്ചും ഏറ്റവും പാപിഷ്ഠനായാലും സർവ്വപാപസമുദ്രത്തെ ജ്ഞാനമാകുന്ന തോണികൊണ്ടുതന്നെ നീ അനായാസേന കടക്കും.

[ശം.-ഭാ] ഇവിടെ (അദ്ധ്യാത്മശാസ്ത്രത്തിൽ) മുതുകുവിനാ ധർമ്മവുംകൂടി പാപമായിട്ടാണ് പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ശേഷം സ്വപ്നം.

എങ്ങനെയാണ് ജ്ഞാനം പാപത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നതെന്നു ദൃഷ്ടാന്തസഹിതം പറയുന്നു:

യഥൈധാംസി സമീഭോഗീർണ്യസാൽ കരുതേജ്ജന
ജ്ഞാനാഗ്നിഃ സർവ്വകർമ്മാണി ഭൃന്യസാൽ കരുതേ തഥാ. 37

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
സമീഭഃ അഗ്നിഃ	നല്ലവണ്ണം ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നി
ഏധാംസി	വിറകുകളെ

യഥാ   എപ്രകാരം
 ഭൂസാൽ കരുതേ   കത്തിച്ച ഭൂസ്ഥാക്കുന്നുവോ
 തഥാ   അതുപോലെ
 ജ്ഞാനാഗ്നിഃ   ആത്മജ്ഞാനസ്വരൂപമായിരിക്കുന്ന
                                  അഗ്നി
 സർവ്വകർമ്മാണി   സകലകർമ്മങ്ങളേയും
 ഭൂസാൽ കരുതേ   ഭൂസ്ഥാക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞ, നല്ലപണ്ണം ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നി വിറകിനെ എങ്ങനെ കത്തിച്ച ഭൂസ്ഥാക്കുന്നുവോ അതു പോലെ ആത്മജ്ഞാനസ്വരൂപമായിരിക്കുന്ന അഗ്നി (പ്രാണ ബുദ്ധി) സകലകർമ്മങ്ങളേയും ഭൂസ്ഥാക്കുന്നു.

[ശം-30] നല്ലപണ്ണം ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നി വിറകിനെ എങ്ങനെ കത്തിച്ച ഭൂസ്ഥാക്കുന്നുവോ അതുപോലെ ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നി സകലകർമ്മങ്ങളേയും ഭൂസ്ഥാക്കുന്നു— നിർബ്ബിജമാക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. അഗ്നി വിറകിനെ എന്നപോലെ ജ്ഞാനാഗ്നി കർമ്മത്തെ സാക്ഷാലായി നശിപ്പിക്കുവാൻ കഴിയുന്നില്ല. അതിനാൽ സമ്യഗ്ഭൂതം സകലകർമ്മങ്ങളേയും നിർബ്ബിജമാക്കുന്നതിന്നു കാരണമാകുന്നുവെന്നാണ് അഭിപ്രായം. എന്നാൽ, ഈ ശരീരം ഏതു കർമ്മം കൊണ്ടാരംഭിക്കപ്പെട്ടുവോ, ആ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം ഇപ്പോൾ പ്രവർത്തിക്കുന്നതുകൊണ്ട്, തൽഫലോപഭോഗംകൊണ്ടു മാത്രമേ ആ കർമ്മം ക്ഷയിക്കുന്നുള്ളൂ. അതുകൊണ്ട്, ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ ജ്ഞാനോൽപത്തിക്കു മുമ്പും പിമ്പും ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവയും, അനേകം പൂർവ്വജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവയുമായ അനേക കർമ്മങ്ങളിൽ യാവചന കർമ്മങ്ങളാണ് ഇനിയും ഫലത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കാത്തത് ആ കർമ്മങ്ങളെ മാത്രമേ ജ്ഞാനാഗ്നി ഭൂസ്ഥാക്കുന്നുള്ളൂ (നശിക്കുന്നുള്ളൂ).

ന ഹി ജ്ഞാനേന സദൃശം പവിത്രമിഹ വിദ്യതേ

തത്സവയം യോഗസംസിദ്ധഃ കാലേനാത്മനി വിന്ദതി. 38

ഇഹ   മുൻപറയപ്പെട്ട തപോയോഗാദിയജ്ഞങ്ങളിൽ

ജ്ഞാനേന   ജ്ഞാനത്തോടു്

സദൃശം	തുല്യമായി
പവിത്രം	ശുദ്ധീകരമായിട്ട്
ന ഹി വിദ്യതേ	ഒന്നുമില്ല നിശ്ചയം.
കാലേന	വളരെ കാലംകൊണ്ടു്
യോഗസംസിദ്ധഃ	കർമ്മയോഗംകൊണ്ടു് യോഗ്യതയെ പ്രാപിച്ചവൻ
ആത്മനി	സ്വാത്മാവിൽ (ആത്മവിഷയത്തിൽ ഉള്ള)
തൽ	ആ ജ്ഞാനത്തെ
സ്വയം	താൻതന്നെ
വിനശി	(ആയാസംകൂടാതെ) പ്രാപിക്കുന്നു.

തപോയോഗാദിയജ്ഞങ്ങളിൽ ജ്ഞാനത്തോളം ശുദ്ധീകരമായിട്ട് ഒന്നുതന്നെയില്ല. വളരെക്കാലം അനുഷ്ഠിച്ചിട്ടുള്ള കർമ്മയോഗംകൊണ്ടു യോഗ്യതയെ പ്രാപിച്ചവൻ സ്വാത്മാവിൽ താൻതന്നെ ആ ജ്ഞാനത്തെ അനായാസേന ലഭിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ജ്ഞാനത്തോടു സദൃശമായ പാവനവസ്തു ഇവിടെ (വ്യവഹാരഭൂമിയിൽ) ഒന്നുതന്നെയില്ല. എന്തെന്നാൽ കർമ്മയോഗംകൊണ്ടും, സമാധികൊണ്ടും യോഗ്യതയെ പ്രാപിച്ച ഒരു മുമുക്ഷു വളരെക്കാലം കഴിഞ്ഞതിന്റെ ശേഷം, സ്വാത്മാവിൽത്തന്നെ ആ ജ്ഞാനത്തെ ലഭിക്കുന്നു.

ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്കുള്ള നിശ്ചയമായ ഉപായത്തെ ഉപദേശിക്കുന്നു:

ശ്രദ്ധാവാൻ ലഭതേ ജ്ഞാനം തൽപരഃ സംയതേന്ദ്രിയഃ

ജ്ഞാനം ലബ്ധാ പരാം ശാന്തിമചിരേണാധിഗച്ഛതി. 39

ശ്രദ്ധാവാൻ	ഗുരുപദീപ്തമായിരിക്കുന്ന അത്മത്തിൽ ആസ്തികൃഷ്ണദ്ധിയുള്ളവനായും
തൽപര	ജ്ഞാനം സമ്പാദിക്കുന്നതിൽ താൽപര്യമുള്ളവനായും (തദേകനിഷ്ഠനായും)
സംയതേന്ദ്രിയഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കിയവനായുമിരിക്കുന്നവൻ
ജ്ഞാനം	ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ
ലഭതേ	പ്രാപിക്കുന്നു
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനത്തെ

ലബ്ധാ (തു)	പ്രാപിച്ചിട്ട്
പരാം ശാന്തി.	മോക്ഷത്തെ
അചിരേണ	വേഗത്തിൽ
അധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ഗുരുപദേശത്തിൽ ശ്രദ്ധയുള്ളവനും, തദേകനിഷ്ഠനും, ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കിയവനുമായിരിക്കുന്നവൻ ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. ജ്ഞാനത്തെ ലഭിച്ചിട്ട് അവൻ വേഗത്തിൽ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. (ശ്രദ്ധാദിസമ്പത്തിയോടുകൂടി ജ്ഞാനത്തെ ലഭിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പു കർമ്മയോഗംതന്നെയാണു്, മനഃശുദ്ധ്യം, അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതു്, ജ്ഞാനം ലഭിച്ചതിന്റെശേഷം അവനു് ഒന്നും ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടില്ല എന്നു താൽപര്യം.)

[ശം-ഭാ] ശ്രദ്ധാലുവായവൻ ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. ശ്രദ്ധാലുവാണെങ്കിലും അവൻ മന്ദബുദ്ധിയായിരിക്കും. അതിനാൽ അവൻ ജ്ഞാനപ്രാപിക്കുവാനുള്ളതായ ഗുരുപാസന (ഗുരുപദേശഗ്രവണം) മുതലായവയിൽ നിഷ്ഠയുള്ളവനായിരിക്കണമെന്നു പറയുന്നു. ശ്രദ്ധാലുവും തൽപരനാണെങ്കിലും അവൻ അജിതേന്ദ്രിയനായിരിക്കും. അതിനാൽ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽനിന്നു വിഷയങ്ങളെ നിവർത്തിപ്പിച്ചവനായിരിക്കണമെന്നു പറയുന്നു. ഇങ്ങനെ ശ്രദ്ധാലുവായും തൽപരനായും ജിതേന്ദ്രിയനായുമിരിക്കുന്നവൻ നിശ്ചയമായി ജ്ഞാനത്തെ ലഭിക്കുന്നു. സാഷ്ടാംഗനമസ്കാരം ('തദിദ്ധി പ്രണിപാതേന' അ. 4, ശ്ലോ. 34) മുതലായ ബാഹ്യചേഷ്ടകളെക്കൊണ്ടുമാത്രം ഇഷ്ടഫലം (ജ്ഞാനം) സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ, അവ കപടത്തോടുകൂടിയായേക്കാം. എന്നാൽ ഒരുപൻ ശ്രദ്ധ മുതലായവയോടുകൂടിയവനാണെങ്കിൽ അവനിൽ കളങ്കം അസാധ്യമാകുന്നു. അതിനാൽ ഇവയാകുന്നു ജ്ഞാനസിദ്ധിക്കുള്ള സാക്ഷാൽ ഉപായം. ജ്ഞാനലാഭംകൊണ്ടുള്ള ഫലമെന്താണെന്നു പറയുന്നു. ജ്ഞാനം ലഭിച്ചതിന്റെശേഷം മോക്ഷമാകുന്ന ഉത്തമശാന്തിയെ (ഉപരതിയെ) അവൻ വേഗത്തിൽ പ്രാപിക്കുന്നു. സമ്യഗ്ദ്ഗ്ഗണംകൊണ്ടു മോക്ഷം ക്ഷണത്തിൽ ഭവിക്കുന്നു എന്നതു് സകലശാസ്ത്രന്യായപ്രസിദ്ധമായ ഒരു നിശ്ചിതസംഗതിയാകുന്നു.

ഇതിൽ യാതൊരു സംശയവുമരുതു്. എന്തെന്നാൽ സംശയം ഏറ്റവും പാപമാകുന്നു. എങ്ങനെ?—കേൾക്കുക:

അജ്ഞശ്ചാശ്രൂട്ടയാനശ്ച സംശയാത്മാ വിനശ്യതി

നായം ലോകോസ്ഥി ന പരോ ന സുഖം സംശയാത്മനഃ. 40

അജ്ഞഃ	ഗുരുവിനാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അർത്ഥത്തെ അറിയാത്തവനും.
അശ്രൂട്ടയാനഃ ച	ഗുരുപദേശത്തിൽ ശ്രദ്ധയില്ലാത്തവനും.
സംശയാത്മാ ച	ഗുരു ഉപദേശിച്ച വിഷയത്തിൽ ഫലമുണ്ടാകുമോ ഇല്ലയോ എന്ന സംശയിക്കുന്നവനും.
വിനശ്യതി	നശിക്കുന്നു
സംശയാത്മനഃ	സംശയിക്കുന്നവനു്
അയം ലോകഃ	ഈ ലോകം.
ന അസ്തി	ഇല്ല
പരഃ (ച)	പരലോകവും.
ന	ഇല്ല
സുഖം ന	സുഖവുമില്ല.

ഗുരുപദേശത്തെ അറിയാത്തവനും, ഗുരുപദേശത്തിൽ ശ്രദ്ധയില്ലാത്തവനും, ഗുരുപദേശത്തിൽ സംശയമുള്ളവനും നശിച്ചു പോകുന്നു. സംശയിക്കുന്നവനു് ഈ ലോകമാകട്ടെ പരലോകമാകട്ടെ ഇല്ല. അവനും സുഖവുമില്ല.

[ശം.-ഭാ] ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവനും (അജ്ഞനും) ഗുരുപദേശത്തിൽ ശ്രദ്ധയില്ലാത്തവനും (അശ്രൂട്ടനും), സംശയാത്മാവും നശിക്കുന്നു. അജ്ഞനും അശ്രൂട്ടനും നശിക്കുന്നുവെങ്കിലും സംശയാത്മാവിനോളംതന്നെ നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അവൻ എല്ലാവരിലും വെച്ചു പാപിഷ്ഠനാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ, സംശയാചിത്തനും സാധാരണ എല്ലാവർക്കുമുള്ള ഈ ലോകമോ, പരലോകമോ, സുഖമോ കിട്ടുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ അവനു് ഇവയിലുംകൂടി സംശയമുണ്ടു്. അതിനാൽ നീ സംശയിക്കരുതു്.

എന്തുകൊണ്ടു്?—

യോഗസംന്യസ്ത കർമ്മാണം ജ്ഞാനസംക്ഷിപ്തസംശയം
ആത്മവന്തം ന കർമ്മാണി നിബദ്ധന്തി ധനഞ്ജയ. 41

ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അജ്ഞന
യോഗസംന്യസ്ത	സകല കർമ്മങ്ങളേയും പരമേശ്വരാ
കർമ്മാണം	രാധനമായി അദ്ദേഹത്തിൽ സമർപ്പി
	ക്കുന്ന യോഗിയും
ജ്ഞാനസംക്ഷിപ്ത	ആത്മബോധംകൊണ്ട് സകല
സംശയം	സംശയങ്ങളേയും ഇല്ലാതാക്കിയവ
	നമായ
ആത്മവന്തം	ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനെ
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങൾ (ലോകസംഗ്രഹാര്മമാ
	യിട്ടോ സ്വാഭാവികമായിട്ടോ ഉള്ള
	കർമ്മങ്ങൾ)
ന നിബദ്ധന്തി	ബന്ധിക്കുന്നില്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, സകല കർമ്മങ്ങളേയും പരമേശ്വരാരാധനമായി അദ്ദേഹത്തിൽ സമർപ്പിക്കുന്ന യോഗിയും, ആത്മബോധംകൊണ്ട് സകല സംശയങ്ങളേയുമില്ലാതാക്കിയവനും, ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്നവനുമായവനെ കർമ്മങ്ങൾ ബന്ധിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] പരമത്വമർശിയായവൻ പരമാത്മമർശനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യോഗംകൊണ്ടു ധർമ്മാധർമ്മരൂപമായിരിക്കുന്ന സകല കർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിക്കുന്നു. അവന്റെ സകല സംശയങ്ങളും ആത്മേശ്വരെകത്വലക്ഷണമായ (ജീവനും ഇശ്വരനുമൊന്നാണെന്നു കാണുന്നതായ) ജ്ഞാനംകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മജ്ഞാനിയെ (അപ്രമത്തനെ) ഗുണപേഷാരൂപങ്ങളായി കാണപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങൾ ബന്ധിക്കുന്നില്ല. ഇപ്പോഴുനിഷ്ഠിതരൂപമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു ഫലത്തേയും അവ ഉണ്ടാക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.

കർമ്മാനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു മനുശുദ്ധിവരുത്തി ജ്ഞാനംസിദ്ധിച്ച സകല സംശയങ്ങളേയും തീർത്തിരിക്കുന്ന ഒരുവൻ, തന്റെ ജ്ഞാനമാകുന്ന അഗ്നിയിൽ കർമ്മങ്ങളെയെല്ലാം

ദഹിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ, കർമ്മങ്ങളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ട
ന്നില്ല. ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ സംശയമുള്ളവൻ നശിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഈ രണ്ടു കാരണത്താൽ:

തസ്യാഭജ്ഞാനസംഭൃതഃ ഹൃത്സ്ഥം ജ്ഞാനാസിനാത്മനഃ
ചരിതൈനം സംശയഃ യോഗമാതിഷ്ഠോത്തിഷ്ഠ ഭാരത. 42

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരത
തസ്യാൽ	അതിനാൽ
ആത്മനഃ	നിന്റെ
ഹൃത്സ്ഥം	ഹൃദയത്തിലിരിക്കുന്നതും (ബുദ്ധിയിലിരിക്കുന്നതും)
അജ്ഞാനസംഭൃതഃ	അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതുമായ
ഏനം സംശയഃ	ശോകം മുതലായതിന്നു ഹേതുവായ ഈ സംശയത്തെ
ജ്ഞാനാസിനാ	ദേഹാത്മവിവേകജ്ഞാനമാകുന്ന വാളുകൊണ്ടു്
ചരിത്വാ	ചേർത്തിട്ടു്
യോഗം	കർമ്മയോഗത്തെ
ആതിഷ്ഠ	ആശ്രയിക്കുക (അനുഷ്ഠിക്കുക)
ഉത്തിഷ്ഠ	(യുദ്ധത്തിനായി) എഴുന്നള്ളുക.

അല്ലയോ അർജുന, അതുകൊണ്ടു്, അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള നിന്റെ ബുദ്ധിയിലിരിക്കുന്ന സംശയത്തെ ജ്ഞാനമാകുന്ന വാളുകൊണ്ടു വെട്ടി കർമ്മയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുക. (ഇപ്പോൾ യുദ്ധം ചെയ്ത് വാനായി) എഴുന്നേല്ക്കുകയും ചെയ്യുക.

[ശ്രം—ഭാ] അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതും നിന്റെ ബുദ്ധിയിലിരിക്കുന്നതുമായ സംശയം പാപിഷ്ഠമാകുന്നു. അതിനെ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കണം. ഇതിന്റെ താൽപര്യം, ‘‘നിന്റെ, (=ആത്മനഃ) സംശയത്തെ ജ്ഞാനമാകുന്ന വാളുകൊണ്ടു ചേർത്തിടണം.’’ എന്നെടുക്കരുതു്. ഒരുവന്റെ സംശയത്തെ മറ്റൊരുവനു തീർക്കാമെങ്കിൽ ‘‘ആത്മനഃ സംശയം’’ എന്നതിന്നു നിന്റെ സംശയമെന്നർത്ഥമെടുക്കാം. എന്നാൽ ഇവിടെ ‘‘ആത്മനഃ സംശയം’’ എന്നതിന്നു് ആത്മവിഷയമായ സംശയമെന്നർത്ഥമാകുന്നു. അതു് ആത്മജ്ഞാനം

കൊണ്ടു നശിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. ആത്മവിഷയമായ സംശയവും നിന്റെതന്നെയാണു്. അതിനാൽ അതിനെ നീതന്നെ കളയണം. ജ്ഞാനം ശോകമോഹാദിഭോഷത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനമാകുന്ന വാദംകൊണ്ടു നിന്റെ നാശത്തിന്നു ഹേതുവാകുന്ന സംശയത്തെ കേൾച്ചു സമ്യഗ്ദർശനോപായമായ കർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തെ ചെയ്യാലും. ഹേ അജ്ഞന, ഇപ്പോൾ യുദ്ധത്തിനായി എഴുന്നേറ്റാലും.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞാനസംവാദേ

ജ്ഞാനകർമ്മസംന്യാസയോഗോ നാമ

ചതുർത്ഥാദ്ധ്യായഃ

ജ്ഞാനകർമ്മസംന്യാസയോഗമെന്ന നാലാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

അഞ്ചാമദ്ധ്യായം

[ശം-ഭാ] നാലാമദ്ധ്യായം 18, 19, 21, 22, 24, 32, 33, 37, 41 ഈ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഭഗവാൻ കർമ്മസന്നയാസത്തെ പറഞ്ഞു. പിന്നെ 42-ാം ശ്ലോകംകൊണ്ടു കർമ്മയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിപ്പാനും പറഞ്ഞു. കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും കർമ്മസന്നയാസവും, ഗതിയും സ്ഥിതിയുമെന്നപോലെ, അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളാകയാൽ ഒരാൾക്കുതന്നെ ഒരേസമയത്തു് അവയെ അനുഷ്ഠിപ്പാനുമാദ്യമാകുന്നു. ഇന്നസമയത്തു് ഇന്നതിനെ ചെയ്യണം എന്നിങ്ങനെ രണ്ടിന്റേയും അനുഷ്ഠാനത്തിൽ കാലനിർണ്ണയവും ചെയ്തിട്ടില്ല. അതിനാൽ അവയിൽ ഒന്നുമാത്രമേ ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടുള്ളു എന്നുഹിക്കാം. കർമ്മാനുഷ്ഠാനം, കർമ്മസന്നയാസം, ഇവ രണ്ടിൽ അധികം ഉൽകൃഷ്ടമായതിനെയാണു് അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതു്, മറ്റേതിനെ അല്ല, എന്നു വിചാരിച്ചു് അവയിൽ പ്രശസ്തതരമായിട്ടുള്ളതേതാണെന്നറിവാൻ കഴിയോടുകൂടി അജ്ഞനൻ 'സംന്യാസം കർമ്മണാം കൃഷ്ണ' എന്നിങ്ങനെ ഭഗവാനോടു ചോദിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആത്മജ്ഞാനികൾക്കു ജ്ഞാനയോഗം കൊണ്ടുള്ള നിഷ്ഠയെ പ്രതിപാദിക്കണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തിന്മേലാണു് ഭഗവാൻ മുൻ ഉദാഹരിക്കപ്പെട്ട വചനങ്ങളെക്കൊണ്ടു സർവ്വ കർമ്മസന്നയാസത്തെ പറഞ്ഞതു്. അല്ലാതെ ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവർക്കല്ല. ഇങ്ങനെ കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും കർമ്മസന്നയാസവും ഭിന്നപുരുഷന്മാരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടവയായിരിക്കെ അവയിൽ ഏതാണു് അധികം ശ്രേഷ്ഠമെന്നറിവാൻ കഴിയോടുകൂടിയ അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യം ശരിയാകുന്നില്ല.

സമാധാനം: — നിങ്ങളുടെ അഭിപ്രായപ്രകാരം ആ ചോദ്യം ശരിയല്ല, സത്യംതന്നെ. പക്ഷേ, ചോദ്യംചെയ്താളുടെ (അജ്ഞനന്റെ) അഭിപ്രായത്തോടു് ആ ചോദ്യം വളരെ യോജിക്കുന്നുവെന്നു് നാം പറയുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—മുമ്പു് ഉദാഹരിക്കപ്പെട്ട വചനങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ഭഗവാൻ, കർമ്മസന്നയാസം അവശ്യം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതാണു് എന്നു് (അതിന്റെ കർത്തവ്യതയെ ഉദ്ദേശിച്ചു) പറഞ്ഞു. എന്നാൽ കർമ്മ

സന്നാസത്തെ അനുഷ്ഠിക്കേണ്ട കർത്താവിനെ പ്രത്യേകിച്ചു കാണിക്കാതെ അതു കർത്തവ്യമാണ് എന്നുള്ള വിധി അസംഭവമാകുന്നു. അതിനാൽ ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവനുംകൂടി സന്നാസത്തെ അനുഷ്ഠിക്കാമെന്നുവരുന്നു. അതല്ലാതെ, ആത്മജ്ഞാനീകുമാത്രമേ സന്നാസം പാടുള്ളുവെന്നു വ്യാഖ്യാനിക്കാൻ പാടില്ല. ഇങ്ങനെ അജ്ഞൻ, കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും കർമ്മസന്നാസവും ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവനുമായൊന്നു വിചാരിക്കുന്നു. എന്നാൽ മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം അവയുടെ അന്യോന്യവിരോധം മേതുവായിട്ട് അവയിൽ ഒന്നുമാത്രമേ ഒരാൾക്ക് ഒരുസമയത്തു കർത്തവ്യമായി ഭവിക്കുകയുള്ളൂ. അവയിൽ അധികം ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ളതാണ് ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതും, മറ്റേതല്ല. ഈ വിചാരത്തോടുകൂടി അധികം ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ളതിനെ അറിവാൻപിടയോടുകൂടിയ അജ്ഞന്റെ ചോദ്യം യുക്തമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. ഭഗവാൻ മറുപടിയായി പറഞ്ഞ വാക്യത്തിന്റെ അർത്ഥത്തെ നിരൂപിച്ചുനോക്കിയാലും അജ്ഞന്റെ അഭിപ്രായം ഇപ്രകാരംതന്നെയാണെന്നറിയപ്പെടുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ — ‘സന്നാസവും കർമ്മയോഗവും രണ്ടും മോക്ഷത്തിന്നു കാരണഭൂതങ്ങളാകുന്നു. എന്നാൽ കർമ്മസന്നാസത്തിനേക്കാൾ കർമ്മയോഗമാണ് അധികം നല്ലത്’ എന്നാണ് ഭഗവാന്റെ മറുപടി. നമുക്ക് ഇതിനെ നിരൂപിക്കുക—കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും കർമ്മസന്നാസവും രണ്ടും മോക്ഷത്തിന്നു കാരണഭൂതങ്ങളാണെന്നും, അവയിൽ കർമ്മയോഗമാണ്, എന്തോ ചില കാരണത്താൽ, അധികം ശ്രേഷ്ഠമെന്നും പറഞ്ഞത് ഒരു ആത്മജ്ഞാനിയുടെ കർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തേയും കർമ്മസന്നാസത്തേയും സംബന്ധിച്ചോ, അതോ, ആത്മജ്ഞാനിയല്ലാത്തവൻ ചെയ്യേണ്ടവയെ സംബന്ധിച്ചോ?—ഇതിന്നു സമാധാനം ആത്മജ്ഞാനീകു കർമ്മയോഗവും കർമ്മസന്നാസവും രണ്ടും അസംഭവമാകയാൽ അവന്ന് അവ മോക്ഷസാധനങ്ങളാണെന്നും, അവയിൽ കർമ്മയോഗം കർമ്മസന്നാസത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നും, പറയുന്നതു യുക്തമല്ല. ആത്മജ്ഞാനീകു കർമ്മസന്നാസവും, തൽപ്രതികൂലമായും കർമ്മാനുഷ്ഠാനലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗവും, സംഭവിക്കാമെങ്കിൽ അവ (അവന്ന്) മോക്ഷസാധനങ്ങളാണെന്നും, അവ

യിൽ കർമ്മയോഗം കർമ്മസന്നയാസത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് രണ്ടും യുക്തമായിരുന്നേനെ. എന്നാൽ ആത്മജ്ഞാനിക്ക് കർമ്മസന്നയാസവും കർമ്മയോഗവും രണ്ടു മില്ലാത്തതിനാൽ അവ നിശ്ശ്രേയസകരങ്ങളാണെന്നും, കർമ്മയോഗം കർമ്മസന്നയാസത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നും (അവനെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം) പറയുന്നതു യുക്തമല്ല.

ഇവിടെ പൂർവ്വപക്ഷി പറയുന്നു:—ആത്മജ്ഞാനിക്ക് കർമ്മസന്നയാസവും കർമ്മയോഗവും രണ്ടും അസംഭവമാണ് എന്നോ? അതോ അവയിൽ ഒന്നുമാത്രമേയുള്ളൂ എന്നോ? ഒന്നേ അസംഭവമായിട്ടുള്ളവെങ്കിൽ ഏതാണ്? കർമ്മയോഗമോ കർമ്മസന്നയാസമോ? അസംഭവത്തിനുള്ള കാരണവും കൂടി പറയണം.

സമാധാനം:—ആത്മജ്ഞാനി മിഥ്യാജ്ഞാനത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവനാകയാൽ വിപര്യയ(മിഥ്യാ)ജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗം അവന്നു സംഭവിപ്പാൻ പാടില്ല. ഇവിടെ (ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ) ആത്മസ്വരൂപനിരൂപണം ചെയ്യുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ ജന്മാഭിസർപ്പവികാരരഹിതനായും അതിനാൽ നിഷ്ക്രിയനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാ താൻതന്നെയാണ് എന്ന് ആരറിയുന്നുവോ, സമ്യഗ്ദർശനംകൊണ്ടു മിഥ്യാജ്ഞാനത്തെ നീക്കിയിരിക്കുന്ന ആ ആത്മജ്ഞാനിക്കു നിഷ്ക്രിയാത്മസ്വരൂപത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുക എന്ന കർമ്മസന്നയാസത്തെ ഉപദേശിച്ചു. അത്രയുമല്ല, സമ്യഗ്ജ്ഞാനവും തൽകാര്യവും (ഫലവും) മിഥ്യാജ്ഞാനവും തൽകാര്യവും (ഫലവും) അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളാകയാൽ, മിഥ്യാജ്ഞാനം ഹേതുവായിട്ടുണ്ടാകുന്ന കർത്തൃത്വാഭിമാനങ്ങളോടുകൂടിയും സക്രിയാത്മസ്വരൂപാവസ്ഥാനരൂപമായും കർമ്മസന്നയാസത്തിന്നു വിപരീതമായും ഇരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗം ആത്മജ്ഞാനിക്കു സംഭവിക്കുകയില്ലെന്നും ഉപദേശിച്ചു. അതിനാൽ മിഥ്യാജ്ഞാനത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചിരിക്കുന്ന ആത്മജ്ഞാനിക്ക് വിപരീതജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗം സംഭവിക്കുന്നതല്ല എന്നു പറഞ്ഞത് യുക്തംതന്നെയാണ്.

ആത്മസ്വരൂപനിരൂപണം ചെയ്യുന്ന ഏതേതു ഘട്ടങ്ങളിലാണ് ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മമില്ലെന്നു പറയുന്നത്?—
കേട്ടാലും: “അവിനാശിതു തദിദ്ധി” (അ. 2, ശ്ലോ. 17) എന്നതു മുതൽ “യ ഏനം വേന്തി ഹന്താരം” (അ. 2, ശ്ലോ. 19) “വേദാവിനാശിനം നിത്യം” (അ. 2, ശ്ലോ. 21) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളിലും മറ്റും അവിടവിടെയായി ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മാഭാവം പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആത്മസ്വരൂപനിരൂപണം ചെയ്യുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽത്തന്നെ “തസ്മാദ്യദ്യസ്വ ഭാരത” (അ. 2, ശ്ലോ. 18), “സ്വധർമ്മമപി ചാവേക്ഷ്യ” (അ. 2, ശ്ലോ. 31), “കർമ്മണ്യേവാധികാരസ്തേ” (അ. 2, ശ്ലോ. 47) മുതലായ ശ്ലോകങ്ങളിൽ അവിടവിടെയായി ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മയോഗവും പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മയോഗമില്ലെന്നു എങ്ങനെ പറയാം?

സമാധാനം:—സമ്യഗ്ജ്ഞാനവും തത്ഫലവും, മിഥ്യാജ്ഞാനവും തത്ഫലവും, അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളാകയാൽ ആത്മജ്ഞാനിക്കു കർമ്മയോഗാഭാവം ശരിയാകുന്നു. “ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യാനാം” (അ. 3, ശ്ലോ. 3) എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നപ്രകാരം ആത്മജ്ഞാനികളായ സാംഖ്യന്മാർ നിഷ്ക്രിയാത്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ സഭാ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു ജ്ഞാനയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നു. അതിനു വിപരീതമായിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗത്തെ ആത്മജ്ഞാനികളല്ലാത്തവരുമനുഷ്ഠിക്കുന്നു. ആത്മജ്ഞാനി കൃതകൃത്യനാകയാൽ അവന്നു സിദ്ധിക്കേണ്ടതായിട്ടു് ഇനിയുണ്ടുമില്ല. “തസ്യ കാര്യം ന വിദ്യതേ” (അ. 3, ശ്ലോ. 17) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു് അവന്നു ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടൊന്നുമില്ലെന്നും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. “ന കർമ്മണാമനാരംഭാൽ” (അ. 3, ശ്ലോ. 4), “സന്നയാസസ്തു മഹാബാഹോ ഭുഖമാപ്തുമയോഗതഃ” (അ. 5, ശ്ലോ. 6) എന്നും മറ്റുമുള്ള വചനങ്ങളെക്കൊണ്ടു് കർമ്മയോഗം ആത്മജ്ഞാനസിദ്ധിക്കു സാധനമാണെന്നു വിധിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ “യോഗാഭ്രൂഢസ്യ തസ്യൈവ ശമഃ കാരണമുച്യതേ” (അ. 6, ശ്ലോ. 3) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു് സമ്യഗ്ഭൂതനെ സിദ്ധിച്ചവന്നു കർമ്മയോഗംകൊണ്ടാവശ്യമില്ലെന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. “ശാരീരം

കേവലം കർമ്മ കർത്താപ്നോതി കിലംബിഷം'' (അ. 4, ശ്ലോ. 2) എന്ന വചനംകൊണ്ട് ആത്മജ്ഞാനിക്ക് ശരീര സ്ഥിതിക്കു വേണ്ടുന്നതിനെ ഒഴിച്ചു മറ്റൊരാൾ കർമ്മത്തെയും നിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു. ശരീരസ്ഥിതിക്കു മാത്രം വേണ്ടുന്ന ശ്രവണദർശനാദികർമ്മങ്ങളിലുംകൂടി 'നൈവ കിഞ്ചിത് കരോമീതി യുക്തോ മന്യേത തത്ത്വവിൽ'' (അ. 5, ശ്ലോ. 8) എന്ന വചനപ്രകാരം ആത്മജ്ഞാനിയായവൻ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നില്ല' എന്നിങ്ങനെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചു (ദർശനശ്രവണാദികർമ്മങ്ങളെ) ചെയ്യണമെന്നുപദേശിക്കുന്നു. സമ്യഗ്ദർശനത്തിന്നു വിരുദ്ധമായും, മിഥ്യാജ്ഞാനം ഹേതുവായുമിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗം ആത്മജ്ഞാനിക്കു സംഭവിക്കുമെന്ന് സ്വപ്നത്തിൽപ്പോലും വിചാരിപ്പാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ ആത്മജ്ഞാനമില്ലാത്തവനെ സംബന്ധിച്ചാണ് കർമ്മസന്നയാസവും കർമ്മയോഗവും മോക്ഷസാധനങ്ങളായി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. കർത്തൃത്വ വിജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയതും ('ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന ബുദ്ധിയോടുകൂടിയതും) ചില കർമ്മങ്ങളുടെ മാത്രം സന്നയാസത്തോടുകൂടിയതുമായ ഈ കർമ്മസന്നയാസം ആത്മാവിന്റെ സന്നയാസത്തിൽനിന്നു വ്യത്യാസപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ആത്മാവിത്തിന്റെ സന്നയാസം യമനിയമാദികളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതിനാൽ അതിനെ അനുഷ്ഠിപ്പാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. എന്നാൽ കർമ്മയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിപ്പാൻ എളുപ്പമാകുന്നു. അതിനാലാണ് അതിന്ന് അധികവിശിഷ്ടത്വം പറയപ്പെട്ടത്. ഇങ്ങനെ ഭഗവാന്റെ പ്രതിവചനത്തിന്റെ അർത്ഥനിരൂപണംകൊണ്ട് അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യത്തിന്റെ അഭിപ്രായം മുമ്പു പറഞ്ഞപ്രകാരംതന്നെ നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടു.

മൂന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ 'ജ്ഞായസീചേൽ കർമ്മണസ്തേ' എന്ന ആദ്യത്തെ ശ്ലോകത്തിൽ കർമ്മവും സന്നയാസവുംകൂടി ഒരാൾക്ക് അസാദ്ധ്യമാകയാൽ അജ്ഞനൻ 'അവയിൽ അധികം ശ്രേയസ്സുരമായിട്ടുള്ളതിനെ എനിക്കുപദേശിച്ചാലും' എന്നു ഭഗവാനോടപേക്ഷിച്ചു. അതിന്നുത്തരമായി ഭഗവാൻ, സാംഖ്യന്മാർക്കു ജ്ഞാനയോഗനിഷ്ഠയേയും, യോഗികൾക്കു കർമ്മയോഗനിഷ്ഠയേയും തീർച്ചയായി ഉപദേശിച്ചു. 'കേവലം കർമ്മസന്നയാസം കൊണ്ടുമാത്രം ഭ്രമൻ സിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നതല്ല' (അ. 3,

ശ്ലോ. 4) എന്നുള്ള വചനംകൊണ്ടു ജ്ഞാനസമിതമായ സന്നയാസമാണു മോക്ഷസാധനമാകുന്നതെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. കർമ്മയോഗവും, വിധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ (അ. 4, ശ്ലോ. 42), മോക്ഷസാധനംതന്നെയായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ജ്ഞാനരഹിതനായവന്നു സന്നയാസമോ കർമ്മയോഗമോ അധികം ശ്രേയസ്സുരമെന്നറിയുന്നതിനുവേണ്ടി അജ്ഞനർ ചോദിക്കുന്നു:

അജ്ഞന ഉവാച:

സന്നയാസം കർമ്മണാം കൃഷ്ണ പുനശ്ചോഗം ച ശംസസി
യദ്ഭൂയ ഏതയോരേകം തന്മേ ബ്രൂഹി സുനിശ്ചിതം. 1

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഗേവാനേ
കർമ്മണാം	കർമ്മങ്ങളുടെ
സന്നയാസം	സന്നയാസത്തേയും
പുനഃ	പിന്നെ
യോഗം ച	കർമ്മയോഗത്തേയും
ശംസസി	അങ്ങു പ്രശംസിക്കുന്നു
ഏതയോഃ	ഇവ രണ്ടിൽ
യൽ ശ്രേയഃ	ഏതാണു് അധികം ശ്രേയസ്സുരമായിട്ടുള്ളതു്
സുനിശ്ചിതം	നല്ലവണ്ണം നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
തൽ ഏകം	ആ ഒന്നിനെ
മേ	എനിക്കു്
ബ്രൂഹി	പറഞ്ഞുതന്നാലും.

ഹേ കൃഷ്ണ, അങ്ങു് കർമ്മസന്നയാസത്തേയും, പിന്നെ കർമ്മയോഗത്തേയും പ്രശംസിക്കുന്നു. ഇവ രണ്ടിൽ ഏതു് അധികം ശ്രേയസ്സുരമോ അതിനെ എനിക്കു നല്ലവണ്ണം നിശ്ചയിച്ചു പറഞ്ഞുതന്നാലും.

[ശം-ഭാ] അങ്ങു് ശാസ്ത്രോക്തങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളുടെ പരിത്യാഗത്തെ ഉപദേശിക്കുന്നു. പിന്നെ കർമ്മങ്ങളെ നിശ്ചയമായി അനുഷ്ഠിക്കണമെന്നുപദേശിക്കുന്നു. അതിനാൽ കർമ്മാനുഷ്ഠാനമോ കർമ്മപരിത്യാഗമോ അധികം നല്ലതെന്നു് എനിക്കു

സംശയം ജനിക്കുന്നു. അധികം പ്രശംസ്യമായിട്ടുള്ളതിനെയാണ് അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതും. അതുകൊണ്ട്—കർമ്മസന്നയാസവും കർമ്മയോഗവും രണ്ടുംകൂടി ഒരാൾക്കനുഷ്ഠിപ്പാൻ പ്രയാസമാകയാൽ—അവയിൽ ഏതിനെ അനുഷ്ഠിച്ചാൽ എന്നിങ്ങനെയു സിദ്ധിക്കുമെന്ന് അങ്ങു വിചാരിക്കുന്നുവോ അതിനെ തന്നെ നിശ്ചയിച്ചു പറഞ്ഞുതന്നാലും.

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

സന്നയാസഃ കർമ്മയോഗശ്ച നിഃശ്രേയസകരാവശേ
തയോസ്തൂ കർമ്മസന്നയാസാൽ കർമ്മയോഗോ വിശിഷ്യതേ. 2
ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

സന്നയാസഃ	കർമ്മപരിത്യാഗവും
കർമ്മയോഗഃ ച	ഈശ്വരാർപ്പണബുദ്ധ്യോ കർമ്മംചെയ്യുന്നതും
ഉഭയേ	ഇവ രണ്ടും
നിഃശ്രേയസകരൗ	മോക്ഷത്തെ കൊടുക്കുന്നവയാകുന്നു
തയോഃ തു	എന്നാൽ അവയിൽവെച്ചു്
കർമ്മസന്നയാസാൽ	കർമ്മപരിത്യാഗത്തിനേക്കാൾ
കർമ്മയോഗഃ	ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മയോഗം.
വിശിഷ്യതേ	വിശിഷ്ടമാകുന്നു.

കർമ്മപരിത്യാഗവും, ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മയോഗവും രണ്ടും മോക്ഷത്തിന്നു സാധനങ്ങളാകുന്നു. അവയിൽ കർമ്മസന്നയാസത്തേക്കാൾ കർമ്മയോഗം വിശിഷ്ടമാകുന്നു.

[ശു.-ഭാ] കർമ്മപരിത്യാഗവും കർമ്മാനുഷ്ഠാനവും രണ്ടും ജ്ഞാനോൽപ്പത്തിക്കു ഹേതുവായിട്ടു് മോക്ഷത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. ഏകിലും മോക്ഷഹേതുക്കളായ അവ രണ്ടിൽ കേവലം (ജ്ഞാനംകൂടാതെയുള്ള) കർമ്മസന്നയാസത്തേക്കാൾ കർമ്മയോഗമാണ് ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ളതു്. ഇങ്ങനെ ഭഗവാൻ കർമ്മത്തെ സ്തുതിക്കുന്നു.

ജേതയഃ സ നിത്യസന്നയാസീ യോ ന ദോഷി ന കാംക്ഷതി
നിർദ്വന്ദോ ഹി മഹാബാഹോ സുഖം ബന്ധാൽ പ്രമുച്യതേ. 3

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അജ്ഞന
യഃ	യാതൊരുവൻ
ന ഭേഷി	ഭേഷിക്കുന്നില്ലയോ
ന കാംക്ഷതി	ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലയോ
സഃ	അവൻ
നിത്യസന്നാസി	നിത്യവും (കർമ്മാൻഷ്ഠാനകാല
(ഇതി) ജ്ഞേയഃ	ത്തിലുംകൂടി) സന്നാസിയാണെന്ന
	റിയപ്പെടണം.
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
(സഃ)	അവൻ
നിർദ്വന്ദ്വഃ	സുഖദുഃഖാദി ദ്വന്ദ്വങ്ങളില്ലാത്തവ
	നായി
സുഖം	(പ്രയാസംകൂടാതെ
ബന്ധാൽ	കർമ്മബന്ധത്തിൽനിന്നും
പ്രമുച്യതേ	മോചിക്കപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, യാതൊരുവൻ ഭേഷിക്കുകയും ഇച്ഛിക്കുകയും ചെയ്യുന്നില്ലയോ അവൻ നിത്യസന്നാസിയാായി അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവൻ സുഖദുഃഖാദി ദ്വന്ദ്വഹിതനായിട്ട് അനായാസേന കർമ്മബന്ധത്തിൽനിന്നും (സംസാരത്തിൽനിന്നും) മോചിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവൻ ദുഃഖത്തേയും തത്സാധനത്തേയും ഭേഷിക്കുന്നില്ലയോ, (അപ്രകാരംതന്നെ) സുഖത്തേയും തത്സാധനത്തേയുമിച്ഛിക്കുന്നതുമില്ലയോ, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗി കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും, നിത്യസന്നാസിയാായി അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

‘കർമ്മസന്നാസവും കർമ്മയോഗവും ഭിന്നപുരുഷന്മാരാലനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടവയും അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളാകുന്നു. അപ്പോൾ അവയുടെ ഫലത്തിലും അവ വിരോധമാകുന്നു. അതിനാൽ രണ്ടും മോക്ഷസാധനങ്ങളാവുകയില്ല’ എന്ന പൂർവ്വപക്ഷത്തിന്നു ഭഗവാൻ സമാധാനം പറയുന്നു:

സാംഖ്യയോഗൗ പൃഥക് ബാലാഃ പ്രവർത്തി ന പണ്ഡിതാഃ
ഏകമപ്യാസ്ഥിതഃ സമ്യഗ്യയോർവിന്ദതേ ഫലം.

സാംഖ്യയോഗം	സന്നയാസകർമ്മയോഗങ്ങൾ (ഏകഫലത്തോടുകൂടിയവയായിരിക്കെ)
പൃഥക് (ഇതി)	വേറെയാണെന്ന് (സ്വതന്ത്രങ്ങളാണെന്ന്)
ബാലാഃ	അജ്ഞാനികൾ
പ്രവദന്തി	പറയുന്നു
പണ്ഡിതാഃ	വിവേകികൾ
ന (പ്രവദന്തി)	പറയുന്നില്ല
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ഏകം അപി	(രണ്ടിൽ) ഒന്നിനെക്കുറിച്ചും
സമ്യക് ആത്മമിതഃ	ആശ്രയിക്കുന്നവൻ (അനുഷ്ഠിക്കുന്നവൻ)
ഉഭയോഃ ഫലം	രണ്ടിന്റേയും ഫലത്തെ
വിന്ദതേ	പ്രാപിക്കുന്നു.

സന്നയാസം (ജ്ഞാനയോഗം) വേറെ, കർമ്മയോഗം വേറെ എന്നു് അജ്ഞാനികൾ പറയുന്നു. വിവേകികൾ പറയുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, (അവ രണ്ടിൽ ഏതിനെക്കുറിച്ചും) ഒന്നിനെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവൻ രണ്ടിന്റേയും ഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശാ.ഭാ] സാംഖ്യവും യോഗവും വിരുദ്ധങ്ങളായും ഭിന്നങ്ങളായുമുള്ള ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നുവെന്നു ബാലന്മാരാണ്—ശാസ്ത്രാത്മത്തിൽ വിവേകശൂന്യന്മാരായിട്ടുള്ളവരാണ്—പറയുന്നതു്. എന്നാൽ ജ്ഞാനികളായ പണ്ഡിതന്മാർ, അവ രണ്ടിനും അവിരുദ്ധമായ ഒരേ ഫലംതന്നെയാണെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നു. എങ്ങനെയാണെന്നാൽ, സാംഖ്യയോഗങ്ങളിൽ ഒന്നിനെ നല്ലപണ്ണമനുഷ്ഠിക്കുന്നവനു രണ്ടിന്റേയും ഫലം സിദ്ധിക്കുന്നു. രണ്ടിന്റേയും ഫലം മോക്ഷംതന്നെയാകുന്നു. അതിനാൽ അവയുടെ ഫലത്തിൽ വിരോധമില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷഃ.—ആദ്യം സന്നയാസമെന്നും കർമ്മയോഗമെന്നും വേറെ ശബ്ദങ്ങളെ പറഞ്ഞിട്ടു് ഇപ്പോൾ (സന്നയാസത്തിന്റേയും യോഗത്തിന്റേയും എന്ന പറയുന്നതിനുപകരം) സാംഖ്യയോഗങ്ങളുടെ ഫലമൊന്നാകുന്നു എന്നു് എന്താണു് അപ്രകൃതമായി പറയുന്നതു്?

സമാധാനം:—ഇവിടെ ആ ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ, അജ്ഞനൻ കേവലം കർമ്മപരിത്യാഗത്തേയും കർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തേയും ഉദ്ദേശിച്ചാണ് പോദിച്ചത്. എന്നാൽ ഭഗവാൻ അതിനെ (അജ്ഞനന്റെ അഭിപ്രായത്തെ) പരിത്യജിക്കാതെ അതോടുകൂടി തന്റെ ചില അഭിപ്രായങ്ങളേയും ചേർത്ത് (അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യത്തിന്) മറുപടിയായി സാംഖ്യം, യോഗം എന്നീ അന്യശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു മറുപടി പറഞ്ഞു. സന്ന്യാസത്തോടുകൂടി ജ്ഞാനവും കർമ്മയോഗത്തോടുകൂടി ജ്ഞാനോപായമായ സമബുദ്ധിത്വവും, ചേരുമ്പോൾ അവതന്നെ സാംഖ്യം എന്നും യോഗം എന്നും ഉള്ള ശബ്ദങ്ങളെ കൊണ്ടു പറയപ്പെടുന്നു എന്നാണ് ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം. അതിനാൽ ഇവിടെ അപ്രകൃതമായൊട്ടൊന്നുമില്ല.

ഒന്നിന്റെ നല്ലവണ്ണമുള്ള അനുഷ്ഠാനംകൊണ്ട് എങ്ങനെയാണ് ഒരുപന്ന് രണ്ടിന്റേയും ഫലം സിദ്ധിക്കുന്നതെന്നു പറയുന്നു:

യൽ സാംഖ്യേ പ്രാപ്യതേ സ്ഥാനം തദ്യോഗൈരപി

ഗമ്യതേ

ഏകം സാംഖ്യം ച യോഗം ച യഃ പശ്യതി സ പശ്യതി. 5

സാംഖ്യേ: ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരായ സന്ന്യാസികളാൽ
യൽ സ്ഥാനം (മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന) യാതൊരു സ്ഥാനം

പ്രാപ്യതേ പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുവോ
തൽ ആ സ്ഥാനം

യോഗൈഃ അപി കർമ്മയോഗികളാലും

ഗമ്യതേ പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നു

സാംഖ്യം ച (ജ്ഞാന)യോഗത്തേയും

യോഗം ച കർമ്മയോഗത്തേയും

ഏകം (ഒരേ ഫലത്തോടുകൂടിയവയാകയാൽ)
ഒന്നായി

യഃ പശ്യതി ആർ കാണുന്നുവോ (ആരറിയുന്നുവോ)

സഃ പശ്യതി അവനാണു നല്ലവണ്ണം കാണുന്നത് (അറിയുന്നത്).

ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായ സന്ന്യാസികളാൽ ഏതു സ്ഥാനം പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുവോ ആ സ്ഥാനത്തെ കർമ്മയോഗികളാലും പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നു. സാംഖ്യയോഗത്തേയും കർമ്മയോഗത്തേയും (ഏകഫലത്തോടുകൂടിയവയാകയാൽ) ഒന്നായി ആർ കാണുന്നുവോ അവനാണ് (പരമാർത്ഥമായി) കാണുന്നത്.

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായ സന്ന്യാസികൾ മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന യാതൊരു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ ആ സ്ഥാനത്തെത്തന്നെ യോഗികളും പ്രാപിക്കുന്നു. സ്വാർത്ഥമായി യാതൊരു ഫലത്തേയുമുദ്ദേശിക്കാതെ സകലവും ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്ത് ജ്ഞാനപ്രാപ്തിസാധനമായി എവർ കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവോ അവരാണ് യോഗികൾ. അവരും പരമാർത്ഥജ്ഞാനത്തേയും സന്ന്യാസത്തേയും പ്രാപിച്ചു മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നഭിപ്രായം. അതിനാൽ സാംഖ്യത്തേയും യോഗത്തേയും, ഏകഫലത്വം ഹേതുവായിട്ട്, ഒന്നായി ആർ കാണുന്നുവോ അവനാണ് നല്ലവണ്ണം കാണുന്നത് എന്നർത്ഥം.

ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പൂർവ്വപക്ഷം:—അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ സന്ന്യാസമാണല്ലോ കർമ്മത്തേക്കാൾ വിശിഷ്ടമായിട്ടുള്ളത്. അപ്പോൾ പിന്നെ കർമ്മയോഗമാണ് സന്ന്യാസത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമെന്നെങ്ങനെ?

സമാധാനം:—അതിന്റെ കാരണം പറയാം. കേരുക: കേവലം കർമ്മയോഗത്തേയും കേവലം സന്ന്യാസത്തേയും ഉദ്ദേശിച്ചാണ് നീ 'അവ രണ്ടിൽ ഏതാണ് അധികം ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ളത്' എന്നു ചോദിച്ചത്. അതിന്നനുരൂപമായിട്ട് ഞാൻ കർമ്മസന്ന്യാസത്തേക്കാൾ കർമ്മയോഗം വിശിഷ്ടമാണെന്നു മറുപടി പറഞ്ഞു. ജ്ഞാനത്തെ അപേക്ഷിക്കാതെയാണ് മറുപടി പറഞ്ഞത്. * ജ്ഞാനത്തെ അപേക്ഷിച്ചു സന്ന്യാസമാകുന്നു സാംഖ്യം എന്നാണ് ഞാൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടത്. അതുതന്നെയാണ് പരമാർത്ഥയോഗവും. (പരമാർത്ഥ ജ്ഞാനമുണ്ടായതിന്റെ ശേഷമുള്ള) വൈദികമായ കർമ്മയോഗം

* ജ്ഞാനരഹിതമായ സന്ന്യാസത്തേക്കാൾ കർമ്മയോഗം ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നാണ് ഭഗവാന്റെ മറുപടിയുടെ താൽപര്യം.

ഗത്തെ താദേത്യംകൊണ്ടു യോഗമെന്നും സന്നയാസമെന്നും ഉപചാരമായി പറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതിന്റെ പ്രയോജനവും യഥാർത്ഥയോഗം, അല്ലെങ്കിൽ യഥാർത്ഥസന്നയാസംതന്നെയാകുന്നു.

കർമ്മയോഗത്തിന്റെ പ്രയോജനം അതാകുന്നു (പരമാർത്ഥയോഗം അല്ലെങ്കിൽ സന്നയാസമാകുന്നു) എന്നതെങ്ങനെ?—പറയുന്നു:

സന്നയാസസ്തു മഹാബാഹോ ദുഃഖമാപ്തുമയോഗതഃ

യോഗമുക്തോ മുനിർബ്രഹ്മ ന ചിരേണാധിഗച്ഛതി. 6

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
സന്നയാസഃ	പരമാർത്ഥസന്നയാസം
അയോഗതഃ	കർമ്മയോഗം കൂടാതെ
ആപ്തം	പ്രാപിക്കുന്നതിനു്
ദുഃഖം	പ്രയാസമാകുന്നു
യോഗയുക്തഃ തു	എന്നാൽ കർമ്മയോഗത്തോടുകൂടിയവൻ
മുനിഃ	ചിത്തശുദ്ധികൊണ്ടു സന്നയാസിയായിട്ടു്
ന ചിരേണ	വേഗത്തിൽ
ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മത്തെ (അപരോക്ഷത്തെ)
അധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു (അറിയുന്നു)

അല്ലയോ അർജ്ജുന, കർമ്മയോഗം കൂടാതെ പരമാർത്ഥസന്നയാസത്തെ പ്രാപിപ്പാൻ പ്രയാസമാകുന്നു. എന്നാൽ കർമ്മയോഗത്തോടുകൂടിയവൻ ചിത്തശുദ്ധികൊണ്ടു സന്നയാസിയായി വേിച്ച ബ്രഹ്മത്തെ വേഗത്തിൽ പ്രാപിക്കുന്നു. (അതിനാൽ ചിത്തശുദ്ധിക്കുമുമ്പു കർമ്മയോഗംതന്നെയാണു് സന്നയാസത്തേക്കാൾ വിശിഷ്ടമായിട്ടുള്ളതു് എന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞതു സിദ്ധമായി.)

[ശം-ഭാ] ഇവിടെ സന്നയാസമെന്നതു പരമാർത്ഥസന്നയാസമാകുന്നു. ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ഈശ്വരാർപ്പണമായിട്ടുള്ള വൈദികമായ കർമ്മാനുഷ്ഠാനമാണു് കർമ്മയോഗം. ഈശ്വരധ്യാനത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ മുനി. ബ്രഹ്മമെന്നവചാൽ ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെടുന്ന സന്നയാസമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ

സന്ന്യാസം പരമാത്മജ്ഞാനലക്ഷണമായിരിക്കുന്നു. ഇതിന്നു ശ്രുതിവക്യം:

“ന്യാസ ഇതി ബ്രഹ്മ ബ്രഹ്മ ഹി പരഃ”

(ന്യാസമാകുന്നു ബ്രഹ്മം, ബ്രഹ്മം പരവുമാകുന്നു —

തൈ. ഉ. 4. 78)

യോഗയുക്തനായ ഒരു മുനി പരമാത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാ ലക്ഷണമായ പരമാത്മസന്ന്യാസത്തെ (ബ്രഹ്മത്തെ) വേഗത്തിൽ പ്രാപിക്കുന്നു. അതു ചേതുമ്പോഴായിട്ടാകുന്നു കർമ്മയോഗമാണു വിശിഷ്ടം, എന്നു ഞാൻ പറയുമതു്.

യോഗയുക്തോ വിശുദ്ധാത്മ വിപിതാത്മാ ജിതേന്ദ്രിയഃ

സർവ്വഭൂതാത്മ ഭൂതാത്മ കർച്ച നപി ന ലിപ്യതേ.

7

യോഗയുക്തഃ	കർമ്മയോഗത്തോടുകൂടിയവനായും
വിശുദ്ധാത്മാ	പരിശുദ്ധമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനായും
വിജിതാത്മാഃ	സ്വാധീനമാക്കപ്പെട്ട ദേഹത്തോടുകൂടിയവനായും
ജിതേന്ദ്രിയഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ ജയിച്ചവനായും
സർവ്വഭൂതാത്മ ഭൂതാത്മാ	സകലഭൂതങ്ങളിലുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവും തന്റെ ആത്മാവുമാണെന്നു കാണുന്നവനായുമിരിക്കുന്നവൻ
കർച്ചൻ അപി	ലോകസംഗ്രഹമായിട്ടോ സ്വാഭാവികമായിട്ടോ കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും
ന ലിപ്യതേ	ലേപനം ചെയ്യപ്പെടുന്നില്ല.

കർമ്മയോഗത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും, പരിശുദ്ധമാനസനും, ദേഹത്തേയുമിന്ദ്രിയങ്ങളേയും ജയിച്ചിരിക്കുന്നവനും, സകല പ്രാണികളിലുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവുതന്നെയാണു് തന്റെ ആത്മാവു് എന്നറിയുന്നവനുമായവൻ കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്താലും കർമ്മബന്ധം അവനെ ബാധിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ബ്രഹ്മാമുതൽ തുണവരെയുള്ള സകലപ്രാണി കളിലുള്ള ആത്മാവുതന്നെയാണു് പ്രത്യക്ഷേതനനായിരിക്കുന്ന തന്റെ ആത്മാവെന്നറിയുന്നവൻ—സമ്യഗർഹിയായവൻ—ലോകസംഗ്രഹാത്മം കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും കർമ്മങ്ങളാൽ അവൻ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല.

നൈവ കിഞ്ചിത് കരോമീതി യുക്തോ മന്യേത തത്ത്വവിൽ പശ്യൻ ശുബൻ സ്പൃശൻ ജിപ്രണശ്നൻ ഗച്ഛൻ സ്വപൻ ശ്വസൻ. 8

പ്രലപൻ വിസൃജൻ ഗൃഹ്ണന്നന്വിഷൻ നിമിഷന്നപി ഇന്ദ്രിയാണീന്ദ്രിയാഭേമഷു വർത്തത ഇതി ധാരയൻ. 9

യുക്തഃ	കർമ്മയോഗിയായവൻ
തത്ത്വവിൽ	ആത്മയോഗത്തെ അറിഞ്ഞവനായിട്ടു്
പശ്യൻ	കാണുന്നവനും (നയനവൃത്തി)
ശുബൻ	കേൾക്കുന്നവനും (ശ്രോത്രേന്ദ്രിയവൃത്തി)
സ്പൃശൻ	തൊടുന്നവനും (ത്വക്കിന്റെ വൃത്തി)
ജിപ്രൻ	പ്രാണിക്കുന്നവനും (മുക്കിന്റെ വൃത്തി)
അശ്നൻ	ഉണ്ണുന്നവനും (നാവിന്റെ വൃത്തി)
ഗച്ഛൻ	നടക്കുന്നവനും (കാലിന്റെ വൃത്തി)
സ്വപൻ	ഉറങ്ങുന്നവനും (ബുദ്ധിയുടെ വൃത്തി)
ശ്വസൻ	ശ്വാസംവിടുന്നവനും (പ്രാണവായുവിന്റെ വൃത്തി)
പ്രലപൻ	സംസാരിക്കുന്നവനും (വാഗിന്ദ്രിയവൃത്തി)
വിസൃജൻ	മലമുത്രങ്ങളെ വിസർജിക്കുന്നവനും (പായുപസ്ഥങ്ങളുടെ വൃത്തി)
ഗൃഹ്ണൻ	എടുക്കുന്നവനും (കൈകളുടെ വൃത്തി)
ഉന്വിഷൻ	കണ്ണുകളെ മിഴിക്കുന്നവനും
നിമിഷൻ	അടയ്ക്കുന്നവനും
അപി	ആയിരുന്നാലും (കൂർമ്മവായുവിന്റെ വൃത്തി)
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ
ഇന്ദ്രിയാഭേമഷു	ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളിൽ

വർത്തന്തേ ഇതി പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു എന്നു
 ധാരയൻ ബുദ്ധികൊണ്ടു നിശ്ചയിച്ചു
 കിഞ്ചിരീ ഒന്നുതന്നെ
 ന ഏവ കരോമി
 ഇതി ഞാൻ ചെയ്യുന്നതേയില്ല എന്നു
 മന്വേത വിചാരിക്കുന്നു.

കർമ്മയോഗിയായവൻ (ക്രമേണ) തത്ത്വവിത്തായി ഭവിച്ചു (ആത്മതത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞു) കണ്ടും കേട്ടും, തൊട്ടും പ്രാണിച്ചും, ക്ഷേപിച്ചും, നടന്നും, ഉറങ്ങിയും, ശ്വസിച്ചും, സംസാരിച്ചും, മലമൂത്രങ്ങളെ വിസർജിച്ചും, എടുത്തും, കണ്ണടച്ചും മിഴിച്ചുംകൊണ്ടിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ അവയുടെ കാര്യങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു എന്നു ബുദ്ധികൊണ്ടു നിശ്ചയിച്ചു “ഒരു കാര്യവും ഞാൻ ചെയ്യുന്നതേയില്ല” എന്നു വിചാരിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ആത്മാവിന്റെ യഥാർത്ഥതത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവൻ തത്ത്വവിത്തു — പരമാർത്ഥദർശി എന്നർത്ഥം. തത്ത്വത്തെ അവധാരണംചെയ്തുകൊണ്ടു അവൻ എപ്പോൾ എങ്ങനെയൊരു വിചാരിക്കേണ്ടതെന്നു പറയുന്നു: “പശ്യൻ ശൃണുൻ” എന്നു.

ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ ചേഷ്ടകളായ സകല കർമ്മങ്ങളിലും അകർമ്മത്തെ ദർശിക്കുന്ന സമ്യഗ്ദർശിക്കു സർവ്വകർമ്മസന്നയാ സംതന്നെയൊരു അധികാരം. എന്തെന്നാൽ, അവൻ സകല ദിക്കിലും കർമ്മഭാവത്തെ കാണുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ — മൃഗമൃഗങ്ങളെയും കണ്ടു ജലമാണെന്നു അന്ധാളിച്ചു ഭാഹം തീപ്പാറത്താഹിച്ച ഒരുവൻ, അതു മൃഗമൃഗങ്ങളായെന്നറിഞ്ഞതിന്റെ ശേഷവും ഭാഹം തീപ്പാൻ ആ സ്പർശത്തേക്കു പോകുന്നില്ല.

ബ്രഹ്മണ്യായായ കർമ്മാണി സംഗം ത്യക്ത്വാ കരോതി യഃ
 ലിപ്യതേ ന സ പാപേന പത്മപത്രമിവാംഭസോ. 10

യഃ യാതൊരുത്തൻ
 കർമ്മാണി കർമ്മങ്ങളെ
 ബ്രഹ്മണി പരമേശ്വരൻ (പരമാത്മാവിൽ)
 ആധായ സമർപ്പിച്ചു

സംഗം	തൽഫലത്തിൽ സകുതിയെ
തൃക്താ	ഉപേക്ഷിച്ചു
കരോതി	ചെയ്യുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
അംഭോ	വെള്ളത്തിനാൽ
പത്മപത്രം ഇവ	താമരയില എന്നപോലെ
പാപേന	(ബന്ധഹേതുവാകയാൽ) പാപിഷ്ഠ
	മായ പുണ്യപാപാത്മകകർമ്മത്താൽ
ന ലിപ്യതേ	ലേപനം ചെയ്യപ്പെടുന്നില്ല
	(ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല).

യാതൊരുവൻ കർമ്മങ്ങളെ, പരമാത്മാവിൽ സമർപ്പിച്ചു, തൽഫലത്തിലുള്ള ഇച്ഛയെ ഉപേക്ഷിച്ചു, ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ, ജലത്താൽ താമരയില എന്നപോലെ, പുണ്യപാപാത്മകമായ കർമ്മത്താൽ ലേപനം ചെയ്യപ്പെടുന്നില്ല (ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല).

[ശം-ഭാ] യാതൊരുവൻ സകല കർമ്മങ്ങളേയും ഈശ്വരങ്കൽ സമർപ്പിച്ചു യജമാനനുവേണ്ടി ഭൃത്യൻ എന്നതുപോലെ 'ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിനുവേണ്ടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നു' എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടി മോക്ഷഫലത്തിൽകൂടി സംഗത്തെ ത്യജിച്ചു ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ പാപത്തോടു സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. താമരയില (ജലത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും) ജലത്തോടു് എപ്രകാരം സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ അപ്രകാരം എന്നർത്ഥം.

അവന്റെ അപ്രകാരമുള്ള കർമ്മത്തിനു കേവലം മനഃശുദ്ധി തന്നെയാണു ഫലം. എന്തെന്നാൽ—

കായേന മനസാ ബുദ്ധ്യാ കേവലൈരിന്ദ്രിയൈരപി
യോഗിനഃ കർമ്മ കച്ഛന്തി സംഗം തൃക്താത്മശുദ്ധയേ. 11

യോഗിനഃ	കർമ്മയോഗികൾ
സംഗം	കർമ്മഫലത്തിൽ ആസക്തിയെ
തൃക്താ	ത്യജിച്ചു
ആത്മശുദ്ധയേ	ചിത്തശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു്

കായേന	ദേഹംകൊണ്ടും (സ്നാനാദി)
മനസാ	മനസ്സുകൊണ്ടും (ധ്യാനാദി)
ബുദ്ധ്യാ	ബുദ്ധികൊണ്ടും (തത്ത്വനിശ്ചയാദി)
കേവലൈഃ ഇന്ദ്രിയൈഃ	(കർമ്മാഭിനിവേശരഹിതമായ)
അപി	കേവലം ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടും
കർമ്മ	(ശ്രവണകീർത്തനാദിലക്ഷണമായ)
	കർമ്മത്തെ
കർപ്പന്തി	ചെയ്യുന്നു.

കർമ്മയോഗികൾ ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ മനഃശുദ്ധ്യിക്കായി കൊണ്ടു് ദേഹംകൊണ്ടും, മനസ്സുകൊണ്ടും, ബുദ്ധ്യ്കൊണ്ടും, കേവലമിന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടും കർമ്മംചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] കേവലൈഃ—മമതവജ്ജിതമായ ('എന്റെ' എന്ന അഭിമാനം കൂടാതെയുള്ള)—'ഞാൻ ഈശ്വരനുവേണ്ടി തന്നെയാണ് കർമ്മം ചെയ്യുന്നത്, അല്ലാതെ എനിക്ക് ഒരു ഫലസിദ്ധ്യ്കുവേണ്ടിയല്ല' എന്നിങ്ങനെ 'എന്റെ' എന്ന അഭിമാനബുദ്ധ്യ്കൂടാതെ എന്നർത്ഥം. 'കേവല'ശബ്ദത്തെ കായാദിപദങ്ങളിൽ പ്രത്യേക സംബന്ധിപ്പിക്കണം. സകല വ്യാപാരങ്ങളിലും 'മമതാബുദ്ധി' കൂടാതെകണ്ടു കർമ്മയോഗികൾ ഫലവിഷയമായ സംഗത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു മനഃശുദ്ധ്യ്കൊണ്ടു കൊണ്ടു മാത്രം കർമ്മംചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ നിനക്കു് അധികാരം ആ മാർഗ്ഗത്തെക്കൊണ്ടു നീ കർമ്മത്തെ ചെയ്യാലും.

എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ —

യുക്തഃ കർമ്മഫലം ത്യക്ത്വാ ശാന്തിമാപ്പോതി നൈഷികീം
അയുക്തഃ കാമകാരേണ ഫലേ സക്തോ നിബദ്ധ്യതേ. 12

യുക്തഃ നിഷ്ഠാമകർമ്മയോഗി (പരമേശ്വര
നിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരി
ക്കുന്ന യോഗി)

കർമ്മഫലം ത്യക്ത്വാ കർമ്മഫലത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടു്
നൈഷികീ. ആത്മനിഷ്ഠയാലുണ്ടാകുന്ന

(ആത്യന്തികമായ)

ശാന്തി.	മോക്ഷത്തെ
ആപ്തോതി	പ്രാപിക്കുന്നു
അയുക്തഃ (തു)	എന്നാൽ കർമ്മഫലത്തിൽ ഇച്ഛയുള്ളവൻ (ബഹിർമ്മുഖനായവൻ)
കാമകാരണ	ഇച്ഛ ഹേതുവായുള്ള പ്രേരണകൊണ്ടു് (കാമം ഹേതുവായിട്ടുള്ള പ്രവൃത്തികൊണ്ടു്)
ഫലേ	ഫലത്തിൽ
സക്തഃ	ആസക്തിയുള്ളവനായിട്ടു്
നിബദ്ധ്യതേ	ഏകദൃശം ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു.

പരമേശ്വരനിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന (നിഷ്ഠാമകർമ്മ) യോഗി കർമ്മഫലത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു് (ആത്മനിഷ്ഠാലുണ്ടാകുന്ന) ആത്യന്തികമായ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. എന്നാൽ കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛയുള്ളവൻ (കാമ്യകർമ്മയോഗി) ഇച്ഛനിമിത്തമുള്ള പ്രേരണകൊണ്ടു കർമ്മഫലത്തിൽ ആസക്തനായി ഏകദൃശം ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു.

[ശം.-ഭാ] 'ഈശ്വരനുഃവണ്ടിയാണു് ഞാൻ കർമ്മം ചെയ്യുന്നതു്, എനിക്കു ഫലത്തിനുവേണ്ടിയല്ല' എന്നിങ്ങനെ സമാഹിതചിത്തനായവൻ കർമ്മഫലത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന നൈഷ്ഠികിയായ (നിഷ്ഠയിൽനിന്നുണ്ടായ) ശാന്തിയെ താഴെപ്പറയുന്ന ക്രമത്തിൽ പ്രാപിക്കുന്നു:— ആദ്യം മനഃശുദ്ധി; പിന്നെ ജ്ഞാനപ്രാപ്തി; പിന്നെ സർവ്വകർമ്മസന്യാസം; ഒടുക്കം ജ്ഞാനനിഷ്ഠ. എന്നാൽ അസമാഹിതനായവൻ ഇപ്ഫാപ്രേരിതനായിട്ടു് 'എനിക്കു ഫലപ്രാപ്തിക്കായിക്കൊണ്ടു ഞാൻ ഈ കർമ്മം ചെയ്യുന്നു' എന്നിങ്ങനെ ഫലത്തിൽ സക്തനായിട്ടു ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു. അതിനാൽ നീ യുക്തനായി ഭവിക്കുക എന്നു താൽപര്യം.

സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ സന്ന്യസ്യാന്യേ സുഖം വശീ

നവദാരേ പുരേ ദേഹീ നൈവ കർപ്പൻ ന കാരയൻ. 13

വശീ	മനസ്സിനേയുമിന്ദ്രിയങ്ങളേയും സ്വാധീനമാക്കിട്ടുള്ള (ജിതചിത്തനായ)
ദേഹീ	ജീവാത്മാ

സമ്യക്കർമ്മാണി	(വിഷേപകങ്ങളായ) സകല കർമ്മങ്ങളേയും.
മനസാ	(വിവേകത്തോടുകൂടിയ) മനസ്സുകൊണ്ട്
സന്യസ്യ	ത്യജിച്ചിട്ട്
നവദ്വാരേ	ബ്രഹ്മ ഭാരങ്ങളോടുകൂടിയ
പുരേ	പട്ടണംപോലെയിരിക്കുന്ന (പുരംപോലെയെ അഹങ്കാരശൂന്യമായിരിക്കുന്ന) ദേഹത്തിൽ
ന ഏവ കുർവ്വൻ	(അഹങ്കാരാഭാവംകൊണ്ടുതന്നെ സ്വയം ആ ദേഹംകൊണ്ട്) ഒന്നും ചെയ്യാതേയും.
ന കാരയൻ	(മമകാരാഭാവം ഹേതുവായിട്ട്) ഒന്നും ചെയ്യിക്കാതേയും.
സുഖം	സുഖമാകുംവണ്ണം.
ആസ്തേ	ഇരിക്കുന്നു.

ജിതചിത്തനായിരിക്കുന്നവൻ സകലകർമ്മങ്ങളേയും വിവേകത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന മനസ്സുകൊണ്ട് ത്യജിച്ചിട്ട് ബ്രഹ്മ ഭാരങ്ങളോടുകൂടിയ പട്ടണംപോലെ (അഹങ്കാരശൂന്യമായിരിക്കുന്ന ദേഹത്തിൽ ഒന്നും ചെയ്യാതേയും ചെയ്യിക്കാതേയും സുഖമാകുംവണ്ണം (ആനന്ദമായി) ഇരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിത്യം, നൈമിത്തികം, കാമ്യം, പ്രതിഷിദ്ധം ഇങ്ങനെ (നാലുവിധം) ആകുന്നു കർമ്മങ്ങൾ. ജിതേന്ദ്രിയനായ യതി വിവേകബുദ്ധിയോടുകൂടി സകലകർമ്മങ്ങളെയും പരിത്യജിച്ച് കർമ്മത്തിൽ അകർമ്മത്തെ ദർശിക്കുന്നവനായിട്ട്—സുഖമായിരിക്കുന്നു. മാനസികമായും കായികമായും വാചികമായുമുള്ള സകല കർമ്മങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ചവനും, ആയാസരഹിതനും, പ്രസന്നചിത്തനും, ആത്മാവിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമായ കാര്യങ്ങളിൽ താൽപര്യമില്ലാത്തവനും (പ്രയോജനത്തെ ദർശിക്കാത്തവനും) ആയിരിക്കുന്നതിനാലാണ് അവൻ സുഖമായിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞത്. അങ്ങനെയുള്ളവൻ എവിടെ എങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നു—നവ ഭാരങ്ങളോടുകൂടിയ പട്ടണംപോലെയിരിക്കുന്ന ദേഹത്തിൽ (ഇരിക്കുന്നു)—കഴുത്തിനുമീതെ ബാഹ്യവിഷയോപലബ്ധിക്കുള്ള ഏഴു ഭാരങ്ങൾ, താഴെ മലമൂത്രവിസർജ്ജനത്തിനുള്ള രണ്ടു

ചോരങ്ങൾ, ഇങ്ങനെ ഒമ്പതു ചോരങ്ങളോടുകൂടിയ ദേഹമാണ് നവചോരത്തോടുകൂടിയ പുരമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ആ (ദേഹമാകുന്ന) പുരത്തിലെ സ്വാമി (രാജാവ്) ആത്മാവുതന്നെ. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിന്നു വേണ്ടുന്ന വസ്തുവസ്തുക്കളെ കൊടുക്കുന്നതിന്നും, മറ്റനേക കാര്യങ്ങളെ സാധിപ്പിക്കുന്നതിന്നുമായി പരമനരരുടെ നിലയിൽ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, മനസ്സ്, ബുദ്ധി, വിഷയങ്ങൾ ഇവ ഇരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഒമ്പതു ചോരങ്ങളോടുകൂടിയ ദേഹമാകുന്ന പുരത്തിങ്കൽ ദേഹി (ആത്മാ) സകലകർമ്മങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ച് ഇരിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—‘അവൻ ദേഹത്തിൽ ഇരിക്കുന്നു’ എന്ന വിശേഷണംകൊണ്ടെന്താണ് പ്രയോജനം? കർമ്മത്തെ സന്ന്യസിച്ചവനും സന്ന്യസിക്കാത്തവനും ഏല്പാവതം (ഏല്പാ ദേഹികളും) ദേഹത്തിൽത്തന്നെയുണ്ടല്ലോ ഇരിക്കുന്നത്. അതിനാൽ ആ വിശേഷണം അർത്ഥമില്ലാത്തതാകുന്നു.

സമധാനം:—‘ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ സമൂഹം മാത്രമാണ് താൻ’ എന്നു സങ്കല്പിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അജ്ഞാനരായ ഏല്പാ ദേഹികളും ‘ഞാൻ ഒരു വീട്ടിൽ, അല്ലെങ്കിൽ നീലത്തു’, അല്ലെങ്കിൽ മൊസനത്തിന്മേൽ, ഇരിക്കുന്നു’ എന്നു വിചാരിക്കുന്നു. ദേഹംതന്നെയാണ് ആത്മാ എന്നു വിചാരിക്കുന്നവന്റെ ഒരു വീട്ടിലെന്നപോലെ ദേഹത്തിൽ (തദ്വ്യതിരിക്തനായി) ഇരിക്കുന്നു എന്ന വിചാരം ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. എന്നാൽ ദേഹാദി സംഘാതത്തിൽനിന്നു ഭിന്നമാണ് ആത്മാ എന്നു വിചാരിക്കുന്നവന്റെ താൻ ദേഹത്തിൽ ഇരിക്കുന്നു എന്ന ബോധം ഉണ്ടാകുന്നതുമാണ്. അവിദ്യയാൽ ആത്മാവ് ആരോപിക്കപ്പെട്ട മറ്റു ചിലതിന്റെ (ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ) കർമ്മങ്ങളെ വിവേകബുദ്ധികൊണ്ട്—വിദ്യകൊണ്ടും വിവേകവിജ്ഞാനംകൊണ്ടും—തൃപ്തിക്കാവുന്നതുമാണ്. വിവേകവിജ്ഞാനങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഒരുവന്റെ അവൻ സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ചവനായാലും, നവചോരങ്ങളോടുകൂടിയ പുരംപോലെയിരിക്കുന്ന ദേഹത്തിൽ, ഒരു വീട്ടിൽ എന്നപോലെ, ഇരിപ്പാൻ (ഇരിക്കുന്നു എന്നു തോന്നുവാൻ) കഴിയുന്നതാണ്. എന്തെന്നാൽ, പ്രാരബ്ധഫലകർമ്മസംസ്കാരശേഷത്തെ അനുവർത്തിച്ചാണ് താൻ ദേഹത്തിൽത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നുവെന്ന് അവന്നു

തോന്നുന്നതു്. വിശേഷവിജ്ഞാനം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടു വിവേകിയായ സന്ന്യാസി ദേഹത്തിലിരിക്കുന്നു എന്നു പറയാവുന്നതാണു്. അതിനാൽ വിലാസേനയും അവിദ്യാനേരയും, വിചാരഭേദത്തെ കാണിക്കുന്നതിന്നു് ‘അവൻ ദേഹത്തിൽതന്നെ ഇരിക്കുന്നു’ എന്ന വിശേഷണം അത്ഥത്തോടു കൂടി ക്ഷതനെയിരിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:— ആത്മാവിൽ അവിദ്യയാൽ ആരോപിതമായ ദേഹേന്ദ്രിയ കർമ്മങ്ങളെ അവൻ സന്ന്യസിക്കുന്നുവെന്നു തന്നെ വെറുക്കുക. എന്നാലും (സ്വപ്നമായ) കർത്തൃത്വവും കാരയിത്വവും ആത്മാവോടു കൂടി ചേർന്നതെന്നു ഇരിക്കുമല്ലോ.

സമാധാനം:— ഈ ശങ്കയെ പരിഹരിക്കുവാനാണു് ഭഗവാൻ ‘അവൻ സ്വപ്നമായി യാതൊന്നും ചെയ്യുന്നതു മില്ല, ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ കർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നതു മില്ല’ എന്നു പറഞ്ഞതു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:— നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഒരുവൻ നടത്തം വേണ്ടെന്നു വെച്ചാൽ അവന്റെ ഗതി എങ്ങനെ ഇല്ലാതാകുന്നു വോ അതുപോലെ ആത്മാവോടു സമവായിയായിരിക്കുന്ന കർത്തൃത്വവും കാരയിത്വവും സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസംകൊണ്ടു് ഇല്ലാതാകുന്നു എന്നോ? അതോ, ആത്മാവിന്നു കർത്തൃത്വവും കാരയിത്വവും സ്വതന്ത്രനെന്നു ഇല്ല എന്നോ?

സമാധാനം:— ആത്മാവിന്നു സ്വതന്ത്ര കർത്തൃത്വവും കാരയിത്വവുമില്ല. എന്നെന്നാൽ ‘അവികാരമ്യോയമുച്യതേ’ (അ. 2, ശ്ലോ. 25), ‘ശരീരസേവാപി കൗന്തേയ ന കരോതി ന ലിപ്യതേ’ (അ. 13, ശ്ലോ. 31) എന്നിങ്ങനെ ഭഗവാൻ തന്നെ ഉപദേശിക്കുന്നു. “ധ്യായതീവ, ലേലായതീവ” (=അതു ചലിക്കുന്നപോലെയും ധ്യാനിക്കുന്നപോലെയും തോന്നുന്നു) (ബ്ര. ഉ. 4. 3. 7) എന്നു ശ്രുതിവാക്യമുണ്ടു്.

അതിന്നും പുറമെ—

ന കർത്തൃത്വം ന കർമ്മാണി ലോകസ്യ സൃജതി പ്രഭുഃ

ന കർമ്മഫലസംയോഗം സ്വഭാവസ്തു പ്രവർത്തതേ.

പ്രഭുഃ	ഈശ്വരൻ
ലോകസ്യ	ജീവലോകത്തിന്നു (വേണ്ടി)
കർത്തൃത്വം	കർത്തൃത്വത്തെ (സ്വാതന്ത്ര്യത്തെ)
ന സൃജതി	സൃഷ്ടിക്കുന്നില്ല
കർമ്മാണി ന	കർമ്മങ്ങളേയും സൃഷ്ടിക്കുന്നില്ല
കർമ്മഫല	കർമ്മഫലസംബന്ധത്തേയും സൃഷ്ടിക്ക
സംയോഗം ന	ന്നില്ല
സ്വഭാവഃതു	എന്നാൽ (ജീവന്റെ) പ്രകൃതി (മായ)
പ്രവർത്തതേ	(കർത്തൃത്വാദിരൂപമായി) പ്രവർത്തി
	ക്കുന്നു.

ഈശ്വരൻ ജീവലോകത്തിനായിക്കൊണ്ടു കർത്തൃത്വത്തേയോ, കർമ്മങ്ങളേയോ, കർമ്മഫലസംബന്ധത്തേയോ സൃഷ്ടിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ, അവിദ്യാരൂപമായിരിക്കുന്ന (ജീവികളുടെ) പ്രകൃതിതന്നെയാണു് (കർത്തൃത്വാദിരൂപമായി എല്ലാം) പ്രവർത്തിക്കുന്നതു്.

[ശം.ഭാ] ആത്മ(ഭേഹി) കർത്തൃത്വത്തെ സൃഷ്ടിക്കുന്നില്ല — ഒരുവനെക്കൊണ്ടു് ഒന്നും ചെയ്യിക്കുന്നില്ല. കർമ്മങ്ങളേയും സൃഷ്ടിക്കുന്നില്ല — രഥം, ഘടം, പ്രാസാദം മുതലായ ഈപ്പിത വസ്തുക്കളെ സൃഷ്ടിക്കുന്നതുമില്ല. രഥാദികളെ ഉണ്ടാക്കുന്നവനെ, ആത്മാ, തൽഫലത്തോടു സംബന്ധിപ്പിക്കുന്നതുമില്ല. ഭേഹി സ്വതഃ ഒന്നും ചെയ്യുകയും ചെയ്യിപ്പിക്കുകയുമില്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ആരാണു ചെയ്യുന്നതും ചെയ്യിപ്പിക്കുന്നതും? സമാധാനം:— സ്വഭാവം.— അവിദ്യാലക്ഷണമായ പ്രകൃതി, അല്ലെങ്കിൽ മായ, ആകുന്നു പ്രവർത്തിക്കുന്നതു്. ‘ദൈവീഹേത്യോ ഗുണമയീ’ (അ. 7, ശ്ലോ. 14) എന്ന് ഇനി പറയുവാൻപോകുന്ന മായ തന്നെയാണു സ്വഭാവം.

എന്നാൽ പരമാർത്ഥമായിട്ടു് —

നാദത്തെ കസ്യപിൽ പാപം ന ചൈവ സൂകൃതം വിഭുഃ
അജ്ഞാനേനാവൃതം ജ്ഞാനം തേന മുഹ്യന്തി ജന്തവഃ. 15

വിഭുഃ	ഈശ്വരൻ (പരിപൂർണ്ണൻ, ആപ്തകാമൻ)
കസ്യപിൽ	ആരുടേയും
പാപം	പാപത്തെ
ന ആഭ്യന്തേ	ഗ്രഹിക്കുന്നില്ല

സൂക്തം ച	പുണ്യത്തേയും
ന ഏവ (ആദത്തേ) ഗ്രഹിക്കുന്നില്ല	
അജ്ഞാനേന	(ദണ്ഡനയും അനുഗ്രഹംതന്നെയാണു് എന്നറിയാതെയിരിക്കുന്ന) അജ്ഞാന ത്താൽ
ജ്ഞാനം	(ഈശ്വരൻ സർവ്വത്ര സമനായിരിക്കുന്നു വെന്ന) ജ്ഞാനം
ആവൃതം	മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
തേന	അതുഹേതുവായിട്ടു്
ജന്തവഃ	ജന്തുക്കൾ (ജീവികൾ)
മുഹ്യന്തി	മോഹിക്കുന്നു (ഈശ്വരങ്കൽ വൈഷമ്യ മുണ്ടെന്നു വിചാരിക്കുന്നു).

ഈശ്വരൻ ആരുടേയും പാപത്തേയും പുണ്യത്തേയും ഗ്രഹിക്കുന്നില്ല. അജ്ഞാനത്തിനാൽ വിവേകം മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു് ജീവികൾ മോഹിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ആരുടേയും (=കസ്യപിതീ) ഭക്തന്റേയുംകൂടി എന്നു താൽപര്യം. എന്നാൽ പിന്നെ എന്തിനാണു് ഭക്തന്മാർ പുജാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യാഗദാനഹോമാദിപുണ്യകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നതു്?—ഭഗവാൻ ഇതിന്നു സമാധാനം പറയുന്നു: വിവേകവിജ്ഞാനം അജ്ഞാനത്താൽ മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. തന്നിമിത്തം സംസാരികളായ (അവിവേകികളായ) ജീവികൾ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു; ഞാൻ ചെയ്തിരിക്കുന്നു; ഞാൻ സുഖമനുഭവിക്കും; ഞാൻ സുഖമനുഭവിപ്പിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ വിചാരിച്ചു് മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ജ്ഞാനേന തു തദജ്ഞാനം യേഷാം നാശിതമാത്മനഃ

തേഷാമാദിത്യവൽ ജ്ഞാനം പ്രകാശയതി തൽപരം.. 16

ആത്മനഃ ജ്ഞാനേന തു എന്നാൽ ഭഗവദ്ജ്ഞാനത്താൽ യേഷാം തൽ അജ്ഞാനം യാതൊരുത്തരുടെ ആ അജ്ഞാനം.

നാശിതം	നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
തേഷാം	അവരുടെ
ജ്ഞാനം	(ആ) ജ്ഞാനം
ആദിത്യവൽ	സൂര്യനെന്ന്പോലെ

തൽപരം പരിപൂർണ്ണമായിരിക്കുന്ന ഈശ്വര
സ്വരൂപത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു.

എന്നാൽ, ഭഗവദ്ജ്ഞാനത്താൽ യാതൊരുത്തരുടെ ആ
അജ്ഞാനം നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ അവരിൽ ആ
ജ്ഞാനം, സൂര്യനെപ്പോലെ, പരബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തെ പ്രകാ
ശിപ്പിക്കുന്നു. (സൂര്യൻ എപ്രകാരമാണ് ഇരുട്ടിനെ കളഞ്ഞു
സകലവസ്തുക്കളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നത് അതുപോലെ
എന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] യാതൊന്നിനാൽ മൂടപ്പെട്ടിട്ടാണ് ജന്തുക്കൾ
മോഹിക്കുന്നത് ആ അജ്ഞാനം, യാതൊരുത്തരുടെ ആ
അജ്ഞാനമാണ്, ആത്മവിഷയമായ വിവേകജ്ഞാനത്താൽ
നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത് അവരിൽ ആ ജ്ഞാനം, സൂര്യൻ
സകലവസ്തുക്കളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ, ജ്ഞേയ
മായ സമസ്തപസ്തുവിനെ—ആ പരമാർത്ഥത്വത്തെ—പ്രകാശി
പ്പിക്കുന്നു.

യാതൊരു പരമാർത്ഥത്വത്തെയുമാണ് ജ്ഞാനം പ്രകാ
ശിപ്പിക്കുന്നത് അതിൽ —

തദ്ബുദ്ധയസ്തദാത്മാനസ്ത നിഷ്ഠാസ്തപരായണാഃ
ഗച്ഛന്ത്യപനരാവൃത്തിം ജ്ഞാനനിർദ്ധൂ തകല്മഷാഃ. 17

തദ്ബുദ്ധയഃ നിശ്ചയമായ ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തോടു
കൂടിയവരായും (പരിപൂർണ്ണമായ
ഈശ്വരസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ
നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധിയോടു
കൂടിയവരായും)

തദാത്മാനഃ ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തിൽ സ്ഥിതിചെ
യ്ക്കുന്ന മനസ്സോടു കൂടിയവരായും.

തന്നിഷ്ഠാഃ ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠ
യോടു (താൽപര്യത്തോടു) കൂടിയവ
രായും.

തൽപരായണാഃ ബ്രഹ്മത്തെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരി
ക്കുന്നവരായും.

ജ്ഞാനനിർമുക്തകല്പശാഃ (ഈശ്വരപ്രസാദംകൊണ്ടു ലഭിച്ചിട്ടുള്ള) ജ്ഞാനംകൊണ്ടു പാപത്തെ നശിപ്പിച്ചവരായുമിരിക്കുന്നവർ അപുനരാവൃത്തി. തിരിയെ സംസാരത്തിലേക്കു വരാത്തതായ സ്ഥാനത്തെ (മോക്ഷത്തെ) ഗച്ഛന്തി പ്രാപിക്കുന്നു.

ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവരും, ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവരും, ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരും, ബ്രഹ്മത്തെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവരും, ജ്ഞാനംകൊണ്ടു സകല പാപങ്ങളേയും നശിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവരും ആയവർ തിരിയെ സംസാരത്തിലേക്കു വരാത്ത സ്ഥാനമായ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] 'തദ്ബുദ്ധയഃ' എന്നു തുടങ്ങിയ പദങ്ങളിലെ 'തൽ' ശബ്ദം ബ്രഹ്മത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ നിശ്ചയബുദ്ധിയോടുകൂടിയവരും, പരമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ ആത്മാവായിട്ടുള്ളവരും, സകലകർമ്മങ്ങളേയും മുപേക്ഷിച്ച് ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവരും, ബ്രഹ്മത്തെ പരാശ്രയമായിട്ടുള്ളവരും—കേവലം ആത്മാരാമന്മാരും—മുൻപറയപ്പെട്ട ജ്ഞാനംകൊണ്ടു പാപം മുതലായ സകല സംസാരകാരണഭാഷങ്ങളേയും നശിപ്പിച്ചവരുമായ യതികൾ പിന്നെ ഭേദസംബന്ധത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. (ഇപ്പോഴുള്ള ഭേദം നശിച്ചാൽ ഇനി ഒരു ഭേദത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നില്ല. മുക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

യാതൊരുത്തരുടെ അജ്ഞാനമാണ് ജ്ഞാനത്താൽ നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടത് അങ്ങനെയുള്ള പണ്ഡിതന്മാർ എങ്ങനെയാണു തത്ത്വത്തെ കാണുന്നത്? ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

വിദ്യാവിനയസംപന്നേ ബ്രാഹ്മണേ ഗവി ഹസ്തീനി

ശൂനി ചൈവ ശപാകേ ച പണ്ഡിതാഃ സമശ്ചിനഃ. 18

വിദ്യാവിനയസംപന്നേ വിദ്യയും വിനയവുമുള്ള ബ്രാഹ്മണേ ബ്രാഹ്മണനിലും

ഗവി	പശുവിങ്കലും
ഹസ്തിനി	ആനയിലും
ശൂനി ച	ശ്വാവിലും
ശ്വാപാകേ ച ഏവ	ശ്വാവിനെ വെച്ചതിന്നു ചണ്ഡാലനിലും
പണ്ഡിതാഃ	ജ്ഞാനികൾ
സമദർശിനഃ	ബ്രഹ്മത്തെ സമമായി കാണുന്നവരാകുന്നു.

വിദ്യയും വണക്കവുമുള്ള ബ്രാഹ്മണനിലും, പശുവിങ്കലും, ആനയിലും, ശ്വാവിങ്കലും, ചണ്ഡാലനിലും ജ്ഞാനികൾ ബ്രഹ്മത്തെ സമമായി ദർശിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] വിദ്യാ=വേദാത്മവിജ്ഞാനം (ആത്മബോധം), വിനയം=ഉപശമം; വിദ്യാവിനയങ്ങളോടുകൂടിയവനും (വിദ്യാനും വിനീതനുമായവനും) സാത്തവികനുമായ ബ്രാഹ്മണനാണ്, എല്ലാ പ്രാണികളിലുംവെച്ച് ഉത്തമൻ. അവനിലും, പിന്നെ മദ്ധ്യമായിട്ടുള്ളതും രാജസഗുണത്തോടുകൂടിയതുമായ പശുവിലും, പിന്നെ അധമന്മാരും ഏറ്റവും താമസപ്രധാനന്മാരായ ആന, ശ്വാവും മുതലായവയിലും, പണ്ഡിതന്മാർ സമമായി—മുൻപറഞ്ഞ മൂന്നു ഗുണങ്ങളാലും തജജന്യസംസ്കാരങ്ങളാലും ലേശം സ്പർശിക്കപ്പെടാതെയും അദവിതീയമായും അവിക്രിയമായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെത്തന്നെ—കാണുന്നു.

ഇഹൈവ തൈർജ്ജിതഃ സദ്യോ യേഷാം സാമ്യേ

സംമിതം മനഃ

നിദ്ദോഷം ഹി സമം ബ്രഹ്മ തസ്മാൽ ബ്രഹ്മണി തേ സംമിതാഃ.

19

യേഷാം	യാതൊരുത്തരുടെ
മനഃ	മനസ്സ്
സാമ്യേ	ബ്രഹ്മം സകലത്തിലും സമമെന്നവിഷയത്തിൽ
സംമിതം	സംമിതമായിരിക്കുന്നുവോ
തൈഃ	അവരാൽ
ഇഹ ഏവ	ഈ ദോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ

സർഗ്ഗഃ	(ജനനമരണമാകുന്ന) സംസാരം
ജിതഃ	ജയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു (നിരസ്തമാക്കിയിരിക്കുന്നു)
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ബ്രഹ്മ	പരബ്രഹ്മം
നിദ്രോഷം	ദോഷരഹിതമായും
സമം	സകലത്തിലും സമമായുമിരിക്കുന്നു
തസ്താൽ	അതിനാൽ
തേ	ആ സമദർശികൾ
ബ്രഹ്മണി (ഏവ)	പരബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ
സ്ഥിതാഃ	സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

യാതൊരുത്തരുടെ മനസ്സ്, ബ്രഹ്മം സകലത്തിലും സമമെന്ന വിഷയത്തിൽ സ്ഥിരമായിരിക്കുന്നുവോ അവരാൽ, ഈ ദോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ, ജനനമരണരൂപമായ സംസാരം ജയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ബ്രഹ്മം ദോഷരഹിതമായും സകലത്തിലും സമമായുമിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവർ ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. (ബ്രഹ്മഭാവത്തെ പ്രാപിച്ചവരാകുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം.ഭാ] സകലഭൂതങ്ങളിലും സമമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിൽ നിശ്ചലമാനസന്മാരായിരിക്കുന്നവരെവരോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന പണ്ഡിതന്മാർ, ഈ ദോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുമ്പോൾ (ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ) തന്നെ, ജന്മത്തെ ജയിച്ചിരിക്കുന്നു—വശീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. ദോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന പണ്ഡാളന്മാർ മുതലായവരിൽ (അന്തര്യാമിത്വേന സ്ഥിതി ചെയ്യുന്ന) ബ്രഹ്മം അവരുടെ ദോഷത്താൽ സ്വർഗിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നു മൂഢന്മാർക്കു തോന്നുന്നുവെങ്കിലും (വാസ്തവത്തിൽ) ആ ദോഷത്താൽ സ്വർഗിക്കപ്പെടുന്നില്ല. അതിനാൽ ബ്രഹ്മം ദോഷവർജ്ജിതമായിരിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മം, തന്നിലിരിക്കുന്ന (സ്വഗത) ഗുണഭേദംകൊണ്ടു ഭിന്നമായി ഭവിക്കുന്നതുമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ചൈതന്യം നിർഗുണമാകുന്നു. ഇച്ഛാദികളെല്ലാം ഭേദധർമ്മമാണെന്നും (അ. 13, ശ്ലോ. 6), ആത്മാ അനാദിയും ഗുണരഹിതമാണെന്നും (അ. 13, ശ്ലോ. 31), ഭഗവാൻ മേലിൽ പറയുന്നതാണ്. ഭിന്നത്വത്തെ കാണിക്കുന്ന അന്യവിശേഷങ്ങളും

ആത്മാവിന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, ദേഹംപ്രതി ആത്മാക്കൾ ഭിന്നമായിരിക്കുന്നുവെന്നതിന്നു പ്രമാണം കാണുന്നില്ല. അതിനാൽ ബ്രഹ്മം ഏകമായും സകലത്തിലും സമമായുമിരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട് അവർ (പണ്ഡിതന്മാർ) ബ്രഹ്മത്തിൽതന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളിൽ ആത്മബുദ്ധിയില്ലാത്തതുനിമിത്തം അഭിമാനമില്ലായ്മയാൽ അങ്ങനെയുള്ള പണ്ഡിതന്മാരെ ദോഷം ലേശംപോലും സ്സർശിക്കുന്നില്ല. ദേഹാദിയിൽ ആത്മദർശനംനിമിത്തം അവയിൽ അഭിമാനത്തോടുകൂടിയവരെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് 'സമാസമാദ്യോ', എന്നു (മുൻപറഞ്ഞ) സ്തംഭൂതി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. എന്തെന്നാൽ, പൂജിക്കുന്നവരേയും പൂജിക്കപ്പെടുന്നവരേയുമാണ് (പൂജാവിഷയത്വത്തെയാണ്) അതു വിശേഷിപ്പിക്കുന്നത്. പൂജാഭാനാദി വിഷയങ്ങളിൽ ബ്രഹ്മജ്ഞാനം, ഷഡംഗജ്ഞാനം, ചതുർവേദജ്ഞാനം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ചില പ്രത്യേകഗുണങ്ങൾ സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ ബ്രഹ്മം സകലഗുണദോഷവഞ്ചിതമായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ 'അവർ ബ്രഹ്മത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു' എന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ.

'സമാസമാദ്യോ' എന്ന സ്തംഭൂതിവാക്യം കർമ്മവിഷയമായിട്ടാകുന്നു. എന്നാൽ ഇതു 'സപ്തകർമ്മസന്നയാസവിഷയമായിട്ടാണ്'. 'സപ്തകർമ്മാണി' മനസാ (അ. 5, ശ്ലോ. 13) എന്ന ശ്ലോകം മുതൽ അദ്ധ്യായാവസാനംവരെ കർമ്മസന്നയാസത്തെപ്പറ്റിയാകുന്നു പറയുന്നത്.

ന പ്രഹുഷേത് പ്രിയം പ്രാപ്യ നോദിജേൽ പ്രാപ്യ
ചാപ്രിയം.

സ്ഥിരബുദ്ധിരസംമുഖോ ബ്രഹ്മവിൽ ബ്രഹ്മണി സ്ഥിതഃ.

20

സ്ഥിരബുദ്ധിഃ	ബ്രഹ്മത്തിൽ നിശ്ചലയായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനായും
അസംമുഖഃ	അശേഷം അജ്ഞാനമില്ലാത്തവനായും (മോഹത്തിൽ നിന്നു നിവർത്തിച്ചവനായും)

ബ്രഹ്മണി സ്ഥിതിഃ   ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന (ബ്രഹ്മനിഷ്ഠയോടുകൂടിയ) വനായമിരിക്കുന്ന

ബ്രഹ്മവിൽ   ബ്രഹ്മജ്ഞാനി
പ്രിയം പ്രാപ്യ   ഇഷ്ടപദാർത്ഥത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ
ന പ്രഹൃഷ്യേൽ   സന്തോഷിക്കരുത്
അപ്രിയം പ്രാപ്യ   അനിഷ്ടപദാർത്ഥത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ
ന ഉദിജേൽ ച   വ്യസനിക്കരുതെന്നത്.

ബ്രഹ്മത്തിൽ നിശ്ചലനായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനും, അശേഷം അജ്ഞാനമില്ലാത്തവനും, ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നവനും ആയ ബ്രഹ്മജ്ഞാനി ഇഷ്ടത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ സന്തോഷിക്കുകയോ അനിഷ്ടത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ വ്യസനിക്കുകയോ അരുത്.

[ശം-ഭാ] ദേഹംതന്നെയാണു് ആത്മാ എന്നു വിചാരിക്കുന്നവർക്കു മാത്രമേ ഇഷ്ടാനിഷ്ടപ്രാപ്തിയിൽ ഹർഷവിഷാദങ്ങളുണ്ടാകുന്നുള്ളൂ. കേവലാത്മദർശികൾക്കു് ഇഷ്ടാനിഷ്ടപ്രാപ്തിയില്ലായ്കയാൽ (ഹർഷവിഷാദങ്ങൾ) ഉണ്ടാകുന്നില്ല. ആത്മദർശി, സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും ആത്മാ ഒന്നാണു്, സമനാണു്, നിർദ്വേഷിയാണു്, എന്നു സ്ഥിരമായ (സംശയാഹിതമായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നു. അവൻ മോഹവജ്ജ്വലനായുമിരിക്കുന്നു. അവൻ (ബ്രഹ്മവിത്തു്) ബ്രഹ്മത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. അവൻ ഒന്നും ചെയ്യുന്നില്ല—സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്യസിച്ചവനാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.

അതിന്നു പുറമേ, ബ്രഹ്മത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൻ—

ബാഹ്യസ്पर्ശേഷസക്താത്മാ വിനശ്യാത്മനി യൽ സുഖം

സ ബ്രഹ്മയോഗയുക്താത്മാ സുഖമക്ഷയമശ്നതേ.   21

ബാഹ്യസ്पर्ശേഷ
അസക്താത്മാ   ബാഹ്യേന്ദ്രിയവിഷയങ്ങളിൽ സക്തിയില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവൻ (അനാസക്തചിത്തൻ)
ആത്മനി   തന്റെ അന്തഃകരണത്തിൽ
യൽ സുഖം   (ഉപശമാത്മകമായ) യാതൊരു സാത്വികസുഖമാണുള്ളതു്

(തൽ സുഖം)

ആ സുഖത്തെ

വിന്ദതി

പ്രാപിക്കുന്നു

സഃ ച

അവൻതന്നെ

(ഉപശമാത്മകം സുഖം ലബ്ധ്വാ) ഉപശമസുഖത്തെ ലഭിച്ചു്

ബ്രഹ്മയോഗയുക്താത്മാ ബ്രഹ്മധ്യാനത്തിൽ മനസ്സോടുകൂടിയവനായി (ബ്രഹ്മത്തിൽ സമാധിയിലായി) തന്നെയും ആ തന്നെയും പ്രാപിച്ച മനസ്സോടുകൂടിയവനായി)

അക്ഷയം

നാശമില്ലാത്ത

സുഖം

സുഖത്തെ

അഗ്നന്തേ

പ്രാപിക്കുന്നു.

ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിൽ സക്തിയില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവൻ തന്റെ അന്തഃകരണത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്ന ഉപശമാത്മകമായ സാത്തവികസുഖത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവൻ പിന്നെ ബ്രഹ്മധ്യാനത്തിൽ മനസ്സോടുകൂടിയവനായി ക്ഷയമില്ലാത്ത സുഖത്തെ (സദാ സർവ്വ ബ്രഹ്മാനന്ദത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] അതിനാൽ, ആത്മാവിൽ ക്ഷയമില്ലാത്ത സുഖത്തെ ലഭിക്കണമെന്നുള്ളതുളളവൻ ക്ഷണികങ്ങളായ ബാഹ്യവിഷയസുഖങ്ങളിൽനിന്നു മനസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിക്കണമെന്നു താൽപര്യം.

യേ ഹി സംസ്पर्ശജാ ഭോഗാ ഭുവയോനയ ഏവ തേ
ആഭ്യന്തവന്തഃ കൗന്തേയ ന തേഷു രമതേ ബുധഃ. 22

ഹേ കൗന്തേയ

അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര

സംസ്पर्ശജാഃ

വിഷയങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന

ഭോഗാഃ

സുഖങ്ങൾ

യേ

ഏവയോ

തേ

അവ

ഭുവയോനയഃ ഏവ ഭുവന്തിനു കാരണമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു

ഹി

എന്തെന്നാൽ

ആഭ്യന്തവന്തഃ

(അവ) ഉണ്ടായിട്ടു പിന്നെ നശിക്കുന്നു (ഉൽപത്തിവിനാശങ്ങളോടുകൂടിയവയാകുന്നു)

(അതഃ)	അതിനാൽ
ബുധഃ	വിവേകിയായവൻ
തേഷു	അവയിൽ
ന രമതേ	സന്തോഷിക്കുന്നില്ല.

അല്ലയോ കന്തീപുത്ര, വിഷയങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന സുഖങ്ങൾ ദുഃഖത്തിന്നു കാരണമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അവ ഉൽപത്തിവിനാശങ്ങളോടുകൂടിയവയാകുന്നു. അതിനാൽ വിവേകികൾ അവയിൽ സന്തോഷിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] വിഷയേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ സംസ്पर्ശംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന സുഖങ്ങൾ ദുഃഖത്തിന്നു ഹേതുകളാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ആ സുഖങ്ങൾതന്നെ അവിദ്യാനിമിത്തമാണുണ്ടാകുന്നത്. ആദ്ധ്യാത്മികം മുതലായ സകല ദുഃഖങ്ങളും അവ (വിഷയസുഖങ്ങൾ) നിമിത്തംതന്നെയാണെന്നു നാം കാണുന്നു. 'ഏവ' ശബ്ദം കൊണ്ട് ഇഹലോകത്തിലെന്നപോലെ പരലോകത്തിലും എന്നർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നു. സംസാരത്തിൽ സുഖത്തിന്റെ ലേശംപോലുമില്ലെന്നറിഞ്ഞിട്ട് ഒരുവൻ വിഷയങ്ങളായ മൃഗതുഷ്ണികയിൽനിന്ന് ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ നിവർത്തിപ്പിക്കണം. വിഷയസുഖങ്ങൾ കേവലം ദുഃഖത്തിന്നു ഹേതുകളാണെന്നു മാത്രമല്ല, അവ ആദ്യത്തവത്തുള്ളതാകുന്നു (അവയ്ക്ക് ആദിയും അന്തവുമുണ്ട്). വിഷയേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ സംയോഗമാണ് (സുഖങ്ങളുടെ) ആദി. അവയുടെ വേർപാട് അവയുടെ അന്തവുമാകുന്നു. ആദിയുടേയും അന്തത്തിന്റേയും മധ്യത്തിൽ മാത്രമിരിക്കുന്നതു കൊണ്ട് അവ (വിഷയസുഖങ്ങൾ) അനിത്യങ്ങളാകുന്നു. വിവേകിയും പരമാർത്ഥത്താൽ ഗ്രഹിച്ചവനുമായവൻ അവയിൽ (ഭോഗങ്ങളിൽ) സന്തോഷിക്കുന്നില്ല. പശു മുതലായ മൃഗങ്ങളെപ്പോലെ അത്യന്തം മൃഗന്മാരായവർ മാത്രമേ വിഷയങ്ങളിൽ സന്തോഷം കാണപ്പെടുന്നുള്ളൂ.

എന്നാൽ മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിന്നു ശത്രുവായിട്ട് ഈ ഒരു ദോഷമുണ്ട്. അതു വളരെ കഷ്ടമായിട്ടുള്ളതും, സകലാനന്ദപ്രാപ്തിക്കു ഹേതുവും, അതിനെ തടുക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസവും ആകുന്നു. അതിനാൽ അതിനെ പരിഹരിക്കുന്നതിന്ന്

അതിയായ യത്നം ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു ഗേവാൻ പറയുന്നു:

ശക്തനോതിഹൈവ യഃ സോഽധ്യം പ്രാക്ശരീരവിമോക്ഷ
 ണാൽ
 കാമക്രോധോത്ഭവം വേഗം സ യുക്തഃ സ സുഖീ നരഃ. 23

കാമക്രോധോത്ഭവം. ഇച്ഛ, ക്രോധം ഇവയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന

വേഗം. മനസ്സിന്റെ ക്ഷോഭത്തെ
 ഇഹ ഏവ ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ (കാമക്രോധങ്ങളുടെ ഉത്ഭവസമയത്തുതന്നെ)

ശരീരവിമോക്ഷണാൽ ശരീരമുപേക്ഷിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പ്
 പ്രാക് (ദേഹം നശിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പ്)

സോഽധ്യം സഹിപ്പാൻ (പ്രതിരോധിപ്പാൻ)
 യഃ നരഃ ഏതു മനുഷ്യൻ

ശക്തനോതി ശക്തനാകുന്നുവോ

സഃ അവൻ

യുക്തഃ മനസ്സമാധാനമുള്ള യോഗി
 (സമാഹിതൻ)

സഃ അവൻ

സുഖീ സുഖി (ആകുന്നു).

ദേഹം നശിക്കുന്നതിന്നു മുമ്പ് ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ ഇച്ഛ, ക്രോധം ഇവയിൽ നിന്നുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭത്തെ ഏവൻ സഹിപ്പാൻ ശക്തനാകുന്നുവോ അവൻ മനസ്സമാധാനമുള്ള യോഗിയും സുഖിയുമാകുന്നു.

[ശം-30] ഇഹ=ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ. ശരീരവിമോക്ഷണാൽ പ്രാക്=ശരീരത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതിന്നുമുമ്പ്—മരണംവരെ എന്നർത്ഥം. മരണംവരെ എന്ന് അവധി പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് കാമക്രോധങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭം ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ നിശ്ചയമായി ഉണ്ടാകുമെന്നു ഗേവാൻ ഉപദേശിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതിനുള്ള കാരണം

അനന്തമാകുന്നു. (അതിനാൽ) മരണംവരെ അതിനെ വിശ്വ സിപ്പാൻ പാടില്ല എന്നർത്ഥം.

കാമം—നാമനുഭവിച്ചിട്ടുള്ളതും സുഖഹേതുവുമായ ഇഷ്ട വിഷയത്തെ കാണുമ്പോഴും, കേൾക്കുമ്പോഴും, വിചാരിക്കുമ്പോഴുമുണ്ടാകുന്ന തൃഷ്ണയാകുന്നു കാമം. ക്രോധം—ഭുവഹേതുക്കളാകുന്ന പ്രതികൂലവിഷയങ്ങളെ കാണുമ്പോഴും കേൾക്കുമ്പോഴും വിചാരിക്കുമ്പോഴുമുണ്ടാകുന്ന ദേഷമാകുന്നു ക്രോധം. കാമ ക്രോധങ്ങൾ യാതൊരു വേഗത്തിന് ഉത്ഭവമായിരിക്കുന്നുവോ അതു കാമക്രോധോത്ഭവമായ വേഗം. രോമാഞ്ചം, മുഖനേത്ര പ്രസാദം എന്നീലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയ അന്തഃകരണത്തിന്റെ ക്ഷോഭം കാമോത്ഭവമായ വേഗമാകുന്നു. ദേഹത്തിൽ വിറ, വിശപ്പ്, ചുണ്ടുകടിക്കുക, കണ്ണുചുവക്കുക മുതലായ ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ മനഃക്ഷോഭം ക്രോധോത്ഭവമായ വേഗവുമാകുന്നു. ഇങ്ങനെയുള്ള രണ്ടുവക വേഗങ്ങളെ സഹിപ്പാൻ ആർ ശക്തനാകുന്നുവോ അവൻ ഈ ലോകത്തിൽ യോഗിയും സുഖിയുമാകുന്നു.

യോനസ്സുഖോന്തരാരാമസ്തഥാന്തജ്ജ്യാതിരേവ യഃ

സ യോഗീ ബ്രഹ്മനിർ്യാണം ബ്രഹ്മഭൂതോധിഗച്ഛതി. 24

അന്തസ്സുഖഃ	തന്റെ ആത്മാവിൽ സുഖമുള്ളവനും
അന്തരാരാമഃ	തന്റെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ക്രീഡിക്കുന്നവനുമായവൻ
യഃ	എവനോ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
അന്തജ്ജ്യാതിഃ ഏവ	തന്റെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ദൃഷ്ടിയുള്ളവൻ
യഃ	എവനോ
സഃ യോഗീ	ബ്രഹ്മ നിഷ്ഠനായ ആ യോഗി
ബ്രഹ്മഭൂതഃ	ബ്രഹ്മത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായി (ബ്രഹ്മസ്വരൂപനായി)
ബ്രഹ്മനിർ്യാണം	ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയത്തെ (ബ്രഹ്മാനന്ദത്തെ)
അധിഗച്ഛതി	പൂർണ്ണമായി പ്രാപിക്കുന്നു.

ആത്മാവിൽത്തന്നെ സുഖത്തെ പ്രാപിച്ചവനായും, ആത്മാവിൽത്തന്നെ ക്രീഡിക്കുന്നവനായും, അപ്രകാരം ആത്മാവിൽത്തന്നെ ദൃഷ്ടിയുള്ളവനായുമിരിക്കുന്നതാരോ അങ്ങനെയുള്ള ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനായ യോഗി ബ്രഹ്മസ്വരൂപനായി ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] അന്തഃജ്യാതിഃ—ആത്മാവുതന്നെയാകുന്ന പ്രകാശത്തോടുകൂടിയവൻ. അങ്ങനെയുള്ള യോഗി ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ ബ്രഹ്മഭൂതനായി മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

അതിന്നും പുറമെ—

ലഭന്തേ ബ്രഹ്മനിർ്യാണമൃഷയഃ ക്ഷീണകല്പമഷാഃ
ഹിന്നഭൈധാ യതാത്മാനഃ സർവ്വഭൂതഹിതേ രതാഃ. 25

ക്ഷീണകല്പമഷാഃ പാപം ക്ഷയിച്ചിരിക്കുന്നവരും
ഹിന്നഭൈധാഃ സംശയമെല്ലാം തീർന്നിരിക്കുന്നവരും
യതാത്മാനഃ ചിത്തത്തെ സ്വാധീനപ്പെടുത്തിട്ടുള്ളവരും

സർവ്വഭൂതഹിതേ രതാഃ സകല പ്രാണികൾക്കും നന്മയെ ചെയ്യാൻ താല്പര്യമുള്ളവരും (കൃപാലുക്കളും) ആയ

ഋഷയഃ സമ്യഗ്ഭഗീകൾ

ബ്രഹ്മനിർ്യാണം മോക്ഷത്തെ

ലഭന്തേ പ്രാപിക്കുന്നു.

പാപം ക്ഷയിച്ചിരിക്കുന്നവരും, സംശയം തീർന്നിരിക്കുന്നവരും, ചിത്തത്തെ സ്വാധീനപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളവരും, സകല പ്രാണികൾക്കും നന്മയെ ചെയ്യാൻ താല്പര്യമുള്ളവരുമായ ഋഷികൾ ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയത്തെ, അല്ലെങ്കിൽ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യതാത്മാനഃ = ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ സ്വാധീനപ്പെടുത്തിട്ടുള്ളവർ. ഋഷയഃ=സമ്യഗ്ഭഗീകളും സന്നയാസികളുമായിട്ടുള്ളവർ. സർവ്വഭൂതഹിതേ രതാഃ=സകലഭൂതങ്ങളുടെയും ഹിതത്തിൽ (=ആനുകൂല്യം) തൽപരന്മാർ—അഹിംസകന്മാരെന്നർത്ഥം. ശേഷം സ്തവം.

അതീനം പുറമെ—

കാമക്രോധവിമുക്താനാം യതീനാം യതചേതസാം

അഭിതോ ബ്രഹ്മനിർവ്വാണം വർത്തന്തേ വിദിതാത്മനാം.. 26

കാമക്രോധവിമുക്താനാം കാമക്രോധങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചവരും

യതചേതസാം

ചിത്തത്തെ അടക്കിപ്പുള്ളവരും

വിദിതാത്മനാം

ആത്മതത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവരുമായ

യതീനാം

സന്നയാസികൾക്ക് (സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിച്ച ബ്രഹ്മനിഷ്ഠന്മാർക്ക്)

ബ്രഹ്മനിർവ്വാണം

മോക്ഷം

അഭിതഃ

രണ്ടവസ്ഥയിലും (ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോഴും മരിച്ചതിന്റെ ശേഷവും)

വർത്തന്തേ

ഉണ്ടു്.

കാമക്രോധങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചവരും, ചിത്തത്തെ അടക്കിയവരും, ആത്മതത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവരുമായ സന്നയാസികൾക്ക് ബ്രഹ്മനിർവ്വാണം (മോക്ഷം) രണ്ടവസ്ഥയിലുമുണ്ടു്.

[ശം-ഭാ] സമ്യഗ്ഗർഭികളായ യതീകൾ ഇരിക്കുമ്പോഴും മരിച്ചതിന്റെ ശേഷവും മുക്തന്മാരാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സ്വർഗ്ഗാൻ കൃതാ ബഹിഃപ്രാപ്തം ശ്രദ്ധയോടെ പ്രാണാപാനൗ സമൗ കൃതാ നാസാഭ്യന്തരചാരിണൗ. 27

യത്രേന്ദ്രിയമനോബുദ്ധിർമ്മുനിർമ്മോക്ഷപരായണഃ

വിഗതേച്ഛായേക്രോധോ യഃ സഭാ മുക്തഃ പൂവ സഃ. 28

ബാഹ്യാൻ സ്വർഗ്ഗാൻ (ഭേദത്തിൽനിന്നു) ബാഹ്യമായ വിഷയങ്ങളെ

ബഹിഃ കൃതാ (ചിന്താത്യാഗേന) പുറത്തുതന്നെ തള്ളിക്കളഞ്ഞു.

ചക്ഷുഃ ദൃഷ്ടിയെ

* 'വിമുക്താനാം' എന്നു പാഠാന്തരം.

ഭൂവോഃ അന്തരേ ഏവ കൃത്വാ	പുരികങ്ങളുടെ മദ്ധ്യത്തിൽത്തന്നെ നിർത്തിട്ട്
പ്രാണാപാനൗ	പ്രാണാപാനവായുക്കളെ
നാസാഭ്യന്തരചാരിണൗ	മൂക്കിന്റെ ഉള്ളിൽത്തന്നെ സഞ്ചരിക്കുന്നവിധത്തിൽ
സമൗ ച കൃത്വാ	സമമാക്കിട്ട് (കംഭകത്തെ ചെത്തിട്ട്)
യത്രേന്ദ്രിയമനോബുദ്ധിഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, മനസ്സ്, ബുദ്ധി ഇവയെ അടക്കിയവനായി
വിഗതേച്ഛാഭയക്രോധഃ	ഇച്ഛ, ഭയം, ക്രോധം ഇവയെ ഉപേക്ഷിച്ചവനായി
മോക്ഷപരായണഃ	മോക്ഷത്തെത്തന്നെ ഏറ്റവും ആശ്രയമായി (പ്രാപ്യമായി) വിചാരിക്കുന്നവനായിരിക്കുന്ന
മുനിഃ യഃ	മുനി (മനനശീലൻ) എവനോ
സഃ	അവൻ
സഭാ	എപ്പോഴും (ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോഴും)
മുക്തഃ ഏവ	മുക്തൻതന്നെ.

ദേഹത്തിൽനിന്നു ബാഹ്യമായിരിക്കുന്ന ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ (തൽചിന്താനിമിത്തം) ഉള്ളിലേക്കു പ്രവേശിപ്പിക്കാതെ പുറത്തുതന്നെ തള്ളിക്കളഞ്ഞും, ദൃഷ്ടിയെ പുരികങ്ങളുടെ മദ്ധ്യേ ഉറപ്പിച്ചും, പ്രാണാപാനവായുക്കളെ മൂക്കിന്റെ ഉള്ളിൽ സമമായി സഞ്ചരിക്കുന്നവിധത്തിൽ അടക്കിയും, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മനസ്സ് ബുദ്ധി ഇവയെ അടക്കിയും, ഇച്ഛ, ഭയം ക്രോധം ഇവയെ ഉപേക്ഷിച്ചും, മോക്ഷത്തെത്തന്നെ ഏറ്റവും ആശ്രയമായി വിചാരിച്ചും ഇരിക്കുന്ന മുനി (മനനശീലൻ) എവനോ അവൻ എപ്പോഴും മുക്തനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങൾ അതാത് ഇന്ദ്രിയത്തിൽ ഏടി അന്തഃകരണത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. അവയെ പുറത്തു തള്ളിക്കളയുക എന്നത് അവയെ വിചാരിക്കാതിരിക്കുകയാ

കുന്നു. മുനി—മനനം മേന്മവന്നിട്ടു മുനി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു, സന്യാസി എന്നർത്ഥം. മോക്ഷപരായണം—മോക്ഷംതന്നെ പരമഗതിയായിട്ടുള്ളവൻ—അവൻ സഭാ മുക്തനാകുന്നു. മോക്ഷ പ്രാപ്തിക്ക് അർഹൻ ഇനി ഒന്നും ചെയ്യാനില്ല എന്നർത്ഥം.

ഇപ്രകാരം സമാഹിതചിത്തനായ യോഗിക്ക് എന്താണ് അറിയേണ്ടതായിട്ടുള്ളതു്?—പറയുന്നു:

ഭോക്താരം യജ്ഞതപസാം സർവ്വലോകമഹേശ്വരം

സുഹൃദം സർവ്വഭൂതാനാം ജ്ഞാത്വാ മാം ശാന്തിമുപഹരി. 29

യജ്ഞതപസാം (എന്റെ ഭക്തന്മാരാൽ സമർപ്പിക്കപ്പെട്ട) യജ്ഞങ്ങളുടേയും തപസ്സുകളുടേയും ഫലങ്ങളെ

ഭോക്താരം അനുഭവിക്കുന്നവനും (രക്ഷിക്കുന്നവനും)

സർവ്വലോകമഹേശ്വരം സർവ്വലോകങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായിരിക്കുന്നവനും

സർവ്വഭൂതാനാം സകലപ്രാണികൾക്കും

സുഹൃദം (പ്രത്യുപകാരത്തെ അപേക്ഷിക്കാതെ) ഉപകാരിയായിരിക്കുന്നവനുമായി

മാം എന്നെ (അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന എന്നെ)

ജ്ഞാത്വാ അറിഞ്ഞു്

ശാന്തിം മോക്ഷത്തെ

ഋപഹരി പ്രാപിക്കുന്നു.

എന്നെ, യജ്ഞതപസ്സുകളുടെ ഫലങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നവനായും, സകല ലോകങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായും, സകലഭൂതങ്ങൾക്കും ഉപകാരിയായും, (യോഗനിഷ്ഠകൊണ്ട്) അറിഞ്ഞു് യോഗിയായവൻ, മൽപ്രസാദത്താൽ, മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] നാരായണനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ കർത്തൃരൂപമായിട്ടും ദേവതാ രൂപമായിട്ടും യജ്ഞതപസ്സുകളുടെ ഭോക്താവാകുന്നു. ഞാൻ സർവ്വലോകങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനാകുന്നു. ഞാൻ സകല പ്രാണികൾക്കും പ്രത്യുപകാരത്തെ ഇഹ്ഛിക്കാതെ ഉപകാരം ചെയ്യുന്നവനാകുന്നു. ഞാൻ സകല ഭൂതങ്ങളെ

ഉടേയും ഹൃദയത്തിൽ ഇരിക്കുന്നു. സകല കർമ്മങ്ങൾക്കും തൽഫലങ്ങൾക്കും ഞാൻ അദ്ധ്യക്ഷനാകുന്നു. ഞാൻ സകല ജ്ഞാനത്തിന്നും സാക്ഷിയാകുന്നു. ഇപ്രകാരം എന്നെ അറിഞ്ഞു് അവർ (യോഗികൾ) സംസാരോപരതിയായ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞാനസംവാദേ

സന്നയാസയോഗോ നാമ

പഞ്ചമോദ്ധ്യായഃ

സന്നയാസയോഗമെന്ന അഞ്ചാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

ആറാമദ്ധ്യായം

[ശം-ഭാ] ഇതിന്നു മുമ്പിലത്തെ അദ്ധ്യായത്തിന്റെ അവസാനത്തിൽ സമ്യഗ്ഭംഗത്തിന്നു് അടുത്തിരിക്കുന്ന സാധനമായ ധ്യാനയോഗം സൂത്രഭൂതങ്ങളായിരിക്കുന്ന ചില ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. (അ. 5, ശ്ലോ. 27—29) അവയ്ക്കു് ഒരു വ്യാഖ്യാനമെന്നപോലെയാണു് ഈ ആറാമദ്ധ്യായമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നതു്. കർമ്മം ധ്യാനയോഗത്തിന്നു ബാഹ്യമായ സഹായമാകുന്നു. കർമ്മങ്ങൾക്കധികാരിയായ ഗൃഹസ്ഥൻ ധ്യാനയോഗാരോഹണത്തിന്നു സമർത്ഥനാകുന്നതുവരെ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു. അതിനാൽ ഭഗവാൻ കർമ്മത്തെ സൂതിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—വിഹിതകർമ്മങ്ങൾ ജീവകാലം മുഴുവൻ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടിയിരിക്കേ ധ്യാനയോഗത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതുവരെ എന്നു അവധിയെ കല്പിക്കുന്നതെന്തിനു്?

സമാധാനം:—അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, (ധ്യാന)യോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ള മുന്നിക്കു കർമ്മമാണു് കാരണ (സാധന)മായിരിക്കുന്നതെന്നു വിശേഷിപ്പിക്കുന്നുണ്ടു്. യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ സകല കർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിക്കുക മാത്രമാണു് വേണ്ടതെന്നും (അ. 6, ശ്ലോ. 3) ഭഗവാൻ പറയുന്നതാകുന്നു. യോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ളവനും യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവനും, രണ്ടുവകക്കാരും കർമ്മവും കർമ്മസന്ന്യാസവും (ശമവും) രണ്ടും ചെയ്യേണമെന്നാണു് അഭിപ്രായമെങ്കിൽ, എന്നാൽ യോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ളവനു് (ആരുരുക്ഷുവിന്നു്) കർമ്മവും യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവനു് (ആരൂഢന്നു്) കർമ്മസന്ന്യാസവും എന്നിങ്ങനെ വിശേഷിച്ചു വിഭാഗം ചെയ്തിട്ടുള്ളതിന്നു് അർത്ഥമില്ലാതെയായി ഭവിക്കും.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആശ്രമികളിൽ (ഗൃഹസ്ഥന്മാരിൽ) ഒരുവൻ യോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ളവനായി (ആരുരുക്ഷുവായി) ഭവിക്കുന്നു. മറ്റൊരാളവൻ യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവനായും (ആരൂഢനായും) ഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ വേറെ ചിലർ

ആരുരുക്ഷ്യമല്ല, ആരൂഢനാരുമല്ല. അങ്ങനെയിരിക്കേ ഇവരെ അപേക്ഷിച്ച് ആരുരുക്ഷ്യ, ആരൂഢൻ എന്നു വിശേഷിച്ചു വിഭാഗിക്കുന്നതു യുക്തമായിരിക്കുന്നു.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല; എന്തെന്നാൽ, (6-ാമദ്ധ്യായം 3-ാം ശ്ലോകത്തിൽ) 'തസ്യൈവ' (അവന്നുതന്നെ) എന്ന വചനത്തേയും 'യോഗാഭ്യസ്യ' എന്നതിൽ വീണ്ടും 'യോഗ' പദത്തേയും, പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ, ആദ്യം ആരുരുക്ഷ്യവായിരുന്നവൻതന്നെ യോഗാഭ്യസനായാൽ പിന്നെ അവൻ കർമ്മസന്യാസത്തെത്തന്നെയാണു ചെയ്യേണ്ടതു് എന്നും, കർമ്മസന്യാസം യോഗഫലത്തിന്നു കാരണമാകുന്നുവെന്നും ആകുന്നു ഭഗവാൻ ഉപദേശിച്ചിരിക്കുന്നതിന്റെ താൽപര്യം. അതിനാൽ ജീവപര്യന്തം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായി യാതൊരു കർമ്മവുമില്ലെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

ഇവിടെ (6-ാമദ്ധ്യായം 37, 38 ശ്ലോകങ്ങളിൽ) യോഗഭ്രംശത്തെപ്പറ്റിയും പറയുന്നുണ്ടു്. 6-ാമദ്ധ്യായത്തിൽ ഗൃഹസ്ഥനാണു് കർമ്മയോഗം വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു് എങ്കിൽ, അവൻ, യോഗത്തിൽനിന്നു ഭ്രഷ്ടനാണെന്നുവരികിലും തന്നിമിത്തം ഒരിക്കലും തീരെ നഷ്ടനാവുകയില്ല. എന്തെന്നാൽ, അവൻ കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലത്തെ അനുഭവിക്കുന്നു. നിത്യമായിട്ടുള്ളതോ കാമ്യമായിട്ടുള്ളതോ ആയ ഏതെങ്കിലും ഒരു കർമ്മം ചെയ്യപ്പെട്ടാൽ അതു നിശ്ചയമായി തൽഫലത്തെ പുറപ്പെടുവിക്കുന്നു. എന്നാൽ അവയ്ക്കു് മോക്ഷഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുവാൻ കഴികയില്ല. എന്തെന്നാൽ, മോക്ഷം നിത്യമാകയാൽ ഒരു കർമ്മംകൊണ്ടു് അതു സാധ്യമാകുന്നതല്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങൾ (നിത്യനൈമിത്തികകർമ്മങ്ങൾ) വേദ പ്രമാണങ്ങളായി അറിയപ്പെടുന്നതിനാൽ അവയും സ്വഫലത്തോടുകൂടിയിരിക്കണമെന്നും, അല്ലെങ്കിൽ, വേദം നിഷ്പ്രയോജനമാണെന്നു കല്പിക്കേണ്ടിവരുമെന്നും നാം, ഇതിന്നു മുമ്പിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ (ശം. ഭാ.അ. 4, ശ്ലോ. 18). ഗൃഹസ്ഥൻ കർമ്മം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴും അവൻ രണ്ടുപ്രകാരത്തിലും (ഉദയ) ഭ്രഷ്ടനാണെന്നുപറവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മം ചെയ്യുമ്പോൾ ഭ്രംശം ഒരിക്കലും വരുന്നതല്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—കർമ്മങ്ങളെല്ലാം ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്യപ്പെട്ടു. അതിനാൽ കർമ്മം ചെയ്തവനിൽ തലഫലമുണ്ടാകുന്നതല്ല.

സമാധാനം:—അതങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, കർമ്മങ്ങൾ ഈശ്വരനിൽ അർപ്പിക്കപ്പെട്ടാൽ അവ അധികഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—അതു മോക്ഷസാധനമായി ഭവിക്കുമായിരിക്കാം. യോഗത്തോടുകൂടി ഒരുവൻ ചെയ്യുന്ന കർമ്മങ്ങളുടെ ഈശ്വരഭലമുള്ള അർപ്പണം മോക്ഷത്തിനായിട്ടല്ലാതെ അന്യഫലത്തിനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. പക്ഷേ, അവൻ യോഗത്തിൽ നിന്നു ഭ്രഷ്ടനാണുതാനും. അപ്പോൾ അങ്ങനെയുള്ളവൻ നഷ്ടനാകുമെന്നു ശങ്കിപ്പാനവകാശമുണ്ട്.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, 'ഏകാകീയത ചിത്താന്താ' (അ. 6, ശ്ലോ. 10) 'ബ്രഹ്മചാരിവ്രതേ സ്ഥിതഃ' (അ. 6, ശ്ലോ. 14) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു സർവ്വകർമ്മസന്നയാസമാണു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. ധ്യാനകാലത്തിൽ സ്ത്രീയുടെ സഹായമാവശ്യമില്ല. അതിനാലാണ് ഏകാകീയം വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. ഗൃഹസ്ഥനെ സംബന്ധിച്ചു 'നിരാശീരപരഗ്രഹഃ' (അ. 6, ശ്ലോ. 10) എന്ന വചനവും യോജിക്കുന്നില്ല; രണ്ടുവിധത്തിലും ഭ്രഷ്ടനാകുമോ (അ. 6, ശ്ലോ. 38) എന്ന ചോദ്യവും യുക്തമാവുകയില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—'അനാശ്രിതഃ കർമ്മഫലം' (അ. 6, ശ്ലോ. 1) എന്ന ശ്ലോകത്തിൽ കർമ്മികൾക്കാണ് (ഗൃഹസ്ഥന്മാർക്കാണ്) സന്നയാസിത്വവും യോഗിത്വവും വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെന്നും, കർമ്മികളല്ലാത്തവർക്കും നിരഗ്നികൾക്കും അവ പ്രതിഷേധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ.

സമാധാനം:—അതങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, 6-ാമദ്ധ്യായം ഒന്നാംശ്ലോകംകൊണ്ടു കർമ്മത്തിലുള്ള ആസക്തിയുടെ സന്നയാസത്തെയാണ് സൂതിച്ചിരിക്കുന്നതു്. കർമ്മം ധ്യാനയോഗത്തിന്നു ബാഹ്യമായിട്ടൊരു സഹായമേ ആവുകയുള്ളു. കേവലം നിരഗ്നിയും അകർമ്മിയും മാത്രമല്ല സന്നയാസിയും യോഗിയുമായി ഭവിക്കുന്നതെന്നും, ഫലാപേക്ഷകളാതെ മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു കർമ്മം ചെയ്യുന്ന ഒരു കർമ്മിയുംകൂടി ഒരു സന്നയാസിയും യോഗിയുമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും ഉള്ള

സാർവ്വപര്യന്തോടുകൂടിയാണ് അതിൽ കർമ്മിയെ സ്തുതിച്ചിരിക്കുന്നത്. അതു കൂടാതെ, ഒരു വാക്യത്തിൽത്തന്നെ കർമ്മഫലത്തിലുള്ള സക്തിയുടെ സന്നയാസത്തെ സ്തുതിക്കുകയും, നാലാമത്തെ ആശ്രമമായ സന്നയാസത്തെ പ്രതിഷേധിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതു യുക്തമല്ല. ശ്രുതി, സ്മൃതി, പുരാണം, ഇതിഹാസം, യോഗശാസ്ത്രം എന്നിങ്ങനെയുള്ള പ്രമാണങ്ങളിൽ വിചാരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള നിരസനിയായും അകർമ്മിയായുമുള്ള പരമാർത്ഥസന്നയാസിയുടെ പ്രസിദ്ധമായ സന്നയാസിത്വത്തെയും യോഗിത്വത്തെയും ഭഗവാൻ ഒരിക്കലും പ്രതിഷേധിക്കുകയില്ല. നാലാമാശ്രമത്തെ പ്രതിഷേധിക്കുന്നവർക്കും, അദ്ദേഹംതന്നെ 'സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ സന്ന്യസ്യ', 'നൈവ കർപ്പണ കാരയൻ', 'ആസ്തേ മൗനീ സത്തുഷ്ടോ യേന കേനചിത്', 'അനികേതഃ സ്ഥിരമതിഃ', 'വിഹായ കാമാൻ യഃ സർവാൻ പമാംശ്ചഭൂതി നിഃസ്പൃഹഃ', 'സർവ്വാരംഭേരിത്യാഗീ' എന്നിങ്ങനെ അധീടവിടെ ഉപദേശിച്ചിട്ടുള്ള സ്വച്ഛന്ദത്തിന്നു വിരോധമായി പറയേണ്ടിവരും. അതിനാൽ, യോഗാരോഹണത്തിന്നിച്ഛിയുള്ളവനും ഗൃഹസ്ഥാശ്രമത്തെ സ്വീകരിച്ചവനുമായ മുന്നി അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളെ ഫലാപേക്ഷകൂടാതെ ചെയ്യുന്നുവെങ്കിൽ ആ കർമ്മങ്ങൾ മനുശ്രദ്ധീഭാവരേണ അവന്റെ യോഗാരോഹണത്തിന്നു സാധനമായി വേിക്കുന്നുവെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു.

അതിനാലാണ് അവൻ സന്നയാസിയുമാണ് യോഗിയുമാണ് എന്നു സ്തുതിക്കപ്പെടുന്നത്.

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

അനാശ്രിതഃ കർമ്മഫലം കാര്യം കർമ്മ കരോതി യഃ

സ സന്നയാസീ ച യോഗീ ച ന നിരഗ്നിൻ ചാശ്രിതഃ. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

കർമ്മഫലം	കർമ്മഫലത്തെ
അനാശ്രിതഃ	അപേക്ഷിക്കാതെ (ആശ്രയിക്കാത്തവനായി)
കാര്യം കർമ്മ	കർത്തവ്യകർമ്മത്തെ (നിത്യനൈമിത്തികാദി വിഹിതകർമ്മത്തെ)
യഃ കരോതി	എവൻ ചെയ്യുന്നുവോ

സഃ	അവൻ
സന്നാസി ച	സന്നാസിയും
യോഗീ ച	യോഗിയും
(ഭവതി)	ആകുന്നു
നിരഗ്നിഃ ന	അഗ്നിയെ ഉപേക്ഷിച്ചവനുമല്ല
അക്രിയഃ ച ന	കർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചവനുമല്ല.

കർമ്മഫലത്തെ ആശ്രയിക്കാതെ വിഹിതകർമ്മത്തെ ഏവൻ ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ സന്നാസിയും യോഗിയുമാകുന്നു. അഗ്നിയെ ഉപേക്ഷിച്ചവൻ (മാത്രം) സന്നാസിയല്ല. കർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചവൻ (മാത്രം) യോഗിയുമല്ല.

[ശം-ഭാ] കർമ്മഫലത്തിൽ തൃപ്തനായോടുകൂടിയവൻ കർമ്മഫലത്തെ ആശ്രയിക്കുന്നവനാകുന്നു. എന്നാൽ ഇവിടെ പറയപ്പെട്ടവൻ തദ്വിപരീതനാകുന്നു. അവൻ കർമ്മഫലത്തെ ആശ്രയിക്കുന്നില്ല. ഇപ്രകാരം കർമ്മത്തെ ആശ്രയിക്കാതെ യാതൊരുവനാണു് കാര്യകർമ്മങ്ങൾക്കു വിപരീതമായും നിത്യം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായുമിരിക്കുന്ന അഗ്നിഹോത്രാദി കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നതു്, അങ്ങനെയുള്ളവൻ അന്യകർമ്മികളേക്കാൾ വിശിഷ്ടനാകുന്നു. ഈ അർത്ഥത്തെ വിശദമാക്കുന്നതിനാണു് അവൻ സന്നാസിയുമാണു് യോഗിയുമാണു് എന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നതു്. സന്നാസമെന്നതു പരിത്യാഗമാകുന്നു. അതാക്കണ്ടോ അവൻ സന്നാസിയായാകുന്നു. യോഗമെന്നതു ചിത്തസമാധാനമാകുന്നു. അതുള്ളവൻ യോഗിയുമാകുന്നു. ഇവൻ ഈ രണ്ടു ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയവനാണെന്നു ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അല്ലാതെ കേവലം നിരഗ്നിയും അക്രിയനും മാത്രമാണു് സന്നാസിയും യോഗിയും (ആയി ഭവിക്കുന്നതു്) എന്നു വിചാരിപ്പാൻ പാടില്ല.

കർമ്മാംഗഭൂതമായിരിക്കുന്ന അഗ്നിയെ ഉപേക്ഷിച്ചവൻ നിരഗ്നി. അഗ്നിയുടെ അപേക്ഷയില്ലാത്ത തപോദാനാദി കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാത്തവൻ അക്രിയൻ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ശ്രുതി, സ്മൃതി, യോഗശാസ്ത്രം ഇവയിൽ നിരഗ്നിയും അക്രിയനുമായിട്ടുള്ളവനാണല്ലോ സന്നാസിത്വവും യോഗിത്വവും പ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നതു്. അങ്ങനെയി

രിക്കെ, അഗ്നിയുള്ളവനും കർമ്മിയുമായവനാണ് സന്ന്യാസിത്വവും യോഗിത്വവുമെന്നിങ്ങനെ അപ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളതിനെ എങ്ങനെയാണുപദേശിക്കുന്നത്?

സമാധാനം:—അതുകൊണ്ടു ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ആ രണ്ടു പദങ്ങളുടേയും (സന്ന്യാസിത്വത്തിന്റേയും യോഗിത്വത്തിന്റേയും) ഗുണവൃത്തികൊണ്ടു മാത്രമാണ് കർമ്മിയായവൻ സന്ന്യാസിയുമാണ് യോഗിയുമാണ് എന്നു പറഞ്ഞത്. എങ്ങനെയെന്നാൽ—കർമ്മഫലസങ്കല്പത്തെ സന്ന്യസിക്കുന്നതുകൊണ്ടു അവനു സന്ന്യാസിത്വവും, യോഗാംഗമായി കർമ്മം ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ടും ചിത്തവിക്ഷേപത്തിന്നു ഹേതുവായ കർമ്മഫലസങ്കല്പത്തിന്റെ പരിത്യാഗംകൊണ്ടും അവന്നു യോഗിത്വവും സിദ്ധിക്കുന്നു. അവന്നു സന്ന്യാസിത്വവും യോഗിത്വവും ഗുണമായിട്ടു മാത്രമാകുന്നു. അല്ലാതെ, അവൻ പരമാർത്ഥ സന്ന്യാസിയോ യോഗിയോ അല്ല. ഈ അർത്ഥത്തെ വിശദമാക്കുന്നതിനായി പറയുന്നു:

യം സന്ന്യാസമിതി പ്രാഹുര്യോഗം തം വിദ്ധി പാണ്ഡവ
ന ഹ്യസന്ന്യസ്തസംകല്പോ യോഗീ ഭവതി കശ്ചന. 2

ഹേ പാണ്ഡവ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
യം.	യാതൊന്നിനെ
സന്ന്യാസം ഇതി	സന്ന്യാസമെന്നു്
പ്രാഹുഃ	ശ്രേഷ്ഠമായി പറയുന്നുവോ
തം.	അതിനെ
യോഗം (ഇതി)	യോഗമെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
ഹി	എന്തെന്നാൽ
അസന്ന്യസ്തസങ്കല്പഃ	സകല സങ്കല്പങ്ങളേയുമുപേക്ഷി ക്കാത്ത
കശ്ചന	ഒരുവനും
യോഗീ	യോഗിയായി
ന ഭവതി	വേദിക്കുന്നില്ല,

അല്ലയോ അർജ്ജുന, യാതൊന്നിനെയാണു് സന്ന്യാസമെന്നു പറയുന്നതു്, അതുതന്നെയാണു് യോഗം എന്നറിഞ്ഞാലും.

എന്തെന്നാൽ, സകല സങ്കല്പങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിക്കാത്ത ഒരുവൻ യോഗിയായി ഭവിക്കുന്നതല്ല.

[ശം.-ഭാ] സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടേയും തൽഫലസംഹിതമായിട്ടുള്ള പരിത്യാഗമാകുന്നു പരമാത്മസന്നയാസം. യാതൊന്നിനെയൊണ് പരമാത്മസന്നയാസമെന്ന് ശ്രുതിസ്മൃതികളിൽ അറിവുള്ളവർ പറയുന്നത് അതുതന്നെയാണെന്ന് കർമ്മാനുഷ്ഠാനലക്ഷണമായ യോഗവും എന്നറിഞ്ഞാലും. ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പുറുപ്പക്ഷം ജനിച്ഛേക്കാം.—പ്രവൃത്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന കർമ്മയോഗത്തിനും അതിന്റെ വിപരീതമായ നിവൃത്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന പരമാത്മസന്നയാസത്തിനും തമ്മിൽ എപ്രകാരമുള്ള സാമ്യത്തെ അംഗീകരിച്ചാണ് പറഞ്ഞത്? — ഇതിന്നു സമാധാനമായി നാം ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:—കർമ്മയോഗത്തിന്നു പരമാത്മസന്നയാസത്തോടു കർത്തൃഭാരകമായ (കർത്താവിനെ സംബന്ധിച്ച) സാദൃശ്യമുണ്ട്. എന്തെന്നാൽ, പരമാത്മസന്നയാസിയായവൻ സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സാധനസംഹിതം ത്യജിക്കുന്നതോടുകൂടി സർവ്വകർമ്മവിഷയമായും തൽഫലവിഷയമായുമിരിക്കുന്ന സങ്കല്പത്തേയും—കർമ്മം ചെയ്യാനുള്ള ഇച്ഛയ്ക്കു കാരണമായിരിക്കുന്ന സങ്കല്പത്തേയും—ത്യജിക്കുന്നു. അതുപോലെതന്നെ കർമ്മയോഗിയും, കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും ഫലവിഷയമായ സങ്കല്പത്തെ ത്യജിക്കുന്നു. ഈ അർത്ഥത്തെ വിശദമാക്കുന്നതിന്നു ഭഗവാൻ (താഴെ പറയുന്ന വാക്യത്തെ) പറയുന്നു: ‘‘ന ഹി....’’ (=ഫലവിഷയമായ സങ്കല്പത്തെ സന്ന്യസിക്കാത്ത ഒരു കർമ്മി ഒരിക്കലും മനസ്സാധാനത്തോടുകൂടിയ യോഗിയായി ഭവിക്കുന്നതല്ല). എന്തെന്നാൽ, ഫലസങ്കല്പമാണ് ചിത്തവിക്ഷേപത്തിന്നു ഹേതു. അതിനാൽ ഏതൊരു കർമ്മയോഗിയാണ് ഫലസങ്കല്പത്തെ സന്ന്യസിച്ചിട്ടുള്ളത് അവൻ സമാധാനത്തോടുകൂടിയ യോഗിയായി ഭവിക്കുന്നു. അല്ലാതെ വിക്ഷിപ്തചിത്തനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ ചിത്തവിക്ഷേപത്തിന്നു ഹേതുവായ ഫലസങ്കല്പത്തെ അവൻ ത്യജിക്കുന്നു. ഇതാണ് ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ അഭിപ്രായം. ഇങ്ങനെ, കർമ്മയോഗത്തിനും പരമാത്മസന്നയാസത്തിനും തമ്മിൽ കർത്തൃഭാരകമായ സാദൃശ്യത്തെ (സന്ന്യാസസാമാന്യത്തെ) അപേക്ഷിച്ച്

ഭഗവാൻ 'ഹേ പാണ്ഡവ, യാതൊന്നിനെ സന്ന്യാസമെന്നു പറയുന്നുവോ അതുതന്നെയാണു യോഗം.' എന്നിങ്ങനെ കർമ്മ യോഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനാണു് അതിന്നു സന്ന്യാസത്വം പറഞ്ഞതു്.

ഫലാപേക്ഷകൂടാതെയുള്ള കർമ്മയോഗം ധ്യാനയോഗത്തിന്നു ബാഹ്യമായ സാധനമായി ഭവിക്കുന്നു എന്നിങ്ങനെ അതിനെ (കർമ്മയോഗത്തെ) സന്ന്യാസത്വേന സ്തുതിച്ചിട്ടു് ഭഗവാൻ ഇപ്പോൾ കർമ്മയോഗം ധ്യാനയോഗത്തിന്നു സാധനമാണു് എന്നതിനെ കാണിക്കുന്നു—

ആരുരുക്ഷോർമ്മുനേര്യോഗം കർമ്മ കാരണമുച്യതേ
യോഗാദ്രവ്യസ്യ തസ്യൈവ ശമഃ കാരണമുച്യതേ. 3

യോഗം	ജ്ഞാനയോഗത്തെ (സമ്യഗ്ഭംഗനീഷ്ഠയെ)	
ആരുരുക്ഷാഃ	പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ള	
മുനേഃ	യോഗിക്ഷു്	
കർമ്മ	കർമ്മയോഗം.	
കാരണം ഉച്യതേ	(ചിത്തശുദ്ധികരമാകയാൽ ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്ഷു്) കാരണമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു	
യോഗാദ്രവ്യസ്യ തസ്യ	ജ്ഞാനയോഗത്തെ പ്രാപിച്ച അവനു് ഏവ (ആ ജ്ഞാനനിഷ്ഠനു്) തന്നെ	
ശമഃ	ചിത്തവിക്ഷേപത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന കർമ്മത്തിന്റെ ഉപരതി	
കാരണം	(ജ്ഞാനപരിപാകത്തിന്നു) കാരണമെന്നു്	
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.	

ജ്ഞാനയോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ള യോഗിക്ഷു് (ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്ഷു്) കർമ്മയോഗം (ചിത്തശുദ്ധിഭാരേണ) കാരണമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും, ജ്ഞാനയോഗത്തെ പ്രാപിച്ച ആ മുന്നിക്കുതന്നെ കർമ്മോപരമായ ശമം (ജ്ഞാനപരിപാകത്തിനു്) കാരണമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] ആരുരുക്ഷഃ=യോഗത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ളവൻ, അന്നാദ്രവ്യൻ—ധ്യാനയോഗത്തിലിരിപ്പാൻ ശക്തിയി

ല്ലാത്തവൻ എന്നതും. അനാരൂഢനായ മുനിക്കു—കർമ്മ ഫലത്തെ സന്ന്യസിച്ചവനും—കർമ്മം തൽപ്രാപ്തിക്കു് (ധ്യാനയോഗപ്രാപ്തിക്കു്) കാരണമായി (സാധനമായി) ഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ യോഗത്തെ പ്രാപിച്ച ആ മുനിക്കുതന്നെ സർവ്വകർമ്മങ്ങളിൽനിന്നുള്ള നിവൃത്തിയായ ഉപശമമാണു് യോഗാരൂഢത്വത്തിന്നു കാരണമായി പറയപ്പെടുന്നതു്. കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചുവരുന്തോറും ജിതേന്ദ്രിയനും നിരായാസനുമായ അചഞ്ചല ചിത്തം സമാധിയിലുറച്ചു വരുന്നു. അപ്പോൾ അവൻ പേഗത്തിൽ യോഗാരൂഢനായി ഭവിക്കുന്നു. വ്യാസമഹർഷി മഹാഭാരതത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:—

‘‘നൈതാദൃശം ബ്രാഹ്മണസ്യാസ്തി വിത്തം
യഥൈകതാ സമതാ സത്യതാ ച
ശീലം സ്ഥിതിർബുധിധാനമാജ്ജവം
തതസ്തതശ്ചോപരമഃക്രിയാഭ്യഃ’’

(ഐക്യബുദ്ധി, സകലത്തിലും സമത്വഭാവം, സത്യം, ശീല ഗുണം, സ്ഥൈര്യം, നിരൂപഭാവം, അവക്രത, കർമ്മങ്ങളിൽ നിന്നുള്ള ഉപരമം. എന്നിവയ്ക്കുതുല്യമായിട്ടു് ഒരു ബ്രാഹ്മണനു വേറെ ഒരു ധനവുമില്ല) (ശാന്തിപർവ്വം 175. 37)

എപ്പോഴാണു് ഒരുവൻ യോഗാരൂഢനാകുന്നതു്?—പറയുന്നു:

യദാഹി നേന്ദ്രിയാത്മേഷു ന കർമ്മസ്വപ്നഷജ്ജതേ
സർവ്വസങ്കല്പസന്ന്യാസീ യോഗാരൂഢസ്തദോച്യതേ. 4

യദാ	എപ്പോൾ
സർവ്വസങ്കല്പസന്ന്യാസീ	ഭോഗവിഷയമായും കർമ്മവിഷയമായുമുള്ള സകല സങ്കല്പങ്ങളേയും സന്ന്യസിച്ചിരിക്കുന്ന അവൻ
ഇന്ദ്രിയാത്മേഷു	വിഷയങ്ങളിൽ
ന അനുഷജ്ജതേ	ആസക്തിയെ ചെയ്യുന്നില്ലയോ
കർമ്മസു ന	കർമ്മങ്ങളിലും ആസക്തിയെ ചെയ്യുന്നില്ലയോ
തദാ	അപ്പോൾ

യോഗാഭാഗ്യം: യോഗാഭാഗ്യം
ഉപാദേശം: പരയപ്പെടുന്നു.

ഒരുവൻ എപ്പോൾ സകല സങ്കല്പങ്ങളെയും സന്ന്യസിച്ചു വിഷയങ്ങളിലും കർമ്മങ്ങളിലും ആസക്തിയെ ചെയ്യുന്നില്ലയോ അപ്പോൾ അവൻ യോഗാഭാഗ്യം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] എപ്പോൾ യോഗിയായവൻ മനസ്സിനെ സമാധിയിൽ വെച്ചുകൊണ്ടു ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളിൽ ആസക്തിയെ ചെയ്യുന്നില്ലയോ, എപ്പോൾ അവൻ നിത്യമായോ നൈമിത്തികമായോ കാമ്യമായോ പ്രതിഷിദ്ധമായോ ഉള്ള സകല കർമ്മങ്ങളെയും, പ്രയോജനം കാണാത്തതാൽ, ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ലയോ, ഇഹലോകസംബന്ധമായും പരലോകസംബന്ധമായും ഉള്ള വിഷയങ്ങളിൽ ഇച്ഛയ്ക്കു കാരണമായ സകല സങ്കല്പങ്ങളെയും, എപ്പോൾ അവൻ സന്ന്യസിച്ചിരിക്കുന്നുവോ അപ്പോൾ അവൻ യോഗാഭാഗ്യൻ — യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ—എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ‘സർവ്വസങ്കല്പസന്ന്യാസി’ എന്നു വചനംകൊണ്ടു സകല കാമങ്ങളെയും സകല കർമ്മങ്ങളെയും സന്ന്യസിക്കേണ്ടതാണെന്നർത്ഥമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, സകല കാമങ്ങളും സങ്കല്പത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതു്:— ‘‘സങ്കല്പമുലം, കാമോ വൈ യജ്ഞാഃ സങ്കല്പസംഭവോഃ’’ (=കാമം സങ്കല്പത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു, യജ്ഞങ്ങളും സങ്കല്പത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നു) (മന്. 2. 3).

‘‘കാമ ജാനാമി തേ മൂലം സങ്കല്പാത്മാം ഹി ജായസേ
ന ത്വം സങ്കല്പയിഷ്ടാമി തേന മേ ന ഭവിഷ്യസി’’

(അല്ലയോ ഇച്ഛാ, നിന്റെ മൂലം എവിടെയാണെന്നു് എനിക്കു മനസ്സിലായി. നീ സങ്കല്പത്തിൽനിന്നുണ്ടായതാകുന്നു. ഞാൻ നിന്നെ സങ്കല്പിക്കുകയില്ല. അപ്പോൾ നീ ഇല്ലാതാകും) (മ. ഭാ. ശാന്തിപദ്. 177.25) ഇത്യാദി സ്ഥൂതിവാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു സർവ്വകാമപരിത്യാഗത്തിൽ സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസം സിദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നുവരുന്നു ‘‘സ യഥാ കാമോ ഭവതി തൽ ക്രതുർഭവതി, യൽ ക്രതുർഭവതി തൽ കർമ്മ കരുതേ’’ (=അവൻ ഏതിനെ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ അതിനെ ചെയ്യേണമെന്നു നിശ്ചയിക്കുന്നു. ഏതിനെ നിശ്ച

യിക്കുന്നുവോ അതിനെ ചെയ്യുന്നു) (ബു. ഉ. 4. 4. 5) എന്ന ശ്രുതിവാക്യംകൊണ്ടും, ‘‘ഇദ്യേധി കരുതേ കർമ്മ തത്തൽ കർമ്മസ്യ ചേഷ്ടിതം’’ (=ഒരുവൻ എന്തെല്ലാം കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നുവോ അതെല്ലാം കാര്യചേഷ്ടിതമാകുന്നു) എന്ന സ്മൃതിവാക്യംകൊണ്ടും യുക്തികൊണ്ടും അതുതന്നെ സാധിക്കുന്നു. സർവ്വസങ്കല്പങ്ങളേയും സന്ന്യസിക്കുന്ന ഒരുവൻ പീന്നെ ചലിപ്പാൻപോലും പാടില്ലാതാകുന്നു. അതിനാൽ ‘സർവ്വസങ്കല്പ സന്ന്യാസി’ എന്ന വചനംകൊണ്ടു സകലകാമങ്ങളേയും സകല കർമ്മങ്ങളേയും ത്യജിക്കേണമെന്നാകുന്നു ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം.

എപ്പോഴാണ് ഒരുവൻ യോഗാശ്രവണാകുന്നത് അപ്പോൾ അവനാൽ ആത്മാ അനന്തസമൂഹമായിരിക്കുന്ന സംസാരത്തിൽനിന്നു തന്നെത്താൻ ഉദ്ധരിക്കപ്പെട്ടതായി ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ—

ഉദ്ധരോദാത്തനാത്മാനം നാത്മാനമവസാദയേൽ

ആത്മൈവ ഹൃദാത്മനോ ബന്ധുരാത്മൈവ രിപുരാത്മനഃ. 5

ആത്മാനം	തന്നാൽ (വിവേകത്തോടുകൂടിയവനാൽ)
ആത്മാനം	തന്നെ (ആത്മാവിനെ)
ഉദ്ധരേൽ	(സംസാരത്തിൽനിന്ന്) കരയേറണം.
ആത്മാനം	ആത്മാവിനെ
ന അവസാദയേൽ	അധോനയിപ്പിക്കരുത് (നശിപ്പിക്കരുത്)
ഹി	എന്തെന്നാൽ
ആത്മനഃ	തനിക്കു് (ആത്മാവിന്നു്)
ആത്മാ ഏവ	താൻതന്നെ (ആത്മാതന്നെ)
ബന്ധു	ബന്ധു (ഉപകാരകൻ)
ആത്മനഃ	തനിക്കു് (ആത്മാവിന്നു്)
ആത്മാ ഏവ	താൻതന്നെ (ആത്മാതന്നെ)
രിപുഃ	ശത്രു (അപകാരകൻ).

ഒരുവൻ വിവേകത്തോടുകൂടിയ മനസ്സുകൊണ്ടു് തന്റെ ആത്മാവിനെ സംസാരത്തിൽനിന്നു കരയേറണം. (അല്ലാതെ) ആത്മാവിനെ അധോനയിപ്പിക്കരുത്. എന്തെന്നാൽ, തനിക്കു്

(തന്റെ ആത്മാവിന്ന്) താൻതന്നെയാണു് ബന്ധു. തനിക്ക് തന്റെ (ആത്മാവിന്ന്) ശത്രുവും താൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഒരുവൻ സംസാരസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിക്കിടക്കുന്ന ആത്മാവിനെ താൻതന്നെ കരയേററണം. യോഗാശ്രവശയെ പ്രാപിപ്പിക്കണമെന്നർത്ഥം. ആത്മാവിന്റെ ഗതിയെ കീഴോട്ടാക്കരുതു്. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാതന്നെയാണു് ആത്മാവിന്റെ ബന്ധു. സംസാര (സമുദ്ര)ത്തിൽനിന്നു മോചിപ്പിക്കുവാൻ ആത്മാവിന്നു് അന്യബന്ധുവില്ല, നിശ്ചയം. ബന്ധുവാണെന്നു പറയുന്നവൻ മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ ശത്രുവാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ബന്ധത്തിന്നു ഹേതുവായ സ്നേഹം മുതലായതിന്നു് അവൻ പാത്രമാകുന്നു. അതിനാലാണു് ആത്മാതന്നെ ആത്മാവിന്റെ ബന്ധു എന്നുറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞതു്. അപ്രകാരംതന്നെ, ആത്മാതന്നെയാണു് ആത്മാവിന്റെ ശത്രുവും, ബാഹ്യമായിട്ടുള്ള അന്യശത്രുവിനെ ഉണ്ടാക്കുന്നതും ആത്മാതന്നെയാണു്. അതിനാൽ ആത്മാവിന്നു് ആത്മാതന്നെ ശത്രുവാകുന്നു എന്നുറപ്പിച്ചു പറഞ്ഞതും യുക്തംതന്നെ.

ആത്മാതന്നെയാണു് ആത്മാവിന്റെ ബന്ധുവെന്നും, ആത്മാതന്നെയാണു് ആത്മാവിന്റെ ശത്രുവെന്നും പറഞ്ഞു. എന്നാൽ, എന്തു ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ ആത്മാവാണു് ആത്മാവിന്റെ ബന്ധുവാകുന്നതെന്നും, എങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആത്മാവാണു് ആത്മാവിന്റെ ശത്രുവെന്നും ഇനി പറയുന്നു:

ബന്ധുരാത്മാത്മനസ്സ്യ യേനാത്മൈവാത്മനാ ജിതഃ
അനാത്മനസ്തു ശത്രുത്വേ വഞ്ഛതാത്മൈവ ശത്രുവൽ. 6

യേന ആത്മനാ ഏവ	ഏതു് ആത്മാവിനാൽ
ആത്മാ	കാര്യകരണസംഘാതരൂപമായ ആത്മാ
ജിതഃ	വശീകരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
തസ്യ ആത്മനഃ	അപ്രകാരമുള്ള ആത്മാവിന്നു്
ആത്മാ (ഏവ)	ആത്മാതന്നെ
ബന്ധുഃ	ബന്ധു (താരകൻ)
അനാത്മനഃ തു	എന്നാൽ ഭേദഹേന്ദ്രിയാദിസംഘാതത്തെ ജയിക്കാത്തവന്നു്
ആത്മാ ഏവ	ആത്മാതന്നെ

ശത്രുപേ	അപകാരിത്വത്തിൽ
ശത്രുവൽ	ശത്രുവിനെപ്പോലെ
വർത്തതേ	വർത്തിക്കും.

യാതൊരാത്മാവിനാൽ ദേഹേന്ദ്രിയാദിസംഘാതരൂപമായ ആത്മാ വശീകരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ ആ ആത്മാവിന് ആത്മാതന്നെയാണു് ബന്ധു, എന്നാൽ ദേഹേന്ദ്രിയാദിയെ ജയിക്കാത്ത ആത്മാവിന് ആത്മാതന്നെയാണു് ശത്രുവിനെ പോലെ അപകാരിയായിരിക്കുന്നതു്,

[ശം-ഭാ] യാതൊരാത്മാവിനാലാണു് ദേഹേന്ദ്രിയാദി കൾ വശീകരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്—യാതൊരുവനാണു് ജിതേന്ദ്രിയനായിരിക്കുന്നതു്—(അവനു്) ആ ആത്മാവിനു് ആത്മാതന്നെയാണു ബന്ധു. എന്നാൽ ആത്മാവിനെ (ദേഹേന്ദ്രിയാദിസംഘാതത്തെ) ജയിക്കാത്തവനു് ആത്മാ ഒരു ശത്രുവിനെ പോലെ അപകാരിയായി ഭവിക്കുന്നു.

ജിതാത്മനഃ പ്രശാന്തസ്യ പരമാത്മാ സമാഹിതഃ

ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖേഷു തഥാ മാനാവമാനയോഃ.*

7

ജിതാത്മനഃ	മനസ്സിനെ ജയിച്ചവനായും
പ്രശാന്തസ്യ	കാമക്രോധാദികളെ അടക്കിയവനായും
	മിരിക്കുന്നവന്റെ
(ഏദി)	ഏദയത്തിൽ
ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖേഷു	ശീതഃതാഷ്ണസുഖദുഃഖപ്രാപ്തിയിലും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
മാനാവമാനയോഃ	മാനാവമാനപ്രാപ്തിയിലും
പരമാത്മാ	പരമാത്മാ
സമാഹിതഃ	സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

മനസ്സിനെ ജയിച്ചും കാമക്രോധാദികളെ അടക്കിയുമിരിക്കുന്നവന്റെ ഏദയത്തിൽ പരമാത്മാ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. (അവൻ) ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖപ്രാപ്തിയിലും അപ്രകാരംതന്നെ മാനാവമാനപ്രാപ്തിയിലും സമനാകുന്നു. (അല്ലെങ്കിൽ, ജിതാത്മനഃ പ്രശാന്തസ്യ=മനസ്സിനെ ജയിച്ചവനും രാഗാദിരഹിതനുമായവന്റെ; ആത്മാ=മനസ്സ്. ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖേഷു

* 'മാനാവമാനയോഃ' എന്നു പാഠാന്തരം.

[സരീസ അപി]=ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖപ്രാപ്തിയിലും; തഥാ = അപ്രകാരംതന്നെ; താനാവമാനയോഃ=താനാവമാനപ്രാപ്തിയിലും; പരം=അതിയായി; സമാഹിതഃ=സ്വാത്മാവിൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടി ഇരിക്കുന്നു.)

[ശം-ഭാ] ദേഹേന്ദ്രിയമനോബുദ്ധിയാദിയെ ജയിച്ചവനും പ്രസന്നാന്തഃകരണനുമായ സന്ന്യാസികു പരമാർത്ഥ സാക്ഷാൽ ആത്മഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു. എന്നുതന്നെയല്ല, അവൻ ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖങ്ങളിലും പൂജാപരിഭവങ്ങളിലും സമഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതുമാണ്.

ജ്ഞാനവിജ്ഞാനതൃപ്താത്മാ കൂടസ്ഥോ വിജിതേന്ദ്രിയഃ

യഃ ക്ത ഇത്യുച്യതേ യോഗീ സമലോഷ്യാശ്ചകാഞ്ചനഃ. 8

ജ്ഞാനവിജ്ഞാനതൃപ്താത്മാ ജ്ഞാനംകൊണ്ടും അപരോക്ഷാനുഭവംകൊണ്ടും തൃപ്തിപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയവനും

കൂടസ്ഥഃ നിർവ്വികാരനും

വിജിതേന്ദ്രിയഃ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം ജയിച്ചവനും

സമലോഷ്യാശ്ചകാഞ്ചനഃ മണ്ണാങ്കുട്ട, കല്പ്, സ്വർണ്ണം ഇവയെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നവനുമായ

യോഗീ ജ്ഞാനയോഗി

യഃ ക്തഃ ഇതി ഉച്യതേ യോഗാശ്രവണന പായപ്പെടുന്നു.

(ശാസ്ത്രോപദേശംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന) ജ്ഞാനം, (അതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന) അപരോക്ഷാനുഭവം, ഇവയെക്കൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയവനും, നിർവ്വികാരനും, ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം ജയിച്ചവനും, മണ്ണാങ്കുട്ട, കല്പ്, സ്വർണ്ണം ഇവയെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നവനും ആയ യോഗി യോഗാശ്രവണനെ പായപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] ജ്ഞാനം=ശാസ്ത്രോക്തപദാർത്ഥങ്ങളുടെ പരിജ്ഞാനം. വിജ്ഞാനം = ശാസ്ത്രജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള

സ്വാനുഭവം. കൂടസ്ഥൻ—അപ്രകംപൻ (നിശ്ചലൻ). ശേഷം സ്വപ്നം.

അതിന്നും പുറമെ—

സുഹൃന്ദിത്രാര്യദാസീനമദ്ധ്യസ്ഥഭേഷ്യബന്ധുഷു

സാധുഷപി ച പാപേഷു സമബുദ്ധിർവിശിഷ്യതേ. 9

സുഹൃന്ദിത്രാര്യദാസീന— സുഹൃത്തു്, മിത്രം, ശത്രു, ഉദാസീന മദ്ധ്യസ്ഥഭേഷ്യബന്ധുഷു നൻ, മദ്ധ്യസ്ഥൻ, ഭേഷ്യത്തിന്നു വിഷയമായിട്ടുള്ളവൻ, സംബന്ധി ഇവരിലും

സാധുഷു അപി

സദാചാരന്മാരിലും

പാപേഷു ച

ദുരാചാരന്മാരിലും

സമബുദ്ധിഃ

സമമായ (രാഗഭേഷ്യശൂന്യമായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ

വിശിഷ്യതേ

വിശിഷ്ടനാകുന്നു.

സുഹൃത്തു്, മിത്രം, ശത്രു, ഉദാസീനൻ, മദ്ധ്യസ്ഥൻ, ഭേഷ്യത്തിന്നു വിഷയൻ, സംബന്ധിഇവരിലും, സദാചാരന്മാരിലും, ദുരാചാരന്മാരിലും സമമായ (രാഗഭേഷ്യ ശൂന്യമായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ വിശിഷ്ടനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] സുഹൃത്തു് = പ്രത്യുപകാരത്തെ അപേക്ഷിക്കാതെ ഉപകാരംചെയ്യുന്നവൻ; മിത്രം=സ്നേഹത്തോടുകൂടിയവൻ; അരി=ശത്രു; ഉദാസീനൻ=ഒരു പക്ഷത്തിലും നില്ക്കാത്തവൻ; മദ്ധ്യസ്ഥൻ=വിരോധികളായ ഇരുകക്ഷിക്കാക്കും ഹിതത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ; ഭേഷ്യൻ=തനിക്കു് അപ്രിയൻ; ബന്ധു=തനിക്കു പ്രിയമായിട്ടുള്ളവൻ (സംബന്ധി); സാധു=ശാസ്ത്രത്തെ അനുവർത്തിക്കുന്നവൻ; പാപി=പ്രതിഷിദ്ധകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ; സമബുദ്ധി=ഇവരിലെല്ലാവരിലും സമബുദ്ധിയായവൻ—എന്തു കർമ്മം (സാരമില്ല) എന്നിങ്ങനെ യാതൊന്നിലും ബുദ്ധിയെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കാതെയിരിക്കുന്നവൻ—എന്നർത്ഥം. വിശിഷ്യതേ =വിശിഷ്ടനാകുന്നു. 'വിമുച്യതേ' എന്നു പാഠാന്തരം. യോഗാശ്രവണന്മാരിൽ എല്ലാവരിലും വെച്ചു് ഉത്തമൻ എന്നർത്ഥം.

അതു മേതുവായിട്ട് ഉത്തമഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതിന്നു—

യോഗീ യുജിത സതതമാത്മാനം രഹസി സ്ഥിതഃ

ഏകാകീ യതചിത്താത്മാ നിരാശീരപരിഗ്രഹഃ.

10

യതചിത്താത്മാ ദേഹം മനസ്സ് ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ഇവയെ
അടക്കിയവനായും

നിരാശീഃ ആശയില്ലാത്തവനായും (നിരാകാഷേ
നായും)

അപരിഗ്രഹഃ തനിക്കുവേണ്ടി (കർവീനത്തെ ഒഴിച്ചു)
ഒരു വസ്തുവിനേയും സൂക്ഷിക്കാത്തവ
നായതിരിക്കുന്ന

യോഗീ യോഗാശ്രദ്ധൻ

ഏകാകീ (സൻ) സംഗതനൃനായിട്ട്

രഹസി വിജനപ്രദേശത്തു് (ഏകാന്തത്തിൽ)

സ്ഥിതഃ സ്ഥിരമായി ഇരുന്നുകൊണ്ടു്

ആത്മാനം മനസ്സിനെ

സതതം എപ്പോഴും

യുജിത സമാധിയിലുറപ്പിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

മനസ്സ് ദേഹം ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ഇവയെ സ്വാധീനപ്പെടുത്തിയവ
നായും, ആശയില്ലാത്തവനായും, തനിക്കായി ഒരു വസ്തുവി
നേയും സൂക്ഷിച്ചുവെക്കാത്തവനായും ഇരിക്കുന്ന യോഗാശ്രദ്ധൻ
ഏകാകിയായി വിജനപ്രദേശത്തു സ്ഥിരമായിരുന്നുകൊണ്ടു
മനസ്സിനെ എപ്പോഴും സമാധിയിലുറപ്പിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

[ശ്ലോകം] യോഗിയായവൻ—ധ്യാനം ചെയ്യുന്നവൻ—
അന്യസഹായം കൂടാതെ ഗിരിഗുഹാദിവിജനപ്രദേശത്തു
പോയി അന്തഃകരണത്തെ സമാധിയിലുറപ്പിക്കണം.
'ഏകാകീ' (=അസഹായൻ) എന്ന വിശേഷണംകൊണ്ടു്
അവൻ സന്നിദാസത്തെ ചെയ്യേണമെന്നർത്ഥമാകുന്നു. യതചിത്താ
ത്മാ=അന്തഃകരണത്തെയും ദേഹത്തെയുമടക്കിയിരിക്കുന്നവൻ.
നിരാശീഃ—തൃപ്തിയെ തൃജിച്ചിരിക്കുന്നവൻ. അപരിഗ്രഹഃ=
പരിഗ്രഹശൂന്യൻ. സന്നിദാസിയായാലും പോരോ, സമാധിയെ
ശീലിക്കുന്ന കാലത്തിൽ അവൻ സർവ്വസ്വത്തെയും—

കൗപീനാച്ഛാദനാദികളിൽകൂടി സക്തിയെ—ഉപേക്ഷിക്കേണമെന്നുകൂടി 'അപരിഗ്രഹഃ' എന്ന പദംകൊണ്ടർത്ഥമാകുന്നു.

യോഗത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവൻ യോഗസാധനമായി വിധിപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ആസനം, ആഹാരം, വിഹാരം മുതലായവയുടെ നിയമത്തെപ്പറ്റിയും യോഗത്തെ പ്രാപിച്ചവന്റെ വക്ഷണത്തെപ്പറ്റിയും, തൽഫലത്തെപ്പറ്റിയും ഇനി പറയുന്നതിന്നാരോരംഭിക്കുന്നു. അവയിൽ ആദ്യം ആസനത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

ശുദ്ധ ഭേദേ പ്രതിഷ്ഠാപ്യ സ്ഥിരമാസനമാത്മനഃ
നാത്യുച്ഛിതം നാതിനീചം ചേലാജിനകശോത്തരം 11

തത്രൈകാഗ്രം മനഃ കൃതാ യതചിത്തേന്ദ്രിയക്രിയഃ
ഉപവിശ്യാസനേ യഞ്ജയാദ്യോഗമാത്മവിശുദ്ധയേ. 12

ശുദ്ധ	പരിശുദ്ധമായ
ഭേദേ	സ്ഥാനത്തു് (സ്ഥലത്തു്)
നാത്യുച്ഛിതം	അധികമുയരത്തിലല്ലാതേയും
നാതിനീചം	അധികം താഴ്ന്നല്ലാതേയും
ചേലാജിന	കുശ, (വ്യാഘ്രം മുതലായതിന്റെ)
കശോത്തരഃ	തോൽ, വസ്ത്രം ഇവയെ ക്രമത്തിൽ
	മീതേയ്ക്കുമീതേ ഇട്ടതായും
സ്ഥിരം	ഇളക്കമില്ലാത്തതായുമുള്ള
ആത്മനഃ ആസനം	തന്റെ ആസനത്തെ
പ്രതിഷ്ഠാപ്യ	സ്ഥാപിച്ചിട്ടു്
തത്ര ആസനേ	ആ ആസനത്തിൽ
ഉപവിശ്യ	ഇരുന്നു്
മനഃ	മനസ്സിനെ
ഏകാഗ്രം	വിഷേപരഹിതമാക്കി (ഒരേ നിലയിൽ)
കൃതാ	ചെയ്തിട്ടു് (ഉറപ്പിച്ചിട്ടു്)
യതചിത്തേന്ദ്രിയ	മനസ്സിന്റേയും മിത്രീയങ്ങളുടേയും
ക്രിയഃ	പ്രവൃത്തികളെ അടക്കിയവനായി
ആത്മവിശുദ്ധയേ	മനസ്സിന്റെ ഉപശാന്തിക്കായി കൈക്കൊണ്ടു്

യോഗം
യുജ്യതാൻ

യോഗത്തെ (ബ്രഹ്മധ്യാനത്തെ)
അഭ്യസിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

പരിശുദ്ധമായ സ്ഥലത്തു് അധികമുയരമില്ലാതേയും, അധികം താഴ്ന്നതല്ലാതേയും, കശ, തോൽ, വസ്ത്രം ഇവയെ ക്രമത്തിൽ മീതേയ്ക്കുമീതേ ഇട്ടതായും, സ്ഥിരമായുള്ള തന്റെ ആസനത്തെ സ്ഥാപിച്ചിട്ടു് ആ ആസനത്തിൽ ഇരുന്നു മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കിട്ടു് മനസ്സിന്റേയും ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടേയും വ്യാപാരങ്ങളെ അടക്കിയവനായി മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു ബ്രഹ്മധ്യാനത്തെ ചെയ്യേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ശുചൗ ദേശേ=സ്വഭാവേന ശുദ്ധമായിട്ടുള്ളതോ, അല്ലെങ്കിൽ ശുദ്ധമാക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതോ ആയ സ്ഥാനത്തു്; ചേലാജിനകശോത്തരം....യുജ്യതാൻ=എല്ലാവരിലും അടിയിൽ കശ, അതിന്റെ മീതെ തോൽ, അതിന്റെ മേലെ വസ്ത്രം എന്നീ ക്രമത്തിൽ ആസനത്തെ സ്ഥാപിച്ചു് അതിന്മേലിരുന്നു കൊണ്ടു് സർവ്വവിഷയങ്ങളിൽനിന്നും മനസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിച്ചു് ഒരേ നിലയിൽ ഉറപ്പിച്ച ചിത്തേന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കി മനഃശുദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു യോഗത്തെ അഭ്യസിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

ബാഹ്യസാധനമായിരിക്കുന്ന ആസനത്തെപ്പറ്റി പറഞ്ഞു. ഇനി ദേഹത്തിന്റെ സ്ഥിതി എങ്ങനെയായിരിക്കേണമെന്നു പറയുന്നു:

സമം കായശിരോഗ്രീവം ധാരയന്നചലം സ്ഥിരഃ
സംപ്രേക്ഷ്യ നാസികാഗ്രം സ്വം ടിശശ്ചാനവലോകയൻ. 13
പ്രശാന്താത്മാ വിഗതഭീഃ ബ്രഹ്മചാരിവ്രതേ സ്ഥിതഃ
മനഃ സംയമ്യ മച്ചിത്തോ യുക്ത ആസീത മൽപരഃ. 14

യുക്തഃ	യോഗിയായവൻ
കായശിരോഗ്രീവം	ദേഹം കഴുത്തു് തല ഇവയെ
അചലം	ചലിക്കാതെ
ധാരയൻ	ധരിച്ചുകൊണ്ടു്
സ്ഥിരഃ	അത്യന്തം പരിശുദ്ധനായിട്ടു് (നിശ്ചലനായിട്ടു്)

സ്വ.	തന്റെ
നാസികാഗ്രം	മുക്കിന്റെ തൂമ്പിനെ
സംപ്രേക്ഷ്യ	നോക്കിക്കൊണ്ടും
ദിശഃ ച	ദിക്കുകളെ
അനവലോകയൻ	നോക്കാതേയും
പ്രശാന്താത്മ	മനസ്സുമാധാനത്തെ പ്രാപിച്ചവനായി
വിഗതഭീഃ	ഭയരഹിതനായി
ബ്രഹ്മചാരിവ്രതേന്ദുമിതഃ	ബ്രഹ്മചാരിവ്രതത്തിലിരുന്ന കൊണ്ടും
മനഃ സംയമ്യ	മനസ്സിനെ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേ ശിപ്പിക്കാതെ അടക്കി
മച്ചിത്തഃ	എന്നിൽത്തന്നെ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പി ച്ചവനായും
മൽപരഃ	എന്നെത്തന്നെ പരമപുരുഷാത്മമാ യി വീചാരിക്കുന്നവനായും
ആസീത	ഇരിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

യോഗിയായവൻ, ദേഹം കഴുത്തു് തല ഇവ ഇളകാതെ വെച്ചു കൊണ്ടും, നിശ്ചലമായിരുന്നുകൊണ്ടും, സ്വനാസികയുടെ അഗ്രത്തേക്കു നോക്കിക്കൊണ്ടും, അഞ്ചുമിണ്ടും നോക്കാതെയും, ശാന്തമാനസനായും, നിർഭയനായും, ബ്രഹ്മചാരിവ്രതത്തിൽ നിഷ്ഠയോടെ ഇരിക്കുന്നവനായും, മനസ്സിനെ (വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിപ്പിക്കാതെ) അടക്കിക്കൊണ്ടും എന്നിൽത്തന്നെ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പിച്ചവനായും, എന്നെത്തന്നെ ധ്യാനംചെയ്യുന്നവനായും ഇരിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം.-3] കായശിരോഗ്രീവങ്ങളെ സമമായി വെച്ചാലും അവയ്ക്കു ചലനം വന്നേക്കാം. അതിനാലാണ് 'അചലം' എന്ന വിശേഷണം. സ്വം നാസികാഗ്രം സംപ്രേക്ഷ്യ=തന്റെ നാസികയുടെ അഗ്രത്തെ നോക്കുന്നപോലെയായി. ഇവിടെ 'പോലെ' (ഇവ) എന്ന ശബ്ദം ലോപിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നു. മുക്കിന്റെ തൂമ്പത്തേക്കു നോക്കണമെന്നല്ല ഇവിടെ വിധിച്ചിരിക്കുന്നത്. ദൃഷ്ടിയെ രൂപാദിവിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിച്ച് അന്തർമുഖമാക്കി നിർത്തുന്നതിനെപ്പറ്റിയാണ് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. അതു് അന്തഃകരണത്തി

ന്റെ സമാധാനത്തെ അപേക്ഷിച്ചാണിരിക്കുന്നത്. അതല്ലാതെ മൂക്കിന്റെ തുമ്പത്തേക്കുതന്നെ നോക്കണമെന്നാണ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതെങ്കിൽ എന്നാൽ മനസ്സിനെ അവിടെത്തന്നെയാണ് നിർത്തേണ്ടതു്; ആത്മാവിലല്ല. പക്ഷേ, 'ആത്മസംസ്ഥം മനഃ കൃതാ' എന്ന പറഞ്ഞിരിക്കുകൊണ്ടു മനസ്സിന്റെ സമാധാനം ആത്മാവിൽത്തന്നെയാണെന്നു തീർച്ചയാകുന്നു. അതിനാൽ 'ഇവ' ശബ്ദത്തിന്റെ ലോപംകൊണ്ടു 'സംപ്രേഷ്യ' എന്നതിന്നു ദൃഷ്ടിസന്നിപാതം (ദൃഷ്ടികളെ ഏകാഗ്രമാക്കുക) എന്നുതന്നെയാണ് അർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതു്. ദിശഃ ച അനവലോകയൻ=അങ്ങുമിങ്ങും നോക്കാതെയും. ബ്രഹ്മചാരിവ്രതേ സ്ഥിതഃ (ഭവേൽ) = ബ്രഹ്മചാരിയുടെ വ്രതത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവനായിരിക്കണം. ബ്രഹ്മചര്യം=ഗുരുശുശ്രൂഷ, ഭിക്ഷയെടുത്തുപജീവനം മുതലായവ. മനഃ സംയമ്യമൽപരഃ=മനസ്സിന്റെ വൃത്തികളെ അടക്കി പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ സദാ ചിന്തിക്കുന്നവനായും, എന്നെത്തന്നെ പരമായി വിചാരിക്കുന്നവനായും, സമാഹിതനായും ഇരിക്കണം. ഒരു രാഗിയായവൻ ഒരു സ്ത്രീയെത്തന്നെ സദാ വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിലും അവളെ അവൻ പരമായി വിചാരിക്കുന്നില്ല. തന്റെ രാജാവിനേയോ അല്ലെങ്കിൽ മഹാദേവനേയോ മാത്രമേ അവൻ പരമായി വിചാരിക്കുന്നുള്ളൂ. എന്നാൽ ഈ യോഗി എന്നെത്തന്നെ സദാ വിചാരിക്കുകയും, എന്നെത്തന്നെ പരമായി വിചാരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

ഇനി യോഗഫലത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

യുഞ്ജനേവം സദാത്മാനം യോഗീ നിയതമാനസഃ

ശാന്തിം നിർവാണപരമാം മത്സംസ്ഥാമധിഗച്ഛതി. 15

നിയതമാനസഃ	വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കാതെ നിരോധിക്കപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയ
യോഗീ	യോഗി
സദാ	എപ്പോഴും
ഏവം	മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം
ആത്മാനം	മനസ്സിനെ
യുഞ്ജൻ	സമാഹിതമാക്കിച്ചെയ്യുകൊണ്ടു് (ഒരേ നിലയിലുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു്)

നിർദ്വണ്ഡപരമാം യാതൊരവസ്ഥയിൽ മോക്ഷം പരമപ്രാപ്യമായിരിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്നു

മൽസംസ്ഥാം ഏന്റെ അധീനമായ ശാന്തിം സംസാരനിവൃത്തിരൂപമായ ശാന്തിയെ അധിഗച്ഛതി പ്രാപിക്കുന്നു.

മേൽ പറയപ്പെട്ടപ്രകാരം മനസ്സിനെ എപ്പോഴും സമാധിയ്കുവാൻ പറ്റിക്കൊണ്ട്, മനസ്സിനെ അടക്കിയിരിക്കുന്ന യോഗി മോക്ഷത്തെ പരമനിഷ്ഠമായിട്ടുള്ളതും ഏന്റെ അധീനത്തിലുള്ളതുമായ ശാന്തിയെ—സംസാരോപരമത്തെ— പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യുഞ്ജൻ—സമാധാനത്തെ ചെയ്തുകൊണ്ട്; ഏവം—മേൽ പറയപ്പെട്ടപ്രകാരം, നിർദ്വണ്ഡപരമാം—ഉപരതിയെ (മോക്ഷത്തെ); മൽസംസ്ഥാം—മധ്യീനമായ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇനി യോഗിക്കുള്ള ആഹാരാദി നിയമങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

നാത്യശ്നതസ്തു യോഗേന്ദ്രി ന ചൈകാന്തമനശ്നതഃ
ന ചാതിസപ്തശീലസ്യ ജാഗ്രതോ നൈവ ചാജ്ഞന. 16

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
യോഗഃ	സമാധി
അത്യശ്നതഃ	അതിഭക്ഷണം ചെയ്യുന്നവൻ
ന തു അസ്തി	ഇല്ല
ഏകാന്തം അനശ്നതഃ	അശേഷം ഭക്ഷിക്കാത്തവനും
ന	ഇല്ല
ജാഗ്രതഃ ച	ഉത്സാഹിതരിക്കുന്നവനും
ന ഏവ	ഇല്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, അധികം ഭക്ഷിക്കുന്നവനു സമാധി സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല. അപ്രകാരംതന്നെ അശേഷം ഭക്ഷിക്കാത്തവനും, അധികം ഉറക്കമുള്ളവനും, ലേശമുത്സാഹത്തവനും ധ്യാന യോഗം സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല.

[ശം-ഭാ] അഭുവില്ലാതെ ഭക്ഷിക്കുന്നവനാണ് അത്യശ്നൻ. അത്യശ്നനും അശേഷം ഭക്ഷിക്കാത്തവനും യോഗം സിദ്ധി

കുന്നതല്ല. ഇതിന്നു ശ്രുതി — ‘‘യദു ഹ വാ ആത്മസമീതമന്നം തദവതി, തന്നഹിനസ്തി. യൽ ഭൂയോ ഹിനസ്തി തദ്യൽ കനീ യോ ന തദവതി’’ (=ഒരുവൻ തനിക്കു വേണ്ട അന്നത്തെ മാത്രം ഭക്ഷിക്കുന്നതായാൽ അതു അവനെ രക്ഷിക്കുന്നു, ദോഷത്തെ ചെയ്യുന്നില്ല. വേണ്ടതിലധികം ഭക്ഷിച്ചാൽ അതു ദോഷത്തെ ചെയ്യുന്നു. വേണ്ടതിൽ കുറച്ചു ഭക്ഷിച്ചാൽ രക്ഷിക്കുന്നതുമില്ല.) (ശതപഥബ്രാഹ്മണം). അതിനാൽ യോഗീയാ യവൻ തനിക്കു വേണ്ടതിൽ അധികമോ കുറച്ചോ ഭക്ഷിക്കരുതു്. അല്ലെങ്കിൽ അതിന്നിങ്ങനെ അർത്ഥം പറയാം: യോഗശാസ്ത്രത്തിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അന്നപരിമാണത്തിലധികം യോഗീയായവൻ ഭക്ഷിച്ചാൽ അവന്നു യോഗസിദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. ഭക്ഷണനിയമത്തെപ്പറ്റി ഇങ്ങനെ പറയുന്നു: ‘‘അദ്ധ്യമശനസ്യ സവ്യഞ്ജനസ്യ തൃതീയമുദകസ്യ തു, വായോഃ സഞ്ചരണാർത്ഥത്തു ചതുർത്ഥവശേഷയേൽ’’ (=ആമാശയത്തിന്റെ) പകുതിഭാഗം അന്നത്തിന്നും, നാലിലൊരു ഭാഗം ജലത്തിന്നും ആകുന്നു. ശേഷം നാലിലൊരു ഭാഗം വായുസഞ്ചാരത്തിന്നായിട്ടിടേണ്ടതാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ അധികമുറങ്ങുന്നവനും, ഉറക്കമില്ലാത്തവനും യോഗസിദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നതല്ല.

എന്നാൽ പിന്നെ എങ്ങനെയാണു യോഗസിദ്ധി ഉണ്ടാകുന്നതു്?—പറയുന്നു:

യുക്താഹാരവിഹാരസ്യ യുക്തചേഷ്ടസ്യ കർമ്മസ്യ	
യുക്തസ്വപ്നാവബോധസ്യ യോഗോ വേതി ദുഃഖഹാ.	17
യുക്താഹാരവിഹാരസ്യ മിതമായ ആഹാരത്തോടും വിഹാരത്തോടുംകൂടിയവനും	
കർമ്മസ്യ യുക്ത കർതവ്യകർമ്മങ്ങളിൽ നിയതമായ ചേഷ്ടസ്യ ചേഷ്ടയോടുകൂടിയവനും	
യുക്തസ്വപ്നാവബോധസ്യ നിയതമായ നിദ്രയോടും ജാഗരത്തോടും കൂടിയവനുമായവനു്	
യോഗഃ ധ്യാനയോഗം	
ദുഃഖഹാ ദുഃഖത്തെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതായി	
വേതി വേദിക്കുന്നു.	

മിതമായ ആഹാരവിഹാരങ്ങളോടുകൂടിയവനും, കർമ്മവ്യക്രമങ്ങളിൽ നിയതചേഷ്ടയോടുകൂടിയവനും, നിയതമായ നിദ്രയോടും ജാഗരത്തോടും കൂടിയവനുമായവനും ധ്യാനയോഗം ദുഃഖനിവർത്തകമായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മിതമായ ആഹാരത്തോടും നടക്കുക മുതലായ വിഹാരത്തോടുംകൂടിയവനും, കർമ്മങ്ങളിൽ നിയതചേഷ്ടയോടുകൂടിയവനും, നിയതകാലങ്ങളിൽ ഉറങ്ങി ഉണരുന്നവനുമായ യോഗിക്ക് യോഗം സർവ്വസംസാരദുഃഖങ്ങളെയും നശിപ്പിക്കുന്നതായി ഭവിക്കുന്നു.

എപ്പോഴാണ് അവൻ യുക്തനായി (മനസ്സമാധാനത്തോടുകൂടിയവനായി) ഭവിക്കുന്നത്?—പറയുന്നു:

യദാ വിനിയതം ചിത്തമത്ഥന്യേവാവതിഷ്ഠതേ
നിഃസ്പൃഹഃ സർവ്വകാമേഭ്യോ യുക്ത ഇത്യുച്യതേ തദാ. 18

യദാ എപ്പോൾ
വിനിയതം സ്വാധീനപ്പെടുത്തിക്കൂള്ള (നിരോധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള)

(യോഗിനഃ) ചിത്തം യോഗിയുടെ ചിത്തം.
ആത്മനി ഏവ പരബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ
അവതിഷ്ഠതേ നിശ്ചലമായി നില്ക്കുന്നുവോ
(യദാ) എപ്പോൾ
സർവ്വകാമേഭ്യഃ സകലകാമ്യവിഷയങ്ങളിൽനിന്നും
നിഃസ്പൃഹഃ ഇച്ഛയെ വിട്ടിരിക്കുന്നവനായി
രിക്കുന്നുവോ

തദാ അപ്പോൾ
യുക്തഃ ഇതി യോഗസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവനെന്നും
ഉച്യതേ പറയപ്പെടുന്നു.

എപ്പോൾ സ്വാധീനപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്ന യോഗിയുടെ മനസ്സിനെ ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ നിർത്തുന്നുവോ, എപ്പോൾ സകലകാമ്യവിഷയങ്ങളിൽനിന്നും ഇച്ഛയെ നിവർത്തിപ്പിച്ചവനായിരിക്കുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവൻ യോഗസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] വിനിയതം ചിത്തം—നല്ലവണ്ണം അടക്കപ്പെട്ട മനസ്സ്—ഏകാഗ്രതയെ പ്രാപിച്ച മനസ്സ്. ആത്മനി ഏവ

അവതിഷ്ഠതേ=ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിലുള്ള സകല വിചാരങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ചു ചിത്തം കേവലാത്മാവിൽത്തന്നെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. സർവ്വകാമേഷു നിഃസ്സ്പൃഹഃ=ദൃഷ്ടമായും അദൃഷ്ടമായുമുള്ള വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു തൃഷ്ണയെ വിട്ടിരിക്കുന്നവൻ. യുക്തഃ=സമാഹിതൻ.

യോഗിയുടെ സമാഹിതമായിരിക്കുന്ന ചിത്തത്തിന്നു് ഒരു ഉപമ പറയുന്നു:

യഥാ ദീപോ നിവാരതസ്ഥോ നേംഗതേ സോപമാ സ്ഥൂതാ യോഗിനോ യതചിത്തസ്യ യുജ്ജതോ യോഗമാത്മനഃ. 19

ആത്മനഃ യോഗം	ആത്മവിഷയമായ യോഗത്തെ (ആത്മധ്യാനത്തെ)
യുജ്ജതഃ	അഭ്യസിക്കുന്ന
യതചിത്തസ്യ	സ്വാധീനമായ മനസ്സോടുകൂടിയ (സംയതചിത്തനായ)
യോഗിനഃ	യോഗിക്കു്
നിവാരതസ്ഥഃ	കാറ്റില്ലാത്ത പ്രദേശത്തിരിക്കുന്ന
ദീപഃ	വിളക്കു്
യഥാ	എപ്രകാരം
ന ഇംഗതേ	ഇളകാതിരിക്കുന്ന
സാ ഉപമാ	ആ (ഉപമാ) ദൃഷ്ടാന്തം.
സ്ഥൂതാ	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു (ചിന്തിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു).

‘കാറ്റില്ലാത്ത ദിക്കിൽ വിളക്കു്’ എപ്രകാരം ചലിക്കുന്നില്ല യോഗി—ഇതു് ആത്മവിഷയമായ യോഗത്തെ അഭ്യസിക്കുന്ന ജിതമാനസനായിരിക്കുന്ന യോഗിക്കു ദൃഷ്ടാന്തമായി ചിന്തിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. (നിവാരതസ്ഥമായ ദീപം എപ്രകാരമോ അതുപോലെ ആത്മധ്യാനത്തെ അഭ്യസിക്കുന്ന ജിതമാനസനായിരിക്കുന്ന യോഗിയുടെ ചിത്തവും നിശ്ചലമായിരിക്കുന്നു വെന്നത്ഥം).

[ശം-ഭാ] സാ ഉപമാ സ്ഥൂതാ—ഈ ഉപമാ യോഗജ്ഞന്മാരാൽ—ചിത്തപ്രചാരദർശികളാൽ—ചിന്തിക്കപ്പെട്ടിരി

കുന്നു. ആത്മനഃ യോഗം യത്ജതഃ—സമാധിയെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവനും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇപ്രകാരം യോഗാഭ്യാസബലംകൊണ്ടു്, കാഠിന്യമുള്ള പ്രദേശത്തിലിരിക്കുന്ന വിളക്കുപോലെ ഏകാഗ്രമായി ഭവിച്ചിട്ടു്—

യത്രോപരമതേ ചിത്തം നിരഭം യോഗസേവയാ യത്ര ചൈവാത്മനാത്മാനം പശ്യന്നാത്മനി തുഷ്യതി. 20

യത്ര	ഏതവസ്ഥയിൽ
യോഗസേവയാ	യോഗാഭ്യാസംകൊണ്ടു്
നിരഭം	വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കപ്പെട്ട
ചിത്തം	മനസ്സു്
ഉപരമതേ	ഉപശമത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ
യത്ര ച	യാതൊരവസ്ഥയിൽ (യാതൊരു ചിത്തപരിപാകവിശേഷശക്തിയിൽ)
ആത്മനാ	ശുദ്ധമായ മനസ്സുകൊണ്ടു്
ആത്മാനം (ഏവ)	ആത്മാവിനെത്തന്നെ
പശ്യൻ	കണ്ടു് (സാക്ഷാൽ അപരോക്ഷമാക്കിട്ടു്)
ആത്മനി ഏവ	തന്റെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ
തുഷ്യതി	സന്തോഷിക്കുന്നുവോ (താൻ കൃതാർത്ഥനാകുന്നു എന്നിങ്ങനെ ആനന്ദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ).

യോഗാഭ്യാസംകൊണ്ടു് വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന മനസ്സു് യാതൊരവസ്ഥയിൽ ഉപശമത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ, യാതൊരവസ്ഥാവിശേഷത്തിൽ (യോഗിയായവൻ) ശുദ്ധമായ മനസ്സുകൊണ്ടു് ആത്മാവിനെ കണ്ടു് ആത്മാവിൽത്തന്നെ സന്തോഷിക്കുന്നുവോ ('തം യോഗസംജ്ഞിതം വിദ്യാൽ' [ശ്ലോ. 23] എന്ന നാലാമത്തെ ശ്ലോകത്തോടു് അന്വയിക്കുന്നു).

[ശം.-ഭാ] വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിപ്പിക്കാതെ സകലത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കപ്പെട്ട ചിത്തം ഏതു കാലത്തിൽ ഉപരതിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ, സമാധിപരിശുദ്ധമായ അന്തഃകര

ണംകൊണ്ടു പരമായിരിക്കുന്ന ചൈതന്യത്തെ—സർവ്വത്ര ജ്യോതിഃസ്വരൂപമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിൽ തന്നെ—കണ്ടിട്ടു് (സാക്ഷാൽക്കരിച്ചിട്ടു്) അവൻ തന്റെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ഏല്പോലു സത്തുഷ്ടനായിരിക്കുന്നുവോ.

സുഖമാത്യന്തികം യത്തൽ ബുദ്ധിഗ്രാഹ്യമതീന്ദ്രിയം.

വേരതി യത്ര ന ചൈവായം സ്ഥിതിശ്ചലതി തത്ത്വതഃ. 21

യത്ര ച	യാതൊരു അവസ്ഥാവിശേഷത്തിൽ
അയം.	ഈ യോഗി
യൽ	യാതൊന്നു്
അതീന്ദ്രിയം.	ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലാത്തതു്.
ബുദ്ധിഗ്രാഹ്യം.	ബുദ്ധിയാൽ (മാത്രം) അറിയത്തക്കതുമാകുന്നുവോ
തൽ	ആ
ആത്യന്തികം.	അന്തമില്ലാത്ത (നിത്യമായ)
സുഖം.	നിരതിശയസുഖത്തെ
വേരതി	അറിയുന്നുവോ
(യത്ര) സ്ഥിതിഃ	യാതൊരുവസ്ഥയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായിട്ടു്
തത്ത്വതഃ	ആത്മസ്വരൂപത്തിൽനിന്നു്
ന ഏവ ചലതി	ചലിക്കുന്നില്ലയോ.

യാതൊരുവസ്ഥാവിശേഷത്തിൽ ഇരിക്കുന്ന യോഗി, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലാത്തതു്, ബുദ്ധിയാൽ മാത്രം ഗ്രഹിക്കത്തക്കതു് നിത്യമായതു് ആയ നിരതിശയസുഖത്തെ അനുഭവിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവസ്ഥയിൽ സ്ഥിതിനായിട്ടു അവൻ ആത്മസ്വരൂപത്തിൽനിന്നു ചലിക്കുന്നില്ലയോ.

[ശം.-ഭാ] അയം=വിദ്വാനായവൻ; ബുദ്ധിഗ്രാഹ്യം = ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ അപേക്ഷകൂടാതെ ബുദ്ധിയാൽമാത്രം ഗ്രഹിക്കത്തക്കതു്; അതീന്ദ്രിയം=ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായിട്ടുള്ളതു്—വിഷയങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകാത്തതു് എന്നർത്ഥം; ആത്യന്തികം=അനന്തം; വേരതി=അനുഭവിക്കുന്നു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

യം ലബ്ധാ ചാപരം ലാഭം മന്യതേ നാധികം തതഃ

യസ്കിൻ സ്ഥിതോ ന ദുഃഖേന ഗുരുണാപി വിചാല്യതേ. 22

യം ലബ്ധാ യാതൊരു ആത്മസ്വരൂപത്തെ ലഭിച്ചിട്ടു
 തതഃ അതിലും മേലേ
 അപരം മരൊന്നിനെ
 അധികം ലാഭം അധികം പ്രയോജനകരമായി
 ന മന്യതേ വിചാരിക്കുന്നില്ലയോ
 യസ്മിൻ ച സ്ഥിതഃ യാതൊരുവസ്ഥാവിശേഷത്തിലിരിക്കുന്നവൻ
 ഗുരുണാ മഹത്തായ
 ദുഃഖേന അപി (ശീതോഷ്ണാദി) ദുഃഖത്തിനാലുംകൂടി
 ന വിചാല്യതേ ചലിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ.

യാതൊരു ആത്മസ്വരൂപത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടു അവൻ (പിന്നെ)
 അതിലും മേലേ മരൊന്നിനെ പ്രയോജനകരമായി വിചാരി
 കുന്നില്ലയോ, യാതൊരുവസ്ഥാവിശേഷത്തിലിരിക്കുന്നവൻ
 മഹത്തായ ദുഃഖത്താൽകൂടി ചലിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ.

[ശം-ഭാ] യം=യാതൊരു ആത്മലാഭത്തെ; യസ്മിൻ
 സ്ഥിതഃ=യാതൊരു ആത്മതത്ത്വത്തിലിരിക്കുന്നവൻ; ഗുരു
 ണാ ദുഃഖേന അപി = ശസ്ത്രനിപാതാദി ലക്ഷണമായ മഹ
 ത്തായ ദുഃഖത്താൽകൂടി. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

'യത്രോപരമതേ' ചിത്തം (അ. 6, ശ്ലോ. 20) എന്നു മുത
 ലുള്ള ശ്ലോകങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള വിശേഷണങ്ങളെ
 കൊണ്ടു വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്റെ അവസ്ഥാ
 വിശേഷമാകുന്നു യോഗം:

തം വിദ്യാദ്യുഃഖസംയോഗവിയോഗം യോഗസംജ്ഞിതം.
 സ നിശ്ചയേന യോക്തവ്യോ യോഗോ നിർവ്വിണ്ണചേതസാ.

23

ദുഃഖസംയോഗവിയോഗം വൈഷയികമായ സകല സുഖദുഃഖ
 ങ്ങളുടെ സംബന്ധത്തെ വേർപെടു
 ത്തുന്ന

തം ഇപ്രകാരമുള്ള അവസ്ഥാവിശേഷത്തെ

യോഗസംജ്ഞിതം യോഗമെന്ന പേരോടുകൂടിയതായി
 വിദ്യാൽ അറിയേണ്ടതാകുന്നു

സഃ യോഗഃ	അപ്രകാരമുള്ള യോഗം
നിശ്ചയേന	ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശജനിതമായ നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയും
അനിർദ്വിണ്ണചേതസാഃ	ചലിക്കാത്ത (നിർവ്വേദരഹിതമായ) മനസ്സോടുകൂടിയും
യോക്തവ്യഃ	അഭ്യസിപ്പിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

സകലഭുഃഖസംബന്ധത്തെ വേർപെടുത്തുന്ന ആ അവസ്ഥാ വിശേഷത്തെ യോഗമെന്ന പേരോടുകൂടിയതായി അറിയേണ്ടതാകുന്നു. ഈ യോഗം ചിത്തദാർഢ്യത്തോടുകൂടിയും ബുദ്ധി ക്ഷയം കൂടാതെയും അഭ്യസിപ്പിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഭുഃഖസംയോഗവിയോഗം തം യോഗം വിദ്യുൽ = ഭുഃഖസംബന്ധത്തിന്റെ വേർപാടായ അതിനെ യോഗമെന്ന പേരോടുകൂടി വിപരീതലക്ഷണമായി അറിയേണ്ടതാകുന്നു. യോഗഫലത്തെ ഉപസംഹരിച്ചിട്ട് യോഗത്തിന്നു ചിത്തദാർഢ്യവും നിർവ്വേദരാഹിത്യവും, സാധനങ്ങളാണെന്നു കാണിപ്പാൻ വേണ്ടി യോഗം അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്നു് ഇനിയും ഉപദേശിക്കുന്നു: സഃ യോഗഃ = യഥോക്തഫലത്തോടുകൂടിയ ആ യോഗം; നിശ്ചയേന = അദ്ധ്യവസായംകൊണ്ടും; അനിർദ്വിണ്ണചേതസാ = നിർവ്വേദരഹിതമായ മനസ്സോടുകൂടിയും; യോക്തവ്യഃ = ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

സകല്പപ്രവോൻ കാമാംസ്കൃതപാ സത്യാനശേഷതഃ

മനസൈവേന്ദ്രിയഗ്രാമം വിനിയമ്യ സമന്തതഃ 24

സകല്പപ്രവോൻ	സകല്പംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന
സത്യാൻ കാമാൻ	(യോഗത്തിന്നു പ്രതികൂലങ്ങളായ) സകല കാമങ്ങളേയും
അശേഷതഃ	തീരെ (വാസനാസഹിതം)
ത്യക്തപാ	ഉപേക്ഷിച്ചിട്ട്
മനസാ ഏവ	(വിഷയങ്ങളിൽ ദോഷത്തെ ദർശിക്കുന്നതായ) മനസ്സുകൊണ്ടു തന്നെ
ഇന്ദ്രിയഗ്രാമം	ഇന്ദ്രിയസമൂഹത്തെ

സമന്തതഃ സകല വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും
വിനിയമ്യ നിവർത്തിപ്പിച്ചു
(യോഗഃ യോക്തവ്യഃ) യോഗമഭ്യസിക്കപ്പെടേണ്ടതാ
കുന്നു.

സങ്കല്പംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന സകല വിഷയയുക്തങ്ങളേയും
വാസനാസഹിതമുപേക്ഷിച്ചു മനസ്സുകൊണ്ടുതന്നെ ഇന്ദ്രിയ
സമൂഹത്തെ സകലവിഷയങ്ങളിൽ നിന്നു നിവർത്തിപ്പിച്ചു
യോഗത്തെ അഭ്യസിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] മനസാ=വിവേകത്തോടുകൂടിയ മനസ്സുകൊണ്ട്.
ശേഷം സ്വപ്നം.

ശന്നൈഃ ശന്നൈരപരമേൽ ബുദ്ധ്യാ യുതിഗൃഹീതയാ
ആത്മസംസ്ഥം മനഃ കൃത്വാ ന കിഞ്ചിദപി ചിന്തയേൽ 25

യുതിഗൃഹീതയാ ധാരണകൊണ്ടു വശീകരിക്കപ്പെട്ട
ബുദ്ധ്യാ ബുദ്ധികൊണ്ട്
മനഃ മനസ്സിനെ
ആത്മസംസ്ഥം ആത്മാവിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യു
ന്നതാക്കി (നിശ്ചലമാക്കി)
കൃത്വാ ചെയ്തു
ശന്നൈഃ ശന്നൈഃ ക്രമത്തിലുള്ള അഭ്യാസംകൊണ്ട്
ഉപരമേൽ (മനസ്സിനെ ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിൽ
നിന്നും പിന്നെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽ
നിന്നും) നിവർത്തിപ്പിക്കേണ്ടതാകുന്നു
കിഞ്ചിൽ അപി ന ഒന്നിനേയും വിചാരിക്കാതെയിരി
ചിന്തയേൽ കേണ്ടതാകുന്നു.

ധാരണകൊണ്ടു സ്വാധീനപ്പെടുത്തിയ ബുദ്ധികൊണ്ടു മനസ്സി
നെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ഇരുത്തി ക്രമേണ ഉപരതിയെ
ശീലിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഒന്നുംതന്നെ വിചാരിക്കാതെയുമിരി
ക്കേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] യുതിഗൃഹീതയാ ബുദ്ധ്യാ=ദൈര്യത്തോടുകൂടിയ
ബുദ്ധികൊണ്ട്; ആത്മസംസ്ഥം മനഃ കൃത്വാ=‘എല്ലാം
ആത്മാവാൺ’, അതല്ലാതെ വേറെ ഒന്നുമില്ല’ എന്നിങ്ങനെ

ഇള്ള വിചാരംകൊണ്ടു മനസ്സിനെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ഇരത്തീട്ടു; ന കിഞ്ചിദപി ചിന്തയേൽ—ഒന്നുംതന്നെ വിചാരിക്കരുതു. (ഇതാണു യോഗത്തിന്റെ പരമവിധി. ഇതാണു യോഗത്തിന്റെ പരമാവധി.)

മനസ്സിനെ ആത്മാവിൽത്തന്നെ ഇരത്തുവാൻ ശ്രമിക്കുന്ന യോഗി—

യതോ യതോ നിശ്ചരതി മനശ്ചഞ്ചലമസ്ഥിരം
തതസ്തതോ നിയമ്യൈതദാത്മന്യേവ വശം നയേൽ. 26

പഞ്ചലം സ്വഭാവേന പലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു.
അസ്ഥിരം സ്ഥിരമല്ലാത്തതു. ആയ (വ്യവസ്ഥയി
ല്ലാത്തതുമായ)

മനഃ	മനസ്സ്
യതഃ യതഃ	ഏതേതു വിഷയത്തിൽ
നിശ്ചരതി	പ്രവേശിക്കുന്നുവോ (നിഗ്രമിക്കുന്നുവോ)
തതഃ തതഃ	അതാതു വിഷയത്തിൽനിന്നു്
ഏതൽ	ഈ മനസ്സിനെ
നിയമ്യ	(പ്രത്യാഹരിച്ചിട്ടു്) നിവർത്തിപ്പിച്ചിട്ടു്
ആത്മനി ഏവ	ആത്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ
വശം നയേൽ	സ്ഥിരമായി നിർത്തണം.

പപലസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയതു. വ്യവസ്ഥയില്ലാത്തതുമായ മനസ്സ് ഏതേതു വിഷയത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നുവോ അതാതു വിഷയത്തിൽനിന്നു് ഈ മനസ്സിനെ പ്രത്യാഹരിച്ചു് തന്റെ ആത്മസ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിരമായി നിർത്തേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] സ്വാഭാവികമായ ഭോഷത്താൽത്തന്നെ പഞ്ചലമായും അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അസ്ഥിരമായുമിരിക്കുന്ന മനസ്സ് ഏതേതു ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങൾനിമിത്തമാണു് നിഗ്രമിക്കുന്നതു് അതാതു വിഷയങ്ങളിൽനിന്നുതന്നെ മനസ്സിനെ, പരമാത്മനിരൂപണംകൊണ്ടു വിഷയങ്ങളെ ആഭാസമാക്കിച്ചെത്തും (അവയുടെ മിഥ്യാത്വത്തെ അറിഞ്ഞും), അവയിൽ വൈരാഗ്യഭാവംകൊണ്ടും, നിവർത്തിപ്പിച്ചു് ആത്മാവിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിപെടുത്തേണ്ടതാകുന്നു. ഇപ്രകാരമുള്ള യോഗാഭ്യാസബലം

കൊണ്ടു യോഗിയുടെ മനസ്സ് ആത്മാവിൽത്തന്നെ ശാന്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

പ്രശാന്തമനസ്. ഹേതും യോഗിനം സുഖമുത്തമം

ഉപൈതി ശാന്തരജസ്. ബ്രഹ്മഭൂതമകല്പമപി.

27

ശാന്തരജസ്. രജോഗുണമാറിരിക്കുന്നവനും

പ്രശാന്തമനസ്. ശാന്തമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനും

അകല്പമപി. പാപരഹിതനും (കല്പമപിരഹിതനും)

ബ്രഹ്മഭൂതം. ബ്രഹ്മത്വത്തെ പ്രാപിച്ചവനും ആയ (ജീവ നുക്കത്തമായ)

ഏകം യോഗിനം. ഇപ്രകാരമുള്ള യോഗിയെ

ഉത്തമം സുഖം. ശ്രേഷ്ഠമായ സമാധിസുഖം.

ഉപൈതി ഹി. സ്വയമേവ പ്രാപിക്കുന്നു (എന്നതു് വേദ പ്രസിദ്ധമാകുന്നു).

രജോഗുണമാറവനും, ശാന്തമനസ്സനും, കല്പമപിരഹിതനും, ബ്രഹ്മത്വത്തെ പ്രാപിച്ചവനുമായ ഇപ്രകാരമുള്ള യോഗിയെ ഉത്തമമായ സമാധിസുഖം താനേ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ശാന്തരജസ്.=രാഗാദിക്ലേശവിഷയങ്ങളാറിരിക്കുന്നവനും; പ്രശാന്തമനസ്.=വളരെ ശാന്തമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനും; ബ്രഹ്മഭൂതം = സകലവും ബ്രഹ്മംതന്നെയെന്നുള്ള നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവനും — ജീവനുക്കനും; അകല്പമപി.=ധർമ്മാധർമ്മാഭിമുഖീതനും ആയ; ഏകം യോഗിനം = ഈ യോഗിയെ; ഉത്തമം സുഖം.=നിരതിശയമായ സുഖം; ഉപൈതി.=പ്രാപിക്കുന്നു.

യുഞ്ജനേവം സദാത്മാനം യോഗീ വിഗതകല്പമപി:

സുഖേന ബ്രഹ്മസംസ്पर्ശമത്യന്തം സുഖമഗ്നതേ.

28

ഏവം. ഇപ്രകാരം

സദാ. എപ്പോഴും

ആത്മാനം. മനസ്സിനെ

യുഞ്ജൻ. സ്വാധീനമാക്കിക്കൊണ്ടു് (വശീകരിച്ചിട്ടു്)

വിഗതകല്പമപി: പാപം തീരെ ക്ഷയിച്ചിരിക്കുന്ന

യോഗീ	യോഗീ
സുഖേന	പ്രയാസംകൂടാതെ
ബ്രഹ്മസംസ്കൃതം	(അവിദ്യാനിവർത്തകമായ) ബ്രഹ്മസാക്ഷാൽക്കാരമാകുന്ന
അത്യന്തം സുഖം	ഏല്പാറില്ലംവെച്ചു ഉത്തമമായ സുഖത്തെ
അശ്നന്തേ	പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരം എപ്പോഴും മനസ്സിനെ സ്വാധീനമാക്കിക്കൊണ്ടു പാപരഹിതനായ യോഗി പ്രയാസംകൂടാതെതന്നെ ബ്രഹ്മസാക്ഷാൽക്കാരമായ ഉത്തമസുഖത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു (ജീവന്മുക്തനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം-ഭാ] ഏവം = മുൻപറയപ്പെട്ട ക്രമത്തിൽ; സദാ = (യോഗത്തിനു പ്രതിബന്ധമായി ഭവിക്കുന്ന രാഗദോഷാദികൾ കൂടാതെ) എപ്പോഴും; അത്യന്തം സുഖം = ഉൽകൃഷ്ടമായ സുഖത്തെ—നിരതിശയമായ സുഖത്തെ; അശ്നന്തേ = പ്രാപിക്കുന്നു. ശേഷം സ്തപ്തം.

സപ്തസംസാരനാശത്തിന്നു കാരണമായ യോഗഫലത്തെ അതായതു ബ്രഹ്മൈകത്വദർശനത്തെപ്പറ്റി ഇനി പറയുന്നു:

സപ്തഭൂതസ്ഥമാത്മാനം സപ്തഭൂതാനി ചാത്മനി
ഈക്ഷതേ യോഗയുക്താത്മാ സപ്തത്ര സമദർശനഃ. 29

യോഗയുക്താത്മാ	സമാഹിതചിത്തനം. (ധ്യാനയോഗത്തിൽത്തന്നെ മനസ്സോടുകൂടിയവനും)
സപ്തത്ര	(ബ്രഹ്മാമൃതൽ സ്തംബപര്യന്തമുള്ള) സകല വസ്തുക്കളിലും
സമദർശനഃ	സമമായി ബ്രഹ്മഭാവത്തെ കാണുന്നവനുമായ യോഗി
ആത്മാനം	തന്നെ (ആത്മാവിനെ)
സപ്തഭൂതസ്ഥം	സകല ഭൂതങ്ങളിലുമിരിക്കുന്നതായും
ആത്മനി	തന്നിൽ (ആത്മാവിൽ)
സപ്തഭൂതാനി ച	സകല ഭൂതങ്ങളുമിരിക്കുന്നതായും
ഈക്ഷതേ	കാണുന്നു.

സമാഹിതചിത്തനം, (ബ്രഹ്മാമൃതൽ സ്തംബപര്യന്തമുള്ള) സകല വസ്തുക്കളിലും സമമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ കാണുന്നവനുമായ

യോഗി, (തന്റെ) ആത്മാ സകലഭൂതങ്ങളിലുമിരിക്കുന്നുവെന്നും, (തന്റെ) ആത്മാവിൽ സകലഭൂതങ്ങളുമിരിക്കുന്നുവെന്നും കാണുന്നു.

[ശംഭോ] യോഗയുക്താത്മാ = സമാഹിതമായിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണത്തോടുകൂടിയവൻ; സർവ്വത്ര സമഭംഗഃ=ബ്രഹ്മാ മുതൽ സ്ഥാവരാനും പലവിധമായിരിക്കുന്ന (പല വിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന) സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും ഏകമായും നിർദ്വിശേഷമായും വികാരരഹിതമായുമുള്ള ബ്രഹ്മാത്തെകത്വവിഷയമായ ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവൻ (ബ്രഹ്മഭാവത്തെ മാത്രം ഭംഗിക്കുന്നവൻ); ആത്മാനം=തന്റെ ആത്മാവിനെ; സർവ്വഭൂതസ്ഥം =സകലഭൂതങ്ങളിലും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതായും; ആത്മനി =സ്വാത്മാവിൽ; സർവ്വഭൂതാനി ച=സകലഭൂതങ്ങളും ഐക്യത്തെ പ്രാപിച്ചതായും; ഇക്ഷ്വരേ=കാണുന്നു.

ഇങ്ങനെയുള്ള ആത്മൈകത്വഭംഗത്തിന്റെ ഫലത്തെ പറയുന്നു:

യോ മാം പശ്യതി സർവ്വത്ര സർവ്വം ച മയി പശ്യതി

തസ്യാഹം ന പ്രണശ്യാമി സ ച മേ ന പ്രണശ്യതി. 30

യഃ	യാതൊരുവൻ
സർവ്വത്ര	സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും
മാം	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ
പശ്യതി	കാണുന്നുവോ
സർവ്വം ച	സർവ്വപ്രാണികളേയും
മയി	എന്നിൽ
(യഃ)	യാതൊരുവൻ
പശ്യതി	കാണുന്നുവോ
തസ്യ	അവൻ
അഹം	ഞാൻ
ന പ്രണശ്യാമി	അഭ്യസ്യനായി ഭവിക്കുന്നില്ല
സഃ ച	അവനും
മേ	എനിക്കു്
ന പ്രണശ്യതി	അഭ്യസ്യനായി ഭവിക്കുന്നില്ല.

യാതൊരുവൻ സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നേയും, (അപ്രകാരംതന്നെ) സകല പ്രാണികളേയുമെന്നി

ലും, കാണുന്നുവോ അവൻ ഞാൻ അടുശ്വനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. (അവൻ ഞാൻ പ്രത്യക്ഷനായിട്ടു കൃപാദൃഷ്ടികൊണ്ട് അവനെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം.-ഭാ] സർവ്വത്തിന്നുമാർത്ഥവായും വാസുദേവനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ എവൻ സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും കാണുന്നുവോ, (അപ്രകാരംതന്നെ) ബ്രഹ്മാദിസ്തംബപര്യന്തമുള്ള സകലഭൂതങ്ങളേയും സർവാർത്ഥവായ എന്നിൽ ഏവൻ കാണുന്നുവോ, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആത്മൈകത്വദർശിക്ക് ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ പരോക്ഷമായി ഭവിക്കുകയില്ല. (പ്രത്യക്ഷമായിത്തന്നെ ഇരിക്കും എന്നർത്ഥം). അങ്ങനെയുള്ള വിദ്വാൻ വാസുദേവനായിരിക്കുന്ന എന്നിങ്ങ പരോക്ഷമായി ഭവിക്കുകയുമില്ല. എന്തെന്നാൽ അവന്റേയും ഏന്റേയും ആത്മാ ഒന്നാകുന്നു. ഏതൊരുത്തനും തന്റെ ആത്മാ പ്രിയമായി (അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അപരോക്ഷമായി)രിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു, സർവാത്മൈകത്വദർശിയായിരിക്കുന്ന ആ വിദ്വാൻ ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. (അതു ഹേതുവായിട്ടു ഏകത്വദർശനത്തിനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നംചെയ്യേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു താൽപര്യം.)

ഇങ്ങനെ മുൻശ്ലോകത്തിന്റെ അർത്ഥമായ സമ്യഗ്ദർശനത്തെ ഉപദേശിച്ചിട്ടു ഇനി തൽഫലമായ മോക്ഷത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

സർവ്വഭൂതസ്ഥിതം യോ മാം ഭജത്യേകത്വമാസ്ഥിതഃ
സർവ്വമാ വർത്തമാനോപി സ യോഗീ മയി വർത്തതേ. 31

യഃ യാതൊരുവൻ
ഏകത്വം ആസ്ഥിതഃ അഭേദത്തെ ആശ്രയിച്ചിട്ടു
സർവ്വഭൂതസ്ഥിതം

മാം സർവ്വപ്രാണികളിലുമിരിക്കുന്ന എന്നെ
ഭജതി ഭജിക്കുന്നുവോ
സഃ യോഗീ ആ യോഗി
സർവ്വമാ വർത്തമാനഃ
അപി ഏതു മാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവനായാലും

മയി വർത്തതേ

(ഏവ) എന്നിരുന്നതെന്നായിരിക്കുന്നു.

യാതൊരുവൻ അങ്ങേയെ ആശ്രയിച്ചവനായിട്ട് സകല പ്രാണികളിലും ഇരിക്കുന്ന എന്ന ഭജിക്കുന്നുവോ ആ യോഗി ഏതു മാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവനായാലും എന്നിരുന്നതെന്നായിരിക്കുന്നു. (അവൻ മുക്തനായിത്തീരുകയും ഭൂഷണമാകുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] സമ്യഗ്ഭർശിയായിരിക്കുന്ന ആ യോഗി സർവ്വ പ്രകാരത്തിലുമിരിക്കുന്നവനായാലും, വൈഷ്ണവമായിരിക്കുന്ന പരമപദത്തിൽത്തന്നെ അവൻ ഇരിക്കുന്നു. അവൻ നിത്യ മുക്തൻതന്നെയാകുന്നു. മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ അവന്നു യാതൊരു പ്രതിബന്ധവുമില്ല എന്നർത്ഥം.

അതിനും പുറമെ—

ആത്മരൂപമേവ സർവ്വത്ര സമം പശ്യതി യോജ്ജ്വന
സുഖം വാ യദി വാ ദുഃഖം സ യോഗീ പരമോ മതഃ

32

ഹേ അജ്ജ്വന	അല്ലയോ അജ്ജ്വന
സർവ്വത്ര	സകല ഭൂതങ്ങളിലും
സുഖം വാ	സുഖമാകട്ടെ
യദി വാ ദുഃഖം	ദുഃഖമാകട്ടെ
ആത്മരൂപമേവ	തന്നിരിക്കുള്ളതുപോലെ
സമം	സമമായി
യഃ പശ്യതി	എവൻ കാണുന്നുവോ
സഃ യോഗീ	ആ യോഗി
പരമഃ മതഃ	ശ്രേഷ്ഠനെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ജ്വന, യാതൊരുവൻ സകലപ്രാണികളിലും, സുഖമാകട്ടെ ദുഃഖമാകട്ടെ, തന്നിരിക്കുള്ളതുപോലെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നുവോ ആ യോഗി ശ്രേഷ്ഠനെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] തന്നിരിക്കിപ്പോയിട്ടുള്ളത് അന്യജീവികൾക്കു മിഷ്ടമെന്നും, തന്നിരിക്കുന്നിപ്പോയിട്ടുള്ളത് അന്യജീവികൾക്കുമേ

നിഷ്ഠമെന്നും, ഇങ്ങനെ തന്നെപ്പോലെ അന്യജീവികളേയും സമമായി വിചാരിക്കുന്ന ഒരുവൻ അവർക്ക് ഒരുവിധത്തിലും പ്രതികൂലമായി പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. യാതൊരുവനാണു ഇപ്രകാരം അഹിംസകനും സമ്യഗ്ഭംഗനനിഷ്ഠനായിരിക്കുന്നത് ആ യോഗി എല്ലാവരിലും (എല്ലാ യോഗികളിലും) വെച്ച് ഉൽകൃഷ്ടനാകുന്നുവെന്നാണു അഭിപ്രായപ്പെടുന്നത്.

സമ്യഗ്ഭംഗനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള യോഗത്തെ സിദ്ധിപ്പാൻ വളരെ പ്രയാസമാണെന്നു കാണുകയാൽ അതിനെ പ്രാപിപ്പാനുള്ള ഉപായത്തെ അറിയണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി അർജ്ജുനൻ ചോദിക്കുന്നു —

അർജ്ജുന ഉവാച:

യോയം യോഗസ്തയാ പ്രോക്തഃ സാമ്യേന മധുസൂദന
ഏതസ്യാഹം ന പശ്യാമി ചഞ്ചലത്വാൽ സ്ഥിതിഃ

സ്ഥിരാ.. 33

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ മധുസൂദന	അല്ലയോ കൃഷ്ണസ്വാമിൻ
സാമ്യേന	സാമ്യമായിട്ടുള്ള (മനസ്സിന്റെ ലയ വിക്ഷേപങ്ങൾക്കുതെ കേവലാന്താകാരാവസ്ഥാനത്തോടുകൂടിയുള്ള)
യഃ അയം യോഗഃ	യാതൊരു യോഗം
ത്വയാ	അങ്ങാൽ
പ്രോക്തഃ	ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടവോ
ഏതസ്യ	ഈ യോഗത്തിന്റെ
സ്ഥിരാം	സ്ഥിരമായ (ദീർഘകാലമായ)
സ്ഥിതിഃ	സ്ഥിതിയെ
ചഞ്ചലത്വാൽ	(മനസ്സിന്റെ) ചലനം ഹേതുവായിട്ട്
അഹം	ഞാൻ
ന പശ്യാമി	കാണുന്നില്ല (അറിയുന്നില്ല).

അല്ലയോ കൃഷ്ണസ്വാമിൻ, സാമ്യമായ യാതൊരു യോഗമാണു് അങ്ങാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടതു് ആ യോഗത്തിന്റെ സ്ഥിരമായ സ്ഥിതി, മനസ്സിന്റെ ചലനം ഹേതുവായിട്ട്, ഞാൻ കാണുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] സാമ്യേന—സമത്വമായിട്ട്; ന പശ്യാമി—കാണുന്നില്ല (എനിക്ക് ഉപലബ്ധിയുണ്ടാകുന്നില്ല); സ്ഥിരം സ്ഥിതിം—അചലമായ സ്ഥിതിയെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇത് (മനസ്സിന്റെ ചാഞ്ചല്യം) പ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു:

ചഞ്ചലം ഹി മനഃ കൃഷ്ണ പ്രമാമി ബലവദ്ഭ്രംശം
തസ്യോഹം നിഗ്രഹം മന്യേ വായോരീവ സുഭൃഷ്ണരം.

34

ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ
മനഃ	മനസ്സ്
ചഞ്ചലം	സ്വഭാവത്താൽത്തന്നെ ചപലമായിട്ടുള്ളതായും
പ്രമാമി	ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നതായും
ബലവൽ	വിചാരംകൊണ്ടുതന്നെ ജയിപ്പാനസാധ്യമായിട്ടുള്ളതായും
ഭ്രംശം	വിഷയവാസനാബന്ധംകൊണ്ടും ദുർദ്ദേഹമായിട്ടുള്ളതായുമിരിക്കുന്നു
(അതഃ)	അതിനാൽ
തസ്യ	ആ മനസ്സിന്റെ
നിഗ്രഹം	നിരോധം
വായോഃ ഇവ	കാഠിന്യം (നിരോധമെന്ന)പോലെ
സുഭൃഷ്ണരം	ചെയ്യാനേറവുമസാധ്യമെന്നു്
അഹം	ഞാൻ
മന്യേ	വിചരിക്കുന്നു.

എന്തെന്നാൽ, ഹേ കൃഷ്ണസ്വാമിൻ, മനസ്സ് സ്വഭാവേന ചലനമുള്ളതായും, ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നതായും, വിചാരംകൊണ്ടുതന്നെ ജയിപ്പാനസാധ്യമായിട്ടുള്ളതായും, വിഷയവാസനാബന്ധംകൊണ്ടും ദേഹിക്കപ്പുറുവാനസാധ്യമായിട്ടുള്ളതായുമിരിക്കുന്നു. അതിന്റെ നിരോധം, കാഠിന്യം നിഗ്രഹമെന്നപോലെ, ഏറവുമസാധ്യമാണെന്നു ഞാൻ വിചരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഭക്തജനങ്ങളുടെ പാപാദിസകലദോഷങ്ങളും ആകർഷിക്കുന്നതുകൊണ്ടാണു് ഭഗവാനു് 'കൃഷ്ണൻ' എന്ന പേരു്

(കൃഷ്ണായാതുവിന് വിലേഖനാർത്ഥമാകുന്നു). മനസ്സ് കേവലം ചഞ്ചലമെന്നതന്നെയല്ല അതു് ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ ഇളക്കി മറിച്ചു് അവയെ പരവശമാക്കിത്തീർക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതിനെ അടക്കിനിർത്തുവാൻ ഒന്നിന്നും ശക്തിയില്ല. എന്തെന്നാൽ അതിനെ വിഷയങ്ങളിൽനിന്നാകർഷിപ്പാനേറവും പ്രയാസമാകുന്നു. എന്നുതന്നെയുമല്ല, തത്തുനാഗമെന്ന മത്സ്യം എപ്രകാരമോ അതുപോലെതന്നെ അതു് വെട്ടിമുറിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന മനസ്സിന്റെ നിരോധം അസാധ്യമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. വായുവിന്റെ നിഗ്രഹം എത്ര അസാധ്യമോ അതിലുമധികം പ്രയാസമാകുന്നു മനോനിഗ്രഹം എന്നഭിപ്രായം.

അതു നീ പറയുന്നതുപോലെതന്നെയാകുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

അസംശയം മഹാബാഹോ മനോ ഭൂന്നിഗ്രഹം ചലം
അഭ്യാസേന തു കൗന്തേയ വൈരാഗ്യേണ ച ഗൃഹ്യതേ. 35
ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
മനഃ	മനസ്സ്
ഭൂന്നിഗ്രഹം	നിരോധിപ്പാൻ വളരെ പ്രയാസമായിട്ടുള്ളതു്.
ചലം	ചഞ്ചലമായിട്ടുള്ളതു്.
ഇതി ഏതൽ	ആകുന്നു എന്നുള്ളതു്
അസംശയം	സംശയമില്ല
(തഥാപി) തു	എങ്കിലും
ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
അഭ്യാസേന	അഭ്യാസംകൊണ്ടും പരമാർത്ഥാകാര്യമായ വൃത്തികൊണ്ടും
വൈരാഗ്യേണ ച	(വിഷയങ്ങളിൽ) വൈരാഗ്യംകൊണ്ടും
ഗൃഹ്യതേ	നിരോധിക്കപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, മനസ്സ് നിരോധിക്കപ്പെടുവാൻ വളരെ പ്രയാസമായിട്ടുള്ളതു്. ചഞ്ചലമായിട്ടുള്ളതാണെന്നുള്ളതിന്നു

സംശയമില്ല. എങ്കിലും അഭ്യാസംകൊണ്ടും വിഷയങ്ങളിൽ വൈരാഗ്യംകൊണ്ടും അതു നിരോധിക്കപ്പെടാവുന്നതാണ്.

[ശ്ലോ-ഭാ] അഭ്യാസം—ചിത്തത്തിൽ ഒരേ വിഷയത്തെത്തന്നെ വീണ്ടും വിചാരിച്ചു ശീലിക്കുക. വൈരാഗ്യം—ദൃഷ്ടമായും അദൃഷ്ടമായുമുള്ള ഇഷ്ടവിഷയങ്ങളിൽ ദോഷദർശനത്തെ ശീലിക്കുകനിമിത്തം അവയിൽ ഉള്ള വിരക്തി—ഇപ്രകാരമുള്ള അഭ്യാസംകൊണ്ടും വൈരാഗ്യംകൊണ്ടും ചിത്തത്തിന്റെ വിക്ഷേപരൂപമായ (വിഷയങ്ങളിലുള്ള) പ്രചാരം നിരോധിക്കപ്പെടാവുന്നതാണ്. ഇങ്ങനെയാണു മനസ്സ് നിരോധിക്കപ്പെടുന്നത്. (അഭ്യാസവൈരാഗ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചിത്തപ്രചാരത്തെ നിരോധിക്കുമ്പോൾ [അപ്രകാരം] നിരൂപ്യത്തികമായ മനസ്സ് വിഷയമുഖമായും അന്തർദ്വൈതമായും ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

എന്നാൽ ആത്മസംയമമില്ലാത്തവന്റെ കാര്യത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

അസംയതാത്മനാ യോഗാ ഭുഷാപ ഇതി മേ മതിഃ

വശ്യാത്മനാ തു യതതാ ശഃക്യാവാപ്തൃപായതഃ.

36

അസംയതാത്മനാ

അഭ്യാസവൈരാഗ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു

മനസ്സിനെ നിരോധിക്കാത്തവനാൽ

യോഗഃ

യോഗം.

ഭുഷാപഃ ഇതി

പ്രാപിക്കപ്പെടുവാൻ കഴിയുന്നതല്ല

എന്നു്

മേ

എന്റെ

മതിഃ

നിശ്ചയം.

വശ്യാത്മനാ തു

എന്നാൽ (അഭ്യാസവൈരാഗ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു്) മനസ്സിനെ അടക്കീട്ടുള്ള

യതതാ

പ്രയത്നശാലിയാൽ

ഉപായതഃ

(മുൻപറഞ്ഞ) ഉപായംകൊണ്ടു്

അവാപ്തൃം

പ്രാപിക്കുന്നതിന്നു്

ശക്യഃ

സാധ്യമാകുന്നു.

മനസ്സിനെ അടക്കാത്തവനാൽ യോഗം പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നതല്ലെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. എന്നാൽ മനസ്സിനെ അടക്കി

പ്പള്ള ഉത്സാഹശാലിയാൽ മുൻപാഞ്ഞ ഉപായംകൊണ്ടു യോഗം പ്രാപിക്കപ്പെടുവാൻ കഴിയുന്നതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഭുജാപഃ=പ്രാപിക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. യതതാ=പിന്നെയും പിന്നെയും പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവനാൽ; ഉപായതഃ=മുൻപറയപ്പെട്ട ഉപായത്താൽ. ശേഷം സ്വപ്നം.

യോഗാഭ്യാസത്തെ അംഗീകരിച്ചതുകൊണ്ടു ഇഹലോക പരലോകപ്രാപ്തിക്കു കാരണമായ കർമ്മങ്ങളെ സന്ന്യസിച്ചു. യോഗസിദ്ധിഫലമായും മോക്ഷസാധനമായുമിരിക്കുന്ന സമ്യഗ്ഭൗതത്തെ പ്രാപിച്ചതുമില്ല. ഇങ്ങനെ യോഗിയായവന്റെ മനസ്സ് മരണകാലത്തിൽ യോഗമാർഗ്ഗത്തിൽനിന്നു ഇളകി വശാവുകയും ചെയ്തു. അങ്ങനെയുള്ളവന്നു നാശം സംഭവിക്കുമെന്നു ഗങ്കിച്ച് അജ്ഞനൻ പോദിക്കുന്നു:

അജ്ഞന ഉവാച:

അയതിഃ ശ്രദ്ധയോപേതോ യോഗാച്ചലിതമാനസഃ

അപ്രാപ്യ യോഗസംസിദ്ധിം കാം ഗതിം കൃഷ്ണ ഗച്ഛതി. 37

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കൃഷ്ണ

അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണസ്വാമിൻ

ശ്രദ്ധയാ ഉപേതഃ

(ആദ്യം) ശ്രദ്ധയോടുകൂടി യോഗത്തിൽ പ്രവേശിച്ച്

അയതിഃ

(പിന്നെ അതിനെ പുത്തിയാക്കുന്നതിന്നു) പ്രയത്നം വേണ്ടുവണ്ണം ചെയ്യാത്തവനായി (ശിഥിലാഭ്യാസനായി)

യോഗാൽ

യോഗത്തിൽ നിന്നു

ചലിതമാനസഃ

ഇളകി വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിച്ച മനസ്സോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നവൻ (മന്ദവൈരാഗ്യനായിരിക്കുന്നവൻ)

യോഗസംസിദ്ധിം

യോഗഫലമാകുന്ന ജ്ഞാനത്തെ

അപ്രാപ്യ

പ്രാപിക്കാതെ

ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ കൃഷ്ണസ്വാമിൻ
മേ	എന്റെ
ഏതത് സംശയം	ഈ സംശയത്തെ
അശേഷതഃ	മുഴുവൻ
ചേരത്തും	നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതിന്നു്
അർഹസി	അങ്ങു് അർഹനാകുന്നു .
ഹി	എന്നുകൊണ്ടെന്നാൽ
അസ്യ സംശയസ്യ	ഈ സംശയത്തിന്റെ
ചേരത്താ	നിവൃത്തിയെ ചെയ്യുന്നവൻ
ത്വദന്യഃ	അങ്ങല്ലാതെ വേറൊരാൾ
ന ഉപപദ്യതേ	ഇല്ല.

അല്ലയോ കൃഷ്ണ, എന്റെ ഈ സംശയത്തെ തീരെ നിവർത്തിപ്പിക്കുവാൻ അങ്ങു് അർഹനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ഈ സംശയത്തെ തീർക്കുന്നതിന്നു് അങ്ങല്ലാതെ വേറെ ആരുമില്ല.

[ശം-ഭാ] ത്വദന്യഃ അങ്ങിൽനിന്നന്യനായിട്ടു് ഒരു ദേവനോ ഋഷിയോ; അസ്യ സംശയസ്യ ചേരത്താ = ഈ സംശയത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നവനായി; ന ഉപപദ്യതേ=ഇല്ല. അതിനാൽ ഈ സംശയത്തെ അങ്ങു് തീർക്കണം എന്നർത്ഥം.

ശ്രീഭഗവാനുവാച:

പാതം നൈവേഹ നാമത്ര വിനാശസ്തസ്യ വിദ്യതേ

ന ഹി കല്യാണകൃൽ കശ്ചിദ്യുക്തിം താത ഗച്ഛതി. 40

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അജ്ഞന
ഇഹ	ഈ ലോകത്തിൽ
തസ്യ	അവന്നു് (യോഗദൃഷ്ടനു്)
വിനാശഃ	നാശം (ഉഭയദൃശം നിമിത്തം പാതിത്യം)
ന വിദ്യതേ ഏവ	ഉണ്ടാകുന്നതേ ഇല്ല
അമുത്ര ന	പരലോകത്തിലും (അവന്നു്) നാശമുണ്ടാകുന്നതല്ല.

ഹേ താതഃ   അല്പയോ പുത്ര (ലോകരീത്യാ ലാളി
    ച്ചകൊണ്ടുള്ള സംബോധനം)
 കല്യാണകൃൽ കശ്ചിൻ ശുഭേർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്ന ഒരുവനും
 ഭൃഗ്ഗതിം   നികൃഷ്ടഗതിയെ
 ന ഗച്ഛതി ഹി   പ്രാപിക്കുന്നില്ല, നിശ്ചയം.

അല്പയോ അജ്ഞന, ഇഹലോകത്തിലാകട്ടെ പരലോകത്തിലാകട്ടെ അവൻ ഒരിക്കലും നാശമുണ്ടാകുന്നതല്ല. ഹേ പുത്ര, ശുഭേർമ്മം ചെയ്യുന്ന ഒരുവനും നികൃഷ്ടഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നതല്ല.

[ശം.-ഭാ] യോഗഭൃഷ്ടൻ ഈ ജന്മത്തിനേക്കാൾ താണതായ ഒരു ജന്മപ്രാപ്തി ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ശുഭേർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ കസ്തിതഗതിയെ ഒരിക്കലും പ്രാപിക്കുന്നതല്ല. താത—പുത്രരൂപേണ തന്നെത്താൻ വൃദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നതുകൊണ്ടു പിതാവു് താതൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇങ്ങനെ അച്ഛൻതന്നെ മകനാകുന്നതുകൊണ്ടു മകനും താതൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഒരു ശിഷ്യനും പുത്രനെപ്പോലെ ആകയാൽ താതൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

എന്നാൽ പിന്നെ അവനും എന്തു സംഭവിക്കുന്നു?—പറയുന്നു:

പ്രാപ്യ പുണ്യകൃതാം ലോകാനുഷിത്വാ ശാശ്വതീഃ സമാഃ
 ശുചീനാം ശ്രീമതാം ഗേഹേ യോഗഭൃഷ്ടോഭിജായതേ. 41

യോഗഭൃഷ്ടഃ   യോഗഭൃഷ്ടനായവൻ
 പുണ്യകൃതാം   പുണ്യംചെയ്തവരുടെ (അശ്വമേധാദി
    യാഗം ചെയ്തവർ പ്രാപിക്കുന്നതായ)
 ലോകാൻ   ലോകങ്ങളെ
 പ്രാപ്യ   പ്രാപിച്ചു്
 ശാശ്വതീഃ സമാഃ   വളരെ സംവത്സരം
 ഉഷിത്വാ   വാസസുഖമനുഭവിച്ചു്
 ശുചീനാം   സദാചാരന്മാരും
 ശ്രീമതാം   ധനികന്മാരുമായവരുടെ
 ഗേഹേ   ഭവനത്തിൽ
 അഭിജായതേ   ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

യോഗഭൃഷ്ടൻ പുണ്യവാനാർ പ്രാപിക്കുന്നതായ ലോകങ്ങളെ പ്രാപിച്ചു് (അവിടെ) വളരെക്കാലം സുഖമായി വസിച്ചതി

ന്റെശേഷം (പിന്നീട്) സമാചാരന്മാരും ധനവാന്മാരുമായവരുടെ ഭവനത്തിൽ ജനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യോഗദൃഷ്ടഃ—പ്രകൃതംകൊണ്ട് (ധ്യാന)യോഗമർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവൃത്തനായ സന്ന്യാസിയെപ്പറ്റിയാണ് ഇതു പറയുന്നതെന്നു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. പുണ്യകൃതാം=അശ്വമേധാദിയാഗങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവർ. അപ്രകാരമുള്ള പുണ്യവാന്മാർ പ്രാപിക്കുന്ന ലോകങ്ങളെ പ്രാപിച്ച് അവിടെ വളരെക്കാലം വാസമനുഭവിച്ചതിന്റെശേഷം തൽഭോഗക്ഷയത്തിൽ യോഗദൃഷ്ടൻ യഥോക്തകാരികളും ശ്രീമാന്മാരുമായവരുടെ ഗൃഹത്തിൽ വീണ്ടും ജനിക്കുന്നു.

ശുചീനാം=വിധിപ്രകാരം കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവരുടെ (യഥോക്തകാരികളുടെ). ശ്രീമതാം=വിഭൃതിയോടുകൂടിയവരുടെ (ഐശ്വര്യത്തോടുകൂടിയവരുടെ).

അഥവാ യോഗിനാമേവ കലേ ഭവതി ധീമതാം

ഏതഥി ദുർല്ലഭതേരം ലോകേ ജന യദീദൃശം.

42

അഥവാ	അല്ലെങ്കിൽ
യോഗിനാം	യോഗനിഷ്ഠന്മാരായ
ധീമതാം	ജ്ഞാനികളുടെ
കലേ ഏവ	കലത്തിൽത്തന്നെ
ഭവതി	ജനിക്കുന്നു
ഇന്ദ്രശം ജന	ഇപ്രകാരമുള്ള ജനം
യൽ	യാതൊന്നോ
ഏതൽ	ഇതു്
ലോകേ	ഇഹലോകത്തിൽ
ദുർല്ലഭതേരം ഹി	വളരെ ദുർല്ലഭംതന്നെയാകുന്നു.

അല്ലെങ്കിൽ, (അവൻ) യോഗനിഷ്ഠന്മാരായ ജ്ഞാനികളുടെ കലത്തിൽത്തന്നെ ജനിക്കുന്നു (അല്ലാതെ മുൻപായപ്പൊഴുപ്രകാരം യോഗാഭ്രാന്തന്മാരല്ലാത്തവരുടെ കലത്തിലല്ല എന്നർത്ഥം). ഇപ്രകാരമുള്ള ജനം ഇഹലോകത്തിൽ വളരെ ദുർല്ലഭമാകുന്നു. (എന്തെന്നാൽ അതു മോക്ഷത്തിന്നു ഹേതുവാകുന്നു.)

[ശം-ഭാ] അഥവാ=അല്ലെങ്കിൽ—ശ്രീമാന്മാരായവരുടെ കലത്തിലല്ലാത്തവക്ഷം; ധീമതാം യോഗിനാം ഏവ കലേ =

ബുദ്ധിമാന്മാരും ദരിദ്രന്മാരായ യോഗികളുടെ കലത്തിൽ; വേതി—ജനിക്കുന്നു. ഇപ്രകാരം ഒരു ദരിദ്രനായ യോഗിയുടെ കലത്തിലുള്ള ജനം മുൻപറയപ്പെട്ടതിനേക്കാൾ വളരെ അധികം ദുർല്ലഭമാകുന്നു.

എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ—

തത്ര തം ബുദ്ധിസംയോഗം ലഭേതേ പരവൃദ്ധേഹികം

യതതേ ച തതോ ഭൂയഃ സംസിദ്ധൗ കരുനന്ദന. 43

ഹേ കരുനന്ദന	അല്ലയോ അർജുന
തത്ര	അങ്ങനെയുള്ള ജന്മത്തിൽ
(സഃ)	അവൻ (യോഗഭ്രഷ്ടൻ)
പരവൃദ്ധേഹികം	മുജ്ജന്മവാസനയായ (മുൻജന്മത്തിലവ ഷ്ടിക്കപ്പെട്ട ശ്രവണാദിയിൽനിന്നു ണ്ടായ)
തം ബുദ്ധിസംയോഗം	അപ്രകാരമുള്ള ബ്രഹ്മവിഷയമായ ബുദ്ധിയോടുള്ള സംയോഗത്തെ
ലഭേതേ	പ്രാപിക്കുന്നു
തതഃ ച	മുമ്പത്തേക്കാളും (അതിന്റെ ശേഷം)
ഭൂയഃ ച	അധികം (പിന്നേയും)
സംസിദ്ധൗ	(മുജ്ജന്മത്തു വിട്ടുപോയ) യോഗസിദ്ധിയിൽ (മോക്ഷസിദ്ധിക്കായി)
യതതേ	പ്രയത്നംചെയ്യുന്നു

അല്ലയോ അർജുന, അതിൽ (മുമ്പത്തെപ്രകാരമുള്ള നല്ല കലത്തിലുള്ള ജന്മത്തിൽ) പൂർവ്വദേഹവാസനയായ അപ്രകാരമുള്ള ബ്രഹ്മവിഷയമായ ബുദ്ധിസംയോഗത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അതിന്റെശേഷം പൂർവ്വജന്മത്തിൽ വിട്ടുപോയിരിക്കുന്ന ആ യോഗസിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി പിന്നേയും രേതിലധികമായിട്ട് അവൻ പ്രയത്നംചെയ്യുന്നു.

[ശം-ഭാ] തത്ര=യോഗികളുടെ കലത്തിൽ; തതഃ=പൂർവ്വകൃതസംസ്കാരത്തേക്കാൾ; ഭൂയഃ=ബഹുതരം (അധികം); സംസിദ്ധൗ=സംസിദ്ധിനിമിത്തം (മോക്ഷത്തിനായിട്ട്); യതതേ=യത്നംചെയ്യുന്നു.

പൂർവ്വദേഹബുദ്ധിസംയോഗം എപ്രകാരമുള്ളതാകുന്നു?—

പൂർവാഭ്യോസേന തേനൈവ ക്രിയതേ ഹൃദയശോപിസഃ

ജിജ്ഞാസുരപി യോഗസ്യ ശബ്ദബ്രഹ്മാതി വർത്തതേ. 44

തേന പൂർവാഭ്യോസേന ഏവ മുജ്ജന്മത്തിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ആ അഭ്യോസംകൊണ്ടുതന്നെ

അവശഃ അപി പരായീനനായാലും (എന്തോ പ്രതിബന്ധം നിമിത്തം അവൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും)

സഃ അവൻ (പൂർവ്വജന്മത്തിൽ യോഗ ഭൂഷണനായവൻ)

ക്രിയതേ വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും നിവർത്തിപ്പിച്ച് ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനാക്കി തീർക്കപ്പെടുന്നു

യോഗസ്യ ജിജ്ഞാസുഃ യോഗത്തിന്റെ സ്വരൂപമറിയുന്ന

അപി മെനിച്ചിക്കുന്നവനുംകൂടി

ശബ്ദബ്രഹ്മ വേദത്തെ (വേദോക്തകർമ്മഫലത്തെ)

അതിവർത്തതേ ഹി അതിക്രമിക്കുന്നു.

അവൻ (പൂർവ്വജന്മത്തിൽ യോഗഭൂഷണനായവൻ), താൻ ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും, പൂർവ്വജന്മാഭ്യോസത്തിനാൽത്തന്നെ, വിഷയങ്ങളിൽനിന്നും നിവർത്തിച്ച ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനായി ഭവിക്കുന്നു. കേവലം യോഗസ്വരൂപത്തെ അറിവാൻ ഉള്ളവനുംകൂടി വേദോക്തമായ കർമ്മഫലത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നു. (അതിലും അധികം ഫലത്തെ പ്രാപിച്ച് അവൻ മുക്തനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] പൂർവ്വജന്മാഭ്യോസബലംകൊണ്ടു യോഗഭൂഷൻ, അവശനാണെങ്കിലും, സംസിദ്ധിക്കാൻകൊണ്ടുതന്നെ (ഹിയതേ=) ആകർഷിക്കപ്പെടുന്നു. അധർമ്മാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന അവന്റെ കർമ്മങ്ങൾ യോഗാഭ്യോസജനിതമായ സംസ്കാരത്തേക്കാൾ അധികം ബലമായിരിക്കുന്നില്ലെങ്കിൽ അവൻ തത്സംസ്കാരത്താൽ വശീകൃതനായിട്ട്, ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും, യോഗനിഷ്ഠയിലേക്കുതന്നെ ആകർഷിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ

അധർമ്മം അധികം ബലമായിരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ യോഗാഭ്യാസ ജനിതമായ അവന്റെ സംസ്കാരത്തെ അതു് അഭിവേദിക്കുന്നു. പക്ഷേ, അതിന്റെ (അധർമ്മത്തിന്റെ) ക്ഷയത്തോടുകൂടി യോഗാഭ്യാസജനിതമായ സംസ്കാരം സ്വയമേവ സ്വഫലത്തെ പുറപ്പെടുവിപ്പാനാരംഭിക്കുന്നു. വളരെക്കാലം വേണ്ടിവന്നാലും അതിനു യാതൊരു നാശവുമില്ല എന്നർത്ഥം. ഇങ്ങനെ യോഗത്തിന്റെ സ്വരൂപമറിവാൻ പര്യാപ്തമാകുന്നവനായി യോഗമാഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന സന്നയാസിയുംകൂടി—പ്രകൃതംകൊണ്ടു യോഗഭ്രഷ്ടനായവൻ (അല്ലാതെ, കർമ്മമാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചു് അതിൽനിന്നു ഭ്രഷ്ടനായ കർമ്മയോഗി എന്നർത്ഥം ധരിച്ചുകൂടാ)—വേദോക്തമായ കർമ്മാനുഷ്ഠാനഫലത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ യോഗത്തെ അറിഞ്ഞു യോഗനിഷ്ഠയിൽത്തന്നെയിരുന്നുകൊണ്ടു് അഭ്യാസം ചെയ്യുന്നവൻ വേദോക്തകർമ്മാനുഷ്ഠാനഫലത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നുവെന്നു പറയേണമോ?

എന്തുകൊണ്ടാണു് യോഗിത്വം ശ്രേഷ്ഠമായിരിക്കുന്നതു്?—
പറയുന്നു:

പ്രയത്നാഭ്യുതമാനസു യോഗീ സംശുദ്ധകിലബിഷഃ

അനേകജന്മസംസിദ്ധസ്തതോ യാതി പരാം ഗതിം. 45

പ്രയത്നാൽ പിന്നെപ്പിന്നെ അധികം ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി

യത്നമാനഃ യോഗീ തു യോഗാഭ്യാസത്തിൽ യത്നംചെയ്യുന്ന യോഗിയാകട്ടെ

സംശുദ്ധ കിലബിഷഃ യോഗംകൊണ്ടുതന്നെ പാപത്തിൽനിന്നു മോചിച്ചവനായി

അനേകജന്മസംസിദ്ധഃ അനേകജന്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു ജ്ഞാനസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവനായി (സമഗ്രം ജ്ഞാനിയായി) വേിച്ചിട്ടു്

തതഃ അതിന്റെശേഷം

പരാം ഗതിം ശ്രേഷ്ഠമായ ഗതിയെ (മോക്ഷത്തെ)

യാതി പ്രാപിക്കുന്നു.

മേൽമേൽ അധികം പ്രയത്നത്തോടുകൂടി യോഗാഭ്യാസംചെയ്യുന്ന യോഗി പാപത്തിൽനിന്നു മോചിച്ചവനായി അനേകം

ജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്ത യോഗോദ്യോസംകൊണ്ടു ജ്ഞാനസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചതിന്റെശേഷം (പരമപുരുഷാത്മമായിരിക്കുന്ന) മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] അധികമായി പ്രയത്നംചെയ്യുന്ന വിദ്വാൻ പാപരഹിതനായി, ഓരോ ജന്മത്തിൽ കുറച്ചുകുറച്ചായി യോഗാനുഷ്ഠാനത്തിനുള്ള വാസനയെ സഞ്ചയിച്ച് ഒട്ടക്കം അനേകജന്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു സഞ്ചിതമായിരിക്കുന്ന സംസ്കാരത്താൽ ജ്ഞാനസിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അതിന്റെശേഷം സമ്യഗ്ഭഗ്നത്തെ ലഭിച്ചവനായി അവൻ ഉൽകൃഷ്ടഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

തപസ്വിഭ്യോധികോ യോഗീ ജ്ഞാനിഭ്യോപി മതോധികഃ
കർമ്മിഭ്യശ്ചാധികോ യോഗീ തസ്താഭ്യോഗീ ഭവാജ്ജന. 46

യോഗീ	ധ്യാനയോഗീ (ജ്ഞാനനിഷ്ഠനായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മവിത്തു്)
തപസ്വിഭ്യഃ	കൃച്ഛരചാന്ദ്രായണാദിതപോനിഷ്ഠന്മാരേക്കാളും
അധികഃ	ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നു
ജ്ഞാനിഭ്യഃ അപി	ശാസ്ത്രജ്ഞാനമുള്ളവനേക്കാളും
അധികഃ	ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നു
യോഗീ	യോഗിയായവൻ
കർമ്മിഭ്യഃ ച	(ഇഷ്ടാപൂർത്താദി) കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവരേക്കാളും
അധികഃ (ഇതി)	ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നുവെന്നാണു്
മതഃ	എന്റെ അഭിമതം.
തസ്താൽ	അതു ഹേതുവായിട്ടു്
ഹേ അജ്ജന	അല്ലയോ അജ്ജന
യോഗീ ഭവ	നീ യോഗിയായി ഭവിച്ചാലും.

തപസ്സു ചെയ്യുന്നവർ, ശാസ്ത്രജ്ഞാനമുള്ളവർ, കർമ്മം ചെയ്യുന്നവർ എന്നിങ്ങനെയുള്ളവരേക്കാളും, ധ്യാനയോഗി ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നുവെന്നാണു് എന്റെ അഭിമതം. അതിനാൽ, ഹേ അജ്ജന, നീ യോഗിയായി ഭവിച്ചാലും.

[ശം-ഭാ] യോഗിയായവൻ വെറും ശാസ്ത്രപാണ്ഡിത്യത്തോടു കൂടിയവരേക്കാളും, തപസ്വികളേക്കാളും ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നുവെന്നു്

(മതഃ=) അറിയപ്പെടുന്നു. യോഗി അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവരേക്കാളും വിശിഷ്ടനാകുന്നു. അതിനാൽ, ഹേ അർജ്ജുന, നീ യോഗിയായി ഭവിച്ചാലും.

യോഗിനാമപി സർവ്വേഷാം മദ്ഗതേനാന്തരാത്മനാ

ശ്രദ്ധാവാൻ ജേതേ യോ മാം സ മേ യുക്തതമോ മതഃ. 47

യഃ	യാതൊരുവൻ
മദ്ഗതേന അന്തരാത്മനാ	എന്നിൽ ആസക്തനായ മനസ്സോടുകൂടി
ശ്രദ്ധാവാൻ	ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനായി
മാം ജേതേ	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ ജയിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
സർവ്വേഷാം അപി	യമനിയമാദിപരന്മാരായ സകല
യോഗിനാം (മധ്യേ)	വിധ യോഗികളിലുംവെച്ച്
യുക്തതമഃ (ഇതി)	ശ്രേഷ്ഠനായ യോഗി എന്നാണ്
മേ മതഃ	എന്റെ സമ്മതം.

യാതൊരുവൻ എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചു ശ്രദ്ധയോടുകൂടി എന്നെ ജയിക്കുന്നുവോ അവൻ സകലവിധയോഗികളിലും വെച്ച് ശ്രേഷ്ഠനായ യോഗിയാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. (അതിനാൽ നീ എന്റെ ഭക്തനായി ഭവിച്ചാലും എന്നു ഭാവം.)

[ശം.-ഭാ] സർവ്വേഷാം അപി യോഗിനാം മധ്യേ=രൂദ്രാദി ത്യാദി. ദേവന്മാരെ ധ്യാനിക്കുന്ന യോഗികളിൽവെച്ച്; മദ്ഗതേന അന്തരാത്മനാ=വാസുദേവനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ട്; ശ്രദ്ധാവാൻ യഃ മാം ജേതേ=ശ്രദ്ധയോടുകൂടി യാതൊരുവൻ എന്നെ സേവിക്കുന്നുവോ; സഃ യുക്ത തമഃ മതഃ= അവൻ ഏറ്റവുമുത്തമമായ യോഗിയാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

ധ്യാനയോഗോ നാമ

ഷഠോദ്ധ്യായഃ

ധ്യാനയോഗമെന്ന ആറാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

ഏഴാമദ്ധ്യായം

‘യോഗിനാമപി സർവ്വേഷാം’ (അ. 6, ശ്ലോ. 47) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ട് ഇനിയും ചോദ്യത്തിനിടവരുത്തിയിട്ട്, താൻ തന്നെ ‘എന്റെ തത്ത്വം ഇന്നപ്രകാരമാണ്, ഇന്നിന്നവിധമാണ്’ എന്നിൽ അന്തരാത്മാവിനെ (മനസ്സിനെ) ഉറപ്പിക്കേണ്ടതു്’ എന്നിങ്ങനെ (അർജ്ജുനൻ ചോദിക്കുമ്പോൾ) ഉപദേശിക്കുവാനിച്ഛിച്ചുകൊണ്ടു ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

മത്സ്യസക്തമനഃ പാത്ഥ യോഗം യുജന്മദാശ്രയഃ
 അസംശയം സമഗ്രം മാം യഥാ ജ്ഞാസ്യസിതച്ഛുഭം. 1
 ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
മയി	പരമാത്മാവായ (പരമേശ്വരനായ) എന്നിൽ
ആസക്തമനഃ	അഭിനിവിഷ്ടമായ (ആസക്തമായ) മനസ്സോടുകൂടിയവനായി
യോഗം	യോഗത്തെ
യുജൻ	അഭ്യസിക്കുന്നവനായും
മദാശ്രയഃ (സൻ)	എന്നെത്തന്നെ ശരണംപ്രാപിച്ചവനായുമിരിക്കുകൊണ്ടു്
സമഗ്രം	പൂർണ്ണമായിരിക്കുന്ന (വിഭൂതിബലൈശ്വരയാദികളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന)
മാം	എന്നെ
യഥാ	ഏതുപ്രകാരം
അസംശയം	സംശയംകൂടാതെ
ജ്ഞാസ്യസി	അറിയുമോ
തൽ	അതിനെ
ശ്രണം	കേട്ടാലും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചു് യോഗത്തെ അഭ്യസിക്കുന്നവനും, എന്നെ

ശരണം പ്രാപിച്ചവനുമായിട്ടു നീ ഏതുപ്രകാരം പൂർണ്ണമായിരിക്കണമെന്ന സംശയംകൂടാതെ അറിയുമോ (ആ പ്രകാരം ഞാൻ നിനക്കുപദേശിക്കാം); അതിനെ കേട്ടാലും.

[ശം-ഭാ] ഇനി പറയുവാൻ പോകുന്ന വിശേഷണങ്ങളോടു കൂടിയ പരമേശ്വരനായ എന്നിൽ ആസക്തചിത്തനായ യോഗി പരമേശ്വരനായ എന്നെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചുകൊണ്ട് മനസ്സമാധാനത്തെ ചെയ്യുന്നു. ഒരുവൻ ഏതെങ്കിലും ഒരു പുരുഷാത്മത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ തൽപ്രാപ്തിക്കു സാധനമായിട്ടുള്ള കർമ്മത്തെ—അഗ്നിഹോത്രം മുതലായത്, തപസ്സ്, ദാനം ഇങ്ങനെ ഏതെങ്കിലും ഒരു കർമ്മത്തെ—മാത്രമേ ആശ്രയിക്കുന്നുള്ളൂ. എന്നാൽ ഈ യോഗിയായവൻ അന്യസാധനങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ച് എന്നിൽ ആസക്തചിത്തനായി എന്നെത്തന്നെ ആശ്രയിക്കുന്നു. നീയും അങ്ങനെയായിട്ട്, സമസ്തചിത്രതി ബലശക്തേശ്വരന്മാരി ഗുണങ്ങളോടു കൂടിയിരിക്കുന്ന എന്നെ നീ ഏതുപ്രകാരം യാതൊരു സംശയവുമില്ലാതെ 'ഭഗവാൻ ഇന്നപ്രകാരമാകുന്നു' എന്നറിയുമോ, ഞാനിനി പറയുവാൻ പോകുന്ന അതിനെ നീ കേട്ടാലും.

ജ്ഞാനം തേഹം സവിജ്ഞാനമിദം വക്ഷ്യാമ്യശേഷതഃ
യൽ ജ്ഞാതാ നേഹ ഭൂയോന്യൽ ജ്ഞാതവ്യമവശിഷ്യതേ. 2

യൽ	യാതൊന്നിനെ
ജ്ഞാതാ	അറിഞ്ഞു്
ഇഹ	ശ്രേയോമാർഗ്ഗത്തിൽ (മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ)
ഭൂയഃ	ഇനിയും
അന്യൽ	മറ്റൊന്നു്
ജ്ഞാതവ്യം	അറിയപ്പെടേണ്ടതായി
ന അവശിഷ്യതേ	ശേഷിക്കുന്നില്ലയോ
സവിജ്ഞാനം	അനുഭവത്തോടുകൂടിയ
ഇദം ജ്ഞാനം	മദ്ധ്യസ്ഥമായ ഈ ജ്ഞാനത്തെ
അശേഷതഃ	മുഴുവനും
അഹം	ഞാൻ
തേ	നിനക്കു്
വക്ഷ്യാമി	പറഞ്ഞുതരാം.

ഏതിനെ അറിഞ്ഞാൽ മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ പിന്നെ മറ്റൊന്നും അറിയത്തക്കതായി ശേഷിക്കുന്നില്ലയോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അനുഭവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഈ ജ്ഞാനത്തെ ആസക്തം ഞാൻ നിനക്കു് ഉപദേശിച്ചതാം.

[ശം-ഭാ] സ്വാനുഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഈ ജ്ഞാനത്തെ ആസക്തം ഞാൻ നിനക്കുപദേശിക്കാം. ശ്രോതാവു് (അജ്ഞൻ) മനസ്സിരുത്തി കേൾക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഭഗവാൻ ഉപദേശിച്ചാൻ ഭാവിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തെ സ്തുതിക്കുന്നു—ഇതിനെ അറിഞ്ഞാൽ പിന്നെ അറിയപ്പെടേണ്ടതായി വേറെ പുരുഷാത്മ സാധനമൊന്നുംതന്നെ ശേഷിക്കുന്നില്ല. എന്റെ തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവൻ സർവ്വജ്ഞനായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നത്. അതിനാൽ, ജ്ഞാനം വിശിഷ്ടഫലത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു് അതു വളരെ പ്രയാസമായിട്ടേ പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുമുള്ളൂ.

എന്തുകൊണ്ടു്? — കേട്ടാലും:

മനുഷ്യാണാം സഹസ്രേഷു കശ്ചിദ്യുതതി സിദ്ധയേ
യതതാമപി സിദ്ധാനാം കശ്ചിനാം വേത്തി തത്ത്വതഃ. 3

മനുഷ്യാണാം സഹസ്രേഷു

(മധ്യേ) അനേകം മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ

കശ്ചിത്

ഒരുവൻ

സിദ്ധയേ

ആത്മജ്ഞാനസിദ്ധിക്കായി
ക്കൊണ്ടു്

യതതി

പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നു

യതതാം അപി

പ്രയത്നം ചെയ്യുന്ന

സിദ്ധാനാം (സഹസ്രേഷു

മധ്യേ)

അനേകം ജ്ഞാനികളുടെ ഇടയിൽ

കശ്ചിത്

ഒരുവൻ

മാം

പരമാത്മാവായിരിക്കുന്ന എന്റെ

തത്ത്വതഃ

പരമാത്മമായി

വേത്തി

അറിയുന്നു.

അനേകം മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ കഷ്ടിച്ചു് ഒരുവൻ (പൂർവ്വപണ്ഡിതശാൽ) ആത്മജ്ഞാനസിദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു് പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നു. പ്രയത്നംചെയ്യുന്ന അനേകം ജ്ഞാനികളുടെ ഇടയിൽ

ത്തന്നെ കഷ്ടിച്ചു് ഒരുവൻ പരമാത്മാവായിരിക്കുന്നു എന്നെ (മൽപ്രസാദംകൊണ്ടു്) പരമാത്മമായി അറിയുന്നു. (ആത്മ തത്വം അതിദുർല്ലഭമോണെങ്കിലും അതിനെ ഞാൻ നിനക്കുപദേശിച്ചുതരാമെന്നത്.)

[ശം.-ഭാ] യാതൊരുവർ മോക്ഷത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രയത്നംചെയ്യുന്നുവോ അവരും സിദ്ധന്മാർ തന്നെയാകുന്നു. അവരിൽത്തന്നെ ദുർല്ലഭമായിട്ടൊരാളോ മറ്റോ മാത്രമേ എന്നെ യഥാത്മമായിട്ടറിയുന്നുള്ളു.

ഇപ്രകാരം ശ്രോതാവിനെ രൂപിപ്പെടുത്തി ഉപദേശത്തിൽ താൽപര്യമുള്ളവനാക്കിത്തീർത്തിട്ടു് ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ഭൂമിരാപോനലോ വായുഃ ഖം മനോ ബുദ്ധിരേവ ച
അഹംകാര ഇതീയം മേ ഭിന്നാ പ്രകൃതിരപ്യധാ.

4

മേ	എന്റെ
ഇയംപ്രകൃതിഃ ഏവ ച	മായയെന്ന ഈ ശക്തിതന്നെ
ഭൂമിഃ	ഭൂമി
ആപഃ	ജലം
അനലഃ	അഗ്നി
വായുഃ	വായു
ഖം	ആകാശം
മനഃ	മനസ്സ്
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി
അഹംകാരഃ	അഹംകാരം
ഇതി അപ്യധാ	എന്നു് എടുചിധമായി
ഭിന്നാ	വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

എന്റെ ഈ പ്രകൃതിതന്നെ ഭൂമി, ജലം, അഗ്നി, വായു, ആകാശം, മനസ്സ്, ബുദ്ധി, അഹംകാരം എന്നിങ്ങനെ എട്ടായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഭൂമി എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു മഹാസൂക്ഷ്മമായ പൃഥ്വി വീതന്മാത്ര എന്നർത്ഥം ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. പ്രകൃതി എട്ടായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് സ്ഥൂലമായ പൃഥ്വിവി എന്നർത്ഥമെടുക്കുവാൻ പാടില്ല. അതുപോലെ

തന്നെ ജലം, അഗ്നി, വായു, ആകാശം എന്ന ശബ്ദങ്ങളെ കൊണ്ടു് അതാതിന്റെ തത്വം ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. മനസ്സ് എന്നതുകൊണ്ടു മനസ്സിന്നു കാരണമായ അഹങ്കാരം എന്നതും ഗ്രഹിക്കണം. ബുദ്ധി എന്നതുകൊണ്ടു് അഹങ്കാരകാരണമായ മഹത്തത്വത്തെ ഗ്രഹിക്കണം. അഹങ്കാരം എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു് അവിദ്യയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവ്യക്തത്തെ ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. എപ്രകാരമാണു വിഷം ചേർന്നിരിക്കുന്ന അന്നം വിഷമെന്നുതന്നെ പറയപ്പെടുന്നതു് അപ്രകാരംതന്നെ അഹങ്കാരവാസനയോടുകൂടി ചേർന്നിരിക്കുന്ന മൂലകാരണമായ അവ്യക്തവും അഹങ്കാരമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അഹങ്കാരത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നതും മൂലകാരണമായ അവ്യക്തമാകുന്നു. പരമാർത്ഥത്തിൽ അഹങ്കാരമാണു് സകല ജീവികളുടെ പ്രവൃത്തികൾക്കും കാരണമെന്നു നാം അനുഭവത്തിൽ കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. ഇപ്രകാരം ഐശ്വര്യമായ എന്റെ മായാശക്തി എട്ടായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അപരേയമിതസ്ത്വന്യാം പ്രകൃതിം വിധി മേ പരാം.

ജീവഭൂതാം മഹാബാഹോ യയേദം ധാര്യതേ ജഗൽ. 5

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ഇയം	ഇതു് (മുൻ എട്ടായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പ്രകൃതി)
അപരാ	(ജഡത്വം ഹേതുവായിട്ടു്) നികൃഷ്ടമാകുന്നു
ഇതഃ തു	എന്നാൽ ഇതിൽനിന്നു് (മേൽ പറയപ്പെട്ട പ്രകൃതിയിൽനിന്നു്)
അന്യാം	ഭിന്നമായും
ജീവഭൂതാം	ജീവസ്വരൂപമായും. (ക്ഷേത്രജ്ഞരൂപമായും)
യയാ	യാതൊരു പ്രകൃതിയാൽ
ഇദം ജഗൽ	ഈ ജഗത്തു്
ധാര്യതേ	ധരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ
(താം)	അങ്ങനെയിരിക്കുന്നതായുമുള്ള
മേ	എന്റെ

പരാം പ്രകൃഷ്ടമായ
 പ്രകൃതിം പ്രകൃതിയെ
 വിധി അറിഞ്ഞാലും.

അല്ലയോ അർജുന, ഇതു (മേൽ എടുവിധമായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ട ഈ പ്രകൃതി) നികൃഷ്ടമാകുന്നു. എന്നാൽ ഇതിൽനിന്നു ഭിന്നമായും, ജീവസ്വരൂപമായും, ഈ ജഗത്തിനെ ധരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതായും ഇരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രകൃഷ്ടമായ പ്രകൃതിയെ അറിഞ്ഞാലും.

[ശം-ഭാ] ഈ പ്രകൃതി നികൃഷ്ടവും അശുഭവും അനന്തം ഭരത ഉണ്ടാക്കുന്നതും സംസാരബന്ധത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന സ്വരൂപരേതാടുകൂടിയതും ആകുന്നു. എന്നാൽ ഇതിൽനിന്നു ഭിന്നമായിട്ടുള്ള എന്റെ ശുഭമായും പ്രകൃഷ്ടമായുമിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയെ അറിഞ്ഞാലും. അത് എന്റെ ആത്മസ്വരൂപംതന്നെയായും, ക്ഷേത്രജ്ഞലക്ഷണത്തോടുകൂടിയും, പ്രാണ (ജീവ) ധാരണത്തിന്നു നിമിത്തഭൂതമായും ഇരിക്കുന്നു. അത് ഈ ജഗത്തിന്റെ ഉള്ളിൽ പ്രവേശിച്ച് അതിനെ ധരിക്കുന്നു.

ഏതദ്യോനീനി ഭൂതാനി സർപ്പാണീത്യുപധാരയ

അഹം കൃൽസ്സസ്യ ജഗതഃ പ്രഭവഃ പ്രളയസ്തഥാ.

6

സർപ്പാണി ഭൂതാനി സ്ഥാവരജംഗമാത്മകങ്ങളായിരിക്കുന്ന സകല ഭൂതങ്ങളും

ഏതദ്യോനീനി ഇതി ഈ രണ്ടുവക പ്രകൃതികളിൽനിന്നുണ്ടായവയാണെന്ന്

ഉപധാരയ അറിഞ്ഞാലും

(അതഃ) ഇതു ഹേതുവായിട്ട്

അഹം ഞാൻ

കൃൽസ്സസ്യ ജഗതഃ സകല ജഗത്തിന്നും

(പ്രഭവഃ ഉൽപത്തികാരണവും (പരമകാരണമായും)

തഥാ അപ്രകാരംതന്നെ

(പ്രളയഃ) ലയകാരണവും ആകുന്നു (സംഹർത്താവായുമിരിക്കുന്നു).

സ്ഥാവരജംഗമാത്മകങ്ങളായിരിക്കുന്ന സകലഭൂതങ്ങളും ഈ രണ്ടുവക പ്രകൃതികളിൽനിന്നുണ്ടായവയാകുന്നു. അതു ഹേതു

വായിട്ടു ഞാൻ സകലജഗത്തിന്നും ഉൽപത്തികാരണവും ലയകാരണവുമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന അപരനായും പരയായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ ഈ രണ്ടു പ്രകൃതികൾ സകലഭൂതങ്ങളുടേയും യോനിയാണെന്നു് (ഉൽപത്തികു് ഹേതുവാണെന്നു്) അറിഞ്ഞാലും. ഈ രണ്ടു പ്രകൃതികൾമൂലമായി സർവ്വജ്ഞനായും ഈശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന ഞാൻ സകലജഗത്തിന്റെയും ഉൽപത്തിലയങ്ങളുടേ കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു.

അതു ഹേതുവായിട്ടു്—

മതഃ പരതരം നാനൃതം കിഞ്ചിദസ്തി ധനഞ്ജയ
മയി സർവ്വമിദം പ്രേതം സൂത്രേ മണിഗണാ ഇവ. 7

ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അജ്ഞന
മതഃ	എന്നേക്കാൾ
പരതരം	അധികം ശ്രേഷ്ഠമായി
നാനൃതം	വേറെ
കിഞ്ചിത്	ഒന്നും (ജഗത്തിന്റെ സൃഷ്ടിസംഹാരങ്ങളുടേ സ്വതന്ത്രമായ ഒരു കാരണവും)
ന അസ്തി	ഇല്ല
സൂത്രേ	നൃൽച്ചരയിൽ
മണിഗണാ ഇവ	രത്നങ്ങൾ എന്നപോലെ
മയി	എന്നിൽ
ഇദം സർവ്വം	ഈ സകലപ്രപഞ്ചവും.
പ്രേതം	കോക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, എന്നേക്കാൾ അധികം ശ്രേഷ്ഠമായി വേറെ ഒന്നുമില്ല. നൃൽച്ചരയിൽ രത്നങ്ങൾ എന്നപോലെ ഈ പ്രപഞ്ചമെല്ലാം എന്നിൽ കോക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു (എന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നു).

[ശം-ഭാ] പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽനിന്നു് അനൃതമായി വേറെ ഒരു കാരണവുമില്ല. ഞാൻതന്നെയാണു് ഈ ജഗത്തിന്നു (പരമ)കാരണമായിരിക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. അതു ഹേതുവായിട്ടു് സകല ഭൂതങ്ങളും, ഈ ജഗത്താസകലംതന്നെയും, നീളമുള്ള നൂലുകളിൽ വസ്ത്രമെന്നപോലെയും, ചരയിൽ

രത്നങ്ങൾ എന്നപോലെയും, പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ
 ഗ്രാമിതമായിരിക്കുന്നു—അനുഗതമായിരിക്കുന്നു, അല്ലെങ്കിൽ
 അനുസ്യുതമായിരിക്കുന്നു.

രസോഹമപ്സു കൗന്തേയ പ്രഭാസ്വി ശശിസൂര്യയോഃ

പ്രണവഃ സർവ്വവേദേഷു ശബ്ദഃ ഖേ പരത്വം റ്റഷ്യ.

8

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തിപുത്ര
അപ്സു	ജലങ്ങളിൽ
രസഃ	രസം
അഹം	ഞാനാകുന്നു
ശശിസൂര്യയോഃ	ചന്ദ്രസൂര്യന്മാരിലുള്ള
പ്രഭാ	പ്രകാശം
അസ്വി	ഞാനാകുന്നു
സർവ്വവേദേഷു	സകലവേദങ്ങളിലുള്ള
പ്രണവഃ	പ്രണവമെന്ന 'ഓം' കാരവും
ഖേ	ആകാശത്തിൽ
ശബ്ദഃ	ശബ്ദവും
റ്റഷ്യ	പുരുഷന്മാരിൽ
പരത്വം	പുരുഷസ്വഭാവവും (ഉദ്യമവും)
(അസ്യ)	ഞാനാകുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ജലങ്ങളിലുള്ള രസം ഞാനാകുന്നു. സൂര്യ
 ചന്ദ്രന്മാരിലുള്ള പ്രകാശം ഞാനാകുന്നു. സകലവേദങ്ങളിലുള്ള
 ഓംകാരവും, ആകാശത്തിലുള്ള ശബ്ദവും, പുരുഷന്മാരിലുള്ള
 പുരുഷസ്വഭാവവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ജലത്തിന്റെ സാരം രസമാകുന്നു. രസഭൂത
 മായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ ജലം ഗ്രാമിതമായിരിക്കുന്നു (അനുഗത
 മായിരിക്കുന്നു). ഇങ്ങനെ എല്ലാദിക്കിലും അത്ഥം ധരിക്കേണ്ട
 താകുന്നു. ജലത്തിലെ രസമെന്നതുപോലെതന്നെ ഞാൻ സൂര്യ
 ചന്ദ്രന്മാരുടെ പ്രഭയുമാകുന്നു. സകലവേദങ്ങളിലുമുള്ള ഓംകാരം
 ഞാനാകുന്നു—പ്രണവഭൂതമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സകല
 വേദങ്ങളും അനുഗതമായിരിക്കുന്നു. അതുപോലെതന്നെ,
 ആകാശത്തിന്നു സാരഭൂതമായിരിക്കുന്നതു ശബ്ദമാകുന്നു. ശബ്ദ
 രൂപമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ ആകാശം ഗ്രാമിതമായിരിക്കുന്നു.

അപ്രകാരംതന്നെ പുരുഷന്മാരിലുള്ള പരമപുരുഷം ഞാനാകുന്നു. പുരുഷന്റെ ഭാവം പരമപുരുഷം. തദ്ദൃപമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ പുരുഷന്മാർ ഗ്രാമീതമായിരിക്കുന്നു.

പുണ്യോ ഗന്ധഃ പൃഥ്വിവ്യാഞ്ച തേജശ്ചാസ്മി വിഭാവസൗ ജീവനം സർവ്വഭൂതേഷു തപശ്ചാസ്മി തപസ്വിഷു. 9

പൃഥ്വിവ്യാം	ഭൂമിയിൽ (ഉള്ള)
പുണ്യഃ ഗന്ധഃ ച	സുഗന്ധവും (അവികൃതമായ ഗന്ധവും)
വിഭാവസൗ	അഗ്നിയിൽ (ഉള്ള)
തേജഃ ച	പ്രകാശവും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
സർവ്വഭൂതേഷു	സകല പ്രാണികളിലുമുള്ള
ജീവനം	ആയുസ്സും
തപസ്വിഷു	(വാനപ്രസ്ഥൻ മുതലായ) തപസ്വികളിലുള്ള
തപഃ ച	തപസ്സും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

ഭൂമിയിലുള്ള സുഗന്ധവും, അഗ്നിയിലുള്ള പ്രകാശവും ഞാനാകുന്നു. സർവ്വഭൂതങ്ങളിലുള്ള ആയുസ്സും, തപസ്വികളിലുള്ള തപസ്സും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] പൃഥ്വിയിലുള്ള സുരഭിഗന്ധം ഞാനാകുന്നു. ഗന്ധഭൂതമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ പൃഥ്വി അനുഗതമായിരിക്കുന്നു (കോക്സപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു). പൃഥ്വിയിലുള്ള ഗന്ധത്തിന്നു പുണ്യത്വം (സൗരഭ്യം) സ്വഭാവമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു. ഗന്ധാദികൾക്കു് അപുണ്യത്വം സംസാരികളായിരിക്കുന്നവരുടെ അജ്ഞാനംകൊണ്ടും, അധർമ്മംകൊണ്ടും, പിന്നെ ചില പദാർത്ഥങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള സംയോഗംകൊണ്ടും ആണ് സംഭവിക്കുന്നത്. ഗന്ധത്തെ സംബന്ധിച്ച പറയപ്പെട്ട പുണ്യത്വം ജലം മുതലായവയിലുള്ള രസാദികൾക്കും യോജിപ്പിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അഗ്നിയിലുള്ള പ്രകാശവും ഞാനാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ, യാതൊന്നുനിമിത്തമായിട്ടാണ് സകലപ്രാണികളും ജീവിക്കുന്നത് (അമൃതാവ്യമായ യാതൊരു അന്നരസത്താലാണ് സകലപ്രാണികളും ജീവിക്കുന്നത്) ആ ജീവ

നവം ഞാനാകുന്നു. തപസ്വികളിലുള്ള തപസ്സും ഞാനാകുന്നു; തപോരൂപമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ (ഈശ്വരനിൽ) തപസ്വികൾ പ്രോതമായിരിക്കുന്നു (അനുഗതമായിരിക്കുന്നു).

ബീജം മാം സർവ്വഭൂതാനാം വിദ്ധി പാത്ഥ സനാതനം

ബുദ്ധിബുദ്ധിമതാമസ്മി തേജസ്തേജസ്വിനാമഹം. 10

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജുന
മാം	എന്നെ
സർവ്വഭൂതാനാം	ചരങ്ങളായും അചരങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന സകല ഭൂതങ്ങളുടേയും
സനാതനം	നിത്യമായിരിക്കുന്ന
ബീജം	വിത്തായി
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
ബുദ്ധിമതാം	ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ
ബുദ്ധിഃ	പ്രജ്ഞയും (നിശ്ചയജ്ഞാനവും)
തേജസ്വിനാം	പ്രഗല്ഭന്മാരുടെ
തേജഃ	പ്രാഗല്ഭ്യവും
അഹം അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, എന്നെ സകലഭൂതങ്ങളുടേയും നിത്യബീജമായി അറിഞ്ഞാലും. ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ പ്രജ്ഞയും, പ്രഗല്ഭന്മാരുടെ പ്രാഗല്ഭ്യവും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ബീജം=പ്രരോഹകർമ്മം. ബുദ്ധിഃ=അന്തഃകരണത്തിന്റെ വിവേകശക്തി. സനാതനം = ചിരന്തനം. തേജസ്സ്=പ്രാഗല്ഭ്യം (= അന്യനെ കീഴടക്കുവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം).

ബലം ബലവതാം ചാഹം കാമരാഗവിവർജിതം

ധർമ്മാവിരുദ്ധോ ഭൂതേഷു കാമോസ്മി ഭരതൻഭ. 11

ഹേ ഭരതൻഭ	അല്ലയോ ഭരതശ്രേഷ്ഠ
ബലവതാം	ബലവാന്മാരുടെ
കാമരാഗവിവർജിതം	കാമവും രാഗവും കൂടാതെയുള്ള
ബലം ച	ബലവും
അഹം	ഞാനാകുന്നു

ഭൂതേഷു	പ്രാണികളിൽ
ധർമ്മാവിരുദ്ധഃ	ധർമ്മത്തിന്നു വിരോധമല്ലാത്തതായ
കാമഃ	ഇച്ഛ (സ്വഭാര്യയിൽ പുത്രോൽപാദന മാത്രോപയോഗിയായ കാമം.)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ബലവാന്മാരുടെ കാമരാഗവിവർജ്ജിതമായ ബലം ഞാനാകുന്നു. ഭൂതങ്ങളിൽ ഉള്ള ധർമ്മാവിരുദ്ധമായ ഇച്ഛയും ഞാനാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] കാമരാഗവിവർജ്ജിതം.—കാമഃ = അസന്നിക്തവ്യമായ (ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു പ്രത്യക്ഷമല്ലാത്ത) വിഷയങ്ങളിൽ തൃപ്തി; രാഗഃ=പ്രാപ്തവിഷയങ്ങളിൽ രഞ്ജന (ആസക്തി); ഇങ്ങനെയുള്ള കാമരാഗങ്ങൾ കൂടാതെയുള്ള; ബലം = സാമർത്ഥ്യം, ഓജസ്സ്; ബലവാന്മാരുടെ കാമരാഗവിവർജ്ജിതമായ—ദേഹധാരണത്തിന്നുമാത്രം വേണ്ടിയ—ബലം ഞാനാകുന്നു. അല്ലാതെ തൃപ്തിയും രാഗത്തിന്നും കാരണമായ സംസാരികളുടെ ബലമല്ല (എന്നർത്ഥം). അപ്രകാരംതന്നെ ധർമ്മശാസ്ത്രാർത്ഥത്തിന്നു വിരോധമല്ലാത്തതായ യാതൊരു കാമമാണ് പ്രാണികളിൽ ഉള്ളതു് അതും ഞാനാകുന്നു—ദേഹധാരണത്തിന്നുമാത്രമായിട്ടുള്ള ഭക്ഷണം, പാനം എന്നിവയെ സംബന്ധിച്ചുള്ള ഇച്ഛ ഞാനാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.
അത്രയുമല്ല—

യേ ചൈവ സാത്തപികാ ഭാവാ രാജസാസ്താമസശ്ച യേ
മത്ത ഏവേതി താൻ വിദ്ധി ന തപഹം തേഷു തേ മയി. 12

സാത്തപികാഃ ഏവ	സതതഗുണത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന
ഭാവാഃ	വസ്തുക്കൾ
യേ	എവയോ
രാജസാഃ ച	രജോഗുണത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നവയും
താമസാഃ ച	തമോഗുണത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നവയും
	മായ
(ഭാവാഃ)	വസ്തുക്കൾ
യേ	എവയോ
താൻ	അവയെ (എല്ലാം)

മത്തഃ ഏവ ഇതി	എന്നിൽനിന്നുണ്ടായവയെന്ന്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
(ഏവം അപി)	ഇങ്ങനെയാണെങ്കിലും
തേഷു	അവയിൽ
അഹം	ഞാൻ
ന (വന്തേ)	ഇരിക്കുന്നില്ല
തേ തു	എന്നാൽ അവ
മയി	എന്നിൽ
(വന്തന്തേ)	(എന്റെ അധീനങ്ങളായി) ഇരിക്കുന്നു.

സാത്തപികമായും രാജസമായും താമസമായും യാതൊരു വസ്തുക്കളാണുള്ളത് അവയെല്ലാം എന്നിൽനിന്നുണ്ടായവയാണെന്നറിഞ്ഞാലും. എന്നാലും ഞാൻ അവയിൽ (ജീവനെപ്പോലെ തദധീനനായി) ഇരിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ അവയെല്ലാം (തദധീനന്മാരായി) എന്നിലിരിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ജീവികൾ (അവരവർ) ചെയ്യുന്ന കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമായി സാത്തപികമായും രാജസമായും എന്തെല്ലാം പദാർത്ഥങ്ങളാണുണ്ടാകുന്നത് അവയെല്ലാം എന്നിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നവയാണെന്നറിഞ്ഞാലും. ഇങ്ങനെ അവയെല്ലാം എന്നിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നുവെങ്കിലും ഞാൻ, സംസാരികളെപ്പോലെ, തദാശ്രനായിരിക്കുന്നില്ല. നേരെമറിച്ചു, അവർ എന്റെ അധീനത്തിലിരിക്കുന്നു.

ത്രിഭിർഗുണമയൈർഭാവൈരേഭിഃ സർവ്വമിദം ജഗൽ

മോഹിതം നാഭിജാനാതി മാമേഭ്യഃ പരമവ്യയം. 13

ത്രിഭിഃ ഗുണമയൈഃ (കാമലോഭാദി) മൂന്നുവിധ ഗുണവികാരങ്ങളായ

ഏഭിഃ ഭാവൈഃ ഈ (മുൻപറയപ്പെട്ട) സ്വഭാവങ്ങളാൽ
ഇദം സർവ്വം ജഗൽ ഈ സകല പ്രപഞ്ചവും (സകലപ്രാണികളും)

മോഹിതം മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു

(അതഃ) ഇതു ഹേതുവായിട്ട്

ഏഭ്യഃ ഇവയിൽനിന്ന് (ഈ ഭാവങ്ങളിൽനിന്ന്)

പരം	ഭിന്നനായും (ഇവയാൽ സ്പർശിക്കപ്പെടാത്തവനായും)
അവ്യയം	നാശരഹിതനായും (നിർവ്വികാരനായും) ഇരിക്കുന്ന
മാം	എന്നെ
ന അഭിജാനാതി	അറിയുന്നില്ല.

മൂന്നുവിധഗുണവികാരങ്ങളായ ഈ ഭാവങ്ങളാൽ മോഹിതന്മാരായാൽ സകല പ്രാണികളും, ഇവയിൽനിന്നു ഭിന്നനായും നാശരഹിതനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ത്രിഗുണങ്ങളുടെ വികാരങ്ങളായ രാഗദോഷമോ ഹാദിപ്രകാരങ്ങളായ ഈ പദാർത്ഥങ്ങളാൽ സകലപ്രാണികളും അജ്ഞാനത്തെ (അവിവേകതയെ) പ്രാപിച്ചിട്ട് ഇവയിൽനിന്ന്—മേല്പറഞ്ഞ ഗുണങ്ങളിൽനിന്ന്—വിലക്ഷണനായും (വ്യതിരിക്തനായും) വ്യയരഹിതനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ അറിയുന്നില്ല.

അവ്യയൻ = ജ്ഞാദിസർവ്വഭാവവികാരവുമില്ലാത്തവൻ (ഏകാമധ്യവ്യയരഹിതൻ).

ദൈവീ ഹ്യേഷാ ഗുണമയീ മമ മായാഭരതൃയാ

മാമേവ യേ പ്രപദ്യന്തേ മായാമേതാം തരതി തേ. 14

ദൈവീ	അലൗകികിയായും (അത്യന്തമായും)
ഗുണമയീ	സത്താദിഗുണവികാരാത്മികിയായും ഇരിക്കുന്ന
ഹ്യേഷാ	ഈ
മമ മായാ	എന്റെ ശക്തിയായ പ്രകൃതി
ഭരതൃയാ ഹി	അതിക്രമിക്കുവാൻ ബഹുപ്രയാസമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു എന്നതു പ്രസിദ്ധമാകുന്നു
(തഥാപി)	അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിലും
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
യേ	യാതൊരുവൻ
പ്രപദ്യന്തേ	(ഇളകാത്ത ഭേദിയോടുകൂടി) ശരണം പ്രാപിക്കുന്നുവോ

ഭേദം	അവർ
ഏതാം മായാം	ഒന്നുമായായിരിക്കുന്ന ഈ മായയെ
തരത്തി	കടക്കുന്നു (നിവർത്തിക്കുന്നു).

അത്യുത്തമമായും ഗുണത്രയരൂപമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ മായാ ശക്തിയെ അതിക്രമിക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. എങ്കിലും യാതൊരുദുരന്തരാണ് (ഏകാന്തഭക്തിയോടുകൂടി) എന്നെത്തന്നെ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നത് അവർ ഈ മായയെ കടക്കുന്നു (അതിക്രമിക്കുന്നു).

[ശംഭാ] ത്രിഗുണാത്മികയായ ഈ മായ ദേവനായും ഈശ്വരനായും വിഷ്ണുവായുമിരിക്കുന്ന എന്നിൽ ഉള്ളതാകുന്നു. അതിനാൽ അതിനെ അതിക്രമിക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കെ യാതൊരു അവരാണ് സകല ധർമ്മങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ചു മായാവിയായും സ്വാത്മാവുതന്നെയായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ സർവ്വാത്മനാ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നത് അവർ സകലഭൂതങ്ങളേയും മോഹിപ്പിക്കുന്നതായ ഈ മായയെ അതിക്രമിക്കുന്നു. സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്ന് അവർ മോചിക്കണമെന്നും.

അങ്ങയെ ആശ്രയിക്കുന്നവർ ഈ മായയെ അതിക്രമിക്കുന്നുവെങ്കിൽ എന്തുകൊണ്ടാണ് എല്ലാവരും അങ്ങയെത്തന്നെ ഗുരണം പ്രാപിക്കാത്തത്? — കേട്ടാലും:

ന മാം ടൃഷ്ണിതിനോ മൂഢാഃ പ്രപദ്യന്തേ നരാധമാഃ

മായയാപഹൃതജ്ഞാനം ആസുരം ഭാവമാശ്രിതാഃ. 15

ഭക്ഷ്യക്രമം: പാപശീലനാരംഭം.

മുദ്രാ: **മുദ്രാനന്ദനം**

മായയറ അപ്രത്യക്ഷമാകുന്നു: മായയാലപഹരിക്കപ്പെട്ട ജ്ഞാന
 തോടുകൂടിയവരായും.

ആസൂരം ഭാവം. ('ദംഭോ ദഹ്യാഭിമാനശ്ച' എന്നിങ്ങനെ ഇതി പറയുന്ന) ആസൂരസ്വഭാവത്തെ

ആശ്രിതാ: ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവരായും (പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവരായും)

നരായണാഃ മനുഷ്യരിൽ അധമന്മാരായിരിക്കുന്നവർ
 മാം എന്നെ
 ന പ്രപദ്യന്തേ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നില്ല (ജീക്കുന്നില്ല).

പാപശീലന്മാരായും മൃഗന്മാരായും ആത്മജ്ഞാനസ്വരൂപമില്ലാത്തവരായും ആസുരഭാവത്തെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവരായും മനുഷ്യരിൽ അധമന്മാരായിരിക്കുന്നവർ എന്നെ ജീക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] മാം=പരമേശ്വരനായ എന്നെ. ഓഷ്ഠുതിനഃ=പാപംചെയ്യുന്നവർ. നരായണാഃ=മനുഷ്യരിൽവെച്ചു നികൃഷ്ടന്മാർ. ആസുരം ഭാവം=ഹിംസ, അസത്യം മുതലായ ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ ഭാവം. ശേഷം സ്തപ്തം.

എന്നാൽ പുണ്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവരായ നരോത്തമന്മാർ—

ചതുർവ്വിധാ ഭജന്തേ മാം ജനാഃ സുകൃതിനോജ്ജന

ആത്മോ ജിജ്ഞാസുരത്ഥാത്ഥീ ജ്ഞാനീ ച ഭരതഷ്ടഭ. 16

ഘോ ഭരതഷ്ടഭ, ഘോ അജ്ജന ഭരതകലത്തിൽ ശ്രേഷ്ഠനായ അല്ലയോ അജ്ജന

ആത്മഃ രോഗാദികളെക്കൊണ്ടു പീഡിതനായവൻ

ജിജ്ഞാസുഃ ആത്മജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ

അത്ഥാത്ഥീ ഇഹത്തിലും പരത്തിലും ഭോഗസാധനവിഷയങ്ങളെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ

ജ്ഞാനീ ച ആത്മാവിനെ അറിയുന്നവൻ (ബ്രഹ്മജ്ഞാനി)

(ഇതി) ചതുർവ്വിധാഃ ഇങ്ങനെ നാലുവിധത്തിലുള്ള

സുകൃതിനഃ പുണ്യശാലികളായ

ജനാഃ ജനങ്ങൾ

മാം

ഏനെ

ഭജന്തേ

ഭജിക്കുന്നു.

രേതകലത്തിൽ ശ്രേഷ്ഠനായ അല്ലയോ അജ്ഞന, രോഗാദികളെക്കൊണ്ടു പീഡിതനായവൻ, ആത്മജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ, ഇഹലോകത്തിലും പരലോകത്തിലും ഭോഗസാധനവിഷയങ്ങളെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ, ബ്രഹ്മജ്ഞാനി, എന്നിങ്ങനെ നാലുവിധ പുണ്യശാലികളായ ജനങ്ങൾ ഏനെ ഭജിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ആത്മം = തസ്തുനാലോ വ്യാപ്രത്താലോ രോഗം മുതലായതിനാലോ അഭിഭൂതനായവൻ (പരാജിതനായവൻ); ജിജ്ഞാസുഃ = ഭഗവത്തത്ത്വത്തെ അറിവാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ; അർത്ഥാർത്ഥീ = ധനത്തെ കാമിക്കുന്നവൻ; ജ്ഞാനീ = വിഷ്ണുവിന്റെ തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവൻ (ശബ്ദജ്ഞാനത്തോടു കൂടിയവനും ആത്മതത്ത്വസാക്ഷാൽക്കാരത്തെ മാത്രമിച്ഛിക്കുന്നവനുമായ മുരുകു എന്നർത്ഥം). ശേഷം സ്പഷ്ടം.

തേഷാം ജ്ഞാനീ നിത്യയുക്ത ഏകഭക്തിർ വിശിഷ്ടതേ പ്രിയോ ഹി ജ്ഞാനീനോത്യർത്ഥഹം സ ച മമ പ്രിയഃ. 17

തേഷാം	അവരിൽവെച്ചു (മുൻപറഞ്ഞ നാലുവിധ സൂത്രികളിൽവെച്ചു)
നിത്യയുക്തഃ	സദാ എന്നിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടും
ഏകഭക്തിഃ ജ്ഞാനീ	എന്നിൽ മാത്രം ഭക്തിയോടുംകൂടിയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനി
വിശിഷ്ടതേ (യതഃ)	ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നു (വിശിഷ്ടനാകുന്നു) എന്തെന്നാൽ
ജ്ഞാനീനഃ	ആ ജ്ഞാനിക്കു്
അഹം	ഞാൻ
അത്യർത്ഥം	ഏറ്റവും
പ്രിയഃ	പ്രിയമുള്ളവനാകുന്നു
സഃ ച	അവനും
മമ	എനിക്കു്
പ്രിയഃ ഹി	പ്രിയമുള്ളവനാകുന്നു.

അവരിൽവെച്ചു സദാ മന്നിഷനും, എന്നിൽ മാത്രം ഭക്തിയോടു കൂടിയവനുമായ ജ്ഞാനി ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ആ ജ്ഞാനിക്കു ഞാനത്യന്തം പ്രിയനാകുന്നു. അവൻ എനിക്കും പ്രിയനാകുന്നു. (ജ്ഞാനിക്കു ദേഹാദിയിൽ അഭിമാനാഭാവം കൊണ്ടു ചിത്തവിക്ഷേപാഭാവമുണ്ടാകുന്നു. ചിത്തവിക്ഷേപാഭാവംകൊണ്ടാണ് നിത്യയുക്തത്വവും ഏകഭക്തിത്വവും സംഭവിക്കുന്നത്. മറ്റൊരുവൻ അതു സംഭവിക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ നിത്യയുക്തത്വാദി നാലു ഹേതുക്കളാൽ ജ്ഞാനി ഉത്തമനാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] ആ നാലു വകക്കാരിൽവെച്ചു ജ്ഞാനിയായവൻ, തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നതുകൊണ്ട്, സദാ യോഗയുക്തനായും എന്നിൽ മാത്രം ഭക്തിയുള്ളവനായുമിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ അന്യജേനീയവസ്തുവെന്ന അവൻ കാണുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട് ഏകഭക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവൻ വിശേഷത്തെ (ആധിക്യത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു—അവൻ ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നുവെന്നർത്ഥം. ഞാൻ ജ്ഞാനിയുടെ ആത്മാവുതന്നെയാകയാൽ അവൻ (ഞാൻ) ഏറ്റവും പ്രിയനാകുന്നു. ആത്മാ എല്ലാപക്ഷം പ്രിയമാണെന്നുള്ളതു ലോകപ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. അതുകൊണ്ടു ജ്ഞാനിയുടെ ആത്മാവാകയാൽ വാസുദേവനായ ഞാൻ അവൻ ഏറ്റവും പ്രിയനാകുന്നു. ആ ജ്ഞാനിയും വാസുദേവനായ എന്റെ ആത്മാവുതന്നെയാകയാൽ എനിക്കു അവനും പ്രിയനാകുന്നു.

എന്നാൽ ആത്മൻ മുതലായ ശേഷം മൂന്നുപേർ വാസുദേവനു പ്രിയമല്ല. എന്നോ? അങ്ങനെയല്ല. പിന്നെ എങ്ങനെയാണ്? — കേട്ടാലും:

ഉദാരാഃ സർവ്വ ഏവൈതേ ജ്ഞാനീ ത്യാഗൈരവ മേ മതം
ആസ്ഥിതഃ സ ഹി യുക്താത്മാ മാമേവാന്തതമാം ഗതിം. 18

ഏതേ സർവേ	ഇവരെല്ലാവരും
ഉദാരാഃ ഏവ	മഹാനാർതനെ (മോക്ഷലോകകലതനെ)
ജ്ഞാനീ തു	എന്നാൽ ജ്ഞാനിയായവൻ
ആത്മാ ഏവ	(എന്റെ) ആത്മാവുതന്നെ (ഞാൻ തന്നെ)

(ഇതി) മേമതം	എന്നാൺ എന്റെ നിശ്ചയം.
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
സഃ	അവൻ
യുക്താത്മാ	എന്നിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പി ച്ചിരിക്കുന്നവനും.)
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
അനുത്തമാം	സർവ്വോത്തമമായ
ഗതിം.	ഗതിയായി
ആസ്ഥിതഃ	ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവനാകുന്നു.

ഇവരെല്ലാവരും മഹാഹർത്തന്നെയാകുന്നു. എന്നാൽ ജ്ഞാനി യായവൻ ഞാൻതന്നെയാകുന്നു എന്നാൺ എന്റെ നിശ്ചയം. എന്തെന്നാൽ അവൻ എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവനും, എന്നെത്തന്നെ സർവ്വോത്തമമായ ഗതിയായി ആശ്രയിക്കുന്നവനും, ആകുന്നു (മദ്ധ്യതിരികതയായി അന്യഥലത്തെ അവൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] ഇവരെല്ലാവരും ഉൽകൃഷ്ടന്മാരാകുന്നു. ആത്മൻ മുതലായ ശേഷം മൂന്നു വകക്കാരും എനിക്കു പ്രിയമാകുന്നു വെന്നർത്ഥം. എന്റെ ഭക്തനായ ഒരുവനും വാസുദേവനായ എനിക്കു അപ്രിയനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എങ്കിലും ഈ ഒരു വിശേഷമുണ്ട്. ജ്ഞാനിയായവൻ എനിക്കു ഏറ്റവും പ്രിയനാകുന്നു. അതെന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ജ്ഞാനി ഞാൻതന്നെയാൺ—എന്നിൽനിന്നു ഭിന്നമല്ല—എന്നാൺ എന്റെ നിശ്ചയം. ജ്ഞാനിയായവൻ 'ഞാൻതന്നെയാൺ' ഭഗവാനായ വാസുദേവൻ, ഞാൻ മറ്റൊരുമല്ല' എന്നിങ്ങനെ സമാഹിതചിത്തനായി എന്നെ പ്രാപിപ്പാൻസാഹിക്കുന്നു.—പരബ്രഹ്മമായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ പരഗതിയായി ആശ്രയിക്കുന്നു.

ജ്ഞാനിയെ ഇനിയും സ്തുതിക്കുന്നു:

ബഹുനാം ജന്മനാമന്തേ ജ്ഞാനവാൻ മാം പ്രപദ്യതേ
വാസുദേവഃ സർവമിതി സ മഹാത്മാ സുദർല്ലഭഃ. 19

ബഹുനാം ജന്മനാം അന്തേ അനേകം ജന്മങ്ങളെ എടുത്തതിന്റെ
ശേഷം

ജ്ഞാനവാൻ ജ്ഞാനിയായവൻ

വാസുദേവഃ സർവ്വം ഇതി	സകലവും വാസുദേവസ്വരൂപ
	മാണ് എന്നിങ്ങനെ സർവാത്മദൃഷ്ടി
	യോടുകൂടി
മാം	എന്നെ
പ്രപദ്യതേ	ഭജിക്കുന്നു
(അതഃ)	അതു മേന്മയാലിട്ട്
സഃ മഹാത്മാ	അപ്രകാരമുള്ള മഹാത്മാവ്
	(അപരിച്ഛിന്ന) ദൃഷ്ടിയോടുകൂടിയ
	വൻ
സുദർശഭഃ	ഏറ്റവും ദുർല്ലഭനാകുന്നു.

അനേകം ജന്മങ്ങളെ ഏടുത്തതിന്റെശേഷം ജ്ഞാനിയായവൻ 'ചരാചരാത്മകമായിരിക്കുന്ന ഈ സകലപ്രപഞ്ചവും വാസുദേവസ്വരൂപമാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെ എല്ലാറ്റിലും ആത്മദൃഷ്ടി യോടുകൂടി എന്നെ ഭജിക്കുന്നു. അപ്രകാരമുള്ള മഹാത്മാവ് വളരെ ദുർല്ലഭമായിട്ടേ കാണപ്പെടുന്നുള്ളൂ.

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനപ്രാപ്തിക്കു സാധനഭൂതങ്ങളായ സംസ്കാ രങ്ങളെ സമ്പാദിക്കുന്നതിന്നു് അനേകം ജന്മങ്ങളെ ഏടുത്ത തിന്റെശേഷം പരിപാകജ്ഞാനത്തെ സിദ്ധിച്ചവൻ പ്രത്യ ഗാത്മാവായും വാസുദേവനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. എങ്ങനെ?—സർവ്വവും വാസുദേവനാണെന്നു് അവൻ പ്രത്യക്ഷ മായ് അനുഭവിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ സർവാത്മാവായിരിക്കുന്ന എന്നെ ആരാണു് പ്രാപിക്കുന്നതു് അവൻ മഹാത്മാവാകുന്നു. അപന്ന തുല്യമായിട്ടോ, മേലെയായിട്ടോ, ആത്മച്ഛ്വേദം. അതി നാൽ അവൻ വളരെ ദുർല്ലഭനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, 'മനുഷ്യാണാം സഹസ്രേഷു കശ്ചിദ്യതതി സിദ്ധയേ' (അ. 7, ശ്ലോ. 3) എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ.

ആത്മാവായിത്തന്നെയിരിക്കുന്ന വാസുദേവനാകുന്നു സർവ്വ വു, എന്നു് (ജനങ്ങൾ) അറിയാതിരിക്കുന്നതിനുള്ള കാരണം ഇനി പറയുന്നു:

കാചൈസ്തൈസ്തൈർഹി തജ്ഞാനാഃ പ്രപദ്യന്തേന്യദേവതാഃ
തം തം നിയമമാസ്മായ പ്രകൃത്യാ നിയതാഃ സ്വയാ. 20

സ്വയാ പ്രകൃത്യാ	തങ്ങളുടെ സ്വഭാവത്തിനാൽ
നിയതാഃ	വശീകൃതന്മാരായി
തൈഃ തൈഃ കാമൈഃ	(പുത്രകീർത്തിശ്രൗജയാദി വിഷയങ്ങളായിരിക്കുന്ന) അതാതു് ഇച്ഛകളാൽ
ഏതജ്ഞാനാഃ	അപഹരിക്കപ്പെട്ട ജ്ഞാനത്തോടു കൂടിയവരായി
തം തം നിയമം	അതാതു ദേവന്മാരുടെ ഉപാസനയിൽ (ഉപവാസാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന) അതാതു നിയമത്തെ
ആസ്ഥായ	ആശ്രയിച്ചു് (സ്വീകരിച്ചു്)
അന്യദേവതാഃ	(ഭൂതപ്രേതയക്ഷാദി) അന്യദേവന്മാരെ
പ്രപദ്യന്തേ	ഭജിക്കുന്നു.

തങ്ങളുടെ സ്വഭാവത്തിനാൽ (പുച്ഛജന്മകർമ്മവാസനയാൽ) വശീകരിക്കപ്പെട്ടവരും, നാനാവിധ ഇച്ഛകളാൽ അപഹരിക്കപ്പെട്ട ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവരും ആയ ജനങ്ങൾ (അതാതു ദേവന്മാരുടെ ഉപാസനയിൽ ഉപവാസാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന) അനേകം നിയമങ്ങളെ സ്വീകരിച്ചു് ഇതരദേവന്മാരെ ഭജിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പുത്രപശുസ്വഗ്ഗാദിവിഷയങ്ങളിലുള്ള ഇച്ഛ ജനങ്ങളുടെ വിവേകവിജ്ഞാനത്തെ അപഹരിക്കുന്നു. തന്നിമിത്തം അവർ ആത്മാവായ വാസുദേവനിൽനിന്നു് അന്യന്മാരായ ദേവന്മാരെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവർ തങ്ങളുടെ പ്രകൃതികുവശന്മാരായിട്ടു് ഈ ദേവന്മാർക്കു് പ്രത്യേകമായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അനേകം ആരാധനകളെ ചെയ്യുന്നു. പ്രകൃതി—ജന്മാന്തരങ്ങളിൽ സമ്പാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സംസ്കാരവിശേഷം; സ്വഭാവം എന്നർത്ഥം. ആസ്ഥായ=ആശ്രയിച്ചിട്ടു്.

ആ കാമീജനങ്ങളിൽ—

യോ യോ യാം യാം തന്മം ഭക്തഃ ശ്രദ്ധയാച്ചിതുമിച്ഛതി
തസ്യ തസ്യാപലാം ശ്രദ്ധാം താമേവ വിധയാമൃഹം. 21

യഃ യഃ ഭക്തഃ ഏതേതു ഭക്തൻ
യാം യാം തന്മം ഏതേതു ദേവതാരൂപത്തെ

ശ്രദ്ധയാ	വിശ്വാസത്തോടുകൂടി
അർച്ചിതം	പൂജിക്കുന്നതിനു്
ഇച്ഛതി	ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ (പ്രവർത്തിക്കുന്നുവോ)
തസ്യ തസ്യ	അതാതു ഭക്തന്റെ
താം ശ്രദ്ധാം ഏവ	തത്തന്യുത്തിവിഷയമായിരിക്കുന്ന അതാതു ശ്രദ്ധയെത്തന്നെ
അപലാം	ദൃഢമാക്കി (സ്ഥിരമാക്കി)
അഹം	അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന ഞാൻ
വിദ്യാമി	ചെയ്യുന്നു.

ഏതേതു ഭക്തൻ ഏതേതു ദേവതാരൂപത്തെ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി പൂജിക്കുവാനിച്ഛിക്കുന്നുവോ അതാതു ഭക്തന്റെ തത്തന്യുത്തി വിഷയമായ ശ്രദ്ധയെത്തന്നെ അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന ഞാൻ ദൃഢമാക്കി ചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഒരു കാമിയായവൻ ഏതൊരു ദേവതാശരീരത്തെയാണു് ശ്രദ്ധയോടും ഭക്തിയോടുംകൂടി പൂജിക്കുവാനിച്ഛിക്കുന്നതു് ആ ദേവന്റെ ഭജനത്തിൽ ഞാൻ അപന്റെ (ആ കാമിയുടെ) ആ ശ്രദ്ധയെത്തന്നെ സ്ഥിരമാക്കിത്തീർക്കുന്നു.

സ്വഭാവേന പ്രവൃത്തനായിരിക്കുന്ന ഒരുവൻ ഏതൊരു ദേവതാ ശരീരത്തെ ഏതൊരു ശ്രദ്ധയോടുകൂടി പൂജിക്കുവാനിച്ഛിക്കുന്നുവോ—

സ തയാ ശ്രദ്ധയാ യുക്തസ്ത്വസ്പാരാധനമീഹതേ
ലഭേതേ ച തതഃ കാമാൻ മയൈവ വിഹിതാൻ ഹി താൻ. 22

സഃ	ആ (മേല്പറഞ്ഞ) ഭക്തൻ
തയാ	അപ്രകാരമുള്ള
ശ്രദ്ധയാ യുക്തഃ	(ദൃഢമായ) ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനായി
തസ്യ ആരാധനം	ആ ദേവതാശരീരത്തിന്റെ ആരാധനത്തെ ചെയ്യുന്നു
ഈഹതേ	
മയാ ഏവ	തത്തദ്ദേവതാന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന എന്നാൽത്തന്നെ
വിഹിതാൻ	നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
താൻ കാമാൻ	ആ ഇഷ്ടവസ്തുക്കളെ

തേവദം	അവരുടെ
തൽഫലം	ദേവതാപൂജയാലുണ്ടാകുന്ന ആ ഫലം
അന്തഃപ്രസാദം	അന്തർത്താടകൂടിയതുതന്നെയായി
പ്രേമം	ഭവിക്കുന്നു
മന്ദമേതഃ അപി	എന്നാൽ എന്റെ ഭക്തന്മാർ
മാം	എന്നെ
യാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ദേവന്മാരെ പൂജിക്കുന്നവർ ദേവന്മാരെ പ്രാപിക്കുന്നു. അല്പബുദ്ധികളായ അവരുടെ (ആ ദേവതാപൂജകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന) ഫലം നാശത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു. എന്നാൽ എന്റെ ഭക്തന്മാർ എന്നെ അന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] രണ്ടു ജാതി ജനത്തിനും പ്രയത്നം ശരിയാണെങ്കിലും അനന്തഫലത്തിനായിക്കൊണ്ടു ജനങ്ങൾ എന്നെ സേവിക്കുന്നില്ല. അഹോ കഷ്ടം! — എന്നിങ്ങനെ ഭഗവാൻ കരുണയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

എന്തുകൊണ്ടാണ് അവർ എന്നെത്തന്നെ ഭജിക്കാത്തത്? — പറയാം. കേൾക്കൂ:

അവ്യക്തം വ്യക്തിമാപനം മന്യന്തേ മാമബദ്ധായഃ

പരം ഭാവമജാനന്തോ മമാവ്യയമനുത്തമം.

24.

അവ്യയം	നിത്യമായും
അനുത്തമം	സമ്യക്തമമായും
പരം	പ്രപഞ്ചവിലക്ഷണമായുള്ള
മമ ഭാവം	എന്റെ സ്വരൂപത്തെ (എന്റെ പരമത്വത്തെ)
അജാനന്തഃ	അറിയാത്തവരായി
അബദ്ധായഃ	അല്പബുദ്ധികളായവർ (അവിവേകികൾ)
അവ്യക്തം	പ്രപഞ്ചാതീതമായിരിക്കുന്ന
മാം	എന്നെ
വ്യക്തിം	വ്യക്തിയെ (മനുഷ്യമത്സ്യകൂർമ്മാദിഭാവത്തെ)

ആപനം പ്രാപിച്ചവനായി
മന്യന്തേ വിചാരിക്കുന്നു.

നിത്യമായും സർവ്വാത്മമായും പ്രപഞ്ചവിലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ സ്വരൂപത്തെ അറിയാതെ മന്ദമതികളായവർ പ്രപഞ്ചാതീതനായിരിക്കുന്ന എന്ന വ്യക്തിയെ (മനുഷ്യാദി സ്വരൂപത്തെ) പ്രാപിച്ചവനായി വിചാരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] വ്യയരഹിതമായും നിരതിശയമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ പരമാത്മസ്വഭാവത്തെ അവിവേകികൾ അറിയുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട് നിത്യപ്രസിദ്ധനായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനാണെങ്കിലും ഞാൻ ഇദ്ദേഹത്തെ അപ്രകാശനായിരുന്നുവെന്നും, ഇപ്പോൾ പ്രകാശത്തെ പ്രാപിച്ചവനായിരിക്കുന്നുവെന്നും, അവർ (ആ അവിവേകികൾ) വിചാരിക്കുന്നു.

അവരുടെ അജ്ഞാനം എന്തു നിമിത്തമാണുണ്ടാകുന്നത്?—പറയുന്നു:

നാഹം പ്രകാശഃ സർവ്വസ്യ യോഗമായാസമാവൃതഃ
മുശോയം നാഭിജാ നാതി ലോകോ മാമജമവ്യയം. 25

യോഗമായാസമാവൃതഃ യോഗമായയാൽ മറയ്ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന

അഹം ഞാൻ
സർവ്വസ്യ എല്ലാവർക്കും
ന പ്രകാശഃ പ്രത്യക്ഷനല്ല (പ്രകടനായി ഭവിക്കുന്നില്ല)

(അതഃ ഏവ) അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ
മുശഃ അയം ലോകഃ മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ ലോകം (ജനങ്ങൾ)

മാം എന്നെ
അജം ജനനമില്ലാത്തവനായും
അവ്യയം നാശമില്ലാത്തവനായും
ന അഭിജാനാതി അറിയുന്നില്ല.

യോഗമായയാൽ മറയ്ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ഞാൻ എല്ലാവർക്കും പ്രത്യക്ഷനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ ജനങ്ങൾ എന്നെ ജനനമില്ലാത്തവനായും നാശമില്ലാത്തവനായും അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ഞാൻ ലോകത്തിൽ എല്ലാവർക്കും പ്രത്യക്ഷമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എന്റെ ഭക്തന്മാരായ ചിലർക്കു മാത്രം ഞാൻ പ്രത്യക്ഷമായി ഭവിക്കുന്നു എന്നു താൽപര്യം. യോഗമായാസമാ വൃതഃ—യോഗം=ത്രിഗുണങ്ങളുടെ ഘടന; അതുതന്നെയാണ് മായ; ആ യോഗമായയാൽ ഞാൻ മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു മൂലന്മാരായ ജനങ്ങൾ എന്നെ അജനായും അവ്യയനായും അറിയുന്നില്ല.

യാതൊരു യോഗമായയാൽ ചുറ്റപ്പെട്ടവനായിരിക്കുന്ന എന്നെ ലോകം അറിയുന്നില്ലയോ ആ മായ എന്തുകൊണ്ടു. അതു ഹേതുവായിട്ട് (മദധീനമായിരിക്കുന്നതിനാൽ) അതു മായാവിധി. ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ ജ്ഞാനത്തെ പ്രതിബന്ധിക്കുന്നില്ല. എപ്രകാരമാണ് വേറെ ഒരു ഇന്ദ്രജാലക്കാരൻ പ്രയോഗിക്കുന്ന കൺകെട്ട് (മായ) അവന്റെ ജ്ഞാനത്തെ പ്രതിബന്ധിക്കുന്നില്ലയോ അതുപോലെയാകുന്നു (എന്റെ മായയും). അതിനാൽ—

വേദാഹം സമതീതാനി വർത്തമാനാനി ചാജ്ഞന
ഭവീഷ്യാണി ച ഭൂതാനി മാം തു വേദ ന കശ്ചന.

26

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
സമതീതാനി	കഴിഞ്ഞുപോയവയും
വർത്തമാനാനി ച	ഇപ്പോഴുള്ളവയും
ഭവീഷ്യാണി ച	വരുവാൻ പോകുന്നവയുമായ
ഭൂതാനി	(സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായ സകല) ജീവികളേയും
അഹം	ഞാൻ
വേദ	അറിയുന്നു
മാം തു	എന്നാൽ എന്നെ
കശ്ചന	ഒരുവനും
ന വേദ	അറിയുന്നില്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, കഴിഞ്ഞുപോയവയും ഇപ്പോഴുള്ളവയും വരുവാൻപോകുന്നവയുമായ സകലജീവികളേയും ഞാൻ അറിയുന്നു. എന്നാൽ എന്നെ ആരും അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] എന്നെ ശരണംപ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവനും എന്റെ ഭക്തനുമല്ലാതെ ആരും എന്നെ അറിയുന്നില്ല. എന്റെ തത്ത്വം അറിഞ്ഞുകൂടാത്തതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു് ഒരുവനും എന്നെ ഭജിക്കാത്തതു്.

ഇച്ഛാഭേഷസമുത്ഥേന ദ്വന്ദ്വമോഹേന ഭാരത

സർവ്വഭൂതാനി സംമോഹം സദ്യേ യാന്തി പരന്തപ. 27

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭരതകുലത്തിൽ ജനിച്ചവനേ
ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ ശത്രുതാപന
സർവ്വേ	സ്ഥൂലഭേദഹോൽപത്തിയിൽത്തന്നെ (ഭേദത്തെ പ്രാപിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ)
ഇച്ഛാഭേഷസമുത്ഥേന	കാമക്രോധങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന
ദ്വന്ദ്വമോഹേന	ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖാദിദ്വന്ദ്വങ്ങൾ നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന അവിവേകത്താൽ
സർവ്വഭൂതാനി	സകല ഭൂതങ്ങളും (സകല പ്രാണികളും)
സംമോഹം.	ഞാൻതന്നെ സുഖി ദുഃഖി എന്നിങ്ങനെ ഗാഢതരമായ അഭിനിവേശത്തെ
യാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ഹേ ഭാരത, ഹേ ശത്രുതാപന, സ്ഥൂലഭേദഹോൽപത്തിയിൽ തന്നെ (ജനിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ) കാമക്രോധങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖാദിദ്വന്ദ്വങ്ങൾ നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന അവിവേകത്താൽ സകലപ്രാണികളും വിഷയാഭിമാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഇച്ഛാഭേഷങ്ങൾതന്നെ, ശീതോഷ്ണങ്ങളെപ്പോലെ, പരസ്പരവിരുദ്ധങ്ങളാകുന്നു. സുഖദുഃഖങ്ങൾക്കും തൽകാരണങ്ങൾക്കും വിഷയമായിട്ടാണു് അവയുണ്ടാകുന്നതു്. അവ സകല പ്രാണികളേയും യഥാകാലം സംബന്ധിക്കുന്നു. (അതിനാൽ) അവ(യും) ദ്വന്ദ്വങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. സുഖദുഃഖങ്ങളുടേയും അവയുടെ ഹേതുക്കളുടേയും സംപ്രാപ്തികൊണ്ടു് എപ്പോഴാണു് ഇച്ഛാഭേഷങ്ങളുണ്ടാകുന്നതു് അപ്പോൾ അവ (ഇച്ഛാഭേഷങ്ങൾ) സകല പ്രാണികളുടേയും പ്രജ്ഞയെ സ്വപശമാക്കിയിട്ടു് അവരിൽ മോഹത്തെ ജനിപ്പിക്കുകയും, തന്നിമിത്തം അവരുടെ പരമാർത്ഥതത്ത്വവിഷയ

മായ ജ്ഞാനോൽപത്തിക്കു പ്രതിബന്ധമായി ഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇച്ഛാഭേദങ്ങളായ ഭോഷങ്ങളാൽ വശീകരിക്കപ്പെട്ട ചിത്തത്തോടുകൂടിയവൻ ബാഹ്യവിഷങ്ങളുടേയും കൂടിയ മാതൃജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നതല്ല. അപ്പോൾ പിന്നെ അവയാൽ (ഇച്ഛാഭേദങ്ങളാൽ) മോഹിപ്പിക്കപ്പെട്ട ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ ഒരു മൂലനും പ്രത്യഗാത്മജ്ഞാനം—ആ മാതൃത്തിൽ വളരെ പ്രതിബന്ധങ്ങളുണ്ടാകയാൽ—ഉണ്ടാകുന്നതല്ലെന്നു പറയേണമോ? സകലപ്രാണികളും ഉൽപത്തിക്കാലത്തിൽ തന്നെ സംമൂലതയെ പ്രാപിക്കുന്നു—ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന സകല ജീവികളും മോഹത്തിനുവശനാരായിട്ടാണ് ജനിക്കുന്നത് എന്നഭിപ്രായം. ഇങ്ങനെ ദ്വന്ദ്വമോഹംകൊണ്ടു പ്രതിബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന പ്രജ്ഞയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന സകല ജീവികളും (മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരം) മോഹിതന്മാരായിട്ട് എന്നെ ആത്മാവായി അറിയുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെയാണ് അവർ എന്നെ ആത്മഭാവേന ഭജിക്കാത്തത്.

എന്നാൽ പിന്നെ ആരാണ് ദ്വന്ദ്വമോഹങ്ങളിൽനിന്നു മുക്തന്മാരായിട്ട് അങ്ങയെ അറിഞ്ഞത് ശാസ്ത്രപ്രകാരം ആത്മഭാവത്തോടുകൂടി ഭജിക്കുന്നത്? ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

യേഷാം ത്വന്തഗതം പാപം ജനാനാം പുണ്യകർമ്മണാം
തേ ദ്വന്ദ്വമോഹനിർമ്മുക്താ ഭജന്തേ മാം ദൃഢപ്രതാഃ 28

പുണ്യകർമ്മണം	പുണ്യശാലികളായ (പുണ്യാചരണശീലന്മാരായ)
യേഷാം ജനാനാം	യാതൊരു ജനങ്ങളുടെ
പാപം തു	പാപം
അന്തഗതം	നാശത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നുവോ
തേ	ആ ജനങ്ങൾ
ദ്വന്ദ്വമോഹനിർമ്മുക്താഃ	ദ്വന്ദ്വമോഹങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചവരായി
ദൃഢപ്രതാഃ	ദൃഢമായ വ്രതത്തോടുകൂടിയവരായി
മാം	എന്നെ
ഭജന്തേ	ഭജിക്കുന്നു.

പുണ്യശാലികളായ ഏതൊരു ജനങ്ങളുടെ പാപമാണ് നാശത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നത് അവർ ഭവഭോഗങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചു ദൃഢവ്രതന്മാരായി എന്നെ ഭജിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മനുശുദ്ധിക്കു കാരണമായ പുണ്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്ന (പുണ്യശാലികളായ) യാതൊരു ജനങ്ങളുടെ പാപം മിക്കതും നാശത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നുവോ അവർ മുൻപറയപ്പെട്ട ഭവഭോഗങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചു ദൃഢവ്രതന്മാരായി പരമാത്മാവായ എന്നെ ഭജിക്കുന്നു. ദൃഢവ്രതന്മാർ—‘ഇപ്രകാരമാണ് പരമാത്മത്വം, വേറെവിധത്തിലല്ല’ എന്നിങ്ങനെ സർവ്വപരിത്യാഗമായ വ്രതംകൊണ്ടു നിശ്ചിതവിജ്ഞാനത്തോടു കൂടിയവർ.

അവർ ഏതൊരുദേശത്തോടുകൂടിയാണ് എന്നെ ഭജിക്കുന്നത്?—കേൾക്കൂ:

ജരാമരണമോക്ഷായ മാമാശ്രിത്യ യതന്തി യേ

തേ ബ്രഹ്മ തദിദഃ കൃത്സ്നമധ്യാത്മം കർമ്മ ചാഖിലം.. 29

യേ	എവർ
മാം	എന്നെ
ആശ്രിത്യ	ആശ്രയിച്ചുകൊണ്ട്
ജരാമരണമോക്ഷായ	വാർദ്ധക്യത്തിൽനിന്നും മരണത്തിൽനിന്നും മോചിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി
യതന്തി	പ്രയത്നംചെയ്യുന്നുവോ
തേ	അവർ
തൽ ബ്രഹ്മ	ആ പരബ്രഹ്മത്തെ.
വിദഃ	അറിയുന്നു
കൃത്സ്നം അധ്യാത്മം	സകലവിധ അധ്യാത്മത്തേയും.
അഖിലം കർമ്മ ച	(തത്സാധനഭൂതമായ) സകല കർമ്മത്തേയും.
(വിദഃ)	അറിയുന്നു.

ജരാമരണങ്ങളിൽനിന്നു മോചിപ്പാൻവേണ്ടി എവരാണ് എന്നെ ആശ്രയിച്ചു പ്രയത്നംചെയ്യുന്നത് അവർ ആ പരബ്രഹ്മത്തേയും, സകലവിധ അധ്യാത്മത്തേയും, സകല കർമ്മങ്ങളേയും അറിയുന്നു.

[ശം.-ഭാ] യാതൊരുത്തരാണ് പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സമാഹിതചിത്തന്മാരായി ജരാമരണങ്ങളിൽനിന്നു മോചിപ്പാനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നംചെയ്യുന്നത് അവർ പരമായിരിക്കുന്ന ആ ബ്രഹ്മത്തെ അറിയുന്നു. അവർ പ്രത്യഗാത്മവിഷയമായിരിക്കുന്ന സമസ്തവസ്തുവിനേയുംമറിയുന്നു. സകലകർമ്മത്തെയുംവെറിയുന്നു.

സാധിഭൂതാധിദൈവം മാം സാധിയജ്ഞം ച യേ വിദ്ഃ

പ്രയാണകാലേപി ച മാം തേ വിദൂർയുക്തചേതസഃ. 30

സാധിഭൂതാധിദൈവം അധിഭൂത അധിദൈവങ്ങളോടുകൂടിയ

വനായം

സാധിയജ്ഞം ച അധിയജ്ഞത്തോടുകൂടിയവനായം

മാം എന്നെ

യേ ഏവർ

വിദ്ഃ അറിയുന്നുവോ

തേ അവർ

യുക്തചേതസഃ എന്നിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരായി

പ്രയാണകാലേ അപി ച മരണകാലത്തിലുംകൂടി

മാം എന്നെ

വിദ്ഃ അറിയുന്നു.

ഏവർ എന്നെ അധിഭൂത അധിദൈവങ്ങളോടുകൂടിയവനായം അധിയജ്ഞത്തോടുകൂടിയവനായുമാറിയെന്നുവോ അവർ മരണകാലത്തിലുംകൂടി എന്നിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരായി എന്നെ അറിയുന്നു.

[ശം.-ഭാ] യുക്തചേതസഃ=സമാഹിതചിത്തന്മാർ. ശേഷം സ്വപ്നം.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

വിജ്ഞാനയോഗോ നാമ

സപ്തമോദ്ധ്യായഃ

വിജ്ഞാനയോഗമെന്ന ഏഴാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

എട്ടാമദ്ധ്യായം

‘തേ ബ്രഹ്മ തദിദം കൃത്സ്നം....’ (അ. 7, ശ്ലോ. 29-30)
എന്ന ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഗോവൻ അജ്ഞാനൻ ഒരു ചോദ്യം
ചോദിപ്പുന്നിടയാകത്തക്കവിധത്തിലുള്ള സംഗതികളെയാണ്
ഉപദേശിച്ചത്. അതിനാൽ അജ്ഞാനൻ ഇങ്ങനെ ചോദി-
ക്കുന്നു—

അജ്ഞാന ഉവാച:

കിം തത് ബ്രഹ്മ കിമധ്യാത്മം കിം കർമ്മ പുരുഷോത്തമ
അധിഭൂതം ച കിം പ്രോക്തമധിഭവൈവം കിമുച്യതേ. 1

അജ്ഞാനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പുരുഷോത്തമ	അല്ലയോ പുരുഷോത്തമ
തത് ബ്രഹ്മ കിം	ആ ബ്രഹ്മം എന്ത്?
അധ്യാത്മം കിം	അദ്ധ്യാത്മമെന്നത് എന്ത്?
കർമ്മ കിം	കർമ്മം എന്നത് എന്ത്?
അധിഭൂതം	അധിഭൂതം എന്ന്
പ്രോക്തം ച	പറയപ്പെട്ടതും
കിം	എന്ത്?
അധിഭവൈവം കിം	അധിഭവൈവമെന്നത് ഏതെന്ന്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു?

അല്ലയോ പുരുഷോത്തമ, മുൻപറയപ്പെട്ട ബ്രഹ്മം ഏതാകുന്നു?
അദ്ധ്യാത്മമെന്നത് എന്ത്? കർമ്മം എന്ത്? അധിഭൂതമെന്നത്
എന്ത്? അധിഭവൈവമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതും എന്താകുന്നു?

അധിയജ്ഞഃ കഥം കോത്ര ദേഹേന്ദ്രീൻ മധുസൂദന

പ്രയാണകാലേ ച കഥം ജ്ഞേയോസി നിയതാത്മഭിഃ. 2

ഹേ മധുസൂദന	അല്ലയോ മധുസൂദന
അത്ര അന്ദ്രീൻ ദേഹേ	ഈ ദേഹത്തിങ്കൽ
അധിയജ്ഞഃ കഃ	അധിയജ്ഞൻ ആരു?
കഥം	എതുപ്രകാരത്തിൽ അവൻ ഈ ദേഹ ത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു?
പ്രയാണകാലേ ച	മരണകാലത്തിൽ
നിയതാത്മഭിഃ	മനസ്സിനെ അടക്കിയിരിക്കുന്നവരായി

കഥം എന്തൊരുപാഠത്താൽ
ജേണയഃ അസി അങ്ങ് അറിയപ്പെടുന്നു?

അല്ലയോ മധുസൂദന, ഈ ദേഹത്തിലിരിക്കുന്നവനും പ്രയോജനം ഫലദാതാവുമായ അധിയജ്ഞൻ ആരാകുന്നു? അദ്ദേഹം എപ്രകാരമാണ് ഈ ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നത്? മരണകാലത്തിൽ നിയതചിത്തനാരാൽ അങ്ങ് എതുപ്രകാരമാണ് അറിയപ്പെടുന്നത്?

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

അക്ഷരം ബ്രഹ്മ പരമം സ്വഭാവോധ്യാത്മമുച്യതേ
ഭൂതഭാവോത്ഭവകരോ വിസർഗ്ഗഃ കർമ്മസംജ്ഞിതഃ. 3

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

പരമം	ഉത്തമമായും
(യൽ) അക്ഷരം	നാശമില്ലാത്തതായും അല്ലെങ്കിൽ, ജഗത്തിന്നു മൂലകാരണമായുള്ളതു യാതൊന്നോ
(തൽ) ബ്രഹ്മ	അതു ബ്രഹ്മമാകുന്നു
സ്വഭാവഃ	തന്റെ (ബ്രഹ്മത്തിന്റെ) അംശമാ യിട്ടുതന്നെ (ദേഹംപ്രതി) ജീവ രൂപേണയുള്ള ഭാവം.
അധ്യാത്മം	അധ്യാത്മമെന്നു് (ദേഹത്തെ അധി കരിച്ചു ഭോക്തൃത്വേന സ്ഥിതിചെ യ്ക്കുന്നതുകൊണ്ടു് അധ്യാത്മമെന്നു്)
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു
ഭൂതഭാവോത്ഭവകരഃ	ജരായുജാദി സകലഭൂതങ്ങളുടെ ഉൽ പത്തിയേയും അഭിവൃദ്ധിയേയും ചെയ്യുന്ന
വിസർഗ്ഗഃ	ദേവതോദ്ദേശമായി ചെയ്യുന്ന യജ്ഞം.
കർമ്മസംജ്ഞിതഃ	കർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ഉത്തമമായും സകലജഗത്തിന്നും മൂലകാരണമായിരിക്കുന്ന റാസ്സ ബ്രഹ്മമാകുന്നു. ബ്രഹ്മത്തിന്റെതന്നെ (ദേഹംപ്രതി) ജീവരൂപേണയുള്ള ഭാവം അധ്യാത്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. (ജരായുജാദി) ഭൂതങ്ങളുടെ ഉൽപത്തിയേയും അഭിവൃദ്ധിയേയും

ചെയ്യുന്ന (ദേവതോദ്ദേശേന ദ്രവ്യത്യാഗരൂപമായ) യജ്ഞത്തിന്നു കർമ്മം എന്നു പേർ പറയുന്നു.

[ശം-ഭാ] നാശമില്ലാത്തതായും പരമാത്മാവായുമിരിക്കുന്ന വസ്തുവാണ് ബ്രഹ്മം. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി 'ഏതസ്യ വാ അക്ഷരസ്യ പ്രശാസനേ ഗാർഗ്ഗി—അല്ലയോ ഗാർഗ്ഗി, ഈ അക്ഷരത്തിന്റെ—നാശരഹിതമായ പരമാത്മാവിന്റെ—ശാസനംകൊണ്ടാണ് ദ്യാവാപൃഥ്വികൾ യഥാസ്ഥാനങ്ങളിലിരിക്കുന്നത്' (ബൃ. ഉ. 3. 8. 9) എന്നു ശ്രുതിവാക്യം. അക്ഷരം എന്നതിന്നു 'ഓം' കാരമെന്നത്ഥം ധരിപ്പാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ 'ഓമിത്യേകാക്ഷരം ബ്രഹ്മ' (അ. 8, ശ്ലോ. 13) എന്നതുകൊണ്ടു 'ഓം' കാരത്തെ പ്രത്യേകിച്ചു വിശേഷിപ്പിക്കുന്നുണ്ടു്. 'പരമം' എന്ന വിശേഷണം (ഓംകാരത്തേക്കാൾ) നാശരഹിതമായും നിരതിശയമായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്നാണ് അധികം യോജിക്കുന്നത്. ആ പരബ്രഹ്മത്തിന്റെതന്നെ ദേഹം പ്രതിയുള്ള പ്രത്യഗാത്മഭാവമാണു് സ്വഭാവം; അതുതന്നെ യാണു് അദ്ധ്യാത്മം എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ദേഹത്തെ അധികരിച്ചു് ആദ്യം പ്രത്യഗാത്മഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുകയും പിന്നെ അവസാനം പരമാത്മമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന വസ്തു അദ്ധ്യാത്മം എന്ന പേരോടുകൂടി അറിയപ്പെടുന്നു. ചരപുരോധാശാദിദ്രവ്യങ്ങളെ ദേവതോദ്ദേശമായി ഹോമംചെയ്യുന്നതാണു വിസർഗ്ഗം. ഭൂതവസ്തുക്കളുടെ ഉൽപത്തിയെ ചെയ്യുന്ന ആ വിസർഗ്ഗമാകുന്ന യജ്ഞം കർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. എന്തെന്നാൽ ബീജഭൂതമായിരിക്കുന്ന ഇതിൽനിന്നാണ് സ്ഥാപരജംഗമങ്ങളായിരിക്കുന്ന സകലഭൂതങ്ങളും വൃഷ്ട്യാദിക്രമേണ ഉത്ഭവിക്കുന്നത്.

അധിഭൂതം ക്ഷരോ ഭാവഃ പുരുഷശ്ചാധിദൈവതം.

അധിയജ്ഞോഹമേവാത്ര ദേഹേ ദേഹഭൂതാം വര.

4

ഹേ ദേഹഭൂതാം വര അല്ലയോ ദേഹത്തെ എടുത്തവരിൽ ശ്രേഷ്ഠനായവനെ

ക്ഷരഃ ഭാവഃ നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന ദേഹാദിപദാർത്ഥങ്ങൾ

അധിഭൂതം അധിഭൂതമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു

പുരുഷഃ ച	സൂര്യമണ്ഡലത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന വനം സ്വാംശഭൂതമായിരിക്കുന്ന സർവ്വ ദേവതകൾക്കുമധിപനായിരിക്കുന്ന വിരാടപുരുഷൻ
അധിദൈവതം	അധിദൈവതമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു
അത്ര ദേഹേ	ഈ ദേഹത്തിൽ
അഹം ഏവ	(അന്തർധാമിയായിട്ട്) ഞാൻതന്നെ
അധിയജ്ഞഃ	അധിയജ്ഞനായിരിക്കുന്നു (യജ്ഞാദി കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവനായും തൽ ഫലഭാതാവായുമിരിക്കുന്നു).

അല്ലയോ അജ്ഞന, നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന ദേഹാദിപദാർത്ഥങ്ങൾ അധിഭൂതമാകുന്നു. സൂര്യമണ്ഡലവർത്തിയായിരിക്കുന്ന വിരാടപുരുഷൻ അധിദൈവതമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഈ ദേഹത്തിൽ അന്തർധാമിയായിരിക്കുന്ന ഞാൻതന്നെയാണ് അധിയജ്ഞൻ.

[ശം-ഭാ] സകലപ്രാണികളെയുമധികരിച്ചിരിക്കുന്നതും അതിഭൂതം—ഉൽപത്തി, നാശം എന്നീ സ്വഭാവങ്ങളോടുകൂടിയ സകല വസ്തുക്കളും അധിഭൂതമാകുന്നു. പുരുഷഃ=യാതൊന്നുകൊണ്ടു സർവ്വവും പൂർണ്ണമായിരിക്കുന്നുവോ അതു പുരുഷൻ; ദേഹത്തിൽ ഇരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു പുരുഷൻ എന്നും പറയാം. ആ പുരുഷൻ ആദിത്യനിൽ അധിവസിക്കുന്ന ഹിരണ്യഗർഭനാകുന്നു. അദ്ദേഹം സകല പ്രാണികളുടെ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അനുഗ്രാഹകനായിരുന്നുവെന്നു്, അവയെ സ്വസ്വവിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു. ആ പുരുഷനാണു് അധിദൈവതം. അധിയജ്ഞഃ=സകലയജ്ഞങ്ങൾക്കുമേധാ നിറയും വിഷ്ണുവെന്ന പേരോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്ന ദേവത. 'യജ്ഞോ വൈ വിഷ്ണുഃ' എന്നു ശ്രുതി. ആ വിഷ്ണു ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. ഈ ദേഹത്തിൽ എന്തെല്ലാം യജ്ഞങ്ങളാണു് ജ്ഞാതു് അവയെല്ലാം ഞാൻ അധിഷ്ഠാനമായിരിക്കുന്നു. യജ്ഞങ്ങൾ ദേഹംകൊണ്ടു നിർവ്വഹിക്കപ്പെടേണ്ടവയാകയാൽ അവ ദേഹത്തോടു ചേർന്നിരിക്കുന്നു. അതിനാലാണു് യജ്ഞങ്ങൾ ദേഹത്തിലിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു്.

* തൈത്തിരീയസംഹിത 1. 7. 4.

അന്തകാലേ ച മാമേവ സ്മരൻ മുക്താ കളേബരം

യഃ പ്രയാതി സ മത്ഭാവം യാതി നാസ്ത്യത്ര സംശയഃ.

5

യഃ	യാതൊരുവൻ
അന്തകാലേ ച	അവസാന(മരണ)കാലത്തിലും
മാം ഏവ	അന്തര്യാമിത്രപരമായും പരമേശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ
സ്മരൻ	വിചാരിക്കുന്നവനായി
കളേബരം	ദേഹത്തെ
മുക്താ	തൃജിച്ചിട്ട്
പ്രയാതി	(അർച്ചിരാദിമാർഗ്ഗമായിരിക്കുന്ന ഉത്തരായണ പന്ഥാവിൽകൂടി) പോകുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
മത്ഭാവം	എന്റെ സ്വരൂപത്തെ
യാതി	പ്രാപിക്കുന്നു
അത്ര	ഈ കാര്യത്തിൽ
സംശയഃ	സംശയം
ന അസ്തി	ഇല്ല.

എവൻ അവസാനകാലത്തിൽ എന്നെത്തന്നെ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു ദേഹത്തെ വിട്ടുപോകുന്നുവോ അവൻ എന്റെ സ്വരൂപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. ഈ കാര്യത്തിൽ സംശയമില്ല.

[ശം-ഭാ] അന്തകാലേ=മരണകാലത്തിൽ; മാം ഏവ=എന്നെ—പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന വിഷ്ണുവിനെ—തന്നെ; സ്മരൻ=വിചാരിച്ചുകൊണ്ട്; കളേബരം=ശരീരത്തെ; മുക്താ=പരിത്യജിച്ചിട്ട്; യഃ പ്രയാതി=എവൻ പോകുന്നുവോ; സഃ=അവൻ; മത്ഭാവം=വൈഷ്ണവതത്ത്വത്തെ; യാതി=പ്രാപിക്കുന്നു. അത്ര=ഈ കാര്യത്തിൽ; സംശയഃ=മത്തത്വത്തെ പ്രാപിക്കുമോ ഇല്ലയോ എന്ന സംശയം; ന അസ്തി=ഇല്ല.

ഈ നിയമം എന്നെ സംബന്ധിച്ചു മാത്രമല്ല. എന്നാൽ—യം യം വാപി സ്മരൻ ഭാവം ത്യജത്യന്തേ കളേബരം തം തമേവൈതി കൗന്തേയ സദാ തത്ഭാവഭാവിതഃ.

6

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
(യഃ)	എവൻ
അതേ	അവസാനകാലത്തിൽ
യം യം വാ അപി ഭാവം	ഏതേതു ഭാവത്തെ (അന്യദേവതയേയോ അല്ലെങ്കിൽ വേറെ വല്ല രൂപത്തേയോ)
സ്മരൻ	സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു്
കളേബരം	ദേഹത്തെ
ത്യജതി	ത്യജിക്കുന്നുവോ
(സഃ)	അവൻ
സദാ	എപ്പോഴും
തത്ഭാവഭാവിതഃ	ആ രൂപത്തെത്തന്നെ ചിന്തിക്കുന്നവനായി
തം തം ഏവ (ഭാവം)	(സ്മരിക്കപ്പെടുന്ന) അതതു രൂപത്തെത്തന്നെ
ഏതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, അവസാനകാലത്തിൽ എവൻ ഏതു രൂപത്തെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു് ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നുവോ അവൻ സദാ തദ്ഭാവസ്മരണയോടുകൂടിയവനായി ആ രൂപത്തെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യം യം ഭാവം=ഏതേതു ദേവതാവിശേഷത്തെ. സ്മരൻ=ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടു്. അതേ = പ്രാണവിയോഗകാലത്തിൽ. തം തം ഏവ=സ്മരിക്കപ്പെട്ട അതതു ദേവതയെ മാത്രം (വേറെ ഒന്നിനേയുമില്ലെന്നർത്ഥം). ഏതി = പ്രാപിക്കുന്നു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇപ്രകാരം മരണകാലത്തിലുള്ള ഭാവന ഹോത്തരപ്രാപ്തിക്കു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നതു ഹേതുവായിട്ടു്—

തസ്മാൽ സദ്യേഷ കാലേഷു മാമനു സ്മര യുധ്യ ച

മയ്യപ്തിതമനോബുദ്ധിർമ്മാമേവൈഷ്യ സ്യസംശയഃ

7

തസ്മാൽ	ആയതുകൊണ്ടു്
സദ്യേഷ കാലേഷു	എല്ലാ കാലത്തിലും
മാം	എന്നെ

അനുസ്മര	സ്മരിച്ചാലും
യുധ്യ ച	യുദ്ധവും ചെയ്താലും
മയി	എന്നിൽ
അപ്പിതമനോ ബുദ്ധിഃ	മനസ്സിനേയും ബുദ്ധിയേയുമുറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവനായി
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
ഏഷ്യസി	നീ പ്രാപിക്കും
അസംശയഃ	സംശയമില്ല.

അതിനാൽ എല്ലാ കാലത്തിലും എന്നെ സ്മരിച്ചാലും. യുദ്ധവും ചെയ്യുക. എന്നിൽ മനോബുദ്ധികളെ ഉറപ്പിച്ചവനായി നീ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കും. ഈ കാര്യത്തിൽ യാതൊരു സംശയവുമില്ല.

[ശം-ഭാ] മാം അനുസ്മര = ശാസ്ത്രവിധിപ്രകാരം എന്നെ സ്മരിച്ചാലും; യുധ്യ ച = സ്വധർമ്മമാകുന്ന യുദ്ധത്തെയും ചെയ്താലും; മയ്യപ്പിതമനോബുദ്ധിഃ = വാസുദേവനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ അപ്പിക്കപ്പെട്ട മനോബുദ്ധികളോടുകൂടിയവനായിട്ട്; മാം ഏവ ഏഷ്യസി = നീ എന്നെ സ്മരിക്കപ്പെട്ട പ്രകാരംതന്നെ പ്രാപിക്കും; അസംശയഃ = ഈ കാര്യത്തിൽ സംശയമില്ല.

അതിനും പുറമെ—

അഭ്യാസയോഗയുക്തേന ചേതസാ നാനൃഗാമിനാ

പരമം പുരുഷം ദിവ്യം യാതി പാത്മാനുചിന്തയൻ. 8

ഭേദ പാത്മം	അല്ലയോ അജ്ഞന
അഭ്യാസയോഗയുക്തേന	അഭ്യാസമാകുന്ന ഉപായത്തോടുകൂടിയും
നാനൃഗാമിനാ	വേറെ വിഷയത്തിൽ പ്രവേശിക്കാതെയുമിരിക്കുന്ന
ചേതസാ	മനസ്സുകൊണ്ട്
ദിവ്യം	പ്രകാശരൂപനായ
പരമം പുരുഷം	പരമപുരുഷനെ (പരമേശ്വരനെ)
അനുചിന്തയൻ	ധ്യാനം ചെയ്യുന്നവൻ
(തം ഏവ)	ആ പരമപുരുഷനെത്തന്നെ
യാതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, അഭ്യാസമാകുന്ന ഉപായത്തോടുകൂടിയും
 വേറെ വിഷയത്തിൽ പ്രവേശിക്കാതെയുമിരിക്കുന്ന മനസ്സ്
 കൊണ്ടു പ്രകാശരൂപനായ പരമപുരുഷനെ ധ്യാനംചെയ്യുന്ന
 വൻ അവനെത്തന്നെ (ആ പരമപുരുഷനെത്തന്നെ) പ്രാപി
 കുന്നു.

[ശം-ഭാ] അഭ്യാസയോഗയുക്തേന — ചിത്തസമുപ്ത
 ത്തിന്നു വിഷയഭൂതമായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ പിന്നേയും
 പിന്നേയും ധ്യാനിക്കുകയും, അന്യവിഷയങ്ങളെ വിചാരിക്കാ
 തിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതാകുന്നു അഭ്യാസം. അങ്ങനെയുള്ള
 അഭ്യാസംതന്നെയാണു് യോഗം. ഇപ്രകാരം അഭ്യാസയോഗ
 ത്തോടുകൂടിയും; നാനൃഗാമിനാ—യോഗിയുടെ മനസ്സ് അതിൽ
 ത്തന്നെ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു, ആ ചിത്തത്തിന്നു് അന്യ
 വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിച്ചു ശീലമില്ല, അങ്ങനെയുള്ള; ചേത
 സാ—മനസ്സുകൊണ്ടു്; പരമം....അനുചിന്തയൻ—യോഗിയാ
 യവൻ ശാസ്ത്രാപാര്യോപദേശങ്ങളെ അനുധ്യാനംചെയ്യുന്നവ
 നായി നിരതിശയനായും സൂര്യമണ്ഡലത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യു
 നവനുമായിരിക്കുന്ന പുരുഷനെ പ്രാപിക്കുന്നു.

അവൻ എന്തൊരു വിശേഷത്തോടുകൂടിയ പുരുഷനെ
 യാണു പ്രാപിക്കുന്നതു്?—പറയുന്നു:

കവിം പുരാണമനുശാസിതാര-
 മണോരണീയാംസമനുസ്മരേദ്യഃ
 സർവ്വസ്യ ധാതാരമചിന്ത്യരൂപ-
 മാദിത്യവർണ്ണം തമസഃ പരസ്താൽ. 9

പ്രയാണകാലേ മനസാചലേന
 ഭക്ത്യാ യുക്തോ യോഗബലേന ചൈവ
 ഭൂവോർമ്മധ്യേ പ്രാണമാവേശ്യ സമ്യക്
 സ തം പരം പുരുഷമുപൈതി ദിവ്യം. 10

അചലേന മനസാ	ചലിക്കാത്ത (വിഷേപരഹിത
	മായ) മനസ്സോടും
ഭക്ത്യാ	ഭക്തിയോടും
യോഗബലേന ച ഏവ	ധ്യാനബലത്തോടും
യുക്തഃ	കൂടിയിരിക്കുന്ന

യഃ	യാതൊരുവൻ
പ്രയാണകാലേ	മരണകാലത്തിൽ
പ്രാണം	പ്രാണവായുവിനെ
ദ്രുവോഃ മദ്ധ്യേ	പുരികങ്ങളുടെ മദ്ധ്യത്തിൽ
സമ്യക് ആവേശ്യ	വേണ്ടുവണ്ണം നിർത്തിട്ട്
കവിഃ	സർവ്വജ്ഞനും
പുരാണം	അനാദികാലമായിരിക്കുന്നവനും
അനുശാസിതാരം	സകലത്തിനും നിയന്താവും
അണോഃ	അണവിനേക്കാളും
അണീയാംസം	അതിസൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്നവനും (ആകാശകാലദിക്കുകളെക്കാളും അതിസൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്നവനും)
സർവ്വസ്യ	സകല പ്രപഞ്ചത്തിനും
ധാതാരം	രക്ഷകനും പോഷകനും
അചിന്ത്യരൂപം	ചിന്തിപ്പാൻ വയ്യാത്ത രൂപത്തോടു കൂടിയവനും
ആദിത്യവർണ്ണം	സൂര്യനെപ്പോലെ പ്രകാശമുള്ളവനും
തമസഃ പരസ്താൽ	പ്രകൃതിയെ (അജ്ഞാനത്തെ, മായയെ) അതിക്രമിച്ചവനുമായ
പുരുഷഃ	പുരുഷനെ (പരമാത്മാവിനെ)
അനുസ്മരേൽ	ഇടവിടാതെ സ്മരിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ദിവ്യം	ദിവ്യനായ (പ്രകാശരൂപനായ)
തം പരം	ആ പരമാത്മാവിനെ
ഉപൈതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ചലനമില്ലാത്ത മനസ്സോടും ഭക്തിയോടും ധ്യാനബലത്തോടും കൂടിയവനായി മരണകാലത്തിൽ പ്രാണവായുവിനെ പുരികങ്ങളുടെ മദ്ധ്യത്തിൽ വേണ്ടുവണ്ണം നിർത്തി, സർവ്വജ്ഞനും, പുരാതനനും സകലത്തിനും നിയന്താവും, അണവിനേക്കാളുമധികം സൂക്ഷ്മവും, സകലപ്രപഞ്ചത്തിനും രക്ഷിതാവും, മനോബുദ്ധി കൾക്കു ഗോചരമല്ലാത്തവനും, സൂര്യനെപ്പോലെ പ്രകാശമുള്ളവനും, മായയെ അതിക്രമിച്ചിരിക്കുന്നവനും ആയ പരമപുരുഷ

നെ എവൻ ഇടവിടാതെ സ്മരിക്കുന്നുവോ അവൻ ദിവ്യമായ ആ പരമാത്മസ്വരൂപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശംഭോ] കവിം=സർവ്വജ്ഞനും; പുരാണം=ചിരന്തനനും; അനുശാസിതാരം=സകലജഗത്തിനേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നവനും; അനോഃ അണീയാംസം=അതിസൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്ന പരമാണുവിനേക്കാളും സൂക്ഷ്മമായിട്ടുള്ളവനും; സർവ്വസ്യധാതാരം=സർവ്വപ്രാണികൾക്കും പലപ്രകാരമുള്ള കർമ്മങ്ങളേയും കർമ്മഫലങ്ങളേയും വിഭാഗിച്ചുകൊടുക്കുന്നവനും; അചിന്ത്യരൂപം=ആർക്കും ചിന്തിപ്പാൻ പാടില്ലാത്തവിധമുള്ള രൂപത്തോടുകൂടിയവനും—നിയതമായിട്ട് അദ്ദേഹത്തിന് ഒരു രൂപമുണ്ടെങ്കിലും അതിനെ ആർക്കും ചിന്തിപ്പാൻ വയ്യ. അപ്രകാരമുള്ള അചിന്ത്യമായ രൂപത്തോടുകൂടിയവനും; ആദിത്യവർണ്ണം=ആദിത്യനെപ്പോലെ നിത്യചൈതന്യപ്രകാശമാകുന്ന വർണ്ണത്തോട്(രൂപത്തോട്)കൂടിയവനും; തമസഃ പരസ്താൽ=അജ്ഞാനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന മോഹാന്ധകാരത്തെ അതിക്രമിച്ചവനും ആയ; പുരുഷം=പുരുഷനെ (പരമാത്മാവിനെ); യഃ അനുസ്മരേൽ=യാതൊരുവൻ സദാ ചിന്തിക്കുന്നുവോ; അവൻ ആ പരപുരുഷനെ പ്രാപിക്കുന്നു (എപ്പോൾ, എങ്ങനെ, സ്മരിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നു)—പ്രയാണകാലേ= മരണകാലത്തിൽ; അപലേന മനസാ=ചലിക്കാത്ത മനസ്സോടും; ഭക്ത്യാ=ഭക്തിയോടും (ഭക്തി=ഭജനം); യോഗബലേന ച=യോഗബലത്തോടും; യുക്തഃ=കൂടിയവനായി; യോഗബലം—നിരന്തരസമാധിയെ ശീലിച്ചിട്ടുണ്ടാകുന്ന ചിത്തസ്ഥൈര്യമാണ് യോഗബലം; പ്രാണം ഭൂവോർമ്മധ്യേ സമ്യക് ആവേശ്യ—ആദ്യംതന്നെ ചിത്തത്തെ ഹൃദയപുണ്ഡരീകത്തിൽ വശീകരിച്ചിട്ടു പിന്നെ ക്രമേണ ഭൂമ്യാദിപഞ്ചഭൂതതന്മാത്രകളെ ജയിച്ചു മേല്പോട്ടു ഗതിയായിട്ടുള്ള (സുഷുപ്തനാ) നാഡിയിൽക്കൂടി പ്രാണനെ പ്രവേശിപ്പിച്ചു ഭൂമദ്ധ്യത്തിൽ സ്ഥാപിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ പ്രാണനെ ഭൂമദ്ധ്യത്തിൽ സ്ഥാപിച്ചു പ്രമാദരഹിതനായി (ബ്രഹ്മരസ്രത്തിൽകൂടി പുറത്തേക്കു പുറപ്പെട്ട്); സം=(ഇപ്രകാരം) ബുദ്ധിമാനായ യോഗി; തം പരം പുരുഷം ദിവ്യം ഉപൈതി=കവിം, പുരാണം എന്നു

തുടങ്ങിയ ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയും ദിവ്യനായുമുള്ള ആ പരമ പുരുഷനെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇനിയും പറയുവാൻ ഭാവികുന്ന ഉപായംകൊണ്ടു് (ഒരുവൻ) പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നതും, 'വേദവിത്തുകളാൽ പറയപ്പെടുന്നത്' എന്ന വിശേഷത്താൽ വിശേഷിക്കപ്പെടുന്ന തുമായ ബ്രഹ്മത്തിനു് ശ്രീഭഗവാൻ ഒരു പേരു കല്പിക്കുന്നു—

യദക്ഷരം വേദവിഭോ വദന്തി

വിശന്തി യദ്യതയോ വിതരംഗാഃ

യദിച്ഛന്തോ ബ്രഹ്മചര്യം ചരന്തി

തദന്തേ പദം സംഗ്രഹേണ പ്രവക്ഷ്യേ.

11

വേദവിഭഃ	വേദാത്മത്തെ അറിയുന്നവൻ
യൽ അക്ഷരം	യാതൊന്നിനെ നാശമില്ലാത്തതായി
വദന്തി	പറയുന്നുവോ
വിതരംഗാഃ	കാമക്രോധങ്ങളെ വിട്ടിരിക്കുന്ന
യതയഃ	സന്യാസികൾ
യത്	യാതൊന്നിനെ
വിശന്തി	പ്രാപിക്കുന്നുവോ
യത്	യാതൊന്നിനെ
ഇച്ഛന്തഃ	അറിവാനിച്ഛിച്ചിട്ടു്
ബ്രഹ്മചര്യം	(ഗുരുകുലത്തിൽ) ബ്രഹ്മചാരിവൃത്തത്തെ
ചരന്തി	അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ
തത് പദം	ആ സ്ഥാനത്തെ
സംഗ്രഹേണ	സംക്ഷേപമായി
തേ	നിനക്കു്
പ്രവക്ഷ്യേ	ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം.

വേദാത്മങ്ങളെ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവർ യാതൊന്നിനെ നാശമില്ലാത്തതെന്നു പറയുന്നുവോ, കാമക്രോധങ്ങളെ വിട്ടിരിക്കുന്ന സന്യാസികൾ യാതൊന്നിനെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ, യാതൊന്നിനെ അറിവാനിച്ഛിച്ചിട്ടു് ബ്രഹ്മചാരിവൃത്തത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ, ആ സ്ഥാനത്തെ ഞാൻ നിനക്കു സംക്ഷേപമായി പറഞ്ഞുതരാം.

[ശം-ഭാ] വേദാത്മജ്ഞന്മാർ യാതൊരു അവിനാശി യായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെയാണു് 'അസ്ഥുലമനഃ'—

സംഗ്രഹവുമല്ല സൂക്ഷ്മവുമല്ല* എന്നിങ്ങനെ സർവ്വവിശേഷരഹിതമായി പറയുന്നത്; ഇതിന്നശ്രുതി—‘തദാഹുതഭക്ഷരം ഗാർഗ്ഗീ ബ്രാഹ്മണം അഭിവദന്തി—അല്ലയോ ഗാർഗ്ഗീ, ബ്രാഹ്മണർ (ബ്രഹ്മജ്ഞാനികൾ) പറയുന്ന അവിനാശിവസ്തു ഇതുതന്നെയാകുന്നു.’ യാതൊന്നിനെയാണു യതനശീലന്മാരും ക്രമക്രോധാദിയെ ഉപേക്ഷിച്ചവരുമായ സന്നാസികൾ സമ്യഗ് ഭഗ്നത്തെ പ്രാപിച്ചതിന്റെശേഷം പ്രാപിക്കുന്നത്, യാതൊരു അക്ഷരത്തെ അറിവാൻനിഷ്ഠിച്ചിട്ടാണ് അവർ ഗുരുവിന്റെ അടുക്കൽ ബ്രഹ്മപര്യത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നത്, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അക്ഷരമെന്നും ബ്രഹ്മമെന്നും പറയപ്പെടുന്ന ആ പദത്തെ (പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതായ ആ സ്ഥാനത്തെ) സംക്ഷേപമായി ഞാൻ നീനകു പറഞ്ഞുതരാം.

[ശം-ഭാ] ‘ഹേ ഭഗവൻ, മനുഷ്യരിൽ ഒരുവൻ മരണപര്യന്തം ‘ഓം’കാരത്തെ ഉപാസിക്കുന്നതായാൽ അവൻ അതുകൊണ്ടു ഏതൊരു ലോകത്തെയാണു പ്രാപിക്കുന്നത്?’ എന്നു സത്യകാമൻ എന്നൊരു ശിഷ്യൻ ചോദിച്ചതിന്നുത്തരമായി പിപ്പലാദൻ എന്നു പേരായ ഒരാചാര്യൻ (മുപടി) പറഞ്ഞു: ‘അല്ലയോ സത്യകാമ, പരമായും അപരമായുമിരിക്കുന്ന ഈ ബ്രഹ്മംതന്നെയാണു ‘ഓം’കാരം. (പ്രശ്നോപനിഷത്തു 5. 1. 2). ‘യാതൊരുവനാണു പരമപുരുഷനെ മൂന്നു മാത്രകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന—‘അ’കാരം, ‘ഉ’കാരം, ‘മ’കാരം എന്നീ മൂന്നക്ഷരങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന—‘ഓം’കാരംകൊണ്ടുതന്നെ ഉപാസിക്കുന്നത് (ധ്യാനിക്കുന്നത്) അവൻ സാമഗാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു ബ്രഹ്മലോകത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.’ (പ്ര. ഉ. 5. 5). പ്രണവം വില്ലായും, ആത്മാ ശരമായും, ബ്രഹ്മം ലക്ഷ്യമായും (അറിയപ്പെടേണ്ട വസ്തുവായും) പറയപ്പെടുന്നു. അപ്രമത്തനായവൻ ആ ലക്ഷ്യത്തിൽ ശരത്തെ എന്തു കൊള്ളിക്കണം—ബ്രഹ്മമയമായി ഭവിക്കണമെന്നർത്ഥം. ഇനി വേറൊരു ഘട്ടത്തിൽ ‘ധർമ്മാധർമ്മങ്ങൾക്കു പുറമെയായി വേറെ എന്താണു അങ്ങു കാണുന്നത് എന്നു എന്നിങ്ങു ഉപദേശിച്ചാലും’ (കാ. ഉ. 2. 13) എന്ന ചോദ്യത്തിന്നു സമാധാനമായി ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു—‘യാതൊരു പദത്തെയാണു സകല വേദങ്ങളും പ്രതിപാദിക്കുന്നത്; യാതൊന്നിനെപ്പറ്റിയാണു സകല തപസ്സു

* ബ്രഹ്മദാരണ്യകോപനിഷത്തു 3.8.3

കളം പറയുന്നതു്; യാതൊന്നിനെ ഇച്ഛിച്ചിട്ടാണു് അവർ ബ്രഹ്മപര്യന്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതു് ആ പദത്തെ ഞാൻ നിനക്കു സംക്ഷേപമായി പറഞ്ഞുതരാം. അതു് 'ഓം'കാരമാകുന്നു. (കാ. ഉ. 2. 14).

ഇപ്രകാരമുള്ള ശ്രുതിവാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു് 'ഓം'കാരം പരബ്രഹ്മത്തിന്റെ വാചകരൂപമായിട്ടോ, അല്ലെങ്കിൽ ഒരു പ്രതിമപോലെ പ്രതീകരൂപമായിട്ടോ, മന്ദമദ്ധ്യമബുദ്ധി കൾക്കു പരബ്രഹ്മപ്രാപ്തിക്കു സാധനമായി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു, ആ 'ഓം'കാരത്തിന്റെ ഉപാസനം കാലാന്തരത്തിൽ മുക്തിഫലമായി വേിക്കുമെന്നും പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. ഇനി 'കവിം പുരാണമനുശാസിതാരം', 'യക്ഷരം വേദവിഭോ വദന്തി' എന്നിങ്ങനെ മേൽ വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള പരബ്രഹ്മത്തെ അറിയുന്നതിന്നു് ഉപായമായും, കാലാന്തരത്തിൽ മുക്തിഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്ന 'ഓം'കാരോപാസനത്തെ യോഗധാരണാസഹിതമുപദേശിക്കേണ്ടതാകുന്നുവെന്നും, അതിന്നും പുറമെ, ഈ മുഖ്യവിഷയത്തെ സംബന്ധിച്ചു തന്നെ അനേകം ചില്ലറ കാര്യങ്ങളേയുമുപദേശിക്കണമെന്നും ഉള്ള ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ ഇനിയത്തെ ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നു:

സമുപാരാണി സംയമ്യ മനോ ഏദി നിര്യധ്യ ച
മുഖ്ന്യാധായാത്മനഃ പ്രാണമാസ്ഥിതോ യോഗധാരണാം. 12

ഓമിത്യേകാക്ഷരം ബ്രഹ്മ വ്യാഹരൻ മാനസമരൻ
യഃ പ്രയാതിത്യജൻ ഭേഹം സ യാതി പരമാം ഗതിം. 13

യഃ	യാതൊരുവൻ
സമുപാരാണി	സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളെയും
സംയമ്യ	അടക്കി (ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിൽനിന്നു പ്രത്യാഹരിച്ചിട്ടു്)
മനഃ	മനസ്സിനെ
ഏദി	ഏകയത്തിൽ
നിര്യധ്യ	നിർത്തി (ബാഹ്യവിഷയങ്ങളെ സ്ഥിരീകരിക്കുകകൂടി ചെയ്യാതെ)
മുഖ്നി	മുഖാവകൾ (ദൃഢധൃത്തിൽ)

ആത്മനഃ പ്രാണം	തന്റെ പ്രാണവായുവിനെ
ആധായ	നിന്തി
യോഗധാരണം	സ്ഥിരമായ യോഗനിലയെ
ആസ്ഥിതഃ	ആശ്രയിച്ചവനായി (പ്രാപിച്ചവനായി)
ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മവാചകമായ
ഓം ഇതി ഏകാക്ഷരം	ഓം എന്ന ഏകാക്ഷരത്തെ
വ്യാഹരൻ	ഉച്ചരിക്കുന്നവനും
മാം ച	(തദാച്യമായിരിക്കുന്ന) എന്നെ
അനുസ്മരൻ	ഇടവിടാതെ സ്മരിക്കുന്നവനുമായി
ഭേഹം	ഭേഹത്തെ
ത്യജൻ	ഉപേക്ഷിച്ച്
പ്രയാതി	(അച്ഛിരാദിമാർഗ്ഗേണ) പോകുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
പരമാം ഗതിം	ശ്രേഷ്ഠമായ ഗതിയെ
യാതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

യാതൊരുവൻ സകല ഇന്ദ്രിയഭാരങ്ങളേയുമടക്കി, മനസ്സിനെ ഹൃദയത്തിൽ നിന്തി, ശിരസ്സിൽ പ്രാണവായുവിനെ പ്രവേശിപ്പിച്ച് സ്ഥിരമായ യോഗനിലയെ പ്രാപിച്ച്, ബ്രഹ്മവാചകമായ ഓം എന്ന ഏകാക്ഷരത്തെ ഉച്ചരിച്ച്, എന്നെ (ബ്രഹ്മത്തെ) ഇടവിടാതെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ട് ഭേഹത്തെ വിട്ടുപോകുന്നുവോ അവൻ ശ്രേഷ്ഠമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും (വിഷയോപലബ്ധിക്കുള്ള സകല ഭാരങ്ങളേയും) അടക്കി ഹൃദയപുണ്ഡരീകത്തിൽ മനസ്സിനെ നിരോധിച്ച് (മനസ്സിന്റെ വിഷയാകാരമായ വൃത്തിയെ നിരോധിച്ചിട്ട്), അവിടെ വശീകരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള മനസ്സോടുകൂടി ഹൃദയത്തിൽനിന്നു മേല്പോട്ടു ഗതിയുള്ള നാഡിയിൽ (സുഷൂംനയിൽ) കൂടി കയറി, തന്റെ പ്രാണവായുവിനെ (സകലത്തിൽനിന്നും പിൻവലിച്ചു ഹൃദയത്തിൽ കൊണ്ടുവന്ന് അവിടുന്ന് സുഷൂംനയിൽ കൂടി കണ്ഠം, ഭ്രൂമദ്ധ്യം, ലലാടം എന്നീ ക്രമത്തിൽ കയറി) മുർദ്ധാവിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ച്, സ്ഥിരമായ യോഗനിലയെ പ്രാപിച്ച്, ബ്രഹ്മത്തിന്റെ പേരായിരിക്കുന്ന 'ഓം'കാരത്തെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ട്,

തദർത്ഥഭൂതമായും ഈശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ സദാ സ്മരിക്കുന്നവനായി യാതൊരുവനാണു് ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചുപോകുന്നതു്—മരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു്—അവൻ ശ്രേഷ്ഠമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. ദേഹത്യാഗം ആത്മാവിന്റെ പ്രയാണത്തിന്നു വിശേഷണമായിരിക്കുന്നു. ആത്മാ ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു പോകുന്നു. അല്ലാതെ തീരെ നശിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അതിന്നും പുറമെ—

അനന്യചേതാഃ സതതം യോ മാം സ്മരതി നിത്യശഃ

തസ്യാഹം സുലഭഃ പാർത്ഥ നിത്യയുക്തസ്യ യോഗിനഃ. 14

ഹേ പാർത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
അനന്യചേതാഃ	അന്യവിഷയത്തിൽ ചിന്തയില്ലാത്തവനായി
യഃ	യാതൊരുവൻ
സതതം	എപ്പോഴും
നിത്യശഃ	പ്രതിദിനം
മാം	എന്നെ
സ്മരതി	സ്മരിക്കുന്നുവോ
തസ്യ	അപ്രകാരമുള്ള
നിത്യയുക്തസ്യ	സ്ഥിരമായ മനസ്സോടുകൂടിയ
യോഗിനഃ	യോഗിക്കു്
അഹം	ഞാൻ
സുലഭഃ	സുലഭനോകുന്നു (പ്രയാസംകൂടാതെ പ്രാപിക്കത്തക്കവനാകുന്നു).

അല്ലയോ അർജ്ജുന, അന്യവിഷയത്തിൽ ചിന്തയില്ലാത്തവനായി യാതൊരുവൻ എന്നെ പ്രതിദിനം എപ്പോഴും സ്മരിക്കുന്നുവോ സമാഹിതചിത്തനായ അപ്രകാരമുള്ള യോഗിക്കു ഞാൻ സുഖേന ലഭ്യനാകുന്നു (മറ്റൊരുവന്നു സുലഭനോകുന്നില്ല എന്നർത്ഥം).

[ശം.-ഭാ] യാതൊരുവനാണു് അന്യവിഷയത്തിൽ ചിന്തയില്ലാത്തവനായി ജീവകാലം മുഴുവൻ എല്ലാസമയവും എന്നെ (തന്നെ) സ്മരിക്കുന്നതു്, സമാഹിതചിത്തനായിരിക്കുന്ന ആ

യോഗിക്കു ഞാൻ സുഖേന ലഭ്യനാകുന്നു (എന്നെ അനായാസേന പ്രാപിക്കാം എന്നർത്ഥം). അതിനാൽ അന്യവിഷയത്തെ ചിന്തിക്കാതെ സദാ എന്നിൽ സമാഹിതനായി ഭവിക്കണമെന്നു താൽപര്യം.

‘സതതം’ എന്ന പദം നൈരന്തര്യത്തെ (നിരന്തരമായിട്ട് എന്നർത്ഥത്തെ) സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ‘നിത്യശഃ’ എന്നതു ദീർഘകാലത്തെ കാണിക്കുന്നു. ആറുമാസമോ ഒരു സംവത്സരമോ അല്ല, ജീവകാലം മുഴുവൻ എന്നർത്ഥമാകുന്നു.

അങ്ങയുടെ സൗലഭ്യംകൊണ്ട് (അങ്ങയെ സുലഭമായി പ്രാപിക്കാം എന്നതുകൊണ്ട്) എന്താണ്? എന്നു ചോദിക്കുന്നവെങ്കിൽ കേട്ടാലും. എന്റെ സൗലഭ്യം കൊണ്ട് എന്തു സംഭവിക്കുന്നുവെന്നു പറയാം:

മാമുപേത്യ പുനർജനമുഃഖാലയമശാശ്വതം
നാപ്നവന്തി മഹാത്മാനഃ സംസിദ്ധിം പരമാം ഗതാഃ. 15

പരമാം സംസിദ്ധിം	ശ്രേഷ്ഠമായ മോക്ഷത്തെ
ഗതാഃ	പ്രാപിച്ചു
മഹാത്മാനഃ	മഹാത്മാക്കൾ (യോഗികൾ)
മാം	എന്നെ
ഉപേത്യ	പ്രാപിച്ചിട്ട്
പുനഃ	പിന്നേയും
മുഃഖാലയം	മുഖങ്ങൾക്കിരിപ്പിടവും
അശാശ്വതം	അനിത്യവുമായ
ജനമ്	ജനത്തെ
ന ആപ്നവന്തി	പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

ശ്രേഷ്ഠമായ മോക്ഷസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ച മഹാത്മാക്കൾ എന്നെ പ്രാപിച്ചതിന്റെശേഷം മുഖങ്ങൾക്കിരിപ്പിടവും അനിത്യവുമായ ജനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രാപിച്ചിട്ട് — മരഭാവത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ട് — ആ മഹാത്മാക്കൾ (യതികൾ) പിന്നേയും ജനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. പുനർജനം ആദ്ധ്യാത്മികാദി സകലമുഖങ്ങൾക്കിരിപ്പിടമാകുന്നു. അത് അനിത്യവു

മാകുന്നു. ഇപ്രകാരമുള്ള ജനത്തെ യാതൊരു പിന്നെയും പ്രാപിക്കുന്നില്ല. (എന്തെന്നാൽ) അവർ മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പ്രകൃഷ്ടസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവരാകുന്നു. എന്നാൽ. യാതൊരു വർണ്ണത്തിന്നെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ അവർ പിന്നെയും (ഭൂമിയിലേക്കു) തിരികെ വരുന്നു (പിന്നെയും ജനിക്കുന്നു).

എന്നാൽ അങ്ങനെയിരിക്കെ അന്യന്മാരായവരെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവർ തിരികെ വരുന്നവോ (പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവോ)?—കേട്ടാലും:

ആബ്രഹ്മഭവനാലോകാഃ പുനരാവർത്തിനോജ്ജന
മാമുപേത്യ തു കൗന്തേയ പുനർജന്മ ന വിദ്യതേ.

16

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
ആബ്രഹ്മഭവനാൽ	ബ്രഹ്മലോകമുൾപ്പെടെയുള്ള
ലോകാഃ	സകലലോകങ്ങളും
പുനരാവർത്തിനഃ	പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവന്മാരായവർ
ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
മാം ഉപേത്യ തു	എന്നെ പ്രാപിച്ചാലാകട്ടെ
പുനർജന്മ	പിന്നെയും ജനിക്കുക എന്നതു്
ന വിദ്യതേ	ഇല്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ബ്രഹ്മലോകം മുതലായ സകലലോകങ്ങളും പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു (പുനരാവർത്തനശീലന്മാരാകുന്നു). എന്നാൽ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നവർക്കു്, ഹേ കുന്തിപുത്ര, പുനർജന്മമുണ്ടാകുന്നതല്ല.

[ശം-ഭാ] ആബ്രഹ്മഭവനാൽ—യാതൊന്നിനാൽ ഭൂതങ്ങൾ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവോ അതു ഭവനം. ബ്രഹ്മഭവനം=ബ്രഹ്മലോകം. ആബ്രഹ്മഭവനാൽ=ബ്രഹ്മലോകത്തോടുകൂടിയുള്ള (ബ്രഹ്മലോകമുൾപ്പെടെ ഉള്ള); ലോകാഃ=സകല ലോകങ്ങളും; പുനരാവർത്തിനഃ=പുനരാവർത്തനസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവരാകുന്നു; മാം....വിദ്യതേ=എന്നാൽ എന്നെ ഒരുവനെമാത്രം പ്രാപിക്കുന്നവർക്കു് പുനരുത്പത്തിയുണ്ടാകുന്നതല്ല.

ബ്രഹ്മലോകമുൾപ്പെടെയുള്ള (സകല) ലോകങ്ങൾ എന്തുകൊണ്ടു പുനരാവർത്തിയെ (പുനർജന്മത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു?

അവ കാലത്താൽ പരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു്—
അതെങ്ങനെ?

സഹസ്രയുഗപര്യന്തമഹര്യൽ ബ്രഹ്മണോ വിഭിഃ

രാത്രിം യുഗസഹസ്രാന്താം തേഹോരാത്രവീഭോ ജനാഃ. 17

ബ്രഹ്മണഃ	ബ്രഹ്മാവിന്റെ
സഹസ്രയുഗപര്യന്തം	ആയിരം ചതുർയുഗങ്ങൾ കൂടിയതായ
യത് അഹഃ	യാതൊരു പകലിനേയും
യുഗസഹസ്രാന്താം	ആയിരം ചതുർയുഗങ്ങൾ കൂടിയതായ
(യത്) രാത്രിം	യാതൊരു രാത്രിയേയും
(യേ) ജനാഃ	യാതൊരു ജനങ്ങൾ
(യോഗബലേന) വിഭിഃ	യോഗബലംകൊണ്ടിരിക്കുന്നവോ
തേ	അവർ
അഹോരാത്രവിഭിഃ	രാവും പകലും അറിയുന്നവരാകുന്നു
	(സർവ്വജ്ഞന്മാരാകുന്നു).

ബ്രഹ്മാവിന്നു് ആയിരം ചതുർയുഗങ്ങൾ പകലെന്നും, ആയിരം ചതുർയുഗങ്ങൾ രാത്രിയെന്നും, ആർ യോഗബലംകൊണ്ടിരിക്കുന്നവോ അവർ അഹോരാത്രങ്ങളെ അറിയുന്നവരാകുന്നു (അവർ സർവ്വജ്ഞന്മാരാകുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശ.-ഭാ] ബ്രഹ്മണഃ = പ്രജാപതിയുടെ, വിരാഠപുരുഷന്റെ; സഹസ്രയുഗപര്യന്തം യത് അഹഃ = യാതൊരു ഹസ്തിനാണു് (പകലിന്നാണു്) ആയിരം യുഗം പര്യവസാനമായിട്ടുള്ളതു് ആ അഹസ്തിനേയും; യുഗസഹസ്രാന്തം രാത്രിം = പകലോളംതന്നെ കാലമുള്ളതായ രാത്രിയേയും; അഹോരാത്രവീഭോ ജനാഃ = കാലസംഖ്യയെ അറിയുന്ന ജനങ്ങൾ; വിഭിഃ = അറിയുന്നു. കാലസംഖ്യയെ അറിയുന്ന ജനങ്ങൾ ബ്രഹ്മാവിന്റെ ഒരു പകൽ ആയിരം യുഗങ്ങൾകൊണ്ടുവസാനിക്കുന്നതാണെന്നും, ഒരു രാത്രി പകലോളംതന്നെ കാലദീർഘമുള്ളതാണെന്നും അറിയുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടു്, സകലലോകങ്ങളും കാലത്താൽ പരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടാണു് പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നതു്.

പ്രജാപതിയുടെ പകൽകാലത്തു് എന്തു സംഭവിക്കുന്നുവെന്നും, രാത്രികാലത്തു് എന്തു സംഭവിക്കുന്നുവെന്നും ഇനി പറയുന്നു:

അവ്യക്താഭ്യക്തയഃ സർവ്വഃ പ്രഭവന്ത്യഹരാഗമേ

രാത്ര്യാഗമേ പ്രലീയന്തേ തത്രൈവോപവൃത്തസംജ്ഞകേ. 18

അഹരാഗമഃ	ബ്രഹ്മാവിന്റെ പകൽകാലരംഭത്തിൽ
അവ്യക്താൽ	കാരണരൂപമായ അവ്യക്തത്തിൽനിന്ന് (സൂക്ഷ്മപ്രകൃതിയിൽനിന്ന്)
സർവ്വഃ വ്യക്തയഃ	ചരാചരങ്ങളായ സകലഭൂതങ്ങളും (കാണപ്പെടുന്ന സകലസ്മുലപ്രപഞ്ചങ്ങളും)
പ്രഭവന്തി	ഉണ്ടാകുന്നു (പ്രാദുർഭവിക്കുന്നു)
രാത്ര്യാഗമേ	ബ്രഹ്മാവിന്റെ രാത്രിാരംഭത്തിൽ (ബ്രഹ്മാവിന്റെ ശയനകാലത്തിൽ)
അവ്യക്തസംജ്ഞകേ	അവ്യക്തമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന
തത്ര ഏവ	കാരണരൂപമായിരിക്കുന്ന അതിൽ (ആ സൂക്ഷ്മപ്രകൃതിയിൽ)തന്നെ
പ്രലീയന്തേ	ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ബ്രഹ്മാവിന്റെ പകൽകാലത്തിൽ കാരണരൂപമായ അവ്യക്തത്തിൽനിന്ന് ചരാചരങ്ങളായ സകലഭൂതങ്ങളും (സകലസ്മുലപ്രപഞ്ചങ്ങളും) ഉണ്ടാകുന്നു. രാത്രിാരംഭത്തിൽ അവ്യക്തമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന ആ കാരണരൂപത്തിൽതന്നെ എല്ലാം ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.ഭാ] അവ്യക്തമെന്നതു പ്രജാപതിയുടെ സ്വാപാവസ്ഥ (ഉറങ്ങുമ്പോഴത്തെ അവസ്ഥ)യാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അവ്യക്താവസ്ഥയിൽനിന്ന് സ്മാവാഭംഗമലക്ഷണങ്ങളായ സകലപ്രാണികളും പകലാരംഭത്തിൽ—ബ്രഹ്മാവിന്റെ പ്രബോധകാലത്തു്—വ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ രാത്രിാരംഭത്തിൽ—ബ്രഹ്മാവിന്റെ സ്വാപകാലത്തിൽ—വ്യക്തിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന സകലവും മുൻപറയപ്പെട്ട ആ അവ്യക്തത്തിൽതന്നെ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ചെയ്യപ്പെടാത്ത കർമ്മത്തിന്റെ ഫലപ്രാപ്തി, ചെയ്യപ്പെട്ട കർമ്മത്തിന്റെ ഫലപ്രാപ്തി എന്നീ രണ്ടു ദോഷങ്ങളെ പരിഹരിക്കുന്നതിന്നും, ബന്ധമോക്ഷങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തി പ്രയോജനത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നും, അവിദ്യ മുതലായ ക്ലേശങ്ങളുമുലമുണ്ടാകുന്ന

കർമ്മഫലവശാൽ സകലഭൂതങ്ങളും അവശന്മാരായി പിന്നേയും പിന്നേയും ജനിക്കുകയും ലയത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവെന്നിങ്ങനെ ഉപദേശിച്ചു സംസാരത്തിൽ വൈരാഗ്യത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതിന്നും വേണ്ടി ഭഗവാൻ ഇപ്രകാരം പറയുന്നു:

ഭൂതഗ്രാമഃ സ ഏവായം ഭൂതാ ഭൂതാ പ്രലീയതേ

രാത്യാഗമേവശഃ പാതഥ പ്രഭവത്യഹരാഗമേ. 19

ഹേ പാതഥ	അല്ലയോ അജ്ഞന
സ ഏവ അയം ഭൂതഗ്രാമഃ	മുമ്പുണ്ടായിരുന്ന (ചരാചരാതമകമായ) ആ പ്രാണീസമൂഹംതന്നെ
ഭൂതാ ഭൂതാ	പിന്നേയും പിന്നേയും ജനിച്ചു്
രാത്യാഗമേ	രാത്യാരംഭത്തിൽ
പ്രലീയതേ	ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു
(പുനരപി) അഹരാഗമേ	പിന്നേയും പകലാരംഭിക്കുമ്പോൾ
അവശഃ (സൻ)	(കർമ്മാഭിയാൽ) പരതന്ത്രമായിട്ടു്
പ്രഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, മുമ്പുണ്ടായിരുന്ന പ്രാണീസമൂഹംതന്നെ പിന്നേയും പിന്നേയും ജനിച്ചു രാത്യാരംഭത്തിൽ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. പിന്നേയും പകലാരംഭിക്കുമ്പോൾ അതു (ഭൂതഗ്രാമം) കർമ്മവശാൽ പരമാധീനമായിട്ടു ജനനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. (സകലപ്രപഞ്ചങ്ങളും പ്രളയകാലത്തു സൂക്ഷ്യാവസ്ഥയെ പ്രാപിക്കുകയും, സൃഷ്ടികാലത്തു സ്ഥൂലാവസ്ഥയെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവെന്നർത്ഥം).

[ശം-ഭാ] പൂർവ്വകല്പത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന സ്ഥാവരജംഗമലക്ഷണമായ ആ പ്രാണീസമൂഹംതന്നെ (വേറെ അല്ല എന്നർത്ഥം) അസ്വതന്ത്രമായിട്ടു്, പകലാരംഭിക്കുമ്പോൾ ജനിക്കുകയും, രാത്യാരംഭത്തിൽ പകലവസാനിക്കുമ്പോൾ ലയത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. പിന്നേയും അതു് (ആ പ്രാണീസമൂഹംതന്നെ) പകലാരംഭിക്കുന്നകാലത്തു് അസ്വതന്ത്രമായിട്ടുതന്നെ ജനിക്കുന്നു.

‘ഓമിത്യേകാക്ഷരം ബ്രഹ്മ’ എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു മുൻവിവരിക്കപ്പെട്ട അക്ഷരത്തെ പ്രാപിപ്പാനുള്ള ഉപായത്തെ കാണിച്ചു. ഇപ്പോൾ ഇവിടെ ആ അക്ഷരത്തിന്റെ

തന്നെ സ്വരൂപത്തെ കാണിക്കുന്നതിന്നും. 'ഈ യോഗമാർഗ്ഗം കൊണ്ടുതന്നെയാണു് അതിനെ പ്രാപിക്കേണ്ടതു്' എന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നുംവേണ്ടി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

പരസ്സ്പാത്തു ഭാവോന്യോവ്യക്തോവ്യക്താൽ സനാതനഃ
യഃ സ സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു നശ്യത്യു ന വിനശ്യതി. 20

യഃ	യാതൊന്നു്
തസ്മാൽ അവ്യക്താൽ	പരാപരങ്ങളായിരിക്കുന്ന സകലത്തിന്നും. കാരണഭൂതമായിരിക്കുന്ന ആ അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു്
അന്യഃ	വിലക്ഷണമായും (വേറെയായും)
പരഃ	അതിന്നും കാരണഭൂതമായും
അവ്യക്തഃ	ചക്ഷുരാദീന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായും
സനാതനഃ	അനാദിയായും ഇരിക്കുന്നുവോ
സ തു ഭാവഃ	ആ (ബ്രഹ്മഭാവം)
സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു	സകലഭൂതങ്ങളും
നശ്യത്യു	നശിച്ചാലും
ന വിനശ്യതി	നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

എന്നാൽ യാതൊന്നു് ആ അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു വിലക്ഷണമായും, ഉത്തമമായും, ചക്ഷുരാദീന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായും അനാദിയായുമിരിക്കുന്നുവോ ആ (ബ്രഹ്മ)ഭാവം, സകലഭൂതങ്ങളും നശിച്ചാലും, നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം.-ഭാ] 'തു'ശബ്ദംകൊണ്ടു് ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അവ്യക്തമായിരിക്കുന്ന അക്ഷരം മൂലപ്രകൃതിയായ അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു ഭിന്നമാണെന്നു കാണിക്കുന്നു. ഭാവഃ=അക്ഷരമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പരബ്രഹ്മം. അതു് അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമാണെങ്കിലും രണ്ടിന്നും ഒരേ ലക്ഷണമായിരിക്കാം എന്നുള്ള ശങ്കയെ പരിഹരിപ്പാൻവേണ്ടിയാണു് 'അന്യഃ' എന്ന വിശേഷണം. അതു് (പരമായ ബ്രഹ്മഭാവം) അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു (മൂലപ്രകൃതിയിൽനിന്നു്) വിലക്ഷണമാണെന്നു് അതു കൊണ്ടു കാണിക്കുന്നു. അതു് (പരമായ ഭാവം) അവ്യക്തവുമായെന്നു -- ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമാകുന്നുവെന്നർത്ഥം. പരഃ

തസ്മാൽ—അതു സകലഭൂതഗ്രാമത്തിന്നു ബീജഭൂതമായും അവിദ്യാലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന മുൻപായപ്പെട്ട അവ്യക്തതതിൽനിന്നു ഭിന്നമാകുന്നു— തീരെ വിലക്ഷണമാകുന്നുവെന്നു ഭിപ്രായം. അതു ചിരന്തനമാകുന്നു. ബ്രഹ്മാദിസകലഭൂതങ്ങൾ റശിച്ചാലും അതു നശിക്കുന്നില്ല.

അവ്യക്തോക്ഷര ഇത്യക്തസ്തമാഹഃ പരമാം ഗതിം.

യം പ്രാപ്യ ന നിവർത്തന്തേ തത്പരമ പരമം മമ.

21

(യഃ ഭാവഃ)

യാതൊരു ഭാവം.

അവ്യക്തഃ

അതിന്ദ്രിയമെന്നും.

അക്ഷരഃ ഇതി

നാശരഹിതമെന്നും.

ഉക്തഃ

(വേദങ്ങളിൽ) പറയപ്പെട്ടിരിക്ക

ന്നുവോ

തം.

അതിനെ

പരമാം ഗതിം.

പരമപുരുഷാർത്ഥമെന്നും

ആഹഃ

(വേദങ്ങൾ) പറയുന്നു

യം.

യാതൊന്നിനെ

പ്രാപ്യ

പ്രാപിച്ചു

ന നിവർത്തന്തേ

തിരികെ വരുന്നില്ലയോ

തത്

അത്

മമ

എന്റെ

പരമം

ഉത്തമമായ

ധാമ (ഏവ)

സ്വരൂപംതന്നെയാകുന്നു.

യാതൊരു ഭാവമാണു് അതിന്ദ്രിയമെന്നും നാശരഹിതമെന്നും. (വേദങ്ങളിൽ) പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു് അതുതന്നെയാണു് പരമപുരുഷാർത്ഥമായിട്ടുള്ളതു് എന്നു ചേദങ്ങൾ പറയുന്നു. യാതൊന്നിനെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ തിരികെ വരുന്നില്ലയോ (പിന്നേയും ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ) അതു് എന്റെ ഉത്തമമായ സ്വരൂപംതന്നെയാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] യാതൊന്നാണു് അവ്യക്തമെന്നും അക്ഷരമെന്നും പറയപ്പെടുന്നതു് ആ ഭാവംതന്നെയാണു് പ്രകൃഷ്ടമായ ഗതിയെന്നുവേദങ്ങൾ പറയുന്നു. യാതൊരു ഭാവത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ പിന്നെ സംസാരത്തിലേക്കു തിരികെ വരുന്നില്ലയോ അതു്

എന്റെ പ്രകൃഷ്ടമായ സ്ഥാനമാകുന്നു—അതു വിഷ്ണുവായിരിക്കുന്ന എന്റെ പരമപദമാകുന്നുവെന്നതും.

അതിനെ ലഭിപ്പാനുള്ള ഉപായത്തെ ഇനി പറയുന്നു:

പുരുഷഃ സ പരഃ പാതം ഭക്ത്യാ ലഭ്യസ്ത്വനന്യയാ
യസ്യാന്തഃസ്ഥാനി ഭൂതാനി യേന സർവ്വമിദം തതം. 22

ഹേ പാതം

അല്ലയോ അജ്ഞന

ഭൂതാനി

പ്രാണികൾ

യസ്യ അന്തഃസ്ഥാനി

കാരണഭൂതനായിരിക്കുന്ന യാതൊരുവന്റെ ഉള്ളിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവോ

യേന

കാരണഭൂതനായിരിക്കുന്ന യാതൊരുവനാൽ

സർവ്വം ഇദം

ഈ ജഗത്താസകലവും

തതം

വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ

സഃ പരഃ പുരുഷഃ

ആ പരമപുരുഷനായ ഞാൻ

അനന്യയാ

അന്യശരണം കൂടാതെയുള്ള (ഏകാന്തമായിരിക്കുന്ന)

ഭക്ത്യാ

ഭക്തികൊണ്ട്

ലഭ്യഃ തു

ലഭിക്കപ്പെടത്തക്കവനാകുന്നു.

അല്ലയോ പാതം, കാരണഭൂതനായിരിക്കുന്ന യാതൊരുവന്റെ ഉള്ളിൽ സകലപ്രാണികളും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവോ, യാതൊരുവനാൽ ഈ ജഗത്താസകലവും വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന പരമപുരുഷൻ ഏകാന്തഭക്തികൊണ്ടു തന്നെ പ്രാപിക്കത്തക്കവനാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പുരുഷഃ—ദേഹത്തിൽ (പുരിയിൽ) സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ട്, അല്ലെങ്കിൽ, എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട്, പുരുഷൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. പരഃ പുരുഷഃ—നിരതിശയനായ പുരുഷൻ—അദ്വൈതത്തിനേക്കാൾ മേലെ ആത്മി്യപ്പെന്നതും. അനന്യയാ ഭക്ത്യാ = ഉത്തമവിഷയമായ (അല്ലെങ്കിൽ) ആത്മവിഷയമായ, ഭക്തികൊണ്ട്; സഃ ലഭ്യഃ തു = അദ്വൈതം പ്രാപിക്കത്തക്കവനാകുന്നു. യസ്യ തതം = അദ്വൈതത്തിൽ കാര്യഭൂതങ്ങളായ സകല ജീവികളും സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. എന്തെന്നാൽ കാര്യം കാരണത്തിൽ അന്തർഭാവിച്ചിരിക്കുന്നുവല്ലോ. അദ്വൈതത്താൽ ഈ ജഗത്താസകലവും, ആകാശത്താൽ ഘടമെന്നപോലെ, വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

പ്രണവാവേശിതമായ ബ്രഹ്മത്തെ ധ്യാനം ചെയ്യുന്നവരും, കാലാന്തരത്തിൽ (കല്പാന്തരത്തിൽ) മുക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നവരും ആയ ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെടുന്ന യോഗികൾക്കു തൽബ്രഹ്മപ്രാപ്തിക്കുവേണ്ടി ഉത്തമമാർഗ്ഗത്തെ ഉപദേശിക്കുക ആവശ്യമാകുന്നുവെന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ 'യത്ര കാലേ' എന്ന ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നു. പുനരാവൃത്തിമാർഗ്ഗത്തെ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതു മറ്റൊ (നിവൃത്തി) മാർഗ്ഗത്തെ സ്മരിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു—

യത്ര കാലേ ത്വന്നാവൃത്തിമാവൃത്തിം ചൈവ യോഗിനഃ

പ്രയാതാ യാന്തി തം കാലം വക്ഷ്യാമി ഭരതഷ്ടഭ. 23

ഹേ ഭരതഷ്ടഭ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
യത്ര കാലേ തു	ഏതു കാലത്തിൽ
പ്രയാതാഃ	പോയ (ഭേദത്തെ വിട്ടുപോയിട്ടുള്ള)
യോഗിനഃ	യോഗികൾ
അനാവൃത്തിം	അപുനർജന്മത്തെ
യാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നുവോ

(യസ്മിൻ ച കാലേ

പ്രയാതാഃ) ഏതുകാലത്തിൽ ഭേദത്യാഗം ചെയ്തിട്ടുള്ളവർ

ആവൃത്തിം ച ഏവ	പുനർജന്മത്തേയും
(യാന്തി)	പ്രാപിക്കുന്നുവോ
തം കാലം	ആ കാലത്തെ
വക്ഷ്യാമി	ഞാൻ പറയാം.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ഏതുകാലത്തിൽ ഭേദത്തെ ത്യജിച്ചു പോകുന്ന യോഗികൾ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ, അപ്രകാരംതന്നെ ഏതു കാലത്തിൽ ഭേദത്യാഗം ചെയ്തു പോകുന്നവർ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ, ആ കാലത്തെ ഞാൻ പറയാം (കേട്ടാലും).

[ശം-ഭാ] 'യത്ര കാലേ' എന്നതു പ്രയാതാഃ (=ഭേദത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചുപോകുന്ന) എന്ന പദത്തോടു സംബന്ധിക്കുന്നു. അനാവൃത്തിഃ = പുനർജന്മമില്ലായ്മ; ആവൃത്തിഃ = അതിന്റെ വിപരീതമായ പുനർജന്മം. 'യോഗിനഃ' എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു

കർമ്മനിഷ്ഠനാർ എന്നും ധ്യാനനിഷ്ഠനാർ എന്നും പറയപ്പെടുന്നു. ഗുണവൃത്തികൊണ്ടു മാത്രമാണ് കർമ്മികൾ യോഗികളാണെന്നു പറയപ്പെട്ടത്. 'കർമ്മയോഗേന യോഗിനാം' (അ. 3, ശ്ലോ. 3) എന്നുള്ള വിശേഷണംകൊണ്ടും അവർ യോഗികളാണെന്നു പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഇവിടെ യോഗികളെ വിഭാഗിച്ചു പറയുന്നു—ഏതു കാലത്തിൽ മരണത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള യോഗികൾ പിന്നെയും ജനിക്കുന്നില്ലയോ, ഏതു കാലത്തിൽ മരണത്തെ പ്രാപിച്ചവർ പിന്നെയും ജനിക്കുന്നുവോ, ആ കാലത്തെ, ഹേ ഭരതഷ്ട്ര, ഞാൻ നിനക്കു പറഞ്ഞുതരാം.

ആ കാലത്തെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

അഗ്നിജ്വലാതിരഹഃ ശുക്ലഃ ഷബ്ദാസാ ഉത്തരായനം

തത്ര പ്രയാതാ ഗച്ഛന്തി ബ്രഹ്മബ്രഹ്മവിഭാജനാഃ. 24

അഗ്നിഃ	ആഗ്നികീമാനീഭേവത
ജ്വലാതിഃ	പ്രകാശത്തിന്നു് (അച്ഛിന്ധിന്നു്) അഭിമാനീഭേവത
അഹഃ	പകൽകാലത്തിന്നഭിമാനീഭേവത
ശുക്ലഃ	ശുക്ലപക്ഷത്തിന്നഭിമാനീഭേവത
ഷബ്ദാസാഃ ഉത്തരായനം	ആറു മാസങ്ങളടങ്ങിയ ഉത്തരായനത്തിന്നഭിമാനീഭേവത
തത്ര	ഈ ദേവതകളുടെ ലോകങ്ങൾവഴിക്കു്
പ്രയാതാഃ	ദേഹത്യാഗംചെയ്തു പോയിട്ടുള്ള
ജനാഃ	ജനങ്ങൾ (ഭഗവദ്ദുപാസകന്മാരായ ജനങ്ങൾ)
ബ്രഹ്മ	പരബ്രഹ്മത്തെ
ഗച്ഛന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു
(യതഃ)	എന്തെന്നാൽ
(തേ) ബ്രഹ്മവിഭാജനാഃ	അവർ ബ്രഹ്മജ്ഞാനികളാകുന്നു.

അഗ്നിക്കും, അച്ഛിന്ധിന്നും, ഭിവസത്തിന്നും, ശുക്ലപക്ഷത്തിന്നും, ആറുമാസങ്ങളടങ്ങിയ ഉത്തരായനത്തിന്നും അഭിമാനികളായ ദേവതകളുടെ ലോകങ്ങൾ വഴിക്കു ദേഹത്യാഗംചെയ്തപോയിട്ടുള്ള (ഭഗവദ്ദുപാസകന്മാരായ) ജനങ്ങൾ പരബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവർ ബ്രഹ്മജ്ഞാനികളാകുന്നു.

(ദേഹത്യാഗം ചെയ്തു പോയിട്ടുള്ള ബ്രഹ്മജ്ഞാനികളായ ജനങ്ങൾ പരബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നു വേറൊരമ്പയം).

[ശം-ഭാ] അഗ്നി കാലാഭിമാനിയായ ദേവതയാകുന്നു. അതുപോലെതന്നെ ജ്യോതിസ്സും കാലാഭിമാനിയായ ദേവതയാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ അഗ്നിയും ജ്യോതിസ്സും യഥാശ്രുതമായ (അതാതു പേരോടുകൂടിയ) ദേവതമാർ എന്നുതന്നെ പറയാം. കാലത്തിന്നഭിമാനികളായ ദേവതകളുടെ പ്രാധാന്യംകൊണ്ടാണ് 'യത്ര കാലേ തം കാലം = ഏതു കാലത്തിൽ ആ കാലത്തെ' (അ. 8, ശ്ലോ. 23) എന്നിങ്ങനെ 'ആഗ്രവനം' എന്ന പോലെയുള്ള നിർദ്ദേശം. അപ്രകാരംതന്നെ 'അഹഃ' എന്നതു ദിവസത്തിന്നും (പകൽസമയത്തിന്നും) അഭിമാനീദേവതയാകുന്നു. ശുക്രഃ = ശുക്രപക്ഷത്തിന്നഭിമാനീദേവത. അപ്രകാരംതന്നെ ആര്യമാസമടങ്ങിയ ഉത്തരായനം. ഇവിടേയും തദഭിമാനീദേവതയാകുന്നു മാർഗ്ഗഭൂതമായിരിക്കുന്നതു്. ഇതിന്നും ഇപ്രകാരമുള്ള വ്യാഖ്യാനം ചെയ്യാനുള്ള ന്യായം വേറൊരു ദിക്കിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്. ഈ മാർഗ്ഗത്തിൽ മരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന ബ്രഹ്മമോപാസകന്മാർ — ബ്രഹ്മമോപാസനപരന്മാരായ ജനങ്ങൾ — ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. ഇവിടെ 'ക്രമേണ' എന്ന പദത്തെ (ക്രമേണ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നിങ്ങനെ) വാക്യശേഷമായി ചേർക്കേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ സമ്യഗ് ദർശനനിഷ്ഠന്മാരും ഉടനെ മുക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നവരും (സദ്യോ മുക്തി ലാഭകളും) ആയവർക്ക് ഒരു ദിക്കിലേക്കു പോകേണ്ടതായിട്ടോ ഒരു ദിക്കിൽ നില്ക്കേണ്ടതായിട്ടോ ഇല്ല. 'ന തസ്യ പ്രാണാ ഉൽക്രാമന്തി' എന്നു ശ്രുതിവാക്യം. അവർ ബ്രഹ്മത്തിൽ ലയിപ്പിച്ചിരിക്കുന്ന പ്രാണനോടുകൂടിയവരാകുന്നു. അവർ ബ്രഹ്മമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു — ബ്രഹ്മഭൂതന്മാർതന്നെയാകുന്നു. (എന്നാൽ സഗുണബ്രഹ്മമോപാസകന്മാർ ക്രമേണ അതാതുലോകത്തെ പ്രാപിച്ചു അവസാനം ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവരാണ് ക്രമമുക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നവർ.)

ധൃമോ രാത്രിസ്തദാ കൃഷ്ണഃ ഷണ്മാസാ ദക്ഷിണായനം.

തത്ര ചാന്ദ്രമസം ജ്യോതിര്യോഗീ പ്രാപ്യ നിവർത്തേ. 25

ധൃമഃ

ധൃമത്തിന്നഭിമാനീദേവത

രാത്രിഃ

രാത്രിക്കഭിമാനീദേവത

തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
കൃഷ്ണഃ	കൃഷ്ണപക്ഷത്തിന്നഭിമാനീഭവേത
ഷണ്മാസഃ	ആറു മാസങ്ങളടങ്ങിയ
ദക്ഷിണായനം	ദക്ഷിണായനത്തിന്നു് അഭിമാനീ ഭവേത
തത്ര	ഈ ദേവതകളുടെ ലോകങ്ങൾവഴി ക്കൂട്
(പ്രയാതഃ)	ദേഹത്യാഗംചെയ്തപോയിട്ടുള്ള
യോഗീ	കർമ്മയോഗി
ചാന്ദ്രമസം ജ്യോതിഃ	ചന്ദ്രപ്രകാശത്തോടുകൂടിയ സ്വർഗ്ഗ ലോകത്തെ.
പ്രാപ്യ	പ്രാപിച്ചിട്ട്
നവരത്നതേ	പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു (പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു).

ധൃമത്തിന്നും രാത്രിക്കും കൃഷ്ണപക്ഷത്തിന്നും ദക്ഷിണായനത്തിന്നും അഭിമാനികളായ ദേവതകളുടെ ലോകങ്ങൾമാഗ്ഗമായി പോയിട്ടുള്ള കർമ്മയോഗി ചന്ദ്രപ്രകാശത്തോടുകൂടിയ സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ പ്രാപിച്ചു് (അവിടെ ഇഷ്ടാപൂർത്താദി കർമ്മഫലത്തെ അനുഭവിച്ചു്) പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു (പിന്നേയും ജനിക്കുന്നു).

[ശം-ഭാ] ഇഷ്ടാദികർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്ന യോഗി (മരിച്ചാൽ) ചാന്ദ്രമായിരിക്കുന്ന ജ്യോതിസ്സിനെ പ്രാപിച്ചു് ഇഷ്ടാദി കർമ്മഫലത്തെ അനുഭവിച്ചു്—അതിന്റെ അവസാനത്തിൽ പിന്നേയും ജനിക്കുന്നു. പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. (പുറുപ്പം. സ്പഷ്ടം).

ശുക്രകൃഷ്ണേ ഗതീ ഹേതേ ജഗതഃ ശാശ്വതേ മതേ

ഏകയാ യാത്യന്ദാവൃത്തിമന്യയാവർത്തതേ പുനഃ.

26

ശുക്രകൃഷ്ണേ ഹി	അച്ഛിരദിഗതി, ധൃമാദിഗതി എന്ന
ഏതേ ഗതീ	ഈ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങൾ
ജഗതഃ	(ജ്ഞാനാധികാരിയും കർമ്മാധികാരിയുമായ) ജഗത്തിന്നു്
ശാശ്വതേ	അനാദികളാണെന്നു്

മതേ	സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
(തന്ത്രം) ഏകയാ	അവയിൽ ഒന്നിൽക്കൂടി (ആദ്യത്തേതായ ശുക്രമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടിയുള്ള ഗതികൊണ്ടു്)
അനാവൃത്തി.	അപുനർജന്മത്തെ (മോക്ഷത്തെ)
യാതി	പ്രാപിക്കുന്നു
അന്യയാ	മറേറതിൽക്കൂടി (കൃഷ്ണമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടിയുള്ള ഗതികൊണ്ടു്)
പുനഃ	പിന്നേയും
ആവർത്തതേ	ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

(മുൻപറയപ്പെട്ട) അച്ഛിരാദിഗതി, ധൃമാദിഗതി എന്നീ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങൾ ജ്ഞാനാധികാരികൾ കർമ്മാധികാരികൾ, ശാശ്വതമായിട്ടുള്ളതാകുന്നുവെന്നു സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ആദ്യത്തെ മാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി (അച്ഛിരാദിമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി) പോയിട്ടുള്ള ജ്ഞാനികൾ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. രണ്ടാമത്തെ മാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി (ധൃമാദിമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി) പോയിട്ടുള്ള കർമ്മികൾ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനപ്രകാശകത്വം ഹേതുവായിട്ടാണു് 'ശുക്രാ' എന്നു പറഞ്ഞതു്. അതിന്റെ അഭാവത്താലാണു് 'കൃഷ്ണാ' എന്നു പേരു്. ഈ രണ്ടുമാർഗ്ഗങ്ങൾ ജ്ഞാനത്തിന്നും കർമ്മത്തിന്നും മാത്രം അധികാരികളായിട്ടുള്ളവകൊകുന്നു. അല്ലാതെ എല്ലാവർക്കും (ജഗത്താസകലത്തിന്നും) വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. സംസാരം നിത്യമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഇവയും (ഈ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങളും) നിത്യങ്ങളാകുന്നുവെന്നാണു് അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. ഇവയിൽ ഒന്നിൽക്കൂടി (ശുക്രമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി) യാനം ചെയ്യുന്ന ജ്ഞാനികൾ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. മറേറതിൽക്കൂടി (കൃഷ്ണമാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി) യാനംചെയ്യുന്ന കർമ്മികൾ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

നൈതേ സുതീ പാർത്ഥ ജാനൻ യോഗീ മുഹൂർതി കശ്ചന
തസ്മാൽ സദ്യേഷ കാലേഷു യോഗയുക്തോ ഭവോജ്ജന. 27

ഹേ പാർത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
ഏതോ സുതീ	മോക്ഷത്തേയും സംസാരത്തേയും
	പ്രാപിക്കുന്നതായ ഈ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങളേയും

ജാനൻ	അറിയുന്ന
കശ്ചന യോഗീ	ജ്ഞാനയോഗിയായ ഒരുവനും (മുക്തവായ ഒരുവനും)
ന മുഹ്യതി	മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല (സുഖ ബുദ്ധിയോടുകൂടി സ്വർഗ്ഗാദിഫല ത്തെ കാമിക്കുന്നില്ല)
തസ്യാൽ	അതു ഹേതുവായിട്ട്
ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
സർവ്വേഷ കാലേഷു	എല്ലാ കാലങ്ങളിലും (ആഹാരശയ നാസനാദി സമയങ്ങളിൽകൂടി)
യോഗയുക്തഃ ഭവ	ജ്ഞാനയോഗിയായി ഭവിക്കും (ബ്രഹ്മാനുസന്ധാനത്തെത്തന്നെ ചെയ്യാലും).

അല്ലയോ പാത്ഥ, (അച്ഛിരാദി, ധൂമാദി എന്ന) ഈ രണ്ടു
മാറ്റങ്ങളെ അറിയുന്ന മുക്തവായ ഒരുവനും അജ്ഞാനത്തെ
പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ, ഹേ അജ്ഞന, എല്ലാ കാലത്തി-
ലും നീ ബ്രഹ്മാനുസന്ധാനത്തെത്തന്നെ ചെയ്യാലും.

[പുനഃജന്മത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായ കാമ്യകർമ്മത്തെ ചെയ്യാതെ
(ബാഹ്യമായ അനുസന്ധാനത്തെ ഒരിക്കലും ചെയ്യാതെ)
ഏപ്പോഴും പരമേശ്വരനിഷ്ഠനായിരിക്കുക—ബ്രഹ്മാനുസന്ധാന
ത്തെത്തന്നെ ചെയ്യുക—എന്നു താൽപര്യം.]

[ശം.-ഭാ] മുൻപറയപ്പെട്ട മാർഗ്ഗങ്ങളിൽ ഒന്നു സംസാര
ത്തിന്നു ഹേതുവാണെന്നും, മറേതു മോക്ഷത്തിന്നു ഹേതുവാ
ണെന്നും, അറിയുന്ന യോഗി ഒരിക്കലും മോഹത്തെ പ്രാപിക്ക
ുന്നില്ല. അതിനാൽ, ഹേ അജ്ഞന, എല്ലാ കാലത്തിലും നീ
സമാഹിതനായിരിക്കുക.

ഇനി ആ യോഗത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യത്തെ കേട്ടാലും—

വേദേഷു യജ്ഞേഷു തപസ്സു ചൈവ

ദാനേഷു യത് പുണ്യഫലം പ്രദിഷുഃ

അത്യേതി തത്സർവ്വമിദം വിദിത്വാ

യോഗീ പരം സ്ഥാനമുപൈതി ചാഭ്യം.

വേദേഷു	വേദങ്ങളിലും
യജ്ഞേഷു	യജ്ഞങ്ങളിലും
തപസ്സു	തപസ്സുകളിലും
ദാനേഷു ച ഏവ	ദാനങ്ങളിലും
യത് പുണ്യഫലം	എന്തു പുണ്യഫലമാണ്
പ്രദീപ്തം	ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്
തത് സർവ്വം	ആ ഫലത്തെക്കുറിച്ചും
യോഗീ	യോഗി
ഇദം വിദിത്വാ	ഇതിനെ അറിഞ്ഞ് (മേൽ എട്ടു ചോദ്യങ്ങളുടെ അർത്ഥത്തെ നിർണ്ണയിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള തത്ത്വത്തെ അറിഞ്ഞ്)
അത്യേതി	അതിക്രമിക്കുന്നു (അതിലും ശ്രേഷ്ഠമായ യോഗൈശ്വര്യഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു)
(തതഃ) ച	അതിനുശേഷം
(ജ്ഞാനി ഭൂത്വാ)	ജ്ഞാനിയായി ഭവിച്ച്
ആദ്യം	ജഗത്തിനു മൂലഭൂതമായ
പരം സ്മാനം	ഉത്തമമായ വൈഷ്ണവപദത്തെ
ഉപൈതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

വേദങ്ങളിലും യജ്ഞങ്ങളിലും തപസ്സുകളിലും ദാനങ്ങളിലും എന്തെല്ലാം പുണ്യഫലങ്ങളാണ് പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത് ആ ഫലങ്ങളെക്കുറിച്ചും യോഗിയായവൻ ഇതിനെ അറിഞ്ഞ് അതിക്രമിക്കുന്നു. ഇതിനെ അറിഞ്ഞ് അവൻ പിന്നെ ജ്ഞാനിയായി ഭവിച്ച് ജഗത്തിനു കാരണഭൂതവും ഉത്തമവുമായ വൈഷ്ണവപദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] വേദങ്ങൾ യഥാവിധി അധ്യയനം ചെയ്യപ്പെട്ടാൽ എന്തു പുണ്യഫലമാണ് വേദത്തിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്, അപ്രകാരംതന്നെ യജ്ഞങ്ങളെ അംഗങ്ങളോടുകൂടി ചെയ്യുകയും, നല്ലവണ്ണം തപസ്സുചെയ്യുകയും, ദാനങ്ങളെ യഥാവിധി ചെയ്യുകയും ചെയ്താൽ എന്തെല്ലാം പുണ്യഫലങ്ങളാണ് ശാസ്ത്രങ്ങളിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്, ആ ഫലങ്ങളെ എല്ലാം, (അജ്ഞൻ ചോദിച്ച) ഏഴു ചോദ്യങ്ങൾക്ക് ഉത്തരമായി ഭഗവാൻപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതിന്റെ സാരത്തെ യഥാർത്ഥമായി അറിഞ്ഞ് അനുഷ്ഠി

കുന്ന യോഗി അതിക്രമിക്കുന്നു. അവൻ പിന്നെ ആദിയിൽ
ത്തന്നെ ഉള്ളതായും ഉൽകൃഷ്ടമായും ഐശ്വര്യമായുമുള്ള സ്ഥാ
നത്തെ—കാരണഭൂതമായ ബ്രഹ്മത്തെ—പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാനുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം.

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

താദകബ്രഹ്മയോഗോ നാമ

അഷ്ടമോദ്ധ്യായഃ

താദകബ്രഹ്മയോഗമെന്ന എട്ടാമദ്ധ്യായം.

സമാപ്തം.

ഒൻപതാമദ്ധ്യായം

എട്ടാമദ്ധ്യായത്തിൽ (സുഷുപ്തം) നാഡീഭാരേണയുള്ള ധാരണായോഗം ഗുണസഹിതം ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. അതിന്റെ ഫലം, അഗ്നീർച്ചിരാദിക്രമേണയുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങളിൽക്കൂടി കാലാന്തരത്തിലുള്ള അപനരാവൃത്തിരൂപമായ ബ്രഹ്മപ്രാപ്തിയാണെന്നും നിർദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടു. എന്നാൽ, ഈ പ്രകാരത്തിൽ മാത്രമേ മോക്ഷഫലം സാധ്യമാവുകയുള്ളൂ, വേറെ വിധത്തിൽ സാധ്യമാവുകയില്ല, എന്നു ശങ്ക ജനിപ്പിക്കാം. ആ ശങ്കയ്ക്കിടകൊടുക്കാതിരിപ്പാൻവേണ്ടി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ:

ഇദം തു തേ ഗുഹ്യതമം പ്രവക്ഷ്യാമ്യനസ്യവേ

ജ്ഞാനം വിജ്ഞാനസഹിതം യത് ജ്ഞാതാ മോക്ഷ്യസേ

ശുഭാത്. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

യത് ജ്ഞാതാ

യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞു്

അശുഭാത്

സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു്

മോക്ഷ്യസേ

നീ മുക്തനായി ഭവിക്കുമോ

(തത്)

അപ്രകാരമുള്ള

ഗുഹ്യതമം

അതിരഹസ്യമായ

വിജ്ഞാനസഹിതം

ഉപാസനയോടുകൂടിയ

ഇദം ജ്ഞാനം തു

(ഈശ്വരവിഷയമായ) ഈ ജ്ഞാനത്തെ

അനസ്യവേ

അസുയാരഹിതനായ: ദോഷദൃഷ്ടി രഹിതനായ

തേ

നിനക്കു്

പ്രവക്ഷ്യാമി

ഞാൻ നല്ലവണ്ണം പറഞ്ഞുതരാം.

യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞിട്ടു നീ സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിക്കുമോ അപ്രകാരമുള്ള അതിരഹസ്യമായ ഉപാസനാ സഹിതമുള്ള ഈ ജ്ഞാനത്തെ അസുയാരഹിതനായ നിനക്കു ഞാൻ നല്ലവണ്ണമുപദേശിക്കാം.

[ശം.-ഭാ] ഇദം ജ്ഞാനം—പറയുവാൻ പോകുന്നതും ഇതിന്നു മുൻപിലത്തെ അദ്ധ്യായങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടതുമായ ഈ ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ. അതിനെ ബുദ്ധിയിൽ സന്നിധീകരിച്ചിട്ടുണ്ടു് ‘ഇദം’ (ഈ ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ) എന്നു പറഞ്ഞതു്. ‘തു’ ശബ്ദത്തിന്നു വിശേഷണീഭാവമാണാത്തതുകൊണ്ടു്. താഴെ കാണുന്ന ശ്രുതിസ്മൃതിവാക്യങ്ങൾപ്രകാരം ഈ സമ്യഗ് ജ്ഞാനം എന്നൊന്നു സാക്ഷാൽ മോക്ഷത്തിന്നു സാധനമായി ഭവിക്കുന്നതു്.

‘വാസുദേവഃ സർവ്വമിതി—എല്ലാം വാസുദേവൻതന്നെയാകുന്നു’ (ഭ. ഗീ. അ. 7, ശ്ലോ. 19)

‘ആത്മൈവേദം സർവ്വം—ഇതെല്ലാമാത്മാവുകൾ’ (ഛാ. ഉ. 7. 25. 2).

‘ഏകമേവാദിതീയം = അദിതീയമായി ഒന്നുതന്നെ യുള്ള’ (ഛാ. ഉ. 6. 2. 1).

സാക്ഷാൽ മോക്ഷസാധനമായി വേറെ ഒന്നുമില്ല എന്നതിന്നു പ്രമാണമായി ‘അഥ യേനൃഥാതോ വിഭരന്യരാജാനസ്തേ ക്ഷയുലോകാ ഭവന്തി = എന്നാൽ ഇങ്ങനെയല്ലാതെ (അഭേദമല്ലാതെ) മറ്റൊരുവിധത്തിൽ (തത്ത്വത്തെ) അറിയുന്ന അന്യരാജാക്കന്മാർ ക്ഷയത്തോടുകൂടിയ ലോകങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു’ (ഛാ. ഉ. 7. 25. 2) എന്നു ശ്രുതിവാക്യവുമുണ്ടു്.

അനുഭവയുക്തമായും അതിഗോപ്യമായുമിരിക്കുന്ന അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനത്തെ ഞാൻ നിനക്കു നല്ലവണ്ണം പറഞ്ഞു തരാം. അതിനെ അറിഞ്ഞാൽപിന്നെ നീ സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു മോചിക്കും.

രാജവിദ്യാ രാജഗുഹ്യം പവിത്രമിദമുത്തമം.

പ്രത്യക്ഷാവഗമം ധർമ്മ്യം സുസുഖം കർതൃമവ്യയം.

2

ഇദം

ഈ ജ്ഞാനം

രാജവിദ്യാ

വിദ്യകൾക്കെല്ലാം, (രാജാവിനു്) ശ്രേഷ്ഠം

രാജഗുഹ്യം

രാഹസ്യങ്ങൾക്കെല്ലാം (രാജാവിനു്)

ശ്രേഷ്ഠം

ഉത്തമം.	ഉത്തമമായിട്ടുള്ളതു്
പവിത്രം.	പരിശുദ്ധമായിട്ടുള്ളതു്
പ്രത്യക്ഷാവഗമം.	സ്പഷ്ടമായി അറിയത്തക്കതു്
ധർമ്മം.	ധർമ്മമാർഗ്ഗത്തിൽനിന്നിളകാത്തതു്
കർത്തം.	അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിന്നു്
സുസുഖം.	വളരെ സുഖമായിട്ടുള്ളതു്
അവ്യയം.	(അക്ഷയഫലത്വം ഹേതുവായിട്ടു്) വ്യയമില്ലാത്തതു്.

(മുൻശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞ അതിരഹസ്യമായ) ഈ ജ്ഞാനം എല്ലാ വിദ്യകളിൽവെച്ചു ശ്രേഷ്ഠം; രഹസ്യങ്ങളായിട്ടുള്ളവയിൽ വെച്ചു് അതിരഹസ്യം; അത്യന്തപരിശുദ്ധമായിട്ടുള്ളതു്; സ്പഷ്ടമായി അറിയത്തക്കതു്; ധർമ്മമാർമ്മത്തിൽനിന്നിളകാത്തതു്; അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിന്നു വളരെ സുഖമായിട്ടുള്ളതു്; (അക്ഷയഫലത്വം ഹേതുവായിട്ടു്) വ്യയമില്ലാത്തതു്.

[ശം.-ഭാ] രാജവിദ്യാ=പ്രകാശാതിശയം ഹേതുവായിട്ടു് ഇതു വിദ്യകൾക്കെല്ലാം രാജാവകുന്നു. എന്തെന്നാൽ സകല വിദ്യകളിലുംവെച്ചു ബ്രഹ്മവിദ്യ ഏറ്റവും പ്രകാശമുള്ളതാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ഇതു രഹസ്യങ്ങളിൽവെച്ചു രാജാവകുന്നു. ശുദ്ധീകരമായിട്ടുള്ളവയിൽവെച്ചു ബ്രഹ്മജ്ഞാനമാകുന്നു ഏറ്റവും ശുദ്ധിയെ ചെയ്യുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ, അനേകജന്മസഹസ്രങ്ങളെക്കൊണ്ടു സഞ്ചിതമായിട്ടുള്ള ധർമ്മാധർമ്മാഭികർമ്മങ്ങളെ സകാരണം (സമൃദ്ധം) ക്ഷണമാത്രംകൊണ്ടു് അതു ഭസ്മീകരിക്കുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ അതിന്റെ പാവനത്വത്തെപ്പറ്റി പറയേണ്ടമോ? അതിന്നുംപുറമേ, അതു്, സുഖാഭിമനോവികാരങ്ങളെപ്പോലെ പ്രത്യക്ഷമായി അറിയപ്പെടാവുന്നതാകുന്നു. ഒരു പദാർത്ഥം അനേക ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയതാണെങ്കിലും (ശ്വേതയാഗംപോലെ) ധർമ്മവിജ്ഞാമായി (ചിലപ്പോൾ) കാണപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ ആത്മജ്ഞാനം അപ്രകാരം ധർമ്മവിരോധിയല്ല, എന്നുതന്നെയല്ല, അതു ധർമ്മത്തിൽനിന്നിളകാത്തതുകൊണ്ടു. (ധർമ്മത്തിൽനിന്നു വേർപെടുത്തുവാൻ പാടില്ലാത്തതാകുന്നു.) അങ്ങനെയാണെങ്കിലും അതിനെ സിദ്ധിപ്പാൻ വളരെ പ്രയത്നമായി വന്നേക്കാം. എന്നാൽ അതു് അപ്രകാരമല്ലെന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നു—സുസുഖം കർത്തം=

രത്നങ്ങളുടെ ഗുണദോഷജ്ഞാനത്തെ എന്നതുപോലെ (രത്നങ്ങളുടെ ഗുണദോഷജ്ഞാനത്തെ ഉണ്ടാക്കുവാൻ എത്ര എളുപ്പമോ അതുപോലെ) ഇതിനെ (ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ) സിദ്ധിപ്പാൻ വളരെ എളുപ്പമാകുന്നു. എന്നാൽ, സാധാരണയായി, അല്ലായ്യാസത്തോടുകൂടിയവയും ക്ഷണത്തിൽ സമ്പാദിക്കത്തക്കവെയുമായ അന്യകർമ്മങ്ങൾ അല്പഫലത്തോടുകൂടിയവയായിട്ടും, ചെൽവാൻ പ്രയാസമായ കർമ്മങ്ങൾ മഹാബലത്തോടുകൂടിയവയായിട്ടുമാണ് കാണപ്പെടുന്നത്. അങ്ങനെയിരിക്കെ, ബ്രഹ്മജ്ഞാനം ക്ഷണത്തിൽ സമ്പാദിക്കപ്പെടത്തക്കതാകയാൽ അതിന്റെ ഫലം അവസാനിക്കുന്നതോടുകൂടി അതു നശിക്കുമെന്നുവരുന്നു. ഈ ശങ്കയെ പരിഹരിക്കുന്നതിനാണ് 'അവ്യയം' എന്ന വിശേഷണം. അതു (ബ്രഹ്മജ്ഞാനം), കർമ്മത്തെപ്പോലെ ഫലനാശത്തോടുകൂടി നശിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ ആത്മജ്ഞാനം സമ്പാദിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

എന്നാൽ—

അശ്രദ്ധാനന്ദഃ പുരുഷാ ധർമ്മസ്യാസ്യ പരന്തപ
അപ്രാപ്യ മം നിവർത്തന്തേ മൃത്യുസംസാരാവർത്തനി. 3

ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
അസ്യ ധർമ്മസ്യ	ഭക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനലക്ഷണമായ ഈ ധർമ്മത്തെ
അശ്രദ്ധാനന്ദഃ	വിശ്വസിക്കാത്ത (ആസ്തിക്യബുദ്ധിയോടുകൂടി സ്വീകരിക്കാത്ത)
പുരുഷാഃ	പുരുഷന്മാർ (ജനങ്ങൾ)
മം	എന്നെ
അപ്രാപ്യ	പ്രാപിക്കാതെകണ്ട്
മൃത്യുസംസാരാവർത്തനി	മൃത്യുവോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന സംസാരമാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെ
നിവർത്തന്തേ	നിശ്ചയമായി വർത്തിക്കുന്നു (പരിഭ്രമിക്കുന്നു, കിടന്നുഴലുന്നു).

അല്ലയോ അർജ്ജുന, ഭക്തിയോടുകൂടിയ ജ്ഞാനലക്ഷണമായ ഈ മാർഗ്ഗത്തെ വിശ്വസിക്കാത്ത ജനങ്ങൾ എന്നെ പ്രാപിക്കാതെ മൃത്യുവാകുന്ന സംസാരമാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെ കിടന്നുഴലുന്നു.

[ശം-ഭാ] ആത്മജ്ഞാനമായിരിക്കുന്ന ഈ ധർമ്മത്തിന്റെ സ്വരൂപത്തിലും തൽഫലത്തിലും വിശ്വാസമില്ലാത്ത നാസ്തികന്മാരും ദേഹംതന്നെയാണു് ആത്മാ എന്നുള്ള ആസൂരമതത്തെ അനുസരിക്കുന്ന പാപികളുമായവർ —(കേവല) പ്രാണനെ തൃപ്തിപ്പെടുത്തുന്ന ഭുഷ്യജനങ്ങൾ—പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല —എന്നെ പ്രാപിക്കുക എന്നതു് അചക്ഷുശകിപ്പാൻതന്നെ പാടില്ല. എന്നെ പ്രാപിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങളിൽ ഒന്നായ ഭക്തിയെക്കൂടി അവർ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നതും. അങ്ങനെയിരിക്കുന്നവർ നിശ്ചയമായി മൃത്യുവോടുകൂടിയ സംസാരമാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നു — അവർ നരകത്തേയും തിര്യഗാദിലോകങ്ങളേയും പ്രാപിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെ കിടന്നുഴലുന്നുവെന്നതും.

ഇപ്രകാരം ജ്ഞാനത്തെ സ്തുതിച്ചിട്ടു ഭഗവാൻ അജ്ഞനനെ അഭിമുഖീകരിച്ചു പറയുന്നു:

മയാ തതമിദം സർവ്വം ജഗദവ്യക്തമുത്തിനാ
മത്സ്ഥാനി സർവ്വഭൂതാനി ന ചാഹം തേഷ്വവസ്ഥിതഃ. 4

അവ്യക്തമുത്തിനാ അറിയപ്പെടാതെയിരിക്കുന്ന (അതീന്ദ്രിയമായ) സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ

മയാ എന്നാൽ (കാരണഭൂതനായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ)

ഇദം സർവ്വം ജഗൽ ഈ ജഗത്താസകലവും
തതം വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു

(അതഃ ഏവ) അതു ഹേതുവായിട്ടു്

സർവ്വഭൂതാനി ചരാചരങ്ങളായ സകലഭൂതങ്ങളും

മത്സ്ഥാനി എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു

(ഏവം അപി) അങ്ങനെയാണെങ്കിലും

അഹം ഞാൻ

തേഷു അവയിൽ (ആ ഭൂതങ്ങളിൽ)

ന ച അവസ്ഥിതഃ (ആകാശംപോലെ അസംഗതം ഹേതുവായിട്ടു്) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല.

ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായിരിക്കുന്ന രൂപത്തോടുകൂടിയ എന്നാൽ ഈ ജഗത്താസകലവും വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ചരാചരങ്ങളായ സകലഭൂതങ്ങളും എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. (എങ്കിലും അസംഗതം ഹേതുവായിട്ട്) ഞാൻ അവയിലിരിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] പരമപുരുഷനായും ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായ സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയവനായും ഇരിക്കുന്ന എന്നാൽ ഈ ജഗത്തു മുഴുവൻ വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മാദിസ്തംബപര്യന്തമുള്ള സകല ഭൂതങ്ങളും അവ്യക്തമുന്തിയായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ആത്മാ കൂടാതെ ഒരു ജീവിയെ വ്യവഹാരരശ്മയിൽ നമുക്കു കല്പിക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നതല്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാവായ ഞാൻനിമിത്തം (എന്റെ സഹായംകൊണ്ടു്) അവ ആത്മവത്വേന (ആത്മാവോടുകൂടിയവയായി) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. അതിനാലാണ് സകല ഭൂതങ്ങളും എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു്. എല്ലാ ഭൂതങ്ങൾക്കും ഞാൻതന്നെ ആത്മാവായതുകൊണ്ടു ഞാൻ അവയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നു മുഖ്യബുദ്ധികൾക്കു തോന്നുന്നു. അതിനാൽ ഞാൻ പറയുന്നു—അന്യവസ്തുക്കളായിട്ടു സംശ്ലേഷമില്ലായ്മയാൽ ഞാൻ ഭൂതങ്ങളിൽ മുന്തിവ്യംപോലെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ ഞാൻ ആകാശത്തിന്റേയുമാന്തരമാകുന്നു. യാതൊരു സംബന്ധവുമില്ലാത്ത ഒരു വസ്തു ഒരു ദിക്കിലും ആധേയഭാവത്തോടുകൂടി (ഒന്നിൽ ഇരിക്കുന്നതുപോലെ) സ്ഥിതിചെയ്യാൻ ഒരിക്കലും പാടില്ല.

അതു ഹേതുവായിട്ട് എനിക്കു യാതൊരു സംബന്ധവുമില്ലാത്ത നിനാൽ—

ന ച മത്സ്ഥാനി ഭൂതാനി പശ്യ മേ യോഗമൈശ്വരം

ഭൂതേണ ച ഭൂതസ്ഥോ മമാത്മാ ഭൂതഭാവനഃ.

5

ഭൂതാനി

ഭൂതങ്ങൾ

മത്സ്ഥാനി ന ച

എന്നിലിരിക്കുന്നതുമില്ല

മേ

എന്റെ

ഐശ്വരം യോഗം

അതുഭൂതമായശക്തിയെ, അസാധാരണമായ യുക്തിയെ (അഘടനഘടനാചാതുര്യത്തെ)

പശ്യ

നോക്കുക

മമ ആത്മാ	എന്റെ പരമായിരിക്കുന്ന സ്വരൂപം
ഭൂതഭൂതം	ഭൂതങ്ങളെ ധരിക്കുന്നതും
ഭൂതഭാവനഃ (അപി)	ഭൂതങ്ങളെ പാലിക്കുന്നതുമായൊന്നെങ്കിലും
ഭൂതസ്ഥഃ ന ച	ഭൂതങ്ങളിൽ (ഞാൻ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല.

ഭൂതങ്ങൾ എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതുമില്ല. എന്റെ അതുതമായ ശക്തിയെ കണ്ടാലും. എന്റെ പരമായിരിക്കുന്ന സ്വരൂപം ഭൂതങ്ങളെ ധരിക്കുന്നതും അവയെ പാലിക്കുന്നതും (അല്ലെങ്കിൽ, അവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നതും) ആണെങ്കിലും ഞാൻ അവയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല. (ജീവൻ എപ്രകാരമാണു ദേഹത്തെ ധരിക്കുകയും പാലിക്കുകയും ചെയ്യുകൊണ്ട് അഹങ്കാരത്തോടുകൂടി ദേഹത്തോടു സംബന്ധിച്ച സ്ഥിതിചെയ്യുന്നത് അതുപോലെ ഞാൻ ഭൂതങ്ങളെ ധരിക്കുകയും പാലിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവനാണെങ്കിലും അപ്രകാരം സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ ഞാൻ നിരഹങ്കാരനാകുന്നു.)

[ശം.-ഭാ] ബ്രഹ്മാമൃതമുള്ള സകലഭൂതങ്ങളും എന്നിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല. എന്റെ അതുതമായ ഘടനാശക്തിയെ കണ്ടാലും. ആത്മാവിന്റെ യാഥാർത്ഥ്യത്തെ (ആത്മാവിന്റെ യഥാർത്ഥ സ്വഭാവത്തെ) കണ്ടാലും എന്നർത്ഥം. അപ്രകാരംതന്നെ ശ്രുതിയും ആത്മാവിന്റെ അസംഗതയെപ്പറ്റി പറയുന്നുണ്ട്. എന്തെന്നാൽ ആത്മാവിന്നു യാതൊരു വസ്തുവുമായിട്ടും സംസർഗ്ഗമില്ല.

‘അസംഗോ ന ഹി സജ്ജതേ=അതു് അസംഗനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ വേറൊന്നുമായി (അതു്) ചേരുന്നില്ല’ (ബൃഹ. ഉ. 3. 9. 26). ഇനി മറ്റൊരാശ്ചര്യത്തെക്കണ്ടാലും. അസംഗനാണെങ്കിലും എന്റെ ആത്മാ ഭൂതങ്ങളെ ഭരിക്കുന്നു. എങ്കിലും മുൻപറഞ്ഞ ന്യായത്താൽ (അസംസ്കൃതം ഹേതുവായിട്ടു്) ഞാൻ അവയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നില്ല. അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിൽ ആത്മാവിൽനിന്നു ദേഹാദിസംഘാതത്തെ വിഭജിച്ചു് അതിൽ (ദേഹാദിയിൽ) അഹങ്കാരത്തെ ആരോപിച്ചു് ‘ഇതു് എന്റെ ആത്മാ’ എന്നു (ഭഗവാൻ) പറയുന്നതു യുക്തമാണോ?—ഭഗവാൻ ലോകബുദ്ധിയെ അനുസരിച്ചാണു് ‘എന്റെ ആത്മാ’ എന്നു പറഞ്ഞതു്. അല്ലാതെ സാധാരണജനങ്ങൾ അജ്ഞാനം കൊണ്ടു വിചാരിക്കുന്നതുപോലെ ആത്മാ തന്നിൽനിന്നു ഭിന്ന

മാണെന്ന് അദ്ദേഹം വിചാരിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ എന്റെ ആത്മാവുതന്നെയാണ് ഭൂതങ്ങളെ ഉൽപാദിപ്പിക്കുന്നത്, അല്ലെങ്കിൽ, ഭൂതങ്ങളെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നത്.

മുൻപറഞ്ഞ രണ്ടു ശ്ലോകങ്ങളുടെ അർത്ഥത്തെ ഭഗവാൻ ഒരു ദൃഷ്ടാന്തംകൊണ്ടു സ്പഷ്ടമാക്കി പറയുന്നു:

യഥാകാശസ്ഥിതോ നിത്യം വായുഃ സർവ്വത്രഗോ മഹാൻ തഥാ സർവ്വാണി ഭൂതാനി മത്സ്ഥാനീത്യുപധാരയ. 6

സർവ്വത്രഗഃ	സർവ്വവ്യാപകമായും
മഹാൻ	നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്ന
വായുഃ	വായു
നിത്യം	എപ്പോഴും
യഥാ	എപ്രകാരമാണ്
ആകാശസ്ഥിതഃ	ആകാശത്തിൽ (സംശ്ലേഷംകൂടാതെ) ഇരിക്കുന്നത്
തഥാ	അപ്രകാരം
സർവ്വാണി ഭൂതാനി	സകല ഭൂതങ്ങളും
മത്സ്ഥാനീ ഇതി	എന്നിൽ (സംശ്ലേഷംകൂടാതെ) ഇരിക്കുന്നുവെന്ന്
ഉപധാരയ	അറിഞ്ഞാലും

സർവ്വവ്യാപകമായും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്ന വായു എപ്രകാരമാണ് എപ്പോഴും ആകാശത്തിൽ (അതോടുകൂടി ചേരാതെ) ഇരിക്കുന്നത് അതുപോലെ സകലഭൂതങ്ങളുമെന്നിൽ ഇരിക്കുന്നുവെന്നറിഞ്ഞാലും.

[ശം.-ഭാ] ലോകത്തിൽ എപ്രകാരമാണ് സകലദിക്കിലും സഞ്ചരിക്കുന്നത് അളവുകൊണ്ടു മഹത്തായിരിക്കുന്നതുമായ വായു സദാ ആകാശത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നത് അതുപോലെതന്നെ ആകാശംപോലെ സർവ്വവ്യാപിയായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സകലഭൂതങ്ങളും സംശ്ലേഷംകൂടാതെതന്നെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നുവെന്നറിഞ്ഞാലും.

ഇങ്ങനെ ആകാശത്തിൽ വായുവെന്നപോലെ കല്പകാലത്തിൽ (സ്ഥിതികാലത്തിൽ) സകലഭൂതങ്ങളും എന്നിലിരിക്കുന്നു—

സർവ്വഭൂതാനി കൗന്തേയ പ്രകൃതിം യാന്തി മാമികാം.
കല്പക്ഷയേ പുനസ്താനി കല്പാഭൗ വിസൃജാമ്യഹം.

7

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര
കല്പക്ഷയേ	പ്രളയകാലത്തിൽ
സർവ്വഭൂതാനി	സകലഭൂതങ്ങളും.
മാമികാം പ്രകൃതിം.	ത്രിഗുണാത്മികയായ എന്റെ
	മായയെ
യാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു
കല്പാഭൗ	സൃഷ്ടികാലത്തിൽ
താനി	അവയെ
പുനഃ	പിന്നേയും.
അഹം	ഞാൻ
വിസൃജാമി	വിശേഷമായി സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര, പ്രളയകാലത്തിൽ സകലഭൂതങ്ങളും ത്രിഗുണാത്മികയായ എന്റെ മായയെ പ്രാപിക്കുന്നു (എന്റെ മായയിൽ ലയിക്കുന്നു). സൃഷ്ടികാലത്തിൽ അവയെ ഞാൻ പിന്നേയും സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മാമികാം പ്രകൃതിം=ത്രിഗുണാത്മികയായും നികൃഷ്ടയായും (=അപരയായും) ഇരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രകൃതിയെ. കല്പക്ഷയേ=ബ്രഹ്മമായ പ്രളയകാലത്തിൽ—ബ്രഹ്മപ്രളയകാലത്തിൽ. കല്പാഭൗ=ഉത്പത്തികാലത്തിൽ. വിസൃജാമി=ഞാനവയെ മുൻപത്തേപ്പോലെ സൃഷ്ടിക്കുന്നു. ശേഷം സൃഷ്ടം.

ഇങ്ങനെ അവിദ്യാലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ—

(പ്രകൃതിം സ്വാമവഷ്ടഭ്യ വിസൃജാമി പുനഃ പുനഃ
ഭൂതഗ്രാമമിമം കൃത്സ്നമവശം പ്രകൃതേർവ്യാശാത്).

8

സ്വാം	എന്റെ (സ്വാധീനമായ)
(പ്രകൃതിം	മായയെ
അവഷ്ടഭ്യ	അധിഷ്ഠാനമാക്കിട്ട് (സ്വീകരിച്ചു)
അവശം	(പ്രാപ്തിനകർമ്മാധീനമായ)
	(കർമ്മാദിപരവശമായ)

കൃത്സ്നം ഇമം ഭൂതഗ്രാമം (ചതുർവിധമായിരിക്കുന്ന) ഈ
 സകലഭൂതസമൂഹത്തേയും
 പുനഃ പുനഃ പിന്നേയും പിന്നേയും
 പ്രകൃതേഃ വശാത് പ്രാചീനകർമ്മനിമിത്തം തത്തത്വപ്രഭാവത്തെ അനുസരിച്ച്
 വിസൃജാമി ഞാൻ വിവിധമായി സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

എന്റെ അധീനമായ മായയെ അധിഷ്ഠാനമാക്കിയിട്ട്
 പ്രാചീനകർമ്മാധീനമായ ഈ സകലഭൂതസമൂഹത്തേയും
 ഞാൻ പിന്നേയും പിന്നേയും, ആ പ്രാചീനകർമ്മനിമിത്തം
 തത്തത്വപ്രഭാവത്തെ അനുസരിച്ചതന്നെ, വിവിധമായി സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സ്വഭാവത്തിൽതന്നെ അവിദ്യാദിദോഷങ്ങളെ
 കൊണ്ടു പരവശീകൃതമായും അസ്വതന്ത്രമായുമിരിക്കുന്ന ഈ
 പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടായ്ക്കൂട്ടുള്ള ഭൂതസമൂഹായത്തെ ആസകലം
 ഞാൻ എന്റെ മായയെ (അവിദ്യയെ) വശീകരിച്ചു പിന്നേയും
 പിന്നേയും സൃഷ്ടിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരം പരമേശ്വരൻ ഭൂതസമൂഹത്തെ പലവിധ
 അവസ്ഥയിൽ സൃഷ്ടിക്കുകനിമിത്തം അദ്ദേഹത്തിന് (ആ
 പ്രവൃത്തി ഹേതുവായിട്ട്) ധർമ്മാധർമ്മസംബന്ധമുണ്ടാകുമോ?
 ഇതിന്നു സമാധാനമായി ഭഗവാൻതന്നെ പറയുന്നു:

ന ച മം താനി കർമ്മാണി നിബദ്ധന്തി ധനഞ്ജയ
 ഉദാസിനവദാസിനമസക്തം തേഷു കർമ്മസു. 9

ഹേ ധനഞ്ജയ   അല്ലയോ അജ്ഞാന
 താനി കർമ്മാണി   ആവക വിശ്വസൃഷ്ടയാദികർമ്മങ്ങൾ
 തേഷു കർമ്മസു   ആ കർമ്മങ്ങളിൽ
 അസക്തം   ആസക്തിയില്ലാത്തവനും (അഭിമാനമില്ലാത്തവനും)
 ഉദാസിനവൽ ഭൂസി   ഉദാസിനനെ (സംബന്ധമില്ലാത്തവനും ച* നെ) പ്രോലേ ഇരിക്കുന്നവനുമായ

* പ്രകൃതിതൽകാര്യങ്ങൾക്കു സാക്ഷിത്വേന ദുരേ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു.

മാം എന്നെ
ന നിബധ്നന്തി ബന്ധിക്കുന്നില്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞ, ആവക വിശ്വസ്യുടാഭികർമ്മങ്ങൾ, അവയിൽ അഭിമാനമില്ലാത്തവനും ഉദാസീനനെന്നപോലെ ഇരിക്കുന്നവനും ആയ എന്നെ ബന്ധിക്കുന്നില്ല.

[ശം.-ഭാ] ഭൂതഗ്രാമത്തെ വിഷമാവസ്ഥയിൽ സൃഷ്ടിക്കുക നിമിത്തമായ കർമ്മങ്ങൾ ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ ബന്ധിക്കുന്നില്ല. കർമ്മങ്ങൾ സംബന്ധിക്കുന്നില്ല എന്നതിന്നു ഭഗവാൻ കാരണം പറയുന്നു—ആത്മാ അവിക്രിയനാണ് എന്ന റിഞ്ഞുകൊണ്ടു ഞാൻ കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛയില്ലാതെയും 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന് അവയിൽ അഭിമാനമില്ലാതെയും, ഒരു ഉദാസീനൻ (ഉപേക്ഷകൻ) എന്നപോലെ ഇരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട്, അന്യരുടെ കാര്യത്തിലും കർത്തൃത്വാഭിമാനമില്ലായ്മയും കർമ്മഫലത്തിൽ അസംഗതവൃത്തിയെന്നാണ് അബന്ധത്തിനുള്ള കാരണം. (ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു മോചിപ്പാനുള്ള കാരണം). എന്നാൽ നേരേമറിച്ചു, മൃഗനായവൻ സ്വന്തകർമ്മങ്ങളാൽ (അവയിൽ കർത്തൃത്വാഭിമാനം നിമിത്തം) പട്ടുനൂലുണ്ടാക്കുന്ന പുഴുവിനെപ്പോലെ, ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നഭിപ്രായം.

മയാധ്യക്ഷേണ പ്രകൃതിഃ സൂയതേ സചരാചരം.

ഹതുനാനേന കൗന്തേയ ജഗദപിപരിവർത്തതേ.

10

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തീപുത്ര
അധ്യക്ഷേണ	നിമിത്തഭൂതമായിരിക്കുന്ന (സാക്ഷിയായിരിക്കുന്ന, അധിഷ്ഠാതാവായിരിക്കുന്ന)
മയാ	എന്നാൽ
പ്രകൃതിഃ	മായ
സചരാചരം	സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളോടുകൂടിയ പ്രപഞ്ചത്തെ, വിശ്വത്തെ
സൂയതേ	ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നു
അനേന ഹേതുനാ	ഇതു ഹേതുവായിട്ട് (മേധിഷ്ഠാനം ഹേതുവായിട്ട്)
ജഗത്	ഈ പ്രപഞ്ചം

വിപരിവർത്തതേ പിന്നേയും പിന്നേയും ജനിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കൗന്തേയ, അധിഷ്ഠാതാവായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ പ്രകൃതി സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഈ പ്രപഞ്ചത്തെ ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നു. ഇതു ഹേതുവായിട്ട് ഈ പ്രപഞ്ചം പിന്നേയും പിന്നേയും ഉത്ഭവിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. (എന്റെ സന്നിധിമാത്രംകൊണ്ടാണ് എനിക്ക് അധിഷ്ഠാതൃത്വം. അതിനാൽ കർത്തൃത്വവും ഉടാസീനത്വവും അവിരുദ്ധമായിത്തന്നെ യിരിക്കുന്നുവെന്നു താൽപര്യം.)

[ശം-ഭ] സർവ്വത്ര സാക്ഷിത്വമാത്രസ്വരൂപനായും, അവിക്രിയാത്മാവായും, (സർവ്വത്തിനും) അധ്യക്ഷനായുമിരിക്കുന്ന എന്നാൽ ത്രിഗുണാത്മികമായും അവിദ്യാലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രകൃതി ചരാചരാത്മകമായ ഈ ജഗത്തിനെ ഉൽപാദിപ്പിക്കുന്നു. ഇതിനു പ്രമാണമായി ഒരു മന്ത്രം— 'ഏകോ ദേവഃ സർവ്വഭൂതേഷു ഗുഡഃ സർവ്വഭൂതാപീ സർവ്വഭൂതാന്തരാത്മാ, കർമ്മാധ്യക്ഷഃ സർവ്വഭൂതാധിവാസഃ സാക്ഷീ ചേതാ കേവലോ നിർഗുണശ്ച= (ഞാൻ) ഏകദേവനായും, സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും ഗുഡനായും, സർവ്വഭൂതങ്ങളിലുമധിവസിക്കുന്നവനായും, സകലത്തിനും സാക്ഷിയായും, ദൃഷ്ടാവായും, കേവലനായും, നിർഗുണനായും ഇരിക്കുന്നു' (ശ്ലോകാശ്വതരോപനിഷത്ത് 6, 11), ഇപ്രകാരം ഞാൻ സാക്ഷിമാത്രമായിരിക്കുക ഹേതുവായിട്ടും, എന്റെ അധ്യക്ഷത്വംനിമിത്തവും, ഹേ അർജ്ജുന, ചരാചരാത്മകമായും വ്യക്താവ്യക്താത്മകമായുമിരിക്കുന്ന ഈ ജഗത്തു സർവാവസ്ഥകളിലും (സൃഷ്ടിസ്ഥിതി സംഹാരാവസ്ഥകളിലും) പിന്നേയും പിന്നേയും പരിവർത്തിക്കുന്നു.1 സാക്ഷിസന്നിധിയിൽ ദൃശ്യത്വം വന്നു വശമാവുകനിമിത്തമാണ് ജഗത്തിന്റെ സകലപ്രവൃത്തികളും ഉണ്ടാകുന്നത്— 'ഞാനിതനുഭവിക്കും', 'ഞാൻ ഇതു കാണുന്നു', 'ഞാൻ ഇതു കേൾക്കുന്നു', 'ഞാൻ സുഖമനുഭവിക്കുന്നു', 'ഞാൻ ദുഃഖമനുഭവിക്കുന്നു', 'ഇതിനുവേണ്ടി ഞാൻ അതു ചെയ്യും', 'ഞാൻ ഇതു അറിയും' എന്നിങ്ങനെ ഉള്ള സർവ്വപ്രവൃത്തികളും ദൃശ്യവിഷയ ജ്ഞാനത്തിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്നു; അതിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു;

1. പിന്നേയും പിന്നേയും സർഗ്ഗസംഹാരങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു.

അതിൽത്തന്നെ അവസാനിക്കുകയുംചെയ്യുന്നു. 'യോ അന്ധാ ധൃക്ഷഃ പരമേ വ്യോമൻ—യാതൊരുവനാൻ' ഇതിന്ന് (ഈ ജഗത്തിന്ന്) അധൃക്ഷനായിരിക്കുന്നത് അവൻ പ്രകൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ഹാദമായ ആകാശത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു' (ഭൂർവിജേന്യനാകനുബെന്നത്ഥം) എന്നിങ്ങനെയുള്ള മന്ത്രങ്ങളും ഈ അർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നു. അതിനാൽ² 'അന്യചൈതന്യവസ്തുവില്ലാത്തതിനാൽ അന്യഭോക്താവിലാത്തതുകൊണ്ട് സർവ്വത്തിനും അധൃക്ഷനായും ചൈതന്യമാത്രസ്വരൂപനായും പരമാർത്ഥത്തിൽ സർവ്വഭോഗങ്ങൾക്കും സംബന്ധമില്ലാത്തവനായും ഇരിക്കുന്ന ആ ഏകദേവൻ' ഈ സൃഷ്ടികൊണ്ടെന്നോണ് പ്രയോജനം?' എന്നൊരു ചോദ്യത്തിന്നാകട്ടേ അങ്ങനെ ഒരു ചോദ്യത്തിന്നു സമാധാനത്തിന്നാകട്ടേ³, അവകാശമില്ല. 'കോ അദ്ധോ വേദ ക ഇഹ പ്രവോചൽ കത ആജാത കത ഇയം വിസൃഷ്ടിഃ—ആർക്ക് അതിനെ പ്രത്യക്ഷമായി അറിയുവാൻ കഴിയും? എവിടുന്നുണ്ടായിരുന്നു ആർക്ക് പറയുവാൻ കഴിയും? എന്തിനുവേണ്ടിയാണ് ഈ വിവിധസൃഷ്ടിയെന്നു

2. [ആ].സാക്ഷിത്വമാത്രംകൊണ്ട് ഈശ്വരൻ ജഗത്തിന്റെ സ്രഷ്ടാവായാകയാൽ.

3. 'ഈ സൃഷ്ടി എന്തിനുവേണ്ടിയുണ്ടാകുന്നു?' എന്നുള്ള ചോദ്യമാകട്ടേ അതിന്നനുരൂപമായ പ്രതിവചനമാകട്ടേ യുക്തമല്ല. പരനായിരിക്കുന്നവനു ഭോഗാനുഭവത്തിനുവേണ്ടിയാണെന്നു പറയുവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിനു ഭോഗ സംബന്ധിത്വമില്ല. അദ്ദേഹം സർവ്വത്തിനും സാക്ഷിഭൂതനായിരിക്കുന്നു, കേവലം ചൈതന്യമാത്രനായിരിക്കുന്നു. ഈശ്വരൻ ഏകനായിരിക്കുന്നു. അന്യചൈതന്യവസ്തുവില്ലാത്തതിനാൽ അന്യഭോക്താവുണ്ടാകാൻ പാടില്ല. അചൈതന്യവസ്തുക്കൾക്കു ഭോക്തൃത്വവും അസംഭവമാകുന്നു. സൃഷ്ടി മോക്ഷത്തിനുവേണ്ടിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അതു മോക്ഷത്തിന്നു വിരോധമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ 'സൃഷ്ടി എന്തിനുവേണ്ടി' എന്ന ചോദ്യമാകട്ടേ അതിന്നനുരൂപമായ പ്രതിവചനമാകട്ടേ യോജിക്കുന്നില്ല. അതിന്നവകാശവുമില്ല. എന്തെന്നാൽ സൃഷ്ടി പരനായിരിക്കുന്നവന്റെ മായകൊണ്ടാണുണ്ടായിട്ടുള്ളതു്.

ആകെ പറയുവാൻ കഴിയും?' (തൈത്തിരീയബ്രാഹ്മണം. 2. 8. 9) എന്നിങ്ങനെയുള്ള മന്ത്രവർണ്ണങ്ങളേക്കൊണ്ടും ഈ അത്ഥം വെളിപ്പെടുത്തുന്നു. അജ്ഞാനേനാവൃതം ജ്ഞാനം തേന മുഹ്യന്തി ജനവഃ—അജ്ഞാനംകൊണ്ടു ജ്ഞാനം മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ജീവികൾ മോഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു' (അ. 5, ശ്ലോ 15) എന്നുഭഗവാൻതന്നെ പറയുന്നതുണ്ട്.

ഞാൻ നിത്യശുദ്ധമുക്തസ്വഭാവനും സകലജന്തുക്കൾക്കു മാത്ഥാവുമാണെങ്കിലും—

അവജാനന്തി മാം മൂഢാ മാനുഷീം തന്മാശ്രിതം

പരം ഭാവമജാനന്തോ മമ ഭൂതമഹേശ്വരം.

11

മമ	എന്റെ
പരം ഭാവം	പരമാത്മത്തെ (ശ്രേഷ്ഠമായ സ്വരൂപത്തെ)
അജാനന്തഃ	അറിയാതെ
മൂഢാഃ	മൂഢന്മാരായവർ (മൂർഖന്മാരായവർ)
ഭൂതമഹേശ്വരം	സകലഭൂതങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായ
മം.	എന്നെ
മാനുഷീം തന്മാ	മനുഷ്യദേഹത്തെ
ആശ്രിതം	ആശ്രയിച്ചവനായി
അവജാനന്തി	അപമാനിക്കുന്നു.

എന്റെ പരമതത്ത്വത്തെ അറിയാതെ മൂഢന്മാരായവർ സകല ഭൂതങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായ എന്നെ മനുഷ്യദേഹത്തെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവനായി വിപാരിച്ചു് അപമാനിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പരമാത്മാവായും ആകാശംപോലെയും ആകാശത്തിനേക്കാളുയർന്നതായും സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കുമാത്മാവായും മഹേശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രകൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ഭാവത്തെ—പരമതത്ത്വത്തെ—അറിയാതെ അവിവേകികളായ മൂഢന്മാർ എന്നെ മനുഷ്യദേഹത്തെ സ്വീകരിച്ചു ലോകത്തിൽ (തങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ദേഹാഭിമാനത്തോടുകൂടി) പെരുമാറുന്നവനായി അപമാനിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ എന്നെ പിന്നെയും പിന്നെയും നിന്ദിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് നിസ്സാരന്മാരായ അവർ നഷ്ടപ്രായന്മാരായിത്തീരുന്നു.

എങ്ങനെ ?

മോഘാശാ മോഘകർമ്മാണോ മോഘജ്ഞാനം വിചേതസഃ
രാക്ഷസീമാസുരീഞ്ചൈവ പ്രകൃതിം മോഹിനീം ശ്രീതാഃ. 12

മോഘാശാഃ നിഷ്ഫലമായ ആശയോടുകൂടിയവരും.

മോഘകർമ്മാണഃ നിഷ്ഫലമായ കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയ
വരും.

മോഘജ്ഞാനം നിഷ്പലമായ ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവരും.

വിചേതസഃ അവിവേകികളുമായവർ

മോഹിനീം മോഹത്തെ (ബുദ്ധിഭ്രംശത്തെ) ഉണ്ടാക്കുന്നതായും.

രാക്ഷസീം താമസിയാലും (ഹിംസാഭിപ്രചാരമായും)

ആസുരീം ച രാജസിയാലും (കാമദുഷ്ടാഭിബാഹുളമായു
മിരിക്കുന്ന)

പ്രകൃതിം ഏവ സ്വഭാവത്തെത്തന്നെ

ശ്രീതാഃ ആശ്രയിച്ചവരാകുന്നു.

നിഷ്ഫലമായ ആശയോടുകൂടിയവരും നിഷ്ഫലമായ കർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയവരും നിഷ്ഫലമായ ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവരും അവിവേകികളുമായിട്ടുള്ളവർ താമസമായും രാജസമായും ബുദ്ധിഭ്രംശത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തെ ആശ്രയിച്ച(പ്രാപിച്ച) വരായി ഭവിക്കുന്നു. (താമസമായും.....സ്വഭാവത്തെ ആശ്രയിച്ചവരായി എന്നെ അപമാനിക്കുന്നുവെന്നു മുൻപിലത്തെ ശ്ലോകത്തോടു് അന്വയിക്കേണ്ടതാകുന്നു.)

[ശം-ഭാ] അവരുടെ ആശ നിഷ്ഫലമാകുന്നു. അവർ ചെയ്യുന്ന അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളും നിഷ്ഫലങ്ങളാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അവർ ഈശ്വരനെ നിന്ദിക്കുന്നു; സ്വാത്മാവിനേയും തിരസ്സറിക്കുന്നു. അവരുടെ ജ്ഞാനവും നിഷ്ഫലമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. അവർ വിവേകശൂന്യന്മാരായും ഭവിക്കുന്നു. അതിനും പുറമേ, അവർ രാക്ഷസന്മാരുടെ സ്വഭാവത്തേയും മോഹത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായ—ദേഹമാണ് ആത്മാ എന്നു വാദിക്കുന്നതായ—അസുരന്മാരുടെ സ്വഭാവത്തേയും ആശ്രയിച്ചവരാകുന്നു; മോദിക്കുക, ഭേദിക്കുക, കടിക്കുക, തിന്നുക, അന്യന്റെ

സ്വത്തിനെ അപഹരിക്കുക എന്നിങ്ങനെയുള്ള സ്വഭാവത്തോടു കൂടിയവരും, ശ്രമകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവരും ആകുന്നുവെന്നർത്ഥം. 'അസുരാനാമ തേ ലോകാ' എന്നു ശ്രുതിവാക്യംതന്നെ ഉണ്ട്.

എന്നാൽ ശുദ്ധയുള്ളവരും ഭഗവൽഭക്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവരുമായ മഹത്തുക്കൾ—

മഹാത്മാനസ്തു മാം പാത്ഥ ദൈവീം പ്രകൃതിമാശ്രിതാഃ

ജേന്ത്യനന്യമനസോ ജ്ഞാത്വാ ഭൂതാദിമവ്യയം.

13

ഹേ പാത്ഥ

അല്ലയോ അർജ്ജുന

മഹാത്മാനഃ തു

എന്നാൽ മഹാത്മാക്കളായിട്ടുള്ളവർ (കാമാദിയാൽ അഭിഭൂതമല്ലാത്ത ചിത്തത്തോടുകൂടിയവർ), ദൈവീം പ്രകൃതിം ('അഭയം സത്യാസംശ്രദ്ധിഃ' എന്നിങ്ങനെ ഇനി പറയുവാൻപോകുന്ന) ദൈവിയായ സ്വഭാവത്തെ

ആശ്രിതാഃ

ആശ്രയിച്ചവരായി

അനന്യമനസഃ

അന്യവസ്തുവിൽ മനസ്സുവയ്ക്കാത്തവരായി

ഭൂതാദിം

ജഗത്തിന്നു കാരണനായും

അവ്യയം

നാശമില്ലാത്തവനായുമിരിക്കുന്ന

മാം

എന്നെ

ജ്ഞാത്വാ

അറിഞ്ഞു്

ജേന്തി

ജീക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, എന്നാൽ മഹാത്മാക്കളായവർ ദൈവിയായ സ്വഭാവത്തെ (സാത്വികഭാവത്തെ) ആശ്രയിച്ചു പ്രവഞ്ചത്തിന്നു കാരണനായും നാശമില്ലാത്തവനായുമിരിക്കുന്ന എന്ന അറിഞ്ഞു് അന്യവസ്തുക്കളിൽ മനസ്സുവയ്ക്കാത്തവരായി എന്നെത്തന്നെ ജീകുന്നു.

[ശം-ഭാ] മഹാത്മാനഃ—അക്ഷുദ്രചിത്തന്മാർ (യജ്ഞാദികളാൽ ശുദ്ധമാക്കപ്പെട്ട അതഃകരണത്തോടുകൂടിയവർ); ദൈവീം പ്രകൃതിം—ശമം, ദമം, ദയ, ശുദ്ധ മുതലായ ലക്ഷണങ്ങളോടു

കൂടിയ ദേവന്മാരുടെ പ്രകൃതിയെ; ഭൂതാദിം = ആകാശം മുതലായവയും പ്രാണികൾക്കും ആദികാരണനായും (ആശ്രയമായും); അവ്യയം മാം = നാശമില്ലാത്തവനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ. ശേഷം സ്വപ്നം.

എങ്ങനെ?—

സതതം കീർത്തയന്തോ മാം യതന്തശ്ച ദൃഢപ്രതാഃ

നമസ്ത്യന്തഞ്ച മാം ഭക്ത്യാ നിത്യയുക്താ ഉപാസതേ. 14

സതതം	എപ്പോഴും
മാം	എന്നെ
കീർത്തയന്തഃ	സ്തോത്രമന്ത്രാദികളെക്കൊണ്ടു കീർത്തനം ചെയ്യുന്നവരായും.
ദൃഢപ്രതാഃ	ദൃഢമായ വ്രതങ്ങളോടുകൂടിയവരായി
യതന്തഃ ച	ഐശ്വര്യജ്ഞാനാദികളിൽ പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരായും.
നിത്യയുക്താഃ	നിരന്തരമായ നിയമത്തോടുകൂടിയവരായും.
ഭക്ത്യാ	ഭക്തിയോടുകൂടി
മാം	എന്നെ
നമസ്ത്യന്തഃ ച	നമസ്സാരം ചെയ്യുന്നവരായും.
ഉപാസതേ	ഉപാസിക്കുന്നു.

(മുൻപറഞ്ഞ മഹാത്മാക്കളിൽ ചിലർ) എന്നെ എപ്പോഴും സ്തോത്രമന്ത്രാദികളെക്കൊണ്ടു കീർത്തനം ചെയ്യുന്നവരും, (ചിലർ) സ്ഥിരമായ വ്രതത്തോടുകൂടിയവരും, (ചിലർ) ഐശ്വര്യജ്ഞാനാദികളിൽ പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരും, (മറ്റു ചിലർ) നിരന്തരമായ നിയമത്തോടുകൂടിയവരും, ഭക്തിയോടുകൂടി എന്നെ നമസ്സാരം ചെയ്യുന്നവരുമായി (എന്നെ) ഉപാസിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ-ഭാ] സർവ്വഭാ ബ്രഹ്മസ്വരൂപിയായ എന്നെ കീർത്തനം ചെയ്യുന്നവരും, ഇന്ദ്രിയനിഗ്രഹം, ശമം, ദമം, ദയ, അഹിംസ മുതലായ ധർമ്മങ്ങളെ ശീലിക്കുന്നവരും, സ്ഥിരമായ വ്രതത്തോടുകൂടിയവരും, ഏദയത്തിൽ വസിക്കുന്ന ആത്മാവായ

എന്നെ ഭക്തിയോടുകൂടി നമസ്കാരം ചെയ്യുന്നവരും, സദാ സംയുക്തന്മാരും ആയി എന്ന് ഉപാസിക്കുന്നു.

ജ്ഞാനയജ്ഞാന പാപ്യന്യേ യജ്ഞോ മാമുപാസതേ
ഏകത്വേന പൃഥക്ത്വേന ബ്രഹ്മയാ വിശ്വതോമുഖം. 15

അന്യേ അപി ച	മറ്റു ചിലർ
വിശ്വതോമുഖം.	സർവ്വാത്മകനായിരിക്കുന്ന
മാം.	എന്നെ
ജ്ഞാനയജ്ഞാന	ജ്ഞാനമാകുന്ന യജ്ഞംകൊണ്ട്
യജ്ഞഃ	പൂജിക്കുന്നവരായി
ഏകത്വേന	അഭേദഭാവനയോടും
പൃഥക്ത്വേന	'ഞാൻ ഭാസനാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെ ഭേദഭാവനയോടും
ബ്രഹ്മയാ	ബ്രഹ്മരൂപദ്രാവിരൂപേണ അനേകവിധ മായും
ഉപാസതേ	ഉപാസിക്കുന്നു.

മറ്റു ചിലർ സർവാത്മകനായ എന്ന് ജ്ഞാനമാകുന്ന യജ്ഞം കൊണ്ട് പൂജിക്കുന്നവരായി ഉപാസിക്കുന്നു. (അവരിൽത്തന്നെ ചിലർ) അഭേദഭാവനയോടും, (ചിലർ) ഭേദഭാവനയോടും, (ചിലർ) ബ്രഹ്മരൂപദ്രാവിരൂപേണ അനേകവിധമായും (എന്നെ) ഉപാസിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ. 15] ഭഗവദ്വിഷ്ണുമായ ജ്ഞാനംതന്നെ ഒരു യജ്ഞമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനയജ്ഞംകൊണ്ട് ചിലർ (ചില ബ്രഹ്മനിഷ്ഠന്മാർ), അന്യഉപാസനകളെ പര്യത്യജിച്ചു, ഈശ്വരനായ എന്നെത്തന്നെ ഉപാസിക്കുന്നു. ആ ജ്ഞാനംതന്നെ ഇപ്രകാരം പലവിധമാകുന്നു — 'പരമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം ഒന്നുതന്നെയുള്ള' എന്ന പരമാർത്ഥഭാവത്തോടുകൂടി പൂജിക്കുന്നവരായി ചിലർ എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നു. മറ്റു ചിലർ 'ഭഗവാനായ വിഷ്ണുതന്നെ ആദിത്യൻ, ചന്ദ്രൻ എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഭേദത്തോടുകൂടി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു' എന്നഭേദഭാവനയോടുകൂടി എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നു. വേറെ ചിലർ 'ഭഗവാൻ തന്നെയാണ് സർവ്വതോമുഖനായും വിശ്വരൂപിയായും

(സർവ്വാത്മാവായും സർവ്വഭൂതാശയസ്ഥിതനായും സർവ്വതോ
ക്ഷിശിരോമുഖനായും) ഇരിക്കുന്നത് എന്ന ഭാവനയോടുകൂടി
വിശ്വരൂപിയായിരിക്കുന്ന എന്നെ ബഹുപുകാരണ ഉപാസി
ക്കുന്നു

അവർ പലപ്രകാരത്തിൽ ഉപാസനയെ ചെയ്യുന്നുണ്ടെ
ങ്കിൽ പിന്നെ അവർ അങ്ങയെ മാത്രമേ ഉപാസിക്കുന്നുള്ള
എന്നത് എങ്ങനെ?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

അഹം ക്രതുരഹം യജ്ഞഃ സ്വധാഹമഹമൗഷധം

മന്ത്രോഹം ഹമേവാജ്യമഹമഗ്നിമഹം ഹതം.

16

ക്രതുഃ	ശ്രുതൃക്കരമായ അഗ്നിഷ്ടോമാദിയാഗങ്ങൾ
അഹം	ഞാൻ (തന്നെ)
യജ്ഞഃ	സ്മൃതിയിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പഞ്ച യജ്ഞാദികൾ
അഹം	ഞാൻ
സ്വധാ	പിതൃക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്ന ശ്രാദ്ധാദികൾ
അഹം	ഞാൻ
ഔഷധം	ഔഷധങ്ങൾ (മരുന്നുകൾ), അല്ലെങ്കിൽ, ഔഷധിപ്രഭവമായ അന്നം.
അഹം	ഞാൻ
മന്ത്രഃ	വേദമന്ത്രങ്ങൾ
അഹം	ഞാൻ
ആജ്യം	നെയ്യ് മുതലായ ഹോമദ്രവ്യങ്ങൾ
അഹം	ഞാൻ
അഗ്നിഃ	ആഹവനീയാദി അഗ്നി
അഹം	ഞാൻ
ഹതം	ഹോമവും (ഹവനക്രിയയും)
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെ.

വേദോക്തരായ അഗ്നിഷ്ടോമാദികളും, സ്മാർത്തമായ പഞ്ചമഹാ
യജ്ഞാദികളും, പിതൃക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്ന ശ്രാദ്ധാ
ദികളും, ഔഷധികളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന അന്നവും (അല്ലെങ്കിൽ
ഔഷധവും), വേദമന്ത്രങ്ങളും, നെയ്യ് മുതലായ ഹോമദ്രവ്യ
ങ്ങളും, അഗ്നീനിയും, ഹോമവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] കൃതഃ=ശ്രുതമായ കർമ്മഭേദം; യജ്ഞഃ=സ്മാർത്തമായത്ത്; സ്വധാ=പിതൃക്കൾക്കു കൊടുക്കപ്പെടുന്ന അന്നം; ഔഷധം = സകലപ്രാണികളും ഭക്ഷിക്കുന്ന അരി, യവം മുതലായ ധാന്യങ്ങൾ; അല്ലെങ്കിൽ, സ്വധാശബ്ദത്തിന്നു സർവ്വപ്രാണികളും ഭക്ഷിക്കുന്ന അന്നമെന്നും, ഔഷധ ശബ്ദത്തിന്നു വ്യാധിയെ ശമിപ്പിക്കുന്ന മരുന്നു് എന്നും അർത്ഥം കല്പിക്കാം; മന്ത്രഃ=പിതൃക്കൾക്കും ദേവന്മാർക്കും ഹവിസ്സിനെ കൊടുക്കുമ്പോൾ ഉച്ചരിക്കപ്പെടുന്ന മന്ത്രവിശേഷം; അഗ്നിഃ=യാതൊന്നിൽ ഹോമം ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ ആ അഗ്നി; ആജ്യം=ഹവിസ്സു് ഹുതം=ഹവനകർമ്മം; ഇവയെല്ലാം ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

അതിന്നും പുറമെ—

പിതാഹമസ്യ ജഗതോ മാതാ ധാതാ പിതാമഹഃ

വേദ്യം പവിത്രമോംകാര ഋക്സാമ യജുരേവ ച.

17

അസ്യ ജഗതഃ	ഈ ജഗത്തിന്നു്
പിതാ	പിതാവും
മാതാ	മാതാവും
പിതാമഹഃ	പിതാമഹനും
ധാതാ ¹	കർമ്മഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നവനും
വേദ്യം ²	അറിയപ്പെടേണ്ട വസ്തുവും
പവിത്രം ³	ശുദ്ധിയെ ചെയ്യുന്നതും (പ്രായശ്ചിത്താത്ഥകമായതും)
ഓംകാരഃ ⁴	പ്രണവവും
ഋക്	ഋഗ്വേദവും
സാമ	സാമവേദവും

1. പോഷിപ്പിക്കുന്നവൻ.

2. ശബ്ദസ്പർശരൂപാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു വേദ്യവസ്തുവാനുള്ളതു് അതെല്ലാം (ഞാൻതന്നെ)

3. ശുദ്ധിചെയ്യുന്ന യാവചില (സൂര്യൻ, അഗ്നി, വായു മുതലായ) വസ്തുക്കളാണുള്ളതു് അവയെല്ലാം (ഞാൻതന്നെ).

4. പരാവരരൂപമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്റെ വാചകം.

യജുഃ ച⁵

യജുർവേദവും

അഹം ഏവ

ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

ഈ ജഗത്തിന്നു പിതാവും, മാതാവും പിതാമഹനും, ധാതാവും, അറിയപ്പെടേണ്ട വസ്തുവും, പരിശുദ്ധവസ്തുവും: പ്രണവവും, ഋഗ്വേദവും, സാമവേദവും, യജുർവേദവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ധാതാ=പ്രാണികൾക്കു കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നവൻ. പവിത്രം=പാവനം. [വേദം=(വേദിതവ്യം) അറിയപ്പെടേണ്ട വസ്തു—ബ്രഹ്മം. ബ്രഹ്മം വേദിതവ്യമായിരിക്കെ, വേദനസാധനം ഒന്നാകയാകുന്നു. 'ച' കാരംകൊണ്ട് അഥർവ്വവേദത്തേയും ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.]

അതിന്നും പുറമെ—

ഗതിർഭന്താ പ്രഭുഃ സാക്ഷീ നിവാസഃ ശരണം സുഹൃത്

പ്രഭുവേഃ പ്രലയഃ സ്ഥാനം നിദാനം ബീജമവ്യയം. 18

ഗതിഃ6	പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടവനും (ഫലവും)
ഭന്താ7	പോഷണത്തെ ചെയ്യുന്നവനും
പ്രഭുഃ	നിയാമകനും (നിയന്താവും)
സാക്ഷീ	സാക്ഷിയും (ശുഭാശുഭങ്ങളുടെ ദൃഷ്ടാവും)
നിവാസഃ8	ഇമിപ്പിടവും (ഭോഗസ്ഥാനവും)
ശരണം	രക്ഷകനും
സുഹൃത്	ഹിതത്തെ ചെയ്യുന്നവനും
പ്രഭുവേഃ9	സൃഷ്ടികർത്താവും
പ്രലയഃ	സംഹാരകർത്താവും
സ്ഥാനം10	ആധാരവും

5. 'ച' കാരംകൊണ്ടു് അഥർവ്വവേദം, ഇതിഹാസപുരാണാദികൾ എന്നിവയേയും ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

6. കർമ്മംകൊണ്ടു പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നതു ഗതി—സ്വർഗ്ഗാദികർമ്മഫലം—അതും ഞാൻതന്നെ.

7. ജഗത്തിനെ ഭരിക്കുന്നവനും ഞാൻതന്നെ.

8. പ്രാണികളുടെ വാസസ്ഥാനമായ ഭൂമിയും ഞാൻതന്നെ.

9. സർവ്വജഗൽസൃഷ്ടിക്കു കാരണഭൂതനും ഞാൻതന്നെ.

10. സ്ഥിതികാരണവും ഞാൻതന്നെ.

നിധാനം പ്രലയസ്ഥാനവും
 അവ്യയം ബീജം നാശമില്ലാത്ത കാരണവും
 (അഹം ഏവ) ഞാൻതന്നെ.

പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടവനും, പോഷണകർത്താവും, നിയാമകനും, സാക്ഷിയും, ഇരിപ്പിടവും, രക്ഷകനും, ഹിതത്തെ ചെയ്യുന്നവനും, സൃഷ്ടികർത്താവും, സംഹാരകർത്താവും, ആധാരവും, പ്രലയസ്ഥാനവും നാശമില്ലാത്ത കാരണവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഗതിഃ=കർമ്മഫലം; ജ്ഞാതാ=പോഷകൻ; പ്രഭുഃ=സ്വാമി; സാക്ഷി=പ്രാണികളാൽ ചെയ്യപ്പെട്ടതും ചെയ്യപ്പെടാത്തതുമായ കർമ്മങ്ങൾക്കു സാക്ഷിയായവൻ; നിവാസഃ=സകലപ്രാണികൾക്കും വാസസ്ഥാനം; ശരണം=എന്നെ ആശ്രയിക്കുന്ന ആർത്തന്മാരുടെ ദുഃഖത്തെ കളയുന്നവൻ; സുഹൃത്=പ്രത്യുപകാരത്തെ ഇച്ഛിക്കാതെ ഉപകാരം ചെയ്യുന്നവൻ; പ്രഭവഃ=ജഗത്തിന്റെ ഉത്ഭവത്തിന്; പ്രലയഃ=(ജഗത്തു്) യാതൊന്നിങ്കൽ പ്രകടപ്പെട്ട ലയിക്കുന്നുവോ അതു്; സ്ഥാനം=ആധാരം; നിധാനം=നിക്ഷേപം—കാലാന്തരത്തിൽ ജീവികൾക്കു ഭോഗ്യമായിട്ടുള്ളതു്; ബീജം=പ്രരോഹകാരണം—വളരുക എന്ന ധർമ്മത്തോടുകൂടിയ സകലത്തിന്നും വളരവാനുള്ള കാരണം; അവ്യയം=സംസാരം നീലനില്ക്കുന്നതുവരെയുള്ളതു്; യാതൊന്നും ബീജംകൂടാതെ വളരുന്നില്ല. എന്നാൽ വളർച്ച എന്നും കാണപ്പെടുന്നതുകൊണ്ടു ബീജം എന്നും നശിക്കാതെയിരിക്കുന്നുവെന്നറിയപ്പെടുന്നു.

അതിന്നും പുറമെ—

തപാമൃഗഹൃദം വഷം നിഗ്രഹ്ണാമൃതസുജാമി ച

അമൃതം ചൈവ മൃത്യുശ്ച സദസച്ചാഹമജ്ഞം.

19

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
അഹം	ഞാൻ
തപാമി	ആദിത്യനായി ഭവിച്ചു് വേനൽക്കാലത്തു ജഗത്തിന്നു് ഉഷ്ണത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു
അഹം	ഞാൻ
വർഷം	വർഷക്കാലത്തു മഴയെ
ഉത്സൃജാമി	പെയ്യിക്കുന്നു

നിഗ്രഹ്ണാമി ച	(ചില സമയത്തു്) മഴ പെയ്യിക്കാതെ തടുക്കുന്നു
അമൃതം ച	ജീവനവും (ജീവിച്ചിരിക്കുന്നതും)
മൃത്യുഃ ച	നാശഹേതുവും
സത് ച	സ്ഥൂലവും (കാണപ്പെടുന്നതും)
അസത് (ച)	സൂക്ഷ്മവും (കാണപ്പെടാത്തതും)
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെ.

അല്ലയോ അജ്ഞ, ഞാൻ സൂര്യനായി ഭവിച്ചു ജഗത്തിന്നു് ഉഷ്ണത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. വൃഷ്ടികൾത്തു മഴ പെയ്യിക്കുകയും (ചില കാലത്തു്) പെയ്യിപ്പിക്കാതെ തടുക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ജീവനവും, നാശഹേതുവും, സ്ഥൂലവും, സൂക്ഷ്മവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. (ഇതെല്ലാം ഞാൻതന്നെയെന്നറിഞ്ഞു് ബഹുപ്രകാരത്തിൽ എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നുവെന്നു മുൻദ്യോകത്തോടു് അന്വയിക്കേണ്ടതാകുന്നു)

[ശം.—ഭാ] ഞാൻ ആദിത്യനായി ഭവിച്ചു് ഉഷ്ണത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു; ചില രശ്മികളെക്കൊണ്ടു് ഞാൻ മഴ പെയ്യിക്കുന്നു. മഴ പെയ്യിച്ചതിന്റെശേഷം പിന്നെ എട്ടു മാസം ഞാൻ വേറെ ചില രശ്മികളെക്കൊണ്ടു് അമ്പയെ വീണ്ടും ഗ്രഹിക്കുന്നു. വഷ്കാലത്തു പിന്നേയും മഴ പെയ്യിക്കുന്നു. ഞാൻ ദേവന്മാർക്കു് അമൃതവും, മനുഷ്യക്കു് മൃത്യുവുമാകുന്നു. ഹേ, അജ്ഞ, ഞാൻ സത്തും അസത്തും ആകുന്നു. സത്=സൂക്ഷ്മമായ കാരണത്തെ സംബന്ധിച്ചു് അറിയപ്പെടുന്ന സ്ഥൂലമായ തത്കാര്യം എന്നർത്ഥം. അസത്=അതിന്റെ വിപരീതം—സൂക്ഷ്മാവസ്ഥ എന്നു താൽപര്യം. ഇവിടെ അസത് എന്ന പദംകൊണ്ടു ഭഗവാൻ തീരെ ഇല്ലാത്തതു് എന്നർത്ഥം ധരിച്ചുകൂടാ. അപ്രകാരംതന്നെ കാര്യം സത്തായും (ഉള്ളതായും) തൽകാരണം അസത്തായും (ഇല്ലാത്തതായും) ഇരീപ്പാനും പാടില്ല. ഇപ്രകാരം യാതൊരു ജ്ഞാനവിത്തുകൾ മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം ഏകത്വപ്രഥമക്വാദിവിജ്ഞാനമായിരിക്കുന്ന യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ടു് എന്നെ പൂജിക്കുന്നവരായി ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവർ തങ്ങളുടെ വിജ്ഞാനത്തിന്റെ അവസ്ഥപോലെ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.1

1. വ്യക്തിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന കാര്യരൂപമായ ഈ പ്രപഞ്ചം സത് എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അധ്യക്തമായിരിക്കുന്ന

എന്നാൽ വിഷയസുഖങ്ങളിൽ ഇച്ഛയുള്ള അജ്ഞാനാകട്ടെ—

ത്രൈവിദ്യാ മാം സോമപാഃ പൃതപാപാ
യജ്ഞൈരീഷ്ടാ സ്വർഗ്ഗതിം പ്രാപ്തവന്തേ
തേ പുണ്യമാസാദ്യ സുരേന്ദ്രലോക—
മശ നന്തി ദിവ്യാൻ ദിവി ദേവഭോഗാൻ.

20

ത്രൈവിദ്യാ:	ഋക്, സാമം, യജുസ്സ് എന്ന മൂന്നു വേദങ്ങളെ അറിയുന്നവർ (വേദത്രേ യോക്തകർമ്മപരന്മാർ)
യജ്ഞൈഃ	വേദത്രയവിഹിതങ്ങളായ യജ്ഞ ങ്ങളെക്കൊണ്ടു്
മാം	എന്നെ
ഇഷ്ടാ	നല്ലവണ്ണം പുജിച്ചു്
സോമപാഃ	യജ്ഞശേഷമുള്ള സോമത്തെ പാനംചെയ്തവരായി
പൃതപാപാഃ (സന്തഃ)	അതുകൊണ്ടുതന്നെ കല്പമഷ്ടമഹിത ന്മാരായിട്ടു്
സ്വർഗ്ഗതിം	സ്വർഗ്ഗലോകപ്രാപ്തിയെ
പ്രാപ്തവന്തേ	പ്രാപ്തിക്കുന്നു (അപേക്ഷിക്കുന്നു)
തേ	അവർ
പുണ്യം	പുണ്യഫലമാകുന്ന
സുരേന്ദ്രലോകം	സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ
ആസാദ്യ	പ്രാപിച്ചു്
ദിവി	സ്വർഗ്ഗത്തിൽ
ദിവ്യാൻ	ഉത്തമമായ

തത്കാരണം അസത് എന്നും പറയപ്പെടുന്നു. 'അസത്' എന്ന പദംകൊണ്ടു ഭഗവത്തത്യാർത്ഥിനാ അത്യന്താഭാവത്തെ കല്പിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു പറയുവാൻ പാടില്ല. അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിൽ ശൂന്യവാദത്തെ സ്ഥാപിക്കേണ്ടിവരും. കാരണം അസത്താണെന്നു പറയുവാനും പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ അഭാവത്തിൽനിന്നു ഭാവം ഒരിക്കലും ഉണ്ടാവാൻ പാടില്ല. ശ്രുതി ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—'അസത്തിൽനിന്നു സത്തു് എങ്ങനെ ഉണ്ടാകുന്നു?' (ഛാ. ഉ. 6).

ദേവഭോഗാൻ   ദേവന്മാരുടെ ഭോഗങ്ങളെ
അശ്നന്തി   അനുഭവിക്കുന്നു.

ഋക്, യജുസ്സ് സാമം എന്ന മൂന്നു വേദങ്ങളെ അറിയുന്നവർ വേദത്രയവിഹിതങ്ങളായ യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ട് എന്നെ പൂജിച്ചിട്ട്, യജ്ഞശേഷമുള്ള സോമത്തെ പാനംചെയ്തവരായി, അതിനാൽത്തന്നെ, കല്പമഷ്ടരഹിതന്മാരായിട്ടു സ്വർഗ്ഗലോക പ്രാപ്തിയെ അപേക്ഷിക്കുന്നു. അവർ പുണ്യഫലരൂപമായ സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ പ്രാപിച്ചു് അവിടെ (സ്വർഗ്ഗത്തിൽ) ഉത്തമമായ ദേവഭോഗങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഋക്, യജുസ്സ്, സാമം എന്ന മൂന്നു വേദങ്ങളെ അറിയുന്ന യാജ്ഞികന്മാർ (വേദവിത്തുകൾ) അഗ്നിഷോമാദി യജ്ഞങ്ങളെക്കൊണ്ടു വസാദിദേവതാരൂപനായിരിക്കുന്ന എന്നെ നല്ലവണ്ണം പൂജിച്ചിട്ട് യജ്ഞശേഷം സോമത്തെ പാനംചെയ്തവരായി അതിനാൽത്തന്നെ പാപരഹിതന്മാരായിട്ടു സ്വർഗ്ഗലോകഗമനത്തെ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. അവർ പുണ്യഫലമാകുന്ന ശതക്രതുസ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചു് അവിടെ (അപ്രാകൃതമായ) ദേവഭോഗങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു.

തേ തം ഭക്താ സ്വർഗ്ഗലോകം വിശാലം
ക്ഷീണേ പുണ്യേ മന്ത്യലോകം വിശന്തി
ഏവം ത്രയീധർമ്മമനുപ്രപന്നാ
ഗതാഗതം കാമകാമാ ലഭന്തേ.

21

തേ	അവർ (സ്വർഗ്ഗകാമന്മാർ)
വിശാലം	വിസ്താരമായ (വിപുലമായ)
തം സ്വർഗ്ഗലോകം	ആ സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ (സ്വർഗ്ഗലോകസുഖത്തെ)
ഭക്താ	അനുഭവിച്ചു്
പുണ്യേ ക്ഷീണേ (സതി)	പുണ്യം നശിച്ചതിന്റെ ശേഷം
മന്ത്യലോകം	മനുഷ്യലോകത്തെ
വിശന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു
ഏവം	പിന്നെയും ഇങ്ങനെതന്നെ
ത്രയീധർമ്മം	വേദത്രയവിഹിതമായ ധർമ്മത്തെ
അനുപ്രപന്നാഃ	അനുസരിച്ചവരായി

കാമകാമാഃ ഭോഗങ്ങളെ ഇച്ഛിക്കുന്നവരായിട്ട്
 ഗതാഗതം ജനനമരണത്തെ
 ലഭന്തേ പ്രാപിക്കുന്നു.

അവർ വിസ്താരമായ ആ സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ അനുഭവിച്ചു
 പുണ്യം നശിച്ചതിന്റെ ശേഷം മനുഷ്യലോകത്തെ പ്രാപി
 ക്കുന്നു. പിന്നെയുമിങ്ങനെതന്നെ വേദത്രയവിഹിതമായ
 ധർമ്മത്തെ അനുസരിച്ചവരായി ഭോഗങ്ങളെ ഇച്ഛിക്കുന്നവരാ
 യിട്ടു ജനനമരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ത്രയീധർമ്മം—കേവലവൈദികമായ കർമ്മം.
 അതിനെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ ജനനമരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത
 ല്ലാതെ സ്വാതന്ത്ര്യം ഒരിക്കലും അവർക്കു സിദ്ധിക്കുകയില്ലെ
 ന്നതും.

എന്നാൽ നിഷ്കാമന്മാരായ സമ്യഗ്ദർശികൾ—
 അനന്യാശ്രിതയന്തോ മാം യേ ജനാഃ പര്യുപാസതേ
 തേഷാം നിത്യാഭീയുക്താനാം യോഗക്ഷേമം വഹാമ്യഹം. 22

യേ ജനാഃ	യാതൊരുജനങ്ങൾ
അനന്യാഃ	അന്യദേവതകളെ ഉപാസിക്കാതെ
മാം	എന്നെത്തന്നെ
ചിന്തയന്തഃ	ചിന്തിക്കുന്നവരായി
പര്യുപാസതേ	ഇടവിടാതെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ
നിത്യാഭീയുക്താനാം	എപ്പോഴും എന്റെ നിഷ്ഠയിലിരി ക്കുന്ന
തേഷാം	അവരുടെ
യോഗക്ഷേമം	യോഗക്ഷേമത്തെ (യോഗം=ധനാദി ലാഭം. ക്ഷേമം=തൽപാലനം, അ ല്ലെങ്കിൽ മോക്ഷം)
അഹം	ഞാൻ
വഹാമി	വഹിക്കുന്നു (പ്രാപിക്കുന്നു).

യാതൊരു ജനങ്ങളാണു് അന്യദേവതകളെ ഉപാസിക്കാതെ
 എന്നെത്തന്നെ ചിന്തിക്കുന്നവരായി ഇടവിടാതെ ഉപാസി
 ക്കുന്നതു് എപ്പോഴും എന്റെ നിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്ന അവരുടെ
 യോഗക്ഷേമത്തെ ഞാൻ വഹിക്കുന്നു. (അവർ പ്രാർത്ഥിച്ചില്ലെ

കീലം അവരുടെ യോഗക്ഷേമത്തെ ഞാൻ വഹിക്കുന്നുവെന്ന
തും..)

[ശം-ഭാ] യാതൊരു സന്ന്യാസികൾ പരനായും ദേവനായും നാരായണനായുമിരിക്കുന്ന എന്നു വേറെ എന്ന ഭാവനകൂടാതെ സ്വാത്മാവെന്നപോലെ ചിന്തിക്കുന്നവരായി നിത്യം ഉപാസിക്കുന്നുവോ പരമാത്മദർശികളും സദാ എന്റെ നിഷ്ഠയിലിരിക്കുന്നവരുമായ അവരുടെ യോഗത്തേയും (=പ്രാപിക്കാത്തവസ്തുവിന്റെ പ്രാപ്തിയേയും) ക്ഷേമത്തേയും (=പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള വസ്തുവിന്റെ രക്ഷണത്തേയും) രണ്ടിനേയും ഞാൻ വഹിക്കുന്നു. (ഏതാവെച്ചാൽ, അവർക്ക് വേണ്ടുന്ന വസ്തുക്കളെ ഞാൻ സമ്പാദിച്ചുകൊടുക്കുകയും, അവയെ രക്ഷിച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്നതും). 'സ ച മമ പ്രിയഃ=അവൻ എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു(അ. 7, ശ്ലോ. 17); ജ്ഞാനീയാതൈവ മേ മതം=ജ്ഞാനിയായവൻ ഞാൻതന്നെയാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം' (അ 8, ശ്ലോ. 18) എന്നു ഭഗവാൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ അങ്ങനെയുള്ള ജ്ഞാനികൾ എന്റെ ആത്മാവിന്നു തുല്യന്മാരാകുന്നു. അവർ എന്നിക്കു പ്രിയന്മാരാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം — അന്യഭക്തന്മാരുടെ യോഗക്ഷേമത്തേയും ഭഗവാൻതന്നെയാണല്ലോ വഹിക്കുന്നത്?

സമാധാനം—ശരിതന്നെ; നിസ്സംശയമായി അദ്ദേഹംതന്നെ വഹിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ വിശേഷമുണ്ട്: അന്യഭക്തന്മാർ അവരുടെ യോഗക്ഷേമത്തിനായിക്കൊണ്ട് അവരവർതന്നെ പ്രയത്നംചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ തങ്ങളിൽനിന്നു ഭിന്നമായി യാതൊന്നുമില്ലെന്നു കാണുന്നവർ (അനന്യദർശികൾ) ആത്മാത്മം യോഗക്ഷേമത്തിനായി യത്നംചെയ്യുന്നില്ല. അവർ ജീവിതത്തിലാകട്ടെ മരണത്തിലാകട്ടെ സക്തന്മാരാകുന്നില്ല (ആത്മാവിന്നു ബന്ധമുണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നില്ല). അവർ കേവലം ഭഗവച്ഛരണന്മാർതന്നെയാകുന്നു. അതിനാൽ ഭഗവാൻതന്നെ അവരുടെ യോഗക്ഷേമത്തെ വഹിക്കുന്നു.

യോഗ്യന്യദേവതാഭക്താ യജന്തേ ശ്രദ്ധയാനവിതാഃ

തേ പി മാമേവ കൗന്തേയ യജന്ത്യവിധിപൂർവ്വകം. 23

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ അർജുന
യേ അപി	യാതൊരു
ഭക്താഃ	ഭക്തന്മാർ
ശ്രദ്ധയാ അമ്പിതാഃ	ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായി
അന്യദേവതാഃ	(ഇന്ദ്രാദിരൂപമായിരിക്കുന്ന) അന്യദേവതകളെ
യജന്തേ	ആരാധിക്കുന്നുവോ
തേ അപി	അവരും
അവിധിപൂർവ്വകം*	(മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതായ)വിധി പ്രകാരമല്ലാതെ
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
യജന്തി	ആരാധിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, യാതൊരു ഭക്തന്മാരാണ് ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായി അന്യദേവതകളെ ആരാധിക്കുന്നത് അവരും വിധി പ്രകാരമല്ലാതെ എന്നെത്തന്നെയാണ് ആരാധിക്കുന്നത്. (മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന വിധിയെ അനുസരിക്കാതെ ആരാധിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവർ പിന്നെയും ജനനമരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.)

[ശം-ഭാ] ശ്രദ്ധയാമ്പിതാഃ = ആസ്തികൃഷ്ണഭിര്യോടുകൂടിയവരായി. അവിധിപൂർവ്വകം = അജ്ഞാനപൂർവ്വകം. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അഹം ഹി സർവ്വയജ്ഞാനം ഭോക്താ ച പ്രഭുരേവ ച
ന തു മാമഭിജാനന്തി തത്ത്വനാതശ്ചിവന്തി തേ. 24

സർവ്വയജ്ഞാനം	സകലയജ്ഞങ്ങളുടേയും
ഭോക്താ ച	(തത്ത്വദേവതാരൂപേണ)ഭോക്താവും
പ്രഭുഃ ച	സ്വാമിയും (ഫലഭാതാവും)
അഹം ഏവ ഹി	ഞാൻതന്നെയാകുന്നു
മാം	അങ്ങനെയിരിക്കുന്നു എന്നെ
തത്ത്വതപ	പരമാർത്ഥമായി
ന തു അഭിജാനന്തി	അവർ അറിയുന്നില്ല
അതഃ	അതു ഹേതുവായിട്ട്

* വിധ്യർത്ഥജ്ഞാനംകൂടാതെ.

ഭരത

അവർ

ചുവന്നി

ഭൂഷ്ണമാരകുന്നു (പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു).

സകലയജ്ഞങ്ങളുടെ ഭോക്താവും സ്വാമിയും (ഫലദാതാവും) ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. എന്നെ അവർ യഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നില്ല. അതിനാലവർ പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. (എന്നാൽ യാതൊരുത്തരാണ് സർവ്വഭൂതകളിലും അന്തര്യമായിരുന്നിരിക്കുന്ന എന്നെ ദർശിച്ചുകൊണ്ട് ഉപാസിക്കുന്നത് അവർ പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നു താൽപര്യം.)

[ശം-ഭാ] (ധന്വാദി) ദേവതാരൂപേണ ഞാൻ ശ്രുതമായും സ്തോതമായുമുള്ള സകലയജ്ഞങ്ങൾക്കും ദോഷതാപവും, ആത്മ ത്വേന (അന്തര്യാമിരൂപേണ) പ്രളവായുമിരിക്കുന്നുവെന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. 'അധിയജ്ഞോഹമേവാത്ര' (അ. 8, ശ്ലോ. 4) എന്നതുകൊണ്ട് യജ്ഞത്തിന്നു സ്വാമി ഞാൻതന്നെ യാണെന്നു പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ അവർ എന്നെ യഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അവർ വിധിപ്രകാരമല്ലാതെ എന്നെ ആരാധിച്ചിട്ടു യജ്ഞഫലത്തിൽ നിന്നു ഭൂഷ്ണമാകായി ഭവിക്കുന്നു. (അജ്ഞാനംനിമിത്തം സകല കർമ്മങ്ങളേയും എന്നിൽ അർപ്പിക്കാത്തതിനാൽ അവർ സ്വസ്വ കർമ്മഫലത്തെ അതാതു ലോകത്തിൽ അനുഭവിച്ചതിന്റെ ശേഷം പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നത്).

യാതൊരുത്തരാണ് അന്യഭേദതന്മാരിൽ ഭക്തിയോടുകൂടി വിധിപ്രകാരമല്ലാതെ (ഭേദമന്യമില്ലാത്ത അറിയാതെ) ആരാധനചെയ്യുന്നത് അവർക്കു യോഗ്യമല്ല. നിശ്ചയമായി സിദ്ധിക്കും—എങ്ങനെ? —

യാന്ത്രി ദേവപ്രതാപം വേദാൻ പിള്ളൻ യാന്ത്രി പിതൃപ്രതാപം:

ഭൂതാനി യാന്തി ഭൂതജ്ഞാ യാന്തി മദ്യാജിനോപി മാം. 25

ഭേദഗ്രന്ഥം:

ദേവതകളെ ഉദ്ദേശിച്ച പ്രശ്നങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ (ഇന്ദ്രാദിദേവതകളിൽ നിയമത്തോടുകൂടിയവർ)

ദേവാൻ യാതി	(അന്തഃതോടുക്തിയവരായ) ദേവന്മാരെ പ്രാപിക്കുന്നു (അതു ഹേതുവായിട്ട് അവർ പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു)
പിതൃപ്രതാഃ	പിതൃക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു (വ്രതങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ (ശ്രാദ്ധാദികൃത്യപരന്മാരായിട്ടുള്ളവർ)
പിതൃൻ യാതി	പിതൃക്കളെ പ്രാപിക്കുന്നു
ഭൂതേജ്യാഃ	വിനായകമാത്രഗണാദികളിൻ പൂജചെയ്യുന്നവർ
ഭൂതാനി യാതി	ഭൂതങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു
മദ്യാജിനഃ അപി മാം.	എന്നാൽ എന്നെ പൂജിക്കുന്നവർ അക്ഷയനായും പരമാനന്ദസ്വരൂപനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ
യാതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ദേവതകളെ ഉദ്ദേശിച്ചു (വ്രതങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ ദേവന്മാരെ പ്രാപിക്കുന്നു. പിതൃക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു (വ്രതങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ പിതൃക്കളേയും, വിനായകാദിഭൂതങ്ങളെ പൂജിക്കുന്നവർ ഭൂതങ്ങളേയും പ്രാപിക്കുന്നു. എന്നാൽ അക്ഷയനായും പരമാനന്ദസ്വരൂപനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ പൂജിക്കുന്നവർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശ്ലം-ഭാ] ദേവന്മാരെ ഉദ്ദേശിച്ചു (വ്രതങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവരും അവരിൽ കേന്ദ്രിയോടുക്തിയവരായവർ ദേവന്മാരെ പ്രാപിക്കുന്നു. അഗ്നിഷ്വത്തോദി പിതൃക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു (വ്രതങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവരും ശ്രാദ്ധാദികൃത്യകളിൽ തൽപരന്മാരും പിതൃകേതന്മാരായവർ പിതൃക്കളെ പ്രാപിക്കുന്നു. ഭൂതങ്ങളെ പൂജിക്കുന്നവർ വിനായകന്മാർ, മാത്രഗണങ്ങൾ, ചതുർഗോനികൾ മുതലായവരെ പ്രാപിക്കുന്നു. എന്നെ ഭജിക്കുന്നവൈഷ്ണവന്മാർ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. പ്രയത്നം എല്ലാദിക്കിലും സമമാണെങ്കിലും ജനങ്ങൾ അജ്ഞാനംഹേതുവായിട്ട് എന്നെ ഭജിക്കുന്നില്ല, അതിനാൽ അവർ അല്പഫലത്തെ മാത്രം സിദ്ധിക്കുന്നവരായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

പത്രം പുഷ്പം ഫലം തോയം യോ മേ കേന്ദ്രം പ്രയച്ഛതി
തദഹം കേന്ദ്രപഹൃതമശ്നാമി പ്രയതാത്മനഃ 26

യഃ	യാതൊരുവൻ
കേന്ദ്രം	കേന്ദ്രീയോടുകൂടി
പത്രം	തൂളസി മുതലായ പത്രകുത്ത
പുഷ്പം	പുഷ്പത്തെ
ഫലം	ഫലത്തെ
തോയം	ജലത്തെ
മേ	എനിക്കായിക്കൊണ്ടു്
പ്രയച്ഛതി	കൊടുക്കുന്നുവോ (നിവേദനം ചെയ്യുന്നുവോ)
പ്രയതാത്മനഃ	
(തസ്യ)	ശുദ്ധചിത്തനായും നിഷ്ഠാമകേതനായും
	മിരിക്കുന്ന അവന്റെ
കേന്ദ്രപഹൃതം	കേന്ദ്രീയോടുകൂടി അവനാൽ സമർപ്പിതമായിരിക്കുന്ന
തത്	ആ പത്രപുഷ്പാദിയെ
അഹം	ഞാൻ
അശ്നാമി	പ്രീതിയോടുകൂടി ഗ്രഹിക്കുന്നു (സ്വീകരിക്കുന്നു).

യാതൊരുവൻ, തൂളസിപത്രം, പുഷ്പം, ഫലം, ജലം എന്നിവയെ മാത്രം എനിക്കായിക്കൊണ്ടു് അതികേന്ദ്രീയോടുകൂടി നിവേദനം ചെയ്യുന്നുവോ ശുദ്ധചിത്തനും നിഷ്ഠാമകേതനുമായ അവന്റെ കേന്ദ്രപൂർവ്വം സമർപ്പിക്കപ്പെട്ട ആ പത്രപുഷ്പാദിയെ ഞാൻ പ്രീതിയോടുകൂടി ഗ്രഹിക്കുന്നു. (വളരെ ധനവ്യയം കൊണ്ടുമാത്രം സാധ്യമായ യാഗാദികളെക്കൊണ്ടു ക്ഷുദ്രദേവന്മാർക്കുള്ള പരിതോഷംപോലെ മഹാവിഭൂതിപതിയും പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എനിക്ക് അവയിൽ പരിതോഷമില്ല. കേന്ദ്രികൊണ്ടു മാത്രമേ ഞാൻ സന്തോഷിക്കുന്നുള്ളു. അതിനാൽ കേതനാൽ സമർപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു പത്രപുഷ്പാദി മാത്രമാണെങ്കിലും അവനെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഞാൻ അതിനെ സ്വീകരിക്കുന്നുവെന്നു താല്പര്യം.)

[ശ.-ഭ] പ്രയതാത്മനഃ = ശുദ്ധബുദ്ധിയായവന്റെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

യത് കരോഷി യദശ്നാസി യജ്ജഹോഷി ദദാസി യത്
യത് തപസ്യസി കൗന്തേയ തത് കരുഷ്വ മദപ്തം. 27

ഹേ കൗന്തേയ അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
യത് (സ്വഭാവേനയോ ശാസ്ത്രേണ അനുസരി
ച്ചോ) യാതൊന്നിനെ

കരോഷി നീ ചെയ്യുന്നുവോ
യത് (അപ്രകാരംതന്നെ) യാതൊന്നിനെ
അശ്നാസി നീ ഭുജിക്കുന്നുവോ
യത് യാതൊന്നിനെ

ജഹോഷി നീ ഹോമംചെയ്യുന്നുവോ
യത് യാതൊന്നിനെ

ദദാസി നീ ദാനംചെയ്യുന്നുവോ

യത് തപസ്യസി നീ യാതൊരു തപസ്സിനെ ചെയ്യുന്ന
വോ

തത് അതെല്ലാം

മദപ്തം എന്നിൽ അർപ്പിതമായി

കരുഷ്വ ചെയ്യാലും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, നീ എന്തു ചെയ്യാലും, എന്തു ഭുജിച്ചാലും, എന്തു ഹോമം ചെയ്യാലും, എന്തു ദാനം ചെയ്യാലും, എന്തു തപസ്സു ചെയ്യാലും, അതെല്ലാം എന്നിങ്ങ് അർപ്പണമായി ചെയ്യുക.

[ശം-ഭാ] നീ സ്വാഭാവികമായി എന്തു കർമ്മം (ശാസ്ത്രോക്തമല്ലാതെ സ്വഭാവേനയുള്ള ഗമനാദികർമ്മം) ചെയ്യാലും, എന്തു ഭുജിച്ചാലും, ശ്രൗതമായും സ്മാർത്തമായുമുള്ള എന്തു ഹോമത്തെ ചെയ്യാലും, ബ്രാഹ്മണാദികൾക്കു സാർവ്വസ്വപാത്രം, രത്നം, അന്നം മുതലായ എന്തെങ്കിലും ദാനംചെയ്യാലും, എന്തു തപസ്സിനെ ചെയ്യാലും, അതെല്ലാം എന്നിങ്ങ് സമർപ്പണമായി ചെയ്യുക.

ഇപ്രകാരം ചെയ്യുന്ന നിനക്കു് എന്തു സംഭവിക്കുമെന്നു കേട്ടാലും—

ശുഭാശുഭഫലൈരേവ, മോക്ഷ്യസേ കർമ്മബന്ധനൈഃ
സന്നയാസയോഗയുക്താത്മാ വീര്യഭക്തോ മാമുപൈഷ്യസി. 28

ഏവം (കുർവൻ) ഇപ്രകാരം സകല കർമ്മങ്ങളേയും
മദപ്തമായി ചെയ്തിട്ടു്

ത്വം നീ

ശുഭേശുഭേലൈഃ ഇഷ്ടാനിഷ്ടഫലങ്ങൾക്കു ഹേതുവായ
കർമ്മബന്ധനൈഃ കർമ്മബന്ധങ്ങളാൽ
മോക്ഷ്യസേ നീ മോചിക്കപ്പെടും.

(തൈഃച) വിമുക്തഃ

(സൻ) അവയാൽ മുക്തനായിട്ട്

സന്നയാസയോഗം കർമ്മങ്ങളെ എന്നിൽ അപ്പണംചെയ്യ
യുക്താത്മാ നതായ യോഗത്തോടുകൂടിയ ചിത്ത
മുള്ളവനായി

മാം എന്നെ

ഉപൈഷ്യസി നീ പ്രാപിക്കും.

ഇപ്രകാരം കർമ്മങ്ങളെ മരപ്പണമായി ചെയ്തിട്ട് നീ ഇഷ്ടാനി
ഷ്ടഫലങ്ങൾക്കു ഹേതുവായ കർമ്മബന്ധങ്ങളിൽനിന്നു മുക്ത
നായി ഭവിക്കും. അവയിൽനിന്നു മുക്തനായതിന്റെശേഷം
നീ സന്നയാസമാകുന്ന (കർമ്മങ്ങളെ മരപ്പണംചെയ്യുന്നതായ)
യോഗത്തോടുകൂടിയ ചിത്തമുള്ളവനായി എന്നെ പ്രാപിക്കും.

[ശം.-ഭാ] സന്നയാസയോഗയുക്താത്മാ - സന്നയാസമാകുന്ന
യോഗം. സന്നയാസയോഗം; സന്നയാസയോഗത്തോടുകൂടിയ
അന്തഃകരണമുള്ളവൻ സന്നയാസയോഗയുക്താത്മാ. സകല
ത്തേയും എന്നിൽ അപ്പിക്കുന്നതുതന്നെ സന്നയാസം. എന്നിൽ
സമർപ്പിക്കുക എന്ന കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നതു യോഗം. ഇപ്രകാരം
സകല കർമ്മങ്ങളേയും എന്നിൽ സമർപ്പിക്കുന്നതായ സന്നയാ
സയോഗത്തോടുകൂടിയ അന്തഃകരണമുള്ളവനായിട്ട് നീ ജീവി
ച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ ഇഷ്ടാനിഷ്ടഫലങ്ങളോടുകൂടിയ കർമ്മ
ങ്ങളാകുന്ന ബന്ധങ്ങളിൽനിന്നു മോചിക്കുന്നതാകുന്നു. പിന്നെ
ഭേദം നശിച്ചതിന്റെശേഷം നീ എന്നെ പ്രാപിക്കുകയും
ചെയ്യും.

സമോഹം സർവ്വഭൂതേഷു ന മേ ദേഷ്യോന്തി ന പ്രിയഃ
യേ ഭജന്തി തു മാം കേത്യോ മന്യീ തേ തേഷു ചാപ്യഹം. 29

അഹം

ഞാൻ

സർവ്വഭൂതേഷു

സകല ഭൂതങ്ങളിലും

സമഃ

സമമായിരിക്കുന്നവനാകുന്നു

(അതഃ)

അതു ഹേതുവായിട്ട്

മേ	എനിക്കു്
ദോഷ്യഃ	ശത്രു
ന	ഇല്ല
പ്രിയഃ(പ)	മിത്രവും
ന അസ്തി	ഇല്ല
യേ തു	എന്നാൽ യാതൊരുവർ
മാം	എന്നെ
കേത്യാ	കേ്തിയോടുകൂടി
ഭജന്തി	ഭജിക്കുന്നുവോ
തേ	അവർ
മയി	എന്നിൽ
(വർത്തന്തേ)	ഇരിക്കുന്നു
അഹം അപി	ഞാനും
തേഷു ച	അവരിൽ
(വർത്ത)	ഇരിക്കുന്നു.

ഞാൻ സകലഭൂതങ്ങളിലും സമനായിരിക്കുന്നു. എനിക്കു ശത്രുവുമില്ല മിത്രവുമില്ല. പക്ഷേ, യാതൊരുവർ എന്നെ കേ്തിയോടുകൂടി പൂജിക്കുന്നുവോ ഞാൻ അവരിലും, അവർ എന്നിലും ഇരിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ-ഭാ] ഞാൻ സകലഭൂതങ്ങളിലും തുല്യനാകുന്നു. എനിക്കു ദോഷ്യനായും പ്രിയനായും ആരുമില്ല. ഞാൻ അഗ്നി പോലെയൊക്കുന്നു. അഗ്നി ദൂരസ്ഥന്മാരുടെ ശൈത്യത്തെ കളയുന്നില്ല. എന്നാൽ സമീപസ്ഥന്മാരുടെ തണുപ്പിനെ കളയുന്നുണ്ടുതാനും. അതുപോലെ ഞാൻ കേ്തന്മാരെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നു. ഇതരന്മാരെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നില്ല. യാതൊരുവർ ഇതശ്ചരനായ എന്നെ കേ്തിപ്പൂർവ്വം പൂജിക്കുന്നുവോ, അവർ സ്വഭാവേന എന്നിൽ ഇരിക്കുന്നു. അല്ലാതെ എനിക്കു് അവരിലുള്ള രാഗം (= ആസക്തി) കൊണ്ടല്ല. ഞാനും അതുപ്രകാരംതന്നെ സ്വഭാവേന അവരിലുമിരിക്കുന്നു. അന്ത്യന്മാരിലിരിക്കുന്നില്ല. ഇങ്ങനെയല്ലാതെ എനിക്കു് അവരിൽ ദോഷമില്ല.

അപി ചേൽ സുദൂരമാരോ ഭജതേ മാമനന്യഭാക്തി
സാധുരേവ സ മന്തവ്യഃ സമ്യഗ്വ്യവസിതോ ഹി സം: 30

സുദരാചാരഃ അപി	അത്യന്തദുരാചാരനായാലും
അനന്യഭാക്	അന്യദേവതയെ ഭജിക്കാതെ
മാം	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ
ഭജതേ ചേൽ	ഭജിക്കുന്നുവെങ്കിൽ
സഃ	അവൻ
സാധുഃ ഏവ	ശ്രേഷ്ഠനായിട്ടുതന്നെ
മന്തവ്യഃ	വിചാരിക്കപ്പെടത്തക്കവൻ
ഹി	എന്തെന്നാൽ
സഃ	അവൻ
സമ്യക്	ശോഭനമാകുംവണ്ണം (ശുദ്ധമാകുംവണ്ണം)
വ്യവസിതഃ	അധ്യവസായംചെയ്തവൻ (മനോനിശ്ചയമുള്ളവൻ) ആകുന്നു

ഒരുവൻ അത്യന്തദുരാചാരനായിരുന്നാലും അന്യദേവതയെ ഭജിക്കാതെ എന്നെത്തന്നെ ഭജിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ ശ്രേഷ്ഠനായിട്ടുതന്നെ വിചാരിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവൻ ശോഭനമാകുംവണ്ണം അധ്യവസായംചെയ്തവനാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] സുദരാചാരഃ അപി=ഏറ്റവും കത്തിതാചാരനായാലും; അനന്യഭാക്=അന്യദേവതയിൽ കേതിയില്ലാത്തവനായി; മാം ഭജതേ ചേൽ=എന്നെ ഭജിക്കുന്നുവെങ്കിൽ; സഃ സാധുഃ ഏവമന്തവ്യഃ=അവൻ സമ്യഗ്വ്യവസിതനായി (ഭഗവൽക്കേതനായി)ത്തന്നെ അറിയപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു; ഹി = എന്തെന്നാൽ, സഃ സമ്യഗ്വ്യവസിതഃ = അവൻ സാധുവായ (ശരിയായ) നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നു.

ക്ഷിപ്രം വേതി ധർമ്മാത്മാ ശശ്വജ്ഞി നിഗച്ഛതി

കുതന്തേയ പ്രതിജ്ഞീഹി ന മേ ക്തേഃ പ്രണശ്യതി. 31

(സഃ)	അവൻ
ക്ഷിപ്രം	വേഗത്തിൽ
ധർമ്മാത്മാ	ധർമ്മചിത്തനായി (പുണ്യാത്മാവായി)
വേതി	വേദിക്കുന്നു
ശശ്വജ്ഞി	സ്ഥിരമായ (ശാശ്വതമായ)
ശാന്തിഃ	പരമേശ്വരനിഷ്ഠയെ (ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തെ)
നിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
മേ ഭക്തഃ	എന്റെ ഭക്തൻ (ദൂരാചാരനാണെങ്കിലും)
ന പ്രണശ്യതി	നശിക്കുകയില്ല
(ഇതി)	എന്ന്
പ്രതിജാനീഹി	പ്രതിജ്ഞയെ ചെയ്യാലും.

അവൻ (മുൻപറയപ്പെട്ട ഭക്തൻ) വേഗത്തിൽ ധർമ്മചിത്തനായി ഭവിക്കുന്നു. പിന്നെ അവൻ ശാശ്വതമായ പരമേശ്വരനിഷ്ഠയെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര, എന്റെ ഭക്തൻ (ഒരിക്കലും) നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലെന്നു പ്രതിജ്ഞ ചെയ്യാലും.

[ശം.-ഭാ] അവൻ വേഗത്തിൽ ധർമ്മചിത്തനായി ഭവിക്കുകയും, ഉടനെ നിത്യമായ ഉപശമത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര, ഇതിന്റെ പരമാർത്ഥമെങ്ങനെയെന്നു കേട്ടാലും—എന്നിൽ സമർപ്പിതമായ അന്തഃകരണത്തോടുകൂടിയവൻ ഒരിക്കലും നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ഇതിനെ നിശ്ചയമായി പ്രതിജ്ഞചെയ്യാലും.

മാം ഹി പാതം വ്യപാശ്രിത്യ യേപി സ്യുഃ പരപയോനയഃ
സ്രിയോ വൈശ്യാസ്തഥാ ശൂദ്രാസ്തേപി യാന്തി പരാം ഗതിം.

32

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അജ്ഞന
സ്ത്രീയഃ	സ്ത്രീകളായും
വൈശ്യാഃ	വൈശ്യരായും
ശൂദ്രാഃ	ശൂദ്രരായും
യേ സ്യുഃ	ആരെല്ലാം ഉണ്ടോ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
പരപയോനയഃ	നീചകുലത്തിൽ ജനിച്ചവരായി
(യേ സ്യുഃ)	ആരെല്ലാം ഉണ്ടോ
തേ അപി	അവരുകൂടി
മാം	എന്നെ
വ്യപാശ്രിത്യ	വഴിപോലെ സേവിച്ച്
പരാം ഗതിം	ഉത്തമമായ ഗതിയെ
യാന്തി ഹി	നിശ്ചയമായി പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, സ്ത്രീകളായും, വൈശ്യരായും, ശൂദ്രരായും, അപ്രകാരംതന്നെ നീചയോനിയിൽ ജനിച്ചവരായും ആരെല്ലാം ഉണ്ടോ അവരുംകൂടി എന്നെ വഴിപോലെ സേവിച്ച് ഉത്തമമായ ഗതിയെ നിശ്ചയമായി പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സ്ത്രീകൾ, വൈശ്യർ, ശൂദ്രർ എന്നിങ്ങനെ പാപയോനികളായി ആരെല്ലാം ഉണ്ടോ അവരുംകൂടി എന്നെ ആശ്രയത്തേനെ ഗ്രഹിച്ച് പ്രകൃഷ്ടമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

കിം പുനർബ്രാഹ്മണാഃ പുണ്യാ ഭക്താ രാജഷ്ഠ്യസ്ഥാ അനിത്യമസുഖം ലോകമിമം പ്രാപ്യ ഭജസ്വ മാം 33

പുണ്യാഃ	സുകൃതികളായ
ബ്രാഹ്മണാഃ	ബ്രാഹ്മണരും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ഭക്താഃ	ഭക്തന്മാരായ
രാജഷ്ഠ്യഃ	രാജാജ്ഞികളും
(പരം ഗതിം യാന്തി ഇതി) ഉത്തമമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്ന്	
കിം പുനഃ (വക്തവ്യം)	പിന്നെ പറയാവാനുണ്ടോ
(അതഃ ത്വം)	അതിനാൽ നീ
അനിത്യം	അശ്രവ്യമായതും (നിത്യമല്ലാത്തതും)
അസുഖം	സുഖമില്ലാത്തതുമായ
ഇമം ലോകം	ഈ മത്ത്യലോകത്തെ (രാജാജ്ഞി രൂപമായ ഈ ദേഹത്തെ
പ്രാപ്യ	പ്രാപിച്ച് (പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ)
മാം	എന്നെ
ഭജസ്വ	ഭജിക്കുക.

സുകൃതികളായ ബ്രാഹ്മണരും അതുപ്രകാരംതന്നെ ഭക്തന്മാരായ രാജാജ്ഞികളും ഉത്തമമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നതു പറയാവാനുണ്ടോ? അതിനാൽ നിത്യമല്ലാത്തതും സുഖമില്ലാത്തതുമായ ഈ മത്ത്യലോകത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ നീ എന്നെ ഭജിച്ചാലും.

[ശം-ഭാ] പുണ്യാഃ = പുണ്യയോനികൾ; അനിത്യം = ക്ഷണഭൂതമായ; അസുഖം = സുഖവഞ്ചിതമായ; ഇമം ലോകം

പ്രാപ്യ=മനുഷ്യലോകത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ട്—പുരുഷാർത്ഥസാധനമായും ഒർല്ലമോയുമിരിക്കുന്ന മനുഷ്യത്വത്തെ ലഭിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ; മാം ജേഘ=നീ എന്നെ സേവിച്ചാലും.

എങ്ങനെ?—

മന്തനാ ഭവ മതഃകേതാ മദ്യാജീ മാം നമസ്കരു
മാമേവൈഷ്യസി യുക്തൈവമാത്മാനം മത്പരായണം. 34

മന്തനാ	എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചവനായും
മതഃകേതഃ	എന്നിൽ കേതിയുള്ളവനായും
മദ്യാജീ	എന്നെ ആരാധിക്കുന്നവനായും
ഭവ	ഇരിക്കുക
മാം	എന്നെ
നമസ്കരു	നമസ്സാരംചെയ്യാലും
ഏവം	ഇപ്രകാരം
മത്പരായണം	എന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ചവനായി
ആത്മാനം	മനസ്സിനെ
മയി	എന്നിൽ
യുക്താ	ഉറപ്പിച്ചു (സമാധാനംചെയ്തു)
മാം ഏവ	പരമാനന്ദരൂപനായ എന്നെത്തന്നെ
ഏഷ്യസി	നീ പ്രാപിക്കും.

എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചവനായും, എന്നിൽ കേതിയുള്ളവനായും, എന്നെ ആരാധിക്കുന്നവനായും ഇരിക്കുക. എന്നെ നമസ്സാരംചെയ്യാലും. ഇപ്രകാരം എന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ചവനായി മനസ്സിനെ എന്നിൽ സമാധാനംചെയ്തു നീ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കും.

[ശം-ഭാ] മാം=സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കുമാത്മാവായും പരമേശ്വരനായും പരമഗതിയായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇതി ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

രാജഗുഹ്യയോഗോ നാമ

നവമോദ്ധ്യായഃ

രാജഗുഹ്യയോഗമെന്ന ഒൻപതാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

പത്താമഃധ്യായം

[ശം-ഭാ] ഏകാമധ്യായത്തിലും മന്വതാമധ്യായത്തിലും ഭഗവാന്റെ തത്ത്വവും വീര്യത്തികളും പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടു. ഇനി ഇപ്പോൾ (ഈ സന്ദർഭത്തിൽ) ഏതേതവസ്ഥകളിലാണ് (ഭാവങ്ങളിലാണ്) ഭഗവാൻ ചിന്തിക്കപ്പെടേണ്ടതു് ആ അവസ്ഥകളെ (ഭാവങ്ങളെ) എല്ലാം ഇവിടെ പറയേണ്ടതാവശ്യമായിരിക്കുന്നു. ഭഗവത്തത്ത്വം ഇതിനുമുമ്പു വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടു വെങ്കിലും, അറിയുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകയാൽ, അതിനെ ഇനിയും വിവരിക്കേണ്ടതാവശ്യമായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ശ്രീഭഗവാൻ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ഭൂയ ഏവ മഹാബാഹോ ശുണ മേ പരമം വചഃ
യത്തേഹം പ്രിയമാണായ വക്ഷ്യാമി ഹിതകാമ്യതാ. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
പ്രിയമാണായ	പ്രീതിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന
തേ	നിനക്കു്
ഹിതകാമ്യതാ	ഹിതംചെയ്യണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി
യത് വചഃ	യാതൊരു വാക്യത്തെ
അഹം	ഞാൻ
വക്ഷ്യാമി	പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നുവോ
മേ	എന്റെ
പരമം	ശ്രേഷ്ഠമായ
(തവചഃ)	ആ വാക്യത്തെ
ഭൂയഃ ഏവ	ഇനിയും
ശുണ	നീ കേട്ടാലും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, പ്രീതിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന നിനക്കു ഹിതംചെയ്യണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി ഞാൻ യാതൊരു വാക്യത്തെ പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നുവോ ശ്രേഷ്ഠമായ എന്റെ ആ വാക്യത്തെ നീ ഇനിയും കേട്ടാലും.

[ശം-ഭാ] പരമ. വചഃ=നിരതിശയമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന വാക്യത്തെ; പ്രിയമാണായ തേ=എന്റെ വാക്കു കേൾക്കുന്നതിൽ അമൃതപാനംപെയ്യുന്നതു പോലെയുള്ള സന്തോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന നിനക്കു്. ശേഷം സ്തവ്യം.

താനെന്തിനുവേണ്ടിയാണു് അതിനെപ്പറ്റി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നതെന്നു ഭഗവാൻതന്നെ പറയുന്നു:

ന മേ വിദ്ഃ സുരഗണാഃ പ്രഭവം ന മഹച്ഛയഃ
അഹമാദിഹ്നി ദേവാനാം മഹച്ഛിണാം ച സർവ്വശഃ. 2

മേ പ്രഭവം	എന്റെ ഉത്തമമായ അവതാരമഹിമയെ (ജന്മരഹിതനാണെങ്കിലും നാനാവിഭൂതികളോടുകൂടീട്ടുള്ള എന്റെ പ്രകാശത്തെ)
സുരഗണാഃ	ദേവന്മാർ
ന വിദ്ഃ	അറിയുന്നില്ല
മഹച്ഛയഃ(അപി)	മഹച്ഛികളുംകൂടി
ന (വിദ്ഃ)	അറിയുന്നില്ല
ഹി	എന്തെന്നാൽ
അഹം	ഞാൻ
ദേവാനാം	ദേവന്മാർക്കും
മഹച്ഛിണാം ച	(ഭൂഗാദി) മഹച്ഛിമാർക്കും
സർവ്വശഃ	എല്ലാവരിയത്തിലും
ആദിഃ	കാരണമായിരിക്കുന്നു.

എന്റെ ഉത്തമമായ അവതാരമഹിമയെ ദേവന്മാരും മഹച്ഛിമാർകൂടിയും അറിയുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ, ഞാൻ ദേവന്മാർക്കും മഹച്ഛിമാർക്കും എല്ലാപ്രകാരത്തിലും കാരണമായിരിക്കുന്നു. (അതിനാൽ എന്റെ അനുഗ്രഹംകൂടാതെ ആരും എന്നെ അറിയുന്നില്ലെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] പ്രഭവം=ഉൽപത്തിയെ; അല്ലെങ്കിൽ, പ്രഭുശക്ത്യതിശയത്തെ. ശേഷം സ്തവ്യം.

അതിന്നും പുറമെ—

യോ മാമജമനാദിം ച വേന്തി ലോകമഹേശ്വരം
ആസംശ്യഃ സ മത്ത്യേഷു സർവ്വപാപൈഃ പ്രമുച്യതേ. 3

യഃ	യാതൊരുവൻ
മാം	എന്നെ
അനാദിം	(സർവ്വകാരണത്വം ഹേതുവായിട്ട്) കാരണരഹിതനായും,
അജം	ജന്മശൂന്യനായും
ലോകമഹേശ്വരം ച	ലോകങ്ങൾക്കു മഹേശ്വരനായും
വേത്തി	അറിയുന്നവോ
സഃ	അവൻ
മന്തേത്യച്ഛ	മനുഷ്യരിൽ
അസംമൂഢഃ (സൻ)	അജ്ഞാനമില്ലാത്തവനായി
സർവ്വപാപൈഃ	സകലപാപങ്ങളാലും
പ്രമുഖ്യതേ	പ്രകാശ്യേണ മോചിക്കപ്പെടുന്നു.

യാതൊരുവൻ എന്നെ കാരണരഹിതനായും ജന്മശൂന്യനായും സകലലോകങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായും അറിയുന്നവോ അവൻ സകലമനുഷ്യരിൽപ്പെട്ട് അജ്ഞാനമില്ലാത്തവനാകുന്നു. അവൻ സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ഞാൻ ദേവന്മാർക്കും ഋഷിമാർക്കും ആദിയായിരിക്കുന്നതിനാൽ എനിക്ക് ആദിയായിട്ടു വേറെ യാതൊന്നുമില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ടു ഞാൻ അനാദിയും ജന്മരഹിതനുമായിരിക്കുന്നു. അനാദിത്വം അജ്ഞാതത്വം ഹേതുവായിരിക്കുന്നു. അപ്രകാരം അനാദിയും അജ്ഞാതമായിരിക്കുന്ന എന്നെ യാതൊരുവനാണു് സകലലോകങ്ങൾക്കും മഹേശ്വരനായി അറിയുന്നതു് അവൻ മനുഷ്യരിൽപ്പെട്ടു സമോപാജ്ഞിതനാകുന്നു (അജ്ഞാനമില്ലാത്തവനാകുന്നു) അവർ ബുദ്ധിപൂർവ്വകമായും ബുദ്ധിപൂർവ്വകമല്ലാത്തതും ചെയ്തിട്ടുള്ള സകലപാപങ്ങളിൽ നിന്നും മോചിക്കുന്നതാണു്.

താഴെ പറയുന്ന കാരണംകൊണ്ടും ഞാൻ ലോകങ്ങൾക്കു മഹേശ്വരനാകുന്നു:

- ബുദ്ധിർജ്ഞാനമസംമോഹഃ ക്ഷമാ സത്യം ദമഃ ശമഃ
സുഖം ദുഃഖം ഭവോഭാഭോ ഭയം ചാഭയമേവ ച. 4
- അഹിംസാ സമതാ തുഷ്ടിസ്തപോ ദാനം യശോയശഃ
ഭവന്തി ഭാവാ ഭൂതാനാം മതഃ ഏവ പൃഥഗ്വിധാഃ. 5

ബുദ്ധി:	സാരാസാരങ്ങളെ തിരിച്ചറിയുവാനുള്ള നൈപുണ്യം
ജ്ഞാനം	ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനം
അസംമോഹഃ	മോഹം (അജ്ഞാനം) ഇല്ലായ്മ (വ്യക്തലതാഭാവം)
ക്ഷമാ	സഹനശക്തി
സത്യം	യഥാർത്ഥഭാഷണം
ദമഃ	ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കൽ
ശമഃ	അന്തഃകരണത്തെ അടക്കൽ
സുഖം	സുഖം (അനുകൂലസംവേദനീയം)
ദുഃഖം	ദുഃഖം (പ്രതികൂലസംവേദനീയം)
ഭവഃ	ഉൽപ്പത്തി (ഉത്ഭവം)
അഭാവഃ	നാശം
ഭയം ച	ഭയവും (രോസവും)
അഭയം ഏവ ച	ഭയനിവൃത്തിയും
അഹിംസാ	അന്യന് ഉപദ്രവംചെയ്യാതിരിക്കൽ (പരപീഡാനിവൃത്തി)
സമതാ	രംഗഭേദാദികളില്ലായ്മ
തുഷ്ടിഃ	ദൈവലബ്ധമായതുകൊണ്ടു സന്തോഷം
തപഃ	(ശാരീരാദി) തപസ്സ്
ദാനം	ന്യായമായി സമ്പാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ധനത്തെ സൽപാത്രത്തിൽ അർപ്പണംചെയ്യുക.
യശഃ	സർവ്വകീർത്തി
അയശഃ	ദുഷ്കീർത്തി
പൃഥഗ്വിധാഃ	നാനാവിധങ്ങളായ
(ഏതേ) ഭാവാഃ	(ബുദ്ധിമുതൽ ദുഷ്കീർത്തിവരെയുള്ള) ഈ ഭാവങ്ങൾ
ഭൂതാനാം	പ്രാണികൾക്കു്
മത്തഃ ഏവ	എന്നിൽനിന്നുതന്നെ
ഭവന്തി	ഉത്ഭവിക്കുന്നു.

സംസാരങ്ങളെ തിരിച്ചറിയുവാനുള്ള നൈപുണ്യം, ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനം, മോഹമില്ലായ്മ, ക്ഷമ, സത്യം, ബാഹ്യേന്ദ്രിയസംയമം, അന്തഃകരണസംയമം, സുഖം, ദുഃഖം, ഉൽപ്പത്തി,

വിനാശം, ഭയം, ഭയനിവൃത്തി, അഹിംസ, രാഗദ്വേഷാദിരാഹിത്യം, (കിട്ടിയതുകൊണ്ടു) സന്തോഷം, തപസ്സ്, സൽപാത്രം നോക്കി ദാനംചെയ്യുക, സൽകീർത്തി, ദുഷ്കീർത്തി ഇങ്ങനെ നാനാവിധങ്ങളായ ഭാവങ്ങൾ പ്രാണികൾക്കു എന്നിൽ നിന്നുതന്നെ ഉണ്ടാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ബുദ്ധി=സൂക്ഷ്മമായ വസ്തുക്കളെ അറിയുന്നതിനുള്ള അന്തഃകരണത്തിന്റെ സാമർത്ഥ്യം; അങ്ങനെയുള്ള സാമർത്ഥ്യമുള്ളവനെയാണ് ബുദ്ധിമാൻ എന്നു പറയുന്നത്. ജ്ഞാനം=ആത്മാദി പദാർത്ഥങ്ങളുടെ അറിവു്; അസംമോഹം=തൽകാലമായി ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതും അറിയപ്പെടേണ്ടതുമായ കാര്യങ്ങളിൽ വിവേകപൂർവ്വമായ പ്രവൃത്തി; ക്ഷമാ=പരിഹാസം കേട്ടാലും തല്ലുകൊണ്ടാലും മനസ്സിനു ക്ഷോഭമില്ലായ്മ; സത്യം=ഒരു കാര്യത്തെപ്പറ്റിയുള്ള തന്റെ അനുഭവത്തെ, കേട്ടപ്രകാരവും കണ്ടപ്രകാരവും, അന്യനെ ബോധിപ്പിപ്പാൻവേണ്ടി ഉച്ചരിക്കുന്ന വാക്കു സത്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു; ദമഃ=ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ ഉപശമം; ശമഃ=അന്തഃകരണത്തിന്റെ ഉപശമം; സുഖം=ആഹ്ലാദം; ദുഃഖം=സന്താപം; ഭവഃ=ഉത്ഭവം; അഭാവഃ=അതിന്റെ വിപരീതം.—നാശം; ഭയം=ത്രാസം; അഭയം=ഭയരാഹിത്യം; അഹിംസാ=പ്രാണികളെ പീഡിപ്പിക്കാതെയിരിക്കുക; സമതാ=സമചിത്തത; തൃപ്തിഃ=സന്തോഷം.—ഇപ്പോഴുള്ളതുകൊണ്ടു തൃപ്തി; തപഃ=ഇന്ദ്രിയനിഗ്രഹത്തോടുകൂടിയ ദേഹപീഡനം; ദാനം=തനിക്കുള്ള സ്വത്തിന്റെ അവസ്ഥപോലെ അതിനെ അന്യന്നുകൂടി വിഭാഗിച്ചുകൊടുക്കുക; യശഃ=ധർമ്മംനിമിത്തമായ കീർത്തി; അയശഃ=അധർമ്മംനിമിത്തമായ ദുഷ്കീർത്തി; പ്രാണികളുടെ ഇപ്രകാരമുള്ള ബുദ്ധ്യാദിനാനാവിധഭാവങ്ങൾ, അവരുടെ കർമ്മങ്ങളെ അനുസരിച്ചു, എന്നിൽനിന്നുതന്നെ ഉണ്ടാകുന്നു.

മഹദ്വൈദ്യഃ സപ്ത പുര്യച്ഛ ചത്വാരോ മനവസ്സമാ

മതഭാവോ മാനസാ ജാതാ യേഷാം ലോക ഇമാഃ പ്രജാഃ. 6

സപ്തമഹദ്വൈദ്യഃ

ഏഴു മഹർഷിമാരും

പുര്യച്ഛ ചത്വാരഃ

അവർക്കു മുൻപുള്ള സനകാദികളായ നാലു മഹർഷിമാരും

തഥാ മനവഃ	അപ്രകാരംതന്നെ സ്വായംഭുവാദി മനുക്കളും
മത്ഭാവഃ	എന്റെ പ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവരായി
മാനസാഃ ജാതാഃ	ഹിരണ്യഗർഭരൂപമായ എന്റെ സകലമാത്രത്തിൽനിന്നുണ്ടായവരാകുന്നു
യേഷാം	അവരിൽനിന്ന് (ഭൂഗാദികളും മനുക്കളുമായവരിൽനിന്ന്)
ഇമാഃപ്രജാഃ	ഈ പ്രജകളെല്ലാം (ബ്രാഹ്മണാദി സകല പ്രാണികളും)
ലോകേ	ഈ ലോകത്തിൽ
(ജാതാഃ)	ഉണ്ടായിരിക്കുന്നു.

ഭൂഗാദിസപ്തമഹർഷിമാരും, അചക്രമുഖുള്ള സനകാദി നാലു മഹർഷിമാരും അപ്രകാരംതന്നെ സ്വായംഭുവാദി മനുക്കളും, എന്റെ പ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവരായി ഹിരണ്യഗർഭരൂപമായ എന്റെ സകലമാത്രത്തിൽനിന്നുണ്ടായവരാകുന്നു. അവരിൽനിന്നാണ് ലോകത്തിൽ (കാണപ്പെടുന്ന) ഈ സകലപ്രാണികളും ഉണ്ടായിരിക്കുന്നത് (ലോകത്തിൽ ഇപ്പോൾ പുത്രപൗത്രാദിരൂപമായും ശിഷ്യപ്രശിഷ്യാദിരൂപമായും വർദ്ധിച്ചു കാണപ്പെടുന്ന ബ്രാഹ്മണാദി സകലപ്രജകളും അവരിൽനിന്നാണ് ഉണ്ടായിരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം).

[ശംഭോ] മഹർഷയഃ സപ്ത പൂർവ്വം=അതീതകാലസംബന്ധികളായ ഭൂഗാദി സപ്തമഹർഷിമാരും; തഥാ=അപ്രകാരംതന്നെ; ചത്വാരഃമനവഃ=സാവർണ്ണന്മാർ എന്നു പ്രസിദ്ധനായ നാലു മനുക്കളും; മത്ഭാവഃ=എന്റെ ഭാവനയോടുകൂടിയവരും; (അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ) എന്റെ വൈഷ്ണവമായ സാമന്ത്യത്തോടുകൂടിയവരുമായി; മാനസാഃ ജാതാഃ=എന്റെ മനസ്സുകല്പത്താൽത്തന്നെ ഉൽപാദിതന്മാരായി (എന്റെ മനസ്സുകൊണ്ടു മാത്രം അവർ എന്നാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടു); യേഷാം ലോകേ ഇമാഃ പ്രജാഃ ജാതാഃ=ലോകത്തിലുള്ളസ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായ ഈ പ്രജകളെല്ലാം ആ മഹർഷിമാരുടേയും മനുക്കളുടേയും സൃഷ്ടിയാകുന്നു.

ഏതാം വിഭൂതിം യോഗം ച മമ യോ വേത്തി തത്ത്വതഃ
സോവികംപേന യോഗേന യുജ്യതേ നാത്ര സംശയഃ

മമ	എന്റെ
ഏതാം വിഭൂതി.	(ഭൂഗാഭിലക്ഷണമായ) ഈ വിഭൂതിയേയും.
യോഗം ച	(സർവ്വജ്ഞത്വം മുതലായ) ഐശ്വര്യലക്ഷണമായ യോഗത്തേയും.
യഃ	യാതൊരുവൻ
തത്ത്വതഃ	യഥാർത്ഥമായി
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
അവികംപേന*	ചലിക്കാത്ത (സംശയമില്ലാത്ത)
യോഗേന	സമ്യഗർശനത്തോടു
യുജ്യതേ	കൂടിയവനായിരിക്കുന്നു
അത്ര	ഈ കാര്യത്തിൽ
സംശയഃ ന	സംശയമില്ല.

(മുൻപറയപ്പെട്ട ഭൂഗാഭിലക്ഷണമായ) എന്റെ ഈ വിഭൂതി രൂപത്തേയും ഐശ്വര്യലക്ഷണമായ യോഗത്തേയും യാതൊരുവൻ യഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നുവോ അവൻ ചലിക്കാത്ത യോഗത്തോടു (സമ്യഗർശനത്തോടു) കൂടിയവനായിരിക്കുന്നു. ഈ കാര്യത്തിൽ സംശയമില്ല.

[ശം.-ഭാ] മമ ഏതാം വിഭൂതി.—മുൻപറയപ്പെട്ട എന്റെ ഈ വിസ്താരത്തേയും, യോഗം.—എന്റെ യോഗത്തേയും (എന്റെ ഘടനത്തേയും) അല്ലെങ്കിൽ, എന്റെ ജേനത്തിൽ നിന്നുണ്ടായ യോഗൈശ്വര്യസാമർത്ഥ്യവും സർവ്വജ്ഞത്വവും ഇവിടെ യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. യഃ തത്ത്വതഃ വേത്തി.—അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന യോഗത്തേയും മുൻപറയപ്പെട്ട എന്റെ വിഭൂതിയേയും പരമാർത്ഥമായി ആർ അറിയുന്നുവോ; സഃ അവികംപേന യോഗേന യുജ്യതേ.—അവൻ അപ്രചലിതമായ യോഗത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നു—സ്ഥിരമായ സമ്യഗർശനമാകുന്ന യോഗത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നു; അത്ര സംശയഃ ന—ഈ കാര്യത്തിൽ യാതൊരു സംശയവുമില്ല.

* 'അവികല്പേന' എന്നു പാഠാന്തരം.

അഹം സർവ്വസ്യ പ്രഭവോ മത്തഃ സർവ്വം പ്രവർത്തതേ
ഇതി മത്വാ ജേതേ മാം ബുധാ ഭാവസമന്വിതാഃ

8

അഹം	ഞാൻ
സർവ്വസ്യ	സകല ജഗത്തിന്നും
പ്രഭവഃ	(ഭൂഗാഭിരൂപവിഭൂതിഭാരേണ) ഉൽപത്തിഹേതു
മത്തഃ	എന്നിൽനിന്നുതന്നെ
സർവ്വം	സകലവും
പ്രവർത്തതേ	പ്രവർത്തിക്കുന്നു
ഇതി	എന്നിങ്ങനെ
മത്വാ	അറിഞ്ഞു്
ബുധാഃ	വിവേകികൾ
ഭാവസമന്വിതാഃ	പ്രീതിയോടുകൂടിയവരായി
മാം	എന്നെ
ജേതേ	ജയിക്കുന്നു.

'ഞാൻ സകല ജഗത്തിന്റേയും ഉൽപത്തിക്കു ഹേതുവാകുന്നു; എന്നിൽനിന്നുതന്നെ (ബുദ്ധി ജ്ഞാനം അസമ്മോഹം മുതലായ) സകലവും പ്രവർത്തിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ അറിഞ്ഞു് വിവേകികൾ പ്രീതിയോടുകൂടിയവരായി എന്നെ ജയിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] പരബ്രഹ്മമായും വാസുദേവനെന്നു പേരോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്ന ഞാൻ സകല ജഗത്തിന്റേയും ഉൽപത്തിക്കു ഹേതുവാകുന്നു. സ്ഥിതി, നാശം, ക്രിയ, ഫലം, ഉപഭോഗം മുതലായ വികാരങ്ങളോടുകൂടിയ (വിക്രിയാരൂപമായ) സകല ജഗത്തും എന്നിൽനിന്നുതന്നെ വിസ്താരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു, എന്നിങ്ങനെ അറിഞ്ഞിട്ടു പരമാർത്ഥത്വത്തിന്റെ അർത്ഥത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്ന ബുധന്മാർ പരമാർത്ഥത്വത്തിൽ അഭിനിവേശത്തോടുകൂടിയവരായി എന്നെ സേവിക്കുന്നു.

മച്ഛിത്താ മൽഗതപ്രാണാ ബോധയന്തഃ പരസ്വരം
കഥയന്തശ്ച മാം നിത്യം തുഷ്യന്തി ച രമന്തി ച.

9

മച്ഛിത്താഃ എന്നിൽ മനസ്സോടുകൂടിയവരായും

മതീഗതപ്രാണാഃ	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ (പ്രാണങ്ങളെ) എന്നിൽ വെച്ചിരിക്കുന്നവരായുമിരിക്കുന്ന (എന്നിൽ അപ്പിക്കപ്പെട്ട ജീവനത്തോടുകൂടിയവരാ യുമിരിക്കുന്ന)
(ബുധാഃ)	വിവേകികൾ
മാം	എന്നെ
പരസ്സരം	അന്യോന്യം
ബോധയന്തഃ	നഗ്നങ്ങളോടും ശൂന്യാദി പ്രമാണങ്ങളോ ടുകൂടി ബോധിപ്പിക്കുന്നവരും
കഥയന്തഃ ച	കീർത്തനംചെയ്യുന്നവരും ആയി
നിത്യം	എപ്പോഴും
തുഷ്യന്തി ച	സന്തോഷിക്കുകയും
രമന്തി ച	സുഖത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

എന്നിത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവരും, എന്നിൽ
ത്തന്നെ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ (അല്ലെങ്കിൽ പ്രാണങ്ങളെ) സൂക്ഷിച്ചി
രിക്കുന്നവരും ആയ വിവേകികൾ എന്നെ ശൂന്യാദി പ്രമാണ
ങ്ങളെക്കൊണ്ട് അന്യോന്യം ബോധിപ്പിക്കുന്നവരും, എന്നെ
കീർത്തനംചെയ്യുന്നവരുമായി എപ്പോഴും സന്തോഷിക്കുകയും,
സുഖത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

[ശം-ഭാ] മച്ചിത്താഃ—എന്നിൽ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പിച്ചിട്ടുള്ള
വർ; മതീഗതപ്രാണാഃ—എന്നിൽ ഉപസംഹൃതമായ ചക്ഷുരാദി
ന്ദ്രിയങ്ങളോട് (പ്രാണങ്ങളോട്)കൂടിയവർ, അല്ലെങ്കിൽ
എന്നിൽ അപ്പിക്കപ്പെട്ട ജീവനത്തോടുകൂടിയവർ; മാം നിത്യം
പരസ്സരം ബോധയന്തഃ—ജ്ഞാനബലവീര്യാദി ധർമ്മങ്ങളെ
ക്കൊണ്ട് വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന എന്നെ (അപ്രകാരമുള്ള വിവേ
കികൾ) അന്യോന്യം സദാ അറിയിപ്പിക്കുന്നവരും, കഥയന്തഃ
=കീർത്തനംചെയ്യുന്നവരുമായി; തുഷ്യന്തി ച രമന്തി ച =
പരിന്തോഷിക്കുകയും, പ്രിയദർശനംകൊണ്ട് (ഒരുവൻ തന്റെ
പ്രിയതമയുടെ ദർശനംകൊണ്ട്) ഉണ്ടാകുന്നതുപോലെയുള്ള
രതിയെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

തേഷാം സതതയുക്താനാം ഭജതാം പ്രീതിപൂർവ്കം

ഭോമി ബുദ്ധിയോഗം തം യേന മാമുപയാന്തി തേ. 10

യേന	യാതൊന്നുകൊണ്ടു് (യാതൊരുപായത്താൽ)
തേ	അവർ (മുൻപറയപ്പെട്ട വിവേകികൾ)
മാം	എന്നെ
ഉപയാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നുവോ
തം ബുദ്ധിയോഗം	അപ്രകാരമുള്ള ബുദ്ധിയോഗത്തെ (ബുദ്ധിരൂപമായ ഉപായത്തെ)
സതതയുക്താനാം	എന്നിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരും
പ്രീതിപൂർവ്വകം	പ്രീതിയോടുകൂടി
ഭജതാം	ഭജിക്കുന്നവരുമായ
തേഷാം	അവർക്കു്
ദദാമി	ഞാൻ കൊടുക്കുന്നു.

യാതൊന്നുകൊണ്ടു് (യാതൊരുപായംകൊണ്ടു്) അവർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരമുള്ള ബുദ്ധിയോഗത്തെ (ബുദ്ധിരൂപമായ ഉപായത്തെ) സഭാ എന്നിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരായി പ്രീതിപൂർവ്വകം എന്നെ ഭജിക്കുന്നവർക്കു ഞാൻ കൊടുക്കുന്നു.

[ശ്ലോ. 30] നിത്യാഭിരുക്തന്മാരും, യാതൊരു ഫലത്തേയു മിച്ഛിക്കാതെ എന്നിലുള്ള സ്നേഹംമാത്രം നിമിത്തം തൽപൂർവ്വകം എന്നെ ഭജിക്കുന്നവരുമായവർക്കു ഞാൻ മത്തത്ത്വവിഷയമായ സമ്യഗർശനത്തെ കൊടുക്കുന്നു. സമ്യഗ്ദർശന ലക്ഷണമായ അപ്രകാരമുള്ള ബുദ്ധിയോഗംകൊണ്ടു് അവർ പരമേശ്വരനും പരമാത്മാവായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ സ്വാത്മാവായിട്ടുതന്നെ അറിയുന്നു. ആർ?—മച്ഛിത്തത്വാദിപ്രകാരേണ എന്നെ ഭജിക്കുന്നവർതന്നെ.

തേഷാമേവാനുകംപാത്മമഹമജ്ഞാനജം തമഃ

നാശയാമ്യാത്മഭാവസ്ഥോ ജ്ഞാനദീപേനഭാസ്വതാ.

11

തേഷാം	അവരുടെ (ആ ഭക്തന്മാരുടെ)
അനുകമ്പാത്മം ഏവ	അനുഗ്രഹാത്മമായിട്ടുതന്നെ
അഹം	ഞാൻ
ആത്മഭാവസ്മി	അവരുടെ ബുദ്ധിയിലിരിക്കുന്നുകൊണ്ടു്
അജ്ഞാനജം	അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള

തമഃ	(സംസാരമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന) അന്ധ
	കാരത്തെ
ഭാസ്വതാ	പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന
ജ്ഞാനദീപേന	ജ്ഞാനമാകുന്ന ദീപത്താൽ
നാശയാമി	നശിപ്പിക്കുന്നു.

ആ ഭക്തന്മാരെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിത്തന്നെ ഞാൻ, അവരുടെ ബുദ്ധിയിലിരിക്കുകൊണ്ടു്, അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള സംസാരാന്ധകാരത്തെ, പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനമാകുന്ന ദീപത്താൽ നശിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അവയെങ്ങനെയാണു് ശ്രേയസ്സു ഭവിക്കുക എന്നിങ്ങനെയുള്ള ദയകൊണ്ടു മാത്രം ഞാൻ അവരുടെ അന്തഃകരണത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു്, അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള മിഥ്യാപ്രത്യയലക്ഷണമായ അവരുടെ മോഹാന്ധകാരത്തെ, വിവേകപ്രത്യയരൂപമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനദീപംകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കുന്നു. ഭക്തികൊണ്ടു സിദ്ധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഈശ്വരപ്രസാദമാകുന്ന അതിലെ എണ്ണ. ബ്രഹ്മചര്യാദി സാധനസംസ്കാരത്താലുണ്ടായിട്ടുള്ള പ്രജ്ഞ അതിലെ തിരിയാകുന്നു. അഭിനിവേശത്തോടുകൂടി മദ്ധ്യാനമാകുന്ന കാന്ദു (ദീപം നല്ല വണ്ണം പ്രകാശിക്കുന്നതിന്നു സഹായമായി) മന്ദമായി ഊതിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ആ ദീപത്തിന്നു് ആധാരം ലൗകികവിഷയങ്ങളിൽ വിരക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണമാകുന്നു. ആ ദീപം, വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചിട്ടുള്ളതും രാഗഭേഷാദി (ദുഷ്ടചായ) കളാൽ ബാധിക്കപ്പെടാത്തതും (നിവൃത്തസ്ഥാനീയമായതും) ആയ ചിത്തത്തിൽ സൂക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. നിത്യം ശീലിക്കപ്പെടുന്ന ഏകാഗ്രധ്യാനത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള സമ്യഗ്ദർശനത്താൽ ആ ദീപം സദാ പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടു്യിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനമാകുന്ന ദീപത്താലാണു് ഞാൻ ഭക്തന്മാരുടെ മോഹാന്ധകാരത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നതു്.

അജ്ഞന ഉവാച:

പരം ബ്രഹ്മ പരം ധാമ പവിത്രം പരമം ഭവാൻ
 പുരുഷം ശാശ്വതം ദിവ്യമാദിദേവമജം വിദ്മഃ. 12
 ആഹ്ലസ്താമൃഷയഃ സർവേ ഭേദേഷിന്നാരദസ്തഥാ
 അസിന്തേ ഭേദലോപ്യാസഃ സ്വയം ചൈവ ബ്രവീഷിമേ. 13

അജ്ഞാനൻ പറഞ്ഞു:

പരം ബ്രഹ്മ	പരബ്രഹ്മവും
പരം ധാമ	ഉത്തമമായ ആശ്രയവും
പരം പവിത്രം	ഉത്തമമായ പരിശുദ്ധവസ്തുവും
ഭവാനി (ഏവ)	(ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനായ) നിന്തിരുവടി തന്നെയാകുന്നു
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
തപഃ	നിന്തിരുവടിയെ
ശാശ്വതം	നിത്യനായും
ദിവ്യം	പ്രകാശസ്വരൂപിയായും
ആദിഭേദം	ഭേദമാർക്കുമായിരായും
അജം	ജന്മരഹിതനായും
വിദ്യം	സർവ്വവ്യാപിയായും
പുരുഷം	പുരുഷനായും
സർവ്വേ ധൃഷ്ടയഃ	സകല ധൃഷ്ടിമാരും
ആഹുഃ	പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ഭേവർഷിഃ നാരദഃ	ഭേവർഷിയായ നാരദനും
അസിതഃ	അസിതന്നെ ധൃഷ്ടിയും
ഭേവലഃ	ഭേവലൻ എന്ന ധൃഷ്ടിയും
വ്യാസഃ	വ്യാസൻ എന്ന ധൃഷ്ടിയും
(ആഹുഃ)	പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്
സ്വയം ച	നിന്തിരുവടിയും
മേ	എന്നോട്
(തഥാ) ഏവ	
ബ്രഹ്മീഷി	അപ്രകാരംതന്നെ പറയുന്നു.

പരബ്രഹ്മവും, ഉത്തമമായ ആശ്രയവും, ഉത്തമമായ പരിശുദ്ധ വസ്തുവും, ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനായ അങ്ങുതന്നെയാകുന്നു. സകല ധൃഷ്ടിമാരും അങ്ങയെ (നിന്തിരുവടിയെ) നിത്യനെന്നും, പ്രകാശസ്വരൂപിയെന്നും, ഭേദകൾക്കുമായിട്ടുള്ളവെന്നും, ജന്മരഹിതനെന്നും, സർവ്വവ്യാപിയെന്നും, പുരുഷനെന്നും പറയുന്നു. ഭേവർഷിയായ നാരദനും, അസിതൻ, ഭേവലൻ, വ്യാസൻ എന്നീ മഷർഷിമാരും അപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അങ്ങും എന്നോട് അപ്രകാരംതന്നെ പറയുന്നു.

[ശം-ഭാ] പരം ബ്രഹ്മം=പരമാത്മാ; പരം ധാമം=പരമായ
തേജസ്സ്; പവിത്രം=പാവനം; പരമം=പ്രകൃഷ്ടം. ശേഷം
സ്വഷ്ടം.

സർവ്വമേതദൃതം മന്യേ യന്മാം വദസി കേശവ
ന ഹി തേ ഗേവൻ വ്യക്തിം വിദ്യദ്വേവാ ന ഭാനവാഃ 14

ഹേ കേശവ	അല്ലയോ കേശവ
മാം (പ്രതി)	എന്നോടു്
യത്	(അങ്ങനെയൊണ് പരബ്രഹ്മം എന്നി ങ്ങനെ) യാതൊന്നും
വദസി	അങ്ങ പറയുന്നവോ
ഏതത് സർവ്വം	ഇതെല്ലാം (ഋഷിമാരും അങ്ങും പറ ഞ്ഞിട്ടുള്ളതെല്ലാം)
ഋതം	സത്യം എന്നു്
മന്യേ	ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു
ഹേ ഗേവൻ	അല്ലയോ ഗേവാന്തേ
തേ വ്യക്തിം	അങ്ങയുടെ അവതാരമഹിമയെ
ദേവാഃ	ദേവന്മാർ
ന വിദ്ഃ	അറിയുന്നില്ല
ഭാനവാഃ	ഭാനവന്മാരും
ന ഹി	അറിയുന്നില്ല.

അല്ലയോ കേശവാ, നിന്തിരുവടി എന്നോടു പറയുന്നതെല്ലാം
വാസ്തവമാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, ഹേ,
ഗേവൻ, അങ്ങയുടെ അവതാരമഹിമയെ ദേവന്മാരും ഭാനവ
ന്മാരും അറിയുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ഋഷിമാരും നിന്തിരുവടിയും എന്നോടു പറഞ്ഞ
തെല്ലാം സത്യമാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ
അങ്ങയുടെ പ്രഭാവത്തെ (നിരുപാധികസ്വഭാവത്തെ) ദേവ
ന്മാരും ഭാനവന്മാരും അറിയുന്നില്ല. (അങ്ങയുടെ രൂപം
ദേവാദികൾക്കുംകൂടി ദൃഢ്വീജേന്മയുമായിരിക്കുമ്പോൾ പിന്നെ
മനുഷ്യരുടെ കഥയെന്താണു് എന്നു താൽപര്യം.)

യാതൊന്നു ഹേതുവായിട്ടാണു് അങ്ങു് ദേവാദികൾക്കു
മാദിയായി വേിക്കുന്നതു് അതു ഹേതുവായിട്ടു്—

സ്വയമേവാത്മനാത്മാനം വേത്ഥ തപഃ പുരുഷോത്തമ
 ഭൂതഭാവന ഭൂതേശ ദേവദേവ ജഗത്പതേ.

15

ഹേ പുരുഷോത്തമ	അല്ലയോ പുരുഷോത്തമ,
ഹേ ഭൂതഭാവന	അല്ലയോ ഭൂതേശ്വരാദിക (ഭൂതങ്ങളെ ഉൽപാദിപ്പിക്കുന്നവനേ)
ഹേ ഭൂതേശ	അല്ലയോ സകലപ്രാണികൾക്കും നിയന്താവായിട്ടുള്ളവനേ
ഹേ ദേവദേവ	ആദിത്യാദി ദേവന്മാരെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന ഹേ ദേവ
ഹേ ജഗത്പതേ	അല്ലയോ വിശ്വപാലക
സ്വയം ഏവ	നിന്തിരുവടിതന്നെ
ആത്മാനം	നിന്തിരുവടിയെ
ആത്മനാ ഏവ	നിന്തിരുവടിയാൽത്തന്നെ (സാധനാ
തപഃ	ന്തരം കൂടാതെ)
വേത്ഥ	നിന്തിരുവടി അറിയുന്നു.

അല്ലയോ പുരുഷോത്തമ, അല്ലയോ ഭൂതേശ്വരാദിക, സകല പ്രാണികൾക്കും നിയന്താവായിരിക്കുന്നവനേ, ആദിത്യാദി ദേവന്മാരെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന ഹേ ദേവ, അല്ലയോ വിശ്വപാലക, നിന്തിരുവടിയെ, നിന്തിരുവടിതന്നെ, നിന്തിരുവടിയാൽത്തന്നെ അറിയുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിന്തിരുവടിയെ (നിരപാധികമായ രൂപത്തെ) നിന്തിരുവടിതന്നെ, നിന്തിരുവടിയാൽത്തന്നെ (വിഷയം കൂടാതെ പ്രത്യക്ഷേന) അറിയുന്നു. നിന്തിരുവടി എങ്ങനെ യുള്ളവനാകുന്നു?—നിന്തിരുവടി നിരതിശയജ്ഞാനൈശ്വര്യ ബലാദിശക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനാകുന്നു.

വക്ത്രമഹസ്യശേഷേണ ദിവ്യം ഹൃദാത്മവിഭൂതയഃ
 യാദിച്ഛിഭൂതിഭീർല്ലോകാനിമാംസ്ത്വം വ്യാപ്യ തിഷ്ഠസി. 16

(യാഃ) ദിവ്യം ഹി	അങ്ങയുടെ അതുളതമായ യാതൊരു
ആത്മവിഭൂതയഃ	വിഭൂതിരൂപങ്ങളാണുള്ളതു്
യാദിഃ വിഭൂതിഭിഃ	യാതൊരു വിഭൂതിരൂപങ്ങളാൽ
ഇമാൻ ലോകാൻ	ഈ ലോകങ്ങളെ
വ്യാപ്യ	വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു്

തിഷ്ഠസി	അങ്ങ നില്ക്കുന്നുവോ
(താഃ)	അവയെ
അശേഷേണ	മുഴുവനും
വക്ത്രം	പറയുന്നതിന്നു്
ത്വം	അങ്ങു് (തന്നെ)
അഹ്സി	യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

യാതൊരു വിഭൂതിരൂപങ്ങളാൽ ഈ ലോകങ്ങളെ വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു് അങ്ങ നില്ക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അതുതമായ അങ്ങയുടെ വിഭൂതിരൂപങ്ങളെ മുഴുവനും പറയുന്നതിന്നു് അങ്ങ തന്നെ യോഗ്യനായിരിക്കുന്നു.

കഥം വിദ്യാമഹം യോഗിംസ്ത്വം സദാ പരിചിന്തയൻ
കേഷ്യ കേഷ്യ ച ഭാവേഷ്യ ചിന്തോസി ഭഗവന്തയാ. 17

ഹേ യോഗിൻ	സകല ഐശ്വര്യങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഹേ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ
അഹം	ഞാൻ
കഥം	എങ്ങനെ (എന്തെല്ലാം വിഭൂതികളാൽ)
സദാ	എപ്പോഴും
പരിചിന്തയൻ	ധ്യാനിക്കുന്നവനായി
ത്വം	അങ്ങയെ
വിദ്യാം	അറിയും
ഹേ ഭഗവൻ	അല്ലയോ ഭഗവാനേ
കേഷ്യ കേഷ്യ ച ഭാവേഷ്യ	ഏതേതു പദാർത്ഥങ്ങളിൽ
മയാ	എന്നാൽ
ചിന്ത്യഃ അസി	അങ്ങ ധ്യാനിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

സകല ഐശ്വര്യങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ, ഞാൻ അങ്ങയെ, സദാ എങ്ങനെ (എന്തെല്ലാം വിഭൂതിഭേദങ്ങളോടുകൂടി) ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു് അറിയും? അല്ലയോ ഭഗവാനേ, ഏതേതു പദാർത്ഥങ്ങളിൽ അങ്ങു് എന്നാൽ ധ്യാനിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു?

വിസ്തരേണാത്മനോ യോഗം വിഭൂതിം ച ജനാർദ്ദന
ഭൂയഃ കഥയ തൃപ്തീർഹി ശൃണവതോ നാസ്തി മേമൃതം. 18

ഹേ ജനാർദ്ദന	അല്ലയോ ജനാർദ്ദന
ആത്മനഃ	അങ്ങയുടെ
യോഗം.	യോഗത്തേയും (സർവ്വജ്ഞത്വസർവ്വശക്തി ത്വാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യോഗൈശ്വര്യത്തേയും)
വിഭൃതിം ച	വിഭൃതിയേയും
വിസ്താരേണ	വിസ്താരമായി
ഭൂയഃ	ഇനിയും
കഥയ	പറഞ്ഞാലും
ഹി	എന്തെന്നാൽ
അമൃതം	അമൃതരൂപമായിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ വാക്യത്തെ
ശൃണുതഃ മേ	കേൾക്കുന്ന എനിക്കു്
തൃപ്തിഃ	തൃപ്തി (അലംബ്യധി)
ന അസ്തി	ഇല്ല.

അല്ലയോ ജനാർദ്ദന, അങ്ങയുടെ യോഗത്തേയും വിഭൃതിയേയും വിസ്താരമായി ഇനിയും പറഞ്ഞാലും. എന്തെന്നാൽ, അമൃതരൂപമായിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ വാക്യത്തെ കേൾക്കുന്ന എനിക്കു തൃപ്തിയില്ല.

[ശം.ഭാ] അങ്ങയുടെ യോഗൈശ്വര്യശക്തിവിശേഷത്തേയും, വിഭൃതിയേയും, ധ്യാനിക്കപ്പെടേണ്ട പദാർത്ഥങ്ങളേയും, വിസ്താരമായി ഇനിയും പറഞ്ഞാലും. ഭൂയഃ കഥയ=മുൻപേ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഇനിയും പറഞ്ഞാലും. തൃപ്തിഃ....അമൃതം=എന്തെന്നാൽ, അങ്ങയുടെ മുഖത്തിൽനിന്നുവരുന്ന വാക്യാമൃതത്തെ കേൾക്കുന്ന എനിക്കു തൃപ്തിയുണ്ടാകുന്നില്ല. ജനാർദ്ദനൻ—ദേവന്മാരുടെ പ്രതിപക്ഷക്കാരായ അസുരന്മാരെ നരകത്തിലേക്കു് അയയ്ക്കുന്നവനാകയാൽ ജനാർദ്ദനൻ; അല്ലെങ്കിൽ, ലൗകികമായ അഭ്യുദയത്തിനും മോക്ഷത്തിനും വേണ്ടി സകലജനങ്ങളാലും പ്രാർത്ഥിക്കപ്പെടുന്നവനാകയാൽ ജനാർദ്ദനൻ.

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

ഹന്ത തേ കഥയിഷ്ടാമി ദിവ്യാ ഹൃത്മചിഭൂതയഃ
പ്രാധാന്യതഃ കരുശ്രേഷ്ഠ നാസ്ത്യന്തോ വിസ്തരസ്യ മേ. 19

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹന്ത ഹേ കരുശ്രേഷ്ഠേ	അല്ലയോ കരുശ്രേഷ്ഠ (അജ്ഞന)
തേ	നിനക്കു്
ദിവ്യാഃ	അതുഭൂതങ്ങളായ
(യാഃ) ആത്മവിഭൂതയഃ	എന്റെ യാവചീല വിഭൂതിരൂപങ്ങളാണുള്ളതു്
(താഃ)	അവയെ
പ്രാധാന്യതഃ	പ്രധാനമായിട്ടു്
കഥയിഷ്യാമി	ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം.
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
മേ	എന്റെ
വിസ്തരസ്യ	വിഭൂതികളുടെ വിസ്താരത്തിന്നു്
അന്തഃ	അവസാനം.
ന അസ്തി	ഇല്ല.

അല്ലയോ അജ്ഞന, (ദയയ്ക്കു പാത്രീഭൂതനായിരിക്കുന്ന) നിനക്കു് അതുഭൂതങ്ങളായ എന്റെ വിഭൂതിരൂപങ്ങളിൽ മുഖ്യമായിട്ടുള്ളവയെ ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ എന്റെ വിഭൂതികളുടെ വിസ്താരത്തിന്നു് അവസാനമില്ല.

[ശം-ഭാ] ഹന്ത=ഇപ്പോൾ; ദിവ്യാഃ ആത്മവിഭൂതയഃ (യാഃ താഃ) പ്രാധാന്യതഃ തേ കഥയിഷ്യാമി=ദിവ്യങ്ങളായുള്ള എന്റെ വിഭൂതികളെ പ്രധാനമായിട്ടു് — അതാതു ദിക്കിൽ (അവസ്ഥയിൽ) പ്രധാനമായിട്ടുള്ളവയെ—ഞാൻ നിനക്കു പറഞ്ഞുതരാം. എന്നാൽ അവയെ മുഴുവൻ പറയുവാൻ നൂറു വർഷം കൊണ്ടുകൂടി സാധിക്കുന്നതല്ല. ഹി=എന്തെന്നാൽ, മേ വിസ്തരസ്യ അന്തഃ ന അസ്തി=എന്റെ വിഭൂതികളുടെ വിസ്താരത്തിന്നു അവസാനമില്ല.

അഹമാത്മാ ഗുഡാകേശ സർവ്വഭൂതാശയസ്ഥിതഃ

അഹമാദിശ്ച മധ്യം ച ഭൂതാനാമന്ത ഏവ ച.

20

ഹ ഗുഡാകേശ

നിന്നുടെ ജയിച്ചിരിക്കുന്ന അല്ലയോ അജ്ഞന

സർവ്വഭൂതാശയസ്ഥിതഃ (സർവ്വജ്ഞത്വംഗി ഗുണങ്ങളോടുകൂടി നിയന്ത്രിതവായി) സകല പ്രാണികളുടേ യുക്തഃകരണത്തിലിരിക്കുന്ന

ആത്മാ	പരമാത്മാ
അഹം	ഞാൻ (ആകുന്നു)
ഭൂതാനാം	പ്രാണികൾക്കു്
ആദിഃ ച	ആദിയും (ജനയിതാവും)
മധ്യം ച	സ്ഥിതിയും (രക്ഷകനും)
അന്തഃ ച	അവസാനവും (സംഹാരകർത്താവും)
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെ (ആകുന്നു).

അല്ലയോ അജ്ഞന, സകലപ്രാണികളുടേയും അന്തഃകരണത്തിൽ സർവ്വജ്ഞത്വംഗിഗുണങ്ങളോടുകൂടി നിയന്ത്രിതവായിരിക്കുന്ന പരമാത്മാ ഞാനാകുന്നു. സകല പ്രാണികളുടേയും ആദിയും മധ്യവും അവസാനവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. (സകല ഭൂതങ്ങൾക്കും ജന്മാദിഹേതുവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] ഗുഡാകേശ—ഗുഡാകാ = നിദ്ര; അതിന്റെ ഹൃദയം—നിദ്രയെ ജയിച്ചിരിക്കുന്നവനെന്നർത്ഥം. ഘനകേശൻ എന്നും അർത്ഥമുണ്ടു്; ഹേ ഗുഡാകേശ; ഞാൻ സകലഭൂതങ്ങളുടേയും ഹൃദയത്തിലിരിക്കുന്ന നിത്യം ധ്യാനിക്കപ്പെടേണ്ട പ്രത്യഗാത്മാവാകുന്നു; അതിന്നു ശക്തിയില്ലാത്തവർ ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന ഭാവങ്ങളിൽ എന്നെ ചിന്തിക്കേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ഞാൻ സകല ഭൂതങ്ങൾക്കും (ഉൽപത്തി) കാരണവും സ്ഥിതിയും ലയവുമായും ഇപ്രകാരമാണു് എന്നെ ധ്യാനിക്കേണ്ടതു്.

ആദിത്യാനാമഹം വിഷ്ണുജ്ഞാതിഷാം രവിരംശുമാൻ

മരീചിർമ്മരുതാമസ്മി നക്ഷത്രാണാമഹം ശശീ. 21

ആദിത്യാനാം	ദാദശാദിത്യന്മാരിൽ
വിഷ്ണുഃ	വിഷ്ണു എന്ന ആദിത്യൻ
അഹം	ഞാനാകുന്നു
ജ്യോതിഷാം	പ്രകാശമുള്ളവയിൽ
അംശുമാൻ	വിശ്വമെല്ലാം നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന രശ്മികളോടുകൂടിയ

രവിഃ	സൂര്യൻ
(അഹം)	ഞാനാകുന്നു
മരുതാം	(സപ്ത) മരുതുകളിൽ (സപ്തവായുക്കളിൽ)
മരീചിഃ	മരീചി
അഹം അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
നക്ഷത്രാണാം	നക്ഷത്രങ്ങളിൽ
ശശീ	ചന്ദ്രൻ
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

ഓദശാദിത്യന്മാരിൽ വിഷ്ണുവെന്ന ആദിത്യൻ ഞാനാകുന്നു. പ്രകാശമുള്ളവയിൽ എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന (വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന) രശ്മികളോടുകൂടിയ സൂര്യനും, നക്ഷത്രങ്ങളിൽ ചന്ദ്രനും ഞാൻതന്നെ. സപ്തമരുതുകളിൽ മരീചി എന്ന മരുതു ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] മരുതാം—മരുതു് എന്ന ദേവതാഭേദങ്ങളിൽ. ശേഷം സ്തവ്യം.

വേദാനാം സാമവേദോസ്തി ദേവാനാമസ്മി വാസവഃ
ഇന്ദ്രിയാണാം മനശ്ചാസ്മി ഭൂതാനാമസ്മി ചേതനാ. 22

വേദാനാം	വേദങ്ങളിൽ
സാമവേദഃ	സാമവേദം
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ദേവാനാം	ദേവന്മാരിൽ
വാസവഃ	ഇന്ദ്രൻ
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ഇന്ദ്രിയാണാം	ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽ
മനഃ ച	മനസ്സും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ഭൂതാനാം	പ്രാണികളിൽ
ചേതനാ	ജ്ഞാനശക്തി
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

വേദങ്ങളിൽ സാമവേദവും, ദേവന്മാരിൽ ഇന്ദ്രനും, ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽ മനസ്സും, ഭൂതങ്ങളിൽ ജ്ഞാനശക്തിയും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഇന്ദ്രിയാണാം മനഃ അസ്തി=ചക്ഷരാദി ഏകാദശ ഇന്ദ്രിയങ്ങളിൽവെച്ചു സങ്കല്പവികല്പാത്മകമായ മനസ്സ് ഞാനാകുന്നു. ചേതനാ=കാര്യകാരണസംഘാതത്തിൽ അഭിവ്യക്തമായിരിക്കുന്ന ബുദ്ധിയുടെ വൃത്തി. ശേഷം സ്സഷ്ടം.

അദ്രാണാം ശംകരശ്ചാസ്തി വിത്തേശോ യക്ഷരക്ഷസാം
വസുനാം പാവകശ്ചാസ്തി മേരുഃ ശിവരിണാമഹം. 23

അദ്രാണാം	പതിനൊന്നു അദ്രന്മാരിൽ
ശംകരഃ ച	ശങ്കരൻ എന്നു പേരായ അദ്രൻ
അസ്തി	ഞാനാകുന്നു
യക്ഷരക്ഷസാം	യക്ഷന്മാരും രാക്ഷസന്മാരുമായവരിൽ
വിത്തേശഃ	കബേരൻ
(അസ്തി)	ഞാനാകുന്നു
വസുനാം	അഷ്ടവസുക്കളിൽ
പാവകഃ ച	അഗ്നി
അസ്തി	ഞാനാകുന്നു
ശിവരിണാം	പവ്വതങ്ങളിൽ
മേരുഃ	മേരുപവ്വതം.
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

പതിനൊന്നു അദ്രന്മാരിൽ ശങ്കരനെന്ന അദ്രനും, യക്ഷരാക്ഷസന്മാരിൽ കബേരനും, അഷ്ടവസുക്കളിൽ അഗ്നിയും, പവ്വതങ്ങളിൽ മേരുപവ്വതവും ഞാനാകുന്നു.

പുരോധസാം ച മുഖ്യം മാം വിദ്ധി പാതം ബൃഹസ്പതിം
സേനാനീനാമഹം സ്തന്ദഃ സരസാമസ്മി സാഗമഃ. 24

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അർജ്ജുന
പുരോധസാം	പുരോഹിതന്മാരിൽ
മുഖ്യം	ശ്രേഷ്ഠനായ
ബൃഹസ്പതിം	(ദേവഗുരുവായ) ബൃഹസ്പതിയായി
മാം	എന്നെ
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലു.
സേനാനീനാം	സേനാപതികളിൽ
അഹം	ഞാൻ

സ്തനഃ	(ദേവസേനാധിപനായ) സുബ്രഹ്മണ്യനാകുന്നു
സരസം	ജലാശയങ്ങളിൽ
സാഗരഃ ച	സമുദ്രവും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, പുരോഹിതന്മാരിൽ എന്നെ ബൃഹസ്പതിയായറിഞ്ഞാലും. സേനാപതിമാരിൽ ഞാൻ സുബ്രഹ്മണ്യനാകുന്നു. ജലാശയങ്ങളിൽ സമുദ്രവും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] പുരോധസാം....ബൃഹസ്പതിം=എന്നെ രാജപുരോഹിതന്മാരിൽ പ്രധാനനായ ബൃഹസ്പതിയായറിഞ്ഞാലും. എന്തെന്നാൽ അദ്ദേഹം ഇന്ദ്രന്റെ പുരോഹിതനാകയാൽ മുഖ്യനാകുന്നു. സരസം സാഗരഃ അസ്മി=ദേവന്മാർ കഴിച്ചിട്ടുള്ള ജലാശയങ്ങളിൽ സമുദ്രം ഞാനാകുന്നു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

മഹർഷീണം. ഭൃഗുരഹം ഗിരാംസ്മേകമക്ഷരം
യജ്ഞാനാം ജപയജ്ഞാസ്മി സ്ഥാവരാണാം ഹിമാലയഃ. 25

മഹർഷീണം	മഹർഷിമാരിൽ
ഭൃഗുഃ	ഭൃഗുമഹർഷി
അഹം	ഞാനാകുന്നു
ഗിരാം	പദാത്മികങ്ങളായ വാക്കുകളിൽ
ഏകം അക്ഷരം	ഏകാക്ഷരമായ 'ഓം' കാരപദം
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
യജ്ഞാനാം	യജ്ഞങ്ങളിൽ
ജപയജ്ഞഃ	ജപയജ്ഞവും.
സ്ഥാവരാണാം	സ്ഥാവരങ്ങളിൽ
ഹിമാലയഃ	ഹിമവാൻപർവ്വതവും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

മഹർഷിമാരിൽ ഭൃഗുമഹർഷി ഞാനാകുന്നു. പദാത്മികങ്ങളായ വാക്യങ്ങളിൽ ഏകാക്ഷരമായ 'ഓം' കാരപദം ഞാനാകുന്നു. യജ്ഞങ്ങളിൽ ജപയജ്ഞവും, സ്ഥാവരങ്ങളിൽ ഹിമവാൻ പർവ്വതവും ഞാനാകുന്നു.

അശ്വതഥഃ സർവ്വവൃക്ഷാണാം ദേവർഷീണാം ച നാരദഃ
ഗന്ധർവാണാം പിത്രാമഃ സിദ്ധാണാം കപിലോ മുനീഃ. 26

ഉച്ചൈഃശ്രവസമശ്വാനാം വിദ്ധി മാമമൃതോത്സവം
ഐരാവതം ഗജേന്ദ്രാണാം നരാണാം ച നരാധിപം. 27

സർവ്വവൃക്ഷാണാം	സകല വൃക്ഷങ്ങളിൽ
അശ്വതഥഃ	അശ്വതഥവൃക്ഷവും.
ദേവർഷീണാം	ദേവർഷിമാരിൽ
നാരദഃ ച	നാരദമഹർഷിയും.
ഗന്ധർവാണാം	ഗന്ധർവന്മാരിൽ
പിത്രാമഃ	പിത്രാമൻ എന്ന ഗന്ധർവനും.
സിദ്ധാണാം	സിദ്ധന്മാരിൽ (ജനിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ പരമാർത്ഥ തത്ത്വജ്ഞന്മാരായവരിൽ)
കപിലഃ മുനീഃ	കപിലൻ എന്ന മുനിയും.
(അസ്തി)	ഞാനാകുന്നു
അശ്വാനാം	കുതിരകളിൽ
അമൃതോത്സവം	അമൃതമഥനത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച
ഉച്ചൈഃശ്രവസം	ഉച്ചൈഃശ്രവസ്സു് എന്ന കുതിരയായും.
ഗജേന്ദ്രാണാം	ശ്രോഷ്ടമാകുന്ന ആനകളിൽ
ഐരാവതം	(അമൃതമഥനത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച) ഐരാവതമെന്ന ആനയായും.
നരാണാം	മനുഷ്യരിൽ
നരാധിപം ച	രാജാവായും.
മം	എന്നെ
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

സകല വൃക്ഷങ്ങളിൽ അശ്വതഥവൃക്ഷവും, ദേവർഷിമാരിൽ നാരദമഹർഷിയും, ഗന്ധർവന്മാരിൽ പിത്രാമെന്ന ഗന്ധർവനും, സിദ്ധന്മാരിൽ കപിലൻ എന്ന മുനിയും ഞാനാകുന്നു. കുതിരകളിൽ അമൃതമഥനത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച ഉച്ചൈഃശ്രവസ്സെന്ന കുതിരയായും, ഗജേന്ദ്രന്മാരിൽ ഐരാവതമെന്ന ആനയായും, മനുഷ്യരിൽ രാജാവായും എന്നെ അറിഞ്ഞാലും.

[ശം-30] സിദ്ധാണം = ജന്മനാതന്നെ ധർമ്മജ്ഞാനത്തെ രാഗൈശ്വര്യവാനിശ്ചയത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവരിൽ; ഐരാവതം = ഇരാവതിയുടെ പുത്രനായ ഗജശ്രോഷൻ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ആയുധാനാമഹം വ്രജം ധേനുനാമസ്മി കാമധുകി
പ്രജനശ്ചാസ്മി കന്ദപ്പഃ സപ്താണാമസ്മി വാസുകിഃ. 28

അനന്തശ്ചാസ്മി നാഗാനാം വരുന്നോ യാദസോമഹം
പിതൃണാമര്യമാ ചാസ്മി യമഃ സംയമതാമഹം. 29

ആയുധാനാം	ആയുധങ്ങളിൽ
വ്രജ	വ്രജായുധം
അഹം	ഞാനാകുന്നു
ധേനുനാം	പശുക്കളിൽ
കാമധുകി	കാമധേനു
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
പ്രജനഃ	പ്രജോൽപത്തിക്കു കാരണമായ
കന്ദപ്പഃ	കാമൻ (മന്ദഥൻ)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
സപ്താണം	സപ്തങ്ങളിൽ (വിഷ്വതോടുക്കുടിയവ യിൽ)
വാസുകിഃ ച	വാസുകി എന്ന സപ്തരാജനും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
നാഗാനാം	നാഗങ്ങളിൽ (വിഷമില്ലാത്തവയിൽ)
അനന്തഃ ച	നാഗരാജനായ ശേഷൻ
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
യാദസാം	ജലജന്തുക്കളിൽ (ജലത്തിൽ സഞ്ചരി ക്കുന്നവരിൽ)
വരണഃ	രാജാവായ വരണൻ
അഹം	ഞാനാകുന്നു
പിതൃണം	പിതൃക്കളിൽ
അര്യമാ ച	പിതൃരാജാവായ അര്യമനും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
സംയമതാം	നിയമത്തെ ചെയ്യുന്നവരിൽ (ഭണ്ഡി പ്പിക്കുന്നവരിൽ)
യമഃ	യമൻ
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

ആയുധങ്ങളിൽ വ്രജായുധവും, പശുക്കളിൽ കാമധേനുവും,
പ്രജോൽപത്തിക്കു ഹേതുവായ മന്ദഥനും, സപ്തങ്ങളിൽ രാജാ

വായ വാസുകിയും, നാഗങ്ങളിൽ രാജാവായ ശേഷനും, ജലസഞ്ചാരികളിൽ രാജാവായ വരുണനും, പിതൃക്കളിൽ രാജാവായ അര്യമനും, സംയമനം ചെയ്യുന്നവരിൽ യമനും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] വ[ജം=ദധീപിയുടെ എല്ലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട വ[ജായുധം; കാമധുക്=സകലകാമങ്ങളേയും സാധിപ്പിക്കുന്ന വസിഷ്ഠമഹർഷിയുടെ കാമഘനം; അല്ലെങ്കിൽ, ധാരാളം പാൽ തരുന്ന ഏതെങ്കിലും പശു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

പ്രഹ്ലാദശ്വാസ്മി ദൈത്യാനാം കാലഃ കലയതാമഹം
മൃഗാണാം ച മൃഗേന്ദ്രാഹം വൈനതേയശ്ച പക്ഷിണാം. 30

ദൈത്യാനാം	ദൈത്യന്മാരിൽ
പ്രഹ്ലാദഃ ച	പ്രഹ്ലാദൻ
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
കലയതാം	ഗണനം ചെയ്യുന്നവരിൽ
കാലഃ	കാലം
അഹം	ഞാനാകുന്നു
മൃഗാണാം	മൃഗങ്ങളിൽ
മൃഗേന്ദ്രഃ ച	മൃഗരാജാവായ സിംഹവും
പക്ഷിണാം	പക്ഷികളിൽ
വൈനതേയഃ ച	പക്ഷിരാജാവായ ഗരുഡനും
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

ദൈത്യന്മാരിൽ പ്രഹ്ലാദനും, ഗണനം ചെയ്യുന്നവരിൽ കാലവും, മൃഗങ്ങളിൽ മൃഗരാജാവായ സിംഹവും, പക്ഷികളിൽ ഗരുഡനും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ദൈത്യാനാം=ദിതിവംശത്തിൽ ജനിച്ചവരിൽ; മൃഗേന്ദ്രഃ=സിംഹം, അല്ലെങ്കിൽ പുലി; വൈനതേയഃ=വിനതാപുത്രനായ ഗരുഡൻ (ഗരുഡൻ).

പവനഃ പവതാമസ്മി രാജഃ ശസ്ത്രതാമഹം

ത്വഷാണാം മകരശ്വാസ്മി ശ്വാതസ്മി ജാഹവീ. 31

പവതാം	പരിശുദ്ധിയെ ചെയ്യുന്ന വസ്തുക്കളിൽ (വേഗമുള്ള വസ്തുക്കളിൽ)
പവനഃ	വായു

അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ശസ്ത്രതാം.	ആയുധം ധരിച്ച ശൂരന്മാരിൽ
രാമഃ	രാമൻ (ദശരഥപുത്രൻ)
അഹം.	ഞാനാകുന്നു
ത്വഷാണാം.	മത്സ്യങ്ങളിൽ.
മകരഃ ച	മകരമത്സ്യം.
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
സ്രോതസാം.	നദികളിൽ (പ്രവാഹോദകങ്ങളിൽ)
ജാഹ്നവി	ഗംഗാനദി (ഭാഗീരഥി)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു.

പരിശുദ്ധിയെ ചെയ്യുന്ന വസ്തുക്കളിൽ വായു ഞാനാകുന്നു. ആയുധം ധരിച്ച ശൂരന്മാരിൽ രാമൻ ഞാനാകുന്നു. മത്സ്യങ്ങളിൽ മകരമത്സ്യവും, നദികളിൽ ഗംഗാനദിയും ഞാനാകുന്നു.

സഗ്ഗാണാമാദിരന്തശ്ച മധ്യം ചൈവോഹമജ്ജന
അധ്യാത്മവിദ്യാ വിദ്യാനാം വാദഃ പ്രവതോമഹം.

32

ഹേ അജ്ജന	അല്ലയോ അജ്ജന
സഗ്ഗാണാം.	ആകാശാദി സൃഷ്ടികളിൽ
ആദിഃ	ഉൽപത്തിയും.
മധ്യം ച	സ്ഥിതിയും.
അന്തഃ ച	അവസാനവും (നാശവും)
അഹം.	ഞാനാകുന്നു
വിദ്യാനാം.	വിദ്യകളിൽ
അധ്യാത്മവിദ്യ	ആത്മസ്വരൂപത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന വിദ്യയും.
പ്രവതോ.	വാദിക്കുന്നവരിൽ
വാദഃ	വാദവും.
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ജന, ആകാശാദിസൃഷ്ടികളുടെ ഉൽപത്തിയും, സ്ഥിതിയും നാശവും ഞാനാകുന്നു. വിദ്യകളിൽ ആത്മസ്വരൂപത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന വിദ്യയും, വാദിക്കുന്നവരിൽ വാദവും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] സഗ്ഗാണാം....അഹം—ഞാൻ സൃഷ്ടികളുടെ ഉൽപത്തിയും സ്ഥിതിയും ലയവും ആകുന്നു. 'അഹമാദിശ്ച മധ്യഞ്ച ഭൂതനാമന്ത ഏവ ച' (അ. 10, ശ്ലോ. 20) എന്നിങ്ങനെ ആദ്യം ജീവാധിഷ്ഠിതന്മാരായ ഭൂതങ്ങളെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. എന്നാൽ ഇവിടെ ഇപ്പോൾ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് സകലസൃഷ്ടികളേയുമുദ്ദേശിച്ചാകുന്നു. വിദ്യകളിൽ ആത്മവിഷയമായ വിദ്യ പ്രധാനമാകുന്നു; എന്തെന്നാൽ, അതിന്റെ പ്രയോജനം മോക്ഷമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അദ്ധ്യാത്മ വിദ്യ ഞാനാകുന്നു. വാദിക്കുന്നവരിൽ വാദം പ്രധാനമാകുന്നു; എന്തെന്നാൽ, വാദം അർത്ഥനിർണ്ണയത്തെ ചെയ്യുന്നതിനു ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ അത് (=വാദം) ഞാനാകുന്നു. 'പ്രവദതാം' എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് വാദം, ജല്പം, വിതണ്ഡാ എന്നിങ്ങനെ പ്രവക്തൃഭാരേണ പലവിധ വദനഭേദങ്ങൾ എന്നർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അവയിൽ വാദം, അർത്ഥനിർണ്ണയത്തിനു ഹേതുവാകയാൽ, 'പ്രധാനമാകുന്നു.

അക്ഷരാണാമകാരോസ്ഥി ദ്വന്ദ്വഃ സാമാസികസ്യ ച

അഹമേവാക്ഷയഃ കാലോ ധാതാഹം വിശ്വതോമുഖഃ 33

അക്ഷരാണാം	അക്ഷരങ്ങളിൽ (വർണ്ണങ്ങളിൽ)
അകാരഃ	'അ' എന്ന അക്ഷരം
അസ്ഥി	ഞാനാകുന്നു
സാമാസികസ്യ	സമാസസമൂഹങ്ങളിൽ
ദ്വന്ദ്വഃ	ദ്വന്ദ്വം എന്ന സമാസവും
അക്ഷയഃ	ക്ഷയമില്ലാത്ത (പ്രവാഹരൂപമായിരിക്കുന്ന)
കാലഃ ച	കാലവും
അഹം	ഞാൻ (ആകുന്നു)
ധാതാ	കർമ്മഫലങ്ങളെ കൊടുക്കുന്ന
വിശ്വതോമുഖഃ	പരസ്പരമുഖബ്രഹ്മാവു് (സർവ്വതോമുഖനും)
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

അക്ഷരങ്ങളിൽ 'അ' എന്ന എന്ന അക്ഷരം ഞാനാകുന്നു. സമാസസമൂഹങ്ങളിൽ ദ്വന്ദ്വമെന്ന സമാസം ഞാനാകുന്നു. പ്രവാഹരൂപമായിരിക്കുന്ന കാലവും ഞാനാകുന്നു. സർവ്വകർമ്മ

ഫലങ്ങളുടേയും വിധാതാവായിരിക്കുന്ന സർവ്വഭൗമവനം ഞാൻതന്നെ.

[ശം-ഭാ] 'കാലഃ' എന്ന ശബ്ദത്തിന്നു ക്ഷണം (=കാലത്തിന്റെ സൂക്ഷ്മപരിമാണം) എന്നോ, അല്ലെങ്കിൽ കാലത്തിന്നും കൂടി കാലമായിരിക്കുന്ന പരമേശ്വരനെന്നോ അർത്ഥം ധരിക്കാം. ധാതാ=കർമ്മഫലത്തിന്റെ വിധാതാ; വിശ്വഭൗമവഃ=സർവ്വഭൗമവൻ.

മൃത്യുഃ സർവ്വഹരശ്ചാഹമുത്ഭവശ്ച ഭവീഷ്യതാം.

കീർത്തിഃ ശ്രീർത്ഥാക് ച നാരീണാം സ്മൃതിർമ്മേധാ ഗൃതിഃ

ക്ഷമാ. 34

സർവ്വഹരഃ	(സംഹാരകന്മാരിൽവെച്ചു) സകലത്തേയും നശിപ്പിക്കുന്ന
മൃത്യുഃ ച	മൃത്യുവും
ഭവീഷ്യതാം	വരുവാൻ പോകുന്ന പ്രാണികളുടെ
ഉത്ഭവഃ ച	ഉത്ഭവവും (അഭ്യുദയവും)
നാരീണാം	സ്ത്രീകളിൽ
കീർത്തിഃ	കീർത്തിക്കളിമാനീഭാവത്തെയും
ശ്രീഃ	ഐശ്വര്യഭിമാനീഭാവത്തായ വെച്ചു്തും
വാക് ച	വാക്കിന്നഭിമാനീഭാവത്തായ സരസ്വതിയും
സ്മൃതിഃ	സ്മൃതിക്കളിമാനീഭാവത്തെയും
മേധാ	ബുദ്ധിക്കളിമാനീഭാവത്തെയും
ഗൃതിഃ	ധൈര്യത്തിന്നഭിമാനീഭാവത്തെയും
ക്ഷമാ	ക്ഷമയ്ക്കഭിമാനീഭാവത്തെയും
അഹം	ഞാനാകുന്നു

സകലത്തേയും നശിപ്പിക്കുന്ന മൃത്യുവും, ഭാവികല്പനാരായ പ്രാണികളുടെ ഉത്ഭവവും (അഭ്യുദയവും) ഞാനാകുന്നു. സ്ത്രീകളിൽ സപ്തഭാവതാരൂപകളായ കീർത്തി, ശ്രീ, വാക്, സ്മൃതി, മേധാ, ഗൃതി, ക്ഷമ എന്നിവരും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] മൃത്യു രണ്ടുവിധമാകുന്നു: (1) ധനാഭിയെ അപഹരിക്കുന്നവൻ, (2) പ്രാണനെ ഹരിക്കുന്നവൻ. ഇവരിൽ

പ്രാണനെ ഹരിക്കുന്നവൻ സർവ്വഹരൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. സർവ്വഹരനായ ആ മൃത്യു ഞാനെന്നു കുന്നു, അല്ലെങ്കിൽ, പ്രിയങ്കുലത്തിൽ സർവ്വത്തേയും ഹരിക്കുന്ന പരമേശ്വരൻ എന്നും അർത്ഥമാകാം. ഭവീഷ്യതാം ഉത്ഭവഃ ച അഹം—ഭാവീകാലത്തിൽ ഉത്കണ്ഠപ്രാപ്തിക്കു യോഗ്യനായവന്റെ അഭ്യുദയവും അർത്ഥപ്രാപ്തിക്കുമുള്ളതും ഞാനെന്നു. നാരീണാം കീർത്തിഃ....ക്ഷമാ—സ്ത്രീകളിൽ ഉത്തമകളായ കീർത്തി, ശ്രീ, വാക്, സ്മൃതി, മേധ, ധൃതി, ക്ഷമ എന്നിവർ ഞാനെന്നു. അവയുടെ ആദാസമാത്രബന്ധം കൊണ്ടുതന്നെ ജനങ്ങൾ കൃതാർത്ഥന്മാരായിത്തീർന്നു വിചരിക്കുന്നു.

ബൃഹത്സാമ തഥാ സാക്ഷാ ഗായത്രീ ഛന്ദസാമഹം
മാസാനാം മാർഗ്ഗശീർഷാഹമ്യതനാം കസുമാകരഃ.

35

സാക്ഷാ	സാമവേദത്തിലുള്ള ഗാനങ്ങളിൽ
ബൃഹത്സാമ	ബൃഹത്സാമമെന്ന സാമവും
ഛന്ദസാം	ഛന്ദസ്സുകളിൽ
ഗായത്രീ	ഗായത്രീ എന്ന ഛന്ദസ്സും
അഹം	ഞാനെന്നു
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
മാസാനാം	മാസങ്ങളിൽ
മാർഗ്ഗശീർഷഃ	മാർഗ്ഗശീർഷവും (ധനുർമാസവും)
ഋതാം	(ഋദ്) ഋതുകളിൽ
കസുമാകരഃ	(രജനീയത്വം ഹേതുവായിട്ട്) വസന്തഋതവും
അഹം	ഞാൻ ആകുന്നു.

സാമവേദത്തിലുള്ള ഗാനങ്ങളിൽ ബൃഹത്സാമമെന്ന സാമവും, ഛന്ദസ്സുകളിൽ ഗായത്രീ എന്ന ഛന്ദസ്സും, അപ്രകാരംതന്നെ മാസങ്ങളിൽ മാർഗ്ഗശീർഷവും, ഋതുകളിൽ വസന്തഋതവും ഞാനെന്നു.

[ശ.-ഭാ] സാമവേദത്തിലുള്ള ഗാനങ്ങളിൽ മേഘപ്രതിപാദകനായിരിക്കുന്ന ബൃഹത്സാമം ഏറ്റവും പ്രധാനമാകുന്നു. അതിനാൽ അതു ഞാനെന്നു. ഗായത്രീയാദി ഛന്ദോവിശിഷ്ടങ്ങളായ ഋതുകളിൽ ഗായത്രീ എന്ന ഋതും ഞാനെന്നു. മാസ

ങ്ങളിൽ മാർഗ്ഗശീർഷവും, ഗുരുക്കളിൽ വസന്തഗുരുവും ഞാനാകുന്നു. (മൃഗശീർഷനക്ഷത്രത്തോടുകൂടിയ പൗർണ്ണമാസിയുള്ള മാസം മാർഗ്ഗശീർഷമാസം).

ഭൃതം ഹലയന്താമസ്മി തേജസ്സജസ്വിനാമഹം
ജയോസ്മി വ്യവസാരോസ്മി സത്ത്വം സത്ത്വവതാമഹം.

36

ഹലയന്തം	അന്യോന്യം വഞ്ചിക്കുന്നവരെ സംബന്ധിച്ച
ഭൃതം	ചുതുകളി
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
തേജസ്വിനം	പ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവരുടെ
തേജഃ	പ്രഭാവം
അഹം	ഞാൻ ആകുന്നു
ജയഃ	ജയത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവരുടെ ജയം
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
വ്യവസാരഃ	(ഉദ്യമശാലികളായവരുടെ) ഉദ്യമം
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
സത്ത്വവതാമഹം	സാത്ത്വികന്മാരുടെ
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണം
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

വഞ്ചകന്മാരുടെ ചുതുകളി എന്ന വഞ്ചനയും, പ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവരിൽ പ്രഭാവവും, വിജയികളുടെ ജയവും, ഉദ്യമശാലികളുടെ ഉദ്യമവും, സാത്ത്വികന്മാരുടെ സത്ത്വഗുണവും ഞാനാകുന്നു.

വൃഷ്ണീനാം വാസുദേവോസ്മി പാണ്ഡവാനാം ധനഞ്ജയഃ
മുനീനാമപ്യഹം വ്യാസഃ കവീനാമുഗതാ കവിഃ.

37

വൃഷ്ണീനാം	യാദവന്മാരിൽ
വാസുദേവഃ	വാസുദേവനും (ശ്രീകൃഷ്ണനും)
പാണ്ഡവാനാം	പാണ്ഡവന്മാരിൽ
ധനഞ്ജയഃ	അർജുനനും
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
മുനീനാം അപി	മുനികാരിൽ (വേദാന്തത്തെ മനനം ചെയ്ത ശീലമുള്ളവരിൽ)

വ്യാസഃ	വ്യാസമഹർഷിയും
കവീനാം	ശാസ്ത്രദർശികളിൽ
ഉഗ്രനാ കവിഃ	ഉഗ്രനൻ എന്ന പേരായ കവിയും
	(ശുക്രാചാര്യരും)
അഹം	ഞാനാകുന്നു.

യാദവന്മാരിൽ ശ്രീകൃഷ്ണനും, പാണ്ഡവന്മാരിൽ അർജ്ജുനനും, മുനിമാരിൽ വ്യാസമഹർഷിയും, കവികളിൽ ശുക്രമഹർഷിയും ഞാനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] വാസുദേവഃ—നിന്റെ സഖാവായ ഞാൻതന്നെ; മുനീനാം—മനനശീലന്മാരും സർവ്വപദാർത്ഥജ്ഞാനികളുമായിരിക്കുന്നവരിൽ; കവീനാം—ക്രാന്തദർശികളിൽ (സർവ്വജ്ഞന്മാരിൽ). ശേഷം സ്വപ്നം.

ദണ്ഡോ ദമയന്താമസ്മി നീതിരസ്മി ജിഗീഷതാം

മരണം ചെയ്യാവസ്മി ഗുഹ്യാനാം ജ്ഞാനം ജ്ഞാനവതാമഹം.

38

ദമയന്താം	ദമനകർത്താക്കന്മാരെ (ഭൃഷ്ണന്മാരെ ശിക്ഷിക്കുന്നവരെ) സംബന്ധിച്ച
ദണ്ഡഃ	ദണ്ഡം (ദണ്ഡനക്രിയ)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ജിഗീഷതാം	ജയിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവരെ സംബന്ധിച്ചുള്ള
നീതിഃ	സാമാദ്യപായരൂപമായ നീതി (ന്യായം, ശാസ്ത്രീയമായ ധർമ്മമാർഗ്ഗം)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ഗുഹ്യാനാം	ഗോപനീയങ്ങളായവയിൽവെച്ചു
മരണം	ഗോപനഹേതുവായ മരണവചനം (മനനശീലത്വം)
അസ്മി	ഞാനാകുന്നു
ജ്ഞാനവതാം	തത്ത്വജ്ഞാനികളുടെ
ജ്ഞാനം ച	ജ്ഞാനവും
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

ഭമനകർത്താക്കന്മാരുടെ ദണ്ഡനക്രിയയും, ജയിപ്പാനിച്ഛയുള്ളവരുടെ സാമാദ്യപായരൂപമായിരിക്കുന്ന നീതിയും, ഗോപനീയങ്ങളായുള്ളവയിൽ മനവും, തത്ത്വജ്ഞാനികളുടെ ജ്ഞാനവും ഞാനാകുന്നു.

യച്ഛാപി സർവ്വഭൂതാനാം ബീജം തദഹമർജ്ജന

ന തദസ്തി വിനാ യത് സ്യാന്മയാ ഭൂതം ചരാചരം. 39

ഹേ അർജ്ജുന	അല്ലയോ അർജ്ജുന
സർവ്വഭൂതാനാം	സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കും
ബീജം	പ്രരോഹകാരണം
യത് ച അപി	യാതൊന്നോ
തത്	അതു്
അഹം	ഞാനാകുന്നു
ചരാചരം	ചരമായും അചരമായുമിരിക്കുന്ന
യത് ഭൂതം	യാതൊരു ഭൂതം
സ്യാത്	ഉണ്ടോ
തത്	അതു്
മയാ വിനാ	എന്നെ കൂടാതെ
ന അസ്തി	ഇരിക്കുന്നില്ല,

അല്ലയോ അർജ്ജുന, സകല ഭൂതങ്ങൾക്കും പ്രരോഹകാരണമായിട്ടേതോ അതു ഞാനാകുന്നു. സ്ഥാവരജംഗമാത്മകമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു ഭൂതവും എന്നെ കൂടാതെയിരിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] ഈ പ്രകരണത്തെ ഉപസംഹരിപ്പാൻവേണ്ടി ഭാവാൻ വിദ്യുതിസംക്ഷേപത്തെ പറയുന്നു—എന്നെ കൂടാതെ ചരമായോ അചരമായോ യാതൊരു ഭൂതവും ഇല്ല. എന്നെന്നാൽ, എന്നാൽ പരിത്യക്തമായിട്ടുള്ളതു നിരാത്മകമായും ശൂന്യമായും ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ സർവ്വവും മദാത്മകമാകുന്നു വെന്നത്ഥം.

നാനോസ്തി മമ ദിവ്യാനാം വിദ്യുതീനാം പരന്തപ

ഏഷ തുദൃശതഃ പ്രോക്തോ വിദ്യുതേച്ഛിന്ധരോ മയാ. 40

ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
മമ	എന്റെ

ദിവ്യാനാം	അതുതങ്ങളായ
വിഭൂതീനാം	വിഭൂതികൾക്ക്
അന്തഃ	അവസാനം
ന അസ്തി	ഇല്ല
വിഭൂതേഃ	വിഭൂതിയുടെ
ഏഷഃ തു വിസ്തരഃ	ഈ വിസ്താരം
ഉദ്ദേശതഃ	ചുരുക്കമായി
മയാ	എന്നാൽ
പ്രോക്തഃ	പറയപ്പെട്ടു.

അല്ലയോ അർജുന, എന്റെ അതുതങ്ങളായ വിഭൂതികൾക്ക് അവസാനമില്ല. എന്റെ വിഭൂതിരൂപത്തിന്റെ ഈ വിസ്താരം ചുരുക്കമായിട്ടു മാത്രം എന്നാൽ പറയപ്പെട്ടു.

[ശ്ലോ-ഭാ] സർവ്വാത്മാവായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരന്റെ വിഭൂതികൾ ഇത്ര (ഇന്ന പ്രകാരം) എന്ന് അറിയുവാനോ, പറയുവാനോ ആർക്കും സാധിക്കയില്ല. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

യദ്യദിഭൂതിമത്സ്വത്വം ശ്രീമദ്യജ്ഞിതമേവ വാ
തത്ത്വമേവാവഗച്ഛ ത്വം മമ തേജോംശസംഭവം.

41

വിഭൂതിമത്	ഐശ്വര്യത്തോടുകൂടിയോ
ശ്രീമത്	സമ്പത്തോടുകൂടിയോ (കാന്തിയോടുകൂടിയോ)
ഊർജ്ജിതം ഏവ വാ	ഗുണാതിശയങ്ങളോടുകൂടിയോ
യത് യത്	ഏതേതു്
സത്ത്വം (അസ്തി)	വസ്തുവുണ്ടോ
തത് തത്	അതെല്ലാം
മമ	എന്റെ

തേജോംശസംഭവം ഏവ പ്രഭാവത്തിന്റെ അംശംകൊണ്ടുണ്ടായവയെന്നു്

ത്വം	നീ
അവഗച്ഛ	അറിഞ്ഞാലും.

ഐശ്വര്യത്തോടുകൂടിയോ, സമ്പത്തോടുകൂടിയോ, (പ്രഭാവബലാദി) ഗുണാതിശയങ്ങളോടുകൂടിയോ ഏതെല്ലാം വസ്തുക്ക

മുഖമോ അതെല്ലാം എന്റെ പ്രഭാവത്തിന്റെ അംശംകൊണ്ടുണ്ടായതാണെന്നു നീ അറിഞ്ഞാലും.

[ശംഭോ] ശ്രീമത്=ലക്ഷ്മീയോടു കൂടിയത്; അല്ലെങ്കിൽ, ഉത്സാഹത്തോടുകൂടിയത് (സന്ധ്യയായോടും, അല്ലെങ്കിൽ കാന്തിയോടുകൂടിയത്); മമ=ഈശ്വരന്റെ. ശേഷം സ്തവം.

അഥവാ ബഹുതൈന്തേന കിം ജ്ഞാതേന തവാജ്ജന, വിഷുഭ്യോഹമിദം കൃത്സ്നമേകാംശേന സ്ഥിതിതോ ജഗത്. 42

ഹേ അജ്ജന	അല്ലയോ അജ്ജന
അഥവാ	അല്ലെങ്കിൽ (എന്നാൽ)
ബഹുനാ	വേറെ വേറെ വിസ്തരിച്ചു
ജ്ഞാതേന	അറിയപ്പെട്ട
ഏതേന	ഈ വിഭൂതിരൂപംകൊണ്ടു
തവ	നിനക്കു്
കിം	എന്തു പ്രയോജനം.
അഥാ	ഞാൻ
കൃത്സ്നം	സകലമായ
ഇദം ജഗത്	ഈ ജഗത്തിനെ
ഏകാംശേന	ഒരംശംകൊണ്ടുമാത്രം.
വിഷുഭ്യ	വ്യംഭിച്ചുകൊണ്ടു് (ധരിച്ചുകൊണ്ടു്)
സ്ഥിതഃ	നില്ക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ജന, എന്നാൽ, വിസ്താരമായി അറിയപ്പെട്ട ഈ വിഭൂതികളെക്കൊണ്ടു നിനക്കെന്തു പ്രയോജനമാണുള്ളത്? ഞാൻ ഈ ജഗത്താസകലത്തേയും ഒരംശംകൊണ്ടു വ്യംഭിച്ചു (ധരിച്ചു)കൊണ്ടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

[ശംഭോ] ഇങ്ങനെ വിസ്താരമായിട്ടറിഞ്ഞിട്ടു നിനക്കു് എന്തു ഫലമാണുണ്ടാകുന്നതു്? ആകപ്പാടെ ഞാൻ പറയുവാൻ ഭാവി ക്കുന്ന അത്ഥത്തെ നീ കേട്ടാലും. ഈ ജഗത്താസകലത്തേയും ഞാൻ എന്റെ ഒരംശംകൊണ്ടു്, ഒരുവയവംകൊണ്ടു്, ഒരു പാദംകൊണ്ടു്, (സർവ്വഭൂതസ്വരൂപനായിട്ടു്) ദൃഢമായി ധരിച്ചുകൊണ്ടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. 'പാദോസ്യ വിശ്വാ ഭൂതാനി=സർവ്വഭൂതങ്ങളും അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദമാകുന്നു' (തൈത്തിരീയ ആരണ്യകം, 3. 12) എന്നു ശ്രുതിവാക്യം.

പൂർവ്വപക്ഷം.—വീഷ്ണവാദി വ്യക്തിവിശേഷങ്ങൾക്കും തൽ സ്വരൂപതമുള്ളതിനാൽ തദ്വചനംകൊണ്ടും തൽജ്ഞാനംകൊണ്ടും മുഖ്യമായ ഫലം നിശ്ചയമായുമുണ്ടാകും.

സമാധാനം.—അങ്ങനെ പറയുവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, വിഭൂതിവിശേഷങ്ങൾ അനന്തങ്ങളാകയാൽ—അവയിൽ ഈശ്വരത്വബുദ്ധിയുണ്ടാകുമ്പോൾ അനേകേശ്വരത്വജ്ഞാനമുണ്ടാവാനിടയുണ്ടെന്നു. അതു മോക്ഷഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നില്ല. വിഭൂതികൾ അനന്തങ്ങളായിരിക്കുമ്പോൾ തദ്വചനം ഏകേശ്വരത്വ ബുദ്ധികൊണ്ടു ചെയ്യാനും പ്രയാസമായിരിക്കും. അവയിൽ ഗുണവിശേഷ താരതമ്യമുള്ളതിനാൽ രാഗാദികാലുഷ്യംകൂടാതെ ചിത്തത്തിന്നു പ്രസാദവും സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല. അതിനാൽ മുഖ്യധാർമ്മ്യം മുഖ്യവുമായിരിക്കുന്ന നീ സംസാരമോചനത്തിനായ്ക്കൊണ്ടു പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ സർവ്വത്മാവായി ഭവീച്ഛും എന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നതിനായി പറയുന്നു. വിഷ്ണുപ്രഹരം.... ജഗത്—നിർവ്വിശേഷനും പരമാത്മാവുമായിരിക്കുന്ന ഞാൻ സ്ഥാവരജംഗമത്തകമായും മായാതൽകാര്യമായുമിരിക്കുന്ന ഈ ജഗത്താസകലവും എന്റെ രംഗത്താൽ വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു—നിരവയവമായിരിക്കുന്ന ആകാശത്തിന്നു മേലാവശ്യേകൊണ്ടു എപ്രകാരമാണ് ഭാഗകല്പന അതുപോലെ നിരംഗമായിരുന്നാലും പരബ്രഹ്മത്തിന്നു മായാതൽകാര്യാവശ്യേകൊണ്ടു തദ്വചനമായിരിക്കുന്ന ചൈതന്യത്തിന്നു അംശത്വം കല്പിക്കപ്പെടുന്നു. 'പാദോന്യ വിശ്വാ ഭൂതാനി' എന്ന ശ്രുതിവാക്യ പ്രകാരം മായോപാധികമായ അംശത്താൽ, പാദത്താൽ, സർവ്വത്തേയും വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു ഞാൻ സർവ്വത്മാവായി സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. 'സഹസ്രശീർഷാ പുരുഷഃ, സഹസ്രശീർഷം ദേവം' എന്നിങ്ങനെ പ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്ന വിശ്വരൂപനും ഏകേശ്വരനുമായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ നീ ഭജിച്ചു. ആ ഭജനംകൊണ്ടു നീ കൃതാർത്ഥനായി ഭവിക്കുമെന്നത്.

ഇതി ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

വിഭൂതിയോഗോ നാമ

ശതമോദ്ധ്യായഃ

വിഭൂതിയോഗമെന്ന പത്തമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

പതിനൊന്നാമദ്ധ്യായം

ഗേവാന്റെ വിഭൂതികളെല്ലാം പറയപ്പെട്ടു. എന്നാൽ 'വിഷ്വഭൂതാഹമിദം കൃത്സ്നമേകംശേന സ്മിതോ ജഗത്' എന്നു ഗേവാൻ പറഞ്ഞതിനെ കേട്ട് അജ്ജനൻ ഗേവാന്റെ ആദ്യമായും ഐശ്വര്യമായുമിരിക്കുന്ന ജഗദാന്തരൂപത്തെ പ്രത്യക്ഷമായി കാണണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി പറഞ്ഞു:

അജ്ജന ഉവാച:

മനുഗ്രഹായ പരമം ഗുഹ്യമദ്ധ്യാത്മസംജ്ഞിതം

യത്പരോക്തം വചസ്തേന മോഹായം വിഗതോ മമ. 1

അജ്ജനൻ പറഞ്ഞു:

മനുഗ്രഹായ	എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി (എന്റെ ശോകനിവൃത്തിക്കായി കൊണ്ടു്)
പരമം	പരമാത്മനിഷ്ഠമായും
ഗുഹ്യം	ഗോപ്യമായും
അദ്ധ്യാത്മസംജ്ഞിതം	ആത്മാനന്തരമവിവേകവിഷയമായുള്ള
യത് വച:	(‘അശോച്യനേബശോചസ്ത്വം’ എന്ന തുരുതൽ ആറാമദ്ധ്യായാവസാനംവരെ യുള്ള) യാതൊരു വാക്യം
ത്വയാ	അങ്ങയാൽ
ഉക്തം	പറയപ്പെട്ടുവോ
തേന	ആ വാക്യത്തിൽ
മമ	എന്റെ
അയം മോഹഃ	ഈ മോഹം (ഞാൻ ഹന്താവാനും, ഇവർ ഹനിക്കപ്പെടുന്നു ഇത്യാദി ലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ഭ്രമം)
വിഗതഃ	പോയി

എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി പരമാത്മനിഷ്ഠമായും ഗോപ്യമായും ആത്മാനന്തരമവിവേകവിഷയമായുള്ള യാതൊരു വാക്യമാണു് അങ്ങയാൽ പറയപ്പെട്ടതു് ആ വാക്യത്താൽ എന്റെ മോഹം പോയിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] പരമം = നിരതിശയമായ. മമ മോഹഃ = എന്റെ അവിവേകബുദ്ധി. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഭവോപ്യയേ ഹി ഭൂതാനാം ശൂതേ വിസ്താരശോ മയാ
ത്വത്തഃ കമലപത്രാക്ഷ മഹാത്മ്യരപി ചാവ്യം. 2

ഹേ കമലപത്രാക്ഷ	അല്ലയോ ചെന്താരേയിതരപോലെ
	യുള്ള കണ്ണോടുകൂടിയവനേ
ത്വത്തഃ	അങ്ങയിൽനിന്നുതന്നെ
ഭൂതാനാം	പ്രാണികളുടെ
ഭവോപ്യയേ	ഉൽപത്തിനാശങ്ങളും
മയാ	എന്നാൽ
വിസ്താരശഃ	വിസ്താരമായി
ശൂതേ ഹി	കേൾക്കപ്പെട്ടു
അവ്യയം	ശാശ്വതമായ
മഹാത്മ്യം അപി ച	(അങ്ങയുടെ) മഹിമയും
(ശ്രുതം)	കേൾക്കപ്പെട്ടു.

അല്ലയോ കമലപത്രാക്ഷ, പ്രാണികളുടെ ഉൽപത്തിവിനാശങ്ങൾ അങ്ങയിൽ നിന്നുതന്നെ എന്നാൽ വിസ്താരമായി കേൾക്കപ്പെട്ടു. ശാശ്വതമായ അങ്ങയുടെ മഹാത്മ്യവും കേൾക്കപ്പെട്ടു.

[ശം-ഭാ] ഭവോപ്യയേ—ഭവം—ഉൽപത്തി; അവ്യയം—പ്രളയം—ഉൽപത്തി പ്രളയങ്ങൾ എന്നർത്ഥം. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഏവമേതദ്യഥാത്ഥ സ്വമാത്മാനം പരമേശ്വര
ദൃഷ്ട്വമിച്ഛാമി തേ രൂപമൈശ്വരം പുരുഷോത്തമ. 3

ഹേ പരമേശ്വര	അല്ലയോ പരമേശ്വര
ത്വം	അങ്ങ്
ആത്മാനം	അങ്ങയെക്കുറിച്ചു്
യഥാ	ഏപ്രകാരം ('വിഷ്വഭൂതമിദം കൃത്സ്നം കേകാം ശേത സ്ഥിതോ ജഗത്' എന്നിങ്ങനെ)
ആത്മ	പറയുന്നവോ
ഏവം ഏതൽ	ഇതു് അപ്രകാരംതന്നെയൊക്കുന്നു

(തഥാപി)	എങ്കിലും
ഹേ പുരുഷോത്തമ	അല്ലയോ പുരുഷശ്രേഷ്ഠ
തേ	അങ്ങയുടെ
ഐശ്വരം	അനേക മഹിമകളോടുകൂടിയ (ജ്ഞാ നൈശ്വര്യ ശക്തിവീര്യദാദികളോടുകൂടി യിരിക്കുന്നു)
രൂപം	രൂപത്തെ
ദൃഷ്ടം	കാണുന്നതിന്നു്
ഇച്ഛാമി	ഞാനിച്ഛിക്കുന്നു.

അല്ലയോ പരമേശ്വര, അങ്ങു് ഏപ്രകാരമുള്ള മഹിമകളോടുകൂടിയവനാണെന്നു് അങ്ങുതന്നെ പറഞ്ഞുപോ അതു് അപ്രകാരംതന്നെയുണ്ടെന്നു ഞാൻ പൂർണ്ണമായി വിശ്വസിക്കുന്നു. എങ്കിലും, ഹേ പുരുഷോത്തമ, അങ്ങയുടെ അനേകമഹിമകളോടുകൂടിയ സ്വരൂപത്തെ കാണുന്നതിന്നു ഞാനിച്ഛിക്കുന്നു.

[ശ്ലോഭ] തേ ഐശ്വരം രൂപം = ജ്ഞാനൈശ്വര്യശക്തി ബലവീര്യതേജസ്സുകളോടുകൂടിയ അങ്ങയുടെ വൈഷ്ണവമായ രൂപത്തെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

മന്യസേ യദി തച്ഛക്യം മയാ ദൃഷ്ടമിതി പ്രഭോ
യോഗേശ്വര തതോ മേ തപം ദേഹാത്മാനഭവ്യം. 4

ഹേ പ്രഭോ	അല്ലയോ പ്രഭു
മയം	എന്നാൽ
തത്	ആ രൂപം
ദൃഷ്ടം	കാണുന്നതിന്നു്
ശക്യം ഇതി	സാധ്യമാണെന്നു്
യദി മന്യസേ	അങ്ങു വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ
തതഃ	എന്നാൽ
ഹേ യോഗേശ്വര	യോഗികൾക്കെല്ലാമീശ്വരനായവനെ
തപം	അങ്ങു്
അവ്യയം	നാശമില്ലാത്ത (നിത്യമായ)
ആത്മാനം	അങ്ങയുടെ സ്വരൂപത്തെ
മേ	എനിക്കു്
ദേഹേ	കാണിച്ചുതന്നാലും.

അല്ലയോ സ്വാമിൻ, ആ രൂപത്തെ എനിക്കു കാണുവാൻ കഴി
യു്കെന്ന് അങ്ങു വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ, ഹേ യോഗേശ്വര,
അങ്ങയുടെ അഖ്യയമായ ആ സ്വരൂപത്തെ എനിക്കു കാണിച്ചു
തന്നാലും.

[ശം-ഭാ] തതഃ—യദനന്തരേണ ഹേതുവായിട്ടു ഞാൻ അങ്ങ
യുടെ രൂപത്തെ കാണുന്നതിന്നു് ഏറ്റവും മാഗ്രഹിക്കുന്നുവോ
അതു ഹേതുവായിട്ടു്; മമ—എനിക്കായിക്കൊണ്ടു്. ശേഷം
സ്പഷ്ടം.

അർജ്ജുനൻ ഇപ്രകാരം പ്രശ്നിച്ചപ്പോൾ ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:
ശ്രീഭഗവാൻവചഃ

പശ്യ മേ പാത്ഥ രൂപാണി ശതശോമ സഹസ്രശഃ
നാനാവീധാനി ദിവ്യാനി നാനാവർണ്ണാകൃതീനി ച. 5

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
നാനാവീധാനി	അനേകപ്രകാരങ്ങളായും
ദിവ്യാനി	അലൗകികങ്ങളായും
നാനാവർണ്ണാകൃതീനി ച	പലവിധ വർണ്ണങ്ങളോടും ആകൃതി
	കളോടുംകൂടിയും
ശതശഃ	അനേക(നൂറു്)വിധങ്ങളായും
അഥ	പിന്നേയും
സഹസ്രശഃ	അനേക(ആയിര)ങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന
മേ	എന്റെ
രൂപാണി	രൂപങ്ങളെ
പശ്യ	കണ്ടാലും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, അനേകവിധങ്ങളായും അലൗകികങ്ങളാ
യും പലവിധവർണ്ണങ്ങളോടും ആകൃതികളോടുംകൂടിയവയായു
മിരിക്കുന്ന എന്റെ രൂപങ്ങളെ കണ്ടാലും.

[ശം-ഭാ] ശതശഃ സഹസ്രശഃ ച = അനേകവിധമായും
എന്നർത്ഥം; നാനാവീധാനി = അനേകപ്രകാരങ്ങളായും; ദിവ്യാ
നി = അപ്രാകൃതങ്ങളായും; നാനാവർണ്ണാകൃതീനി ച = നീല

പീതാഭിനാനാവർണ്ണങ്ങളോടും അവയവവിശേഷങ്ങളോടും (അവയവസംസ്ഥാനവിശേഷങ്ങളോടും) കൂടിയുമിരിക്കുന്ന; മേ രൂപാണി പശ്യ=ഏന്റെ രൂപങ്ങളെ കണ്ടാലും.

പശ്യാഭിത്യാൻ വസൂൻ തദ്രാശ്ചീനത മരുതസ്തഥാ
ബഹുന്യദൃഷ്ടുപ്യാണി പശ്യാശ്ചര്യാണി ഭാരത. 6

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരതവംശജ
ആഭിത്യാൻ	ദാദശാഭിത്യന്മാരേയും
വസൂൻ	അഷ്ടവസുക്കളേയും
തദ്രാൻ	ഏകാദശരൂന്മാരേയും
അശ്ചീനത	രണ്ടു അശ്ചീനീദേവന്മാരേയും
മരുതഃ	സപ്തമരുതന്മാരുളേയും
പശ്യ	നീ കണ്ടാലും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ബഹുനി	അനേകങ്ങളായും
അദൃഷ്ടുപ്യാണി	(നിന്നാലാകട്ടേ അന്യനാലാകട്ടേ) മുന്യ കാണപ്പെടാത്തവയായുമുള്ള
ആശ്ചര്യാണി	അത്ഭുതരൂപങ്ങളെ
പശ്യ	കണ്ടാലും.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ആഭിത്യന്മാരേയും, രൂന്മാരേയും, അശ്ചീനീദേവന്മാരേയും, മരുതന്മാരുളേയും കണ്ടാലും. അപ്രകാരംതന്നെ അനേകങ്ങളായും മുന്യ കാണപ്പെടാത്തവയായുമുള്ള അത്ഭുതരൂപങ്ങളേയും കണ്ടാലും.

[ശം.ഭാ] അദൃഷ്ടുപ്യാണി—ഈ മനുഷ്യലോകത്തിൽ നിന്നാലാകട്ടേ അന്യന്മാരാലാകട്ടേ മുന്യ കാണപ്പെടാത്ത. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

കേവലം ഇത്രമാത്രമല്ല—

ഇഹൈകസ്ഥം ജഗത് കൃത്സ്നം പശ്യാദ്യ സചരാചരം
മമ ദേഹേ ഗുഡാകേശ യച്ചാന്യതീദൃഷ്ടമിച്ഛസി. 7

ഹേ ഗുഡാകേശ	അല്ലയോ അജ്ഞന
സചരാചരം	സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളോടുകൂടിയ
കൃത്സ്നം ജഗത്	ജഗത്താസകലത്തേയും

അന്യത് യത് ച	വേറെ ഏതിനെ (ജഗദാശ്രയഭൂതമായ കാരണസ്വരൂപത്തേയും, ജഗത്തിന്റെ അവസ്ഥാവിശേഷാദികമായിരിക്കുന്ന ജയപരാജയാദി വേറെ എന്തെല്ലാം)
ദ്രഷ്ടം ഇച്ഛസി (തത്)	കാണുന്നതിന്നു നീ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ അതിനേയും
മമ ദേഹ	എന്റെ ദേഹത്തിൽ
ഇഹ ഏകസ്ഥം	അവയവരൂപേണ ഒരു ദിക്കിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതായി
അദ്യ	ഇപ്പോൾ
പശ്യ	കണ്ടാലും.

അല്ലയോ അർജുന, സ്ഥാവരജംഗമാത്മകമായ ജഗത്താസകലത്തേയും, വേറെ എന്തെല്ലാം കാണുവാൻ നീ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ അതിനേയും, എന്റെ ദേഹത്തിൽ (അവയവരൂപേണ) ഒരീടത്തിലിരിക്കുന്നതായി നീ ഇപ്പോൾ കണ്ടാലും.

[ശം.ഭാ] യത് അന്യത് ച = 'യദോ ജയേമ യദി വാനോ ജയേയുഃ' (അ. 2, ശ്ലോ. 6) എന്നിങ്ങനെ നിന്റെ യാതൊരു ജയപരാജയാദിയെപ്പറ്റി നീ ശങ്കിക്കുന്നുവോ അതിനേയും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

എന്നാൽ—

ന തു മാം ശക്യസേ ദ്രഷ്ടമനേനൈവ സ്വചക്ഷുഷാ ദിവ്യം ദദേമി തേ ചക്ഷുഃ പശ്യ മേ യോഗമൈശ്വരം 8

അനേന തു	എന്നാൽ ഈ
സ്വചക്ഷുഷാ ഏവ	നിന്റെ ചർമ്മചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടുതന്നെ
മാം	എന്നെ
ദ്രഷ്ടം	കാണുന്നതിന്നു്
ന ശക്യസേ.	നീ ശക്തനായി ഭവിക്കുന്നതല്ല
(അതഃ)	അതിനാൽ
ദിവ്യം	ജ്ഞാനാത്മകമായ (അലൗകികമായ)
ചക്ഷുഃ	കണ്ണിനെ
മേ	നിന്നുക്കു്

ദോമി	തരുന്നുണ്ട്
മേ	എന്റെ
ഐശ്വരം	അസാധാരണമായിരിക്കുന്ന
യോഗം	യുക്തിയെ (അപ്രസംഗപരമായതായതിനെ)
പശ്യ	കണ്ടാലും.

എന്നാൽ നിന്റെ ഈ കണ്ണുകൊണ്ട് എന്തെ കാണുന്നതിന്നു നീ ശക്തനാവുകയില്ല. അതിനാൽ ജ്ഞാനരത്നമായ ചക്ഷുസ്സിനെ ഞാൻ നിനക്കു തരുന്നു. എന്റെ അസാധാരണമായ യുക്തിയെ (അപ്രസംഗപരമായതായതിനെ) കണ്ടാലും.

[ശം-ഭാ] എന്നാൽ പ്രാകൃതമായിരിക്കുന്ന നിന്റെ ഈ കണ്ണുകൊണ്ടു വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന എന്തെ കാണുന്നതിന്നു നീ ശക്തനാവുകയില്ല. അതിനാൽ ഞാൻ നിനക്കു ദിവ്യമായ ചക്ഷുസ്സിനെ തരുന്നു. ആ ചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടു നീ ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ ഐശ്വര്യമായ യോഗത്തെ—യോഗശക്ത്യതിശയത്തെ—കണ്ടാലും.

സഞ്ജയ ഉവാച:

ഏവമുക്തവാ തത്രോ രാജൻ മഹാത്മനോഭഗവതോ ഹരിഃ
ഭഗ്യാമാസ പാത്ഥവ്യ പരമം രൂപമൈശ്വരം.

9

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ രാജൻ	അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ
മഹാത്മനോഭഗവതഃ	മഹാത്മാവായും യോഗികരക്ഷീശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന
ഹരിഃ	ശ്രീ കൃഷ്ണഭഗവാൻ
ഏവം	ഇപ്രകാരം
ഉക്തവാ	പറഞ്ഞിട്ട്
തതഃ	അതിന്റെശേഷം
പരമം	ഉത്തമമായ
ഐശ്വരം രൂപം	വിശ്വരൂപത്തെ
പാത്ഥവ്യ	അർജ്ജുനൻ
ഭഗ്യാമാസ	കാണിച്ചുകൊടുത്തു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, മഹാത്മാവു യോഗികൾക്കു ശ്വപരനായുമിരിക്കുന്ന ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഉത്തമമായ വിശ്വരൂപത്തെ അജ്ഞനനായി കാണിച്ചുകൊടുത്തു.

[ശം.-ഭാ] ഹരിഃ---നാരായണൻ; പരമരൂപം---വിശ്വരൂപത്തെ. ശേഷം സ്സഷ്ടം.

അനേകവക്ത്രനയനമനേകാന്തതൾനം.

അനേകദിവ്യാഭരണം ദിവ്യാനേകോദ്യതായുധം. 10

അനേകവക്ത്രനയനം. അനേകം മുഖങ്ങളോടും കണ്ണുകളോടും കൂടിയും.

അനേകാന്തതൾനം. അനേകം അത്തുളതളളായ കാഴ്ചകളോടുകൂടിയും.

അനേകദിവ്യാഭരണം. അനേകദിവ്യാഭരണങ്ങളോടുകൂടിയും.

ദിവ്യാനേകോദ്യതായുധം. ഉയർത്തിപ്പിടിക്കപ്പെട്ട അനേകം ദിവ്യായുധങ്ങളോടുകൂടിയുമുള്ള

(രൂപം ഭർയാമാസ) രൂപത്തെ കാട്ടി.

അനേകം മുഖങ്ങളോടും കണ്ണുകളോടുംകൂടിയും, അനേകം അത്തുളതളളായ കാഴ്ചകളോടുകൂടിയും, അനേകദിവ്യാഭരണങ്ങളോടുകൂടിയും, ഉയർത്തിപ്പിടിക്കപ്പെട്ട അനേകം ദിവ്യായുധങ്ങളോടുകൂടിയുമുള്ള രൂപത്തെ കാട്ടി.

[ശം.-ഭാ] അപ്രകാരമുള്ള രൂപത്തെ കാട്ടി (=ഭർയാമാസ) എന്ന മുൻപത്തെ ശ്ലോകത്തോടു സംബന്ധിപ്പിക്കണം.

അത്രയുമല്ല—

ദിവ്യമാല്യാംബരധരം ദിവ്യഗന്ധാൻലേപനം

സർവാശ്ചര്യമയം ദേവമനന്തം വിശ്വതോമുഖം. 11

ദിവ്യമാല്യാംബരധരം. ദിവ്യങ്ങളായ മാലകളെയും വസ്ത്രങ്ങളെയും ധരിച്ചിരിക്കുന്നതും.

ദിവ്യഗന്ധാൻലേപനം. ദിവ്യങ്ങളായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളെ ലേപനം ചെയ്തിരിക്കുന്നതും.

സർവാശ്ചര്യമയം. അനേകശ്ചര്യപ്രായമായതും.

ദേവം. പ്രകാശം (ദേവാനാം)ത്ഥകമായതും.

അന്നം. അപരിച്ഛിന്നമായതും (അവസാന മില്ലാത്തതും)

വിശ്വതോമുഖം. സകലദിക്കിലും മുഖങ്ങളോടുകൂടിയ (രൂപം ശേഷമാസ) തുമായ രൂപത്തെ കാട്ടി.

ദിവ്യമാലുങ്ങളേയും ദിവ്യവസ്ത്രങ്ങളേയും ധരിച്ചിരിക്കുന്നതും, ദിവ്യങ്ങളായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളെ ലേപനംചെയ്തിരിക്കുന്നതും, അനേകാശ്വര്യപ്രായമായതും, പ്രകാശാത്മകമായിരിക്കുന്നതും, അപരിച്ഛിന്നമായതും, സകലദിക്കിലും മുഖങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതുമായ രൂപത്തെ കാട്ടി.

[ശ്ലോ-ഭാ] ദിവ്യമാലയാംബരധരം—ദിവ്യങ്ങളായ പുഷ്പങ്ങളേയും വസ്ത്രങ്ങളേയും ധരിച്ചിരിക്കുന്നതും; വിശ്വതോമുഖം—സർപ്പഭൂതാത്മകത്വം നിമിത്തം സകലദിക്കിലും മുഖങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതും; അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന രൂപത്തെ അജ്ഞനന കാട്ടിക്കൊടുത്തു. അല്ലെങ്കിൽ അങ്ങനെയുള്ള രൂപത്തെ അജ്ഞനൻ കണ്ടു (=ഭദ്രം).

ഗേവാന്റെ വിശ്വരൂപത്തിന്റെ പ്രകാശത്തിന്ന് ഇവിടെ ഒരുപമ പറയുന്നു:

ദിവീ സൂര്യസഹസ്രസ്യ ഭവേദ്യുഗപദമിതാ

യദി ഭാഃ സദശീ സാ സ്യാത് ഭാസസ്സസ്യ മഹാത്മനഃ. 12

ദിവീ	ആകാശത്തിൽ
സൂര്യസഹസ്രസ്യ	ഒന്നിച്ചുദിച്ചുപൊങ്ങുന്ന അനേകായിരം സൂര്യന്മാരുടെ
(യുഗപദമിതസ്യ)	സൂര്യന്മാരുടെ
ഭാഃ	പ്രഭ
യുഗപൽ	ഒരേ കാലത്തു് (സമയത്തു്)
ഉത്ഥിതാ ഭവേൽ യദി	ഉദിച്ചു പ്രകാശിക്കുന്നതായാൽ
സാ	അതു് (ആ പ്രഭ)
തസ്യ മഹാത്മനഃ	ആ വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന മഹാത്മാവിന്റെ
ഭാസഃ	പ്രഭയ്ക്കു്
സദശീ സ്യാത്	ഒരുവിധം തുല്യമായിരിക്കും.

ആകാശത്തിൽ അനേകായിരം സൂര്യന്മാരുടെ പ്രഭ ഒരു കാലത്തിലുദിച്ചുപൊങ്ങുന്നതായാൽ ആ പ്രഭ വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ആ മഹാത്മാവിന്റെ പ്രഭഞ്ജം (ഏകദേശം) തുല്യമായിരിക്കും. (അതിനു വേറെ ഒരുപക്ഷമില്ലെന്നതും.)

[ശം-ഭാ] ദിവീ=അന്തരീക്ഷത്തിങ്കൽ, അല്ലെങ്കിൽ, (ഇവിടെനിന്നു മേലോട്ട്) തൃതീയലോകത്തിൽ മഹാത്മനഃ=വിശ്വരൂപത്തിന്റെ .... ഏകകാലത്തിലുദിച്ചുപൊങ്ങുന്ന അനേകായിരം സൂര്യന്മാരുടെ ഒരു പ്രഭാതിശയമുണ്ടെങ്കിൽ അതു വിശ്വരൂപത്തിന്റെ പ്രഭഞ്ജം ഏകദേശം തുല്യമായി ഭവിക്കുന്നതാണ്. അതും സദൃശമായിരിപ്പാൻ പാടില്ലായെങ്കിൽ പിന്നെ വിശ്വരൂപപ്രഭ അതിനേയും അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നു—വിശ്വരൂപപ്രഭയോടുപമിപ്പാൻ അന്യപദാർത്ഥമില്ലെന്നഭിപ്രായം.

അതിന്നും പുറമെ—

തത്രൈകസ്ഥം ജഗത് കൃത്സ്നം പ്രവിഭക്തമനേകധാ

അപശ്യദ്ദേവദേവസ്യ ശരീരേ പാണ്ഡവസ്തദാ.

13

അനേകധാ	അനേകങ്ങളായി (നാനാവിധമായി)
പ്രവിഭക്തം	വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന
കൃത്സ്നം ജഗത്	ജഗത്താസകലത്തേയും
ദേവദേവസ്യ	ദേവകൾക്കും ദേവനായിരിക്കുന്ന വിഷ്ണുവിന്റെ
തത്ര ശരീരേ	ആ വിശ്വരൂപത്തിൽ
ഏകസ്ഥം	(തദവയവത്വേന) ഒരിടത്തിലിരിക്കുന്നതായി
പാണ്ഡവഃ	അർജ്ജുനൻ
തദാ	അപ്പോൾ
അപശ്യത്	കണ്ടു.

നാനാവിധമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ജഗത്താസകലത്തേയും ദേവകൾക്കും ദേവനായിരിക്കുന്ന വിഷ്ണുവിന്റെ ആ വിശ്വരൂപത്തിൽ ഒരിടത്തിലിരിക്കുന്നതായി അർജ്ജുനൻ അപ്പോൾ കണ്ടു.

[ശം-ഭാ] തത്ര=ആ വിശ്വരൂപത്തിൽ; ദേവദേവസ്യ ശരീരേ=ഹരിയുടെ ശരീരത്തിൽ; കൃത്സ്നം ജഗത് അനേകധാ

പ്രവീക്ഷതം.—ദേവപിതൃമനുഷ്യാദി ഭേദങ്ങളായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ജഗത്താസകുലത്തേയും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

തതഃ സ വിസ്തയാവിഷ്യാ ഏഷുരോമാ ധനഞ്ജയഃ
പ്രണമ്യ ശിരസാ ദേവം കൃതാഞ്ജലിരഭാഷത. 14

തതഃ	(അപ്രകാരമുള്ള രൂപത്തെ കണ്ടതിൽ) പഠനെ
വിസ്തയാവിഷ്യാ	വിസ്തൃതത്തോടു (ആശ്ചര്യത്തോടു)കൂടിയവനായും
ഏഷുരോമാ	രോമാഞ്ചത്തോടുകൂടിയവനായുമിരിക്കുന്ന
സഃ ധനഞ്ജയഃ	ആ അജ്ജനൻ
ദേവം	വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ദേവനെ
ശിരസാ	ശിരസ്സുകൊണ്ടു്
പ്രണമ്യ	നമസ്സരിച്ചിട്ടു്
കൃതാഞ്ജലിഃ	സംപൂർണ്ണകൃതഹസ്തനായിട്ടു് (കൈകൂപ്പിയവനായിട്ടു്)
അഭാഷത	പറഞ്ഞുതുടങ്ങി.

അങ്ങനെയുള്ള വിശ്വരൂപത്തെ കണ്ടതിന്റെശേഷം ആശ്ചര്യത്തോടുകൂടിയവനും രോമാഞ്ചത്തോടുകൂടിയവനുമായ അജ്ജനൻ വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ദേവനെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു് നമസ്സരിച്ചു് കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടു് (ഇപ്രകാരം) പറഞ്ഞു.

എപ്രകാരം?—ഭഗവാൻ കാണിച്ചുകൊടുത്ത വിശ്വരൂപത്തെ കണ്ടിട്ടു് അജ്ജനൻ 'ഞാൻ അതിന്റെ കാണുന്നുണ്ടു്' എന്നിങ്ങനെ സ്വാന്തര്യത്തെ വെളിപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടു് പറഞ്ഞു:

അജ്ജന ഉവാച:

പശ്യാമി ദേവാംസ്തവ ദേവ ദേഹേ

സർവാംസ്തഥാ ഭൂതവിശേഷസംഘാൻ

ബ്രഹ്മാണമീശം കമലാസനസ്ഥം—

മൃഷ്ടീംശ്ച സർപ്പാന്നരഗാംശ്ച ദിപ്യാൻ.

15

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ദേവ	അല്ലയോ ദേവ
തവ ദേഹേ	അങ്ങയുടെ വിശ്വരൂപശരീരത്തിൽ
ദേവാൻ	ആദിത്യാദി (ഇന്ദ്രാദി) ദേവന്മാരേയും.
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
സർവ്വൻ	സകല
ഭൂതവിശേഷസംഘാൻ ജരായുജാഘ്യാജാദിഭൂതങ്ങളുടെ സമൂഹങ്ങളേയും.	
ദിവ്യാൻ	ദിവ്യന്മാരായ
സർവ്വാൻ ഋഷീൻ ച	സകല ഋഷിമാരേയും.
ഉരഗാൻ ച	(തക്ഷകാദി) സ്പ്പങ്ങളേയും.
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ഇശം	ദേവദികൾക്കെല്ലാമീശനായും.
കമലാസനസ്ഥം	പൂഥിവീപത്മകർണ്ണകിയായ മേൽവീൽ (അല്ലെങ്കിൽ തപന്നാദിപത്മാസനത്തിൽ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായുള്ള
ബ്രഹ്മാണം (ച)	ചതുർമുഖബ്രഹ്മാവിനേയും.
പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നു.

അല്ലയോ ദേവ, അങ്ങയുടെ വിശ്വരൂപമായ ശരീരത്തിൽ ആദിത്യാദിദേവന്മാരേയും, അപ്രകാരംതന്നെ ജരായുജാഘ്യാജാദി (സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായുള്ള) ഭൂതസമൂഹങ്ങളേയും, ദിവ്യന്മാരായ സകല ഋഷിമാരേയും, സ്പ്പങ്ങളേയും, അപ്രകാരംതന്നെ ദേവാദികൾക്കെല്ലാമീശനായും പത്മാസനത്തിലിരിക്കുന്നവനായുള്ള ചതുർമുഖബ്രഹ്മാവിനേയും ഞാൻ കാണുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അല്ലയോ ദേവ, അങ്ങയുടെ ദേഹത്തിൽ സകല ദേവന്മാരേയും, അപ്രകാരംതന്നെ സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായും നാനാസംസ്ഥാനവിശേഷങ്ങളായുള്ള ഭൂതസംഘങ്ങളേയും, അവയ്ക്കും പുറമെ, കമലാസനസ്ഥനായും പ്രജകളുടെ ഇശിതാവായുമിരിക്കുന്ന ചതുർമുഖബ്രഹ്മാവിനേയും, വസിഷ്ഠാദി ഋഷിമാരേയും. വാസുകിപ്രഭൃതികളായ സകല ദിവ്യസ്പ്പങ്ങളേയും ഞാൻ കാണുന്നു.

കമലാസനസ്ഥം—പൃഥ്വിവിയാകന്ന കമലത്തിന്റെ
മദ്ധ്യത്തിലുള്ള മേൽ കർണ്ണികയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന.

അനേകബാഹുദരവക്ത്രനേത്രം

പശ്യാമി ത്വാം സർവ്വതോനന്തരൂപം

നാന്തം ന മധ്യം ന പുനസ്ത്വവാദിം

പശ്യാമി വിശ്വേശ്വര വിശ്വരൂപം.

16

ഹേ വിശ്വേശ്വര	അല്ലയോ സകല ജഗത്തിന്നുമീശ്വരനാ യിരിക്കുന്നവനേ
ഹേ വിശ്വരൂപ	അല്ലയോ വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരി ക്കുന്നവനേ
അനേകബാഹുദര വക്ത്രനേത്രം	അനേക കൈകളോടും, ഉദരങ്ങളോടും മുഖങ്ങളോടും, കണ്ണുകളോടുംകൂടിയവ നായും.
അനന്തരൂപം	അനന്തരൂപങ്ങളോടുകൂടിയവനായുമിരി ക്കുന്ന
ത്വാം	അങ്ങയെ
സർവ്വതഃ	എല്ലാ ദിക്കിലും
പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നു
തവ ആദിം	അങ്ങയുടെ ആദിയെ
ന (പശ്യാമി)	ഞാൻ കാണുന്നില്ല
പുനഃ മധ്യം	മധ്യത്തേയാകട്ടെ
ന (പശ്യാമി)	ഞാൻ കാണുന്നില്ല
അന്തം	അന്തത്തേയും (അപസാനത്തേയും)
ന പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നില്ല.

അല്ലയോ ജഗദീശ, വിശ്വരൂപധര, അനേകബാഹുക്കളോടും
ഉദരങ്ങളോടും, മുഖങ്ങളോടും, കണ്ണുകളോടുംകൂടിയവനായും,
അനേകരൂപങ്ങളോടുകൂടിയവനായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ ഞാ
നെല്ലാദിക്കിലും കാണുന്നു. എന്നാൽ, അങ്ങയുടെ ആദിയാ
കട്ടെ, മദ്ധ്യമാകട്ടെ, അന്തമാകട്ടെ, ഞാൻ കാണുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] അന്തം—അവസാനം. മധ്യം—രണ്ടു കോടിയുടെ
അന്തരത്തിന്നു മധ്യമെന്നു പേർ പറയുന്നു. നാന്തം....പശ്യാമി—
ഭേവനായിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ അന്തത്തെ ഞാൻ കാണുന്നില്ല;
മധ്യത്തെ ഞാൻ കാണുന്നില്ല; ആദിയേയും ഞാൻ കാണുന്നില്ല.

അത്രയുമല്ല—

കിരീടിനം ഗദിനം ചക്രിണം ച
തേജോരാശീം സർവ്വതോ ദീപ്തിമന്തം
പശ്യാമി ത്വം ഭൂമിരീക്ഷ്യം സമന്തം-
ദീപ്താനലാർക്കഭ്യ നിമപ്രമേയം.

17

കിരീടിനം	കിരീടം അതാട്ടുകൂടിയവനും
ഗദിനം	ഗഭയോട്ടുകൂടിയവനും
ചക്രിണം ച	ചക്രം അതാട്ടുകൂടിയവനും
തേജോരാശീം	തേജഃപുഞ്ജരൂപനും
സർവ്വതോ ദീപ്തിമന്തം	എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന കാന്തിയോടുകൂടിയവനും കാണുവാനശക്തനും (അധികകഷ്ടതയാടുകൂടി കാണപ്പെടത്തക്കവനും)
ദീപ്താനലാർക്കഭ്യതി	ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നി, സൂര്യൻ എന്നിവയുടെ പ്രകാശംപോലെ യുള്ള പ്രകാശത്തോടുകൂടിയവനും.
അപ്രമേയം	ഇന്നപ്രകാരമെന്നു നിശ്ചയിപ്പാനശക്തനായ (നിർണ്ണയിച്ചുകൂടാത്തവനായ)
ത്വം	അങ്ങയെ
സമന്തം	എല്ലാദിക്കിലും
പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നു.

കിരീടം ഗദ ചക്രം മുതലായവയോടുകൂടിയവനും, തേജഃപുഞ്ജരൂപനും, എങ്ങും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന കാന്തിയോടുകൂടിയവനും, കാണുവാനശക്തനും, ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നി സൂര്യൻ എന്നിവയുടെ പ്രകാശംപോലെയുള്ള പ്രകാശത്തോടുകൂടിയവനും (ഇന്നപ്രകാരമെന്നു) നിശ്ചയിക്കുന്നതിനശക്തനായ അങ്ങയെ ഞാൻ എല്ലാ ദിക്കിലും കാണുന്നു.

[ശം.-ഭാ] കിരീടം=ശിരോഭൂഷണവിശേഷം; അപ്രമേയൻ=പരിച്ഛേദിപ്പാനശക്തനായവൻ. ശേഷം സ്വപ്നം.

അങ്ങയുടെ ഈ യോഗശക്തിദർശനംകൊണ്ടുതന്നെ ഞാനെന്നമാ നികുന്നു--

തപമക്ഷരം പരമം വേദിതവ്യം
 തപമസ്യ വിശ്വസ്യ പരം നിധാനം
 തപമവ്യയഃ ശാശ്വതധർമ്മഗോപ്താ
 സനാതനസ്ത്വം പുരുഷോ മതോ മേ.

18

തപം	അഞ്ചു
വേദിതവ്യം	മുഖ്യപ്പെടുത്തേണ്ടതായ
പരമം അക്ഷരം	പരബ്രഹ്മം (ആകുന്നു)
തപം	അഞ്ചു
അസ്യ വിശ്വസ്യ	ഈ സകല പ്രപഞ്ചത്തിന്നും
പരം നിധാനം	പ്രകൃഷ്ടമായ (ഉത്തമമായ) ആശ്രയം (ആകുന്നു)
(അതഃ ഏവ)	അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ
തപം	അഞ്ചു
അവ്യയഃ	നിത്യൻ (ആകുന്നു)
ശാശ്വതധർമ്മഗോപ്താ	നിത്യമായ ധർമ്മത്തെ പാലിക്കുന്നവൻ (ആകുന്നു)
തപം	അഞ്ചു
സനാതനഃ	ചിരന്തനനായ (എന്നുമുള്ള)
പുരുഷഃ (അപി)	പരമപുരുഷനും (ആകുന്നു എന്ന്)
മേ മതഃ	എനിക്കു സമ്മതമാകുന്നു.

അഞ്ചു മുഖ്യപ്പെടുത്തേണ്ട അറിയിപ്പെടുത്തേണ്ട പരബ്രഹ്മമാകുന്നു; അഞ്ചു ഈ സകല പ്രപഞ്ചത്തിന്നും പ്രകൃഷ്ടമായ ആശ്രയമാകുന്നു; അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അഞ്ചു നാശാഹിതനും, നിത്യമായ ധർമ്മത്തെ പാലിക്കുന്നവനാകുന്നു; ചിരന്തനനായ പുരുഷനും അങ്ങാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം.

[ശം-ഭാ] വേദിതവ്യം=മുഖ്യപ്പെടുത്തേണ്ടതായവൻ; പരം നിധാനം=പരമാശ്രയം. മതഃ=അഭിപ്രായം. ശേഷം സ്തവം.

അനാദിമധ്യാന്തമനന്തവീര്യം
 മനന്തബാഹുഃ ശശിസൂര്യനേത്രം
 പശ്യാമി തപം ദീപ്തഹൃദയവക്ത്രം
 സ്വതേജസാ വിശ്വമിദം തപനം.

19

അനാദിമധ്യാന്തം	ഉൽപ്പത്തിസ്ഥിതിലയങ്ങളില്ലാത്തവനും.
അനന്തവീര്യം	അപരിമിതമായ പ്രഭാവ (സാമർത്ഥ്യ)ത്തോടുകൂടിയവനും.
അനന്തബാഹു	മഹാവീര്യമുള്ള അനേകകൈകളോടുകൂടിയവനും.
ശശിസൂര്യനേത്രം	സൂര്യപര്യന്താർ കണ്ണുകളായിട്ടുള്ളവനും.
ദീപ്തഹതാശവക്ത്രം	മുഖത്തു ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നിയോടുകൂടിയവനും.
സ്വതേജസാ	തന്റെ തേജസ്സു (കാന്തി)കൊണ്ട്
ഇദം വിശ്വം	ഈ സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും
തപന്തം	തപിപ്പിക്കുന്നവനുമായ
ത്വം	അങ്ങയെ
പശ്യാമി	ഞാൻ കാണുന്നു.

ഉൽപ്പത്തിസ്ഥിതിലയങ്ങളില്ലാത്തവനും, അപരിമിതമായ പ്രഭാവത്തോട് (സാമർത്ഥ്യത്തോട്)കൂടിയവനും, മഹാവീര്യമുള്ള അനേകകൈകളോടുകൂടിയവനും, സൂര്യപര്യന്താർ കണ്ണുകളായിട്ടുള്ളവനും, മുഖത്തു ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നിയോടുകൂടിയവനും, സ്വതേജസ്സുകൊണ്ട് ഈ സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും തപിപ്പിക്കുന്നവനുമായിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ ഞാൻ കാണുന്നു.

[ശംഭോ] ദീപ്തഹതാശവക്ത്രം—ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നിപോലെയുള്ള മുഖത്തോടുകൂടിയവൻ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ദ്യാവാപൃഥിവ്യോരിഭമന്തരം ഹി
 വ്യാപ്തം ത്വായൈകേന ദിശശ്ച സമ്പ്ലവഃ
 ദൃഷ്ട്വാമൃതം രൂപമിദം തവോഗ്രം
 ലോകത്രയം പ്രവൃഥിതം മഹാത്മൻ.

20

ഹേ മഹാത്മൻ	അല്ലയോ മഹാത്മാവേ
ദ്യാവാപൃഥിവ്യോഃ	ആകാശം, ഭൂമി ഇവകളുടെ
ഇദം അന്തരം ഹി	മദ്ധ്യപ്രദേശമായ ഈ അന്തരീക്ഷം
ത്വയാ ഏകേന	അങ്ങൊന്നവനാൽ
വ്യാപ്തം	വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
സമ്പ്ലവഃ ദിശഃ ച	സകല ദിക്കുകളും (കിഴക്കു മുതലായ സകല ദിക്കുകളും

(തപാ വ്യാപ്തം)	അങ്ങനാൽ വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
അതുത.	അതുതകരമായും (ഇതിന്നുമുമ്പിൽ കാണപ്പെടാത്തതായും)
ഉഗ്രം	ഘോരമായുമിരിക്കുന്നു
തവ ഇദം രൂപം	അങ്ങയുടെ ഈ വിശ്വരൂപത്തെ
ദൃഷ്ട്വാ	കണ്ടിട്ട്
ലോകത്രയം	മൂന്നു ലോകവും
പ്രവൃത്തിതം	വളരെ ഭയത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ മഹാത്മൻ, ആകാശം, ഭൂമി ഇവയുടെ മധ്യപ്രദേശമായ ഈ അന്തരീക്ഷം അങ്ങ് ഒരുവനാൽ വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പ്രാചയാദി സകലദിക്കുകളും അങ്ങനാൽതന്നെ വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതുതകരമായും ഘോരമായുമുള്ള അങ്ങയുടെ ഈ വിശ്വരൂപത്തെ കണ്ടിട്ട് മൂന്നു ലോകവും വളരെ ഭയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] തപാ ഏകേന—വിശ്വരൂപത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന അങ്ങൊരുവനാൽ. അതുതം—വിസ്തൃതത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. ഉഗ്രം=ക്രൂരമായ. ഹേ മഹാത്മൻ=ഹേ അക്ഷുഭസ്വഭാവം. ശേഷം സ്തഷ്ടം.

അമീ ഹി തപാ സുരസംഘാ വിശന്തി
 കേചിത് ഭീതാഃ പ്രാഞ്ചലയോ ഗുണന്തി
 സ്വസ്തിത്യക്തവാ മഹർഷിസിദ്ധസംഘാഃ
 സ്തുവന്തി തപാ സ്തുതിഭിഃ പുഷ്പലാഭിഃ.

21

ഹി	അങ്ങ് നിത്യമായ ധർമ്മങ്ങളുടെ പാലകനാകുന്നുവെന്നത് ഹേതുവായിട്ട്
അമീ സുരസംഘാ തപാ	ഈ ദേവസംഘങ്ങൾ അങ്ങയെ
വിശന്തി	ശരണം പ്രാപിക്കുന്നു
കേചിത്	(അവരിൽ) ചിലർ
ഭീതാഃ	വളരെ ഭയപ്പെട്ടവരായി
പ്രാഞ്ചലയഃ	കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ട് (ഭൂതനിന്നും)
ഗുണന്തി	'ജയ ജയ, രക്ഷ രക്ഷ' എന്നിങ്ങനെ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു

മഹർഷിസിദ്ധസംഘാഃ മഹർഷിമാരും സിദ്ധസംഘങ്ങളും.

സ്വസ്തി ഇതി ഉക്താ ക്ഷേമമുണ്ടാകട്ടേ എന്നു പറഞ്ഞു്
പുഷ്പലാഭിഃ സ്തുതിഭിഃ പൂർണ്ണമായ സ്തുതികളെക്കൊണ്ടു്
തപഃ അങ്ങയെ
സ്തുവന്തി സ്തോത്രംചെയ്യുന്നു (സ്തുതിക്കുന്നു).

ഈ ദേവസമൂഹങ്ങൾ അങ്ങയെ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നു. ചിലർ
യേത്തോടുകൂടി (അകലെനിന്നു്) തൊഴുതുകൊണ്ടു്, 'ജയിച്ചാ
ലും ജയിച്ചാലും, രക്ഷിക്കണേ രക്ഷിക്കണേ' എന്നിങ്ങനെ
പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. മഹാഷിമാരും സിദ്ധന്മാരും ജഗത്തിന്നു ക്ഷേമ
മുണ്ടാകട്ടേ എന്നു പറഞ്ഞു പൂർണ്ണമായ സ്തുതികളെക്കൊണ്ടു്
അങ്ങയെ സ്തുതിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അമീ സുരസംഘാഃ=ഭൂദാർത്തത്തെ കുറയ്ക്കുന്നതിന്നു
വേണ്ടി മനുഷ്യരായി അവതരിച്ചു് ഇപ്പോൾ യുദ്ധംചെയ്യുന്ന ഈ
വസാഭിദേവസംഘങ്ങൾ; വിശതി=അങ്ങയെ പ്രവേശിക്കു
ന്നവരായി കാണപ്പെടുന്നു. കേചിത്....ഗുണന്തി=അവരിൽ
ചിലർ വളരെ യേപ്പെട്ടു് ഓടിപ്പോകാൻതന്നെ ശക്തന്മാരാ
കാതെ 'രക്ഷിക്കണേ' എന്നു പറഞ്ഞു കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടു്
അങ്ങയെ സ്തുതിക്കുന്നു. സ്വസ്തി....പുഷ്പലാഭിഃ=യുദ്ധം
സമീപിച്ചപ്പോൾ ഭീന്നിമിത്തങ്ങൾ കാണുകയാൽ മഹാഷിമാരും
സിദ്ധന്മാരും ജഗത്തിന്നു ക്ഷേമം ഭവിക്കട്ടേ എന്നു പറഞ്ഞു
സമ്പൂർണ്ണങ്ങളായ സ്തുതികളെക്കൊണ്ടു് അങ്ങയെ സ്തുതി
ക്കുന്നു.

അത്രയുമല്ല—

അദ്രാദിത്യോ വസവോ യേ ച സാധ്യോ
വിശ്വേശ്വരോ മരുതഃശ്ചാക്ഷുപാശ്ച
ഗന്ധർവ്വഃക്ഷാസുരസിദ്ധസംഘാഃ

വീക്ഷന്തേ തപഃ വിസ്മയാശ്ചൈവ സദു. 22

അദ്രാദിത്യോഃ ഏകാദശരൂപന്മാരും ദാദശാദിത്യ
ന്മാരും
വസവഃ അഷ്ടവസുക്കളും
യേ ച സാധ്യോഃ സാധുന്മാരായ ദേവന്മാരാലോ
അവരും
വിശ്വേ വിശ്വദേവന്മാരും

അശ്വിന	അശ്വിനീദേവന്മാരും
മരുതഃ ച	(സപ്ത)മരുതന്മാരും
ഉഷ്ണമപഃ ച	പിതൃക്കളും
ഗന്ധർവ്വയക്ഷാസുര	ഗന്ധർവന്മാർ, യക്ഷന്മാർ, അസുരന്മാർ,
സിദ്ധസംഘഃ	സിദ്ധസംഘങ്ങൾ ഇവരും
സർവ്വേ ഏവ ച	എല്ലാവരും
വിസ്മിതാഃ	ആശ്ചര്യത്തോടുകൂടിയവരായി
ത്വം	അങ്ങനെ
വീക്ഷന്തേ	(ഇടവിടാതെ) നോക്കുന്നു.

രുദ്രന്മാരും, ആദിത്യന്മാരും, സാധുന്മാരായ ദേവന്മാരും, വിശ്വദേവന്മാരും, അശ്വിനീദേവന്മാരും, മരുത്ഗണങ്ങളും, പിതൃദേവതകളും, ഗന്ധർവന്മാർ യക്ഷന്മാർ അസുരന്മാർ സിദ്ധന്മാർ എന്നിവരുടെ സംഘങ്ങളും (ഇങ്ങനെ) എല്ലാവരും ആശ്ചര്യപ്പെട്ട് അങ്ങനെ ഇടവിടാതെ നോക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഉഷ്ണമപഃ=പിതൃക്കൾ. ഗന്ധർവ്വഃ=ഹാഹാ, ഹൃദ്ര മുതലായവർ. യക്ഷാഃ=കുബേരൻ മുതലായവർ. അസുരാഃ=വിരോചനൻ മുതലായവർ. സിദ്ധാഃ=കപിലൻ മുതലായ സിദ്ധന്മാർ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

എന്തെന്നാൽ—

രൂപം മഹത്തേ ബഹുവക്ത്രനേത്രം

മഹാബാഹോ ബഹുബാഹുരുപാഭം

ബഹുദരം ബഹുദംഷ്ട്രാകരാളം

ദൃഷ്ട്വാ ലോകാഃ പ്രവൃഥിതാസ്സമാഹരം.

23

ഹേ മഹാബാഹോ	ശ്രാദ്ധ്യായ കൈകളോടുകൂടിയവനേ
ബഹുവക്ത്രനേത്രം	അനേകമുഖങ്ങളാലും നേത്രങ്ങളാലും കൂടിയും
ബഹുബാഹുരുപാഭം	അനേകം കൈകളോടും തുടകളോടും കാലുകളോടുംകൂടിയും
ബഹുദരം	അനേകം ഉദരങ്ങളോടുകൂടിയും
ബഹുദംഷ്ട്രാകരാളം	അനേകം ദംഷ്ട്രങ്ങളാൽ ഭയങ്കരമായുമിരിക്കുന്ന
തേ മഹൽ രൂപം	അത്യുജ്ജിതമായ അങ്ങയുടെ രൂപത്തെ
ദൃഷ്ട്വാ	കണ്ടിട്ട്

ലോകഃ	ജനങ്ങൾ എല്ലാം
പ്രവൃഥിതാഃ	അതിഭീതനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു
അഹം (ച)	ഞാനും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ അതിഭീതനായിരിക്കുന്നു.

ഹേ മഹാബാഹോ, അനേകമുഖങ്ങളോടും നേത്രങ്ങളോടുംകൂടിയും, അനേക കൈകൾ തുടകൾ കാലുകൾ ഇവയോടുകൂടിയും അനേക ഉദരങ്ങളോടുകൂടിയും, അനേക ദംഷ്ട്രകൾ യേകരമായും, ഇരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ ഈ അത്യുജ്ജിതമായ രൂപത്തെ കണ്ടിട്ട് ജനങ്ങളെല്ലാവരും അതിഭയഭക്ത പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു. ഞാനും അപ്രകാരംതന്നെ വളരെ ഭയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ലോകഃ = ലൗകികനാരായ പ്രാണികൾ. ശേഷം സ്വപ്നം.

(അജ്ഞനൻ വിശ്വരൂപശ്ശനംകൊണ്ടുണ്ടായ) ഭയത്തിനുള്ള കാരണം പറയുന്നു:

നഭഃസ്പൃശം ദീപ്തമനേകവർണ്ണം
 വ്യാത്താനനം ദീപ്തവിശാലനേത്രം
 ദൃഷ്ട്വാ ഹി ത്വാം പ്രവൃഥിതന്തരാത്മാ
 യുതിം ന വിനാമി ശമം ച വിഷ്ണോ. 24

ഹേ വിഷ്ണോ	അല്ലയോ മഹാവിഷ്ണോ
നഭഃസ്പൃശം	ആകാശത്തെത്തൊട്ടിരിക്കുന്നവനും
ദീപ്തം	തേജസ്സോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും
അനേകവർണ്ണം	പല വർണ്ണങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും
വ്യാത്താനനം	വിവൃതങ്ങളായ (തുറന്നിരിക്കുന്ന) മുഖങ്ങളോട് (വായകളോട്)കൂടിയവനും
ദീപ്തവിശാലനേത്രം	ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടും വിശാലമായുമിരിക്കുന്ന കണ്ണുകളോടുകൂടിയവനുമായ
ത്വാം ഹി	അങ്ങയെ
ദൃഷ്ട്വാ	കണ്ടിട്ട്
പ്രവൃഥിതന്തരാത്മാ (അഹം)	വളരെഭയപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയ ഞാൻ

ധൃതി. ധൈര്യത്തേയും
ശമം ച മനസ്സമാധാനത്തേയും (ഉപശമത്തേയും)
ന വിദാമി പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

ഹേ മഹാവിഷ്ണോ, ആകാശത്തെ തൊട്ടിരിക്കുന്ന (രൂപത്തോടു കൂടിയ)വനും, തേജസ്സോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും, പല വർണ്ണങ്ങളോടുകൂടിയവനും, വിപുലങ്ങളായ മുഖങ്ങളോടുകൂടിയവനും, ജപിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന വിശാല നേത്രങ്ങളോടുകൂടിയവനും ആയ അങ്ങയെ കണ്ടിട്ട് ഞാൻ വളരെ ഭയപ്പെട്ട മനസ്സോടുകൂടിയവനായി ധൈര്യത്തേയും മനസ്സമാധാനത്തേയും പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശ്രം-ഭാ] ശമം ഉപശമം, മനസ്സുഷ്ടി. ശേഷം സ്പഷ്ടം.
എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ—

ദംഷ്ട്രാകരാളാനി ച തേ മുഖാനി
 ദൃഷ്ട്വേവ കാലാനലസന്നിഭാനി
 ദിശോ ന ജാനേ ന ലഭേ ച ശർമ്മ
 പ്രസീദ ദേവേശ ജഗന്നിവാസ.

25

ഹേ ദേവേശ	അല്ലയോ ദേവകൗക്കീശ്വരനായവനേ
ദംഷ്ട്രാകരാളാനി ച	ദംഷ്ട്രങ്ങളാൽ ഭയങ്കരങ്ങളായും
കാലാനലസന്നിഭാനി	പ്രളയകാലത്തെ അഗ്നിക്കു സമാനമായും
	മിരിക്കുന്നേ
തേ മുഖാനി	അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ
ദൃഷ്ട്വാ ഏവ	കണ്ടിട്ട്
ദിശഃ	ദിക്കുകളെ
ന ജാനേ	ഞാനറിയുന്നില്ല
ശർമ്മ ച	സുഖത്തേയും
ന ലഭേ	ഞാൻ ലഭിക്കുന്നില്ല
ഹേ ജഗന്നിവാസ	അല്ലയോ ജഗത്തിനാധാരമായിരിക്കു
	ന്നവനേ
പ്രസീദ	പ്രസന്നനായി ഭവിച്ചാലും.

അല്ലയോ ദേവേശ, ഓഷ്ഠങ്ങളാൽ ഭയങ്കരമായും പ്രളയകാലത്തെ അഗ്നിക്കു സമാനമായുതിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ കണ്ടിട്ട് "ഭയോദ്ധേശംകൊണ്ടു" ഞാൻ ദിക്കുകളെ അറിയുന്നില്ല.

സുഖത്തേയും ലഭിക്കുന്നില്ല. ഹേ ജഗന്നിവാസ, അങ്ങു പ്രസന്നനായി ഭവിക്കുക.

[ശം-ഭാ] ഭംഷുകരാളാനി—ഭംഷുക്കളെക്കൊണ്ടു വികൃതങ്ങളായിരിക്കുന്ന; കാലാനുസരണി—പ്രളയകാലത്തിൽ ലോകത്തെ ദഹിപ്പിക്കുന്ന അഗ്നിക്കു തുല്യമായ; ദിശ: ന ജാനേ—കിഴക്കു പടിഞ്ഞാറു എന്നിങ്ങനെ ദിക്കുകളെ വേർതിരിച്ചറിയുന്നില്ല. ശേഷം സ്തംഭം.

അന്യന്മരീതിനിന്ദാ എന്നീ പരാജയമുണ്ടാകുമോ എന്ന ശങ്കയും ഇപ്പോൾ പോയി, എന്തെന്നാൽ

അമീ ച ത്വാം ധൃതരാഷ്ട്രസ്യ പുത്രാഃ
സർവ്വേ സഹൈവാവനിപാലസംശ്ലേഷഃ
ഭീഷ്മോ ദ്രോണഃ സുതപത്രസ്തമാസു
സഹസ്മദീയൈരപി യോഗമുഖൈഃ. 26

വക്ത്രാണി തേ ത്വരമാണാ വിശന്തി
ഭംഷുകരാളാനി യോനകാനി
കേചിദപിഗാഢാ ഗേഹാനന്ദരേഷു
സംദൃശ്യന്തേ ചൂർണ്ണിതൈരുത്തമാംശൈഃ. 27

സർവ്വേ	എല്ലാ
അമീ ധൃതരാഷ്ട്രസ്യ	ഈ ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രനായ ദുര്യോധനാ
പുത്രാഃ	ദിക്കളും
ഭീഷ്മഃ ച	ഭീഷ്മരും
ദ്രോണഃ (ച)	ദ്രോണാചാര്യരും
അസൗ സുതപത്രഃ	സുതപത്രനായ ഈ കർണ്ണനും
അവനിപാല	രാജാക്കന്മാരുടെ സംഘങ്ങളോടുകൂടി
സംശ്ലേഷഃ സഹ ഏവ	ത്തന്നെ
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
അസ്മദീയൈഃ	ഞങ്ങളെ ചേർന്നിട്ടുള്ള
യോഗമുഖൈഃ അപി	യുദ്ധത്തിൽ മുഖ്യന്മാരായവരോട്
	സഹ കൂടിയും
ത്വാം (വിശന്തി)	അങ്ങനെ പ്രവേശിക്കുന്നു
(എന്തേ സർവ്വേ)	ഇവരെല്ലാവരും
ത്വരമാണാഃ	ഓടാനവരായി (വേഗത്തിൽ)

ദംഷ്ട്രാകരാളാനി	ദംഷ്ട്രങ്ങളാൽ വികൃതങ്ങളായും
ഭയാനകാനി	ഭയങ്കരങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന
തേ വക്ത്രാണി	അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ
വിശന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നു
കേചിത്	അവരിൽ ചിലർ
ചൂർണ്ണിതൈഃ	പൊടിയാക്കപ്പെട്ട
ഉത്തമാംഗൈഃ	ശിരസ്സുകളോടുകൂടി
ദശനാന്തരേഷു	പല്ലുകളുടെ ഇടയിൽ
വിലഗ്നാഃ	അകപ്പെട്ടവരായി
സംദൃശ്യന്തേ	കാണപ്പെടുന്നു.

ഈ എല്ലാ ധൃതരാഷ്ട്രപുത്രന്മാരും, ഭീഷ്മരും, ദ്രോണാചാര്യരും, സുതപുത്രനായ ഈ കർണ്ണനും, സകല രാജാക്കന്മാരോടും, അപ്രകാരംതന്നെ ഞങ്ങളെ ചേർന്നിരുന്ന യുദ്ധത്തിൽ മുഖ്യന്മാരായവരോടുംകൂടി ദംഷ്ട്രങ്ങളാൽ വികൃതങ്ങളായും ഭയങ്കരങ്ങളായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ വേഗത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. അവരിൽ ചിലർ അങ്ങയുടെ പല്ലുകളുടെ ഇടയിൽ അകപ്പെട്ട പൊടിപൊടിയാക്കപ്പെട്ട തലകളോടുകൂടിയവരായി കാണപ്പെടുന്നു.

[ശംഭോ] ധൃതരാഷ്ട്രസ്യ പുത്രാഃ=ദുര്യോധനപ്രഭൃതികൾ. അസ്മദീയൈഃ യോധമുഖൈഃ സഹ=ഞങ്ങളുടെ ഭാഗത്തുള്ള യോദ്ധാക്കളിൽ പ്രധാനികളായ ധൃഷ്ടദ്യുഹപ്രഭൃതികളോടുകൂടി ദശനാന്തരേഷു വിലഗ്നാഃ സംദൃശ്യന്തേ=പല്ലുകളുടെ ഇടയിൽ ഒരു മാംസകണ്ഠപോലെ ഭക്ഷിക്കപ്പെട്ടവരായി കാണപ്പെടുന്നു. ശേഷം സ്തവം.

അവർ എങ്ങനെയാണു് ഭഗവാന്റെ മുഖങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതു്?—അജ്ഞനൻ പറയുന്നു;

യഥാ നദീനാം ബഹവോംബുവേഗാഃ
സമുദ്രമേവാഭിമുഖാ ഭവന്തി
തഥാ തവാമീ നരലോകവീരാ
വിശന്തി വക്ത്രാണഭിവിജലന്തി*.

28

* 'അഭിതോ ജലന്തി' എന്നു പാഠാന്തരം.

യഥാ	എപ്രകാരമാണ്
നദീനാം	നദികളുടെ
ബഹവഃ അംബുവേഗാഃ	അനേകമാഗ്നങ്ങളായി ഒഴുകുന്ന ജലപ്രവാഹങ്ങൾ
സമുദ്രം ഏവ	സമുദ്രത്തെത്തന്നെ
അഭിമുഖാഃ	അഭിമുഖമായി
ദ്രവന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നത്
തഥാ	അപ്രകാരം
അമീ നരലോകപീഠാഃ	മനുഷ്യലോകത്തിലുള്ള ഈ ശുരന്മാർ
അഭിവിജാലന്തി	എല്ലാ ദിക്കിലും ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു
തവ	അങ്ങയുടെ
വക്ത്രാണി	മുഖങ്ങളെ
വിശന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നു.

നദികളുടെ ജലപ്രവാഹങ്ങൾ സമുദ്രത്തിന്നഭിമുഖമായി സമുദ്രത്തെത്തന്നെ എപ്രകാരം പ്രവേശിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരം ഈ മനുഷ്യലോകത്തിലുള്ള ശുരന്മാർ എല്ലാ ദിക്കിലും ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന (പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന) അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ പ്രവേശിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അഭിവിജാലന്തി—പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അവർ എന്തിനുവേണ്ടി, എങ്ങനെ പ്രവേശിക്കുന്നു?—അജ്ഞനൻ പറയുന്നു:

യഥാ പ്രദീപ്തം ജ്വലനം പതംഗാ
വിശന്തി നാശായ സമൃദ്ധവേഗാഃ
തഥൈവ നാശായ വിശന്തി ലോകാ-
സ്തചാപി വക്ത്രാണി സമൃദ്ധവേഗാഃ.

29

പതംഗാഃ	ശലഭങ്ങൾ (ഇയ്യമ്പാറ്റ മുതലായവ)
നാശായ	തങ്ങളുടെ നാശത്തിനായിക്കൊണ്ട് (മരണത്തിനായിക്കൊണ്ട്)
സമൃദ്ധവേഗാഃ	അതിവേഗത്തോടുകൂടിയവരായി
പ്രദീപ്തം	ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന

ജലനം	അഗ്നിയെ
യഥാ	ഏതുപ്രകാരം
വിശന്തി	(ബുദ്ധിപൂർവ്വകം) പ്രവേശിക്കുന്നുവോ
തഥാ ഏവ	അപ്രകാരംതന്നെ
ലോകാഃ അപി	ഈ ജനങ്ങളും
നാശായ	സ്വനാശത്തിനായിക്കൊണ്ടു്
സമൃദ്ധവേഗാഃ	അതിവേഗത്തോടുകൂടിയവരായി
തവ വക്ത്രാണി	അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ
വിശന്തി	പ്രവേശിക്കുന്നു.

പാഠകൾ തങ്ങളുടെ നാശത്തിനായിക്കൊണ്ടു് ഏതുപ്രകാരമാണു് ജലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അഗ്നിയെ അതിവേഗത്തോടെ പ്രവേശിക്കുന്നതു് അപ്രകാരംതന്നെ ഈ ജനങ്ങളും സ്വനാശത്തിനായിക്കൊണ്ടു് അങ്ങയുടെ മുഖങ്ങളെ അതിവേഗത്തോടെ പ്രവേശിക്കുന്നു.

എന്നാൽ അങ്ങു്—

ലേലിഹ്യസേ ഗ്രസമാനഃ സമന്താ-
 ല്ലോകാൻ സമഗ്രാൻ വദനൈർജലതഭിഃ
 തേജോഭിരാപൂര്യ ജഗത്സമഗ്രം
 ഭാസസ്ത്വവോഗ്രാഃ പ്രതപന്തി വിഷ്ണോ.

30

സമഗ്രാൻ ലോകാൻ	സകല ജനങ്ങളേയും
ജലതഭിഃ വദനൈഃ	ജലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന മുഖങ്ങളെ കൊണ്ടു്
സമന്താത്	നാലുഭാഗത്തുനിന്നു്
ഗ്രസമാനഃ (സൻ)	ഭക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു് (വിഴുങ്ങിക്കൊണ്ടു്)
ലേലിഹ്യസേ	രൂപിനോക്കുന്നു (അതിശയേന ഭക്ഷിക്കുന്നു)
ഹേ വിഷ്ണോ	അല്ലയോ വിഷ്ണോ
തവ ഉഗ്രാഃ ഭാസഃ	അങ്ങയുടെ തീവ്രങ്ങളായ ദീപ്തികൾ (കാന്തികൾ)
സമഗ്രം ജഗത്	സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും
തേജോഭിഃ	തേജസ്സുകളെക്കൊണ്ടു്

ആപുര്യ വ്യാപിച്ചു
പ്രതപന്തി തപിപ്പിക്കുന്നു.

അങ്ങു ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന മുഖങ്ങളെക്കൊണ്ടു സകലജനങ്ങളേയും നാലുഭാഗത്തുനിന്നും ക്ഷേപിച്ചുകൊണ്ടു രചിനോക്കുന്നു. അങ്ങയുടെ തീവ്രങ്ങളായ ദീപ്തികൾ സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും വ്യാപിച്ചു തപിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] വിഷ്ണു=വ്യാപനശീലൻ. ഉഗ്രാഃ ഭാസഃ=ക്രൂരങ്ങളായ ദീപ്തികൾ. ശേഷം സ്വപ്നം.

അങ്ങു ഉഗ്രസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നുവെന്നതു ഹേതുവായിട്ടു—

ആഖ്യാഹി മേ കോ ഭവാനഗ്രൂപോ

നമോസ്തു തേ ദേവവര പ്രസീദ

വിജ്ഞാതുമിച്ഛാമി ഭവന്തമാഭ്യം

ന ഹി പ്രജാനാമി തവ പ്രവൃത്തിം.

31

ഹേ ദേവവര	അല്ലയോ ദേവശ്രേഷ്ഠ
ഉഗ്രരൂപഃ	ക്രൂരമായ രൂപത്തോടുകൂടിയ
ഭവാനു	അങ്ങു
കഃ	ആത് എന്ന്
മേ	എനിക്കു
ആഖ്യാഹി	പറഞ്ഞുതന്നാലും
തേ	അങ്ങയ്ക്കു
നമഃ അസ്തു	നമസ്സാരം
പ്രസീദ	അങ്ങു പ്രസന്നനായി ഭവിക്കുക
ആഭ്യം ഭവന്തം	ആദ്യപുരുഷനായിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ
വിജ്ഞാതം	നല്ലവണ്ണം അറിയുവാൻ
ഇച്ഛാമി	ഞാനിച്ഛിക്കുന്നു
തവ പ്രവൃത്തിം	അങ്ങയുടെ പ്രവൃത്തിയെ (ചേഷ്ടയെ)
ന ഹി പ്രജാനാമി	ഞാനറിയുന്നില്ല.

അല്ലയോ ദേവശ്രേഷ്ഠ, ക്രൂരമായ രൂപത്തോടുകൂടിയ അങ്ങു ആരാണെന്ന് എനിക്കു പറഞ്ഞുതന്നാലും അങ്ങയ്ക്കു നമസ്സാരം അങ്ങു പ്രസാദിക്കണേ. ആദ്യപുരുഷനായിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ

ഞാനറിയുവാനിച്ഛിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ അങ്ങയുടെ പ്രവൃത്തിയെ ഞാനറിയുന്നില്ല.

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

കാലോസ്തി ലോകക്ഷയകൃത് പ്രവൃദ്ധോ
ലോകാൻ സമാഹർത്തുമിഹ പ്രവൃത്തഃ
ഋതേപി ത്വം ന ഭവീഷ്യസി സർവ്വേ
യേവസ്ഥിതാഃ പ്രത്യനീകേഷു യോധാഃ.

32

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ലോകക്ഷയകൃത്	ജനങ്ങൾക്കു നാശത്തെ ചെയ്യുന്ന
പ്രവൃദ്ധഃ	അത്യുൽകടനായ (വളരെ ക്രൂരനായ)
കാലഃ അസ്തി	കാലനാകുന്നു
ലോകാൻ	ജനങ്ങളെ
സമാഹർത്തും	സംഹരിക്കുന്നതിന്നു്
ഇഹ പ്രവൃത്തഃ	ഇഹലോകത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു
(അതഃ)	അതിനാൽ
പ്രത്യനീകേഷു	അതാനു സേനകളിൽ
യേ യോധാഃ	ആരെല്ലാം യോദ്ധാക്കൾ
അവസ്ഥിതാഃ	ഇരിക്കുന്നുവോ
തേ സർവ്വേ	അവരെല്ലാവരും
ത്വം ഋതേ അപി	ഹന്താവരയിരിക്കുന്ന നീയൊഴിച്ചു്
ന ഭവീഷ്യസി	ഇരിക്കുകയില്ല.

ഞാൻ ലോകത്തിന്നു നാശത്തെ ചെയ്യുന്ന അത്യുൽകടനായ കാലനാകുന്നു. ലോകങ്ങളെ സംഹരിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടി ഞാൻ ഈ ലോകത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഹന്താവായ നീ ഒഴിച്ചു് അതാനു സൈന്യങ്ങളിലുള്ള ആരും (ഇനി) ജീവിക്കുകയില്ല.

[ശം-ഭാ] യോധാഃ = ഭീഷ്മദ്രോണകർണ്ണപ്രഭൃതികൾ. ശേഷം സ്തവം.

അതിനാൽ—

തസ്മാത്പാമുത്തിഷ്ഠ യശോ ലഭസ്യ
ജിത്വാ ശത്രുൻ ഭൂമിക്ഷ്യ നാജ്യം സമൃദ്ധം
മയൈവൈതേ നിഹതാഃ പൂർവ്വമേവ
നിമിത്തമാത്രം ഭവേ സവ്യസാചിൻ.

33

തസ്താൽ	അതിനാൽ
തപഃ	നീ
ഉത്തിഷ്ഠ	യുദ്ധത്തിനായിക്കൊണ്ടു സന്നദ്ധനായി ഭവീച്ചാലും.
യശഃലബ്ധേ	കീർത്തിയെ സമ്പാദിച്ചാലും.
ശത്രുൺ ജിതവാ	ശത്രുക്കളെ ജയിച്ചിട്ട്
സമൃദ്ധം	സരൈശ്വര്യസമ്പന്നമായിരിക്കുന്ന
രാജ്യം	രാജ്യത്തെ
ഭുങ്ക്ഷ്യ	അനുഭവീച്ചാലും.
മയാ ഏവ	കാലാത്മാവായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ തന്നെ
പൂർവ്വം ഏവ	മുമ്പുതന്നെ
ഏതേ	ഇവർ (നിന്റെ ഈ ശത്രുക്കൾ)
നിഹന്താഃ	കൊല്ലപ്പെട്ടപോലെയായിരിക്കുന്ന
ഹേ സവ്യസാചിൻ	ഇടത്തുകൈകൊണ്ടു ബാണങ്ങളെ പ്രയോഗിപ്പാൻ സാമർത്ഥ്യമുള്ള ഹേ അർജ്ജുന
നിമിത്തമാത്രം വേ	നീ നിമിത്തമാത്രമായി ഭവീച്ചാലും.

അതിനാൽ നീ യുദ്ധത്തിനായിക്കൊണ്ടു സന്നദ്ധനായി ഭവിക്കുക. കീർത്തിയേയും ലഭിച്ചാലും. ശത്രുക്കളെ ജയിച്ചു സരൈശ്വര്യസമ്പന്നമായിരിക്കുന്ന രാജ്യത്തെ നീ അനുഭവീച്ചാലും. ഇവർ കാലാത്മാവായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ മുമ്പുതന്നെ കൊല്ലപ്പെട്ടപോലെയായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും, ഹേ, അർജ്ജുന, നീ നിമിത്തമാത്രമായി ഭവിക്കുക.

[ശം-ഭാ] യശഃ ലബ്ധേ=ദേവകളാൽകൂടി ജയിക്കപ്പെട്ട വാൻ വയുത്ത അതിരഥന്മാരായ ഭീഷ്മദ്രോണാദികളെ അർജ്ജുനൻ ജയിച്ചുവെന്നുള്ള കീർത്തിയെ നീ ലഭിച്ചാലും. കേവലം പുണ്യംകൊണ്ടു മാത്രമേ അതു പ്രാപിക്കപ്പെടുകയുള്ളു. ശത്രുൺ=ദുര്യോധനപ്രഭൃതികളെ; ജിതവാ=ജയിച്ചിട്ട്; രാജ്യം ഭുങ്ക്ഷ്യ=ശത്രുരഹിതമായും അകണകമായുമിരിക്കുന്ന രാജ്യത്തെ അനുഭവീച്ചാലും; ഏതേ മയാ ഏവ പൂർവ്വം ഏവ നിഹന്താഃ=ഇവർ മുമ്പുതന്നെ എന്നാൽ നിശ്ചയമായി ഹതന്മാരായിരിക്കുന്നു. നിമിത്തമാത്രം വേ=നീ ഒരു നിമിത്തം മാത്രമായി

ഭവീച്ചാലും. സവ്യസാചിൻ—ഇടത്തുകൈകൊണ്ടു ശരങ്ങളെ പ്രയോഗിപ്പാൻ ശീലമുള്ളതുകൊണ്ടു് അജ്ഞാനം സവ്യസാചി എന്ന പേർ സിദ്ധിച്ചു. അതിന്റെ സംബദ്ധിയാണു് സവ്യസാചിൻ എന്ന പദം.

ദ്രോണം ച ഭീഷ്മം ച ജയദ്രഥം ച
കർണ്ണം തഥാ ന്യായാപി യോഗവീരാൻ
മയാ ഹതാംസ്കം ജഹി മ വ്യഗ്മിഷ്ഠാ
യുധ്യസ്വ ജേതാസി രണേ സപതാൻ.

34

മയാ	എന്നാൽ
ഹതാൻ	കൊല്ലപ്പെട്ട
ദ്രോണം ച	ദ്രോണചാര്യരേയും.
ഭീഷ്മം ച	ഭീഷ്മരേയും.
ജയദ്രഥം ച	ജയദ്രഥനേയും.
കർണ്ണം	കർണ്ണനേയും.
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
അന്യാൻ അപി	മറ്റു ശൂരന്മാരായ യോദ്ധാക്കളേയും.
യോഗവീരാൻ	
തം	നീ
ജഹി	ജയിച്ചാലും.
മാ വ്യഗ്മിഷ്ഠാഃ	വ്യസനിക്കേണ്ട
യുധ്യസ്വ	യുദ്ധംചെയ്യാലും.
രണേ	യുദ്ധത്തിൽ
സപതാൻ	ശത്രുക്കളെ
ജേതാസി	നീ ജയിക്കും.

എന്നാൽ കൊല്ലപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന (ഹതപ്രായന്മാരായിരിക്കുന്ന) ദ്രോണാചാര്യരേയും ഭീഷ്മരേയും കർണ്ണനേയും അപ്രകാരം തന്നെ അന്യശൂരന്മാരായ യോദ്ധാക്കളേയും നീ ജയിച്ചാലും. നീ വ്യസനിക്കേണ്ട. യുദ്ധത്തിൽ ശത്രുക്കളെ നീ (നിശ്ചയമായി) ജയിക്കും.

[ശം-ഭാ] അജ്ഞാനം ഏതെല്ലാം യോദ്ധാക്കളിൽ ശങ്കയുണ്ടായിരുന്നുവോ അവരെല്ലാം തന്നാൽ ഹതന്മാരായി എന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നു. ഇവിടെ, ഭീഷ്മ ദ്രോണാദികളിൽ

ആശങ്കയുള്ള കാരണം പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. ഭ്രോണർ ധനുർവ്വേദാചാര്യരാണ്; ദിവ്യാസ്ത്രങ്ങളോടുകൂടിയവനാണ്; വിശേഷിച്ചു, തന്റെ (അജ്ഞനന്റെ) സ്വന്തഗുരുവുമാണ്. ഭീഷ്മർ സ്വപ്നപോലെ മരിക്കുവാൻ കഴിയുന്നവനാണ് (സ്വപ്നമൃത്യുവാണ്); ദിവ്യാസ്ത്രസമ്പന്നനുമാണ്. അദ്ദേഹം പരശുരാമനായിട്ട് ദ്വന്ദ്വയുദ്ധമുണ്ടായിട്ടും തോറ്റിട്ടില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ജയദ്രഥനും. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അച്ഛൻ, തന്റെ പുത്രന്റെ തല ആർ താഴത്തു വീഴുന്നവോ അതോടുകൂടി അവന്റെ തലയും താഴെ വീഴും എന്ന നിശ്ചയത്തോടുകൂടി കുറിനതപസ്സു ചെയ്തിരിക്കുന്നു. കർണ്ണനും ഇന്ദ്രനാൽ കൊടുക്കപ്പെട്ട അമോഘമായ (പാഴിൽ പോകാത്ത) ശക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആളാണ്. കർണ്ണൻ ഒരു കന്യകയിൽ (കന്തിദേവി കന്യകയായിരിക്കുമ്പോൾ) സൂര്യനുണ്ടായിട്ടുള്ള പുത്രനുമാകുന്നു. അതിനാൽ (ജന്മനാതന്നെ ഒരസാമാന്യപുരുഷനാകയാൽ) കർണ്ണന്റെ പേരുംകൂടി പറയപ്പെട്ടു. സപതാൻ = ശത്രുക്കളെ—ദുര്യോധനാദികളെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

സഞ്ജയ ഉവാച:

ഏതഥ ശ്രുത്വാ വചനം കേശവസ്യ
കൃതാഞ്ജലിർവ്വേപമാനഃ കിരീടീ
സമസ്കൃത്വാ ഭൂയഃ ഏവാഹ കൃഷ്ണം
സഗദ്ഗദം ഭീതഭീതഃ പ്രണമ്യ.

35

സഞ്ജയൻ ചറഞ്ഞു:

കേശവസ്യ	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെ
ഏതത് വചനം	ഈ വാക്യത്തെ
ശ്രുത്വാ	കേട്ടിട്ട്
വേപമാനഃ	നടുങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന
കിരീടീ	അജ്ഞൻ
കൃതാഞ്ജലിഃ	കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടവനായി
കൃഷ്ണം	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ
നമസ്കൃത്വാ*	നമസ്സാരംചെയ്ത്
ഭീതഭീതഃ	ഏറ്റവും ഭയത്തോടുകൂടിയവനായി

* 'നമസ്കൃത്യ' എന്നു പാഠാന്തരം.

പ്രണമ്യ	വണങ്ങിക്കൊണ്ടു്
സഗദ്ഗദം	ഗദ്ഗദത്തോടുകൂടി (തൊണ്ടു വിറച്ചു കൊണ്ടു്)
ഭൂയഃ ഏവ	പിന്നെയും
ആഹ	പറഞ്ഞു.

ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെ ഈ വാക്യത്തെക്കേട്ടു നട്ടങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന അജ്ഞനൻ കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടു ഭഗവാനെ നമസ്കാരം ചെയ്തു് ഏറ്റവും ഭയത്തോടുകൂടി വണങ്ങി തൊണ്ടു വിറച്ചു കൊണ്ടു പിന്നെയും പറഞ്ഞു.

[ശം.-ഭാ] ഗദ്ഗദം.—ഒരുവൻ ഭയത്താലോ സ്നേഹത്താലോ പരവശനായി ഭവിച്ചാൽ അവന്റെ കണ്ണുകൾ രണ്ടും, വ്യസനാനിമിത്തമോ സന്തോഷാനിമിത്തമോ കണ്ണുനീരുകൊണ്ടു നിറയുന്നു. അപ്പോൾ അവന്റെ കണ്ണും കഫംകൊണ്ടു നിറോടിക്കപ്പെടുന്നു. തന്നിമിത്തം വാക്കിനു മന്ദഗന്ധ്യത്വവും അസ്സഷ്ടതയും സംഭവിക്കുന്നു. ഇതാണു് ഗദ്ഗദം. അങ്ങനെ ഗദ്ഗദത്തോടുകൂടി അജ്ഞനൻ ഭഗവാനോടു പിന്നെയും പറഞ്ഞു. ഈ അവസരത്തിൽ സഞ്ജയന്റെ വചനം അഭിപ്രായത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—ആർക്കും ജയിപ്പാൻ വയ്യാത്ത ദ്രോണാചാര്യർ മുതലായ നാലു മഹാരഥന്മാരെ അജ്ഞനൻ കൊന്നുവെങ്കിൽ നിരാശ്രയനായി ഭവിച്ചു ദുര്യോധനനും നിശ്ചയമായി ഹനിക്കപ്പെടും എന്നു വിചാരിച്ചു ധൃതരാഷ്ട്രർ ജയത്തിൽ ആശയില്ലാത്തവനായി സന്ധിയെ ചെല്ലേക്കാം; അപ്പോൾ ഇരുകക്ഷിക്കാർക്കും സമാധാനമുണ്ടാകും എന്നാകുന്നു സഞ്ജയന്റെ അഭിപ്രായം. പക്ഷേ, വിധിക്കു വശനായിരിക്കുന്ന ധൃതരാഷ്ട്രർ അതിനേയും കേട്ടില്ല.

അജ്ഞന ഉവാച:

സ്ഥാനേ ഹൃഷീകേശ തവ പ്രകീർത്താ
ജഗത് പ്രഹുഷ്യത്യനുരജ്യതേ ച
രക്ഷാംസി ഭീതാനി ഭീശോ ദ്രവന്തി
സർവ്വേ നമസ്യന്തി ച സിദ്ധസംഘാം.

36

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ഹൃഷീകേശ അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ

തവ പ്രകീർത്യാ	അങ്ങയുടെ മാഹാത്മ്യസങ്കീർത്തനംകൊണ്ടു്
ജഗത്	ജഗത്താസകലം (സാധുലോകം, സജ്ജനങ്ങൾ)
പ്രഹൃഷ്യതി	വളരെ സന്തോഷിക്കുന്നു
അനുരജ്യതേ ച	വളരെ പ്രീതിയോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്നു
രാക്ഷാസി	രാക്ഷസന്മാർ
ഭീതാനി	ഭയപ്പെട്ടവരായി
ദിശഃ	ഓരോ ദിക്കിലേക്കു്
ഭ്രവന്തി	ഓടുന്നു
സർവ്വേ സിദ്ധസംഘാഃ	സകല സിദ്ധസംഘങ്ങളും
നമസ്യാന്തി ച	നമസ്സാരംചെയ്യുന്നു
(ഏതാനി)	ഇവയെല്ലാം
സ്ഥാനേ	യുക്തമായിരിക്കുന്നു (ആശ്ചര്യമില്ല).

അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ, അങ്ങയുടെ മാഹാത്മ്യസങ്കീർത്തനത്താൽ ജഗത്തെല്ലാം (സജ്ജനങ്ങളെല്ലാം) സന്തോഷിക്കുകയും വളരെ പ്രീതിയോടുകൂടിയിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. രാക്ഷസന്മാർ അങ്ങയെ കണ്ടു ഭയപ്പെട്ടു് ഓരോ ദിക്കുനോക്കി ഓടുന്നു. എല്ലാ സിദ്ധസംഘങ്ങളും അങ്ങയെ നമസ്സാരംചെയ്യുന്നു. ഇതെല്ലാം യുക്തംതന്നെയായിരിക്കുന്നു (യാതൊരാശ്ചര്യവുമില്ല എന്നർത്ഥം).

[ശം-ഭാ] ഹേ ഹൃഷീകേശ, അങ്ങയുടെ മാഹാത്മ്യകീർത്തനംകൊണ്ടും ശ്രവണംകൊണ്ടും ജഗത്തു് സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നതു യുക്തംതന്നെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഈ ശ്ലോകംതന്നെ മറ്റൊരുവിധത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിക്കാം:

ഭഗവാൻ സന്തോഷത്തിന്നും അനുരാഗത്തിന്നും വിഷയമാകുന്നുവെന്നതു യുക്തംതന്നെ. എന്തെന്നാൽ ഭഗവാൻ സകല ഭൂതങ്ങൾക്കുമാർത്ഥവായും സുഹൃത്തായുമിരിക്കുന്നു.

സിദ്ധന്മാർ—കപിലാദികൾ.

ഭഗവാൻ ഹിഷാദികൾക്കു വിഷയമാണു് എന്നതിന്നു കാരണം പറയുന്നു:

കസ്താച്ച തേ ന നമേരൻ മഹാത്മൻ
ഗരീയസേ ബ്രഹ്മണോപാദികർത്രേ
അനന്ത ദേവേശ ജഗന്നിവാസ
തപക്ഷരം സദസത്തത്പരം യത്.

37

ഹേ മഹാത്മൻ	അല്ലയോ മഹാത്മാവേ
ഹേ അനന്ത	അല്ലയോ അന്ത(നാശ)മില്ലാത്തവനേ
ഹേ ദേവേശ	അല്ലയോ ദേവന്മാർക്കുമീശനായിട്ടുള്ളവനേ
ഹേ ജഗന്നിവാസ	അല്ലയോ ജഗത്തിനാശ്രയമായിരിക്കുന്നവനേ
ഗരീയസേ	ശ്രേഷ്ഠനായും (ഗുരുതരനായും)
ബ്രഹ്മണഃ അപി	ചതുർമ്മുഖബ്രഹ്മാവിനുകൂടി
ആദികർത്രേ ച	ആദികാരണനായുമിരിക്കുന്ന
തേ	അങ്ങയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു്
കസ്താത്	എന്തു കാരണത്താൽ
ന നമേരൻ	അവർ നമസ്സാരം ചെയ്യുന്നില്ല
(കിഞ്ച)	അതിന്നും പുറമേ
സത്	സ്ഥൂലമായും (വ്യക്തമായും)
അസത്	സൂക്ഷ്മമായുമുള്ളതു് (അവ്യക്തമായുമുള്ളതു്)
യത്	യാതൊന്നോ
തത്പരം	അതിന്നു മുലകാരണമായ
(യത്) അക്ഷരം	യാതൊരു പരബ്രഹ്മമോ
(തത് ച)	അതു്
തപഃ	അങ്ങാകുന്നു.

ഹേ മഹാത്മൻ, ഹേ അനന്ത, ഹേ ദേവേശ, ഹേ ജഗന്നിവാസ, ശ്രേഷ്ഠനായ് ചതുർമ്മുഖബ്രഹ്മാവിനുകൂടി ആദികാരണനായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങേയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു് എന്തു കാരണത്താൽ അവർ നമസ്സാരം ചെയ്യുന്നില്ല (എങ്ങനെ അവർ നമസ്സരിക്കാതിരിക്കും)? അതിന്നും പുറമേ, സ്ഥൂലവും സൂക്ഷ്മവുമായിട്ടു യാതൊന്നോ അതിന്നു മുലകാരണമായ പരബ്രഹ്മവും അങ്ങാകുന്നു. (ഇതിൽ പറയപ്പെടുന്ന കാരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് എല്ലാ

വരും അങ്ങയെ നമസ്കരിക്കുന്നുവെന്നത് ആശ്ചര്യമല്ല എന്നു താൽപര്യം).

[ശം-ഭാ] ഹേ മഹാത്മൻ, ഗുരുതാനായും, ബ്രഹ്മാവിനു (=ഹിരണ്യഗർഭനു) കൂടി കാരണനായിരിക്കുന്നതിനാൽ ആദി കർത്താവായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയ്ക്കായിക്കൊണ്ട് എല്ലാവരും എന്തു കൊണ്ടു നമസ്കാരം ചെയ്യുന്നില്ല? അങ്ങു മഹാത്മാവും ആദികാ രണനുമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഹഃപാദികൾക്കും നമസ്കാരത്തി നും യോഗ്യമായ വിഷയം അങ്ങുതന്നെയാകുന്നു. ഹേ അനന്ത, ഹേ ദേവേശ, ഹേ ജഗന്നിവാസ, വേദാന്തവാക്യങ്ങളിൽ (ഉപ നിഷ്ത്തുകളിൽ) പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്ന പരബ്രഹ്മവും അങ്ങാ കുന്നു. അങ്ങ് സത്തം (=ഉള്ളതും), അസത്തം (=ഇല്ലാത്ത തും) ആകുന്നു. യാതൊന്നിനെ അപേക്ഷിച്ചു നമുക്ക് ഇല്ല എന്ന ബുദ്ധിയുണ്ടാകുന്നുവോ അതുതന്നെ അസത്തത്വം. സദസത്തക്കാര അക്ഷരത്തിന്റെ ഉപാധികളായി ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ അത് (അക്ഷരം) സത്തത്വം എന്നും അസത്തത്വം എന്നും പറയപ്പെടുന്നു. പരമാർത്ഥത്തിൽ വേദജ്ഞന്മാർ പറയുന്ന അക്ഷരം സത്തിനും അസത്തിനും പരമാകുന്നു. അത് അങ്ങുതന്നെയാണു്, മറ്റൊര നമല്ല എന്നഭിപ്രായം.

അജ്ഞൻ ഭഗവാനെ പിന്നേയും സ്തുതിക്കുന്നു:

ത്വമാദിദേവഃ പുരുഷഃ പരമാ-
സ്തപമസ്യ വിശ്വസ്യ പരം നിധാനം
വേത്താസി വേദ്യം ച പരം ച ധാമ
ത്വയാ തതം വിശ്വമനന്തരൂപ.

38

ഹേ അനന്തരൂപ	അല്ലയോ അന്തമില്ലാത്ത (ചിദാത്മക മായ) രൂപത്തോടുകൂടിയവനേ
ത്വം	അങ്ങ്
ആദിദേവഃ	ദേവന്മാർക്കു് ആദിയായവനും
പരമാണഃ പുരുഷഃ	അനാദിയായ പുരുഷനുമാകുന്നു
ത്വം	അങ്ങ്
അസ്യ വിശ്വസ്യ	ഈ പ്രപഞ്ചത്തിന്റെ
പരം നിധാനം	ശ്രേഷ്ഠമായ ലയസ്ഥാനവുമാകുന്നു
(ഭാഗം)	അപ്രകാരംതന്നെ

ശശാംകഃ	ചന്ദ്രനം
പ്രജാപതിഃ	ചതുർമ്മുഖബ്രഹ്മാവും
പ്രപിതാമഹഃ ച	പ്രപിതാമഹനം
തപഃ	അങ്ങുതന്നെയാകുന്നു
(അതഃ)	അതിനാൽ
തേ	അങ്ങയ്ക്ക്
സഹസ്രകൃതഃ	ആയിരം പ്രാവശ്യം
നമോനമഃ	നമസ്കാരം നമസ്കാരം
അസ്മു	അകട്ടേ
ഭൂയഃ അപി പുനഃ ച	പിന്നേയും പിന്നേയും
തേ	അങ്ങയ്ക്ക്
നമോ നമഃ	നമസ്കാരം നമസ്കാരം.

വായുവും, യമനും, അഗ്നിയും, വരുന്നതും, ചന്ദ്രനും, ചതുർമ്മുഖബ്രഹ്മാവും, പ്രപിതാമഹനം അങ്ങാകുന്നു. അങ്ങയ്ക്കു നമസ്കാരം, ആയിരം പ്രാവശ്യം നമസ്കാരം; പിന്നേയും പിന്നേയും അങ്ങയ്ക്കു നമസ്കാരം, നമസ്കാരം.

[ശം.ഭാ] പ്രജാപതിഃ=കശ്യപാദി; പ്രപിതാമഹഃ=പിതാമഹന്റേയും പിതാവും പ്രപിതാമഹൻ—ബ്രഹ്മാവിന്റേയും പിതാവും എന്നർത്ഥം. തേ സഹസ്രകൃതഃ നമോ നമഃ=അങ്ങയ്ക്കു പലപ്രാവശ്യം നമസ്കാരം. 'കൃതഃ' എന്നതുകൊണ്ടു ബഹുപ്രാവശ്യം നമസ്കാരക്രിയാഭ്യാസത്തെ ആവർത്തിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. പുനഃ ച ഭൂയഃ അപി നമോ നമഃ=ശ്രദ്ധാഭക്ത്യതിശയംനിമിത്തം പിന്നേയും പിന്നേയും നമസ്കരിച്ചിട്ടും അജ്ഞനന് തൃപ്തിപ്പെടുന്നില്ല എന്നതിനെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

നമഃ പരസ്താദഥ പൃഷ്ഠതസ്തേ
നമോസ്തുതേ സർവ്വത ഏവ സർവ്വ
അനന്തവീര്യാമിതവിക്രമസ്തപഃ
സർവ്വം സമാപ്തോഷി രതോസി സർവ്വം.

40

ഹേ സർവ്വ	അല്ലയോ സർവാത്മൻ
പരസ്താത്	മുൻഭാഗത്തും
പൃഷ്ഠതഃ	പിൻഭാഗത്തും

തേ	അങ്ങയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു്
നമഃ	നമസ്കാരം
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
സർവ്വതഃ ഏവ	സകലദിക്കുകളിലും
തേ	അങ്ങയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു്
നമഃ അസ്മതു	നമസ്കാരം ആകട്ടേ
അനന്തവീര്യമിത	അളവില്ലാത്ത വിക്രമത്തോടും സാമ
വിക്രമഃ	ത്വത്തോടുംകൂടിയ
ത്വം	അങ്ങു്
സർവ്വം	സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും
സമാപ്നോഷി	(അകത്തും പുറത്തും) വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു
തതഃ	അതിനാൽ
സർവ്വഃ	സർവ്വസ്വരൂപനായി
അസി	അങ്ങിരിക്കുന്നു.

ഹേ സർവാത്മൻ, മുൻഭാഗത്തും പിൻഭാഗത്തും അങ്ങയ്ക്കായി കൊണ്ടു സമസ്കാരം. അപ്രകാരംതന്നെ സകലദിക്കുകളിലും അങ്ങയ്ക്കു നമസ്കാരം. അളവില്ലാത്ത സാമത്വത്തോടും പരാക്രമത്തോടുംകൂടിയിരിക്കുന്ന അങ്ങു് സകലത്തേയും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അങ്ങു സർവ്വസ്വരൂപനായിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] പുരസ്കാതം = കിഴക്കോട്ടേയ്ക്കു്; സർവ്വതഃ ഏവ തേ നമഃ = സകല ദിക്കുകളിലുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു നമസ്കാരം; അനന്തവീര്യമിതവിക്രമഃ = അനന്തമായ സാമത്വത്തോടും അമിതമായ പരാക്രമത്തോടുംകൂടിയവൻ. ഒരു വൻ വീര്യവാനായിരുന്നാലും ശസ്ത്രാഭിവിഷയത്തിൽ പരാക്രമിയായിരിക്കയില്ല, അല്ലെങ്കിൽ മന്ദപരാക്രമിയായേക്കാം. എന്നാൽ അങ്ങു് അനന്തവീര്യത്തോടും അമിതപരാക്രമത്തോടുംകൂടിയവനാണ്. സർവ്വം സമാപ്നോഷി = സകലജഗത്തും അങ്ങു് അങ്ങയുടെ ഏകാന്താപിനാൽത്തന്നെ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. തതഃ സർവ്വഃ അസി = അതിനാൽ അങ്ങു് സർവ്വനാകുന്നു — അങ്ങു് ഒഴിച്ചു വേറെ ഒന്നുമില്ല എന്നർത്ഥം.

അങ്ങയുടെ മാഹാത്മ്യത്തെ അറിയാത്തതുകൊണ്ടു ഞാനു
പരാധിയായിരിക്കുന്നതിനാൽ—

സഖേതി മത്യാ പ്രസഭം യദുക്തം
ഹേ കൃഷ്ണ ഹേ യാദവ ഹേ സഖേതി
അജാനതാ മഹിമാനം തവേദം
മയാ പ്രമാദാൽ പ്രണയേന വാപി. 41

യച്ചാവഹാസാത്ഥമസൽകൃതോസി
വിഹാരശയ്യാസനഭോജനേഷു
ഏകോപവാപ്യപ്യുത തൽ സമക്ഷം
തൽ ക്ഷാമയേ ത്വാമഹമപ്രമേയം. 42

ഹേ അപ്യുത	അല്ലയോ അപ്യുത
തവ	അങ്ങയുടെ
മഹിമാനം	മാഹാത്മ്യത്തേയും
ഇദം (ച)	ഈ വിശ്വരൂപത്തേയും
അജാനതാ	അറിയാത്ത
മയാ	എന്നാൽ
പ്രമാദാൽ	അജ്ഞാനംകൊണ്ടാകട്ടേ
പ്രണയേന വാ അപി	സ്നേഹംകൊണ്ടാകട്ടേ
പ്രസഭം	അലക്ഷ്യമായി
സഖാ ഇതി മത്യാ	സ്നേഹിതനെന്നു വിചാരിച്ചു്
ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ കൃഷ്ണ
ഹേ യാദവ	അല്ലയോ യാദവ
ഹേ സഖേ	അല്ലയോ സ്നേഹിത
ഇതി	എന്നിങ്ങനെ
യത് ഉക്തം	എന്തെല്ലാം പറയപ്പെട്ടവോ
വിഹാരശയ്യാസന- ഭോജനേഷു	കളിക്കുമ്പോഴും കിടക്കുമ്പോഴും ഇരിക്കു മ്പോഴും ഭക്ഷിക്കുമ്പോഴും
ഏകഃ	തന്നെയിരിക്കുമ്പോഴും
അഥവാ	അല്ലെങ്കിൽ
തത്സമക്ഷം അപി	പലർ കൂടിയിരിക്കുമ്പോഴും
അവഹാസാത്ഥം	പരിഹാസാത്ഥമായി
അസത്കൃതഃ അസി യത് ച	എന്തെല്ലാംചിന്തയിൽ അപഹസിക്ക പ്പെട്ടിട്ടുണ്ടോ

തത്	അവയെല്ലാം
അപ്രമേയം	അചിന്ത്യപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയ
ത്വം	അങ്ങയെ
അഹം	ഞാൻ
ക്ഷാമയേ	ക്ഷമിക്കുന്നതിന്നു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അച്യുത, അങ്ങയുടെ മാഹാത്മ്യത്തേയും, ഈ വിശ്വരൂപത്തേയും അറിയാത്ത എന്നാൽ, അജ്ഞാനംകൊണ്ടോ സ്നേഹംകൊണ്ടോ സ്നേഹിതനെന്നു വിചാരിച്ചു 'അല്ലയോ കൃഷ്ണ, യാദവ, സ്നേഹിത' എന്നിങ്ങനെ അലക്ഷ്യമായി എന്തെല്ലാം പറയപ്പെടുമ്പോ, കളിക്കുമ്പോഴും കിടക്കുമ്പോഴും ഇരിക്കുമ്പോഴും ഭക്ഷിക്കുമ്പോഴും തന്നെയിരിക്കുമ്പോഴും അല്ലെങ്കിൽ പലരും കൂടിയിരിക്കുമ്പോഴും പരിഹാസാത്മമായി എന്തെല്ലാം വിധത്തിൽ അങ്ങു് അപഹസിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടോ, അവയെല്ലാം അചിന്ത്യപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അങ്ങു ക്ഷമിക്കുന്നതിന്നു ഞാൻ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സഖാ ഇതി മത്വാ=വിപരീതബുദ്ധികൊണ്ടു സ്നേഹിതനെന്നു വിചാരിച്ചു. തവ ഇദം മഹിമാനം=അങ്ങയുടെ ഈ മാഹാത്മ്യത്തെ—ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ ഇപ്രകാരമുള്ള വിശ്വരൂപത്തെ; 'ഇദം മഹിമാനം' എന്നുള്ളതിൽ 'ഇദം' ശബ്ദത്തിനും 'മഹിമാനം' എന്ന പദത്തിനും ലിംഗവ്യത്യാസമുള്ളതിനാൽ വൈയധികരണേന സംബന്ധം. 'ഇമം മഹിമാനം' എന്നാണു് പാഠമെങ്കിൽ സാമാനാധികരണ്യം തന്നെ. പ്രമാദാൽ=വിക്ഷിപ്തചിത്തത ഹേതുവായിട്ടു്. പ്രണയേന=സ്നേഹംനിമിത്തമുള്ള വിസ്മയം (വിശ്വാസം) ഹേതുവായിട്ടു്. അപ്രമേയം=പ്രമാണാതിതമായിരിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ—

പിതാസി ലോകസ്യ ചരാചരസ്യ
 ത്വമസ്യ പുഷ്യശ്ച ഗുരുർഗ്ഗുരീയാൻ
 ന ത്വത്സമോസ്ത്വഭ്യധികഃ കതോന്യോ
 ലോകത്രയേപ്യപ്രതിമപ്രഭാവ.

43

ഓ അപ്രതിമപ്രഭാവ നിസ്തുല (നിരുപമ) പ്രഭാവത്തോടു കൂടിയവനേ

ത്വം	അങ്ങ്
ചരാചരസ്യ	ജംഗമസ്ഥാവരങ്ങളായ
അസ്യ ലോകസ്യ	ഈ പ്രപഞ്ചത്തിന്റെ
പിതാ അസീ	പിതാവாகുന്നു
(അതഃ ഏവ)	അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ
പൂജ്യഃ ച	പൂജിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായും
ഗുരുഃ	ഗുരുവായും
ഗരീയാൻ	ഗുരുവിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠനായും
(അസി)	ഭവിക്കുന്നു.
(അതഃ)	അതിനാൽ
ലോകത്രയേ അപി	മൂന്നു ലോകങ്ങളിലും
ത്വത്സമഃ*	അങ്ങയ്ക്കു സമനായവൻ
ന അസ്തി	(വേറെ ആരും) ഇല്ല
(ത്വത്തഃ) അഭ്യധികഃ	അങ്ങയേക്കാൾ മേലെയായി
അന്യഃ	വേറൊരുവൻ
(പുനഃ) കതഃ	
(സ്യാത്) പിന്നെ	എവിടെ.

അല്ലയോ നിസ്തുലപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവനേ, അങ്ങ് സ്ഥാവരജംഗമാത്മകമായിരിക്കുന്ന ഈ പ്രപഞ്ചത്തിന്റെ പിതാവെന്നു അതിനാൽ അങ്ങ് പൂജിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായും, ഗുരുവായും, ഗുരുവിനേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠനായുമിരിക്കുന്നു. മൂന്നു ലോകങ്ങളിലും അങ്ങയ്ക്കു സമനായിട്ടാരുമില്ല. അങ്ങനെയിരിക്കേ അങ്ങയേക്കാൾ മേലെ പിന്നെ വേറൊരുവൻ എവിടെ?

[ശം-ഭാ] അങ്ങ് സ്ഥാവരജംഗമാത്മകമായിരിക്കുന്ന സകല പ്രപഞ്ചത്തിന്റേയും ജനയിതാവെന്നു. കേവലം ജനയിതാവ് എന്നുമാത്രമല്ല അങ്ങ് പുജാർഹനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ

* അങ്ങയ്ക്കു സമനായി വേറെ ആരുമില്ല. ഉണ്ടാവാനും പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ രണ്ടീശ്വരന്മാരുണ്ടായാൽ ഒരാൾക്കു സൃഷ്ടിച്ചെടുക്കണമെന്നാണെങ്കിൽ മറ്റൊരാൾക്ക് സംഹാരത്തിനായിരിക്കുമിട്ടു. അപ്പോൾ വ്യവഹാരമായി. അതിനാൽ അങ്ങയ്ക്കു സമനായി ആരുംതന്നെയില്ല എന്നർത്ഥം.

അങ്ങ് ഏറ്റവും ശ്രേഷ്ഠനായ ഗുരുവുമാകുന്നു. (എന്തു കാരണത്താലാണ് അങ്ങ് ഗുരുതരനാകുന്നതെന്നു പറയുന്നു) ത്വത്ത്വം അന്യഃ ന അസ്തി—അങ്ങയ്ക്കു സമനായി വേറെ ആരുമില്ല. എന്തെന്നാൽ വേറൊരീശ്വരനുണ്ടാവാൻ പാടുള്ളതല്ല. അനേകേ ശ്വരത്വവ്യവഹാരം അസംബന്ധമാകുന്നു. മൂന്നു ലോകങ്ങളിലും അങ്ങയ്ക്കു സമനായിട്ടുതന്നെ ആരുമില്ലാതിരിക്കുമ്പോൾ പിന്നെ അങ്ങയേക്കാൾ മേലെയായിട്ടൊരുവൻ എവിടെ ഉണ്ടാകുന്നു? അപ്രതിമപ്രഭാവൻ—സാമ്യമില്ലാത്ത പ്രഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ—നിരതിശയപ്രഭാവൻ എന്നർത്ഥം.

അതുകൊണ്ട്—

തസ്മാത് പ്രണമ്യ പ്രണിധായ കായം

പ്രസാദയേ ത്വാമഹമീശമീഡ്യം

പിതേവ പുത്രസ്യ സഖേവ സഖ്യഃ

പ്രിയഃ പ്രിയായാഹ്സി ദേവ സോഡ്യം.

44

തസ്മാത്	അതുകൊണ്ട്
ഇശം	ഇശനായും
ഇന്ദ്രം	സ്തുതിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായുമിരിക്കുന്ന
ത്വാം	അങ്ങയെ
അഹം	ഞാൻ
കായം	ശരീരത്തെ
പ്രണിധായ പ്രണമ്യ	ദണ്ഡവൽ വീഴ്ന്നു നമസ്കാരംചെയ്ത്
പ്രസാദയേ	ക്ഷമിക്കുന്നതിനായി പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു
പുത്രസ്യ	പുത്രന്റെ
(അപരാധം)	അപരാധത്തെ
പിതാ ഇവ	അച്ഛൻ സഹിക്കുന്നതുപോലേയും
സഖ്യഃ	സ്നേഹിതന്റെ (അപരാധത്തെ)
സഖാ ഇവ	സ്നേഹിതൻ സഹിക്കുന്നതുപോലേയും
പ്രിയായാഃ	ഭാര്യയുടെ (അപരാധത്തെ)
പ്രിയഃ (ഇവ)	ഭർത്താവു സഹിക്കുന്നതുപോലേയും
(മമ അപരാധം)	എന്റെ അപരാധത്തെ
ഹേ ദേവ	അല്ലയോ ദേവ (സ്വാമിൻ)

സോഽപ്യം സഹിക്കുന്നതിന്നു് (ക്ഷമിക്കുന്നതിന്നു്)
അർഹസി അങ്ങ് അർഹനാകുന്നു.

അതുകൊണ്ടു് ഈശ്വരനായും സ്തുതിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യനായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ ഞാൻ സാഷ്ടാംഗം നമസ്കരിച്ചു് എന്റെ അപരാധത്തെ ക്ഷമിക്കുന്നതിനായി ഞാൻ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. പുത്രന്റെ അപരാധത്തെ അച്ഛനെങ്ങനെ ക്ഷമിക്കുന്നുവോ, സ്നേഹിതന്റെ അപരാധത്തെ സ്നേഹിതനെങ്ങനെയോ, ഭാര്യയുടെ അപരാധത്തെ ഭർത്താവു് എങ്ങനെ സഹിക്കുന്നുവോ, അതുപോലെ എന്റെ അപരാധത്തെ, ഹേ സ്വാമിൻ, അങ്ങ് ക്ഷമിക്കുന്നതിന്നു് അർഹനാകുന്നു

[ശം.ഭാ] ഈശം = ഈശിതാവായിരിക്കുന്നു. ശേഷം സ്വഷ്ടം.

അദൃഷ്ടപൂർവ്വം ഏഷിതോന്വി ദൃഷ്ടാ
ഭയേന ച പ്രവൃഥിതം മനോ മേ
തദേവ മേ ദശ്യ ഭവേ രൂപം
പ്രസിഃ ദേവേശ ജഗന്നിവാസ.

45

ഹേ ദേവ	അല്ലയോ ഭഗവാനേ
അദൃഷ്ടപൂർവ്വം (തവ	മുമ്പു കാണപ്പെടാത്തതായ അങ്ങയുടെ
രൂപം)	വിശ്വരൂപത്തെ
ദൃഷ്ടാ	കണ്ടിട്ടു്
ഏഷിതഃ അന്വി	ഞാൻ സന്തോഷിച്ചവനായിരിക്കുന്നു
(തഥാപി)	എങ്കിലും
ഭയേന ച	ഭയംകൊണ്ടു്
മേ മനഃ	എന്റെ മനസ്സു്
പ്രവൃഥിതം	പ്രചലിതമായിരിക്കുന്നു
(തസ്ഥാൽ)	അതിനാൽ
മേ	എനിക്കു്
തത് ഏവ രൂപം	ആ പൂർവ്വ (ശ്രീകൃഷ്ണ)രൂപത്തെത്തന്നെ
ദശ്യ	കാണിച്ചതന്നാലും
ഹേ ദേവേശ	അല്ലയോ ദേവകൾക്കീശനായിട്ടുള്ളവനേ

ഹേ ജഗന്നിവാസ   അല്ലയോ ജഗന്നിവാസ
പ്രസീദ   അങ്ങ പ്രസന്നനായി ഭവിക്കുക.

ഹേ ഭഗവൻ, മുൻപു കാണപ്പെടാത്ത അങ്ങയുടെ വിശ്വരൂപത്തെ കണ്ടിട്ട് ഞാൻ സന്തോഷത്തോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നു. എന്നാലും യേംകൊണ്ട് എന്റെ മനസ്സ് പ്രചലിതമായുമിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ (എന്റെ ഭയത്തെ കളയുന്നതിനുവേണ്ടി) ആ പൂർവ്വരൂപത്തെത്തന്നെ എനിക്കു കാണിച്ചുതന്നാലും. ഹേ ദേവേശ, ഹേ ജഗന്നിവാസ, അങ്ങ പ്രസാദിക്കണം.

[ശംഭോ] അദൃഷ്ടപൂർവ്വം—ഇതിന്നു മുഖവാരിക്കലും എന്നാലാകട്ടേ അന്യന്മാരാലാകട്ടേ കാണപ്പെടാത്തതായ ഈ വിശ്വരൂപത്തെ. ശേഷം സ്തവം.

കിരീടിനം ഗദിനം ചക്രഹസ്തം-

മിച്ഛാമി ത്വം ദൃഷ്ട്വഹം തഥൈവ

തേനൈവ രൂപേണ ചതുർഭുജേന

സഹസ്രബാഹോ വേ വിശ്വമുത്തേ.

46

തഥാ ഏവ	മുൻപു കണ്ടപ്രകാരംതന്നെ
ത്വം	അങ്ങയെ
കിരീടിനം	കിരീടത്തോടുകൂടിയവനായും
ഗദിനം	ഗദായുധത്തോടുകൂടിയവനായും
ചക്രഹസ്തം	കൈയിൽ ചക്രായുധത്തെ ധരിച്ചവനായും
ദൃഷ്ട്വം	കാണുന്നതിനു്
അഥം	ഞാൻ
ഇച്ഛാമി	ഇച്ഛിക്കുന്നു
ഹേ സഹസ്രബാഹോ	അല്ലയോ അനേകകൈകളോടുകൂടിയവനേ
ഹേ വിശ്വമുത്തേ	അല്ലയോ വിശ്വരൂപത്തോടുകൂടിയവനേ
ചതുർഭുജേന	നാലു കൈകളോടുകൂടിയ
തേന ഏവ രൂപേണ	ആ രൂപത്തോടുകൂടിത്തന്നെ
ഭവേ	ആവിർഭവിച്ചാലും.

മുൻപ് കണ്ടപ്രകാരംതന്നെ അങ്ങയെകിരീടത്തോടും ഗഭായുധത്തോടും കൈയിൽ ചക്രായുധത്തോടുംകൂടിയവനായി കാണുന്നതിന്നു ഞാനാഗ്രഹിക്കുന്നു. ഹേ സഹസ്രബാഹോ, ഹേ വിശ്വമുത്തേ, നാലു കൈകളോടുകൂടിയ ആ രൂപത്തോടുകൂടിത്തന്നെ അങ്ങ് ആവിർഭവിച്ചാലും.

[ശ.-ഭ] തേന ഏവ രൂപേണ ഭവ=ഇപ്പോഴത്തെ അങ്ങയുടെ വിശ്വരൂപത്തെ പിൻവലിച്ച് (ഉപസംഹരിച്ച്) വസുദേവപുത്രരൂപനായിത്തന്നെ ഭവിച്ചാലും. ഭഗവം സ്വഷം.

അജ്ഞൻ യെപ്പെടുവെന്നു കണ്ടിട്ടു ഭഗവാൻ വിശ്വരൂപത്തെ പിൻവലിച്ച് പ്രിയവചനങ്ങളെക്കൊണ്ട് അജ്ഞനെ സമാശ്വസിപ്പിച്ച് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു;

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

മയാ പ്രസന്നേന തവാജ്ജ്ഞേദം
രൂപം പരം ഭഗ്വിതമാത്മജാഗാത്
തേജോമയം വിശ്വമന്നതമാദ്യം
യന്മേ ത്വദന്യേന ന ദൃഷ്ടപൂർവ്വം.

47

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

തേജോമയം	പ്രകാശസ്വരൂപമായതും
വിശ്വം	വിശ്വാത്മകമായതും (സകല പ്രപഞ്ചത്തേയും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതും)
അന്നതം	നാശമില്ലാത്തതും
ആദ്യം	ആദിത്വിൽത്തന്നെയുള്ളതും
ത്വദന്യേന	നീയെഴിച്ച് (നിന്നെപ്പോലെയുള്ള ഭക്തന്മാർ ഒഴിച്ച്) മറ്റൊരാലും
ന ദൃഷ്ടപൂർവ്വം	മുൻപ് കാണപ്പെടാത്തതുമായ
മേ	എന്റെ
ഇദം പരം രൂപം	ഈ ഉത്തമമായ രൂപം
യത്	ഏതോ
(തത്)	അത്
പ്രസന്നേന	കൃപയുള്ള (അനുഗ്രഹിപ്പാനിച്ഛയുള്ള)
മയാ	എന്നാൽ

ഹേ അജ്ഞന	അല്ലയോ അജ്ഞന
തവ	നിനക്കു്
ആത്മയോഗാത്	എന്റെ യോഗമായാസാമന്ത്യത്താൽ
ദൾതിം	കാണിക്കപ്പെട്ടു.

പ്രകാശസ്വരൂപമായതും, സകലപ്രപഞ്ചത്തേയും വ്യാപിക്കുന്നതും, ആദിയിൽത്തന്നെയുള്ളതും, നീയൊഴിച്ചു മറ്റൊരാലും മുമ്പു കാണപ്പെടാത്തതും ആയ എന്റെ ഈ ഉത്തമമായ രൂപം നിന്നെ അനുഗ്രഹിക്കണമെന്നിച്ഛയുള്ള എന്നാൽ ഹേ അജ്ഞന, നിനക്കു് എന്റെ യോഗമായാസാമന്ത്യത്താൽ കാണിക്കപ്പെട്ടു.

[ശം-ഭാ] പ്രസന്നനേന മയാ—നിന്നെ അനുഗ്രഹിക്കണമെന്നുള്ള ബുദ്ധിയാണ് പ്രസാദം—അപ്രകാരമുള്ള ബുദ്ധിയോടു കൂടിയിരിക്കുന്ന എന്നാൽ, തവ—നിനക്കു്. ഹേ അജ്ഞന, ഇദം പരം രൂപം=ഈ വിശ്വരൂപം. ആത്മയോഗാത്=എന്റെ ഐശ്വര്യസാമന്ത്യത്താൽ. ദൾതിം=കാണിക്കപ്പെട്ടു. തേജോ മയം=തേജഃപ്രായമായായിരിക്കുന്നതും; വിശ്വം=സമസ്തപ്രപഞ്ചത്തെ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതും; അനന്തം=അന്തരഹിതമായതും; ആദ്യം=ആദിയിലുള്ളതുമായ; മമയത് രൂപം=എന്റെ രൂപം; ത്വദന്യേന=നീ ഒഴിച്ചു് വേറെ ആരാലും; ന ദൃഷ്ടവ്യം=മുൻപു് കാണപ്പെട്ടിട്ടില്ല.

ന വേദയജ്ഞായയനൈൻ ദാണൈ-
 ന് ച ക്രിയാഭിൻ തപോഭിരഗ്രൈഃ
 ഏവം രൂപഃ ശക്യ ഭരഹം നൃലോകേ
 ഭൃഷ്ടം ത്വദന്യേന കരുപ്രവീര.

48

ഹേ കരുപ്രവീര	അല്ലയോ കരുശ്രേഷ്ഠ
വേദയജ്ഞായയനൈഃ	വേദങ്ങൾ, കല്പസൂത്രങ്ങൾ മുതലായ
	യജ്ഞവിദ്യകൾ എന്നിവയെ അധ്യ
	യനം ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ടു്

ഏവം രൂപഃ	ഇപ്രകാരമുള്ള വിശ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ
അഹം	ഞാൻ
നൃലോകേ	മനുഷ്യലോകത്തിൽ
ത്വദന്യേന	നീയൊഴിച്ചു മറ്റൊരാലും

ദ്രഷ്ടം ന ശക്യഃ	കാണവാൻ സാധ്യമാകുന്നതല്ല
ദാനൈഃ	ദാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു്
ന (ദ്രഷ്ടം ശക്യഃ)	കാണവാൻ സാധ്യമാകുന്നതല്ല
ക്രിയാഭിഃ	അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു്
ന	കാണവാൻ സാധ്യമാകുന്നതല്ല
ഉഗ്രൈഃ തപോഭിഃ ച	ചന്ദ്രായണാദി ഉഗ്രതപസ്സുകളെ
	ക്കൊണ്ടും
ന	കാണവാൻ സാധ്യമാകുന്നതല്ല.

അല്ലയോ കരുശ്രേഷ്ഠ, വേദങ്ങൾ യജ്ഞശാസ്ത്രങ്ങൾ ഇവയുടെ അധ്യയനംകൊണ്ടാകട്ടേ, ദാനങ്ങൾകൊണ്ടാകട്ടേ, അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, ഘോരതപസ്സുകളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, ഇപ്രകാരമുള്ള വിശ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ എന്നെ കാണുവാൻ മനുഷ്യലോകത്തിൽ നിന്നക്കൊഴിച്ചു മറ്റൊർക്കും സാധിക്കുന്നതല്ല.

[ശം-ഭാ] വേദയജ്ഞാധ്യയനൈഃ=നാലു വേദങ്ങളുടെ അധ്യയനംകൊണ്ടും യഥാവിധി യജ്ഞാധ്യയനംകൊണ്ടും—വേദാധ്യയനം എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടുതന്നെ യജ്ഞാധ്യയനവും സിദ്ധമാണെങ്കിലും യജ്ഞങ്ങളുടെ വിജ്ഞാനം ആവശ്യമാണു് എന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിയാണു് അവയെ വേർതിരിച്ചു പറഞ്ഞതു്. ദാനൈഃ=തുലാപുരുഷാദിദാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു്. ക്രിയാഭിഃ=അഗ്നിഹോത്രാദി ശ്രുതകർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു്. ഉഗ്രൈഃ തപോഭിഃ=ചാന്ദ്രായണാദി ഘോരതപസ്സുകളെക്കൊണ്ടു്. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

മാ തേ വ്യഥാ മാ ച വിമൃശഭാവോ
ദൃഷ്ട്വാ രൂപം ഘോരമീദൃങ്മമേദം
വ്യപേതഭീഃ പ്രീതമനാഃ പുനസ്ത്വം
തദേവ മേ രൂപമിദം പ്രപശ്യ.

49

ഈദൃക്	ഇപ്രകാരമുള്ള
ഘോരം	ഭയങ്കരമായ
മമ ഇദം രൂപം	എന്റെ ഈ വിശ്വരൂപത്തെ
ദൃഷ്ട്വാ	കണ്ടിട്ടു്
തേ	നിനക്കു്

വ്യമാ മാ (അസ്തു) ഭയമുണ്ടാകരുത്
 വിമുഖഭാവഃ ച മാ വിമുഖത്വവും വേണ്ട
 തപഃ നീ
 വ്യപേതഭീഃ ഭയത്തെ കളഞ്ഞവനും
 പ്രീതമനഃ (ച സൻ) മനസ്സന്തോഷത്തോടുകൂടിവന്നുമായി
 മേ എന്റെ
 തത് ഇദം രൂപം
 ഏവ ആ വൈഷ്ണവരൂപത്തെത്തന്നെ
 പുനഃ പിന്നെയും
 പ്രപശ്യ നല്ലവണ്ണം കണ്ടാലും.

ഇപ്രകാരമുള്ള ഭയകരമായ എന്റെ വിശ്വരൂപത്തെക്കണ്ടിട്ടു
 നിനക്കു ഭയം വേണ്ട. മൗഢ്യവും വേണ്ട. നീ ഭയത്തെ കളഞ്ഞ
 വനും മനസ്സന്തോഷത്തോടുകൂടിയവനുമായി എന്റെ ഈ
 വൈഷ്ണവമായ രൂപത്തെത്തന്നെ ഇനിയും നല്ലവണ്ണം
 കണ്ടാലും.

[ശം-ഭാ] മേ ഇദം രൂപം = ചതുർഭുജത്തോടുകൂടിയതും
 ശംഖചക്രഗദായുധങ്ങളെ ധരിച്ചിരിക്കുന്നതും നിനക്കിഷ്ടമായ
 തുമായ എന്റെ ഈ രൂപത്തെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

സഞ്ജയ ഉവാച:

ഇത്യർജുനം വാസുദേവസ്തഥോക്തവാ
 സ്വകം രൂപം ദശാമാസ ഭൂയഃ
 ആശ്വാസയാമാസ ച ഭീതമേനം
 ഭൂതാ പുനഃ സൗമ്യവപുർമ്മഹാത്മാ.

50

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

വാസുദേവഃ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
 അർജുനം അർജുനനോടു്
 ഇതി ഉക്തവാ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ടു്
 തഥാ മുൻപത്തെപ്പോലെതന്നെ
 സ്വകം രൂപം ചതുർഭുജങ്ങളോടുകൂടിയ പൂർവ്വരൂപത്തെ
 ഭൂയഃ ദശാമാസ പിന്നെയും കാണിച്ചുകൊടുത്തു

മഹാത്മാവ് വിശ്വരൂപനായിരിക്കുന്ന (പരമകൃപാ
 ലുവായിരിക്കുന്ന) ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
 സൗമ്യവപുഃ ഭൂതാ ശാന്തമായ സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയവ
 നായി
 ഭീതം ഏതും ഭയത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഈ
 അജ്ഞനനെ
 പുനഃ പിന്നെയും
 ആശ്വാസയാമാസ ച സമാധാനപ്പെടുത്തി.

(സഞ്ജയൻ ധൃതരാഷ്ട്രരോടു പറഞ്ഞു—) ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
 അജ്ഞനനോടു് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ടു് മുൻപത്തെപ്പോലെ
 തന്നെ ചതുർഭുജങ്ങളോടുകൂടിയ രൂപത്തെ പിന്നെയും കാണി
 ച്ചുകൊടുത്തു. പരമകൃപാലുവായിരിക്കുന്ന ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ
 ശാന്തമായ രൂപത്തെ ധരിച്ചിട്ടു് ഭയപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന അജ്ഞനനെ
 പിന്നെയും സമാധാനപ്പെടുത്തി.

അജ്ഞന ഉവാച:

ദൃഷ്ട്വാദം മാനുഷം രൂപം ത്വം സൗമ്യം ജനാർദ്ദന
 ഇദാനീമസ്മി സംവൃത്തഃ സചേതാഃ പ്രകൃതിം ഗതഃ. 51

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ജനാർദ്ദന അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ
 തവ അങ്ങയുടെ
 സൗമ്യം സൗമ്യമായ
 ഇദം മാനുഷം രൂപം ഈ മനുഷ്യരൂപത്തെ
 ദൃഷ്ട്വാ കണ്ടിട്ടു്
 ഇദാനീം ഇപ്പോൾ
 സചേതാഃ സത്തുഷ്ടമനസ്സോടുകൂടിയവനും
 പ്രകൃതിം ഗതഃ സ്വസ്ഥതയെ പ്രാപിച്ചവനും
 സംവൃത്തഃ അസ്മി ആയിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കൃഷ്ണഭഗവാനേ, അങ്ങയുടെ സൗമ്യമായ ഈ മനു
 ഷ്യരൂപത്തെ കണ്ടിട്ടു് ഇപ്പോൾ ഞാൻ പ്രസന്നചിത്തനും,
 സ്വസ്ഥതയെ പ്രാപിച്ചവനും ആയിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഇദം മാനുഷം രൂപം=എന്റെ സഖാവിന്റെ ആകൃതിയെ; പ്രകൃതി=സ്വഭാവം; സചേതാഃ=പ്രസന്നചിത്തൻ. ശേഷം സ്തവം.

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

സുദുർഗ്ഗമിദം രൂപം ദൃഷ്ട്വാനസി യന്മമ

ദേവാ അപ്യസ്യ രൂപസ്യ നിത്യം ദർശനകാംക്ഷിണം. 52

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

മമ	എന്റെ
യത [ഃ] രൂപം	യാതൊരു രൂപത്തെ
ദൃഷ്ട്വാൻ അസി	നീ കണ്ടുവോ
(തത്) ഇദം	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ വിശ്വരൂപം
സുദുർഗ്ഗം	കാണുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു
(അതഃ)	അതിനാൽ
ദേവാഃ അപി	ദേവന്മാരുംകൂടി
നിത്യം	എന്നും
അസ്യ രൂപസ്യ	ഈ രൂപത്തിന്റെ
ദർശനകാംക്ഷിണം	ദർശനത്തെ ഇച്ഛിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവരാകുന്നു.

നീ കണ്ട എന്റെ വിശ്വരൂപത്തെ കാണുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകുന്നു. അതിനാൽ ദേവന്മാരുംകൂടി എന്റെ ഈ രൂപത്തെ കാണുന്നതിന്നു നിത്യം ഇച്ഛിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ദേവാഃ അപി....ദർശനകാംക്ഷിണം=ദേവാദികളുംകൂടി എന്റെ ഈ രൂപത്തെ കാണുന്നതിന്നു സർവ്വദാ ഇച്ഛിക്കുന്നവരാണെങ്കിലും നീ കണ്ടപോലെ അവർ കണ്ടിട്ടില്ല. (മേലിൽ) കാണുകയുമില്ല എന്നഭിപ്രായം.

എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ—

നാഹം വേദൈസ് തപസാ ന ദാനേന ന ചേദ്യയാ

ശക്യ ഏവംവിധോ ഭൂഷ[ഃ]ം ദൃഷ്ട്വാനസി മാം യഥാ. 53

മാം	എന്നെ
യഥാ	എതുപ്രകാരം
ദൃഷ്ട്വാൻ അസി	നീ കണ്ടുവോ

ഏവംവിധഃ	ഇപ്രകാരം
അഹം	ഞാൻ
ദൃഷ്ടം	കാണുന്നതിന്നു്
വേദൈഃ	വേദങ്ങളെക്കൊണ്ടു്
ന ശക്യഃ	സാധ്യമാകുന്നവനല്ല
തപസാ ന	തപസ്സുകൊണ്ടു സാധ്യമാകുന്നവനല്ല
ദാനേന ന	ദാനംകൊണ്ടു സാധ്യമാകുന്നവനല്ല
ഇജ്യയാ ച ന	യജ്ഞംകൊണ്ടു സാധ്യമാകുന്നവനല്ല.

എന്നെ നീ ഏതുവിധത്തിൽ കണ്ടുവോ ആവിധം ഞാൻ കാണപ്പെടുന്നതിന്നു വേദങ്ങളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, തപസ്സുകളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, ദാനങ്ങളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, യജ്ഞംകൊണ്ടാകട്ടേ, സാധിക്കുന്നതല്ല.

[ശം-ദാ] നീ കണ്ടപ്രകാരം അന്യന്മാർക്കു് എന്നെ, വേദങ്ങളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, ചാന്ദ്രായണാദി ഉഗ്രതപസ്സുകളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, ഗോഭൃസുവർണ്ണാദിദാനങ്ങളെക്കൊണ്ടാകട്ടേ, യജ്ഞംകൊണ്ടാകട്ടേ, പൂജകൊണ്ടാകട്ടേ, കാണുന്നതിന്നു കഴിയുന്നതല്ല.

ഭക്ത്യാ തപനന്യയാ ശക്യ അഹമേവംവിധോജ്ജന
ജ്ഞാതും ദൃഷ്ടം ച തത്ത്വേന പ്രവേഷ്ടം ച പരന്തപ. 54

ഹേ അജ്ജന	അല്ലയോ അജ്ജന
ഹേ പരന്തപ	അല്ലയോ ശത്രുതാപന
അനന്യയാ ഭക്ത്യാ തു	എന്നിരീതത്തെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഭക്തികൊണ്ടുമാത്രം

ഏവംവിധഃ	ഈ വിശ്വരൂപനായിരിക്കുന്ന
അഹം	ഞാൻ
തത്ത്വേന	പരമാർത്ഥമായി
ജ്ഞാതും	ശാസ്ത്രപ്രകാരം അറിയുന്നതിന്നു്
ശക്യഃ	ശക്യനാകുന്നു
ദൃഷ്ടം	പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്നതിന്നും
പ്രവേഷ്ടം ച	എന്റെ സ്വരൂപത്തെ (താദാത്മ്യേന) പ്രാപിക്കുന്നതിന്നും
(ശക്യഃ)	ശക്യനാകുന്നു.

ഹേ അജ്ഞന, ഹേ ശത്രുതാപന, എന്നാൽ, എന്നിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഭക്തികൊണ്ടുമാത്രമേ ഞാൻ (അന്യന്മാർക്ക്) യഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നതിനും പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്നതിനും, ഏന്റെ സ്വരൂപത്തെ പ്രവേശിക്കുന്നതിനും ശക്യനാവുകയുള്ളൂ.

[ശം-ഭാ] അനന്യയാ ഭക്ത്യാ—ഭഗവാനിൽനിന്നുന്യായായതൊന്നിലും ഒരിക്കലും ഭവിക്കാത്ത ഭക്തികൊണ്ടു—അതു ഹേതുവായിട്ടു സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളും വാസുഭേവനയല്ലാതെ അന്യവസ്തുവിനെ വിഷയീകരിക്കുന്നില്ല, ഏവം വിധഃ അഹം വിശ്വരൂപപ്രകാരനായ ഞാൻ, ജ്ഞാതും....പ്രവേശ്യം ച ശക്യം=ഇപ്രകാരമുള്ള അനന്യയായ ഭക്തികൊണ്ടു (ഭജനം) എന്നെ കേവലം ശാസ്ത്രപ്രകാരം അറിയുവാൻ കഴിയുമെന്നു മാത്രമല്ല, എന്നെ യഥാർത്ഥമായി സാക്ഷാൽകരിക്കുന്നതിനും, എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നതിനും—മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതിനും—കഴിയുന്നതാണ്.

മത് കർമ്മകൃന്മത് പരമോ മതഭക്തഃ സംഗവജ്ജിതഃ

നിഞ്ചൈരഃ സർവ്വഭൂതേഷു യഃ സ മാമേതി പാണ്ഡവ. 55

ഹേ പാണ്ഡവ	അല്ലയോ അജ്ഞന
മത് കർമ്മകൃത്	എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചു കർമ്മംചെയ്തു ഫലത്തെ എന്നിൽ അർപ്പിക്കുന്നവനും.
മത് പരമഃ	എന്നെ (പ്രാപിക്കുന്നതു്) പരമപുരുഷാർത്ഥമായി വിചാരിക്കുന്നവനും.
മത്ഭക്തഃ	എന്നിൽ ദൃഢമായ ഭക്തിയോടുകൂടിയവനും.
സംഗവജ്ജിതഃ	സകല വിഷയാഭിമാനങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചവനും.
സർവ്വഭൂതേഷു നിഞ്ചൈരഃ	സകല പ്രാണികളിലും ഭേഷമില്ലാത്തവനും.
യഃ	എവനോ
സഃ	അവൻ
മാം	എന്നെ
ഏതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചു കർമ്മം ചെയ്ത ഫലത്തെ എന്നിൽ അർപ്പിക്കുന്നവനും, എന്നെ (പ്രാപിക്കുക എന്നത്) പരമപുരുഷാത്മമായി വിചാരിക്കുന്നവനും, എന്നിൽ ദൃഢ ഭക്തിയോടുകൂടിയവനും, സകലപ്രാണികളിലും ഭേഷമില്ലാത്തവനും ആയി എവനിരിക്കുന്നുവോ അവൻ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശംഭോ] മത്കർമ്മകൃത്=എനിക്കുവേണ്ടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നവൻ; മത്പരമഃ=ഒരു ഭൃത്യൻ തന്റെ യജമാനന്റെ വേലയെ ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ, തന്റെ മരണശേഷം താൻ പ്രാപിക്കേണ്ടത് ആ യജമാനനെയാണെന്നും, അദ്ദേഹമാണ് തനിക്കു പരമഗതിയെന്നും അവൻ വിചാരിക്കാറില്ല. എന്നാൽ എനിക്കുവേണ്ടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നവൻ എന്നെത്തന്നെ പരമഗതിയായി വിചാരിക്കുന്നു മത്ഭക്തഃ=സർവ്വാത്മാനാ സർവ്വപ്രകാരത്തിലും സർവ്വോത്സാഹത്തോടുകൂടി എന്നെ ഭജിക്കുന്നവൻ മത്ഭക്തൻ; സംഗവർജ്ജിതഃ=ധനമിത്രപുത്രകളെ ഉബന്ധ്യവർഗ്ഗങ്ങളിൽ പ്രീതി (=സ്നേഹം) ഇല്ലാത്തവൻ; സർവ്വഭൂതേഷു നിർവൈരഃ=സകല പ്രാണികളിലും വൈരമില്ലാത്തവൻ—എത്രതന്നെ തനിക്കുപകാരം ചെയ്തവരിലും കൂടി ശത്രുഭാവമില്ലാത്തവൻ. ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്ന എന്റെ ഭക്തൻ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവന്നു പരമഗതി ഞാനല്ലാതെ വേറെ ആരുമല്ല. ഹേ പാണ്ഡവ, ഇതാണ് ഞാൻ നിനക്കു തരുന്ന ഉപദേശം.

ഇതി ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗഗോസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ

വിശ്വരൂപഭഗ്നം നാമ

ഏകാദശോധ്യായഃ

വിശ്വരൂപഭഗ്നമെന്ന പതിനൊന്നാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

പ്രസ്താവന

[ശം.-ഭാ] രണ്ടാമത്തേതുമുതൽ വിഭൂതി അദ്ധ്യായമായ പത്താമത്തേതുവരെയുള്ള അദ്ധ്യായങ്ങളിൽ സർവ്വവിശേഷണ രഹിതമായും, അക്ഷരമായും, പരമാത്മാവായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്റെ ഉപാസന ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. സർവ്വയോഗൈശ്വര്യത്തോടുകൂടിയും, സർവ്വജ്ഞാനശക്തിയോടുകൂടിയും, സത്തോപാധിയോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനായ അങ്ങയുടെ ഉപാസനയും അവിടുവടെയായി ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. വിശ്വരൂപാദ്ധ്യായത്തിൽ സമസ്തജഗദാത്മരൂപമായും ഐശ്വര്യമായും ആദ്യമായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയുടെ വിശ്വരൂപത്തെയും ഉപാസനാർത്ഥമായിട്ടുതന്നെ എനിക്ക് (അങ്ങ്) കാണിച്ചുതന്നു. വിശ്വരൂപത്തെ കാണിച്ചുതന്നതിന്റെശേഷം 'എനിക്കുവേണ്ടി നീ കർമ്മംചെയ്യാലും' (അ. 11, ശ്ലോ. 55) എന്നും അങ്ങ്പദേശിച്ചു. അതിനാൽ അവ രണ്ടിൽ (നിർഗുണമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മോപാസന, സഗുണമായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരോപാസന എന്നീ രണ്ടു പക്ഷങ്ങളിൽ) ഏതാണ് അധികം വിശിഷ്ടമായിട്ടുള്ളതെന്നറിവാൻനിശ്ചയോടുകൂടി ഞാൻ (അജ്ഞൻ) ചോദിക്കുന്നു:

അജ്ഞന ഉവാച:

ഏവം സതതയുക്താ യേ ഭക്താസ്ത്വാം പര്യുപാസതേ
യേ ചാപ്യക്ഷരമവ്യക്തം തേഷാം കേ യോഗവിത്തമാഃ. 1

അജ്ഞൻ പറഞ്ഞു:

ഏവം സതതയുക്താഃ ഇപ്രകാരം (സർവ്വകർമ്മാപ്തം മുതലായതുകൊണ്ടു്) എപ്പോഴും അങ്ങിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരായിട്ടു്

യേ ഭക്താഃ യാതൊരു ഭക്തന്മാർ

താം വിശ്വരൂപനായും സർവ്വജ്ഞനായും സർവ്വശക്തിമാനായുമിരിക്കുന്ന അങ്ങയെ

പര്യുപാസതേ ഉപാസിക്കുന്നുവോ (ധ്യാനിക്കുന്നുവോ)
യേ ച അപി യാതൊരുവർ

അവ്യക്തം	നിർവ്വിശേഷമായിരിക്കുന്ന (കാണപ്പെടാതെയിരിക്കുന്ന)
അക്ഷരം	ബ്രഹ്മത്തെ
(ഉപാസതേ)	ഉപാസിക്കുന്നുവോ
തേഷാഃ	അവരിരുവരിൽ
കേ	ആർ
യോഗവിത്തമാഃ	ഏറ്റവും യോഗവിത്തക്കളായിട്ടുള്ളവർ.

ഇപ്രകാരം എപ്പോഴും അങ്ങയിൽത്തന്നെ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരായിട്ടു യാതൊരു ഭക്തന്മാർ അങ്ങയെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുവർ നിർവ്വിശേഷമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവരിരുവരിൽ ആരാണ് അധികം യോഗവിത്തക്കളായിട്ടുള്ളവർ? (അധികം ശ്രേഷ്ഠന്മാർ എന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ] ഏവം=മതംകർമ്മകൃന്മതംപരമഃ എന്നിങ്ങനെ കഴിഞ്ഞ അദ്ധ്യായത്തിൽ ഒട്ടക്കം പറഞ്ഞപ്രകാരം; സതതയുക്താഃ=നിരന്തരമായി ഭഗവദർത്ഥമായിട്ടുള്ള കാര്യങ്ങളിലും സമാഹിതന്മാരായിട്ടും (സ്ഥിരമാനസന്മാരായിട്ടും) പ്രവർത്തിക്കുന്ന; യേ ഭക്താഃ അനന്യഗുണന്മാരായിരിക്കുന്ന (അങ്ങയെ യല്ലാതെ മറ്റാരെയും ശരണംപ്രാപിക്കാത്ത) യാതൊരു ഭക്തന്മാർ; ത്വം = മുമ്പു കാണിച്ച വിശ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ അങ്ങയെ; പര്യുപാസതേ = ധ്യാനിക്കുന്നുവോ; യേ ച അപി=സകല ഇച്ഛകളെ ഉപേക്ഷിച്ചവരും, സകല കർമ്മങ്ങളെ സന്ന്യസിച്ചവരുമായ (മുൻപറഞ്ഞവരിൽ നിന്നന്യന്മാരായ) യാവചീലർ; അക്ഷരം അവ്യക്തം=നാശരഹിതമായും, യാതൊരുപാധിയുമില്ലാത്തതിനാൽ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലാത്തതായുമിരിക്കുന്ന മുൻ വിവരിക്കപ്പെട്ട പ്രകാരമുള്ള ബ്രഹ്മത്തെ; അവ്യക്തം=നിരുപാധികമാകയാൽ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു അഗോചരമായതു്; ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമായതു വ്യക്തം. 'അഞ്ജം' ധാതുവിന്നു് ആ അർത്ഥമാകുന്നു. എന്നാൽ ഈ അക്ഷരം അതിനു (വ്യക്തത്തിന്നു്) വിപരീതമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ (മറ്റു ചിലർ) ഇനി പറയപ്പെടുന്നതായ വിശേഷണങ്ങളാൽ വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ;

പര്യപാസതേ=ധ്യാനിക്കുന്നുവോ; തേഷാം മധ്യേ=അവരിൽ വരിൽ; കേ യോഗവിത്തമാഃ=ആരാണു് അധികം യോഗത്തെ അറിയുന്നവർ?

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

മയ്യാവേശ്യ മനോ യേ മാം നിത്യയുക്താ ഉപാസതേ
ശ്രദ്ധയാ പരയോപേതാസ്തേ മേ യുക്തതമാ മതാഃ.

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

മയി	സർവ്വജ്ഞത്വാദിഗുണവിശിഷ്ടനായും
	പരമേശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എന്നിൽ
മനഃ	മനസ്സിനെ
ആവേശ്യ	ഏകാഗ്രമാക്കിച്ചെയ്തിട്ടു്
നിത്യയുക്താഃ	സകല കർമ്മങ്ങളേയും എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ച് ചെയ്ത ഫലത്തെ എന്നിൽ അർപ്പിക്കുവരായിട്ടു് (മന്നിഷ്ഠന്മാരായിട്ടു്)

പരയാ ശ്രദ്ധയാ

ഉപേതാഃ ശ്രേഷ്ഠമായ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായി

യേ	യാതൊരുവർ
മാം	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ
ഉപാസതേ	ഉപാസിക്കുന്നുവോ (ആരാധിക്കുന്നുവോ)
തേ	അവർ
യുക്തതമാഃ	ശ്രേഷ്ഠന്മാരാണെന്നു്
മേ മതാഃ	എനിക്കു സമ്മതമുള്ളവരാകുന്നു.

പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കി സകലകർമ്മങ്ങളേയും എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്ത ഫലത്തെ എന്നിൽ അർപ്പിച്ചവരും ശ്രേഷ്ഠമായ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരുമായ യാതൊരുവർ പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവർ ശ്രേഷ്ഠന്മാരാണെന്നു് എനിക്കു സമ്മതമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] വിശ്വരൂപിയും പരമേശ്വരനുമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സദാ മനസ്സിനെ സമാധാനപ്പെടുത്തുകൊണ്ടു യാതൊരു

ഭക്തന്മാർ, സർവ്വയോഗേശ്വരനാർക്കുമധീശ്വരനായും, സർവ്വജ്ഞനായും, രാഗാദി ക്ലേശങ്ങളാകുന്ന തിമിരത്തിൽ നിന്നു മോചിച്ച ട്രഷ്ടിയോടുകൂടിയവനായും ഇരിക്കുന്ന എന്നെ അതിശ്രദ്ധയോടുകൂടി മുന്നദ്ധ്യായാവസാനത്തിൽ പറഞ്ഞപ്രകാരം സതതയുക്തന്മാരായി ഉപാസിക്കുന്നപോ അവർ അതിശ്രേഷ്ഠന്മാരായ യോഗികളാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. എന്തെന്നാൽ, അവർ രാവും പകലും ഇടവിടാതെ എന്നെ അന്നെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് അവരെ യുക്തതമന്മാരെന്ന് പറയുന്നതു യുക്തംതന്നെ.

മറ്റുള്ളവരും (അക്ഷരോപാസകന്മാരും) യുക്തതമന്മാരല്ലേ?—വരട്ടേ, അവരെപ്പറ്റി എനിക്കു പറയാനുള്ളതു കേൾക്കുക:

യേ ത്വക്ഷരമനിദ്വേശ്യമവ്യക്തം പര്യുപാസതേ
സർവ്വത്രഗമചിന്ത്യം ച കൂടസ്ഥമചലം ധ്രുവം. 3
സംനിയമ്യേന്ദ്രിയഗ്രാമം സർവ്വത്ര സമബദ്ധയഃ
തേ പ്രാപ്തവന്തി മാമേവ സർവ്വഭൂതഹിതേ രതാഃ. 4

ഇന്ദ്രിയഗ്രാമം	ഇന്ദ്രിയസമൂഹത്തെ
സംനിയമ്യ	നല്ലവണ്ണം അടക്കിട്ട്
സർവ്വത്ര	സകലത്തിലും
സമബദ്ധയഃ	സമബദ്ധിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവരും
സർവ്വഭൂതഹിതേ രതാഃ	സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കും ഹിതത്തെ ചെയ്ത് വാൻ സന്തോഷമുള്ളവരുമായി
യേ തു	യാതൊരുവർ ആകട്ടേ
അനിദ്വേശ്യം	നിർദ്വേശിക്കപ്പെടുവാൻ പാടില്ലാത്തതും
അവ്യക്തം	കാണപ്പെടാത്തതും (രൂപാദിഹീനമായിട്ടുള്ളതും)
അചിന്ത്യം	മനസ്സുകൊണ്ടു ചിന്തിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തതും
കൂടസ്ഥം	മായാപ്രപഞ്ചത്തിനാധാരവും
അചലം	ചലനമില്ലാത്തതും
ധ്രുവം	നിത്യമായതും (ശാശ്വതമായതും)
സർവ്വത്രഗം ച	സർവ്വത്ര വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതുമായ

അക്ഷരം	നിർഗുണബ്രഹ്മത്തെ
പര്യുപാസതേ	ധ്യാനിക്കുന്നുവോ
തേ	അവർ
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
പ്രാപ്നുവന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇന്ദ്രിയസമൂഹത്തെ നല്ലവണ്ണമടക്കി, സകലദിക്കിലും സമബുദ്ധിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവരും സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കും ഹിതത്തെ ചെയ്യാൻ സന്തോഷമുള്ളവരുമായി യാതൊരുവർ നിർദ്ദേശിക്കപ്പെടുവാൻ പാടില്ലാത്തതും കണ്ണുകൊണ്ടു കാണുവാൻ പാടില്ലാത്തതും മനസ്സുകൊണ്ടു ചിന്തിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തതും മായാപ്രപഞ്ചത്തിനാധാരമായതും ചലനമില്ലാത്തതും, ശാശ്വതമായതും സർവ്വത വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതുമായ നിർഗുണബ്രഹ്മത്തെ ഉപാസിക്കുന്നുവോ അവർ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അനിർദ്ദേശ്യം—(അക്ഷരം) വ്യക്തമല്ലാത്തതിനാൽ അതു ശബ്ദത്തിന് അഗോചരമായിരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട് അതു നിർദ്ദേശിക്കപ്പെടുവാൻ പാടുള്ളതല്ല. അതിനാൽ അതു് അനിർദ്ദേശ്യമാകുന്നു. അവ്യക്തം—ഒരു പ്രമാണംകൊണ്ടും പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തതു്; സർവ്വതഗം—ആകാശംപോലെ സകലദിക്കിലും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതു്; അവ്യക്തത്വം അചിന്ത്യം—അവ്യക്തത്വം ഹേതുവായിട്ടു മനസ്സുകൊണ്ടു ചിന്തിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തതു്; യാതൊന്നും ഇന്ദ്രിയഗോചരമായിരിക്കുന്നുവോ അതിനെ മനസ്സുകൊണ്ടു ചിന്തിക്കാം, എന്നാൽ അക്ഷരം തദ്വിപരീതമായിരിക്കുന്നതിനാൽ അചിന്ത്യമാകുന്നു. കൂടസ്ഥം—പുറമേ കാഴ്ചയുണ്ടാകാത്തതും ഉള്ളിൽ ദോഷമായുമിരിക്കുന്ന വസ്തു കൂടം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. കൂടസാക്ഷ്യം (കള്ളസ്സാക്ഷി) എന്നു മുതലായ പ്രയോഗങ്ങളിൽ കൂടശബ്ദം ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാകുന്നു. അതിനാൽ ഇവിടെ അവിദ്യ മുതലായ അനേകം സംസാരങ്ങൾക്കു ഹേതുവായും (ബീജമായും), അന്തർദ്ദോഷത്തോടുകൂടിയതായും, മായാ, അവ്യക്തം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു വാച്യമായുമിരിക്കുന്നതു യാതൊന്നോ, ശ്വേതാശ്വതരോപനിഷത്തിൽ 'മായയെ പ്രകൃതിയായും മായാവിധയെ

ഈശ്വരനായുമാറിത്താലും' (4-10) എന്നും, ഭഗവദ്ഗീതയിൽ 'മമ മാന്യാദരതയാ' (അ. 7, ശ്ലോ. 14) എന്നും മറ്റുമുള്ള ഭാഗങ്ങളിൽ പ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നതു യാതൊന്നോ, അതാണ് കൂടം എന്നുപറയപ്പെടുന്നത്. ആ കൂടത്തിൽ തദധ്യക്ഷമായി, അല്ലെങ്കിൽ ഒരരംഗിപോലെ, സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു കൂടസ്ഥം; അചലം—(അതു ഹേതുവായിട്ടു തന്നെ) ചലനമില്ലാത്തതു; (ചലനമില്ലാത്തതിനാൽ) ധ്രുവം—നിത്യമായിട്ടുള്ളതു; അക്ഷരം—മേല്പറഞ്ഞ വിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയ നിർഗുണബ്രഹ്മത്തെ; യേ തു—യാതൊരുവർ; പര്യപാസതേ=ധ്യാനിക്കുന്നുവോ, പര്യപാസതേ—പരി=(സമന്താൽ) ചുറ്റും; ഉപാസതേ=ധ്യാനിക്കുന്നു. ഉപാസനം=ശാന്തപ്രകാരം ഉപാസ്യവസ്തുവിനെ (മനസ്സിൽ) വിഷയീകരിച്ചിട്ട് (വിഷയീകരണം കൊണ്ടു തത്ത്വമീപേ ചെന്ന്), ധാരമുറിയാതെ ഒഴുകുന്ന എണ്ണ പോലെ, ദീർഘകാലം അതിനെത്തന്നെ (ഉപാസ്യവസ്തുവിനെ) ഇടവിടാതെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടുള്ള ഇരിപ്പിന്നു ഉപാസനം എന്നു പറയുന്നു. (എങ്ങനെയാക്കിട്ടു ധ്യാനിക്കണമെന്നു പറയുന്നു) ഇന്ദ്രിയഗ്രാമം സംനിയമ്യ=ഇന്ദ്രിയസമുദായത്തെ നല്ലവണ്ണം അടക്കിട്ട്; സർവ്വത്ര സമബദ്ധയഃ=എല്ലാ കാലത്തിലും ഇഷ്ടാനിഷ്ടപ്രാപ്തിയിൽ തുല്യബുദ്ധികളായി; തേ=(ഇങ്ങനെ എവർ ഉപാസിക്കുന്നുവോ) അവർ; (അവർ എങ്ങനെയുള്ളവരാണെന്നു പറയുന്നു) സർവ്വഭൂതഹിതേ രതഃ=സകലപ്രാണികളുടേയും ഹിതത്തിൽ സന്തോഷമുള്ളവരായ അവർ; മാം ഏവ പ്രാപ്തവന്തി=എന്തെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ളവർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു വിശേഷിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ, 'ജ്ഞാനീത്യാതൈവ മേ മതം—ജ്ഞാനിയായവൻ എന്റെ ആത്മാവുതന്നെയാകുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ മതം' (അ. 7, ശ്ലോ. 18) എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അവർ ഉത്തമന്മാരായ യോഗികളാകുന്നുവെന്നോ അല്ലെന്നോ പറഞ്ഞിട്ടു കാര്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ അവർ ഭഗവദ്സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയാണെന്നായിരിക്കുന്നവരാകുന്നു.

ക്ലേശോധികരം സ്തബ്ധചിത്തമപ്യുക്താസക്തചേതസാം

അവ്യക്താ ഹി ഗതിർഭൂഃഃ ദേഹവത്ഭി രവോപ്യതേ.

5

അവ്യക്താസക്ത	നിർഗുണബ്രഹ്മത്തിൽ ആസക്തചിത്ത
ചേതസാം	ന്മാരായ
തേഷാം	അവർഷ്
ക്ലേശഃ	ക്ലേശം (പ്രയാസം)
അധികതരഃ	വളരെ അധികമാകുന്നു
ഹി	എന്തെന്നാൽ
അവ്യക്താ	നിർഗുണവിഷയമായ
ഗതിഃ	നിഷ്ഠ
ദേഹവർതിഃ	ദേഹാഭിമാനമുള്ളവരാൽ
ദുഃഖം	കഷ്ടത്തോടുകൂടി
അപാപ്യതേ	പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നു.

നിർഗുണബ്രഹ്മത്തിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരായിട്ടുള്ളവർഷ് അദ്ധ്വാനം വളരെ അധികമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ നിർഗുണവിഷയമായ നിഷ്ഠ ദേഹാഭിമാനികളാൽ വളരെ കഷ്ടത്തോടുകൂടിയേ പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുള്ളു.

[ശം-ഭാ] എന്നിങ്ങനെയുണ്ടി (ഈശ്വരാപ്പണമായി) കർമ്മാഭിയെ ചെയ്യുന്നതിനാൽ തത്പരന്മാരായവർഷ്തന്നെ ക്ലേശം അധികമാകുന്നു. എന്നാൽ നിർഗുണബ്രഹ്മാപാസനയിൽ ആസക്തചിത്തന്മാരും ബ്രഹ്മംതന്നെയായിരിക്കുന്നവരും പരമാർത്ഥഭാവമുള്ളവരുടെ ക്ലേശം അതിലധികമാകുന്നു ദേഹാഭിമാനത്തെ കളയേണ്ടിവരുമ്പോഴുള്ള ക്ലേശമാണ് അവർഷ് മുഖ്യമായിട്ടുള്ളത്. ഹി=എന്തെന്നാൽ; അവ്യക്താ ഗതിഃ=അക്ഷരാത്മികയായ ഗതി; ദേഹവർതിഃ=ദേഹാഭിമാനമുള്ളവരാൽ; ദുഃഖം=കൃഷ്ണമായിട്ടു; അപാപ്യതേ=പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുള്ളു. അതുകൊണ്ടാണ് അധികം ക്ലേശമെന്നു പറഞ്ഞത്. അക്ഷരമോപാസകന്മാരുടെ അവസ്ഥയെപ്പറ്റി മേലിൽ പറഞ്ഞുകൊള്ളാം.

യേ തു സർവ്വാണി കർമ്മാണി മയി സന്യസ്യ മത്പരഃ
അനന്യേനൈവ യോഗേന മാം ധ്യായത ഉപാസതേ. 6

തേഷാമഹം സമുദ്ധർത്താ മൃത്യുസംസാരസാഗരാത്
ഭവോമി ന ചിരാത് പാതം മയ്യാവേശിതചേതസാം. 7

യേ തു	എന്നാൽ യാതൊരുവർ
സർവ്വാനി കർമ്മാണി	സകലകർമ്മങ്ങളേയും
മയി	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ
സന്യസ്യ	സമർപ്പിച്ചിട്ട്
മത്പരഃ	എന്നെ ശരണംപ്രാപിച്ചവരായി
അനന്യേന യോഗേന	
ഏവ	ഏകാന്തഭക്തിയോഗംകൊണ്ടുതന്നെ
മാം ധ്യായന്തഃ	എന്നെ ധ്യാനംചെയ്യുന്നവരായി
ഉപാസതേ	ഉപാസിക്കുന്നുവോ
മയി	എന്നിൽ
ആവേശിതചേതസാം	നിർത്തപ്പെട്ട മനസ്സാടുകൂടിയ
തേഷാം	അവരുടെ
ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജ്ജുന
മൃത്യുസംസാരസാഗരാത്	മൃത്യുവാകുന്ന സംസാരസാഗര
	ത്തിൽനിന്ന്
ന ചിരാത്	വേഗത്തിൽ
അഹം	ഞാൻ
സമുദ്ധന്താ	കരകേറുന്നവനായി
വോമി	വേദിക്കുന്നു.

എന്നാൽ, യാതൊരു ജനങ്ങളും സകലകർമ്മങ്ങളേയും എന്നിൽ സമർപ്പിച്ചിട്ട് എന്നെ ശരണംപ്രാപിച്ചവരായി ഏകാന്തഭക്തിയോഗംകൊണ്ടുതന്നെ എന്നെ ധ്യാനംചെയ്യുകൊണ്ട് ഉപാസിക്കുന്നുവോ, എന്നിൽ നിർത്തപ്പെട്ട മനസ്സാടുകൂടിയ അവരെ, ഹേ അർജ്ജുന, മൃത്യുവാകുന്ന സംസാരസാഗരത്തിൽനിന്നു വേഗത്തിൽ ഞാൻ കരകേറുന്നുണ്ട്.

[ശം-30] മയി=പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ; അനന്യേന ഏവ=വിശ്വരൂപനായും ദേവനായുമിരിക്കുന്ന ഞാൻ ഒഴിച്ച് അന്യോല്പാദനമില്ലാത്ത (ജനയോഗ്യമായി മറ്റൊന്നില്ലാത്ത); യോഗേന=സമാധിയിലാണ്; മാം ധ്യായന്തഃ=എന്നെ ചിന്തിക്കുന്നവരായി; ഉപാസതേ=ഉപാസിക്കുന്നുവോ; മയി ആവേശിതചേതസാംതേഷാം = വിശ്വരൂപിയായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സമാധിമായ ചിത്തത്തോടുകൂടിയ അവരെ; അഹം=ഇശ്വരനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ; മൃത്യുസംസാരസാഗ

രാത് = മൃത്യുവാകുന്ന സംസാരസാഗരത്തിൽനിന്നും; ന ചിരാത് = വേഗത്തിൽതന്നെ; സമുദ്ധർത്താ ഭവാമി = കരകേറുന്നതും.

മയ്യേവ മന ആയത്വ മയി ബുദ്ധിം നിവേശയ
നിവസിഷ്യസി മയ്യേവ അത ഊർദ്ധം ന സംശയഃ 8

മയി ഏവ	എന്നിൽത്തന്നെ
മനഃ	സങ്കല്പവികല്പാത്മകമായ മനസ്സിനെ
ആയത്വ	സ്ഥിരമായി വെള്ളക
മയി	എന്നിൽത്തന്നെ
ബുദ്ധിം.	നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധിയേയും
നിവേശയ	നിർത്തുക
അതഃ ഊർദ്ധം	ദേഹം നശിക്കുമ്പോൾ
മയി ഏവ	എന്നിൽത്തന്നെ
നിവസിഷ്യസി	വസിക്കും
ന സംശയഃ	ഈ കാര്യത്തിൽ സംശയമില്ല.

എന്നിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ സ്ഥിരമായി വെച്ചാലും; ബുദ്ധിയേയും എന്നിൽത്തന്നെ നിർത്തിയാലും. (ഇങ്ങനെ ചെയ്ത മത് പ്രസാദംകൊണ്ട് ജ്ഞാനം ലഭിച്ചിട്ട്) മരണശേഷവും എന്നിൽത്തന്നെ നീ വസിക്കുമെന്നതിന്നു സംശയമില്ല.

[ശം-ഭാ] മയി ഏവ = വിശ്വരൂപിയായും ഈശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എന്നിൽതന്നെ; മനഃ = സങ്കല്പവികല്പാത്മകമായ മനസ്സിനെ; ആയത്വ = സ്ഥാപിച്ചാലും; മയി ബുദ്ധിം നിവേശയ = വ്യവസായത്തെ ചെയ്യുന്ന ബുദ്ധിയെ എന്നിൽ നിർത്തിയാലും. എന്നാൽ എന്തു സംഭവിക്കുമെന്നുവെച്ചാൽ കേട്ടാലും. അതഃ ഊർദ്ധം = ശരീരം നശിച്ചതിന്റെശേഷം; മയി ഏവ നിവസിഷ്യസി = മരണമെന്ന (ഞാനായി) എന്നിൽത്തന്നെ നീ വാസംചെയ്യും; ന സംശയഃ = ഈ കാര്യത്തിൽ സംശയം വേണ്ട.

അഥ ചിത്തം സമാധാന്യം ന ശക്തിനോഷി മയി സ്മിരം
അഭ്യാസയോഗേന തതോ മാമിച്ഛാപ്തം ധനഞ്ജയ. 9

ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അജ്ഞന
ചിത്തം	മനസ്സിനെ

മയി	എന്നിൽ
സ്ഥിരം	സ്ഥിരമായി
സമാധാനം	നിർത്തുന്നതിന്നു്
ന ശക്നോഷി അഥ തതഃ	നീ ശക്തനാകുന്നില്ലഎങ്കിൽ പിന്നെ
അഭ്യാസയോഗേന	(വിക്ഷിപ്തമായിരിക്കുന്ന ചിത്തത്തെ വിഷയസ്മരണത്തിൽനിന്നു നിവ ർത്തിപ്പിച്ചു മദനസ്മരണലക്ഷണമായി രിക്കുന്ന) അഭ്യാസയോഗംകൊണ്ടു്
മാം	എന്നെ
ആപ്തം ഇച്ഛ	പ്രാപിക്കുന്നതിനായി പ്രയത്നംചെ യ്ക്കാലും.

അല്ലയോ അർജുന, മനസ്സിനെ എന്നിൽത്തന്നെ സ്ഥിരമായി നിർത്തുന്നതിന്നു നീ ശക്തനാകുന്നില്ല. എങ്കിൽ പിന്നെ അഭ്യാസയോഗംകൊണ്ടു് എന്നെ പ്രാപിക്കുവാൻ പ്രയത്നംചെയ്യാലും.

[ശം-ഭാ] ഞാൻപദേശിച്ചപ്രകാരം മനസ്സിനെ എന്നിൽ നിശ്ചലമായി നിർത്തുവാൻ നിനക്കു ശേഷിയില്ല എങ്കിൽപിന്നെ വിശ്വരൂപിയായ എന്നെ അഭ്യാസയോഗംകൊണ്ടു പ്രാപിപ്പാൻ നീ പ്രാർത്ഥിച്ചാലും. അഭ്യാസയോഗം—പലതിൽനിന്നും മനസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിച്ചു് ഒരു ആലംബനത്തിൽത്തന്നെ പിന്നെയും പിന്നെയും നിർത്തുന്നതാണു് അഭ്യാസം. അഭ്യാസപൂർവ്വകമായിരിക്കുന്ന യോഗം (=സമാധാനം) അഭ്യാസയോഗം.

അഭ്യാസേപ്യസമംത്മാസി മത്കർമ്മപരമോ ഭവ

മദർത്ഥമപി കർമ്മാണി കർവ്വൻ സിദ്ധിമവാപ്സ്യസി. 10

അഭ്യാസേ അപി	അഭ്യാസത്തിലും
അസമർത്ഥഃ അസി	നീ അശക്തനാണെങ്കിൽ
മത്കർമ്മപരമഃ	എനിക്കു പ്രീതികരമായിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിൽ തത്പരനായി
ഭവ	ഭവീച്ചാലും
മദർത്ഥം അപി	എന്റെ പ്രീതിക്കായി

കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങളെ
കർപ്പൻ	ചെയ്തു
സിദ്ധി	മോക്ഷത്തെ
അവാപ്തസി	നീ പ്രാപിക്കും.

അഭ്യാസത്തിലും നീ അസമർത്ഥനാകുന്നുവെങ്കിൽ എനിക്കു പ്രീതികരമായ കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതുതന്നെ ഉത്തമമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കും. ഇപ്രകാരം എന്റെ പ്രീതിക്കായി കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തുകൊണ്ടു നീ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കും.

[ശം-ഭാ] അഭ്യാസത്തിന്നുംകൂടി നീ അശക്തനാകുന്നുവെങ്കിൽ എനിക്കുവേണ്ടി (എന്റെ പ്രീതിക്കായി) നീ കർമ്മം ചെയ്താലും—മതം കർമ്മപ്രധാനമായി ഭവിച്ചാലും എന്നർത്ഥം. അഭ്യാസംകൂടാതെ എനിക്കുവേണ്ടി കേവലം കർമ്മം ചെയ്താൽ (തന്നെ) നീ സിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കും—ആദ്യം മനുശ്ചരിയെ പ്രാപിച്ചു പിന്നെ (സമാധാനലക്ഷണമായ) യോഗത്തേയും ഒടുക്കം സാക്ഷാൽ മോക്ഷസാധനമായ ജ്ഞാനത്തേയും നീ പ്രാപിക്കും എന്നർത്ഥം.

അമൈത്രദൃഗ്ശക്താസി കർമ്മം മദ്യോഗമാശ്രിതഃ

സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗം തതഃ കരു യതാത്ഥവാൻ. 11

ഏതത് അപി	ഇതുംകൂടി
കർമ്മം	ചെയ്യുന്നതിന്നും
ഭാഗ്യം അസി അഥ	നീ ശേഷിയില്ലാത്തവനാണ് എങ്കിൽ
തതഃ	പിന്നെ
മദ്യോഗം ആശ്രിതഃ (സൻ)	എന്നെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ചവനായി
യതാത്ഥവാൻ	യത്നമില്ലാത്തതായും (നിശ്ചയമായ മനസ്സോടുകൂടിയവനായും)
സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗം	സകലകർമ്മങ്ങളേയും ഈശ്വരാർപ്പണം ചെയ്യുന്നതായ ത്യാഗത്തെ
കരു	ചെയ്താലും.

ഇതുംകൂടി ചെയ്യുന്നതിന്നു നീ ശേഷിയില്ലാത്തവനാണ് എങ്കിൽ പിന്നെ എന്നെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ച യത്നമില്ലാത്ത

നാമ്പി സർവ്വകർമ്മഫലങ്ങളേയും ഈശ്വരാർപ്പണം ചെയ്യുന്നതായ ത്യാഗത്തെ ചെല്ലാലും.

[ശം.-ഭാ] മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരം ഏനിക്കുവേണ്ടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നതിനുകൂടി നീ അശക്തനാകുന്നുവെങ്കിൽ പിന്നെ എന്റെ യോഗത്തെ ആശ്രയിച്ചു സംയതചിത്തനായിട്ടു സകലകർമ്മങ്ങളുടേയും ഫലസന്നയാസത്തെ ചെല്ലാലും. മദ്യോഗം—സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും എന്നിൽ സന്യസിച്ചിട്ടുള്ള അവയുടെ അനുഷ്ഠാനം.

ഇതി സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നു—

ശ്രേയോ ഹി ജ്ഞാനമദ്യോസാത് ജ്ഞാനാദ്ധ്യാനം

വിശിഷ്ടതേ

ധ്യാനാത് കർമ്മഫലത്യാഗസ്ത്യാഗാച്ഛാന്തിരനന്തരം. 12

അദ്യോസാത്	ജ്ഞാനരഹിതമായ അദ്യോസത്തേക്കാൾ
ജ്ഞാനം	യുക്തിസഹിതോപദേശപൂർവ്വകമായ ജ്ഞാനം
ശ്രേയഃ ഹി	ശ്രേഷ്ഠമായിരിക്കുന്നു
ജ്ഞാനാത്	അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനത്തേക്കാൾ
ധ്യാനം	ജ്ഞാനപൂർവ്വകമായ ധ്യാനം
വിശിഷ്ടതേ	വിശിഷ്ടമാകുന്നു
ധ്യാനാത്	അപ്രകാരമുള്ള ധ്യാനത്തേക്കാൾ
കർമ്മഫലത്യാഗഃ	ഉക്തലക്ഷണമായ കർമ്മഫലത്യാഗം
(ശ്രേഷ്ഠഃ)	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
ത്യാഗാത്	ഇപ്രകാരമുള്ള ത്യാഗംകൊണ്ടു് (കർമ്മങ്ങളിലും തൽഫലങ്ങളിലുമുള്ള ആസക്തി നിവൃത്തമായതിനാൽ മത്പ്രസാദംകൊണ്ടു്)
അനന്തരം	ഉടനെ
ശാന്തിഃ (ഭവതി)	സംസാരനിവൃത്തി ഉണ്ടാകുന്നു.

അദ്യോസത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. ജ്ഞാനത്തേക്കാൾ ധ്യാനം വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്നു. ധ്യാനത്തേക്കാൾ (ഉക്തലക്ഷണമായ) കർമ്മഫലത്യാഗം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. കർമ്മഫലത്തെ ഈശ്വരാർപ്പണമായി ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ടു് വേഗത്തിൽ സംസാരനിവൃത്തി ഉണ്ടാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] അവിവേകത്തോടുകൂടിയുള്ള അഭ്യാസത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. ആ ജ്ഞാനത്തേക്കാൾ ജ്ഞാനപൂർവ്വകമായ ധ്യാനം വിശിഷ്ടമാകുന്നു. ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയ ധ്യാനത്തേക്കാളും കർമ്മഫലത്യാഗം ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ മുൻപറഞ്ഞ വിശേഷണത്തോടുകൂടിയ (നിയതചിത്തനായ പൂമാൻ) കർമ്മഫലത്യാഗംകൊണ്ടു സഹേതുകമായിരിക്കുന്ന സംസാരത്തിന്റെ ഉപശമം ഉടനെ ഉണ്ടാകുന്നതാണ്. അതിന്നു കാലതാമസം വേണ്ട. കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അജ്ഞൻ മുൻപേ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട ഉപായങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കാൻ അശക്തനാണെങ്കിൽ മാത്രമാണ് അവന്നു മുക്തിസാധനമായി സകല കർമ്മങ്ങളുടേയും ഫലത്യാഗം ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടത്. അല്ലാതെ പ്രഥമമായിട്ട് അതാണ് മുക്തിസാധനമെന്നു പദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ടുതന്നെ 'അഭ്യാസത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാണ് ജ്ഞാനം' എന്നിങ്ങനെ (ഈ ശ്ലോകത്തിൽ) ഒന്നിനേക്കാൾ മേലെ ഒന്നിന്നു വിശിഷ്ടത്വത്തെ ഉപദേശിച്ചു സർവ്വ കർമ്മഫലത്യാഗത്തെ സ്തുതിച്ചത്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ഉൽകൃഷ്ടസാധനങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കാൻ ശക്തിയില്ലാത്തവന്ന് അനുഷ്ഠിക്കേണ്ട മാർഗ്ഗമായിട്ടാണ് അത് (സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗം) ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. എന്തു സാധർമ്മ്യംകൊണ്ടാണ് അതു സ്തുതിമാത്രമായിരിക്കുന്നത്? - കറോപനിഷത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു-- 'സർവ്വകാമങ്ങളുടേയും ത്യാഗംകൊണ്ടാണ് അമൃതത്വം (മോക്ഷം) സിദ്ധിക്കുന്നത്' (6.14) ഇതു ലോകപ്രസിദ്ധവുമാകുന്നു. ശ്രുതിസ്മൃതികളിൽ ചി്യിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലങ്ങളെല്ലാം കാമങ്ങളാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന കാമങ്ങളുടെ ത്യാഗംകൊണ്ടു ധ്യാനനിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന വിദ്വാൻ ക്ഷണത്തിൽ ശാന്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അജ്ഞനായവന്റെ സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗത്തിന്നു സർവ്വകാമത്യാഗത്തോടു സമാനത്വമുണ്ട്. ഈ സാമാന്യം (തുല്യത്വം) ഹേതുവായിട്ടാണ് സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗത്തെ, മറ്റുള്ളവയ്ക്കും അതിനെ അനുഷ്ഠിപ്പാനുള്ള ഇച്ഛ ജനിക്കട്ടേ എന്നുപോയി, സ്തുതിച്ചത്. ഇതിന്നൊരുദാഹരണം പറയാം. പണ്ട് അഗസ്ത്യൻ എന്നൊരു ബ്രാഹ്മണൻ സമുദ്രം മുഴുവൻ പാനംചെയ്തപ്പോൾ കാരണത്താൽ ഇന്നുള്ള ബ്രാഹ്മണരും, ബ്രാഹ്മണതപസാമാന്യം ഹേതുവായിട്ട്,

സ്മൃതിക്കപ്പെടുന്നുണ്ട്. ഇതുപോലെയാണ് കർമ്മയോഗം, കർമ്മഫലത്യാഗം ഹേതുവായിട്ട്, മുക്തിസാധനമായി പറയപ്പെട്ടത്.

[ശം.-ഭാ] ഇവിടെ ആത്മാ ഈശ്വരൻ; എന്ന ഭേദത്തെ ആശ്രയിച്ചാണ് വിശ്വരൂപി സായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരൻ ചേതസ്സമാധാനലക്ഷണമായ യോഗവും, ഈശ്വരത്വമുള്ള കർമ്മാൻഷ്ഠാനാദിയും ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടത്. 'ഇതിന്നംകൂടി വീ അശക്തനാകുന്നുവെങ്കിൽ' (അ. 12, ശ്ലോ 11) എന്നിങ്ങനെ അജ്ഞാനകാര്യത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ട്, (ആത്മാ, ഈശ്വരൻ എന്ന) ഭേദത്തെ ഒഴിക്കാത്തവരും, നിർഗുണോപാസകന്മാരായവർക്കുവേണ്ടിയല്ല ഭഗവാൻ കർമ്മയോഗത്തെ ഉപദേശിച്ചത് എന്നർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ 'അവരും എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു' (അ. 12, ശ്ലോ. 4) എന്നു ഭഗവാൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു കർമ്മയോഗികൾക്ക് അക്ഷരോപാസനയും യുക്തമല്ലെന്നു കാണിക്കുന്നു. അക്ഷരോപാസകന്മാർ കൈവല്യപ്രാപ്തിയിൽ സ്വതന്ത്രന്മാരാണെന്നു പറഞ്ഞിട്ട് 'തേഷാമഹം സമുദ്ധത്താ' (അ. 12, ശ്ലോ. 7) എന്നിങ്ങനെ ഇതരന്മാർ അന്യാശ്രയംനിമിത്തം ഈശ്വരാധീനന്മാരാകുന്നുവെന്നു കാണിച്ചു. ഇവർ ഈശ്വരന്റെ ആത്മാവായിട്ടുതന്നെയായിരിക്കുന്നവരാണെങ്കിൽ അഭേദഭാവം ഹേതുവായിട്ട് ഇവരും അക്ഷരരൂപികളായിത്തന്നെ ഇരുന്നേനെ (നിർഗുണബ്രഹ്മസ്വരൂപമായിട്ടുതന്നെ ഇരുന്നേനെ). അപ്പോൾ സമുദ്ധരണകർമ്മം (ഉദ്ധരിപ്പിക്കുക എന്ന പ്രവൃത്തി) അവരെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം അയുക്തമായിരിക്കും; അത്രയുമല്ല, അജ്ഞാന്റെ അത്യന്തഹിതൈഷിയായ ഭഗവാൻ സമ്യഗ്ഭവനത്തോടു ലേശം യോജിക്കാത്തതും, ഭേദബുദ്ധിയോടുകൂടിയതുമായ കർമ്മയോഗത്തെയാണ് (അജ്ഞാനം) ഉപദേശിക്കുന്നത്. പ്രമാണംകൊണ്ടു താൻതന്നെയാണ് ഈശ്വരൻ എന്നറിഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഒരുവൻ ഒരിക്കലും അന്യന്റെ കീഴിലിരിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നതല്ല എന്തെന്നാൽ ഒരു മറേതിനോടു തീരെ വിരോധമുണ്ടാകുന്നു. അതിനാൽ അക്ഷരോപാസകന്മാരായും, സമ്യഗ്ഭവനനിഷ്ഠന്മാരായും, സർവ്വകാമങ്ങളേയും ത്യജിച്ചവരായുമിരിക്കുന്ന സന്ന്യാസികൾക്ക്,

‘അഭേഷ്ടാ സർവ്വഭൂതാനാം.’ എന്നു തുടങ്ങിയ സാക്ഷാൽ മോക്ഷ കാരണമായ ധർമ്മങ്ങളെ ഗേഹാനുപദേശിപ്പാൻ ഭാവിക്കുന്നു—

അഭേഷ്ടാ സർവ്വഭൂതാനാം മൈത്രഃ കരുണ ഏവ ച
നിർമ്മമോ നിരഹംകാരഃ സമദഃഖസുഖഃ ക്ഷമീ. 13

സത്തുഷ്ടഃ സതതം യോഗീ യതാത്മാ ദൃഢനിശ്ചയഃ
മയ്യപ്തിതമനോബുദ്ധിര്യോ മരഭക്തഃ സ മേ പ്രിയഃ. 14

സർവ്വഭൂതാനാം	സകലപ്രാണികൾക്കും
അഭേഷ്ടാ	ഭേഷ്ടംചെയ്യാത്തവനായും (ഉത്തമന്മാരിൽ ഭേഷ്ടശൂന്യനായും)
മൈത്രഃ	മിത്രമായും (സമന്മാരിൽ മിത്രതയോടുകൂടി വർത്തിക്കുന്നവനായും)
കരുണഃ ഏവ ച	കരുണയുള്ളവനായും (ഹീനന്മാരിൽ കൃപാലുപായും)
നിർമ്മമഃ	മമത (എന്റെ എന്ന ബുദ്ധി) ഇല്ലാത്തവനായും
നിരഹംകാരഃ	അഹംകാരം (ഞാൻ എന്ന ബുദ്ധി) ഇല്ലാത്തവനായും
സമദഃഖസുഖഃ	സുഖദഃഖങ്ങളെ സമമായി വിപാരികുന്നവനായും
ക്ഷമീ	ക്ഷമയുള്ളവനായും
സതതം	എപ്പോഴും (ലാഭത്തിങ്കലും അലാഭത്തിങ്കലും)
സത്തുഷ്ടഃ	സുപ്രസന്നചിത്തനായും
യോഗീ	അപ്രമത്തനായും
യതാത്മാ	സംയതസ്വഭാവനായും
ദൃഢനിശ്ചയഃ	മദവിഷയത്തിൽ സ്ഥിരമായ നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവനായും
മയി അപ്തിതമനോബുദ്ധിഃ	മനസ്സിനേയും ബുദ്ധിയേയും എന്നി ലർപ്പിച്ചവനായുമിരിക്കുന്ന
മരഭക്തഃ	എന്റെ ഭക്തൻ

യ: ഏവനോ
സ: അവൻ
മേ പ്രിയ: എന്റെ പ്രിയനാകുന്നു.

സദ്വൃത്തങ്ങൾക്കും ഭേഷം ചെയ്യാത്തവനായും, മിത്രഭാവത്തോടു കൂടിയവനായും, കൃപാലുവായും, മതബുദ്ധിയില്ലാത്തവനായും, അഹങ്കാരമില്ലാത്തവനായും, സുഖദുഃഖങ്ങളെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നവനായും, ക്ഷമയുള്ളവനായും, എപ്പോഴും പ്രസന്നചിത്തനായും, അപ്രമത്സനായും, സംയതസ്വഭാവനായും, മദ്ധ്യസ്ഥത്തിൽ ഉൾക്കൊള്ളുന്ന നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവനായും, മനോബുദ്ധികളെ എന്നിൽ അർപ്പിച്ചവനായും, എന്റെ ഭക്തനായുമാരിക്കുന്നവൻ എവനോ അവൻ എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

[ശംഭോ] അഭേഷ്ടം—യാതൊന്നിനേയും, തനിക്കു ദുഃഖം
ഹേതുവാതിട്ടുള്ളതിനേയുംകൂടി, ദോഷിക്കാത്തവൻ; അവൻ
സർവ്വഭൂതങ്ങളേയും തന്നെപ്പോലെ വിചാരിക്കുന്നു. മൈത്രം=
സർവ്വപ്രാണികളിലും മിത്രഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവൻ;
കരുണം ഏവ പ=ദുഃഖിതന്മാരായവരിൽ യേയോടുകൂടിയിരി-
ക്കുന്നവൻ—സർവ്വഭൂതങ്ങൾക്കും അയത്തെ കൊടുക്കുന്ന സന്നയാ-
സി എന്നർത്ഥം. നിർമ്മമം=‘എന്റെ’ എന്ന വിചാരം ഇല്ലാ-
ത്തവൻ; നിരഹംകാരം=‘ഞാൻ’ എന്ന ബുദ്ധിയിൽനിന്നു
നിവർത്തിച്ചിട്ടുള്ളവൻ; സമദുഃഖസുഖം=സുഖദുഃഖങ്ങൾ സമമാ-
യിരിക്കുന്നവൻ—സുഖദുഃഖങ്ങൾ അവനിൽ രാഗദോഷങ്ങളെ
ഉണ്ടാക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. ക്ഷമം=തല്ല കൊണ്ടാലും ശകാരം
കിട്ടിയാലും യാതൊരു വികാരഭേദവുമില്ലാത്തവൻ; സതതം
സത്തുഷ്ടം=ദേഹരക്ഷയ്ക്കു വേണ്ടുന്ന പദാർത്ഥങ്ങൾ കിട്ടിയാലും
ഇല്ലെങ്കിലും എന്നും ഒരേമാതിരി തൃപ്തിയോടുകൂടിയവൻ; അപ്ര-
കാരംതന്നെ തനിക്കു ഗുണമോ ദോഷമോ പ്രാപിച്ചാലും ഒന്നു
പോലെ തൃപ്തിയുള്ളവൻ; യോഗീ=സമാഹിതചിത്തൻ; യതാ-
ത്ഥം=സംയതസ്വഭാവൻ; ദുഃഖനിശ്ചയം=ആത്മതത്ത്വവിഷയ-
ത്തിൽ സ്ഥിരമായ നിശ്ചയത്തോടു(അധ്യവസായത്തോടു)കൂടി-
യവൻ; മയൂർപ്പിതമനോബുദ്ധിഃ=സങ്കല്പാത്മകമായ മനസ്സു-
ന്നെയും അധ്യവസായലക്ഷണമായ ബുദ്ധിയേയും എന്നിൽ
സ്ഥാപിച്ചിരിക്കുന്ന സന്നയാസി; യഃ മതഭക്തഃ=ഇപ്രകാരം
എന്റെ ഭക്തനായിരിക്കുന്നവനാരോ; സഃ മേ പ്രിയഃ=‘അവൻ

എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു. ഞാൻ ജ്ഞാനിയായവൻ അത്യന്തം പ്രിയനാകുന്നു. അവൻ എനിക്കും പ്രിയനാകുന്നു എന്ന് ഏഴാ മദ്ധ്യായത്തിൽ സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ ഇവിടെ വിസ്തരിക്കുന്നു. യസ്സാനോദിജതേ ലോകോ ലോകാനോദിജതേ ച യഃ ഹിംശാമഷ്ടയോദേവഗൈർനുഷേതോ യഃ സ ച മേ പ്രിയഃ. 15

യസ്സാത്	യാതൊരുവനിൽനിന്ന്
ലോകഃ	ജനങ്ങൾ
ന ഉദിജതേ	ഭയഭയകൊണ്ടു ക്ഷോഭത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ
ലോകാത്	ജനങ്ങളിൽനിന്ന്
യഃ	എവൻ
ന ഉദിജതേ ച	ഭയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ.
ഹിംശാമഷ്ടയോദേവഗൈഃ	സ്വാഭാവികങ്ങളായ ഹിംശാദികളാൽ
യഃ മുക്തഃ	എവൻ മോചിക്കപ്പെട്ടവനോ
സഃ ച	അവനും
മേ പ്രിയഃ	എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

യാതൊരുവനിൽനിന്നു ജനങ്ങൾ ഭയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ, അപ്രകാരം തന്നെ ജനങ്ങളിൽ നിന്ന് എവൻ ഭയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ, എവൻ സന്തോഷം, അസുഖം, ഭയം, ഉദ്വേഗം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ചിത്തവികാരങ്ങളിൽ നിന്നു മുക്തനായിരിക്കുന്നുവോ, അവനും എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

[ശം.—ഭാ] യസ്സാത്=യാതൊരു സന്നിധിയിൽനിന്ന്; ലോകഃ ന ഉദി ജതേ=ജനങ്ങൾ ഉദ്വേഗത്തെ, പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ; യഃ ലോകാത് ന ഉദിജതേ ച=എവൻ ജനങ്ങളിൽ നിന്നു ഭയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ; യഃ ഹിംശാ മഷ്ടയോദേവഗൈഃ മുക്തഃ=എവൻ ഹിംശാദികളിൽനിന്നു മുക്തനായിരിക്കുന്നുവോ; സഃ ച മേ പ്രിയഃ=അവനും എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു. ഹിംശഃ=പ്രിയമായിട്ടുള്ളതിന്റെ ലാഭത്തിങ്കൽ രോമാഞ്ചം, കണ്ണീർ മുതലായ ലക്ഷണത്തോടു കൂടിയ അന്തഃകരണോൽക്കർഷം. അമഷ്ടഃ=അന്യന്റെ പ്രകർഷണത്തിങ്കൽ ഉണ്ടാവുന്ന അസഹിഷ്ണുത[സഹിക്കുകയു] ; യഃ=ത്രാസഃ; ഉദ്വേഗഃ=ഉദിഗതഃ; തൈഃ മുക്തഃ=അവയാൽ മോചിക്കപ്പെട്ടവൻ.

അനപേക്ഷഃ ശുചിർക്ഷ ഉദാസീനോ ഗതവ്യമഃ
സർവ്വാരംഭേരിത്യാഗീ യോ മതേകതഃ സ മേ പ്രിയഃ. 16

അനപേക്ഷഃ	യദൃച്ഛായാധി സമീപത്തിൽ വന്നിരിക്കുന്ന പദാർത്ഥങ്ങളിലും കൂടി ഇച്ഛയില്ലാത്തവനായും
ശുചിഃ	ബാഹ്യമായും ആഭ്യന്തരമായുമുള്ള ശുദ്ധത്തോടു കൂടിയവനായും
ക്ഷേഃ	സമത്വനായും (അനലസനായും)
ഉദാസീനഃ	പക്ഷപാതമില്ലാത്തവനായും
ഗതവ്യതഃ	ആധിശൂന്യനായും
സർവ്വാരംഭേരിത്യാഗീ	സകല ഉദ്യമങ്ങളേയും പരിത്യജിച്ച് പ്രതിരിക്കുന്നവനായുമിരിക്കുന്ന
മതേകതഃ	എന്റെ ഭക്തൻ
യഃ	എവനോ
സഃ	അവൻ
മേ	എന്റെ
പ്രിയഃ	പ്രിയനാകുന്നു.

അപേക്ഷയില്ലാത്തവനായും, ബാഹ്യാഭ്യന്തരശുദ്ധത്തോടുകൂടിയവനായും സമത്വനായും, പക്ഷപാതമില്ലാത്തവനായും, ആധിശൂന്യനായും, (ദൃഢാദൃഢാർത്ഥങ്ങളായ) സകല ഉദ്യമങ്ങളേയും പരിത്യജിച്ച് പ്രതിരിക്കുന്നവനായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ ഭക്തൻ എവനോ അവൻ എന്നിങ്ങ പ്രിയനാകുന്നു.

[ശം.—ഭാ] അനപേക്ഷഃ—ഭേദഹേന്ദ്രിയങ്ങൾ, വിഷയങ്ങൾ, തത്സംബന്ധം എന്നിങ്ങനെയുള്ള അപേക്ഷാവിഷയങ്ങളിൽ ഇച്ഛയില്ലാത്തവൻ. ശുചിഃ—ബാഹ്യാന്തരശുദ്ധത്തോടുകൂടിയവൻ. ക്ഷേഃ—തിടയ്ക്കായിട്ടുള്ള കാര്യങ്ങളെ ഉടനെതന്നെ വേർപിടിച്ചതിൽ തീർച്ചപ്പെടുത്തുവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യത്തോടുകൂടിയവൻ. ഉദാസീനഃ—ഒരു മിത്രത്തിന്റേയും മറ്റുള്ളവരുടേയോ പക്ഷത്തിൽ നില്ക്കാത്തവൻ. ഗതവ്യമഃ—യേരഹിതൻ, സർവ്വാരംഭേരിത്യാഗീ—ഇഹലോകത്തിലും പരലോകത്തിലും ഭോഗസാദനങ്ങളെ കൊടുക്കുന്നതായും കാര്യഹേതുക്കളായുമിരിക്കുന്നവനായും

ക്കുന്ന കർമ്മങ്ങളെ എല്ലാം പരിത്യജിച്ചിരിക്കുന്നവൻ. യോഗത്തക്കതഃ സ മേ പ്രിയഃ—അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന എന്റെ ഭക്തൻ എവനോ അവൻ എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

യോഗ എഷ്യതി ന ദ്വേഷി ന ശോചതി ന കാംക്ഷതി ശുഭാശുഭപരിത്യാഗി ഭക്തിമാൻ യഃ സ മേ പ്രിയഃ. 17

യഃ	എവൻ
ന എഷ്യതി	(ഇഷ്യത്തെ പ്രാപിച്ചാലും) സന്തോഷി ന്നില്ലയോ
ന ദ്വേഷി	(അനിഷ്ടത്തെ പ്രാപിച്ചാലും) എവൻ ദ്വേഷ്യപ്പെടുന്നില്ലയോ
ന ശോചതി	(ഇഷ്ടാത്മം നശിച്ചാലും) എവൻ വ്യസ നിക്കുന്നില്ലയോ
ന കാംക്ഷതി	(കിട്ടാത്ത സാധനം വേണമെന്നു്) അപേക്ഷിക്കുന്നില്ലയോ
യഃ	എവൻ
ശുഭാശുഭപരിത്യാഗി	പുണ്യപാപങ്ങളെ പരിത്യജിച്ചവ നായി
ഭക്തിമാൻ	എന്നിൽ ഭക്തിയോടുകൂടിയവനായിരി ക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
മേ പ്രിയഃ	എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

എവൻ, സന്തോഷിക്കുകയോ, ദ്വേഷിക്കുകയോ, വ്യസനിക്കുകയോ, ഇച്ഛിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നില്ലയോ, എവൻ പുണ്യപാപങ്ങളെ രണ്ടിനേയും പരിത്യജിച്ചു് എന്നിൽ ഭക്തിയോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നുവോ അവൻ എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] എവൻ ഇഷ്ടപ്രാപ്തിയിൽ സന്തോഷിക്കുകയോ, അനിഷ്ടപ്രാപ്തിയിൽ ദ്വേഷിക്കുകയോ, ഇഷ്ടവിധോഗത്തിൽ വ്യസനിക്കുകയോ, അപ്രാപ്തമായിട്ടുള്ളതിനെ കാംക്ഷിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നില്ലയോ, എവൻ ശുഭാശുഭകർമ്മങ്ങളെ രണ്ടിനേയും പരിത്യജിച്ചു് എന്നിൽ ഭക്തിയോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നുവോ, അവൻ എനിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

സമഃ ശത്രു ച മിത്രേ ച തഥാ മാനാവമാനയോഃ
ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖേഷു സമഃ സംഗവിവർജ്ജിതഃ. 18

തുല്യനിന്ദാസ്തുതിർമ്മൗനീ സത്തുഷ്ടാ യേനകേനചിത്
അനികേതഃ സ്ഥിരമതിർഭക്തിമാൻ മേ പ്രിയോ നരഃ. 19

ശത്രു ച മിത്രേ ച   ശത്രുവിലും സ്നേഹിതനിലും
തഥാ   അപ്രകാരംതന്നെ
മാനാവമാനയോഃ   മാനാവമാനങ്ങളിലും
സമഃ   സമമായിരിക്കുന്നവനും
ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖേഷു ശീതം ഉഷ്ണം സുഖം ദുഃഖം ഇവയിൽ
സമഃ   സമമായിരിക്കുന്നവനും
സംഗവിവർജ്ജിതഃ   ഒന്നിലും സക്തിയില്ലാത്തവനും
തുല്യനിന്ദാസ്തുതിഃ   നിന്ദയിലും സ്തുതിയിലും സമമായിരിക്കുന്നവനും
മ്മൗനീ   മൗനമായിരിക്കുന്നവനും (വാക്കിനെ അടക്കിയവനും)
യേനകേനചിത്   കിട്ടിയതുകൊണ്ടു്
സത്തുഷ്ടഃ   സന്തോഷിക്കുന്നവനും
അനികേതഃ   ഒരു ദിക്കിൽ സ്ഥിരമായി വാസംചെയ്യാത്തവനും
സ്ഥിരമതിഃ   സ്ഥിരമായ ബുദ്ധിയോടു (വ്യവസ്ഥിതമായ ചിത്തത്തോടു) കൂടിയവനും
ഭക്തിമാൻ   ഭക്തിയോടുകൂടിയവനുമായവൻ
(യഃ)   ഏവനോ
(സഃ) നരഃ   ആ മനുഷ്യൻ
മേ പ്രിയഃ   എന്നിങ്ങ പ്രിയനാകുന്നു.
ശത്രുവിലും സ്നേഹിതനിലും, അപ്രകാരംതന്നെ, മാനാവമാനങ്ങളിലും, ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖങ്ങളിലും, സമമായിരിക്കുന്നവനും, നിന്ദാസ്തുതികളിൽ സമമായിരിക്കുന്നവനും, വാക്കിനെ അടക്കിയവനും, കിട്ടിയതുകൊണ്ടു സന്തോഷിക്കുന്നവനും, ഒരു ദിക്കിൽ സ്ഥിരമായി വാസംചെയ്യാത്തവനും, എന്നിൽ ഭക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനുമായവൻ ഏവനോ ആ മനുഷ്യൻ എന്നിങ്ങ പ്രിയനാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] മാനവമനയോഃ=പുഴയിലും പരിവേത്തിങ്കലും. യേനകേന ചിത് സന്തുഷ്ടഃ=ശരീരത്തെ നിലനിർത്തുവാൻ വേണ്ടി മാത്രം വല്ലതും കൊണ്ടു സന്തോഷിക്കുന്നവൻ. മഹാഭാരതത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—

“യേനകേനചിദാപ്തനോ യേനകേനചിദാശിതഃ
യത്ര കപചനശായി സുഗാത്തം ദേവം ബ്രാഹ്മണം വിദ്ഃ.”

അർത്ഥം: എന്തെങ്കിലും ഉടുത്തു, എന്തെങ്കിലും ക്ഷേപിച്ചു, എവിടെയെങ്കിലും ഉറങ്ങി കാലക്ഷേപം ചെയ്യുന്നവനാണ് ബ്രാഹ്മണൻ എന്നു ദേവന്മാർ പറയുന്നു:

അനികേതഃ=നിയതമായ വാ.സ.സ്മാനമില്ലാത്തവൻ. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ‘അനാശാരഃ’ എന്നിങ്ങനെ വേദാന്തസ്മൃതി. സ്മിരമതിഃ=പരമാർത്ഥവസ്തുവിഷയമായ മതിയോടുകൂടിയവൻ.

അക്ഷരോപാസകന്മാരായും സകല ഇച്ഛകളേയും നിവർത്തിച്ചവരായും പരമാർത്ഥജ്ഞാനത്തിൽ നിഷ്ഠയുള്ളവരായും മരിക്കുന്ന സന്ന്യാസികളുടെ ‘അഭേഷ്ടാ സർവ്വഭൂതാനാം’ (അ. 12, ശ്ലോ. 13) എന്നുമുതൽ പഠഞ്ഞതുകൂടിയ ധർമ്മങ്ങളെ ഇവിടെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

യേ തു ധർമ്മശാസ്ത്രമിദം യഥോക്തം പര്യുപാസതേ

ശ്രദ്ധയാനാ മതപരമാ ഭക്താസ്തേതിവ മേ പ്രിയഃ. 20

യഥോക്തം	മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള
ഇദം	ഈ
ധർമ്മശാസ്ത്രം.1	ശാസ്ത്രാവിദരായമായ അക്ഷസായനത്തെ
ശ്രദ്ധയാനഃ2	ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായും

1. മുഖ്യകൃത്യധർമ്മംകൊണ്ടു പ്രാപ്യമായിട്ടുള്ളതു ധർമ്മം.
2. മുക്തിക്കു പരമസാധനമായിരിക്കുന്ന ഇതിനെ അവശ്യം അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതാണ് എന്നുള്ള വിശ്വാസത്തോടുകൂടിയവർ.

മത്പരമഃ3	ഞാൻതന്നെയാണ് പരമമായ
	ഗതി എന്നു വിചാരിക്കുന്നവരായും
യേ തു	എവർ
പര്യുപാസതേ	അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ
തേ ഭക്താഃ	ആ ഭക്തന്മാർ
മേ	എനിക്ക്
അതീവ പ്രിയഃ	ഏറ്റവും പ്രിയന്മാരാകുന്നു.

മേൽവിവരിക്കപ്പെട്ട ധർമ്മ്യമായിരിക്കുന്ന മോക്ഷസാധനത്തെ യാതൊരുവർ, ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരും ഞാൻതന്നെയാണ് പരമമായ ഗതിയെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരുമായി, അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ ആ ഭക്തന്മാർ എനിക്ക് ഏറ്റവും പ്രിയന്മാരാകുന്നു.

(ശം.—ഭാ) യേ=യാതൊരു സന്നാഹിതഃ; യഥോക്തം. ഇദം ധർമ്മധർമ്മ്യം=ധർമ്മ്യമായ [ധർമ്മത്തിൽനിന്നു ചലിക്കാത്തതായ] മുൻപറയപ്പെട്ട 'അഭ്യോപായോപദേശം' എന്നു തുടങ്ങിയ മോക്ഷസാധനങ്ങളെ; യേ തു പര്യുപാസതേ=എവരനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ; (എങ്ങനെയുള്ളവരായിട്ട് അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നു—) ശ്രദ്ധാന്നം (സന്തഃ)=ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായി; മത്പരമഃ=അക്ഷരാർത്ഥമായ ഞാൻതന്നെയാണ് നിരതീശയായ ഗതി എന്നു വിചാരിക്കുന്നവരായി; ഭക്താഃ=ഉത്തമമായ പരമാർത്ഥജ്ഞാനലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന ഭക്തിയെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവരായി[ഉപാസിക്കുന്നുവോ]; തേ അതീവ മേ പ്രിയഃ=അങ്ങനെയുള്ളവർ എനിക്ക് ഏറ്റവും പ്രിയന്മാരാകുന്നു. 'പ്രിയോഹി ജ്ഞാനിനോത്യർത്ഥം.' (അ. 7, ശ്ലോ. 17) എന്നു മുൻപ് സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ ഇവിടെ 'ഭക്താസ്തേതീവ മേ പ്രിയഃ' എന്നിങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിച്ചു ഉപസംഹരിച്ചു.

മുൻപറയപ്പെട്ട ധർമ്മ്യമായ മോക്ഷസാധനത്തെ ഒരുവൻ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതു കൊണ്ട് അവൻ ഭഗവാനായും വിഷ്ണുവായും പരമേശ്വരനായുമിരിക്കുന്ന എനിക്ക് അത്യന്തം പ്രിയ

3. നിവൃത്തിശേഷമായും പരബ്രഹ്മമായുമിരിക്കുന്ന ഞാൻതന്നെയാണ് നിരതീശയായ പ്രാപ്തവ്യസ്വരൂപം എന്നു വിചാരിക്കുന്നവർ.

നാകന്നവെന്നതു ഹേതുവായിട്ട് വിഷ്ണുവിന്റെ പരമപദത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛയുള്ള മോക്ഷേച്ഛു മുൻപറയപ്പെട്ട ധർമ്മമായ മോക്ഷസാധനത്തെ പ്രയത്നപ്പെട്ട് അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു വാക്യം.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം.

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ

കേതീയോഗോ നാമ

ചാദശോധ്യായഃ

കേതീയോഗമെന്ന പന്ത്രണ്ടാമദ്ധ്യായം.

സമാപ്തം.

പതിമൂന്നാമദ്ധ്യായം

(ശം—ഭാ) ഏഴാമദ്ധ്യായത്തിൽ ഈശ്വരന്റെ രണ്ടുവിധ പ്രകൃതികളെപ്പറ്റി സൂചിപ്പിച്ചു. അവയിൽ ഒന്നു ത്രിഗുണാത്മികമായും എട്ടാക്കി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതായും, സംസാരത്തിന്നു ഹേതുവാകയാൽ അപര എന്ന പേരോടു കൂടിയതായുമിരിക്കുന്നു. പര എന്ന പേരോടുകൂടിയ മറ്റേതു ജീവനായും ക്ഷേത്രജ്ഞലക്ഷണത്തോടുകൂടിയതായും ഈശ്വര സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയതായുമിരിക്കുന്നു. ഈ രണ്ടു പ്രകൃതികളെക്കൊണ്ട് ഈശ്വരൻ ജഗത്തു്റെ ഉൽപത്തിസ്ഥിതിലയങ്ങൾക്കു് ഹേതുവാായി ഭവിക്കുന്നു. ഇവിടെ ക്ഷേത്രം (ത്രിഗുണാത്മികയായ പ്രകൃതി), ക്ഷേത്രജ്ഞൻ (ജീവൻ) എന്നീ രണ്ടു പ്രകൃതികളുടെ നിരൂപണ ഭാരമേ അവയോടു (പരാപരാപ്രകൃതികളോടു) കൂടിച്ചേർന്നു ഈശ്വരന്റെ തത്ത്വത്തെ നിർണ്ണയിക്കുന്നതിന്നു് ഈ ക്ഷേത്രാദ്ധ്യായമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നു.

ഇതിന്നു് മുൻപിലത്തെ [12-ാം] അദ്ധ്യായത്തിൽ 'അഭേദ്യം സർവ്വഭൂതാനാം' (അ. 12, ശ്ലോ. 13) എന്ന ശ്ലോകം മുതൽ അദ്ധ്യായം അവസാനം വരെ തത്ത്വജ്ഞാനികളായ സന്ന്യാസികളുടെ നിഷ്ഠ—അവർ എപ്രകാരമാണു് ഇരിക്കേണ്ടതു് എന്നതു്—വിവരിക്കപ്പെട്ടു. എന്നാൽ എപ്രകാരമുള്ള തത്ത്വജ്ഞാനംകൊണ്ടാണു് അവർ മുൻപാഞ്ഞ ധർമ്മാചരണം നിമിത്തം ഭഗവാൻ പ്രിയന്മാരായി ഭവിക്കുന്നതു് എന്നുള്ളതിനെ വിശദമാക്കണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടിയുമാണു് ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നതു്.

ത്രിഗുണാത്മികമായ പ്രകൃതി കാര്യം (ദേഹം), കരണം (ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ), വിഷയം എന്നിങ്ങനെ പലവിധമായി പരിണമിക്കുന്നു. (ജീവസ്വരൂപനായിരിക്കുന്ന) പരമജ്ഞാനഭാവത്തിന്നും അക്ഷപ്രാപ്തിക്കുവേണ്ടി ആ പ്രകൃതി തന്നെ ദേഹേന്ദ്രിയാദികാരങ്ങളായി ഭവിച്ചു് എല്ലാം യോജിച്ചു് ഒരു സംഘാത കൂട്ടമായി നില്ക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള സംഘാതമാണു് നമ്മുടെ ശരീരം. അങ്ങനെ തീരുന്ന ഈ ശരീരത്തെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ഇദം ശരീരം കൗന്തേയ ക്ഷേത്രമിത്യഭിധീയതേ
ഏതദ്യോ വേത്തി തം പ്രാഹുഃ ക്ഷേത്രത്തെ ഇതി തദിദം. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തിപുത്ര
ഇദം ശരീരം	(ഭോഗത്തിന് ആശ്രയമായിരിക്കുന്ന) ഈ ശരീരം.
ക്ഷേത്രം ഇതി	ക്ഷേത്രമെന്നു്
അഭിധീയതേ	പറയപ്പെടുന്നു
ഏതത്	ഈ ക്ഷേത്രത്തെ
യഃ	എവൻ
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ (ഞാൻ, എന്റെ എ ന്നിങ്ങനെ വിചാരിക്കുന്നുവോ)
തം	അവനെ
ക്ഷേത്രജ്ഞഃ ഇതി	ക്ഷേത്രജ്ഞനെന്നു്
തദിദം	അവനെ (ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരെ വേർതിരിച്ചു്) അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവർ
പ്രാഹുഃ	പറയുന്നു.

അല്ലയോ കന്തിപുത്ര. ഭോഗായത്നമായിരിക്കുന്ന ഈ ശരീരം ക്ഷേത്രമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഈ ക്ഷേത്രത്തെ എവൻ അറിയുന്നുവോ അവനെ ക്ഷേത്രജ്ഞനെന്നു് അവനെ (വേർതിരിച്ചു്) അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവർ പറയുന്നു.

(ശം—ഭം) 'ഇദം' ശബ്ദം സർവ്വനാമമായി പ്രയോഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതു ശരീരത്തെ വിശേഷിപ്പിക്കുന്നു.

ക്ഷേത്രം.—ഉപദ്രവങ്ങളിൽനിന്നു രക്ഷിക്കപ്പെടുന്നതുകൊണ്ടു ക്ഷേത്രമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു; അല്ലെങ്കിൽ, നാശമുള്ളതിനാൽ ക്ഷേത്രം; അല്ലെങ്കിൽ അപക്ഷയമുള്ളതാകയാൽ ക്ഷേത്രം; അല്ലെങ്കിൽ ഒരു വിളഭൂമിപോലെ കർമ്മഫലങ്ങൾ അതിൽ നിന്നുണ്ടാകുന്നതുകൊണ്ടു ക്ഷേത്രം. ഇതി—എന്നിങ്ങനെ (ക്ഷേത്രമെന്നങ്ങനെ); അഭിധീയതേ= പറയപ്പെടുന്നു. ഏതത് യഃ വേത്തി....തദിദം=ശരീരമായിരിക്കുന്ന ഈക്ഷേത്രത്തെആപാചധ്യം ആർ തന്റെ ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമാക്കുന്നുവോ—സ്വാഭാവികമായിട്ടോ, ഉപദേശത്താലോ ഉള്ള ജ്ഞാനംകൊ

നമു് ആർ അതിനെ (ക്ഷേത്രത്തെ) തന്നിൽനിന്നു ഭിന്നമായി അറിയുന്നുവോ—അങ്ങനെ അറിയുന്നവനെ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്നുപ്രകാരം (ഇതി=എന്നുപ്രകാരം) ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരെ വേർതിരിച്ചറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവർ പറയുന്നു.

ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി സർവ്വക്ഷേത്രേഷു ഭാരത
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോർജ്ഞാനം യത്തത് ജ്ഞാനം മതം മമ.

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരതവംശജ
സർവ്വക്ഷേത്രേഷു	സകല ക്ഷേത്രങ്ങളിലും.
മാം ച അപി	എന്നെത്തന്നെ
ക്ഷേത്രജ്ഞം	ക്ഷേത്രജ്ഞനായി
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോഃ	ദേഹം ആത്മാ ഇവയുടെ
യത് ജ്ഞാനം	(വൈലക്ഷണ്യനുള്ള) വിവേക
	ജ്ഞാനമേതോ
തത്	അതുതന്നെയാണു്
ജ്ഞാനം (ഇതി)	(മോക്ഷഹേതുവാകയാൽ) ജ്ഞാനം എന്നു്
മമ	എന്റെ
മതം	നിശ്ചയം.

അല്ലയോ അജ്ഞന, സകലക്ഷേത്രങ്ങളിലും എന്നെത്തന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞനായി അറിഞ്ഞാലും. ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ വിവേകജ്ഞാനമേതോ അതുതന്നെയാണു് (മോക്ഷഹേതുവാകയാൽ സക്ഷാൽ) ജ്ഞാനം എന്നാണു് എന്റെ നിശ്ചയം. (മറുത്ത ജ്ഞാനമെല്ലാം, ബന്ധഹേതുവാകയാൽ, പൃഥ്വപാണ്ഡിത്യമാണു് എന്നർത്ഥം. ഇതിന്നു പ്രമാണം—'തത് കർമ്മ യന്ന ബന്ധായ സാ വിദ്യാ യാ ച മുക്തയേ. ആയാ സായാ പരം കർമ്മ വിദ്യാന്യാ ശില്പനൈപുണം.'))

(ശം—ഭാ) മുൻപറയപ്പെട്ട ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞൻ പരമേശ്വരനായും അസംസാരിയായുമിരിക്കുന്ന ഞാൻതന്നെയാണു് എന്നറിഞ്ഞാലും—സർവ്വക്ഷേത്രങ്ങളിലുമേകനായും, ബ്രഹ്മാമുതൽ തുണംവരെയുള്ള അനേകക്ഷേത്രോപാധികളാൽ പ്രവിഭക്തമായും (ഭിന്നഭിന്നമെന്ന

പോലെ തോന്നപ്പെടുന്നതായും) ഇരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞൻ പരമാർത്ഥത്തിൽ യാതൊരുപാധിയുമില്ലാത്തവനാണെന്നും, സത് (ഉണ്ടു്), അസത് (ഇല്ല) എന്നും മറ്റുമുള്ള ശബ്ദ പ്രത്യയങ്ങൾക്കു് അഗോചരമായിട്ടുള്ളവനാണെന്നും അറിഞ്ഞാലും എന്നഭിപ്രായം. ക്ഷേത്രം, ക്ഷേത്രജ്ഞൻ, ഈശ്വരൻ ഈ മൂന്നിന്റേയും യഥാർത്ഥജ്ഞാനമൊഴിച്ചു ജ്ഞാതവ്യമായിട്ടു് അന്യവസ്തുവില്ലാത്തതിനാൽ അറിയാപ്പെടേണ്ടവയായ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടാണു് വിഷയീകരിക്കപ്പെടുന്നതു് അതാണു് സമഗ്ര ജ്ഞാനം എന്നാണു് ഈശ്വരനായും വാസ്തവമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ അഭിപ്രായം.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എല്ലാ ക്ഷേത്രങ്ങളിലും (അന്തര്യാമിയായി) ഈശ്വരൻ ഒരാളേ ഉള്ളവെന്നും, സകലജടാഗങ്ങളേയുമനുഭവിക്കുന്നതിന്നു് അദ്ദേഹമൊഴിച്ചുവേറെ പ്രജീവന്മാരെല്ലാ ആരുമില്ല എന്നുംവരികിൽ, ഒന്നുകിൽ ഈശ്വരൻ സംസാരമാണെന്നു സാധിക്കണം; അല്ലെങ്കിൽ, ഈശ്വരൻകൂടാതെ സംസാരമില്ലാത്തവരെയല്ലാത്തതിനാൽ സംസാരമേയല്ലെന്നുവരണം. ഇതു രണ്ടും സ്വീകാരയോഗ്യമല്ല. എന്തെന്നാൽ, (അങ്ങിനെ സാധിക്കുന്നതായാൽ) ബന്ധമോക്ഷങ്ങളേയും തത്കാരണങ്ങളേയും പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രങ്ങളെക്കൊണ്ടു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ല എന്നു കല്പിക്കേണ്ടിവരും. എന്നതെന്നെയുമല്ല, പ്രത്യക്ഷാദി പ്രമാണങ്ങൾക്കും അതു വിരോധമാകുന്നു. സുഖദുഃഖങ്ങൾ, തത്കാരണങ്ങൾ എന്നീ ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയ സംസാരം പ്രത്യക്ഷത്തിൽ നമുക്കു് അനുഭവ സിദ്ധമാകുന്നു. ജഗത്തു പലപ്രിയമായതിരിക്കുന്നുവെന്ന ജ്ഞാനംകൊണ്ടു ധർമ്മാധർമ്മം നമിത്തമായിരിക്കുന്ന സംസാരം അന്തരാനിതപ്പെടുകയുംചെയ്യും. അങ്ങനെയിരിക്കെ, ഈശ്വരനും ആത്മാവുമെന്നാണെന്നു സാധിക്കുന്നുവെങ്കിൽ ഇതെല്ലാം അസാധ്യമായി ഭവിക്കുന്നു.

സമാധാനം:—അങ്ങനെ പറയുവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, അതു ജ്ഞാനത്തിന്റേയും അജ്ഞാനത്തിന്റേയും ഭേദത്തെ അടിസ്ഥാനമാക്കി സാധിക്കപ്പെടാവുന്നതാണു്. ഇതിന്നു ശ്രുതിവാക്യം—‘ഓമേതേ വിപരീതേ വിഷ്വപി അവി

ദ്യാൗഃ ച വിദ്യാ=വിദ്യ എന്നതും അവിദ്യ എന്നതും അത്യന്തവിരുദ്ധങ്ങളും ഭിന്നഫലങ്ങളോടുകൂടിയവയുമാകുന്നു' (കഠോപനിഷത്ത് 2. 4). ജ്ഞാനവും അജ്ഞാനവും തമ്മിൽ (സ്വരൂപംകൊണ്ടു മാത്രമല്ല) ഫലംകൊണ്ടും വ്യത്യാസമുണ്ടെന്ന് (ആ ഉപനിഷത്തിൽത്തന്നെ) നിർദ്ദേശിക്കപ്പെടുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ—(ശ്രേയശ്ച പ്രേയശ്ച=) ജ്ഞാനത്തിന്റെ വിദ്യാവിഷയമായ ഫലം ശ്രേയസ്സും (ഇൽകൃഷ്ണസുഖവും), അജ്ഞാനത്തിന്റെ അവിദ്യാവിഷയമായ ഫലം പ്രേയസ്സും (=അധമസുഖവും) ആകുന്നു. ഇതിനെ അനുസരിച്ചുതന്നെ വ്യാസമഹർഷി 'ദാവിചാമഥ പന്മാനൗ=എന്നാൽ ഈ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങളാണുള്ളത്' (മ. ഭാ. ചേക്ഷധർമ്മം 41.6) എന്നും, 'ഇമൗ ദാവേവ പന്മാനൗ=ഈ രണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങൾ മാത്രമേയുള്ളൂ' എന്നും പറയുന്നു. ഇവിടേയും (ഗീ.തയിലും) രണ്ടു നഷ്ടകളാണു പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. അതിന്നുംപുറമേ, അവിദ്യയെ തത്കാര്യസഹിതം വിദ്യകൊണ്ടു നശിപ്പിക്കേണ്ടതാണെന്നു ശ്രുതിസ്മൃതിയുക്തകളിൽനിന്നു നാം പഠിക്കുന്നു. താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്രുതികൾ ഇതിന്നു പ്രമാണമാകുന്നു. 'ഇഹ ചേദവേദീദഥ സത്യമസ്തി ന ചേദിഹാവേദീന്മഹതീ വിനഷ്ടിഃ=ഈ ലോകത്തിൽവെച്ചുതന്നെ ഒരുവൻ (ആത്മാവിനെ മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം) അറിയുന്നുവെങ്കിൽ (ഞാൻ ബ്രഹ്മമാണെന്നറിയുന്നുവെങ്കിൽ) അവൻ (ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ) പരമാത്മതത്ത്വത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു' (അവന്റെ ജന്മം സഫലമാകുന്നുവെന്നർത്ഥം). ഒരുവൻ ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ (ആത്മാവിനെ) അറിയുന്നില്ല എങ്കിൽ അവന്നു മഹത്തായ നാശം സംഭവിക്കുന്നു (അവൻ ദീർഘകാലം നിലനില്ക്കുന്നതായ സാമാന്യഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു). 1 'തഥേവം വിദ്വാനമ്യത ഇഹ ഭവതി നാനൃഃ പന്മാ വിദ്യതേയനായ=പരമാത്മാവിനെ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവൻ (സാക്ഷാത്കരിച്ചിട്ടുള്ളവൻ) ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ മരണരഹിതനായി ഭവിക്കുന്നു. (ജനനമരണങ്ങളിൽനിന്നു മോചിക്കുന്നു). മോക്ഷ (അമൃതത്വം)

1. ഇഹ ചേദവേദീദഥ സത്യമസ്തി ന ചേദിഹാവേദീന്മഹതീ വിനഷ്ടിഃ. ഭൂതേഷു ഭൂതേഷു വിചിത്ര ധീരാഃ പ്രേത്യാ സ്മാല്ലോകാഭമൃതാ ഭവന്തി (കേനോപനിഷത്ത് 2. 5).

പ്രാപ്തിക്കു് (മുൻപറയപ്പെട്ടപരമാത്മസാക്ഷാത്കാരമൊഴിച്ചു്) വേറെ മാർഗ്ഗമില്ല. 2 'ആനന്ദം ബ്രഹ്മഭൂതം വിദ്വാൻ ന ബിഭേതി കതശ്ചന=ബ്രഹ്മാനന്ദത്തെ അറിയുന്നവൻ (അനുഭവിക്കുന്നവൻ) ഒന്നിനേയും ഭയപ്പെടുന്നില്ല' (തൈത്തിരീയോപനിഷത്ത് 2. 4). എന്നാൽ അവിദ്വാനാകട്ടേ അഥ തസ്യ ഭയം വേതി=എന്നാൽ അവനു് (സംസാര)ഭയമുണ്ടാകുന്നു' (തൈത്തിരീയം 2. 7). 'അവിദ്യായാമന്തരേ വർത്തമാനം=അവിദ്യയുടെ മദ്ധ്യത്തിലിരിക്കുന്നവർ....കരുടനെ കരുടൻ വഴികാണിക്കുന്നതുപോലെ വഴിതെറ്റി (സംസാരത്തിൽ) കിടന്നുഴലുന്നു' (കോപനിഷത്ത് 2. 5). 'ബ്രഹ്മ വേദ ബ്രഹ്മൈവ വേതി=ബ്രഹ്മത്തെ അറിയുന്നവൻ ബ്രഹ്മംതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നു' (മുണ്ഡകോപനിഷത്ത് 3. 2. 9). 'അന്യോസാവന്യോഹമസ്മിതി ന സ വേദ യഥാ പശുരേവം സ ദേവാനാം=യാതൊരുവൻ 'അദ്ദേഹം വേറെ, ഞാൻ വേറെ' എന്ന ദേവബുദ്ധിയോടുകൂടി അന്യദേവനെ ഭജിക്കുന്നുവോ അവൻ (പരമാത്മത്തലത്തെ) അറിയുന്നില്ല. അങ്ങനെയുള്ളവനെ ദേവന്മാർ പശുവെന്നെപ്പോലെ വിചാരിക്കുന്നു' (ബൃഹദാരണ്യകോപനിഷത്ത് 1. 4. 10). ആത്മാവിനെ അറിയുന്നവൻ 'സ ഇദം സർവ്വം വേതി=അവൻ ഇതെല്ലാമായി ഭവിക്കുന്നു' (ബൃ. ഉ. 1. 4. 10). 'യദാ ചർമ്മവത്=ആകാശത്തെ തോലുപോലെ തെറുക്കുക എന്നതു് എപ്രകാരമോ (എത്ര അസാധ്യമോ) അതുപോലെ (അസാധ്യം) ആകുന്നു പരമാത്മസാക്ഷാത്കാരം കൂടാതെ സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നു് ഒരുവൻ മുക്തനാവുമെന്നതു്.' (ശ്ലോകാശ്വതരോപനിഷത്ത് 6. 20). ഇങ്ങനെ (വിദ്യയുടേയും അവിദ്യയുടേയും ഫലഭേദത്തെ കാണിക്കുന്നതായ) ശ്രുതിവാക്യങ്ങൾ ഇനിയും അനേകം കാണിക്കാവുന്നതാണു്. (ഗീതയിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുള്ള) 'അജ്ഞാനേനാവൃതം ജ്ഞാനം

2. ധർമ്മാ പരസ്കാദ്യമുദാജഹാര ശക്തഃ പ്രവിദ്വാൻ പ്രദീശശ്ചതസ്രഃ. തഥേവം വിദ്വാൻ അമൃത ഇഹ വേതി. നാനുഃ പന്ഥാ അയനായ വിദ്യതേ (പുരുഷസൂക്തം). ഇവിടെ 'തം' എന്നുള്ളതിന്നു വിരാട് പുരുഷൻ എന്നാണു് സായണാചാര്യർ അർത്ഥം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു്.

തേന മുഹൃതി ജന്തുഃ' (അ. 5, ശ്ലോ. 15); 'ഇഹൈവ തൈജിതഃ സദ്യോയേഷാം സാമ്യേ സ്ഥിതം മനഃ' (അ. 5, ശ്ലോ. 19) 'സമം പശ്യൻ ഹി സർവ്വത്ര' (അ. 13, ശ്ലോ. 28) എന്നിങ്ങനെയുള്ള സ്ഥൂതിവാക്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു. ന്യായം കൊണ്ടും ഇതഥൈതന്തേന സാധിക്കാവുന്നതാണ്. 'സ്പാൻ കശാഗ്രാണി തഥോപോതം ജ്ഞാത്വാ മനുഷ്യാഃ പരിവർജ്ജയന്തി. അജ്ഞാനതസ്ത്വരൂപതന്ത്രി കേചിത് ജ്ഞാനേ ഫലം പശ്യ യഥാ വിശിഷ്ടം—സ്പഷ്ടം, മുഖ്യം, കിണറുകൾ എന്നിവയെ മനുഷ്യർ അറിഞ്ഞു ഉപേക്ഷിക്കുന്നു. എന്നാൽ അപയെ അറിയാഞ്ഞിട്ടു ചിലർ അവയിൽ ചെന്നു ചാടുന്നു. അതിനാൽ ജ്ഞാനഫലം എത്ര മഹത്തരമായിട്ടുള്ളതാണെന്നറിഞ്ഞാലും' (മ. ഭാ. മോക്ഷധർമ്മം 201. 17).

ഇങ്ങനെ ദേഹാദികളിൽ ആത്മബുദ്ധിയുള്ള അവിദ്വാൻ രാഗദോഷങ്ങളാൽ പ്രേരിതനായിട്ട് ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തു ജനിക്കുകയും മരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്നും, എന്നാൽ ദേഹാദിയിൽനിന്നു ഭിന്നമാണ് ആത്മാ എന്നു കാണുന്നവർ രാഗദോഷാദികളെ ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടിമിത്തം ധർമ്മാധർമ്മപ്രവൃത്തികളിൽനിന്നു വിരമിക്കുകയാൽ മോചിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നും നാം അറിയുന്നു. ഈ സിദ്ധാന്തത്തെ യുക്തികൊണ്ടു വ്യക്തിപ്പാൻ ആർക്കും കഴിയുന്നതല്ല. അങ്ങനെയിരിക്കെ, അവിദ്യ ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാവിന്നു ദേഹാദിയിൽ ആത്മത്വം കല്പിക്കുന്നതുപോലെ (ആത്മാവിന്നു ദേഹാദിയോടു താദാത്മ്യം കല്പിക്കുന്നതുപോലെ) ഈശ്വരൻതന്നെയായിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞനും അവിദ്യയാൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ട ഉപാധിഭേദം ഹേതുവായിട്ടു സംസാരിത്വം ഉള്ളതുപോലെ തോന്നുന്നു. (ഇരുട്ടത്തു്) ഒരു തൂണു കണ്ടിട്ടു പുരുഷനാണെന്നു ധാളിക്കുന്നതുപോലെ സർവ്വജീവികൾക്കും ദേഹാദികളായ അനാത്മവസ്തുക്കളിൽ അവിദ്യനിമിത്തം നിശ്ചിതമായ ആത്മഭാവമുണ്ടാകുന്നുവെന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. എന്നാൽ (അപ്രകാരം തൂണിനെ കണ്ടിട്ടു പുരുഷനാണെന്നു ധാളിക്കുന്നതുകൊണ്ടു്) പുരുഷധർമ്മം തൂണിലാകട്ടെ തൂണിന്റെ ധർമ്മം പുരുഷനിലാകട്ടെ ഉണ്ടാകുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ചൈതന്യം ഭേദധർമ്മമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. സുഖം ദുഃഖം മോഹം മുതലായ ഭേദധർമ്മങ്ങൾ (പരമാത്മം

ത്തിൽ) ചൈതന്യധർമ്മങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നതുമില്ല. എന്തെന്നാൽ ആവക ഭേദധർമ്മങ്ങൾ, ജരാമരണങ്ങൾപോലെ, ആത്മാവിൽ അവിദ്യയാൽ ആരോപിക്കപ്പെടുന്നതാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—അങ്ങനെയല്ല. രണ്ടു സംഗതികളും ഒരു പോലെയാല്ല. എന്തെന്നാൽ, തൂണും പുരുഷനും രണ്ടും ജേന്തയ വസ്തുക്കളാകുന്നു (ജ്ഞാതാവായ ആത്മാവിൽനിന്നു ബാഹ്യമായിട്ടുള്ളവയാകുന്നു). അതുകൊണ്ടാണ് ജ്ഞാതാവ് അവിദ്യ നിമിത്തം അവയെ, ഒന്നിനെ മററൊന്നായി തെറ്റിദ്ധരിക്കുന്നത്. എന്നാൽ ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ഭേദവും ജ്ഞാതാവായിരിക്കുന്ന ആത്മാവും അന്യോന്യം (ഒന്നു മററൊന്നെന്നത്) അതുപോലെതന്നെ തെറ്റിദ്ധരിക്കുന്നുവെന്ന് (ഭേദത്തിനും ആത്മാവിനും ഇതരേതരത്വം ഉണ്ടെന്നത്) നിങ്ങൾ പറയുന്നു. ഈ ദൃഷ്ടാന്തം ശരിയായില്ല. അതുകൊണ്ട് ഭേദധർമ്മം ജ്ഞേയമാണെങ്കിലും ജ്ഞാതാവായ ആത്മാവിലും അതുണ്ട് എന്നു വരുന്നു.

സമാധാനം:—ആ വാദം ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിൽ ആത്മാ അചൈതന്യമാണെന്നു പറയേണ്ടിവരും. ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ഭേദാദിയുടെ, അല്ലെങ്കിൽ ക്ഷേത്രത്തിന്റെ, സുഖം, ദുഃഖം, മോഹം, ഇച്ഛ മുതലായ ധർമ്മങ്ങൾ ജ്ഞാതാവായ ആത്മാവിന്നുണ്ട് എന്നു സാധിക്കുന്നപക്ഷം അവിദ്യയാൽ ആരോപിതങ്ങളായിട്ട് ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രത്തിന്റെ ചിലധർമ്മങ്ങൾമാത്രം ആത്മാവിന്നുണ്ട് എന്നും, ജരാമരണാദി (മറ്റു ചില) ധർമ്മങ്ങളല്ലെന്നും, ഉള്ളതിലേക്കു പ്രത്യേകകാരണം പറയേണ്ടിവരും. എന്നാൽ (പരമാർത്ഥത്തിൽ) മുൻപറയപ്പെട്ട ക്ഷേത്രധർമ്മങ്ങളും ജരാമരണാദിയെപ്പോലെ ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നവയാകയാൽ പരമാർത്ഥത്തിൽ ആത്മാവിന്നില്ല എന്നത് നമുക്കുനേമാനിക്കാവുന്നതാണ്. ആവക ഭേദാദിധർമ്മങ്ങൾ ചിലപ്പോൾ സ്വീകരിക്കേണ്ടവയായും ചിലപ്പോൾ തള്ളിക്കളയേണ്ടവയായും ഇരിക്കുന്നതിനാലും മറ്റു കാരണങ്ങളാലും അവ ആത്മധർമ്മമല്ല എന്ന് അനുമാനിക്കാവുന്നതാണ്. അതിനാൽ കർത്തൃത്വം ഭോക്തൃത്വം മുതലായ ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയ ജ്ഞേയസ്ഥമായി

രിക്കുന്ന (ഭേദാഭിക്ഷേപ) സംസാരം ജ്ഞാതാവായ ആത്മാവിൽ അവിദ്യകൊണ്ട് ആരോപിക്കപ്പെടുക മാത്രമാകുന്നു. എന്നാൽ അതുകൊണ്ട് [അധ്യാരോപം കൊണ്ട്] ജ്ഞാതാവായ ആത്മാലവലേശം ഭൂഷപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ല. ആകാശം വളഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ആകാശത്തിൽ പൂജയുണ്ട് എന്നിങ്ങനെ ഒരോ ധർമ്മങ്ങളെ ബാലന്ദർ അജ്ഞാനം നിമിത്തം ആകാശത്തിൽ ആരോപിക്കാറുണ്ട് എങ്കിലും ആകാശം നിഷ്കളങ്കമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. (അതുപോലെ അധ്വന്യമായിരിക്കുന്ന അനന്തധർമ്മങ്ങൾ നിമിത്തം ആത്മാഭൂഷപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.) അതിനാൽ ഭഗവാനായ ക്ഷേത്രജ്ഞനായുമിരിക്കുന്ന ഈശ്വരൻ സകലക്ഷേത്രങ്ങളിലുമിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും അദ്ദേഹത്തിന് സംസാരത്തിന്റെ ഗന്ധമാത്രം പോലുമുണ്ടെന്നു ശങ്കിക്കുവാൻ പാടുള്ളതല്ല. അവിദ്യയാൽ അധ്വന്യമായ ഒരു ധർമ്മംകൊണ്ട് ആക്കെങ്കിലും ഉപകാരമോ അപകാരമോ സാധിക്കുന്നതായി നാം ലോകത്തിലെങ്ങും കണ്ടിട്ടില്ല.

ദൃഷ്ടാന്തം ശരിയായില്ല എന്ന (പൂർവ്വപക്ഷിയുടെ) വാദവും ശരിയായില്ല. എങ്ങനെയെന്നാൽ—അവിദ്യയാൽ ആരോപിക്കപ്പെടുക എന്ന സംഗതിയെ മാത്രമേ ദൃഷ്ടാന്തത്തിനും ദാർശ്വന്തീകരണവും സാധർമ്മ്യമായി (യുല്പാദകമായി) എടുക്കുവാനുദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളൂ. ഈ കാര്യത്തിൽ രണ്ടും ഒരു പോലെയാകുന്നു. എന്നാൽ ഒരു ജ്ഞായവസ്ഥയിന്റെ ധർമ്മങ്ങൾ ജ്ഞാതാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെടാത്തതല്ല എന്ന (പൂർവ്വപക്ഷിയുടെ) വാദം ശരിയല്ലെന്നു ജരാമരണാദികളെക്കൊണ്ടു കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്.

പൂർവ്വപക്ഷം:— അവിദ്യയോടുകൂടിയതിരിക്കുന്നതിനാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ സംസാരിച്ചിട്ടുണ്ട്.

സമാധാനം:— അതും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അവിദ്യ എന്നതു തമസ്സഭാപോഷാദികളായിത്തീരുന്നു. ആവരണാത്മകത്വം ഹേതുവായിട്ട് (ഒരു മറുപോലെയിരിക്കുന്നതിനാൽ) അവിദ്യ എന്നതു താമസമായ ഒരു ഭാവനയാകുന്നു—യഥാർത്ഥവസ്തുവിനെ വിപരീതമായി ഗ്രഹിക്കുന്നതായോ, സംശ

യത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായോ, അല്ലെങ്കിൽ പരമാർത്ഥത്തെ ഗ്രഹിപ്പിക്കാതെതന്നെയിരിക്കുന്നതായോ, ഇങ്ങനെ, ഏതുവിധമായിട്ടുള്ളതാണെങ്കിലും അവിദ്യ എന്നതു തമസ്സിൽനിന്നു തടവിപ്പ ഒരു ബോധവിശേഷമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ വിവേകമാകുന്ന പ്രകാശമുണ്ടാകുമ്പോൾ അത് (തമസ്സുപഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവിദ്യ) ഇല്ലാതാകുന്നു (ഇതിന്നു ദൃഷ്ടാന്തമായി) അവിദ്യയുടെ വിപരീതഗ്രഹണാദി മൂന്നു പ്രകാരങ്ങളേ തിമിരാദിദോഷങ്ങൾ നിമിത്തവുമുണ്ടാകുന്നതായി നാം കാണുന്നുണ്ട്. തിമിരം എന്നത് കണ്ണിന്നു ഒരു മുടലിനെ ഉണ്ടാക്കുന്ന ഒരു രോഗാവശേഷമാകുന്നു. അതിനാൽ അതു തമസ്സുപഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:--എന്നാൽ അവിദ്യ ജ്ഞാതാവിന്റെ (ആത്മാവിന്റെ) ധർമ്മമാകുന്നു.

സമാധാനം:- അല്ല എന്തെന്നാൽ, തിമിരാദിദോഷങ്ങൾ ചക്ഷുരിന്ദ്രിയത്തിലാണ് കാണപ്പെടുന്നത്.

അവിദ്യ ജ്ഞാതൃധർമ്മമാണെന്നും അവിദ്യാധർമ്മമുള്ളതുകൊണ്ടു ക്ഷേത്രജ്ഞൻ സംസാരിച്ചാണെന്നും അതിനാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ഈശ്വരൻതന്നെയാണു് സംസാരിച്ചല്ല എന്നു പറയുന്നതു യുക്തമല്ല എന്നും മറ്റുമുള്ള നിങ്ങളുടെ (പൂർവ്വപക്ഷിയുടെ) വാദവും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, വിപരീതമായി ഗ്രഹിപ്പിക്കുക മുതലായ ദോഷങ്ങൾ കരണമായിരിക്കുന്ന ചക്ഷുസ്സിലാണു കാണപ്പെടുന്നത്. വിപരീതഗ്രഹണം മുതലായതാകട്ടേ അതിന്നു കാരണമായിരിക്കുന്ന തിമിരാദിദോഷമാകട്ടേ ഗ്രഹീതാവായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നില്ല. കണ്ണിന്നു ചികിത്സചെയ്തു തിമിരാദിദോഷത്തെ നീക്കുമ്പോൾ ഗ്രഹീതാവിൽ നാം അതിനെ കാണാത്തതിനാൽ അതു ഗ്രഹീതാവായ ആത്മാവിന്റെ ധർമ്മമല്ലെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ അഗ്രഹണം വിപരീതഗ്രഹണം സംശയം എന്നീ പ്രത്യയങ്ങളും അവയുടെ കാരണങ്ങളും ഏതെങ്കിലും ഒരു കരണ(ഇന്ദ്രിയ)ത്തിന്നാവാനേവഴിയുള്ളൂ. അല്ലാതെ ജ്ഞാതാവായിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞനു് ഒരിക്കലും അവളുണ്ടാവാൻ പാടില്ല. അതിന്നുപുറമേ, അറു

യപ്പെടുന്നവയാകുന്നു(സംവേദ്യങ്ങളാകുന്നു) എന്നകാരണത്താലും അവ ജ്ഞാതൃധർമ്മങ്ങളല്ലെന്നുവരുന്നു. പ്രകാശം എപ്രകാരം ദീപത്തിന്റെ ധർമ്മമായിരിക്കുന്നില്ലയോ അതുപോലെതന്നെയാണ് ഈ സംഗതിയും. അവ അറിയപ്പെടേണ്ടവയാകുന്നുവെന്ന കാരണത്താൽത്തന്നെ ജ്ഞാതാവീർന്നിനു ഭിന്നമായ ഒരു കരണംകൊണ്ട് അവ അറിയപ്പെടേണ്ടവയാണെന്നുവരുന്നു. സകലകരണ(ഇന്ദ്രിയ)ങ്ങളിൽനിന്നും വേർപെട്ടിരിക്കുന്ന കൈവല്യാവസ്ഥയിൽ (ആത്മാവിന്) അവിദ്യാദിദോഷങ്ങൾ യാതൊന്നുമില്ലെന്നു സകലവാദികളും സമ്മതിക്കുന്നതുമാണ്. ഉഷ്ണം അഗ്നിക്ക് എന്നതുപോലെ വിപരീതഗ്രഹണം. മുതലായവ ആത്മാവിന്റെ—ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെ—സ്വന്തധർമ്മമാണെങ്കിൽ അതിന് ഒരിക്കലും വേർപാടാവാൻ പാടില്ല. അവിക്രിയനായി, ആകാശം പോലെ സർവ്വവ്യാപിയായി. അമൃതനായിരിക്കുന്ന [ആകരണഹിതനായിരിക്കുന്ന] ആത്മാവിന് ഒരിക്കലും ഒരു വസ്തുവായിട്ടു സംയോഗമോ വിയോഗമോ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. അതിനാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്നും ഈശ്വരൻതന്നെയാണെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു. (ഇതിന്നു പ്രമാണമായി) 'അനാഹിതപാനിർഗുണത്വം' [അ. 13, ശ്ലോ. 31] എന്ന ഭഗവാന്റെ വചനവുമുണ്ട്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—സംസാരവും സംസാരിച്ചിട്ടില്ലെന്നുവരികിൽ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനം എന്ന ദോഷമുണ്ടാകും.

സമാധാനം:—ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ അതു് എല്ലാവരാലും സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാകുന്നു. സകല ആത്മവാദികളാലും സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഒരു ദോഷത്തെ പരിഹരിപ്പാനുള്ളഭാരം (ശാസ്ത്രാനർത്ഥക്യാദിചോദ്യത്തിന്നു സമാധാനം പറയുവാനുള്ളഭാരം) അവരിൽ ഒരുവനുമാത്രമുള്ളതല്ല. എന്നാൽ എങ്ങനെയാണു സകലവാദികളും അതിനെ സമ്മതിക്കുന്നതു്?—മുക്താത്മാക്കൾക്കു സംസാരമാകട്ടേ സംസാരിച്ചമാകട്ടേ ഇല്ല എന്നു സകല ആത്മവാദികളും സമ്മതിച്ചിരിക്കുന്നു എങ്കിലും (അതുകൊണ്ട്) ശാസ്ത്രത്തിന്നു നിഷ്പ്രയോജനത്വമെന്ന ദോഷം അവരുടെ മതങ്ങളിൽ ഉണ്ടെന്ന് ആരും വിശ്വസിക്കുന്നില്ല. നമ്മെ സംബന്ധിച്ചും അപ്രകാരംതന്നെയാകുന്നു. ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ഈശ്വരൻ ഒന്നായി ഭവിക്കുമ്പോൾ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമായി

വന്നുകൊള്ളട്ടെ. എന്നാൽ അവിദ്യാവിഷയത്തിൽ അതു് (ശാസ്ത്രം) ഉപയോഗകരമായിരിക്കുന്നതാണ്. ദൈവികമായ വക്ട ബന്ധാവസ്ഥയിൽമാത്രമാണ് ശാസ്ത്രാദികളെക്കൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം; മുക്താവസ്ഥയിലല്ല. അപ്രകാരംതന്നെയാണ് അദൈവികളായ നമ്മുടെ മതവും [‘ജ്ഞാനോദയത്തിന്നുമുമ്പാണു ശാസ്ത്രാദികളെക്കൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം’.]

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആത്മാവിന്നു പരമാർത്ഥത്തിൽ ബന്ധമോക്ഷങ്ങൾ ഉണ്ടു് എന്നാണ് ദൈവികമായതങ്ങളെല്ലാവരുടെയും മതം. അതിനാൽ (തങ്ങളുടെ മതപ്രകാരം വാസ്തവത്തിൽ) ചിലതുപേക്ഷിക്കേണ്ടതായിട്ടും, ചിലതു സ്വീകരിക്കേണ്ടതായിട്ടും ഉണ്ടു്. അതിനെ സാധിക്കുന്നതിന്നു ചില സാധനങ്ങളുമുണ്ടു്. അതു ഫേതുവായിട്ടു ശാസ്ത്രാദികൾ അത്ഥവത്തുക്കളായി (പ്രയോജനത്തോടുകൂടിയവയായി)ത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ അദൈവികൾക്കു ദൈവതംതന്നെ അസത്യമാകുന്നു. ആത്മാവിന്നു ബന്ധാവസ്ഥ അവിദ്യകൊണ്ടു തോന്നപ്പെടുന്നതല്ലാതെ പരമാർത്ഥത്തിൽ ഇല്ല എന്നാണ് അവരുടെ മതം. അപ്പോൾ ശാസ്ത്രത്തിന്നു വിഷയമില്ലാത്തതാകുന്നതിനാൽ അവർക്കു ശാസ്ത്രംകൊണ്ടു പ്രയോജനമില്ലാതാകുന്നു.

സമാധാനം.—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാവിന്നു അവസ്ഥാഭേദമുണ്ടാവാൻ (ആത്മാ പല അവസ്ഥയിലുമിരിക്കാൻ) പാടില്ല. ബന്ധമുക്താവസ്ഥകൾ ആത്മാവിന്നു പരമാർത്ഥമായിട്ടുണ്ടു് എന്നുവരികിൽ അവ (ബന്ധമുക്താവസ്ഥകൾ) ഒന്നുകിൽ ഒന്നിച്ചിരിക്കണം, അല്ലെങ്കിൽ ഒന്നിനൊന്നു പിന്തുടന്നിരിക്കണം. ഒരേ വസ്തുവിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിയും ഗതിയും ഒരേസമയത്തു് അസാധ്യമാകുന്നുവെന്നതുപോലെ അവ അന്യോന്യവിരുദ്ധമാകയാൽ ആത്മാവിൽ ഒന്നിച്ചിരിക്കുക എന്നതു സംഭവിക്കുന്നതല്ല. ഒന്നിനൊന്നു പിന്തുടന്നില്ലകയാണെങ്കിൽ അവ ഇന്നു കാരണത്താലുണ്ടായിരുന്നെങ്കിലും പരമം. അല്ലെങ്കിൽ ഒരു കാരണവുംകൂടാതെതന്നെ ഉണ്ടായി എന്നു പറയണം. കാരണംകൂടാതെ ഉണ്ടായതാണെങ്കിൽ മോക്ഷമില്ലെന്നുവരുന്നു. ഒരു കാരണത്താലുണ്ടായതാണെങ്കിൽ അവ ആത്മാവിൽ സ്വരേഖിപ്പാത്തതിനാൽ പരമാർത്ഥമായിരിക്കാൻ (വാസ്തവത്തിൽ ഉള്ളതായിരിക്കാൻ) പാടില്ല.

അപ്പോൾ ആദ്യം സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ള അഭിപ്രായത്തെ ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടിവരുന്നു. അതിനുംപുറമേ, ബന്ധമുക്താവസ്ഥകളെ പൂർ്വ്വപരമായി സ്വീകരിക്കുന്നപക്ഷം ബന്ധാവസ്ഥയെയാണ് ഒന്നാമതായി കല്പിക്കേണ്ടത്. ബന്ധാവസ്ഥ(അപ്പോൾ) അനാദിയും അന്തത്തോടുകൂടിയതുമായി ഭവിക്കുന്നു. അതു പ്രമാണത്തിനു വിരോധമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ മോക്ഷാവസ്ഥ ആദിയോടുകൂടിയതും അന്തമില്ലാത്തതും ആണെന്നും സമ്മതിക്കണം. അതും പ്രമാണത്തിനു വിരോധമാകുന്നു. ഒരവസ്ഥയിൽനിന്നു മറ്റൊരവസ്ഥയെ പ്രാപിക്കുന്ന ഒരു വസ്തുവിന്നു നിത്യത്വം കല്പിപ്പേണം കഴിയുകയില്ല. അനിത്യത്വഭോഷത്തെ പരിഹരിപ്പാൻവേണ്ടി ആത്മാവിൽ ബന്ധമുക്താവസ്ഥാഭേദങ്ങളെ കല്പിപ്പാൻ പാടില്ല എന്നവരുമ്പോൾ ദൈവികരക്ഷം കൂടി ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനം എന്ന ഭോഷം അപരിഹാര്യമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ ദൈവികവും അദൈവികവും ഒരുപോലെയാകയാൽ മുൻപറഞ്ഞ ഭോഷത്തിന്നു സമാധാനംപറയേണ്ട ഭാരം അദൈവിക മാത്രമല്ലാതെയായിത്തീരുന്നു. ശാസ്ത്രാനർത്ഥഭോഷവും അദൈവികതന്നെയുള്ളവെന്നും പറയുവാൻപാടില്ല. എന്തെന്നാൽ ലോകത്തിൽ സാധാരണയായി ശാസ്ത്രം വിദ്യാന്മാരല്ലാത്തവർ പ്രയോജനകരമായിട്ടാണ് കാണപ്പെടുന്നത്. ഫലഫേതുക്കളെ (കർമ്മത്തേയും തത്ഫലത്തേയും) അതായത് അനാത്മധർമ്മങ്ങളെ, ആത്മാവിൽ ഭവിക്കുന്നത് അവിദ്യാന്മാരാണല്ലോ; അല്ലാതെ വിദ്യാന്മാരല്ല. ഫലഫേതുക്കൾ ആത്മാവിൽനിന്ന് അന്യമായിട്ടുള്ളവയാണെന്നു കാണുന്നതിനാൽ വിദ്യാന്മാർ അവയെ ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കുന്നില്ല. അത്യന്തമൂഢനോ അല്ലെങ്കിൽ ഭ്രാന്തനോ ആയ പുരുഷൻകൂടി ജലത്തേയും അഗ്നിയേയും, പ്രകാശത്തേയും ഇരുട്ടിനെയും, ഒന്നായി വിചാരിക്കുന്നില്ല. അപ്പോൾ വിവേകിയുടെ കാര്യം പറയുവാനുണ്ടോ? അതിനാൽ, ഫലഫേതുക്കളിൽനിന്നാണ് ആത്മാ എന്നു കാണുന്നവനു വിധി പ്രതിഷേധശാസ്ത്രമാവശ്യമില്ല, 'ദേവദത്ത, നീ ഇതു ചെയ്യണം എന്നാജ്ഞാപിച്ചാൽ, അടുക്കൽ നില്ക്കുന്ന വിഷ്ണുമിത്രൻ ആ കല്പന കേട്ടുവെങ്കിലും അതു താനാണെ ചെയ്യേണ്ടത് എന്നു ധരിക്കാറില്ല. എന്നാൽ ആജ്ഞാപിച്ചത് ആരോടാണെന്നു മനസ്സിലാക്കിയില്ല എങ്കിൽ അവൻ (വിഷ്ണു

മിത്രൻ) അങ്ങനെ ധരിച്ചേക്കാം. ഇവിടെ ഫലഹേതുക്കളെ സംബന്ധിച്ച സംഗതിയുമിതുപോലെതന്നെയാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഫലഹേതുക്കളിൽനിന്നു് ആത്മാ അന്യമാകുന്നുവെന്നു് ഒരുവൻ കാണുന്നുവെങ്കിലും അവനും (അപ്രകാരമുള്ള വിദ്വാൻകൂടി മുൻപ് (ജ്ഞാനോത്പത്തിക്കുമുൻപ്) ഉണ്ടായിരുന്ന അവിദ്യാസംബന്ധത്താൽ ഇഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന വിഷയത്തിൽ താൻ (ഇന്ന പ്രകാരം) പ്രവർത്തിക്കണമെന്നും, അനിഷ്ടഫലഹേതുവിൽ നിന്നു് (ഇന്ന വിധം) നിവർത്തിക്കണമെന്നുമുള്ള ശാസ്ത്രാത്മവിഷയമായ (വിധിനിഷേധവിഷയമായ) ബുദ്ധി യുക്തമാകുന്നു. ഇതിന്നുദാഹരണം—അച്ഛനും പുത്രന്മാരും, തങ്ങൾ വേദവേദവെറയെന്നു് അറിയുന്നുവെങ്കിലും, അന്യോന്യമുള്ള വിധിനിഷേധങ്ങൾ എല്ലാവർക്കും ഒരു പോലെ ബാധകമാണു് എന്നു് (അവർ) വിചാരിക്കുന്നു.

സമാധാനം:—അല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ ഫലഹേതുക്കളിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമാണു് എന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നുമുൻപ് മാത്രമാണു് അപ്രകാരം ആത്മാഭിമാനമുണ്ടാകുന്നതു്. ശാസ്ത്രസംബന്ധമായ വിധിനിഷേധാധാർത്ഥ്യത്തെ ധരിച്ചതിന്റെ ശേഷമേ (ഒരുവനു്) ആത്മാ ഫലഹേതുക്കളിൽനിന്നുതന്നെത്തന്നുള്ള ജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നുള്ളു. അതിന്നുമുന്പുണ്ടാകുന്നതല്ല. അതിനാൽ വിധിനിഷേധങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രം അവിദ്വാന്മാർക്കുതന്നെ സിദ്ധമാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആത്മാ ദേഹാദിയിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമാകുന്നുവെന്നു കാണുന്ന വിദ്വാനു് (അദ്വൈതിയുടെ പക്ഷപ്രകാരം) 'സ്വഗ്ഗുത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ യാഗം ചെയ്യണം' എന്ന ശാസ്ത്രവിധിയിൽ പ്രവൃത്തിയോ, 'കളഞ്ജം ഭക്ഷിക്കരുതു്' എന്ന നിഷേധത്തിൽനിന്നു നിവൃത്തിയോ ആവശ്യമില്ല. അപ്രകാരം തന്നെ കേവലം ദേഹംതന്നെയാണു് ആത്മാ എന്നു വിചാരിക്കുന്ന അവിദ്വാന്മാർക്കും അവ (ആവക വിധിനിഷേധങ്ങൾ) ആവശ്യമില്ല (എന്തെന്നാൽ അവർക്കു പരലോകസുഖാനുഭവത്തെപ്പറ്റിയ ജ്ഞാനമില്ല.) അതിനാൽ, വൈദികവിധിനിഷേധങ്ങളെ പ്രവർത്തിക്കുന്നതിന്നു കർത്താവില്ലായ്മയാൽ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കുന്നു.

സമാധാനം:-അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ശാസ്ത്രസംബന്ധമായ വിധി നിഷേധങ്ങളിലുള്ള പ്രവൃത്തിനിവൃത്തികളെ പ്രസിദ്ധമാകുംവണ്ണം (ശാസ്ത്രീയാഭിമതപ്രകാരം) വിവരിക്കാവുന്നതാണ്. ഈശ്വരനും ക്ഷേത്രജ്ഞനുമൊന്നാണെന്നു ദർശിക്കുന്ന ബ്രഹ്മജ്ഞാനി ശാസ്ത്രീയമായ വിധികളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ പരലോകമില്ലെന്നു വാദിക്കുന്നവരായ നിരാത്മവാദികളും പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ലോകത്തിൽ വിധിനിഷേധങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചുള്ള പ്രസിദ്ധിയെ (നടപ്പിനെ) അനുസരിക്കുന്നവരും, വിധിനിഷേധങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രത്തെ കേൾക്കുകനിമിത്തം ആത്മാളെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നവരും (എന്തെന്നാൽ, അല്ലെങ്കിൽ വിധിനിഷേധങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രം നിരർത്ഥകമായി ഭവിക്കും), ആത്മാവിന്റെ യഥാർത്ഥസ്വഭാവമറിഞ്ഞു കൂടാത്തവരും, കർമ്മഫലത്തിൽ അതിയായ തൃപ്തിയുള്ളവരും ആയവർ വിവിധ കർമ്മങ്ങളിൽ അതിശ്രദ്ധയോടുകൂടി പ്രവർത്തിക്കുകയും നിഷിദ്ധകർമ്മങ്ങളിൽ നിന്നു നിവർത്തിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്നതു നമുക്കെല്ലാവർക്കും പ്രത്യക്ഷമാണല്ലോ. അതിനാൽ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമാണ് എന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ.

പൂർവ്വപക്ഷം:-വിവേകികൾ വൈദികകർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കാതിരിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ട് അവരെ പിന്തുടരുന്നവരും അപ്രകാരംതന്നെ ചെയ്യേക്കാം. അപ്പോൾ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കുന്നു.

സമാധാനം:-അങ്ങനെ വരികയില്ല. എന്തെന്നാൽ, വിവേകത്തോടു കൂടിയവർ തന്നെ വളരെ അപൂർവ്വമാകുന്നു. അനേകപ്രാണികളിൽ ഒരുവൻമാത്രമേ വിവേകിയായിട്ടുണ്ടാവുകയുള്ളൂ. ഇപ്പോൾ (നമ്മുടെ അനുഭവത്തിൽ) ഉള്ളതുപോലെതന്നെ (അത്ര അപൂർവ്വമാണ് വിവേകികൾ എന്നർത്ഥം) മൃഗന്മാർ വിവേകികളെ പിന്തുടരുന്നതുമല്ല. എന്തെന്നാൽ രാഗാദിഭോഷങ്ങളുടെ പ്രേരണയാൽ അവർ അവശ്യം കർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു അതുകൂടാതെ, അവർ ആഭിചാരാദിയിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നതു നാം കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. എല്ലാവരിനും പുരമേ പ്രവൃത്തി മനുഷ്യനു സ്വാഭാവികമാകുന്നു. 'സ്വഭാവസ്തു പ്രവർത്ത

തേ=സ്വഭാവമാകുന്നു പ്രവർത്തിക്കുന്നത്, (അ. 5, ശ്ലോ. 14) എന്നു മുൻപ് ഭഗവാൻ ഉപദേശിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതിനാൽ സംസാരം അവിദ്യയാൽ തോന്നപ്പെടുക മാത്രമാകുന്നു. പ്രപഞ്ചത്തെ ഇപ്പോൾ കാണുന്നപ്രകാരംതന്നെ വാസ്തവമായി വിചാരിക്കുന്ന അവിദ്യാനു മാത്രമേ സംസാരമുള്ള താനും. കേവലനായിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞൻ അവിദ്യാകളെ തത്കാര്യമാകട്ടെ ഇല്ല. മിഥ്യാജ്ഞാനം പരമാത്മവസ്തുവിനെ ഭൂഷിപ്പിക്കാനും കഴിയുകയില്ല. മരീചികാജലംകൊണ്ട് ഓർഭൂമിയെ [ഊഷരദേശത്തെ] നനച്ചു പളിയാക്കുവാൻ കഴിയുന്നതല്ലല്ലോ. അതുപോലെതന്നെ അവിദ്യയ്ക്കു ക്ഷേത്രജ്ഞനെ സംബന്ധിച്ച യാതൊന്നും ചെയ്യാൻ കഴിയുന്നതല്ല. അതിനാലാകുന്നു 'ക്ഷേത്രജ്ഞ ചാപി മാം വിദ്ധി=എന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞനായിട്ടു മറിഞ്ഞാലും' (അ. 13, ശ്ലോ. 2) എന്നും 'അജ്ഞാനേനാപൃതം ജ്ഞാനം=അജ്ഞാനത്താൽ ജ്ഞാനം മൂടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു' [അ. 5, ശ്ലോ. 15] എന്നും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ എന്തുകൊണ്ടാണ് 'ഞാൻ ഇന്ന പ്രകാരമാകുന്നു', 'ഇതു് എന്തേതാകുന്നു' എന്നും മറ്റും സംസാരിയെപ്പോലെ പണ്ഡിതനും പറയുന്നതു്?

സമാധാനം:—പറയാം, കേട്ടാലും. ക്ഷേത്രം (ദേവാദിസംഘാതം) തന്നെയാണ് ആത്മാ എന്നാണ് അചരന്റെ പാണ്ഡിത്യം. എന്നാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ പരമാത്മത്തിൽ അവിക്രിയനാണ് എന്നു് അചർ അറിയുന്നുവെങ്കിൽ 'ഇതു് എനിക്കു്' എന്നിങ്ങനെ ഭോഗത്തെയോ കർമ്മത്തെയോ അചർ ഇച്ഛിക്കുകയില്ല, എന്തെന്നാൽ ഭോഗകർമ്മങ്ങൾ വിക്രിയതന്നെയാകുന്നു. (മാറിമാറിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.) അതിനാൽ അവിദ്യാനാണ്, കർമ്മഫലത്തിൽ ഇച്ഛാഹേതു ചായിട്ടു് കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നതു്. എന്നാൽ ആത്മാ അവിക്രിയനാണ് എന്നറിയുന്ന വിദ്വാൻ കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛയില്ലായ്യാൽ അചർ കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ ദേഹേന്ദ്രിയവ്യാപാരങ്ങളിൽനിന്നു വിരമിച്ച സ്വസ്ഥമായിരിക്കുമ്പോൾ ആ അപസ്ഥ അവസ്ഥ നിവൃത്തി എന്ന് ഉപചാരമായി പറയപ്പെടുന്നു.

ഇനി വേദോരുവിധം പാണ്ഡിത്യമുണ്ടു്. ആ ജാതി പാണ്ഡിത്യമുള്ളവരുടെ അഭിപ്രായമെന്തെന്നാൽ—ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ഈശ്വരൻതന്നെയാണു്; ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രജ്ഞനിൽനിന്നു വേറെയാണു്; അതു് ക്ഷേത്രജ്ഞനെ വിഷയവുമാണു്. എന്നാൽ ഞാൻ സംസാരിച്ചാകുന്നു; ഞാൻ സുഖിയും ദുഃഖിയുമാകുന്നു. ഞാൻ മൃഗനാകുന്നു; ഞാൻ ജനിക്കുന്നു; മരിയ്ക്കുന്നു; ഞാൻ ക്ഷീണനാകുന്നു; വൃദ്ധനാകുന്നു; എന്നിങ്ങനെ പലതും സ്വാത്മാവിൽ ആരോപിക്കുന്നു.) എന്നാൽ ക്ഷേത്ര ക്ഷേത്രജ്ഞ വിജ്ഞാനം കൊണ്ടും (ഇതു് ക്ഷേത്രം, ഇതു ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്നിങ്ങനെ വേർതിരിച്ചിട്ടുള്ള ജ്ഞാനംകൊണ്ടും) ധ്യാനം കൊണ്ടും ക്ഷേത്രജ്ഞനായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനെ സാക്ഷാത്കരിച്ചു് തത്സമ്പ്രദായത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു് എന്റെ സംസാരത്തിന്നു നിവൃത്തിവരുത്തേണ്ടതാകുന്നു എന്നി പ്രകാരം യാതൊരുവനാണു് (യാതൊരാത്മാവാണു്) അറിയുന്നതു്, യാതൊരുവനാണു് ഇപ്രകാരം അന്യനുപദേശിക്കുന്നതു് അവർ (ഇരുവരും) അല്ല ക്ഷേത്രജ്ഞൻ.

ഇങ്ങനെയുള്ള അഭിപ്രായത്തോടുകൂടി, ബന്ധമോക്ഷങ്ങൾ വാസ്തവമായിട്ടുള്ളവയാണെന്നും, ശാസ്ത്രം (എല്ലാവർക്കും) പ്രയോജനമുള്ളതാണെന്നു സാധിക്കാമെന്നും, എവൻ പറയുന്നുവോ അവൻ പണ്ഡിതന്മാരിൽവെച്ചുധർമ്മനാകുന്നു. അവൻ ആത്മഹന്താവാകുന്നു. (ഉപദേശദാതാഭാവം ലഭിക്കേണ്ടതായ) ശാസ്ത്രാത്മ സമ്പ്രദായത്തെ അവന്നു സിദ്ധിച്ചിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ താൻതന്നെ മൃഗനായിത്തീരുകൊണ്ടു് അന്യന്മാരെയും അവൻ മോഹിപ്പിക്കുന്നു. ശ്രുതമായിട്ടുള്ളതിനെ ഉപേക്ഷിച്ചു ശ്രുതമല്ലാത്തതിനെ അവൻ കല്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു, അതിനാൽ അവൻ എല്ലാ ശാസ്ത്രങ്ങളിലും എത്രതന്നെ പണ്ഡിതനാണെങ്കിലും ശാസ്ത്രാത്മ സമ്പ്രദായം അറിയാത്തവനാകയാൽ മുർഖനെപോലെ (അവൻ) ഉപേക്ഷണീയനാകുന്നു.

എന്നാൽ, ഈശ്വരൻതന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞനാകുമ്പോൾ ഈശ്വരൻ സംസാരിച്ചാകണമെന്നും, അല്ല ക്ഷേത്രജ്ഞൻതന്നെയാണു് ഈശ്വരനെങ്കിൽ സംസാരിച്ചില്ലായ്കയാൽ സംസാരമില്ലെന്നു വരേണമെന്നും, (പൂർവ്വപക്ഷി) മുൻപു് പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഈ രണ്ടുദോഷങ്ങൾക്കു സമാധാനമായിട്ടാണു്

വിദ്യ എന്നും അവിദ്യ എന്നും രണ്ടുകൂടിയുള്ളവ സ്വരൂപംകൊണ്ടും ഫലംകൊണ്ടും ഭിന്നലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടിയവയാണ് എന്നു മുൻപു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. ഇതു് (വിദ്യാവിദ്യകളുടെ ഈ വൈലക്ഷണ്യം) എല്ലാവരും സമ്മതിച്ചിട്ടുള്ളതാകുന്നു. എങ്ങനെ എന്നാൽ—അവിദ്യകൊണ്ടു കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ദോഷത്താൽ പരമാത്മപഞ്ച ഭൂഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ല. മരീചികാജലംകൊണ്ടു് ഓർഭൂമിയെ നന്നച്ച പട്ടിയാക്കുവാൻ കഴിയുന്നതല്ല എന്നിങ്ങനെ ഇതിനൊരു ദൃഷ്ടാന്തവും പറഞ്ഞു. സംസാരിച്ചിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ സംസാരമേ ഇല്ലെന്നുവരുമെന്ന ദോഷത്തിന്നു സംസാരസംസാരികൾക്കെന്ന അവിദ്യാകല്പിതമാണെന്നു സമാധാനം പറഞ്ഞു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ക്ഷേത്രജ്ഞൻ അവിദ്യയാടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവെന്ന സംഗതികൊണ്ടുതന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ സംസാരിയാണെന്നുവരുന്നു. തൽഫലമാകുന്ന സുഖദുഃഖാദികൾ പ്രത്യക്ഷത്തിൽ നാം കാണുന്നുമുണ്ടല്ലോ.

സമാധാനം:—ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ, പ്രത്യക്ഷത്തിൽ അറിയപ്പെടുന്നതെല്ലാം (ജ്ഞേയമായതെല്ലാം) ക്ഷേത്രധർമ്മമാകുന്നു. അതിനാൽ അതിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന ദോഷം ജ്ഞാതാവായ ക്ഷേത്രജ്ഞനെ ബാധിക്കുകയില്ല. ക്ഷേത്രജ്ഞനിൽ (സ്വതഃ) ഇല്ലാത്തതായ എന്തൊരു ദോഷത്തേയും നിങ്ങൾ ക്ഷേത്രജ്ഞനിൽ കല്പിക്കുന്നു (യോജിപ്പിക്കുന്നു) എങ്കിലും അതു ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്നതേയുള്ളു. അതു ഹേതുപാധിട്ടു് അതു ക്ഷേത്രധർമ്മമായുമിരിക്കുന്നു. അല്ലാതെ ഒരിക്കലും ക്ഷേത്രജ്ഞധർമ്മമായിരിക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ (ക്ഷേത്രധർമ്മത്താൽ) ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ഭൂഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല. എന്തെന്നാൽ ജ്ഞാതാവും ജ്ഞേയവും ഒന്നായിരിക്കുക എന്നതു് അസംബന്ധമാകുന്നു. ജ്ഞാതാവും ജ്ഞേയവുമൊന്നിച്ചിരിക്കുന്നുചെങ്കിൽ ജ്ഞേയത്വമെന്നതു വേറെയില്ലാതാകും. അവിദ്യാവത്വം, ദുഃഖിത്വം മുതലായവ ആത്മധർമ്മങ്ങളാണെങ്കിൽ പ്രത്യക്ഷത്തിൽ അവ എങ്ങനെ അറിയപ്പെടുന്നു? അവ എങ്ങനെയാണ് ക്ഷേത്രജ്ഞധർമ്മവുമായിരിക്കുന്നതു്? അതിനാൽ, ജ്ഞേയമായ നാലുവും ക്ഷേത്രവും, ജ്ഞാതാവു് ക്ഷേത്രജ്ഞനും ആയിരിക്കാ അവിദ്യ, ദുഃഖിത്വം മുതലായവ ക്ഷേത്രജ്ഞവിശേഷണങ്ങളാണെന്നും, ക്ഷേത്രജ്ഞ

ധർമ്മങ്ങളാണെന്നും, അവ പ്രത്യക്ഷമായി അറിയപ്പെടുന്നുവെന്നും മറ്റും ഒന്നിനൊന്നു വിശദമായി പറയുന്നതു കേവലം അവിദ്യകൊണ്ടു മാത്രമാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആർക്കാണ് അവിദ്യ?

സമാധാനം:—ആരാലാണ് അവിദ്യ കാണപ്പെടുന്നത് അവന്നുതന്നെ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആരാലാണ് കാണപ്പെടുന്നത്?

സമാധാനം:—പറയാം.—ആരാലാണ് അവിദ്യ കാണപ്പെടുന്നത് എന്ന ചോദ്യം ഒന്നെ നിരത്ഥകമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവിദ്യ കാണപ്പെടുന്നുവെന്നുവരികിൽ അവിദ്യയുള്ളവനേയും നിങ്ങൾ കാണുന്നു. നിങ്ങൾ അവനെ (അവിദ്യയോടുകൂടിയവനെ) കാണുന്നുവെങ്കിൽ പിന്നെ അവിദ്യ ആർക്കാണ് എന്ന ചോദ്യം യുക്തമല്ല. പശുവിന്റെ ഉടമസ്ഥനെ കണ്ടാൽ പിന്നെ പശു ആരുടെയാണു് എന്ന ചോദ്യം വശ്യമില്ലല്ലോ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ദൃഷ്ടാന്തം ശമിയായില്ല. പശുവും പശുവുടമസ്ഥനും പ്രത്യക്ഷമാകയാൽ അവർ തമ്മിലുള്ള സംബന്ധവും പ്രത്യക്ഷമാകുന്നു. അപ്പോൾ ചോദ്യം നിരത്ഥകംതന്നെ. എന്നാൽ അവിദ്യയും അവിദ്യയോടുകൂടിയവനും അപ്രകാരം പ്രത്യക്ഷമല്ല. അങ്ങനെ ആയിരുന്നുവെങ്കിൽ ചോദ്യം നിരത്ഥകമായേനെ.

സമാധാനം:—അവിദ്യയോടുകൂടിയവൻ പ്രത്യക്ഷമല്ലാത്തതിനാൽ ആർക്കാണ് അവിദ്യ എന്നറിഞ്ഞിട്ടു പിന്നെ എന്താണ് പ്രയോജനം?

പൂർവ്വപക്ഷം:—അവിദ്യ അന്തർമത്തിന്നു ഹേതുവാകയാൽ അതിനെ ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

സമാധാനം:—ആർക്കാണ് അവിദ്യയെങ്കിൽ അവൻ അതിനെ കളഞ്ഞുകൊള്ളും.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്തിനാണ് അവിദ്യ.

സമാധാനം:—എന്നാൽ നിങ്ങൾ അവിദ്യയേയും അതോടുകൂടിയവനികളെ ആത്മാവിനേയും അറിയുന്നുവല്ലോ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഞാനറിയുന്നുണ്ടു്. എന്നാൽ പ്രത്യക്ഷമായിട്ടില്ല.

സമാധാനം:—അനന്തമായിട്ടാണ് നിങ്ങൾ ആത്മാവിനെ അറിയുന്നതെങ്കിൽ എങ്ങനെയാണ് ജ്ഞാനവും അവിദ്യയും തമ്മിലുള്ള സംബന്ധത്തെ ഗ്രഹിക്കുന്നത്? ജ്ഞാതാവായ ആത്മാവിന്, ഒരേകാലത്തിൽത്തന്നെ അവിദ്യയെ അറിയുന്നതിനും തനിക്കു അതിനോടുള്ള സംബന്ധത്തെ ഗ്രഹിക്കുന്നതിനും കഴിയുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ തത്സമയം ജ്ഞാതാവും അവിദ്യയെ ജ്ഞേയത്വേന വീക്ഷിക്കുകയാകുന്നു. ജ്ഞാതാവിന്റെയും അവിദ്യയുടെയും സംബന്ധത്തെ ഗ്രഹിക്കുന്നതിന് അന്യമായിട്ട് ഒരു ജ്ഞാതാവോ അല്ലെങ്കിൽ അങ്ങനെയുള്ള സംബന്ധത്തിന്റെ ചേരൊരു ജ്ഞാനമോ ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ അനവസ്ഥ എന്ന ദോഷം സംഭവിക്കുന്നതാണ്, ജ്ഞാതൃജ്ഞേയസംബന്ധത്തെ അറിയണമെങ്കിൽ മറ്റൊരു ജ്ഞാതാവിനെ കല്പിക്കണം. അപ്പോൾ ആ ജ്ഞാതാവിനെ അറിയുവാൻ മറ്റൊരു ജ്ഞാതാവു വേണ്ടിവരും. അതിനെ അറിയുവാൻ മറ്റൊന്നും. ഇങ്ങനെ അനവസ്ഥ എന്ന ദോഷം ഒഴിപ്പാൻ പാടില്ലാതെത്തായി ഭവിക്കും. എന്നാൽ നേരേമറിച്ചു, അവിദ്യ അല്ലെങ്കിൽ മറ്റൊന്നും, ജ്ഞേയമായിട്ടാണിരിക്കുന്നതെങ്കിൽ അതു എന്നും ജ്ഞേയമായിട്ടേ ഇരിക്കുകയുള്ളൂ. അപ്രകാരംതന്നെ ജ്ഞാതാവും എന്നും ജ്ഞാതാവായിത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നു. ഒരിക്കലും ജ്ഞേയമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അവിദ്യ ദുഃഖിതം മുതലായ ദോഷങ്ങൾ യാതൊന്നും ജ്ഞാതാവായ ക്ഷേത്രജ്ഞനു ബാധിക്കുന്നതല്ല (എന്നു സിദ്ധമായി).

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞനു ദോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രത്തിന്റെ ജ്ഞാതാവായെന്നൊരു ദോഷമുണ്ടു്.

സമാധാനം:—ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ, അചിത്രീയനായിരിക്കുന്ന വിജ്ഞാനസ്വരൂപത്തിനാകുന്നു ഉപചാരമായി ജ്ഞാതൃത്വം കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. അഗ്നിക്കുള്ള ഉഷ്ണത (എന്ന ഗുണം) മാത്രംകൊണ്ടു് അഗ്നി തന്നെ ചൂട്പിടിപ്പിക്കുക എന്ന ക്രിയയെ ചെയ്യുന്നുവെന്നും ഉപചാരമായി പറയേണ്ടതുപോലെയാകുന്നു. സ്വതഃ ആത്മാവിൽ ക്രിയാകാരകഫലങ്ങൾ ഇല്ല എന്നു ഭഗവാൻതന്നെ ഇവിടെ (ഗീതയിൽ) ഉപദേശിച്ചി

ട്ടുണ്ട്. അവ അവിദ്യയാൽ ആത്മാവിൽ ആരോപിക്കപ്പെടുക നിമിത്തം ക്രിയാകാരകഫലങ്ങൾ ആത്മാവിന്നുണ്ട് എന്നു ഉപചാരമായി പറയുന്നു. ഈ സംഗതിയെ ഭഗവാൻതന്നെ 'യ ഏനം വേത്തി ഹന്താരം' (അ. 2, ശ്ലോ. 19), 'പ്രകൃതേഃ ക്രിയ മാണാനി ഗുണൈഃ കർമ്മാണി സർവ്വശഃ' (അ. 3, ശ്ലോ. 27), 'നാഭത്തേ കസ്യപിത് പാപം ന ചൈവസുകൃതം വിഭൂഃ' (അ. 5, ശ്ലോ. 15) എന്നും മറ്റുമുള്ള പ്രകരണങ്ങളിൽ കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്. അവയെ നാം വേണ്ടുവണ്ണം വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഉത്തരപ്രകരണങ്ങളിൽ നാം ഈ സംഗതിയെ (വീണ്ടും) വെളിവാക്കുന്നതുമാണ്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—എന്നാൽ പിന്നെ ക്രിയാകാരകഫലാദി സർവ്വവും ആത്മാവിൽ സ്വതഃ ഇല്ലെന്നും, അവിദ്യയാൽ ആരോപിതമാണെന്നും വരുമ്പോൾ കർമ്മങ്ങളെ അവിദ്യാന്മാർ തന്നെ ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും, വിദ്യാന്മാർക്ക് വേണ്ടെന്നും വരുന്നുവല്ലോ.

സമാധാനം:—അതെ, അങ്ങനെതന്നെയാണു വരുന്നത്. 'ന ഹി ഭേഹതാ ശക്യം' (അ. 18, ശ്ലോ. 11) എന്ന ശ്ലോകത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുമ്പോൾ ഇതിനെ നാം വിവരിക്കുന്നതാകുന്നു. സമാസേനൈവ കൗന്തേയ നിഷ്ഠാജ്ഞാനസ്യ യാ പരം' (അ. 18, ശ്ലോ 50) എന്നിങ്ങനെ സകല ശാസ്ത്രാത്മത്തേയും സംഗ്രഹിച്ചു പറയുന്ന ഘട്ടത്തിൽ ഈ സംഗതിയിൽ നാം പ്രത്യേകം മനസ്സിരുത്തേണ്ടതാണ്. ഇനിയും വിസ്തരിച്ചിട്ടു കാര്യമില്ലാത്തതിനാൽ ഇപ്പോൾ ഇവിടെ അവസാനിപ്പിക്കുന്നു.

'ഇദം ശരീരം' എന്നിങ്ങനെ ആരംഭിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ ക്ഷേത്രാദ്ധ്യായത്തിൽ (13—ാമദ്ധ്യായത്തിൽ) പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്ന വിഷയത്തിന്റെ സാരമാണ് 'തത് ക്ഷേത്രം യച്ച' എന്നിങ്ങനെ താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്ലോകത്തിൽ ഉപന്യസിക്കപ്പെടുന്നത്. (ഈ ഘട്ടത്തിൽ) ഉപദേശിക്കുവാൻ (വ്യാഖ്യാനിക്കുവാൻ) വിചാരിക്കുന്ന അർത്ഥത്തിന്റെ ഒരു സംക്ഷേപം പറയുന്നതു ന്യായമായിരിക്കുമെന്നുവെച്ചാണ് ആ അർത്ഥത്തെ ഈ ശ്ലോകത്തിൽ സംഗ്രഹിക്കുന്നത്:

തത് ക്ഷേത്രം യച്ച യാദക് ച യദികാരി യതശ്ച യത്

സ ച യോ യത് പ്രഭാവശ്ച തത്സമാസേന മേ ശൃണ. 3

തത് ക്ഷേത്രം	ആ ക്ഷേത്രമെന്നത്
യത് ച	എന്തൊരു (ജഡഗൃഹാദി) സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയത്
യാദക് ച	എപ്രകാരമുള്ള ഗുണങ്ങളോട് (ഇച്ഛാദിധർമ്മങ്ങളോട്) കൂടിയത്
യദികാരി	എന്തൊരു (ഇന്ദ്രിയാദി) വികാരത്തോടുകൂടിയത്
യതഃ ച	എന്തിൽ (യാതൊരു പ്രകൃതിപുരുഷസംയോഗത്തിൽ) നിന്നുണ്ടായത്
യത്	യാതൊരു പ്രകാരത്തിൽ (സ്ഥാവരജംഗമാദിഭേദഭിന്നമായിട്ട്) ഉള്ളത്
സ ചഃ	ആ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ
യത് പ്രഭാവഃ ച	(അചിന്ത്യമായ ഐശ്വര്യയോഗംകൊണ്ട്) എപ്രകാരമുള്ള മഹിമയോടുകൂടിയവൻ
തത് (സർവ്വം)	അതെല്ലാം
സമാസേന	സംക്ഷേപമായി
മേ	എന്നിതിന്നിന്ന്
ശൃണ	കേട്ടാലും.

ആ ക്ഷേത്രമെന്നത് ഏതു്; എപ്രകാരമുള്ള ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയതു്; എന്തൊരു വികാരത്തോടുകൂടിയതു്; എന്തിൽനിന്നുണ്ടായതു്; എന്തൊരു പ്രകാരത്തിലുള്ളതു്; ആ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ആരു്; എപ്രകാരമുള്ള മഹിമയോടുകൂടിയവൻ; ഇതെല്ലാം എന്നിൽനിന്നു സംക്ഷേപമായി കേട്ടാലും.

(ശം.—ഭാ) 'തത്ക്ഷേത്രം' (ആ ക്ഷേത്രം) എന്നതിൽ 'തത്' (=ആ) എന്ന പദം 'ഇദം ശരീരം' (അ. 13, ശ്ലോ. 1) എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിനെ ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നു. 'ഇതു' എന്നിങ്ങനെ നിർദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള (ജ്ഞാതവ്യമായ) ഈ ക്ഷേത്രം [യത് ച=) സ്വന്തമായ എന്തൊരു ധർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയതാകുന്നു. 'യത് ച' എന്നതിലെ 'ച' ശബ്ദം സമുച്ഛയാത്മമാകുന്നു. അതു് എന്തൊരു വികാരത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു.

എന്തൊരു കാരണത്തിൽനിന്നാണ് കാര്യമായിട്ടുള്ളതെല്ലാം ഉണ്ടാകുന്നത്. ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നവൻ ആരാകുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രഭാവങ്ങൾ—ഉപാദിയിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള ശക്തികൾ—എപ്രകാരമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ മുൻവിശേഷിപ്പിച്ചപ്രകാരം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ യഥാർത്ഥ്യത്തെ [യഥാർത്ഥസ്വരൂപത്തെ]പ്പറ്റി ഞാൻ സംക്ഷേപമായി പറയുന്നതിനെ നീ കേട്ടാലും. ഞാൻ പറയുന്നതിനെ കേട്ടു് അതിന്റെ അർത്ഥത്തെ ഗ്രഹിച്ചാലും എന്നർത്ഥം.

ശ്രോതാവിന്റെ ബുദ്ധിയെ രുചിപ്പിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഭഗവാൻ മുൻവിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ യഥാർത്ഥ്യത്തെ സ്മരിക്കുന്നു.

ഋഷിഭിശ്ചൂഹയാ ഗീതം മരണോഭിർവിവിയൈഃ പൃഥക്

ബ്രഹ്മസൂത്രപദൈശ്ചൈവ ഹേതുമന്ദീർവിനിശ്ചിതൈഃ. 4

ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോഃ

സ്വരൂപം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ സ്വരൂപം

ബഹുധാ

പലപ്രകാരത്തിൽ

ഋഷിഭിഃ

വസിഷ്ഠാദി ഋഷികളാലും.

വിവിയൈഃ

ശാഖാഭേദേണ പലപ്രകാരമായിരിക്കുന്ന

മരണോഭിഃ

വേദങ്ങളാലും.

പൃഥക്

(അവയുടെ സ്വരൂപത്തെ) വിഭജിച്ചു് നിരൂപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു് (പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്)

ഗീതം.

ഹേതുമന്ദിഃ

യുക്തികളോടുകൂടിയ

വിനിശ്ചിതൈഃ

സംശയം തീർന്നിരിക്കുന്ന അർത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന

ബ്രഹ്മസൂത്രപദൈഃ ച

ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങളാലും.

ഏവ

(ഗീതം)

പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്.

ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ സ്വരൂപം പലപ്രകാരത്തിൽ വസിഷ്ഠാദി ഋഷികളാലും, പ്രത്യേകമായി [വിഭജിച്ചു്] ശാഖാഭേദേണ പലപ്രകാരമായിരിക്കുന്ന വേദങ്ങളാലും നിരൂപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. യുക്തികളോടുകൂടിയതും സംശയം തീർന്ന അർത്ഥത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതുമായ ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങളാലും പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്.

(ശം—ഭാ) ഗുണിഭീ=വസിഷ്ഠഭികളാൽ. ബഹുധാ ഗീതം =ബഹുപ്രകാരത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. മരണഭീ: വിവിധൈ: പൃഥു് [ഗീതം]=ഗുൽ മുതലായ നാനാപ്രകാരമായ മരണസ്സകളാലും വിവേചിച്ച് പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അതുകൊണ്ട്, ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങളെ ച ഏവ=ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങളാലും—‘ആത്മേത്യേ വോപാസീത=ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ഒരുവൻ ആത്മാവിനെ ഉപാസിക്കണം’ (ബൃ. ഉ. 1. 4. 7) എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യങ്ങളാലും—ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ യാഗാത്മ്യം വിവരമായി പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങൾ—ബ്രഹ്മത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതായ വാക്യങ്ങൾ ബ്രഹ്മസൂത്രങ്ങൾ. യാതൊരു ബ്രഹ്മസൂത്രങ്ങളാൽ ബ്രഹ്മം (പദ്യതേ=ഗദ്യതേ, ജ്ഞായതേ) അറിയപ്പെടുന്നുവോ അവ ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങൾ അങ്ങനെയുള്ള ബ്രഹ്മസൂത്രപദങ്ങൾ യുക്തിയോടുകൂടിയവയാകുന്നു. അവയിൽ യാതൊരു സംശയവുമില്ല. അവ നിശ്ചിതജ്ഞാനത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നുവെന്നതും.

ഇങ്ങനെയുള്ള [ക്ഷേത്രാദി യാഗാത്മ്യത്തെപ്പറ്റിയ] സ്തുതിയെ കേട്ടിട്ട് ശ്രദ്ധയോടുകൂടി അഭിമുഖീകൃതനായ അജ്ജനനോടായി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

മഹാഭൂതാനന്യഹംകാരോ ബുദ്ധിരവ്യക്തമേവ ച
 ഇന്ദ്രിയാണി ദൈശികം ച പഞ്ച ചേന്ദ്രിയഗോചരാം. 5
 ഇച്ഛാ ദോഷഃ സുഖം ദുഃഖം സംഘാതശ്ചേതനാ ധൃതിഃ
 ഏതത് ക്ഷേത്രം ഘമാനേന സവികാരമുദാഹൃതം. 6

മഹാഭൂതാനി ആകാശാദി മഹാഭൂതങ്ങൾ അഞ്ചു്
 അഹങ്കാരഃ (തത്കാരണമായ) അഹങ്കാര
 തത്ത്വം

ബുദ്ധിഃ ജ്ഞാനാത്മാകമായ മഹത്തത്ത്വം
 അവ്യക്തം ഏവ ച മൂലപ്രകൃതി അല്ലെങ്കിൽ മായ
 ഭഗ ഇന്ദ്രിയാണി ജ്ഞാനകർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ പത്തു്
 ഏകം ച മനസ്സാണു്

പഞ്ചഇന്ദ്രിയഗോചരാം ച പഞ്ചതത്ത്വം ത്രാഭൂതങ്ങളായ ശബ്ദാദിവീഷയങ്ങൾ അഞ്ചു് (ശബ്ദ സ്पर्ശ രൂപ രസ ഗന്ധങ്ങൾ)

ഇച്ഛാ	ഇച്ഛ
ദോഷഃ	ദോഷം
സുഖം	സുഖം
ദുഃഖം	ദുഃഖം
സംഘാതഃ	ശരീരം
പേതനാ	ജ്ഞാനാത്മകമായ മനോവൃത്തി
ധൃതിഃ	ധൈര്യം
സവികാരം	(ഇന്ദ്രിയാദി)വികാരങ്ങളോടുകൂടിയ
ഏതത് ക്ഷേത്രം	ഈ ക്ഷേത്രം
സമാസേന	സംക്ഷേപമായി
ഉദാഹൃതം	പറയപ്പെട്ടു.

ആകാശാദി പഞ്ചമഹാഭൂതങ്ങൾ, അഹങ്കാരത്തത്വം, മഹത്തത്വം, മൂലപ്രകൃതി, ജ്ഞാനകർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ പത്തു, മനസ്സാണ്, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയങ്ങളായ ശബ്ദസ്പർശരൂപരസഗന്ധങ്ങൾ അഞ്ചു, ഇച്ഛ, ദോഷം, സുഖം, ദുഃഖം, ശരീരം, ജ്ഞാനാത്മകമായ മനോവൃത്തി, ധൈര്യം എന്നിപ്രകാരമുള്ള വികാരങ്ങളോടുകൂടിയ ഈ ക്ഷേത്രം സംക്ഷേപമായി പറയപ്പെട്ടു.

(ശം—ഭാ) ആകാശാദി ഭൂതങ്ങൾ അവയുടെ സകലവികാരങ്ങളിലും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ അവ മഹാഭൂതങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. 'മഹാഭൂതങ്ങൾ' എന്നതിന്ന് (അപഞ്ചീകൃതമായിരിക്കുന്ന) സൂക്ഷ്മഭൂതങ്ങൾ(തന്മാത്രങ്ങൾ) എന്നാണ് ഇവിടെ വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള അർത്ഥം, സ്ഥൂലമല്ല. അവയുടെ സ്ഥൂലങ്ങളെ 'ഇന്ദ്രിയഭോഗാധര' ശബ്ദംകൊണ്ട് ഇനി പറയുന്നതാണ്. 'ഞാൻ' എന്ന് തോന്നുന്നതാണ് അഹംകാരം. അതു മഹാഭൂതങ്ങൾക്കു കാരണമാകുന്നു. നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധി അഹംകാരത്തിന്നു കാരണമാകുന്നു. ബുദ്ധിക്കു കാരണമായിട്ട് അവ്യക്തംതന്നെയുമിരിക്കുന്നു. വ്യക്തിയില്ലാത്തത് അവ്യക്തം—യാതൊരു വികാരത്തേയും, പ്രാപിക്കാതെയിരിക്കുന്ന (പ്രകൃതിയുടെ) അവസ്ഥയ്ക്ക് അവ്യക്തം എന്നു പേർ. 'മമ മായാ ഭരതയാ' (അ. 7, ശ്ലോ. 14) എന്നു പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഈശ്വരശക്തിതന്നെയാണ് അവ്യക്തം.

* 'കാമഃ സങ്കല്പാ വിചിക്രിത്സാ ശ്രദ്ധാഅശ്രദ്ധാ ധൃതിരധൃതിഃ ഹീർദ്ധീർഭീരിത്യേതത്സർവം മന ഏവ' എന്നു ശ്രുതിവാക്യം.

'ഏവ' എന്ന പദംകൊണ്ടു പ്രകൃതിയുടെ വികാരങ്ങൾ ഇത്രമാത്രമെന്നു നിർണ്ണയിക്കപ്പെടുന്നു.

പ്രകൃതി മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരം എട്ടായിത്തന്നെ ഭേദപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. 'പ' ശബ്ദംകൊണ്ടു (തന്മാത്രാദി) ഭേദങ്ങൾക്കു മൂല പ്രകൃതിയോടുകൂടിയുള്ള സമുച്ചയത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ പത്താകുന്നു. അവയിൽ ശ്രോത്രം മുതലായ അഞ്ചു ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ജ്ഞാനത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നവയാകയാൽ ബുദ്ധി (ന്ദ്രിയങ്ങൾ, അല്ലെങ്കിൽ ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. വാക്ക് മുതലായ അഞ്ചു ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവയാകയാൽ അവ കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. പിന്നെ ഒന്നുള്ളതു മനസ്സ്. സങ്കല്പാദിരൂപമായിരിക്കുന്ന മനസ്സ് പതിനൊന്നാമത്തെ (ഇന്ദ്രിയം) ആകുന്നു. ഇന്ദ്രിയഗോചരങ്ങളായിട്ടുള്ളവ. ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളാകുന്നു. ഇവയെയാണ് സാംഖ്യന്മാർ ഇരുപത്തിനാലു തത്ത്വങ്ങൾ എന്നു പറയുന്നത്.

യാതൊന്നുകളാണു് വൈശേഷികന്മാർ ആത്മഗുണങ്ങളെന്നു പറയുന്നത് അവയും ക്ഷേത്രധർമ്മങ്ങൾതന്നെയാകുന്നു, ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെ അല്ല, എന്നുഭഗവാൻ പറയുന്നു. ഇച്ഛാ ഭേദം ഇതി—ഇച്ഛാ—സുഖത്തിന്നു ഹേതുവായ ഒരു ജാതി പദാർത്ഥത്തെ ഒരിക്കൽ അനുഭവിച്ചിട്ടുള്ള ഒരുവൻ ആ ജാതി പദാർത്ഥത്തെത്തന്നെ പിന്നേയും കിട്ടുവാനാഗ്രഹിക്കുന്നതിന്നാണു് 'ഇച്ഛ' എന്നു പറയുന്നത്. അതു് അന്തഃകരണധർമ്മമാകുന്നു. ജ്ഞേയമാകയാൽ (അറിയപ്പെടുന്നതാകയാൽ) അതു് ക്ഷേത്രവുമാകുന്നു. ഭേദം:— യാതൊരു പദാർത്ഥത്തെയാണ് ഒരുവൻ ദുഃഖഹേതുവായി ഒരിക്കൽ അനുഭവിച്ചിട്ടുള്ളതു് അതിനെത്തന്നെ പിന്നെ കാണുമ്പോൾ അവനുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭത്തിന്നു ഭേദമെന്നു പറയുന്നു. അതു. ജ്ഞേയമാകയാൽ ക്ഷേത്രംതന്നെയാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ, സുഖം—അനുകൂലമായിരിക്കുന്നതു സുഖം. അതു പ്രസന്നമായും സത്യാത്മകമായുമിരിക്കുന്നു; ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു(സുഖവും) ക്ഷേത്രംതന്നെ. ദുഃഖം—പ്രതികൂലാത്മകമായിരിക്കുന്നതു ദുഃഖം. ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു. ക്ഷേത്രംതന്നെ. സംഘാതം—ഭേദേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ സമൂഹം. ചേതനം—ഭേദേന്ദ്രിയ സ

മുഹമായിരിക്കുന്ന ശരീരത്തിൽ അഭിവ്യക്തമായിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണവൃത്തിയാണ് 'ചേതനാ' എന്നു പറയുന്നത്. ചൂടു പഴുത്ത ലോഹപിണ്ഡത്തിൽ അഗ്നി എന്നപോലെയാണ് അതു ശരീരത്തിൽ അന്തഃകരണവൃത്തിയായി പ്രകാശിക്കുന്നത്. അത് (ആത്മചൈതന്യാഭാസരസവിഭാസം) ആത്മചൈതന്യ പ്രതിബിംബത്തോടുകൂടി ചേർന്നിരിക്കുന്നു. (മുഖ്യചേതനയെ അപേക്ഷിച്ച്) ജ്ഞേയമാകയാൽ അതും (ആത്മചൈതന്യാഭാസരസവിഭവമായിരിക്കുന്ന ചേതനയും) ക്ഷേത്രമാകുന്നു. ധൃതിഃ—ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്ന ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ ബലപ്പെടുത്തുന്നതു യാതൊന്നോ അതു ധൃതിയാകുന്നു. ജ്ഞേയമാകയാൽ അതും ക്ഷേത്രംതന്നെ. (ഇവിടെ) ഇച്ഛ, ദ്വേഷം മുതലായവയെ പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അന്തഃകരണധർമ്മങ്ങളെ മുഴുവൻ ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഇതേവരെ പറഞ്ഞതിനെ ഭഗവാൻ ഇങ്ങനെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു—മഹത്തത്ത്വാദിഭേദങ്ങളോടുകൂടിയ ഈ ക്ഷേത്രം ഇവിടെ സംക്ഷേപമായി വിവരിക്കപ്പെട്ടു.

[ശം.-ഭാ] യാതൊരു ക്ഷേത്രത്തിന്റെ പലവിധ വികാരങ്ങൾ (വ്യഷ്ടിഭേദവിഭാഗങ്ങൾ) കൂടിച്ചേർന്നതിനാണു് 'ഈ ശരീരം' (അ. 13, ശ്ലോ. 1) എന്നു പറഞ്ഞതു്. മഹാഭൂതങ്ങൾ മുതൽ ധൃതിവരെയുള്ള വികാരങ്ങളോടുകൂടിയ ആ ക്ഷേത്രം (സംക്ഷേപമായി) വ്യാഖ്യാനിക്കപ്പെട്ടു. ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെ വിശേഷണങ്ങളെ ഉടനെ വർണ്ണിക്കുന്നതാകുന്നു. യാതൊരു ക്ഷേത്രജ്ഞനേയും തത്പ്രഭാവങ്ങളേയും (ശക്തികളേയും) അറിയുന്ന ഒരുവൻ അമൃതപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവാ (ജനനമരണാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന സംസാരത്തിൽനിന്നു മോചിക്കുന്നുവോ) അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞനെ ഭഗവാൻതന്നെ 'ജ്ഞേയം യത്തത് പ്രപക്ഷ്യാമി' (അ. 13, ശ്ലോ. 12) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു സവിസ്തരം വർണ്ണിക്കുന്നതാണു്. എന്നാൽ, ഇച്ഛാഭാഗഭഗവാൻ ആ (ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെയും തച്ഛക്തികളുടേയും) ജ്ഞാനത്തിന്നു സാധനമായിരിക്കുന്ന അമാനിതം മുതലായ ഗുണങ്ങളെ (ഇനിയത്തെ അഞ്ചു ശ്ലോകംകൊണ്ടു) വിധിക്കുന്നു. അമാനിതവാദിഗുണങ്ങൾ യാതൊരുവനുണ്ടോ അവൻ ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്നതിന്റെ (ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെയും തച്ഛക്തികളുടേയും) വിജ്ഞാനത്തിന്നു യോഗ്യമായി ഭവിക്കുന്നു. അമാനിതവാദി

ഗുണങ്ങളിൽ തത്പരനായിരിക്കുന്ന സന്നാസി ജ്ഞാനനിഷ്ഠൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അമാനിത്വാദിഗുണങ്ങൾ സാക്ഷാൽ ജ്ഞാനത്തിന്നു സാധനമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഭഗവാൻ അവയെത്തന്നെ ജ്ഞാനം എന്നു പറയുന്നു —

അമാനിത്വമദംഭിത്വമഹിംസാ ക്ഷാന്തിരാജ്ജവം

ആചാര്യോപാസനം ശൗചം സ്നൈമര്യമാത്മവിനിഗ്രഹഃ 7

അമാനിത്വം	തന്റെ ഗുണങ്ങളെ താൻ ശ്രോഷിക്കാതിരിക്കുക
അദംഭിത്വം	ദംഭമില്ലായ്മ
അഹിംസാ	പരപീഡാവർജ്ജനം
ക്ഷാന്തിഃ	ക്ഷമ (സഹനശീലത)
ആജ്ജവം	കപടമില്ലായ്മ (അവക്രത)
ആചാര്യോപാസനം	സത്ഗുരുസേവ
ശൗചം	(ബാഹ്യമായ) ശരീരശുദ്ധിയും (ആന്തരികമായ) മനഃശുദ്ധിയും
സ്നൈമര്യം	സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ സ്ഥിരമായിട്ടുള്ള നിഷ്ഠ
ആത്മവിനിഗ്രഹഃ	ശരീരസംയമം (ഭേദസ്വാധീനം).

തന്റെ ഗുണങ്ങളെ താൻതന്നെ ശ്രോഷിക്കാതിരിക്കുക, ദംഭമില്ലായ്മ, പരപീഡാവർജ്ജനം, ക്ഷമ, കപടമില്ലായ്മ, സത്ഗുരുസേവ, മനഃശുദ്ധി, ശരീരശുദ്ധി, സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ സ്ഥിരമായ നിഷ്ഠ, ശരീരസംയമം—('ഏതത് ജ്ഞാനമിതിപ്രോക്തം' എന്നിങ്ങനെ അഞ്ചാമത്തെ ശ്ലോകത്തോടനുസരിച്ചു.)

[ശ.-ഭാ] അമാനിത്വം=തന്നെത്താൻ ശ്രോഷിക്കാതിരിക്കുക; അദംഭിത്വം=സ്വധർമ്മങ്ങളെ പ്രകടിപ്പിക്കാതിരിക്കുക; അഹിംസാ=പ്രാണികളെ പീഡിപ്പിക്കാതിരിക്കുക; ക്ഷാന്തിഃ=അന്യന്മാർ ചെയ്ത അപരാധത്തെക്കുറിച്ച് ഭാവഭേദംകൂടാതെയിരിക്കുക; ആർജ്ജവം=കടിലതയില്ലായ്മ (അവക്രത്വം); ആചാര്യോപാസനം=മോക്ഷസാധനത്തെ ഉപദേശിക്കുന്ന ആചാര്യനെ ശുശ്രൂഷാദിപ്രയോഗംകൊണ്ടു സേവിക്കുക; ശൗചം—(ശൗചം ബാഹ്യമെന്നും ആഭ്യന്തരമെന്നും രണ്ടുവിധം) മണ്ണ്, ജലം മുതലായവയെക്കൊണ്ടു ഭേദശുദ്ധി വരുത്തുന്നതു

ബാഹ്യമായ ശൗചം; മനസ്സിലുള്ള താഗദ്ഭേഷാദിമാലിന്യങ്ങളെ, അവയ്ക്കു വിപരീതമായിരിക്കുന്ന ഭാവനകൊണ്ടു തള്ളിക്കളയുന്നതു് ആന്തരമായ ശൗചം; സ്ഥൈര്യം—സ്ഥിരഭാവം—മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിരമായി പ്രയത്നംചെയ്യുക (കൃതാധ്യവസായത്വം); ആത്മവിനിഗ്രഹം—ദേഹേന്ദ്രിയസംഘാതത്തിന്നാണ് ഇവിടെ 'ആത്മ'ശബ്ദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ അപയെക്കൊണ്ടു് (സാക്ഷാൽ) ആത്മാവിന്നു് ഉപകാരമുണ്ടു്. സ്വഭാവേന സകല ദിക്കിലും പാഞ്ഞു നടക്കുന്ന ദേഹത്തെയും മനസ്സിനേയും സന്മാർഗ്ഗത്തിൽത്തന്നെ നിരോധിക്കുന്നതു് ആത്മവിനിഗ്രഹം.

അവസ്ഥും പുറമേ,

ഇന്ദ്രിയാത്മേഷു വൈരാഗ്യമനഹങ്കാരഃ ഏവ ച
ജന്മമൃത്യുജരാവ്യാധിഭുവദോഷാനുഭവം. 8

അസക്തിരനഭിഷംഗഃ പുത്രദാരഗൃഹാദീഷു
നിത്യം ച സൗചിത്തത്വമിഷ്ടാനിഷ്ടാപപത്തിഷു. 9

മയി ചാനന്യയോഗേന ഭക്തിരവ്യഭിചാരിണീ
വിവിക്തദേശസേവിതപഥരതിർജ്ജനസംസദി. 10

അദ്ധ്യാത്മജ്ഞാനനിത്യത്വം തത്ത്വജ്ഞാനാത്മഭവം
ഏതത് ജ്ഞാനമിതി പ്രോക്തമജ്ഞാനം യദതോന്യഥാ. 11

ഇന്ദ്രിയാത്മേഷു വൈരാഗ്യം ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വിഷയങ്ങളിൽ
വിരക്തി

അനഹങ്കാരഃ അഹങ്കാരമില്ലായ്മ (ഗർവ്വമില്ലായ്മ)

ജന്മമൃത്യുജരാവ്യാധി- ജനനം, മരണം, ജര, വ്യാധി
ഭുവദോഷാനുഭവം. ഇവയിൽ ഭുവത്തേയും ദോഷത്തേയും (അല്ലെങ്കിൽ ഭുവരൂപമായ ദോഷത്തെ) പിന്നേയും

പിന്നേയും ആലോചിക്കുക

പുത്രദാരഗൃഹാദീഷു പുത്രൻ, ദാരം, ഗൃഹം മുതലായവയിൽ

അസക്തിഃ സക്തിയില്ലായ്മ (പ്രീതിയില്ലായ്മ)

അനഭിഷംഗഃ	പുത്രദാരാദികളുടെ സുഖത്തിലാകട്ടേ ദുഃഖത്തിലാകട്ടേ താനും സുഖിയാണം ദുഃഖിയാണം എന്നിങ്ങനെ അവയിൽ അഭിമാനമില്ലായ്മ
ഇഷ്ടാനിഷ്ടോപപത്തിഷ്ടനിത്യം ച സമചിത്തത്വം	ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളുടെ പ്രാപ്തിയിൽ എപ്പോഴും (എന്നും) ദൈവിധമായ മനസ്സോടുകൂടിയിരിക്കുക
മയി ച	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ
അനന്തയോഗേന	സർവ്വാത്മദൃഷ്ടിയോടുകൂടി (സർവ്വവും ആത്മാവാണം എന്ന ദൃഷ്ടിയോടുകൂടി)
അവ്യഭിചാർണീ ഭക്തിഃ	ഏകാന്തമായ (സ്ഥിരമായ) ഭക്തി
വിവിക്തദേശസേവിതം	ശുദ്ധമായും ചിത്തപ്രസാദത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുള്ള ഭഗത്തുവാസം ചെയ്യുക
ജനസംസദി	പ്രാകൃതന്മാരായ (അവിവേകികളായ) ജനങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ (സഭയിൽ)
അരതിഃ	പ്രീതിയില്ലായ്മ
അദ്ധ്യാത്മജ്ഞാന നിത്യത്വം	ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ എപ്പോഴും സ്ഥിതിചെയ്യുക (തത്ത്വം പദാർത്ഥശുചിനിഷ്ഠത്വം)
തത്ത്വജ്ഞാനാത്മദർശനം	തത്ത്വജ്ഞാനത്തിന്റെ ഉത്തമഫലം മോക്ഷമാണ് എന്നറിയുക (മോക്ഷം സർവ്വാത്മദൃഷ്ടമാണ് എന്നാലോചിക്കുക)
ഏതത്	(അമാനിത്വം മുതലായ) ഈ ഇരുപതുക്കൂട്ടവും
ജ്ഞാനം ഇതി	ജ്ഞാനം എന്നും

പ്രോക്തം	(ജ്ഞാനസാധനത്വം ഹേതുവാ യിട്ട്) പറയപ്പെടുന്നു
അതഃ അന്യഥാ യത്	ഇവയിൽനിന്ന് അന്യമായിട്ടു ഉള്ളത് (മാനിത്വം മുതലായത്) യാതൊന്നോ
അജ്ഞാനം ഏവ ച	(അതെല്ലാം) അജ്ഞാനംതന്നെ.

വിഷയങ്ങളിൽ വൈരാഗ്യം, അഹംകാരരാഹിത്യം, ജനനം, മരണം, വ്യാധി മുതലായവയിൽ ദുഃഖത്തേയും ദോഷത്തേയും കാണുക, പുത്രൻ, ദാരങ്ങൾ, ഗൃഹം മുതലായവയിൽ സക്തിയില്ലായ്മ, പുത്രദാരാദികളുടെ സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ അഭിമാനമില്ലായ്മ, ഇഷ്ടാനിഷ്ടപ്രപഞ്ചിയിൽ എപ്പോഴും ഒരേവിധമായ മനസ്സോടുകൂടിയിരിക്കുക, സർവ്വാത്മദൃഷ്ടിയോടുകൂടി പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ സ്ഥിരമായ ഭക്തി, ശുദ്ധമായും ചിത്തപ്രസാദത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുമുള്ള ദേശത്തു വാസംചെയ്യുക, പ്രാകൃതനാരായണജനങ്ങളുടെ സഭയിൽ (ചേരുപാൻ) പ്രീതിയില്ലായ്മ, ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ എപ്പോഴും സ്ഥിതിചെയ്യുക, തത്ത്വജ്ഞാനത്തിന്റെ ഉത്തമഫലം മോക്ഷമാണ് എന്നറിയുക, ഇവ (ഈ ഇരുപതും) ജ്ഞാനമെന്നു (പ്രസിദ്ധാദികളാൽ) പറയപ്പെടുന്നു. ഇവയിൽനിന്നു ന്യായമായിട്ടുള്ളതെല്ലാം അജ്ഞാനവുമാകുന്നു.

[ശ്ലോ.ഭാ] ഇന്ദ്രിയാതേമഷു വൈരാഗ്യം=ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടങ്ങളായിരിക്കുന്ന ശബ്ദാദിവിഷയസുഖങ്ങളിൽ വിരാഗത. അനഹംകാരഃ=അഹംകാരത്തിന്റെ അഭാവം. ജന്മമൃത്യുജരാവ്യാധിദുഃഖദോഷാനന്ദശൂന്യം=ജന്മം, മൃത്യു, ജര, വ്യാധി, ദുഃഖം ഇവയിൽ പ്രത്യേകം പ്രത്യേകം ദോഷത്തെ ആലോചിക്കുക; ജന്മത്തിൽ ഗർഭവാസം യോനിഭാരാ പുറത്തേക്കു വരിക മുതലായ ദോഷത്തെ ആലോചിക്കുക. അപ്രകാരംതന്നെ മരണത്തിലും ദോഷത്തെ ആലോചിക്കുക. അപ്രകാരംതന്നെ ജരയിൽ, ബുദ്ധിശക്തി കായബലം ഓജസ്സ് എന്നിവയുടെ ക്ഷയം, അന്യന്മാരിൽനിന്നുള്ള നിന്ദ എന്നിങ്ങനെയുള്ള ദോഷത്തെ ആലോചിക്കുക. അപ്രകാരംതന്നെ ശിരോരോഗാദി വ്യാധികളിൽ ദോഷാനന്ദശൂന്യം. അപ്രകാരംതന്നെ ദുഃഖങ്ങളിൽ—അദ്ധ്യാത്മം (അവനവനിൽനിന്നുതന്നെ ഉത്ഭവിക്കുന്നത്), അധിഭൂതം (ബാ

ഹൃദയ വസ്തുക്കളിൽനിന്നുതടവിക്കുന്നത്), അധിഭാവം (ദേവതകളിൽനിന്നുതടവിക്കുന്നത്) എന്നിങ്ങനെയുള്ള മൂന്നുവിധ ദുഃഖങ്ങളിൽ—ദോഷാഭാവം. അല്ലെങ്കിൽ (ഈ ഭാഗത്തെ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം)—ദുഃഖങ്ങൾതന്നെ ദോഷമായത് ദുഃഖദോഷം; ജന്മാദികളിൽ മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരംതന്നെ ദുഃഖദോഷത്തെ ആലോചിക്കുക; (എങ്ങനെയെന്നാൽ) — ജന്മം ദുഃഖമാകുന്നു; മൃത്യു ദുഃഖമാകുന്നു; ജര ദുഃഖമാകുന്നു; വ്യാധികളും ദുഃഖമാകുന്നു. ജന്മാദികൾ ദുഃഖഹേതുക്കളാകയാൽ അവതന്നെ ദുഃഖമാകുന്നു; എന്നാൽ അവ സ്വരൂപേണ ദുഃഖമല്ല. ഇങ്ങനെ ജന്മാദികളിൽ ദുഃഖദോഷത്തെ ആലോചിക്കുന്നിമിത്തം ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ സംബന്ധിച്ച വിഷയസുഖങ്ങളിൽ വൈരാഗ്യമുണ്ടാകുന്നു. അപ്പോൾ ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തി ആത്മഭംഗത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു പ്രത്യഗാത്മാവിൽത്തന്നെയായി ഭവിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ ജന്മാദിയിൽ ദുഃഖദോഷാഭാവം ജ്ഞാനത്തിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കുകയാൽ അതുതന്നെ ജ്ഞാനമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അസക്തിഃ=സംഗനിമിത്തങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രീതിയില്ലായ്മ. പുത്രദാരഗൃഹാദിഷു അനഭിഷംഗഃ=പുത്രദാരഗൃഹാദികളിൽ അഭിഷംഗത്തിന്റെ അഭാവം. അഭിഷംഗഃ=താനും അന്യനും (പുത്രദാരാദികളും) ഒന്നാണെന്നുള്ള ഭാവന (അതും ഒരുജാതി സക്തിതന്നെയാണു്). എങ്ങനെയെന്നാൽ—അന്യൻ (പുത്രദാരാദി) സുഖത്തേയും ദുഃഖത്തേയുമനുഭവിക്കുമ്പോൾ താനും സുഖിയാണു് ദുഃഖിയാണു് എന്നു സങ്കല്പിക്കുക. അന്യൻ ജീവിക്കുകയോ മരിക്കുകയോ ചെയ്യുമ്പോൾ താനും ജീവിക്കുന്നു മരിക്കുന്നു എന്നു ഭാവിക്കുക — ഇങ്ങനെ അന്യനും താനും ഒന്നാണെന്നു സങ്കല്പിക്കുന്നതാണു് അഭിഷംഗം. പുത്രദാരഗൃഹാദികളിൽ അതില്ലായ്മ (എന്നർത്ഥം). ‘പുത്രദാരഗൃഹാദിഷു’ എന്നതിലെ ‘ആദി’ ശബ്ദംകൊണ്ടു് ദാസപർഗ്ഗ മുതലായ അത്യന്തം ഇഷ്ടമായിരിക്കുന്ന അന്യന്മാരിലും എന്നുകൂടി അർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അസക്തിയും അനഭിഷംഗവും ജ്ഞാനസാധനങ്ങളാകയാൽ അവയും ജ്ഞാനമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇഷ്ടാനിഷ്ടാ പപത്തിഷ്ട നിത്യം ച സമാചിത്തത്വം=ഇഷ്ടമായും അനിഷ്ടമായുമുള്ള വസ്തുക്കളുടെ പ്രാപ്തിയിൽ എന്നും തുല്യചിത്തത— ഇഷ്ടപദേന്ദ്രത്തെ പ്രാപിക്ക

വേദം സന്തോഷിക്കാതെയും അനിഷ്ടപദാർത്ഥത്തെ പ്രാപിക്കു
 വേദം കോപിക്കാതെയുമിരിക്കുക. നിത്യമായ ഈ സമചി
 ത്തത്വം ജ്ഞാനംതന്നെയാകുന്നു. അനന്യയോഗേ =
 (എന്നിൽത്തന്നെ) സ്ഥിരമായിരിക്കുന്ന സമാധികൊണ്ടു്—
 ഭഗവാനായ വാസുദേവനല്ലാതെ വേറെ ആരുമില്ല, അദ്ദേഹം
 തന്നെയാണ് നമുക്കു ഗതി എന്നിങ്ങനെയുള്ള നിശ്ചിതബുദ്ധി
 യാണു് അനന്യയോഗം. അപ്രകാരമുള്ള അനന്യയോഗംകൊ
 ണ്ടു്; മയി പ അവ്യഭിചാരിണീ ഭക്തിഃ—പരമേശ്വരനായിരി
 ക്കുന്ന എന്നിൽത്തന്നെ നിശ്ചലമായിരിക്കുന്ന ഭക്തി—ഭജനം.
 അങ്ങനെയുള്ള ഭജനവും ജ്ഞാനംതന്നെയാകുന്നു. വിവിക്ത
 ദേശസേവിത്വം—വിവിക്തദേശം രണ്ടുപ്രകാരത്തിലാവാം.
 ഒന്ന് സ്വഭാവേന വിവിക്തമായിട്ടുള്ള ദേശം. മറേതു്
 അപ്രകാരമാക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്—അശുചി മുതലായതില്ലാതെയും
 സ്വപ്നവ്യായാസഭിരഹിതമായുള്ള, വനം, നദികളിലുള്ള മണൽ
 ത്തിട്ടു്, ദേവാലയം മുതലായ പ്രദേശങ്ങളാണു് വിവിക്തദേ
 ശം. അങ്ങനെയുള്ള ദേശത്തു വാസംചെയ്യുന്നവൻ വിവിക്തദേ
 ശസേവി; അവന്റെ ഭാവം വിവിക്തദേശസേവിത്വം. വിവി
 ക്തമായ ദേശങ്ങളിലാണു് മനസ്സ് ശാന്തമായിരിക്കുക. അതി
 നാൽ പരമാർത്ഥധ്യാനം മുതലായതു് വിവിക്തദേശത്തു മാത്രമേ
 സാധ്യമാവുകയുള്ളൂ. അതു ഹേതുവായിട്ടു് വിവിക്തദേശസേ
 വിത്വം ജ്ഞാനം എന്നു പറയുന്നു. ജനസംസദി അരതിഃ—
 ജനസമൂഹത്തിൽ പ്രീതിയില്ലായ്മ. സാധാരണ പഠിപ്പില്ലാ
 ത്തവരായും വിനയമില്ലാത്തവരായുമിരിക്കുന്ന മൂഢജനങ്ങളുടെ
 സമൂഹമെന്നു് ഇവിടെ അർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അല്ലാതെ,
 വിനീതന്മാരായും വിദ്വാന്മാരായുമുള്ള സജ്ജനങ്ങളുടെ സമൂഹ
 മെന്നർത്ഥം ധരിക്കരുതു്. അവരായിട്ടുള്ള സംസർഗ്ഗം ജ്ഞാന
 ത്തിന്നു സഹായമാകുന്നു. പ്രാകൃതജനസംഘത്തിൽ പ്രീതിയി
 ല്ലായു് ജ്ഞാനസാധനമാകയാൽ അതു ജ്ഞാനംതന്നെയാകു
 ന്നു. അദ്ധ്യാത്മജ്ഞാനനിത്യത്വം—ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാ
 നത്തിൽ നിരന്തരമായ നിഷ്ഠ. തത്ത്വജ്ഞാനാർത്ഥദർശനം—
 ജ്ഞാനസാധനങ്ങളായ അമാനിതാദി ഭാവനകളുടെ പരിപാ
 കതനിമിത്തമാണു് തത്ത്വജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നതു്. തത്ത്വജ്ഞാ
 നത്തിന്റെ അർത്ഥം (പ്രയോജനം) മോക്ഷമാകുന്നു—ജനനമര

ണാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന സംസാരത്തിൽനിന്നുള്ള മോചനമാകുന്നു. തത്ത്വജ്ഞാനാത്മത്തെ ആലോചിക്കുന്നത് തത്ത്വജ്ഞാനാത്മഭംഗം. തത്ത്വജ്ഞാനത്തിന്റെ ഫലത്തെപ്പറ്റി ആലോചിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഏതെന്നാൽ തത്ത്വജ്ഞാനത്തിന്റെ പ്രയോജനം ഇന്നതാണ് എന്നറിഞ്ഞാൽ മാത്രമേ തത്ത്വജ്ഞാനസിദ്ധിക്കുള്ള സാധനങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുകയുള്ളൂ. 'അമാനിത്വം' മുതൽ 'തത്ത്വജ്ഞാനാത്മഭംഗം' വരെയുള്ളവയെ (ജ്ഞാനസാധനങ്ങളെ) ജ്ഞാനമെന്നുതന്നെ പറഞ്ഞു. എന്തെന്നാൽ അവയെക്കൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം ജ്ഞാനമാകുന്നു. അമാനിത്വാദികൾക്കു വിപരീതമായ മാനിത്വം, ഭംഭിത്വം, ഹിംസ, അക്ഷാന്തി, അനാർജ്ജവം മുതലായവ അജ്ഞാനമാകുന്നു. അവ സംസാരത്തിന്നു ഹേതുവാകയാൽ അവയെ (അപ്രകാരം) അറിഞ്ഞു ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

മേൽപറഞ്ഞ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു ഏതാണ് അറിയപ്പെടേണ്ടതായിട്ടുള്ളതു്—ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു—ജ്ഞേയം യത്തദിതി. ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പുറുപക്ഷം ജനിപ്പേക്കാം.—

അമാനിത്വം മുതലായവ യമനിയമങ്ങളാകുന്നു. അവയാൽ ജ്ഞേയമായ (അറിയപ്പെടേണ്ടതായ) വസ്തു അറിയപ്പെടുന്നതല്ല. അമാനിത്വം മുതലായവ ഒരു വസ്തുവിനെ അറിയുന്നതിന്നു സാധനങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നതു നാം ഒരു ദിക്കിലും കണ്ടിട്ടില്ല. ഏതൊരു വസ്തുവിനെ വിഷയീകരിച്ചിട്ടാണ് ഒരു ജ്ഞാനമിരിക്കുന്നത് ആ വസ്തുവിനെ അറിയുവാൻ ആ ജ്ഞാനംതന്നെയാകുന്നുവെന്നതു് നാം എല്ലാ സംഗതികളിലും കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. ഒരു വസ്തുവിന്റെ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു മറ്റൊരു വസ്തുവിനെ അറിയുവാൻ കഴിയുകയില്ലല്ലോ. ഘടജ്ഞാനംകൊണ്ടു അഗ്നിയെ അറിയുവാൻ പാടില്ല.

ഈ സംഗതിയിൽ അങ്ങനെ ഒരു ദോഷമില്ലെന്നു നാം സമാധാനം പറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ അമാനിത്വാദികൾ ജ്ഞാനത്തിന്നു ഹേതുക്കളാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, അവ ജ്ഞാനകാരണത്തിന്നു സഹായികളാകുന്നു. (അതിനാലാണ് അവ ജ്ഞാനംതന്നെ എന്നു പറഞ്ഞതു്.)

ജ്ഞേയം യത്തത് പ്രവക്ഷ്യാമി യത് ജ്ഞാതാമ്യത മഗ്നതേ
അനാദി മത് പരം ബ്രഹ്മ ന സത്തന്നാസദൃച്യതേ. 12

ജ്ഞേയം	അറിയപ്പെടേണ്ടതു്
യത്	ഏതോ
യത് ജ്ഞാതാ	യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞു്
അമ്യതം	മോക്ഷത്തെ
അഗ്നതേ	പ്രാപിക്കുന്നു
തത്	അതിനെ
പ്രവക്ഷ്യാമി	ഞാൻ പറയാം.
അനാദിമത്	ആദിയില്ലാത്തതായും
പരം	നിരതിശയമായുമിരിക്കുന്ന (നിർവ്വിശേഷരൂപമായുമിരിക്കുന്ന)
ബ്രഹ്മ	പരബ്രഹ്മമായ
തത്	അതു്
സത്	സത്താണെന്ന് (വിധിമുഖേന പ്രമാണത്തിന്നു വിഷയമാണെന്ന്)
ന ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുവാൻ പാടില്ല
അസത് ന	അസത്താണെന്നു (നിഷേധത്തിന്നു വിഷയമാണെന്ന്) പറയപ്പെടുവാനും പാടില്ല.

യാതൊന്നാണ് ജ്ഞേയമായിട്ടുള്ളതു്, യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞിട്ടാണ് (ജീവൻ) മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു്, അതിനെ ഞാൻ പറയാം. അതു് അനാദിയും നിരതിശയവുമായിരിക്കുന്ന പരബ്രഹ്മമാകുന്നു. അതിനെ സത്തെന്നും അസത്തെന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല. (എന്തെന്നാൽ അതു് ഒന്നിന്നും വിഷയമാകുന്നില്ല)

(ശം—ഭാ) ജ്ഞാതവ്യമായിട്ടുള്ളതിനെ യഥാർത്ഥമായി ഞാൻ നല്ലവണ്ണം പറഞ്ഞുതരാം.—പിന്നെ ഭഗവാൻ, അതിന്റെ ഫലമെന്താണെന്നറിയുന്നതിന്നു ശ്രോതാവിന്നാഗ്രഹം. ജനിക്കുന്നതിനായി, അതിന്റെ ഫലത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നു--ജ്ഞാതവ്യമായിരിക്കുന്ന അതിനെ അറിഞ്ഞാൽ പിന്നെ (ഒരുവൻ)

മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു--പിന്നെ അവൻ മരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അതു്—പ്രകൃതത്തിൽ ജ്ഞേയമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന നിരതിശയമായ പരബ്രഹ്മം—ആദിയില്ലാത്തതാകുന്നു. ചിലർ 'അനാദിമത്', 'പരം' എന്ന പദങ്ങളെ 'അനാദി' 'മത്പരം' എന്നു പദച്ഛേദം ചെയ്യുന്നു. എന്നെന്താൽ 'അനാദി' എന്ന പദത്തിന്നുതന്നെ ബഹുവ്യക്തിസമാസംകൊണ്ടു് 'മതൃപ' പ്രത്യയത്തിന്റെ അർത്ഥം കിട്ടുമ്പോൾ പിന്നെ രണ്ടാമതും ഒരു 'മതൃപ' പ്രത്യയം ചേർക്കുന്നതു നിമിത്തമാണു്; അതിനാലാണു് അപ്രകാരം പദച്ഛേദം ചെയ്തതു് എന്നാണു് അവർ പറയുന്നതു്. അതുപ്രകാരം അവർ ആ പദങ്ങൾക്കു് ഇങ്ങനെ അർത്ഥവും പറയുന്നു--ഞാൻ യാതൊന്നിന്റെ വാസുദേവാഖ്യയായിരിക്കുന്ന പരാശക്തിയായിരിക്കുന്നുവോ അതു മത്പരം. അനാദി മത്പരം ബ്രഹ്മം--ഞാൻ യാതൊന്നിന്റെ വാസുദേവാഖ്യയായിരിക്കുന്ന പരാശക്തിയായിരിക്കുന്നുവോ അനാദിയായിരിക്കുന്ന ആ പരബ്രഹ്മം. (ബ്രഹ്മം അനാദിയാകുന്നു, ഞാൻ വാസുദേവനെന്നു പറയപ്പെടുന്ന അതിന്റെ പരാശക്തിയാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

ഇതിനെ നാം നിഷേധിക്കുന്നു. അങ്ങനെ ഒരർത്ഥം പറയാമെങ്കിൽ അപർപരയെന്ന പുനരക്തിഭോഷമില്ലാതെയേക്കാം. അതു ശമിതമെന്നു പക്ഷേ, അങ്ങനെ ഒരർത്ഥം ഇവിടെ കല്പിക്കുവാൻ പാടില്ല. എന്നെന്താൽ 'ന സത്തന്നാസദൃച്യതേ = അതു സത്തെന്നും അസത്തെന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല' എന്നിങ്ങനെ സർവ്വവിശേഷങ്ങളേയും തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ടാണു് ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തെ മനസ്സിലാക്കുവാൻ (ഭേദവാൻ) ഉദ്ദേശിക്കുന്നതു്. ആദ്യംതന്നെ ബ്രഹ്മം ഇന്നിന്ന ശക്തി വിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു് പിന്നെ (അതു്) സകല വിശേഷരഹിതമാണു് എന്നു പറയുന്നതു് അന്യോന്യവിരുദ്ധമാകുന്നു. അതിനാൽ ഇവിടെ 'മതൃപ' പ്രത്യയം ശ്ലോകപുരണത്തിന്നു മാത്രമാണെന്നു ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

'അമൃതത്വഫലത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ജ്ഞേയചസ്സുവിനെപ്പറ്റി ഞാൻ പറയാം' എന്നിങ്ങനെ പറഞ്ഞു തത് ജ്ഞാനത്തിൽ ശ്രോതാവിനു് അഭിരുചി ജനിപ്പിച്ചു് അതിൽ (അവനെ) ശ്രദ്ധയുള്ളവനാക്കിത്തീർത്തു ഭേദവാൻ ഇപ്രകാരം പറയു

നം.—അതു സത്താണെന്നും അസത്താണെന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല

പൂർവ്വപക്ഷം:—‘ജ്ഞാതവ്യമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെ പറ്റി ഞാൻ പറയുവാൻ പോകുന്നു എന്ന ഭഗവാൻ ഉച്ചത്തിൽ ഘോഷിച്ചിട്ടു് അതു് ഉള്ളതു് (സത്ത്) എന്നും, ഇല്ലാത്തതു് (അസത്ത്) എന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല എന്നു മാത്രം പറഞ്ഞതു ശരിയായില്ല.

സമാധാനം:—ഈ വാദം ശരിയായില്ല, ഭഗവാൻ പറഞ്ഞതു വളരെ അനുരൂപമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെയെന്നു പറയാം. ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം വാക്കിനു ഗോചരമല്ലായ്കയാൽ, സകല ഉപനിഷത്തുകളിലും ‘നേതി നേതി=ഇങ്ങനെയല്ല ഇങ്ങനെയല്ല’ (ബൃ. ഉ. 2. 3. 6), ‘അസ്ഥൂല മനൺ=സ്ഥൂലമല്ല സൂക്ഷ്മമല്ല’ (ബൃ. ഉ. 3. 8. 8.) എന്നിങ്ങനെ സർവ്വവിശേഷത്തേയും പ്രതിഷേധിച്ചിട്ടുതന്നെയാണു്—അതു് ഇതല്ല എന്നു വിവരിച്ചിട്ടാണു്—അതു് (ബ്രഹ്മസ്വരൂപം) നിർദ്ദേശിക്കപ്പെടുന്നതു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—‘ഉണ്ടു്’ (അസ്തി) എന്നു് ഏതു വസ്തുവിനെ പറയാമോ അതേഉള്ളു. ജ്ഞേയവസ്തുവിനെ ‘ഉണ്ടു്’ എന്നു പറയുവാൻ പാടില്ലായെങ്കിൽ അതില്ലാത്തതാകുന്നു. ജ്ഞാതവ്യമായിരിക്കുന്ന വസ്തു ‘ഉണ്ടു്’ എന്നു പറയുവാൻ പാടില്ല എന്നതു വിരുദ്ധമാകുന്നു.

സമാധാനം:—‘ഇല്ല’ [നാസ്തി] എന്ന ജ്ഞാനത്തിനും വിഷയമല്ലാത്തതിനാൽ അതു് (ബ്രഹ്മം) ‘ഇല്ല’ എന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—സകല ജ്ഞാനവും ‘ഉണ്ടു്’ (അസ്തി) അല്ലെങ്കിൽ ‘ഇല്ല’ (നാസ്തി) എന്ന (ഏതെങ്കിലും ഒരു) ബുദ്ധിയാൽ അനുഗതമായിട്ടാണിരിക്കുന്നതു്. അങ്ങനെയിരിക്കെ ജ്ഞേയവും, ഒന്നുകിൽ ഉണ്ടു്, അല്ലെങ്കിൽ ‘ഇല്ല’ എന്ന (ഏതെങ്കിലും) ബുദ്ധി അനുഗമിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമായിവേിക്കണം.

സമാധാനം:—അതാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയമല്ലായ്കയാൽ മേല്പറഞ്ഞ രണ്ടു ജാതി

(‘ഉണ്ട്’ എന്നോ ‘ഇല്ല’ എന്നോ ആയ) ബുദ്ധി അനുഗമിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമാകുന്നില്ല. ഘടാദിയെപ്പോലെ ഇന്ദ്രിയഗോചരമായിരിക്കുന്ന ഒരു വസ്തു ‘ഉണ്ട്’ എന്നോ ‘ഇല്ല’ എന്നോ ഉള്ള ബുദ്ധി അനുഗമിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമാകുന്നതാണ്. എന്നാൽ—ഈ ജ്ഞേയവസ്തു (ബ്രഹ്മം) ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ലാത്തതിനാലും, ‘ശബ്ദം’ എന്ന ഒരു പ്രമാണംകൊണ്ടുമാത്രം പ്രാപ്യമാകയാലും, ഘടാദിയെപ്പോലെ (അതു്) ഉണ്ട് എന്നും ഇല്ല എന്നുമുള്ള ബുദ്ധി അനുഗമിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമായി ഭവിക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടാണ് അതു് ഉണ്ട് എന്നും ഇല്ല എന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല എന്നു പറയുന്നതു്.

ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെ ഉണ്ട് എന്നും, ഇല്ല എന്നും പറയുവാൻ പാടില്ല എന്നു പറഞ്ഞതു വിരുദ്ധമാകുന്നുവെന്ന് പൂർവ്വപക്ഷക്കാരൻ പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്നാൽ വാസ്തവത്തിൽ അതു വിരുദ്ധമല്ല. എന്തെന്നാൽ അതിന്നു പ്രമാണമായി—‘അന്യദേവ തദ്വിദിതാദമോ അവിദിതാദധി=അതു് അറിയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിൽനിന്നു ന്യമാകുന്നു. അറിയപ്പെടാത്തതിൽനിന്നു മേലേയുമാകുന്നു എന്നു ശ്രുതിവാക്യമുണ്ട്’.

പൂർവ്വപക്ഷം:—പ്രമാണമായി എടുത്തുകാണിച്ച ശ്രുതിതന്നെ വിരുദ്ധമാകുന്നു. യജ്ഞത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു ശാല (പണിചെയ്യാൻ) ആരംഭിക്കുമ്പോൾ ‘കോ ഹി തദ്ദേവ യദ്യദുഷ്മി=ലോകേസ്തി വാ ന വാ=പരലോകത്തിൽ (വല്ല ഗുണവും) ഉണ്ട് എന്നതു് ആർക്കറിയാം’ (തൈത്തിരീയസം. ഹിത 6. 1. 1) എന്നശ്രുതി എപ്രകാരം വിരുദ്ധമായിരിക്കുന്നുവോ അതുപോലെയാണ് ഈ സംഗതിയും.

സമാധാനം:—ഇതങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ‘അതു്’ അറിയപ്പെട്ടതിൽ നിന്നു വേറെയാകുന്നു, അറിയപ്പെടാത്തതിൽ നിന്നു മേലേയുമാകുന്നു എന്ന ശ്രുതിവാക്യത്തിന്റെ മുഖ്യപ്രയോജനം അവശ്യം അറിയപ്പെടേണ്ടതായ വസ്തുവിനെ (അർത്ഥത്തെ) പ്രതിപാദിക്കുകയാകുന്നു. എന്നാൽ ‘യദ്യദുഷ്മിൻ’ എന്ന ശ്രുതി ഒരു വിധിശേഷം മാത്രമായാൽ അതിന്റെ താത്പര്യം ഗ്രഹിക്കേണമെങ്കിൽ ആ വിധി (മുഴുവൻ) ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

‘സത്’, ‘അസത്’ മുതലായ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ബ്രഹ്മത്തെ പറയുവാൻ (മനസ്സിലാക്കുവാൻ) കഴിയുകയില്ല എന്നതു യുക്തിക്കു യോജിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ എല്ലാ പദങ്ങളും (ശബ്ദങ്ങളും) ഓരോപദാർത്ഥത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതിന്നാകുന്നു. ഒരു പദത്തെ(ശബ്ദത്തെ) ഒരുവൻ കേൾക്കുമ്പോൾ അതു ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്ന പദാർത്ഥം, ജാതി, ക്രിയ, ഗുണം, സംബന്ധം എന്നിവയിൽ ഏതിനൊക്കെയും സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നും അവൻ ധരിക്കുന്നു. ഇതിന്നുദാഹരണം—പശു, കർമ്മ എന്ന ശബ്ദങ്ങൾ ജാതിയെ കാണിക്കുന്നു. പാപകൻ, ഗുരു എന്ന ശബ്ദങ്ങൾ ക്രിയയെ കാണിക്കുന്നു. കറുപ്പു, വെളുപ്പു എന്നിവ ഗുണത്തെ കാണിക്കുന്നു. പശുവു മൃഗമല്ല, ധനവാൻ എന്ന ശബ്ദങ്ങൾ കൈവശമെന്ന സംബന്ധത്തെ കാണിക്കുന്നു. എന്നാൽ ബ്രഹ്മം ജാതിയോടുകൂടിയതല്ല. അതിനാൽ ‘സത്’ മുതലായ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു അതു വാച്യമല്ല. ബ്രഹ്മം ഇന്ന ഗുണത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കുവാനും പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ അതു നിർഗുണമാകുന്നു. ഒരു ക്രിയയെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു ബ്രഹ്മം വാച്യമല്ല. എന്തെന്നാൽ അതു നിഷ്ക്രിയമാകുന്നു. ശ്രുതിഇങ്ങനെ പറയുന്നു—‘നിഷ്കളം നിഷ്ക്രിയം ശാന്തം.’ (ശ്ലോ. ഉ. 6. 19). ബ്രഹ്മം ഏകമായും അദ്വയമായും അവിഷയമായും ആത്മാവായുചിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു മറ്റൊന്നിനോടു സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ ഏതൊരു ശബ്ദംകൊണ്ടും ബ്രഹ്മം വാച്യമല്ല എന്നതു യുക്തംതന്നെ. ‘യതോ വാചോ നിവർത്തന്തേ—യാതൊന്നിൽ (ബ്രഹ്മത്തിൽ) നിന്നു സകല വാക്കുകളും നിവർത്തിക്കുന്നു’ (തൈ. ഉ. 2. 4. 1) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്രുതിവാക്യങ്ങളും ഇതിനെത്തന്നെ സാധിക്കുന്നു.

ജ്ഞേയവസ്തു ‘സത്’ എന്ന ശബ്ദത്തിന്നു വിഷയമല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ അതു ‘അസത്’ ആണെന്നു ശങ്കിച്ചേക്കാം. ഈ ശങ്കയെ പരിഹരിക്കുന്നതിനായി ഭഗവാൻ, ജ്ഞേയവസ്തുവിന്നുസർവ്വപ്രാണികളുടെയും ഇന്ദ്രിയങ്ങളാകുന്ന ഉപാധി ദ്വാരേണ അസ്തിത്വത്തെ (ഉണ്ടു് എന്ന അവസ്ഥയെ) പ്രതിപാദിക്കുന്നു:

സർവ്വതഃപാണിപാദം തത് സർവ്വതോക്ഷിശിരോമുഖം.
സർവ്വതഃശ്രൂതിമല്ലോകേ സർവ്വമാവൃത്യ തിഷ്ഠതി. 13

തത്	അത് (ആ ബ്രഹ്മം)
സർവ്വതഃപാണിപാദം	എല്ലാദിക്കിലും കൈകളോടും കാലുകളോടും കൂടിയത്
സർവ്വതോക്ഷിശിരോമുഖം	എല്ലാ ദിക്കിലും കണ്ണുകളോടും തലകളോടും മുഖങ്ങളോടും കൂടിയത്
സർവ്വതഃശ്രൂതിമത്	എല്ലാ ദിക്കിലും ചെവികളോടും കൂടിയത്
ലോകേ	ലോകത്തിൽ
സർവ്വം	എല്ലാറ്റിനെയും
ആവൃത്യ	വ്യാപിച്ചു
തിഷ്ഠതി	ഇരിക്കുന്നു.

അത് (ആ ബ്രഹ്മം) സകല ദിക്കിലും, കൈകളോടും കാലുകളോടും കണ്ണുകളോടും തലകളോടും മുഖങ്ങളോടും ചെവികളോടും കൂടിയതായിരിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ എല്ലാ ദിക്കിലും വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

(ശം—ഭാ) ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന അത് (ബ്രഹ്മം) എല്ലാ ദിക്കിലും കൈകളോടും കാലുകളോടും കൂടിയിരിക്കുന്നു. സർവ്വപ്രാണികളുടേയും ഇന്ദ്രിയങ്ങളാകുന്ന ഉപാധികളെക്കൊണ്ടാണ് ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെ അസ്തിത്വത്തെ കാണിക്കുന്നത്. ക്ഷേത്രം എന്ന ഉപാധികൊണ്ടാണ് ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ആ ക്ഷേത്രം, പാദം, പാണി, മുതലായവയെക്കൊണ്ട് അനേകധാ മിന്നമായിരിക്കുന്നു. ക്ഷേത്രജ്ഞൻ ക്ഷേത്രോപാധിഭേദംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള വിശേഷം മിഥ്യയാകുന്നു. അതിനാൽ ജ്ഞേയവസ്തുവിനെ സർവ്വവിശേഷരഹിതമായി അറിയുന്നതിനുവേണ്ടിയാണ് 'ന സത്തന്നാസദൃശ്യതേ' എന്നു പറഞ്ഞത്. ഉപാധികൃതവും അതിനാൽ മിഥ്യാരൂപവുമാണെങ്കിലും, ജ്ഞേയവസ്തുവിന്റെ അസ്തിത്വത്തെ കാണിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി (ജ്ഞേയവസ്തു ഉണ്ട് എന്നു കാണിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി) ജ്ഞേയധർമ്മപോലെ കല്പിച്ചു 'സർവ്വതഃ പാണിപാദം തത് സർവ്വതോക്ഷിശിരോമുഖം' എന്നിങ്ങനെ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇതിനെപ്പറ്റി വൃദ്ധന്മാരായവർ

[പരമ്പരയായി ആത്മാപദേശത്തെ ഗ്രഹിച്ചിട്ടുള്ളവർക്ക്] പറയുവാനുള്ളത് ഇപ്രകാരമാകുന്നു—‘നിഷ്പാഞ്ചമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെ വർണ്ണിക്കുന്നത് അധ്യാരോപാപവാദങ്ങളെക്കൊണ്ടാകുന്നു.’ സകല ദിക്കിലും സകല ദേഹങ്ങളുടേയും അവയവങ്ങളായി അറിയപ്പെടുന്ന പാണ്ഡിപദാദികൾ ജ്ഞേയശക്തിയുടെ സൽഭാവംകൊണ്ടാണു ചേർക്കുന്നതും. അതിനാൽ അവ ജ്ഞേയവസ്തുവിന്റെ സൽഭാവത്തെ കാണിക്കുന്നതിനാണ് അടയാളങ്ങളായിവേർക്കുന്നു. അപ്പോൾ അവ ജ്ഞേയവസ്തുവിന്റെ (ധർമ്മങ്ങൾ) ആണെന്ന് ഉപചാരമായി മാത്രം പറയപ്പെടുന്നു. ഇപ്രകാരംതന്നെയാണ് ശേഷമുള്ള ഭാഗവും വ്യാഖ്യാനിക്കേണ്ടത്. ബ്രഹ്മം ഈ ലോകത്തിൽ—സർവ്വപ്രാണിസമൂഹത്തിൽ—സകലത്തേയും വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടു സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

ഉപാധിഭൂതങ്ങളായിരിക്കുന്ന പാണ്ഡിപദാദി ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ പരമാർത്ഥത്തിൽ ജ്ഞേയവസ്തുവിനുണ്ട് എന്നു ശങ്കിക്കേണ്ട. അവ ജ്ഞേയവസ്തുവിൽ അധ്യാരോപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുക മാത്രമാകുന്നു. ഈ അർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നതിനാണ് ഈ ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നത്:

സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസം സർവ്വേന്ദ്രിയവിവർജ്ജിതം.

അസക്തം സർവ്വഭുജൈവ നിർഗുണം ഗുണഭോക്തൃ ച. 14

(തത് ജ്ഞേയം) ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന അത്
(ബ്രഹ്മം)

സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസം സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടെ രൂപാഭ്യാകാരമായ വൃത്തികളിൽ തന്തരാകാരമായി വിളങ്ങുന്നതായും (അല്ലെങ്കിൽ, സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും തന്തദവിഷയങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതായും)

സർവ്വേന്ദ്രിയവിവർജ്ജിതം സർവ്വേന്ദ്രിയരഹിതമായും
അസക്തം സംഗതന്യമായും (ഒന്നിലും ചേരാതെയും)

(തഥാ അപി) എങ്കിലും

സർവ്വത്വം ച ഏവ	സർവ്വത്തിന്നും ആധാരഭൂതമായും
നിർഗുണം	സുതപാദിഗുണരഹിതമായും
ഗുണഭോക്തൃ ച	സുതപാദിഗുണങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നതായും ഇരിക്കുന്നു.

ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ആ ബ്രഹ്മം സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടേയും രൂപാഭ്യാകാരമായ (വിഷയാകാരമായ) വൃത്തികളിൽ തത്തദാകാരമായി വിളങ്ങുകയും (അല്ലെങ്കിൽ) സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും തത്തദ്വിഷയങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതായും, (എങ്കിലും) സർവ്വേന്ദ്രിയരഹിതമായും, ഒന്നിലും പറ്റാത്തതായും, (എങ്കിലും) സകലത്തിന്നുമാധാരഭൂതമായും, സുതപാദിഗുണരഹിതമായും, (എങ്കിലും) സുതപാദിഗുണങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നതായും ഇരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസം — സർവ്വേന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അഞ്ചു കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ, അഞ്ചു ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങൾ, ബുദ്ധി, മനസ്സ് എന്നിവയെല്ലാമുൾപ്പെടുന്നു. ബുദ്ധിയും മനസ്സും ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിന്റെ ഉപാധികൾതന്നെയാകയാൽ (അവയും) സർവ്വേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നതന്നെയല്ല ശ്രോത്രം മുതലായവ ഉപാധികളായതന്നെ അന്തഃകരണോപാധിഭാവമേയുണ്ടാകുന്നു. അതിനാൽ അന്തഃകരണബഹിഷ്ഠർണോപാധിഭൂതങ്ങളായ അധ്യവസായം (നിശ്ചയം) സങ്കല്പം ശ്രവണം വചനം എന്നിങ്ങനെയുള്ള സകല ഇന്ദ്രിയഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ബ്രഹ്മം പ്രകാശിക്കുന്നുവെന്നതുകൊണ്ട് അതു സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസമാകുന്നു. എന്നുവെച്ചാൽ, സർവ്വേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വ്യാപാരങ്ങൾ കൊണ്ട് അതു വ്യാപരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നുവെന്നർത്ഥം. ശ്രുതി ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—‘ധ്യായതീവ ലേലായതീവ=അതു ധ്യാനിക്കുന്നപോലെയായിരിക്കുന്നു. അതു ചലിക്കുന്നപോലെയായിരിക്കുന്നു.’

എന്നാൽ പരമാർത്ഥമായി അതു വ്യാപരിക്കുന്നില്ല എന്നും എന്തിന്നു ഗ്രഹിക്കുന്നു? (പരമാർത്ഥമായി വ്യാപരിക്കുന്നുവെന്ന് എന്തുകൊണ്ട് അർത്ഥം ഗ്രഹിച്ചുകൂട?)

ഇതിന്നു സമാധാനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു—സർവ്വേന്ദ്രിയവിവർജ്ജിതം=അതു സകല ഇന്ദ്രിയരഹിതമായിരിക്കുന്നു അതി

നാൽ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വ്യാപാരം ചെയ്യുമ്പോൾ ജേതയുമായിരിക്കുന്ന ആ വസ്തുവും വ്യാപരിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ 'അപാണി പാദോ ജവനോ ഗ്രഹീതാ പശ്യത്യപക്ഷഃ സ ശ്രണോത്യകർണ്ണഃ—കൈകാലുകൾ കൂടാതെതന്നെ അതു വേഗത്തിൽ പോകുന്നു; കണ്ണു കൂടാതെ അതു കാണുന്നു; ചെവി കൂടാതെ അതു കേൾക്കുന്നു' (ശ്ലോ. ഉ. 3. 19) എന്നുള്ള മന്ത്രം ജേതയുമായിരിക്കുന്ന ആ വസ്തുവിന്നു് അതായതു് ഇന്ദ്രിയത്തിന്റെ ഉപാധി ഗുണത്തെ അനുസരിച്ചിരിക്കുന്നതുള്ള ശക്തിയുണ്ടു് എന്നുള്ള അർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നതിന്നു മാത്രമാകുന്നു, അല്ലാതെ സാക്ഷാലായിട്ടുതന്നെ അതിന്നു ശീഘ്രഗതി മുതലായ ക്രിയയുണ്ടു് എന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിയല്ല. 'അന്ധോ മണി മവിന്ദൽ—കുരുടൻ രത്നത്തെ കണ്ടു' (തൈ. അ. 1. 11) എന്ന മന്ത്രത്തിന്റെ അർത്ഥംപോലെ മേല്പറഞ്ഞ മന്ത്രവും വ്യാഖ്യാനിക്കേണ്ടതാകുന്നു. സർവ്വേന്ദ്രിയരഹിതമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ആ ജേതയവസ്തു അസക്തവുമായിരിക്കുന്നു—യാതൊന്നിന്നോടും ചേരാതെയിരിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിലും അതു സർവ്വഭൂതമാകുന്നു, എല്ലാറ്റിനേയും ഭരിക്കുന്നു. എല്ലാം സത്തിനെ ആശ്രയിച്ചുണ്ടല്ലോ ഇരിക്കുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ എല്ലാ ദിക്കിലും 'സത്' എന്ന ബുദ്ധി പിൻതുടന്നുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നു. മൃഗഗുഹ്വജിക മുതലായ തുകുടി ഓരോന്നും കൂടാതെയിരിക്കുന്നില്ല. അതിനാലാകുന്നു അതു് എല്ലാറ്റിനേയും ഭരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു്. ജേതയവസ്തുവിന്റെ (ബ്രഹ്മത്തിന്റെ) 'സത്'ഭാവമറിയുന്നതിന്നു മറ്റൊരു മാർഗ്ഗമുണ്ടു്. ആ ജേതയവസ്തു നിർഗുണമായിരിക്കുന്നു—സത്ത്വരജസ്സമോഗുണവർജ്ജിതമായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും അതു ഗുണഭാഷാപരമാകുന്നു—ശബ്ദസ്पर्ശാദിവിഷയലോഭേണ സുഖദുഃഖമോഹാകാരമായി പരിണമിക്കുന്ന ത്രിഗുണങ്ങളെ ആ ജേതയവസ്തു ഗ്രഹിക്കുകയും അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്നർത്ഥം.

അതിന്നും പുറമേ—

ബഹിരന്തശ്ച ഭൂതാനാമപരം പരത്വേ ച

സുക്ഷുത്വാത്തദവീജേതയം ദൂരസ്ഥം ചാന്തികേ ച തത്. 15

അവിഭക്തം ച ഭൂതേഷു വിഭക്തമിവ ച സ്ഥിതം

ഭൂതഭർത്താ ച തത് ജേതയം ഗ്രസിഷ്ണ പ്രവേഷ്ണ ച 16

തത് ജ്ഞേയം	ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന അത് (ബ്രഹ്മം)
ഭൂതാനാം	സകല ചരാചരവസ്തുക്കളുടേയും
ബഹിഃ	പുറത്തും
അന്തഃ ച	അകത്തും (ഇരിക്കുന്നതായും)
അചരം	സ്ഥാവരമായും
ചരം ഏവ ച	ജംഗമമായും
(ഏവമപി)	അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിലും
സൂക്ഷ്മത്വം	രൂപം മുതലായവയില്ലാത്തതിനാൽ
തത് അവിജ്ഞേയം	അത് (ഇതാണ് അത് എന്നിങ്ങനെ സ്പഷ്ടമായി) അറിയപ്പെടാത്തതായും
തത് ഓരസം ച	അത് (അവിദ്യാന്മാർക്ക്) ഓരസം
അന്തികേ ച	യും (വിദ്യാന്മാർക്ക് പ്രത്യാഗാത്മത്വം ഹേതുവായിട്ട്) സമീപത്തിലിരിക്കുന്നതായും
ഭൂതേഷു	സ്ഥാവരജംഗമാത്മകമായിരിക്കുന്ന ഭൂതങ്ങളിൽ
(തത്) അവിഭക്തം ച	(കാരണാത്മനാ) അത് വിഭാഗിക്കപ്പെടാതേയും (അഭിന്നമായും)
വിഭക്തം ഇവ സ്ഥിതം ച	(കാര്യാത്മനാ) വിഭാഗിക്കപ്പെട്ട പോലെയിരിക്കുന്നതായും (ഭിന്നമെന്ന പോലെയിരിക്കുന്നതായും)
ഭൂതഭർത്തൃ ച	(സ്ഥിതികാലത്തിൽ) ഭൂതങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നതായും
ഗ്രസീഷ്ണ	(പ്രലയകാലത്തിൽ) സകലത്തേയും ഗ്രസിക്കുന്നതായും (വിഴങ്ങുന്നതായും)
പ്രവീഷ്ണ ച	(സൃഷ്ടികാലത്തിൽ) സകലത്തേയും ഉണ്ടാക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്നു.

ആ ജ്ഞേയവസ്തു സകല ചരാചരവസ്തുക്കളുടേയും അകത്തും പുറത്തുമിരിക്കുന്നതായും, സ്ഥാവരമായും, ജംഗമമായും, രൂപം മുതലായവയില്ലാത്തതിനാൽ അറിയപ്പെടാത്തതായും, അജ്ഞാനികൾക്കു ഓരസമായും, ജ്ഞാനികൾക്കു സമീപസ്ഥമായും, സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഭൂതങ്ങളിൽ കാരണാത്മനാവിഭാഗിക്കപ്പെടാതേയും, (ഏകിലും) കാര്യാത്മനാ

വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടപോലെയും, സ്ഥിതികാലത്തിൽ ഭൂതങ്ങളെ (പ്രാണികളെ) രക്ഷിക്കുന്നതായും, പ്രലയകാലത്തിൽ സകലത്തേയും ഗ്രസിക്കുന്നതായും, സൃഷ്ടികാലത്തിൽ എല്ലാറ്റിനേയും ഉണ്ടാക്കുന്നതായും ഇരിക്കുന്നു.

(ശം—ഭാ) ബഹിഃ=പുറമേ. തൊലിവരെയുള്ള ദേഹം അവിദ്യയാൽ ആത്മാവായി കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതിനെ അപേക്ഷിച്ച്, അതിനെത്തന്നെ അവധിയാക്കി, കല്പിച്ചിട്ടാണ് 'ബഹിഃ' (=പുറത്തു്) എന്നു പറയുന്നതു്. അപ്രകാരം തന്നെ പ്രത്യഗാത്മാവിനെ അപേക്ഷിച്ച്, ദേഹത്തെത്തന്നെ അവധിയാക്കി, 'അന്തഃ' (=അകത്തു്) എന്നു പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. 'അന്തർ ഭാഗത്തുഃ ബഹിർഭാഗത്തുഃ' എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് അതു മദ്ധ്യത്തിലില്ലെന്നു വരുന്നു. ഇതിനെ പരിഹരിപ്പാൻവേണ്ടി അതു ചരവും അചരവുമാണു് എന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നു—സ്പർശമാണു് എന്നു തോന്നിയ രജ്ജു എപ്രകാരമോ അതു പോലെ ചരമായതും അചരമായതും—ദേഹമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതും—എല്ലാം ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മം തന്നെയാകുന്നു.

ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പൂർവ്വപക്ഷം വന്നേക്കാം—വ്യവഹാരവിഷയമായ സകല ചരാചരങ്ങളും ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മമാണെങ്കിൽ പിന്നെ 'അതു് ഇതാണു്' എന്നു് എല്ലാവരും അതിനെ അറിയാത്തതു് എന്തുകൊണ്ടാകുന്നു?

സമാധാനം:—ശരിതന്നെയാണു്. അതു് എല്ലാറ്റിലും പ്രകാശിക്കുന്നു എങ്കിലും അതു് ആകാശംപോലെ സൂക്ഷ്മമാകുന്നു. (ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ഗോചരമല്ല എന്നതിനാൽ, സൂക്ഷ്മത്വം ഹേതുവായിട്ടു്, അതു് ആത്മരൂപമായി പ്രകാശിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും അവിദ്യാന്മാർക്കു് അതിനെ അറിയുവാൻ കഴിയുകയില്ല. എന്നാൽ വിദ്വാന്മാർ 'ആഞ്ഞെവേദം സർവ്വം=ഇതെല്ലാം ആത്മാവാകുന്നു, [ബൃ. ഉ. 2. 4. 6] 'ബ്രഹ്മൈവേദം സർവ്വം=ഇതെല്ലാം ബ്രഹ്മമാകുന്നു' (ബൃ. ഉ. 2. 5. 1) എന്നു പ്രമാണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് അതിനെ നല്ലവണ്ണം അറിയുന്നു. അറിയപ്പെടാതെയിരിക്കുമ്പോൾ അതു വളരെ ദൂരയാകുന്നു. എന്നെന്നാൽ കോടിസംവത്സരങ്ങൾക്കൊണ്ടും അവിദ്വാന്മാർക്കു്

അതിനെ പ്രാപിപ്പാൻ കഴിയുകയില്ല. വിദ്വാന്മാർക്കു് അതു വളരെ സമീപമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ അതു് അവരുടെ ആത്മാവുതന്നെയാകുന്നു. അവിഭക്തം=ആകാശംപോലെ അതു് എല്ലാ ദേഹത്തിലും വിഭാഗിക്കപ്പെടാതെ ഒന്നായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. ഭൂതേഷു വിഭക്തം ഇവ ച സ്ഥിതം=(ഏകിലും) അതു ദേഹങ്ങളിൽ മാത്രം പ്രകാശിക്കുന്നതിനാൽ സർവ്വപ്രാണികളിലും (ദേഹംപ്രതി) വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടപോലെയിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. തത് ജ്ഞേയം ഭൂതഭേദത്വം ച=ആ ജ്ഞേയവസ്തു സ്ഥിതികാലത്തിൽ പ്രാണികളെ ഭരിക്കുന്നു. ഗ്രന്ഥിഷ്ഠം=പ്രലയകാലത്തിൽ അതു സകലത്തേയും ഗ്രസിക്കുന്നു. പ്രഭവീഷ്ഠം=ഉത്പത്തികാലത്തിൽ അതു സകലത്തേയും ജനീപ്പിക്കുന്നു. രജ്ജു എപ്രകാരമാണു് മിഥ്യാകല്പിതമായ സർവ്വത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതു് അതുപോലെയാകുന്നു ബ്രഹ്മം പ്രപഞ്ചത്തെ സൃഷ്ടിക്കുന്നതു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ജ്ഞേയമായിരിക്കുന്ന ആ വസ്തു സർവ്വത്ര ഉണ്ടെങ്കിലും അതിനെ കാണാത്തതിനാൽ അതു തമസ്സാകുന്നു.

സമാധാനം:--അങ്ങനെ പറയുവാൻ പാടില്ല.

എന്നാൽ പിന്നെ അങ്ങനതാകുന്നു?—പറയുന്നു:

ജ്യോതിഷാമപി തജ്ജ്യോതിസ്തമസഃ പരമപൃതേ
ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ജ്ഞാനഗമ്യം ഹൃദി സർവ്വസ്യ വിഷ്ഠിതം. 17

തത് ആ ജ്ഞേയവസ്തു (പരബ്രഹ്മം)

ജ്യോതിഷാം അപി [സൂര്യാദി] പ്രകാശമുള്ള വസ്തുക്കൾക്കു കൂടി

ജ്യോതിഃ പ്രകാശകമായും

(അതഃ ഏവ) അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ

തമസഃ പരം അജ്ഞാനത്തിൽനിന്നു് (അല്ലെങ്കിൽ സൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയിൽനിന്നു്) അന്യമായും

ഉപൃതേ പറയപ്പെടുന്ന

ജ്ഞാനം (തത് ഏവ) (ബുദ്ധിവൃത്തിയിൽ പ്രകാശിക്കുന്ന) ജ്ഞാനവും (ജ്ഞാനസ്വരൂപമായതും) അതുതന്നെ

ജ്ഞേയം ജ്ഞാനത്തിന്നു് (രൂപാദികാരണ) വിഷയമായതും

ജ്ഞാനഗമ്യം	ജ്ഞാനംകൊണ്ട് (അമാനിതപാദി ലക്ഷണമായ മുൻപറയപ്പെട്ട ജ്ഞാനസാധനംകൊണ്ട്) പ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ടതും
(തത് ഏവ)	അതുതന്നെയാകുന്നു
തത്	ആ ജ്ഞേയവസ്തു
സർവ്വസ്യ	സകല പ്രാണികളുടേയും
ഹൃദി	ഹൃദയത്തിൽ
വിഷിതം	വിശേഷേണ (അപ്രച്യുതസ്വരൂപമായി, നിയന്താവായി) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

ആ ജ്ഞേയവസ്തു സൂക്ഷ്മപ്രകാശവസ്തുക്കൾക്കും കൂടി പ്രകാശകമായും, (അതിനാൽ) അജ്ഞാനത്തിൽനിന്ന് (അല്ലെങ്കിൽ, സൂക്ഷ്മപ്രകൃതിയിൽനിന്ന്) അന്യമായും പറയപ്പെടുന്നു. ജ്ഞാനസ്വരൂപമായതും, ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമായതും, ജ്ഞാനംകൊണ്ടുപ്രാപിക്കപ്പെടേണ്ട സ്ഥാനമായതും അതുതന്നെയാകുന്നു. ആ ജ്ഞേയവസ്തു സകല പ്രാണികളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ നിയന്താവായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ആ ജ്ഞേയവസ്തു ആദിപ്രകാശവസ്തുക്കൾക്കുംകൂടി പ്രകാശകമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ആത്മരൂപവസ്തുപ്രകാശത്താൽ പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടാണ് സൂര്യാദി ജ്യോതിസ്സുകൾ (പ്രകാശവസ്തുക്കൾ) പ്രകാശിക്കുന്നത്. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ശ്രുതിയും ഇപ്രകാരം പറയുന്നു:—

‘യേന സൂര്യസ്തപതി തേജസേദ്ധഃ—യാതൊരു തേജസ്സിനാൽ പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടാണ് സൂര്യൻ പ്രകാശിക്കുന്നത്’ (തൈ. ബ്രാ. 3. 12. 9).

‘തസ്യ ഭാസാ സർവ്വമിദം വിഭാതീ—അതിന്റെ പ്രകാശംകൊണ്ട് ഇതെല്ലാം പ്രകാശിക്കുന്നു’ (ശ്വേത. ഉ. 6. 14).

സമ്യക്തീയും അപ്രകാരംതന്നെ പറയുന്നു:—‘യദാദിത്യഗതം തേജഃ’ (ഭ. ഗീ. അ. 15, ശ്ലോ. 12).

അതു് (ജ്ഞേയവസ്തു) അജ്ഞാനത്താൽ സ്വർശിക്കപ്പെടാത്തതാകുന്നുവെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ജ്ഞാനാദിയെ പ്രാപിപ്പാൻ പ്രയാസമാണ് എന്നു കരുതി ബുദ്ധിക്ഷയത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അജ്ഞാനനെ ഉത്സാഹിപ്പിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഭഗവാൻ പറയുന്നു—ജ്ഞാനം=അമാനിത്വം മുതലായത്. ജ്ഞേയം=‘ജ്ഞേയം യത്തത് പ്രവക്ഷ്യാമി’ എന്നുമുതൽ (ഇതേവരെ) പറയപ്പെട്ടതുതന്നെ. ജ്ഞാനഗമ്യം=അറിയപ്പെടേണ്ടത്; (ജ്ഞേയം) തന്നെ അറിയപ്പെട്ടാൽ അതു ജ്ഞാനഫലമായി. അതിനാലാണ് ജ്ഞാനഗമ്യം എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. യാതൊന്നും അറിയപ്പെടുന്നതായിരിക്കുന്നുവോ അതു ജ്ഞേയമായി വേിക്കുന്നു. ഈ മൂന്നുകൂടവും—ജ്ഞാനവും, ജ്ഞേയവും, ജ്ഞാനഗമ്യവും—സകലപ്രാണികളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ (ബുദ്ധിയിൽ) വിശേഷമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ബുദ്ധിയിലാണ് ഇവ മൂന്നും സ്പഷ്ടമായി പ്രകാശിക്കുന്നത്.

ഇതേവരെ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ട അർത്ഥത്തെ ഉപസംഹരിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഈ ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നു:

ഇതി ക്ഷേത്രം തഥാ ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ചോക്തം സമാസതഃ
മതഃകൃത ഏതദപിജ്ഞായ മതഃഭാവായോപപദ്യതേ. 18

ഇതി ക്ഷേത്രം	ഇങ്ങനെ (ചോക്തം മുതൽ ധൃതിവരെയുള്ള) ക്ഷേത്രവും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
ജ്ഞാനം	(അമാനിത്വം മുതൽ തത്ത്വജ്ഞാനാർത്ഥഭർശനം എന്നതുവരെയുള്ള) ജ്ഞാനവും
ജ്ഞേയം ച	(‘അനാദികത് പരം ബ്രഹ്മ’ എന്നതുമുതൽ ‘ഹൃദി സർവ്വസ്യ വിഷിതം’ എന്നതുവരെയുള്ള) ജ്ഞേയവും
സമാസതഃ	സംക്ഷേപമായി
ഉക്തം	പറയപ്പെട്ട
മതഃകൃതഃ	(മുന്നദ്ധ്യായത്തിൽപ്പറഞ്ഞ ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ) എന്റെ ഭക്തൻ
ഏതത്	ഇതിനെ
വിജ്ഞായ	അറിഞ്ഞത്
മതഃഭാവായ	ബ്രഹ്മത്വത്തിന് (എന്റെ സ്വരൂപമാകുന്നതിന്)
ഉപപദ്യതേ	യോഗ്യനായി വേിക്കുന്നു.

ഇങ്ങനെ ക്ഷേത്രവും, അപ്രകാരംതന്നെ ജ്ഞാനവും, ജ്ഞേയവും സംക്ഷേപമായി പറയപ്പെട്ടു. എന്റെ ഭക്തനായവൻ ഇതിനെ അറിഞ്ഞു എന്റെ സ്വരൂപമാകുന്നതിനു (ബ്രഹ്മത്വത്തിനു) യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ക്ഷേത്രം = മഹാഭൂതം മുതൽ വൃതിവരെ മുൻപറയപ്പെട്ടത്. ജ്ഞാനം = 'ജ്ഞാനിത്വം' മുതൽ 'തത്ത്വജ്ഞാനാത്മദർശനം' എന്നതുവരെ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ജ്ഞേയം = 'ജ്ഞേയം യത്തത്' എന്നതുമുതൽ 'തമസഃ പരമപുത്രേ' എന്നതുവരെ പറയപ്പെട്ടത്. ഉക്തം സമാസതഃ = ഇവയെല്ലാം സംക്ഷേപമായി പറയപ്പെട്ടു. സകല വേദാത്മവും ഗീതാത്മവും ഇതിൽ ഒതുങ്ങിയിരിക്കുന്നുവെന്നാണ് ഭഗവാൻ ഉപദേശിക്കുന്നത്. (സകല വേദങ്ങളിൽ നിന്നും ഗീതാശ്വാസ്ഥിയിൽ നിന്നും ഗ്രഹിപ്പരേണമേ ഇത്രമാത്രമേയുള്ളവെന്നാണ് ഭഗവാൻ ആസകലം കൂടി ഉപദേശിക്കുന്നത്). ഈ സമ്യഗ്ദർശനത്തിനു് ആരാണ് അധികാരി? — ഭഗവാൻ പറയുന്നു — മതഭക്തഃ = ഈശ്വരനായും സർവ്വജ്ഞനായും പരമഗുരുവായും വാസുദേവനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ സർവ്വത്തിനുമായാവാൻ ദർശിക്കുകയും, കാണുന്നതും കേൾക്കുന്നതും സ്വീകരിക്കുന്നതും എല്ലാം ഭഗവാൻതന്നെയാണ് എന്നു ദൃഢമായി വിശ്വസിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവൻ എന്റെ ഭക്തൻ. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന എന്റെ ഭക്തൻ മുൻപറഞ്ഞ സമ്യഗ്ദർശനത്തെ സ്വീധിച്ചു മതഭാഗത്തിനായിക്കൊണ്ടു് — പരമാത്മഭാവത്തിനായിക്കൊണ്ടു് — യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു — അവൻ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ഏകാമദ്ധ്യായത്തിൽ ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എന്ന ലക്ഷ്യങ്ങളോടുകൂടി പകുതിയും അപരം എന്നും ഈശ്വരന്റെ രണ്ടു പ്രകൃതികൾ വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടു. ഇവ പ്രാണികളുടെ യോനിയായെന്നും പറഞ്ഞു (അ. 7, ശ്ലോ. 6). എന്നാൽ ക്ഷേത്രമെന്നും ക്ഷേത്രജ്ഞനെന്നുമുള്ള രണ്ടു പ്രകൃതികൾ ഇങ്ങനെയാണ് ഭൂതങ്ങളുടെ (പ്രാണികളുടെ) യോനിയായെന്നതു് എന്നു് ഇപ്പോൾ പറയുന്നു:

പ്രകൃതിഃ പുരുഷഃ പൈവ വിദ്യുനാദീ ഉഭാവപി
വികാരാംശു ഗുണാംശ്ചൈവ വിദ്ധി പ്രകൃതിസംഭവോൻ. 19

പ്രകൃതി.	പ്രകൃതിയേയും
പുരുഷം ച ഏവ	പുരുഷനേയും
ഉഭേ അപി	ഇവ രണ്ടിനേയും
അനാദി	അനാദികളെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
വികാരാൻ ച	ദേഹേന്ദ്രിയാദി വികാരങ്ങളേയും
ഗുണാൻ ച ഏവ	(ഗുണപരിണാമങ്ങളായ) സുഖദുഃഖ രോഹാദികളേയും
പ്രകൃതിസംഭവൻ	പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടായവയെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

പ്രകൃതിയും പുരുഷനും രണ്ടും അനാദികളാണെന്നറിഞ്ഞാലും. ദേഹേന്ദ്രിയാദി വികാരങ്ങളും സുഖദുഃഖരോഹാദികളും പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടായവയാണെന്നും അറിഞ്ഞാലും.

[ശം—ഭാ] പ്രകൃതിയും പുരുഷനും ഈശ്വരന്റെ രണ്ടുപ്രകൃതികളാകുന്നു. ഈ പ്രകൃതി പുരുഷന്മാർ രണ്ടും ആദിയില്ലാത്തവയാകുന്നുവെന്നറിയണം. ഈശ്വരൻ നിത്യനാകയാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രകൃതിയും നിത്യമായിരിക്കുന്നതു യുക്തംതന്നെ. ഈ രണ്ടു പ്രകൃതികളുള്ളതുകൊണ്ടാണ് ഈശ്വരനു് ഈശ്വരത്വം തന്നെ ഉള്ളതു്. ഇവമൂലമാണ് (ഇവയെക്കൊണ്ടാണ്) അദ്ദേഹം ജഗത്തിന്റെ ഉത്പത്തിസ്ഥിതിലയങ്ങൾക്കു ഹേതുവാ യിവേകുന്നതു്. ഈ രണ്ടു പ്രകൃതികളും അനാദിയായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഇവ സംസാരത്തിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു.

‘അനാദി’ എന്ന പദത്തെ ചിലർ ‘ന ആദി=അനാദി’ എന്നു തത്പുരുഷ സമാസമായിട്ടെടുക്കുന്നു. (പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ ആദിയില്ലാത്തവയല്ല എന്ന് ഇപ്പോൾ അർത്ഥമാകുന്നു.) ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതുകൊണ്ടാണ് ഈശ്വരനു ജഗത് കാരണത്വം സിദ്ധിക്കുന്നതു് എന്ന് അവർ വാദിക്കുന്നു, അതല്ലാതെ, പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ നിത്യമെന്നുവരികിൽ അവരാണ് ജഗത്തിനെ സൃഷ്ടിച്ചതെന്നും, ഈശ്വരന്നു തത്കർത്തൃത്വമില്ലെന്നും വരുമത്രെ.

ഈ വാദം തെറ്റാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ, പ്രകൃതിപുരുഷന്മാരുടെ ഉത്പത്തിക്കു മുൻപ് ഈശ്വരൻ, രൂപിപ്പാനായി യാതൊന്നുമില്ലാത്തതിനാൽ (=ഈശിത വ്യവഭാവം), ഈശ്വരത്വമില്ല എന്നു വരുന്നു. സംസാരത്തിന്നു് [ഈശ്വരനല്ലാതെ വേറെ കാരണവുമില്ലെങ്കിൽ മോക്ഷവുമില്ലെന്നാകും. അപ്പോൾ ശാസ്ത്രവും നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കും. എന്നുതന്നെയല്ല ബന്ധമോക്ഷങ്ങൾ രണ്ടുമില്ലെന്നുംകൂടി വരും. എന്നാൽ ഈശ്വരന്റെ പ്രകൃതികൾ നിത്യമാണ് എങ്കിൽ ഇവയെല്ലാം ഉപപന്നമായി ഭവിക്കുന്നതാണ്—ഏങ്ങനെ?—പറയുന്നു—വികാരാൻ ച=ബുദ്ധിമുതൽ ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾവരെയുള്ള ഇനി പറയുവാൻപോകുന്ന സകല വികാരങ്ങളേയും, ഗുണാൻ ച=സുഖദുഃഖമോഹപ്രത്യയാകാരമായി—സുഖം ദുഃഖം മോഹം എന്നിങ്ങനെ (അന്തഃകരണത്തിന്റെ) വിവിധ അവസ്ഥാഭേദമായി—പരിണമിച്ചിട്ടുള്ള സകല ഗുണങ്ങളേയും പ്രകൃതിസംഭവാൻ വിധി=ത്രിഗുണാത്മികയായും സകല വികാരങ്ങൾക്കും കാരണമായ ഈശ്വരശക്തിയായുമിരിക്കുന്ന മായയിൽനിന്നു രൂപിച്ചവയെന്നറിഞ്ഞാലും—അവയെല്ലാം പ്രകൃതിയുടെപരിണാമങ്ങളാണെന്നറിഞ്ഞാലും.

* പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ അനാദിയല്ലെങ്കിൽ ഈശ്വരനെന്ന വ്യവഹാരമേയില്ല. എന്തെന്നാൽ നിർഗുണബ്രഹ്മത്തിന്നു പ്രകൃതിപുരുഷന്മാരില്ലെങ്കിൽ (അവരുടെ ഉത്പത്തിക്കു മുൻപ് ഈശ്വരത്വമില്ല. പ്രകൃതിപുരുഷന്മാരോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന സ്ഥിതിയിൽ മാത്രമേ ഈശ്വരൻ എന്ന വ്യവഹാരമുള്ള എന്നുതന്നെയല്ല, പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ അനാദിയല്ല എന്നുപരികിൽ പുരുഷൻ അനാദിയായ കർമ്മബന്ധം എന്നതു വരുവാൻ പാടില്ല. മേലിലും ഈശ്വരൻ, പൂർവ്വകർമ്മ സംസ്കാരമായ കാരണംകൂടാതെ, ഒരു ജീവിയെ സുഖിയായും മറ്റൊരു ജീവിയെ ദുഃഖിയായും സൃഷ്ടിക്കുന്നപക്ഷം അദ്വൈതത്തിൽ പക്ഷപാതവും ഭയയില്ലായ്മയും കല്പിക്കേണ്ടിവരുന്നതിനാൽ ബന്ധമേയില്ലെന്നു പറയേണ്ടിവരും. ബന്ധമില്ലെങ്കിൽ മോക്ഷമില്ല. മോക്ഷമില്ലെങ്കിൽ തത് പ്രതിപാദകമായ ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമാകും. എന്നാൽ പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ അനാദിയാണെന്നു സ്വീകരിക്കുന്നപക്ഷം ഈ വൈഷമ്യം യാതൊന്നുമില്ല. അതി

നാൽ പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ അനാദിയാണ് എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിതന്നെ.

എന്നാൽ പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടാവിച്ചിട്ടുള്ള വികാരങ്ങളും ഗുണങ്ങളും എന്തുകൊണ്ട്?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

കാര്യകരണകർത്തൃത്വേ ഹേതുഃ പ്രകൃതിരൂപ്യതേ
പുരുഷഃ സുഖദുഃഖാനാം ഭോക്തൃത്വേ ഹേതുരൂപ്യതേ. 20

കാര്യകരണകർത്തൃത്വേ (ദേഹേന്ദ്രിയാദികാരകമായി പരിണമിപ്പിക്കുന്നതിൽ) ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ സൃഷ്ടിക്കുന്ന സംഗതിയിൽ മായ

പ്രകൃതിഃ

കാരണം ആണെന്നു്

ഹേതു

(കപിലാദികളാൽ) പറയപ്പെടുന്ന

ഉപ്യതേ

പുരുഷഃ (തു)

എന്നാൽ ജീവൻ

സുഖദുഃഖാനാം

സുഖദുഃഖങ്ങളുടെ

ഭോക്തൃത്വേ

അനുഭവവിഷയത്തിൽ

ഹേതുഃ

കാരണം ആണെന്നു്

ഉപ്യതേ

പറയപ്പെടുന്നു.

ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ സൃഷ്ടിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ മായ കാരണമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. സുഖദുഃഖങ്ങളുടെ അനുഭവവിഷയത്തിൽ ജീവനാണ് കാരണമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം—ഭാ] കാര്യകരണകർത്തൃത്വേ—കാര്യം = ശരീരം; കരണങ്ങൾ = ശരീരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന പതിമൂന്നു കൂട്ടം (= ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങൾ അഞ്ചു്, കർമ്മേന്ദ്രിയങ്ങൾ അഞ്ചു്, മനസ്സ്, ബുദ്ധി, അഹംകാരം). ദേഹത്തെ നിർമ്മിക്കുന്നതായ അഞ്ചു ഭൂതങ്ങളും, അഞ്ചു വിഷയങ്ങളും, എന്നല്ല പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന മുൻപറയപ്പെട്ട സകല വികാരങ്ങളും, കൂടിയതാണ് കാര്യം എന്നു ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. പ്രകൃതിസംഭവങ്ങളായ സുഖം, ദുഃഖം, മോഹം എന്നു ഗുണങ്ങൾ ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കുന്നതിനാൽ അവയെ കാരണമായി ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അപ്രകാരമുള്ള കാര്യകരണങ്ങളെ ഉത്പാദിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള ഹേതു പ്രകൃതിയാണെന്നു പറ

* 'കാര്യകരണ' എന്നു പാഠാന്തരം.

യപ്പെടുന്നു. ഇങ്ങനെ ദേഹന്ദ്രിയങ്ങളെ (കാര്യകരണങ്ങളെ) ഉത്പാദിപ്പിക്കുകനിമിത്തം പ്രകൃതി സംസാരത്തിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു. 'കാര്യകാരണകർത്തൃത്വേ' എന്നു പരാന്തരമുണ്ടു്. അപ്പോൾ 'കാരണ' പദത്തിന്നു ഹേതുവെന്നർത്ഥം. യാതൊന്നാണു് മറ്റൊന്നിന്റെ വിപരിണാമവേദനയായിട്ടുള്ള മാറ്റമായി ഭവിക്കുന്നതു് അതു് അതിന്റെ കാര്യം, അല്ലെങ്കിൽ വികാരം, ആകുന്നു. വികാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന വികാരി (അതിന്റെ) കാരണവുമാകുന്നു. ഇങ്ങനെ വികാരികളായ കാര്യകാരണങ്ങളുടെ ഉത്പത്തിക്കു ഹേതു പ്രകൃതി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, (ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ പത്തു്, വിഷയങ്ങൾ അഞ്ചു്, മനസ്സ് എന്നിങ്ങനെയുള്ള) പതിനാറു വികാരങ്ങൾ കാര്യം. പ്രകൃതിവികൃതികൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്ന (മഹത്തത്വം, അഹംകാരം, അഞ്ചു ഭൂതന്മാത്രകൾ എന്നു) ഏഴു്കൂടും കാരണം. ഇവയാണു് കാര്യകാരണങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നതു്. ഇപ്രകാരമുള്ള 'കാര്യകാരണങ്ങളുടെ ഉത്പത്തിക്കു ഹേതു പ്രകൃതി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇതിപുരുഷൻ എങ്ങനെയെന്നു സംസാരത്തിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നതെന്നു പറയുന്നു—പുരുഷൻ, ജീവൻ, ക്ഷേത്രജ്ഞൻ, ഭോക്താവു് എന്നിവയെല്ലാം പര്യായശബ്ദങ്ങളാകുന്നു. സുഖദുഃഖാദിഭോഗ്യവിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതിന്നു ഹേതു പുരുഷനാണു് എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ, കാര്യകരണങ്ങളെ ഉത്പാദിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടും സുഖദുഃഖങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതുകൊണ്ടും എങ്ങനെയെന്നു് (അവർ) സംസാരത്തിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നതു്? പറയുന്നു—പ്രകൃതി, കാര്യം, കരണം (=ദേഹം ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ വിഷയങ്ങൾ) സുഖം ദുഃഖം എന്നീ രൂപമായിട്ടു ഹേതുഫലമായി (കാരണവും തത്കാര്യവുമായി) പരിണമിക്കാതെയും, ചൈതന്യരൂപനായിരിക്കുന്ന പുരുഷൻ (പ്രകൃതിയുടെ ആവക പരിണാമങ്ങളെ) അനുഭവിക്കാതെയും ഇരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ, പിന്നെ സംസാരം എവിടെയാണു്? എന്നാൽ കാര്യകരണ(സുഖദുഃഖ)രൂപമായും ഹേതുഫലമായും പരിണമിച്ചിരിക്കുന്നതും, ഭോഗ്യമായതുമായ പ്രകൃതിയോടുകൂടി അതിന്റെ വിപരീതമായും ഭോക്താവായുമിരിക്കുന്ന പുരുഷനു് അവിദ്യാരൂപമായ സംബന്ധം എപ്പോഴാണുണ്ടാകുന്നതു് അപ്പോൾ സംസാരമുണ്ടാകുന്നതാണു്. അതിനാൽ പ്രകൃതിപുരുഷന്മാർ കാര്യ

കരണകർത്തൃത്വേനയും സുഖഭുവഭോക്തൃത്വേനയും സംസാരത്തിന്നു കാരണമാകുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ. (പ്രകൃതി കാര്യകരണങ്ങളെ ഉത്പാദിപ്പിക്കുന്നതായും, പുരുഷൻ സുഖഭുവങ്ങളുടെ ഭോക്താവായുമിരിക്കുന്നു. അവരുടെ സംയോഗത്തിലാണു സംസാരം) എന്നാൽ സംസാരമെന്നതു് എന്താകുന്നു?—

സുഖഭുവങ്ങളെ അനുഭവിക്കുക എന്ന അവസ്ഥതന്നെ സംസാരം. സുഖഭുവങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നവനാകയാൽ പുരുഷൻ സംസാരിയായി ഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

സുഖഭുവങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതിനാൽ പുരുഷൻ സംസാരിയാണു് എന്നു പറഞ്ഞു. എന്നാൽ അതു് (സുഖഭുവങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതു്) എന്തുകൊണ്ടാണു്? ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

പുരുഷഃ പ്രകൃതിസ്ഥോ ഹി ഭൂഃകേത പ്രകൃതിജാൻ ഗുണാൻ കാരണം ഗുണസംഗോസ്യ സദസദ്യോനിജന്മസു. 21

പുരുഷഃ	ജീവാത്മാ
പ്രകൃതിസ്ഥഃ ഹി	പ്രകൃതികാര്യമായ ദേഹത്തിൽ (താദാത്മ്യേന) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നതു് ഹേതുവായിട്ടു്
പ്രകൃതിജാൻ	(പ്രകൃതികാര്യമായ) ദേഹത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന
ഗുണാൻ	സുഖഭുവാദികളെ
ഭൂഃകേത	അനുഭവിക്കുന്നു
അസ്യ	ഈ ജീവാത്മാവിനു്
ഗുണസംഗഃ	(ശുഭാശുഭകേർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്ന) ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുള്ള സംബന്ധം.
സദസദ്യോനിജന്മസു	ദേവതീര്യഗാദിയോനികളിൽ ജനിക്കുന്നതിനു്
കാരണം	കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു.

പ്രകൃതികാര്യമായ ദേഹത്തിൽ (ദേഹമാണു് താൻ എന്ന അഭിമാനത്തോടുകൂടി) ഇരിക്കുന്നതിനാൽ ജീവൻ ദേഹത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന സുഖഭുവാദികളെ അനുഭവിക്കുന്നു. (ശുഭാശുഭകേർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്ന) ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുള്ള സംബന്ധം ഈ ജീവൻ ദേവതീര്യഗാദിയോനികളിൽ ജനിക്കുന്നതിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശംഭോ] പുരുഷഃ=ഭോക്താവ്. പ്രകൃതിസ്ഥഃ=അവിദ്യാലക്ഷണമായും കാര്യകാരണരൂപമായി പരിണമിക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൻ—തന്റെ ആത്മാതന്നെയാണ് പ്രകൃതി എന്നു വിചാരിക്കുന്നവൻ എന്നു താത്പര്യം. ഹി=തന്റെ ആത്മാതന്നെയാണ് പ്രകൃതി എന്നു വിചാരിക്കുക ഹേതുവായത്ത്. പ്രകൃതിജാൻ ഗുണാൻ ഭൂഷ്ണേ=പ്രകൃതിയിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള സുഖദുഃഖമോഹാകാരങ്ങളായ പ്രകാശിക്കുന്ന ഗുണങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു. അപ്പോൾ 'ഞാൻ സുഖി, ഞാൻ ദുഃഖി, ഞാൻ മൃഗൻ, ഞാൻ പണ്ഡിതൻ' എന്നിങ്ങനെ പുരുഷൻ (ജീവാത്മാ) വിചാരിക്കുന്നു. അവിദ്യയും പുറമെത്താൻ അനുഭവിക്കുന്ന സുഖദുഃഖമോഹങ്ങളായ ഗുണങ്ങളിൽ പുരുഷനുള്ള സംഗം (അവയിൽ ആത്മഭാവം) ആണു സംസാരത്തിന്നു—ജന്മത്തിന്നു—ഉള്ള മുഖ്യകാരണം. ശ്രുതി ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—'സ യഥാ കാമോ ഭവതി തത് ക്രതുർഭവതി=അവൻ എങ്ങനെ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ അവന്റെ ബുദ്ധി അതുപ്രകാരമായി ഭവിക്കുന്നു' (ബൃ ഉ, 4. 4. 5). അതിനാൽ ഭഗവാൻ പറയുന്നു—അസ്യസദസദ്യോനിജന്മസുകാരണം ഗുണസംഗഃ=ഭോക്താവായിരിക്കുന്ന പുരുഷനു ഗുണങ്ങളിലുള്ള സംഗമാണു ഉത്കൃഷ്ടമായും നീചമായുമുള്ള യോനികളിൽ ജനിക്കുന്നതിനുള്ള കാരണം.

അല്ലെങ്കിൽ, 'സദസദ്യോനിജന്മസു അസ്യ സംസാരസ്യ കാരണം ഗുണസംഗഃ' എന്നിങ്ങനെ 'സംസാര'പദത്തെ അധ്യാഹരച്ചു ഉത്തരദർശിത ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം.—സന്തതായം (ഉത്കൃഷ്ടമായും) അസന്തതായം (നീചമായും) ഉള്ള ജന്മങ്ങളിൽ (ഭോക്താവ് അനുഭവിക്കുന്ന) ഗുണങ്ങളിൽ (ഭോക്താവിന്നു) ഉള്ള സംഗമാണു ഈ സംസാരത്തിനുള്ള കാരണം. സദ്യോനികൾ=ദേവാദിയോനികൾ. അസദ്യോനികൾ=പശ്വാദിയോനികൾ. (ഏകദേശം) സന്തതായം (ഏകദേശം) അസന്തതായമിരിക്കുന്ന (അപരയുടെ മദ്ധ്യത്തിലായിരിക്കുന്ന)വയാണ് മനുഷ്യയോനികൾ എന്നു ധ്വനികൊണ്ടു ധർമകൗണ്ടതാകുന്നു. ഇങ്ങനെ എടുക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഒരു പ്രമാണത്തിന്നും വിരോധമായിരിക്കുന്നില്ല.

ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ താത്പര്യം താഴെ പറയുംപ്രകാരമാകുന്നു—(പുരുഷൻ) പ്രകൃതിയിൽ (താദാത്മ്യേന) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നു പറയപ്പെടുന്ന അവിദ്യയും, (പുരുഷൻ) ഗുണങ്ങളിൽ ഉള്ള സംഗമം അല്ലെങ്കിൽ കാമവും, (ഇവ രണ്ടും) ആണ് സംസാരത്തിനു കാരണമായിരിക്കുന്നത്. ഈ കാരണങ്ങളെ രണ്ടിനേയും വർജ്ജിക്കേണ്ടതാണ് എന്നു കാണിപ്പാൻവേണ്ടിയാണ് ഇവയെപ്പറ്റി ഇത്രയും പറഞ്ഞത്. ഇവയിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പാനുള്ള ഉപായം (മർദ്ദം) സന്ന്യാസസഹിതമായ ജ്ഞാനവൈരാഗ്യങ്ങളാകുന്നു. ഇതു ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ നല്ലവണ്ണം പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്. ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞ പിഷയമായിരിക്കുന്ന ആ ജ്ഞാനത്തെപ്പറ്റി ഈ അദ്ധ്യായത്തിന്റെ ആരംഭത്തിൽ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. 'യത് ജ്ഞാതാമൃതമശ്നതേ' (അ. 13, ശ്ലോ. 12) എന്നതു മുതൽ ('ന സത്തന്നാ സദച്യതേ' എന്നതുവരെ) ഉള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് അന്യവസ്തുവില്ലെന്ന സാധിച്ചും, ('സർവ്വതഃപാണിപാദം തത്' എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട്) സ്വന്ത ഇല്ലാത്ത ധർമ്മങ്ങളെ അധ്യാരോപിച്ചും ആണ് ആ ജ്ഞാനത്തെ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുള്ളത്.

സമാധാനം:—ആത്മാവിനു ബുദ്ധ്യാദിയോടുള്ള സംബന്ധം നിത്യമല്ല. എന്തെന്നാൽ അവയവരഹിതമായിട്ടുള്ളതും അവയവത്തോടുകൂടിയതും തമ്മിൽ സംയോഗസമവായാദിസംബന്ധം സംഭവിക്കുന്നുല്ല. അതിനാൽ ആത്മാവിനു ബുദ്ധ്യാദിയോടു ആധ്യാസികമായ സംബന്ധം മാത്രമാകുന്നു. സ്വാജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ഈ സംബന്ധം ആത്മാവിനെ ബന്ധിപ്പിക്കുന്നുവെങ്കിലും വിവേകവിജ്ഞാനംകൊണ്ടു് ആത്മാ അതിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഈ സംഗതിയെ മനസ്സിലാക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ആത്മാവിന്നു പ്രകൃതി സംബന്ധത്താലുണ്ടാകുന്ന സംസാരത്തേയും തത്കാരണത്തേയും വിശദമായി പറയുന്നു—പുരുഷ ഇതി.

ഇനി അതിന്റെ (മോക്ഷഹേതുവായിരിക്കുന്ന പ്രകൃതത്തിൽ പറയുന്ന ജ്ഞാനത്തിന്റെ) സാക്ഷാൽ നിർദ്ദേശത്തെത്തന്നെ ചെയ്യുന്നു—(ആത്മാ സ്വതഃ ഏതേ സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയതാണ് എന്നു പറയുന്നു)—

ഉപദ്രവ്യാനന്മന്താ ച ഭേതാ ഭോക്താ മഹേശ്വരഃ

പരമാത്മേതി ചാപ്യുക്തോ ഭേഹേസ്വിൻ പുരുഷഃ പരഃ. 22

പുരുഷഃ

ജീവാത്മാ

അസ്തിൻ ഭേഹേ അപി

പ്രകൃതികാര്യമായിരിക്കുന്ന ഈ ഭേഹത്തിലിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും

പരഃ

ഭേഹത്തിൽനിന്നു ന്യായമായിരിക്കുന്നു (ഭേഹഗുണങ്ങളോടു ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ല)

(യസ്മാത്)

എന്നുകൊണ്ടെന്നാൽ

ഉപദ്രവ്യാ

(ഭേഹാദിയിൽനിന്നു വേരായായിട്ടുതന്നെ തത് സ്ഥിതേ നിന്നു കാണുന്നവനായും (സാക്ഷിയായും)

അനന്മന്താ ച

അനുഭവിക്കുന്നവനായിട്ടുതന്നെ സന്നിധിമാത്രം കൊണ്ടു സകലത്തെയുന്മുഖംഗ്രഹിക്കുന്നവനായും

ഭേതാ

(ഐശ്വര്യമായിരിക്കുന്ന രൂപം കൊണ്ടു) ഈ ജഗത്തിനെ (അല്ലെങ്കിൽ ഭേഹത്തെ) ഭവിക്കുന്നവനായും

ഭോക്താ

പാലകനായും (സുഖദുഃഖാദി ഭോജ്യവസ്തുക്കളെ അനുഭവിക്കുന്നവനായും)

മഹേശ്വരഃ

ബ്രഹ്മാദികൾക്കും കൂടി പതിയായും

പരമാത്മാ ഇതി ച

അന്തര്യാമിയായും

ഉക്തഃ

പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ജീവാത്മാ ഈ ഭേഹത്തിലിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും തത്ഭിന്നമായി (ഭേഹഗുണങ്ങളോടു ചേരാതെ) തന്നെയിരിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ആത്മാ സാക്ഷിയായും (സ്ഥിതചൈതന്യം കൊണ്ടു കാണുന്നവനായും), അനുഭവിക്കുന്നവനായും (സന്നിധിമാത്രം കൊണ്ടു സകലത്തെയുന്മുഖംഗ്രഹിക്കുന്നവനായും), ഈ ഭേഹത്തെ ഭവിക്കുന്നവനായും, പാലനം ചെയ്യുന്നവനായും, ബ്രഹ്മാദികൾക്കും കൂടി പതിയായും, അന്തര്യാമിയായും (ശ്രുതികളിൽ) പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ഉപദ്രവ്യാ = സ്ഥിതേ സ്ഥിതിചൈതന്യം കൊണ്ടു താനൊന്നും ചെയ്യാതെ കാണുകമാത്രം ചെയ്യുന്നവൻ ഇതി

ക്കും യജമാനനും യജ്ഞകർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ യജ്ഞവിദ്യയിൽ കശലനായ വേദാന്തവൻ അവരുടെ സമീപേ ഇരുന്നുകൊണ്ടു, താൻ യാതൊന്നും പ്രവർത്തിക്കാതെ, അവർ പ്രവർത്തിക്കുന്നതിന്റെ ഗുണഭോഷത്തെ നോക്കുകമാത്രം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അതുപോലെ ആത്മാ ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ വ്യാപാരങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കാതെ അവയിൽനിന്നു ന്യായമായി തദപി ലക്ഷണനായി സമീപേ സ്ഥിതി ചെയ്തുകൊണ്ടു് അവയുടെ വ്യാപാരങ്ങളെ ദർശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം.—ദേഹം, ചക്ഷുസ്സ്, മനസ്സ്, ബുദ്ധി, ആത്മാ ഇവയെല്ലാം (ഒന്നിന്നൊന്നു്) ദൃഷ്ടാക്കളായിരിക്കുന്നു. ഇവയിൽ എല്ലാറ്റിലും പുറമേയുള്ള ദൃഷ്ടാവു് ദേഹമാകുന്നു. ദേഹം മുതൽ ഉള്ളിലേക്കു ക്രമത്തിൽ നോക്കുന്നതായാൽ ഏറ്റവും അന്തരമായിട്ടും സമീപമായിട്ടും—പ്രത്യക് ആയിട്ടും—ആത്മാതന്നെയാകുന്നു. അതിന്നും ആന്തരമായിട്ടു വേദാന്ത ദൃഷ്ടാവിലു. അതിശയസാമീപ്യം കൊണ്ടു് (പ്രത്യഗാത്മാവായി) ദൃഷ്ടാവായിരിക്കുന്നതിനാൽ ഉപദൃഷ്ടാ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. (യജ്ഞവിദ്യാകശലനായവൻ) യജ്ഞകർമ്മത്തിന്റെ ഉപദൃഷ്ടാ എന്നതുപോലെ [യജമാനന്റെയും ഗൃതപിക്കുകളുടേയും യജ്ഞകർമ്മത്തിൽ ഏപ്രകാരമാണു് യജ്ഞവിദ്യയിൽ കശലനായവൻ ഗുണത്തേയാകട്ടേ ദോഷത്തേയാകട്ടേ, തത്സമീപേ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു് (ഉപദൃഷ്ടാവായിട്ടു്) വിഷയീകരിക്കുന്നതു് അതുപോലെ ചിന്താ രൂപഭാവനായ ആത്മാ] സർവ്വത്തേയും വിഷയീകരിക്കുന്നതിനാൽ ഉപദൃഷ്ടാവെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അനന്തതാ=വ്യാപാരം ചെയ്യുന്നവരിലും വ്യാപാരങ്ങളിലും പരിതോഷിക്കുന്നവൻ അനന്തതാ (=അനന്തമോദത്തെ—പരിതോഷത്തെ—ചെയ്യുന്നവൻ) അല്ലെങ്കിൽ ദേഹേന്ദ്രിയവ്യാപാരങ്ങളിൽ താൻ പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും പ്രവർത്തിക്കുന്നപോലെ അവയ്ക്കു് അനുകൂലമായിരിക്കുന്നവൻ അനന്തതാ. അല്ലെങ്കിൽ, സ്വസ്വ വ്യാപാരങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവയ്ക്കു കേവലം സാക്ഷി മാത്രമായിരിക്കുകയാൽ അവയ്ക്കു് യതൊരു പ്രതിബന്ധവും കൂടാതെ നില്ക്കുന്നവൻ അനന്തതാ. ത്തോ—ദേഹേന്ദ്രിയമനോ ബുദ്ധികൾ അന്യനായും ചൈതന്യസ്വരൂപനായുമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനുവേണ്ടി കൂടിച്ചേർന്നു നില്ക്കുന്നതിനാൽ അവ

ചൈതന്യം ഭാസങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നു (അവ ചൈതന്യത്തോടു കൂടിയവയെന്നപോലെതന്നെ). അങ്ങനെ ചിരിക്കുന്ന ഭേഹാദികൾക്ക് ആത്മാവാണു് സ്വരൂപത്തെ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ളതു്. അതിനാൽ ആത്മാ ഭർത്താവെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഭോക്താ ബുദ്ധിക്കു വിഷയമായിരിക്കുന്ന സുഖദുഃഖമോഹാത്മകങ്ങളായ സകല പ്രത്യയങ്ങളും, അവയുടെ ഉത്പത്തിയിൽത്തന്നെ ചൈതന്യാത്മാവിനാൽ ഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടപോലെയായിത്തീരുന്നു. അഗ്നിക്കു് ഉഷ്ണം എന്നതുപോലെ നിത്യചൈതന്യംതന്നെ സ്വരൂപമായ ആത്മാവിൽനിന്നു് അവ വേരായാണെന്നു് തോന്നപ്പെടുന്നു. അതിനാൽ ആത്മാ ഭോക്താ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. മഹേശ്വരഃ—സർവ്വത്തിന്നും ആത്മാവായിരിക്കുന്നതിനാലും സ്വതന്ത്രനായിരിക്കുന്നതിനാലും മഹേശ്വരൻ. അദ്ദേഹം മഹാനും ഈശ്വരനാണു്. പരമാത്മാ—ഉപദ്രവ്യത്വാദി ലക്ഷണത്തോടു കൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാ പരമനാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവിദ്യയാൽ പ്രത്യഗാത്മത്വേന കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഭേഹാദിബുദ്ധ്യന്തമുള്ളവയിൽനിന്നു് ആത്മാ മേലെയാകുന്നു. അതിനാൽ പരമത്വം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ശ്രുതിയിലും ‘സോന്തഃ പരാ മം’ എന്നു പറയുന്നു—അതെവിടെയാകുന്നു?—ഈ ഭേഹത്തിലാകുന്നു പുരുഷനിരിക്കുന്നതു്. പുരുഷൻ അവ്യക്തത്തിൽനിന്നു പരനാകുന്നു. ‘ഉത്തമഃ പുരുഷസ്ത്വന്യഃ പരമാത്മേത്യദോ ഹുത്ഃ’ (അ 15, ശ്ലോ. 17) എന്നു് ഇനി മേലിൽ പറയുന്നതാകുന്നു.

‘ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മം വിദ്ധി’ (അ. 13, ശ്ലോ. 2) എന്നുപറഞ്ഞിട്ടുള്ള ആ ക്ഷേത്രജ്ഞനെപ്പറ്റി ഒരു വിധം വർണ്ണിച്ചവസാനിപ്പിച്ചു. ഇപ്രകാരം വർണ്ണിപ്പിക്കപ്പെട്ട ലക്ഷണത്തോടു കൂടിയ ആത്മാവിനെ (അറിയുന്നവൻ) —

യ ഏവം വേത്തി പുരുഷം പ്രകൃതിം ച ഗുണൈഃ സഹ സർവ്വമാ വർത്തമാനോപി ന സഭൂയോഭിജായതേ. 23

ഏവം ഇപ്രകാരം (ഉപദ്രവ്യത്വാദിരൂപമായി)

പുരുഷം പുരുഷനേയും

ഗുണൈഃ സഹ സുഖദുഃഖാദി പരിണാമങ്ങളോടു കൂടിയിരിക്കുന്ന

പ്രകൃതി. ച	പ്രകൃതിയേയും
യഃ	യാതൊരുവൻ
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ

സർവ്വമാ വർത്തമാനഃ അപി ഏതൂവിധത്തിലിരിക്കുന്നവനായാലും (വിധിയെ അതിക്രമിച്ചു നടക്കുന്നവനായാലും)

ഭൂയഃ പിന്നേയും

ന അഭിജായതേ ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

ഇപ്രകാരം പുരുഷനേയും സുഖദുഃഖാദിപരിണാമങ്ങളോടുകൂടി യിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയേയും യാതൊരുവൻ അറിയുന്നുവോ അവൻ ഏതൂവിധത്തിലിരിക്കുന്നവനായാലും പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല (മോചിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം.-ഭാ] യാതൊരുവൻ പുരുഷനെ മേല്പറഞ്ഞപ്രകാരം 'ഇതു ഞാനാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെ സാക്ഷാൽ ആത്മഭാവത്തോടുകൂടി അറിയുകയും, അവിദ്യാലക്ഷണത്തോടുകൂടിയതും വിദ്യ കൊണ്ടു് ഇല്ലാതെയാകുന്നതുമായ പ്രകൃതിയെ മുൻവിവരിച്ചപ്രകാരമുള്ള സ്വവികാരങ്ങളായ ഗുണങ്ങളോടുകൂടി അറിയുകയും ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ ഏതൊരുവസ്ഥയിലിരിക്കുന്നവനായാലും പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അവന്റെ ഈ വിദ്യയ്ക്കു് ശരീരം (അവൻ വീദ്യത്തെ സമ്പാദിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ ശരീരം) നശിച്ചതിന്റെശേഷം പിന്നേയും അവൻ ജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. 'സർവ്വമാ വർത്തമാനഃ അപി' (അവൻ ഏതു വിധം നടക്കുന്നവനായാലും) എന്നതിലുള്ള 'അപി' ശബ്ദം കൊണ്ടു് സ്വധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്ന വിദ്വാൻ പുനർജന്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നു പറയുവാനുണ്ടോ എന്നഭിപ്രായം.

പുറുപക്ഷം: - ജ്ഞാനമുണ്ടായതിന്റെശേഷം പുനർജന്മമില്ലെന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ. എന്നാൽ ജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നതിന്നുമുമ്പു് (ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ) ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളും അതിന്റെ ശേഷമുള്ളവയും, അതിന്നുമുമ്പു് അനേകം ജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളും, ഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെ നശിക്കുമെന്നു പറയുന്നതു യുക്തമല്ല. അതിനാൽ

(ജ്ഞാനോൽപത്തിക്കുശേഷവും) മൂന്നു ജന്മംകൂടി വേണ്ടിവരുന്നതാണ്. എന്നെന്നാൽ ഈ ആരബ്ധജന്മത്തിൽ ഫലത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന കർമ്മങ്ങൾ (തത്ത്വഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെ) നശിക്കുമെന്നു പറയുന്നതു് എത്രത്തോളം ശരിയല്ലയോ അതുപോലെ മുൻപറഞ്ഞ കർമ്മങ്ങളും ഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെ നശിക്കുമെന്നു പറയുന്നതു് യുക്തമല്ല. കർമ്മങ്ങൾക്കു് (തമ്മിൽ) വിശേഷമുള്ളതായിട്ടു ധരിച്ചിട്ടില്ല. അതിനാൽ മുൻപറഞ്ഞ) മൂന്നുജാതി കർമ്മങ്ങൾക്കു മൂന്നു ജന്മം ആവശ്യമാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ മൂന്നുജാതി കർമ്മങ്ങൾക്കു കൂടി ഒരു ജന്മമെങ്കിലുമാവശ്യമാണ്. അങ്ങനെയല്ലെങ്കിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം (ഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെ) നശിക്കുന്നുവെന്നതു സകലദിക്കിലും സംശയത്തിന്നിടയായിത്തീരുന്നതാണ്. ശാസ്ത്രം നിഷ്പ്രയോജനമായിത്തീരുകയുംചെയ്യും. അതിനാൽ 'ന സ ഭൂയോഭിജായതേ' എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിയായില്ല.

സമാധാനം:—ഈ വാദം ശരിയല്ല. എന്നെന്നാൽ, 'ക്ഷീയന്തേ ചാസ്യ കർമ്മാണി—അവന്റെ സകല കർമ്മങ്ങളും നശിക്കുന്നു' (മുണ്ഡകോപനിഷത്ത് 2. 2. 8).

'ബ്രഹ്മ വേദ ബ്രഹ്മൈവ ഭവതി—ബ്രഹ്മത്തെ അറിയുന്നവൻ ബ്രഹ്മതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നു' (മു. ഉ. 3. 2. 9).

'തസ്യ താവദേവ ചിരമിഷികാതുലവൽ സർവ്വകർമ്മാണി പ്രഭൃയന്തേ—ഇഷികാതുലംപോലെ അവന്റെ സർവ്വകർമ്മങ്ങളും ദഹിച്ചുപോകുന്നു' (ഛാ. ഉ. 5. 24. 3)

എന്നിങ്ങനെ അനേകം ശ്രുതികൾ, ജ്ഞാനോൽപത്തിക്കുശേഷം സർവ്വ കർമ്മങ്ങളും നശിക്കുന്നുവെന്നു കാണിക്കുന്നു. 'യഥൈധാംസി' (അ. 4, ശ്ലോ. 37) എന്നും മറ്റുമുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു വിദ്വാന്മാരുടെ കർമ്മം ദഹിച്ചുപോകുമെന്നു് ഇവിടെ (ഗീതയിൽ)ത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഇനി മേലിലും പറയുന്നതാകുന്നു. ഇതു യുക്തിക്കും ചേർന്നിരിക്കുന്നു. എന്നെന്നാൽ അവിദ്യ കാര്യം മുതലായ ക്ലേശബീജങ്ങൾനിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന കർമ്മങ്ങളാണു് ജന്മാന്തരത്തിന്നു കാരണമായി ഭവിക്കുന്നതു്. അഹംകാരത്തോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങളാണു് ഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നവ, അന്യകർമ്മങ്ങൾ ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കു

ന്നില്ല, എന്നു ഭഗവാൻ ഗീതയിൽ അവിടവിടെയായി പല ദിക്കിലും ഉപദേശിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

‘ബീജാന്യഗൃഹപദഗ്ധാനി ന രോഹന്തി യഥാ പുനഃ
ജ്ഞാനദശൈശ്വസ്ഥമാ ക്ലേശൈന്നാത്മാ സംപദ്യതേ പുനഃ’
—അഗ്നിയാൽ ദഹിപ്പിക്കപ്പെട്ട വിത്തുകൾ എപ്രകാരം മുളയ്ക്കു
ന്നില്ലയോ, അതുപോലെ ജ്ഞാനത്താൽ ക്ലേശങ്ങൾ ദഹിപ്പി
ക്കപ്പെട്ടാൽ പിന്നെ ആത്മാ ജന്മാന്തരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല
എന്നു വേറെ ദിക്കിലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ജ്ഞാനോത്പത്തിക്കു ശേഷമുള്ള കർമ്മ
ങ്ങൾ, ജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതിനാൽ, ദഹിച്ചുപോകു
ന്നുവെന്നതു സമ്മതിക്കാം. എന്നാൽ ഈ ജന്മത്തിൽ ജ്ഞാനോ
ത്പത്തിക്കു മുൻപു് ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവയും, അതിന്നും മുൻപു്
കഴിഞ്ഞുപോയ അനേകം ജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവയു
മായ കർമ്മങ്ങൾ ദഹിച്ചുപോകുന്നുവെന്നു പറയുന്നതു യുക്തമല്ല.

സമാധാനം:—അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ‘സർവ്വകർമ്മാ
ണി’ (അ. 4, ശ്ലോ. 37) എന്ന വിശേഷണം പ്രയോഗിച്ചിരി
ക്കുന്നു. (അതുകൊണ്ടു സകല കർമ്മങ്ങളും ഉൾപ്പെടുന്നു.)

പൂർവ്വപക്ഷം:—ജ്ഞാനോത്പത്തിക്കുശേഷമുള്ള സർവ്വ
കർമ്മങ്ങൾ എന്നേ അതിന്നർത്ഥമുള്ളു.

സമാധാനം:—അല്ല. എന്തെന്നാൽ അങ്ങനെ സങ്കോചി
ക്കുന്നതിന്നു് (ആ വിശേഷണത്തിന്നു് അപ്രകാരം ചുരുക്കി
അർത്ഥം പറയുന്നതിന്നു്) കാരണം കാണുന്നില്ല. ‘ഈ ദേഹോത്
പത്തിക്കു ഹേതുവായ കർമ്മങ്ങൾ, ജ്ഞാനോത്പത്തിക്കുശേ
ഷവും, നശിക്കാതെ ഫലത്തെത്തന്നെ പ്രാപിക്കുന്നു. അതുപോ
ലെതന്നെ ഇനിയും ഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെയുള്ള കർമ്മങ്ങൾ
(ജ്ഞാനോത്പത്തിക്കുശേഷവും) ഫലത്തെ പ്രാപിക്കാതെ
നശിക്കുമെന്നതു യുക്തമല്ല, എന്നു പൂർവ്വപക്ഷക്കാരൻ പറയു
ന്നതു തെറ്റാകുന്നു. എങ്ങനെ?—പറയാം—ആദ്യം പറഞ്ഞ
കർമ്മങ്ങൾ, പ്രയോഗിക്കപ്പെട്ട (വിട്ടിരിക്കുന്ന) ശരംപോലെ,
ഫലത്തിൽ പ്രവൃത്തി തുടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. ഒരു ലക്ഷ്യത്തെ
ഉന്നംവെച്ചു വില്ലിൽനിന്നു വിട്ട ഒരു ശരം ആ ലക്ഷ്യത്തെ
മുറിച്ചുകഴിഞ്ഞാലും അതിന്റെ ശക്തി നിലച്ചാൽമാത്രമേ

അതു താഴെത്തു വീഴുന്നുള്ളു. അപ്രകാരംതന്നെ ഈ ശരീരംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം അവസാനിച്ചാലും ശരീരോത്പാദനത്തിന്നു ഹേതുവായ കർമ്മങ്ങൾ, അവയിലുള്ള ശക്തി ക്ഷയിക്കുന്നതുവരെ, മുൻപത്തെപ്പോലെ ഫലത്തിൽ പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ ആ ശരണത്തന്നെ വിടാതെ വീല്ലിൽ ഞൊടുത്തുനിർത്തിയിട്ടേയുള്ളവെങ്കിൽ അതിനെ തിരിയെ എടുക്കാവുന്നതാണ്. അതുപോലെതന്നെ ഫലത്തിൽ പ്രവൃത്തി തുടങ്ങാതെ സ്വാശ്രയത്തിൽ (സാദാസമായ അന്തഃകരണത്തിൽ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന കർമ്മങ്ങളെ ജ്ഞാനം നിബ്ബിജ(ഫലരഹിത)മാക്കിത്തീർക്കുന്നു. അതിനാൽ വിദ്വാന്റെ ശരീരം നശിച്ചാൽ 'ന സ ഭൂയോഭിജായതേ—അവൻ പിന്നെയും ജനിക്കുന്നില്ല' എന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ എന്നതു സിദ്ധമായി.

ഇനി ആത്മദർശനത്തിന്നു വേണ്ടുന്ന ധ്യാനം മുതലായ ഉപായഭേദങ്ങളെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

ധ്യാനേനാത്മനി പശ്യന്തി കേചിദാത്മാനമേത്ഥനാ

അന്യേ സാംഖ്യേന യോഗേന കർമ്മയോഗേന ചാപരേ. 24

ആത്മാനം	പരമാത്മാവിനെ
കേചിത്	ചിലർ
ധ്യാനേന	ധ്യാനംകൊണ്ടു് (ആത്മാകാരപ്രത്യയവൃത്തി കൊണ്ടു്)
ആത്മനി	ദേഹത്തിൽ
ആത്മനാ	മനസ്സുകൊണ്ടു്
പശ്യന്തി	കാണുന്നു
അന്യേ	മററുചിലർ
സാംഖ്യേന യോഗേന	സാംഖ്യംകൊണ്ടും യോഗംകൊണ്ടും
അപരേ ച	വേറെ ചിലർ
കർമ്മയോഗേന	കർമ്മയോഗംകൊണ്ടും
(പശ്യന്തി)	കാണുന്നു.

ധ്യാനത്തിൽ ചിലർ ആത്മാവിനെ ദേഹത്തിൽ മനസ്സുകൊണ്ടു കാണുന്നു. മററു ചിലർ സാംഖ്യംകൊണ്ടും (സാഷ്ടാംഗം)

യോഗംകൊണ്ടും, വേറെ ചിലർ കർമ്മയോഗംകൊണ്ടും ആത്മാവിനെ കാണുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ശബ്ദാദി വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു ശ്രോത്രാദി (ന്ദ്രിയങ്ങളെ നിവർത്തിപ്പിച്ച് അവയെ മനസ്സിൽ നിർത്തി മനസ്സിനെ പ്രത്യക്ഷപേതയിതാവിൽ (പ്രത്യഗാത്മാവിൽ) ഉറപ്പിച്ച് അതിനെത്തന്നെ ഏകാഗ്രമായി ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു ധ്യാനം. അതിനാലുകേണു 'ധ്യായതീവ ബകോ ധ്യായതീവ പൃഥി വീ ധ്യായതീവ പദ്യതാം=കൊക്ക ധ്യാനീക്കണവോ എന്നു തോന്നും, പൃഥിവീ ധ്യാനീക്കണവോ എന്നു തോന്നും, പദ്യത്തഃ ധ്യാനീക്കണവോ എന്നു തോന്നും' എന്ന ഉപമ (മാ. ഉ. 7. 6. 1). തൈലധാരപോലെ ഇടമുറിച്ചായതെയുള്ള ചിന്തനമാകുന്നു ധ്യാനം. അപ്രകാരമുള്ള ധ്യാനംകൊണ്ടും കേപിത്=(ഉത്തമാധികാരികളായ) ചില യോഗികൾ; ആത്മനി=ബുദ്ധിയിൽ; ആത്മാനം=പ്രത്യക്ഷപേതനനെ; ആത്മാനം=ധ്യാനത്താൽ സംസ്കരിക്കപ്പെട്ട അന്തഃകരണംകൊണ്ടും പശ്യന്തി=കാണുന്നു. അന്യേ=(മധ്യമാധികാരികളായ) മറ്റു ചിലർ; സാംഖ്യേന യോഗേന=സാംഖ്യയോഗംകൊണ്ടും. സാംഖ്യം—'ഈ കാണുന്നതെല്ലാം സത്താദർശനമോശ്വേദമോകുന്നു. അവ എന്നാൽ ഭ്രംശിക്കപ്പെടുന്നവയാകുന്നു. ഞാൻ അവയിൽനിന്നു അന്യനാകുന്നു. ഞാൻ അവയുടെ വ്യാപാരങ്ങൾക്കു സാക്ഷിയായിരിക്കുന്നു. ഞാൻ നിത്യനായും ഗുണവിലക്ഷണനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവാകുന്നു' എന്നും മറ്റുമുള്ള ചിന്തനമാകുന്നു സാംഖ്യം. അതാകുന്ന യോഗം സാംഖ്യയോഗം. അങ്ങനെയുള്ള സാംഖ്യയോഗംകൊണ്ടു ചിലർ ആത്മാവിനെ ബുദ്ധിയിൽ മനസ്സുകൊണ്ടു കാണുന്നു. കർമ്മയോഗം=കർമ്മം തന്നെയായ യോഗം. ഈശ്വരാപ്പണബുദ്ധ്യാ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങൾ, യോഗസിദ്ധ്യർത്ഥമായി ഭവിക്കുന്നതിനാൽ ഗൗണവൃത്തികൊണ്ടു യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. കർമ്മയോഗംകൊണ്ടു ചിന്തശുദ്ധി വന്നു ജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള കർമ്മയോഗംകൊണ്ടു (അധമാധികാരികളായ) ചിലർ ആത്മാവിനെ ഭ്രംശിക്കുന്നു.

അന്യേ ത്വേവമജാനന്തഃ ശ്രുതാപന്യേഭ്യ ഉപാസതേ
തേപി പാതിതരഭ്യേവ മൃത്യം ശ്രുതിപരായണാഃ

ഏവം	ഇപ്രകാരം (ഉപദ്രഷ്ടൃത്വാദിലക്ഷണനായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ സാംഖ്യയോഗാദിമാർഗ്ഗേണ സാക്ഷാത്ക്കരിക്കുന്നതിന്നു്)
അജാനന്തഃ	അറിയാത്ത
അന്യേ യു	മറുചിലരാകട്ടേ
അന്യേഭ്യഃ	ഗുരു മുതലായ അന്യജനങ്ങളിൽനിന്നു്
ശ്രുത്വാ	(ഉപദേശമായി) കേട്ടു്
ഉപാസതേ	ധ്യാനിക്കുന്നു
തേ അപി ച	അവരുംകൂടി
ശ്രുതിപരായണാഃ	ഗുരൂപദേശത്തെ എപ്പോഴുമാശ്രയിക്കുന്നവരായി
മൃത്യും	സംസാരബന്ധത്തെ
അതിതരന്തി ഏവ	ക്രമേണ അതിക്രമിക്കുന്നു.

എന്നാൽ ഈവിധം (മേൽപറഞ്ഞവിധം) യാതൊന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാത്ത മറുചിലർ ഗുരു മുതലായ അന്യജനങ്ങളിൽനിന്നു് ഉപദേശത്തെ കേട്ടു് ഉപാസിക്കുന്നു. അവരുംകൂടി, ഉപദേശശ്രവണപരായണന്മാരായിട്ടു്, സംസാരബന്ധത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] എന്നാൽ മേൽപറഞ്ഞ ഏതെങ്കിലും ഒരു ഉപായത്താൽ ആത്മാവിനെ അറിവാൻ കഴിയാത്ത മറുചിലർ ഗുരുക്കന്മാരിൽനിന്നു് 'ഇന്ന വിധം ചിന്തിക്കണം' എന്ന ഉപദേശത്തെ കേട്ടു ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ചിന്തിക്കുന്നു. അവരുംകൂടി മൃത്യുവോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന സംസാരത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നു. ശ്രുതിപരായണാഃ—മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നതിന്നു ശ്രവണംതന്നെ ഉത്കൃഷ്ടസാധനമായി വിചാരിക്കുന്നവർ. അങ്ങനെയുള്ളവർ സ്വയമേവ വിവേകമില്ലാത്തവരും അന്യന്റെ ഉപദേശത്തെ പ്രമാണിക്കുന്നവരുംകൊണ്ടുവന്നിടപ്രായം. അവരുംകൂടി മൃത്യുവിനെ അതിക്രമിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു പ്രമാണത്തെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം സ്വതന്ത്രന്മാരും, വിവേകികളുമായവർ മൃത്യുസഹിതമായ സംസാരത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുമെന്നതു പറയുവാൻഭാഷാ എന്നിടപ്രായം.

യാവത്സംജായതേ കിഞ്ചിത്സത്തപം സ്ഥാവരജംഗമം
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞ സംയോഗാത്തദിദ്ധി ഭേതർഷഭ.

ഹേ ഭരതർഷഭേ	അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ
സ്ഥാപരജംഗമം	സ്ഥാപരജംഗമമായി
കിഞ്ചിത് സതപഃ യാവത്	യാതൊരു വസ്തുവെങ്കിലും
സംജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നുവോ
തത്	അതു്.
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞ—	ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ
സംയോഗാത്	സംബന്ധത്തിലുണ്ടാകുന്നതായി
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ, സ്ഥാപരജംഗമമായി എന്തു വസ്തു വുണ്ടാകുന്നുവോ അതെല്ലാം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ സംബന്ധത്താലുണ്ടാകുന്നതാണെന്നറിഞ്ഞാലും.

[ശം.—ഓ]ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ സംയോഗം എന്തൊരു വിധത്തിലാണെന്നാണു് ഇവിടെ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്? ഒരു ഘടവും കയറുമെന്നപോലെ അവയവസംശ്ലേഷഭാവം ഒരു സംബന്ധവിശേഷമാണു് ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ സംയോഗമെന്നു വരുവാൻപാടില്ല. എന്തെന്നാൽ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ, ആകാശംപോലെ, അവയവരഹിതനാകുന്നു. നൂലും വസ്തുവുമെന്നപോലെ സമവായലക്ഷണമായ സംയോഗവുമല്ല. എന്തെന്നാൽ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ കാര്യകാരണരൂപേണ അന്യോന്യം സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു സമ്മതിച്ചിട്ടില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ എങ്ങനെയാണെന്നു നാം പറയാം.—വിഷയമായും, വിഷയിയായും ഭിന്നസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവയായുമിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർതമ്മിലുള്ള സംബന്ധം ഇതരേതരതദ്ധർമ്മാധ്യാസലക്ഷണമായ* സംയോഗമാകുന്നു—കയറ്റ് മുത്തുച്ചിപ്പി ഇവയെപ്പറ്റി യഥാർത്ഥജ്ഞാനമില്ലായ്മയാൽ കയറിനെ കണ്ടിട്ടു സ്പർശമെന്നും, മുത്തുച്ചിപ്പി കണ്ടിട്ടു വെള്ളിയാണെന്നും തെറ്റിദ്ധരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ തെറ്റിദ്ധരിക്കുക എന്ന അവസ്ഥയിൽ രജുവും സ്പ്പവും, മുത്തുച്ചിപ്പിയും വെള്ളിയും, തമ്മിൽ യാതൊരു സംബന്ധമാണുണ്ടാകുന്നതു് അതുപോലെ ക്ഷേത്രത്തിന്റേയും ക്ഷേത്രജ്ഞന്റേയും ധർമ്മങ്ങളെ വേർതി

* വിവേകജ്ഞാനമില്ലായ്മയാൽ ഒന്നു മറെറാന്നാണെന്നു തെറ്റിദ്ധരിക്കുകയും ഒന്നിന്റെ ധർമ്മങ്ങൾ മറെറാന്നിൽ ആരോപിക്കുകയും ചെയ്യുക എന്ന ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയും.

രിച്ചറിയാതെ ക്ഷേത്രധർമ്മം ക്ഷേത്രജ്ഞനിലും ക്ഷേത്രജ്ഞ
ധർമ്മം ക്ഷേത്രത്തിലും ആരോപിക്കുക ഹേതുവായിട്ടുണ്ടാകുന്ന
ഒരു സംബന്ധവിശേഷമാണ് ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞസംയോഗം.
(അന്യോന്യമുള്ള) ഈ അധ്യാസസ്വരൂപമായ ക്ഷേത്രക്ഷേത്ര
ജ്ഞസംയോഗം മീഥ്യാജ്ഞാനലക്ഷണത്തോടുകൂടിയതാകു
ന്നു. ഒരുവൻ ക്ഷേത്ര ക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ തമ്മിലുള്ള
ഭേദത്തെ ശാസ്ത്രോക്തപ്രകാരം തിരിച്ചറിയുകയും, മുൻകാ
ണിക്കപ്പെട്ട സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയ ക്ഷേത്രത്തിൽനിന്ന്
യഥോക്തലക്ഷണമായ ക്ഷേത്രജ്ഞനെ മുണ്ട എന്ന പ
ല്ലിൽനിന്ന് ഇഷ്ടികമെന്ന പല്ലിനെ എന്നപോലെ വിഭ
ജിച്ച് 'ന സത്തന്നാൻഭൂച്യതേ' എന്നു പറഞ്ഞപ്രകാരം
യാതൊരുപാധിവിശേഷവുമില്ലാത്ത ജ്ഞേയവസ്തുവിനെ
ബ്രഹ്മസ്വരൂപമായി അറിയുകയും, ക്ഷേത്രമെന്നതു കൺകെ
ട്ടുകാരന്റെ ആന, സ്വപ്നത്തിൽ കാണുന്ന വസ്തു, ഗന്ധവ്യാ
നഗരം എന്നിവപോലെ ഇല്ലാത്തതാണ്, ഉണ്ടു് എന്നു തോന്നു
ക മാത്രമാകുന്നു, എന്നു നിശ്ചയമായി അറിയുകയും ചെയ്യു
മ്പോൾ അവന്റെ മീഥ്യാജ്ഞാനം പോകുന്നു. എന്തെന്നാൽ
അതു ചേല്ലാത്തതുമ്യഗ്ഭഗ്നത്തിന്നു വിരോധമാകുന്നു. അങ്ങ
നെയുള്ളവന്നു ജന്മഹേതുഇല്ലാതെയായതിനാൽ 'യ ഏവം
വേത്തി പുരുഷം പ്രകൃതിം ച ഗുണൈഃ സഹ' എന്നതുകൊ
ണ്ടു വിദ്വാനായവൻ പിന്നെയും ജനിക്കുന്നില്ല എന്നു പറഞ്ഞതു
യുക്തം തന്നെ.

'ന സ ഭൂയാഭിജായതേ' (അ. 13, ശ്ലോ. 23) എന്നി
ങ്ങനെ അവിദ്യമുതലായ സംസാരബീജത്തിൽനിന്നു നിവർ
ത്തിക്കുക നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന ജന്മാഭാവമാണ് സമ്യഗ്ഭഗ്ന
ത്തിന്റെ ഫലമെന്നു പറഞ്ഞു. ജന്മകാരണം അവിദ്യനിമി
ത്തമുള്ള ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞസംയോഗമാണെന്നും പറഞ്ഞു.
അതിനാൽ അവിദ്യയിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതായ സ
മ്യഗ്ഭഗ്നത്തെപ്പറ്റി ധാരാളം വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, അതി
നെത്തന്നെ ഇനിയും ശബ്ദാന്തരങ്ങളെക്കൊണ്ടു പറയുന്നു:

സമം സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു തീഷ്ഠതം പരമേശ്വരം

വിനശ്യത്വവിനശ്യതം യഃ പശ്യതി സ പശ്യതി. 27

സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു സ്ഥാവരജംഗമാന്മകങ്ങളായ
സകലഭൂതങ്ങളിലും

സമം	സമമായി(നിർദ്വിശേഷ സദൃശ്യമായി)
തീഷ്ണതം	ഇരിക്കുന്ന
പരമേശ്വരം	പരമേശ്വരനെ (പരമാത്മാവിനെ)
വിനശ്യത്വം	സകലപ്രാണികളും നാശത്തെ പ്രാപിക്കുമ്പോഴും
അവിനശ്യതം	നാശത്തെ പ്രാപിക്കാത്തവനായി
യഃ	എവൻ
പശ്യതി	കാണുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
പശ്യതി	നല്ലവണ്ണം കാണുന്നു.

സ്ഥാവരജംഗമാത്മകങ്ങളായിരിക്കുന്ന സകലഭൂതങ്ങളിലും സമമായിരിക്കുന്ന പരമേശ്വരനെ, സകലഭൂതങ്ങളും നശിച്ചപ്പോഴും, നാശത്തെ പ്രാപിക്കാത്തവനായി എവൻ അറിയുന്നുവോ, അവർതന്നെയാണ് നല്ലവണ്ണം അറിയുന്നത്.

[ശം.—ഓ] ബ്രഹ്മാമുതൽ സ്ഥാവരാന്തമുള്ള സകല പ്രാണികളിലും പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന അദ്ദേഹം സമമായി—നിർദ്വിശേഷമായി—സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ദേഹം ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മനസ്സ് ബുദ്ധി അവ്യക്തം (കാരണശരീരം, അവിദ്യ) ജീവാത്മാ ഇവയെ അപേക്ഷിച്ച് അദ്ദേഹം പരനാകയാൽ പരമേശ്വരൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. (സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു) വിനശ്യത്വം അവിനശ്യതം=സകല പ്രാണികളും നശിച്ചാലും പരമേശ്വരൻ നാശമില്ല. ഇതുകൊണ്ട് പരമേശ്വരൻ ഭൂതങ്ങൾക്കും തമ്മിൽ അത്യന്തവൈലക്ഷണ്യത്തെ (വളരെ വ്യത്യാസത്തെ) കാണിക്കുന്നു. എന്നെന്നാൽ എല്ലാ ഭാവവികാരങ്ങൾക്കും മൂലമായിട്ടുള്ള ജനിക്കുക എന്ന വികാരമാകുന്നു. വിനാശം (മരണം)വരെയുള്ള മറ്റുള്ള ഭാവവികാരങ്ങളെല്ലാം ജനനശേഷമുള്ളവയാകുന്നു. നാശശേഷം യാതൊരു ഭാവവികാരവുമില്ല. എന്നെന്നാൽ അപ്പോൾ ആ വസ്തുതയെന്നയില്ലാതാകുന്നു. ധർമ്മിയുണ്ടെങ്കിലേ ധർമ്മങ്ങളുണ്ടാവാൻ പാടുള്ളൂ. അതു ഹേതുവായിട്ട് ഒട്ടക്കുമുള്ള (നാശമെന്ന) ഭാവവികാരമില്ലെന്നു പറഞ്ഞതോടുകൂടി ശേഷം അതിന്നു മുമ്പുള്ള സകല ഭാവവികാരങ്ങളും ഫലസഹിതം പ്രതിഷ്ഠിതങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നു (നിഷേധിക്കപ്പെടുന്നു). അതിനാൽ പരമേശ്വരൻ സകലഭൂത

ങ്ങളിൽനിന്നും വിലക്ഷണനാണെന്നും,) (സകലത്തിലും) നിർവ്വിശേഷനായും ഏകനായുമിരിക്കുന്നുവെന്നും സിദ്ധമായി. മേൽ വർണ്ണിച്ചപ്രകാരം പരമേശ്വരനെ ആർ അറിയുന്നുവോ അവനാണ് (ശരിയായി) കാണുന്നത്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ലോകമാസകലം കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. പിന്നെ എന്തിനാണ് (അവനാണ് കാണുന്നത് എന്ന്) ഈ വിശേഷണം?

സമാധാനം:—സർവ്വലോകവും കാണുന്നുണ്ട്; ശരിതന്നെ. പക്ഷേ, വിപരീതമായിട്ടാണ്. അതിനാലാണ് അവൻ തന്നെയാണ് കാണുന്നതെന്നു വിശേഷിച്ചു പറഞ്ഞത്. തിമിരദൃഷ്ടിയുള്ള ഒരുവൻ ചന്ദ്രനെ അനേകമായി കാണുന്നു. അവനെ അപേക്ഷിച്ച് ഒരു ചന്ദ്രനെ മാത്രം കാണുന്നവൻ 'അവൻതന്നെയാണ് കാണുന്നത്' എന്നു വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. അതുപോലെ ഇവിടേയും മുൻ വർണ്ണിക്കപ്പെട്ട ആത്മാവിനെ ഏകമായും അവിഭക്തമായും അറിയുന്നവൻ, ആത്മാവിനെ വിഭക്തമായും അനേകമായും ഇങ്ങനെ വിപരീതമായി ദർശിക്കുന്നവരിൽനിന്ന് 'അവൻതന്നെയാണ് കാണുന്നത്' എന്നു വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. ചന്ദ്രനെ അനേകമായി ദർശിക്കുന്നവനെപ്പോലെ മറ്റുള്ളവർ ആത്മാവിനെ കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും വിപരീതമായിട്ടാകയാൽ അവർ കാണുന്നില്ല. എന്നർത്ഥം.

മേൽപറയപ്പെട്ട സമ്യഗ്ദർശനത്തിന്റെ ഫലത്തെ പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അതിനെ സ്തുതിപ്പാനായി ഈ ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നു:

സമം പശ്യൻ ഹി സർവ്വത്ര സമവസ്ഥിതമീശ്വരം

ന ഹിനസ്ത്യാത്മനാത്മാനം തതോ യാതി പരാം ഗതിം. 28

ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
സർവ്വത്ര	സകലപ്രാണികളിലും
സമം	സമമായി
സമവസ്ഥിതം	നശിക്കാത്ത രൂപത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന
ഈശ്വരം	പരമാത്മാവിനെ
പശ്യൻ	കാണുന്നവൻ
ആത്മനാ	തന്നാൽ

ആത്മാനം	സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപനായ ആത്മാവിനെ
ന ഹിനസ്തി	(അവിദ്യകൊണ്ടു തിരസ്കരിച്ചു നശിപ്പിക്കുന്നില്ല)
തതഃ	അതുകൊണ്ടുതന്നെ
പരാം ഗതിം	ഉത്തമമായ ഗതിയെ (മോക്ഷത്തെ)
യാതി	(അവൻ) പ്രാപിക്കുന്നു.

ഏതുകൊണ്ടെന്നാൽ പരമാത്മാ സകല പ്രാണികളിലും സമമായി നാശമില്ലാത്ത സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവെന്നറിയുന്നവൻ (തന്നെത്താൻ) തന്റെ ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല. അവൻ അതുകൊണ്ടു മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

[ശം.—ഭാ] മുൻശ്ലോകത്തിൽ വിവരിക്കപ്പെട്ട ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ ഈശ്വരൻ സകലപ്രാണികളിലും സമമായി (തുല്യമായി)രിക്കുന്നുവെന്നു സ്ഥാനഭവം വന്നിട്ടുള്ളവൻ താൻതന്നെ തന്റെ ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല. അങ്ങനെ (സ്വാത്മാവിനെ) നശിപ്പിക്കാതിരിക്കുന്നതിനാൽ അവൻ മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പ്രകൃഷ്ടഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഒരു പ്രാണിയെങ്കിലും തന്നെത്താൻ തന്റെ ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല. പിന്നെ എന്തിനാണ് 'അവൻ സ്വാത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല' എന്നിങ്ങനെ ഇല്ലാത്തതിനെ എടുത്തുപറയുന്നത്? ഇതു്, യജ്ഞത്തിന്നു് അഗ്നികണ്ഡം, അന്തരീക്ഷത്തിലുമല്ല, ദേവ്യാവിലുമല്ല. ഭൂമിയിലാണ് ഉണ്ടാക്കപ്പെടേണ്ടതു് എന്നു പറയുന്ന കൂട്ടത്തിലാകുന്നു.

സമാധാനം:—ഇവിടെ ആ ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ അജ്ഞന്മാർ ആത്മാവിനെ അറിയുന്നില്ല. അതിനാൽ അങ്ങനെ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു ദോഷമില്ല. എല്ലാ അജ്ഞാനിയും അത്യന്തപ്രസിദ്ധമായും സാക്ഷാദപരമോക്ഷമായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ തിരസ്ക്കരിച്ചിട്ടു് (ദേഹം മുതലായ) അനാത്മാവിനെ ആത്മാവായി പരിഗ്രഹിക്കുന്നു. അവൻ ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തു് ഒട്ടക്കും ഈ ആത്മാവിനെ (ദേഹാദിയെ) നശിപ്പിച്ചു പുതിയതായ അന്യ ആത്മാവിനെ സ്വീകരിക്കുന്നു.

അതിനേയും നശിപ്പിച്ചു മറ്റൊന്നിനെ സ്വീകരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ അവൻ പുതിയതായി സ്വീകരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ എല്ലാം നശിപ്പിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട് എല്ലാ അജ്ഞാനിയും ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കുന്നു. പരമാർത്ഥമായ ആത്മാവും അവിദ്യയാൽ നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടപോലെയിരിക്കുന്നു. എന്നെന്നാൽ അത് ഉള്ളതുകൊണ്ടു യാതൊരു ഫലവും കാണുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ എല്ലാ അവിദ്യാന്മാരും ആത്മഹന്താക്കളായിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ മേൽ വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള ആത്മജ്ഞി രണ്ടുവിധത്തിലും സ്വാത്മാവുകൊണ്ടു സ്വാത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അവൻ പ്രകൃഷ്ടഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവൻ മുൻപറയപ്പെട്ട ഫലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഈശ്വരനെ സർവ്വഭൂതസ്ഥമായി സമമായി കാണുന്നവൻ ആത്മാവുകൊണ്ടു ആത്മാവിനെ നശിപ്പിക്കുന്നില്ല എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിയല്ല. എന്നെന്നാൽ സ്വസ്ഥനാകർമ്മഭേദംകൊണ്ടു ജീവാത്മാക്കൾ ഭിന്നങ്ങളാകുന്നു.

ഇതിന്നു സമാധാനമായി ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

പ്രകൃത്യൈവ ച കർമ്മാണി ക്രിയമാണാനി സർവ്വശഃ

യഃ പശ്യതി തഥാത്മാനമകർത്താരം സ പശ്യതി. 29

പ്രകൃത്യാ ഏവ	(ഭേദഹേന്ദ്രിയാദിരൂപമായി പരിണമിക്കുന്ന) പ്രകൃതിയാൽത്തന്നെ
സർവ്വശഃ	സർവ്വപ്രകാരത്തിലുള്ള
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങൾ
ക്രിയമാണാനി	ചെയ്യപ്പെടുന്നുവെന്നും.
തഥാ	അപ്രകാരം.
ആത്മാനം ച	ആത്മാവിനെ
അകർത്താരം	(കർമ്മങ്ങൾക്കു) കർത്താവല്ലാതെയും
യഃ പശ്യതി	ഏവൻ കാണുന്നുവോ
സഃ പശ്യതി	അവൻ കാണുന്നു.

ഭേദഹേന്ദ്രിയാദിരൂപമായി പരിണമിക്കുന്ന പ്രകൃതിയാൽത്തന്നെയാണു് സർവ്വപ്രകാരത്തിലുമുള്ള കർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യപ്പെടുന്നതെന്നും, ആത്മാ കർമ്മങ്ങൾക്കു കർത്താവല്ല എന്നും, ഏവൻ

കാണുന്നുവോ (അറിയുന്നുവോ) അവൻതന്നെയാണു് നല്ലവണ്ണം കാണുന്നതു്.

[ശം-ഭാ] പ്രകൃതി എന്നതു് ഭഗവാന്റെ ത്രിഗുണാത്മികയായ മായയാകുന്നു. 'മായാം തു പ്രകൃതിം വിദ്യാത്'—മായ പ്രകൃതിയാണെന്നറിയണം' (ശ്ലോതാശ്ചതര. ഉ. 4. 10) എന്നു ശ്രുതിപാക്യം. മഹാഭാദികാര്യകാരണരൂപമായി പരിണമിക്കുന്ന ആ പ്രകൃതിയാലാണു് ചാക്കുകൊണ്ടും മനസ്സുകൊണ്ടും ദേഹം കൊണ്ടുമുള്ള പല പ്രകാരത്തിലുള്ള കർമ്മങ്ങളും ചെയ്യപ്പെടുന്നതു്, മറ്റൊന്നിനാലുചല്ല, എന്നു് ആരറിയുന്നുവോ, അപ്രകാരംതന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞനായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ അകത്താവായി — സദ്യോപാധിവർജ്ജിതനായി—ആർ കാണുന്നുവോ അവനാണു് പാമാത്മദർശി എന്നഭിപ്രായം. നിർഗുണനായും അകത്താവായും നിർവിശേഷനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നു്, ആകാശത്തിന്നു് എന്നപോലെ, ഭേദമുണ്ടെന്നു കാണിപ്പാൻ പ്രമാണമില്ലെന്നത്.

ഇനിയും ആ സമ്യഗ്ദർശനത്തെത്തന്നെ ശബ്ദാന്തരംകൊണ്ടു വിവരിക്കുന്നു:

യദാ ഭൂതപൃഥഗ്ഭാവമേകസ്ഥമനപശ്യതി

തതഃ ഏവ ച വിസ്താരം ബ്രഹ്മ സംപദ്യതേ തദാ. 30

ഭൂതപൃഥഗ്ഭാവം	സ്മാവാദരജംഗമങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഭൂതങ്ങളുടെ ഭേദത്തെ
ഏകസ്ഥം	ഈശ്വരശക്തിരൂപമായിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയിൽ (ലയകാലത്തിൽ) സ്മിതി ചെയ്യുന്നതായും
തതഃ ഏവ	അതിൽനിന്നുതന്നെ (സൃഷ്ടികാലത്തിൽ ആ പ്രകൃതിയിൽനിന്നുതന്നെ)
വിസ്താരം ച	അതിന്റെ വിസ്താരത്തേയും
യദാ	എപ്പോൾ
അനപശ്യതി	കാണുന്നുവോ (ആലോചിക്കുന്നുവോ)
തദാ	അപ്പോൾ
ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മഭാവത്തെ
സംപദ്യതേ	പ്രാപിക്കുന്നു.

സ്ഥാവരജംഗങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഭൂതങ്ങളുടെ ഭേദത്തെ (നാനാ വിധഭേദത്തോടുകൂടിയ പ്രപഞ്ചത്തെ) ഈശ്വരശക്തിരൂപമായിരിക്കുന്ന പ്രകൃതിയിൽ (ലയകാലത്തിൽ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതായി (അവൻ) എപ്പോൾ കാണുന്നുവോ, ആ പ്രകൃതിയിൽ നിന്നുതന്നെ അത് (സൃഷ്ടികാലത്തിൽ) വിസ്ഫാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതായും എപ്പോൾ കാണുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവൻ ബ്രഹ്മഭാവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു (അവൻ ബ്രഹ്മംതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം-ഭാ] ഭൂതങ്ങളുടെ ഭിന്നഭാവങ്ങൾ (എല്ലാം) ഏകമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്ന് എപ്പോഴാണു കാണുന്നത്? — ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശംകൊണ്ടു വിചാരംചെയ്ത് ഇതെല്ലാം (ഈ കാണുന്നതെല്ലാം) ആത്മാവാകുന്നു' എന്നിങ്ങനെ സർവ്വത്തേയും ആത്മപ്രത്യക്ഷത്വേന കാണുന്നത്; (അപ്രകാരംതന്നെ) 'ആത്മാവിൽനിന്നു പ്രണവൻ ഉണ്ടാകുന്നു; ആത്മാവിൽനിന്നു' ആശ; ആത്മാവിൽനിന്നു സ്നേഹം (സ്നേഹൻ); ആത്മാവിൽനിന്നു' ആകാശം; ആത്മാവിൽനിന്നു തേജസ്സ്; ആത്മാവിൽനിന്നു വെള്ളം; ആത്മാവിൽനിന്നു' ആവിർഭാവതിരോഭാവങ്ങൾ; ആത്മാവിൽനിന്നു' അന്നം' (ഛാ. ഉ. 7. 26. 1) എന്നിങ്ങനെ ശ്രുതിയിൽ പറയപ്പെട്ടപ്രകാരം സർവ്വ(പ്രപഞ്ച)ത്തിന്റേയും വിസ്ഫാരവും ആത്മാവിൽനിന്നുതന്നെയാണു എന്ന് എപ്പോൾ കാണുന്നുവോ, അപ്പോൾ (ആ സമയത്തു) അവൻ ബ്രഹ്മഭാവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു — അവൻ ബ്രഹ്മംതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സകല ഭേദങ്ങളിലുമാത്മാവായിട്ടു് ഒരാത്മാ മാത്രമേയുള്ളവെങ്കിൽ ആ ഭേദങ്ങളുടെ ഭോഷം ആ ആത്മാവിനെ സംബന്ധിക്കണമല്ലോ എന്നുള്ള ശങ്കയെ പരിഹരിപ്പാൻവേണ്ടി പറയുന്നു.

അനാദിത്വാനിർഗുണത്വം പരമാത്മായമവ്യയം

ശരീരസ്ഥോപി കൗന്തേയ ന കരോതി ന ലിപ്യതേ, 31

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തീപുത്ര
അനാദിത്വം	അനാദിയാകയാലും
നിർഗുണത്വം	നിർഗുണനാകയാലും

അവ്യയം	നാശമില്ലാത്ത
അയം പരമാത്മാ	ഈ പരമാത്മാ
ശരീരസ്ഥഃ അപി	ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന
	ഏകിലും
ന കരോതി	(ഒന്നും) ചെയ്യുന്നില്ല
ന ലിപ്യതേ	(കർമ്മഫലങ്ങളാൽ) ഒട്ടപ്പെടുന്നതുമില്ല
	(കർമ്മഫലങ്ങളോടു ചേരുന്നതുമില്ല).

അല്ലയോ അജ്ഞന, അനാദിയാകകൊണ്ടും നിർഗുണനാകകൊണ്ടും നാശമില്ലാത്ത ഈ പരമാത്മാ ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും ഒന്നും ചെയ്യുന്നില്ല, ഒന്നിലും ചേരുന്നതുമില്ല.

[ശം.-ഭാ] (ആത്മാ) ആദിയില്ലാത്തതാകുന്നു—കാരണമില്ലാത്തതാകുന്നു. കാരണമുള്ളതെല്ലാം നശിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ ആത്മാ കാരണരഹിതനാകയാൽ അവയവരഹിതനുമായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു നശിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ഗുണരഹിതനാകയാലും ആത്മാ നശിക്കുന്നില്ല. ഗുണത്തോടുകൂടിയ വസ്തു ആ ഗുണം നശിക്കുന്നതോടുകൂടി നശിക്കുന്നു. എന്നാൽ ആത്മാ നിർഗുണനാകയാൽ നശിക്കുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ പരമാത്മാ അവ്യയൻ (വ്യയമില്ലാത്തവൻ) ആയിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ആത്മാ ശരീരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും — ശരീരങ്ങളിൽ ആത്മാവിന്റെ ഉപലബ്ധിയുള്ളതിനാൽ (ആത്മാ കാണപ്പെടുന്നതിനാൽ) ആത്മാ ശരീരസ്ഥനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. അങ്ങനെയാണെങ്കിലും—ആത്മാ യാതൊന്നും ചെയ്യുന്നില്ല. യാതൊന്നും ചെയ്യാത്തതിനാൽ കർമ്മഫലത്തോടുകൂടി സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല. കർത്താവായവൻ കർമ്മഫലത്തോടു സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ ആത്മാ അകർത്താവാകുന്നു. അതിനാൽ കർമ്മഫലത്തോടു സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.

എന്നാൽ പിന്നെ ദേഹങ്ങളിൽ കർമ്മം ചെയ്യുന്നതും തത്ഫലത്തിൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതും ആരാകുന്നു? പരമാത്മാവിൽ നിന്നന്യമായിരിക്കുന്ന ദേഹി (ജീവാത്മാ) ആണ് കർമ്മം ചെയ്യുന്നതും തത്ഫലത്തിൽ സന്ധിക്കുന്നതുമെങ്കിൽ 'ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി' (അ. 13, ശ്ലോ. 2) എന്നും മറ്റുമുള്ള ഘട്ടങ്ങളിൽ ക്ഷേത്രജ്ഞനും ഈശ്വരനും ഒന്നാണ് എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് ശരിയല്ല. അതല്ല, ഈശ്വരനിൽനിന്നന്യമായിട്ടു

ദേഹിയില്ലായെങ്കിൽപിന്നെ കർമ്മംചെയ്യുന്നതും തത്ഫലത്തിൽ സന്ധിക്കുന്നതുമാരാണെന്നു പറയണം. അല്ലെങ്കിൽ ഇശ്വരനേ ഇല്ലെന്നു സമ്മതിക്കണം. ഇങ്ങനെ, ഭഗവാന്റെ ഉപശ്ലേഷപ്പെട്ട ഉപനിഷത്സംബന്ധമായ ഭഗ്നത്തെ അറിയുന്നതിന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിന്നും വളരെ പ്രയാസമാകയാൽ വൈശേഷികന്മാരും സാംഖ്യന്മാരും ആർഹതന്മാരും ബുദ്ധമതക്കാരും അതിനെ ഉപേക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നു. (എന്നാൽ) ഇതിന്നു പരിഹാരമായിട്ടു ഭഗവാൻതന്നെ 'സ്വഭാവസ്തു പ്രവർത്തതേ=പ്രകൃതിതന്നെയാണു് പ്രവർത്തിക്കുന്നതു്' എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഒരുവൻ കർമ്മംചെയ്യുന്നുവെന്നും തത്ഫലത്തോടു ചേരുന്നുവെന്നും മറ്റുമുള്ള വ്യവഹാരം കേവലം അവിദ്യാമാത്രസ്വഭാവമാകുന്നു (അവിദ്യയിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതാകുന്നു). ഏകനായിരിക്കുന്ന പരമാത്മാവിൽ അതു് (കർത്തൃത്വം മുതലായതു്) ഇല്ല. അതിനാൽ പരമാത്മമായിരിക്കുന്ന ഈ സാംഖ്യഭഗ്നത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവരും, ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരും, പരമഹംസപരിപ്രാജകന്മാരും, അവിദ്യയേയും പ്രപഞ്ചവ്യവഹാരത്തേയും തള്ളിക്കളഞ്ഞവരായവർക്കു് കർമ്മാധികാരമില്ല എന്നു ഭഗവാൻ അവിടവിടെ കാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

ആത്മാ എന്തുപാലെയാണു് കർമ്മംചെയ്യാതേയും തത്ഫലത്തിൽ സന്ധിക്കാതേയുമിരിക്കുന്നതു് എന്നതിന്നു ദൃഷ്ടാന്തം പറയുന്നു:

യഥാ സർവ്വഗതം സൗക്ഷ്യാദാകാശം നോപലിപ്യതേ

സർവ്വത്രാവസ്ഥിതോ ദേഹേ തഥാത്മാ നോപലിപ്യതേ. 32

സർവ്വഗതം. എല്ലാ ദിക്കിലും (ചളി മുതലായതിലും കൂടി വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന)

ആകാശം. ആകാശം.

സൗക്ഷ്യാത്. സൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് (അ സ. ഗതം ഹേതുവായിട്ടു്)

യഥാ. എങ്ങനെ

ന ഉപലിപ്യതേ. (പകാദികളാലുംകൂടി) ലേപനംചെയ്യപ്പെടുന്നില്ലയോ

തഥാ. അപ്രകാരം

സപ്തരൂ ദേഹേ	സകല ദേഹങ്ങളിലും (ഉത്തമ മദ്ധ്യമാധമങ്ങളായ സകല ദേഹങ്ങളിലും)
അവസ്ഥിതഃ (അപി)	ഇരിക്കുന്നുവെങ്കിലും.
ആത്മാ	ആത്മാ
ന ഉപലിപ്യതേ	(ദേഹസംബന്ധമായദോഷങ്ങളോ ട്ടുകൂടിയായാകട്ടേ ഗുണങ്ങളോടുകൂടി യാകട്ടേ) ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ല.

സകലദിക്കിലും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന ആകാശം, സൂക്ഷ്മമായിരിക്കുന്നതിനാൽ, എപ്രകാരം ഒന്നിലും ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ലയോ, അതുപോലെ ആത്മാ സകല ദേഹങ്ങളിലുമിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും ഒന്നിലും ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ല.

[ശം—ഭാ] സൗക്ഷ്യാത് = സൂക്ഷ്മഭാവം. ഹേതുവായിട്ട് (അപ്രതിഫലസ്വഭാവത്വം. ഹേതുവായിട്ട്). ന ഉപലിപ്യതേ = (പങ്കാടികളാൽ) സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. ശേഷം സ്പഷ്ടം. അതിന്നും പുറമേ,

യഥാ പ്രകാശയത്യേകഃ കൃത്സ്നം ലോകമിമം രവിഃ
ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രീ തഥാ കൃത്സ്നം പ്രകാശയതി ഭാരത. 33

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭരതവംശജ
ഏകഃ രവിഃ	ഒരു സൂര്യൻ
കൃത്സ്നം ഇമം ലോകം	ഈ ലോകത്തെ ആസകലം
യഥാ	എതുപ്രകാരം
പ്രകാശയതി	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നുവോ
തഥാ	അതുപോലെ
ക്ഷേത്രീ	ക്ഷേത്രജ്ഞൻ
കൃത്സ്നം ക്ഷേത്രം	എല്ലാ ശരീരങ്ങളേയും
പ്രകാശയതി	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ഭാരത, ഒരു സൂര്യൻ എങ്ങനെയാണ് ഈ ലോകത്തെങ്ങെയെല്ലാം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നത് അതുപോലെ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ എല്ലാ ശരീരങ്ങളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] എപ്രകാരമാണ് റൊദിത്യൻ ഈ ലോകത്തെ ആസകലം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നത് അതുപോലെ (ക്ഷേത്രീ=)

പരമാത്മാ (കൃത്സ്നം ക്ഷേത്രം=) മഹാഭൂതം മുതൽ ധൃത്യ നമുള്ള സകല ക്ഷേത്രത്തേയും (പ്രകാശയതി=) പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നു. സൂര്യന്റെ ഈ ദൃഷ്ടാന്തം ആത്മാവിനെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം രണ്ടർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിക്കാം. സൂര്യനെ പോലെതന്നെ ആത്മാ ഏല്ലാ ദേഹങ്ങളിലും ഒന്നേ ഉള്ളുവെന്നും, ഒന്നിലും ചേരാതെയുമിരിക്കുന്നുവെന്നും കാണിക്കുന്നു.

ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സകല അർത്ഥത്തേയും താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്ലോകത്തിൽ ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോരേവമന്തരം ജ്ഞാനചക്ഷുഷാ

ഭൂതപ്രകൃതിമോക്ഷം ച യേ വിദുര്യാന്തി തേ പരം. 34

ഏവം	മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോഃ	ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരുടെ
അന്തരം	ഭേദത്തേയും
ഭൂതപ്രകൃതിമോക്ഷം ച	ഭൂതങ്ങൾക്കു കാരണമായ പ്രകൃതിയിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പാനുള്ള (ധ്യാനാദി) ഉപായത്തേയും
ജ്ഞാനചക്ഷുഷാ	വിവേകജ്ഞാനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന കണ്ണുകൊണ്ടു്
യേ	എവർ
വിദുഃ	അറിയുന്നവോ
തേ	അവർ
പരം	പരമപദത്തെ
യാന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ തമ്മിലുള്ള ഭേദത്തേയും, ഭൂതങ്ങൾക്കു കാരണമായ പ്രകൃതിയിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പാനുള്ള ഉപായത്തേയും, വിവേകജ്ഞാനലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന കണ്ണുകൊണ്ടു് എവർ അറിയുന്നവോ അവർ പരമപദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ജ്ഞാനചക്ഷുഷാ=ജ്ഞാനമാകുന്ന കണ്ണുകൊണ്ടു്, ജ്ഞാനം=ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനം, ഇതിനു മുൻപു് പറയപ്പെട്ട

പ്രകാരം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ തമ്മിലുള്ള വൈലക്ഷണ്യവിശേഷത്തെ (വ്യത്യാസത്തെ) ശരിയായി ആരാണ് ജ്ഞാനമാകുന്ന കണ്ണുകൊണ്ടു കാണുന്നത്, (അപ്രകാരംതന്നെ) അവിദ്യാലക്ഷണമായും അവ്യക്തമെന്നു പേരോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്ന ഭൂതപ്രകൃതി (ഭൂതങ്ങളുടെ ഉത്പത്തികാരണം) ഇല്ലാത്തതാണെന്ന് ആരറിയുന്നുവോ, അവർ പരമാത്മത്തപ്രകാരമായിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അവർ പിന്നെയും ദേഹത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നില്ല എന്നതും.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം
 യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ
 പ്രകൃതിപുരുഷവിവേകയോഗോ നാമ
 ത്രയോദശോധ്യായഃ
 പ്രകൃതിപുരുഷയോഗമെന്ന പതിമൂന്നാമദ്ധ്യായം.
 സമാപ്തം.

പതിനാലാമദ്ധ്യായം

[ശം-ഭാ] ജനിക്കുന്നതായ (ഉത്പത്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു) സകല വസ്തുക്കളും ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞസംയോഗംകൊണ്ടാണുണ്ടാകുന്നതെന്നു പറഞ്ഞു. അതെങ്ങനെയാണെന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നു് 'പരം ഭൂയഃ' എന്നു തുടങ്ങി ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ ഈശ്വരനെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കുന്ന—സാംഖ്യന്മാരുടെ മതപ്രകാരം* സ്വതന്ത്രന്മാരാണെന്നു സാധിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും വാസ്തവത്തിൽ സ്വതന്ത്രന്മാരല്ലാത്ത—ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരാണ് ജഗത്തിന്നു കാരണമെന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നു് (ക്ഷേത്രജ്ഞന്റെ) ക്ഷേത്രത്തിലുള്ള സ്ഥിതിയും ഗുണങ്ങളിലുള്ള സംഗവുമാണ് സംസാരത്തിനുള്ള കാരണമെന്നു മുൻപേ (അ. 13, ശ്ലോ. 21) പറഞ്ഞുവല്ലോ. ഏതേതു ഗുണത്തിൽ എങ്ങനെയുള്ള സംഗമാണ്? ഗുണങ്ങൾതന്നെ എന്താണ്? അവ എങ്ങനെയാണ് അദ്ദേഹത്തെ (ക്ഷേത്രജ്ഞനെ) ബന്ധിക്കുന്നതു്? ഗുണങ്ങളിൽനിന്നുള്ള മോക്ഷണം എങ്ങനെയുണ്ടാകുന്നു? മുക്തിന്റെ ലക്ഷണം എന്താകുന്നു? എന്നിങ്ങനെയുള്ള ചോദ്യങ്ങൾക്കു സമാധാനം പറയുന്നതിനുവേണ്ടി ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നു.

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

പരം ഭൂയഃ പ്രവക്ഷ്യാമി ജ്ഞാനാനാം ജ്ഞാനമുത്തമം

യത് ജ്ഞാത്വാ മനയഃ സർവ്വേ പരം സിദ്ധിമിതോ ഗതാഃ. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

യത് യാകതാനിനെ

ജ്ഞാത്വാ അറിഞ്ഞിട്ടു്

* നിരീശ്വരമായ സാംഖ്യമതപ്രകാരം ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ സ്വതന്ത്രന്മാരാകുന്നുവെന്നും അവരുടെ സംയോഗവും സ്വാതന്ത്ര്യേണയാകുന്നുവെന്നുമാണ്. ഇവിടെ അതിനെ സ്ഥികരിപ്പിട്ടിട്ടില്ല. ഈശ്വരനെ ആശ്രയിച്ചുതന്നെയാണ് ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞന്മാർ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു് എന്നാണ് ഭാഷ്യകാരന്റെ അഭിപ്രായം.

സദ്യേ മുനയഃ	സകല ജ്ഞാനികളും (മനനശീലന്മാരും)
ഇതഃ	ദേഹബന്ധത്തിൽനിന്നും
പരാം സിദ്ധിം	മോക്ഷത്തെ
ഗതാഃ	പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നുവോ
(തത്)	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന
പരം	പരമാത്മനിഷ്ഠമായും
ജ്ഞാനാനാം	(തപഃകർമ്മാദിവിഷയമായിരിക്കുന്ന) പലവിധ ജ്ഞാനങ്ങളിൽവെച്ചും
ഉത്തമം	(മോക്ഷഹേതുവാകയാൽ) ഉത്തമമായുള്ള
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനത്തെ (ഉപദേശത്തെ)
ഭൂയഃ (അപി)	ഇനിയും
പ്രവക്ഷ്യാമി	ഞാൻ നല്ലവണ്ണം പറയാം.

യാതൊന്നിനെ അറിഞ്ഞിട്ടു സകല മുനികളും (ജ്ഞാനികളും) ദേഹബന്ധത്തിൽനിന്നു മോക്ഷത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരമുള്ള പരമാത്മനിഷ്ഠമായതും പലവിധജ്ഞാനങ്ങളിൽവെച്ചു ശ്രേഷ്ഠമായതുമായ ജ്ഞാനത്തെ ഞാനിനിയും നിനക്കു നല്ലവണ്ണമുപദേശിക്കാം.

[ശം.-ഭാ] ഇതിന്നുമുൻപുള്ള എല്ലാ അദ്ധ്യായങ്ങളിലും പല പ്രാവശ്യവും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഇനിയും ഞാൻ പരമായിരിക്കുന്ന ആ ജ്ഞാനത്തെത്തന്നെ നിനക്കു നല്ലവണ്ണമുപദേശിക്കാം. പരമായിരിക്കുന്ന വസ്തുവിനെപ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്നതിനാൽ ഈ ജ്ഞാനം പരമാകുന്നു. മറ്റൊല്ലാ ജ്ഞാനങ്ങളേക്കാൾ ഉത്തമഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നതിനാൽ ഈ ജ്ഞാനം എല്ലാറ്റിലുംവെച്ചും ഉത്തമവുമാകുന്നു. 'എല്ലാ ജ്ഞാനങ്ങൾ' എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അമാനിതം മുതലായവ (അ. 13, ശ്ലോ. 7—10) എന്നല്ല ഇവിടെ അർത്ഥം. ജ്ഞാനങ്ങൾ എന്നതിന്നു യജ്ഞാദി ജ്ഞേയവസ്തുവിഷയങ്ങൾ എന്നാണ് ഇവിടെ അർത്ഥം. അവ മോക്ഷഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ഈ ജ്ഞാനം മോക്ഷഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഭഗവാൻ, ശ്രോതാവിനും അഭിരുചി ജനിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി, അതിനെ പരം എന്നും ഉത്തമം എന്നുമുള്ള ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു സ്തുതിക്കുന്നു. (അപ്രകാരമുള്ള) ഈ ജ്ഞാനത്തെ അറിഞ്ഞിട്ടും

മനനശീലനാരായ എല്ലാ സന്ന്യസിനും ഈ ദേഹബന്ധത്തിൽനിന്നു മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പ്രകൃഷ്ടസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു.

(ഈ ജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന) ആ സിദ്ധിയുടെ ഐകാന്തികത്വത്തെ കാണിക്കുന്നു:

ഇദം ജ്ഞാനമുപാശ്രിത്യ മമ സാധർമ്മ്യമാഗതാഃ
സർഗ്ഗേപി നോപജായന്തേ പ്രലയേ ന വ്യഥന്തി ച. 2

ഇദം ജ്ഞാനം	ഈ ജ്ഞാനസാധനത്തെ
ഉപാശ്രിത്യ	അനുഷ്ഠിച്ചിട്ട്
മമ സാധർമ്മ്യം	എന്റെ സ്വരൂപത്തെ (മദ്യുപത്വത്തെ)
ആഗതാഃ	പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവർ
സർഗ്ഗേ അപി	സൃഷ്ടികാലത്തിലും (ബ്രഹ്മാദികൾ ഉത്പാദിക്കുമ്പോഴും)
ന ഉപജായന്തേ	ജനനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല
പ്രലയേ (അപി)	പ്രലയകാലത്തിലും
ന വ്യഥന്തി ച	ദുഃഖത്തെ അനുഭവിക്കുന്നതുമില്ല.

ഈ ജ്ഞാനസാധനത്തെ അനുഷ്ഠിച്ചു എന്റെ സ്വരൂപത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവർ സൃഷ്ടികാലത്തിൽ ജനനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. പ്രലയകാലത്തിൽ ദുഃഖത്തെ അനുഭവിക്കുന്നതുമില്ല. (അവർ പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം).

[ശ്ലോ:-ഭാ] ഇദം ജ്ഞാനം ഉപാശ്രിത്യ = യഥോക്തമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനസാധനത്തെ അനുഷ്ഠിച്ചിട്ട്; മമ സാധർമ്മ്യം ആഗതാഃ = പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ സ്വരൂപതയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവർ. ഇവിടെ 'സാധർമ്മ്യം' എന്ന പദത്തിന് മത്സ്വരൂപത എന്നർത്ഥമാകുന്നു. അല്ലാതെ (ഗോവിന്ദം ഗവയത്തിന്നും എന്നപോലെ വിദ്വാൻ ഈശ്വരനും) സമാനധർമ്മത എന്നർത്ഥമല്ല. എന്തെന്നാൽ ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ ക്ഷേത്രജ്ഞനും ഈശ്വരനും തമ്മിൽ ഭേദം കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ജ്ഞാനത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിന്നു തത്ഫലത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നതു് ആവശ്യവുമാകുന്നു. ഈ ജ്ഞാനസാധനത്തെ അനുഷ്ഠിച്ച പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ സ്വരൂപതയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവർ; സർഗ്ഗേ അപി = സൃഷ്ടികാലത്തിലുംകൂടി;

ന ഉപജായതേ = ജനനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല; പ്രലയേ അപി=പ്രലയകാലത്തിൽക്കൂടി; ന വ്യഥന്തി ച=ഭുവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതുമില്ല — ബ്രഹ്മാവിന്റെ വിനാശകാലത്തിൽ കൂടി അവർ നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം.

മമ യോനിർമ്മഹദ്ബ്രഹ്മ തസ്മിൻ ഗർഭം ഭയാമൃഹം

സംഭവഃ സർവ്വഭൂതാനാം തതോ ഭവതി ഭാരത.

3

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരത
മഹത്	(ദേശംകൊണ്ടും കാലംകൊണ്ടും അപരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്നതിനാൽ) മഹത്തായിരിക്കുന്ന
ബ്രഹ്മ	പ്രകൃതി
മമ യോനിഃ	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ ഗർഭാധാനസ്ഥാനമാകുന്നു
തസ്മിൻ	അതിൽ
അഹം	ഞാൻ
ഗർഭം	ഗർഭത്തെ (ജഗദ്വിസ്താരംപോലെയായിരിക്കുന്ന ചിദാഭാസനെ)
ഭയാമൃ	നിക്ഷേപിക്കുന്നു
തതഃ	അതിൽനിന്ന്
സർവ്വഭൂതാനാം	ബ്രഹ്മാദി സകല ഭൂതങ്ങളുടേയും
സംഭവഃ	ഉത്പത്തി
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ ഭാരത, ദേശംകൊണ്ടും കാലംകൊണ്ടും അപരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്ന പ്രകൃതി പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ ഗർഭാധാനസ്ഥാനമാകുന്നു. അതിൽ ഞാൻ ഗർഭത്തെ നിക്ഷേപിക്കുന്നു. അതിൽനിന്നു ബ്രഹ്മാ മുതലായ സകല ഭൂതങ്ങളുടേയുമുത്പത്തിയുണ്ടാകുന്നു.

[ശ്ല.-ഭാ] മമ യോനിഃ=പ്രകൃതി--മത്സ്യരൂപമായും ത്രിഗുണാത്മികമായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ മായ. പ്രകൃതിയായിരിക്കുന്ന എന്റെ യോനി മഹദ്ബ്രഹ്മമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ പ്രകൃതി സർവ്വകാര്യങ്ങളേക്കാൾ മഹത്തായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടും സ്വവികാരങ്ങൾക്കു കാരണമായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടും അപ

യുടെ പോഷകശക്തിയായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടും (ഭരണാത് ച) മഹത്ബ്രഹ്മം എന്റെ യോനിതന്നെ എന്നു വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. മഹത്ബ്രഹ്മമായിരിക്കുന്ന എന്റെ യോനിയിൽ—പ്രകൃതിയിൽ—ഹിരണ്യഗർഭത്തിന്റെ ഉത്പത്തിക്കുള്ള ബീജത്തെ—സകല പ്രാണികളുടേയും ജന്മത്തിന്നു കാരണമായ ബീജത്തെ.—ഞാൻ നിക്ഷേപിക്കുന്നു. ക്ഷേത്രമെന്നും ക്ഷേത്രജ്ഞനെന്നുമുള്ള രണ്ടു പ്രകൃതികളാകുന്ന ശക്തികളോടുകൂടിയും ഈശ്വരനായായിരിക്കുന്ന ഞാൻ, അചിദ്രൂപകാമം കർമ്മം എന്ന ഉപാധികളോടുകൂടി ചേർന്നിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞനെ ക്ഷേത്രത്തോടുകൂടി യോജിപ്പിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. മൂലകാരണമായിരിക്കുന്ന ഈ ഗർഭാധാനത്തിൽനിന്നു ഹിരണ്യഗർഭത്തിന്റെ ഉത്പത്തി വഴിക്കു സകലഭൂതങ്ങളും ഉത്പാദിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സർവ്വയോനിഷു കൗന്തേയ മുന്തയഃ സംഭവന്തി യാഃ

താസാം ബ്രഹ്മ മഹദ്യോനിരഹം ബീജപ്രഭഃ പിതാ. 4

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
സർവ്വയോനിഷു	മനുഷ്യാദി സകല യോനികളിലും (സകല ജാതികളിലും)
യാഃ മുന്തയഃ	സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായ എന്തെല്ലാം വസ്തുക്കളാണു്
സംഭവന്തി	ഉണ്ടാകുന്നതു്
താസാം	അവകൾക്കു്
മഹത് ബ്രഹ്മ	പ്രകൃതി
യോനിഃ	മാതൃസ്ഥാനീയമാകുന്നു
അഹം	(ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന) ഞാൻ
ബീജപ്രഭഃ പിതാ	ഗർഭാധാനകർത്താവായ അച്ഛനാകുന്നു.

അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര, സകലയോനികളിലും സ്ഥാവരജംഗമങ്ങളായി ഏതേതു വസ്തുക്കൾ ഉത്പാദിക്കുന്നുവോ അവയെല്ലാം പ്രകൃതി മാതൃസ്ഥാനീയമായും ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ ഗർഭാധാനകർത്താവായ പിതാവായായിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യോനികൾ = ദേവപിതൃമനുഷ്യപശുമൃഗാദി സർവ്വയോനികൾ. മുന്തയഃ = പലവിധ അംഗങ്ങൾ കൂടിച്ചേർന്നിരിക്കുന്ന ശരീരങ്ങൾ. ആവക മുന്തികളുടെ ഉത്പത്തിക്കു

സർവാവസ്ഥകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന മഹത്ബ്രഹ്മം—പ്രകൃതി—കാരണമാകുന്നു. ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന ഞാൻ ഗർഭാധാനകത്താവായ പിതാവുമാകുന്നു.

ഗുണങ്ങൾ എന്തെല്ലാമാകുന്നുവെന്നും, അവ എങ്ങനെ ബന്ധിക്കുന്നു എന്നും ഇനി പറയുന്നു:

സത്താം രജസ്സം ഇതി ഗുണാഃ പ്രകൃതിസംഭവഃ

നിബദ്ധന്തതി മഹാബാഹോ ദേഹേ ദേഹിനമവ്യയം. 5

ഹേ മഹാബാഹോ അല്ലയോ മഹാബാഹോ

സത്താം രജസ്സം തമഃ ഇതി സത്താം രജസ്സ് തമസ്സ് എന്ന (പേരുകളോടുകൂടി)

പ്രകൃതിസംഭവഃ	പ്രകൃതിയിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്ന
ഗുണാഃ	(മൂന്നു) ഗുണങ്ങൾ
ദേഹേ	പ്രകൃതികാര്യമായിരിക്കുന്ന ദേഹത്തിൽ
	(താദാത്മ്യേന സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന)
അവ്യയം	നിർവ്വികാരമായ (നാശമില്ലാത്ത)
ദേഹിനം	ആത്മാവിനെ (ചിദംശത്തെ)
നിബദ്ധന്തതി	(ഗുണകാര്യങ്ങളായ സുഖദുഃഖമോഹാദികളോടു) ബന്ധിപ്പിക്കുന്നു.

അല്ലയോ മഹാബാഹോ, പ്രകൃതിയിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്ന സത്താം, രജസ്സ്, തമസ്സ് എന്ന പേരുകളോടുകൂടിയ മൂന്നു ഗുണങ്ങൾ, പ്രകൃതികാര്യമായിരിക്കുന്ന ദേഹത്തിൽ താദാത്മ്യേന സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന (വാസ്തവത്തിൽ) നിർവ്വികാരമായ ആത്മാവിനെ സ്വകാര്യങ്ങളായ സുഖദുഃഖമോഹാദികളോടു ബന്ധിപ്പിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ. 6] സത്താം, രജസ്സ്, തമസ്സ് എന്നു പേരുകളോടുകൂടിയ മൂന്നു ഗുണങ്ങൾ. ഗുണാഃ (ഗുണങ്ങൾ) എന്നത് ഇവിടെ പരിഭാഷാശബ്ദമാകുന്നു.* അല്ലാതെ രൂപം മുതലായവയെ

* സത്താം ഗുണങ്ങൾ രൂപാദിയെപ്പോലെ ദ്രവ്യമാത്രാശ്രയങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നില്ല. കാര്യകാരണങ്ങൾ ഒന്നാണു് എന്ന ന്യായേന അവ പ്രകൃതിതന്നെയായിരിക്കുന്നതിനാൽ സകലദിക്കിലും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ സർവ്വജഗത്തും

പ്പോലെ ഒരു ദ്രവ്യത്തെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കുന്ന ഗുണഃ എന്നല്ല അർത്ഥം. ഗുണവും ഗുണിയും വേറെയാണെന്നും ഇവിടെ അർത്ഥം വിവക്ഷിച്ചിട്ടില്ല. അതിനാൽ ഇവിടെ അതിന്നർത്ഥം താഴെ പറയുംപ്രകാരമാകുന്നു — ഗുണങ്ങളെ (ധർമ്മങ്ങളെ) പ്പോലെ അവ (ത്രിഗുണങ്ങൾ) ക്ഷേത്രജ്ഞനെ നിത്യം ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കുന്നു. അവിദ്യാത്മകത്വം ഹേതുവായിട്ട് (അവിദ്യാസ്വരൂപമായിരിക്കുന്നതിനാൽ) അവ ക്ഷേത്രജ്ഞനെ ബന്ധിക്കുന്ന പോലെ പറയപ്പെടുന്നു. ത്രിഗുണങ്ങൾ ഉണ്ടു് എന്നു തോന്നുന്നതുതന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞൻ അവയ്ക്കു് ആസ്പദമായിരിക്കുന്നതിനാലാകുന്നു. അതിനാലാണ് അവ (ത്രിഗുണങ്ങൾ) ക്ഷേത്രജ്ഞനെ ബന്ധിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നതു്. ഏന്റെ മായയിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള (=പ്രകൃതിസംഭവഃ) ത്രിഗുണങ്ങൾ അവ്യയനായിരിക്കുന്ന ദേഹിയെ (=ദേഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ) ശരീരത്തിൽ (=ദേഹം) ബന്ധിക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നു. ആത്മാവിനു് അവ്യയത്വം 'അനാദിത്വം' (അ. 13. ശ്ലോ. 31) എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്ലോകത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്.

പൂർവ്വപക്ഷഃ:— 'ദേഹി 'ന ലിപ്യതേ' (അ. 13, ശ്ലോ. 31) എന്ന് ഇതിന്നുമുൻപു് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അങ്ങനെയിരിക്കെ ത്രിഗുണങ്ങൾ ദേഹിയെ ബന്ധിക്കുന്നുവെന്നു് (ഇപ്പോൾ) എന്താണു മാറിപ്പറയുന്നതു്?

സമാധാനം:— അതുകൊണ്ടു് ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ ബന്ധിക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ 'പോലെ' (ഇവ) എന്നു ശബ്ദംകൊണ്ടു് ആ ദോഷത്തെ പരിഹരിച്ചിരിക്കുന്നു.

മഹാബാഹു — സമർത്ഥരങ്ങളായും മുട്ടുവരെ നീണ്ടുകിടക്കുന്നതായുമുള്ള കൈകളോടുകൂടിയവൻ.

ത്രിഗുണങ്ങളിൽ സത്ത്വഗുണത്തിന്റെ ലക്ഷണത്തേയും, അതെങ്ങനെയാണു് ബന്ധിക്കുന്നതെന്നും പറയുന്നു:

ഗുണമയമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു, അവ (സത്ത്വാദിഗുണങ്ങൾ) പുറമെയെല്ലാം വിഷയമായിട്ടും അകത്തു ശമഭാദിരൂപമായും രാഗദ്വേഷലോഭാദിരൂപമായും നിദ്രാലസ്യപ്രമാദാദിരൂപമായുമിരിക്കുന്നു.

തത്ര സത്തപം നിർമ്മലത്വാത് പ്രകാശകമനായം.

സുഖസംഗേന ബധ്നാതി ജ്ഞാനസംഗേന ചാനുലം. 6

ഹേ അനുല	അല്ലയോ പാപരഹിത
തത്ര	ആ ത്രിഗുണങ്ങളിൽ
നിർമ്മലത്വാത്	സ്വച്ഛത്വം ഹേതുവായിട്ട്
പ്രകാശകം	സ്ഫടികംപോലെ പ്രകാശിക്കുന്നതും
അനായം.	ശാന്തമായതുമായ (നിരുപദ്രവമായതു മായ)

സത്തപം സത്തപഗുണം.

സുഖസംഗേന (ശാന്തത്വം ഹേതുവായിട്ട് സ്വകാര്യമായിരിക്കുന്ന സുഖത്തോടു യാതൊരു സംഗമാണുണ്ടാകുന്നതു്, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന) സുഖസംബന്ധത്തിനാലും.

ജ്ഞാനസംഗേന ച (പ്രകാശകത്വം ഹേതുവായിട്ട് സ്വകാര്യമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തോടു യാതൊരു സംഗമാണുള്ളതു്, അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന) ജ്ഞാനസംബന്ധത്തിനാലും.

ബധ്നാതി ബന്ധിക്കുന്നു.

അല്ലയോ പാപരഹിത, ത്രിഗുണങ്ങളിൽ സ്വച്ഛത്വം ഹേതുവായിട്ട് പ്രകാശത്തോടുകൂടിയതും ശാന്തമായതുമായ സത്തപഗുണം സുഖസംബന്ധമായും ജ്ഞാനസംബന്ധമായും ബന്ധിക്കുന്നു. ഞാൻ സുഖി, ഞാൻ ജ്ഞാനി എന്നിങ്ങനെയുള്ള മനോധർമ്മങ്ങളെ അവയിൽ അഭിമാനിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രജ്ഞനിൽ യോജിപ്പിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

[ശം-ഭാ] സത്തപം സ്ഫടികമണിപോലെ നിർമ്മല (സ്വച്ഛ)മായിരിക്കുന്നതിനാൽ പ്രകാശത്തോടുകൂടിയും (ചൈതന്യത്തെ അഭിവ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നതായും) നിരുപദ്രവമായുമിരിക്കുന്നു. ആ സത്തപം ഒരുവനെ സുഖസംഗത്തിനാൽ—‘ഞാൻ സുഖി’ എന്നു തോന്നിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു്—ബന്ധിക്കുന്നു. എന്നു വെച്ചാൽ വിഷയമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിൽ വിഷയഭൂതമായിരിക്കുന്ന സുഖത്തിന്റെ സംബന്ധം (സംശ്ലേഷം) ഉണ്ടാ

ക്കിത്തിത്തു ബന്ധിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. ആത്മാവിൽ ഇപ്രകാരമുള്ള സുഖസംബന്ധം മിഥ്യയാകുന്നു. അതു് അവിദ്യയാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ വിഷയധർമ്മം വിഷയിയിൽ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. ഇച്ഛമുതൽ യുതിപരെയുള്ളവ (അ. 13, ശ്ലോ. 6) വിഷയമായിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രത്തിന്റെ ധർമ്മമാകുന്നുവെന്നു ഭഗവാൻ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. അതിനാൽ സ്വകീയധർമ്മമായതും, വിഷയവിഷയികളുടെ വിവേകമില്ലാത്തതുമായ അവിദ്യകൊണ്ടു സക്തഗുണം ആത്മാവിനെ സ്വാത്മധർമ്മമല്ലാത്ത സുഖത്തോടു സംബന്ധിപ്പിക്കുന്നുവോ എന്നു തോന്നിക്കുന്നു—സക്തമല്ലാത്തതിനെ സഞ്ജിക്കുന്നപോലെയും, സുഖിയല്ലാത്തതിനെ സുഖി എന്നപോലെയും, തോന്നിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ സത്തപം ഭേഹിയെ (ആത്മാവിനെ) ജ്ഞാനത്തോടും സഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. ജ്ഞാനം സുഖശബ്ദത്തോടൊന്നിച്ചു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു ക്ഷേത്രമായിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണത്തിന്റെ ധർമ്മംതന്നെയാകുന്നു; ആത്മധർമ്മമല്ല. ആത്മധർമ്മമായിരുന്നുവെങ്കിൽ (സ്വഭാവേന സഞ്ജിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ) അതു് (ഒരു) സംഗമായിട്ടോ, (രൂപമാ) ഒരു ബന്ധമായിട്ടോ, ഇതിപ്പാൻ പാടില്ല. സുഖത്തിനാലുണ്ടാകുന്ന സംഗപോലെയൊണ് ജ്ഞാനാദിയിലുള്ള സംഗവുമെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നു.

ഹേ അനഘ = (പാപാദിയാൽ) വ്യസനമില്ലാത്തവനേ.

രജോ രാഗാത്മകം വിദ്ധി തുഷ്ടാസംഗസമുത്ഭവം.

തന്നിബധ്നാതി കൗന്തേയ കർമ്മസംഗേന ഭേഹിനം. 7

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തീപുത്ര
രജഃ	രജസ്സ് എന്നു പറയപ്പെടുന്ന ഗുണത്തെ
രാഗാത്മകം	അനുരഞ്ജനസ്വരൂപമായും (ആശാസ്വരൂപമായും)
തുഷ്ടാസംഗസമുത്ഭവം	കിട്ടാത്ത വസ്തുക്കളിൽ അഭിലാഷം (=തുഷ്ടി) കിട്ടിയ വസ്തുവിൽ അത്യാസക്തി (സംഗം), ഇവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായും
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും
തത്	അതു് (ആ രജോഗുണം)
കർമ്മസംഗേന	ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടാത്മങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളിലുള്ള ആസക്തിയാൽ

ദേഹിനം. ദേഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ
നിബദ്ധ്നാതി ഏറ്റവും ബദ്ധ്നിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കന്തീപുത്ര, മജ്ജേഗുണത്തെ അനുരഞ്ജനസ്വരൂപമായും, (അപ്രപഞ്ചവസ്തുവിൽ) അഭിലാഷത്തെയും (പ്രപഞ്ചവസ്തുവിൽ) ഭജത്യാസക്തിയേയുമുണ്ടാക്കുന്നതായും അറിഞ്ഞാലും. അതു കർമ്മങ്ങളിലുള്ള ആസക്തിയാൽ ആത്മാവിനെ ഏറ്റവും ബദ്ധ്നിക്കുന്നു. (തൃഷ്ണാസംഗങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഇഹപരസാധനങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളിൽ ആത്മാവിന് ആസക്തിയുണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

[ശം-ഭാ]മജ്ജേഗുണത്തെ രഞ്ജനസ്വരൂപത്തോടുകൂടിയതായറിഞ്ഞാലും—അതു ഗൈരികാദിപോലെ(ആത്മാവിനെ) വർണ്ണഭേദപ്പെടുത്തുന്നു. അതു (മജ്ജേഗുണം) തൃഷ്ണയേയും ആസംഗത്തേയുമുണ്ടാക്കുന്നു. തൃഷ്ണ=അപ്രാപ്തമായതിൽ അഭിലാഷം. ആസംഗം=പ്രാപ്തമായ വിഷയത്തിൽ മനസ്സിന്റെ പ്രീതിലക്ഷണമായ സംശ്ലേഷം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആ മജ്ജേഗുണം ദേഹിയെ കർമ്മസംഗത്തിനാൽ—ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടാർത്ഥകർമ്മങ്ങളിലുള്ള തത്പരതയാൽ—ബദ്ധിക്കുന്നു (പരമാർത്ഥത്തിൽ അകർത്താവായിരിക്കുന്ന പുരുഷനെ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്ന അഭിമാനത്തോടുകൂടി പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

തമസ്സപ്ജ്ഞാനജം വിദ്ധി മോഹനം സർവ്വദേഹിനാം.

പ്രമാദാലസ്യനിദ്രാഭിസ്തന്നിബദ്ധ്നാതി ഭാരത.

8

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരത
തമഃ തു*	എന്നാൽ തമോഗുണത്തെ
അജ്ഞാനജം	അജ്ഞാനത്തിൽനിന്നുണ്ടായതായും.
സർവ്വദേഹിനാം	സകലപ്രാണികൾക്കും.
മോഹനം	ഭ്രാന്തിയെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായും.
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

* പവൃത്തത്തിൽനിന്നു കിളിച്ചെടുക്കുന്ന ചുക്ലപ്പനിറമുള്ള ഒരുജാതി മൃഗവിശേഷമാണ് ഗൈരികം. (കാവീമണ്ണ) അങ്ങനെയുള്ള ഗൈരികം മുതലായതുപോലെ എന്നർത്ഥം.

തത് അത് (ആ തമോഗുണം)
 പ്രമാദാലസ്യനിദ്രാഭിഃ പ്രമാദം ആലസ്യം നിദ്ര ഇവയാൽ
 (ദേഹിനം) ദേഹിയെ
 നിബദ്ധ്നാതി ഏറ്റവും ബന്ധിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ഭാരത, എന്നാൽ തമോഗുണത്തെ അജ്ഞാനത്തിൽ നിന്നുണ്ടായതായും, സകലപ്രാണികൾക്കും ദ്രാന്തിയെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുമറിഞ്ഞാലും. അതു പ്രമാദം ആലസ്യം നിദ്ര എന്നിവയാൽ ദേഹിയെ ഏറ്റവും ബന്ധിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] മൂന്നാമതായ തമോഗുണത്തെ അജ്ഞാനത്തിൽ നിന്നുണ്ടായതായും സകലപ്രാണികൾക്കും അവിവേകത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുമറിഞ്ഞാലും. അത് പ്രമാദാലസ്യനിദ്രകളെക്കൊണ്ട് (ദേഹിയെ) ബന്ധിക്കുന്നു. (അവയെക്കൊണ്ട് അചികാരിയായതിത്തന്നെയിരിക്കുന്ന പുരുഷനെ തമസ്സ് വാകാരിയാക്കിത്തീർക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.)

ഇനിയും ഗുണങ്ങളുടെ വ്യംപാരത്തെ സംക്ഷേപമായി പറയുന്നു:

സത്ത്വം സുഖേ സഞ്ജയതി രജഃ കർമ്മണി ഭാരത

ജ്ഞാനമാവൃത്യ തു തമഃ പ്രമാദേ സഞ്ജയത്യുത. 9

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരത
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണം.
സുഖേ	സുഖത്തിലും.
രജഃ	രജോഗുണം.
കർമ്മണി	കർമ്മത്തിലും.
സഞ്ജയതി	സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു (ബന്ധിപ്പിക്കുന്നു)
തമഃ തു	എന്നാൽ തമോഗുണം.
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനത്തെ

* തമോഗുണം സത്ത്വരജസ്സുകളേക്കാൾ അധികം ദോഷമുള്ളതും ബന്ധകരവുമാകയാൽ അതിനെ പ്രത്യേകിച്ചറിയുന്നതിനാണു് 'തു' ശബ്ദം.

ആവൃത്യ	മറച്ചുകൊണ്ടു്
പ്രമാദേ ഉത	പ്രമാദം മുതലായവയിലും
സഞ്ചയതി	ബന്ധിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ഭാരത, സത്ത്വഗുണം സുഖത്തിലും, രജോഗുണം കർമ്മത്തിലും (ദേഹിയെ) സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു. എന്നാൽ തമോഗുണം ജ്ഞാനത്തെ മറച്ചുകൊണ്ടു് പ്രമാദം മുതലായവയിലും സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ഹേ ഭാരത, സത്ത്വം സുഖത്തിൽ സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു; മജസ്സ് കർമ്മത്തിൽ സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു; എന്നാൽ തമസ്സ് സത്ത്വഗുണംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള വിവേകജ്ഞാനത്തെ ആവരണസ്വരൂപമായിരിക്കുന്ന താൻതന്നെ മറച്ചുകൊണ്ടു് പ്രമാദത്തിൽ സംശ്ലേഷിപ്പിക്കുന്നു. പ്രമാദം—ഉടനെ ചെയ്യേണ്ട കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാതിരിക്കുക.

ഗുണങ്ങൾ മേല്പറഞ്ഞ കാര്യങ്ങളെ എപ്പോഴാണ് ചെയ്യുന്നതു്?—പറയുന്നു.

രജസ്സമശ്വാഭീഭൂയ സത്ത്വം വേതി ഭാരത

രജഃ സത്ത്വം തമശ്ചൈവ തമഃ സത്ത്വം രജസ്സഥാ. 10

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരത
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണം
രജഃ	രജോഗുണത്തേയും
തമഃ ച ഏവ	തമോഗുണത്തേയും
അഭീഭൂയ	തിരസ്സ്തരിച്ചിട്ടു് (മറച്ചിട്ടു്)
വേതി	അദൃഷ്ടവശാൽ ഉരുവിക്കുന്നു
രജഃ	രജോഗുണം
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണത്തേയും
തമഃ ച	തമോഗുണത്തേയും
(അഭീഭൂയ വേതി)	തിരസ്സ്തരിച്ചു് ഉരുവിക്കുന്നു
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
തമഃ	തമോഗുണം
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണത്തേയും

രജഃ ച   രജോഗുണത്തേയം
(അഭിഭൂയ ഭവതി)   തിരസ്സരിച്ച് ഉത്ഭവിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, സത്ത്വഗുണം രജോഗുണത്തേയും തമോഗുണത്തേയും തിരസ്സരിച്ച് ഉത്ഭവിക്കുന്നു. രജോഗുണം സത്ത്വഗുണത്തേയും തമോഗുണത്തേയും, അപ്രകാരംതന്നെ തമോഗുണം സത്ത്വഗുണത്തേയും രജോഗുണത്തേയും തിരസ്സരിച്ച് ഉത്ഭവിക്കുന്നു.

[ശഃ-ഭാ] രജസ്സമോഗുണങ്ങളെ രണ്ടിനേയുമടക്കി (തിരോധാനംചെയ്ത്) സത്ത്വഗുണം എപ്പോഴാണ് വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അത് (താൻ പ്രധാനമായിട്ട്) തന്റെ കാര്യങ്ങളായ ജ്ഞാനസുഖാദികളെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ സത്ത്വതമോഗുണങ്ങളെ രണ്ടിനേയുമടക്കി (തിരോധാനംചെയ്ത്) എപ്പോഴാണ് രജസ്സ് വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അത് (രജസ്സ്) സ്വകാര്യങ്ങളാകുന്ന കർമ്മം തൃഷ്ണ മുതലായവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. അതുപോലെതന്നെ എപ്പോഴാണ് തമസ്സ് എന്നു പേരായ ഗുണം സത്ത്വരജോഗുണങ്ങളെ രണ്ടിനേയുമടക്കി വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നത് അപ്പോൾ അത് തന്റെ കാര്യമാകുന്ന ജ്ഞാനാവരണം മുതലായതിനെ ചെയ്യുന്നു.

ഏതെങ്കിലും ഒരു ഗുണം പ്രധാനമായിരിക്കുമ്പോൾ അതിന്റെ ലക്ഷണമെന്താകുന്നു?—പറയുന്നു:

സർവ്വഭാരേഷു ദേഹേന്ധിൻ പ്രകാശ ഉപജായതേ
ജ്ഞാനം യദാ തദാ വിദ്യാഭിപ്രഭുഃ സത്ത്വചിത്വത. 11

അന്ധിൻ ദേഹേ	ഈ ദേഹത്തിൽ
സർവ്വഭാരേഷു	ശ്രോത്രാദിസർവ്വഭാരങ്ങളിലും
ജ്ഞാനം പ്രകാശഃ ഉത	ശബ്ദാദിജ്ഞാനാത്മകമായ പ്രകാശം
യദാ	എപ്പോൾ
ഉപജായതേ	ഉണ്ടാകുന്നുവോ
തദാ	അപ്പോൾ
സത്ത്വം	സത്ത്വഗുണം
വിപ്രഭുഃ ഇതി	വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു്
വിദ്യാത്	അറിയേണ്ടതാകുന്നു

ഈ ദേഹത്തിൽ ശ്രോത്രാദിസകലഭാരങ്ങളിലും ജ്ഞാനസംപ്രദമായ പ്രകാശവും സുഖാദിയും എപ്പോഴുണ്ടാകുന്നുവോ അപ്പോൾ സത്താഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നു.

[ശംഭോ] ശ്രോത്രം മുതലായ സകല കരണങ്ങളും ആത്മാവിന് ഉപലബ്ധികളുള്ള ഭാരങ്ങളാകുന്നു. ഈ ദേഹത്തിൽ ഈ ഭാരങ്ങളിലെല്ലാം അന്തഃകരണമാകുന്ന ബുദ്ധിയുടെ വൃത്തി—പ്രകാശം—ഉണ്ടാകുന്നു. ഈ ബുദ്ധിവൃത്തി അല്ലെങ്കിൽ പ്രകാശം ആണ് ജ്ഞാനം. ഇപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനമാകുന്ന പ്രകാശം എപ്പോഴാണുണ്ടാകുന്നത്, അപ്പോൾ—ജ്ഞാനപ്രകാശമായിരിക്കുന്ന ലക്ഷണംകൊണ്ടുതന്നെ—സത്താഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നു.

ഉത—അപി.

രജസ്സു വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോഴുള്ള ലക്ഷണം താഴെ പറയുന്നതാകുന്നു:

ലോഭഃ പ്രവൃത്തിരാഭഃ കർമ്മണാമശമഃ സ്പൃഹാ
രജസ്യേതാനി ജായന്തേ വിവൃദ്ധേ രേതരീഷഭേ. 12

ഹേ രേതരീഷഭേ	അല്ലയോ രേതശ്രേഷ്ഠ
രജസി വിവൃദ്ധേ (സതി) ലോഭഃ	രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ധനാദിയെ പലപ്രകാരത്തിലും വളരെ സമ്പാദിച്ചാലും അവയെ പിന്നെ പിന്നെ വർദ്ധിപ്പിക്കുവാനുള്ള അഭിലാഷം.
പ്രവൃത്തിഃ	(ഓരോ കാര്യങ്ങളിൽ) പ്രവൃത്തി (കുറ്റ്ഘ്രൂപത)
കർമ്മണാം ആരംഭഃ	(മഹാഗൃഹാദിനിർമ്മാണത്തിൽ) ഉദ്യമം.
അശമഃ	('ഇതു ചെയ്തിട്ട് ഇനി ഞാൻ അതു ചെയ്യും' എന്നിങ്ങനെ സങ്കല്പവികല്പങ്ങളായ) ചിത്ത സമാധാനമില്ലായ്മ
സ്പൃഹാ	(ഓരോ വസ്തുക്കളിലുള്ള) ഇച്ഛ

ഏതാനി

ഇവ (ഈ ലക്ഷണങ്ങൾ)

ജായന്തേ

ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ ഭരതശ്രേഷ്ഠ, രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ധനാഭിയെ വളരെ സമ്പാദിച്ചാലും അവനെ പിന്നെപ്പിന്നെ വർദ്ധിപ്പിപ്പാനുള്ള അഭിലാഷം, കാര്യങ്ങളിൽ പ്രവൃത്തി, (വിവിധ) കർമ്മങ്ങളിൽ ഉദ്യമം, ചിത്തസമാധാനമില്ലായ്മ (അനപരമം), ഓരോ വസ്തുക്കളിലിച്ഛ, ഇവയുണ്ടാകുന്നു (ഈവക ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നുവെന്നർത്ഥം)

[ശം-ഭാ] ലോഭഃ—പരവ്രത്യത്തെ കൈക്കലാക്കുവാനുള്ള ഇച്ഛ. പ്രവൃത്തിഃ—പ്രവർത്തനം—സാമാന്യമായ ചേഷ്ട. കർമ്മണം. ആരംഭഃ—കർമ്മങ്ങളുടെ ആരംഭം. അശമഃ—ഉപശമം (മനസ്സമാധാനം) ഇല്ലായ്മ—ഹർഷരാഗാദിയിൽ പ്രവൃത്തി. സ്വപ്നം—സാമാന്യം എല്ലാ വസ്തുക്കളിലുമുള്ള തൃഷ്ണ. രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ, ഹേ ഭരതശ്രേഷ്ഠ ഈ ലക്ഷണങ്ങളുണ്ടാകുന്നു.

അപ്രകാശോ പ്രവൃത്തിശ്ച പ്രമാദോ മോഹഃ ഏവ ച

തമസ്യേതാനി ജായന്തേ വിവിധഭേ കരുനന്ദന.

13

ഹേ കരുനന്ദന

അല്ലയോ അർജുന

തമസി വിവിധഭേ (സതി) തമോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ

അപ്രകാശഃ

അവിവേകം (വിവേകരൂപം)

അപ്രവൃത്തിഃ ച

അനദ്യമം

പ്രമാദഃ

അജാഗ്രത (കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ളവയിൽ അനുസന്ധാനരാഹിത്യം)

മോഹഃ ഏവ ച

മിഥ്യയായ അഭിനിവേശം

ഏതാനി

ഇവ (ഈ ലക്ഷണങ്ങൾ)

ജായന്തേ

ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, തമോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ അവിവേകം, അനദ്യമം, അജാഗ്രത, വിചരിതസ്താനം എന്നിവയുണ്ടാകുന്നു. (ഈവക ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു തമസ്സു വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിയേണ്ടതാകുന്നു.)

[ശ.-ഭാ] അപ്രകാശം = അവിവേകം. അപ്രവൃത്തിഃ = പ്രവൃത്തിയുടെ അത്യന്തമായ അഭാവം. അതു് അപ്രകാശത്തിന്റെ ഫലമാകുന്നു. പ്രമാദഃ = അജാഗ്രത. മോഹഃ = അവിവേകം (അറിയപ്പെടേണ്ട വസ്തുവിനെ, വേണ്ടപോലെയല്ലാതെ, മറ്റൊരുവിധത്തിൽ അറിയുക). പ്രമാദവും മോഹവും അപ്രകാശത്തിന്റെ (അവിവേകത്തിന്റെ) കാര്യംതന്നെയാകുന്നു. തമോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ, ഹേ അജ്ഞ, ഈവക ലക്ഷണങ്ങളുണ്ടാകുന്നു.

മരണശേഷം യാതൊരു ഫലമാണു് സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതു് അതിന്നും സംഗവും രാഗവുമാണു് കാരണം എന്നും, എല്ലാം ഗുണസംബന്ധമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നുവെന്നും കാണിക്കുന്നതിനായി പറയുന്നു:

യദാ സത്തേപ പ്രവൃദ്ധേ തു പ്രലയം യാതി ദേഹഭൃത്^൧
തദോത്തമവിദാം ലോകാനമലാൻ പ്രതിപദ്യതേ. 14

സത്തേപ	സത്താഗുണം.
പ്രവൃദ്ധേ (സതി) തു	വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ
ദേഹഭൃത് ^൧	ജീവൻ
പ്രലയം.	മരണത്തെ
യാതി യദാ	പ്രാപിക്കുന്നുവെങ്കിൽ
തദാ	അപ്പോൾ
ഉത്തമവിദാം.	ഹിരണ്യഗർഭാദികളെ ഉപാസിക്കുന്നവരുടെ
അമലാൻ	പരിശുദ്ധങ്ങളായ (പ്രകാശമായങ്ങളായ)
ലോകാൻ	(സുഖോപഭോഗസ്ഥാനവിശേഷങ്ങളായ) ലോകങ്ങളെ
പ്രതിപദ്യതേ	പ്രാപിക്കുന്നു.

സത്താഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ജീവൻ മരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ (ഹിരണ്യഗർഭാദി) ഉത്തമന്മാരെ ഉപാസിക്കുന്നവരുടെ പരിശുദ്ധങ്ങളായ ലോകങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ദേഹഭൃത് = ആത്മാ. ഉത്തമവിദാം = മഹാദാദിത്തത്വവിത്തുള്ളവർ. അമലാൻ = മലരഹിതങ്ങളായ (രേന്ധമോഗുണങ്ങൾ കൂടാതെയുള്ള) ശേഷം സ്വപ്നം.

രജസി പ്രലയം ഗതാം കർമ്മസംഗീഷു ജായതേ
തഥാ പ്രലീനസ്തഥസി മൂഢയോനീഷു ജായതേ. 15

രജസി (വിവൃദ്ധേ സതി) രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ
പ്രലയം മരണത്തെ
ഗതാം പ്രാപിച്ചിട്ട്
കർമ്മസംഗീഷു കർമ്മങ്ങളിൽ സക്തിയുള്ള മനുഷ്യരിൽ
ജായതേ ജനിക്കുന്നു
തഥാ അപ്രകാരംതന്നെ
തഥസി (വിവൃദ്ധേ സതി) തമോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ
പ്രലീനഃ മരണത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ
മൂഢയോനീഷു പശു മുതലായ യോനികളിൽ
ജായതേ ജനിക്കുന്നു.

രജോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ മരണത്തെ പ്രാപിച്ചാൽ അവൻ കർമ്മങ്ങളിൽ സക്തനായ മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ ജനിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ തമോഗുണം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ മരണത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ പശു മുതലായ മൂഢയോനികളിൽ ജനിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സ്പഷ്ടം.

കഴിഞ്ഞ ശ്ലോകങ്ങളുടെ അർത്ഥത്തിന്റെ ഒരു സംക്ഷേപം പറയുന്നു:

കർമ്മണഃ സൂക്തസ്യോഹഃ സാത്തപികം നിർമ്മലം ഫലം
രജസസ്തു ഫലം ദുഃഖമജ്ഞാനം തമസഃ ഫലം. 16

സൂക്തസ്യ കർമ്മണഃ പുണ്യ(സാത്തപിക)കർമ്മത്തിന്ന്
സാത്തപികം സത്തപഗുണപ്രധാനമായും
നിർമ്മലം പരിശുദ്ധമായും (പ്രകാശബഹുളമായും) ഉള്ള സുഖം
ഫലം ഫലമെന്നത്
ആഹുഃ (കപിലാദികൾ) പറയുന്നു
രജസഃ തു രാജസമായ കർമ്മത്തിന്ന്

ദുഃഖം ഫലം	ദുഃഖം ഫലമെന്നും
തമസഃ	താമസകർമ്മത്തിന്നു്
അജ്ഞാനം	മൂഢത്വം
ഫലം	ഫലമെന്നും
(ആഹുഃ)	പറയുന്നു.

സാത്തപികകർമ്മത്തിന്നു് സത്ത്വഗുണപ്രധാനമായും പരിശുദ്ധമായുള്ള സുഖം ഫലമെന്നു് (കപിലാദികൾ) പറയുന്നു. രാജസകർമ്മത്തിന്നു ദുഃഖം ഫലമെന്നും, താമസകർമ്മത്തിന്നു മൂഢത്വം ഫലമെന്നും പറയുന്നു. [സാത്തപികാദികർമ്മലക്ഷണം 'നിയതം സംഗ്രഹിതം' (അ. 18, ശ്ലോ. 23) എന്നിങ്ങനെ 18-ാമദ്ധ്യായത്തിൽ പറയുന്നതാണു്.]

[ശം-ഭാ]സൂക്തസ്യ കർമ്മണഃ=സാത്തപിക(പുണ്യ)കർമ്മത്തിന്നു്; സാത്തപികം നിർമ്മലം ഫലം=സാത്തപികമായ പരിശുദ്ധഫലംതന്നെ (രജസ്സമാഗുണങ്ങളുടെ സമുത്ഭവമാകുന്ന മാലിന്യം കൂടാതെയുള്ള ഫലംതന്നെ) എന്നു്; ആഹുഃ=ശിഷ്യന്മാർ പറയുന്നു. രജസഃ തു ഫലം ദുഃഖം=രാജസകർമ്മത്തിന്നു ഫലം ദുഃഖംതന്നെ 'രജസഃ' എന്നതിന്നു് 'രാജസകർമ്മത്തിന്നു്' എന്നാണു് അർത്ഥമെന്നു കർമ്മത്തെപ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്ന ഘട്ടത്തിൽ പറയുന്നുണ്ടു്. രാജസകർമ്മത്തിന്റെ ഫലം ദുഃഖംതന്നെയാകുന്നു. അതു രാജസമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ കാര്യം കാരണാനുരൂപമായിരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. തഥാ തമസഃ അജ്ഞാനം ഫലം=അപ്രകാരംതന്നെ താമസകർമ്മമാകുന്ന അധർമ്മത്തിന്റെ ഫലം അജ്ഞാനവുമാകുന്നു.

ഗുണങ്ങളിൽനിന്നു് എന്തുണ്ടാകുന്നു?—

സത്ത്വാത് സജ്ഞായതേ ജ്ഞാനം രജസോ ലോഭഃ ഏവ ച
പ്രമാദമോഹഃ തമസോ ഭവന്താ ജ്ഞാനമേവ ച. 17

സത്ത്വാത്	സത്ത്വഗുണത്തിൽനിന്നു്
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനവും
രജസഃ	രജാഗുണത്തിൽനിന്നു്
ലോഭഃ ഏവ ച	എത്ര കിട്ടിയാലും പിന്നേയും വേണമെന്ന ആശയം
സജ്ഞായതേ	ഉണ്ടാകുന്നു

തമസഃ	തമോഗുണത്തിൽനിന്നു്
പ്രമാദമോഹൗ	അജാഗ്രതയും വിപരീതജ്ഞാനവും.
ഭവതഃ	ഉണ്ടാകുന്നു
അജ്ഞാനം ഏവ ച	അജ്ഞാനവും.
ഭവതി	ഉണ്ടാകുന്നു.

സത്താഗുണത്തിൽനിന്നു ജ്ഞാനവും, രജോഗുണത്തിൽനിന്നു ലോഭവുമുണ്ടാകുന്നു. തമോഗുണത്തിൽനിന്നു് അജാഗ്രത വിപരീതജ്ഞാനം അജ്ഞാനം ഇവയുമുണ്ടാകുന്നു.

[ശം.— ഭാ] സത്യാത്—സത്യാഗുണം പ്രധാനമായിരിക്കുമ്പോൾ. ശേഷം സ്വപ്നം.

അതിന്നും പുറമെ—

ഉത്ഭവഃ ഗച്ഛന്തി സത്യാസ്ഥാ മദ്ധ്യേ തീഷ്ഠന്തി രാജസാഃ
ജാലന്യഗുണവൃത്തിസ്ഥാ അധോഗച്ഛന്തി താമസാഃ 18

സത്യാസ്ഥാഃ	സത്യാവൃത്തിപ്രധാനന്മാർ
ഉത്ഭവഃ	മേൽലോകങ്ങളെ
ഗച്ഛന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു
രാജസാഃ	രജോഗുണപ്രധാനന്മാരായിട്ടുള്ളവർ (തൃഷ്ണാഭ്യാകലന്മാരായിട്ട്)
മദ്ധ്യേ	മനുഷ്യലോകത്തിൽത്തന്നെ
തീഷ്ഠന്തി	ജനിക്കുന്നു

ജാലന്യഗുണവൃത്തിസ്ഥാഃ നികൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന തമോഗുണത്തിന്റെ പ്രമാദമോഹാദിവൃത്തിയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന

താമസാഃ തമോഗുണപ്രധാനന്മാരായിട്ടുള്ളവർ

അധഃ താഴെ ലോകങ്ങളെ, അല്ലെങ്കിൽ നരകത്തെ

ഗച്ഛന്തി പ്രാപിക്കുന്നു.

സത്യാഗുണപ്രധാനന്മാരായിട്ടുള്ളവർ ഉപരിലോകങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു. രജോഗുണപ്രധാനന്മാരായിട്ടുള്ളവർ മനുഷ്യ

ലോകത്തെയും, നികൃഷ്ടമായ തമോഗുണത്തിന്റെ വൃത്തിയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന തമോഗുണപ്രധാനന്മാർ താഴെയുള്ള ലോകങ്ങളേയും (അല്ലെങ്കിൽ നരകത്തേയും) പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] സത്വഗുണവൃത്തത്തിൽ (=ശോഭനമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തിൽ അല്ലെങ്കിൽ കർമ്മത്തിൽ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവർ. ദേവലോകം മുതലായ ലോകങ്ങളിൽ ജനിക്കുന്നു. രജോഗുണപ്രധാനന്മാർ (രജോഗുണനിമിത്തമായ ജ്ഞാനത്തിലാകട്ടെ കർമ്മത്തിലാകട്ടെ നിരന്തരമായിട്ടുള്ളവർ) മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ ജനിക്കുന്നു. ഏറ്റവും നീചമായിരിക്കുന്ന തമോഗുണത്തിന്റെ നിദ്രാലസ്യദാഢ്യവൃത്തത്തിൽ ഇരിക്കുന്നവരും മൂഢന്മാരായ തമോഗുണപ്രധാനന്മാർ പശ്വാദികളിൽ ജനിക്കുന്നു.

പുരുഷൻ പ്രകൃതിയിൽ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു് താനും പ്രകൃതിയുമൊന്നാണെന്നുള്ള മിഥ്യാജ്ഞാനത്തോടുകൂടി സുഖദുഃഖമോഹാത്മകങ്ങളായ ഭോഗ്യവസ്തുക്കളിൽ 'ഞാൻ സുഖി ദുഃഖി, മൃഗൻ' എന്നിങ്ങനെ സഞ്ജിക്കുന്നു. അപ്രകാരമുള്ള സംഗമാണു് പുരുഷനുള്ള ഉത്കൃഷ്ടനീചയോനികളിൽ ജനിക്കുക എന്ന ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ സംസാരത്തിന്റെ കാരണമെന്നു് ഇതിന്റെ മുൻപിലത്തെ അദ്ധ്യായത്തിൽ സംക്ഷേപമായി പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ 'സത്താം രജസ്സമ ഇതി ഗുണാഃ പ്രകൃതിസംഭവാഃ' എന്ന ശ്ലോകം മുതൽക്കു ഗുണങ്ങളുടെ സ്വരൂപം, ഗുണങ്ങളുടെ വൃത്തം, സ്വവൃത്തംകൊണ്ടു ഗുണങ്ങൾക്കുള്ള ബന്ധകത്വം, ഗുണവൃത്തങ്ങളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന പുരുഷന്റെ ഗതി, ഇങ്ങനെ ബന്ധകാരണമെല്ലാം അജ്ഞാനമൂലമാണു്, മിഥ്യാജ്ഞാനമാണു് എന്നിങ്ങനെ മുന്നദ്ധ്യായത്തിൽ പറഞ്ഞ സംഗതികളെത്തന്നെ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഇപ്പോൾ (ആ സംസാരബന്ധത്തിൽനിന്നുള്ള) മോക്ഷാസമ്യഗ്ദർശനം കൊണ്ടാണുണ്ടാകുന്നതു് എന്നു കാണിക്കുന്നതിനായി ഗോവാൻ പറയുന്നു.

നാനന്ദം ഗുണേഭ്യഃ കർത്താരം യദാ ഭ്രഷ്ടാനുപശ്യതി

ഗുണേഭ്യശ്ച പരം വേത്തിമത്ഭാവം സോധിഗച്ഛതി. 19

യദാ (ഇ)

എപ്പോൾ

ഭ്രഷ്ടാ

വിവേകിയായവൻ

ഗുണേഭ്യഃ	ബുദ്ധിയാഭ്യാകാരമായി പരിണമി ക്കുന്ന ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും
അന്യം	അന്യമായ (വേറെയായ)
കർത്താരം	കർത്താവിനെ
ന അനുപശ്യതി (ആത്മാനം)	കാണുന്നില്ലയോ (അറിയുന്നില്ലയോ) ആത്മാവിനെ
ഗുണേഭ്യഃ	ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും
പരം	വ്യതിരിക്തമായി (തത്സാക്ഷിയായി)
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ (ആവിവേകി)
മത്ഭാവം	എന്റെ സ്വരൂപത്തെ (ബ്രഹ്മത്വത്തെ)
അധിഗച്ഛതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

വിവേകിയായവൻ ബുദ്ധി മുതലായ ആകാരങ്ങളായി പരിണമിച്ചിരിക്കുന്ന ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും അന്യമായി ഒരു കർത്താവിനെ എപ്പോൾ കാണുന്നില്ലയോ, ആത്മാവിനെ ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും വ്യതിരിക്തമായിട്ടും (തത്സാക്ഷിത്വേന) എപ്പോൾ അവൻ അറിയുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവൻ എന്റെ സ്വരൂപത്തെ (ബ്രഹ്മത്വത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] ഒരുവൻ വിദ്വാനായിട്ട് ദേഹേന്ദ്രിയവിഷയാകാരമായി പരിണമിച്ചിരിക്കുന്ന ഗുണങ്ങളിൽനിന്നുന്യമായി ഞാൻ കർത്താവിനെ എപ്പോൾ കാണുന്നില്ലയോ—ഗുണങ്ങളാണ് സർവ്വാവസ്ഥകളായി പരിണമിച്ചിരിക്കുന്നത് (ദേഹേന്ദ്രിയാഭ്യാകാരമായി പരിണമിച്ചിരിക്കുന്നത്) എന്നും, ഗുണങ്ങൾതന്നെയാണ് സർവ്വകർമ്മങ്ങൾക്കും കർത്താവായിരിക്കുന്നതെന്നും, വിദ്വാനായവൻ എപ്പോൾ കാണുന്നുവോ, (അപ്രകാരംതന്നെ) ഗുണങ്ങളുടെ സകലവ്യാപാരങ്ങൾക്കും സാക്ഷിഭൂതമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ ഗുണങ്ങളിൽനിന്നും വ്യതിരിക്തമായി എപ്പോൾ (അവൻ) അറിയുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവൻ (ആവിദ്വാൻ) എന്റെ ഭാവത്തെ (ബ്രഹ്മമാത്മതയെ) പ്രാപിക്കുന്നു—‘എല്ലാം വാസുദേവൻതന്നെയാകുന്നു’ എന്നറിഞ്ഞിട്ട് അവൻ വാസുദേവത്വത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

അവൻ എന്താണെ (മത്ഭാവത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു?—പറയുന്നു:

ഗുണാനേതാനതീത്യ ത്രീൻ ദേഹീ ദേഹസമുത്ഭവൻ
ജന്മമൃത്യുജരാഭ്യുഖൈർവി മുക്തോമൃതമശ്നതേ. 20

ദേഹീ	ജീവാത്മാ
ദേഹസമുത്ഭവൻ	ദേഹാദിയെ ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നതായ (ദേഹാഭ്യുക്തനായി പരിണമിക്കു ന്നതായ)
ഏതാൻ	ഈ
ത്രീൻ ഗുണാൻ	മൂന്നു ഗുണങ്ങളെ
അതീത്യ	അതിക്രമിച്ച്
ജന്മമൃത്യുജരാഭ്യുഖൈഃ	ജനനമരണജരാഭ്യുഖങ്ങളാൽ
വിമുക്തഃ	മോചിക്കപ്പെട്ടവനായിട്ട്
അമൃതം	പരമാനന്ദത്തെ (ബ്രഹ്മാനന്ദത്തെ)
അശ്നതേ	പ്രാപിക്കുന്നു.

ജീവാത്മാ ദേഹാഭ്യുക്തനായിട്ടുള്ള പരിണാമത്തോടുകൂടിയ
ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളെ അതിക്രമിച്ച് ജനനമരണജരാഭ്യുഖങ്ങളി
ൽനിന്നു മോചിച്ചവനായി പരമാനന്ദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] വിദ്വാനായവൻ, മായോപാധിഭൂതമായും.
ദേഹോത്പത്തിക്കു ബീജഭൂതമായുമിരിക്കുന്ന ഈ മൂന്നു ഗുണ
ങ്ങളെ, ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ അതിക്രമിക്കുന്നു ജനനം.
മരണം, ജരാ, ഭ്യുഖങ്ങൾ എന്നിവയിൽനിന്നു അവൻ ജീവി
ച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ മുകുതനായിട്ട് അമൃതത്വത്തെ പ്രാപി
ക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ അവൻ മത്ഭാവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

വിദ്വാനായവൻ ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾത്തന്നെ ഗുണ
ങ്ങളെ അതിക്രമിച്ച് അമൃതത്വത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു പറ
ഞ്ഞത് (അജ്ഞാനം) ഒരു ചോദ്യത്തിന്നു കാരണമായി ഭവി
ക്കുകയാൽ അജ്ഞാനം പറഞ്ഞു:

അജ്ഞാന ഉവാച:

കൈർല്ലിംഗൈസ്തീൻ ഗുണാനേതാനതീതോ ഭവതീ പ്രഭോ
കിമാപാരഃ കഥം ചൈതന്യം തുണാനതിവർത്തതേ. 21

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പ്രഭോ

ഏതാൻ ത്രീൻ ഗുണാൻ

അതിത:

കൈ: ലിംഗൈ:

ഭവതി

കിമാപാര:

കഥം ച

ഏതാൻ ത്രീൻ ഗുണാൻ

അതിവർത്തതേ

അല്ലയോ പ്രഭോ

ഈ മൂന്നുഗുണങ്ങളെ

അതിക്രമിച്ചിരിക്കുന്ന ദേഹി

എന്തു ലക്ഷണങ്ങളോടുകൂടി

ഇരിക്കുന്നു

(അവൻ) ഏതുവിധ ആചാര

ത്തോടുകൂടിയവൻ

എങ്ങനെ

ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളെ

അതിക്രമിക്കുന്നു.

അല്ലയോ പ്രഭോ, ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളെ അതിക്രമിച്ചിരിക്കുന്ന ദേഹി എന്തുലക്ഷണത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു? അവൻ എന്തൊരാചാരത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നു? എങ്ങനെയാണു് അവൻ ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളേയുമതിക്രമിക്കുന്നതു്?

[ശം—ഭാ] സ്പഷ്ടം.

ഗുണാതീതന്റെ ലക്ഷണമെന്താണെന്നും, ഗുണങ്ങളെ അതിക്രമിക്കുവാനുള്ള ഉപായമെന്താണെന്നുമുള്ള അജ്ഞനന്റെ (കഴിഞ്ഞ ശ്ലോകത്തിലെ) രണ്ടു ചോദ്യങ്ങൾക്കു് ഉത്തരം പറയുവാൻ ഭഗവാനാരംഭിക്കുന്നു. അവയിൽ ഗുണാതീതൻ എന്തു ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവെന്ന ചോദ്യത്തിനുള്ള സമാധാനമാദ്യം കേട്ടാലും:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

പ്രകാശം ച പ്രവൃത്തിം ച മോഹമേവ ച പാണ്ഡവ

ന ദ്വേഷിസംപ്രവൃത്താനി ന നിവൃത്താനി കാംക്ഷതി. 22

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ പാണ്ഡവ

(യഃ)

സംപ്രവൃത്താനി

പ്രകാശം ച

അല്ലയോ പാണ്ഡുപുത്ര

എവൻ

സ്വതഃ ഏവ പ്രവർത്തിക്കുന്ന

(സ്വഭാവമായി ഉണ്ടായിട്ടുള്ളവ)

(‘സർവ്വഭാവേഷു ദേഹേസ്മിൻ’

എന്നു മൂൻപറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള)

പ്രകാശത്തേയും (സത്ത്വകാര്യ

ത്തേയും)

പ്രവൃത്തി. ച	പ്രവൃത്തിയേയും (രജഃകാര്യത്തേയും)
മോഹം ഏവ ച ന ഭോഷ്ടി	മോഹത്തേയും (തമഃകാര്യത്തേയും) ദുഃഖബുദ്ധിയോടുകൂടിഭോഷിക്കുന്നില്ലയോ
നിവൃത്താനി	നിവർത്തിച്ചിട്ടുള്ളവയെ (നിവർത്തിച്ചിട്ടുള്ളസത്യാദികാര്യങ്ങളെ)
ന കാംക്ഷതി	സുഖബുദ്ധിയോടുകൂടി (എവൻ) അപേക്ഷിക്കുന്നില്ലയോ
(സഃ ഗുണാതീതഃ ഉച്യതേ)	അവൻ ഗുണത്തെ അതിക്രമിച്ചവനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, സ്വഭാവേന ഉള്ളതായ പ്രകാശം, പ്രവൃത്തി, മോഹം എന്നിങ്ങനെയുള്ള സത്യാദി സർവ്വകാര്യങ്ങളേയും ദുഃഖബുദ്ധിയോടുകൂടി എവൻ ഭോഷിക്കുന്നില്ലയോ, (അപ്രകാരംതന്നെ തത്ക്കാലം) നിവർത്തിച്ചിട്ടുള്ള (ഇല്ലാത്തവയായ) സത്യാദിഗുണകാര്യങ്ങളെ സുഖബുദ്ധിയോടുകൂടി എവൻ അപേക്ഷിക്കുന്നതുമില്ലയോ അവൻ ഗുണാതീതനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ('സഃ ഗുണാതീതഃ ഉച്യതേ' എന്നു നാലാമത്തെ ശ്ലോകത്തോടനുസരിച്ചു.)

[ശം.—ഭാ] പ്രകാശം സത്യാകാര്യം, പ്രവൃത്തിരജഃകാര്യം, മോഹം തമഃകാര്യം, ഇവയെല്ലാം തന്റെ ബോധത്തിനു വിഷയമായി പ്രകാശിച്ചാലും അ.വൻ അ.വയെ ഭോഷിക്കുന്നില്ല. 'എനിക്കു താമസമായിരിക്കുന്ന പ്രത്യേകം (ഭാവന) വന്നിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു ഞാൻ മുഖനായിരിക്കുന്നു. രാജസീയായിരിക്കുന്ന പ്രവൃത്തി എന്നിൽ ഇപ്പോൾ ഉത്പാദിച്ചിരിക്കുന്നു. അതു ദുഃഖമാകുന്നു. രജോഗുണത്താൽ പ്രവർത്തിതനായിട്ടു ഞാൻ എന്റെ സ്വന്തരൂപത്തിൽനിന്നു (യഥാർത്ഥസ്വഭാവത്തിൽനിന്നു) ഭ്രംശിച്ചിരിക്കുന്നു (പ്രചലിതനായിരിക്കുന്നു). ഇപ്രകാരം മതം സ്വരൂപാവസ്ഥാനത്തിൽനിന്നുള്ള എന്റെ ഭ്രംശം വലിയ കഷ്ട

മാകുന്നു. പ്രകാശസ്വരൂപമായിരിക്കുന്ന സത്താഗുണം എന്നെ (ഇപ്പോൾ) വിവേകിയാക്കിത്തീർത്തും, സുഖത്തോടു സഞ്ചിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് എന്നെ ബന്ധിക്കുന്നു എന്നിപ്രകാരം. അവയെ (ഗുണകാര്യങ്ങളെ) ഒരുവൻ ദേവിക്കുന്നതു സമ്യഗ്ദർശിത്വമില്ലാഞ്ഞിട്ടാകുന്നു. എന്നാൽ ഗുണാതീതനായവൻ അവ (പ്രകാശാദിഗുണകാര്യങ്ങൾ) വിഷയഭാവേന ഉത്ഭൂതങ്ങളായിരിക്കുമ്പോൾ (ബോധത്തിന്നു വിഷയമാകത്തക്കവണ്ണം പ്രകാശിക്കുമ്പോൾ), അവയെ ദേവിക്കുന്നില്ല. ഒരു സാത്താപി കപുരുഷൻ (അല്ലെങ്കിൽ രാജസനോ താമസനോ ആയ പുരുഷൻ), തന്നിൽ സാത്താപികാദികാര്യങ്ങൾ (ആദ്യം) പ്രകാശിച്ചിട്ടു് (പിന്നെ) ഇല്ലാതെയൊക്കുമ്പോൾ, അവ പിന്നേയും പ്രകാശിക്കണമെന്നു കാക്ഷിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഗുണാതീതൻ അപ്രകാരം കാക്ഷിക്കുന്നില്ല (ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല). ഈ ലക്ഷണം അന്യന്നു പ്രത്യക്ഷമാവുകയില്ല. തനിക്കുമാത്രം പ്രത്യക്ഷമായാൽ ഈ ലക്ഷണം ആത്മവിഷയമായിത്തന്നെയായിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ ഒരുവനിൽ ഉണ്ടാവുന്ന ദേവത്തേയോ ആകാക്ഷയേയോ മറ്റൊരാളവൻ കാണുകയില്ല.

ഉദാസിനവദാസീനോ ഗുണൈശ്ചോ ന വിചാല്യതേ
 ഗുണാ വർത്ത ഇത്യവ മോചതിഷ്ഠതി നേഗതേ. 23

സമദഃഖസുഖഃ സ്വസ്ഥഃ സമലോഷ്ഠാശ്ചകാഞ്ചനഃ
 തുല്യപ്രിയോപ്രിയോ ധീരസ്തുല്യനിന്ദാത്മസംസ്തുതിഃ 24

മാനാപമാനയോസ്തുല്യസ്തുല്യോ മിത്രാരിപക്ഷയോഃ
 സച്ഛാമഃപേരിത്യംഗി ഗുണാതീതഃ സ ഉച്യതേ. 25

യഃ	എവൻ
ഉദാസിനവത്	(പക്ഷപാതമില്ലാതെ- കേവലം) സാക്ഷിയെപ്പോലെ
ആസീനഃ	ഇരുന്നുകൊണ്ടു്
ഗുണൈഃ	ഗുണകാര്യങ്ങളായ സുഖദഃഖാദികളാൽ
ന വിചാല്യതേ	ചലിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ലായ
ഗുണാഃ ഏവ	ഗുണങ്ങൾതന്നെ

വർത്തനേ ഇതി	സ്വകാര്യങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു (അവയോടു് എന്നിക്കു യാതൊരു സംബന്ധവുമില്ല) എന്നിങ്ങനെ
യഃ	എവൻ
അവതിഷ്ഠതി	വിവേകജ്ഞാനത്തോടുകൂടി സ്വസ്ഥമെന്നപോലെയിരിക്കുന്നുവോ
(യഃ)	എവൻ
ന ഇംഗതേ	സ്വരൂപനിഷ്ഠയിൽനിന്നു ചലിക്കുന്നില്ലയോ
സമദഃഖസുഖഃ	സുഖദഃഖങ്ങളിൽ സമനായും
സ്വസ്ഥഃ	സ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നവനായും
സമലോഷ്യാശ്ച കാഞ്ചന	മൺകട്ട കല്പ് സ്വർണ്ണം ഇവയെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നവനായും
തുല്യപ്രിയാപ്രിയഃ	സുഖദഃഖഹേതുഭൂതങ്ങളായ ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളിൽ സമനായും
ധീരഃ	ധീമാനായും (ധൈര്യമുള്ളവനായും)
തുല്യനിന്ദാത്മസംസ്തതിഃ	തന്നെ നിന്ദിച്ചാലും സ്തുതിച്ചാലും അവയിൽ സമഭാവത്തോടുകൂടിയവനായും
മാനാപമാനയോഃ	മാനാപമാനങ്ങളിൽ
തുല്യഃ	സമനായും
മിത്രാമിപക്ഷയോഃ	ബന്ധുപക്ഷത്തിലും ശത്രുപക്ഷത്തിലും
തുല്യഃ	സമനായും
സമ്യാരംഭേരിത്യംഗീ	ദൃഷ്ട്വ ദൃഷ്ടാന്തമ്ങ്ങളായ സകല ഉദ്യമങ്ങളേയുമുപേക്ഷിച്ചു വനായും
(യഃ)	എവൻ ഇരിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ഗുണാതീതഃ	ഗുണങ്ങളെ അതിക്രമിച്ചവൻ എന്നു്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.
എവൻ സാക്ഷി എന്നപോലെ ഇരുന്നുകൊണ്ടു ഗുണകാര്യങ്ങളായ സുഖദഃഖാദികളാൽ ചലിപ്പിക്കപ്പെടുന്നില്ലയോ, ഗുണ	

ങ്ങൾ സ്വസ്വകാര്യങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നുവെന്ന ജ്ഞാനത്തോടു കൂടി എവൻ സ്വസ്ഥമായി സ്ഥിരമായിരിക്കുന്നുവോ, എവൻ സ്വരൂപനിഷ്ഠയിൽനിന്നു ചലിക്കുന്നില്ലയോ, സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ സമനായും, സ്വരൂപത്തിൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നവനായും, മൺകുട്ട, കല്പ, സ്വർണ്ണം എന്നിവയെ തുല്യമായി വിചാരിക്കുന്നവനായും, ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളിൽ തുല്യനായും, ധീമാനായും, തന്നെ നിന്ദിച്ചാലും സ്തുതിച്ചാലും (രണ്ടിലും) സമഭാവത്തോടു കൂടിയവനായും, മാനാപമാനങ്ങളിൽ സമനായും, ബന്ധുപക്ഷത്തിലും ശത്രുപക്ഷത്തിലും സമനായും, സകലവിധ ഉദ്യമ (പ്രയത്ന)ങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ചവനായും, എവൻ ഇരിക്കുന്നുവോ, അവൻ ഗുണാതീതൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഉദാസീനനായ ഒരുവൻ ഒരു പക്ഷത്തിലേക്കു ചാഞ്ഞുനില്ക്കുന്നില്ല. അതുപോലെതന്നെ ഗുണാതീതത്വം സിദ്ധിക്കുന്നതിനുള്ള മാർഗ്ഗത്തിൽ (ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽ) സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ആത്മവിത്തായ സന്നയാസി വിവേകദർശനാവസ്ഥയിൽനിന്നിളകുന്നില്ല. ഇനി പറയുവാൻപോകുന്നതു കൊണ്ട് ഇതു സ്പഷ്ടമാകുന്നു. ഗുണങ്ങൾ ഭേദഗ്രാഹ്യവിഷയങ്ങളായി പരിണമിച്ചു അന്യേന്യം പ്രവർത്തിക്കുന്നു. (ഗുണങ്ങളുടെ ഇന്ദ്രിയാകാരമായിട്ടുള്ള പരിണാമങ്ങൾ വിഷയാകാരമായിട്ടുള്ള പരിണാമങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നു) എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടി അവൻ യാതൊരു ചലനവും കൂടാതെ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. സ്വരൂപാവസ്ഥനായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. (സ്വകൂടസ്ഥദൃഷ്ടിയെ അവൻ ത്യജിക്കുന്നില്ല എന്നു താല്പര്യം.) അതിന്നും പുറമെ, സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ തുല്യനായും, സ്വാത്മാവിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായും (പ്രസന്നനായും), മൺകുട്ട, കല്പ, സ്വർണ്ണം ഇവയിൽ സമഭാവത്തോടുകൂടിയവനായും. ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളിൽ തുല്യഭാവനായും, ധീമാനായും, തന്നെപ്പറ്റിയുള്ള നിന്ദയിലും സ്തുതിയിലും സമഭാവനായും, (അപ്രകാരംതന്നെ) മാനാപമാനങ്ങളിൽ (സത്കാരതിരസ്കാരങ്ങളിൽ) വികാരഭേദമില്ലാത്തവനായും, ബന്ധുപക്ഷത്തിലും ശത്രുപക്ഷത്തിലും തുല്യനായും, എവനിരിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയുള്ള ആത്മവിത്തായിരിക്കുന്ന സന്നയാസി ഗുണാതീതനെന്നു

പറയപ്പെടുന്നു. ചീലർ ഉദാസിനന്മാരാണെന്നു തങ്ങൾക്കു നല്ല നിശ്ചയമുണ്ടെങ്കിലും (അവർ) ബന്ധുവിന്റെയോ ശത്രുവിന്റെയോ ഒരു പക്ഷത്തിലാണെന്ന് അന്യന്മാർക്കു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ഗുണാതീതനായ സന്ന്യാസി മിത്രത്തിലും ശത്രുവിലും തുല്യനായിരിക്കുന്നു. അദ്ദേഹം ദേഹധാരണത്തിന്നുമാത്രം വേണ്ടുന്നവയൊഴിച്ചു് ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടാത്മങ്ങളായ മറ്റുള്ള സകലകർമ്മങ്ങളേയും പരിത്യജിക്കുന്നു.

‘ഉദാസിനവത്’ എന്നതുമുതൽ ‘ഗുണാതീതഃ സ ഉച്യതേ’ എന്നതുവരെ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളവ സന്ന്യാസിയായിരിക്കുന്ന മുക്താർക്കുവിന് എന്തുവരെ പ്രയത്നസാധ്യമായിരിക്കുന്നുവോ അതുവരെ അവൻ അവയെ ഗുണാതീതത്വം സിദ്ധിക്കുവാനുള്ള സാധനമായി അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അതു് അവനിൽ ഉറയ്ക്കുമ്പോൾ—(ഉറച്ചുവെന്നു സ്വയമേവ അറിയുന്നതാണ്)—അതുതന്നെ (‘ഉദാസിനവത്’ എന്നതുമുതൽ ‘ഗുണാതീതഃ സ ഉച്യതേ’ എന്നതുവരെ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഗുണാതീതസാധനംതന്നെ) ഗുണാതീതന്റെ ലക്ഷണമായി ഭവിക്കുന്നു.

23ാംശ്ലോകത്തിൽ ‘അവതിഷ്ഠതി’ എന്നതു ഛന്ദോഭംഗത്തെ ശങ്കിച്ചു പറഞ്ഞുപദമാക്കിയതാകുന്നു. അതിന്നു് ‘അന്തരിഷ്ഠതി’ എന്നൊരു പാഠഭേദമുണ്ടു്.

ഇനി ത്രിഗുണങ്ങളെ എങ്ങനെയാണു് അതിക്രമിക്കുന്നതു് എന്ന ചോദ്യത്തിന്നു ഭഗവാൻ സമാധാനം പറയുന്നു:

മാം ച യോവ്യഭിചാരേണ ഭക്തിയോഗേന സേവതേ

സ ഗുണാൻ സമതീതൈതാൻ ബ്രഹ്മഭൂതായ കല്പതേ. 26

യഃ	എവൻ
മാം ച	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ
അവ്യഭിചാരേണ	ഏകാന്തമായിരിക്കുന്ന
ഭക്തിയോഗേന	ഭക്തിയോഗംകൊണ്ടു്
സേവതേ	ഉപാസിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
ഏതാൻ ഗുണാൻ	ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളെ

സമതീത്യ നല്ലാർണ്ണതീക്രമിച്ചിട്ട്
 ബ്രഹ്മഭൂതായ ബ്രഹ്മഭാവത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു് (മോക്ഷ
 ത്തിന്നു്)

കല്പതേ സമത്വനായി ഭവിക്കുന്നു.

എവൻ പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്തെത്തന്നെ ഏകാന്തമായ
 (ചലിക്കാത്ത) കേതിയോഗംകൊണ്ടു് ഉപാസിക്കുന്നുവോ
 അവൻ ഈ മൂന്നു ഗുണങ്ങളെയും നല്ലവണ്ണം അതിക്രമിച്ചിട്ടു
 മോക്ഷത്തിന്നു സമത്വനായി (യോഗ്യനായി) ഭവിക്കുന്നു.

[ശം.ഭാ] ഈശ്വരനായും നാരായണനായും സകല ഭൂതങ്ങളുടെ
 ഹൃദയങ്ങളിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായുമിരിക്കുന്ന
 എന്നെ യതിയാകട്ടേ കർമ്മിയാകട്ടേ എപനാണു വിവേകജ്ഞാ
 നാത്മകമായ ഏകാന്തകേതിയോഗംകൊണ്ടു സേവിക്കുന്നതു്
 അവൻ മുൻപറയപ്പെട്ട ഗുണങ്ങളെ അതിക്രമിച്ചു ബ്രഹ്മഭവന
 ത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു്—മോക്ഷത്തിന്നായിക്കൊണ്ടു്— സമത്വ
 നായി ഭവിക്കുന്നു.

കേതിയോഗം=കേതിയാകുന്ന യോഗം. കേതി=ജ്ഞം,
 പരമപ്രേമം. ബ്രഹ്മഭൂതായ=ബ്രഹ്മഭവനത്തിന്നു്.
 അതെങ്ങനെയാകുന്നു? കേട്ടാലും:

ബ്രഹ്മണോ ഹി പ്രതിഷ്ഠാഹമമൃതസ്യാവ്യയസ്യ ച
 ശാശ്വതസ്യ ച ധർമ്മസ്യ സുഖസൈന്യകാന്തികസ്യ ച. 27

ഹി	എന്നുകൊണ്ടെന്നാൽ
അഹം	ഞാൻ
ബ്രഹ്മണം	ബ്രഹ്മത്തിന്റെ (പരമാത്മാ വിന്റെ)
പ്രതിഷ്ഠാ	പ്രതിമ (പ്രതിബിംബം) ആകുന്നു
(തഥാ) അവ്യയസ്യ	അപ്രകാരംതന്നെ നിത്യമായ
അമൃതസ്യ ച	മോക്ഷത്തിന്നും
(പ്രതിഷ്ഠാ)	ഞാൻ ആശ്രയമാകുന്നു
(തഥാ) ശാശ്വതസ്യ	അപ്രകാരംതന്നെ (തത്സാധന
ധർമ്മസ്യ ച	മായിരിക്കുന്ന) ശാശ്വതധർമ്മ
	ത്തിന്നും

(തഥാ) ഐകാന്തീകസ്യ അപ്രകാരംതന്നെ അവണ്ഡമായ
സുഖസ്യ ച സുഖത്തിനും
(പ്രതിഷ്ഠാ) ഞാനാശ്രയമാകുന്നു.

എന്തെന്നാൽ ഞാൻ ബ്രഹ്മത്തിന്റെ പ്രതിമയാകുന്നു. (അപ്രകാരംതന്നെ) നിത്യമായ മോക്ഷത്തിനും, ശാശ്വതമായ ധർമ്മത്തിനും, അവണ്ഡമായ സുഖത്തിനും ഞാനാശ്രയമാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] എന്തെന്നാൽ അവിനാശിയായും അവികാരിയായും ജ്ഞാനയോഗമാകുന്ന ധർമ്മംകൊണ്ടു പ്രാപിക്കപ്പെട്ട വാൻ യോഗ്യമായ നിത്യധർമ്മമായും അവിദ്യഭീപാരമായ ആനന്ദരൂപമായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്ന്—പരമാത്മാവിന്ന്—ഞാൻ ഇരിപ്പിടമാകുന്നു. അമൃതാദിസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയും പരമാനന്ദരൂപനായുമിരിക്കുന്ന പരമാത്മാവിന്നു പ്രത്യഗാത്മാവായ ഞാൻ ഇരിപ്പിടമാകുന്നു. (അതു ഹേതുവായിട്ട്) സമ്യഗ് ജ്ഞാനംകൊണ്ടു പ്രത്യഗാത്മാ (ജീവാത്മാ) പരമാത്മാവുതന്നെയാണു് എന്നറിയപ്പെടുന്നു. ഇതുതന്നെയാണു് ‘സബ്രഹ്മഭൂതായ കല്പതേ’ എന്നു പറഞ്ഞതു്. യാതൊരു ഈശ്വരഭക്തികൊണ്ടു ബ്രഹ്മം ഭക്തന്മാർക്കു് അനുഗ്രഹം മുതലായ പ്രയോജനത്തിന്നു വേണ്ടി പ്രവർത്തിക്കുന്നുവോ ആ ശക്തി ഞാനാകുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള ശക്തിയാകുന്ന ഞാൻ ബ്രഹ്മംതന്നെയാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ ശക്തിയും ശക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതും വേറെയിരിപ്പാൻ പാടില്ല.

അല്ലെങ്കിൽ ഈ ശ്ലോകത്തെ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം.—ബ്രഹ്മശബ്ദത്തിന്നു് ഇവിടെ സവികല്പകബ്രഹ്മമെന്നർത്ഥം. അമരണധർമ്മകമായും വ്യയരഹിതമായുമിരിക്കുന്ന സവികല്പകബ്രഹ്മത്തിന്നു നിവൃ്തികല്പകമായിരിക്കുന്ന ഞാൻ ഇരിപ്പിടമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന നിത്യധർമ്മത്തിനും, തജ്ജനിതമായിരിക്കുന്ന അവിദ്യഭീപാരമായ (നിമന്തമമായ) സുഖത്തിനും ഞാനിരിപ്പിടമാകുന്നു.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുന സംവാദേ

ഗുണത്രയവിഭാഗയോഗോ നാമ

ചതുർത്ഥോദ്ധ്യായഃ

ഗുണത്രയവിഭാഗയോഗമെന്ന പതിന്നാലാമദ്ധ്യായം.

സമാപ്തം.

പതിനഞ്ചാമദ്ധ്യായം

[ശ.-ഭാ] കർമ്മികളുടെ കർമ്മഫലവും ജ്ഞാനികളുടെ (ജ്ഞാനയോഗധർമ്മത്താൽ പ്രാപ്യമായതും സുഖമായതുമായ) ജ്ഞാനഫലവും എന്റെ അധീനത്തിലാകയാൽ യാതൊരുവരാണ് എന്ന് ഭക്തിയോഗംകൊണ്ടു സേവിക്കുന്നത് അവർ എന്റെ പ്രസാദത്താൽ ആദ്യം ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചു പിന്നെ ഗുണാതീതരായി ഭക്തിയും മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ ആത്മതത്ത്വത്തെത്തന്നെ നല്ലവണ്ണമറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവർ മോക്ഷത്തെ പ്രാപിക്കുമെന്നു പറയാനാണോ? അതിനാൽ ആത്മതത്ത്വത്തെപ്പറ്റി അജ്ഞൻ ചോദിച്ചില്ലെങ്കിലും അതിനെ ഉപദേശിക്കുന്നതിനായി ഭഗവാൻ ഉർദ്ധ്വമൂലമെന്നിങ്ങനെ ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കുന്നു. അതിനാൽ ആദ്യംതന്നെ വൈരാഗ്യമുണ്ടാകുന്നതിനുവേണ്ടി സംസാരസ്വരൂപത്തെ ഒരു വ്യക്തരൂപമായി കല്പിച്ചു വർണ്ണിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ സംസാരത്തിൽ വിരക്തി വന്നവൻ മാത്രമേ ഭഗവത്തർത്ഥജ്ഞാനത്തിന്നധികാരിയാവുകയുള്ളൂ; മറ്റൊരാളാണാവുകയില്ല.

ഉർദ്ധ്വമൂലമധഃശാഖമശ്വതം പ്രാഹുരവ്യയം.

ഹന്ദാംസി യസ്യ പർണ്ണാനി യസ്തം വേദ സ വേദവിത്. 1

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ഉർദ്ധ്വമൂലം.	ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളേക്കാൾ ഉത്കൃഷ്ടനായും പുരുഷോത്തമനായുമിരിക്കുന്ന നാരായണൻ മൂലമായിട്ടുള്ളതു.
അധഃശാഖം.	(അവിടുന്ന് കീഴ്പ്പോട്ടുള്ള) കാര്യോപാധികളായ ഹിരണ്യഗർഭാദികൾ ശാഖയായിട്ടുള്ളതു.
അവ്യയം.	നാശമില്ലാത്തതും ആയ
അശ്വതം.	അശ്വതം. എന്നു പറയപ്പെടുന്ന സംസാരവ്യക്തത്തെപ്പറ്റി
പ്രാഹുഃ	വേദങ്ങൾ ലോചിക്കുന്നു
ഹന്ദാംസി	വേദങ്ങൾ

യസ്യ	യാതൊരു സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ
പർണ്ണാനി	ഇലകളുടെ സ്ഥാനമായിരിക്കുന്നുവോ
തം	അങ്ങനെചിരിക്കുന്ന ആ വൃക്ഷത്തെ
യഃ	എവൻ
വേദ	അറിയുന്നുവോ
സഃ	അവൻ (തന്നെയാണു്)
വേദവിത്	വേദാർത്ഥത്തെ അറിഞ്ഞവൻ.

ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളേക്കാൾ ഉത്കൃഷ്ടനായും പുരുഷോത്തമനായുമിരിക്കുന്ന നാരായണൻ വേരായി (മൂലമായി)ടുള്ളതും, (അവിടുന്ന് കീഴ്പോട്ടുള്ള) ഹിരണ്യഗർഭാദികൾ ശാഖകളായിടുള്ളതും, (പ്രവാഹരൂപേണ) നദശമീലാത്തതുമായ അശ്വത്ഥമെന്ന പറയപ്പെടുന്ന സംസാരവൃക്ഷത്തെപ്പറ്റി വേദങ്ങൾ ലോചിക്കുന്നു. വേദങ്ങൾ യാതൊരു സംസാരവൃക്ഷത്തിന്നു് ഇലകളായിരിക്കുന്നുവോ ആ വൃക്ഷത്തെ ആരാനു് അറിയുന്നതു് അവൻ തന്നെയാണു് വേദാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവൻ.

[ശം.-ഭാ] ഊർദ്ധ്വമൂലം—അവ്യക്തമായ മായാശക്തിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മത്തെയാണു് ഇവിടെ 'ഊർദ്ധ്വം' എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. എന്തെന്നാൽ ബ്രഹ്മം കാലത്താൽ അളക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തതും (മഹാസൂക്ഷ്മമായിട്ടുള്ളതും), സകലത്തിന്നും കാരണമായിട്ടുള്ളതും, നിത്യമായിട്ടുള്ളതും, മഹത്തായിട്ടുള്ളതുമാകുന്നു. അതു് ഈ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ വേരാകുന്നു (മൂലമാകുന്നു). അതിനാൽ ഈ സംസാരവൃക്ഷം ഊർദ്ധ്വമൂലം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. 'ഊർദ്ധ്വമൂലോവാക് ശാഖഃ=ഈ നിത്യമായിരിക്കുന്ന അശ്വത്ഥവൃക്ഷത്തിന്റെ വേരൂ് മേല്പോട്ടും കൊമ്പുകൾ കീഴ്പോട്ടുമാകുന്നു.' (കം. ഉ. 3. 2. 1) എന്ന ശ്രുതിവാക്യം. പുരാണത്തിലും ഇതിനെപ്പറ്റി താഴെ പറയുന്നപ്രകാരം പറയുന്നു:

അവ്യക്തമൂലപ്രവേനാസ്യവാൻഗ്രഹോത്ഥിതഃ
ബുദ്ധിസ്തസ്മയശ്ചൈവ ഇന്ദ്രിയാന്തരകോടരഃ. 1

മഹാഭൂതവിശാഖശ്ച വിഷയൈഃ പരൂപാംസ്തഥാ
ധർമ്മാധർമ്മസുപുഷ്പശ്ച സുഖദുഃഖഫലോദയഃ. 2

ആജീവ്യഃ സർവ്വഭൂതാനാം ബ്രഹ്മവൃക്ഷഃ സനാതനഃ
 ഏതത് ബ്രഹ്മവനം ചൈവ ബ്രഹ്മ പരതി നിത്യശഃ. 3
 ഏതച്ഛീതം ച ഭിതം ച ജ്ഞാനേന പരമാസിനാ
 തതശ്ചാത്തരതി പ്രാപ്യ യസ്യാന്നവർത്തതേ പുനഃ. 4

അർത്ഥം:—അവ്യക്തം (അവ്യാക്തം അല്ലെങ്കിൽ മൂലപ്രകൃതി); ആകുന്ന വേരിൽനിന്നുത്ഭവിച്ചതും, അവ്യക്തശക്തി കൊണ്ടു വർദ്ധിക്കുന്നതും, ബുദ്ധി തടയായിട്ടുള്ളതും, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ കോടരങ്ങളായിട്ടുള്ളതും, മഹാഭൂതങ്ങൾ കൊമ്പുകളായിട്ടുള്ളതും. വിഷയങ്ങൾ ഇലകളായിട്ടുള്ളതും, ധർമ്മാധർമ്മങ്ങൾ പുഷ്പങ്ങളായിട്ടുള്ളതും, സുഖദുഃഖങ്ങൾ ഫലങ്ങളായിട്ടുള്ളതുമായ നിത്യമായ ബ്രഹ്മവൃക്ഷം സകലപ്രാണികൾക്കും ആജീവ്യമാകുന്നു. ഇതു ബ്രഹ്മമരതിന് (പരമാത്മാവിന്) വനമാകുന്നു—സംജേനീയമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ വൃക്ഷത്തെ ജ്ഞാനമാകുന്ന വലിയ വാരംകൊണ്ടു വെട്ടിമുറിച്ചു, അതിന്റെശേഷം ആത്തരതിയെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള (ആത്മനിഷ്ഠനായി വേിച്ചിട്ടുള്ള) ഒരുവൻ പിന്നെ അതിൽനിന്നു തിരികെ വരുന്നതല്ല—പുനരാവൃത്തിരഹിതമായ കൈവലയത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

ഇപ്രകാരം മായാമയമായിരിക്കുന്ന സംസാരം മേല്പോട്ടു വേരോട്ടുകൂടിയ ഒരു വൃക്ഷമെന്നു (വേദപുരാണങ്ങൾ) പറയുന്നു. അധഃശാഖം—മഹത്തത്ത്വം അഹങ്കാരം തന്മാത്രകൾ മുതലായവ ആ വൃക്ഷത്തിന്റെ കൊമ്പുകൾ എന്നുപോലെയിരിക്കുന്നു. അവയുടെ വളച്ചു കീഴ്പോട്ടാകുന്നു. അതിനാൽ ആ വൃക്ഷം അധഃശാഖം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു (കീഴ്പോട്ടു ഗതിയായ കൊമ്പുകളോടുകൂടിയതു് എന്നർത്ഥം). അശ്വതഥം—ശ്വഃ അപി—നാളേയ്ക്കുകൂടി, ന സ്മാസ്യതി—നീല്ക്കുകയില്ല. അതിനാൽ അശ്വതഥം. അതു ക്ഷണത്തിൽ നശിക്കുന്നതാകുന്നു. അവ്യയം—മായാമയമായിരിക്കുന്ന ഈ സംസാരവൃക്ഷം അനാദിയായ കാലം മുതൽക്കുതന്നെ ഉള്ളതാകയാൽ അതു അവ്യയമാകുന്നു; എന്തെന്നാൽ ആദിയും അന്തവും കൂടാതെ തുടർച്ചയായി നീണ്ടുകിടക്കുന്ന ദേഹാതിസന്താനത്തെ ആശ്രയിച്ചാണ് അതിരിക്കുന്നതു് എന്നതു പ്രസിദ്ധമാകുന്നു. അതിനാൽ അതു അവ്യ

യമാകുന്നു. ആ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്നുതന്നെ ഇനി ചേരൊരു വിശേഷണത്തെ പറയുന്നു -- ഹന്ദാംസി യസ്യ പർണ്ണാനി = വേദങ്ങൾ ആ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ ഇലകളെന്നപോലെയിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ, (ഒരു വൃക്ഷത്തെഇലകൾ എന്ന പോലെ) ഗുഹ്യജ്ഞാതമലക്ഷണങ്ങളായിരിക്കുന്ന വേദങ്ങൾ ഇലകൾ എന്നപോലെ സംസാരവൃക്ഷത്തെ രക്ഷിക്കുന്നു. വൃക്ഷത്തിന്റെ രക്ഷയ്ക്കായി ഇലകൾ എപ്രകാരമോ അതുപോലെ വേദങ്ങൾ, ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളെയും അവയിൽ നിന്നുണ്ടാകുന്ന ഫലങ്ങളെയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ, സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ രക്ഷയ്ക്കായി ഭവിയ്ക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിച്ചപ്രകാരം ആ സംസാരവൃക്ഷത്തെ സമൂലം ആരാണു് അറിയുന്നതു് അവൻ ചേദാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.

സമൂലമായിരിക്കുന്ന സംസാരവൃക്ഷത്തിൽനിന്നു വേറെ അറിയേണ്ടതായിട്ടു് ഒരണമാത്രം പോലും ശേഷിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ അതിനെ അറിയുന്നവൻ സർവ്വജ്ഞനാകുന്നു. ഇങ്ങനെ സമൂലമായിരിക്കുന്ന സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ ജ്ഞാനത്തെ സ്തുതിക്കുന്നു.

ആ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെതന്നെ വേറെ ചില അവയവകല്പനയെ പറയുന്നു;

അധശ്ചോദ്ധം പ്രസൃതാസ്തസ്യ ശാഖാ

ഗുണപ്രവൃദ്ധോ വിഷയപ്രവാളാഃ

അധശ്ച മൂലാന്യനുസന്തതാനി

കർമ്മാനുബന്ധീനി മനുഷ്യലോകേ.

2

ഗുണപ്രവൃദ്ധാഃ

സത്താദിഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ടു വൃദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നതു്

വിഷയപ്രവാളാഃ

ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങൾ തളിരുകളായിട്ടുള്ളതുമായ

തസ്യ ശാഖാഃ

ആ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ കൊമ്പുകൾ

അധഃ

താഴെ ഉള്ള ലോകങ്ങളിലും

ഊർദ്ധം ച

മേലേ ഉള്ള ലോകങ്ങളിലും

പ്രസൂതാഃ	വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു
അധഃ (ച ഉദ്ധം ച)	താഴത്തും മുകളിലുമുള്ള ലോകങ്ങളിൽ
അനുസന്തതാനി	എല്ലാ ദിക്കിലും പരന്നു വേരുന്നിരിക്കുന്നു
മൂലാനി	(തത്തത്ഭോഗവാസനാലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന വേരുകൾ)
മനുഷ്യലോകേ	മനുഷ്യലോകത്തിൽ
കർമ്മാനുബന്ധിനി	കർമ്മത്തെ പിന്നീട് ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നവയായി ഭവിക്കുന്നു.

സത്താദീഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ടു വ്യഭിചിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവയും ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളാകുന്ന തളിരുകളോടുകൂടിയവയുമായ അതിന്റെ (സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ) കൊമ്പുകൾ കീഴും മേലുമുള്ള ലോകങ്ങളിൽ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. താഴത്തും മുകളിലുമുള്ള ലോകങ്ങളിൽ വിരൂഢങ്ങളായിരിക്കുന്ന ആ അവാന്തരമൂലങ്ങൾ മനുഷ്യലോകത്തിൽ പിന്നീട് കർമ്മത്തെ ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നവയായി ഭവിക്കുന്നു. (എന്തെന്നാൽ മനുഷ്യലോകത്തിലാണ് കർമ്മാധികാരം അന്യലോകങ്ങളിലില്ല. അതിനാലാണ് മനുഷ്യലോകത്തിൽ എന്ന് പറഞ്ഞത്.)

[ശം.—ഭാ] അധഃ=മനുഷ്യലോകത്തിൽനിന്നു കീഴ്പോട്ടു സ്ഥാവരംവരേയും; ഉദ്ധം ച=മനുഷ്യലോകത്തിന്നു മേല്പോട്ടു ബ്രഹ്മലോകംവരേയും.—വിശ്വസ്രഷ്ടാവായ ബ്രഹ്മാവിന്റെ ലോകംവരേയും; തസ്യ ശാഖാഃ=ബ്രഹ്മലോകംമുതൽ സ്ഥാവരംവരെ മനുഷ്യലോകത്തിന്നു മേലെയായും താഴെയായും.—ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലങ്ങളെ അനുസരിച്ചു പ്രാപിക്കപ്പെട്ട വാൻ യോഗ്യമായ—ഏതെല്ലാം ലോകങ്ങളാണുള്ളതു് അവയെല്ലാം ഈ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ കൊമ്പുകൾപോലെയാകുന്നു; പ്രസൂതാഃ=(കൊമ്പുകളുടെ സ്ഥാനമായിരിക്കുന്ന ആ ലോകങ്ങളെല്ലാം) സർവ്വത്ര വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു; ഗുണപ്രവൃദ്ധാഃ=(ആ കൊമ്പുകൾ) ഉപദാനകാരണമായിരിക്കുന്ന സത്താമജസ്സമാഗുണങ്ങളാൽ പോഷിപ്പിക്കപ്പെട്ടു വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു; വിഷയപ്രവാളാഃ=അവ (സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ കൊമ്പുകൾ) കർമ്മഫലമാകുന്ന ദേഹാദിശാഖകളിൽനിന്നു്

അങ്കുരിച്ചുപാലെയിരിക്കുന്ന വിഷയങ്ങളാകുന്ന തളിരുകളോടു കൂടിയവയാകുന്നു. സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ പരമമൂലത്തെ (മുഖ്യമായവേരിനെ)—ഉപാദാനകാരണത്തെ—പററിപറഞ്ഞു. ഇനി സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ അവാന്തരമൂലങ്ങളെന്നപോലെ (അപ്രധാനങ്ങളായ വേരുകളെന്നപോലെ) ഇരിക്കുന്നധർമ്മാധർമ്മപ്രവൃത്തികാരണങ്ങളെ കർമ്മഫലജനിതമായിരിക്കുന്ന രാഗദ്വേഷാദിവാസനകളെ — പററി പറയുന്നു — കർമ്മാൻബന്ധിനി മൂലാനി—ധർമ്മാധർമ്മലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന കർമ്മത്തെ പിന്നീട് ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്നവയും ദേഹാദിയെ അപേക്ഷിച്ചു മൂലങ്ങളുമായിരിക്കുന്ന അപ്രധാനങ്ങളായ ആവേരുകൾ; അധഃ ച അനുസന്തതാനി = (ദേവാദിലോകങ്ങൾക്കു) (താഴെയുള്ള ലോകങ്ങളിൽ അനുപ്രവിഷ്ടങ്ങളായിരിക്കുന്ന) (വ്യാപിച്ചുകിടക്കുന്ന.) മനുഷ്യലോകം—പ്രത്യേകിച്ചു മനുഷ്യലോകത്തിൽ—എന്തെന്നാൽ ഈ (മനുഷ്യ) ലോകത്തിലാണ് മനുഷ്യക്കു കർമ്മാധികാരം എന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ.

ഇപ്പോൾ വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഈ സംസാരവൃക്ഷമാകട്ടെ—

ന രൂപമന്യേഹ തഥോപലഭ്യതേ
നാനോ ന ചാദിൻ ച സംപ്രതിഷ്ഠാ
അശ്വത്ഥമേനം സുവിരൂഢമൂല-
മസംഗശ്ശ്വേണ ദൃശേന ഛിതാ. 3

തതഃ പദം തത് പരിമാർഗ്ഗിതവ്യം
യസ്മിൻ ഗതാ ന നിവർത്തന്തി ഭൂതഃ
തഥേവ ചാഭ്യം പുരുഷം പ്രപദ്യേ
യതഃ പ്രവൃത്തിഃ പ്രസൃതാ പാഠണീ. 4

ഇഹ	ഈ സംസാരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന പ്രാണികളാൽ
അസ്യ	ഈ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ
തഥാ	മേല്പറഞ്ഞവിധമായ (ഊർദ്ധ്വമൂലത്വാദിപ്രകാരമുള്ള)
രൂപം	സ്വരൂപം
ന ഉപലഭ്യതേ	അറിയപ്പെടുന്നില്ല
ആദിഃ ന ച	ആദിയും (ഉത്പത്തിയും) അറിയപ്പെടുന്നില്ല

അന്തഃ ന ച	അന്തവും (നാശവും) അറിയപ്പെടുന്നില്ല
സംപ്രതിഷ്ഠാ ന (തസ്യാത്)	സ്ഥിതിയും അറിയപ്പെടുന്നില്ല ഇപ്രകാരമുള്ള ഈ സംസാരവൃക്ഷം ഭരവച്ഛേദവും (അനന്തമകരവും) ആകയാൽ
സുവിശ്രുദ്ധമൂലം	ഉറച്ചുനിൽക്കുന്ന വേരുകളോടുകൂടിയ
ഏതം അശ്വതഥം ദൃശ്യേന അസംഗശസ്തേന	ഈ അശ്വതഥവൃക്ഷത്തെ ബലമായ (സമൃദ്ധിപാരംകൊണ്ട്) വൈരംഗ്യമായ (അഹംഭേതാത്യാഗമായ) ആയുധത്തിനാൽ
ഹരിതം രത്നം യതഃ പുരാണീ	വെട്ടിമുറിച്ചിട്ട് (വേറെയാക്കിട്ട്) പിന്നെ യാതൊരു പുരുഷനിൽനിന്നും വളരെക്കാലമായി തുടർച്ചയായിരിക്കുന്ന
പ്രവൃത്തിഃ പ്രസൂതാ തം ഏവ ച ആദ്യം പുരുഷം	സംസാരപ്രവൃത്തി പരന്നിരിക്കുന്നുവോ ആ ആദിപുരുഷനെത്തന്നെ
പ്രപദ്യേ (ഇതി)	ശരണംപ്രാപിക്കുന്നുവെന്നിങ്ങനെ ഏകാന്തഭക്തിയോടുകൂടി
യസ്തിൻ ഗതാഃ ഭൂയഃ ന നിവർത്തി	ഏതു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചവർ പിന്നേയും സംസാരത്തിലേക്കു തിരികെ വരുന്നില്ലയോ
തത് പദം പരിമാർദ്ദിതവ്യം	ആ സ്ഥാനം അന്വേഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു.

ഈ സംസാരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന പ്രാണികളാൽ ഈ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ മേൽപ്പറ്റത്താലായ സ്വരൂപം അറിയപ്പെടുന്നില്ല. അതിന്റെ ആദിയും അന്തവും സ്ഥിതിയും അറിയപ്പെടുന്നില്ല. ഉറച്ചുനിൽക്കുന്ന വേരുകളോടുകൂടിയ

ഈ അശ്വത്ഥവൃക്ഷത്തെ ബലമായ വൈരാഗ്യമാകുന്ന ആയുധം കൊണ്ടു വെട്ടിമുറിച്ചതിന്റെശേഷം 'ഏതു പുരുഷ നിൽനിന്നു വളരെക്കാലമായി തുടർന്നുവന്നിരിക്കുന്ന സംസാരപ്രവൃത്തി പരന്നിരിക്കുന്നുവോ ആ ആദിപുരുഷനെ ഞാൻ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ ഏകാന്തഭക്തിയോടുകൂടി, ഏതു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചവർ സംസാരത്തിലേക്കു ചിന്നേയും തിരികെ വരുന്നില്ലയോ (അതിന്നു മൂലകൃതമായ) ആ സ്ഥാനത്തെ അന്വേഷിച്ചറിയേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഈ സംസാരവൃക്ഷത്തിന്റെ മേൽവർണ്ണിക്കു പ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള രൂപം കാണപ്പെടാറില്ല. ഏതെന്നാൽ അത് (സംസാരവൃക്ഷം) സ്വപ്നം മരീചിക ഇന്ദ്രജാലക്കാരന്റെ ഗന്ധർവ്വനഗരം എന്നിവയെപ്പോലെയാകുന്നു. അതു ദൃശ്യമായും (കാണപ്പെടത്തായും) നഷ്ടമായും (കാണപ്പെടാത്തതായും) ഉള്ള സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അതിന്നു അവസാനമാകട്ടേ സമാപ്തിയാകട്ടേ ഇല്ല. അതിന്നു ആദിമുഖിപ്പം—ഇതിനകാലം മുതൽപ്പോൾക്കിരിക്കുന്നുവെന്നു ആർക്കും അറിഞ്ഞുകൂട. അപ്രകാരംതന്നെ ഉണ്ടായിട്ടു നശിക്കുന്നതിന്നു മുൻപുള്ള (മദ്ധ്യത്തിലുള്ള) അതിന്റെ സ്ഥിതിയും ആർക്കറിഞ്ഞുകൂട. സുചിത്രരൂപമൂലം എന്നും അശ്വത്ഥം = ഉറച്ചുനിൽക്കുന്ന വേരുകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന മുൻവർണ്ണിക്കപ്പെട്ട ഈ അശ്വത്ഥവൃക്ഷത്തെ; ദൃശ്യനം = പരമത്വോദ്ഭവമാക്കിത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിക്കുകയാലുള്ള ബലത്തോടുകൂടിയും പിന്നേയും പിന്നേയുമുള്ള വിവേകാഭ്യാസമാകുന്ന കല്ലിന്മേൽ മുർച്ചകൂട്ടപ്പെട്ടതായിരിക്കുന്ന; അസംഗശബ്ദേണ = അസംഗമാകുന്ന വാളുകൊണ്ടു; അസംഗം = പത്രൻ, ദ്രവ്യം, ലോകം ഇവയിൽ സംഗമില്ലായ്മ, അപ്രകാരമുള്ള അസംഗമാകുന്ന ശബ്ദംകൊണ്ടു; ഛിത്വാ = ബീജസഹിതം ഉന്മൂലനാശംവരുത്തിട്ടു; തതഃ = അതിന്റെ ശേഷം; യാതൊരു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവർ സംസാരത്തിലേക്കു തിരികെ വരുന്നില്ലയോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന വൈഷ്ണവമായ ആ പദത്തെ അന്വേഷിച്ചറിയേണ്ടതാകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നു അന്വേഷിക്കേണ്ടതു് എന്നു പറയുന്നു— 'യാതൊരുവനാണു പദശബ്ദേണ പറയപ്പെടുന്നതു് അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആദിപുരുഷനെ ഞാൻ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നു' എന്നു

ങ്ങനെ തച്ചുറന്നതായാണ് അദ്ദേഹത്തെ അന്വേഷിച്ചറിയേണ്ടതു് എന്നതും. ഈ പുരുഷൻ ആരാകുന്നു? പറയുന്നു— യാതൊരു പുരുഷനിൽനിന്നാണ് ചിരന്തനിയായ സംസാരമായ വ്യക്തിത്വത്തിന്റെ പ്രവൃത്തി, ഇന്ദ്രജാലക്കാരനിൽനിന്നു കൺകെട്ടെന്നപോലെ, പരന്നുകിടക്കുന്നതു് ആ പുരുഷൻ എന്നതും.

ഏങ്ങനെയുള്ളവരാണ് ആ പദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു്?—
കേരളം:

നിർമ്മാനമോഹാ ജിതസംഗദോഷാ
അധ്യാത്മനിത്യാ വിനിവൃത്തകാമാഃ
ഭവൈവർത്തികൃതാഃ സുഖദുഃഖസംശൈതഃ—
ഗുച്ഛന്ത്യമൃദ്ധാഃ പദമവ്യയം തത്. 5

നിർമ്മാനമോഹാഃ	അഹങ്കാരം, മിഥ്യാഭിനിവേശം ഇവയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവരും
ജിതസംഗദോഷാഃ	പുത്രാദിസംഗരൂപമായ ദോഷത്തെ ജയിച്ചവരും
അധ്യാത്മനിത്യാഃ	ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരും
വിനിവൃത്തകാമാഃ	ആശയിൽനിന്നു നല്ലവണ്ണം നിവർത്തിച്ചവരും
സുഖദുഃഖസംശൈതഃ	സുഖം എന്നും ദുഃഖം എന്നും അറിയപ്പെടുന്ന
ഭവൈവർത്തികൃതാഃ	ശിതോഷ്ണാദി ഭവങ്ങളാൽ
വിമുക്താഃ	മോചിക്കപ്പെട്ടവരും
അമൃദ്ധാഃ (സന്തഃ)	അചിദ്യയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവരുമായി
തത്	മേല്പറഞ്ഞ
അവ്യയം പദം	നാശമില്ലാത്ത സ്ഥാനത്തെ
ഗച്ഛന്തി	പ്രാപിക്കുന്നു.

അഹങ്കാരം, മിഥ്യാഭിനിവേശം ഇവയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവരും, പുത്രാദിസംഗരൂപമായ ദോഷത്തെ ജയിച്ചവരും, ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരും, ആശയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവരും, സുഖമെന്നും ദുഃഖമെന്നും അറിയപ്പെടുന്ന

ദന്ധങ്ങളിൽനിന്നു മോചിച്ചവരും, അവിദ്യയിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചവരുമായിട്ട് മേൽപ്പറഞ്ഞ വ്യയമില്ലാത്ത സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] നിർമ്മാനമോഹം—മാനമോഹം പഞ്ചജിതന്മാരും; ജിതസംഗദോഷം—സംഗംതന്നെയാകുന്ന ദോഷത്തെ ജയിച്ചിരിക്കുന്നവരും; ആധ്യാത്മനിത്യം—പരമാത്മസ്വരൂപാലോചനയിൽ തത്പരന്മാരും; വിനിവൃത്തകാമാഃ—സകലജാതികാമങ്ങളേയും വിശേഷേണ—ലേശംപോലും തങ്ങളിലൊട്ടുവാൻ സമ്മതിക്കാതെ—നിവർത്തിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളവരും—സന്നയാസികളായിരിക്കുന്നവരും എന്നർത്ഥം; സുഖദുഃഖസംശയൈഃ ദണ്ഡൈഃ വിമുക്താഃ—സുഖദുഃഖങ്ങളെന്ന്റിയപ്പെടുന്ന പ്രിയപ്രിയാദികളെ പരിത്യജിച്ചവരുമായിട്ട്; അമൃദ്ധാഃ—മോഹവഞ്ചിതന്മാരായിരിക്കുന്നവർ; തത് അവ്യയം പദം ഗച്ഛന്തി—മുൻപറയപ്പെട്ട വ്യയമില്ലാത്ത പദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

ആ പദത്തെത്തന്നെ ഇനിയും വിശേഷിപ്പിക്കുന്നു—

ന തത് ഭാസയതേ സൂര്യോ ന ശശാംകോ ന പാവകഃ

യത് ഗതാ ന നിവർത്തതേ തദ്ധാമ പരമം മമ. 6

തത്	ആ പദത്തെ (സ്ഥാനത്തെ)
സൂര്യഃ	സൂര്യൻ
ന ഭാസയതേ	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല
ശശാംകഃ	ചന്ദ്രൻ
ന	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല
പാവകഃ	അഗ്നി
ന	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല
യത്	യാതൊരുസ്ഥാനത്തെ
ഗതാ	പ്രാപിച്ചിട്ട്
ന നിവർത്തതേ	(യോഗികൾ) പിന്നേയും തിരികെ വരുന്നില്ലയോ
തത്	ആ സ്ഥാനം
മമ	എന്റെ
പരമം ധാമ	ഉത്തമമായ സ്വരൂപം (ആകുന്നു.)

ആ സ്ഥാനത്തെ സൂര്യൻ, ചന്ദ്രൻ, അഗ്നി എന്നിവർ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല. യാതൊരു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ട് യോഗികൾ പിന്നേയും തിരികെ വരുന്നില്ലയോ ആ സ്ഥാനം എന്റെ ഉത്തമമായ സ്വരൂപമാകുന്നു. (ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ട്, സൂര്യാദി പ്രകാശങ്ങൾക്ക് അവിഷയമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ആത്മാവിന് ജഡത്വശീതോഷ്ണാദിദോഷപ്രസംഗം നിഷേധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.)

[ശാ.—ഭാ] ‘തത്’ എന്ന പദം ‘ധാമ’ എന്നതിനോടു യോജിപ്പിക്കുന്നു. സൂര്യൻ സകല വസ്തുക്കളേയും പ്രകാശിപ്പിക്കാനുള്ള ശക്തിയോടുകൂടി തിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും തേജോരൂപിയായിരിക്കുന്ന ആ പദത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ചന്ദ്രനും അഗ്നിയും (ആ പദത്തെ) പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല. യാതൊരു വൈഷ്ണവപദത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ട് തിരികെ വരുന്നില്ലയോ, യാതൊരു പദത്തെ സൂര്യാദികൾ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ലയോ, അതു വാഷ്പവായിരിക്കുന്ന എന്റെ പരമപദമാകുന്നു—ഉത്തമസ്ഥാനമാകുന്നു.

ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പൂർവ്വപക്ഷം ജനിച്ചപ്പോൾ:

പോവുക എന്ന ക്രിയ വരുക എന്ന ക്രിയയിൽ അവസാനിക്കുന്നുവെന്നും, ചേരുക എന്ന ക്രിയ പിരിയുക എന്ന ക്രിയയിൽ അവസാനിക്കുന്നുവെന്നും ഉള്ളതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. എന്നുവെച്ചാൽ ഒരുവൻ പോകണമെങ്കിൽ അവൻ വരുകയും വേണം. ഒന്നു മറ്റൊന്നിനോടു ചേരണമെങ്കിൽ അതു് അതിൽനിന്നു പിരിയുകയും വേണം. ഇങ്ങനെ പോവുക, വരുക, ചേരുക, പിരിയുക എന്ന ക്രിയകൾ അന്യോന്യം സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നുള്ള സംഗതി ലോകപ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. അങ്ങനെയിരിക്കെ ‘യത്’ ഗത്വാ ന നിവർത്തതേ—ആ സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവർ തിരികെ വരുന്നില്ല’ (പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല) എന്ന് എങ്ങനെ പറയാം?

സമാധാനം—അതിനുള്ള കാരണം പറയാം. കേട്ടാലും—

മമൈവാംശോ ജീവലോകേ ജീവഭൂതഃ സനാതനഃ

മനഃഷ്ഠാനീന്ദ്രിയണീ പ്രകൃതിസ്ഥാനി കർഷതി. 7

മഹ ഏവ അംശഃ	എന്റെ അംശംതന്നെയായും
സനാതനഃ	അനാദിയായും (സർവ്വദാ സംസാരിതേന പ്രസിദ്ധനായും)
ജീവഭൂതഃ	(അവിദ്യകൊണ്ട്) ജീവഭൂതനായുമിരിക്കുന്ന ഈ ആത്മാ
പ്രകൃതിസ്ത്ഥാനി	പ്രകൃതിയിൽ (ലീനതയാ) സ്ത്ഥിതിചെയ്യുന്ന
മനഃഷ്ഠാനി	മനസ്സ് ആർത്ഥമായിട്ടുള്ള
ഇന്ദ്രിയാണി	ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ
ജീവലോകേ കർഷതി	സംസാരത്തിൽ ഉപഭോഗാർത്ഥമായി ആകർഷിക്കുന്നു.

എന്റെ അംശംതന്നെയായും അനാദിയായും (അവിദ്യകൊണ്ട്) ജീവഭൂതനായുമിരിക്കുന്ന ഈ ആത്മാ പ്രകൃതിയിൽ സ്ത്ഥിതി ചെയ്യുന്ന (പ്രകൃതിയിലടങ്ങിയിരിക്കുന്ന) ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും ആരാമത്തെ ഇന്ദ്രിയം ആയ മനസ്സിനേയും, സംസാരത്തിൽ ഭോഗമനുഭവിക്കുന്നതിനായി ആകർഷിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] സംസാരത്തിൽ ഭോക്താവെന്നും കർത്താവെന്നും പ്രസിദ്ധനായിരിക്കുന്ന സനാതനനായ ജീവൻ പരമാത്മാവായും നാരായണനായുമിരിക്കുന്ന എന്റെ അംശം (ഒരു ഭാഗം അല്ലെങ്കിൽ അവയവം) തന്നെയാകുന്നു. അത് എന്നിൽനിന്നു ഭിന്നമല്ല. അതു ജലത്തിൽ കാണുന്ന സൂര്യപ്രതിബിംബപോലെയാകുന്നു; ആ പ്രതിബിംബം സാക്ഷാൽ സൂര്യന്റെ അംശമാകുന്നു; (ഉപാധിഭൂതമായിരിക്കുന്ന) ജലത്തെ നീക്കിയാൽ സൂര്യാംശമായിരിക്കുന്ന പ്രതിബിംബം സൂര്യനെത്തന്നെ പ്രാപിച്ചിട്ട് പിന്നെ നിവർത്തിക്കുന്നില്ല (സൂര്യരൂപമായിത്തന്നെ സ്ത്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നർത്ഥം). അതുപോലെതന്നെ ജീവാത്മാ പരമാത്മാവോടുകൂടി ചേർന്നതിന്റെശേഷം നിവർത്തിക്കുന്നില്ല—സ്വരൂപേണ പരമാത്മാവായിത്തന്നെ സ്ത്ഥിതി ചെയ്യുന്നതല്ലാതെ പുനരാവൃത്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. അല്ലെങ്കിൽ വേറൊരുദാഹരണം പറയാം.—ഘടാഭ്യുപാധിയാൽ പരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്ന ഘടാഭ്യുകാശം മഹാകാശത്തിന്റെ അംശം മത്രമാകുന്നു. ഘടാഭ്യുപാധിയെ നശിപ്പിച്ചാൽ ഘടാഭ്യാ

കാശം മഹാകാശത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടു പിന്നെ നീവർത്തിക്കുന്നില്ല (ആകാശാത്മനാ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നർത്ഥം). അതിനാൽ 'യത് ഗത്വാ ന നിവർത്തന്തേ—യാതൊരു സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടു പിന്നെ അപർതിരികെ വരുന്നില്ലയോ' എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിതന്നെയാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—അവയവരഹിതനായ പരമാത്മാവിന്നു്, എങ്ങനെയാണു് ഏകദേശമായ അംശം (അവയവം) ഉണ്ടാകുന്നതു്? അവയവിയുണ്ടെന്നുപരികിൽ (അവയവത്തോടുകൂടിയതാണെന്നുവരികിൽ) അവയവവിഭാഗംകൊണ്ടു് അതു നശിക്കത്തക്കതായി ഭവിക്കുന്നു.

സമാധാനം:—ഇവിടെ അങ്ങനെ ഒരു ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ അപിദ്യകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ഉപാധിയാൽ പരിച്ഛിന്നമായിരിക്കുന്ന ഏകദേശാംശം ഓംശമെന്നപോലെ കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുക മാത്രമാകുന്നു. ഈ അർത്ഥത്തെ ക്ഷേത്രാദ്ധ്യായത്തിൽ വിസ്തരിച്ചുകാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

എന്റെ അംശമായി കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ആ ജീവൻ എങ്ങനെയാണു് സംസാരിക്കുന്നതു് എന്നും, എങ്ങനെയാണു് ഉത്ക്രമിക്കുന്നതെന്നും (എങ്ങനെയാണു് ജനനമരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു് എന്നും) പറയുന്നു — പ്രകൃതിയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന—ചെവിയുടെ ദ്വാരം മുതലായ അന്താതിന്റെ സ്ഥാനത്തിരിക്കുന്ന—ശ്രോത്രാദിപഞ്ചജനാനേന്ദ്രിയങ്ങളേയും ആദാമത്തെ ഇന്ദ്രിയമായ മനസ്സിനേയും ജീവാത്മാ (ഭോഗാത്മം) ആകർഷിക്കുന്നു.

എപ്പോൾ?

ശരീരം യദവരോപ്പാതി യച്ചേ പൃത്ക്രാമതീശ്വരഃ

ഗൃഹീതൈതാനി സംയാതി വായുക്രന്ധാനിവാശയാത് 8

ഈശ്വരഃ

ദേഹാദികൾക്കു സ്വാമിയായജീവൻ

ശരീരം

(കർമ്മവശാൽ മറ്റൊരു ശരീരത്തെ

യത് അവരോപ്പാതി

എപ്പോൾ പ്രാപിക്കുന്നുവോ

യത് ച അപി ഉത്ക്രാമതി

യാതൊരു ശരീരത്തിൽനിന്നും എപ്പോൾ വേർപെട്ടുപോകുന്നുവോ

(തദാ പൂർവ്വസ്ഥാത് ശരീരാത്) അപ്പോൾ ആ ശരീരത്തിൽനിന്നും

ആശയാത് വാസനകൾ (സുഗന്ധങ്ങൾ) ക്കിരിപ്പിടമായ പുഷ്പത്തിൽനിന്നും

വായുഃ വായു

ഗന്ധാൻ ഇവ വാസനകളെ എന്നപോലെ
ഏതാനി ഇവയെ (ദേഹേന്ദ്രിയാദികളെ)

ഗൃഹീത്വാ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു്

സംഘാതി തച്ഛരീരാന്തരത്തെ സമ്യക് കാകുഃവണ്ണം പ്രാപിക്കുന്നു.

ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു സ്വാമിയായിരിക്കുന്ന ജീവൻ (കർമ്മവശാൽ മറ്റൊരാൾ) ശരീരത്തെ എപ്പോൾ പ്രാപിക്കുന്നുവോ, യാതൊരു ശരീരത്തിൽനിന്നും എപ്പോൾ വേർപെട്ടുപോകുന്നുവോ, അപ്പോൾ വാസനകൾക്കിരിപ്പിടമായ പുഷ്പങ്ങളിൽനിന്നു കാറ്റു് വാസനകളെ എന്നപോലെ, ആ ശരീരത്തിൽനിന്നു ജീവൻ ദേഹേന്ദ്രിയാദികളെ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു തച്ഛരീരാന്തരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] എപ്പോഴാണു് (ഈശ്വരഃ=) ദേഹാദിസംഘാതത്തിന്നു് ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന ജീവൻ (ഉത്ക്രാമതി=) ദേഹത്തെ വിട്ടുപിരിയുന്നതു് (അപ്പോൾ) അവൻ ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും മനസ്സിനേയും തന്നിലേക്കാകർഷിക്കുന്നു. (ഇങ്ങനെ ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ ദ്വിതീയപദമാണു് അത്ഥവശാൽ പ്രാഥമ്യേന സംബന്ധിക്കുന്നതു്.) ശരീരം യത് അവാപ്തോതി = എപ്പോഴാണു ജീവൻ മുൻപത്തെ ദേഹത്തെ വിട്ടു ദേഹാന്തരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതു്; അപ്പോൾ, ഗൃഹീത്വാ....ആശയാൽ = വായു പുഷ്പാദിയിൽനിന്നു ഗന്ധത്തെ എന്നപോലെ, ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും മനസ്സിനേയും ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നു.

എന്നാൽ അവ (മനസ്സ് ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മുതലായവ) എവിടെയാകുന്നു?

ശ്രോത്രം ചക്ഷുഃ സ്पर्ശനം ച രസനം പ്രാണമേവ ച അധിഷ്ഠായ മനശ്ചായം വിഷയാനുപസേവതേ.

അയം	ഈ ജീവൻ
ശ്രോത്രം	ശ്രോത്രേന്ദ്രിയത്തേയും
ചക്ഷുഃ	ചക്ഷുരിന്ദ്രിയത്തേയും
സ്पर्ശനം ച	ത്വഗ്നിന്ദ്രിയത്തേയും
രസനം	രസ്തന്ദ്രിയത്തേയും
ഘ്രാണം ഏവ ച	ഘ്രാണേന്ദ്രിയത്തേയും
മനഃ ച	മനസ്സിനേയും
അധിഷ്ഠായ	ആശ്രയിച്ചിട്ട്
വിഷയാൻ	ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ
ഉപസേവതേ	അനുഭവിക്കുന്നു.

ഈ ജീവൻ, ചൈവ, കണ്ണും, ത്വക്കും, നാവു്, മൂക്കും എന്നിങ്ങനെയുള്ള ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളേയും അന്തഃകരണമാകുന്ന മനസ്സിനേയും ആശ്രയിച്ച് ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു. (എന്നുവെച്ചാൽ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ കൂടാതെ ജീവൻ വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതല്ല. കർമ്മാനുഗുണമായ വിഷയാനുഭവത്തിനു തന്നെയാണ് ഭേദമുണ്ടായിട്ടുള്ളതു്. ആ വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാണ് ജീവൻ ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും മനസ്സിനേയും ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്നുവെന്നും പറഞ്ഞതു്.)

[ശം.-ഭാ] ദേഹസ്ഥനായ ജീവൻ (ആറാമത്തെ ഇന്ദ്രിയമായ) മനസ്സിനെ പ്രത്യേകം എല്ലാ ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുകൂടി യോജിപ്പിച്ച്, അവയെല്ലാമധിഷ്ഠാനമായിരുന്നുവെന്നു വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നു.

ഉത്ക്രാമന്തം സ്ഥിതം വാപി ഭുജാനം വാ ഗുണാനപിതം
വിമുഖാഃ നാനപശ്യന്തി പശ്യന്തി ജ്ഞാനചക്ഷുഷഃ. 10

ഉത്ക്രാമന്തം	ഒരു ദേഹത്തെ വിട്ടു മറെറൊരു ദേഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവനും
സ്ഥിതം	ആ ദേഹത്തിൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നവനും
ഭുജാനം വാ	വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നവനും
ഗുണാനപിതം വാ അപി	ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനുമായ ജീവനെ
വിമുഖാഃ	അജ്ഞാനികൾ
ന അനുപശ്യന്തി	കാണുന്നില്ല

ജ്ഞാനചക്ഷുഷഃ   ജ്ഞാനമാകുന്ന   കണ്ണുകളോടുകൂടിയ
 വിവേകികൾ
 പശ്യന്തി   കാണുന്നു.

ഒരു ദേഹത്തെ വിട്ടു മറ്റൊരു ദേഹത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവനും, ആ ദേഹത്തിൽത്തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനും, വിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നവനും, ഇന്ദ്രിയങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനുമായ ജീവനെ അജ്ഞാനികൾ കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ വിവേകികൾ കാണുന്നു.

[ശ്ല.-ഭാ] ജീവാത്മാ ആദ്യം സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ള ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുമ്പോഴാകട്ടെ, ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുമ്പോഴാകട്ടെ, സുഖദുഃഖമോഹങ്ങളായ ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ അനുഭവിക്കുമ്പോഴാകട്ടെ, മൂഢന്മാർ അദ്ദേഹത്തെ കാണുന്നില്ല. ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടങ്ങളായ വിഷയഭോഗങ്ങളാൽ ബലമായി ആകർഷിക്കപ്പെട്ട പിത്തത്തോടുകൂടിയവരും അനേകവിധത്തിൽ മൂഢതയെ പ്രാപിച്ചവരുമായവർ ജീവാത്മാവിനെ, ഇപ്രകാരം അവരുടെ ദൃഷ്ടിക്ക് അത്യന്തം ഗോചരമായി വേിച്ചാലും കാണുന്നില്ല. അഹോ കഷ്ടം!—എന്നിങ്ങനെ ഭഗവാൻ കരുണയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. എന്നാൽ പ്രമാണജനിതമായ ജ്ഞാനമാകുന്ന ചക്ഷുസ്സുള്ളവർ അദ്ദേഹത്തെ കാണുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവർ വിവേകജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവരാകുന്നു.

എന്നാൽ ചിലർ—

യതന്തോ യോഗിനശ്ചൈവ പശ്യന്താത്മാവസ്ഥിതം

യതന്തോപ്യക്താത്മാനോ നൈവ പശ്യന്ത്യപേതസഃ. 11

യതന്തഃ	ധ്യാനാദികളെക്കൊണ്ടു യത്നംചെയ്യുന്ന
യോഗിനഃ ച	(ചില) യോഗികൾ
ആത്മനി	ദേഹത്തിൽ
അവസ്ഥിതം	സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന
ഏ നം	ഈ ആത്മാവിനെ
പശ്യന്തി	(വേർതിരിച്ചു) കാണുന്നു

യതന്തഃ അപി	ശാസ്ത്രാഭ്യാസാദികളെക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരായാലും
അകൃതാത്മാനഃ	വിശുദ്ധചിത്തന്മാരല്ലാത്ത
അപേതസഃ	മന്ദമതികൾ
ഏനം	ഈ ആത്മാവിനെ
ന പശ്യന്തി	കാണുന്നില്ല.

ധ്യാനാദികളെക്കൊണ്ടു യത്നം ചെയ്യുന്ന ചില യോഗികൾ ഭേദത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ഈ ആത്മാവിനെ വേർതിരിച്ചു കാണുന്നു. എന്നാൽ ശാസ്ത്രാഭ്യാസാദികളെക്കൊണ്ടു യത്നം ചെയ്യുന്നവരായാലും മന്ദമതികളായിട്ടുള്ളവർ ഈ ആത്മാവിനെ കാണുന്നില്ല.

[ശ.-ഭാ] (ശ്രവണമനനാദിരൂപമായ) പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരും സമാഹിതചിത്തന്മാരുമായവർ ഈ ആത്മാവിനെ 'ഇതു ഞാൻതന്നെയാണു്' എന്നിങ്ങനെ തങ്ങളുടെ ബുദ്ധിയിൽ തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതായി കാണുന്നു. എന്നാൽ (ആത്മഭഗ്നത്തിനായിട്ടു്) ശാസ്ത്രാഭിപ്രമാണങ്ങളെക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരാണെങ്കിലും അകൃതാത്മാക്കളും അവിവേകികളുമായിട്ടുള്ളവർ—തപസ്സുകൊണ്ടും ഇന്ദ്രിയജയംകൊണ്ടും ചിത്തത്തെ സംസ്കരിക്കാത്തവരും ദൃഢചിത്തത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കാത്തവരും ദുഷ്ടത്തെ ശമിപ്പിക്കാത്തവരുമായിട്ടുള്ളവർ—പ്രയത്നം ചെയ്യുന്നവരായാലും, ഈ ആത്മാവിനെ കാണുന്നില്ല.

അഗ്നി, ആദിത്യൻ ഇവയുടെ തേജസ്സു് സകലത്തേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതാണെങ്കിലും യാതൊരു പദത്തെ (പരമാത്മാവിനെ) പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ലയോ, യാതൊരു പദത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടു മുറുകുകൾ സംസാരത്തിലേക്കു തിരികെ വരുന്നില്ലയോ, മഹാകാശത്തിന്റെ അംശമായ ഘടാകാശാദിപോലെ ഉപാധിഭേദങ്ങളെ അനുസരിച്ച ഭിന്നങ്ങളായി കല്പിക്കപ്പെട്ട ജീവങ്ങൾ യാതൊരു പദത്തിന്റെ അംശങ്ങളായിരിക്കുന്നുവോ, ആ പദം—പരമാത്മാ—ആണു് സകലത്തിന്നും ആത്മാവായും, സകല വ്യവഹാരത്തിന്നാസ്പദമായുമാിരിക്കുന്നതു് എന്നു കാണിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഭഗവാൻ ഇനിയത്തെ നാലു ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിഭൂതിയുടെ സംക്ഷേപം പറയുന്നു;

യദാദിത്യഗതം തേജോ ജഗത് ഭാസയതേവിലം
യച്ചന്ദ്രമസി യച്ചാഗ്നൗ തത്തേജോ വിദ്ധി മാമകം. 12

ആദിത്യഗതം	സൂര്യനിലിരിക്കുന്ന
യത് തേജഃ	യാതൊരു തേജസ്സും
ചന്ദ്രമസി	ചന്ദ്രനിലിരിക്കുന്ന
യത്	യാതൊരു തേജസ്സും
അഗ്നൗ ച	അഗ്നിയിലിരിക്കുന്ന
യത്	യാതൊരു തേജസ്സും
അവിലം ജഗത്	സകല ജഗത്തിനേയും
ഭാസയതേ	പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നുവോ
തത് തേജഃ	ആ തേജസ്സാസകലം
മാമകം	എന്റേതു് (ആണെന്നു്)
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

സൂര്യനിലും ചന്ദ്രനിലും അഗ്നിയിലും സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന (അനേകപ്രകാരമായിരിക്കുന്ന) യാതൊരു തേജസ്സാണു് ജഗത്താസകലത്തേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതു് ആ തേജസ്സാസകലം എന്റേതാണെന്നറീഞ്ഞാലും.

[ശം.ഭാ] ആദിത്യഗതം=ആദിത്യനെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന; യത് തേജഃ=യാതൊരു ദീപ്തി—പ്രകാശം; അവിലം ജഗത് ഭാസയതേ=സമസ്തജഗത്തിനേയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നുവോ; യത് ചന്ദ്രമസി യത് ച അഗ്നൗ=ചന്ദ്രനിലും അഗ്നിയിലും യാതൊരു തേജസ്സാണുള്ളതു്; തത് തേജഃ മാമകം വിദ്ധി=അതെല്ലാം വിഷ്ണുവായിരിക്കുന്ന എന്റെ ജ്യോതിസ്സാണെന്നറിഞ്ഞാലും. അല്ലെങ്കിൽ, തേജഃ എന്നതിന്നു് ചൈതന്യാത്മകമായ ജ്യോതിസ്സു് എന്നർത്ഥം.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ചൈതന്യാത്മകമായ ജ്യോതിസ്സു് സ്ഥാവരങ്ങളിലും ജംഗമങ്ങളിലും സമമായിരിക്കുമ്പോൾ പിന്നെ 'സൂര്യനിൽ ഇരിക്കുന്ന യാതൊരു തേജസ്സു്' എന്നിങ്ങനെ വിശേഷിപ്പിച്ചു പറഞ്ഞതെന്തിനാണു്?

സമാധാനം:—അതുകൊണ്ടു് ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ സത്താമധികമുള്ളതതു ജ്യോതിസ്സുമാധികമുണ്ടാകുന്നതാകുന്നു. ആദിത്യാദികളിൽ സത്താ അത്യന്തം പ്രകാശിക്കുകയും ശോഭി

ക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ ജ്യോതിസ്സു് അവിടെ അധികം സ്പഷ്ടമായി പ്രകാശിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടാണു് സൂര്യാദികളിൽ എന്നു വിശേഷിച്ചു പറഞ്ഞതു്. അതല്ലാതെ അതു് (തേജസ്സ്) സൂര്യാദികളിൽ മാത്രമേ ഉള്ളൂ എന്നല്ല. ഇതിന്നു് ഒരു ദൃഷ്ടാന്തം പറയാം.—ഒരു വെളിർ മുഖം ഒരു ഭരതേഷ്ടം, ചുമരു മുതലായവയിൽ പ്രതിബിംബിക്കുന്നില്ല. ആ മുഖംതന്നെ ഒരു കണ്ണാടിയിൽ, അതിന്റെ സ്വച്ഛതയുടെ അവസ്ഥപോലെ, താരതമ്യമായി പ്രകാശിക്കുന്നു.

അത്രയുമല്ല—

ഗാമാവിശ്യ ച ഭൂതാനി ധാരയാശ്യാഹമോജസാ

പുഷ്ണാമി പശഷധീഃ സർപ്പാഃ സോമോ ഭൂതാ രസാത്മകഃ. 13

അഹം	ഞാൻ
ഔജസാ	ബലംകൊണ്ടു്
ഗാം	ഭൂമിയെ
ആവിശ്യ ച	പ്രവേശിച്ചു് (അധിഷ്ഠാനമാക്കിയിട്ടു്)
ഭൂതാനി	ചരാചരങ്ങളായ സകല ഭൂതങ്ങളേയും
ധാരയാമി	ധരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു
രസാത്മകഃ	രസസ്വരൂപനായ (രസമയനായ)
സോമഃ ഭൂതാ	ചന്ദ്രൻ ആയിട്ടു്
സർപ്പാഃ ഓഷധീഃ	(വ്രീഹ്യാദി) സകല ഓഷധിവർഗ്ഗങ്ങളേയും.

പുഷ്ണാമി ച   ഞാൻ നല്ലവണ്ണം വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നു.
 ഞാൻ ബലംകൊണ്ടു ഭൂമിയെ പ്രവേശിച്ചു് ചരാചരങ്ങളായ ഭൂതങ്ങളെ ധരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. രസസ്വരൂപനായ ചന്ദ്രനായിട്ടു് വ്രീഹ്യാദി സകല ഓഷധിവർഗ്ഗങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ഔജസാ—ബലംകൊണ്ടു്—കാമരാഗവർജ്ജിതമായും ഐശ്വര്യമായും യാതൊരു ശക്തിയാണുള്ളതു്, യാതൊരു ശക്തിയാണു് ജഗത്തിനെ ധരിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി പൃഥ്വിയിലെ പ്രവേശിച്ചിരിക്കുന്നതു്, യാതൊരു ശക്തികൊണ്ടാണു് അത്യന്തം ഘനത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ഭൂമി കീഴുപോട്ടു വീഴാതെയും ചരിന്നഭിന്നമായിപ്പോകാതെയുമിരിക്കുന്നതു്, ആ ശക്തി

കൊണ്ടു എന്നതും. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ശ്രുതിവാക്യം—
'യേന ഭൃതശ്ശ്രാ പൃഥിവീ ച ഭൂധാ—യാതൊന്നുകൊണ്ടാണു'
ഉഗ്രമായിരിക്കുന്ന ഭ്യോവിനേയും പൃഥിവിയേയുരപ്പിച്ചനി
ത്തിയിരിക്കുന്നത്', 'സ ദാധാര പൃഥിവീം = അഭ്യോം ഭൂമിയെ
ഭൂധരമായി ധരിച്ചു' (ശൈന്തിരീയസംഹിത 4, 1. 8). അതി
നാൽ ഞാൻ ഭൂമിയെ പ്രവേശിച്ച് ചാപങ്ങൾളായ ഭൂതങ്ങളെ
ധരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ. അതിന്നും പുറമെ,
ഞാൻ സർവ്വസാക്ഷകനായ ചന്ദ്രനായി ഭവിച്ച് നെല്ല് ജവം
മുതലായ (ഭൂമിയിലുണ്ടാകുന്ന) സകല ഓഷധികളേയും പുഷ്പി
വരത്തുകയും രസസ്വാദ്യന്തികളാക്കിത്തീർക്കുകയുംചെയ്യുന്നു.
എന്തെന്നാൽ ചന്ദ്രൻ രസസ്വഭാവനാകുന്നു — സർവ്വരസങ്ങളുടേയു
മാകാരമാകുന്നു. ആ ചന്ദ്രൻ സർവ്വ ഓഷധികളേയും സ്വാത്മ
രസാനുപ്രവേശംകൊണ്ടു പുഷ്പിവരത്തുന്നു.

അതിന്നുംപുറമെ—

അഹം വൈശ്വാനരോ ഭൂതാ പ്രാണീനാം ഭേഹമാശ്രിതഃ
പ്രാണാപാനസമായുക്തഃ പപാമ്യന്നം ചതുർവിധം. 14

അഹം.	ഞാൻ
പ്രാണീനാം.	പ്രാണികളുടെ
ഭേഹം.	ഭേഹത്തെ
ആശ്രിതഃ	ആശ്രയിച്ചിട്ടു് (പ്രവേശിച്ചിട്ടു്)
വൈശ്വാനരഃ	ജംഭാഗ്നി
ഭൂതാ	ആയിട്ടു്
പ്രാണാപാനസമായുക്തഃ	(അഗ്നിയെ ജ്വലിപ്പിക്കുന്ന) പ്രാണാപാനവായുക്കളോടുകൂടി യവനായി
ചതുർവിധം.	നാലുവിധമായ
അന്നം.	(പ്രാണികൾ ഭക്ഷിക്കുന്ന) അന്ന
പപാമി	പചിപ്പിക്കുന്നു. ഞെ

ഞാൻ പ്രാണികളുടെ ഭേഹത്തിൽ പ്രവേശിച്ച് ജംഭാഗ്നി
യായി ഭവിച്ച് പ്രാണാപാനവായുക്കളോടുകൂടിയവനായി അ
വർ ഭക്ഷിക്കുന്ന നാലുവിധം അന്നത്തെ പചിപ്പിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] വൈശ്വാനരഃ—ഉദരത്തിലിരിക്കുന്ന അഗ്നി. ഇതിന്നു ശ്രുതി—‘അയമഗ്നിർ വൈശ്വാനരോ യോയമന്തഃ പുരുഷേ യേനേദമന്നം പച്യതേ—പുരുഷന്റെ ഉള്ളിലിരിക്കുന്നതും അന്നത്തെ പചിപ്പിക്കുന്നതുമായ ഈ അഗ്നി വൈശ്വാനരനാകുന്നു’ (ബൃ. ഉ. 5. 9. 1) ചതുർവിധം അന്നം—ക്ഷേപ്യം, ഭോജ്യം, ലേഹ്യം, ചേഷ്യം എന്നീ നാലു പ്രകാരത്തിലുള്ള ഭക്ഷണപദാർത്ഥങ്ങളെ. വൈശ്വാനരനായിരിക്കുന്ന അഗ്നി ഭോക്താവും സോമൻ ഭോജ്യമാക്കിരിക്കുന്ന അന്നവുമാകുന്നുവെന്നിങ്ങനെ അഗ്നിയും സോമനമാണ് സർവ്വവുമാകുന്നറിയുന്നവനെ അന്നഭോഷം ബാധിക്കുന്നില്ല. (ഭോക്താവ്കൽ വൈശ്വാനരദൃഷ്ടി, ഭോജ്യത്തിങ്കൽ സോമദൃഷ്ടി, ഇങ്ങനെ ഭോക്തൃഭോജ്യരൂപമായിരിക്കുന്നസകലജഗത്തും അഗ്നീഷോമാത്മാനഭൂതികാലത്തിങ്കൽ ധ്യാനിക്കുന്ന ഭോക്താവിന്ന് അന്നകൃതമായ ഭോഷമുണ്ടാകുന്നതല്ല എന്നർത്ഥം).

അത്രയുമല്ല—

സർവ്വസ്യ ചാഹം ഏദി സംനിവിഷ്യോ
മത്തഃ സ്മൃതിർജ്ഞാനമപോഹനം ച
വേദൈശ്ച സർവ്വൈരഹമേവ വേദോ
വേദാന്തകൃദേദവിദേവ ചാഹം.

15

സർവ്വസ്യ ച	സകല പ്രാണികളുടേയും
ഏദി	ഏകയത്തിൽ
അഹം	ഞാൻ
സംനിവിഷ്യഃ	അന്തര്യാമിത്രപേണ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു
(അതഃ ച)	അതിനാൽ
മത്തഃ (ഏവ)	എന്നിൽനിന്നുതന്നെ
സ്മൃതിഃ	(പ്രാണികൾ മുൻപനുഭവിച്ചിട്ടുള്ളവയെ സംബന്ധിച്ച) ഓർമ്മയും
ജ്ഞാനം	(വിഷയേന്ദ്രിയസംയോഗംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന) അറിവും
അപോഹനം ച	മറവിയും
(വേതി)	ഉണ്ടാകുന്നു
സർവൈഃ വേദൈഃ ച	സകല വേദങ്ങളാലും

വേദ്യഃ	(തത്തദ്ദേവതാരൂപേണ) അറിയപ്പെടേണ്ടവൻ
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെ
വേദാന്തകൃത്	ജ്ഞാനത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായ വേദാന്തസമ്പ്രദായത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്ന ഗുരുവും
വേദവിത് ച	വേദാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനും
അഹം ഏവ	ഞാൻതന്നെ (ആകുന്നു).

സകല പ്രാണികളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ ഞാൻ അന്തര്യാമിത്രപേണ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ പ്രാണികൾക്കു് ഓർമ്മയും ജ്ഞാനവും മറവിയുമെന്നിതിന്നുതന്നെയുണ്ടാകുന്നു. സകല വേദങ്ങളാലും തത്തദ്ദേവതാരൂപേണ അറിയപ്പെടേണ്ട ആൾ ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. ജ്ഞാനമായിരിക്കുന്ന വേദാന്തസമ്പ്രദായത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നവനും വേദാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ഞാൻ സകല പ്രാണികളുടേയുമാർത്ഥമായിട്ടു് അവരുടെ ബുദ്ധിയിൽ വാസംചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ ആർത്ഥമായിരിക്കുന്ന എന്നിൽനിന്നുപ്രാണികൾക്കു സ്തംഭിതീയം ജ്ഞാനവും തദപോഹനവും (അവയുടെ മറവിയും) ഉണ്ടാകുന്നു. പുണ്യകർമ്മികൾക്കു തങ്ങളുടെ പുണ്യകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമായി സ്തംഭിതീയം ജ്ഞാനവുമുണ്ടാകുന്നതുപോലെ പാപകർമ്മികൾക്കു തങ്ങളുടെ പാപകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമായി സ്തംഭിതീഭൂഷവും ജ്ഞാനമില്ലായ്മയുമുണ്ടാകുന്നു. സകല വേദങ്ങളെക്കൊണ്ടു് അറിയപ്പെടേണ്ട ആൾ പരമാർത്ഥമായ ഞാൻതന്നെയാകുന്നു. വേദാന്താർത്ഥസമ്പ്രദായത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നവനും വേദാർത്ഥത്തെ അറിയുന്നവനും ഞാൻതന്നെയാകുന്നു.

‘യദാദിത്യഗതം തേജഃ’ എന്നു തുടങ്ങിയ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ഭഗവാനായി ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന നാരായണന്റെ വിഭൂതികളുടെ—വിശിഷ്ടോപാധിഭാരണ പ്രകാശിക്കുന്നതായ വിഭൂതികളുടെ—സംക്ഷേപത്തെ പറഞ്ഞുവല്ലോ. ഇനി നിരൂപാധികനായും കേവലനായുമിരിക്കുന്ന നാരായണന്റെ സ്വരൂപം ക്ഷരമായും അക്ഷരമായുമുള്ള ഉപാധികളിൽനിന്നു

ഭിന്നമാണ് എന്നുള്ള അർത്ഥത്തെ നിർണ്ണയിക്കുന്നതിനാണ് ഇനിയത്തെ ശ്ലോകങ്ങളാലുംഭിക്കപ്പെടുന്നത്. അതിൽ ആദ്യം തന്നെ ഭഗവാൻ കഴിഞ്ഞ അദ്ധ്യായങ്ങളിലും വരുവാൻ പോകുന്നവയിലും ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അർത്ഥത്തെ മൂന്നുതരമാക്കി വിഭജിച്ചു പറയുന്നു:

ഭാവിത പുരുഷൗ ലോകേ ക്ഷരശ്ചക്ഷര ഏവ ച

ക്ഷരഃ സ്വപ്നാനി ഭൂതാനി കൂടസ്ഥക്ഷര ഉച്യതേ. 16

ക്ഷരഃ ച

ക്ഷരമെന്നും

അക്ഷരഃ ഏവ ച

അക്ഷരമെന്നും ഉള്ളു

ഇമൗ ചൗ പുരുഷൗ

ഈ രണ്ടുവക പുരുഷസ്വരൂപങ്ങൾ

ലോകേ (പ്രസിദ്ധൗ)

ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാകുന്നു

(തത്ര) ക്ഷരഃ

ക്ഷരമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പുരുഷൻ

സ്വപ്നാനി ഭൂതാനി

ബ്രഹ്മാദിസ്ഥാവരാനുമുള്ള സകല

ശരീരങ്ങളുമാകുന്നു

കൂടസ്ഥഃ

ചേതനൻ (ഭോക്താ)

അക്ഷരഃ

അക്ഷരനായ പുരുഷൻ എന്നു

ഉച്യതേ

പറയപ്പെടുന്നു.

ലോകത്തിൽ ക്ഷരമെന്നും അക്ഷരമെന്നുമുള്ള ഈ രണ്ടു പുരുഷ സ്വരൂപങ്ങൾ പ്രസിദ്ധമാകുന്നു. ക്ഷരമെന്ന പുരുഷൻ ബ്രഹ്മാദിസ്ഥാവരാനുമുള്ള സകല ശരീരങ്ങളാകുന്നു. ചേതനൻ (ഭോക്താ) അക്ഷരനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ചൗ ഇമൗ പുരുഷൗ ലോകേ—സംസാരത്തിൽ രണ്ടുജാതി വസ്തുക്കളുണ്ട്. അവ രണ്ടു തരമായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അവ പുരുഷന്മാരെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ക്ഷരഃ—അവയിൽ ഒരു പുരുഷൻ (ഒരുതരം വസ്തുക്കൾ) നശിക്കുന്നതാകുന്നു. (അപരഃ പുരുഷഃ) അക്ഷരഃ—മറേറ പുരുഷൻ അതിന്റെ വിപരീതവും—നശിക്കാത്തതും—ആകുന്നു. ക്ഷരമായ പുരുഷന്റെ ഉത്പത്തിക്കുപേറുവായും, സംസാരത്തിലുള്ള അനേകജീവികളുടെ കാരകർമ്മാദിസംസ്കാരങ്ങൾക്കു് ആശ്രയമായും ഇരിക്കുന്ന ഭഗവാന്റെ മായാശക്തിയാണ് അക്ഷരനായ പുരുഷൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ആ രണ്ടു പുരുഷന്മാർ ആരെല്ലാമാണെന്നു

ഗേവാൻതന്നെ പറയുന്നു—ക്ഷരഃ സർവാണി ഭൂതാനി=വികാരത്തോടുകൂടിയ സാസ്തവം ക്ഷരപുരുഷനാകുന്നു. കൂടസ്ഥഃ അക്ഷരഃ ഇതി ഉച്യതേ=കൂടസ്ഥൻ അക്ഷരനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. കൂടസ്ഥഃ=കൂടം (=രാശി) പോലെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൻ അല്ലെങ്കിൽ, കൂടശബ്ദത്തിന്റേ മായ എന്നർത്ഥം. വഞ്ചന, ജിഹ്വത, കടിലത എന്നിവയെല്ലാം പരയാദേശബാധങ്ങളാകുന്നു. അനേകം മായാവഞ്ചനാദി പ്രകാരമെന്ന സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൻ കൂടസ്ഥൻ. സംസാരബീജത്തിന്നവസാനമില്ലായ്കയാൽ അതു നശിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ കൂടസ്ഥൻ അക്ഷരനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ഉത്തമഃ പുരുഷസ്തന്യഃ പരമാത്മേത്യഭേദതഃ

യോ ലോകത്രയമാവശ്യ ബിഭ്രത്യുപയുഗ്ദ്ധഃ ഈശ്വരഃ. 17

യഃ ഈശ്വരഃ	യാതൊരു ഈശ്വരൻ (ഈശ്വരനശീലൻ)
അവ്യയഃ	നിർവ്വികാരനായിട്ടുതന്നെയിരുന്നു കൊണ്ടു്
ലോകത്രയം	മൂന്നു ലോകങ്ങളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ
ആവിശ്യ	പ്രവേശിച്ചു്
ബഭ്രേ	രക്ഷിക്കുന്നുവോ (പാലിക്കുന്നുവോ)
(സഃ)	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന
ഉത്തമഃ പുരുഷഃ	പരമപുരുഷൻ
അന്യഃ	ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളിൽനിന്നു വിലക്ഷണനായും

പരമാത്മാ ഇതി പരമാത്മാവായും
ഉദാഹൃതഃ വേദങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

യാതൊരു ഈശ്വരനാണു് നിർവ്വികാരനായിട്ടുതന്നെയിരുന്നു കൊണ്ടു് മൂന്നു ലോകങ്ങളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു രക്ഷിക്കുന്നതു് അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന പരമപുരുഷൻ ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളിൽനിന്നു വിലക്ഷണനായും പരമാത്മാവായും വേദങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം. -- ഭാ] എന്നാൽ ഏറ്റവുമുത്കൃഷ്ടനായ പുരുഷൻ അവരണ്ടിൽ (ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളിൽ) നിന്നു് അത്യന്തം വിലക്ഷണനാകുന്നു. അദ്ദേഹം പരമാത്മാവാകുന്നു. അദ്ദേഹം അവിദ്യാകൃതമാ

യിരിക്കുന്ന ദേഹാദ്യാത്മാക്കളേക്കാളും—അന്നമയാദിപഞ്ചകോശങ്ങളേക്കാളും—പരമനായ ആത്മാവുകുന്നു. അദ്ദേഹം സകല ഭൂതങ്ങൾക്കും പ്രത്യക്ഷപേതനനാകുന്നു. അതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം പരമാത്മാവാകുന്നുവെന്നു വേദാന്തങ്ങളിൽ (ഉപനിഷത്തുകളിൽ) പറയപ്പെടുന്നു. പരമാത്മാവായ അദ്ദേഹത്തെ ഇനിയും വിശേഷിപ്പിക്കുന്നു—അവ്യയനായും സർവ്വജ്ഞനായുമിരിക്കുന്ന ഈശ്വരൻ—നാരായണൻ—സ്വന്തചൈതന്യബലശക്തികൊണ്ട് ഭൂമി, അന്തരീക്ഷം, ദ്യോവ് (ഭൂഃ, ഭുവഃ, സ്വഃ) എന്നു പേരുകളോടുകൂടിയ മൂന്നുലോകങ്ങളിലും പ്രവേശിച്ചു് സ്വരൂപസത്ഭാവമാത്രംകൊണ്ട് (താൻ അവയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുക എന്നതു മറ്റൊന്നുകൊണ്ട്) അചയെ ഭരിക്കുന്നു.

പുരുഷോത്തമൻ എന്ന പദം മേൽവർണ്ണിക്കപ്പെട്ട ഈശ്വരന്റെ പ്രസിദ്ധമായ നാമമാകുന്നു. ആ നാമം അത്മത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു ശബ്ദപുത്പത്തികൊണ്ടു കാണിച്ചുപിൻ ശേഷം ഭഗവാൻ 'ഞാൻ നിരതിശയനായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനാണ്' എന്നിങ്ങനെ തന്റെ സ്വരൂപത്തെ കാണിച്ചുകൊടുക്കുന്നു.

യസ്മാത് ക്ഷരമതീതോഹമക്ഷരാദപി ചോത്തമഃ

അതോസ്തി ലോകേ വേദേ ച പ്രഥിതഃ പുരുഷോത്തമഃ. 18

യസ്മാത്	യാതൊരു കാരണത്താൽ
അഹം	ഞാൻ
ക്ഷരം	ജഡവസ്തുത്തെ (അപേതനത്തെ)
അതീതഃ	(നിത്യമുക്തത്വം ഹേതുവായിട്ട്) അതിക്രമിച്ചവനായും
അക്ഷരാത് അപി	പേതനവസ്തുത്തേക്കാളും
ഉത്തമഃ ച	(നിയംതൃതം ഹേതുവായിട്ട്) ഉത്തമനായുമിരിക്കുന്നുവേ
അതഃ	അതു ഹേതുവായിട്ട്
ലോകേ	പ്രപഞ്ചത്തിലും
വേദേ ച	വേദത്തിലും
പുരുഷോത്തമഃ (ഇതി)	പുരുഷോത്തമനെന്ന്
പ്രഥിതഃ അസ്ഥി	പ്രഖ്യാതനായിരിക്കുന്നു.

എന്തൊരു കാരണത്താലാണ് ഞാൻ ജഡവസ്ത്രത്തെ അതിക്രമിച്ചുപറയും ചേതനവസ്ത്രത്തേക്കൊളം ഉത്തമനായുമിരിക്കുന്നത് അതിനാൽത്തന്നെ പ്രപഞ്ചത്തിലും, വേദത്തിലും ഞാൻ പുരുഷോത്തമനെന്ന് പ്രഖ്യാതനായിരിക്കുന്നു. (പ്രസിദ്ധനായിരിക്കുന്നു).

[ശം.—ഭാ] അശ്വത്ഥമെന്നു പേരായ സംസാരമായാപ്തക്ഷത്തെ ഞാൻ അതിക്രമിച്ചിരിക്കുന്നതിനാലും, സംസാരവൃക്ഷത്തിന്നു ബീജഭൂതമായിരിക്കുന്ന അക്ഷരത്തേക്കാൾ ഏറ്റവുമുത്കൃഷ്ടനായാലും (അല്ലെങ്കിൽ മേലെയാകയാലും)—ഇപ്രകാരം ഞാൻ ക്ഷരാക്ഷരങ്ങളെക്കാൾ ഉത്തമനായിരിക്കുകയാൽ—പ്രപഞ്ചത്തിലും വേദത്തിലും ഞാൻ പുരുഷോത്തമനെന്ന് പ്രഖ്യാതനായിരിക്കുന്നു. ഭക്തജനങ്ങൾ ഇങ്ങനെയാണ് എന്നെ അറിയുന്നത്. കവീകൾ കാവ്യങ്ങളിലും എന്റെ (പുരുഷോത്തമനെന്ന്) ഈ പേരിനെത്തന്നെ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നു.

മുൻവർണ്ണിക്കപ്പെട്ടപ്രകാരം ആത്മാവിനെ ആരറിയുന്നവോ അവനുള്ള ഫലത്തെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ ഇനി പറയുന്നു:

യോ മാനുഷമനുഷ്ഠാ ജാനാതി പുരുഷോത്തമം

സ സർവ്വാവിത് ഭജതി മാം സർവ്വഭാവേന ഭാരത. 19

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ അർജ്ജുന
യഃ	എവൻ
അസംശുഡഃ (സൻ)	നിശ്ചിതമതിയായി (നിശ്ചയജ്ഞാനത്തോടുകൂടിയവനായി)
ഏവം	മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം
മാം	എന്നെ
പുരുഷോത്തമം	പുരുഷോത്തമനായി
ജാനാതി	അറിയുന്നവോ
സഃ	അവൻ
സർവ്വഭാവേന	സർവ്വപ്രകാരത്തിലും
മാം (ഏവ)	എന്നെത്തന്നെ
ഭജതി	ഭജിക്കുന്നു
(തതഃ ച)	അതു ഹേതുവായിട്ട്
സർവ്വവിത് (ഭവതി)	അവൻ സർവ്വജ്ഞനായി ഭവിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, എവൻ നിശ്ചിതമതിയായി മുൻപറയപ്പെട്ട പ്രകാരം എന്നെ പൂർണ്ണാത്മനായായി അറിയുന്നുവോ അവൻ സർവ്വപ്രകാരത്തിലും എന്നെത്തന്നെ ഭജിക്കുന്നു. അതിനാൽത്തന്നെ അവൻ സർവ്വജ്ഞനായും ഭവിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ—ഭാ] പൂർണ്ണാത്മനോ മഹായോഗോക്തവിശേഷണനായും ഈശ്വരനായും പൂർണ്ണാത്മനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെ; യഃ=എവൻ; അസംഖ്യം=സംഖ്യയാലുണ്ടാകാത്തവനായ്; ഏവം=മുൻപറയപ്പെട്ട പ്രകാരം; ജാനാതി=അറിയുന്നുവോ—അദ്വൈതം ഞാൻതന്നെയാകുന്നു എന്നറിയുന്നുവോ; സഃ സർവ്വവിത്=സർവ്വാത്മനഃ സർവ്വഭൂതയുമറിയുന്നതുകൊണ്ട് അവൻ സർവ്വജ്ഞനാകുന്നു; മം സർവ്വഭാഷേന ഭജതി=ഞാൻ സകലത്തിന്നുമാർത്ഥവാണെന്നും സകല ഭൂതങ്ങളിലും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നും ഉള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി അവൻ എന്നെ ഭജിക്കുന്നു.

ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ മോക്ഷഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നതായ ഭഗവത്സത്വജ്ഞാനത്തെപ്പറ്റി പറഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഇനി അതിനെ താഴെ പറയുന്നപ്രകാരം സ്തുതിക്കുന്നു:

ഇതി ഗുഹ്യതമഃ ശാസ്ത്രമിദ്ദേവതം മയാ നാല

ഏതത് ബുദ്ധാ ബുദ്ധിമാൻ സ്യാത് കൃതകൃത്യശ്ച ഭാജത. 20

ഹേ ഭാരത

അല്ലയോ ഭാരത

ഇതി

ഇപ്രകാരം സംക്ഷേപമായി

ഗുഹ്യതമം

അതിമഹദ്ഗുഹ്യമായ

ഇദം ശാസ്ത്രം

ഈ (ഗീത) ശാസ്ത്രം (മുഴുവൻ)

മയാ

എന്നാൽ

ഉക്തം

പറയപ്പെട്ട

ഹേ അനേല

അല്ലയോ വ്യസനശൂന്യ

ഏതത്

(എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട സമ്പൂർണ്ണമായ) ഈ ശാസ്ത്രത്തെ

ബുദ്ധാ

അറിഞ്ഞു്

ബുദ്ധിമാൻ

സമ്യഗ്ജ്ഞാനിയായും

കൃതകൃത്യഃ ച

(മോക്ഷാർത്ഥം) ചെയ്യേണ്ടുന്ന സകലത്തെയും ചെയ്തവനായും

സ്യാത്

ഭവിക്കും.

അല്ലയോ ഭാരത, ഇപ്രകാരം സംക്ഷേപമായി അതിരഹസ്യമായ ഈ ശാസ്ത്രമാസകലം എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട അല്ലയോ വ്യസനശൂന്യ, എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട സംപൂർണ്ണമായ ഈ ശാസ്ത്രത്തെ അറിഞ്ഞവൻ സമ്യഗ് ജ്ഞാനിയും മോക്ഷാർത്ഥം ചെയ്യേണ്ടുന്ന സകലത്തെയും ചെയ്യാവുന്നതായിത്തീരുന്നതാകുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ഇതി ഏതത് ഗുഹ്യതമം ശാസ്ത്രം എന്നിങ്ങനെ അത്യന്തം രഹസ്യമായ ഈ (ഗീതാ) ശാസ്ത്രം, ഗീത എന്ന പേരോടുകൂടിയ സമസ്തവുമാണ് ശാസ്ത്രമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. എങ്കിലും ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പതിനഞ്ചാമദ്ധ്യായം മാത്രമാണ്, അതിനെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി, ശാസ്ത്രമെന്നു പറയപ്പെടുന്നത്. ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ സകല ഗീതാശാസ്ത്രവും സംക്ഷേപമായി പറയപ്പെട്ടു. കേവലം ഗീതാശാസ്ത്രാർത്ഥം മാത്രമല്ല സർവ്വവേദാർത്ഥവും ഇതിൽ ഒതുക്കിയിരിക്കുന്നു. 'യസ്തം വേദസ വേദവിത്' (അ. 15, ശ്ലോ. 1), 'വേദൈശ്ച സർവ്വൈരഹമേവ വേദഃ' (അ. 15, ശ്ലോ. 15) എന്നും പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഹേ അനന്ദ ഇദം മയാ ഉക്തം—ഹേ പാപരഹിത, ഇതു എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടു. ഏതത് ബുദ്ധി—ഇതിനെ—മുൻപുപദേശിക്കപ്പെട്ട ശാസ്ത്രാർത്ഥത്തെ—അറിഞ്ഞിട്ട്; ബുദ്ധിമാൻ സാത്ത് (ഒരുവൻ) ബുദ്ധിമാനായി ഭവിക്കുന്നതാണ്. വേറെ വിധത്തിൽ (അവൻ ബുദ്ധിമാൻ) ആവുകയില്ല. കൃത കൃത്യഃ ച—അവൻ കൃതകൃത്യനായും ഭവിക്കുന്നതാണ്. യാതൊരുവനാൽ (കൃത്യം=) കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ളതു് (കൃതം=) ചെയ്യപ്പെട്ടവോ അവൻ കൃതകൃത്യൻ. ഭഗവതുമന്താത്തെ അറിഞ്ഞാൽ വിശിഷ്ട ജന്മത്തിൽ ജനിച്ച ബ്രാഹ്മണനാൽ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായ സകലത്തെയും ചെയ്യാവുന്നതായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം. ആർക്കും മറ്റൊരുവിധത്തിൽ കൃതകൃത്യതയെ സമ്പാദിപ്പാൻ തരമില്ല എന്നഭിപ്രായം. 'സർവ്വം കർമ്മാഖിലം പാതം ജ്ഞാനേ പരിസമാപ്യതേ—സകലകർമ്മവും ജ്ഞാനത്തിലൊതുങ്ങിയിരിക്കുന്നു' (അ. 4, ശ്ലോ. 33) എന്നും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. 'ഏതദ്ധി ജന്മസാമഗ്ര്യം ബ്രാഹ്മണസ്യ വിശേഷതഃ—ഇതാണ് ജന്മസാമഗ്ര്യം (സാഫല്യം); പ്രത്യേകിച്ചു ബ്രാഹ്മണന്.' എന്തെന്നാൽ 'പ്രാപ്യൈതത് കൃതകൃത്യം ഹി ദിജോ വേതി

നാനൃമാ—ഇതിനെ പ്രാപിച്ചിട്ടാണ് ഓജസ് കൃതകൃത്യനായി
 ഭവിക്കുന്നത്. വേദവിധത്തിലല്ല എന്ന് മാനവവചനം.
 ഹേ ഭാരത, ഈ പരമാർത്ഥത്വത്തെ നീ എന്നിങ്ങിനെ കേട്ട
 തുകൊണ്ട് നീ കൃതാർത്ഥനായി ഭവിക്കണം.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷൽസു ബ്രഹ്മചിദ്യായം

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണജ്ഞന സംവാദേ

പുരുഷോത്തമയോഗോ നാമ

പഞ്ചദശാദ്ധ്യായഃ

പുരുഷോത്തമയോഗമെന്ന പതിനഞ്ചാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

പതിനാറാമദ്ധ്യായം

ദൈവീ എന്നും ആസുരീ എന്നും രാക്ഷസീ എന്നും ഇങ്ങനെ പ്രാണികളുടെ മൂന്നുവിധപ്രകൃതികൾ ഒൻപതാമദ്ധ്യായത്തിൽ സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അവയെപ്പറ്റി വിസ്തരിച്ചു പറയുന്നതിനായി 'അയം സത്ത്വസംശുദ്ധിഃ' എന്നിങ്ങനെ ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കുന്നു. ഇവയിൽ ദൈവീ എന്ന പ്രകൃതി സംസാരത്തിൽനിന്നു (പ്രാണികളെ) മോചിപ്പിക്കുകയും, ആസുരീ എന്നും രാക്ഷസീ എന്നുമുള്ള പ്രകൃതികൾ (പ്രാണികളെ) സംസാരത്തിൽ ബന്ധിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ ദൈവീ എന്ന പ്രകൃതിയെ സ്വീകരിക്കുന്നതിനും, മറ്റൊരിനെ ഉപേക്ഷിക്കേണ്ടതിനും വേണ്ടി ആദ്യംതന്നെ ഭഗവാൻ ദൈവീ എന്ന പ്രകൃതിയെ പ്രശ്ശിപ്പിക്കുന്നു.

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

അയം സത്ത്വസംശുദ്ധിർജ്ഞാനയോഗവ്യവസ്ഥിതിഃ ഭാനം ദമശ്ച യജ്ഞശ്ച സ്വാധ്യായസ്തപ ആജ്ജവം..	1
അഹിംസാ സത്യമക്രോധസ്ത്യാഗഃ ശാന്തിരപൈശുനം ദയാ ഭൂതേഷ്വലോലുപ്തം മാദുവം ഹ്രീരചാപലം..	2
തേജഃ ക്ഷമാ ധൃതിഃ ശൗചമദ്രോഹോ നാതിമാനിതാ വേതി സംപദം ദൈവീമഭിജാതസ്യ ഭാരത.	3

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

അയം	യേമീല്ലായ്മ
സത്ത്വസംശുദ്ധിഃ	ചിത്തത്തിന്റെ സുപ്രസന്നത
ജ്ഞാനയോഗ	
വ്യവസ്ഥിതിഃ	ആത്മജ്ഞാനോപായത്തിലുള്ള പരിനിഷ്ഠ
ഭാനം	തനിക്കു ക്ഷീപ്പാനുള്ള അന്നാദിയുടെ യഥോചിതമായ സംവിഭാഗം
ദമഃ ച	ബാഹ്യേന്ദ്രിയസംയമം
യജ്ഞഃ ച	അധികാരപോലെ ദൾഹൗർണ്ണമാസാദിയജ്ഞത്തെ ചെയ്യുക

സ്വാധ്യായഃ	ബ്രഹ്മയജ്ഞം മുതലായവ
തപഃ	ഇനിയത്തെ അധ്യായത്തിൽ പറയുന്ന തായ ശാരീരാദി മൂന്നവിധതപസ്സുകൾ അവകൃത
ആജ്ഞം	പരപീഡാവർജ്ജനം (അന്യന്ത് ഉപദ്രവം ചെയ്യാതിരിക്കുക)
അഹിംസാ	സത്യം (ഒന്നിനെപ്പറ്റി കണ്ടതുപ്രകാരം പറയുക)
സത്യഃ	(ഒരുവൻ) താഡിതനായാലും (അവന്റെ) ചിത്തത്തിൽ കോപം ജനിക്കാതെയിരിക്കുക
അക്രോധഃ	ഔദാര്യം
ത്യാഗഃ	മനസ്സിനെ അടക്കൽ (ചിത്തോപരതി) അന്യന്റെ ദോഷത്തെപ്പറ്റി (അവനില്ലാത്തപ്പോൾ) പറയാതിരിക്കുക
ശാന്തിഃ	ഭീനന്മാരായ പ്രാണികളിൽ ദയ
അപൈശ്വര്യം	ലോഭോഭാവം (വിഷയങ്ങളിൽ ആശയില്ലായ്മ)
ഭൂതേഷു ദയാ	മൃദുത്വം (ശൂരഭാവമില്ലായ്മ)
അലോലുപ്സം	ചെയ്വാൻ പാടില്ലാത്ത പ്രവൃത്തിയിൽ ലജ്ജ
മാദ്വം	ചാപല്യമില്ലായ്മ (വ്യത്ക്രിയാരംഭിത്വം)
പ്രീഃ	പ്രാഗല്ഭ്യം
അപാപലം	ക്ഷമ (പരിവോദികളുണ്ടായാലും ക്രോധമില്ലായ്മ)
തേജഃ	ധൈര്യം (ഭുഖാദികളെക്കൊണ്ടു തളന്നിരിക്കുന്ന ചിത്തത്തെ സ്ഥിരമാക്കിനിർത്തുക)
ക്ഷമാ	ബാഹ്യമായും ആഭ്യന്തരമായുമുള്ള ശുദ്ധി
ധൃതിഃ	അന്യനു ഹിംസ ചെയ്യാനുള്ള ഇച്ഛയില്ലായ്മ
ശൗചം	
അദ്രോഹഃ	

നാതിമാനിതാ	ഗർവ്വമില്ലായ്മ (തന്നിൽ അതിയായ പുഷ്യ തപാഭിമാനമില്ലായ്മ)
(ഏതാനി)	(അഭയം മുതലുള്ള) ഇവയെല്ലാം
ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ അർജുന
ദൈവീം സമ്പദം	ദേവകൾക്കു യോഗ്യമായ സമ്പത്തു കളെ
അഭീജാതസ്യ	പ്രാപിപ്പാൻ യോഗ്യതയോടുകൂടി പിറന്നവൻ
ഭവന്തി	ഉണ്ടാകുന്നു.

ഭയമില്ലായ്മ, മനഃശുദ്ധി, ആത്മജ്ഞാനോപായത്തെ അന്വേഷിച്ചറിഞ്ഞു ആ നിഷ്ഠയിൽത്തന്നെയിരിക്കുക, (സത്പാത്രത്തിൽ) ദാനംചെയ്യുക, ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കുക, ദൾപൗർണ്ണമാസാദിയജ്ഞങ്ങളെ ചെയ്യുക, ബ്രഹ്മയജ്ഞം മുതലായ യജ്ഞങ്ങളെ ചെയ്യുക, തപസ്സ്, അവക്രത, അന്യസ് ഉപദ്രവം ചെയ്യാതിരിക്കുക, സത്യം, കോപമില്ലായ്മ, ഔദാര്യം, മനസ്സിനെ അടക്കൽ, അന്യന്റെ ദോഷത്തെ പറയാതിരിക്കുക, ദീനന്മാരായ പ്രാണികളിൽ ഭയം, വിഷയങ്ങളിലിച്ഛയില്ലായ്മ, ക്രൂരഭാവമില്ലായ്മ, (അകൃത്യം ചെയ്യുന്നതിൽ) ലജ്ജ, ചാപല്യമില്ലായ്മ, പ്രാഗല്ഭ്യം, ക്ഷമ, ധൈര്യം, ശരീരത്തിന്റേയും മനസ്സിന്റേയും ശുദ്ധി, അന്യനു ദ്രോഹം ചെയ്യാതിരിക്കുക, ഗർവ്വമില്ലായ്മ, ഇവ ദൈവീ(സാത്വിക)സമ്പത്തുകളെ പ്രാപിപ്പാൻ യോഗ്യതയോടുകൂടി ജനിക്കുന്നവൻ ഉണ്ടാകുന്നു.

[ശ.-ഭാ] അഭയം—അഭീരുത; സത്ത്വസംശുദ്ധിഃ—അന്തഃകരണശുദ്ധി—സകല വ്യാപാരങ്ങളിലും പരവഞ്ചനമായ അസത്യം മുതലായതില്ലായ്മ. എന്നുവെച്ചാൽ, നിഷ്ഠളകമായി പ്രവർത്തിക്കുക എന്നത്. ജ്ഞാനയോഗവ്യവസ്ഥിതിഃ—ശാസ്ത്രത്തിൽനിന്നും ആചാര്യനിൽനിന്നും ആത്മാ മുതലായ പദാർത്ഥങ്ങളുടെ യഥാർത്ഥസ്വരൂപത്തെ അറിയുന്നത് ജ്ഞാനം. ആ ജ്ഞാനത്തെത്തന്നെ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മുതലായവയുടെ ഉപസംഹാരം (സംയമം)കൊണ്ടും ഏകാഗ്രതകൊണ്ടും സ്വാത്മാവിന്നു സംവേദ്യമാക്കിത്തീർക്കുന്നത് (സ്വാനുഭവപ്പെടുത്തുന്നത്) യോഗം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനയോഗങ്ങളിൽ നിഷ്ഠയോടു

കൂടിയിരിക്കുക എന്നതു ജ്ഞാനയോഗവ്യവസ്ഥിതി. ഇതു—
 അയം, സത്ത്വസംശുദ്ധി, ജ്ഞാനയോഗവ്യവസ്ഥിതി എന്നി
 വ മൂന്നും.—പ്രധാനമായ ദൈവീസമ്പത്തു്, അല്ലെങ്കിൽ സാ
 ത്തപികസമ്പത്തു്, ആകുന്നു. (ഒന്നുമുതൽ മൂന്നുവരെയുള്ള ശ്ലോ
 കങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള) ഏതെങ്കിലും സമ്പത്തുകൾ (പ്രകൃ
 തി) ഏതു നിഷ്ഠയിലേങ്കിലും (കർമ്മയോഗനിഷ്ഠയിലോ ജ്ഞാ
 നയോഗനിഷ്ഠയിലോ ഏതിലേങ്കിലും) ഇരിക്കുന്ന ഒരുധികാരി
 കണ്ടുകൊണ്ടുവോ അതു് (ആ അധികാരിയുടെ) സാത്തപികമായ
 പ്രകൃതി എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ദാനം=അന്നം മുതലായവയെ
 യഥാശക്തി വിഭാഗിച്ചുകൊടുക്കുക; ദമഃ=ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങ
 ളുടെ ഉപശമം; അന്തഃകരണത്തിന്റെ ഉപശമമായ ശാന്തിയേ
 പ്പറ്റി (ഇനിയത്തെ ശ്ലോകത്തിൽ) പറയുന്നതാണ്. യജ്ഞഃ=
 ശ്രുതമായ (ശ്രുതിസംബന്ധമായ) അഗ്നിഹോത്രാദിയും സ്തോ
 ത്തമായ (സ്മൃതിസംബന്ധമായ) ദേവയജ്ഞാദിയും; സ്വാ
 ധ്യായഃ=അദൃഷ്ടമായ ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു് ഋഗ്ഗോപദം മുതലായ
 വയെ അധ്യയനംചെയ്യുക; തപഃ=ഇനി (മേൽ) പറയുന്ന
 തായ ശരീരാദി തപസ്സ്; ആർജ്ജവം=ഋജുത്വം—സൂക്ഷ്മ
 ത്വം (എന്നർത്ഥം). അഹിംസാ=പ്രാണികളെ പീഡിപ്പിക്കാ
 തിരിക്കുക; സത്യം=അപ്രീതികൂടാതെയും കളങ്കംകൂടാതെയും
 യഥാർത്ഥമായിട്ടുള്ളതിനെ പറയുക; അക്രാധഃ=അന്യൻ പരി
 ഹസിച്ഛാലോ തല്പിയാലോ ഉണ്ടാകുന്ന ക്രോധത്തെ അടക്കുക;
 ത്യാഗഃ=സന്നയാസം. ദാനം എന്ന ശബ്ദം മുൻപു് പ്രയോഗി
 ച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടു് ത്യാഗത്തിന്നു് (ദാനമെന്നർത്ഥമുണ്ടെങ്കിലും)
 ഇവിടെ സന്നയാസം എന്നുതന്നെയാണു് അർത്ഥം. ശാന്തിഃ=
 അന്തഃകരണത്തിന്റെ ഉപശമം; അപൈശ്വര്യം—ഒരുവനോടു്
 മറ്റൊരാളുടെ ദോഷത്തെപ്പറ്റി പറയുന്നതു് പൈശ്വര്യം.
 അതില്ലായ്മ അപൈശ്വര്യം; ഭൂതേഷു യോ=ദുഃഖിതന്മാരായ
 പ്രാണികളിൽ കൃപ; അലോലുപ്തം=ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയ
 സന്നിധിയിൽ യാതൊരു വികാരഭേദവുമില്ലായ്മ; മാദ്വം=
 മൃദുത്വം—കൃരഭാവമില്ലായ്മ; ഹ്രീഃ=ലജ്ജ, അചാപലം=
 അനാവശ്യമായി സംസാരിക്കുകയോ, കൈകാലുകളെ അനാ
 വശ്യമായി ചേഷ്ടിപ്പിക്കുകയോ ചെയ്യാതിരിക്കുക. തേജഃ=
 പ്രഗല്ഭഭ്യം, അല്ലാതെ ദേഹത്തിന്റെ കാന്തി എന്നർത്ഥമല്ല.

ക്ഷമം—പരിഹാസം കേട്ടാലാകട്ടെ തല്ലുകൊണ്ടാലാകട്ടെ മനസ്സിൽ യാതൊരു വികാരവുമുണ്ടാകാതിരിക്കുന്നതു ക്ഷമ. മനസ്സിൽ ഉദിക്കുന്ന വികാരത്തെ (ക്രോധത്തെ) അടക്കുന്നതും അക്രോധമാണ് എന്നു മുൻപിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഇപ്രകാരമാണ് ക്ഷമയും അക്രോധത്തിനും തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസം. ധൃതിഃ—ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾ ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ആ ക്ഷീണത്തെ കളയത്തക്കതായ അന്തഃകരണവൃത്തിവിശേഷം. അങ്ങനെയുള്ള അന്തഃകരണവൃത്തിയാൽ ഉദ്ധരിക്കപ്പെട്ട ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾ പിന്നെ ക്ഷീണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ശൗചം—ബാഹ്യം ആഭ്യന്തരം എന്നിങ്ങനെ ശൗചം രണ്ടുവിധമാകുന്നു. മണ്ണ്, വെള്ളം എന്നിവയെക്കൊണ്ടു ബാഹ്യമായ ശൗചം. മനസ്സിന്റേയും ബുദ്ധിയുടേയും നിർമ്മലത ആന്തരമായ ശൗചം—വഞ്ചന, രാഗം മുതലായ കാലുഷ്യങ്ങളുടെ (മാലിന്യങ്ങളുടെ) അഭാവം. ഇങ്ങനെ ശൗചം രണ്ടുവിധം. അദ്രോഹഃ—അന്യനെ ഉപദ്രവിപ്പാനുള്ള ഇച്ഛയില്ലായ്മ. നാതിമാനിതാ—അതിയായ മാനം അതിമാനം; അതാക്ഷണ്ടോ അവൻ അതിമാനി; അവന്റെ ഭാവം അതിമാനിത; അതിന്റെ അഭാവം നാതിമാനിത—താൻ അതിപുജ്യനാണ് എന്ന ഭാവമില്ലായ്മ എന്നർത്ഥം. അയേംമുതൽ നാതിമാനിതവരെള്ള (സാത്തവികമായ) സമ്പത്തുകൾ ദേവന്മാരുടെ സമ്പത്തിനെ പ്രാപിക്കത്തക്ക യോഗ്യതയോടുകൂടി പിറന്നവന്—ദേവവിഭൂതിക്കർനായിട്ടുള്ളവന്—ഉണ്ടാകുന്നു; അവന്നു സഖം ഇനി ഉണ്ടാകുവാൻപോകുന്നുവെന്നർത്ഥം.

ഇനി ആസൂര്യയായ സമ്പത്തിനെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

ഭംഭോ ദപ്തോതിമാനശ്ച ക്രോധഃ പാരുഷ്യമേവ ച
അജ്ഞാനം ചാഭിജാതസ്യ പാതം സംപദമാസുരീം. 4

ഭേ പാതം	അല്ലയോ പാതം
ഭംഭഃ	ഭംഭവും (ധർമ്മധാജിതവും)
ദപ്തഃ	ധനം വിദ്യ മുതലായതുകൊണ്ടു ചിത്തത്തിന്നുണ്ടാകുന്ന ഒത്തുകൂട്ടവും (മദവും)
അതിമാനഃ ച*	അത്യന്താഭിമാനവും

* 'അഭിമാനഃ' എന്നു പാഠാന്തരം.

ക്രോധഃ	കോപവും
പാശഷ്ടം ഏവ ച	കഠിനവചനവും (നിഷ്കൃത്ഥവും)
അജ്ഞാനം ച	അവിവേകവും
ആസ്മിം സമ്പദം	അസുരന്മാരുടെ (രാജസന്മാരുടെ) സമ്പ
അഭിജാതസ്യ	ത്തിനെ പ്രാപിക്കത്തക്കവനായി ജനി
	ക്കുന്നവൻ
(ഭവന്തി)	ഉണ്ടാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ദംഭം, ധനം, വിദ്യ മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന മദം, അതിയായ അഭിമാനം, കോപം, കഠിനവചനം, അവിവേകം ഇവയെല്ലാം അസുരന്മാരുടെ സമ്പത്തുകളെ പ്രാപിക്കത്തക്കവനായി ജനിക്കുന്നവനുണ്ടാകുന്നു.

[ശ്രം—ഭാ] ദംഭം=ധർമ്മധർമ്മം. ദ്വേഷം=ധനം സ്വജനം മുതലായതു നിമിത്തമുള്ള ഉത്സേഹം (മദം), പാശഷ്ടം = പരസ്യവചനം—കരുടെനെ നോക്കി കണ്ണുകാണുന്നവൻ എന്നും, വീരൂപനെ സൗന്ദര്യമുള്ളവനെന്നും, കലഹീനനെ കലീനൻ എന്നും മറ്റും പറയുക എന്നർത്ഥം. അജ്ഞാനം=ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതിനേയും ചെയ്യപ്പെടേണ്ടാത്തതിനേയും തെറ്റിദ്ധരിക്കുക. ശേഷം സ്തംഭവും.

(മേല്പറഞ്ഞ) ഈ രണ്ടുജാതി സമ്പത്തുകളുടേയും ഫലത്തെ പറയുന്നു:

ദൈവീ സംപദിമോക്ഷായ നിബന്ധായാസുരീ മതാ

മ ശൂചഃ സംപദം ദൈവീമഭിജാതോസി പാണ്ഡവ. 5

ദൈവീ സമ്പദ്	ദൈവിയായ സമ്പത്തു്
വിമോക്ഷായ	ബന്ധനീവൃത്തിക്കു്
ആസുരീ	ആസുരീസമ്പത്തു്
നിബന്ധായ	ബന്ധമുണ്ടാക്കുന്നതിന്നും
മതാ	കാരണമാണെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
ഹേ പാണ്ഡവ	അല്ലയോ പാണ്ഡുപുത്ര
മേ ശൂചഃ	നീ വ്യസനിക്കേണ്ട
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
ദൈവീം സമ്പദം	ദൈവിയായ സമ്പത്തിനെ

അഭിജാതഃ   പ്രാപിക്കുന്നതിനുജനിച്ചവനായി
അസി   നീ ഇരിക്കുന്നു.

ദൈവിയായ സമ്പത്തു് സംസാരനിവൃത്തിക്കും, ആസുരീസമ്പത്തു് ബന്ധമുണ്ടാക്കുന്നതിന്നും, കാരണമെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലയോ പാണ്ഡുപുത്ര, നീ വ്യസനിക്കേണ്ട. എന്തെന്നാൽ നീ ദൈവിയായ സമ്പത്തിനെ പ്രാപിക്കുന്നതിനു ജനിച്ചവനാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] ദൈവിയായ സമ്പത്തു് സംസാരബന്ധത്തിൽ നിന്നു മോചിക്കുന്നതിന്നും, ആസുരീസമ്പത്തു് നിയതമായിരിക്കുന്ന ബന്ധത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതിന്നും (കാരണം) ആകുന്നുവെന്നാണു് അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. രാക്ഷസീസമ്പത്തും അപ്രകാരം (ബന്ധത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതു്) തന്നെയാകുന്നു. ഇത്രയും പറഞ്ഞപ്പോൾ അർജ്ജുനന്റെ ഉള്ളിൽ 'ഞാൻ ദൈവീസമ്പത്തോടുകൂടിയവനോ, ആസുരീസമ്പത്തോടുകൂടിയവനോ' എന്നൊരാലോചനയുണ്ടെന്നറിഞ്ഞിട്ടു് ഭഗവാൻ പറയുന്നു—മാശ്രൂപഃ—നീ വ്യസനിക്കേണ്ട. ദൈവീ. സംപദം അഭിജാതഃ അസി—ദൈവീസമ്പത്തിനെ പ്രാപിക്കുന്നതിന്നാണു് നീ ജനിച്ചിരിക്കുന്നതു്. നിനക്കു സുഖം മേലിലുണ്ടാകുന്നതാകുന്നു വെന്നത്ഥം.

ഔ ഭൂതസഗ്ഗ്ത ലോകേസ്ഥിൻ ദൈവ ആസുര ഏവ ച
ദൈവോ വിസ്തരശഃ പ്രേക്ഷത ആസുരം പാതം മേ ശൃണു.   6

അസ്തിൻ ലോകേ	ഈ ലോകത്തിൽ
ദൈവഃ	ദൈവമെന്നും
ആസുരഃ ഏവ ച	ആസുരമെന്നും
ഭൂതസഗ്ഗ്ത	ഭൂതങ്ങളുടെ സൃഷ്ടികൾ
ഔ	രണ്ടുവിധമാകുന്നു
ദൈവഃ	ദൈവസൃഷ്ടി
വിസ്തരശഃ	വിസ്താരമായി
പ്രേക്ഷതഃ	പറയപ്പെട്ടു
മേ പാതം	അല്ലയോ പാതം
ആസുരം	ആസുരസൃഷ്ടിയെ
മേ ശൃണു	എന്നിൽനിന്നു കേട്ടാലും.

ഈ ലോകത്തിൽ ഭൂതസൃഷ്ടി ദൈവമെന്നും ആസുരമെന്നും രണ്ടു വിധമാകുന്നു. (അവയിൽ) ദൈവസൃഷ്ടി വിസ്താരമായി പറയപ്പെട്ടു. (ഇനി) ആസുരസൃഷ്ടിയെ (പററി) എന്നിങ്ങനെ കേട്ടാലും.

[ശ്ലോ.—ഭാ] ദൗ ഭൂതസർഗ്ഗം—ഭൂതങ്ങളുടെ—മനുഷ്യരുടെ—സൃഷ്ടി രണ്ടുവിധമാകുന്നു. സൃഷ്ടിക്കപ്പെടുന്നതു സർഗ്ഗം. ദൈവാസുരസമ്പത്തുകളോടുകൂടി സൃഷ്ടിക്കപ്പെടുന്ന സകലഭൂതങ്ങളെയും പററിയായ് 'ദൗ ഭൂതസർഗ്ഗം' (=രണ്ടുവിധ ഭൂതസൃഷ്ടികൾ) എന്നു പറയുന്നതു്. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ശ്രുതി പറയുന്നു—'ദയാഹ പ്രാജാപത്യാ ദേവാശ്ചാസുരാശ്ച=പ്രജാപതിയുടെ സൃഷ്ടി ദേവന്മാരെന്നും അസുരന്മാരെന്നും രണ്ടുവിധമാകുന്നു' (ബൃ. ഉ. 1. 3. 1). അസ്തിൻ ലോകേ=സംസാരത്തിൽ എന്നർത്ഥം. ആ രണ്ടു ഭൂതസർഗ്ഗങ്ങൾ എവയാകുന്നു?—പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ദൈവവും ആസുരവും തന്നെ. പറഞ്ഞതിനെത്തന്നെ രണ്ടാമതുമെടുത്തു പറഞ്ഞതിന്റെ പ്രയോജനം ഭഗവാൻ പറയുന്നു—ദൈവോ വിസ്തരശഃ പ്രോക്തഃ=ദൈവമായിരിക്കുന്ന ഭൂതസൃഷ്ടിയെപ്പറ്റി 'അഭയം സത്ത്വസംശുദ്ധിഃ' എന്നിങ്ങനെ വിസ്താരമായി പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്നാൽ ആസുരസൃഷ്ടിയെപ്പറ്റി അപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ടില്ല. അതിനാൽ ആസുരസൃഷ്ടിയെപ്പറ്റി നീ എന്നിങ്ങനെ കേട്ടാലും—ആസുരസമ്പത്തിനെ വർജ്ജിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി അതിനെപ്പറ്റി വിസ്താരമായി ഞാൻ പറയുവാൻ ഭാവിിക്കുന്നതിനെ നീ കേട്ടു മനസ്സിലാക്കിയാലും.

ഈ അദ്ധ്യായത്തിന്റെ അവസാനംവരെ ആസുരീസമ്പത്തിനെ, പ്രാണികളുടെ (ചില മനുഷ്യരുടെ) വിശേഷണമായി, കാണിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതിനെ പ്രത്യക്ഷമാക്കിക്കൊടുത്താൽ മാത്രമേ അതിനെ വർജ്ജിപ്പാൻ സാധിക്കുകയുള്ളൂ.

പ്രവൃത്തിഃ ച നിവൃത്തിഃ ച ജനാ ന വിദുരാസുരാഃ

ന ശൗചം നാപി ചാചാരോ ന സത്യം തേഷു വിദ്യതേ. 7

ആസുരാഃ ജനാഃ

പ്രവൃത്തിഃ ച

നിവൃത്തിഃ ച

അസുരസ്വഭാവമുള്ള ജനങ്ങൾ

ധർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തിയേയും

അധർമ്മത്തിൽനിന്നു നിവൃത്തിയേയും

ന വിദുഃ	അറിയുന്നില്ല
(അതഃ)	അതു ഹേതുവായിട്ട്
തേഷു	അവരിൽ
ശൗചം	ശൗചം (ശുദ്ധി)
ന വിദ്യതേ	ഇല്ല
ആചാരഃ ച	ആചാരവും
ന	ഇല്ല
സത്യം അപി	സത്യവും
ന	ഇല്ല.

അസുരസ്വഭാവമുള്ള ജനങ്ങൾ ധർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തിയും അധർമ്മത്തിൽനിന്നുള്ള നിവൃത്തിയുമറിയുന്നില്ല. അവരിൽ ശുദ്ധിയാകട്ടേ, ആചാരമാകട്ടേ, സത്യം കൂടിയാകട്ടേ, ഇല്ല.

[ശം.—ഭാ] ആസുരജനങ്ങൾ കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ള പുരുഷാർത്ഥസാധനത്തിൽ പ്രവൃത്തിയും, അതിന്നു വിപരീതമായ അനർത്ഥഹേതുവിൽനിന്നുള്ള നിവൃത്തിയും അറിയുന്നില്ല കേവലം പ്രവൃത്തിനിവൃത്തികളെ അവരറിയുന്നില്ല എന്നുമാത്രമല്ല, ശൗചവും ആചാരവും സത്യംകൂടിയും അവർക്കില്ല (അവരിൽ കാണപ്പെടുന്നില്ല). എന്തെന്നാൽ ആസുരജനങ്ങൾ അശൗചന്മാരും അനാചാരന്മാരും മായാവികളും നണപറയുന്നവരുമാകുന്നു.

അത്രയുമല്ല —

അസത്യമപ്രതീഷ്ഠഃ തേ ജഗദാഹരനീശ്വരം

അപരസ്സരസംഭൂതം കിമന്യത് കാമഹൈതുകം. 8

തേ	ആസുരസ്വഭാവമുള്ള ആ ജനങ്ങൾ
ജഗത്	ജഗത്തു്
അസത്യം	വേദാദിപ്രമാണങ്ങളോടുകൂടിയതല്ലെന്നും
അപ്രതീഷ്ഠം	ധർമ്മാധർമ്മരൂപമായ വ്യവസ്ഥയോടുകൂടിയതല്ലെന്നും
അനീശ്വരം	ഈശ്വരനോടുകൂടിയതല്ലെന്നും (വ്യവസ്ഥാപകനായിട്ട് അതിന്നു് ഒരു കർത്താവില്ലെന്നും)

അപരസ്വരസംഭൃതം	സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ അന്യോന്യസം യോഗംകൊണ്ടുണ്ടായതെന്നും
കാമഹൈതുകം	സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ കാമംതന്നെയാ ണ് അതിന്റെ (പ്രവാഹരൂപണ യുള്ള) കാരണമെന്നും
അന്യത് കിം	(അല്ലാതെ) വേറെ എന്തു കാരണമാ ണുള്ളതു് എന്നും
ആഹുഃ	പറയുന്നു.

ആസുരസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ ആ ജനങ്ങൾ, ജഗത്തു് വേദാദി പ്രമാണത്തോടുകൂടിയതല്ലെന്നും, ധർമ്മാധർമ്മരൂപമായ വ്യവസ്ഥയോടുകൂടിയതല്ലെന്നും, ഈശ്വരനോടുകൂടിയതല്ലെന്നും സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ അന്യോന്യസംയോഗംകൊണ്ടുണ്ടായതെന്നും, സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ കാമംതന്നെയാണു് അതിന്നു കാരണമെന്നും, അല്ലാതെ വേറെ കാരണമില്ലെന്നും പറയുന്നു.

[ശം—ഭാ] ആസുരജനങ്ങൾ ഇപ്രകാരം പറയുന്നു—ഞങ്ങൾ എങ്ങനെ അസത്യമായിരിക്കുന്നുവോ—അന്യതപ്രായന്മാരായിരിക്കുന്നുവോ—അതുപോലെതന്നെ ജഗത്താസകലവും അസത്യമായിരിക്കുന്നു. അതിന്നു ധർമ്മാധർമ്മങ്ങൾ ആധാരമായി ഭവിക്കുന്നതുമില്ല. (എന്നുതന്നെയല്ല) ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളെ അനുസരിച്ചു് ഈ ജഗത്തിനെ ശാസിക്കുന്നവനായിട്ടു് ഈശ്വരനെ നന്നാരാളുമില്ല; അതിനാൽ ജഗത്തു് അനീശ്വരമായിരിക്കുന്നു. അതിന്നുംപുറമെ, കാമത്താൽ പ്രേരിതന്മാരായ സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ അന്യോന്യസംയോഗംകൊണ്ടാണു് സകലജഗത്തുമുണ്ടാകുന്നതു്. കാമംതന്നെയാണു് ഇതിന്നു കാരണം. ജഗത്തിന്റെ ഉത്പത്തിക്കു കാരണമായിട്ടു വേറെ എന്തു കാരണമാണുള്ളതു്? യാതൊന്നുമില്ല. അദൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ധർമ്മാധർമ്മാദികാരണാനുരം യാതൊന്നുമില്ല.

സകലപ്രാണികളുടേയും (ഉത്പത്തിക്കു്) കാരണം കാമംതന്നെയാകുന്നുവെന്നുള്ള ഈ അഭിപ്രായം * ലോകായത്രികന്മാരുടേതാകുന്നു.

* പാശ്ചാത്യന്മാരുടെ

ഏതാം ദൃഷ്ടിമവഷ്ടഭ്യ നഷ്ടാത്മാനോല്പബദ്ധയഃ

പ്രവേന്ത്യഗ്രകർമ്മാണഃ ക്ഷയായ ജഗതോഹിതാഃ. 9

ഏതാം ദൃഷ്ടിം	ഇപ്രകാരമുള്ള ലോകായതികമതത്തെ
അവഷ്ടഭ്യ	ആശ്രയിച്ചു്
നഷ്ടാത്മാനഃ	നഷ്ടപിത്തന്മാരായും
അല്പബദ്ധയഃ	അല്പബദ്ധിയോടുകൂടിയവരായും (ദേഹമാത്രാത്മ ദർശികളായും)
ഉഗ്രകർമ്മാണഃ	ക്രൂരകർമ്മങ്ങളോടുകൂടിയവരായ മിരിക്കുന്നവർ
അഹിതാഃ	ജഗത്തിന്നു വിരോധികളായി വേിച്ചു്
ജഗതഃ ക്ഷയായ	ജഗത്തിന്റെ നാശത്തിനായി ക്കൊണ്ടു്
പ്രഃപതി	ഉത്ഭവിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരമുള്ള ലോകായതികമതത്തെ ആശ്രയിച്ചു് മലിനപിത്തന്മാരായും അല്പബദ്ധികളായും ക്രൂരകർമ്മാക്കളായുമിരിക്കുന്ന അവർ ജഗത്തിന്നു വിരോധികളായി വേിച്ചിട്ടു് ജഗത്തിന്റെ നാശത്തിനായിക്കൊണ്ടുത്ഭവിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] ഏതാം ദൃഷ്ടിം=ഈ മതത്തെ; അവഷ്ടഭ്യ=ആശ്രയിച്ചിട്ടു്; നഷ്ടാത്മാനഃ=നഷ്ടമായ സർവ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവർ—പരലോകപ്രാപ്തിക്കുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങളെ എല്ലാം നശിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളവർ; അല്പബദ്ധയഃ=അവരുടെ ബദ്ധ വിഷയങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ അല്പമായ ബദ്ധിയോടുകൂടിയവർ. ഉഗ്രകർമ്മാണഃ=ക്രൂരകർമ്മാക്കൾ—ഹിംസാത്മകന്മാർ. അഹിതാഃ=ജഗത്തിന്റെ ശത്രുക്കൾ. ജഗതഃ ക്ഷയായ പ്രഃപതി=ജഗത്തിന്റെ നാശത്തിനായിക്കൊണ്ടു് ഉത്ഭവിക്കുന്നു. അവർ—

കാമമാശ്രിത്യ ദൃഷ്പുരം ദംഭോനമദാനപിതാഃ

മോഹാദ് ഗൃഹീത്വാസദ്ഗ്രാഹാൻ പ്രവർത്തന്തേശുചിവ്രതാഃ.

10

ദൃഷ്പുരം	നിറസ്തുവൻ വയ്യാത്ത (തൃപ്തിവരാത്ത)
----------	-----------------------------------

കാമം	കാമത്തെ
ആശ്രിത്യ	ആശ്രയിച്ചിട്ട്
ദംഭോനമദാധിതാഃ	ദംഭം, ഗവ്വം, മദം എന്നിവയോടു കൂടിയവരായും
അശുചിപ്രതാഃ	അശുദ്ധമായ (മദ്യമാംസാദിവിഷയമായ) പ്രതത്തോടുകൂടിയവരായുമിരിക്കുന്ന അവർ
മോഹാത്	അജ്ഞാനമാത്രംകൊണ്ട്
അസത്ഗ്രാഹാൻ	(ഈ മന്ത്രംകൊണ്ട് ദേവതയെ ആരാധിച്ചിട്ട് മഹത്തായ നിയമത്തെ സ്വീകരിക്കണം എന്നിങ്ങനെയുള്ള) ദുരാഗ്രഹങ്ങളെ സ്വീകരിച്ച് (അവലംബിച്ച്) (ക്ഷുദ്രദേവതാരാധനാദിയിൽ) പ്രവർത്തിക്കുന്നു.
ഗൃഹീത്വാ	
പ്രവർത്തന്ത	

തുച്ഛവരാത്തതായ കാമത്തെ ആശ്രയിച്ചിട്ട് ദംഭം, ഗവ്വം, മദം എന്നിവയോടുകൂടിയവരായും അശുദ്ധപ്രതത്തോടുകൂടിയവരായും ഇരിക്കുന്ന അവർ അജ്ഞാനം ഹേതുവായിട്ടു ദുരാഗ്രഹങ്ങളെ അവലംബിച്ചുകൊണ്ട് (ക്ഷുദ്രദേവതാരാധനാദിയിൽ) പ്രവർത്തിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] കാമം = ഇച്ഛാവിശേഷം. മോഹാത് = അവിവേകംകൊണ്ട്, അസത്ഗ്രാഹാൻ — അശുഭനീശ്ചയങ്ങളെ ശേഷം സ്സഷ്ടം.

ചിന്താമപരിമേയം ച പ്രലയാന്തരമുപാശ്രിതാഃ
കാമോപഭോഗപരമാ ഏതാവദിതി നിശ്ചിതാഃ. 11

ആശാപാശശതൈർബദ്ധാഃ കാമക്രോധപരായണാഃ
ഈഹന്തേ കാമഭോഗാത്മമന്യായേനാത്മസഞ്ചയാൻ. 12

അപരിമേയം	അളവില്ലാത്തതും
പ്രലയാന്തരം	മരണത്തോടുകൂടി മാത്രം അവസാനിക്കുന്നതുമായ
ചിന്താ	ചിന്തയെ
ഉപാശ്രിതാഃ	ആശ്രയിച്ചവരായും

കാമോപഭോഗപരമാഃ	കാമോപഭോഗത്തെ പരമപുരുഷാ ത്വമായി വിചാരിക്കുന്നവരായും.
ഏതാവദിതി	ഇതുതന്നെയാണു് എല്ലാം എന്നു് (കാമോപഭോഗംതന്നെയാണു് പരമ പുരുഷാത്വമെന്നു്)
നിശ്ചിതാഃ ച ആശാപാശശതൈഃ ബദ്ധാഃ	നിശ്ചയംചെയ്തിട്ടുള്ളവരായും. ആശയാകുന്ന അനേകം കയറുകളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടവരായും.
കാമക്രോധപരായണാഃ	കാമക്രോധങ്ങളെ മുഖ്യമായി ആശ്ര യിച്ചിരിക്കുന്നവരായുമുള്ളവർ
കാമഭോഗാത്മം അന്യായേന	കാമഭോഗത്തിനായിക്കൊണ്ടു് അന്യായമായി (കളവു് മുതലായതു കൊണ്ടു്)
അത്ഥസഞ്ചയാൽ ഇഹഹന്തേ	ദ്രവ്യം സ്വസ്വദിച്ചുകൂട്ടുന്നതിനു് ഇച്ഛിക്കുന്നു.

അളവില്ലാത്തതും മരണത്തോടുകൂടി മാത്രം അവസാനിക്കുന്നതു
മായ ചിന്തയെ പ്രാപിച്ചവരായും കാമോപഭോഗത്തെ പുരുഷാ
ത്വമായി വിചാരിക്കുന്നവരായും ഇതുതന്നെയാണു് എല്ലാം
(കാമോപഭോഗംതന്നെയാണു്, പരമപുരുഷാത്വം.) എന്ന
നിശ്ചയത്തെ ചെയ്തവരായും ആശാപാശങ്ങളാൽ ബന്ധിക്ക
പ്പെട്ടവരായും കാമക്രോധങ്ങളെ മുഖ്യമായി ആശ്രയിച്ചിരി
ക്കുന്നവരായുമുള്ളവർ കാമഭോഗത്തിനായിക്കൊണ്ടു് അന്യാ
യമായി ദ്രവ്യസഞ്ചയത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ചിന്താഃ....ഉപാശ്രിതാഃ=എല്ലാത്തോഴും ചിന്താ
പരന്മാരായി എന്നർത്ഥം. കാമോപഭോഗപരമാഃ—കാമാഃ
(കാമ്യത ഇതി കാമാഃ) = ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങൾ. അവയെ
അനുഭവിക്കുന്നതാണു് (സുഖത്തിനു്) പരമാശ്രയം എന്നു
വിചാരിക്കുന്നവർ എന്നർത്ഥം. ഏതാവത് ഇതി നിശ്ചിതാഃ=
കാമോപഭോഗംതന്നെയാണു് പരമപുരുഷാർത്ഥമായിട്ടുള്ളതു്
(അല്ലാതെ പരലോകസുഖമെന്നൊന്നില്ല) എന്ന നിശ്ചയത്തോ
ടുകൂടിയവർ ആശാപാശശതൈഃ ബദ്ധാഃ=അനേക ആശക
ളാൽ പല ദിക്കിലേക്കുമാകർഷിക്കപ്പെട്ടവർ. കാമക്രോധപ

നായനാഃ—കാമക്രാധങ്ങൾതന്നെ പരമാശ്രയമായിട്ടുള്ളവർ.
 ഈഹന്തേ—ചേഷ്ടിക്കുന്നു (ചെയ്യുന്നു). കാമഭോഗാത്മം—കാ
 മാനുഭവത്തിനുവേണ്ടി; ധർമ്മാത്മമല്ല എന്നാൽ. അത്മസഞ്ച
 യാൻ—അത്മപ്രചയത്തെ (ഭവ്യസമ്പാദ്യത്തെ) അന്യായേന =
 അന്യായമായി—അന്യന്റെ സ്വത്തിനെ അപഹരിക്കുക മുത
 ലായതുകൊണ്ട് എന്നാൽ. (വീഷയാനുഭവത്തിനുവേണ്ടി
 ശാസ്ത്രവിരുദ്ധമായും കപടവഞ്ചനാദിരൂപമായും ചിരിക്കുന്നമാർഗ്ഗം
 കൊണ്ട് ഭവ്യം സമ്പാദിക്കുന്നുവെന്നാൽ.)
 അവരുടെ അഭിപ്രായം ഇപ്രകാരമാകുന്നു:

ഇദമേവ മയാ ലബ്ധമിമം പ്രാപ്തേ മനോരഥം
 ഇദമസ്തിദമപി മേ വേദിഷ്യതി പുനർധനം.

13

ഇദം	ഈ വസ്തു
അദ്യ	ഇന്ന്
മയാ	എന്നാൽ
ലബ്ധം	പ്രാപിക്കപ്പെട്ടു
ഇമം മനോരഥം	ഈ മനോരഥത്തെ (മനസ്സിന് ഇഷ്ടമായി ഉള്ളതിനെ)
പ്രാപ്തേ	ഞാൻ പ്രാപിക്കും
ഇദം	ഈ വസ്തു
അസ്തി	ഉണ്ട്
ഇദം ധനം അപി	ഈ ധനവും കൂടി
മേ	എനിക്ക്
പുനഃ	ഇനി
വേദിഷ്യതി	ഉണ്ടാകും.

ഈ വസ്തു ഇന്ന് എന്നാൽ പ്രാപിക്കപ്പെട്ടു. ഈ മനോരഥത്തെ
 ഞാൻ പ്രാപിക്കും. ഈ വസ്തു (എനിക്ക്) ഉണ്ട്. ഈ ധനവും
 കൂടി എനിക്ക് ഇനി ഉണ്ടാകും. ('ഇത്യജ്ഞാനവിമോഹിതാഃ
 സന്തഃ നരകേ പതന്തി' എന്നിങ്ങനെ നാലാമത്തെ ശ്ലോക
 ത്തോടു ഇതന്വയിക്കുന്നു.)

[ശം-ഭാ] ഇദം=ഈ ഭവ്യം. അദ്യ=ഇപ്പോൾ. മനോര
 മം=മനസ്സിനു സന്തോഷത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതു്. ഇദം, ധനം,
 അപി. വേദിഷ്യതി=ഈ ധനവും കൂടി വരുന്ന കൊല്ലത്തിൽ

എന്നിങ്ങ കിട്ടും; അതുകൊണ്ടു ഞാൻ ധനികനാണ് എന്ന കീർത്തിയോടുകൂടിയവനായി ഭവിക്കും.

അസൗ മയാ ഹതഃ ശത്രുഹനിഷ്ടേ ചാപരാണപി
ഇശ്വരോഹമഹം ഭോഗീ സിലോഹം ബലവാൻ സുഖീ. 14

അസൗ ശത്രുഃ	ഈ ശത്രു
മയാ	എന്നാൽ
ഹതഃ	കൊല്ലപ്പെട്ടു
അപരാൻ അപി	മറ്റു (ശത്രു)വർഗ്ഗങ്ങളേയും
ഹനിഷ്ടേ ച	ഞാൻ കൊല്ലും
അഹം ഇശ്വരഃ	ഞാൻ ഈശ്വരനാകുന്നു (വിദ്യാധനാദികളെക്കൊണ്ടു സമർത്ഥനാകുന്നു)
അഹം ഭോഗീ	ഞാൻ ഭോഗത്തെ അനുഭവിക്കുന്നവൻ
അഹം	ഞാൻ
സിദ്ധഃ	കൃതകൃത്യൻ
ബലവാൻ	ബലമുള്ളവനും
സുഖീ	സുഖിയുമാകുന്നു.

ഈ ശത്രു എന്നാൽ കൊല്ലപ്പെട്ടു; മറ്റുള്ള ശത്രുക്കളേയും ഞാൻ കൊല്ലും; ഞാനൊരീശ്വരനാകുന്നു; ഞാൻ ഭോഗത്തെ അനുഭവിക്കുന്നവൻ; ഞാൻ കൃതകൃത്യൻ; ഞാൻ ബലവാനും സുഖിയുമാകുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ജയിപ്പാൻ വളരെ പ്രയാസമായ ദേവദത്തൻ എന്നു പേരായ ഈ ശത്രുവിനെ ഞാൻ കൊന്നു; മറ്റുള്ള ശത്രുക്കളേയും ഞാൻ കൊല്ലും. ഈ സാധുക്കൾക്ക് എന്തു ചെയ്യാൻ കഴിയും? ഒരുവിധത്തിലും എന്നിങ്ങ തുല്യനായിട്ടാകുമില്ല. എന്തെന്നാൽ ഞാൻ ഈശ്വരനാകുന്നു; ഞാൻ സുഖമനുഭവിക്കുന്നു. ഞാൻ സർവ്വപ്രകാരേണ സിദ്ധനായിരിക്കുന്നു; പുത്രന്മാരെക്കൊണ്ടും പൗത്രന്മാരെക്കൊണ്ടും പൗത്രിമാരെക്കൊണ്ടും ഞാൻ സമ്പന്നനായിരിക്കുന്നു. ഞാൻ കേവലം ഒരുവനല്ല; ഞാൻതന്നെയാണ് ബലവാനും സുഖിയും; മറ്റുള്ളവർക്കുമിരിക്കു ഭാരത്തിനായിക്കൊണ്ടു(മേത്രം) ജനിച്ചിരിക്കുന്നു.

ആധ്യാഭിജനവാണസ്തി കോന്യോസ്തി സദൃശോ മയാ
യക്ഷേ ദാസ്യാമി മോദിഷ്യ ഇത്യജ്ഞാനവിമോഹിതാഃ. 15

അനേകചിത്തവിഭ്രാന്താ മോഹജാലസമാവൃതാഃ
പ്രസക്താഃ കാമഭോഗേഷു പതന്തി നരകേശുചര.

16

(അഹം)	ഞാൻ
ആശ്ചര്യം	ധനാഭിസമ്പന്നനും
അഭിജ്ഞവാൻ	കലീനനും
അസ്ഥി	ആകുന്ത
മയാ സദൃശഃ	എനിക്കു തുല്യനായി
അന്യഃ കഃ	വേറെ ആരു്
അസ്ഥി	ഇരിക്കുന്നു
യക്ഷ്യ	ഞാൻ യാഗംചെയ്യും
ദാസ്യാമി	ഞാൻ ദാനംചെയ്യും
മോദിഷ്യേ	ഞാൻ ഹർഷത്തെ പ്രാപിക്കും
ഇതി	എന്നിങ്ങനെ
അജ്ഞാനവിമോഹിതഃ	അജ്ഞാനംകൊണ്ടു പലവിധത്തിലും മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചവരും (മിഥ്യഭിനിവേശത്തെ പ്രാപിച്ചവരും)
അനേകചിത്തവിഭ്രാന്താഃ	നാനാവിധ മനോരമങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന ചിത്തത്താൽ വിക്ഷിപ്തന്മാരും
മോഹജാലസമാവൃതാഃ	മോഹമയമാകുന്ന ജാലത്താൽ (വലയാൽ) ചുറ്റപ്പെട്ടവരും
കാമഭോഗേഷു	വിഷയഭോഗങ്ങളിൽ
പ്രസക്താഃ	അഭിനിവിഷ്ണുന്മാരുമായി (അതിയായ ആസക്തിയോടുകൂടിയവരുമായി)
അശുചര	അശുദ്ധമായ, കശ്ചലമായ
നരകേ	നരകത്തിൽ
പതന്തി	വീഴുന്നു.

'ഞാൻ ധനാഭിസമ്പന്നനാകുന്നു. ഞാൻ കലീനനാകുന്നു. എനിക്കു തുല്യനായിട്ടു വേറെ ആരെന്നുള്ളതു്? ഞാൻ യാഗം ചെയ്യും; ഞാൻ ദാനംചെയ്യും; ഞാൻ ഹർഷത്തെ പ്രാപിക്കും.' ഇങ്ങനെ അജ്ഞാനംകൊണ്ടു പലവിധത്തിലും മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചവരും, വിവിധമനോരമങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന

ചിത്തത്താൽ വിക്ഷിപ്തനാകും, മോഹമയമാകുന്ന വലയാൽ ചുറ്റപ്പെട്ടവരും, വിഷയഭോഗങ്ങളിൽ അത്യന്താസക്തന്മാരായി അവർ കശ്ചലമായ നരകത്തിൽ വീഴുന്നു.

[ശം—ഭാ] 'ഞാൻ ധനവാന്നാകുന്നു. കലീനനാകുന്നു—ഏഴു തലമുറയായി വേദത്തിൽ നിപുണന്മാരായിരിക്കുന്നവരുടെ (ശ്രോത്രീയത്വാദിസമ്പത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവരുടെ) കലത്തിലാണ് ഞാൻ ജനിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഈ കാര്യത്തിലും എനിക്കു തുല്യനായിട്ടാരുമില്ല. അതിന്നുപുറമെ, യാഗംകൊണ്ടും ഞാൻ അന്യന്മാരെ തോല്പിക്കും. (യാഗാദികർമ്മങ്ങൾ കൊണ്ടും ഞാൻ അന്യന്മാരേക്കാൾ മേലെ പോകും); ഞാൻ നടന്മാർക്ക് (വളരെ ദ്രവ്യം) കൊടുക്കും; അതിശയമാകുംവണ്ണം സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യും.' എന്നിങ്ങനെ അജ്ഞാനംകൊണ്ടു പലവിധത്തിലും അവിവേകത്തെ പ്രാപിച്ചവരും മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരമുള്ള അനേകവിധമായ ചിത്തങ്ങളാൽ (ചിത്തവികാരങ്ങളാൽ) പലവിധത്തിലും ഭ്രമിച്ചിരിക്കുന്നവരും ആവരണാത്മകത്വം (മറയ്ക്കുക എന്ന സ്വഭാവം) ഹേതുവായിട്ട് ഒരു ജാലംപോലെയായിരിക്കുന്ന അവിവേകത്താൽ, അജ്ഞാനത്താൽ, ചുറ്റപ്പെട്ടവരും വിഷയോപഭോഗങ്ങളിൽ അതിയായ ആസക്തിയോടുകൂടിയവരുമായി അവർ അതുകൊണ്ട് അനേകം പാപങ്ങളെ സമ്പാദിച്ചു അശുചിയായിരിക്കുന്ന നരകത്തിൽ—വൈതരണ്യാദി നരകങ്ങളിൽ—വീഴുന്നു.

ആത്മസംഭാവിതാഃ സ്തബ്ധാ ധനമാനമദാനപിതാഃ

യജ്ഞേ നാമയജ്ഞൈസ്തേ ദംഭേനാവിധിപുച്ഛകം. 17

ആത്മസംഭാവിതാഃ	തന്നത്താൻ പുജിക്കുന്നവരും (പുകഴ്ത്തുന്നവരും)
സ്തബ്ധാഃ	വണക്കമില്ലാത്തവരും.
ധനമാനമദാനപിതാഃ	ധനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ഗർവ്വം, മദം
(സ്വന്തഃ)	ഇവയോടുകൂടിയവരുമായിട്ട്
തേ	അവർ
ദംഭേന	ദംഭംകൊണ്ട്
അവിധിപുച്ഛകം	വേദവിധിപ്രകാരമല്ലാതെ

നാമയജ്ഞൈഃ യജന്തേ പേരിന്ദമാത്രം യജ്ഞങ്ങൾ ചെയ്യുന്നു. തന്നത്താൻ പുകഴ്ത്തുന്നവരും, കീഴ്വണക്കമില്ലാത്തവരും, ധനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ഗർവ്വം മദം ഇവയോടുകൂടിയവരുമായിട്ട് അവർ ദംഭംകൊണ്ടു വേദവിധിപ്രകാരമല്ലാതെ പേരിന്ദമാത്രം യാഗങ്ങൾ ചെയ്യുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ആത്മസംഭാവിതാഃ—തങ്ങൾ സർവ്വഗുണവിശിഷ്ടന്മാരാണ് എന്ന വിചാരത്തോടുകൂടി തന്നത്താൻ പുജിക്കുന്നവർ—സാധുജനങ്ങളാൽ പുജിതന്മാരല്ല എന്നർത്ഥം. ദംഭേന—ധർമ്മവിരോധമായിട്ട് (ധർമ്മമെന്ന നാട്യത്തിൽ). അവിധിപുവ്കം—വേദത്തിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അംഗങ്ങളോടും ഇന്നപ്രകാരം ചെയ്യണമെന്നുള്ള വിധിയോടും കൂടാതെ. ശേഷം സ്വപ്നം.

അഹംകാരം ബലം ദ്വേപം കാമം ക്രോധം ച സംശ്രിതാഃ

മാമാത്മപരദേഹേഷു പ്രദീപന്തോഭ്യസുയകാഃ.

18

അഹംകാരം	അഹങ്കാരത്തേയും
ബലം	ബലത്തേയും
ദ്വേപം	ദ്വേപത്തേയും (എനിക്കു സ്ഥനാരുമില്ല എന്ന വിചാരത്തേയും)
കാമം	ആശയേയും
ക്രോധം ച	കോപത്തേയും
സംശ്രിതാഃ (സന്തഃ)	ആശ്രയിച്ചവരായിട്ട്
അഭ്യസുയകാഃ	ഈ അസുയയുള്ള ജനങ്ങൾ (സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്നവരുടെ ഗുണങ്ങളിൽ ദോഷാരോപണം ചെയ്യുന്ന ഇവർ)
ആത്മപരദേഹേഷു	തങ്ങളുടെയും അന്യന്മാരുടെയും ദേഹങ്ങളിൽ
മാം	ചിദംശമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന എന്നെ
പ്രദീപന്തഃ (യജന്തേ)	ദേഹിക്കുന്നവരായി യജ്ഞം ചെയ്യുന്നു.
അഹംകാരം ബലം ദ്വേപം ആശ കോപം ഇവയെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന അസുയയുള്ള ഈ ജനങ്ങൾ തങ്ങളുടേയും അന്യന്മാരുടേയും	

ദേഹങ്ങളിൽ ചിദ്രൂപമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന എന്നെ ഭേഷി ചുകൊണ്ടു യജ്ഞംചെയ്യുന്നു.

[ശം—ഭാ] അഹംകാരം.—താൻ ഇന്നിന്ന ഗുണങ്ങളോടുകൂടിയവനാണ് എന്നു വിചാരിക്കുക—ചില ഗുണങ്ങൾ തന്നിലില്ലാത്തതാണെങ്കിലും അവയേയും തന്നിലാക്കിപ്പിച്ച് അങ്ങനെ (ഉള്ളതായും ഇല്ലാത്തതായും.) ഉള്ള ഗുണങ്ങളാൽ താൻ വിശിഷ്ടനാകുന്നുവെന്നു ഭാവിക്കുക. ഈ അഹംകാരമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതാണ് അവിദ്യ. അത് ഏറ്റവും കഷ്ടമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു. (അതിയായ യത്നം കൊണ്ടു മാത്രമേ വിവേകികൾക്കുംകൂടി അതിനെ ത്യജിപ്പാൻ കഴിയുള്ളുവെന്നർത്ഥം.) അതു സകല ദോഷങ്ങൾക്കും സകല അനർത്ഥപ്രവൃത്തികൾക്കും മൂലമാകുന്നു. ബലം=അന്യനെ തോല്പിക്കുന്നതിന്നു ഹേതുവായതും കാമരാഗങ്ങളോടുകൂടിയതുമായത് ബലം. ദ്വേഷം=യാതൊന്നിന്റെ ഉത്ഭവത്തിങ്കൽ ഒരുവൻ ധർമ്മത്തെ അതിക്രമിക്കുന്നുവോ അതു ദ്വേഷം. അത് അന്തഃകരണത്തെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരു ദോഷവിശേഷമാകുന്നു. കാമം=സ്ത്രീവിഷയമായതും മറ്റും. ക്രോധം=അനിഷ്ടവിഷയമായിട്ടുള്ളത്. ആശ്രിതം=അവർ ഇവയേയും മറ്റനേകം മഹത്തായദോഷങ്ങളേയുമാശ്രയിച്ചവരാകുന്നു. അതിന്നുപുറമേ അവർ, മാം=ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ; ആത്മപരദേഹേഷു പ്രദീപിതം=സ്വദേഹത്തിലും അന്യദേഹങ്ങളിലും തങ്ങളുടെ ബുദ്ധിക്കും കർമ്മങ്ങൾക്കും സാക്ഷിയായിരിക്കുന്ന എന്നെ ഭേഷിക്കുന്നു—അവർ എന്റെ ശാസനയെ (ശ്രുതിസ്സ്മൃതി രൂപമായ ശാസനയെ) അതിക്രമിച്ചു നടക്കുന്നു. പ്രദീപിതം=എന്റെ ശാസനയെ അതിക്രമിച്ചു നടക്കുന്നത് (ശ്രുതിയിലും സ്മൃതിയിലും പറയപ്പെടുന്ന അർത്ഥജ്ഞാനാനുഷ്ഠാനത്തിൽ വൈമനസ്യം) പ്രദേഷം. അതിനെ ചെയ്യുന്നവരാകുന്നുവെന്നർത്ഥം. അഭ്യസ്യതാകാം=അവർ സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവരുടെ ഗുണങ്ങളിൽ സഹിക്കാവയാത്തവരാകുന്നു.

താനഹം ദീപിതഃ ക്രൂരാൻ സംസാരേഷു നരാധമാൻ

ക്ഷിപാമ്യജസ്രമശ്നോനാസുരീഷേവ യോനിഷു. 19

ദീപിതഃ എന്നെ ഭേഷിക്കുന്നവരും

ക്രൂരാൻ ക്രൂരസ്വഭാവമുള്ളവരും

അശുഭാൻ	അശുഭകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവരും.
നരാധമാൻ	മനുഷ്യരിൽവെച്ച് അധമനാരുമായിരിക്കുന്ന
താൻ	അപ്രകാരമുള്ളവരെ
സംസാരേഷു	ജനനമരണമാർഗ്ഗങ്ങളിൽ
ആസുരീയ യോനീയ ഏവ	അതിക്രമങ്ങളായ (വ്യാഘ്രസ്താദി) യോനികളിൽത്തന്നെ
അജസ്രം	എന്നും.
അഹം	ഞാൻ
ക്ഷിപാമി	തള്ളിയിടുന്നു (ജനിപ്പിക്കുന്നു).

എന്നെ ഭോഷിക്കുന്നവരും ക്രൂരന്മാരും അശുഭകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവരും മനുഷ്യരിൽവെച്ചധമന്മാരുമായ അപ്രകാരമുള്ള അവരെ ഞാൻ എപ്പോഴും സംസാരങ്ങളിൽ അസുരയോനികളിൽത്തന്നെ തള്ളിയിടുന്നു. (പാപകർമ്മികളായ അവർക്ക് തദനുരൂപമായ ഫലത്തെ ഞാൻ കൊടുക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം.—ഭാ] ദ്വിഷതഃ ക്രൂരാൻ താൻ=സന്മാർഗ്ഗത്തിന്നു വിരോധികളും സാധ്യജനങ്ങളേയും എന്നേയും ഭോഷിക്കുന്നവരും ക്രൂരന്മാരുമായ അവരെ; നരാധമാൻ=അധർമ്മമാകുന്ന ഭോഷത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതിനാൽ മനുഷ്യരിൽവെച്ച് അധമനാരും, അശുഭാൻ=അശുഭകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവരും (ആയ അവരെ); അഹം ഞാൻ; സംസാരേഷു=നരകസംസരണമാർഗ്ഗങ്ങളിൽ; ആസുരീയ യോനീയ=ക്രൂരകർമ്മപ്രായന്മാരായ വ്യാഘ്രസിംഹാദികളുടെ യോനികളിൽ; അജസ്രം=എന്നും (സന്തതം); ക്ഷിപാമി=തള്ളിയിടുന്നു.

ആസുരീം യോനീമാപന്നാ മൃഡാ ജന്മനി ജന്മനി

മാമപ്രാപൈ പൃവ കൗന്തേയ തദതാ യാന്ത്യധമാം ഗതിം. 20

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തീപുത്ര
(തേ ച) മൃഡാഃ	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആ മൃഡന്മാർ
ജന്മനി ജന്മനി	ജന്മത്തോറും
ആസുരീം യോനീം	അസുരസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ
	ജന്മത്തെത്തന്നെ

ആപനാഃ	പ്രാപിച്ചവരായിട്ട്
മാം	എന്നെ
അപ്രാപ്യ ഏവ	പ്രാപിക്കാതെതന്നെ
തതഃ	അതിലും (അസുരയോനിയേക്കാളും)
അധമാം	നീചമായ (വ്യക്തപാഷാണാദി രൂപമായോ പൈശാചികമായോ ഉള്ള നികൃഷ്ടമായ)
ഗതിഃ	ഗതിയെ (ജന്മത്തെ)
യാന്തി	പ്രാപിയ്ക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, അപ്രകാരമുള്ള മൂഢന്മാർ ജന്മം തോറും അസുരസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ ജന്മത്തെത്തന്നെ പ്രാപിച്ചിട്ട് എന്നെ പ്രാപിക്കാതെതന്നെ അതിലും (അസുരയോനിയേക്കാളും) നികൃഷ്ടമായ ജന്മങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശ്ലോ-ഭാ] അസുരജന്മത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന മൂഢന്മാർ ജന്മംതോറും അതിതാമസമായിരിക്കുന്ന യോനികളിൽ ജനിച്ചു് ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ പ്രാപിക്കാതെതന്നെ അതിലും നികൃഷ്ടമായ ഗതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. മാം അപ്രാപ്യ ഏവ=എന്നെ പ്രാപിക്കാതെതന്നെ—അവർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ ലേശമെങ്കിലും സംശയത്തിനിടയില്ല. അതിനാൽ 'മാം അപ്രാപ്യ ഏവ' എന്നതിന്നു് എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടസാധുമാർഗ്ഗത്തെ പ്രാപിക്കാതെ തന്നെ എന്നർത്ഥം.

ത്രിവീധം നരകസ്വേദം ഭാരം നാശനമാർത്ഥം

കാമഃ ക്രോധസ്തമാ ലോഭസ്തസ്മാദേതത് ക്രയം ത്യജേത്. 21

കാമഃ	കാമം (ആശ)
ക്രോധഃ	ക്രോധം
തമാഃ	അപ്രകാരംതന്നെ
ലോഭഃ	ലോഭം (അന്യന്റെ ദ്രവ്യത്തിലിച്ചു)
(ഇതി) ഇദം ത്രിവീധം എന്നീ മൂന്നുകൂട്ടം	
നരകസ്വ	നരകത്തിന്റെ
ഭാരം	വാതിലായും
(അതഃ ഏവ)	അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ

ആത്മനഃ	തനിക്കു്
നാശനം	നാശത്തെ ചെയ്യുന്നതിന്നു ഹേതുവായും (നീച യോനിപ്രാപകമായും) ഇരിക്കുന്നു
തസ്മാത്	അതിനാൽ
ഏതത് ത്രയം	ഈ മൂന്നുകൂട്ടത്തേയും
ത്യജേത്	സ്വ്യാത്മനാ ത്യജിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

കാമം, ക്രോധം അപ്രകാരംതന്നെ ലോഭം എന്നീ മൂന്നുകൂട്ടം നരകത്തിന്റെ ദ്വാരമായും, അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ ആത്മാവിനെ നീചയോനിയെ പ്രാപിപ്പിക്കുന്നതായുമിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഈ മൂന്നുകൂട്ടത്തേയും സ്വ്യാത്മനാ ത്യജിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

[ശം.—ഭാ] നരകസ്യ ഇദം ദ്വാരം—നരകത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാനുള്ള ഈ ദ്വാരം. ത്രിവിധം = ത്രിപ്രകാരമാകുന്നു. ആത്മനഃ നാശനം—ആ ദ്വാരത്തിൽ പ്രവേശിച്ച ഉടൻതന്നെ ആത്മാ നശിക്കുന്നു—അതു് ഒരു പുരുഷാർത്ഥത്തിനെങ്കിലും യോഗ്യമായി ഭവിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അതിനാലാകുന്നു ആ ദ്വാരം ആത്മാവിന്നു നാശഹേതുവാകുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു്. അതെന്താകുന്നു?—കാമം, ക്രോധം, അപ്രകാരംതന്നെ ലോഭം എന്നീ മൂന്നുകൂട്ടം. ഈ ദ്വാരം ആത്മാവിന്നു നാശകരമാകയാൽ (ഏവനം) കാമാദി ഈ മൂന്നുകൂട്ടത്തേയും ത്യജിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഇനി ഇവീടെ ത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നു:

ഏതൈർവിമുക്തഃ കൗന്തേയ തഥോദ്യാരെന്ദ്രിഭീന്ദ്രഃ

ആചരത്യാത്മനഃ ശ്രേയസ്സതോ യാതി പരം ഗതിം. 22

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
തഥോദ്യാരെന്ദ്രഃ	നരകത്തിന്നു ദ്വാരദൂതങ്ങളായിരിക്കുന്ന
ഏതൈഃ ത്രിഭിഃ	ഈ (കാമാദി) മൂന്നു കൂട്ടത്താൽ
വിമുക്തഃ	മോചിക്കപ്പെട്ട
നരഃ	മനുഷ്യൻ
ആത്മനഃ	തനിക്കു്
ശ്രേയഃ	തപോയോഗാദി ശ്രേയഃസാധനത്തെ
ആചരതി	ആചരിക്കുന്നു (അനുഷ്ഠിക്കുന്നു)
തതഃ (പ)	അതിനാൽത്തന്നെ

പരാം ഗതി.   മോക്ഷത്തെ
യാതി   അവൻ പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കന്തിപുത്ര, നരകത്തിന്നു ദാമഭൂതമായിരിക്കുന്ന കാമാദി ഈ മൂന്നു കൂട്ടത്താൽ മോചിക്കപ്പെട്ട മനുഷ്യൻ തനിക്കു ശ്രേയഃസാധനമായിട്ടുള്ളതിനെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നു. അതിനാൽത്തന്നെ അവൻ മോക്ഷത്തേയും പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] ദുഃഖമോഹാത്മകമായിരിക്കുന്ന നരകത്തിന്റെ ദാഹരമാകുന്ന കാമാദിത്രയത്താൽ മോചിക്കപ്പെട്ട മനുഷ്യൻ തനിക്കു ശ്രേയസ്സുരമായിട്ടുള്ളതിനെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നു. യാതൊന്നിന്റെ പ്രതിബന്ധംകൊണ്ടാണു് അവൻ ഇതിന്നു മുൻപിൽ അതിനെ ചെയ്യാഞ്ഞതു് അതില്ലാതായപ്പോൾ അവൻ ശ്രേയസ്സുരമായിട്ടുള്ളതിനെ ചെയ്യുന്നു. (കാമാദിത്രയത്തിന്റെ പ്രതിബന്ധംകൊണ്ടു് ഇതേവരെ അവന്നു ശ്രേയഃസാധനത്തെ ചെയ്യാൻ തരമായില്ല. അവ ഇല്ലാതായപ്പോൾ അവൻ തനിക്കു ശ്രേയസ്സുരമായിട്ടുള്ളതിനെ ആചരിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.) അതിനാൽത്തന്നെ — തദാചരണത്താൽത്തന്നെ—അവൻ മോക്ഷത്തെക്കൂടി പ്രാപിക്കുന്നു.

ഈ അസുരസ്വത്തുകളെ ആസക്തം പരിവർജ്ജിക്കുന്നതിന്നും ശ്രേയഃസാധനത്തെ ആചരിക്കുന്നതിന്നും കാരണം ശാസ്ത്രമാകുന്നു. ശാസ്ത്രപ്രമാണംകൊണ്ടു് ഇതു രണ്ടും ചെയ്യാൻ കഴിയുന്നതാണു്; മറ്റൊരുവിധത്തിൽ കഴിയുന്നതല്ല. അതിനാൽ—

യഃ ശാസ്ത്രവിധിമുതസ്തജ്യ വർത്തതേ കാമകാരതഃ
ന സ സിദ്ധിമവാപ്നോതി ന സുഖം ന പരാം ഗതിഃ. 23

യഃ	യാതൊരുവൻ
ശാസ്ത്രവിധി.	വേദവിഹിതമായ ധർമ്മത്തെ
ഉതസ്തജ്യ	ഉപേക്ഷിച്ചു്
കാമകാരതഃ*	യഥേഷ്ടം (ഇഷ്ടംപോലെ)
വർത്തതേ	പ്രവർത്തിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ

* 'കാമചാരതഃ' എന്നാകുന്നു കർമ്മമുക്തനായിട്ടുള്ള പരാം.

സിദ്ധിം തത്ത്വജ്ഞാനത്തെ
 ന അവാപ്നോതി പ്രാപിക്കുന്നില്ല
 ന സുഖം സുഖത്തെ (ഉപശമത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നില്ല
 പരാം ഗതിം (ച) ന മോക്ഷത്തേയും പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

ഏവൻ വേദവിഹിതമായ ധർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു യഥേഷ്ടം പ്രവർത്തിക്കുന്നുവോ അവൻ തത്ത്വജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. സുഖത്തേയും മോക്ഷത്തേയും പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം—ഭാ] ശാസ്ത്രവിധിം—കർത്തവ്യമായും അകർത്തവ്യമായുള്ളവയുടെ ജ്ഞാനത്തിന്നു കാരണമായതും വിധിപ്രതിഷേധങ്ങൾ എന്നു പറയപ്പെടുന്നതുമായ വേദവിധിയെ. ഉത്സൃജ്യ=ത്യജിച്ചിട്ടു്. കാമകാരതഃ=കാമത്താൽ പ്രേരിതനായിട്ടു്. സിദ്ധിം=പുരുഷാർത്ഥയോഗ്യതയെ. ന അവാപ്നോതി=പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ന സുഖം ന പരാം ഗതിം=ഇഹലോകസുഖമാകട്ടെ, പ്രകൃഷ്ടഗതിയെ—സ്വർഗ്ഗത്തെ അല്ലെങ്കിൽ മോക്ഷത്തെ—ആകട്ടെ, പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

തസ്മാച്ഛാത്രം പ്രമാണം തേ കാര്യാകാര്യവ്യവസ്ഥിതൗ

ജ്ഞാത്വാ ശാസ്ത്രവിധാനോക്തം കർമ്മ കർത്തുമിഹാഹ്സി. 24

തസ്മാത്	അതിനാൽ
തേ	നിനക്കു്
കാര്യാകാര്യവ്യവസ്ഥിതൗ	ഇതു ചെയ്യേണ്ടതു്, ഇതു ചെയ്യേണ്ടാത്തതു് എന്ന വ്യവസ്ഥയിൽ
ശാസ്ത്രം	ശ്രുതിസ്മൃതിപുരാണാദിശാസ്ത്രംതന്നെ
പ്രമാണം	പ്രമാണം
(അതഃ)	അതു ഹേതുവായിട്ടു്
ശാസ്ത്രവിധാനോക്തം	ശാസ്ത്രവിധികൊണ്ടുപറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിനെ
ജ്ഞാത്വാ	അറിഞ്ഞു്
ഇഹ	ഇഹലോകത്തിൽ
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ

കുത്തും
അഹ്സി

ചെയ്വാൻ
നീ യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

അതിനാൽ, ഇതു ചെയ്യേണ്ടതു്, ഇതു ചെയ്യേണ്ടാത്തതു് എന്ന വ്യവസ്ഥയിൽ നിനക്കു ശാസ്ത്രം പ്രമാണമാകുന്നു. അതു ഹേതു വായ്ത്ത് ശാസ്ത്രവിധികൊണ്ടു പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിനെ അറിഞ്ഞു് ഇഹലോകത്തിൽ കർമ്മം ചെയ്വാൻ നീ യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു.

[ശു.—ഭാ] ശാസ്ത്രം = വേദം. പ്രമാണം = ജ്ഞാനസാധനം. കാര്യകാര്യവ്യവസ്ഥിതം = കർത്തവ്യകർത്തവ്യങ്ങളുടെ (ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളുടെ) വ്യവസ്ഥയിൽ. ശാസ്ത്രവിധാനോക്തം = വിധാനം = വിധി; ശാസ്ത്രംതന്നെ വിധാനമായതു ശാസ്ത്രവിധാനം — ‘ഇതു ചെയ്യണം, ഇതു ചെയ്യരുതു്’ എന്നിങ്ങനെയുള്ള ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയതു്. ഇപ്രകാരമുള്ള ശാസ്ത്രവിധികൊണ്ടു പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള. കർമ്മം = സ്വകർമ്മമായിട്ടുള്ളതു യാതൊന്നോ അതിനെ; കുത്തും ഇഹ അർഹസി = ഇഹലോകത്തിൽ നീ ചെയ്വാൻ യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു. ‘ഇഹ’ ശബ്ദം (മനുഷ്യന്റെ) കർമ്മാധികാരഭൂമിയെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാകുന്നു.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷൽസു

ബ്രഹ്മചിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുനസംവാദേ

ദേവാസുരസമ്പദിഭാഗയോഗോ നാമ

ഛോഡശോദ്ധ്യായഃ

ദേവാസുരസമ്പദിഭാഗയോഗമെന്ന പതിനാറാമദ്ധ്യായം

സമാപ്തം.

പതിനേഴാമദ്ധ്യായം

'തസ്സാത് ശാസ്ത്രം പ്രമാണം തേ' എന്ന ഭഗവാന്റെ വാക്കിൽനിന്നു് അർജ്ജുനനു് ഒരു ചോദ്യത്തിന്നു അവസരം വരികയാൽ അർജ്ജുനൻ ചോദിക്കുന്നു:

അർജ്ജുന ഉവാച:

യേ ശാസ്ത്രവിധിമത്സ്യജ്യ യജന്തേ ശ്രദ്ധയാന്വിതാഃ
തേഷാം നിഷ്ഠാ തു കാ കൃഷ്ണ സത്പഥാഹോ രജസ്സതഃ.   1

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ കൃഷ്ണ	അല്ലയോ കൃഷ്ണ
യേ	ഏവർ
ശാസ്ത്രവിധിം	ശാസ്ത്രവിധിയെ
ഉത്സൃജ്യ	ഭുവണ്ഡലികൊണ്ടോ ആലസ്യംകൊണ്ടോ ആദരിക്കാതെ
ശ്രദ്ധയാ അന്വിതാഃ	ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായിട്ടു്
യജന്തേ	യജിക്കുന്നുവോ (ഭഗവാനെ ആരാധിക്കുന്നുവോ)
തേഷാം	അവരുടെ
നിഷ്ഠാ തു	സ്ഥിതി (ആശ്രയം)
കാ	എന്താകുന്നു
(കിം) സത്പഥം	സാത്തപികമോ
ആഹോ (കിം) രജഃ	രാജസമോ
(അഥവാ) തമഃ	താമസമോ.

അല്ലയോ, കൃഷ്ണ, ഏവർ ശാസ്ത്രവിധിയെ ഭുവണ്ഡലികൊണ്ടോ ആലസ്യംകൊണ്ടോ ആദരിക്കാതെ (കേവലമാധാരപ്രമണമായിട്ടുമാത്രം) ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായിട്ടു് യജിക്കുന്നുവോ അവരുടെ സ്ഥിതി (അപ്രകാരമുള്ള ദേവപൂജാദിവൃത്തി) എന്താകുന്നു—സാത്തപികമോ, രാജസമോ, താമസമോ?

[ശം—ഭാ] യാവചീലർ (=യേ കേചിത്)—ഇന്നവർ എന്നു വിശേഷിപ്പിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടില്ല—ആസ്തിക്യബുദ്ധിയോടുകൂടി, പൂജന്മാർ (വിദ്വാന്മാർ) പ്രവർത്തിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ടുമാത്രം, ദേവാദികളെ വളരെ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി പൂജിക്കുന്നു. അല്ലാതെ

ശ്രുതിലക്ഷണമായും സ്മൃതിലക്ഷണമായുമുള്ള വിധിയെ അറിഞ്ഞിട്ടല്ല (അവർ പൂജചെയ്യുന്നത്). അങ്ങനെയുള്ളവരെയാണ് ഇവിടെ 'യേ' എന്ന പദംകൊണ്ടു ഗ്രഹിക്കേണ്ടത്. എന്നാൽ ഏവർ ശാസ്ത്രവിധിയെ സ്വല്പമറിഞ്ഞുകൊണ്ട് അതിനെ ആദരിക്കാതെ ശാസ്ത്രവിധിക്കു വിപരീതമായി ദേവാദികളെ പൂജിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെയുള്ളവർ എന്ന് ഇവിടെ 'യേ ശാസ്ത്രവിധിമുത്സൃജ്യ യജ്ഞേ' എന്നതിന്നു അർത്ഥം ഗ്രഹിപ്പാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ 'ശ്രദ്ധയാന്വിതാഃ=ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായിട്ട്' എന്ന വിശേഷണമിരിക്കുന്നു. ദേവാദിപൂജാവിധിയെപ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രത്തെ അറിഞ്ഞുകൊണ്ട് അതിൽ ശ്രദ്ധവർദ്ധിപ്പാക്കി അതിനെ അനാദരിച്ചിട്ടുപിന്നെ തദ്വിപരീതമായിരിക്കുന്ന ദേവാദിപൂജയിൽ അവർ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായി പ്രവർത്തിക്കുന്നുവെന്നു കല്പിക്കുവാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ 'യേ ശാസ്ത്രവിധിമുത്സൃജ്യ യജ്ഞേ ശ്രദ്ധയാന്വിതാഃ' എന്നതിന്നു മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ളവർ എന്നു അർത്ഥം ഗ്രഹിപ്പാൻ പാടുള്ളു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അവരുടെ നീഷ്—അവസാനം—ഹേ കൃഷ്ണ, എന്താകുന്നു—സാത്തവികമോ, രാജസമോ, അതോ താമസമോ? അജ്ഞനന്റെ ചോദ്യത്തിന്റെ താത്പര്യം ഇപ്രകാരമാകുന്നു—അവരുടെ ദേവാദിവിഷയമായ പൂജ സാത്തവികമോ, രാജസമോ, അതോ താമസമോ?

അജ്ഞനന്റെ സാമാന്യമായ ഈ ചോദ്യത്തിന്നു മറുപടി പറയണമെങ്കിൽ അതിന്റെ പല ഭാഗങ്ങളേയും പ്രത്യേകം കാണിക്കാതെ തരമാവുന്നതല്ല എന്നു വിചാരിച്ചു ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ശ്രീഭഗവാൻവാച:

ത്രിവിധാ ഭവതി ശ്രദ്ധാ ദേഹീനാം സാ സ്വഭാവജാ
സാത്തവികീ രാജസീ ചൈവ താമസീ ചേതീ താം ശൃണു. 2
ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

ദേഹീനാം	പ്രാണികളുടെ
സ്വഭാവജാ	പൂർവ്വകർമ്മവാസനയിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള

ഭവതി	ഇരിക്കുന്നു
(തസ്യാത്)	അതിനാൽ
അയം പുരുഷഃ	ഈ (ലൗകിക)പുരുഷൻ
ശ്രദ്ധാമയഃ	ശ്രദ്ധാവികാരനാകുന്നു (ത്രിവിധശ്രദ്ധയാൽ വികാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നവനാകുന്നു)
യഃ	ഏവൻ
യച്ഛ്വരദ്ധഃ	ഏതു ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനോ
സഃ	അവൻ
സഃ ഏവ	അപ്രകാരമുള്ള ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, എല്ലാ പ്രാണികളുടേയും ശ്രദ്ധ സത്യാഗ്രഹണത്തിന്റെ താമരമൃതത്തെ അനുസരിച്ചിരിക്കുന്നു; അതിനാൽ ലൗകികനായ പുരുഷൻ ശ്രദ്ധാവികാരനാകുന്നു. ഏതൊരുവൻ ഏതുപ്രകാരമുള്ള ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവോ അവൻ അപ്രകാരമുള്ള ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] സർവ്വസ്യ ശ്രദ്ധാ സത്യാഗ്രഹരൂപാ ഭവതി=സകല പ്രാണികളുടേയും ശ്രദ്ധ വിശിഷ്ടമായ സംസ്കാരങ്ങളോടുകൂടിയ (അതാതിന്റെ) അന്തഃകരണത്തിന്നനുരൂപമായിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടെന്നു സംഭവിക്കുന്നുവെന്നു ചോദിക്കുന്നുവെങ്കിൽ പറയുന്നു -- ശ്രദ്ധാമയഃ അയം പുരുഷഃ=സംസാരിയായിരിക്കുന്ന ഈ പുരുഷൻ—ജീവൻ—ശ്രദ്ധാപ്രായനാകുന്നു. എങ്ങനെ? പറയുന്നു --യഃ യച്ഛ്വരദ്ധഃ=യാതൊരു ജീവൻ ഏതുപ്രകാരമുള്ള ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനായിരിക്കുന്നുവോ; സഃ ഏവ സഃ=ആ ജീവൻ ആ ശ്രദ്ധയ്ക്കനുരൂപനായിരിക്കുന്നു.

ഇങ്ങനെ സത്യാഗ്രഹിനിഷ്ഠ (തത്തത്) കാര്യമായ ദേവാദിപൂജയാകുന്ന ലക്ഷണംകൊണ്ടു് അനുമാനിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു എന്നു പറയുന്നു --

യജന്തേ സാത്ത്വികാ ദേവാൻ യക്ഷരക്ഷാംസിരാജസാഃ

പ്രേതാൻ ഭൂതഗണാംശ്ചാനേയേ യജന്തേ താമസാ ജനാഃ. 4

സൗത്ത്വികാഃ (ജനാഃ) സത്യാഗ്രഹണത്തോടുകൂടിയ ജനങ്ങൾ

ദേവാൻ (ഏവ)	സത്യാപ്രകൃതികളായ) ദേവന്മാരെ ത്തന്നെ
യജന്തേ	പൂജിക്കുന്നു
രാജസാഃ (തു)	എന്നാൽ രജോഗുണത്തോടുകൂടിയ വൻ
യക്ഷരക്ഷാംസി	(രാജസപ്രകൃതികളായ) യക്ഷന്മാരേ യും രാക്ഷസന്മാരേയും.
(യജന്തേ)	പൂജിക്കുന്നു
അന്യേ താമസഃ ജനാഃ	ഇവരിൽനിന്നു വിലക്ഷണന്മാരായ തമോഗുണത്തോടുകൂടിയ ജനങ്ങൾ
പ്രേതാൻ	(താമസപ്രകൃതികളായ) പ്രേതങ്ങ ളേയും.
ഭൂതഗണാൻ ച	ഭൂതഗണങ്ങളേയും.
യജന്തേ	പൂജിക്കുന്നു.

സത്യാഗുണത്തോടുകൂടിയവർ ദേവന്മാരെത്തന്നെ പൂജിക്കുന്നു. എന്നാൽ രജോഗുണത്തോടുകൂടിയവർ യക്ഷന്മാരേയും രാക്ഷസന്മാരേയും, തമോഗുണത്തോടുകൂടിയ മറ്റു ചില ജനങ്ങൾ പ്രേതങ്ങളേയും ഭൂതഗണങ്ങളേയും പൂജിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] സാത്ത്വികാഃ=സത്ത്വനിഷ്ഠന്മാർ. ഭൂതഗണാൻ=ഭൂതഗണങ്ങളേയും സപ്തമന്ത്രക്കാരും മുതലായവരേയും. ശേഷം സ്വപ്നം.

ഇങ്ങനെ ശാസ്ത്രത്തിൽ സാമാന്യമായി വിധിച്ചിട്ടുള്ള പ്രകാരം സത്ത്വാദിനിഷ്ഠകൾ. അതിന്റെ ഫലമുഖേന, നിർണ്ണയിക്കപ്പെട്ടു എന്നാൽ ദേവാദിപൂജയിൽ തത്പരനും സത്ത്വനിഷ്ഠനുമായിട്ട് ആയിരത്തിൽ ഒരുവൻ മാത്രമേ ഉള്ളൂ. പ്രാണികളിൽ അധികംപേരും രജോനിഷ്ഠന്മാരാകുന്നു. എങ്ങനെ?

അശാസ്ത്രവിഹിതം ലോഭം തപ്യന്തേ യേ തപോ ജനാഃ

ഭംഭാഹംകാരസംയുക്താഃ കാമരാഗബലാമ്പിതാഃ. 5

കുശ്യന്തഃ ശരീരസ്ഥം ഭൂതഗ്രാമമചേതസഃ

മഃ ചൈവാനുഃശരീരസ്ഥം താൻ വിധ്യാസുരനിശ്ചയാൻ. 6

യേ ജനാഃ യാരൊരു ജനങ്ങൾ

ഭംഭാഹംകാരസംയുക്താഃ ഭംഭാഹകാരങ്ങളോടുകൂടിയവരും.

കാമരാഗബലാനപിതാ:	കാമം (=ആദിലാഷം), രാഗം (=ആസക്തി), ബലം (=ആഗ്രഹം) ഇവയോടുകൂടിയവരും
അപേതസ:	അവിവേകികളുമായിട്ട്
ശരീരസ്ഥം	(ആരംഭകേതേന) ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന
ഭൂതഗ്രാമം	പൃഥ്വിവ്യാദിഭൂതസമൂഹത്തെയും
അന്തഃശരീരസ്ഥം	ദേഹമധ്യത്തിൽ അന്തര്യാമിയായിട്ടിരിക്കുന്ന
മാം ച ഏവ കശ്ചയത:	എന്നെത്തന്നെയും (എന്റെ ആജ്ഞയെ ലംഘിച്ചുകൊണ്ടു്) വൃഥാതന്നെ ഉപവാസാദികളെക്കൊണ്ടു് ശോഷിപ്പിക്കുന്നവരായി
അശാസ്ത്രവിഹിതം	ശാസ്ത്രത്തിൽ വിധിക്കപ്പെട്ടതല്ലാത്തതും
ഘോരം	ക്രൂരമായിരിക്കുന്നതുമായ
തപ:	തപസ്സിനെ
തപ്യന്തേ	ചെയ്യുന്നുവോ
താൻ	അവരെ
ആസുരനിശ്ചയാൻ	ആസുരമായ (അതിക്രൂരമായ) നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവരായി
വിചി	അറിഞ്ഞാലും

യാതൊരു ജനങ്ങൾ ദംഭാഹംകാരങ്ങളോടുകൂടിയവരും കാമരാഗബലങ്ങളോടുകൂടിയവരും അവിവേകികളുമായിട്ട് ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന പൃഥ്വിവ്യാദിഭൂതസമൂഹത്തെയും ദേഹമധ്യത്തിൽ അന്തര്യാമിയായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന എന്നെത്തന്നെയും ഉപവാസാദികളെക്കൊണ്ടു് ശോഷിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് ശാസ്ത്രത്തിൽ വിധിക്കപ്പെടാത്ത ക്രൂരമായ തപസ്സിനെ ചെയ്യുന്നുവോ, അവരെ ആസുരനിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവരായി അറിഞ്ഞാലും.

[ശം.—ഭാ] ഘോരം=തനിക്കും അന്യപ്രമാണികൾക്കും ദുഃഖകരമായ; കാമരാഗബലാനപിതാ=(കാമം=കാമ്യമാനവി

ഷയം; രാഗം—തദ്വിഷയഭോഗഭിലാഷം) കാമരാഗങ്ങൾനിമിത്തമായ ബലത്തോടുകൂടിയവർ. അല്ലെങ്കിൽ, കാമരാഗബലങ്ങളോടുകൂടിയവർ. അപേതസഃ—അവിവേകികൾ. ഭൂതഗ്രാമം—ഇന്ദ്രിയസമൂഹത്തെ. കർശതഃ—കൃശമാക്കി ചെയ്യുന്നവരായി. മാം പ—അവരുടെ കർമ്മങ്ങൾക്കും ബുദ്ധി്ക്കും സാക്ഷിയായി ശരീരത്തിന്റെ ഉള്ളിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന (നാരായണനായിരിക്കുന്ന) എന്നേയും (കൃശമാക്കി ചെയ്യുന്നവരായിട്ട്) എന്റെ ശാസനയെ അനുസരിക്കാതെയിരിക്കുന്നതുതന്നെയാണ് എന്റെ കർശനം. അങ്ങനെയുള്ളവരെ ആസുരരായ നിശ്ചയത്തോടുകൂടിയവരായി അറിഞ്ഞാലും. അതിനാൽ അവരെ ഉപേക്ഷിച്ചാലും. ഇത് അജ്ഞാനം ഒരുപദേശമാകുന്നു.

രസ്യസ്നിഗ്ദ്ധാഭി (ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നപ്രകാരം) മൂന്നു വസ്തുവായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ആഹാരങ്ങൾ യഥാക്രമം സാത്ത്വികരാജസതാമസപുരുഷന്മാർക്ക് പ്രിയമാണെന്ന് ഇനി കാണിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ രസ്യസ്നിഗ്ദ്ധാഭി ആഹാരവിശേഷങ്ങളിൽ ഒരുപന്ന് ഏതു വസ്തു അധികം പ്രിയമായിരിക്കുന്നുവോ ആ ലക്ഷണംകൊണ്ടുതന്നെ അവൻ സാത്ത്വികനോ രാജസനോ താമസനോ എന്നറിയാം. അങ്ങനെ അറിഞ്ഞിട്ട് രാജസതാമസങ്ങളോടുകൂടിയ ആഹാരങ്ങളെ വർജ്ജിക്കുന്നതിനും, സാത്ത്വികലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ ആഹാരത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നതിനും വേണ്ടിയാകുന്നു (ആഹാരത്തെ മൂന്നാക്കി വിഭാഗിച്ചുകാണിക്കുന്നത്). അപ്രകാരംതന്നെ യജ്ഞാദികളേയും സത്ത്വയാദിഗുണഭേദേന മൂന്നാക്കി വിഭാഗിച്ചുകാണിക്കുന്നു. അതും രാജസതാമസങ്ങളെ അറിഞ്ഞിട്ട് അവയെ പരത്യാജിച്ച് സാത്ത്വികമായിട്ടുള്ളതിനെത്തന്നെ അനുഷ്ഠിക്കണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തിന്മേലാകുന്നു. ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

ആഹാരസ്തപചി സർവ്വസ്യ ത്രിവിധോ ഭവതി പ്രിയഃ

യജ്ഞസ്തപസ്തഥാ ദാനം തേഷാം ഭേദമിമം ശൃണു.

7

സർവ്വസ്യ യ

ഏല്ലാവരുടേയും

ആഹാരഃ അപി

ആഹാരവും

ത്രിവിധഃ

മൂന്നുവിധത്തിൽ

പ്രിയഃ

പ്രിയമായി

ഭവതി	ഭവിക്കുന്നു
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
യജ്ഞഃ	യജ്ഞവും
തപഃ	തപസ്സും
ദാനം	ദാനവും
(ത്രിവിധാനി ഭവന്തി)	മൂന്നുവിധമായി ഭവിക്കുന്നു
അവയുഃ	അവയുടെ
ഇമം	ഇപ്രകാരമുള്ള (ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന)
ഭേദഃ	ഭേദത്തെ
ശൃണു	കേട്ടാലും.

ഏല്പാവരുടേയും ആഹാരവും യഥായഥം മൂന്നുവിധത്തിൽ പ്രിയമായിരിക്കുന്നു. യജ്ഞവും തപസ്സും ദാനവും അപ്രകാരംതന്നെ മൂന്നുവിധമായിരിക്കുന്നു. അവയുടെ താഴെ പറയുംപ്രകാരമുള്ള ഭേദത്തെ കേട്ടാലും.

[ശം.—ഭാ] ഭക്ഷിക്കുന്ന സകലപ്രാണികളുടേയും ആഹാരവും മൂന്നുവിധത്തിൽ ഇഷ്ടമായി ഭവിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ യജ്ഞവും, അപ്രകാരംതന്നെ തപസ്സും, അപ്രകാരംതന്നെ ദാനവും മൂന്നുവിധമായിരിക്കുന്നു. ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അവയുടെ ഭേദത്തെ കേട്ടാലും.

ആയുഃസത്ത്വബലാരോഗ്യസുഖപ്രീതിവിവർദ്ധനാഃ

രസ്യഃ സ്തിഭാഃ സ്ഥിരാ ഏദൃ ആഹാരാഃ സാത്ത്വിക

പ്രിയഃ. 8

ആയുഃസത്ത്വബലാ- രോഗ്യസുഖപ്രീതി- വിവർദ്ധനാഃ	ആയുസ്സ്, ഉത്സാഹം, ശക്തി, രോഗരാഹിത്യം, ചിത്തപ്രസാദം, അഭിരുചി ഇവയെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നവരായും
രസ്യഃ	രസങ്ങളോടുകൂടിയവരായും
സ്തിഭാഃ	(നെയ്യ് മുതലായ) മെഴുക്കോടുകൂടിയവരായും
സ്ഥിരാഃ	ഭേദത്തിൽ സാരാംശം വളരെക്കുറവ് സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവരായും

ഏദ്യോഃ

കാണമ്പോരത്തന്നെ മനസ്സിന്നു സ
ന്തോഷത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നവയായു
മുള്ള

ആഹാരാഃ

ആഹാരങ്ങൾ

സാന്തപികപ്രിയഃ

സാന്തപികകന്മാർക്കു പ്രിയമായിട്ടുള്ള
വയാകുന്നു.

ആയുസ്സു്, ഉത്സാഹം, ശക്തി, രോഗരാഹിത്യം, ചിത്തപ്രസാദം അഭിരുചി ഇവയെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നവയായും, രസവത്തുക്കളായും, സ്നേഹത്തോടുകൂടിയവയായും, സ്ഥിരമായിട്ടുള്ളവയായും, കാണമ്പോരത്തന്നെ ഏദയംഗമായിട്ടുള്ളവയായുമിരിക്കുന്ന ആഹാരങ്ങൾ സാന്തപികപുരുഷന്മാർക്കു പ്രിയമായിട്ടുള്ളവയാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] സ്ഥിരഃ=ദേഹത്തിൽ ചിരകാലം നില്ക്കുന്ന. ഏദ്യോഃ=ഏദയപ്രിയങ്ങളായ. സാന്തപികപ്രിയഃ = സാന്തപികന്മാർക്കു് ഇഷ്ടമായിട്ടുള്ളവയാകുന്നു.

ക്ഷുദ്ധലവണാത്യുഷ്ണതീക്ഷ്ണരൂക്ഷവിഭാഹിനഃ

ആഹാരാ രാജസസ്യേഷാ ദുഃഖശോകാമയപ്രദാഃ. 9

ക്ഷുദ്ധലവണാത്യുഷ്ണതീ-

അതിയായ കഷ്ണു്, പുളിപ്പു്

ക്ഷ്ണരൂക്ഷവിഭാഹിനഃ

ഉപ്പു്, ചൂടു്, ഏരിവു്, രൂക്ഷം

(സ്നേഹരഹിതമായിട്ടുള്ളതു്)

വിഭാഹത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതു്

(സന്താപത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതു്)

ഇവയോടുകൂടിയവയും.

ദുഃഖശോകാമയപ്രദാഃ

ദുഃഖം, ശോകം, രോഗം ഇവ

യെ ഉണ്ടാക്കുന്നവയുമായ

ആഹാരാഃ

ആഹാരങ്ങൾ

രാജസസ്യ

രാജസസ്വഭാവമുള്ളവക്കു്

ഇഷ്ടാഃ

പ്രിയമാകുന്നു.

അതിയായ കഷ്ണു്, പുളിപ്പു്, ഉപ്പു്, ചൂടു്, ഏരിവു്, രൂക്ഷം (വിസ്നേഹം), വിഭാഹത്തെ (സന്താപത്തെ) ഉണ്ടാക്കുന്നതു്, ഇവയോടുകൂടിയവയും, ദുഃഖം, ശോകം, രോഗം ഇവയെ ഉണ്ടാക്കുന്നവയുമായ ആഹാരങ്ങൾ രാജസസ്വഭാവമുള്ളവർക്കിഷ്ടമാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] 'അതി' ശബ്ദം കട്ട മുതലായവയിൽ എല്ലാദി
ക്കിലും യോജിപ്പിക്കേണ്ടതാകുന്നു—അതീകട്ട, അത്യന്തം, അതി
ലവണം എന്നിങ്ങനെ. ശേഷം സ്തപ്തം.

യാതയാമം ശതരസം പുതി പര്യുഷിതം ച യത്

ഉച്ഛിഷ്ടമപി ചാമേധ്യം ഭോജനം താമസപ്രിയം. 19

യാതയാമം	പാകംചെയ്തിട്ട് ഒരു യാമം കഴി ഞ്ഞിട്ടുള്ളതും
ശതരസം	രസമെല്ലാം പോയിട്ടുള്ളതും
പുതി	ഒറ്റുന്ധമുള്ളതും
പര്യുഷിതം ച	തലേന്നാര പാകംചെയ്തിട്ടുള്ളതും
ഉച്ഛിഷ്ടം അപി	അന്യൻ ഭക്ഷിച്ചതിന്റെ അവശിഷ്ട മായതും
അമേധ്യം ച	അഭക്ഷ്യമായതും (അശുദ്ധമായതും) ആയ
യത്ഭോജനം	യാതൊരാഹാരമാണുള്ളത്
(തത്)	അത്
താമസപ്രിയം	താമസസ്വഭാവീകരക്കു പ്രിയ മാകുന്നു.

പാകംചെയ്തിട്ട് ഒരു യാമം കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ളതും, രസമെല്ലാം പോ
യിട്ടുള്ളതും; ഒറ്റുന്ധമുള്ളതും, തലേന്നാര പാകംചെയ്തിട്ടുള്ള
തും, ഒരുവൻ ഭക്ഷിച്ചതിന്റെ അവശിഷ്ടമായിട്ടുള്ളതും ആയ
ആഹാരം താമസസ്വഭാവീകരക്കു പ്രിയമാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] യാതയാമം—മന്ദപകം (പകതിവേവുചെന്ന
ത്). അതിന്നു വീര്യംപോയത് എന്നാണു് അർത്ഥമെങ്കിലും
ആ അർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നതിന്നു് 'ശതരസം' എന്നു പ്രത്യേ
കം പദമുള്ളതിനാൽ 'യാതയാമം' എന്നതിന്നു മന്ദപകം എ
ന്നാണു് ഇവിടെ അർത്ഥം കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതു്. പര്യുഷിതം—
പാകംചെയ്തിട്ട് ഒരു രാത്രി കഴിഞ്ഞതു്. അമേധ്യം—യജ്ഞാ
ർഹമല്ലാത്തതു്. ശേഷം സ്തപ്തം.

ഇനി മൂന്നുവിധയജ്ഞത്തെ പറയുന്നു:

അഹലാകാംക്ഷിഭിര്യജേണാ വിധിദൃഷ്ടോ* യ ഇജ്യതേ
യഷ്ടവ്യമേവേതി മനഃ സമാധായ സ സാത്തപികഃ. 11

യഷ്ടവ്യം ഏവ ഇതി യജ്ഞം ചൊയ്യുണ്ടതുതന്നെ എന്ന്
(യജ്ഞാനുഷ്ഠാനം വേണ്ടതുതന്നെ, അ
ല്ലാതെ അതിൽനിന്ന് ഒരു ഫലം
സീദ്ധിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നില്ല എന്ന്)

മനഃ	മനസ്സിനെ
സമാധായ	ഏകാഗ്രമാക്കിട്ട്
വിധിദൃഷ്ടഃ	ശാസ്ത്രവിധിയാൽ ദൃഷ്ടമായുള്ള—ആവ ശ്യകതയാ വിഹിതമായിട്ടുള്ള
യഃ യജ്ഞഃ	യാതൊരു യജ്ഞം.
അഹലാകാംക്ഷിഭിഃ	ഫലത്തിലിച്ഛയില്ലാത്തവരാൽ
ഇജ്യതേ	അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നവോ
സഃ	ആ യജ്ഞം.
സാത്തപികഃ	സാത്തപികമാകുന്നു.

യജ്ഞം ചെയ്യേണ്ടതുതന്നെ എന്ന് മാത്രമുള്ള നിശ്ചയത്തോടു
കൂടി മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കിക്കൊണ്ടു ഫലത്തിലിച്ഛയില്ലാ
ത്തവരാൽ ശാസ്ത്രവിഹിതമായ യാതൊരു യജ്ഞമാണ് അനു
ഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നത് ആ യജ്ഞം സാത്തപികമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] യഷ്ടവ്യം ഏവ ഇതിമനഃ സമാധായ—‘യജ്ഞം
ചെയ്യുക മാത്രമേ ഉദ്ദേശമുള്ളൂ; അല്ലാതെ അതുകൊണ്ടു വല്ല പുരു
ഷാത്മവും എന്നിങ്ങ സിദ്ധിക്കണം എന്ന വിചാരമില്ല’ എന്ന്
നിശ്ചയിച്ചിട്ട്. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അഭിസംധായ തു ഫലം ഭംഭാത്മമപി ചൈവ യത്

ഇജ്യതേ ഭരതശ്രേഷ്ഠ തം യജ്ഞം വിധിരാജസം. 12

ഹേ ഭരതശ്രേഷ്ഠ അല്ലയോ ഭരതകുലത്തിൽ ശ്രേഷ്ഠനായ
വനേ

ഫലം അഭിസംധായതു എന്നാൽ ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു.

* ‘വിധിദൃഷ്ടോ’ എന്ന് പാഠാന്തരം.

ഭംഭാത്ഥം അപി ച	തന്റെ മഹത്വത്തെ അറിയിക്കുന്നതി
ഏവ	ന്നുവേണ്ടിയും
യത്	യാതൊരു യജ്ഞമാണ്
ഇജ്യതേ	ചെയ്യപ്പെടുന്നത്
തം യജ്ഞം	ആ യജ്ഞത്തെ
രാജസം	രാജസം എന്നും
വിദ്ധി	ഭേദിഞ്ഞാലും.

അല്ലയോ ഭരതഃശ്രുഷ, എന്നാൽ ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചും സ്വമഹത്വത്തെ അറിയിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയും യാതൊരു യജ്ഞമാണ് ചെയ്യപ്പെടുന്നത് അതിനെ രാജസമെന്നറിഞ്ഞാലും.

[ശ:-ഭാ] സ്പഷ്ടം.

വിധിഹീനമസൃഷ്ടാനം മന്ത്രഹീനമക്ഷിണം

ശ്രദ്ധാവിരഹിതം യജ്ഞം താമസം പരിചക്ഷതേ. 13

വിധിഹീനം	ശാസ്ത്രോക്തവിധിശൂന്യമായും
അസൃഷ്ടാനം	ബ്രാഹ്മണാദികൾക്ക് അന്നം കൊടുക്കാതെയും
മന്ത്രഹീനം	മന്ത്രങ്ങൾ കൂടാതെയും
അക്ഷിണം	ദക്ഷിണ കൂടാതെയും
ശ്രദ്ധാവിരഹിതം	ശ്രദ്ധാശൂന്യമായും (ചെയ്യപ്പെടുന്ന)
യജ്ഞം	യജ്ഞം
താമസം	താമസം എന്നും
പരിചക്ഷതേ	(ശിഷ്യന്മാർ) പറയുന്നു.

ശാസ്ത്രോക്തവിധിശൂന്യമായും, ബ്രാഹ്മണാദികൾക്ക് അന്നം ചെയ്യാതെയും, മന്ത്രങ്ങൾ കൂടാതെയും, ദക്ഷിണ കൂടാതെയും, ശ്രദ്ധാശൂന്യമായും ചെയ്യപ്പെടുന്ന യജ്ഞം താമസം എന്നു പറയുന്നു:

[ശ:-ഭാ] മന്ത്രഹീനം--സ്വരം, വർണ്ണം ഇവയൊന്നുമില്ലാത്ത മന്ത്രങ്ങളോടും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇനി മൂന്നുവിധതപസ്സിനെ പറയുന്നു:

ദേവദക്ഷിണപ്രാജ്ഞപുഷ്പം ശൗചമാജ്ഞം

ബ്രഹ്മചര്യമഹിംസാ ച ശരീരം തപ ഉച്യതേ. 14

ദേവദീജഗുരു-	ദേവകൾ, ബ്രാഹ്മണർ, ഗുരുക്കന്മാർ,
പ്രാജ്ഞപൂജനം	തത്ത്വവിത്തുക്കൾ ഇവരെ പൂജചെയ്യുക
ശൗചം	ദേഹശുദ്ധി
ആർജ്ജവം	അവക്രമം
ബ്രഹ്മചര്യം	ബ്രഹ്മചര്യം
അഹിംസാ ച	അന്യന്നു ¹ ഉപദ്രവം ചെയ്യാത്ത (ഇവയെല്ലാം)
ശരീരം	ശരീരംകൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന
തപഃ	തപസ്സ് എന്നു ²
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

ദേവകൾ, ബ്രാഹ്മണർ, ഗുരുക്കന്മാർ (ഗുരുക്കന്മാർക്കു പുറമെയുള്ള) തത്ത്വവിത്തുക്കൾ ഇവരെ പൂജചെയ്യുക, ദേഹശുദ്ധി വരുത്തുക, അവക്രമം, ബ്രഹ്മചര്യം, അന്യന്നു¹ ഉപദ്രവം ചെയ്യാത്ത, ഇവയെല്ലാം ശരീരംകൊണ്ടുള്ള തപസ്സ്² എന്നു പറയപ്പെടുന്നു)

[ശം-ഭാ] ആർജ്ജവം=ഋജുത്വം. ശരീരം തപഃ=(ശരീരംകൊണ്ടുമാത്രം എന്നല്ല) സകല കാര്യകാരണങ്ങളാലും—കർത്താ മുതലായവയാലും—സാധ്യമായിട്ടുള്ള തപസ്സ്³; അവയിൽവെച്ചു ശരീരം പ്രധാനമാകുന്നു. ശരീരാദികളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തിനുള്ള അഞ്ചു ഘേതുക്കളെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ മേലിൽ (അ. 18, ശ്ലോ. 15) പറയുന്നതാകുന്നു.

അനുഭോഗകരം വാക്യം സത്യം പ്രിയഹിതം ച യത്⁴

സ്വാധ്യായാഭ്യസനം ചൈവ വാങ്മയം തപ ഉച്യതേ. 15

അനുഭോഗകരം	അന്യന്നു ഭയത്തെ ഉണ്ടാക്കാത്തതും
സത്യം	സത്യമായതും
പ്രിയഹിതം	(ശ്രോതാവിന്നു ⁵) പ്രിയമായിട്ടുള്ളതും (പിന്നീടു ⁶) സുഖകരമായതുമായ
വാക്യം ച	വാക്കും
സ്വാധ്യായാഭ്യസനം	
ച ഏവ	വേദശാസ്ത്രങ്ങളുടെ അഭ്യോസവും
യത് ⁷	യാതൊന്നോ
(തത് ⁸)	അതു ⁹
വാങ്മയം	വാക്കുകൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന

തപഃ

തപസ്സ് എന്നും

ഉപ്യതേ

പറയപ്പെടുന്നു.

അന്യൻ ഭയത്തെ ഉണ്ടാക്കാത്തതും സത്യമായതും പ്രിയമായും ഹിതമായുമിരിക്കുന്നതുമായ വാക്കും, വേദശാസ്ത്രങ്ങളുടെ അഭ്യോസവും യാതൊന്നോ അതു വാക്കുകൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന തപസ്സെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] അനുഭവഗതരം വാക്യം—പ്രാണികൾക്കു ദുഃഖത്തെ ഉണ്ടാക്കാത്ത വാക്ക് (സത്യം—യഥാഭ്യർത്ഥനപ്രകാരം; പ്രിയം—കേൾക്കുമ്പോൾ തന്നെ സുഖമായിട്ടുള്ളതു്; ഹിതം—പരിണാമത്തിൽ പഥ്യമായിട്ടുള്ളതു്). പ്രിയവും ഹിതവും ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടാർത്ഥങ്ങളെ ഉദ്ദേശിച്ചാകുന്നു. 'വാക്യം' എന്ന ശബ്ദം അനുഭവഗതത്വാദിധർമ്മങ്ങളാൽ വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. വിശേഷണധർമ്മങ്ങളെല്ലാം സമുച്ചയിക്കുന്നതിനാണു് 'പ' ശബ്ദം. (എന്തെന്നാൽ) അന്യനെ മനസ്സിലാക്കുന്നതിനായി പ്രയോഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള വാക്ക് അപരൻ ഉദ്ദേശത്തെ ചെയ്യുന്നില്ല എങ്കിലും സത്യം, പ്രിയം, ഹിതം എന്നിങ്ങനെയുള്ള മറ്റുള്ള ധർമ്മങ്ങളിൽ രണ്ടോ മൂന്നോ ധർമ്മങ്ങൾ (അതിൽ) ഇല്ലെങ്കിൽ അതു വാങ്മയമായ തപസ്സായി ഭവിക്കുകയില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ വാക്ക് സത്യമായിരുന്നാലും ശേഷമുള്ള ധർമ്മങ്ങളിൽ രണ്ടോ മൂന്നോ അതിലില്ലെങ്കിൽ അതും വാങ്മയമായ തപസ്സാവുന്നതല്ല. അതുപോലെതന്നെ വാക്ക് പ്രിയമായിരുന്നാലും ശേഷമുള്ള ധർമ്മങ്ങളിൽ രണ്ടോ, മൂന്നോ ധർമ്മങ്ങൾ അതിലില്ലെങ്കിൽ അതും വാങ്മയമായ തപസ്സാകുന്നതല്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ഹിതമായ വാക്കിൽ ശേഷമുള്ള ധർമ്മങ്ങളിൽ രണ്ടോ മൂന്നോ ഇല്ലെങ്കിൽ അതും വാങ്മയമായ തപസ്സാവുകയില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ ഏതാണു് (വാങ്മയമായ) തപസ്സാകുന്നതു്? യാതൊരു വാക്യമാണു് സത്യമായും അനുഭവഗതമായും പ്രിയമായും ഹിതമായുമിരിക്കുന്നതു് അതു വാങ്മയമായ തപസ്സാകുന്നു. ഇതിന്നൊരുദാഹരണം 'ഹേ വത്സ, ശാന്തനായി ഭവിക്കുക; വേദാദ്ധ്യയനം ചെയ്താലും; യോഗത്തെയുമനുഷ്ഠിക്കുക; എന്നാൽ നിനക്കു ശ്രേയസ്സു ഭവിക്കും.' യഥാവിധി വേദശാസ്ത്രാഭ്യോസവും വാങ്മയമായ തപസ്സ് എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

മനഃപ്രസാദഃ സൗമ്യത്വം മൗനമഞ്ജവിനിഗ്രഹഃ
ഭാവസംശുദ്ധിരിത്യേതത്തപോ മാനസമുച്യതേ.

16

മനഃപ്രസാദഃ	മനസ്സിന്റെ സ്വച്ഛത
സൗമ്യത്വം	ശ്രമതയില്ലായ്മ
മൗനം	മൗനം
ആത്മവിനിഗ്രഹഃ	മനസ്സിനെ വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നത്
ഭാവസംശുദ്ധിഃ	കപടമില്ലായ്മ
ഇതി ഏതത്	എന്നിവ
മാനസം	മനസ്സുകൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന
തപഃ	തപസ്സ് എന്നു്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

മനസ്സിന്റെ സ്വച്ഛത, ശ്രമതയില്ലായ്മ, മൗനം, മനസ്സിനെ വിഷയങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കുക, കപടമില്ലായ്മ—ഇതു മനസ്സുകൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന തപസ്സെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ്രം-ഭാ] മനഃപ്രസാദഃ=മനസ്സിന്റെ പ്രശാന്തി—സ്വച്ഛതാപദനം. സൗമ്യത്വം=സൗമനസ്യം—മുഖപ്രസാദം മുതലായ തത്ഫലങ്ങളിൽനിന്നുഹരിക്കപ്പെടുന്നതായ അന്തഃകരണവൃത്തി. മൗനം=മനഃസംയമം. മനസ്സിനെ അടക്കുകനിമിത്തമാണു് വാക്സംയമമുണ്ടാകുന്നതു്. അതിനാൽ ഇവിടെ കാര്യമായ വാക്സംയമത്തെ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് തത്കാരണമായ മനഃസംയമം(തന്നെ) മൗനം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ആത്മവിനിഗ്രഹഃ=സകലത്തിൽനിന്നും മനസ്സിന്റെ സാമാന്യമായ നിരോധം. മൗനം ഇതിൽനിന്നു വേറെയാകുന്നു. അതു മനസ്സിന്റെ വാഗ്വിഷയമായ സംയമമാകുന്നു. ഭാവസംശുദ്ധിഃ=അന്യന്മാരായിട്ടിടപെടുന്നതിൽ കപടമില്ലായ്മ. ഇതു് (മുല്ലാം) മാനസമായ തപസ്സെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

മനുഷ്യരാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്ന മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം കായികമായും വാചികമായും മാനസികമായുമുള്ള തപസ്സ് എങ്ങനെയാണു് സത്ത്വാദിഭേദേണ മൂന്നുവിധമായി വേർക്കുന്നതു് എന്നു പറയപ്പെടുന്നു:

[ശ്രദ്യയാ പരയാ തപ്തം തപസ്സത്ത്വം ത്രിവിധം നന്ദൈ
അഹലാകാംക്ഷിഭിർയുക്തൈഃ സാത്തപികം പരിപക്ഷതേ. 17

അഫലാകാംക്ഷിഭിഃ ഫലാപേക്ഷകൂടാതെയിരിക്കുന്നവരും
 യുക്തൈഃ ഏകംഗ്രഹിതന്മാരായ
 നരൈഃ മനുഷ്യരാൽ
 പരയാ ശ്രേഷ്ഠമായ
 ശ്രദ്ധയാ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി
 തപ്തം ചെയ്യപ്പെടുന്ന
 തത്ത്രിവിധം തപഃ ആ മൂന്നവിധമായ തപസ്സു്
 സാത്ത്വികം സാത്ത്വികമെന്നു്
 പരിചക്ഷതേ പറയുന്നു.

ഫലാപേക്ഷകൂടാതെയിരിക്കുന്നവരും ഏകംഗ്രഹിതന്മാരായ മനുഷ്യരാൽ ശ്രേഷ്ഠമായ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്ന ആ മൂന്നവിധമായ തപസ്സു് സാത്ത്വികമെന്നു പറയുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ശ്രദ്ധയാ = ആസ്തികൃബ്ദ്ധധിയോടുകൂടി. പരയാ=പ്രകൃഷ്ടമായ. തപ്തം = അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ട. തപഃ = പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെടുന്ന തപസ്സു്. ത്രിവിധം=മൂന്നുപ്രകാരമുള്ള അധിഷ്ഠാനം (ദേഹംകൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും മനസ്സുകൊണ്ടും അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നതു്). നരൈഃ=അനുഷ്ഠിക്കുന്ന മനുഷ്യരാൽ. അഫലാകാംക്ഷിഭിഃ=ഫലത്തിൽ ഇച്ഛയില്ലാത്തവരായ. യുക്തൈഃ=സമാഹിതന്മാരായ. സാത്ത്വികം പരിചക്ഷതേ=അപ്രകാരമുള്ള തപസ്സു് സാത്ത്വികമെന്നു് (സത്ത്വനിർവൃത്തമെന്നു്) ശിഷ്ടന്മാർ പറയുന്നു.

സത്കാരമാനപൂജാത്ഥം തപോ ദംഭേന ചൈവ യത്

ക്രിയതേ തദീഹ പ്രോക്തം രാജസം ചലമധ്യമം. 18

സത്കാരമാനപൂജാത്ഥം വാക്കുകൊണ്ടും ദേഹംകൊണ്ടുമുള്ള പൂജയേയും ദ്രവ്യസമ്പാദ്യത്തേയുമുദ്ദേശിച്ചും

ദംഭേന ച ഏവ

ദംഭംകൊണ്ടും

യത് തപഃ

യാതൊരു തപസ്സു്

ക്രിയതേ

ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ

ചലം

ചഞ്ചലമായതും (അനിയതമായതും)

അധ്യമം

ക്ഷണികമായതുമായ

തത്

അതു് (ആ തപസ്സു്)

ഇഹ	ഇഹലോകത്തിൽ
രാജസം	രാജസം എന്നും
പ്രോക്തം	പറയപ്പെടുന്നു.

വാക്കുകൊണ്ടും ദേഹംകൊണ്ടുമുള്ള പൂജഭവ്യസമ്പാദ്യം ഇവയെ ഉദ്ദേശിച്ചും, ദംഭംകൊണ്ടും, യാതൊരു തപസ്സാണു് ചെയ്യപ്പെടുന്നതു് പഞ്ചലമായും ക്ഷണികമായുമിരിക്കുന്ന ആ തപസ്സ് ഇഹലോകത്തിൽ രാജസം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ്ലോ—ഭാ] സത്കാരമാനപൂജാത്മം—സത്കാരം, മാനം, പൂജ ഇവയെ ഉദ്ദേശിച്ചു്, സത്കാരം—സാധുകാരം—‘ഇദ്ദേഹം തപസ്വിയായ ഒരു സാധുബ്രഹ്മണനാകുന്നു’ എന്നു പറയുന്നതു്; മാനം—ഏഴുനേല്പുക, അഭിവാദനംചെയ്യുക മുതലായതു്; പൂജാ—കാല കഴുകിക്കുക അർപ്പിക്കുക ഭക്ഷണം കഴിപ്പിക്കുക മുതലായതു്. ഇപ്രകാരമുള്ള സത്കാരപൂജകളെ ഉദ്ദേശിച്ചും; ദംഭേന ച ഏവ—ദംഭത്തോടുകൂടിയും (ആസ്തിക്യബദ്ധിതോതേയും); യത് തപഃ—യാതൊരു തപസ്സ്; ക്രിയതേ—ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ; തത്—ആ തപസ്സ്; ഇഹ—(ഈ ലോകത്തിൽ); രാജസം പ്രോക്തം—രാജസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. പലം—പഞ്ചലമായിട്ടുള്ളതു്; അധ്രുവം—കുറച്ചുകാലത്തേക്കു മാത്രം ഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതിനാൽ ക്ഷണികമായിട്ടുള്ളതു്.

മുഖഗ്രാഹേണാത്മനോ യത് പീഡയാ ക്രിയതേ തപഃ

പരസ്യേത്സോദനാത്മം വാ തത്താമസമുദാഹൃതം. 19

മുഖഗ്രാഹേണ	അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദുരാഗ്രഹംകൊണ്ടു്
ആത്മനഃ പീഡയാ	തന്റെ ദേഹത്തെ പീഡിപ്പിച്ചിട്ടോ
പരസ്യേ	അന്യന്റെ
ഉത്സാദനാത്മം വാ	നാശത്തിനുവേണ്ടിയോ
യത് തപഃ	യാതൊരു തപസ്സ്
ക്രിയതേ	ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ
തത്	അതു്
താമസം	താമസമെന്നു്
ഉദാഹൃതം	പറയപ്പെടുന്നു

അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദുരാഗ്രഹംകൊണ്ടു തന്റെ ദേഹത്തെ പീഡിപ്പിച്ചിട്ടോ അന്യന്റെ നാശത്തിനുവേണ്ടിയോ യാതൊരു തപസ്സാണു ചെയ്യപ്പെടുന്നത് അതു താമസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം—ഭാ] മുഡഗ്രാഹേണ—അവിവേകമായ നിശ്ചയം കൊണ്ടു് (മുഡൻ=അത്യന്ത അവിവേകി; അവന്റെ ഗ്രാഹം=ആഗ്രഹം, അഭിനിവേശം, മുഡഗ്രാഹം. അതുകൊണ്ടു് എന്നർത്ഥം). ശേഷം സ്പഷ്ടം.

ഇനി ദാനഭേദത്തെ പറയുന്നു:

ദാതവ്യമിതി യദാനം ദീയതേനപകാരിണേ

ദേശേ കാലേ ച പാത്രേ ച തദാനം സാത്തപികം സ്തമ്യതം. 20

ദാതവ്യം ഇതി കൊടുക്കേണ്ടതാണു് എന്നുള്ള നിശ്ചയത്തോടുകൂടി

യത് ദാനം യാതൊരു ദാനം.

ദേശേ (കരുക്ഷേത്രാദി) പുണ്യദേശത്തിലും.

കാലേ ച ഗ്രഹണാദിപുണ്യകാലത്തിലും.

അനുപകാരിണേ പ്രത്യുപകാരം ചെയ്യത്തക്കവനല്ലാത്ത

പാത്രേ ച വേദശാസ്ത്രസമ്പന്നനായ ബ്രാഹ്മണനു യ്ക്കൊണ്ടു്

ദീയതേ കൊടുക്കപ്പെടുന്നുവോ

തത് ദാനം ആ ദാനം.

സാത്തപികം സാത്തപികം എന്നു്

സ്തമ്യതം പറയപ്പെടുന്നു.

കൊടുക്കേണ്ടതാണു് എന്നുള്ള നിശ്ചയത്തോടുകൂടി പുണ്യമായ ദേശകാലങ്ങളിൽ യാതൊരു ദാനമാണു പ്രത്യുപകാരം ചെയ്യത്തക്കവനല്ലാത്തവനും വേദശാസ്ത്രസമ്പന്നനായ ബ്രാഹ്മണനു കൊടുക്കപ്പെടുന്നത് ആ ദാനം സാത്തപികമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം—ഭാ] അനുപകാരിണേ=പ്രത്യുപകാരം ചെയ്യാൻ ശേഷിയില്ലാത്തവനു്. അല്ലെങ്കിൽ, അതിനു സമർത്ഥനായിട്ടുള്ളവനാണെങ്കിലും പ്രത്യുപകാരത്തെ ഇച്ഛിക്കാതെ. ദേശേ=കരുക്ഷേത്രാദിപുണ്യദേശത്തിൽ. കാലേ=സംക്രാന്ത്യാദി പുണ്യകാലത്തിൽ. പാത്രേ=ആറു വേദാംഗങ്ങളെ അറിഞ്ഞിരി

കന്നവനഃ, വേദങ്ങളുടെ മറ്റു കര കണ്ടിട്ടുള്ളവനുമായ വിദ്വാൻ.
ആചാരനിഷ്ഠൻ എന്നർത്ഥം.

യത്തു പ്രത്യുപകാരാത്ഥം ഫലമുദ്രിശ്യ വാ പുനഃ

ദീയതേ ച പരിക്രിഷ്ടം തദാനം രാജസം സ്മൃതം. 21

പ്രത്യുപകാരാത്ഥം	പ്രത്യുപകാരത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ
ഫലം ഉദ്രിശ്യ വാ	സ്വഗ്വാദിഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ
പരിക്രിഷ്ടം	മനഃക്ലേശത്തോടുകൂടി
യത് തു പുനഃ	യാതൊരു ഭാഗം
ദീയതേ ച	കൊടുക്കപ്പെടുന്നുവോ
തത് ഭാഗം	ആ ഭാഗം
രാജസം	രാജസം എന്നു്
സ്മൃതം	പറയപ്പെടുന്നു.

എന്നാൽ പ്രത്യുപകാരത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ സ്വഗ്വാദിഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ മനഃക്ലേശത്തോടുകൂടി യാതൊരു ഭാഗം കൊടുക്കപ്പെടുന്നുവോ ആ ഭാഗം രാജസം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] പ്രത്യുപകാരാത്ഥം = 'കാലാന്തരത്തിൽ ഇവൻ എന്നിങ്ങ പ്രത്യുപകാരം ചെയ്യും' എന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി. ഫലം ഉദ്രിശ്യ = 'ഈ ഭാഗംകൊണ്ടു് എന്നിങ്ങ അടുപ്പമായ (സ്വഗ്വാദി) ഫലം സിദ്ധിക്കും' എന്നുദ്ദേശിച്ചു്. പരിക്രിഷ്ടം = വേദത്തോടുകൂടി. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അദേശകാലേ യദാനമപാരത്രേദ്യശ്ച ദീയതേ

അസത്കൃതമവജ്ഞാതം തത്താമസമുദാഹൃതം. 22

അദേശകാലേ	അശുചിയായ സ്മാനത്തും ആശുചാദി സമയത്തും
അപാരത്രേദ്യഃ ച	(വിടനടാദി) അയോഗ്യന്മാരായവർക്കു്
അസത്കൃതം	പൂജ മുതലായതു ചെയ്യാതെ (കാലുകഴിക്കുക മുതലായ സല്കാരങ്ങൾ കൂടാതെ)
അവജ്ഞാതം	പാരത്രേതെ നിന്ദിച്ചുകൊണ്ടു്
യത് ഭാഗം	യാതൊരുഭാഗം
ദീയതേ	കൊടുക്കപ്പെടുന്നുവോ
തത്	അതു്

താമസം   താമസം എന്ന്
ഉദാഹൃതം   പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അശുചിയായ ദേശത്തിൽ(വെച്ചു) ആശുചാഭിസമയത്തു്, അയോഗ്യന്മാരായവർക്കു്, സത്കാരങ്ങൾകൂടാതെ, പാത്രത്തെ നിന്ദിച്ചുകൊണ്ടു യാതൊരു ദാനമാണു കൊടുക്കപ്പെടുന്നതു് അതു താമസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] അദേശകാലേ—അപുണ്യമായ (പുണ്യമല്ലാത്ത) ദേശത്തിലും, അകാലത്തിലും. അപുണ്യമായ ദേശം=അശുചി പദാർത്ഥങ്ങളെക്കൊണ്ടും ദുഷ്കൃത്യങ്ങളെക്കൊണ്ടും മറ്റും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന പ്രദേശം. അകാലം=പുണ്യഹേതുവായി പറയപ്പെടാത്ത കാലം.—സംക്രാന്ത്യാഭിവിശേഷരഹിതമായ കാലം, (അപ്രകാരമുള്ള അപുണ്യദേശത്തും അകാലത്തിലും.) അപാത്രേഭ്യഃ=മുർഖന്മാരും തന്മൂലമായവർക്കു്. അസത്കൃതം=ദേശം, കാലം (പാത്രം) എന്നിവ ശരിയായിരുന്നാലും പ്രിയവചനം, പാദപ്രക്ഷാളനം, പൂജ മുതലായവ കൂടാതെയും; അവജ്ഞാതം=ദാനംകൊടുക്കുന്ന പാത്രത്തിന്റെനേരേ നിന്ദയോടു കൂടിയും; യത് ദാനം ദീയതേ=യാതൊരു ദാനം കൊടുക്കപ്പെടുന്നുവോ; തത് താമസം ഉദാഹൃതം=അതു താമസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

യജ്ഞം, ദാനം, തപസ്സു് മുതലായവയെ ശരിയായി ചെയ്യുന്നതിനുവേണ്ടി താഴെ പറയുന്ന ഉപദേശത്തെ ചെയ്യുന്നു.

ഓം തത്സദിതി നിദ്ദേശോ ബ്രഹ്മണസ്ത്രിവിധഃ സ്മൃതഃ ബ്രാഹ്മണാസ്തേന വേദാശ്ച യജ്ഞാശ്ച വിഹിതാഃ പുരാ. 23

ഓം	ഓം
തത്	തത്
സത്	സത്
ഇതി	എന്നിങ്ങനെ
ബ്രഹ്മണം	പരബ്രഹ്മത്തിന്നു്, പരമാത്മാവിന്നു്
ത്രിവിധഃ നിദ്ദേശഃ	മൂന്നുവിധമായ പേരുകൾ
സ്മൃതഃ	(ശിഷ്യന്മാരാൽ) പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
തേന	ബ്രഹ്മത്തിന്റെ അപ്രകാരമുള്ള ത്രിവിധ നിദ്ദേശംകൊണ്ടു്

ബ്രാഹ്മണാഃ	ബ്രാഹ്മണരും
വേദാഃ ച	വേദങ്ങളും
യജ്ഞാഃ ച	യജ്ഞങ്ങളും
പുരാ	സൃഷ്ടിയുടെ ആദികാലത്തിൽ
വിഹിതാഃ	വിധാതാവ് നിന്നാൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ട (അല്ലെങ്കിൽ. സഗുണീകൃതങ്ങളായി).

‘ഓം തത് സത്’ എന്നിങ്ങനെ ബ്രഹ്മത്തിന്നു മൂന്നുവിധനിദ്ദേശം ശിഷ്യന്മാരാൽ നിദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മത്തിന്റെ അപ്രകാരമുള്ള ത്രിവിധനിദ്ദേശംകൊണ്ടു ബ്രാഹ്മണരും വേദങ്ങളും യജ്ഞങ്ങളും ബ്രഹ്മാവിന്നാൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടു. (അല്ലെങ്കിൽ ഈ ത്രിവിധനിദ്ദേശം ആരുടെയാകുന്നുവോ അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന പരമാത്മാവിന്നാൽ ബ്രാഹ്മണാദികൾ ഏറ്റവും പവിത്രന്മാരായി സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടു. അതിനാൽ ഈ ത്രിവിധനിദ്ദേശം ഏറ്റവും പ്രശസ്തമാകുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശ.-ഓ] സൂതഃ = വേദാന്തങ്ങളിൽ ബ്രഹ്മവിത്തുള്ളാൽ ചിന്തിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. തേന = ആ ത്രിവിധനിദ്ദേശംകൊണ്ടു്. പുരാ = പണ്ടു്. ബ്രാഹ്മണാഃ വേദാഃ യജ്ഞാഃ ച വിഹിതാഃ = ബ്രാഹ്മണരും വേദങ്ങളും യജ്ഞങ്ങളും നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടു. ഇതു പറഞ്ഞതു് ത്രിവിധനിദ്ദേശത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിയാകുന്നു.

തസ്മാദോമിത്യദാ ഹൃത്യ യജ്ഞദാനതപഃക്രിയാഃ

പ്രവർത്തന്തേ വിധാനോക്താഃ സതതം ബ്രഹ്മവാദിനാം. 24

തസ്മാത്	അതിനാൽ (ബ്രഹ്മത്തിന്റെ ത്രിവിധനിദ്ദേശം ഏറ്റവും പ്രശസ്തമായിരിക്കുന്നുവെന്നതു് ഹേതുവായിട്ടു്)
ഓം ഇതി	ഓം എന്നു്
ഉദാഹൃത്യ	ഉദാഹരിച്ചു്
(കൃതാഃ)	ചെയ്യപ്പെടുന്ന
ബ്രഹ്മവാദിനാം	വേദത്തെ നല്ലവണ്ണമറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവരുടെ
വിധാനോക്താഃ	ശാസ്ത്രോക്തങ്ങളായ
യജ്ഞദാനതപഃ	

ക്രിയാഃ യജ്ഞദാനതപസ്സുകളായ ക്രിയകൾ

സതതം സർവ്വദാ
 പ്രവർത്തനേ (അംഗവൈകല്യത്തിലുംകൂടി) പ്രക
 ഘ്വേണ വർത്തിക്കുന്നു (സഗുണങ്ങളായി
 ഭവിക്കുന്നു).

അതിനാൽ 'ഓം' എന്നുചരിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്ന വേദവാദിക
 ളുടെ ശാസ്ത്രോക്തങ്ങളായ, യജ്ഞദാനതപസ്സുകളായ ക്രിയകൾ
 (കരേശ്ശ അംഗവൈകല്യമുണ്ടായാലും) പ്രകഘ്വേണ വർത്തിക്കുന്നു
 (സഗുണങ്ങളായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

[ശം-ഭാ] ബ്രഹ്മവാദിനാം = ബ്രഹ്മവദനശീലന്മാരുടെ;
 വിധാനോക്താഃ = ശാസ്ത്രചോദിതങ്ങളായ; യജ്ഞദാനതപഃ
 ക്രിയാഃ = യജ്ഞാദിരൂപങ്ങളായ ക്രിയകൾ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.
 തദിത്യനഭിസംധായ ഫലം യജ്ഞതപഃക്രിയാഃ
 ദാനക്രിയാശ്ച വിവിധാഃ ക്രിയന്തേ മോക്ഷകാംക്ഷിഭിഃ. 25

തത് ഇതി (ഉദാഹൃത്യ)	തത് എന്നുചരിച്ചുകൊണ്ട്
മോക്ഷകാംക്ഷിഭിഃ	(ശുദ്ധചിത്തന്മാരായ) മോക്ഷത്തെ
	കാംക്ഷിക്കുന്ന പുരുഷന്മാരാൽ
ഫലം	ഫലത്തെ
അനഭിസംധായ	അപേക്ഷിക്കാതെ
വിവിധാഃ	അനേകവിധമായ
യജ്ഞതപഃക്രിയാ	യജ്ഞതപസ്സുകളായ ക്രിയകളും
ദാനക്രിയാഃ ച	ദാനക്രിയകളും
ക്രിയന്തേ	ചെയ്യപ്പെടുന്നു.

'തത്' എന്നുചരിച്ചുകൊണ്ട് മോക്ഷേച്ഛുക്കളാൽ, ഫലത്തെ
 അപേക്ഷിക്കാതെ, യജ്ഞതപഃക്രിയകളും ദാനക്രിയകളും
 ചെയ്യപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] 'തത്' എന്ന ബ്രഹ്മത്തിന്റെ നാമത്തെ ഉച്ചരി
 ച്ചുകൊണ്ട്; അനഭിസംധായ ഫലം = കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലത്തെ
 അപേക്ഷിക്കാതെ. യജ്ഞതപഃക്രിയാഃ = യജ്ഞക്രിയകളും
 തപഃക്രിയകളും; ദാനക്രിയാശ്ച വിവിധാഃ = ഭൂമിദാനം,
 സ്വർണ്ണദാനം എന്നിങ്ങനെയുള്ള പലവിധ ദാനക്രിയകളും;
 ക്രിയന്തേ = ചെയ്യപ്പെടുന്നു. മോക്ഷകാംക്ഷിഭിഃ = മുക്തിക്കു
 ളാൽ.

‘ഓം’ എന്നും ‘സത്’ എന്നുമുള്ള ശബ്ദങ്ങളുടെ ഉപയോഗം പറയപ്പെട്ടു. ഇനി സച്ഛബ്ദത്തിന്റെ ഉപയോഗത്തെ പറയുന്നു:

സത്ഭാവേ സാധുഭാവേ ച സദിത്യേതത് പ്രയുജ്യതേ
പ്രശസ്തേ കർമ്മണി തഥാ സച്ഛബ്ദഃ പാതം യുജ്യതേ. 26

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അർജുന
സത്ഭാവേ	അസ്തിത്വത്തിലും (ഉണ്ട് എന്ന അർത്ഥത്തിലും)
സാധുഭാവേ ച	സാധുത്വത്തിലും (യോഗ്യം എന്ന അർത്ഥത്തിലും)
സത് ഇതി ഏതത്	സത് എന്ന പദം
പ്രയുജ്യതേ	ഉപയോഗിക്കപ്പെടുന്നു
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ
പ്രശസ്തേ കർമ്മണി	മംഗളകരമായ വിവാഹാദികർമ്മങ്ങളിലും
സച്ഛബ്ദഃ	(‘ഈ കർമ്മം സത്താകുന്നു’ എന്നിങ്ങനെ) സത് എന്ന പദം
യുജ്യതേ	ഉപയോഗിക്കപ്പെടുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, ഉണ്ട് എന്ന അർത്ഥത്തിലും, യോഗ്യം എന്ന അർത്ഥത്തിലും ‘സത്’ എന്ന പദം ഉപയോഗിക്കപ്പെടുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ മംഗളകരമായ വിവാഹാദികർമ്മങ്ങളിലും ‘സത്’ എന്ന ശബ്ദം പ്രയോഗിക്കപ്പെടുന്നു.

[ശം.-ഭാ] സത്ഭാവേ=ഇല്ലാത്ത ഒരു വസ്തു ഉണ്ടായാൽ (അങ്ങനെ ഉണ്ടായ) ആ വസ്തു ഉണ്ട് എന്നു പറയുന്ന ദിക്കിലും—പുത്രനില്ലാത്തവന്നു (പുത്രനുണ്ടായാൽ ആ) പുത്രന്റെ ജന്മത്തിങ്കലും. സാധുഭാവേ ച—അസദ്യുത്തനായവന്റെ സദ്യുത്തത സാധുഭാവം. അങ്ങനെയുള്ള സാധുഭാവത്തിലും. സത് ഇതി ഏതത് പ്രയുജ്യതേ = ബ്രഹ്മത്തിന്റെ അഭിധാനമായ (പേരായ) ‘സത്’ എന്ന പദം പ്രയോഗിക്കപ്പെടുന്നു. ശേഷം സ്വയം.

യജ്ഞേ തപസി ദാനേ ച സ്ഥിതിഃ സദിതി ചോച്യതേ
കർമ്മ ചൈവ തദർത്ഥം സദിത്യേവാഭിധീയതേ. 27

യജ്ഞേ ച	യജ്ഞത്തിലും
തപസി	തപസ്സിലും
ദാനേ ച	ദാനത്തിലും (ഉള്ള)
സ്ഥിതിഃ	നിഷ്ഠ (തത്പരതയോടെ) അവ സ്ഥാനം)
സത് ഇതി	സത് എന്ന്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു
തദത്ഥീയം കർമ്മ ച ഏവ ബ്രഹ്മോദ്ദേശ്യമായ	പുജാദികർമ്മങ്ങളും
സത് ഇതി ഏവ	'സത്' എന്നുതന്നെ
അഭിധീനതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

യജ്ഞത്തിലും ദാനത്തിലും തപസ്സിലുമുള്ള നിഷ്ഠ 'സത്' എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ബ്രഹ്മോദ്ദേശ്യമായ പുജാദികർമ്മങ്ങളും 'സത്' എന്നുതന്നെ പറയപ്പെടുന്നു.

[ശു.-ഭാ] യജ്ഞകർമ്മത്തിലുള്ള സ്ഥിതിയും തപസ്സിലുള്ള സ്ഥിതിയും ദാനത്തിലുള്ള സ്ഥിതിയും വിചാര്യമാൽ 'സത്' എന്നു പറയപ്പെടുന്നു തദത്ഥീയം കർമ്മം—യജ്ഞോ നതപസ്സുകളെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള കർമ്മം. അല്ലെങ്കിൽ, ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെടുന്ന ത്രിവിധനിർദ്ദേശം ആരുടേതോ, ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന അദ്ദേഹത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്ന (പുജാദീ) കർമ്മം എന്നർത്ഥം. അങ്ങനെയുള്ള കർമ്മവും 'സത്' എന്നുതന്നെ പറയപ്പെടുന്നു. യജ്ഞം, തപസ്സും, ദാനം മുതലായ ഈ കർമ്മങ്ങൾ അസാത്ഥികവും വീഗുണവുമാണെങ്കിൽ തന്നെയും ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ബ്രഹ്മത്തിന്റെ അഭിധാനത്രയത്തിന്റെ പ്രയോഗംകൊണ്ട് അവ സഗുണവും സാത്ഥികവുമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ചെയ്യപ്പെടുന്നുവെങ്കിൽ എല്ലാ കർമ്മവും സഗുണമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നതു ഹേതുവായിട്ട്—

അശ്രദ്ധയാ ഹതം ഭത്തം തപസ്സപ്തം കൃതം ച യത്

അസദിത്യുച്യതേ പാതം ന ച തത് പ്രേത്യ നോ ഇഹ. 28

അശ്രദ്ധയാ	ശ്രദ്ധകൂടാതെ
ഹതം	(ചെയ്യപ്പെടുന്ന) റോദം

ദത്തം

ദാനം

തപ്തം തപഃ

ചെയ്യപ്പെട്ട തപസ്സു്

യത് ച (അന്യത് അപി) പിന്നെ വേറെ എന്തെല്ലാം (ശ്രദ്ധ

കൃതം കൂടാതെ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടോ ആവക
കർമ്മങ്ങൾ)

തത് (സർവ്വം)

അതെല്ലാം

ഹേ പാത്ഥ

അല്പയോ പാത്ഥ

അസത് ഇതി

അസത് എന്ന്

ഉച്യതേ

പറയപ്പെടുന്നു

(യതഃ)

എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ

പ്രേത്യ

പരലോകത്തിൽ

(തത്) ന

അവ ഫലിക്കുന്നില്ല (അവയെക്കൊ
ണ്ടു പ്രയോജനമില്ല)

ഇഹ ച നോ

ഈ ലോകത്തിലും (പ്രയോജനം) ഇല്ല.

ശ്രദ്ധകൂടാതെ ചെയ്യപ്പെടുന്ന യജ്ഞം, ദാനം, തപസ്സ്, മറ്റു കർമ്മങ്ങൾ ഇവയെല്ലാം ഹേ പാത്ഥ, 'അസത്' എന്ന് പറയപ്പെടുന്നു. എന്തെന്നാൽ പരലോകത്തിലും ഇഹലോകത്തിലും അവയെക്കൊണ്ടു യാതൊരു ഫലവുമില്ല.

[ശം.—ഭാ] അശ്രദ്ധയാ ഹതം=ശ്രദ്ധകൂടാതെ ഹവനം ചെയ്യപ്പെട്ടതു്; അശ്രദ്ധയാ ദത്തം=ശ്രദ്ധകൂടാതെ ബ്രാഹ്മണക്കു് ദാനം ചെയ്യപ്പെട്ടതു്; അശ്രദ്ധയാ തപഃ തപ്തം=ശ്രദ്ധകൂടാതെ തപസ്സ് അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ടതു്; തഥാ=അപ്രകാരം തന്നെ; അശ്രദ്ധയാ ഏവ യത് കൃതം=ശ്രദ്ധകൂടാതെ ചെയ്യപ്പെട്ട സ്മൃതിനമസ്കാരാദികൾ; തത് (സർവ്വം) അസത് ഇതി ഉച്യതേ=അതെല്ലാം അസത് എന്ന് പറയപ്പെടുന്നു. എന്തെന്നാൽ അവയെല്ലാം എന്നെ പ്രാപിക്കേണ്ട മാർഗ്ഗത്തിൽ നിന്നു പുറത്താകുന്നു. ന ച തത് പ്രേത്യ=ആവക യത് ജാദീകർമ്മങ്ങൾക്കു ബഹുപ്രയത്നം വേണ്ടിവന്നിട്ടുണ്ടെങ്കിലും പരലോകത്തിൽ അവയെക്കൊണ്ടു യാതൊരു ഫലവുമില്ല. നോ ഇഹ=ശ്രദ്ധാരഹിത

മായ കർമ്മം) സജ്ജനങ്ങളാൽ നിന്ദിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ ഇഹലോകത്തിലും അവയെക്കൊണ്ടു യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ല.

ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷൽസു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം.

യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജ്ജുന സംവാദേ

ശ്രദ്ധാരായവിഭാഗയോഗോ നാമ

സപ്തദശോദ്ധ്യായഃ

ശ്രദ്ധാരായവിഭാഗയോഗമെന്ന പതിനേഴാമദ്ധ്യായം.

സമാപ്തം.

പതിനെട്ടാമദ്ധ്യായം

[ശം.—ഭാ] ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ സകല അർത്ഥത്തേയും സകല വേദാർത്ഥത്തേയും ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ ഉപസംഹരിച്ചു പറയണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തിന്മേൽ ഈ അദ്ധ്യായമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നു. കഴിഞ്ഞ അദ്ധ്യായങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അർത്ഥമെല്ലാം ഇതിൽ കാണുന്നതാകുന്നു. എന്നാൽ അർജ്ജുനൻ സന്നയാസശബ്ദത്തിന്റേയും ത്യാഗശബ്ദത്തിന്റേയും അർത്ഥത്തിനുള്ള വ്യത്യാസത്തെ തിരിച്ചറിയണമെന്ന ഇച്ഛയോടുകൂടി ചോദിക്കുന്നു:

അർജ്ജുന ഉവാച:

സന്നയാസസ്യ മഹാബാഹോ തത്ത്വമിച്ഛാമി വേദിതം

ത്യാഗസ്യ ച ഹൃഷീകേശ പൃഥക്കേശിനിഷ്ഠനേ. 1

അർജ്ജുനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ ഹൃഷീകേശ	സമ്പ്രേദീയങ്ങൾക്കും നിയാമകനായിട്ടുള്ളവനേ
ഹേ കേശിനിഷ്ഠനേ	കേശി എന്ന അസുരനെ കൊന്നവനേ
ഹേ മഹാബാഹോ	(അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ) ഹേ മഹാബാഹോ
സന്നയാസസ്യ	സന്നയാസത്തിന്റേയും
ത്യാഗസ്യ ച	ത്യാഗത്തിന്റേയും
തത്ത്വം	തത്ത്വത്തെ
പൃഥക്	വേർതിരിച്ചു്
വേദിതം	അറിയുന്നതിന്നു്
ഇച്ഛാമി	ഞാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നു.

സമ്പ്രേദീയങ്ങൾക്കും നിയാമകനും കേശി എന്ന അസുരനെ കൊന്നവനുമായ ഹേ മഹാബാഹോ, സന്നയാസത്തിന്റേയും ത്യാഗത്തിന്റേയും തത്ത്വത്തെ വേർതിരിച്ചറിയുന്നതിന്നു ഞാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] സന്നയാസസ്യ=സന്നയാസശബ്ദാർത്ഥത്തിന്റെ. ത്യാഗസ്യ=ത്യാഗശബ്ദാർത്ഥത്തിന്റെ. തത്ത്വം=യഥാർത്ഥത്തെ (യഥാർത്ഥസ്വരൂപത്തെ). പൃഥക്=ഒന്നിൽനിന്നു മറ്റൊരി

നെ. വിഭാഗിച്ചു. കേശിനിപ്പുടന—കേശി എന്ന പേരായ ഒരു കുതിരയുടെ വേഷത്തോടുകൂടിയ അസുരനെ ഭഗവാൻ വാസുദേവൻ കൊന്നതിനാൽ കേശിനിപ്പുടനൻ എന്നു അദ്ദേഹത്തിന്നു പേരു്. ആ പേരോടുകൂടി അർജ്ജുനൻ സംബോധന ചെയ്യുന്നു.

ശ്രീഭഗവാൻവാചഃ

കാമ്യാനാം കർമ്മണാം ന്യായസം സന്നയാസം കവയോ വിഭുഃ
സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗം പ്രാഹസ്ത്യാഗം വിപക്ഷണാഃ. 2

ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു:

കാമ്യാനാം കർമ്മണാം	കാമ്യകർമ്മങ്ങളുടെ
ന്യാസം	പരിത്യാഗത്തെ
സന്നയാസം	സന്നയാസം എന്നു്
കവയഃ	പണ്ഡിതന്മാർ
വിഭുഃ	അറിയുന്ന
സർവ്വകർമ്മഫലത്യാഗം	കാമ്യങ്ങളായും നിത്യനൈമിതികങ്ങളായുമുള്ള സകലകർമ്മങ്ങളുടേയും ഫലമാത്രത്യാഗം
ത്യാഗം	ത്യാഗം എന്നു്
വിപക്ഷണാഃ	നിപുണന്മാർ
പ്രാഹഃ	പറയുന്നു.

കാമ്യകർമ്മങ്ങളുടെ പരിത്യാഗത്തെ സന്നയാസമെന്നു പണ്ഡിതന്മാർ അറിയുന്നു. സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടെയും ഫലമാത്രത്യാഗത്തെ ത്യാഗമെന്നു നിപുണന്മാർ പറയുന്നു.

[ശ്രം.-ഭാ] അശ്വപഥേധം മുതലായ കാമ്യകർമ്മങ്ങളുടെ പരിത്യാഗം—അവ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെങ്കിലും അവയെ അനുഷ്ഠിക്കാതിരിക്കുന്നത്—ആണു് സന്നയാസശബ്ദത്തിന്റെ അർത്ഥമെന്നു ചില പണ്ഡിതന്മാർ അറിയുന്നു. അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നവയായ നിത്യനൈമിതിക(സർവ്വ)കർമ്മങ്ങളുടേയും ഫലത്തെ—അവയെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവനെ സംബന്ധിച്ചുണ്ടാകുന്ന ഫലത്തെ—പരിത്യജിക്കുന്നതാണു് ത്യാഗശബ്ദത്തിന്റെ അർത്ഥം എന്നു പണ്ഡിതന്മാർ പറയുന്നു. (സന്നയാസശബ്ദംകൊണ്ടും ത്യാഗശബ്ദംകൊണ്ടും) കാമ്യകർമ്മപരിത്യാഗത്തെയും

(സൂക്തർമ്മ)ഫലപരിത്യാഗത്തേയുമാണ് പറയേണമെന്നു ശിക്ഷണതെങ്കിൽ സന്ന്യാസശബ്ദത്തിനും ത്യാഗശബ്ദത്തിനും ഒരേ അർത്ഥമാകുന്നു. രണ്ടിനും സൂക്തം ത്യാഗം എന്നു മന്ത്രമാണ് അർത്ഥം. ഘടം, പടം എന്നു ശബ്ദങ്ങളെപ്പോലെ അവ അർത്ഥത്തിൽ രണ്ടു ജാതി ശബ്ദങ്ങളല്ല. ഇവിടെ ഇങ്ങനെ ഒരു പൂർവ്വപക്ഷം ജനിക്കുന്നു -- നിത്യനൈമിതിക കർമ്മങ്ങൾക്കു ഫലംതന്നെയില്ലെന്നു പറയുന്നു. അപ്പോൾ പിന്നെ അവയുടെ ഫലത്യാഗം എന്നു എങ്ങനെയാണു പറയുന്നതു്? ഇതു വന്ധ്യയുടെ പുത്രത്യാഗം എന്നു പറയുന്നതുപോലെയാകുന്നു.

സമാധാനം. -- ഇവിടെ അങ്ങനെ ഒരു ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ നിത്യനൈമിതികകർമ്മങ്ങൾ ഫലത്തോടുകൂടിയവയാണെന്നാണ് ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം. ഇതിനെ അദ്ദേഹം 'അനീഷ്ടമീഷ്ടം....ന തു സന്ന്യാസിനാം ക്വചിത്' എന്നിങ്ങനെ ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ 12-ാം ശ്ലോകംകൊണ്ടു പറയുന്നതാകുന്നു. അതിൽ അദ്ദേഹം, സന്ന്യാസികൾക്കു കർമ്മഫലത്തിൽ യാതൊരു സംബന്ധവുമില്ല എന്നു കാണിക്കുന്നതോടുകൂടി സന്ന്യാസികളല്ലാത്തവർക്കു തങ്ങൾ ചെയ്യുന്ന നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലം 'ഭവത്യത്യാഗിനാം പ്രേത്യ' എന്നിങ്ങനെ മേലിൽ അനുഭവിക്കുണ്ടിവരുമെന്നു കാണിക്കുന്നു.

ത്യാജ്യം ദോഷവദിത്യേകേ കർമ്മ പ്രാഹുർമ്മനീഷിണം

യജ്ഞദാനതപഃകർമ്മ ന ത്യാജ്യമിതി ചാപരേ.

3

ഏക മനീഷിണം	വിവേകികളായ ചിലർ (സംഖ്യന്മാർ)
ദോഷവത്	ഹിംസാദി ദോഷത്തോടുകൂടിയവരികുന്നതുകൊണ്ടു ബന്ധത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതിനാൽ
കർമ്മ	സൂക്തകർമ്മങ്ങളും
ത്യാജ്യം ഇതി	ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടവയാകുന്നുവെന്നു്
പ്രാഹുഃ	പറയുന്നു
അപരേ	മറ്റുചിലർ (മീമാംസകന്മാർ)

യജ്ഞാനതപഃകർമ്മ യജ്ഞാനതപസ്സുകളായ കർമ്മങ്ങൾ

ന ത്യാജ്യ ഇതി ച ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടവയല്ല എന്നും (പ്രാഹ്) പറയുന്നു.

വിവേകികളായ ചിലർ, കർമ്മം ദോഷത്തോടുകൂടിയതാകയാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞു. മറ്റു ചിലർ യജ്ഞാനതപസ്സുകളായ കർമ്മം ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതല്ല എന്നും പറയുന്നു.

[ശ.-ഭ] സംഖ്യാദിദർശനങ്ങളെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന ചില പണ്ഡിതന്മാർ, സർവ്വകർമ്മവും ദോഷത്തോടുകൂടിയതാകയാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു--കർമ്മത്തിന്നധികാരികളായവരാലുംകൂടി ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു--എന്നു പറയുന്നു. ദോഷവത് = ബന്ധഹീനവുമാകയാൽ സർവ്വകർമ്മവും ദോഷത്തോടുകൂടിയതാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, രാഗാദിദോഷം പോലും (കർമ്മവും) ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു. എന്നാൽ കർമ്മത്തിന്നധികാരികളായവരെ സംബന്ധിച്ച യജ്ഞാനതപസ്സുകളായ കർമ്മങ്ങൾ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടവയല്ലെന്നു വേറെ ചില വിചാരിച്ചവർ പറയുന്നു. ഇവിടെ കർമ്മാധികാരികളായവരെ അപേക്ഷിച്ചതെന്നാണ് ഈ വക വികല്പങ്ങൾ (ഭിന്നാഭിപ്രായങ്ങൾ), ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരെ അപേക്ഷിച്ചല്ല. കർമ്മാധികാരത്തിൽനിന്നു കയറിയിട്ടുള്ളവരും സകല ലൗകികവിഷയങ്ങളിൽനിന്നും മേലെ നില്ക്കുന്ന സന്ന്യാസികളുമായവരെപ്പറ്റി ഇവിടെ (അ. 3, ശ്ലോ. 3) പറയുന്നില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:--'കർമ്മയോഗേന യോഗിനാം' (അ. 3, ശ്ലോ. 3) എന്നിങ്ങനെ കർമ്മാധികാരികളെ മുൻപ് വിഭാഗിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും സകലശാസ്ത്രങ്ങളേയും ഉപസംഹരിക്കുന്ന ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ (പ്രകരണത്തിൽ) കർമ്മാധികാരികളെപ്പറ്റി (തന്നെ പിന്നെയും) വിചാരിക്കുന്നതുപോലെ തന്നെ ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരേയുംപറ്റി വിചാരിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

സമാധാനം:--വേണ്ട; ഏതെന്നാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാർ അജ്ഞാനനിമിത്തമോ ദുഃഖനിമിത്തമോ (ധർമ്മ)ത്യാഗം ചെയ്യാമെന്നു വിചാരിപ്പാൻ പറ്റിയില്ല. സംഖ്യാന്മാർ കായശ്ലേ

ശനിമിത്തമായ ഓടങ്ങളെ ആത്മാവിൽ കാണുന്നില്ല. എന്നെ ന്നാൽ ഇച്ഛാദികൾ ക്ഷേത്രധർമ്മംതന്നെയാണെന്നു കാണിക്കു പ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ അവർ കായക്രേശത്തെയും ഓടത്തേ യും യേശ്വട്ട കർമ്മത്തെ പരിത്യജിക്കുന്നില്ല. അവർ ആത്മാ വിൽ കർമ്മത്തെ ദർശിക്കുന്നതുമില്ല. ആത്മാവിൽ കർമ്മത്തെ ദർശിക്കുന്നുവെങ്കിൽ മോഹംനിമിത്തം അവർ നിയതകർമ്മ ങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചേനെ. എന്നാൽ പരമാർത്ഥത്തിൽ കർമ്മം ഗുണങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നും 'ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്യു ന്നില്ല' (അ. 5, ശ്ലോ. 8) എന്നും അറിയുകയാലാണ് അവർ കർമ്മങ്ങളെ സന്ന്യസിക്കുന്നത്. തത്ത്വവിത്തുള്ള കർമ്മ ങ്ങളെ എങ്ങനെയാണ് സന്ന്യസിക്കുന്നതെന്ന് 'സർവ്വകർമ്മാ ണി മനസാ സന്ന്യസ്യ' (അ. 5, ശ്ലോ. 13) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ കർമ്മ ത്തിൽ അധികാരികളും ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവരും അജ്ഞാനം നിമിത്തവും കായക്രേശവും നിമിത്തവും കർമ്മത്തെ പരിത്യജിക്കാവുന്നവരുമായ മറ്റു ചിലരെ മാത്ര മാണ് രാജസത്യാഗികളെന്നും താമസത്യാഗികളെന്നും പറഞ്ഞു നിന്ദിക്കുന്നത്. അനാത്മജ്ഞന്മാരായ കർമ്മികളുടെ കർമ്മഫ ലത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനാകുന്നു (മരോപരെ നിന്ദിക്കു ന്നത്). ഗുണാതീതന്റെ ലക്ഷണത്തെ പറയുന്ന ദിക്കിൽ 'സ ്വ്യാരംഭേമിത്യാഗി' 'മൗനീസത്തുഷ്ടാ യേനകേനചിത്', അ നികേതഃ സ്ഥിരമതിഃ' എന്നിങ്ങനെ പരമാർത്ഥസന്ന്യാസി യെ വിശേഷിപ്പിച്ചു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ജ്ഞാനത്തിന്റെ പര യായ നിഷ്ഠയെപ്പറ്റി ഭഗവാൻ ഇനി പറയുന്നതുകൊണ്ടു. അതി ന്നാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠന്മാരായ സന്ന്യാസികളെപ്പറ്റി പറയുവാ നല്ല ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് കർമ്മഫലത്യാഗം സാത്തവിക മാകയാൽ രാജസതാമസങ്ങളായവയെ അപേക്ഷിച്ച് അതു സന്ന്യാസമാണ് എന്നു പറഞ്ഞതേയുള്ളൂ. അല്ലാതെ അതു മുഖ്യ മായിട്ടുള്ള സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസമല്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—'ന ഹി ദേഹഭൂതാ ശക്യം' (അ. 18. ശ്ലോ. 11) എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു സർവ്വകർമ്മസന്ന്യാസം അസംഭവ മകുന്നുവെന്നതിലേക്കു കാരണം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ

മുഖ്യമായിരിക്കുന്ന സന്നയാസത്തെപ്പറ്റിത്തന്നെയാണ് ഇവിടെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്.

സമാധാനം:—അല്ല; എന്തെന്നാൽ ആ ഹേതുവചനം സ്തുത്യർത്ഥമായിട്ടാകുന്നു (മററൊന്നിനെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാകുന്നു). 'ത്യാഗാച്ഛാന്തിമനന്തരം' (അ. 12, ശ്ലോ. 12) എന്നു പറഞ്ഞത് കർമ്മഫലത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനാകുന്നു. മുൻപറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അനേകനിഷ്ഠകളെ അനുഷ്ഠിപ്പാൻ ശക്തിയില്ലാത്ത അജ്ഞനെ ഉദ്ദേശിച്ചാണ് അങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. അതുപോലെതന്നെ 'ന ഹി ദേഹഭൂതാ ശക്യാ' എന്നു ഇവിടെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും കർമ്മഫലത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിത്തന്നെയാകുന്നു. 'സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും മനസ്സുകൊണ്ടു സന്ന്യസിപ്പിച്ച് ഒന്നും ചെയ്യാതേയും ചെയ്തിക്കാതേയും നവലോകമായിരിക്കുന്ന പുരത്തിലിരിക്കുന്നു' (അ. 5, ശ്ലോ. 13) എന്നുള്ള പക്ഷത്തെ എതിർത്തു പറയുവാൻ ആർക്കു കഴിയുന്നതല്ല. അതിനാൽ കർമ്മത്തിൽ അധികാരികളായവരെ ഉദ്ദേശിച്ചതെന്നാണ് സന്നയാസത്തേയും ത്യാഗത്തേയും സംബന്ധിച്ചുള്ള ഈ വികല്പം (സംശയം). എന്നാൽ പരമാർത്ഥശ്ലികളായ യാതൊരു സാംഖ്യന്മാരാനുള്ളതു് അവർക്കു സർവ്വകർമ്മസന്നയാസലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽത്തന്നെയാണ് അധികാരം; മററൊന്നില്ലമല്ല. അതിനാൽ ഇവിടെ സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള വികല്പങ്ങൾക്കു് അവർ ഒരിക്കലും അർഹന്മാരല്ല. ഇതിനെ നാം, 'വേദാവിനാശിനം' എന്ന ഘട്ടത്തിലും മൂന്നാമദ്ധ്യായത്തിന്റെ ആദിയിലും നല്ലവണ്ണം ഉപപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്.

ഈ വികല്പപദങ്ങളിൽ (നിശ്ചയമായിട്ടുള്ളതിനെ) കേട്ടാലും—

നിശ്ചയം ശൃണു മേ തത്ര ത്യാഗേ ഭരതസത്ത്വമ

ത്യാഗോ ഹി പരമഃ പരമശ്രേഷ്ഠഃ ശ്രീവിധഃ സംപ്രകീർത്തിതഃ. 4

ഹേ ഭരതസത്ത്വമ

അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ

തത്ര ത്യാഗേ

മേൽ പറഞ്ഞ ത്യാഗവിഷയത്തിൽ
(ഇപ്രകാരം വിപ്രതിപന്നമായിരിക്കുന്ന ത്യാഗത്തിൽ)

നിശ്ചയം	നിശ്ചയത്തെ
മേ	എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു്
ശൃണു	കേട്ടാലും
ഹി	എന്നെന്നാൽ
ഹേ പുരുഷപുത്രേ	അല്ലയോ പുരുഷശ്രേഷ്ഠ
ത്യാഗം	(കർമ്മ) ത്യാഗം
ത്രിവിധഃ	മൂന്നു വിധമായി (താമസാദിഭേദേന മൂന്നു വിധമായി)
സംപ്രകീർത്തിതഃ	(തത്ത്വവിത്തരക്കളാൽ) നല്ലവണ്ണം വേർതിരിച്ചു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ, മേൽ പറഞ്ഞ ത്യാഗവിഷയത്തിൽ ഉള്ള നിശ്ചയത്തെ എന്നിൽനിന്നു കേട്ടാലും. എന്തെന്നാൽ, ഹേ പുരുഷശ്രേഷ്ഠ, ത്യാഗം മൂന്നുവിധമായി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] തത്ര=മുൻകാണിക്കപ്പെട്ട ത്യാഗസന്ന്യാസവികല്പത്തിങ്കൽ; നിശ്ചയം മേ ശൃണു=നിശ്ചയത്തെ എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു ധരിച്ചാലും. ഹേ മേതസത്തമ=ഭരതന്മാരിൽ വെച്ചു സാധ്യതമനായവനേ, ത്യാഗം, സന്ന്യാസം എന്നീ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു പറയപ്പെടുന്ന അർത്ഥം ഞ്ഞതന്നയാകുന്നുവെന്നുള്ള അഭിപ്രായത്തോടുകൂടിയാണു് ഭഗവാൻ ത്യാഗം എന്ന ഒരു പദത്തെ മാത്രം ഇവിടെ പ്രയോഗിച്ചതു്. ത്യാഗം ഹി=ത്യാഗം എന്നതു്; ത്രിവിധഃ സംപ്രകീർത്തിതഃ=താമസാദിത്രിപ്രകാരമായിട്ടു ശാസ്ത്രങ്ങളിൽ നല്ലവണ്ണം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ത്യാഗം, സന്ന്യാസം എന്നീ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു വാച്യമായ താമസാദിഭേദേന ത്രിപ്രകാരത്തിലുള്ള ത്യാഗം ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവനും കർമ്മത്തിൽ അധികാമിയുമായവനെ മാത്രമേ സംബന്ധിക്കുകയുള്ളു. പരമാർത്ഥശൂന്യെ സംബന്ധിക്കുകയില്ല; എന്നുള്ള അർത്ഥത്തെ മനസ്സിലാക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമാകയാൽ ഈ വിഷയത്തെ സംബന്ധിച്ചുള്ള തത്ത്വത്തെ ഉപദേശിക്കുന്നതിന്നു് (ഞാനല്ലാതെ) മറ്റൊരുവൻ സമർത്ഥനാകുന്നില്ല. അതിനാൽ പരമാർത്ഥശാസ്ത്രാർത്ഥവിഷയമായും ഐശ്വര്യമയുമിരിക്കുന്ന നിശ്ചയത്തെ എന്നിൽനിന്നു നീ കേട്ടാലും (ഗ്രഹിച്ചാലും).

എന്നാൽ പിന്നെ ഈ നിശ്ചയം എന്താകുന്നു? ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

യജ്ഞാനതപഃകർമ്മ ന ത്യാജ്യം * കാര്യമേവ തത്
 യജ്ഞോ ഭാനം തപഃശ്വേദ പാവനാനി മനീഷിണം. 5
 യജ്ഞാനതപഃകർമ്മ യജ്ഞാനതപസ്സുകളാകിയ കർമ്മം
 ന ത്യാജ്യം ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതല്ല
 തത് കാര്യം ഏവ അതു ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതുതന്നെ
 യജ്ഞഃ യജ്ഞവും
 ഭാനം ഭാനവും
 തപഃ ച ഏവ തപസ്സും
 മനീഷിണം വിവേകികൾക്കു്
 പാവനാനി ചിത്തശുദ്ധിയെ ഉണ്ടാക്കുന്നവരായാകുന്നു.

യജ്ഞാനതപസ്സുകളാകിയ കർമ്മം ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതല്ല. അതു ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതുതന്നെ. യജ്ഞവും ഭാനവും തപസ്സും വിവേകികൾക്കു ചിത്തശുദ്ധികർമ്മങ്ങളാകുന്നു.

[ശ്രം.—ഭാ] യജ്ഞം, ഭാനം, തപസ്സ് എന്നീ ത്രിവിധ കർമ്മം ത്യാജിക്കപ്പെടേണ്ടതല്ല. അതു ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതുതന്നെ എന്നെന്നാൽ യജ്ഞവും ഭാനവും തപസ്സും കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛയില്ലാത്തവർക്കു വിശുദ്ധികാരണങ്ങളാകുന്നു.

ഏതാനുപിതൃ കർമ്മാണി സംഗം ത്യക്ത്വാ ഫലാനി ച കർത്തവ്യാനിതി ചേ പാരഥ്വ നിശ്ചിതഃ മതമുത്തമം. 6

ഹേ പാരഥ്വ അല്ലയോ പാരഥ്വ
 ഏതാനി കർമ്മാണി
 ഭേദപിതൃ ഈ യജ്ഞാദികർമ്മങ്ങളൊക്കെ
 സംഗം ഫലാനി ച കർത്തവ്യത്വാദിനിവേശത്തെയും ഫലത്തെയും
 ത്യക്ത്വാ ഉപേക്ഷിച്ചു്
 കർത്തവ്യാനി ചെയ്യപ്പെടേണ്ടവയാകുന്നു
 ഇതി ഏന്നാണു്
 മേ എന്റെ

* 'യജ്ഞോ ഭാനം തപഃ കർമ്മ ന ത്യാജ്യം' എന്നു പാഠാന്തമം.

നിശ്ചിതം.	നിശ്ചിതമായും.
ഉത്തമം.	ഉത്തമമായുള്ള
മതം.	അഭിപ്രായം.

അല്ലയോ പാത്ഥ, ഈ യജ്ഞാദികർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു കർത്തവ്യവ്യതിചലിക്കരുതെന്നും ഫലത്തെക്കുറിച്ചു ചെല്ലപ്പോലുമില്ലെന്നും ധർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും എന്റെ നിശ്ചിതമായും ശ്രേഷ്ഠമായുള്ള അഭിപ്രായം.

[ശ്ലോ-30] ഏതാനും കർമ്മങ്ങൾ അപി തുല്യപാവനങ്ങളാണെന്നു പറയപ്പെട്ട യജ്ഞാദികർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു കർത്തവ്യവ്യതിചലിക്കരുതെന്നും ഫലത്തെക്കുറിച്ചു ചെല്ലപ്പോലുമില്ലെന്നും ധർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും എന്റെ നിശ്ചിതമായും ശ്രേഷ്ഠമായുള്ള അഭിപ്രായം.

‘നിശ്ചയം ശൃണു മേ ഭൂത’ എന്നിങ്ങനെ (4-30 ശ്ലോകത്തിൽ ഭഗവാൻ) പ്രസ്താവിച്ചു. പാവനത്തെ അതിനുള്ള ഹേതുവായും പറഞ്ഞു. അതിന്റെ ശേഷം ഭഗവാൻ ‘ഏതാനുപി കർമ്മാണി കർത്തവ്യാനി ഇത്യേതന്നിശ്ചിതം മതമുത്തമം—ഈ കർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു ചെല്ലപ്പോലുമില്ലെന്നും ധർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും എന്റെ നിശ്ചിതമായും ഉത്തമമായുള്ള അഭിപ്രായം’ എന്നു പറഞ്ഞതു മുൻപ്രതിജ്ഞാതമായ അർത്ഥത്തെ ഉപസംഹരിക്കുക മാത്രമാകുന്നു. ‘ഏതാനുപി തു കർമ്മാണി’ എന്നുള്ളതു പുതിയതായി പ്രസ്താവിക്കുന്ന ഒരു വിഷയമല്ല. ഏതെന്നാൽ ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്ന വിഷയത്തെ സംബന്ധിച്ചതെന്നു ആ ഭാഗത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നത് അധികം നല്ലതായിരിക്കുന്നതാണ്. സംഗതോടുകൂടിയവനും ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനുമായവൻ ഈ കർമ്മങ്ങൾ ബന്ധഹേതുക്കളായി ഭവിക്കുന്നുവെങ്കിലും മോക്ഷേച്ഛുപിന്നു ഇവ ചെല്ലപ്പോലുമില്ലെന്നും ധർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും എന്റെ നിശ്ചിതമായും ഉത്തമമായുള്ള അഭിപ്രായം’ എന്നു പറഞ്ഞതു മുൻപ്രതിജ്ഞാതമായ അർത്ഥത്തെ ഉപസംഹരിക്കുക മാത്രമാകുന്നു. ‘ഏതാനുപി തു കർമ്മാണി’ എന്നുള്ളതു പുതിയതായി പ്രസ്താവിക്കുന്ന ഒരു വിഷയമല്ല. ഏതെന്നാൽ ഈ പ്രകൃതത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്ന വിഷയത്തെ സംബന്ധിച്ചതെന്നു ആ ഭാഗത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നത് അധികം നല്ലതായിരിക്കുന്നതാണ്. സംഗതോടുകൂടിയവനും ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനുമായവൻ ഈ കർമ്മങ്ങൾ ബന്ധഹേതുക്കളായി ഭവിക്കുന്നുവെങ്കിലും മോക്ഷേച്ഛുപിന്നു ഇവ ചെല്ലപ്പോലുമില്ലെന്നും ധർമ്മം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും എന്റെ നിശ്ചിതമായും ഉത്തമമായുള്ള അഭിപ്രായം’ എന്നു പറഞ്ഞതു മുൻപ്രതിജ്ഞാതമായ അർത്ഥത്തെ ഉപസംഹരിക്കുക മാത്രമാകുന്നു.

ങ്ങൾക്കു ഫലമില്ലായ്മയാൽ 'സംഗത്തെയും ഫലത്തെയുമുപേക്ഷിച്ചു' എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിയല്ല. അതിനാൽ 'ഏതാനുപി കർമ്മാണി' എന്നതിന്നു നിത്യകർമ്മങ്ങളിൽനിന്നു ന്യായ കാര്യകർമ്മങ്ങളാകൂടി ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതാകുന്നു; അപ്പോൾ പിന്നെ യജ്ഞദാനതപസ്സുകളാകിയ കർമ്മങ്ങളുടെ കാര്യം പറയുവാനുണ്ടോ, എന്നർത്ഥമുണ്ടു.

അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ 'യജ്ഞോ ദാനം തപശ്ചൈവ പഠവനാനി മനീഷിണം' എന്ന വചനംകൊണ്ടു നിത്യ കർമ്മങ്ങളും ഫലത്തോടുകൂടിയവയാണെന്നു പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. നിത്യകർമ്മങ്ങളാകൂടി ബന്ധഹേതുക്കളാണെന്നു ശങ്കിച്ചു അവയെ ഉപേക്ഷിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്ന മുഖ്യവിനു പിന്നെ കാര്യകർമ്മങ്ങളിൽ പ്രസംഗമുണ്ടാകുമോ? 'ഭൂരേണ ഹൃവരം കർമ്മ' (അ. 2, ശ്ലോ. 49) എന്നിങ്ങനെ കാര്യകർമ്മത്തെ നിന്ദിക്കുന്നതിനാലും, 'യജ്ഞാത്ഥാത് കർമ്മണോന്യത്ര' (അ. 3, ശ്ലോ. 9) എന്നും, 'ത്രൈഗുണ്യവിഷയാ വേദാഃ' (അ. 2, ശ്ലോ. 45) എന്നും, 'ത്രൈവിദ്യാ മാം സോമപാഃ' (അ. 9, ശ്ലോ. 20) എന്നും, 'ക്ഷീണേ പുണ്യേ മർത്യലോകം വിശന്തി' (അ. 9, ശ്ലോ. 29) എന്നും ഉള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു കാര്യകർമ്മങ്ങൾ ബന്ധഹേതുക്കളാണെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിനാലും, പ്രകൃതവിഷയത്തിൽനിന്നു അവ വളരെ ദൂരയാകയാലും, 'ഏതാനുപി' എന്ന ശബ്ദങ്ങൾ കാര്യകർമ്മങ്ങളെ സൂചിപ്പിക്കുന്നില്ല.

അതുകൊണ്ടു അജ്ഞനായും അതിനാൽ അധികൃതനായു മീരിക്കുന്ന മോക്ഷേച്ഛുവിനു—

നിയതസ്യ തു സന്നയാസഃ കർമ്മണോ നോപപദ്യതേ
മോഹാത്തസ്യ പരിത്യാഗസ്താമസഃ പരികീർത്തിതഃ. 7

നിയതസ്യ തു	എന്നാൽ അവശ്യം ചെയ്യേണ്ടതായി
	വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
കർമ്മണഃ	കർമ്മത്തിന്റെ
സന്നയാസഃ	പരിത്യാഗം
ന ഉപപദ്യതേ	ശരിയല്ല
മോഹാത്	അവിവേകംനിമിത്തം.

തസ്യ	അതിന്റെ (ആ കർമ്മത്തിന്റെ)
പരിത്യാഗഃ	പരിത്യാഗം
താമസഃ	താമസമെന്നു്
പരീകീർത്തിതഃ	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അവശ്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തിന്റെ ത്യാഗം ശരിയായിട്ടുള്ളതല്ല. അവിവേകംനിമിത്തമുള്ള അതിന്റെ ത്യാഗം താമസം എന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിയതസ്യ കർമ്മണം=നിയതമായ കർമ്മത്തിന്റെ; സന്ന്യാസഃ=പരിത്യാഗം; ന ഉപപദ്യതേ=ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അതു് അജ്ഞാനാവരണ ശുചീകരിക്കുന്നുവെന്നു സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. മോഹാത്=അജ്ഞാനംനിമിത്തം; തസ്യ പരിത്യാഗഃ=നിയതകർമ്മത്തിന്റെ പരിത്യാഗം. നിയതകർമ്മം അവശ്യം ചെയ്യാപ്പേടേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു പറയുകയും, പിന്നെ അതിന്നു ത്യജിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതു് അസന്ന്യാസവിരുദ്ധമാകുന്നു. അതിനാൽ അപ്രകാരമുള്ള പരിത്യാഗം അജ്ഞാനംനിമിത്തമാകുന്നു; അതു താമസമെന്നും പറയപ്പെടുന്നു. മോഹംതന്നെ തമസ്സാകുന്നു.

അതിന്നും പുറമെ—

ഓഖമിത്യേവ യത് കർമ്മ കായക്ലേശഭയാത്ത്യജേത്

സ കൃത്യാ രാജസം ത്യാഗം നൈവ ത്യാഗഫലം ലഭേത്. 8

(യഃ)	ഏവൻ
ഓഖം ഇതി ഏവ	ഓഖമാണു് എന്നു വിചാരിച്ചു്
കായക്ലേശഭയാത്	ശരീരായാസഭയംകൊണ്ടു്
യത് കർമ്മ	യാതൊരു കർമ്മത്തെ
ത്യജേത്	ത്യജിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ
രാജസം	രാജസമായ
ത്യാഗം	ത്യാഗത്തെ
കൃത്യാ	ചെയ്തു്
ത്യാഗഫലം	(ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ) ത്യാഗഫലത്തെ
ന ഏവ ലഭേത്	ലഭിക്കുന്നില്ല.

ഏകദേശം 'എന്ന വിചാരത്തോടു കൂടി ശരീരായാസഭയം നിമിത്തം നിത്യകർമ്മത്തെ ത്യജിക്കുന്നയാൾ അപരിരാജസമായ ത്യാഗത്തെ ചെയ്ത്' (ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ) ത്യാഗഫലത്തെ ലഭിക്കുന്നില്ല.

[ശ.-ഭാ] കായശ്ലേഷഭയം—ശരീരഭവഭയം നിമിത്തം. ത്യാഗഫലം—ജ്ഞാനപൂർവ്വകമായ സത്യാഗർമ്മത്യാഗത്തിന്റെ മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന ഫലത്തെ. ശേഷം സ്വപ്നം.

എന്നാൽ സാത്തവികമായ ത്യാഗമേന്മകൾ?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

കാര്യമിത്യേവ യത് കർമ്മ നിയതം ക്രിയതേജ്ജന സംഗം ത്യക്ത്വാ ഫലം ചൈവ സത്യാഗഃ സാത്തവികോ മതഃ.

9

ഹേ അജ്ഞാന നിയതം.	അല്ലയോ അജ്ഞാന ആചാര്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം.
കർമ്മം	കർമ്മം.
കാര്യം ഏവ ഇതി സംഗം.	ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതുതന്നെ എന്നറിഞ്ഞു അഭിനിവേശത്തെയും (അഭിമാനത്തെയും)
ഫലം ച ഏവ ത്യക്ത്വാ ക്രിയതേ ഇതി യത് സംഗം സാത്തവികം മതഃ	ഫലത്തെയും ഉപേക്ഷിച്ച് ചെയ്യപ്പെടുന്നുവെന്നതു യാതൊന്നോ അപ്രകാരമുള്ള ത്യാഗം സാത്തവികമായതെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞാന, ആചാര്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം, ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതുതന്നെ എന്നറിഞ്ഞു സംഗത്തെയും ഫലത്തെയും ഉപേക്ഷിച്ച്, ചെയ്യപ്പെടുമ്പോൾ ആ ത്യാഗം സാത്തവികമാകുന്നുവെന്നു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശ.-ഭാ] ഭഗവാന്റെ ഈ വചനം, നാം മുൻപ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുപോലെ, നിത്യകർമ്മങ്ങൾ ഫലത്തോടു കൂടിയവ

യാകുന്നുവെന്നതിലേക്കു പ്രമാണമാകുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ—നിത്യ കർമ്മങ്ങൾക്കു ഫലം ശ്രുതികളിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടില്ലെങ്കിലും കർമ്മം ചെയ്യുന്നവൻ സ്വാത്മശുദ്ധി, പ്രത്യുപായദോഷ * പരിഹാരം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഫലമുണ്ടാകുന്നുവെന്ന് അജ്ഞനായവൻ കല്പിക്കുമായിരിക്കാം. 'ഫലം ത്യക്ത്വാ' എന്നു പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ആ കല്പനയേയും നിരാകരിക്കുന്നു. അതിനാൽ 'സംഗം ത്യക്ത്വാ ഫലം ച' എന്നു പറഞ്ഞതു സാധുവായിരിക്കുന്നു. സ ത്യാഗം=നിത്യകർമ്മങ്ങളിലുള്ള സംഗത്തിന്റേയും, അവയുടെ ഫലത്തിന്റേയും പരിത്യാഗം. സാത്തപികഃ മതഃ=സാത്തപികമാകുന്നുവെന്നാണ് അഭിമതം.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ത്രിപ്രകാരമുള്ള കർമ്മപരിത്യാഗത്തെയാണ് ഈ പ്രകൃതത്തിൽ സന്നയാസമെന്നു പറഞ്ഞത്. അവയിൽ രാജസതാമസങ്ങളായ കർമ്മ ത്യാഗത്തെപ്പറ്റി പറഞ്ഞു. ഇവിടെ സംഗഫലത്യാഗത്തെ മൂന്നാമത്തെ (കർമ്മ) ത്യാഗമായി പറഞ്ഞതെങ്ങനെ? ഇതു താഴെപ്പറയുന്ന കൂട്ടത്തിലാകുന്നു—മൂന്നു ബ്രാഹ്മണർ വന്നിട്ടുണ്ട്. അവരിൽ രണ്ടുപേർ ആറു ശാസ്ത്രത്തിൽ നിപുണന്മാരാകുന്നു. മൂന്നാമത്തെ ആൾ ഒരു ക്ഷത്രിയനാണ്.

സമാധാനം:—ഇവിടെ ആ ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ കർമ്മത്യാഗവും കർമ്മഫലപരിത്യാഗവും രണ്ടും ത്യാഗവിഷയത്തിൽ, സമമാകുന്നു. എങ്കിലും കർമ്മപരിത്യാഗത്തേയും കർമ്മഫലപരിത്യാഗത്തേയും കൂട്ടിവെച്ചു നോക്കുമ്പോൾ കർമ്മഫലപരിത്യാഗം വളരെ മേലേയാണ് എന്നിങ്ങനെ ഫലത്യാഗത്തെ സ്തുതിക്കുകയാണ് ഈ പ്രകരണത്തിന്റെ ഉദ്ദേശ്യം. വാസ്തവത്തിൽ കർമ്മത്യാഗത്തിനും ഫലാഭിസന്ധിത്യാഗത്തിനും ത്യാഗം എന്ന സംഗതിയിൽ സമാനത്വം (തുല്യത) ഉണ്ട്. അതിനാൽ ഇവിടെ കർമ്മത്യാഗത്തെ രാജസതാമസത്യാഗമെന്നു നിന്ദിച്ചിട്ട് കർമ്മഫലാഭിസന്ധിത്യാഗത്തെ 'സ ത്യാഗഃ സാത്തപികോ മതഃ' എന്നിങ്ങനെ സാത്തപികത്യാഗമെന്നു സ്തുതിക്കുന്നു.

* നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാഞ്ഞാലുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തിന്നു പ്രത്യുപായം എന്നു പറയുന്നു.

[ശം-ഭാ] (കർമ്മയോഗത്തിന്നു്) അധികാരിയായവൻ സംഗത്തേയും ഫലാഭിസന്ധിയേയും പരിത്യജിച്ചു് നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുമ്പോൾ ഫലരാഗാദിമാലിന്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു് അശുദ്ധമാകാതെയിരിക്കുന്നതും നിത്യകർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു് സംസ്കരിക്കപ്പെടുന്നതുമായ അവന്റെ അന്തഃകരണം വിശുദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നു. അന്തഃകരണം വിശുദ്ധമായും പ്രസന്നമായും ഭവിക്കുമ്പോൾ അതു് ആത്മാലോചനത്തിന്നു യോഗ്യമായി ഭവിക്കുന്നു. നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു വിശുദ്ധമായിട്ടുള്ള അന്തഃകരണത്തോടുകൂടിയവനും ആത്മജ്ഞാനാഭിമുഖനുമായവനു് എങ്ങനെയൊന്നു ക്രമേണ ആത്മജ്ഞാനത്തിൽ നിഷ്ഠയുണ്ടാകുന്നതു് എന്നുപദേശിക്കുന്നതിന്നായി ഭഗവാൻ ആരംഭിക്കുന്നു:

ന ഭോഷ്യകശലം കർമ്മ കശലേ നാനുഷജതേ

ത്യാഗീ സത്ത്വസമാവിഷ്ടോ മേധാവി ചിന്നസംശയഃ. 10

സത്ത്വസമാവിഷ്ടഃ   സത്ത്വഗുണപ്രധാനനായവനും (സത്ത്വഗുണം വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നവനും)

മേധാവി   സ്മിരമായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനും.

ചിന്നസംശയഃ   മിഥ്യാജ്ഞാനരഹിതനുമായ

ത്യാഗീ   (സാത്തീക) ത്യാഗീ

അകശലം   ഭുവത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായ

കർമ്മ   കർമ്മത്തെ

ന ഭോഷ്യ   ഭോഷിക്കുന്നില്ല

കശലേ   സുഖകരമായ കർമ്മത്തിൽ

ന അനുഷജതേ   പ്രീതിയെ ചെയ്യുന്നില്ല.

സത്ത്വഗുണപ്രധാനനും സ്മിരബുദ്ധിയും മിഥ്യാജ്ഞാനരഹിതനുമായ ത്യാഗീ ഭുവാവഹമായ കർമ്മത്തെ ഭോഷിക്കുന്നില്ല. സുഖകരമായ കർമ്മത്തിൽ സജ്ജിക്കുന്നതുമില്ല.

[ശം-ഭാ] അകശലം കർമ്മ=അശോഭനമായും ശരീരത്തെ ഉത്പാദിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ സംസാരകാരണമായുമിരിക്കുന്ന കാര്യകർമ്മത്തെ; ന ഭോഷ്യ= (അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന അകശലകർമ്മത്തെ) അവൻ നിന്ദിക്കുകയോ, അല്ലെങ്കിൽ 'ഇതുകൊണ്ടുതു പ്രയോജനം' എന്നു വിചാരിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നില്ല.

കശലം—ശോഭനമായ നിത്യകർമ്മത്തിൽ; ന അനുഷ്ഠിച്ചുത—
 'ചിത്തശുദ്ധിഭാരേണ ജ്ഞാനമുണ്ടാക്കി തന്നിപ്പിന്നാക്കിത്തി
 ക്കുകയാൽ (ശോഭനമായ നിത്യകർമ്മങ്ങൾ) മോക്ഷഹേതുവാ
 കുന്നു' എന്നിങ്ങനെ വിചാരിച്ചു അവയിൽ അനുഷ്ഠിഗത്തെ
 —പ്രീതിയെ ചെയ്യുന്നില്ല. ശോഭനകർമ്മങ്ങളിലും കൂടി പ്രായാ
 ജനത്തെ കാണാത്തതിനാൽ അവൻ അവയിൽ പ്രീതനായിരി
 കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അവൻ എന്തൊരു മാതിരിക്കാനോക
 ന്നു?—അവൻ മുൻപറയപ്പെട്ട (കർമ്മത്തിൽ) സംഗത്തേയും
 (തത്ത്വഫലത്തേയും പരിത്യജിച്ചിട്ടുള്ള ത്യാഗിയായെന്നു. അവൻ
 കർമ്മത്തിൽ സംഗത്തേയും തത്ത്വഫലത്തേയും ഉപേക്ഷിച്ചു
 നിത്യകർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നവനാകുന്നു. എപ്പോഴാണ്
 അവൻ അകശലകർമ്മത്തെ ഭവേഷിക്കുകയും, കശലകർമ്മത്തിൽ
 സജ്ജിക്കുകയും ചെയ്യുന്നില്ല എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്—(സത്യാ
 സമാവിഷ്ഠഃ =) അവൻ ആത്മനാത്മവിവേകജ്ഞാനത്തിന്നു
 ഹേതുവായിരിക്കുന്ന സത്യാഗ്രഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന സമ
 യം. സത്യാഗ്രഹത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവെന്നതു ഹേതുവായി
 ട്ടതന്നെ അവൻ (മേധാവി) ആത്മജ്ഞാനലക്ഷണമായിരി
 കുന്ന പ്രജ്ഞയോടുകൂടിയവനായി ഭവിക്കുന്നു. മേധാവിയാ
 യിരിക്കുന്നുവെന്നതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ അവൻ അവിദ്യാക്രമമാ
 യസംശയമില്ലാത്തവനായി ഭവിക്കുന്നു—'ആത്മസ്വരൂപത്തിൽ
 തന്നെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതാണ് ഉത്കൃഷ്ടമായ മുക്തിസാധനം,
 വേറെ ഒന്നുമില്ല', എന്നിങ്ങനെയുള്ള നിശ്ചയത്തോടുകൂടി അ
 വൻ ചിന്നസംശയനാശി ഭവിക്കുന്നു (അവന്റെ) സംശയ
 ങ്ങൾ ഫേദിക്കപ്പെടുന്നു).

കർമ്മയോഗത്തിന്നധികാരിയായ പുരുഷൻ മുൻപറഞ്ഞ
 പ്രകാരമുള്ള കർമ്മയോഗശാസ്ത്രാനുകൂല്യം ക്രമേണ ശുദ്ധാന്തഃ
 കരണനായി ഭവിക്കുന്നു—അതിന്റെ ശേഷം, ജന്മാഭിവികാര
 ങ്ങളില്ലാത്തനിമിത്തം നിഷ്ക്രിയനായിരിക്കുന്ന ആത്മാതന്നെ
 യാണ് താൻ എന്നറിഞ്ഞിട്ട് അവൻ സകലകർമ്മങ്ങളേയും
 മനസ്സുകൊണ്ടു സന്ന്യസിച്ചു താൻ ഒന്നും ചെയ്യാതേയും ചെയ്തി
 ക്കാതേയുമിരിക്കുന്നു. അപ്പോൾ അവൻ നൈഷ്ഠികർമ്മ്യലക്ഷ
 ണമായിരിക്കുന്നു ജ്ഞാനനിഷ്ഠയായ പ്രവേശിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

ഇങ്ങനെ മുൻപ് പറയപ്പെട്ട കർമ്മയോഗത്തിന്റെ പ്രയോജനം ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ടു വിവരിക്കപ്പെട്ടു.

ന ഹി ദേഹഭൂതാ ശക്യം ത്യക്തും കർമ്മാണ്യശേഷതഃ
യസ്യ കർമ്മഫലത്യാഗീ സ ത്യാഗീത്യഭിധീയതേ. 11

ദേഹഭൂതാ	ദേഹാഭിമാനത്തോടുകൂടിയവനാൽ
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങളെ
അശേഷതഃ	മുഴുവൻ
ത്യക്തും	ഉപേക്ഷിക്കുന്നതിന്നു്
ന ഹി ശക്യം	കഴിയുന്നില്ല
യഃ തു	എന്നാൽ ഏവൻ
കർമ്മഫലത്യാഗീ	കർമ്മഫലത്തെ ത്യജിക്കുന്നവനായിരിക്കുന്നുവോ
സഃ	അവൻ (തന്നെയാണു്)
ത്യാഗീ ഇതി	(മുഖ്യ) ത്യാഗീ എന്നു്
അഭിധീയതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

ദേഹാഭിമാനത്തോടുകൂടിയവനു കർമ്മങ്ങളെ തീരെ ഉപേക്ഷിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല. എന്നാൽ ഏവൻ കർമ്മഫലത്തെ പരിത്യജിക്കുന്നുവോ അവൻ (മുഖ്യ) ത്യാഗീ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ്ല.-ഭാ] ഹി=എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ; ദേഹഭൂതം=ദേഹത്തെ ഭരിക്കുന്നവൻ. ദേഹമാണു് ആത്മാ എന്നഭിമാനിക്കുന്നവനെയാണു് ദേഹഭൂതം എന്നു പറയുന്നതു്. വിവേകിയെ ദേഹഭൂതം എന്നു പറഞ്ഞുകൂട. എന്തെന്നാൽ 'വേദാവിനാശിനഃ' എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കാണു് വിവേകി കർത്തൃത്വാധികാരത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിതനാണെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു് അപ്രകാരം ദേഹഭൂതായിരിക്കുന്ന അജ്ഞനു് കർമ്മങ്ങളെ തീരെ ഉപേക്ഷിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല. അതിനാൽ അധികൃതനായിരിക്കുന്ന യാതൊരു അജ്ഞൻ കർമ്മഫലത്തിലുള്ള ഇച്ഛയെ മാത്രം സന്ന്യസിച്ചു നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നുവോ അവൻ, (വാസ്തവത്തിൽ) കർമ്മിയെന്നെങ്കിലും, ത്യാഗീ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. 'ത്യാഗീ' എന്നു ശബ്ദം (കർമ്മഫലത്യാ

ഗത്തെ) സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാണ് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ, പരമാർത്ഥശ്ലീയായിരിക്കുന്ന അദേഹഭൃതീനും—ദേഹവുമാത്മാവുമാണെന്നുള്ള ഭാവനയില്ലാത്തവനും—മാത്രമേ കർമ്മത്തെ നിശ്ശേഷം സന്ന്യസിപ്പാൻ കഴിയുകയുള്ളൂ.

സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും പരിത്യജിച്ചതുകൊണ്ടു് എന്താണു് പ്രയോജനം?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

അനിഷ്ടമിഷ്ടം മിശ്രം ച ത്രിവീധം കർമ്മണഃ ഫലം

ഭവത്യത്യാഗിനാം പ്രേത്യ ന തു സന്ന്യാസിനാം കപചിത്. 12

അനിഷ്ടം ദുഃഖകരമായതു് (പാപകർമ്മഫലമായ നരകത്വം)

ഇഷ്ടം സുഖകരമായതു് (പുണ്യകർമ്മഫലമായ ദേവത്വം)

മിശ്രം ച സുഖദുഃഖമിശ്രത്തിന്നു കാരണമായതു് (പാപപുണ്യമിശ്രഫലമായ മനുഷ്യത്വം)

ത്രിവീധം ഇങ്ങനെ മൂന്നുവീധമായ

കർമ്മണഃ ഫലം കർമ്മഫലം

അത്യാഗിനാം ഫലേച്ഛയോടുകൂടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നവർക്കു് (സകാമന്മാർക്കു്)

പ്രേത്യ മരണശേഷം

ഭവതി ഉണ്ടാകുന്നു

സന്ന്യാസിനാം തു എന്നാൽ ഫലേച്ഛകൂടാതെ കർമ്മം ചെയ്യുന്നവർക്കു്

കപചിത് ഒരിക്കലും

ന (ഭവതി) ഉണ്ടാകുന്നില്ല.

ദുഃഖകരമായതു്, സുഖകരമായതു്. സുഖദുഃഖമിശ്രമായതു്, ഇങ്ങനെ മൂന്നുവീധമായ കർമ്മഫലം ഫലേച്ഛയോടുകൂടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നവർക്കു മരണശേഷം സംഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഫലേച്ഛകൂടാതെ കർമ്മം ചെയ്യുന്നവർക്കു് ഒരിക്കലും സംഭവിക്കുന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] അനിഷ്ടം = നരകതിര്യഗാദിലക്ഷണമായത്. ഇഷ്ടം = ദേവാദിലക്ഷണമായത്. മിശ്രം = ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങൾ കൂടിയിരിക്കുന്ന മനുഷ്യലക്ഷണമായത്. (ഏപം) ത്രിവിധം = ഇങ്ങനെ മൂന്നുപ്രകാരമായ; കർമ്മണം ഫലം = ധർമ്മാധർമ്മ ലക്ഷണമായ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം. ഫലമെന്നത് ബാഹ്യമായ അനേകകാരകവ്യാപാരങ്ങൾകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതാകുന്നു. അത് ഇന്ദ്രജാലക്കാർന്റെ കൺകെട്ടുപോലെ അവിദ്യാകൃതമാകുന്നു; മഹത്തായ മോഹത്തേയുമുണ്ടാക്കുന്നു. അതു പ്രത്യഗാത്മാവിന്റെ വളരെ സമീപത്തിലിരിക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നു. അവിദ്യയിൽനിന്നുണ്ടായിരിക്കുന്ന കർമ്മഫലം അവിദ്യാമിശ്രിതമായിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു വസ്തുതഃ ആത്മാവിൽ ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അതു (ഫലഗുതയാ =) നീക്കാരമായിരിക്കുന്നതിനാൽ (ലയം ഗച്ഛതി =) ലയത്തെ - അടർന്നത്തെ - പ്രാപിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഫലം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇങ്ങനെയുള്ള ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ (കർമ്മ)ഫലം; അത്യാഗിനാം = കർമ്മികളായിരിക്കുന്ന അജ്ഞന്മാർക്ക് - പരമാർത്ഥത്തിൽ സന്ന്യാസികളല്ലാത്തവർക്ക്; പ്രേത്യംശരീരം നശിച്ചതിന്റെ ശേഷം; ഭവതി = ഉണ്ടാകുന്നു. ന തു സന്ന്യാസിനാം കപിത് = എന്നാൽ പരമാംസപരിപ്രാജകന്മാരും കേവലജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽത്തന്നെയിരിക്കുന്നവരുമായ പരമാർത്ഥസന്ന്യാസികൾക്ക് (അങ്ങനെയുള്ള കർമ്മഫലം) ഒരിക്കലും സംഭവിക്കുന്നതല്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, കേവലസമ്യഗ്ഭക്തനിഷ്ഠ, അവിദ്യ മുതലായ സംസാരബീജത്തെ ഒരിക്കലും നശിപ്പിക്കാതെ ഇരിക്കുന്നതല്ല എന്നർത്ഥം.

അതിനാൽ പരമാർത്ഥഭക്തിയായിരിക്കുന്നവനു മാത്രമേ കർമ്മങ്ങളുടെ അശേഷസന്ന്യാസം സംഭവിക്കുകയുള്ളൂ. (കർമ്മങ്ങളെ നിശ്ശേഷം സന്ന്യസിക്കുന്നതിനു സാധിക്കുന്നതല്ല). എന്തെന്നാൽ ക്രിയാകാരകഫലങ്ങൾ ആത്മാവിൽ അവിദ്യയാൽ ആരോപിതങ്ങളാകുന്നു. (സമ്യഗ്ഭക്തനുകൊണ്ട് അവിദ്യ നിവർത്തിക്കുമ്പോൾ തദാഭരോപിതക്രിയാകാരകാദിയും നിവർത്തിക്കുന്നു. അതിനാൽ പരമാർത്ഥഭക്തിക്കു മാത്രമേ അശേഷകാരകസന്ന്യാസം സംഭവിക്കുന്നുള്ളുവെന്നർത്ഥം.) എന്നാൽ ക്രിയാകാരകാരകങ്ങൾ എന്നീ രൂപമായിരിക്കുന്ന ദേഹാദി

യെ ആത്മാവായി കാണുന്ന അജ്ഞാൻ അശേഷകർമ്മസ്ഥനാ സം സംഭവിക്കുന്നതല്ല. ഈ സംഗതിയെ ഭഗവാൻ താഴെ യുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു കാണിക്കുന്നു:

പഞ്ചമാനീമഹാബാഹോ കാരണാനി നിബോധ മേ
സാംഖ്യേ കൃതാന്തേ പ്രോക്താനി സിദ്ധയേ സർവ്വകർമ്മണാം. 13

ഹേ മഹാബാഹോ	അല്ലയോ അജ്ഞന
സർവ്വകർമ്മണാം	സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടെ
സിദ്ധയേ	സിദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു് (നിഷ്പത്തി ക്കായിക്കൊണ്ടു്)
കൃതാന്തേ	കർമ്മം അചസാനിക്കുന്നതും
സാംഖ്യേ	ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്ക ുന്നതുമായ വേദാന്തശാസ്ത്രത്തിൽ
പ്രോക്താനി	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന
ഇമാനി പഞ്ചകാരണാനി	ഈ അഞ്ചു കാരണങ്ങളെ
മേ (വചനാത്)	എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു്
നിബോധ	അറിഞ്ഞാലും.

അല്ലയോ അജ്ഞന. സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടേയും സിദ്ധിക്കായിക്കൊണ്ടു് കർമ്മസമാപ്തി വരുത്തുന്നതും ബ്രഹ്മസ്വരൂപത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതുമായ വേദാന്തശാസ്ത്രത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന ഈ അഞ്ചു കാരണങ്ങളെ എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു കേട്ടാലും.

[ശം.-ഭാ] ഇമാനി—ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിിക്കുന്ന. കാരണാനി—കാരണങ്ങളെ (നിർവ്വർത്തകങ്ങളെ) നിബോധ—അറിഞ്ഞാലും; ഇനി പറയുവാൻ ഭാവിിക്കുന്നതിനെ മനസ്സിൽക്കേൾക്കുന്നതിന്നും, വിഷയംതന്നെ മാറിയെന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നും ആകുന്നു. 'എന്റെ വാക്കിൽനിന്നറിഞ്ഞാലും' എന്നു ഭഗവാൻ നിഷ്പഷ്ടിച്ചു പറഞ്ഞതു്. ഈ കാരണങ്ങൾ ജ്ഞാതവ്യങ്ങളാണു് എന്നു പറഞ്ഞു ഭഗവാൻ അവയെ സ്തുതിക്കുന്നു. സാംഖ്യേ—സാംഖ്യത്തിൽ. സാംഖ്യം—യോഗൈരു ശാസ്ത്രത്തിലാണു് അറിയപ്പെടേണ്ടതായ സകലപദാർത്ഥങ്ങളും പ്രതിപാദിക്കപ്പെടുന്നതു് ആ ശാസ്ത്രം സാംഖ്യം—വേദാന്തം. 'കൃതാന്തേ'

* 'പഞ്ചൈതാനി' എന്നു പദാന്തരം.

എന്ന പദം 'സാംഖ്യേ' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമാകുന്നു. കൃതാനേ—കൃതം=കർമ്മം. അതിന്റെ അന്തം—പരിസമാപ്തി—യാതൊന്നിങ്കലാ അതു കൃതം. കർമ്മം എന്നർത്ഥം. കൃതാനേ സാംഖ്യേ—കർമ്മത്തിന്റെ പരിസമാപ്തി വരുത്തുന്നതായ വേദാന്തശാസ്ത്രത്തിൽ. 'യാവാന്തം ഉദപാനേ' (അ. 2, ശ്ലോ. 46). 'സർവ്വം കർമ്മാഖിലം പാതം ജ്ഞാനേ പരിസമാപ്യന്തേ' (അ. 4, ശ്ലോ. 33). എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആത്മജ്ഞാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ സർവ്വ കർമ്മങ്ങളും നിവർത്തിക്കുണ്ടെന്നു കാണിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ട് ആത്മജ്ഞാനത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്നതായ സാംഖ്യത്തിൽ—സർവ്വകർമ്മപരിസമാപ്തി വരുത്തുന്നതായ വേദാന്തശാസ്ത്രത്തിൽ—ഈ അഞ്ചു കാരണങ്ങൾ. സർവ്വകർമ്മണഃ സിദ്ധയേ=) സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടെയും നിഷ്പത്തിക്കായിക്കൊണ്ട് (കുമാരിതാനി=) പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. (അവയെ എന്റെ വാക്കിൽ നിന്നു ഗ്രമിച്ചാലും എന്ന് സംബന്ധിപ്പിക്കണം.)

അവ ഏതെല്ലാമാണെന്നു പറയാം.

അധിഷ്ഠാനം തഥാ കർത്താ കരണം ച പൃഥഗ്വീധം

വിവിധാശ്ച പൃഥക് ചേഷ്ടാ ദൈവം ചൈവ വാത്ര പഞ്ചമം. 14

അധിഷ്ഠാനം	ശരീരവും
തഥാ	അപ്രകാരംതന്നെ.
കർത്താ	ഞാൻ കർത്താ, ഭോക്താ എന്നിങ്ങനെ സർവ്വത്ര) അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവും.
പൃഥഗ്വീധം	അനേകപ്രകാരമുള്ള
കരണം ച	ചക്ഷുശ്രോത്രാദി ഇന്ദ്രിയങ്ങളും
വിവിധാഃ	പലവിധങ്ങളായും
പൃഥക്	വേറെവേറെയായിരിക്കുന്ന
ചേഷ്ടാഃ ച	പ്രാണാപാനാദി വ്യാപാരങ്ങളും
അത്ര	ഇവയിൽ
പഞ്ചമം	അഞ്ചാമത്തേതായിട്ട്

ദൈവം ച ഏവ

പക്ഷുരാദീന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു് അനുഗ്രാഹകമായിരിക്കുന്ന സൂര്യാദി ദേവതകളും, അല്ലെങ്കിൽ, സർവ്വത്തേയും പ്രേരിപ്പിക്കുന്ന അന്തര്യാമിയും (കാരണങ്ങളാകുന്നു).

ശരീരവും, അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആത്മാവും, അന്നേ കപ്രകാരമുള്ള പക്ഷുഃശ്രോത്രാദീന്ദ്രിയങ്ങളും പലവിധമായും വേറെവേറെയായുമിരിക്കുന്ന പ്രാണാപാനാദി വ്യാപാരങ്ങളും, ഇവയിൽ അഞ്ചാമത്തേതായിട്ടു സർവ്വപ്രേരകനായിരിക്കുന്ന അന്തര്യാമിയും കാരണങ്ങളാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] അധിഷ്ഠാനം—ഇച്ഛ, ദോഷം, സുഖം, ദുഃഖം, ജ്ഞാനം മുതലായവയുടെ അഭിവ്യക്തിക്കു് (പ്രകാശത്തിന്നു്) ആശ്രയമായിരിക്കുന്നതു് അധിഷ്ഠാനം—ശരീരം എന്നർത്ഥം) കർത്താ—ഉപാധിലക്ഷണനായിരിക്കുന്ന ഭോക്താവു കരണം ച=ശബ്ദാദി വിഷയങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കുന്നതിനുള്ള ശ്രോത്രാദീന്ദ്രിയങ്ങൾ; പൃഥഗ്വീര്യം=നാനാപ്രകാരമുള്ള (ജ്ഞാനേന്ദ്രിയം അഞ്ചു്, കർമ്മേന്ദ്രിയം അഞ്ചു്, മനസ്സു്, ബുദ്ധി എന്നീങ്ങനെ പന്ത്രണ്ടുകൂട്ടമായിരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ എന്നർത്ഥം). വിവിധാഃ പൃഥക് ച ചേഷ്ടാഃ=പ്രാണൻ അപാനൻ മുതലായ വായുക്കളുടെ വിവിധചേഷ്ടകൾ. ദൈവം=പക്ഷുരാദികൾക്കനുഗ്രാഹകമായിരിക്കുന്ന ആദിത്യാദി ദേവതകൾ. അത്ര പഞ്ചമം=ഇവ നാലിൽ അഞ്ചാമത്തേതു്.

ശരീരവാങ്മനോഭിർയത് കർമ്മ പ്രാദഭേതേനരഃ

ന്ദ്രായം വാ വിപരീതം വാ പഞ്ചൈതേതസ്യ ഹേതവഃ. 15

നരഃ മനുഷ്യൻ

ശരീരവാങ്മനോഭിഃ ശരീരംകൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും മനസ്സുകൊണ്ടും

ന്ദ്രായം വാ ധർമ്മ്യമായിട്ടോ

വിപരീതം വാ അധർമ്മ്യമായിട്ടോ

യത് കർമ്മ എന്തു കർമ്മം

പ്രാദഭേതേ ചെയ്യുന്നവോ

തന്മൂ	അതതിന് (ആ കർമ്മത്തിന്)
ഏതേ പഞ്ച	(മുൻപറയപ്പെട്ട) ഈ അഞ്ചും
മേന്മവെ:	കാരണങ്ങളാകുന്നു.

മനുഷ്യൻ ശരീരംകൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും മനസ്സുകൊണ്ടും, ധർമ്മ്യമായിട്ടോ അധർമ്മ്യമായിട്ടോ, എന്തൊരു കർമ്മമാണ് ചെയ്യുന്നത്, അതിന്ന് ഈ അഞ്ചും ഫലമുണ്ടാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ശരീര....നരഃ=ശരീരം, വാക്സ്, മനസ്സു് ഈ മൂന്നു കൂട്ടംകൊണ്ടു് ഒരുവൻ എന്നൊരു കർമ്മമാണു ചെയ്യുന്നതു്. ന്യായം=ധർമ്മമായും ശാസ്ത്രീയമായുമുള്ളതു്. വിപരീതം= അധർമ്മമായും അശാസ്ത്രീയമായുമുള്ളതു്. ജീവനത്തിന്നു ഹേതുക്കളായ നിമ്നേഷോന്മേഷാദി (കണ്ണടയ്ക്കുക, തുറക്കുക മുതലായ) പേഷുകളും ധർമ്മമായുധർമ്മമായുമുള്ളവയുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഗ്രമിക്കപ്പെടേണ്ട ചയാകുന്നു. എന്നെന്നാൽ അവ മുൻപ് (മുജ്ജന്തു) ചെയ്യാപ്പട്ടിട്ടുള്ള ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമാകുന്നു. ഏതേ പഞ്ച=മുൻപറയപ്പെട്ട ഈ അഞ്ചു്. തസ്യ= (ധർമ്മമായും അധർമ്മമായുമുള്ള) സർവ്വകർമ്മത്തിന്നും. ഹേതുവഃ=കാരണങ്ങളാകുന്നു.

പൂർവ്വ പക്ഷം:—ശ.ശ. മൂലപാഠപ്രകാരമുള്ള സർവ്വ കർമ്മങ്ങൾക്കും കാരണമായിരിക്കുന്നത്. അങ്ങനെയിരിക്കെ 'ശരി മവം' മനസ്സുകളിലൊക്കെ എന്തൊരു കർമ്മമാണ് ഒരുവൻ ചെയ്യുന്നത്. എന്ന് എങ്ങനെ പറയാം?

സമാധാനം:—അതുകൊണ്ടു ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ വിധിപ്രതിഷേധലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന സർവ്വകർമ്മത്തേയും ചെയ്യുന്നതിൽ ശരീരം മുതലായവ മൂന്നുകൂടും പ്രധാനമായിരിക്കുന്നതാണ് (ശരീരം, വാക്ക്, മനസ്സ്) ഇവയിൽ ഏതെങ്കിലും ഒന്ന് മറുജീവയേക്കാൾ പ്രധാനമായിരിക്കുന്നതാണ്). ജീവനലക്ഷണമായ ദർശനരൂപബാധികൾ അതിന്റെ അംഗമായി വേരിക്കുന്നതേയുള്ളൂ. ഇങ്ങനെ സകലകർമ്മങ്ങളും മൂന്നു തരമായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ സകലകർമ്മങ്ങളേയും ശരീരവാങ്മനസ്സുകളെക്കൊണ്ടാണ് ഒരുവൻ ചെയ്യുന്നത് എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. (കർമ്മ) ഫലകാലത്തിലുംകൂടി പ്രധാനമായി ശരീരവാങ്മനസ്സുകളെക്കൊണ്ടാണ് (ശരീരവാങ്മനസ്സ്

കളിൽ ഏതെങ്കിലും ഒരു പ്രധാനമായിട്ട് അതുകൊണ്ടാണ്) കർമ്മഫലം അനുഭവിക്കപ്പെടുന്നത്. അതുകൊണ്ട് (കർമ്മം ചെയ്യുന്നതിൽ മുൻപറയപ്പെട്ട) അഞ്ചുകൂട്ടങ്ങൾക്കു മാത്രം ഹേതുത്വം വിതൽമായിരിക്കുന്നില്ല.

തത്രൈവം സതി കർത്താമാത്മാനം കേവലം തു യഃ

പശ്യത്യുതബുദ്ധിത്വാനേ സ പശ്യതി ഓർമ്മതിഃ. 16

തത്ര ഏവം സതി അങ്ങനെയിരിക്കെ (സർവ്വകർമ്മങ്ങളിലും ഈ അഞ്ചു കാരണങ്ങളാണുള്ളത് എന്നിരിക്കെ)

കേവലം ആത്മാനതും നിത പാധികനായും അസംഗനായുമിരിക്കുന്ന (ആത്മാവിനെത്തന്നെ)

കർത്താരം കർത്താവായി

യഃ ഏവൻ

പശ്യതി കാരണനുഭവോ

ഓർമ്മതിഃ സഃ ഔണ്യുദ്ധിയായിരിക്കുന്ന അവൻ

അകൃതബുദ്ധിത്വാനേ ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശങ്ങളെക്കൊണ്ടു സംസ്കരിക്കപ്പെടാത്ത ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനാകയാൽ

ന പശ്യതി നല്ലവണ്ണം കാണുന്നില്ല.

അങ്ങനെയിരിക്കെ നിതപാധികനായും അസംഗനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെത്തന്നെ കർത്താവായി ഏവൻ കാരണനുഭവോ ശാസ്ത്രാചാര്യോപദേശങ്ങളെക്കൊണ്ടു സംസ്കരിക്കപ്പെടാത്ത ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനാകയാൽ ഓണ്യുദ്ധിയായിരിക്കുന്ന അവൻ നല്ലവണ്ണം കണ്ടെന്നില്ല.

[ശം-ഭാ] 'തത്ര' എന്നതു പ്രകൃതവിഷയത്തോടു സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു. ഏവം സതി—മുൻപറയപ്പെട്ട അഞ്ചുകാരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു സർവ്വകർമ്മവും ചെയ്യപ്പെടുന്നുവെന്നിരിക്കെ. 'തത്ര ഏവം സതി' എന്നതു അവൻ ഓർമ്മതിയാണെന്ന് എന്നതിനുള്ള ഹേതുവിനെ കാണിക്കുന്നു. അവിചാനായവൻ, അവിദ്യനിമിത്തം ആത്മാവിനെ അവയിൽ (അഞ്ചുഹേതുകളിൽ) നിന്ന് അഭിന്നമായി കല്പിച്ചു, ആ അഞ്ചുകാരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മങ്ങളുടെ 'കർത്താ' ഞാൻതന്നെ

യാണു്" എന്നിങ്ങനെ അകത്താവായും ശുദ്ധനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ കർത്താവായി കാണുന്നു. എന്തു കൊണ്ടെന്നാൽ, അവന്റെ ബുദ്ധി വേദാന്തവിചാരം ആചാര്യോപദേശം ന്യായം എന്നിവയെക്കൊണ്ടു് സംസ്കരിക്കപ്പെടാത്തതാകുന്നു. ആത്മാ ദേഹാദിയിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തനാണു് എന്നു വാദിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും ഏവൻ അന്യനായും കേവലനായും ഇരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ കർത്താവായി കാണുന്നുവോ അവനും അ സംസ്കൃതബുദ്ധിയോകുന്നു. അസംസ്കൃതബുദ്ധിയാകയാൽ അവൻ ആത്മാവിന്റെ തത്ത്വത്തെയാകട്ടെ കർമ്മത്തിന്റെ തത്ത്വത്തെയാകട്ടെ കാണുന്നില്ല (അറിയാുന്നില്ല) എന്നർത്ഥം. അതിനാൽ അവൻ ദർമ്മതിയാകുന്നു—എന്നും ജനനമരണത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതിന്നു ഹേതുവായും വിപരീതമായും കർത്സൃതമായുള്ള ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവനാകുന്നു. അങ്ങനെയുള്ളവൻ കാണുന്നുവെങ്കിലും (പരമാർത്ഥത്തെ) കാണുന്നില്ല. കണ്ണിൽ തിമിര രോഗമുള്ള ഒരുവൻ എപ്രകാരമാണു് അനേകചന്ദ്രന്മാരെ കാണുന്നതു് എപ്രകാരമാണു് മേഘങ്ങൾ ചലിക്കുമ്പോൾ ചന്ദ്രൻ ചലിക്കുന്നുവെന്നുതോന്നുന്നതു് ഒരു വാഹനത്തിൽ ഇരിക്കുന്ന ഒരുവൻ, തന്നെ കൊണ്ടുപോകുന്നവർ ഓടുമ്പോൾ എപ്രകാരമാണു് താൻതന്നെ ഓടുന്നുവെന്നു വിചാരിക്കുന്നതു് (അതുപോലെ ദർമ്മതിയാകയാൽ ക്രിയാകർമ്മകാരകാദിരൂപമായിരിക്കുന്ന ദേഹാദിയിൽ തത്ഗതമായിരിക്കുന്ന സ്വാത്മാവിനെ കർത്താവായി വിചാരിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം).

എന്നാൽ പിന്നെ പരമാർത്ഥമായി കാണുന്ന ആ സൂക്ഷ്മ ആരാകുന്നു? ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

യസ്യ നാഹം കൃതോ ഭാഷോ ബുദ്ധിര്യസ്യ ന ലിപ്യതേ
ഹത്യാപി സ ഇദം ലോകാനു ഹന്തി ന നിബധ്യതേ. 17

യസ്യ	ഏവനു്
അഹംകൃതഃ ഭാഷഃ	താൻ കർത്താവാകുന്നുവെന്ന അഭിപ്രായം (കർമ്മതുത്വാഭിനിവേശം)
ന അസ്തി	ഇല്ലയോ
യസ്യ	ഏവന്റെ
ബുദ്ധിഃ	ബുദ്ധി

ന ലിപ്യതേ	ഇഷ്ടാനിഷ്ടബുദ്ധിയോടുകൂടി കർമ്മങ്ങളിൽ സജ്ജിക്കുന്നില്ലയോ
സഃ	അവൻ (ഇപ്രകാരം ദേഹാദിയിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമായി ആത്മാവിനെ ലംഭിക്കുന്ന അവൻ)
ഇമാൻ ലോകാൻ	സർവ്വപ്രാണികളേയും.
ഹതാം അപി	(ലോകദ്വേഷ്യ) കൊന്നാലും.
ന ഹന്തി	(സ്വദ്വേഷ്യ) കൊല്ലുന്നില്ല.
ന നിബദ്ധ്യതേ	തത്ഫലങ്ങളാൽ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല.

ഏവന്ന് താൻ കർത്താവെന്നെ ഭാവമില്ലായ്മ, ഏവന്റെ ബുദ്ധി കർമ്മങ്ങളിൽ സജ്ജിക്കുന്നില്ലയോ, അവൻ സർവ്വപ്രാണികളേയും കൊന്നാലും അവൻ കൊല്ലുന്നില്ല; അവൻ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല.

[ശാ-ഭാ] ശാസ്ത്രം, ആചാര്യോപദേശം, ന്യായം ഇവയെക്കൊണ്ടു സംസ്കരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അന്തഃകരണത്തോടുകൂടിയ യാതൊരുവനും 'ഞാൻ കർത്താവാണ്' എന്ന ഭാവന ഉണ്ടാകുന്നില്ലയോ—'അവിദ്യയാൽ ആത്മാവിൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ദേഹാദി ഈ അഞ്ചു കൂട്ടമാണ് സർവ്വകർമ്മങ്ങൾക്കും കർത്താവായിരിക്കുന്നത്', ഞാനല്ല. ഞാൻ തദ്വ്യാപാരങ്ങൾക്കു സാക്ഷിയായിരിക്കുന്നു. ഞാൻ പ്രാണരഹിതനാകുന്നു, അമനസ്സാകുന്നു, ശുദ്ധനാകുന്നു, പരമായ അക്ഷരഭേദങ്ങൾ പരനാകുന്നു, കേവലനാകുന്നു, അവക്രിയനാകുന്നു' (മുണ്ഡക. ഉ. 2. 1. 2) എന്നിങ്ങനെ ഏവൻ വിചാരിക്കുന്നുവോ എന്നർത്ഥം. (അപ്രകാരംതന്നെ) ഏവന്റെ ബുദ്ധി—ആത്മാവാധിഭൂതമായിരിക്കുന്ന അന്തഃകരണം—സജ്ജിക്കുന്നില്ലയോ 'ഞാനിതു' (ഈ പാപകർമ്മം) ചെയ്തിട്ടുണ്ട്; അതിനാൽ ഞാൻ നമകമനുഭവിക്കും' എന്നിങ്ങനെ ക്ലേശിക്കുന്നില്ലയോ; ഇപ്രകാരം ആരുടെ അന്തഃകരണമാണ് ലേപനം ചെയ്യപ്പെടാതെയിരിക്കുന്നത് അവനാണ് സുമതി. അവനാണ് പരമാർത്ഥമായി കാണുന്നത്. അവൻ സർവ്വപ്രാണികളേയും കൊല്ലുന്നുവെങ്കിലും അവൻ ഹനനക്രിയയെ ചെയ്യുന്നില്ല; തത്കാര്യമായിരിക്കുന്ന അധർമ്മഫലത്താൽ അവൻ ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല.

പൂർവ്വ പക്ഷം:—‘കൊല്ലുന്നവെങ്കിലും കൊല്ലുന്നില്ല’ എന്നു പറഞ്ഞത്, സ്തുതിയാണെങ്കിലും, അന്യോന്യവിരുദ്ധമായിരിക്കണമല്ലോ.

സമാധാനം:—ഇതൊരു ദോഷമല്ല. എന്തെന്നാൽ ലൗകികഭൃഷ്ടിയേയും പാരമാത്മികഭൃഷ്ടിയേയും അപേക്ഷിച്ച് ഈ സംഗതിയെ വ്യവ്യോനിക്കാവുന്നതാകുന്നു. ദേഹാദിയും ആത്മാവും ഒന്നാണ്. എന്ന ബുദ്ധിയോടുകൂടി ‘ഞാൻ കൊല്ലുന്നവൻ’ എന്ന ലൗകികഭൃഷ്ടിയെ ആശ്രയിച്ചാണ് ‘ഹത്യാപി’ എന്നു ഗേവാൻ പറഞ്ഞത്. മുൻവിവരിച്ചപ്രകാരമുള്ള പാരമാത്മികഭൃഷ്ടിയെ ആശ്രയിച്ച് ‘ന ഹന്തി ന നിബധതേ’ എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ രണ്ടും അന്യോന്യവിരോധം കൂടാതെതന്നെ വ്യവ്യോനിക്കപ്പെടാവുന്നതാണ്.

പൂർവ്വ പക്ഷം:—‘കർത്താമാത്മാനം കേവലം തു യഃ (അ. 18, ശ്ലോ. 16)—ആത്മാവിനെത്തന്നെ (=കേവലം) കർത്താവായി ആരറിയുന്നുവോ’ എന്ന ടിക്കിൽ ‘തന്നെ’ എന്ന ശബ്ദപ്രയോഗംകൊണ്ട് ആത്മാ ദേഹാദികളോടുകൂടി കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവെന്നർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ സ്വഭാവേന അവിക്രിയനായിരിക്കുന്നതിനാൽ ദേഹാദികളോടുകൂടി ചേർന്നിരിക്കുന്നുവെന്നതു ശരിയല്ല. വികാരമുള്ളതു മാത്രമേ മറ്റുള്ളവയോടുകൂടി ചേർന്നിരിക്കുകയുള്ളൂ. അങ്ങനെ ചേർന്നാൽ മാത്രമേ അതു കർത്താവാവും ഭവിക്കുകയുള്ളൂ. എന്നാൽ അവിക്രിയനായിരിക്കുന്ന ആത്മാ ഒന്നിനോടും ചേർന്നിരിക്കുന്നില്ല. അതീനാൽ മറ്റൊന്നിനോടു ചേർന്നിട്ട് ആത്മാവിന് കർത്തൃത്വമുണ്ടാവാൻ പാടില്ല. കേവലത്വം ആത്മാവിന്നു സ്വാഭാവികമാകുന്നു. കേവലശബ്ദം ആത്മാവിന്റെ ആ സ്വഭാവത്തെ സൂചിപ്പിക്കുക മാത്രമാകുന്നു. ആത്മാവിന്റെ അവിക്രിയത്വം ശ്രുതിസ്സൂതിന്യായപ്രസിദ്ധമാകുന്നു. ഗീതയിൽത്തന്നെ ‘അവികാരോയമുപതേ (അ. 2. ശ്ലോ. 25), ‘ഉണ്ടെന്നുവേദ കർമ്മാണി ക്രിയന്തേ’, ശരീരസ്ഥോ പി ന കരോതി’ (അ. 13, ശ്ലോ. 31) എന്നിങ്ങനെ പല പ്രാവശ്യവും പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ‘ധ്യാനതീവ ലേലായതീവ=(ആത്മാ) ധ്യാനി

ക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നു ചലിക്കുന്നപോലെ തോന്നുന്നു' (ബൃ. ഉ. 4. 3. 7) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്രുതിപ്രാകൃഷ്ടങ്ങളിലും ഈ സംഗതിതന്നെ ഉപപാദിക്കപ്പെടുന്നു. ന്യായംകൊണ്ടും ഇതിനെ ഇങ്ങനെ സാധിക്കാവുന്നതാണ് - ആത്മതത്ത്വം അചയവരഹിതമാണെന്നും, അന്യാധീനമല്ലെന്നും, വികാരരഹിതമാണെന്നും ഉള്ളതു് രാജമാർഗ്ഗമാകുന്നു, (നിർവാദമായ സംഗതിയാകുന്നു). ആത്മാ വികാരത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നുവെന്നു സ്വീകരിക്കുന്നതായാൽത്തന്നെ ആ വികാരം സ്വന്തമായിട്ടുള്ളതാവാനേ തരമുള്ള ആത്മാ ദേഹാദികളുടെ കർമ്മങ്ങൾക്കു കർത്താവായി ഒരിക്കലും ഇരിക്കുന്നതല്ല. ദൈവന്റെ കർമ്മം അതിനെ ചെയ്യാത്ത മറ്റൊരാൾക്കുവേണ്ടിയായിട്ടിരിപ്പാൻ പാടില്ല എന്നതു തീർച്ചയാകുന്നു. യാതൊന്നും അവിദ്യയാൽ ആത്മാവിൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവോ അതു് ആത്മാവിന്റേതല്ല. രജതത്വം (വെള്ളിയുടെ ഭാവം) എപ്രകാരം മുത്തച്ചിപ്പിയ്ക്കിലില്ലയോ, അല്ലെങ്കിൽ അറിവില്ലായ്മനിമിത്തം ബലേന്ദ്രാമാൽ ആകാശത്തിൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള തലമലവത്ത്വം എപ്രകാരം അതിൽ (ആകാശത്തിൽ) ഇല്ലയോ അതുപോലെ ദേഹാദികൾക്കു വികാരങ്ങൾ അവയുടെതന്നെയോകുന്നതല്ലാതെ ആത്മാവിന്റേതായി ഭവിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ കർത്തൃത്വാഭിമാനമില്ലാതെയും, ബുദ്ധിവിഷയങ്ങളിൽ നജ്ജിക്കാതെയും ഇരിക്കുകകൊണ്ടു വിദ്യാനായവൻ കൊല്ലുന്നതുമില്ല, ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല എന്നു പറഞ്ഞു യുക്തംതന്നെ.

'ന്യായം ഹന്തീ ന ഹന്യതേ' (അ. 2, ശ്ലോ. 19) എന്നിങ്ങനെ (ഈ വിഷയത്തെ) ആരംഭിക്കുകയും, 'ന ജായതേ' (അ. 2, ശ്ലോ. 20) എന്നു തുടങ്ങിയുള്ള ഹേതുവചനംകൊണ്ടു് ആത്മാവിന്റെ അവിക്രിയത്വത്തെ പറയുകയും, ഈ ശാസ്ത്രത്തിന്റെ ആദിയിൽ 'വേദാവിനാശിനം' (അ. 2, ശ്ലോ. 21) എന്നതുകൊണ്ടു വിദ്യാനായവനു കർമ്മാധികാരനിവൃത്തിയെ സംക്ഷേപമായി ഉപദേശിക്കുകയും, മദ്ധ്യത്തിൽ ഈ വിഷയത്തെ അവിദ്വിടെ വിസ്താരമായി പ്രതിപാദിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടു് ഇപ്പോൾ ഭഗവാൻ, ശാസ്ത്രാർത്ഥത്തെ ആസക്തം കൂട്ടിച്ചേർത്തു പറയുന്നതിനായി വിദ്യാനായവൻ കൊല്ലുന്നില്ല. ബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതുമില്ല' എന്നു പറഞ്ഞു് ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

ദേഹാഭീമാനമില്ലെങ്കിൽ അവിദ്യാക്രമമായ കർമ്മങ്ങളുടെ അശേഷസന്നാതം സാധ്യമാണെന്നുവരുന്നു. അപ്പോൾ സന്നാസികൾക്ക് അനിഷ്ടാദി ത്രിപ്രകാരമുള്ള കർമ്മഫലം (അ. 18, ശ്ലോ. 12) ഉണ്ടാകുന്നതല്ല എന്നു പറഞ്ഞതു യുക്തംതന്നെ. അപ്പോൾ മറ്റുള്ളവയ്ക്ക് അതിന്റെ വിപരീതമാണ് എന്നുള്ള സംഗതിയും അപരിഹാര്യമായിരിക്കുന്നു. ഇതാകുന്നു ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ ഉപസംഹരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള അർത്ഥം. ഈ സർവ്വ വേദാർത്ഥസാരത്തെ നിപുണമതികളായ പണ്ഡിതന്മാർ വിചാരംചെയ്ത് അറിയണം എന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി നാം അവിടവിടെയായി പല ഘട്ടങ്ങളിലും ശാസ്ത്രന്യായങ്ങളെ അനുസരിച്ച് ഈ അഭിപ്രായത്തെ വീണ്ടുനീച്ചു കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്.

ഇനി കർമ്മങ്ങളെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നവരെപ്പറ്റി പറയുന്നു:

ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം പരിജ്ഞാതാ ത്രിവിധാ കർമ്മചോദനാ കരണം കർമ്മ കരേന്തതി ത്രിവിധഃ കർമ്മസംഗ്രഹഃ 18

ജ്ഞാനം അറിവ് (ഇതു തനിക്കിഷ്ടസാധനമാണ് എന്ന ബോധം)

ജ്ഞേയം അറിയപ്പെടത്തക്ക വസ്തു (ഇഷ്ടസാധനമായ കർമ്മം)

പരിജ്ഞാതാ അറിയുന്നവൻ (ജ്ഞാനത്തിന്നാശ്രയം)

(ഏവം) കർമ്മചോദനാ എന്നിങ്ങനെ കർമ്മപ്രവൃത്തികളെ ഹേതു

ത്രിവിധാ മൂന്നുവിധമായിരിക്കുന്നു

(തഥാ) അപ്രകാരംതന്നെ

കരണം ചക്ഷുരാദീന്ദ്രിയങ്ങൾ

കർമ്മ കർത്താവിന്ന് ഇഷ്ടമായിട്ടുള്ള വസ്തു (കർത്താവിന്നു പ്രാപിക്കേണ്ടതായ വസ്തു)

കർത്താ ക്രിയയെ ചെയ്യുന്നവൻ (ക്രിയാനിർത്തകൻ)

ഇതി കർമ്മസംഗ്രഹഃ എന്നിങ്ങനെ കർമ്മത്തിന്ന് ആശ്രയം (അല്ലെങ്കിൽ ആധാരം)

ത്രിവിധഃ മൂന്നുവിധമാകുന്നു.

അറിവു്, അറിയപ്പെടത്തക്ക വസ്തു, അറിയുന്നവൻ ഇങ്ങനെ കർമ്മപ്രവൃത്തികളെ ഹേതു മൂന്നുവിധമാകുന്നു. ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, ഇഷ്ടവസ്തു, ക്രിയാനിവൃത്തികൾ ഇങ്ങനെ കർമ്മത്തിന്നാശ്രയം മൂന്നുവിധമാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ജ്ഞാനം = സാമാന്യേന സർവ്വവിഷയമായ ജ്ഞാനം (അറിവു്). ജ്ഞേയം = സാമാന്യേന ജ്ഞാതവ്യമായിട്ടുള്ളതാസകലവും (അറിയുക എന്ന ക്രിയയ്ക്കു വിഷയമായിട്ടുള്ള സർവ്വവും എന്നർത്ഥം). പരിജ്ഞാതാ = അവിദ്യയാൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഉപാധിലക്ഷണനായ ഭോക്താവു്; ഈ മൂന്നു കൂട്ടവും സാമാന്യേന സർവ്വകർമ്മപ്രവർത്തകമാകുന്നു. ഒരു വസ്തുവിനെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതിന്നും മറ്റൊന്നിനെ സ്വീകരിക്കുന്നതിന്നും മറ്റും വേണ്ടിയുള്ള സർവ്വകർമ്മാഭാവം ജ്ഞാനാദി മൂന്നു കൂട്ടം ചേർന്നിടത്താൽ മാത്രമേ സാധ്യമാവുകയുള്ളൂ. ദേഹാദി അഞ്ചുകാരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് ആരംഭിക്കപ്പെടുന്നവയും, വാക്കു്, മനസ്സു്, ദേഹം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ആശ്രയഭേദത്താൽ മൂന്നുതരമായി വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവയുമായ സർവ്വകർമ്മങ്ങളും കർമ്മാദി മൂന്നുകൂട്ടത്തിൽ സംഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നു് ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ടു പറയുന്നു—കാരണം—യാതൊന്നുകൊണ്ടു് (ഒരു കാര്യം) ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ അതു കരണം = ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ—ശ്രോത്രേന്ദ്രിയം മുതലായവ. ബാഹ്യമായിട്ടുള്ള ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, ബുദ്ധി മുതലായവ അന്തഃസ്ഥമായ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ. കർമ്മ = യാതൊന്നു് ഇച്ഛിക്കപ്പെടുന്നുവോ—കർത്താവിന്റെ ക്രിയകൊണ്ടു യാതൊന്നു പ്രാപിക്കപ്പെടുന്നുവോ—അതു കർമ്മം. കർത്താ = ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു വ്യാപാരംചെയ്യുന്നവൻ, ഉപാധിലക്ഷണൻ. ഇതി ത്രിവിധം കർമ്മ സംഗ്രഹം = ഇങ്ങനെ കർമ്മസംഗ്രഹം ത്രിപ്രകാരമാകുന്നു. കർമ്മസംഗ്രഹം — യാതൊന്നിൽ സംഗ്രഹിക്കപ്പെടുന്നുവോ അതു സംഗ്രഹം; കർമ്മങ്ങളുടെ സംഗ്രഹം കർമ്മസംഗ്രഹം. ഇവ മൂന്നിനേയുമാശ്രയിച്ചാണു് സർവ്വകർമ്മവുമിരിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ അവ ത്രിവിധമായ കർമ്മസംഗ്രഹമായി ഭവിക്കുന്നു.

ജ്ഞാനം കർമ്മ ച കർത്താ ച ത്രിയൈവ ഗുണഭേദാഃ

പ്രോച്യതേ ഗുണസംഖ്യാനേ യഥാവച്ഛുണ തന്യപി. 19

ഗുണസംഖ്യാനേ	ഗുണങ്ങളുടെ സ്വരൂപത്തെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന സാംഖ്യശാസ്ത്രത്തിൽ
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനവും
കർമ്മ ച	കർമ്മവും
കർത്താ ച	കർത്താവും
ഗുണഭേദതഃ	(പ്രത്യേകം) സത്താദിഗുണഭേദത്താൽ
ത്രിധാ ഏവ	മൂന്നുവിധമായിട്ടുതന്നെ
പ്രോച്യതേ	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു
താനി അപി	അവയെ (ഇനി പറയുവാൻപോകുന്ന ജ്ഞാനാദികളെ)
യഥാവത്	വഴിപോലെ
ഗുണ	കേട്ടാലും.

ഗുണങ്ങളുടെ സ്വരൂപത്തെപ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്ന സാംഖ്യശാസ്ത്രത്തിൽ ജ്ഞാനവും, കർമ്മവും കർത്താവും സത്താദി ഗുണഭേദനേ മൂന്നുവിധമായിത്തന്നെ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അവയെ വഴിപോലെ കേട്ടാലും.

[ശം-ഭാ] 'കർമ്മശബ്ദത്തിന്ന്' ഇവിടെ ക്രിയ എന്നർത്ഥമാകുന്നു. അല്ലാതെ (മുൻപറഞ്ഞതുപോലെ) കർത്താവിന്ന് ഇഷ്ടപിതൃത്വമായിട്ടുള്ളത് എന്ന പാരിപാഷികമായ അർത്ഥമല്ല. കർത്താ=ക്രിയകളെ ചെയ്യുന്നവൻ. ത്രിധാ ഏവ=മൂന്നുവിധമായിട്ടുതന്നെ. ത്രിഗുണങ്ങൾകൂടാതെ വേറെ ജാതിയില്ല എന്നു നിർണ്ണയിച്ചു കാണിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടിയാണ് 'ഏവ' കാരം. ഗുണഭേദതഃ=സത്താദിഗുണഭേദനേ; പ്രോച്യതേ=പറയപ്പെടുന്നു. ഗുണസംഖ്യാനേ=കാപിലമായ (കപില മഹർഷി ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള) ശാസ്ത്രത്തിൽ. ഗുണങ്ങൾ, ഭോക്താവ് എന്നിവയെപ്പറ്റി പറയുന്നതിൽ കപിലന്റെ സാംഖ്യശാസ്ത്രം പ്രമാണംതന്നെയാകുന്നു. പരമാർത്ഥതത്വവിഷയത്തിൽ—ബ്രഹ്മൈകത്വവിഷയത്തിൽ—അവരുടെ അഭിപ്രായം വിരുദ്ധമായിരിക്കുന്നുവെങ്കിലും കാപിലന്മാർ ഗുണങ്ങളുടേയും തത്കാര്യങ്ങളുടേയും വ്യാപാരങ്ങളെപ്പറ്റി നിരൂപിക്കുന്നതിൽ (ഗുണവൃത്തിവിചാരത്തിങ്കലും ഗുണവ്യാപാരമായ ഭോഗാദിയുടെ നിരൂപണത്തിങ്കലും) നിപുണന്മാരാകുന്നു. അതിനാൽ താഴെ പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അർത്ഥത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടി

അവരുടെ ശാസ്ത്രത്തെ സ്വീകരിച്ചതുകൊണ്ട് വിരോധമില്ല. യഥാവത്—ന്യായത്തേയും ശാസ്ത്രത്തേയുമാനുസരിച്ചു. താനി അപി—ജ്ഞാനാദികളേയും ഗുണഭേദംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന അവയുടെ ഭേദങ്ങളേയും, ഗുണ—ഞാൻ പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അർത്ഥത്തിൽ മനസ്സുമാധിയെ ചെയ്യാലും. ജ്ഞാനാദികളേയും ഗുണഭേദംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന അവയുടെ ഭേദങ്ങളേയുംപറ്റി ശാസ്ത്രത്തേയും ന്യായത്തേയുമാനുസരിച്ചു ഞാൻ പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അർത്ഥത്തിൽ മനസ്സുരുത്തിയാലും എന്നർത്ഥം.

ജ്ഞാനത്തിന്റെ മൂന്നു ഭേദത്തെ പറയുന്നു:

സർവ്വഭൂതേഷു യേനൈകം ഭാവമവ്യയമീക്ഷതേ

അവിഭക്തം വിഭക്തേഷു തത് ജ്ഞാനം വിദ്ധി സാത്ത്വികം. 20

വിഭക്തേഷു	വേറെവേറെയായിരിക്കുന്ന
സർവ്വഭൂതേഷു	സകലഭൂതങ്ങളിലും
അവിഭക്തം	അനുസ്യൂതമായും (ഇടവിടാതെ തുടർന്നിരിക്കുന്നതായും)
ഏകം	ഒന്നായും
അവ്യയം	വ്യയമില്ലാത്തതായുമിരിക്കുന്ന
ഭാവം	പരമാത്മതത്ത്വത്തെ
യേന	യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടു്
ഇക്ഷതേ	കാണുന്നുവോ (ആലോചിക്കുന്നുവോ)
തത് ജ്ഞാനം	ആ ജ്ഞാനം
സാത്ത്വികം	സാത്ത്വികമെന്നു്
വിദ്ധി	അറിയത്താലും.

വേറെവേറെയായിരിക്കുന്ന സകലഭൂതങ്ങളിലും അനുസ്യൂതമായും ഏകമായും വ്യയമില്ലാത്തതായുമിരിക്കുന്ന പരമാത്മതത്ത്വത്തെ യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടു കാണുന്നുവോ ആ ജ്ഞാനം സാത്ത്വികമെന്നറിയത്താലും.

[ശം-ഭാ] സർവ്വഭൂതേഷു = അവ്യക്തംമുതൽ സ്ഥാവരാനന്തമുള്ള സകലഭൂതങ്ങളിലും; യേന—യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടു്; ഏകം ഭാവം—ഏകമായ വസ്തു—ഏകമായിരിക്കുന്ന ആത്മവസ്തുവെന്നർത്ഥം. അവ്യയം—സ്ഥാത്ഥാവുകൊണ്ടോ സ്ഥാധർമ്മംകൊണ്ടോ നാശത്തെ പ്രാപിക്കാത്തതു്—കൂടസ്ഥമായും നിത്യമായും

മിരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഇഷ്ടമേ യേന—യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടു് (ഏകനായും അവ്യയനായുമിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ) കാണുന്നുവോ; (തം ഭാവം) അവിഭക്തം വിഭക്തേഷു—ഭിന്നങ്ങളായിരിക്കുന്ന ദേഹങ്ങളിൽ ആ ഭാവത്തെ—ആ ആത്മവസ്തുവിനെ—ദേഹംപ്രതി ഭിന്നമല്ലാതെ ആകാശംപോലെ ഇടവിടാതെ തുടർന്നിരിക്കുന്നതായി കാണുന്നുവോ; തത് ജ്ഞാനം സാത്തപികം വിദ്ധി=അപ്രകാരമുള്ള അഭൈതാത്മഭംഗമായിരിക്കുന്ന സമ്യഗ്ഭംഗത്തെ സാത്തപികമെന്നറിഞ്ഞാലും.

ഭൈതഭംഗങ്ങൾ ശരിയായിട്ടുള്ളവയല്ല. അവ രാജസങ്ങളും, താമസങ്ങളുമാകുന്നു. അതിനാൽ അവ സാക്ഷാൽ സംസാരനാശത്തിനായിക്കൊണ്ടു് ഭവിക്കുന്നില്ല.

പൃഥക്തേന തു യത് ജ്ഞാനം നാനാഭാവാൻ പൃഥഗ്വിധാൻ വേത്തി സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു തത് ജ്ഞാനം വിദ്ധി രാജസം. 21

സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു	സകലഭൂതങ്ങളിലും
നാനാഭാവാൻ	അനേകക്ഷേത്രജ്ഞന്മാരാർന്നും
പൃഥഗ്വിധാൻ	(അവ) സുവിത്വദുഃഖിത്വാദിരൂപേണ വിലക്ഷണങ്ങളാണെന്നും
പൃഥക്തേന തു	ഓരോ ദേഹത്തിൽ ഓരോ ജീവൻ പ്രത്യേകമിരിക്കുന്നതായി
യത് ജ്ഞാനം	യാതൊരു ജ്ഞാനം
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
തത് ജ്ഞാനം	ആ ജ്ഞാനത്തെ
രാജസം	രാജസമെന്നു്
വിദ്ധി	അറിഞ്ഞാലും.

എന്നാൽ സകലഭൂതങ്ങളിലുമിരിക്കുന്ന ജീവങ്ങൾ സ്വരൂപേണ ഭിന്നങ്ങളാണെന്നും, സുവിത്വദുഃഖിത്വാദിഭേദേണ അവ പരസ്పരവിലക്ഷണങ്ങളാണെന്നും; ഇങ്ങനെ ഓരോ ജീവൻ പ്രത്യേകമിരിക്കുന്നതായി, യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടറിയുന്നുവോ ആ ജ്ഞാനം രാജസമെന്നറിഞ്ഞാലും.

[ശം—ഭാ] പൃഥക്തേന=ഭിന്നമായിട്ടു്. പൃഥഗ്വിധാൻ=ഭിന്നലക്ഷണങ്ങളായിരിക്കുന്ന. നാനാഭാവാൻ=ഭിന്നാത്മാക്കളെ. സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു=സകലഭൂതങ്ങളിലും. യത് ജ്ഞാനം

വേത്തി—യാതൊരു ജ്ഞാനം അറിയുന്നുവോ. 'ജ്ഞാന' ശബ്ദത്തിന്നു കർത്തൃത്വമസംഭവമാകയാൽ യാതൊരു ജ്ഞാനംകൊണ്ടു് ഒരുവൻ അറിയുന്നുവോ എന്നർത്ഥം. തത് ജ്ഞാനം വിദ്ധി രാജസം—ആ ജ്ഞാനത്തെ രാജസമെന്നറിഞ്ഞാലും.

യതു് കൃതസ്നവേദേകസ്മിൻ കാര്യ്യേ സക്തമഹൈതുകം

അതത്പാതംവദല്ലം ച തത്ത്വതാമസമുദാഹൃതം. 22

ഏകസ്മിൻ കാര്യ്യേ	ഒരു ദേഹത്തിൽ അല്ലെങ്കിൽ ഒരു പ്രതിമയിൽ
കൃതസ്നവത്	പരിപൂർണ്ണമെന്നപോലെ
സക്തം.	ജീവൻ അല്ലെങ്കിൽ ഈശ്വരൻ ഇത്രമാത്രമേ (ഒരു ദേഹത്തിലോ അല്ലെങ്കിൽ പ്രതിമയിലോ ഉള്ളതേ) ഉള്ള എന്ന അഭിനിവേശത്തോടുകൂടിയതു്.
അഹൈതുകം.	യുക്തിഹീനമായതു്.
അതത്പാതംവത്	പരമാർത്ഥംബന്ധശൂന്യമായതു്.
(അതഃ ഏവ)	അതു് ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ
അല്ലം ച	അല്പവിഷയത്വം ഹേതുവായിട്ടും അല്പഫലത്വം ഹേതുവായിട്ടും തൃപ്തമായതുമായ
യത് തു (ജ്ഞാനം)	ജ്ഞാനമേതോ
തത്	അതു്
താമസം.	താമസമെന്നു്
ഉദാഹൃതം.	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

എന്നാൽ, ഒരു ദേഹത്തിൽ, അല്ലെങ്കിൽ ഒരു പ്രതിമയിൽ, മാത്രം ജീവൻ, അല്ലെങ്കിൽ ഈശ്വരൻ, പരിപൂർണ്ണമെന്നപോലെ ഇരിക്കുന്നുവെന്ന അഭിനിവേശത്തോടുകൂടിയതു്, യുക്തിഹീനമായതു് പരമാർത്ഥംബന്ധശൂന്യമായതു്, അല്പവിഷയത്വം ഹേതുവായിട്ടും അല്പഫലത്വം ഹേതുവായിട്ടും തൃപ്തമായതു് ജ്ഞാനമേതോ അതു് താമസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ദേഹത്തിൽ മാത്രമേ ജീവനുള്ളൂ, അല്ലെങ്കിൽ ബാഹ്യമായ പ്രതിമാദിയിൽ മാത്രമേ ഈശ്വരനുള്ളൂ, അതി

നേലെ യാതൊന്നുമില്ല. എന്നിങ്ങനെ ഒരു കാര്യത്തിൽത്തന്നെ, സർവ്വവിഷയമെന്നപോലെ, സകലമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു ജ്ഞാനമാണുള്ളത് അതു താമസമാകുന്നു. ഇതിന്നു ദൃഷ്ടാന്തം—നഗ്നനായ ക്ഷപണകന്മാർ (ജീനന്മാർ), ജീവൻ ദേഹത്തിലിരിക്കുന്നുവെന്നും, ദേഹത്തോളം മാത്രം വലിപ്പമുള്ളതെന്നും, അല്ലെങ്കിൽ, ഈശ്വരൻ എന്നത് ഒരു കല്ലോ മരക്കഷ്ണമോ മാത്രമാണെന്നും വിചാരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ ഒരു കാര്യത്തിൽ മാത്രം സകലമായതും യുക്തിയില്ലാത്തതും, യഥാർത്ഥമായിട്ടുള്ളതിനെ അറിയാത്തതും, യുക്തിഹീനമാകയാൽ അല്പമായതും—അല്പവിഷയത്വം ഹേതുവായിട്ടും അല്പ ഫലത്വം ഹേതുവായിട്ടും അല്പമായതും—ആയ ആ ജ്ഞാനം താമസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. എന്തെന്നാൽ താമസന്മാരും അവിവേകികളുമായ പ്രാണികളിലാണ് ആ ജ്ഞാനം കാണപ്പെടുന്നത്. ഇനി കർമ്മത്തിന്റെ ത്രിപ്രകാരമുള്ള ദേവത്തെ പറയുന്നു:

നിയതം സംഗ്രഹിതമരാഗദോഷതഃ കൃതം

അഫലപ്രേപ്സുനാ കർമ്മ യത്തത് സാത്ത്വികമുച്യതേ. 23

നിയതം	നിത്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
യത് കർമ്മ	യാതൊരു കർമ്മം
അഫലപ്രേപ്സുനാ	ഫലാപേക്ഷയില്ലാത്തതിനാൽ (നിഷ്കാമനായിട്ടുള്ളവനാൽ)
സംഗ്രഹിതം	(താൻ കർത്താവ് എന്ന) അഭിനിവേശമില്ലാതെയും
അരാഗദോഷതഃ	രാഗദോഷങ്ങൾ കൂടാതെയും
കൃതം	ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ
തത്	അത് (ആ കർമ്മം)
സാത്ത്വികം	സാത്ത്വികമായത് എന്നും
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

നിത്യം ചെയ്യേണ്ടതായി വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള യാതൊരു കർമ്മം ഫലാപേക്ഷയില്ലാത്തവനാൽ അഭിനിതനായില്ലാതെയും രാഗദോഷങ്ങൾ കൂടാതെയും ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ അതു സാത്ത്വികമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] നിയതം=നിത്യം, സംഗ്രഹിതം=ആസക്തി വർജ്ജിതം. അരാഗഭേഷതഃ കൃതം=രാഗഭേഷങ്ങൾ കൂടാതെ ചെയ്യപ്പെടുന്ന—രാഗത്താലും ഭേഷത്താലും പ്രേരിതനായിരുന്നെന്നവനാൽ ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മമല്ല എന്നർത്ഥം. അഫലപ്രേപ്സുനാ=ഫലത്തിൽ തൃപ്തിയില്ലാത്ത കർത്താവിനാൽ കൃതം യത് കർമ്മം=ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മം യഃതൊന്നോ. തത്സാത്ഥികമുപ്യതേ=അതു സാത്ഥികമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

യത്തു കാമേപ്സുനാ കർമ്മ സാഹംകാരേണ വാ പുനഃ

ക്രിയതേ ബഹുളായാസം തദ്രാജസമുദാഹൃതം.

24

യത് തു കർമ്മ

എന്നാൽ യാതൊരു കർമ്മം

കാമേപ്സുനാ

ഫലാപേക്ഷയോടുകൂടിയും

സാഹംകാരേണ വാ പുനഃ

'എനിക്കു ശരി ശ്രോത്രീയൻ വേറെ ആരാണുള്ളത്' എന്നിങ്ങനെ അത്യന്താഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയ മിരിക്കുന്നവനാൽ

ബഹുളായാസം.

അതിയായ ക്ലേശത്തോടുകൂടി

ക്രിയതേ

ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ

തത്

ആ കർമ്മം

രാജസം.

രാജസമെന്നു്

ഉദാഹൃതം.

പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

എന്നാൽ യാതൊരു കർമ്മം ഫലാപേക്ഷയോടുകൂടിയും അത്യന്താഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയുമിരിക്കുന്നവനാൽ വളരെ ക്ലേശിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ അതു രാജസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം—ഭാ] കാമേപ്സുനാ=കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനാൽ. സാഹംകാരേണ=അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയവനാൽ. ഇവിടെ തത്ത്വജ്ഞാനത്തെ അപേക്ഷിച്ചല്ല, അവൻ അഹംകാരത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. സാധാരണ ലൗകികനായ ഒരു ശ്രോത്രീയനു വേണ്ടുന്ന നിരഹംകാരവും കൂടി അവനില്ലാത്തതിനാൽ ആ നിരഹംകാരത്തെ അപേക്ഷിച്ചാണ് അദ്ദേഹം അഹംകാരത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നു പറഞ്ഞത്. എന്തെന്നാൽ പരമാർത്ഥനിരഹംകാരനായ ആത്മവിത്വിന്നു ഫലത്തിലിച്ഛയാകട്ടെ ബഹുളായസമായ കർമ്മത്തിൽ

പ്രവൃത്തിയാകട്ടെ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. സാത്തവികമായ കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവനും കൂടി ആത്മ വിനെ അറിയാത്തവനും അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയവനാകുന്നു. അപ്പോൾ രാജസതാമസകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നവന്റെ കഥ പറയുവാനുണ്ടോ? ലോകത്തിൽ സാധാരണമായി ആത്മാവിനെ അറിയാത്ത ഒരു ശ്രോത്രിയനേയും കൂടി 'ഈ ബ്രാഹ്മണൻ നിരഹംകാരനാണ്' എന്നു പറയാറുണ്ട്. അങ്ങനെയുള്ളവരെ അപേക്ഷിച്ചാണ് രാജസകർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ അഹംകാരത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നു പറഞ്ഞത്. ഇങ്ങനെ കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനും അഹംകാരത്തോടുകൂടിയവനുമായ കർത്താവിനാൽ വളരെ ആയാസപ്പെട്ടുയാതൊരു കർമ്മം ചെയ്യപ്പെടുന്നുവോ അതു രാജസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ ശ്ലോകത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ള 'പുനഃ' ശബ്ദം പദപൂർണ്ണത്തിന്നു മാത്രമാകുന്നു.

അനുബന്ധം ക്ഷയം ഹിംസാമനപേക്ഷ്യ ച പൗരഷം

മോഹാഭാരഭ്യതേ കർമ്മ യത്തത്ത്വമസമുപ്യതേ.

25

അനുബന്ധം	വരുവാൻപോകുന്ന ശുഭശുഭങ്ങളേയും
ക്ഷയം	ദ്രവ്യനാശത്തേയും
ഹിംസാ	പരപീഡയേയും
പൗരഷം ച	തന്റെ സ്വമത്വത്തേയും
അനുപേക്ഷ്യ	പരയാലോചിക്കാതെ
രോഹാത്	കേവലം അജ്ഞാനംകൊണ്ടുതന്നെ
യത് കർമ്മ	യാതൊരു കർമ്മം
ആരഭ്യതേ	ആരംഭിക്കപ്പെടുന്നുവോ
തത്	അത് (ആ കർമ്മം)
താമസം	താമസമെന്നു്
ഉപ്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

വരുവാൻപോകുന്ന ശുഭശുഭങ്ങളേയും വിത്തനാശത്തേയും പരപീഡയേയും സ്വസ്വാമത്വത്തേയും പരയാലോചിക്കാതെ കേവലജ്ഞാനനിമിത്തം യാതൊരു കർമ്മമാണു് ആരംഭിക്കപ്പെടുന്നതു് അതു രാജസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശു-ഭാ] അനുബന്ധം = മേലിലുണ്ടാകുവാൻപോകുന്നതു് യാതൊരു ചന്തുവോ അതു അനുബന്ധം എന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ക്ഷയം=ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്ന ശക്തിക്ഷയം അല്ലെങ്കിൽ വിത്തക്ഷയം. ഹിംസാ=പ്രാണിപീഡ. പരമം =പുരുഷാകാരം.—‘ഞാൻ ഈ കർമ്മം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണെന്നു’ എന്നിങ്ങനെയുള്ള സ്വസാമർത്ഥ്യം. ഇപ്രകാരമുള്ള അനുബന്ധാദിപരമപരമമുള്ളവയെ; അനപേക്ഷ്യം=ആലോചിക്കാതെ; മോഹാത്=അവിവേകംകൊണ്ടു്, യത്=കർമ്മ ആരഭ്യതേ=യാതൊരു കർമ്മം ആരംഭിക്കപ്പെടുന്നുവോ; തത്=താമസം ഉച്യതേ=അതു താമസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇനി കർത്താവിന്റെ ശ്രീവിധഭേദത്തെ പറയുന്നു:

മുക്തസംഗോനഹംവാദീ ധൃത്യത്സാഹസമന്വിതഃ
സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോന്നിച്ഛികാരഃ കർത്താ സാത്തപിക ഉച്യതേ. 26

മുക്തസംഗഃ	അഭിനിവേശത്തെ ത്യജിച്ചിരിക്കുന്നവനും
അനഹംവാദീ	ഗർവ്വാടകൂടിയ വാക്കുകളെ പറയാത്തവനും
ധൃത്യത്സാഹസമന്വിതഃ	യൈര്യത്തോടും ഉത്സാഹ(ഉദ്യമ)ത്തോടുംകൂടിയവനും
സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോഃ	ആരംഭിക്കപ്പെട്ട കർമ്മത്തിന്റെ സിദ്ധിയിലും അസിദ്ധിയിലും
നിച്ഛികാരഃ	ഹർഷവിഷാദശൂന്യനുമായ
കർത്താ	കർത്താവു്
സാത്തപികഃ	സാത്തപികനെന്നു്
ഉച്യതേ	പറയപ്പെടുന്നു.

അഭിനിവേശത്തെ ത്യജിച്ചിരിക്കുന്നവനും ഗർവ്വാകുതിരഹിതനും യൈര്യത്തോടും ഉത്സാഹത്തോടുംകൂടിയവനും ആരംഭിച്ച കർമ്മത്തിന്റെ സിദ്ധിയിലും അസിദ്ധിയിലും ഹർഷവിഷാദശൂന്യനുമായ കർത്താ സാത്തപികനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം.-ഭാ] മുക്തസംഗഃ=സംഗത്തെ (ഫലാഭിസന്ധിയെ അല്ലെങ്കിൽ കർത്തൃത്വാഭിജാനത്തെ) പരിത്യജിച്ചിരിക്കുന്നവൻ. അനഹംവാദീ=‘ഞാൻ കർത്താ’ എന്നിങ്ങനെ പറയാത്തവൻ. ധൃത്യത്സാഹസമന്വിതഃ=ധാരണം, ഉദ്യമം ഇവയോടുകൂടിയവൻ. സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യോഃ=ചെയ്യപ്പെടുന്ന കർമ്മത്തി

ന്റെ ഫലത്തിന്റെ സിദ്ധിയിലും അസിദ്ധിയിലും. നിവൃതികാരം—കർമ്മഫലത്തിലിച്ഛകൂടാതെ കേവലം ശാസ്ത്രപ്രമാണത്താൽമാത്രം പ്രേരിതനായിട്ട് ഏകദേശം കർമ്മം ചെയ്യുന്നവോ അവൻ നിവൃതികാരൻ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഇപ്രകാരമുള്ള കർത്താവെവനോ അവൻ സാത്തപികനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

രാഗീ കർമ്മഫലപ്രേപ്സുർലുബ്ധോ ഹിംസാത്മകോശൂചിഃ
ഹർഷശോകാനിതഃ കർത്താ രാജസഃ പരീകീർത്തിതഃ 27

രാഗീ	പുത്രാദിയിൽ പ്രീതിയോടുകൂടിയവനും
കർമ്മഫലപ്രേപ്സുഃ	കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനും
ലുബ്ധഃ	അന്യന്റെ സ്വത്തിലിച്ഛയുള്ളവനും
ഹിംസാത്മകഃ	അന്യന് ഉപദ്രവംചെയ്യുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവനും
അശൂചിഃ	വിഹിതമായ ശൗചമില്ലാത്തവനും
ഹർഷശോകാനിതഃ	ലാഭാലാഭങ്ങളിൽ ഹർഷശോകങ്ങളോടുകൂടിയവനുമായ
കർത്താ	കർത്താവ്
രാജസഃ	രാജസനെന്നും
പരീകീർത്തിതഃ	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

പുത്രാദിയിൽ പ്രീതിമാനം കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനും അന്യന്റെ സ്വത്തിലിച്ഛയുള്ളവനും അന്യന് ഉപദ്രവംചെയ്യുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവനും വിഹിതമായ ശൗചമില്ലാത്തവനും ലാഭാലാഭങ്ങളിൽ ഹർഷശോകങ്ങളോടുകൂടിയവനുമായ കർത്താ രാജസനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശ.-ഭാ] രാഗീ = (കർമ്മവിഷയമായ) രാഗമുള്ളവൻ. കർമ്മഫലപ്രേപ്സുഃ = കർമ്മഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ. ലുബ്ധഃ = പരദ്രവ്യത്തിൽ തൃഷ്ണയോടുകൂടിയും സ്വതദ്രവ്യത്തെ യോഗ്യനാക്കു കൊടുക്കാനെന്നു മിനിക്കുന്നവൻ. ഹിംസാത്മകഃ = പരപീഡയെ ചെയ്യുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ (സ്വാർത്ഥരൻ എന്നർത്ഥം). അശൂചിഃ = ബാഹ്യമായും ആഭ്യന്തരമായുമുള്ള ശൗചമില്ലാത്തവൻ. ഹർഷശോകാനിതഃ = ഇഷ്ടപ്രാപ്തിയിങ്കൽ സന്തോഷവും അനിഷ്ടപ്രാപ്തിയിലും ഇഷ്ടപ്രിയോഗത്തിലും ദുഃഖവുമുള്ളവൻ അവൻ ഏപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തിന്റെ

സീദ്ധ്യസിദ്ധിയിലും ഹർഷശോകങ്ങളും ഉണ്ടാവാം. അങ്ങനെ യിരിക്കുന്ന കർത്താ താമസനെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അയുക്തഃ പ്രകൃതഃ സ്തബ്ധഃ ശരോ നൈഷ്ഠൃതികോലസഃ

വിഷാദീ ദീർഘസൂത്രീ ച കർത്താ താമസ ഉച്യതേ. 28

അയുക്തഃ മനസ്സമാധാനമില്ലാത്തവനും (അസ്ഥിരചിത്തനും)

പ്രകൃതഃ വിവേകശൂന്യനും (കാര്യകാര്യജ്ഞാനവിഹീനനും)

സ്തബ്ധഃ രണ്ടാമെല്ലാത്തവനും (മനസ്സുള്ളിൽ വിനയമില്ലാത്തവനും)

ശഃ സ്വശക്തിയെ അന്യനിൽനിന്നു മാറ്റുന്നവനും (സർവ്വവഞ്ചകനും)

നൈഷ്ഠൃതികഃ അന്യനെ അപമാനിക്കുന്നവനും

അലസഃ മടിയനും (ഉത്സാഹമില്ലാത്തവനും)

വിഷാദീ ശോകശീലനും (ക്രിഷ്ടചിത്തനും)

ദീർഘസൂത്രീ ച ഇങ്ങനെയുള്ളവരോ ചെയ്യേണ്ടതിനെ ഒരു മാസം കൊണ്ടും ചെയ്യാതിരിക്കുന്നവനുമായ

കർത്താ കർത്താവ്

താമസഃ താമസനെന്നു്

ഉച്യതേ പറയപ്പെടുന്നു.

മനസ്സമാധാനമില്ലാത്തവനും വിവേകശൂന്യനും കീഴ്വണക്കമില്ലാത്തവനും സ്വശക്തിയെ അന്യനു കാണിക്കാതിരിക്കുന്നവനും അന്യനെ അപമാനിക്കുന്നവനും മടിയനും ശോകശീലനും ദീർഘസൂത്രീയുമായ കർത്താ താമസനെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭാ] അയുക്തഃ=അസമാഹിതൻ. പ്രകൃതഃ=അത്യന്തം അസംസ്കൃതമായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ, ബാലനെപ്പോലെയുള്ളവൻ. സ്തബ്ധഃ=അർക്കം നമസ്ക്കാരം ചെയ്യാതെ വടിച്ചോലെയിരിക്കുന്നവൻ. ശഃ=മയോവി-സ്വശക്തിയെ മാറ്റുന്നവൻ. നൈഷ്ഠൃതികഃ=അന്യന്റെ ഉപജീവനമാഗ്നത്തെ മുടക്കുന്നവൻ. അലസഃ=കർത്തവ്യങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളിൽക്കൂടി പ്രവൃത്തി എടുക്കാത്തവൻ. വിഷാദീ=എപ്പോഴും

കണ്ഠിതസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ. ദീർഘസൂത്രീപ—(അവശ്യം) ചെയ്യേണ്ട കാര്യങ്ങളെ ദീർഘകാലം നീട്ടിവെക്കുന്നവനും എപ്പോഴും മന്ദതയോടുകൂടിയവനുമായവൻ—ഇന്നേം നാളെയോ ചെയ്യേണ്ടതിനെ ഒരുമാസം കഴിഞ്ഞിട്ടും ചെയ്യാതിരിക്കുന്നവൻ. ഇപ്രകാരമായിരിക്കുന്ന കർമ്മാർത്ഥസന്ദേഹപരൻ പെട്ടെന്നു.

ബുദ്ധേർഭേദം ധൃതേശ്ചൈവ ഗുണതസ്ത്വിവിധം ശൃണു

പ്രോച്യമനേമശേഷേണ പൃഥക്ശേതന ധനഞ്ജയ. 29

ഹേ ധനഞ്ജയ	ദീഗ്വിജയത്തിൽ ധനത്തെ ജയിച്ച അല്ലയോ അജ്ഞന
ബുദ്ധേ:	ബുദ്ധിയുടേയും
ധൃതേ: ച ഏവ	ധൃതിയുടേയും
ഗുണത:	സത്താദിഗുണഭേദനയുള്ള
ത്വിവിധം ഭേദം	ത്വിവിധഭേദത്തെ (പറ്റി)
അശേഷേണ	പൂർണ്ണമായും
പൃഥക്ശേതന	പ്രത്യേകമായും
(മയാ) പ്രോച്യമാനം	ഞാനിനി പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നതിനെ
ശൃണു	കേട്ടാലും.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ബുദ്ധിയുടേയും ധൃതിയുടേയും സത്താദിഗുണഭേദനയുള്ള ത്വിവിധഭാവത്തെപ്പറ്റി ഞാൻ പൂർണ്ണമായും പ്രത്യേകമായും പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നതിനെ കേട്ടാലും.

[ശം.-ഭാ] ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പൂർവ്വർദ്ധം ഇനി ഉപദേശിക്കുവാൻ പോകുന്ന സംഗതിയുടെ സൂത്രരൂപമായ (സംക്ഷേപമായ) ഒരു ഉപന്യാസമാകുന്നു. പൃഥക്ശേതന—വിവേകിച്ചു. ധനഞ്ജയ—ദീഗ്വിജയത്തിൽ അജ്ഞൻ മാനുഷമായും ദൈവികമായുമുള്ള ധനത്തെ ജയിച്ചു. അതിനാൽ അജ്ഞനനു ധനഞ്ജയൻ എന്ന പേരു സിദ്ധിച്ചു.

പ്രവൃത്തിം ച നിവൃത്തിം ച കാശ്ചോകാശ്ച യോഭയേ

ബന്ധം മോക്ഷം ച യാ വേത്തി ബുദ്ധി: സാ പാർത്ഥ

സാത്തപിക്വി.

ഹേ പാത്ഥ	അല്ലയോ അർജുന
പ്രവൃത്തിം ച	ധർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തിയേയും
നിവൃത്തിം ച	അധർമ്മത്തിൽനിന്നു നിവൃത്തിയേയും
കാര്യാകാര്യേ	ഇന്നിന്ന ദേശകാലങ്ങളിൽ ഇന്നിന്നതു ചെയ്യേണ്ടതും, ഇന്നിന്നതു ചെയ്തു കൂടാത്തതും എന്നതിനേയും
യോഭയേ	കാര്യാകാര്യങ്ങൾ നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന അതർത്ഥനരത്നങ്ങളേയും
ബന്ധം	ബന്ധമിന്ന പ്രകാരമാണ് എന്നതിനേയും
മോക്ഷം ച	മോക്ഷമിന്നവിധമാണ് എന്നതിനേയും
യാ ബുദ്ധിഃ	യാതൊരന്തഃകരണം
വേത്തി	അറിയുന്നുവോ
സാ സാത്തപികീ	ആ ബുദ്ധി സാത്തപികമാകുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, ധർമ്മത്തിൽ പ്രവൃത്തിയേയും, അധർമ്മത്തിൽനിന്നുള്ള നിവൃത്തിയേയും, കാര്യാകാര്യങ്ങളേയും, യോഭയങ്ങളേയും, ബന്ധത്തേയും, മോക്ഷത്തേയും യാതൊരു ബുദ്ധി അറിയുന്നുവോ അതു സാത്തപികമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] പ്രവൃത്തി=(പ്രവർത്തനം) ബന്ധഹേതുവായ കർമ്മമാർഗ്ഗം. നിവൃത്തി=മോക്ഷഹേതുവായ സന്നയാസമാർഗ്ഗം. പ്രവൃത്തിനിവൃത്തികൾ ബന്ധമോക്ഷങ്ങൾക്കു സമാനവാക്യങ്ങളാകയാൽ അവയ്ക്കു കർമ്മസന്നയാസമാർഗ്ഗങ്ങൾ എന്നർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. കാര്യാകാര്യേ=ചിഹ്നമായോ പ്രതിഷ്ഠിതമായോ ഉള്ള ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടഫലങ്ങളോടുകൂടിയ കർമ്മങ്ങളെ ദേശകാലാദിയെ അപേക്ഷിച്ചു ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടുള്ളതിനേയും. ചെയ്യേണ്ടാത്തതായിട്ടുള്ളതിനേയും, യോഭയേ=യാതൊന്നിൽനിന്നു യേമുണ്ടാകുന്നുവോ അതു യേം. അതിന്റെ വിപരീതം അയേം=ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടവിഷയങ്ങളായ യോഭയങ്ങളുടെ കാരണങ്ങളേയും എന്നർത്ഥം. ബന്ധം=ബന്ധത്തേയും തത്കാരണത്തേയും. മോക്ഷം=മോക്ഷത്തേയും തത്കാരണത്തേയും. യാ ബുദ്ധിഃ വേത്തി=യാതൊരു ബുദ്ധി അറിയുന്നുവോ, സാ പാത്ഥ, സാത്തപികീ=അതും, ഹേ പാ

തം, സാത്തപികമാകുന്നു. ജ്ഞാനം ബുദ്ധിയുടെ വൃത്തിയാകുന്നു. ബുദ്ധി വൃത്തിമത്താകുന്നു. ധൃതിയും ബുദ്ധിയുടെ വൃത്തിവിശേഷമാകുന്നു.

യയാ ധർമ്മമധർമ്മം ച കാര്യം ചകാര്യമേവ ച

അയഥാവത് പ്രജാനാതി ബുദ്ധിഃ സാ പാതം രാജസി. 31

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അജ്ഞന
യയാ	യാതൊരു ബുദ്ധികൊണ്ടു്
ധർമ്മം	ധർമ്മത്തേയും
അധർമ്മം ച	അധർമ്മത്തേയും
കാര്യം ച	ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതീനേയും
അകാര്യം ഏവ ച	ചെയ്യപ്പെടേണ്ടാത്തതീനേയും
അയഥാവത്	യഥാർത്ഥമല്ലാതെ (സന്ദേഹാസ്പദത്വേന)
പ്രജാനാതി	അറിയുന്നുവോ
സാ ബുദ്ധിഃ	ആ ബുദ്ധി
രാജസി	രാജസമാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, യാതൊരു ബുദ്ധികൊണ്ടു ധർമ്മത്തേയും ധർമ്മത്തേയും, കാര്യത്തേയും അകാര്യത്തേയും, അയഥാർത്ഥമായി അറിയുന്നുവോ ആ ബുദ്ധിരാജസമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ധർമ്മം = ശാസ്ത്രത്താൽ വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. അധർമ്മം = ശാസ്ത്രത്താൽ പ്രതിഷിദ്ധമായതു്. കാര്യം ച അകാര്യം ഏവ ച = മുൻ വിവരിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കാര്യാകാര്യങ്ങൾ. അയഥാവത് = എല്ലാ പ്രമാണങ്ങളാലും നിർണ്ണയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നപ്രകാരമല്ലാതെ. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അധർമ്മം ധർമ്മമിതി യാ മന്യതേ തമസാവൃതാ

സർവ്വാത്മാന്വിപരീതാംശു ബുദ്ധിഃ സാ പാതം താമസി. 32

ഹേ പാതം	അല്ലയോ അജ്ഞന
യാ	യാതൊരു ബുദ്ധി
തമസാ	അജ്ഞാനത്തിനാൽ
ആവൃതാ	മൂടപ്പെട്ടു്
അധർമ്മം	അധർമ്മത്തെ
ധർമ്മം ഇതി	ധർമ്മമെന്നും

സർവ്വതത്മാൻ	സകല വസ്തുക്കളേയും.
വിപരീതാൻ ച	വിപരീതമായും.
മന്യതേ	അറിയുന്നുവോ
സാ ബുദ്ധിഃ	ആ ബുദ്ധി
താമസീ	താമസമാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, യാതൊരു ബുദ്ധി അജ്ഞാനത്തിനാൽ മൂടപ്പെട്ട് അധർമ്മത്തെ ധർമ്മമായും സകലവസ്തുക്കളേയും വിപരീതമായും അറിയുന്നുവോ ആ ബുദ്ധി താമസമാകുന്നു.

[ശം.-ഭാ] അധർമ്മം=പ്രതിഷിദ്ധമായിട്ടുള്ളത്. ധർമ്മം=വിഹിതമായിട്ടുള്ളത്. തമസാ ആവൃതാ=അവിവേകത്താൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിട്ട്. യാ സർവ്വതത്മാൻ വിപരീതാൻ മന്യതേ=യാതൊരു ബുദ്ധി സകല ജ്ഞേയപദാർത്ഥങ്ങളേയും വിപരീതമായിട്ടുതന്നെ അറിയുന്നുവോ. ശേഷം സ്വപ്നം.

ധൃതാ യയാ ധാരയതേ മനഃപ്രാണേന്ദ്രിയക്രിയാഃ
യോഗേനാവ്യഭിചാരിണ്യാ ധൃതിഃ സാ പാത്മ സാത്തപികീ.

33

ഹേ പാത്മ	അല്ലയോ അജ്ഞന
യോഗേന	ചിത്തൈകാഗ്ര്യം നിമിത്തം
അവ്യഭിചാരിണ്യാ	അന്യവിഷയത്തെ ഗ്രഹിക്കാതിരിക്കുന്ന
യയാ ധൃതാ	യാതൊരു ധൈര്യംകൊണ്ട് (ധാരണാത്മികയായ ധീവൃത്തി കൊണ്ട്)
മനഃപ്രാണേന്ദ്രിയക്രിയാഃ	മനസ്സ്, പ്രാണങ്ങൾ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ഇവയുടെ വ്യാപാരങ്ങളെ
ധാരയതേ	അടക്കുന്നുവോ
സാ ധൃതിഃ	ആ ധൈര്യം
സാത്തപികീ	സാത്തപികമാകുന്നു.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ചിത്തൈകാഗ്ര്യം നിമിത്തം അന്യവിഷയത്തെ ഗ്രഹിക്കാതിരിക്കുന്ന യാതൊരു ധൈര്യത്തിനാൽ മനസ്സ്, പ്രാണങ്ങൾ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ഇവയുടെ വ്യാപാരങ്ങളെ അടക്കുന്നുവോ ആ ധൈര്യം സാത്തപികമാകുന്നു.

[ശ.-ഭാ] യോഗേന സംഭവിക്കാണ്ടു്. അവ്യഭിചാരി
 ന്യാം=നിത്യസമാധിയാൽ അനുഗതമായിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം.
 യയാ ഗൃത്യം=യാതൊരു ധൈര്യത്തിനാൽ (യാതൊന്നുകൊണ്ടു്
 ധരിക്കപ്പെടുന്നുവോ അതു് ധൃതി--യത്നവിശേഷം) മനഃപ്രാ
 നേന്ദ്രിയക്രിയാഃ=മനസ്സ് പ്രാണങ്ങൾ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ഇവ
 യുടെ ചേഷ്ടകളെ. ധാരയതേ=ശാസ്ത്ര പിരോധമായ മാർഗ്ഗ
 ത്തിൽ ചാടാതെ പിടിച്ചടക്കണമെന്നോ, ധൃതിയാൽ (ബുദ്ധി
 യുടെ ധൈര്യത്താൽ) അടക്കപ്പെട്ടാൽ മാത്രമേ മനഃപ്രാണേന്ദ്രി
 യങ്ങളുടെ ചേഷ്ടകൾ ശാസ്ത്രത്തിനു വിരോധമായ മാർഗ്ഗവിഷയ
 മായി ഭവിക്കാതിരിക്കുകയുള്ളൂ. ഏവൻ അവ്യഭിചാരമായ
 ധൃതികൊണ്ടു് മനഃപ്രാണേന്ദ്രിയക്രിയകളെ അടക്കുന്നുവോ
 അവൻ യോഗംകൊണ്ടാണു് അവയെ അടക്കുന്നതു് എന്നർത്ഥം.
 ഇപ്രകാരമുള്ള ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ ധൃതി ഹേ പാത്ഥ,
 സാത്തപികമാകുന്നു.

യയാ തു ധർമ്മകാമാർത്ഥാൻ ധൃത്യം ധാരയതേജ്ഞ
 പ്രസംഗേന ഫലകാംക്ഷീ ധൃതിഃ സാ പാർത്ഥ രാജസി. 34

ഹേ അർജുന	അല്ലയോ അർജുന
യയാ ധൃത്യം തു	എന്നാൽ യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടു്
ധർമ്മകാമാർത്ഥാൻ	ധർമ്മാർത്ഥകർമ്മങ്ങളെ
ധാരയതേ	പ്രാധാന്യേന ധരിക്കണമെന്നോ (ഉപേക്ഷി കുന്നില്ലയോ)
പ്രസംഗേന	ധർമ്മാദികളില്ലല്ല സൗകതികൊണ്ടു് (ധർമ്മാദികളുടെ സമ്പാദനകാല ത്തിൽ)
ഫലകാംക്ഷി (പ്രവേശി)	തൽഫലത്തെ കാംക്ഷിക്കുന്നവനാ യി ഭവിക്കുന്നുവോ
സാ ധൃതിഃ	ആ ധൃതി
ഹേ പാർത്ഥ	അല്ലയോ അർജുന
രാജസി	രാജസമാകുന്നു.

അല്ലയോ അർജുന, യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടു് (ഏവൻ)
 ധർമ്മാർത്ഥകർമ്മങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നില്ലയോ, അവയിലുള്ള
 ആസക്തികൊണ്ടു് (അവയുടെ സമ്പാദനത്തിൽ) തൽഫല

ത്തെ കാക്ഷിക്കുന്നവനായും ഭവിക്കുന്നുവോ, ആ ധൃതി, ഹേ പാർത്ഥ, രാജസമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടാണു് (ഒരുവൻ) ധർമ്മാർത്ഥകാമങ്ങളെ ധരിക്കുന്നതു്—അവ നിത്യം സമ്പാദിക്കപ്പെടേണ്ടവയാണെന്നു മനസ്സിലുറപ്പിക്കുന്നതു്, യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടാണു് ധർമ്മാദികളിൽ ഓരോന്നിന്റെ ധാരണ പ്രസംഗം വരുമ്പോൾ അവൻ അതാതിന്റെ ഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതു്, ആ ധൃതി, ഹേ പാർത്ഥ, രാജസമാകുന്നു.

യയാ സ്വപ്നം ഭയം ശോകം വിഷാദം മദഃ പ

ന വിമുഞ്ചതി ഓർമ്മയാ ധൃതിഃ സാ താമസീ മതാ*. 35

ഓർമ്മയാഃ	ഓഷ്ടമായ (അചിവേകബഹുളമായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ പുരുഷൻ
യയാ (ധൃത്യാ)	യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടു്
സ്വപ്നം	നിദ്രയേയും
ഭയം	ഭയത്തേയും
ശോകം	വ്യസനത്തേയും
വിഷാദം	വ്യാകുലതയേയും
മദം ഏവ ച	മദത്തേയും
ന വിമുഞ്ചതി	വിട്ടുന്നില്ലയോ
സാ ധൃതിഃ	ആ ധൃതി
താമസീ മതാ	താമസമാണെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഓഷ്ടബുദ്ധിയായവൻ യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടു നിദ്രയേയും ഭയത്തേയും വ്യസനത്തേയും വ്യാകുലതയേയും മദത്തേയും ഉപേക്ഷിക്കുന്നില്ലയോ ആ ധൃതി താമസമെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സ്വപ്നം=നിദ്ര. ഭയം=രോസം. ശോകം = (പ്രിയവിനോദം നിമിത്തമുള്ള സന്താപം). വിഷാദം=അവസാദം—വിഷണ്ണത (=ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കുള്ള ക്ഷീണം). മദം=

* 'ധൃതിഃ സാ പാർത്ഥതാമസീ' എന്നു പാഠാന്തരം.

വിഷയസേവ (സർവ്വദർമ്മാർഗ്ഗപ്രവൃത്തികളും എന്നർത്ഥം). ദർമ്മേധാഃ = കർത്തൃസിതബുദ്ധിയായിരിക്കുന്ന പുരുഷൻ. യയാ നഃ വിമുഞ്ചതി = യാതൊരു ധൃതികൊണ്ടും ഏതൊരു കർത്തൃസിതബുദ്ധിയായിരിക്കുന്ന പുരുഷൻ സ്വപ്നം മുതൽ മദംവരെയുള്ള സർവ്വവും തന്നിടുന്ന നിത്യം കർത്തവ്യമാണ് എന്നിങ്ങനെ അവയിൽ ബഹുമാന്യരായോടുകൂടി അവയെ ചെയ്തുകൊണ്ടു വിടുന്നില്ലയോ (അവയെ വിടാതെ ധരിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നുവോ). സാധൃതിഃ താമസീ മതാ—അവന്റെ ആ ധൃതി താമസമാകുന്നുവെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ക്രിയാകാരകങ്ങളുടെ ഗുണഭേദനയുള്ള ത്രിവിധഭേദത്തെ പറഞ്ഞു. ഇനി കർമ്മഫലമായിരിക്കുന്ന സുഖത്തിന്റെ ത്രിവിധഭേദത്തെ പറയുന്നു:

സുഖം ത്വിദാനീം ത്രിവിധം ശ്രൂണ മേ ഭരതർഷഭ
അഭ്യാസാദൃമതേ യത്ര ദഃഖാന്തം ച നിഗച്ഛതി. 36

ഹേ ഭരതർഷഭ	അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ
ത്രിവിധം സുഖം ഇ	മൂന്നുവിധമായ സുഖത്തെ
ഇദാനീം	ഇപ്പോൾ
മേ	എന്നിതിന്നിന്നു്
ശ്രൂണ	കേട്ടാലും
യത്ര	യാതൊരുസുഖത്തിൽ
അഭ്യാസാത്	അതിപരിചയംകൊണ്ടു്
രമതേ	രതിയെ പ്രാപിക്കുകയും
ദഃഖാന്തം	ദുഃഖാവസാനത്തെ
നിഗച്ഛതി ച	നിശ്ചയമായി പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

അല്ലയോ ഭരതകുലശ്രേഷ്ഠ, മൂന്നുവിധമായ സുഖത്തെ ഇപ്പോൾ എന്നിതിന്നിന്നുകേട്ടാലും. യാതൊരു സുഖത്തിൽ ഒരുവൻ അഭ്യാസംകൊണ്ടു (മാത്രം) സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുകയും, ദുഃഖാവസാനത്തെ നിശ്ചയമായി പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. (ആ സുഖം സാന്ത്വനികമാകുന്നു എന്നിങ്ങനെ ഉത്തരാർദ്ധം ഇനിയത്തെ ശ്ലോകത്തോടനുബന്ധിക്കേണ്ടതാകുന്നു.)

[ശം-ഭാ] ശ്രുണം=മനസ്സിരുത്തി കേട്ടാലും. മേ=എന്റെ വാക്കിൽനിന്നും. അഭ്യോസാൽ=പരിചയംകൊണ്ടും, ആവർത്തിക്കുകകൊണ്ടും. രമഭേ=രതിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. യത്ര=യാതൊരു സുഖാനുഭവത്തിൽ. ദുഃഖാന്തം=ദുഃഖാവസാനത്തെ, ദുഃഖോപശമത്തെ. നിഗച്ഛതി=നിശ്ചയമായി പ്രാപിക്കുന്നു. യത്തദഗ്രേ വിഷമിവ പരിണാമേമ്യതോപമം.

തത് സുഖം സാന്തപികം പ്രോക്തമാത്മബുദ്ധി പ്രസാദജം. 37

യത് തത്	യാതൊരു സുഖം
അഗ്രേ വിഷം ഇവ	ആദ്യം, രണ്ടുസംയമാധീനത്വം ഹേതുവായിട്ട് ദുഃഖത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന പോലേയും
പരിണാമേ	അവസാനത്തിൽ
അമ്യതോപമം	അത്യുതപോലേയുമിരിക്കുന്നുവോ
ആത്മബുദ്ധിപ്രസാദജം	ആത്മാവിഷയമായ ബുദ്ധിയുടെ (രജസ്സമോമലത്യാഗംകൊണ്ടു) സ്വച്ഛമായ സ്ഥിതിയിൽ നിന്നുണ്ടാകുന്ന
തത് സുഖം	ആ സുഖം
സാന്തപികം	സാന്തപികമായതെന്നും
പ്രോക്തം	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

യാതൊരു സുഖം ആദ്യത്തിൽ വിഷംപോലെയും അവസാനത്തിൽ അത്യുതപോലേയുമിരിക്കുന്നുവോ, ആത്മബുദ്ധിപ്രസാദത്താലുണ്ടാകുന്ന ആ സുഖം സാന്തപികമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] യത് തത്=യാതൊരു സുഖം. അഗ്രേ വിഷം ഇവ=പ്രഥമമസന്നിപാതത്തിൽ അതു വിഷംപോലെ ദുഃഖാത്മകമായി ഭവിക്കുന്നു—ജ്ഞാനം വൈരാഗ്യം ധ്യാനം സമാധി എന്നിവയുടെ ആരംഭത്തിൽ അത്യന്തായാസം വേണ്ടിവരികയാൽ ആദ്യം അതു വിഷംപോലെ ദുഃഖാത്മകമായി ഭവിക്കുന്നു. പരിണാമേ=അവസാനത്തിൽ (ജ്ഞാനോദിപരിപാകാവസ്ഥയിൽ) അമ്യതോപമം = ജ്ഞാനവൈരാഗ്യാദികളുടെ പരിപാകംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ആ സുഖം തന്നെ അത്യുതതുല്യമായി ഭവിക്കുന്നു. ആത്മബുദ്ധിപ്രസാദജം=ഒരുവന്റെ അന്തഃ

കരണത്തിന്റെ നിർമ്മലതകൊണ്ട് — വെള്ളംപോലെയുള്ള സ്വച്ഛതകൊണ്ട് — ഉണ്ടായിട്ടുള്ള, അല്ലെങ്കിൽ, ആത്മവിഷയമായ, ആത്മാലംബനമായ ബുദ്ധിയുടെ പ്രസാദപ്രകർഷം കൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള. തത് സുഖം = ആ സുഖം. സാത്തവികം = സംതപികമെന്ന്. പ്രോക്തം = വിദ്വാന്മാരാൽ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വിഷയേന്ദ്രിയസംയോഗാഭ്യുത്തദഗ്രേമൃതോപമം

പരിണാമേ വിഷമിവ തത് സുഖം രാജസം സ്ഥൂതം. 38

വിഷയേന്ദ്രിയസം വിഷയങ്ങളുടേയും ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടേയും
യോഗാത് അന്യോന്യസംബന്ധംകൊണ്ട്

യത് തത് പ്രസിദ്ധമായ യാതൊരു (സ്ത്രീസംസ്കാരി) സുഖം

അഗ്രേ ആദ്യം (അനുഭവിക്കുന്ന സമയത്തു്)

അമൃതോപമം അമൃതംപോലെയും

പരിണാമേ അവസാനത്തിൽ

വിഷം ഇവ (ഇഹത്തിലും പരത്തിലും ദിവ്യഹേതുവാകയാൽ) വിഷംപോലെയുമിരിക്കുന്നവോ

തത് സുഖം ആ സുഖം

രാജസം രാജസമെന്ന്

സ്ഥൂതം പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

വിഷയങ്ങളുടേയും ഇന്ദ്രിയങ്ങളുടേയും അന്യോന്യസംബന്ധം കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന യാതൊരു സുഖമാണ് ആദ്യം അമൃതതുല്യമായും അവസാനത്തിൽ വിഷംപോലെയുമിരിക്കുന്നത് ആ സുഖം രാജസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം.—ഭാ] വിഷയേന്ദ്രിയങ്ങളുടെ അന്യോന്യസംബന്ധം കൊണ്ടു യാതൊരു സുഖമാണുണ്ടാകുന്നത് അതു് ആദ്യം (പ്രഥമക്ഷണത്തിൽ) അമൃതസമമായും അവസാനത്തിൽ — വിഷയസുഖമനുഭവിച്ചു കഴിയുന്ന സമയത്തു് — വിഷംപോലെയും ആകുന്നു. എന്തെന്നാൽ വിഷയസുഖം, ബലം വീര്യം രൂപം പ്രജ്ഞ

മേധാധനം ഉത്സാഹം എന്നിവയുടെ ഹാനിക്കു കേതുവും അധർമ്മനിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന നരകപ്രാപ്തിക്കു കാരണവുമാകുന്നു. അതിനാൽ അതു വിഷതുല്യമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന സുഖം രാജസമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

യദഗ്രേ ചാനുബന്ധേ ച സുഖം മോഹനമാത്മനഃ

നിദ്രാലസ്യപ്രമാദോത്ഥം തത്താമസമുദാഹൃതം.

39

യത് സുഖം	യാതൊരു സുഖം
അഗ്രേ ച	പ്രഥമക്ഷണത്തിലും (ആദ്യത്തിങ്കലും)
അനുബന്ധേ ച	അവസാനത്തിലും (പിന്നീടും)
ആത്മനഃ	ആത്മാവിന്നു്
മോഹനം	മോഹത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായും
നിദ്രാലസ്യപ്രമാദോത്ഥം	നിദ്ര, ആലസ്യം, പ്രമാദം ഇവയിൽ നിന്നുണ്ടാകുന്നതായുമിരിക്കുന്നുവോ
തത് (സുഖം)	ആ സുഖം
താമസം	താമസമെന്നു്
ഉദാഹൃതം	പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

യാതൊരു സുഖം ആരംഭത്തിലും അവസാനത്തിലും ആത്മാവിന്നു മോഹത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായും നിദ്രാലസ്യപ്രമാദങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്നതായുമിരിക്കുന്നുവോ ആ സുഖം താമസമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

[ശം-ഭേ] സ്തഷ്ടം.

ന തദസ്തി പൃഥുവിദ്യാം വാ ദിവീ ദേവേഷു വാ പുനഃ
സത്തപഃ പ്രകൃതിജൈർമുക്തം യദേഭീഃ സ്യാത്ത്രിഭീർ

ഗുണൈഃ. 40

പ്രകൃതിജൈഃ	മായയിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള
ഏഭീഃ ത്രിഭീഃ ഗുണൈഃ	ഈ സത്തപാദി മൂന്നു ഗുണങ്ങളാൽ
മുക്തം	മോചിക്കപ്പെട്ട (ഹീനമായ)
സത്തപഃ യത്	സ്ഥാവാവരജംഗമരൂപമായ യാതൊരു
	വസ്തു
സ്യാത്	ഉണ്ടോ

തത്	അത്
പൃഥ്വിയാം വാ	ഭൂമിയുടെ മനുഷ്യാദികളിലാകട്ടെ
ദിവീ	സംഗ്രഹലോകത്തിൽ
ദേവേവ്യ വാ	ദേവന്മാരിലാകട്ടെ
പുനഃ	പിന്നെ എഴീടെയെങ്കിലുമാകട്ടെ
ന അസ്തി	ഇല്ല

പ്രകൃതിസംഭവങ്ങളായ ഈ സത്താദി മൂന്നു ഗുണങ്ങളിൽനിന്നു മോചിപ്പുരായിട്ടൊരു വസ്തു ഭൂമിയിലാകട്ടെ, അല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ സാർഗ്ഗത്തിൽ ദേവന്മാരിലാകട്ടെ ഒരു ദിക്കിലും ഇല്ല.

[ശ്ല.-ഭാ] പൃഥ്വിയാം—ഭൂമിയിൽ മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ. സത്താം യത് = ബദ്ധാവരജംഗമാത്മകമായ യാതൊരു വസ്തു. മുക്തം—മറിഞ്ഞുകൊ.

ക്രിയാകാരകഫലലക്ഷണമായതും സത്താദജസ്തമോ ഗുണാത്മകമായതും അവിദ്യയാൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു മായ സർവ്വസംസാരവും—സർവ്വസംസാരംകൊണ്ടുള്ള അനന്തം വം—സമുലം വർണ്ണിക്കപ്പെട്ട. 'ഊർദ്ധ്വമുലം' (അ. 15, ശ്ലോ. 1) എന്ന തുടങ്ങിയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു സംസാരം ഒരു വൃക്ഷരൂപമായും കല്പിക്കപ്പെട്ടു. ആ സംസാരവൃക്ഷത്തെ അസംഗതമാകുന്ന വാളുകൊണ്ടു വെട്ടിമുറിച്ചു 'തതഃ പദം തത് പരിമാഗ്നിതവ്യം' (അ. 15, ശ്ലോ. 3) എന്നു പറയപ്പെട്ട ഇതിൽനിന്നും, സർവ്വവും ത്രിഗുണാത്മകമാകയാൽ സംസാരകാരണനിവൃത്തി അസാദ്ധ്യമാണെന്നു വന്നേക്കാം. അതിനാൽ, സംസാരത്തിൽനിന്നു നിവർത്തിക്കുന്നതെങ്ങനെയാണെന്നു പറയുന്നതിന്നും, ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ സകല അർത്ഥത്തെയുമുപ സംഹരിക്കുന്നതിന്നും, പുണ്യഷാർത്ഥത്തെ ഇച്ഛിക്കുന്നവനാൽ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടേണ്ട ശ്രുതിസ്മൃത്യർത്ഥങ്ങൾ ഇന്നതെന്നു കാണിക്കുന്നതിന്നുമാണ് 'ബ്രാഹ്മണക്ഷത്രിയവിശാം' എന്ന ശ്ലോകംമുതലുള്ള ഭാഗമാരംഭിക്കപ്പെടുന്നത്.

ബ്രാഹ്മണക്ഷത്രിയവിശാം ശുഭ്രാണാം പ പരന്തപ

കർമ്മാണി പ്രവീതേനാപി സ്വഭാവപ്രഭൈർഗുണൈഃ. 41

പേര പരന്തപ

അല്ലയോ ശത്രുതാപന

ബ്രാഹ്മണക്ഷത്രിയവിശാം ബ്രാഹ്മണരുടേയും ക്ഷത്രിയരുടേയും വൈശ്യരുടേയും

ശുഭാണാം ച	ശുഭരുദേയം
കർമ്മാണി	കർമ്മങ്ങൾ
സ്വഭാവപ്രഭവൈഃ	സാത്തവികരാജസാദി സ്വഭാവങ്ങൾക്കു കാരണമായ, അല്ലെങ്കിൽ, പൂർണ്ണജന്മസംസ്കാരത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള സത്താദിഗുണങ്ങളെ അനുസരിച്ച്
ഗുണൈഃ	
പ്രവീക്ഷതാനി	പ്രകണ്ഠന വിഭാഗിച്ചു വിധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ പരന്തപ, ബ്രാഹ്മണരുടേയും ക്ഷത്രിയരുടേയും വൈശ്യരുടേയും ശുഭരുടേയും, കർമ്മങ്ങൾ, സാത്തവികാദിസ്വഭാവങ്ങൾക്കു കാരണമായ സത്താദിഗുണങ്ങളെ അനുസരിച്ച് വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ബ്രാഹ്മണക്ഷത്രിയവിശം—ബ്രാഹ്മണരുടേയും ക്ഷത്രിയരുടേയും വൈശ്യരുടേയും ശുഭാണാം ച=ശുഭരുടേയും ശുഭർക്കു ദീപിതം (ഉപനയനസംസ്കാരം) ഇല്ലായ്കയാലും, അവർക്കു ചേരുന്നിനധികാരമില്ലാത്തതിനാലുമാണ് ശുഭശബ്ദത്തെ മറ്റേ സമാസപദത്തോടു കൂട്ടിച്ചേർക്കാത്തത്. കർമ്മാണി പ്രവീക്ഷതാനി=ഓരോരുത്തരുടെ കർമ്മങ്ങളെ മറുത്തുവരുത്തിയിരിക്കുന്ന വിഭാഗിച്ചു നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെ? പറയുന്നു—സ്വഭാവപ്രഭവൈഃ ഗുണൈഃ—ഈശ്വരന്റെ പ്രകൃതിയായതും ത്രിഗുണാത്മികമായതുമായ മായ സ്വഭാവമാകുന്നു. അതിൽനിന്നു യാതൊരു ഗുണങ്ങൾ ഉരുവിക്കുന്നുവോ അവ സ്വഭാവപ്രഭവങ്ങൾ, അങ്ങനെ സ്വഭാവപ്രഭവങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട്—കർമ്മാണി പ്രവീക്ഷതാനി=ബ്രാഹ്മണാദികളുടെ ശമാദികർമ്മങ്ങൾ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, സ്വഭാവപ്രഭവങ്ങൾ എന്നതിനെ ഇങ്ങനെ വ്യാഖ്യാനിക്കാം—ബ്രാഹ്മണസ്വഭാവത്തിന്നു സത്വഗുണം കാരണം (=പ്രഭവം) ആകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ക്ഷത്രിയസ്വഭാവത്തിന്നു അപ്രധാനമായിരിക്കുന്ന സത്ത്വഗുണത്തോടു കൂടിയ രജോഗുണം കാരണമാകുന്നു (ക്ഷത്രിയസ്വഭാവത്തിൽ രജോഗുണം പ്രധാനമായും സത്ത്വഗുണം അപ്രധാനമായുമിരിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം). വൈശ്യസ്വഭാവത്തിന്നു അപ്രധാന

നമായിരിക്കുന്ന തമോഗുണത്തോടുകൂടിയ രജോഗുണം കാരണമാകുന്നു (വൈശ്വനിൽ രജോഗുണം പ്രധാനമായും തമോഗുണം ആപ്രധാനമായുചിരിക്കുന്നു). ശുദ്ധസ്വഭാവത്തിന് അപ്രധാനമായ രജോഗുണത്തോടുകൂടിയ തമോഗുണം കാരണമാകുന്നു. (ശുദ്ധനിൽ തമോഗുണം പ്രധാനമായും രജോഗുണം അപ്രധാനമായുചിരിക്കുന്നു). എന്തെന്നാൽ ഈ നാലു ജാതിക്കാരും ക്രമത്തിൽ പ്രശാന്തസ്വഭാവത്തോടും, ഐശ്വര്യസ്വഭാവത്തോടും, ഈഹാസ്വഭാവത്തോടും, മൃഗതാസ്വഭാവത്തോടും കൂടിയവരായിട്ടാണ് സാധാരണ കാണപ്പെടുന്നത്. അല്ലെങ്കിൽ, സ്വഭാവത്തെ ചേരാതെവിധത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിക്കാം—പ്രാണികളുടെ ജന്മാന്തരകൃതമായ സംസ്കാരം ഈ ജന്മത്തിൽ സ്ഥലത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതിന് അഭിവൃക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള സംസ്കാരം സ്വഭാവമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. ഈ സ്വഭാവത്തിൽനിന്നാണ് ഗുണങ്ങൾ ഉത്ഭവിക്കുന്നത്. എന്തെന്നാൽ കാരണംകൂടാതെ ഗുണങ്ങൾ വ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ സ്വഭാവം (വാസന) ഗുണങ്ങൾക്കു (നിമിത്തം) കാരണമായി ഭവിക്കുന്നു (പ്രകൃതി ഉപദാനകാരണവുമാകുന്നുവെന്നു ഭാവം). ഇങ്ങനെ സ്വഭാവത്തിൽനിന്ന്, അല്ലെങ്കിൽ പ്രകൃതിയിൽനിന്ന്, ഉത്ഭവിച്ചിട്ടുള്ള സത്താദൃശ്യമാഗുണങ്ങളെ അനുസരിച്ച് അതാതിന്റെ (അതാതുഗുണത്തിന്റെ) കാര്യത്തിന്നനുരൂപമായി, (നാലു ജാതിക്കാരോടുകൂടി) ശമാദി കർമ്മങ്ങൾ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ബ്രാഹ്മണാദികൾക്കു ശമാദികർമ്മങ്ങൾ ശാസ്ത്രംകൊണ്ടു വിധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു; ശാസ്ത്രംകൊണ്ടുതന്നെ അവ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു അങ്ങനെയിരിക്കെ സത്താദൃശ്യങ്ങളെ അനുസരിച്ചു വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു എങ്ങനെ പറയാം?

സമാധാനം:—അതുകൊണ്ടു ദോഷമില്ല. എന്തെന്നാൽ ശാസ്ത്രംകൊണ്ടു സത്താദൃശ്യവിശേഷങ്ങളെ അപേക്ഷിച്ചു തന്നെയാണ് ബ്രാഹ്മണാദികൾക്കു ശമാദികർമ്മങ്ങൾ വിഭാഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്, അവയെ അപേക്ഷിക്കാതെയല്ല,

അതിനാൽ കർമ്മങ്ങൾ, ശാസ്ത്രപ്രവീഭക്തങ്ങളാണെങ്കിലും ഗുണപ്രവീഭക്തങ്ങൾ എന്നും പറയപ്പെടുന്നു.

ആ കർമ്മങ്ങൾ ഏവയാകുന്നു?—പറയുന്നു:

ശമോ മേസ്തപഃ ശൗചം ക്ഷാന്തിരായ്ജവമേവ ച

ജ്ഞാനം വിജ്ഞാനമാസ്തിക്യം ബ്രഹ്മകർമ്മ സ്വാഭാവജം. 42

ശമഃ ചിത്തോപരമം (മനസ്സിനെ അടക്കൽ)

മേഃ ബാഹ്യേന്ദ്രിയോപരമം (ബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളെ അടക്കൽ)

തപഃ മനോവാക്കായങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചെയ്യുന്ന തപസ്സ്

ശൗചം ബാഹ്യമായും ആഭ്യന്തരമായുമുള്ള ശുദ്ധി ക്ഷമ

ആയ്ജവം ഏവ ച അവക്രത

ജ്ഞാനം ശാസ്ത്രീയമായ ജ്ഞാനം.

വിജ്ഞാനം അനുഭവം.

ആസ്തിക്യം പരലോകമുണ്ടു് എന്ന നിശ്ചയം.

(ഏതത്) ഇതെല്ലാം.

സ്വാഭാവജം സ്വാഭാവത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ള

ബ്രഹ്മകർമ്മ ബ്രാഹ്മണരുടെ കർമ്മങ്ങളാകുന്നു.

ശമം മേം തപസ്സ് ശൗചം ക്ഷമ അവക്രത ജ്ഞാനം വിജ്ഞാനം ആസ്തിക്യം—ഇവ സ്വാഭാവപ്രഭവങ്ങളായ ബ്രാഹ്മണകർമ്മങ്ങളാകുന്നു.

[ശം—ഭാ] ആസ്തിക്യം—വേദാത്മങ്ങളിൽ ശ്രദ്ധ. (ജ്ഞാനം—ശാസ്ത്രീയമായ പദാത്മജ്ഞാനം. വിജ്ഞാനം—ശാസ്ത്രാത്മത്തെ സ്വാനുഭവപ്പെടുത്തുന്നതു്.) ശമം, മേം, തപസ്സ്, ശൗചം, ആർജവം എന്നിവ അ. 16, ശ്ലോ. 12; അ 17, ശ്ലോ. 14, 15, 16 ഈ ശ്ലോകങ്ങളിൽ വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നപ്രകാരം തന്നെയാകുന്നു. ബ്രഹ്മകർമ്മം—ബ്രാഹ്മണജാതിയുടെ കർമ്മം. സ്വാഭാവജം—‘സ്വാഭാവപ്രഭവൈഗുണൈഃ പ്രവീഭക്താനി’ എന്നു മുൻശ്ലോകാവസാനത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന പ്രകാരംതന്നെയാണു് ഇവിടെ ‘സ്വാഭാവജം’ എന്നതിനർത്ഥം.

ശര്യം തേജോ ഗുതിട്ടാക്ഷ്യം യുദ്ധേ പാപ്യപലായനം

ഭാനമീശ്വരഭാവശ്ച ക്ഷത്രം കർമ്മ സ്വഭാവജം. 43

ശര്യം	പരാക്രമം
തേജഃ	പ്രാഗല്ഭ്യം
ഗുതിഃ	യുദ്ധര്യം
ഭാക്ഷ്യം	കൗശലം
യുദ്ധേ	യുദ്ധത്തിൽ
അപലായനം അപി ച	പിന്തിരിഞ്ഞൊടാതെയിരിക്കുക
ഭാനം	ഔദാര്യം
ഇശ്വരഭാവഃ ച	നിയമനശക്തി (ഭണ്ഡനാദികർത്തൃത്വം)
(ഏതത്)	ഇതെല്ലാം
സ്വഭാവജം	സ്വാഭാവികമായ
ക്ഷത്രം കർമ്മ	ക്ഷത്രിയന്റെ കർമ്മങ്ങളാകുന്നു.

പരാക്രമം, പ്രാഗല്ഭ്യം, യുദ്ധര്യം കൗശലം, യുദ്ധത്തിൽ പിന്തിരിഞ്ഞൊടാതിരിക്കുക, ഔദാര്യം, നിയമനശക്തി—ഇതെല്ലാം ക്ഷത്രിയന്റെ സ്വാഭാവികമായ കർമ്മമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] ശര്യം=ശൂർന്റെ ഭാവം (=വിക്രമം—തന്നെക്കാൾ അധികം ബലമുള്ളവനെക്കൂടി പ്രഹരിപ്പാനുള്ള ശേഷി). തേജഃ=പ്രാഗല്ഭ്യം (മറ്റൊരാളത്തന്നാൽ ധർഷിപ്പാൻ കഴിയാത്തവർ). ഗുതിഃ=യാതൊന്നിനാൽ ഉദ്ധരിക്കപ്പെട്ടവനായിട്ട് ഒരുപൻ ഏതൊരവസ്ഥയിലും കണ്ഠിതത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ലയോ അതു ധൃതി (=മഹത്തായിരിക്കുന്ന ആപത്തിലുംകൂടി ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളെ തളരാതെ നിലനിർത്തുന്ന ചിത്തവൃത്തി) ഭാക്ഷ്യം=ഭക്ഷന്റെ ഭാവം ഭാക്ഷ്യം—വിചാരിക്കാതെ വന്നുകൂടുന്നതും ഉടനെ ചെയ്യേണ്ടതുമായ കാര്യങ്ങളെ ലേശം പരിഭ്രമം കൂടാതെ വെട്ടുപ്പായി പ്രവർത്തിക്കുന്നത് ഭാക്ഷ്യം. യുദ്ധേ അപലായനം അപി ച=യുദ്ധത്തിൽ ശത്രുക്കളുടെ അടുക്കൽ നിന്നു പിന്തിരിഞ്ഞൊടിപ്പോകാതിരിക്കുക. ഭാനം=കൊടുക്കേണ്ടവരിൽ കയ്യടിക്കുക (=മുക്തഹസ്ത). ഇശ്വരഭാവഃ=ഭീമപ്പെടേണ്ടവരുടെ നേരെ പ്രഭുശക്തിയെ കാണിക്കുക.

സ്വഭാവജം—സ്വാഭാവികമായ ക്ഷൗരം കർമ്മം—ക്ഷൗരിയ ജാതിയുടെ വിവിധകർമ്മം.

കൃഷി ഗൗരക്ഷ്യ വാണിജ്യം വൈശ്യകർമ്മ സ്വഭാവജം.

പരിചര്യന്തകം കർമ്മ ശുഭ്രസുധാപി സ്വഭാവജം. 44

കൃഷി ഗൗരക്ഷ്യ വാണിജ്യം— കൃഷി, പശുപാലനം, കച്ചവടം (ഏതത്ത്) ഇതെല്ലാം

സ്വഭാവജം സ്വാഭാവികമായ

വൈശ്യകർമ്മ വൈശ്യന്റെ കർമ്മമാകുന്നു

പരിചര്യന്തകം കർമ്മ മറ്റു മൂന്നു ജാതിക്കാരെ ശുശ്രൂഷിക്കുക എന്ന കർമ്മം.

ശുഭ്രസുധാപി ശുഭ്രം

സ്വഭാവജം സ്വാഭാവികമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു.

കൃഷി, പശുപാലനം, കച്ചവടം ഇവ വൈശ്യന്റെ സ്വാഭാവികമായ കർമ്മങ്ങളാകുന്നു. മറ്റു മൂന്നു ജാതിക്കാരെയും ശുശ്രൂഷിക്കുക എന്നതു ശുഭ്രന്റേയും സ്വാഭാവികമായ കർമ്മമാകുന്നു.

[ശം-ഭാ] കൃഷി=ഭൂമിയെ കിളച്ചു കൃഷിചെയ്യുന്നത്. ഗൗരക്ഷ്യം=പശുക്കളെ രക്ഷിക്കുന്നവൻ ഗോരക്ഷകൻ. അവന്റെ ഭാവം ഗൗരക്ഷ്യം—പശുപാലനം. വാണിജ്യം=വണിക്കിന്റെ കർമ്മം—ക്രയവിക്രയത്പാദിലക്ഷണമായത്. വൈശ്യകർമ്മം=വൈശ്യജാതിയുടെ കർമ്മം. പരിചര്യന്തകം കർമ്മം=ശുശ്രൂഷാസ്വഭാവമായ കർമ്മം. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

അതാതു ജാതിക്കു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നതായാൽ അവയുടെ ഫലം സ്വഭാവേന സ്വർഗ്ഗപ്രാപ്തിയാകുന്നു. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി സ്മൃതിയിൽ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു—‘സ്വ സ്വകർമ്മങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം അനുഷ്ഠിക്കുന്ന എല്ലാ വർണ്ണങ്ങളും (ജാതിക്കാരും) ആശ്രമികളും മരണശേഷം അവരവരുടെ കർമ്മഫലത്തെ അനുഭവിച്ചിട്ടു പിന്നെ ഉണ്ടാകുന്ന (കർമ്മ)ശേഷംകൊണ്ടു വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ദേശത്തു വിശിഷ്ടജാതിയിൽ വിശിഷ്ടകലത്തിൽ ജനിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ അവർ വിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ധർമ്മം, ആയുസ്സ്, വിദ്യ, സുശീലത, ധനം, സുഖം, ബുദ്ധി എന്നിവയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ജന്മത്തേ

യും പ്രാപിക്കുന്നു.' (ആപസ്തംബധർമ്മസൂത്രം 2. 2, 2, 3)
'അതായത് വർണ്ണങ്ങളും ആശ്രമികളും പ്രാപിക്കുന്നതായ ഫല
ഭേദങ്ങളേയും വിവിധ ലോകങ്ങളേയും പറ്റി പൂരാണങ്ങളി
ലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.' എന്നാൽ മറ്റൊരു കാരണംകൊണ്ട്
(അവസ്തു്) താഴെ പറയാൻ ഭാവിക്കുന്ന ഫലത്തെ സിദ്ധി
ക്കുവുന്നതാണ് (മോക്ഷാപേക്ഷയോടുകൂടി മുൻപറയപ്പെട്ട
കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അവസ്തു് മോക്ഷഫലം
സിദ്ധിക്കുന്നതാണ് എന്നത്.)—

സോ സോ കർമ്മണ്യഭിരതഃ സംസിദ്ധിഃ ലഭേത നരഃ
സ്വകർമ്മനിരതഃ സിദ്ധിഃ യഥാ വർന്ദതി തച്ഛൃണം. 45

സോ സോ കർമ്മണി	അവരവർക്കു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തിൽ
അഭിരതഃ	പരിനിഷ്ഠിതനായിരിക്കുന്ന (ശ്രദ്ധ യോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന)
നരഃ	മനുഷ്യൻ
സംസിദ്ധിഃ	ജ്ഞാനയോഗ്യതയെ
ലഭേത	പ്രാപിക്കുന്നു
സ്വകർമ്മനിരതഃ	തന്റെ കാര്യത്തിൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടി യിരിക്കുന്നവൻ
യഥാ	ഏതുപ്രകാരം
സിദ്ധിഃ	ജ്ഞാനയോഗ്യതയെ (സത്ത്വശുദ്ധി യെ)
വർന്ദതി	പ്രാപിക്കുന്നുവോ
തത്	അതിനെ
ശൃണം	കേട്ടാലും.

അവരവർക്കു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തിൽ പരിനിഷ്ഠി
തനായിരിക്കുന്ന മനുഷ്യൻ ജ്ഞാനയോഗ്യതയെ പ്രാപിക്കുന്നു.
സ്വകർമ്മത്തിൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവൻ ഏതു പ്രകാരം
ജ്ഞാനയോഗ്യതയെ പ്രാപിക്കുന്നുവോ അതിനെ കേട്ടാലും.

[ശം.-ഭാ] സോ സോ കർമ്മണി—മുൻപറയപ്പെട്ട ലക്ഷണ
ഭേദത്തോടുകൂടി സ്വസ്വകർമ്മത്തിൽ; അഭിരതഃ=തൽപരനാ
യിരിക്കുന്ന; നരഃ=അധികൃതനായ പുരുഷൻ; സംസിദ്ധിഃ=

സ്വകർമ്മാനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു് അശുദ്ധീകൃതം വരുമ്പോൾ ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള യോഗ്യതയാകുന്ന സംസിദ്ധിയെ; ലഭ്യതേ—പ്രാപിക്കുന്നു. സ്വകർമ്മാനുഷ്ഠാനം കൊണ്ടുതന്നെ സംസിദ്ധിയെ സാക്ഷാൽഭാവം പ്രാപിക്കാൻ കഴിയുമോ?—ഇല്ല—എന്നാൽ പിന്നെ എങ്ങനെ? സ്വകർമ്മനിരതനായവൻ എങ്ങനെയാണു് സിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നതു് എന്നു ചോദ്യം.

യതഃ പ്രവൃത്തിർഭൂതാനാം യേന സർവ്വമിദം തതഃ

സ്വകർമ്മണാ തമഭ്യർച്യ സിദ്ധിം വിദന്തി മാനവഃ. 46

യതഃ	അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന യാതൊരു പരമേശ്വരനിൽനിന്നാണു്
ഭൂതാനാം	പ്രാണികളുടെ
പ്രവൃത്തിഃ (വേതീ)	ചേഷ്ട ഉണ്ടാകുന്നതു്
യേന	യാതൊരു പരമേശ്വരനാൽ
ഇദം സർവ്വം—	ഈ വിശ്വമാസകലം
തതഃ	വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നവോ
തം	അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനെ
മാനവഃ	മനുഷ്യൻ
സ്വകർമ്മണാ	തന്നിക്കു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം കൊണ്ടു്
അഭ്യർച്യ	പൂജിച്ചിട്ടു്
സിദ്ധിം	സിദ്ധിയെ (ജ്ഞാനയോഗ്യതയെ)
വിദന്തി	ലഭിക്കുന്നു.

അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന യാതൊരു പരമേശ്വരനിൽനിന്നാണു് പ്രാണികൾക്കു ചേഷ്ടയുണ്ടാകുന്നതു്, യാതൊരു പരമേശ്വരനാലാണു് ഈ വിശ്വമാസകലം വ്യാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു് അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന പരമേശ്വരനെ മനുഷ്യൻ തന്നിക്കു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മംകൊണ്ടു പൂജിച്ചിട്ടു സിദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] യസ്മാത്=അന്തര്യാമിയായിരിക്കുന്ന യാതൊരു ഈശ്വരനിൽനിന്നു്; ഭൂതാനാം=പ്രാണികളുടെ; പ്രവൃത്തിഃ=ഉത്പത്തി അല്ലെങ്കിൽ ചേഷ്ട (യാതൊരു ഈശ്വരനിൽനിന്നാ

൯ പ്രാണികളുടെ ഉത്പത്തി ഉണ്ടാകുന്നത്, അന്തര്യാമിയാ-
തിരീക്കുന്ന യാതൊരു ഈശ്വരനിൽനിന്നാണ് അവർ പെട്ടെ-
ന്നുണ്ടാകുന്നത്) യേനാതൊരു ഈശ്വരനാൽ; സർവ്വം ഇ-
= ഈ ജഗത്താസകലം; തത്ത്വം പ്രാപിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.
സ്വകർമ്മം=മുൻപറഞ്ഞപ്രകാരം അതാതു ഭാതിക്കു വിധി-
ക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മംകൊണ്ട്; തത്ത്വം=ഈ ഈശ്വരനെ; അഭ്യർത്ഥ-
=പൂജിച്ചിട്ട്, ആരാധിച്ചിട്ട്; അതാതു കർമ്മങ്ങൾ; സിദ്ധിം=
കേവലം ജ്ഞാനനിഷ്ഠാഭാവഗുണാലക്ഷണമായ സിദ്ധിയെ;
വിനശി=പ്രാപിക്കുന്നു.

അതു ഹേതുവായിട്ട്—

ശ്രേയൻ സ്വധർമ്മോ വിഗുണഃ പരധർമ്മാത് സ്വന്തസിതാത്
സ്വഭാവനിയതം കർമ്മ കർപ്പണാപ്നോതി കിലംബിഷഃ. 47

സ്വധർമ്മഃ	തന്റെ ധർമ്മം
വിഗുണഃ (അപി)	ഗുണഹീനമാണെങ്കിലും
സ്വന്തസിതാത്	നല്ലവണ്ണം അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ട
പരധർമ്മാത്	അന്യന്റെ ധർമ്മത്തേക്കാളും
ശ്രേയൻ	ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
സ്വഭാവനിയതം	മുൻപറയപ്പെട്ടപ്രകാരം അതാതു സ്വ- ഭാവത്തെ അനുസരിച്ച വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
കർപ്പൻ	ചെയ്യുന്നവൻ
കിലംബിഷഃ	പാപത്തെ
ന ആപ്നോതി	പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

തന്റെ ധർമ്മം ഗുണഹീനമാണെങ്കിലും നല്ലവണ്ണം അനുഷ്ഠി-
ക്കപ്പെട്ട പരധർമ്മത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ
സ്വഭാവത്തെ അനുസരിച്ച വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തെ
ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല.

[ശം—ഭാ] സ്വഭാവനിയതം.....കിലംബിഷഃ=വിഷ-
ത്തിൽ ഭൂതിച്ചിരിക്കുന്ന കൃമിക്കു വിഷം എപ്രകാരം ദോഷക-
രമായി ഭവിക്കുന്നില്ലയോ അതുപോലെ തന്റെ സ്വഭാവ

ത്തെ അനുസരിച്ചു വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മത്തെ ചെയ്യുന്നവൻ പാപത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

സഹജം കർമ്മ കൗന്തേയ സദോഷമപി ന ത്യജേത്

സർവ്വാരംഭോ ഹി ദോഷേണ ധൃമേനാഗ്നിരീവാവൃതഃ. 48

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കന്തീപുത്ര
സഹജം	സ്വഭാവവിഹിതമായ
കർമ്മ	കർമ്മത്തെ
സദോഷം അപി	ദോഷത്തോടുകൂടിയതാണെങ്കിലും
ന ത്യജേത്	ഒരുവൻ ത്യജിക്കരുത്
ഹി	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
സർവ്വാരംഭഃ	ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടങ്ങളായ സകല കർമ്മങ്ങളും
ധൃമേന	പുകയാൽ
അഗ്നിഃ ഇവ	അഗ്നി എന്നപോലെ
ദോഷേണ	ദോഷത്താൽ
ആവൃതഃ	ചുറ്റപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അല്ലയോ കന്തീപുത്ര, സ്വഭാവവിഹിതമായ കർമ്മത്തെ, ദോഷത്തോടുകൂടിയതാണെങ്കിലും, ഉപേക്ഷിച്ചുകൂട. എന്തെന്നാൽ സർവ്വകർമ്മങ്ങളും, പുകയാൽ അഗ്നി എന്നപോലെ, ദോഷത്താൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

[ശ്രം-ഭാ] സഹജം കർമ്മ—ജന്മത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു ഉണ്ടായിട്ടുള്ള കർമ്മം. സദോഷം അപി=ത്രിഗുണത്വം ഹേതുവായിട്ടു ദോഷത്തോടുകൂടിയതാണെങ്കിലും; ന ത്യജേത്=ഉപേക്ഷിച്ചുകൂട. സർവ്വാരംഭഃ=സകലകർമ്മങ്ങളും—സ്വധർമ്മങ്ങളും പരധർമ്മങ്ങളും എന്നർത്ഥം. ഹി=എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ത്രിഗുണാത്മകത്വമാണ് ഇവിടെ (കർമ്മങ്ങളുടെ ദോഷത്തിന്) ഹേതു. ത്രിഗുണാത്മകത്വം ഹേതുവായിട്ടു സർവ്വകർമ്മങ്ങളും, സഹജമായിരിക്കുന്ന ധൃമത്താൽ അഗ്നി എന്നപോലെ, ദോഷത്താൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഒരുവൻ സ്വധർമ്മമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന സഹജകർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചുകൊണ്ട് അന്യന്റെ ധർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവെങ്കിലും (അവൻ) ദോഷത്തിൽനിന്നു മോചിക്കുന്നില്ല. പരധർമ്മം

യേതെ ഉണ്ടാക്കുന്നതുകൊണ്ടും അതാത്മജ്ഞനായവന്നു കർമ്മങ്ങളെ തീരെ ഉപേക്ഷിച്ചാൽ കഴിയുന്നതല്ല; അതിനാൽ അവൻ കർമ്മത്തെ ഉപേക്ഷിക്കരുത്.

(ഇവിടെ ഒരു നിരൂപിക്കുക).—(സഹജ) കർമ്മത്തെ ആത്മുപേക്ഷിച്ചുകൂട എന്ന് പറഞ്ഞത് കർമ്മത്തെ നിശ്ശേഷം ത്യജിപ്പാനസാധ്യമാണ് എന്നതുകൊണ്ടോ, അതോ, സഹജ കർമ്മത്യാഗത്തിൽ ദോഷമുണ്ടാകുന്നുവെന്നതുകൊണ്ടോ?

(ഈ സന്ദേഹംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം പറയുന്നു.) സഹജകർമ്മത്തെ ത്യജിച്ചുകൂട എന്ന് പറഞ്ഞത് അതിനെ തീരെ ത്യജിപ്പാനസാധ്യമാകുന്നുവെന്നതു കൊണ്ടാണെങ്കിൽ അതിനെ നിശ്ശേഷം ത്യജിക്കുന്നതു ഗുണംതന്നെയായിരിക്കുമെന്നു വരുന്നു.

ശരിതന്നെ; പക്ഷേ, അതിന്റെ അശേഷത്യാഗംതന്നെ അസാധ്യമാകുന്നു—സംഖ്യന്മാരുടെ സത്ത്വദിഗ്ഗുണങ്ങൾ എന്നപോലെ ആത്മാ എപ്പോഴും ചലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നുവോ? അതോ പ്രതിക്ഷണം നാശത്തെ പ്രാപിക്കുന്നതായ ബൗദ്ധന്മാരുടെ പഞ്ചസ്കന്ധങ്ങൾ എന്നപോലെ ക്രിയതന്നെ കാരകം (ആത്മാവ്) ആയിരിക്കുന്നുവോ? രണ്ടു പക്ഷത്തിലും കർമ്മത്തിന്റെ അശേഷത്യാഗമുണ്ടാകുന്നതല്ല.

ഇനി മൂന്നാമത്തെ പക്ഷമുണ്ട്—വസ്തു (ആത്മാ) എപ്പോൾ പ്രവർത്തിക്കുന്നുവോ അപ്പോൾ അതു ക്രിയയോടുകൂടിയതായി ഭവിക്കുന്നു; ആ വസ്തുതന്നെ എപ്പോൾ പ്രവർത്തിക്കുന്നില്ലയോ അപ്പോൾ അതു നിഷ്ക്രിയമായി ഭവിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെയിരിക്കുമ്പോൾ കർമ്മത്തെ അശേഷം ത്യജിപ്പാൻ കഴിയുന്നതാണ്. എന്നാൽ ഈ പക്ഷത്തിൽ ഒരു വിശേഷം കൂടിയുണ്ട്; (ഈ പക്ഷപ്രകാരം) വസ്തു സദാ പ്രചലിതമായിരിക്കുകയോ, അല്ലെങ്കിൽ ക്രിയതന്നെ കാരകമായിരിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നില്ല. പക്ഷേ, ഒരു സ്ഥിരമായ ദ്രവ്യത്തിൽ മുൻപില്ലാത്ത ക്രിയ ഉണ്ടാവുകയും, അതിലുള്ളതായക്രിയ നശിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു; എന്നാലും ദ്രവ്യം ശുദ്ധമായും (ക്രിയാ) ശക്തിയോടുകൂടിയും, അതു ഹേതുവായിട്ട് അതുതന്നെ കാരകമായും ഇതി

ക്കുന്നൂ. ഇപ്രകാരമാണ് കണാദസിദ്ധാന്തികൾ വാദിക്കുന്നതു്. ഈ പക്ഷത്തിൽ എന്താണ് ദോഷം?

അതിന്നു് ഈ ഒരു ദോഷമുണ്ടു്. അതു ഭഗവന്തമല്ല. അന്തഃകൈയാണറിയുന്നതു്?

എങ്ങനെയെന്നാൽ; 'നാസതോ വിദ്യതേ ഭാവഃ' (അ. 2, ഛാന്ദ. 1) എന്നിങ്ങനെ ഭഗവാൻ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ കണാദമതപ്രകാരം അസത്തിന്നു് (ഇല്ലാത്തതിന്നു്) ഭാവവും, സത്തിന്നു് (ഉള്ളതിന്നു്) അഭാവവും കല്പിക്കപ്പെടുന്നു. അതിന്നാൽ ഇതു് ഭഗവന്തമാകുവാൻ പാടില്ല.

ഭഗവന്തമല്ലെങ്കിലും യുക്തിയോടുകൂടിക്കിടക്കുന്നുവെങ്കിൽ ഈ പക്ഷത്തിന്നെന്താണ് ദോഷം?

സമയം:—ഈ പക്ഷം സർവ്വപ്രമണവിരോധമാകയാൽ ദോഷത്തോടുകൂടിയായിരിക്കുന്നു. എങ്ങനെ? പറയാം.—ദ്വന്ദ്വം (രണ്ടുതരം കൂടിയതു്) മുതലായ ദ്രവ്യം ഉത്പത്തികുമുമ്പു് അത്യന്തം അസത്തായി (ഇല്ലാത്തതായി) ഇരിക്കുകയും, പിന്നെ ഉണ്ടായിട്ടു കറച്ചുകാലം ഇരുന്നതിന്റേദശയും പിന്നെയും അത്യന്തം അസത്താത്തത്തത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെങ്കിൽ അങ്ങനത്തുതന്നെ സത്തായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും, സത്താതന്നെ അസത്തായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും വരുന്നു; അഭാവം ഭാവമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും, ഭാവം അഭാവമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നും വരുന്നു. അപ്പോൾ ഭാവമായിട്ടു തീരുവാൻ ഭാവിക്കുന്ന അഭാവം, അതിന്റെ ഉത്പത്തിക്കു മുമ്പു്, മുതലിന്റെ കൊമ്പു പോലെയാണെന്നും, സമവായി, അസമവായി, നിമിത്തം എന്നീ കാരണങ്ങളെ അപേക്ഷിച്ചു് അതു് (അഭാവം) ഭാവമായി തീരുന്നുവെന്നും കല്പിക്കണം. പക്ഷേ, അഭാവം ഇപ്രകാരം ഉണ്ടാകുന്നുവെന്നും, അതു കാരണത്തെ അപേക്ഷിക്കുന്നുവെന്നും (കാരണത്തെ അപേക്ഷിച്ചു് ഒരു കാര്യമായിത്തീരുന്നുവെന്നും) സാധിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ശശവിഷണം (മുതലിന്റെ കൊമ്പു്) മുതലായ ഇല്ലാത്ത വസ്തുക്കളെ സംബന്ധിച്ചു് ഇതു കാണപ്പെടുന്നില്ല (ശശവിഷണം മുതലായ അസദവസ്തുക്കൾ ഉൽപാദിക്കുന്നുവെന്നോ, അവ കാരണത്തെ അപേക്ഷിച്ചു കാര്യമായിത്തീരുന്നുവെന്നോ പറ

വാൻ തരമില്ല എന്നതും) ഉണ്ടാക്കപ്പെടുന്നവയായ ഘടാദികൾ ഭാവാരത്ഥകമാണ് എന്നു പറയുന്ന പക്ഷത്തിൽ, അവയുടെ അഭിവ്യക്തിയെ സംബന്ധിച്ചെങ്കിലും കാരണത്തെ അപേക്ഷിച്ച് അവ ഉത്പാദിക്കുന്നു (ഒരു കാര്യമായിത്തീരുന്നു) എന്നു പ്രതിപാദിപ്പാൻ കഴിയുന്നതാണ്. എന്നുതന്നെയല്ല, അസത്തു് സത്ത്വവും, സത്തു് അസത്താവും ചെയ്യുന്ന പക്ഷത്തിൽ പ്രമാണപ്രമേയവ്യവഹാരത്തിൽ ഒരു ഭിക്ഷിലും ആർക്കും വിശ്വസമുണ്ടാകുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ സത്തു് സത്തുതന്നെയാണ്, അസത്തു് അസത്തുതന്നെയാണ്, എന്നു നിശ്ചയിപ്പാൻ അപ്പോൾ തരമില്ലാതെയാകുന്നു. അത്രയുമല്ല, ദ്വയണുകാദിദ്രവ്യം (ഒരു കാര്യമായി) ഉത്പാദിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നതു കൊണ്ടു സ്വകാരണത്തോടും സ്വസത്തത്തോടുമുള്ള അതിന്റെ സംബന്ധത്തെയാണ് അവർ (കാണാദന്മാർ) പറയുന്നതു്. ഉത്പത്തിക്കുമുമ്പു് അസത്തായിരുന്നിട്ടു പിന്നെ അതു്, സ്വകാരണവ്യാപാരത്തെ അപേക്ഷിച്ച്, സ്വകാരണമായ പരമാണുക്കളോടും, സമവായലക്ഷണമായ സംബന്ധംകൊണ്ടു സത്തയോടും സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നു. ഇപ്രകാരം സംബന്ധിക്കപ്പെടുമ്പോൾ—ഇപ്രകാരം പിരിയുവാൻ പാടില്ലാത്തവിധം കാരണത്തോടു സംബന്ധിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ—അതു (കാര്യം) സത്തായി ഭവിക്കുന്നു. ഇവിടെ എങ്ങനെയാണ് സത്തു് അസത്തിന്റെ കാരണമാകുന്നതെന്നും, അതിനു് എന്തിനാടാണു് സംബന്ധമെന്നും ഉള്ള ചോദ്യങ്ങൾക്കു് അവർ സമാധാനം പറയേണ്ടതാകുന്നു. വസ്തുപുത്രന്റെ ഉത്പത്തിക്കുള്ള കാരണത്തെയാ, എന്തിനോടെങ്കിലും അവന്നുള്ള സംബന്ധത്തെയാ വല്ല പ്രമാണംകൊണ്ടെങ്കിലും കല്പിപ്പാൻ തെങ്ങൾക്കു കഴിയുന്നതല്ല, നിശ്ചയംതന്നെ.

പൂർവ്വപക്ഷം—വൈശേഷികന്മാർ അഭാവത്തിനു് (ഒന്നിനോടും) സംബന്ധത്തെ കല്പിക്കുന്നില്ല. ദ്വയണുകാദിദ്രവ്യങ്ങളുടെ സ്വകാരണത്തോടുള്ള സമവായലക്ഷണമായ സംബന്ധത്തെപ്പറ്റിയാണ് അവർ പറയുന്നതു്.

സമാധാനം:—അല്ല. എന്തെന്നാൽ, ഈ സംബന്ധത്തിനുമുമ്പു് വൈശേഷികന്മാർ സത്ത്വാവത്തെ സമ്മതിച്ചിട്ടില്ല. കലാലൻ, ദണ്ഡു്, ചക്രം മുതലായവയുടെ വ്യാപാരത്തിന്നു

മുമ്പായി അവർ ഘടാദികൾക്ക് അസ്തിത്വം (ഉണ്ട് എന്ന ഭാവം) സമ്മതിച്ചിട്ടില്ല. മണ്ണുതന്നെ ഘടം മുതലായ ആകാരത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നും അവർ സമ്മതിക്കുന്നില്ല. അപ്പോൾ പിന്നെ അസത്തീനതെന്നയാണു് (കാരണത്തോടുള്ള) സംബന്ധമെന്ന സമ്മതിക്കാരെ വേറെ വഴിയില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—അസത്താണെങ്കിലും അതിനു് (കാരണത്തോടു്) സമവായലക്ഷണമായ സംബന്ധം യുക്തിക്കു വിരോധമല്ലല്ലോ.

സമാധാനം:—അങ്ങനെ പറയുവാൻ പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ വസ്തുപ്രകാരം (അങ്ങനെയുള്ള സംബന്ധം) കാണപ്പെടുന്നില്ല. ഘടാദിയുടെ പ്രാഗഭാവത്തിന്നു് സ്വകാരണത്തോടു സംബന്ധമുണ്ടെന്നും, വസ്തുപ്രകാരമുള്ള പ്രാഗഭാവത്തിന്നു സ്വകാരണത്തോടു സംബന്ധമില്ലെന്നും, വരുണവെങ്കിൽ രണ്ടു ദിക്കിലും അഭാവം തുല്യമാണെങ്കിലും ഒരുഭാവം മറ്റൊരു അഭാവത്തിൽനിന്നു വ്യത്യാസപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു് അവർ പറയേണ്ടിവരും. ഒന്നിന്റെ അഭാവം, രണ്ടിന്റെ അഭാവം, സർവ്വത്തിന്റേയും അഭാവം, പ്രാഗഭാവം, പ്രധാനഭാവം², ഇതരേതമാഭാവം, അത്യന്തഭാവം — ഇങ്ങനെ അഭാവങ്ങൾക്കു തമ്മിൽ ലക്ഷണം കൊണ്ടു യാതൊരു ഭേദത്തെയും ആക്കും കാണിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല. ഇങ്ങനെ അഭാവങ്ങൾക്കു വിശേഷമില്ലാതിരിക്കേ ഘടത്തിന്റെ പ്രാഗഭാവമാത്രം കലാലാദികളെക്കൊണ്ടു ഘടഭാവത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നും, കലാലങ്ങളെ പഠയപ്പെടുന്ന ഭാവമായ സ്വകാരണത്തോടു സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നുവെന്നും, അതിനാൽ അതു് (ഘടാശ്രിതമായ ജന്മനാശാദി) സർവ്വവ്യവഹാരത്തിന്നും യോഗ്യമാകുന്നുവെന്നും എന്നാൽ ആ ഘടത്തിന്റെതന്നെ പ്രധാനഭാവത്തെ സംബന്ധിച്ചു്, അതും അഭാവംതന്നെയാണെങ്കിലും, അപ്രകാരം പറഞ്ഞുകൂടാ എന്നും പറയുന്നതു യുക്തിക്കു വിരോധമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ പ്രധാനം മുതലായ അഭാവങ്ങൾക്കു (ജന്മാദി) വ്യവഹാരയോഗ്യ

1. ഒരു വസ്തു ഉത്പാദിക്കുന്നതിനുമുമ്പുള്ള അവസ്ഥ അതിന്റെ പ്രാഗഭാവം.
2. ഒരു വസ്തു നശിച്ചതിന്റെശേഷമുള്ള അവസ്ഥ അതിന്റെ പ്രധാനഭാവം.

ത്വം ഒരു ഭീകരിലുമില്ലെന്നും, എന്നാൽ ച്യവണകാലദിവ്യങ്ങളുടെ പ്രാഗഭാവത്തിന്നു മാത്രമേ ഉൽപത്തുദഭിന്ധവഹാമാഹത്വമുള്ളവെന്നും പറയുന്നതു് അസംബന്ധമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ പ്രാഗഭാവത്തിന്നു് അത്യന്തപ്രധാനഭാവങ്ങളെപ്പോലെ അഭാവത്വത്തിൽ യാതൊരു വിശേഷവുമില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—പ്രാഗഭാവം ഭാവമായിത്തീരുന്നെന്നു ഞങ്ങൾ പറയുന്നില്ല.

എന്നാൽ ഭാവംതന്നെയാണു് ഭാവമായിത്തീരുന്നതു്. —ഘടം ഘടമായിത്തീരുന്നു, പടം പടവുമായിത്തീരുന്നു. അഭാവം ഭാവമായിത്തീരുന്നവെന്നതുപോലെതന്നെ ഇതും പ്രമാണവിരുദ്ധമാകുന്നു. സാഃഖ്യന്റെ പരിണാമവാദവും, മുന്വില്ലാത്ത ധർമ്മങ്ങളുടെ ഉല്പത്തിയേയും നാശത്തേയും സ്വീകരിക്കുന്നതിനാൽ, വൈശേഷികപക്ഷത്തിൽ നിന്നു വ്യത്യാസപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. കാര്യത്തിന്റെ അഭിവ്യക്തികൊണ്ടും തീരദാഭാവംകൊണ്ടും അതു സത്തോ അസത്തോ ആയിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള അവരുടെ സമാധാനത്തെ സ്വീകരിക്കുകയാണെങ്കിൽത്തന്നെ (കാര്യം കാരണാത്മനാ മുന്പുതന്നെ അവ്യക്തമായിരിക്കുന്നു; അതു കാരകവ്യാപാരംകൊണ്ടു വ്യക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നു; അതുകൊണ്ടു വ്യക്തിയുടേയും അവ്യക്തിയുടേയും ജന്മനാശവ്യവഹാരം ഹേതുവായിട്ടു വൈശേഷികപക്ഷത്തിൽനിന്നു് ഇതു വ്യത്യാസപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെന്നു പറയുകയാണെങ്കിൽത്തന്നെ) അവരുടെ പക്ഷം ശരിയായിരിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ അഭിവ്യക്തിയും തീരദാഭവവും മുന്പുതന്നെ ഉണ്ടോ ഇല്ലയോ എന്നു നിരൂപിക്കുമ്പോൾ ആ പക്ഷവും മുന്പത്തെപ്പോലെതന്നെ പ്രമാണവിരോധമായി ഭവിക്കുന്നു. (കാര്യരൂപമായിട്ടുള്ള) ഉൽപത്തി മുതലായതു് കാരണത്തിന്റെതന്നെ സംസ്ഥാനമാണു് (ആകാശവിശേഷമാണു്) എന്ന പക്ഷത്തേയും ഈ ന്യായം കൊണ്ടുതന്നെ (സാഃഖ്യപക്ഷത്തെ ഖണ്ഡിച്ച ന്യായംകൊണ്ടുതന്നെ) ഖണ്ഡിക്കാവുന്നതാണു്.

അതിനാൽ സത്തായിട്ടുള്ള ഏകവസ്തുതന്നെ അവിദ്യയാൽ ഉൽപത്തി വിനാശം മുതലായ ധർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു്, മംഗത്തിൽ നടൻ എന്നപോലെ, അനേകവിധമായി വികല്പി

ക്കപ്പെടുന്നുവെന്നുള്ള പക്ഷം ശോചിക്കുന്നു. ഭഗവാന്റെ ഈ മതം 'നാസതോ വീദ്യതേ ഭഗവോ നാഭാവോ വീദ്യതേ സതഃ' എന്ന ശ്ലോകത്തിൽ 'സത്പ്രത്യയം അവ്യഭിചാരമാണെന്നും അന്യപ്രത്യയങ്ങൾ വ്യഭിചരിക്കുന്നുവെന്നും സ്മാപിച്ചു പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.

ആത്മാ അവിക്രിതനായിരിക്കുമ്പോൾ കർമ്മത്തിന്റെ അശേഷത്വം എങ്ങനെയാണ് അസാധ്യമായി ഭവിക്കുന്നത്? കർമ്മം (ത്രി) ഗുണങ്ങളുടെ ധർമ്മമാകുന്നു. ഗുണങ്ങൾ പരമാർത്ഥമായിട്ടുള്ളവയോ അതോ അവിദ്യാകല്പിതമോ (എന്ന സംഗതി) എങ്ങനെയെങ്കിലുമാകട്ടെ, കർമ്മം ആത്മാവിൽ അവിദ്യകൊണ്ടാരോപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാണ്. അതിനാലാകുന്നു 'ഒരു നിമിഷംപോലും അവിദ്യാനായവനും' കർമ്മത്തെ നിശ്ശേഷം ത്യജിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല' (അ. 3 ശ്ലോ. 5) എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. എന്നാൽ ആത്മാവിനെ അറിയുന്നവനും (വിദ്വാൻ), വിദ്യകൊണ്ട് അവിദ്യ നിവർത്തിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ, കർമ്മത്തെ നിശ്ശേഷം ത്യജിപ്പാൻ കഴിയുന്നതാണ്. എന്തെന്നാൽ അവിദ്യയാൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിന്റെ ബാക്കി (വിദ്യോല്പത്തിക്കശേഷം) കറച്ചുപോലും ശേഷിപ്പാൻ അമില്ല. തിമിരദൃഷ്ടികൊണ്ട് ആരോപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള രണ്ടാമതൊരു ചന്ദ്രൻ മുതലായതിന്റെ ലേശമെങ്കിലും ബാക്കി, തിമിരം നീങ്ങിയതിന്റെ ശേഷം, ഇരിക്കുന്നതല്ലല്ലോ. അതിനാൽ 'സർവ്വകർമ്മാണി ഭൂതസാ' (അ. 5, ശ്ലോ. 13), 'സ്വേ സ്വേ കർമ്മണ്യഭിരതഃ സംസിദ്ധിം ലഭതേ നരഃ', സ്വകർമ്മണാ തുഭ്യർച്യ സിദ്ധിം വിനശിമാനവഃ' (അ. 18, ശ്ലോ. 45, 46) എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യങ്ങൾ ഉപപന്നമായി ഭവിക്കുന്നു.

കർമ്മയോഗംകൊണ്ട് ജ്ഞാനനിഷ്ഠായോഗ്യതാലക്ഷണമായ യാതൊരു സിദ്ധിയാണു് പറയപ്പെട്ടതു് അതിന്റെ ഫലമായ ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ നൈഷ്ഠ്വർമ്മ്യസിദ്ധിയെപ്പറ്റി പറയേണമെന്ന ഉദ്ദേശ്യത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ ഈ ശ്ലോകമാരംഭിക്കുന്നു:

അസക്തബുദ്ധിഃ സർവ്വത്ര ജിതാത്മാ വിഗതസ്തപഃ

നൈഷ്ഠ്വർമ്മ്യസിദ്ധിം പരമാം സംസ്യാസേനാധിഗച്ഛതി. 49

സമ്പുത്ര	സംഗ്രഹസ്തകളിലും
അസംഗ്രഹസ്തകങ്ങളിലും	സംഗ്രഹസ്തകമായ ബുദ്ധിയാടുകൂടി
	യദനം.
ജിതാത്മാ	നിരഹംകരനും
വിഗതസ്തപ്തമാ	ഹവവിഷയമായ ഇച്ഛയില്ലാത്തവ
	നമായവൻ
സംസ്കാരസ്തപ്തമാ	കർമ്മതത്ഫലസംഗത്യാഗമായി
	രിക്കുന്ന സന്നയാസംകൊണ്ട്
പരമാ.	ഉത്തമമായ
നൈഷ്ഠകർമ്മസ്തപ്തമാ	സർവ്വകർമ്മനിവൃത്തിലക്ഷണമായ
	ചിത്തശുദ്ധിയെ
അവിഗതസ്തപ്തമാ	പ്രാപിക്കുന്നു.

സംഗ്രഹസ്തകങ്ങളിലും സംഗ്രഹസ്തകമായ ബുദ്ധിയാടുകൂടിയവനും. നിരഹംകരനും ഹവവിഷയില്ലാത്തവനായവൻ കർമ്മതത്ഫലസംഗത്യാഗമായിരിക്കുന്ന സന്നയാസംകൊണ്ട് ഉത്തമമായ സർവ്വകർമ്മനിവൃത്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ചിത്തശുദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം. 1-3] സമ്പുത്ര = ആസക്തിക്കു ഹേതുവായിട്ടുള്ള പുത്ര ദാദാദിയർ; അസക്തബുദ്ധി = സംഗ്രഹഹീനമായ അന്തഃകരണത്താടുകൂടിയവൻ; ജിതാത്മാ = അന്തഃകരണത്തെ സ്വാധീനമാക്കിയിട്ടുള്ളവൻ; വിഗതസ്തപ്തമാ = ദേഹം ജീവിതം ഭോഗങ്ങൾ എന്നിവയിൽ തൃപ്തിയില്ലാത്തവൻ. ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ആത്മജ്ഞാനി (സംസ്കാരസേന =) സമ്യഗ്ഭക്തംകൊണ്ട്, അല്ലെങ്കിൽ സമ്യഗ്ഭക്തപൂർവ്വമായ സർവ്വകർമ്മസന്നയാസംകൊണ്ട് നൈഷ്ഠകർമ്മസ്തപ്തമാ പ്രാപിക്കുന്നു. നൈഷ്ഠകർമ്മസ്തപ്തമാ — നിഷ്ക്രിയബ്രഹ്മമാകുന്ന ആത്മാവിന്റെ ജ്ഞാനം. നിമിത്തം. എവനിൽനിന്നു സർവ്വകർമ്മങ്ങളും നിവർത്തിച്ചിരിക്കുന്നുവോ അവൻ നിഷ്കർമ്മാ; അവന്റെ ഭാവം നൈഷ്ഠകർമ്മം. നൈഷ്ഠകർമ്മംതന്നെയായ സിദ്ധി നൈഷ്ഠകർമ്മസ്തപ്തമാ. അല്ലെങ്കിൽ നൈഷ്ഠകർമ്മത്തിന്റെ സിദ്ധി നൈഷ്ഠകർമ്മസ്തപ്തമാ. നിഷ്ക്രിയബ്രഹ്മസ്വരൂപമായത് (നിഷ്ക്രിയബ്രഹ്മസ്വരൂപമായിട്ടിരിക്കുക എന്ന ലക്ഷണത്താടുകൂടി) നൈഷ്ഠകർമ്മത്തിന്റെ സിദ്ധി (നിഷ്

ത്തി) എന്നർത്ഥം. നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധി കർമ്മയോഗംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന സിദ്ധിയിൽനിന്നു വിലക്ഷണമാകുന്നു; അതിനാൽ അതു പ്രകൃഷ്ടവുമാകുന്നു. അതു സദ്യോഗമുക്തവസ്ഥാനുപമാകുന്നു (ഉടനെ മുക്തിയെ പ്രാപിക്കുക എന്ന അവസ്ഥയാകുന്നു). അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധിയെ സമ്യഗ്ദർശനംകൊണ്ടു്, അല്ലെങ്കിൽ സമ്യഗ്ദർശനപൂർവ്വമായ സർവ്വകർമ്മസന്യാസംകൊണ്ടു് പ്രാപിക്കുന്നു. അപ്രകാരം ഭഗവാൻതന്നെ 'സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ സംന്യസ്യ.... നൈവ കർവൻ ന കാരയൻ ആസ്തേ' (അ. 5, ശ്ലോ. 13) എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്.

ഈശ്വരപൂജാരൂപമായ മുമ്പറയപ്പെട്ട സ്വകർമ്മാനുഷ്ഠാനം കൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള മുൻപറഞ്ഞ ലക്ഷണത്തോടുകൂടിയ (ജ്ഞാനനിഷ്ഠായോഗ്യതാലക്ഷണമായ) സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവനും ആത്മവിവേകജ്ഞാനമുണ്ടായിരിക്കുന്നവനുമായവനു കേവലം ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠാരൂപമായും നൈഷ്ഠർമ്മ്യലക്ഷണമായുമിരിക്കുന്ന സിദ്ധി ഏതൊരു ക്രമംകൊണ്ടാണുണ്ടാകുന്നതെന്നു ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

സിദ്ധിം പ്രാപ്നോ യഥാ ബ്രഹ്മ തഥാപ്നോതി നിബോധ മേ
സമാസേവൈവ കൗന്തേയ നിഷ്ഠാ ജ്ഞാനസ്യ യാ പരാ. 50

ഹേ കൗന്തേയ അല്ലയോ കന്തീപുത്ര

സിദ്ധിം പ്രാപ്തഃ (സന്) നൈഷ്ഠർമ്മ്യസിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവൻ

ബ്രഹ്മ	ബ്രഹ്മത്തെ
യഥാ	ഏതുപ്രകാരം
ആപ്നോതി	പ്രാപിക്കുന്നുവോ
തഥാ	ആ പ്രകാരത്തെ
സമാസേന ഏവ	സംക്ഷേപമായി
മേ	എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു്
നിബോധ	അറിഞ്ഞാലും
യാ	യാതൊരു ബ്രഹ്മപ്രാപ്തി

ജ്ഞാനസ്യ പരാ നിഷ്ഠാ ജ്ഞാനത്തിന്റെ പര്യവസാനമാകുന്നു.

അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര, സിദ്ധിം പ്രാപിച്ചവൻ ഏതുപ്രകാരമാണ് ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിക്കുന്നത് ആ പ്രകാരത്തെ എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു നീ മനസ്സിലാക്കിയാലും. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മപ്രാപ്തി ജ്ഞാനത്തിന്റെ പര്യവസാനമാകുന്നു.

[ശ.-ഭാ] സിദ്ധിം പ്രാപ്തം—സ്വകർമ്മംകൊണ്ട് ഈശ്വരനെ അർച്ചിച്ച് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രസാദത്താൽ ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു ജ്ഞാനനിഷ്ഠായോഗ്യതാലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന സിദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചവൻ. ‘സിദ്ധിം പ്രാപ്തം’ എന്നത് ഇനി പറയുവാൻ ഭാവികുന്നതിന്റെ ഒരു മുഖവുരയാകുന്നു. ഇനി എന്താണു പറയുവാൻ ഭാവികുന്നത്?—ജ്ഞാനനിഷ്ഠാ രൂപമായ യാതൊരു പ്രകാരംകൊണ്ടാണു് അവൻ ബ്രഹ്മത്തെ—പരമാത്മാവിനെ—പ്രാപിക്കുന്നത്, അപ്രകാരമുള്ള ജ്ഞാനനിഷ്ഠാപ്രാപ്തികൃമത്തെ നീ എന്റെ വാക്കിൽനിന്നു നിശ്ചയമായി മനസ്സിലാക്കിയാലും. വിസ്താരമായിട്ടാണോ പറയുവാൻ ഭാവികുന്നത്?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു—അല്ല, സംക്ഷേപമായിട്ടുമാത്രം.

‘യഥാ ബ്രഹ്മ പ്രാപ്തോതി തഥാ നിബോധ’ എന്നതുകൊണ്ടു് യാതൊരു ബ്രഹ്മപ്രാപ്തിയാണു ഭഗവാനാൽ സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടതു് അതു് ഇന്നതാണു് എന്നു കാണിക്കുന്നതിനായി ഭഗവാൻ പറയുന്നു—ജ്ഞാനസ്യ യാ പരാ നിഷ്ഠാ—നിഷ്ഠാ—പര്യവസാനം, പരിസമാപ്തി. അതു പരയായിരിക്കുന്ന പരിസമാപ്തിയാകുന്നു.

എന്തിന്റെ പരിസമാപ്തി?
ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തിന്റെ
അതു (നിഷ്ഠ) എന്തൊരുമാതിരിയാകുന്നു?
അതു് ആത്മജ്ഞാനംപോലെയാകുന്നു.
ആത്മജ്ഞാനം എന്തൊരുമാതിരിയാണു്?
അതു് ആത്മാവിന്റെ മാതിരിയാകുന്നു.
ആത്മാ എന്തൊരുമാതിരിയാകുന്നു?

ആത്മാ, ഭഗവാൻ വിവരിച്ചിട്ടുള്ളപ്രകാരവും, ഉപനിഷദ്വാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടും ന്യായംകൊണ്ടും പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പ്രകാരവുമാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ജ്ഞാനമെന്നതു വിഷയാകാരമായിരിക്കുന്നു (ജ്ഞാനത്തിന്നു വിഷയമായിട്ടുള്ളതിന്റെ ആകാരമായിരിക്കുന്നു). എന്നാൽ ആത്മാ (ജ്ഞാനത്തിന്നു) വിഷയമാണെന്നോ, ആകാരത്തോടുകൂടിയതാണെന്നോ, ഒരു ദിക്കിലും സമ്മതിച്ചിട്ടില്ല.

സമാധാനം:—‘ആത്മാ ആദിത്യവർണ്ണനാകുന്നു’ (ശ്ലോ. ഉ. 3. 8), ‘ആത്മാ പ്രകാശസ്വരൂപനാകുന്നു’ (ശ്ലോ. ഉ. 3. 14. 2), ‘ആത്മാ സ്വയംജ്യോതിസ്സാകുന്നു’ (ബ്ര. ഉ. 4. 3. 9) എന്നിങ്ങനെയുള്ള ശ്രുതികളിൽ ആത്മാ ആകാരത്തോടുകൂടിയവയെന്നു പറയുന്നുണ്ട്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഇല്ല. ആത്മാവിന്നു തമോരൂപത്വത്തെ നിഷേധിക്കുന്നതിനാകുന്നു മേല്പറഞ്ഞ വാക്യങ്ങൾ. ആത്മാവിൽ ദ്രവ്യഗുണാദ്യാകാരങ്ങൾ പ്രതിഷേധിക്കപ്പെടുമ്പോൾ ആത്മാവിന്നു തമോരൂപത്വമുണ്ടെന്നുവരുന്നു അതിനെ പരിഹരിപ്പാനാണ് ‘ആദിത്യവർണ്ണം’ എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യങ്ങൾ. ‘അരൂപം’ (കാ. ഉ. 3. 15) എന്നിങ്ങനെ ആത്മാവിന്നു രൂപം പ്രത്യേകം പ്രതിഷേധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. താഴെ പറയുന്ന ശ്രുതിവാക്യംകൊണ്ട് ആത്മാവിന്നു വിഷയത്വവും പ്രതിഷേധിച്ചിരിക്കുന്നു—‘ന സംദൃശേ തിഷ്ഠതി രൂപമസ്യ ന ചക്ഷുഷാ പശ്യതി കശ്ച നൈനം—അതിന്റെ രൂപം (നമ്മുടെ) ദൃഷ്ടിയിൽ നില്ക്കുന്നില്ല. ആരും അതിനെ കണ്ണുകൊണ്ടു കാണുന്നില്ല’ (ശ്ലോ. ഉ. 4. 20). ‘അശബ്ദസ്पर्ശം’ (കാ. ഉ. 3. 15). അതിനാൽ ആത്മാകാരമാണ് ജ്ഞാനമെന്നു പറയുന്നതു ശരിയല്ല.

എന്നാൽ പിന്നെ ആത്മാവിന്റെ ജ്ഞാനമെങ്ങനെയുണ്ടാകുന്നു? ജ്ഞാനം യദവിഷയകമായിരിക്കുന്നുവോ തദാകാരമായിട്ടാണ് അത് (സർവ്വജ്ഞാനവും) ഇരിക്കുന്നത് എന്നതിന്നു വാദമില്ല. ആത്മാ നിരാകാരമാണെന്നും (ആത്മാവിന്നു വിഷയത്വമില്ലെന്നും) പറഞ്ഞു. ജ്ഞാനവുമാത്മാവും രണ്ടും നിരാകാരമാണെങ്കിൽ പിന്നെ എങ്ങനെയാണ് അതിന്റെ (ആത്മജ്ഞാനത്തിന്റെ) ഭാവനാനിഷ്ഠ ഉണ്ടാകുന്നത്?

സമാധാനം:—അങ്ങനെയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ആത്മാ അത്യന്തം നിർമ്മലവും അത്യന്തം സ്വച്ഛവും അത്യന്തം സൂക്ഷ്മവും

മാണെന്നു കാണിക്കാവുന്നതാണ്. ബുദ്ധിക്കും ആത്മാവിനെപ്പോലെ നൈർമ്മല്യം മുതലായതുണ്ടെന്നു കാണിക്കാവുന്നതായാൽ ബുദ്ധിക്കു് ആത്മചൈതന്യകാരണത്തിന്റെ ആഭാസത്വമുണ്ടു് എന്നതു ശരിയായിരിക്കുന്നു. മനസ്സ് ബുദ്ധിയുടെ ആഭാസമാകുന്നു; ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ മനസ്സിന്റെ ആഭാസങ്ങളാകുന്നു. ദേഹം ഇന്ദ്രിയാഭാസമാകുന്നു അതു ഹേതുവായിട്ടു സാധാരണജനങ്ങൾ (സ്ഥൂല)ദേഹത്തെ മാത്രം ആത്മാവായി ഭവിക്കുന്നു. ദേഹം ചൈതന്യത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു വാദിക്കുന്ന ലോകായതികന്മാർ ചൈതന്യവിശിഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ദേഹത്തെ ആണു് പരുഷൻ (ആത്മാ) എന്നു വാദിക്കുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ മറുപിലർ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ ചൈതന്യത്തോടുകൂടിയവരിക്കുന്നു എന്നു വാദിക്കുന്നു. അതുപോലെതന്നെ മനസ്സ് ചൈതന്യത്തോടുകൂടിയതാണെന്നു (മനസ്സിന്നാണു് ആത്മത്വമെന്നു) ചിലർ; ബുദ്ധി ചൈതന്യത്തോടുകൂടിയതാണു് (ബുദ്ധിക്കാണു് ആത്മത്വം) എന്നു വേറെ ചിലർ വാദിക്കുന്നു. അപ്പൂർവ്വം ചിലർ (പ്രകൃതിചൈതന്യവാദികൾ) ബുദ്ധിക്കും മേലെയായിട്ടു് അവിദ്യയുടെ അവസ്ഥയായ അവിദ്യയും എന്നു പറയപ്പെടുന്ന അവിദ്യയും എന്നൊന്നുണ്ടെന്നും, അതാണു് ആത്മാ എന്നും സിദ്ധാന്തിക്കുന്നു. ബുദ്ധി മുതൽ ദേഹവരേയുള്ളവയിലെല്ലാറ്റിലുമുള്ള ആത്മചൈതന്യഭാസതയാണു് അവയിൽ ഓരോന്നിലും ആത്മഭ്രാന്തിക്കുള്ള കാരണം. അതിനാൽ ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനത്തെ ഉപദേശിച്ചുകൊടുക്കുക എന്നതു് അനാവശ്യമാകുന്നു. എന്നാൽ പിന്നെ ഏതാണു് ആവശ്യമായിട്ടുള്ളതു്?—ആത്മാവിൽ നാമരൂപാദി അനാത്മവസ്തുക്കളെ ആരോപിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ നിവർത്തിപ്പിക്കുക മാത്രമേ ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടുള്ളൂ. അവിദ്യയാരോപിക്കത്തക്കതായ സർവ്വപദാർത്ഥങ്ങളുടേയും ആകാരങ്ങളാൽ വിശിഷ്ടമായിട്ടുതന്നെയാണു് ആത്മാ പ്രകാശിക്കുന്നതു്. അതിനാൽ ആത്മചൈതന്യത്തിന്റെ വിജ്ഞാനംകൊണ്ടു കര്യമില്ല. അപ്രകാരംതന്നെ വിജ്ഞാനവാദികളായ ബൗദ്ധന്മാർ വിജ്ഞാനമല്ലാതെ വേറെയൊന്നൊന്നുമില്ല എന്നു വാദിക്കുന്നു. (ജ്ഞേയമായിട്ടുള്ള സർവ്വവും ജ്ഞാനത്താൽ വ്യക്തമായിട്ടാണു് അറിയപ്പെടുന്നതു്; അതിനാൽ ജ്ഞാനവ്യതിരിക്തമായിട്ടു് അന്യവസ്തുവില്ല എന്നത്.)

അതു തന്നത്താൻ അറിയുന്നതുകൊണ്ട് (ജ്ഞാനംതന്നെ ജ്ഞേയമാകുന്നതുകൊണ്ട്) അതു (വിജ്ഞാനം) ഉണ്ട് എന്നുള്ളതിലേക്കു വേറെ പ്രമാണമാവശ്യമില്ല എന്നും അവർ വാദിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവിദ്യയാൽ ബ്രഹ്മത്തിൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതിനെ നീക്കിയാൽ മാത്രം മതിയാകുന്നതാണ്. ബ്രഹ്മം അത്യന്തപ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ബ്രഹ്മജ്ഞാനത്തിൽ വേറെ യത്നം (ഭാവന) ചെയ്തിട്ടാവശ്യമില്ല. ബ്രഹ്മം അത്യന്തപ്രസിദ്ധമായതും, ക്ഷണത്തിൽ അറിയപ്പെടത്തക്കതും, വളരെ സമീപത്തിലിരിക്കുന്നതും, ആത്മാതന്നെയായിരിക്കുന്നതും ആണെങ്കിലും, അവിദ്യയാൽ കല്പിക്കപ്പെട്ട നാമരൂപവിശേഷാകാരങ്ങളാൽ അപഹൃതമായ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവിവേകികൾക്ക് അതു (ബ്രഹ്മം) അപ്രസിദ്ധമായും, ദുർവിജ്ഞേയമായും, വളരെ ദൂരത്തിലിരിക്കുന്നതായും, അന്യമായ ഒരു വസ്തുവെന്നപോലെയായും തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ബാഹ്യമായ (നാനാവിധ) ആകാരങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കപ്പെട്ട ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവരും, ഗുരുപ്രസാദത്തെ സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളവരും പ്രസന്നമാനസന്മാരുമായവർക്ക് ഇതിനേക്കാൾ (ബ്രഹ്മത്തേക്കാൾ) മേലെയായിട്ടും, ഇത്ര സുഖമായിട്ടും, സുപ്രസിദ്ധമായിട്ടും, സുവിജ്ഞേയമായിട്ടും സമീപമായിട്ടും വേറെ ഒന്നുമില്ല. അതിനാലാകുന്നു 'പ്രത്യക്ഷാവഗമം ധർമ്മ്യം' (അ, 9, ശ്ലോ. 2) എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്.

പണ്ഡിതന്മാരാണെന്നു നടിക്കുന്ന മറ്റുചിലർ ഇങ്ങനെ വാദിക്കുന്നു—ആത്മാ നിരാകാരമാകുന്നു. അതിനാൽ ബുദ്ധി ആത്മവസ്തുവിനെ ഗ്രഹിക്കുന്നില്ല. (നിരാകാരത്വം ഹേതുവായിട്ട് ആത്മാവിൽ ബുദ്ധിക്കു പ്രവൃത്തിയില്ല.) അതിനാൽ സമ്യഗ്ജ്ഞാനനിഷ്ഠ ഏന്ധാധ്യമാകുന്നു.

ശരീതന്നെ, ഗുരുസമ്പ്രദായരഹിതന്മാരും, വേദാന്തോപദേശത്തെ കേൾക്കാത്തവരും, ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിൽ അത്യന്തം ആസക്തമായിരിക്കുന്ന ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവരും, ശരീരായ പ്രമാണങ്ങളിൽ വേണ്ടുവണ്ണം പരിശ്രമിക്കാത്തവരുമായവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അതു വാസ്തവംതന്നെ. എന്നാൽ ഇതിന്നു വിപരീതമായിട്ടുള്ളവർ (അഭൈതനിഷ്ഠന്മാർ), ആത്മചൈതന്യമല്ലാതെ വേറെ വസ്തുവിനെ കാണാത്തതിനാൽ

ലൗകികമായ ഗ്രാഹ്യഗ്രാഹകമായിരിക്കുന്ന ദൈവത്വസ്ഥിതിയിൽ സത്ബുദ്ധി അവർക്ക് തീരെ ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. ഈ സംഗതി ഇങ്ങനെതന്നെയാണ്, മറ്റൊരു വിധമല്ല, എന്നു നാമുപറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. 'യസ്യം ജാഗ്രതി ഭൂതാനി സാ നിശാ പശ്യതോ മനേ' (അ. 2, ശ്ലോ. 69) എന്നു ഭഗവാനും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതിനാൽ ബാഹ്യമായ ആകാരഭേദങ്ങളിൽ ഉള്ള ബുദ്ധി നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതുതന്നെയാണ് ആത്മസ്വരൂപാലം ബനത്തിനുള്ള കാരണം. എന്തെന്നാൽ ആത്മാ ആർക്കും ഒരിക്കലും അപ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നില്ല. ആത്മാ പ്രാപ്യമായിട്ടുള്ള ഒരു വസ്തുവല്ല. അപ്രകാരംതന്നെ ആത്മാ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടതായിട്ടോ, സ്വീകരിക്കപ്പെടേണ്ടതായിട്ടോ ഉള്ള ഒരു വസ്തുവുമല്ല. ആത്മാ അപ്രസിദ്യമാണ് എന്നുവരികിൽ പ്രാണികളുടെ സകല പ്രവൃത്തികളും അസ്വാർത്ഥമായി ഭവിക്കുന്നതാണ് (അവയെക്കൊണ്ടു തങ്ങൾക്ക് യാതൊരു പ്രയോജനവുമില്ലാതെയായി ഭവിക്കുന്നതാണ്). ദേഹാദ്യുപേതനവസ്തുക്കൾക്കുവേണ്ടിയാണ് (പ്രാണികളുടെ പ്രവൃത്തികൾ) എന്നു കല്പിപ്പാൻ കഴിയുന്നതല്ല. സുഖം സുഖത്തിനുവേണ്ടിയാണെന്നും, ദുഃഖം ദുഃഖത്തിനുവേണ്ടിയാണെന്നും കല്പിപ്പാനും പാടില്ല. ലോകത്തിലുള്ള സകല വ്യവഹാരങ്ങളുടേയും അവസാനം ആത്മാവബോധമാകുന്നു. അതുകൊണ്ട്, നമ്മുടെ സ്ഥൂലഭേദത്തെ പരിച്ഛേദിപ്പാൻ (വിവരിപ്പാൻ) ബാഹ്യമായി വേറൊരു പ്രമാണം ഏതുപ്രകാരമാവശ്യമില്ലയോ അതുപോലെ നമുക്ക് അതിലധികമടുത്തിരിക്കുന്ന ആത്മാവിനെ അറിയുവാൻ വേറെ പ്രമാണമാവശ്യമില്ല. ഇങ്ങനെ വിവേകികൾക്ക് ആത്മജ്ഞാനനിഷ്ഠ സുപ്രസിദ്യമാണെന്നു സിദ്യമാകുന്നു. ജ്ഞാനത്തിന് ആകാരമില്ലാത്തതിനാൽ അത് അപ്രത്യക്ഷമാകുന്നുവെന്നു വാദിക്കുന്നവർ, ജ്ഞേയവസ്തു അറിയപ്പെടുന്നതുതന്നെ ജ്ഞാനംകൊണ്ടാകയാൽ സുഖാദിയെപ്പോലെതന്നെ ജ്ഞാനവും അത്യന്തം പ്രസിദ്യമായിരിക്കുന്നുവെന്നു സമ്മതിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അതിനുംപുറമേ, ജ്ഞാനമെന്നത് (ഒരുവന്) അറിയുവാനിച്ഛിക്കത്തക്ക ഒരു വസ്തുവാണെന്നു പറയുവാൻ പാടില്ല. ജ്ഞാനം അപ്രസിദ്ധമാണെങ്കിൽ ഒരു ജ്ഞേയവസ്തുവിനെപ്പോലെ അതിനേയും

അറിയുവാനുത്സാഹിച്ചേനെ. ഇതിന്നൊരുദാഹരണം — ഘടാദിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞേയവസ്തുവിനെ എപ്രകാരമാണ് ജ്ഞാതാവ് ജ്ഞാനംകൊണ്ടു പ്രാപിപ്പാൻ (അറിയുവാൻ) ഇച്ഛിക്കുന്നത് അതുപോലെതന്നെ ജ്ഞാനത്തേയും ജ്ഞാതാവ് ജ്ഞാനാനന്തരംകൊണ്ടു പ്രാപിപ്പാൻ ഇച്ഛിച്ചേനെ എന്നാൽ വാസ്തവമങ്ങനെയല്ല അതിനാൽ ജ്ഞാനം അത്യന്തപ്രസിദ്ധമായിരിക്കുന്നു. അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ ജ്ഞാതാവും പ്രസിദ്ധനായിത്തന്നെയായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ (ആത്മ) ജ്ഞാനത്തിനായിക്കൊണ്ടു യാതൊരു യത്നവും ചെയ്യേണ്ടതില്ല. ആത്മാവിൽനിന്ന് അനാത്മബുദ്ധിയെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി മാത്രം യത്നം ചെയ്യാൽ മതി. അതിനാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠ അനായാസേന സമ്പാദിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യമാകുന്നു.

ജ്ഞാനത്തിന്റെ പരയായ ഈ നിഷ്ഠയെ ഏങ്ങനെയാണു ചെയ്യേണ്ടത് എന്നു കാണിക്കുന്നതിനായി ഇനി അതിനെ (ജ്ഞാനത്തിന്റെ പരയായ നിഷ്ഠയെ)പ്പറ്റി പറയുന്നു:

ബുദ്ധ്യം വിശുദ്ധയാ യുക്തോ ധൃത്യാത്മാനം നിയമ്യ ച ശബ്ദാദിൻ വിഷയാംസ്തൃക്ത്വാ രാഗഭേഷൗ വ്യഭസ്യ ച. 51

വിശുദ്ധയാ ബുദ്ധ്യം യുക്തഃ	മുന്പറയപ്പെട്ടപ്രകാരമുള്ള സാത്തവികബുദ്ധിയോടുകൂടിയും.
ധൃത്യാ	സാത്തവികമായ ധൃതികൊണ്ടും
ആത്മാനം	ആ ബുദ്ധിയെത്തന്നെ
നിയമ്യ ച	നിശ്ചയമാക്കിത്തീർത്തും.
ശബ്ദാദിൻ വിഷയൻ	ശബ്ദാദി വിഷയങ്ങളെ
തൃക്ത്വാ	പരിത്യജിച്ചും.
രാഗഭേഷൗ	(തദ്വിഷയമായ) രാഗഭേഷങ്ങളെ
വ്യഭസ്യ ച	തള്ളിക്കളഞ്ഞും.

മുൻപറയപ്പെട്ട സാത്തവികബുദ്ധിയോടുകൂടിയും. സാത്തവികമായ ധൃതികൊണ്ടും ആ ബുദ്ധിയെത്തന്നെ നിശ്ചലമാക്കിത്തീർത്തും, ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളെ പരിത്യജിച്ചും, തദ്വിഷയമായ രാഗഭേഷങ്ങളെ തള്ളിക്കളഞ്ഞും (ഇരിക്കുന്നവൻ 'ബ്രഹ്മഭൂതായ കല്പതേ=ബ്രഹ്മഭാവത്തിനു യോഗ്യനായി ഭവിക്കുന്നു'

എന്നിങ്ങനെ മൂന്നാമത്തെ ശ്ലോകത്തിലുള്ള ഭാഗത്തോടു സംബന്ധിച്ചിട്ടുപ്രത്യക്ഷമാകുന്നു).

[ശം-ഭാ] പരിശുദ്ധമായ = മായാരഹിതമായിരിക്കുന്ന; ബുദ്ധ്യയുക്തം = ബുദ്ധ്യവസായത്തിലായ (നിശ്ചയാത്മകമായ) ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ; യുക്തം = യോഗ്യംകൊണ്ടു; ആത്മാനം = കാര്യകാരണസംഘത്തെ (ദേഹേന്ദ്രിയസമൂഹത്തെ); നിഷമ്യ = നിയമനം ചെയ്തിട്ട്, വശീകരിച്ചിട്ട്; ശബ്ദാദീൻ വിഷയാൻ ത്യക്ത്വാ = ശബ്ദാദിവീഷയങ്ങളെ ത്യജിച്ചിട്ട് — ഏതെങ്കിലും, ശരീരസ്ഥിതിക്കു വേണ്ടുന്നവയെ ഒഴിച്ച് സുഖരത്നമായ മറ്റുള്ള വിഷയങ്ങളെ ത്യജിച്ച് എന്നർത്ഥം. ഭാഗദേഷ്യേ വ്യത്യസ്ത ച = ശരീരസ്ഥിതിക്കുവേണ്ടിയുള്ള വിഷയങ്ങളിലുംകൂടി ഭാഗദേഷ്യങ്ങളെ പരിത്യജിച്ച്.

അതിന്റെശേഷം—

വിവിക്തസേവീ ലാലാശീ യതവാക്കായമാനസഃ

ധ്യാനയോഗപരോ നിത്യം വൈരാഗ്യം സമപാശ്രിതഃ 52

വിവിക്തസേവീ പരിശുദ്ധമായ ദേശത്തു വാസം ചെയ്യുന്നവനായും.

ലാലാശീ മിതമായി ഭക്ഷിക്കുന്നവനായും.

യതവാക്കായമാനസഃ വാക്കിനേയും ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയുമടക്കിയവനായും.

നിത്യം എപ്പോഴും

ധ്യാനയോഗപരഃ ധ്യാനയോഗത്തിൽ തൽപരനായും.

വൈരാഗ്യം സമപാശ്രിതഃ (ധ്യാനവിച്ഛിത്തി വരാതിരിപ്പാൻ വേണ്ടി പിന്നെയും പിന്നെയും ദൃഢമായ) വൈരാഗ്യത്തെ ആശ്രയിച്ചവനായും.

പരിശുദ്ധമായ ദേശത്തു വാസം ചെയ്യുന്നവനായും, മിതമായി ഭക്ഷിക്കുന്നവനായും, വാക്കിനേയും ദേഹത്തേയും മനസ്സിനേയുമടക്കിയവനായും, സർവ്വദാ ധ്യാനയോഗതൽപരനായും, ദൃഢമായ വൈരാഗ്യത്തെ ആശ്രയിച്ചവനായും.

[ശം.—ഭാ] വിവിക്തസേവീ—കൂട്, നദീതീരത്തുള്ള മണൽത്തീട്ട്, പർവ്വതങ്ങൾ ഗുഹകൾ ഇങ്ങനെയുള്ള വിജനപ്രദേശങ്ങളിൽ വാസംചെയ്യുന്നവൻ. ലാലാശരീ—ലാലുവായി ഭക്ഷിക്കുന്നവൻ. വിവിക്തസേവയും ലാലാശനവും നിദ്ര മുതലായ ദോഷത്തെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ ചിത്തപ്രസാദത്തിന്നു ഫലമായി ഭവിക്കുന്നു. യതവാക്കാംമാനസഃ—യാതൊരു ജ്ഞാനനിഷ്ഠനാണ് വാക്കിനെയും ഭേദത്തെയും മനസ്സിനേയുമടക്കുന്നത് അവൻ യതവാക്കാംമാനസനായ യതിയായി ഭവിക്കുന്നു. ഇപ്രകാരം സകലകർമ്മങ്ങളേയുമടക്കിട്ട്, ധ്യാനയോഗപരഃ—ധ്യാനം—ആത്മസ്വരൂപചിന്തനം; ആത്മാവിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഏകാഗ്രമാക്കിനിർത്തുന്നതു യോഗം. അങ്ങനെയുള്ള ധ്യാനയോഗങ്ങൾ യാതൊരുവന്നു പരത്വനകർത്തവ്യങ്ങളായിരിക്കുന്നുവോ അവൻ ധ്യാനയോഗപരൻ. നിത്യം—എപ്പോഴും. 'നിത്യ' ശബ്ദംകൊണ്ടു അവന്നു മന്ത്രജപാദിവേറെ യാതൊന്നും ചെയ്യേണ്ടതില്ല എന്നുള്ളതിനെ കാണിക്കുന്നു. വൈരാഗ്യം—വിരാഗഭാവം—ദൃഷ്ടാദൃഷ്ടങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിൽ തൃപ്തിയില്ലായ്മ. സമുപാശ്രിതഃ—നിത്യം ആശ്രയിച്ചവൻ.

അതിന്നും പുറമെ—

അഹംകാരം ബലം ദ്വേഷം കാമം ക്രോധം പരിഗ്രഹം

വിമുച്യ നിർമ്മമഃ ശാന്തോ ബ്രഹ്മഭൂതായ കല്പതേ. 53

അഹംകാരം	അഹംകാരത്തേയും
ബലം	ദുർഗ്രഹത്തേയും
ദ്വേഷം	യോഗബലംകൊണ്ടു ഉന്മൂർഛപ്രവൃത്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ദർപ്പത്തേയും
കാമം	(പ്രാരാബ്ധവശാൽ പ്രാപ്യമാണങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിൽ) ആശയേയും
ക്രോധം	കോപത്തേയും
പരിഗ്രഹം	പരിഗ്രഹത്തേയും (അഭിമാനത്തേയും)
വിമുച്യ	തീരെ ത്യജിച്ചിട്ട്
നിർമ്മമഃ	മമതയില്ലാത്തവനായും

ബ്രഹ്മഭൂതഃ പ്രസന്നാത്മാ ന ശോചതി ന കാഷ്ഠതി

സമഃ സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു മതഃകേതിം ലഭതേ പരാം.

54

ബ്രഹ്മഭൂതഃ	ബ്രഹ്മത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനും.
പ്രസന്നാത്മാ	പ്രസന്നചിത്തനുമായിരിക്കുന്നവൻ
ന ശോചതി	(നഷ്ടമായിട്ടുള്ളതിനെപ്പറ്റി) വ്യസനിക്കുന്നില്ല
ന കാഷ്ഠതി	(അപ്രാപ്തമായിട്ടുള്ളതിനെ) ഇച്ഛിക്കുന്നതുമില്ല
(അതഃ ഏവ)	അതു ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ
സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു	സകലപ്രാണികളിലും.
സമഃ (സൻ)	സമനായിരുന്നുകൊണ്ട്
പരാം.	ശ്രേഷ്ഠമായ
മതഃകേതിം.	സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും (മൽഭാവനാലക്ഷണമായ) എന്റെ കേതിയെ
ലഭതേ	ലഭിക്കുന്നു.

ബ്രഹ്മത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനും പ്രസന്നചിത്തനുമായിരിക്കുന്നവൻ (നഷ്ടമായിട്ടുള്ളതിനെപ്പറ്റി) വ്യസനിക്കുകയും, (അപ്രാപ്തമായിട്ടുള്ളതിനെ) കാഷ്ഠിക്കുകയും ചെയ്യുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ട് അവൻ സകലപ്രാണികളിലും സമനായിരുന്നുകൊണ്ട് ശ്രേഷ്ഠമായ എന്റെ കേതിയെ ലഭിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] ബ്രഹ്മത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നവനും അദ്ധ്യാത്മ പ്രസാദത്തെ ലഭിച്ചിരിക്കുന്നവനുമായവൻ, തനിക്ക് ഒരു കാര്യം സാധിച്ചാൻ കഴിയാത്തതിനെക്കുറിച്ചോ, തനിക്കില്ലാത്തതിനെക്കുറിച്ചോ വ്യസനിക്കുന്നില്ല. അപ്രാപ്തമായവിഷയത്തിൽ ബ്രഹ്മവിത്തിന്നു കാഷ്ഠയുണ്ടാകുമെന്നും വിചാരിപ്പാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ 'ന ശോചതി ന കാഷ്ഠതി' എന്നത് ബ്രഹ്മഭൂതന്റെ സ്വഭാവമാണ് എന്നു ധർമ്മം. 'ന ശോചതി ന ഏഷ്യതി' എന്ന പദാന്തരം. സമഃ സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു—അവൻ സർവ്വപ്രാണികൾക്കുള്ള സുഖത്തെയാകട്ടേ ദുഃഖത്തെയാകട്ടേ തനിക്കുള്ളതുപോലെതന്നെ സമമായി വിചാരിക്കുന്നു. സകലത്തിലും ആത്മസമർപ്പനം എന്നല്ല അതിന്നു്

[ശം.ഭാ] കേതോ = (സമാധിജന്യമായ) കേതുകൊണ്ട് (അവൻ എന്നെ ശരിയായി അറിയുന്നു). യാവാൻ (അസ്തി) = ഞാൻ എപ്രകാരം—ഉപാധികൃതമായ വിവിധസ്വരൂപഭേദങ്ങളോടുകൂടി—ഇരിക്കുന്നുവെന്നും; യഃ ച അസ്തി = ഞാൻ ആരാകുന്നു—സർവ്വോപാധിഭേദമഹിതനും, ഉത്തമപുരുഷനും, ആകാശം പോലെ (അനവച്ഛിന്നനും അസംഗതമായി) ഇരിക്കുന്നവനും ആകുന്നു—എന്നും; മാം തത്വതഃ ജാനാതി = ഇങ്ങനെ അവൻ എന്നെ ശരിയായി—അഭൈതനായും ചൈതന്യമാത്രൈകമസനായും അജനായും ജരാമഹിതനായും അമരനായും അഭയനായും മരണമഹിതനായും—അറിയുന്നു. തതഃ....തദനന്തരം = ഇപ്രകാരം എന്നെ പരമാത്മമായി അറിഞ്ഞതിന്റെശേഷം ഉടനെ അവൻ എന്നെത്തന്നെ പ്രവേശിക്കുന്നു. ഇവിടെ, എന്നെ പരമാത്മമായി അറിയുക എന്നതും എന്നെ പ്രവേശിക്കുക എന്നതും രണ്ടു ഭിന്നക്രിയകളായി വിവക്ഷിച്ചിട്ടില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ പ്രവേശിക്കുക എന്നതിന്നു് എന്താണു് അർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതു്—മതേ ജ്ഞാനം തന്നെയാണു് മതേപ്രവേശവും. എന്തെന്നാൽ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു സിദ്ധിക്കേണ്ടതായിട്ടു് ജ്ഞാനമല്ലാതെ വേറെ ഒരു ഫലവുമില്ല. ഭഗവാൻതന്നെ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു—‘ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി = എന്നെ ക്ഷേത്രജ്ഞനായും അറിഞ്ഞാലും’ (അ. 13, ശ്ലോ. 2).

പൂർവ്വപക്ഷം:—‘ജ്ഞാനസ്യ യാ പരാ നിഷ്ഠാ.... = ജ്ഞാനത്തിന്റെ പരയായ നിഷ്ഠകൊണ്ടു് അവൻ എന്നെ അറിയുന്നു’ എന്നു പറഞ്ഞതു വിരുദ്ധമാകുന്നു. എങ്ങനെ വിരുദ്ധമാകുന്നുവെന്നു ചോദിക്കുന്നുവെങ്കിൽ പറയാം—ജ്ഞാതാവിന്നു് ഏപ്ലോം ഏതൊരു വിഷയത്തിൽ ജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നുവോ അപ്ലോംത്തന്നെ ജ്ഞാതാവു് ആ വിഷയത്തെ അറിയുന്നു. ആ വിഷയജ്ഞാനത്തിന്നു് അവന്നു ജ്ഞാനാവൃത്തിലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനനിഷ്ഠയെ അപേക്ഷിച്ചിട്ടു കാര്യമില്ല. അതിനാൽ ജ്ഞാനംകൊണ്ടു് അവൻ അറിയുന്നില്ല. എന്നാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠകൊണ്ടു്, ജ്ഞാനാവൃത്തികൊണ്ടു്, അറിയുന്നു എന്നു പറഞ്ഞതു വിരുദ്ധമാകുന്നു.

സമാധാനം:—ഈ ദോഷം ഇവിടെ ബാധിക്കുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ, ജ്ഞാനം, അതിന്റെ ഉൽപത്തിക്കും പരിപാക

ത്തിന്നും ഹേതുക്കളായിട്ടുള്ളവയുടെ സഹായത്തോടുകൂടി (ജ്ഞാനത്തിന്നു വിരോധമായിട്ടുള്ളവയുടെ) പ്രതിബന്ധങ്ങൾ ഒന്നും കൂടാതെ ദൃഢമായ ആത്മാനുഭവത്തിൽ പര്യവസാനിക്കുന്നു. ആ അവസ്ഥയ്ക്കാണ് നിഷ്ഠ എന്നു പറയുന്നത്. ക്ഷേത്രജ്ഞപരമാത്മൈകത്വജ്ഞാനത്തിന്റെ സ്വാത്മാനുഭവനിശ്ചയരൂപേണയുള്ള അവസ്ഥാനം പരയായിരിക്കുന്നു ജ്ഞാനനിഷ്ഠ എന്നു പറയപ്പെടുന്നു. * ക്ഷേത്രജ്ഞപരമാത്മൈകത്വജ്ഞാനം ജ്ഞാനോൽപത്തിക്കും തൽപരിപാകത്തിന്നും ഹേതുക്കളായിരിക്കുന്ന ബുദ്ധി ശുദ്ധി അമാനിതം മുതലായവയെ അപേക്ഷിച്ചു ശാസ്ത്രാപാദ്യോപദേശംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നു. അതു (ക്ഷേത്രജ്ഞപരമാത്മൈകത്വവിജ്ഞാനം) കർത്രാഭികാരകഭേദബുദ്ധിയോടുകൂടി സംബന്ധിക്കപ്പെടുന്നതായ സകലകർമ്മങ്ങളുടേയും സന്നിയാസത്തോടുകൂടിയായിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ ജ്ഞാനനിഷ്ഠമാണ് ആത്മാദി ശേഷമുള്ള ഭക്തിരൂപത്തെ അപേക്ഷിച്ച് (അ. 7, ശ്ലോ. 17) പരയും നാലാമത്തേതുമായ ഭക്തി എന്നു പറയപ്പെട്ടത്, അപ്രകാരമുള്ള പരഭക്തികൊണ്ട് അവർ ഭഗവാനെ പരമാർത്ഥമായി അറിയുന്നു. അതിന്റെശേഷം ഉടനെതന്നെ ഈശ്വരനും ക്ഷേത്രജ്ഞനും വേറെയാണെന്ന ബുദ്ധി അവനിൽനിന്നു നിശ്ശേഷം നീവർത്തിക്കുന്നു. അതിനാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠാലക്ഷണമായ ഭക്തികൊണ്ട് എന്നെ അറിയുന്നുവെന്ന വചനം വിജയമായിരിക്കുന്നില്ല. ഇങ്ങനെയായാലേ നിവൃത്തിധർമ്മത്തെ വിധിക്കുന്നതായ സകലശാസ്ത്രങ്ങളും—വേദാന്തം, ഇതിഹാസം, പുരാണം, സ്മൃതി എന്നീ സകലശാസ്ത്രങ്ങളും—പ്രയോജനത്തോടുകൂടിയും ന്യായപ്രസിദ്ധമായും ഭവിക്കുകയുള്ളു. ഇതിന്നു പ്രമാണമായി ശാസ്ത്രം (ശ്രുതിസ്മൃതികൾ) ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—‘വിദിത്വാ വ്യക്തമായാഥ ഭിക്ഷാപര്യം പരന്തി—അതിനെ അറിഞ്ഞിട്ട് അവർ സകലത്തെയുമുപേക്ഷിച്ച ഭിക്ഷാടനം ചെയ്യുന്നു’ (ബൃ. ഉ. 3. 5. 9).

‘തസ്മാന്നിയാസമേഷാം തപസാമതിരീകൃതമാഹുഃ—അതുകൊണ്ടു സകല തപസ്സുകളിലുംവെച്ചു സന്നിയാസമാണ് അധി

* ജീവാത്മാവും പരമാത്മാവും ഒന്നാണെന്നുള്ള ജ്ഞാനം തന്നിങ്ങു സ്വാതന്ത്ര്യവെപ്പെടുകയും തന്നിൽ ഉറക്കുകയും ചെയ്യുന്നതാണ് പരയായ ജ്ഞാനനിഷ്ഠ എന്നർത്ഥം.

കം ശ്രേഷ്ഠമേനം അവർ പറയുന്നു' (യാജ്ഞികീ. ഉ. 2. 79).
 ന്യാസ ഏവാത്യരേചയൽ = സന്യാസംതന്നെ ഏല്ലാറ്റിപ്പം
 മേലെയായി' (യാജ്ഞികീ. ഉ. 2. 78).

'സംന്യാസഃ കർമ്മണാം ന്യാസഃ = സ്വ്വകർമ്മങ്ങളുടേയും
 ന്യാസമാണു സന്ന്യാസം.'

'വേദാനിമം ച ലോകമമം ച പരിത്യജ്യ = വേദങ്ങളേ
 യും ഇഹലോകത്തേയും പരലോകത്തേയുമുപേക്ഷിച്ചിട്ട്'
 (ആപസ്തംബധർമ്മസൂത്രം 2. 23. 13)

'ത്യജ ധർമ്മമധർമ്മം ച = ധർമ്മത്തേയും അധർമ്മത്തേ
 യും ത്യജിക്കുക' ഇത്യാദി.

ഇപ്രകാരമുള്ള വാക്യങ്ങൾ ഈ (ഗീതാ)ശാസ്ത്രത്തിലും
 കാണിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. (അ. 5, ശ്ലോ. 12).

ഈ വാക്യങ്ങൾക്ക് അർത്ഥമില്ല എന്നു പറയുന്നതു യുക്ത
 മല്ല. സന്ന്യാസത്തെപ്പറ്റി പ്രത്യേകം പ്രതിപാദിക്കുന്ന പ്രക
 രമങ്ങളിൽ ഇവ കാണപ്പെടുന്നതിനാൽ ഇവയ്ക്ക് അർത്ഥവാദ
 ത്വം കല്പിക്കുന്നതും യുക്തമല്ല. അതിന്നുപുറമേ, മോക്ഷമെ
 ന്നത്ത് അവിക്രിയനായിരിക്കുന്ന പ്രത്യഗാത്മാവിൽ സ്വരൂപ
 നിഷ്ഠയാകുന്നു. ആ കാരണത്താലും സന്ന്യാസം ആവശ്യമാ
 കുന്നു. കിഴക്കെ സമുദ്രത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്ന ഒരുവൻ
 പടിഞ്ഞാറെ സമുദ്രത്തെ പ്രാപിപ്പാനിച്ഛിക്കുന്നവൻ പോകു
 ന്ന, തനിക്കു വിപരീതമായ, മാർഗ്ഗത്തിൽക്കൂടി പോകുന്നത
 ല്ലല്ലോ. (മുരുകുവായിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനനിഷ്ഠനും സന്ന്യാസ
 ത്തിലാണ് അധികാരം, കർമ്മനിഷ്ഠയിലല്ല ജ്ഞാനനിഷ്ഠനും
 കർമ്മനിഷ്ഠ തീരെ വിരോധമാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.) ജ്ഞാനനിഷ്ഠ
 എന്നത് പ്രത്യഗാത്മാവിഷ്ഠമായ നിരന്തരമായും അഭിനിവേ
 ശ്യത്താടുകൂടിയുള്ള ഭാവനയാകുന്നു. അതു കർമ്മത്തോടുകൂടി
 ചേർക്കപ്പെടുന്നതായാൽ, പടിഞ്ഞാറെ സമുദ്രത്തിലേക്കുള്ള
 യാത്ര എന്നപോലെ വിരുദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നു. ജ്ഞാനവും
 കർമ്മവുമായിട്ട് പദ്യവും കടകമണിയുംപോലെയുള്ള
 വ്യത്യാസമുണ്ടെന്നാണ് പ്രമേണവാദികളുടെ നിശ്ചയം. അതി
 നാൽ സ്വ്വകർമ്മസന്ന്യാസംകൊണ്ടുതന്നെയാണ് ജ്ഞാന
 നിഷ്ഠ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

സ്വകർമ്മംകൊണ്ടുള്ള ഭഗവദ്യുക്തനായൊരുന്ന ഭക്തിയോഗത്തിന്റെ ഫലമായ സിദ്ധിപ്രാപ്തി ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുള്ള യോഗ്യതയാകുന്നു. ജ്ഞാനനിഷ്ഠയുടെ അവസാനം മോക്ഷവുമകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈ ഭക്തിയോഗത്തെ, ശാസ്ത്രാത്മത്തെ ഉപസംഹരിക്കുന്ന ഈ പ്രകരണത്തിൽ, ശാസ്ത്രാത്മനിശ്ചയത്തിന്റെ ഓർവ്യത്തിനായിക്കൊണ്ടു്, ഇപയെ സ്തുതിക്കുന്നു.

സർവ്വകർമ്മാണുപി സദാ കർച്ചാനോ മദ്ധ്യപാശ്രയഃ

മത്പ്രസാദാദവാപ്നോതി ശാശ്വതം പദമവ്യയം. 56

സർവ്വകർമ്മാണി അപി	നിത്യനൈമിത്തികങ്ങളായ
	സകലകർമ്മങ്ങളേയും
സദാ	എപ്പോഴും
കർച്ചാണഃ (സർ)	ചെയ്യുന്നവനായിട്ടു്
മദ്ധ്യപാശ്രയഃ	എന്നെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവൻ
മത്പ്രസാദാത്	എന്റെ അനുഗ്രഹംകൊണ്ടു്
ശാശ്വതം	അനാദിയായും
അവ്യയം	നിത്യമായുമുള്ള
പദം	(സർവ്വോൽകൃഷ്ടമായ) പദത്തെ
അവാപ്നോതി	പ്രാപിക്കുന്നു.

നിത്യനൈമിത്തികങ്ങളായ സകലകർമ്മങ്ങളേയും എപ്പോഴും ചെയ്യുകൊണ്ടു് എന്നെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവൻ എന്റെ അനുഗ്രഹംകൊണ്ടു് അനാദിയായും നിത്യമായുമുള്ളപദത്തെ (സ്ഥാനത്തെ) പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം-ഭാ] സർവ്വകർമ്മാണി അപി — പ്രതിഷ്ഠിതങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളേയുംകൂടി, സദാ കർച്ചാണഃ = നിത്യമനുഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടു്. മദ്ധ്യപാശ്രയഃ = വാസുദേവനും ഈശ്വരനുമായ എന്നെത്തന്നെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവൻ — സർവ്വഭാവങ്ങളേയും എന്നിൽ അർപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. അവനുംകൂടി, മത്പ്രസാദാത് = ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്റെ പ്രസാദംകൊണ്ടു്, ശാ

ശക്തം, അവ്യയം, പദം, അവാച്യോതി—നിത്യമായും, വ്യയരഹിതമായുമിരിക്കുന്ന—വൈഷ്ണവപദത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

(അതിനാൽ) ആത്മക്ഷുദ്ധാവസ്ഥയിൽ ഈശ്വരപ്രീതിക്കായിക്കൊണ്ടു കർമ്മം അഭ്യസിച്ചു ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നും ബോധിപ്പിക്കുന്നതിന്നുവേണ്ടി, എന്തിന് പ്രീതിക്കായിക്കൊണ്ടു കർമ്മംചെയ്യുന്നവൻ എന്തിന് പ്രസാദംകൊണ്ടു മുക്തിയെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു പറയുന്നു—സർവ്വേതി. അവ്യയം=വ്യഭിചയവർജ്ജിതമായും ന്യൂനാധികഭാവവർജ്ജിതമായും സദൈകരൂപമായും; ശാശ്വതം=നിത്യമായുമിരിക്കുന്ന; പദം=മോക്ഷമെന്നു പറയപ്പെടുന്ന പദത്തെ; ആപ്നോതി=പ്രാപിക്കുന്നു—മുക്തിയെ ലഭിക്കുന്നുവെന്നർത്ഥം.

അതു ഹേതുവായിട്ട്—

ചേതസാ സർവ്വകർമ്മാണി മയി സംന്യസ്യ മത്പരഃ

ബുദ്ധിയോഗമുപാശ്രിത്യ മച്ചിത്തഃ സതതം ഭവ. 57

സർവ്വകർമ്മാണി	സകലകർമ്മങ്ങളേയും
ചേതസാ	മനസ്സുകൊണ്ട്
മയി	എന്നിൽ
സംന്യസ്യ	സമർപ്പിച്ചിട്ട്
മത്പരഃ	ഞാനാണ് പ്രാപ്യമായിട്ടുള്ള പരമപുരുഷാത്മമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവനായി (എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നതാണു പരമപുരുഷാത്മമെന്നു വിചാരിക്കുന്നവനായി
ബുദ്ധിയോഗം	നിശ്ചയബുദ്ധിയെ
ഉപാശ്രിത്യ	ആശ്രയിച്ച്
സതതം	എപ്പോഴും
മച്ചിത്തഃ	എന്നിരിക്കുന്ന മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചുവനായി
ഭവ	ഇരിക്കുക.

സകലകർമ്മങ്ങളേയും മനസ്സുകൊണ്ട് എന്നിൽ സമർപ്പിച്ചു എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നതാണ് പരമപുരുഷാത്മമെന്ന വിചാരത്തോടുകൂടി നിശ്ചയബുദ്ധിയെ ആശ്രയിച്ചു എപ്പോഴും എന്നിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചവനായി ഭവിക്കുക.

[ശം-ഭാ] ചേതസാ=വീവേകബുദ്ധികൊണ്ട്; സർവ്വകർമ്മാണി=ഓഷ്ഠാഓഷ്ഠഫലങ്ങളെ കൊടുക്കുന്ന സകലകർമ്മങ്ങളേയും; മയി=ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നിൽ; സംന്യസ്യ= 'യത് കരോഷി യദശ്നാസി' (അ. 9. ശ്ലോ. 27) എന്നു പറഞ്ഞപ്രകാരം എന്നിൽ സമർപ്പിച്ചിട്ടും; മത്പരഃ (സർ)=വാസുദേവനായിരിക്കുന്ന എന്നെ പരനായി വിചാരിക്കുന്നവനായിട്ടും—എന്നെ സകലഭൂതങ്ങളുടേയും ആത്മാവായി വിചാരിക്കുന്നവനായിട്ടും; ബുദ്ധിയോഗം=എന്നിൽ സമാഹിതബുദ്ധിത്വത്തെ (നിശ്ചയബുദ്ധിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അവസ്ഥയെ); ഉപാശ്രിത്യ=ആശ്രയിച്ചിട്ടും (ആശ്രയം=അനന്യശരണത്വം); മച്ചിത്തഃ=എന്നിൽത്തന്നെ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പിച്ചവനായി: സതതം=(സർവ്വദാ) എപ്പോഴും; ഭവ=ഇരിക്കുക.

[ശ്രീ] അതുകൊണ്ടെന്നു സംഭവിക്കുമെന്നു കേട്ടാലും—

മച്ചിത്തഃ സർവ്വദുർഗ്ഗാണി മൽപ്രസാദാത്തരിഷ്യസി
അഥ ചേതമഹംകാരാന ശ്രോഷ്യസി വിനങ്ക്ഷ്യസി. 58

മച്ചിത്തഃ	എന്നിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവൻ
മത്പ്രസാദാത്	എന്റെ അനുഗ്രഹംകൊണ്ട്
സർവ്വദുർഗ്ഗാണി	ദുസ്തങ്ങളായ സംസാരദുഃഖങ്ങളെ
തരിഷ്യസി	നീ അതിക്രമിക്കും
അഥ	എന്നാൽ
ത്വം	നീ
അഹംകാരാത്	'ഞാനറിവുള്ളവൻ' എന്ന അഭിമാനം കൊണ്ട്
ന ശ്രോഷ്യസി ചേൽ	ഞാൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന ഇതിനെ നീ കേൾക്കുന്നില്ല എങ്കിൽ

വിനങ്ക്ഷ്യസി പുരുഷാത്മത്തിൽനിന്നു നിഷ്പ്രേനായി
ഭവിക്കും.

എന്നിൽത്തന്നെ മനസ്സിനെ ഉറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവനായിട്ടു നീ
എന്റെ പ്രസാദംകൊണ്ടു ഭുജിക്കുമായ സംസാരഭുജങ്ങളെ അ-
തിക്രമിക്കും. എന്നാൽ എല്ലാമറിയാമെന്ന അഭിമാനം ഹേതു-
വായിട്ടു ഞാനുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ നീ കേൾക്കുന്നില്ല എ-
ങ്കിൽ നീ പുരുഷാത്മത്തിൽനിന്നു പ്രേനായി ഭവിക്കുന്ന
താണ്.

[ശം.-ഭാ] സർവ്വഭർഗ്ഗാണി=സംസാരഹേതുവിൽ (അവി-
ദ്യയിൽ) നിന്നുണ്ടാകുന്ന ഭുജങ്ങളായ സകലത്തെയും, അഹം-
കാരാത്=‘ഞാൻ പണ്ഡിതനാണ്’ എന്ന അഭിമാനം ഹേതു-
വായിട്ടു. ന ശ്രോഷ്യസി ചേത്=ഞാനുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതി-
നെ നീ ശ്രവിക്കുന്നില്ല എങ്കിൽ. വിനങ്ക്ഷ്യസി=നീ വി-
നശത്തെ പ്രാപിക്കും. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

‘ഞാൻ സ്വതന്ത്രനാകുന്നു. മറ്റൊരാളെ പഠിപ്പിക്കുന്നതിനെ
ഞാനെന്തിന്നു കേൾക്കുന്നു’ എന്നു നീ വീചാരികളെതു്—

യദഹംകാരമാശ്രിത്യ ന യോത്സ്യ ഇതി മന്യസേ

മിഥ്യേഷ വ്യവസായസ്തേ പ്രകൃതിസ്താം നിയോക്ഷ്യതി. 59

അഹംകാരം (ഞാനുപദേശിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ ആദരി-
ക്കാതെ കേവലം) അഹംകാരത്തെ

ആശ്രിത്യ അവലംബിച്ചു്
ന യോത്സ്യ ഇതി ഞാൻ യുദ്ധംചെയ്തയില്ല എന്നു്
യത് മന്യസേ യാതൊരു നിശ്ചയമാണു് നീ ചെയ്യ-
ന്നതു്

ഏഷഃ തേ വ്യവസായഃ നിന്റെ ഈ നിശ്ചയം.
മിഥ്യാ (ഏവ) വെറുതെയാകുന്നു
പ്രകൃതിഃ മായ (രജോഗുണരൂപമായി പരിണ-
മിച്ചു്)

ത്വം നിന്നെ
നിയോക്ഷ്യതി യുദ്ധത്തിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കും.

അഹംകാരത്തെ അവലംബിച്ചു 'ഞാൻ യുദ്ധം ചെയ്തുകയില്ല' എന്നിങ്ങനെയുള്ള നിന്റെ നിശ്ചയം വെറുതെയാകുന്നു. (എന്തെന്നാൽ) പ്രകൃതി രജോഗുണരൂപമായി പരിണമിച്ച നിന്നെ യുദ്ധത്തിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കും.

[ശ.-ഭാ] യത് മന്യസേ=നീ ചിന്തിക്കുന്നുവെങ്കിൽ—നിശ്ചയം ചെയ്യുന്നുവെങ്കിൽ. ഏഷഃ തേ വ്യവസായഃ=നിന്റെ ഈ നിശ്ചയം. മിഥ്യാ=മിഥ്യയാകുന്നു (നിരത്ഥകമാകുന്നു). യസ്മാൽ=എന്തെന്നാൽ പ്രകൃതിഃ=ക്ഷത്രസ്വഭാവം. ത്വാം നിയോക്ഷ്യതി=നിന്നെക്കൊണ്ടു യുദ്ധം ചെയ്യിക്കും.

എന്നുതന്നെയല്ല—

സ്വഭാവജന കൗന്തേയ നിബദ്ധഃ സ്വേന കർമ്മണാ

കന്തും നേച്ഛസി യന്മോഹാത് കരിഷ്യസ്യവശോപി തത്. 60

ഹേ കൗന്തേയ	അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര
സ്വഭാവജന	പൂർവ്വകർമ്മസംസ്കാരത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ളതും
സ്വേന	നിന്റെ സ്വാധർമ്മമായതുമായ
കർമ്മണാ	(മുമ്പറയപ്പെട്ട) ശൗര്യം മുതലായ കർമ്മത്താൽ
നിബദ്ധഃ	ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന നീ
മോഹാത്	അവിവേകം ഹേതുവായിട്ട്
യത്	യുദ്ധലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു കർമ്മത്തെ
കന്തും	ചെയ്യാൻ
ന ഇച്ഛസി	ഇച്ഛിക്കുന്നില്ലയോ
തത് അപി	ആ യുദ്ധകർമ്മത്തെത്തന്നെ
അവശഃ (സൻ)	പരധീനനായിട്ട്
കരിഷ്യസി	നീ ചെയ്യും.

അല്ലയോ കുന്തിപുത്ര, പൂർവ്വകർമ്മസംസ്കാരത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ളതും സ്വാധർമ്മമായതുമായ ശൗര്യം മുതലായ കർമ്മത്താൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന നീ അവിവേകം ഹേതുവായിട്ട് യുദ്ധലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു കർമ്മത്തെ ചെയ്യാനിച്ഛി

കന്നിപുത്രോ ആ യുദ്ധകർമ്മമുത്തന്നെ നീ പരാധീനനായിട്ടു ചെയ്യുന്നതാണ്”.

[ശം.-ഭാ] സ്പഷ്ടം.

എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ—

ഈശ്വരഃ സർവ്വഭൂതാനാം ഹൃദയേശ്വര തീഷ്ണതി

ഭ്രാമയൻ സർവ്വഭൂതാനി യത്രാത്രുഡാനി മായയാ. 61

ഹേ അർജ്ജുന	അല്ലയോ അർജ്ജുന
യത്രാത്രുഡാനി (ഇവ)	യത്രത്തിന്മേലേറപ്പെട്ട വസ്തുക്കളെ
	പ്പോലെ
സർവ്വഭൂതാനി	സർവ്വപ്രാണികളേയും
മായയാ	നിജശക്തികൊണ്ടു്
ഭ്രാമയൻ	തന്മന്തകർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിച്ചു കൊണ്ടു്
ഈശ്വരഃ	ഈശ്വരൻ (അന്തര്യാമി)
സർവ്വഭൂതാനാം	സകല ഭൂതങ്ങളുടേയും
ഹൃദയേശ്വര	ഹൃദയത്തിൽ
തീഷ്ണതി	സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, യത്രത്തിന്മേലേറപ്പെട്ട വസ്തുക്കളെപ്പോലെ സർവ്വപ്രാണികളേയും നിജശക്തിയാൽ തന്മന്തകർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് ഈശ്വരൻ സകലപ്രാണികളുടേയും ഹൃദയത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] ഈശ്വരഃ=ഈശ്വരശീലനായിരിക്കുന്ന നാമായണൻ. സർവ്വഭൂതാനാം ഹൃദയേശ്വര തീഷ്ണതി=സർവ്വപ്രാണികളുടേയും ഹൃദയേശ്വരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. അർജ്ജുനഃ=ശുക്രാന്തരാത്മസ്വഭാവൻ, വിശുദ്ധാന്തഃകരണൻ. 'അർജ്ജുന' ശബ്ദത്തെ ഋഗ്വേദത്തിൽ പരിശുദ്ധം എന്ന അർത്ഥത്തിലാണ് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്. 'അഹശ്വ കൃഷ്ണമഹർജ്ജുനം പ=കുന്ത ദിവസവും വെളുത്ത ദിവസവും' (6. 9-7). അദ്ദേഹം എങ്ങനെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുവെന്നു പറയുന്നു—യത്രാത്രുഡാനി (ഇവ) സർവ്വഭൂതാനി=യത്രത്തിന്മേലേറപ്പെട്ടപോലെ സർവ്വപ്രാണി

കളേയും; മായയാ=മായകൊണ്ടു്. ഭ്രാമയൻ=ഭ്രമണംപെയ്യിച്ചുകൊണ്ടു് (വട്ടത്തിൽ ചുറ്റിച്ചുകൊണ്ടു്) സ്ഥിതിപെയ്തവനെ സംബന്ധിപ്പിക്കണം. യന്ത്രത്തിലേറ്റപ്പെട്ടപോലെ—ഏതു പ്രകാരമാണു് ലോകത്തിൽ ഒരു കൺകെട്ടുകാരൻ (മായാവി) മരംകൊണ്ടു പാവകളെ ഉണ്ടാക്കി യന്ത്രത്തിന്മേലേറ്റിത്തന്റെ മായാപ്രയോഗംകൊണ്ടു് അവയെ ചുറ്റിത്തീർക്കുന്നതു്, അതുപോലെ, ഈശ്വരൻ സ്വമായാശക്തികൊണ്ടു സർവ്വപ്രാണികളേയും ചുറ്റിത്തീർച്ചുകൊണ്ടു് സ്വസ്വകർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു്) അവരുടെ ഹൃദയഭേദത്തിൽ അന്തര്യമായി സ്ഥിതിപെയ്തവനെന്നർത്ഥം.

തഥേവ ശരണം ഗച്ഛ സർവ്വാഭാവേന ഭാരത

തത് പ്രസാദാത് പരാം ശാന്തിം സ്ഥാനം പ്രാപ്യസി

ശാശ്വതം. 62

ഹേ ഭാരത	അല്ലയോ ഭാരതവാംജ
സർവ്വാഭാവേന	സർവാത്മനാ(ഭേദഹേന്ദ്രിയാദികളെക്കൊണ്ടു്)
തം ഏവ	ആ ഈശ്വരനെത്തന്നെ
ശരണം	ശരണം.
ഗച്ഛ	പ്രാപിക്കുക
തത് പ്രസാദാത്	അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രസാദത്താൽ
പരാം	ഉത്തമമായ
ശാന്തിം	ഉപശാന്തിയേയും
ശാശ്വതം	നിത്യമായ
സ്ഥാനം (പ)	പരമേശ്വരപദത്തേയും
പ്രാപ്യസി	നീ പ്രാപിക്കും.

അല്ലയോ അർജ്ജുന, സർവാത്മനാ നീ ആ ഈശ്വരനെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിക്കുക. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രസാദത്താൽ നീ ഉത്തമമായ ഉപശാന്തിയേയും നിത്യമായ പരമേശ്വരപദത്തേയും പ്രാപിക്കും.

[ശം-ഭാ] സർവ്വാഭാവേന=സർവാത്മനാ (=മനോവൃത്തികൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും കർമ്മംകൊണ്ടും); തം ഏവ = ആ ഈശ്വരനെത്തന്നെ; ശരണം=ആശ്രയം; ഗച്ഛ=സംസാരഭുഖ

നിവൃത്തിക്കായിക്കൊണ്ടു് ആശ്രയിച്ചാലും; ഹേ ഭാരത=അല്ല യോ ഭാരത; തൽപ്രസാദാത്=ഈശ്വരാനുഗ്രഹംകൊണ്ടു്; പരാം=പ്രകൃഷ്ടമായ; ശാന്തിം=ഉപരതിയേയും; ശാശ്വതം സ്ഥാനം ച=വീക്ഷ്യവായിരിക്കുന്ന എന്റെ പരമമായും നിത്യമായുമുള്ള പദത്തേയും; അവാപ്യസി=നി പ്രാപിക്കും.

ഇതി തേ ജ്ഞാനമാഖ്യാതം ഗുഹ്യാൽ ഗുഹ്യതരം മയാ

വിമുശ്യൈശ്വരശേഷേണ യഥേഷ്ടസി തഥാ കരു.

63

ഇതി	ഇങ്ങനെ
ഗുഹ്യാത്	രഹസ്യങ്ങളിൽവെച്ചു്
ഗുഹ്യതരം	അതിരഹസ്യമായ
ജ്ഞാനം	ജ്ഞാനം (ജ്ഞാനഹേതുവായ ഈ ശാസ്ത്രം)
മയാ	സർവ്വജ്ഞനും പരമകാരണീകനുമായ എന്നാൽ
തേ	നിനക്കു്
ആഖ്യാതം	ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട
ഏതത്	എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ട ഈ ഗീതാ ശാസ്ത്രത്തെ
അശേഷേണ	പൂർത്തിയായി
വിമുശ്യ	പര്യായോചിച്ചിട്ടു് (പിന്നെ)
യഥാ	എപ്രകാരം
ഇച്ഛസി	നീ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ
തഥാ	അപ്രകാരം
കരു	നിചെയ്താലും.

ഇങ്ങനെ രഹസ്യങ്ങളിൽവെച്ചു് അതിരഹസ്യമായ ജ്ഞാനം സർവ്വജ്ഞനും പരമകാരണീകനുമായ എന്നാൽ നിനക്കുപദേശിക്കപ്പെട്ട. ഈ ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ നീ പൂർത്തിയായി പര്യായോചിച്ചതിന്റെശേഷം നീ എങ്ങനെ ഇച്ഛിക്കുന്നുവോ അങ്ങനെ ചെയ്താലും. (ഈ ശാസ്ത്രത്തെ നീ പര്യായോചിക്കുന്നതായാൽ നിന്റെ മോഹമെല്ലാം പോകുമെന്നർത്ഥം.)

[ശ.-ഭാ] ഇങ്ങനെ ഗോപ്യങ്ങളിൽവെച്ചു് അതിശയേന രഹസ്യമായിരിക്കുന്ന ഈ ജ്ഞാനം (ഗീതാശാസ്ത്രം) സർവ്വജ്ഞ

നും ഈശ്വരനുമായിരിക്കുന്ന എന്നാൽ നിനക്കുപദേശിക്കപ്പെട്ടു. എതൽ=മുൻ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ശാസ്ത്രത്തെ; അശേഷേണ=ഇതേവരെ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാസകലവും; വിര്യശ്യാ=ആലോചനയെ ചെയ്തിട്ട്; യഥേഷ്ടസി തഥാ കരു=ഇഷ്ടം പോലെ പ്രവർത്തിച്ചാലും. (ജ്ഞാനമോ കർമ്മമോ ഏതാണ് ഇഷ്ടമെങ്കിൽ അതിനെ അനുഷ്ഠിച്ചാലുമെന്നർത്ഥം.)

ഇനിയും ഞാൻ പറയുവാൻ ഭാവിക്കുന്നതിനെ നീ കേട്ടാലും.—

സർവ്വഗുഹ്യതമഃ ഭൂയഃ ശുഭമേ പരമം വചഃ

ഇഷ്ടോസി മേ ദൃഢമിതി തതോ വക്ഷ്യാമി തേ ഹിതം. 64

സർവ്വഗുഹ്യതമഃ	സർവ്വരഹസ്യങ്ങളിൽവെച്ച് ഏറ്റവും രഹസ്യമായ
മേ	എന്റെ
പരമം വചഃ	ഉത്തമമായ വാക്കിനെ
ഭൂയഃ	ഇനിയും
ശുഭമേ	കേട്ടാലും
(യതഃ)	എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ
(തപഃ)	നീ
മേ	എനിക്കു്
ദൃഢം	അത്യന്തം
ഇഷ്ടഃ അസി	ഇഷ്ടനായിരിക്കുന്നു
ഇതി തതഃ	ഈ കാരണത്താൽ
തേ	നിനക്കു്
ഹിതം	ഹിതമായിട്ടുള്ളതിനെ (അനുകൂലമായിട്ടുള്ളതിനെ)
വക്ഷ്യാമി	ഞാൻ പറയാം.

സർവ്വരഹസ്യങ്ങളിലുംവെച്ച് ഏറ്റവും രഹസ്യമായ ഉത്തമമായിരിക്കുന്ന എന്റെ വാക്കിനെ നീ ഇനിയും കേട്ടാലും. എന്തെന്നാൽ നീ എനിക്കു് അത്യന്തം പ്രിയനാകുന്നു. അതിനാൽ നിനക്കു ഹിതമായിട്ടുള്ളതിനെ ഞാൻ പറയാം.

[ശം-ഭാ] ഭൂയഃ=പലപ്രാവശ്യം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഇനിയും; മേ പരമം വചഃ ശുഭം=പ്രകൃഷ്ടമായ എന്റെ വചന

ത്തെ കേട്ടാലും. ഭയംകൊണ്ടോ ധനലാഭത്തെ ഇച്ഛിച്ചിട്ടോ അല്ല ഞാൻ പറയുന്നത്. മേ ട്രഡം ഇഷ്ടം അസീ ഇതി—നീ എന്നിക്ക് അത്യന്തം (അവ്യഭിചാരേണ) പ്രിയനാകുന്നുവെന്നു വെച്ചാകുന്നു. തത്ത്വം—ആ കാരണത്താൽ; തേ ഹിതം വക്ഷ്യാമി—നീനക്ക് ഏറ്റവും ഹിതമായിട്ടുള്ളതിനെ—ജ്ഞാനപ്രാപ്തി സാധനമായിട്ടുള്ളതിനെ—ഞാൻ പറയാം. എന്നെന്നാൽ സർവ്വ ഹിതങ്ങളിലും വെച്ചു അത് ഏറ്റവും ഹിതമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു.

അതെന്താകുന്നു?—ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

മന്മനാ വേ മതഭക്തോ മദ്യാജീ മാം നമസ്കരു
മാമേവൈഷ്യസി സത്യം തേ പ്രതിജാനേ പ്രിയോസി മേ 65

മന്മനാഃ വേ എന്നിൽ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പിച്ചുവന്നായി
ഭവിക്കുക

മതഭക്തഃ (വേ) എന്നിൽ ഭക്തിയുള്ളവനായി ഭവിക്കുക

മദ്യാജീ (വേ) മദ്യജനശീലനായി ഭവിക്കുക (എന്നെ
ആരാധിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കുക)

(മാം ഏവ) എന്നെത്തന്നെ

നമസ്കരു നമസ്സമീച്ചാലും

(ഏവം വർത്തമാനഃ ത്വം) ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്ന നീ

മാം ഏവ എന്നെത്തന്നെ

ഏഷ്യസി പ്രാപിക്കും

(ഹി) എന്നെന്നാൽ

(ത്വം) നീ

മേ എന്നിക്ക്

പ്രിയഃ അസി പ്രിയനായിരിക്കുന്നു

(അതഃ) അതിനാൽ

തേ നിനക്ക്

സത്യം സത്യമായി

പ്രതിജാനേ ഞാൻ പ്രതിജ്ഞചെയ്യുന്നു.

നീ എന്നിൽത്തന്നെ ചിത്തത്തെ ഉറപ്പിക്കുക; എന്നിൽ ഭക്തിയുള്ളവനായിരിക്കുക; മദ്യജനശീലനായിരിക്കുക; എന്നിങ്ങനെയിട്ടുതന്നെ നമസ്സാമം ചെയ്യുക. എന്നാൽ നീ എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കും. നീ എന്നിങ്ങ പ്രിയനാകുന്നു. അതിനാൽ ഞാൻ നിനക്കു സത്യമായി പ്രതിജ്ഞചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] മന്മനഃ ഭവ=മച്ചിത്തനായി ഭവിക്കുക; മതഃശതഃ (ഭവ)=എന്നെ ഭജിക്കുന്നവനായി ഭവിക്കുക; മദ്യാജി (ഭവ)=മദ്യജനശീലനായി ഭവിക്കുക; മാം നമസ്കൃതം=നമസ്കാരവും എന്നിക്കായിട്ടുതന്നെ ചെയ്യാലും. ഇങ്ങനെ സാധ്യവും സാധനവും പ്രയോജനവും എല്ലാം വാസുദേവനിൽത്തന്നെ സമർപ്പിച്ചിരിക്കുന്ന നീ, മാം ഏവ ഏഷ്യസി=എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കും; സത്യം തേ പ്രതിജാനേ=ഈ സംഗതിയിൽ ഞാൻ നിനക്കു സത്യമായിട്ടുള്ള പ്രതിജ്ഞയെ ചെയ്യുന്നു; എന്തു കൊണ്ടെന്നാൽ, മേ പ്രിയഃ അസി=നീ എന്നിക്കു പ്രിയനാകുന്നു.

ഇങ്ങനെ, ഭഗവാന്റെ പ്രതിജ്ഞകൾ സത്യമാണ് എന്നറിഞ്ഞിട്ട്, മോക്ഷം ഭഗവതുകുറിയുടെ നിശ്ചയമായ ഫലമാണ് എന്നും ധരിച്ച്, ഒരുവൻ ഭഗവാനിൽത്തന്നെ ശരണംപ്രാപിക്കേണ്ടതാകുന്നുവെന്നു വാക്യാർത്ഥം.

കർമ്മയോഗനിഷ്ഠയുടെ പരമരഹസ്യമായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരശരണതയെ ഉപസംഹരിച്ചിട്ട് ഇനി ഭഗവാൻ കർമ്മയോഗനിഷ്ഠയുടെ ഫലമായും സർവ്വഭവദാതാവിഹിതമായായിരിക്കുന്ന സമ്യഗ്ഭൂതത്തെ ഉപസംഹരിക്കേണമെന്ന ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി പറയുന്നു:

സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ മാമേകം ശരണം പ്രജ

അഹം ത്വാ സർവ്വപാപേഭ്യോ മോക്ഷയിഷ്യാമി മാ ശുചഃ 66

സർവ്വധർമ്മാൻ	സകല ധർമ്മങ്ങളെയും.
പരിത്യജ്യ	പരിത്യജിച്ചിട്ട്
മാം ഏകം	എന്നെ ഒരുവനെത്തന്നെ
ശരണം.	ശരണം.
പ്രജ	പ്രാപിക്കുക
അഹം.	ഞാൻ
ത്വാ	നിന്നെ
സർവ്വപാപേഭ്യഃ	സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും
മോക്ഷയിഷ്യാമി	മോചിപ്പിക്കും.
മാ ശുചഃ	നീ വ്യസനിക്കേണ്ട.

സർവ്വധർമ്മങ്ങളേയും പരിത്യജിച്ച നീ എന്നെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിച്ചാലും. ഞാൻ നിന്നെ സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിപ്പിക്കും. നീ വ്യസനിക്കേണ്ട.

[ശം.-ഭാ] സർവ്വധർമ്മാൻ=സകല ധർമ്മങ്ങളേയും.—ഇവിടെ 'ധർമ്മ' ശബ്ദംകൊണ്ടു സകല അധർമ്മങ്ങളേയും എന്നുകൂടി അർത്ഥം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ നൈഷ്ഠർമ്മ്യത്തെയാണ് ഇവിടെ ഉപദേശിപ്പാനുദ്ദേശിക്കുന്നത്. ഇതിന്നു താഴെ കാണിക്കുന്ന ശ്രുതിസ്മൃതികൾ പ്രമാണമാകുന്നു. 'നാവിരതോ ദുഷ്ചരിതാൽ=ദുഷ്ചരിതത്തിൽനിന്നു വിരമിക്കാത്തവൻ അതിനെ പ്രാപിക്കുകയില്ല' (കം. ഉ. 1.2.24). 'ത്യജ ധർമ്മധർമ്മം ച = ധർമ്മത്തേയും അധർമ്മത്തേയും ത്യജിക്കുക.' അതിനാൽ 'സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ' എന്നതിന്നു് സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്ന്യസിച്ചിട്ടു് എന്നർത്ഥമാകുന്നു. മാം. ഏകം=സർവ്വാത്മാവായും സർവ്വഭൂതങ്ങളിലും സമനായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനായും ഈശ്വരനായും അച്യുതനായും ഗുരുവായും ഗർഭജനജരാമരണവർജ്ജിതനായുമിരിക്കുന്ന എന്നെത്തന്നെ; ശരണം പ്രജ=അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഈശ്വരനാണ് ഞാൻ എന്ന നിശ്ചയത്തോടുകൂടി ശരണംപ്രാപിച്ചാലും.—എന്നിതിന്നു ന്യായമായിട്ടു വേറെ ഒന്നുമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലുമെന്നർത്ഥം. അഹം ത്വാ=ഇപ്രകാരം നിശ്ചിതബുദ്ധിയായിരിക്കുന്ന നിന്നെ ഞാൻ; സർവ്വപാപേഷു = ധർമ്മാധർമ്മബന്ധനരൂപമായിരിക്കുന്ന സകല പാപങ്ങളിൽനിന്നും; മോക്ഷയിഷ്ടാമി=ഞാൻ തന്നെ നിന്റെ ആത്മാവായി പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നെ മോചിപ്പിക്കും.—'നാശയാത്മാത്മഭാവസ്ഥോ ജ്ഞാനദീപേന ഭാസതാ=ഞാൻ അവരുടെ ആത്മാവിൽ സ്ഥിതിചെയ്തുകൊണ്ടു പ്രകാശിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനദീപത്താൽ അവരുടെ അജ്ഞാനത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നു' (അ. 10, ശ്ലോ. 11) എന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതിനാൽ, മാശുചഃ=നീ വ്യസനിക്കേണ്ട.

ഈ ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ ഉത്തമമായ നിഃശ്രേയസസാധനമായി നിശ്ചിതമായിട്ടുപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെന്താകുന്നു?—ജ്ഞാനമോ, കർമ്മമോ, അതോ രണ്ടുംകൂടിയതോ?

സംശയത്തിന്നിട എവിടെ?

‘യത് ജ്ഞാതാമൃതമശ്നതേ’ (അ. 13, ശ്ലോ. 12), ‘തതോ മാം തത്പതോ ജ്ഞാതാ വിശതേ തദനന്തരം’ (അ. 18, ശ്ലോ. 55) എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു മോക്ഷപ്രാപ്തി കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടുതന്നെയാണെന്നു കാണിക്കുന്നു. ‘കർമ്മണ്യേവാധികാരസ്തേ’ (അ. 2, ശ്ലോ. 47), ‘കുരു കർമ്മൈവ’ എന്നിങ്ങനെയുള്ള വാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു കർമ്മം അവശ്യം ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതാണെന്നും കാണിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ കർമ്മവും ജ്ഞാനവും കർത്തവ്യങ്ങളായി ഉപദേശിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളുടെ സമുച്ചയവും (ജ്ഞാനത്തേയും കർമ്മത്തേയും കൂട്ടിച്ചേർത്തിട്ടുള്ള അനുഷ്ഠാനവും) മോക്ഷഹേതുവായിക്കൂടയോ എന്നൊരു സംശയമുണ്ടായേക്കാം.

ഇതിനെപ്പറ്റി നിരൂപിച്ചിട്ടെന്താണു പ്രയോജനം?

അവയിൽ ഏതാണു പരമമോക്ഷസാധനമായിട്ടുള്ളതു എന്നു നിർണ്ണയിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാകുന്നു. അതിനാൽ ഈ വിഷയം അധികം വിസ്താരമായി നിരൂപിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യമാകുന്നു.

കേവലം ആത്മജ്ഞാനംതന്നെയാണു മോക്ഷഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ അതു് (ആത്മജ്ഞാനം) നാനാത്വബുദ്ധിയെ നിവർത്തിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു കൈവല്യഫലത്തിലാണു അവസാനിക്കുന്നതു്. ക്രിയ, കാമകം, ഫലം എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഭേദബുദ്ധി അവിദ്യനിമിത്തം ആത്മാവിൽ എന്നും പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. എന്തിനു കർമ്മം, ഞാൻ കർത്താ, ഞാൻ ഈ ഫലത്തിനായിക്കൊണ്ടു് ഈ കർമ്മം ചെയ്യും എന്നിങ്ങനെ (ഭേദബുദ്ധിയെ ജനിപ്പിക്കുന്നതായ) ഈ അവിദ്യ അനാദികാലമായി (ആത്മാവിൽ) പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ‘ഇതു ഞാൻതന്നെയാകുന്നു: ഞാൻ കേവലൻ, അകർത്താ, അക്രിയൻ, അഫലൻ, എന്നീയിൽനിന്നു ന്യമായിട്ടൊന്നുമില്ല’ എന്നീ രൂപമായിട്ടുണ്ടാകുന്ന ആത്മവിഷയമായ ജ്ഞാനമാണു് ആ അവിദ്യയെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ ആ ജ്ഞാനം കർമ്മപ്രവൃത്തിക്കു ഹേതുഭൂതമായിരിക്കുന്ന ഭേദബുദ്ധിയെ ഇല്ലാതാക്കുന്നു. ഈ നിരൂപണത്തിന്റെ ആദ്യത്തിൽ ഉള്ള ‘തന്നെ’ (=തു) എന്ന ശബ്ദം മുൻപറയപ്പെട്ട ശേഷം രണ്ടു പക്ഷങ്ങളെ

നിരാകരിപ്പാൻവേണ്ടിയാകുന്നു. കേവലം കർമ്മംകൊണ്ടു മാത്രമോ, ജ്ഞാനകർമ്മങ്ങളുടെ സമുച്ചയം കൊണ്ടോ, നിഃശ്രേയസ (മോക്ഷ) പ്രാപ്തി ഉണ്ടാകുന്നതല്ല. എന്നിങ്ങനെ ആ മണ്ട പക്ഷങ്ങളേയും തള്ളുന്നു. മോക്ഷം (ഒരു ക്രിയകൊണ്ടു സാധിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യമായ) ഒരു കാര്യമല്ലായ്കയാൽ കർമ്മം അതിനു സാധനമായിരിപ്പാൻ പാടില്ല. നീത്യമായ ഒരു വസ്തു കർമ്മംകൊണ്ടോകട്ടേ ജ്ഞാനംകൊണ്ടോകട്ടേ ഉണ്ടാക്കപ്പെടുന്നില്ല എന്നതു വാദമില്ലാത്ത സംഗതിയാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം: — അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിൽ കേവലജ്ഞാനവും നിഷ്പ്രയോജനമായിത്തീരുന്നു.

സമാധാനം:— ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ, ജ്ഞാനം അവിദ്യയെ നിവർത്തിപ്പിക്കുമ്പോൾ അതു ദൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന കൈവല്യഫലത്തിൽ അവസാനിക്കുന്നു. രജ്ജു മുതലായ വിഷയത്തിൽ സ്പ്പം മുതലായ അജ്ഞാനമാകുന്ന തമസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്ന പ്രദീപപ്രകാശഫലം എന്നപോലെ അവിദ്യയാകുന്ന തമസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതായ ജ്ഞാനം കൈവല്യഫലത്തിൽ അവസാനിക്കുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നു. സ്പ്പമാണ് എന്നുള്ള വികല്പത്തെ നിവർത്തിപ്പിച്ചു് രജ്ജുമാത്രത്തിൽ അവസാനിക്കുന്നതുതന്നെയാണ് പ്രകാശംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ഫലം. (ആത്മ) ജ്ഞാനത്തെ സംബന്ധിച്ചും അപ്രകാരംതന്നെയാകുന്നു. ഇതിന്നു വേറൊരു ദൃഷ്ടാന്തം പറയാം.— ഛേദനക്രിയ മന്മഥനക്രിയ മുതലായവ ദൃഷ്ടമായ ഫലങ്ങളോടുകൂടിയവയാകുന്നു. (അവയുടെ ഫലം ഉടനെ കാണപ്പെടുന്നുവെന്നർത്ഥം.) അവയിൽ കർത്താ മുതലായ കാരകങ്ങൾ വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അവയ്ക്കു് (ഛേദനക്രിയ മന്മഥനക്രിയ മുതലായവയ്ക്കു്) ദൈധീഭാവം (രണ്ടാലുക എന്നവസ്ഥ) അഗ്നിദർശനം മുതലായ ഫലങ്ങൾക്കു പുറമേ അന്യഫലങ്ങളോ, അല്ലെങ്കിൽ അവയ്ക്കു കർമ്മാന്തരത്തിൽ വ്യാപാരമോ ഉണ്ടാകുവാൻ പാടില്ല അപ്രകാരംതന്നെ ദൃഷ്ടഫലത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനനിഷ്ഠാക്രിയയിൽ വ്യാപരിക്കുന്ന ജ്ഞാതാ മുതലായ കാരകങ്ങൾക്കു് ആത്മകൈവല്യഫലം കൂടാതെ വേറെ ഫലമോ, കർമ്മാന്തരത്തിൽ പ്രവൃത്തിയോ ഉണ്ടാകുവാൻ

പാടില്ല. അതിനാൽ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയെ കർമ്മത്തോടു കൂട്ടി ചേർപ്പാൻ പാടുള്ളതല്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ഭുജിക്കുക എന്ന (ലൗകികമായ) ക്രിയയും, അഗ്നിഹോത്രാദി (വൈദിക) ക്രിയയുംകൂടി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നതുപോലെ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയും (അഗ്നിഹോത്രാദിവൈദികക്രിയകളോടുകൂടി) അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടരുതോ?

സമാധാനം:—പാടില്ല; എന്തെന്നാൽ, ജ്ഞാനം കൈവല്യമാകുന്ന ഫലത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നതിനാൽ (ഒരു ജ്ഞാനനിഷ്ഠൻ) ക്രിയാഫലത്തിലിച്ഛയുണ്ടാകുന്നതല്ല. എല്ലാ ദിക്കിലും വെള്ളമുള്ളപ്പോൾ കിണറ്റ് കളം മുതലായവയെ കുഴിക്കുന്നതായ ക്രിയയുടെ ഫലം ആരും ഇച്ഛിക്കുന്നില്ല. അതുപോലെ കൈവല്യഫലത്തെ കൊടുക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ആരും അന്യഫലത്തെ ഇച്ഛിക്കുകയോ അന്യഫലത്തിന്നു സാധനഭൂതമായ ക്രിയയിൽ പ്രവർത്തിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നതല്ല. രാജ്യപ്രാപ്തിയാകുന്ന ഫലത്തോടുകൂടിയ കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന ഒരുവൻ കുറച്ച ഭൂമിയെ മാത്രം പ്രാപിക്കുന്നതായ ഫലത്തോടുകൂടിയ കർമ്മത്തിൽ പ്രവർത്തിക്കുകയോ, അല്ലെങ്കിൽ തദവിഷയമായ ഇച്ഛ അവനുണ്ടാകുകയോ ചെയ്യുന്നതല്ല. അതിനാൽ കർമ്മം മോക്ഷത്തിന്നു സാധനമാകുന്നില്ല. ജ്ഞാനകർമ്മസമുച്ചയവും മോക്ഷസാധനമാകുന്നില്ല. കൈവല്യഫലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായ ജ്ഞാനത്തിന്നു കർമ്മത്തിന്റെ സഹായവുമാവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ (ജ്ഞാനം അവിദ്യയെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതാകയാൽ കർമ്മത്തോടു വിരുദ്ധമായിരിക്കുന്നു) ഇരുട്ട് ഇരുട്ടിനെ നീക്കുകയില്ല. നിശ്ചയംതന്നെ. അതിനാൽ കേവലം ജ്ഞാനംതന്നെയാണു് മുകുതിസാധനമെന്നു വരുന്നതു്.

പുറുപക്ഷം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, നിത്യകർമ്മങ്ങൾ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടാത്താൽ പ്രത്യവായദോഷമുണ്ടാകുന്നു. കൈവല്യം നിത്യവുമാകുന്നു. അങ്ങനെയിരിക്കെ കേവലം ജ്ഞാനംകൊണ്ടാണു് കൈവല്യപ്രാപ്തി എന്നു പറയുന്നതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ശ്രുത്യർത്ഥമായ നിത്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാത്താൽ നരകപ്രാപ്തിലക്ഷണമായ പ്രത്യവായദോഷമുണ്ടാകുന്നതാണു്.

ശങ്ക:—എന്നാൽ പിന്നെ കർമ്മംകൊണ്ടു മോക്ഷപ്രാപ്തിയില്ലെങ്കിൽ മോക്ഷപ്രാപ്തിയേയില്ലെന്നുവരുന്നു.

സമാധാനം:—മോക്ഷം നിത്യമാകയാൽ അങ്ങനെ ഒരു ദോഷം (നിർമ്മോക്ഷപ്രസംഗം) ഉണ്ടാവാൻ പാടില്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ അനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു പ്രത്യവായദോഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല. പ്രതിഷിദ്ധമായ കർമ്മത്തെ അനുഷ്ഠിക്കാത്തതുകൊണ്ട് (രേവന്) അനിഷ്ടശരീരമുണ്ടാകുന്നില്ല. കാര്യകർമ്മത്തെ വർജ്ജിക്കുന്നതിനാൽ ഇഷ്ടശരീരത്തേയും പ്രാപിക്കുന്നില്ല. ഈ ശരീരത്തിന്റെ ഉൽപ്പത്തിക്കു ഹേതുവായ കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലങ്ങളെ അനുഭവിച്ചു തീർന്നതിന്റെ ശേഷം ഈ ദേഹം നശിക്കുമ്പോൾ ദേഹാന്തരോൽപ്പത്തിക്കു കാരണമില്ലാതായി ഭവിക്കുന്നു. അന്തഃകരണത്തിൽനിന്നു രാഗാദിദോഷങ്ങളെല്ലാം പോയിയുമിരിക്കുന്നതിനാൽ സ്വരൂപാവസ്ഥാനുതന്നെയായ കൈവല്യം യത്നംകൂടാതെ സിദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നു.

ശങ്ക:—കഴിഞ്ഞുപോയ അനേകം ജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സ്വർഗ്ഗപ്രാപ്തിഫലത്തേയും നരകപ്രാപ്തിഫലത്തേയും കൊടുക്കുന്ന (അനേകം) കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമിനിയുമനുഭവിച്ചു തുടങ്ങാത്തതുകൊണ്ടും, ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ അവയെ മുഴുവൻ അനുഭവിക്കുന്നത് അസാധ്യമാകയാലും, കർമ്മം മുഴുവൻ ക്ഷയിക്കുമെന്നു പറയാൻ പാടില്ല.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ അനുഷ്ഠാനത്തിലുള്ള ആയാസംനിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന ദുഃഖങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ആ കർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമനുഭവിക്കുന്നുവെന്നു സാധിക്കാവുന്നതാണ്. അല്ലെങ്കിൽ, പ്രായശ്ചിത്തകർമ്മംപോലെ നിത്യകർമ്മങ്ങൾ മുമ്പുള്ള ദുരിതങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്നതിന്നു ഹേതുവായി ഭവിക്കുന്നു. ആരണ്ഡകർമ്മങ്ങൾ തൽഫലാനുഭവത്തോടുകൂടിത്തന്നെ ക്ഷയിക്കുന്നതിനാലും, പുതിയതായി കർമ്മങ്ങൾ ഒന്നും ആരംഭിക്കപ്പെടാത്തതിനാലും യത്നംകൂടാതെ കൈവല്യം സിദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നു വരുന്നു.

(ജ്ഞാനംകൂടാതെ കർമ്മംകൊണ്ടുതന്നെയാണ് മുക്തി എന്നത് ശ്രുതിപ്രമാണംകൊണ്ടു നിരാകരിക്കുന്നു.)

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, 'തമേവ വിദിതാതിമൃത്യുമേതി നാനൃഃ പനമാവിദ്യതേയനായ = അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ അറിഞ്ഞിട്ട് ഒരുവൻ മൃത്യുവിനെ അതിക്രമിക്കുന്നു. ആ സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിപ്പാൻ വേറെ മാർഗ്ഗമില്ല' (ശ്ലോ. ഉ. 3. 8) എന്നിങ്ങനെ ജ്ഞാനമൊഴിച്ചു മോക്ഷത്തിന്നു മാർഗ്ഗമില്ല എന്നു ശ്രുതി പറയുന്നു. ആകാശത്തെ തോലുപോലെ ചുരുട്ടുന്നതു് എപ്രകാരം അസാദ്ധ്യമോ അതുപോലെ അവിദ്വാന്നു മോക്ഷവും അസംഭവമാകുന്നുവെന്നും (ആ) ശ്രുതിയിൽ (തന്നെ) പറയുന്നു. 'ജ്ഞാനാൽ കൈവല്യമാപ്പോതി = ജ്ഞാനംകൊണ്ടു കൈവല്യത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു' എന്നു പുരാണസൂതിയിലും പറയുന്നുണ്ട്. അതിന്നുംപുറമെ, ഫലത്തെ ആരംഭിക്കാത്ത പുണ്യകർമ്മങ്ങൾ (ജ്ഞാനംകൂടാതെ) ക്ഷയിക്കുമെന്നു പറയുന്നതും യുക്തമല്ല. ഫലത്തെ ആരംഭിക്കാത്ത മുമ്പുള്ള ദുരിതങ്ങളുടെ സംഭവമുണ്ടാകുന്നതുപോലെ അനാരബ്ധ ഫലങ്ങളായ പുണ്യകർമ്മങ്ങളുടെ സംഭവവുമുണ്ടാകുന്നതാണു്. ആ ദുരിതപുണ്യകർമ്മങ്ങൾ (തത്തൽഫലങ്ങളെ ആരംഭിക്കുന്നതിനായി)ദേഹാന്തരത്തെ ഉൽപാദിപ്പിക്കാതെ ക്ഷയിക്കുന്നില്ല എങ്കിൽമോക്ഷവുമസാദ്ധ്യമാകുന്നു. ധർമ്മാധർമ്മങ്ങൾക്കു ഹേതുക്കളായ രാഗദ്വേഷമോഹങ്ങളുടെ നാശം ആത്മജ്ഞാനംകൊണ്ടല്ലാതെ സാദ്ധ്യമാകുന്നതല്ലായ്യാൽ ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളുടെ ഉച്ഛേദവും സാദ്ധ്യമാകുന്നതല്ല. നിത്യകർമ്മങ്ങൾക്കു പുണ്യലോകമാണു് ഫലമെന്നു ശ്രുതിവാക്യമുള്ളതിനാലും, അതാതു വർണ്ണാശ്രമികൾ സ്വകർമ്മനിഷ്ഠന്മാരായിട്ടു് ഉൽകൃഷ്ടസുഖത്തെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു സൂതിവാക്യമുള്ളതിനാലും കർമ്മക്ഷയം ഉണ്ടാകുന്നതല്ല.

ചിലർ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

നിത്യകർമ്മങ്ങൾ ദുഃഖരൂപമാകയാൽ അവ പുവൃക്തദുരിതകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലമാകുന്നു. അവയ്ക്കു സ്വരൂപം ഒഴിച്ചു വേറെ ഫലം യാതൊന്നുമില്ല. എന്തെന്നാൽ ഫലമുള്ളതായി ശ്രുതിയിലെങ്ങും പറഞ്ഞിട്ടില്ല. ഒരുവൻ ജീവിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു

സംഗതിക്കുന്ന അവൻ അവശ്യം കർമ്മം ചെയ്യണമെന്നതിന്നു തക്കതായ കാരണമാകുന്നു.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ഫലത്തിൽ പ്രവൃത്തി തുടങ്ങാത്ത കർമ്മങ്ങൾ ഫലത്തെ കൊടുക്കുന്നതസാധ്യമാകുന്നു. (നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന) ദുഃഖത്തിന്നു വിശേഷമുണ്ടാകുവാനും പാടില്ല. പൂർവ്വകൃതദുരിതകർമ്മങ്ങളുടെ ഫലം നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിനുള്ള ആയാസമാകുന്ന ദുഃഖമായിട്ട് അനുഭവിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു തെറ്റാകുന്നു. മരണകാലത്തിൽ ഫലത്തിൽ പ്രവൃത്തി തുടങ്ങാത്തതായ കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം, മറ്റൊരു കർമ്മംകൊണ്ടു് ആരബ്ധമായിരിക്കുന്ന ജന്മത്തിൽ, അനുഭവിക്കുമെന്നു സയുക്തികമായിട്ടു പറവാൻ നമുക്കു സാധിക്കുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ, അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ, സ്വർഗ്ഗഫലത്തെ അനുഭവിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളാൽ ആരബ്ധമായിരിക്കുന്ന ജന്മത്തിൽ നരകഫലവും അനുഭവിപ്പാൻ കഴിയുന്നതാണു് എന്നതിൽ യുക്തിഭംഗമുണ്ടെന്നു പറവാൻ തരമില്ലാതാകും എന്നു തന്നെയുമല്ല, നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിലുള്ള ആയാസംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദുഃഖം ദുരിതങ്ങളുടെ ഫലമായ പലപ്രകാരത്തിലുള്ള ദുഃഖമായിരിപ്പാൻ പാടില്ല. ഭീന്നങ്ങളായ ദുഃഖഫലങ്ങളെ കൊടുക്കുന്ന അനേകം ദുരിതങ്ങളിരിക്കെ നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസമാകുന്ന ദുഃഖം മാത്രമാണു് അവയുടെ ഫലമെന്നു കല്പിക്കുമ്പോൾ ദുഃഖങ്ങൾ രോഗങ്ങൾ മുതലായ ബാധകളെക്കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദുഃഖങ്ങൾക്കു പ്രത്യേക കാരണമില്ലെന്നും, നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസദുഃഖംതന്നെയാണു പൂർവ്വകൃതദുരിതഫലമെന്നും, അല്ലാതെ തലകൊണ്ടു കല്പിച്ചു കളയുന്ന മുതലായതല്ല (ആവക ദുരിതങ്ങളുടെ ഫലം) എന്നും കല്പിക്കേണ്ടിവരും. അങ്ങനെ കല്പിപ്പാനസാധ്യമാകുന്നു. അതിന്നുപറമെ, പൂർവ്വകൃതദുരിതങ്ങളുടെ ഫലം നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസദുഃഖം മാത്രമാണു് എന്നു പറയുന്നതു് അപ്രകൃതവുമാകുന്നു. എങ്ങനെ? ഫലത്തെ ആരംഭിക്കാത്ത ദുരിതകർമ്മങ്ങൾ ക്ഷയിക്കുന്നതല്ല എന്നു പ്രകൃതത്തിൽ പറയപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ ഫലത്തെ എടുക്കുവാൻ ആരംഭിച്ചിരിക്കുന്ന കർമ്മത്തിന്റെ ഫലമാണു് നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസദുഃഖം, ഫലത്തെ എടുക്കുവാനാമുണ്ടു്

ക്കാത്ത കർമ്മത്തിന്റെ ഫലമല്ല. എന്നു നിങ്ങൾ പറയുന്നു. അതല്ല, പൂർവ്വകൃതമായ സർവ്വദുരിതവും ഫലത്തെ എടുക്കുവാനാ രംഭിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു നിങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിൽ എന്നാൽ നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവംതന്നെയാണു് ഫലം എന്നുള്ള വിശേഷണം അയുക്തമാകുന്നു. നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിനുള്ള വിധിയും അപ്പോൾ നിഷ്പ്രയോജനമായി ഭവിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ ഫലപ്രാപ്തിക്കാരംഭിച്ചിരിക്കുന്ന ദുരിതകർമ്മത്തിന്റെ ഉപഭോഗംകൊണ്ടുതന്നെ അതു ക്ഷയിക്കുന്നതാണു്. (അപ്പോൾ തന്നിവൃത്തിക്കായിക്കൊണ്ടു നിത്യകർമ്മം വിധിക്കണമെന്നില്ല എന്നർത്ഥം.) അതിന്നുപുറമെ, ഭുവം ശ്രത്യക്തമായിരിക്കുന്ന നിത്യകർമ്മത്തിന്റെ ഫലമാണു് എങ്കിൽ, വ്യായാമാദിയിൽനിന്നു് എന്നപോലെ, അതു നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസത്തിൽനിന്നുതന്നെ ഉണ്ടാകുന്നതായി കാണപ്പെടുന്നു. അപ്പോൾ അതു മറ്റൊരു കർമ്മത്തിന്റെ ഫലമാണെന്നു കല്പിക്കുന്നതു ശരിയല്ല. ഒരുവൻ ജീവിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു കാണത്താൽ മാത്രം വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാകയാൽ നിത്യകർമ്മങ്ങൾ, പ്രായശ്ചിത്തം എന്നപോലെ, പൂർവ്വകൃതദുരിതങ്ങളുടെ ഫലമാകുവാൻ പാടുള്ളതല്ല യാതൊരു പാപകർമ്മം നിമിത്തം എന്തു പ്രായശ്ചിത്തമാണു് വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു് ആ പ്രായശ്ചിത്തം ആ പാപകർമ്മത്തിന്റെ ഫലമാകുന്നതല്ല. പ്രായശ്ചിത്താനുഷ്ഠാനായാസഭുവം നിമിത്തഭൂതമായ പാപത്തിന്റെ ഫലമാണെങ്കിൽ ജീവനാദിനിമിത്തമുള്ള നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവവും ജീവനാദിനിമിത്തത്തിന്റെ ഫലംതന്നെയായിരിക്കുന്നതാണു് (അല്ലാതെ പൂർവ്വകൃതദുരിതങ്ങളുടെ ഫലമാകുന്നതല്ല). എന്തെന്നാൽ നിത്യകർമ്മത്തിന്നും പ്രായശ്ചിത്തത്തിന്നും നൈമിത്തികത്വാവിശേഷമുണ്ടു്. (മണ്ടും ഓരോന്നിനെ നിമിത്തീകരിച്ചാണു് വിധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു് എന്ന സംഗതിയിൽ സമമാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.) അതിന്നുപുറമെ, നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവവും അഗ്നിഹോത്രാദികാമ്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവവും തുല്യമായിരിക്കുന്നതിനാൽ നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവംതന്നെയാണു് പൂർവ്വകൃതദുരിതത്തിന്റെ ഫലമായിരിക്കുന്നതു്, കാമ്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുവമല്ല, എന്നുള്ളതിന്നു പ്രത്യേകകാരണം കാണുന്നില്ല. അപ്പോൾ കാമ്യകർമ്മം

നഷ്ടാനായാസഭുഃഖവും പൂർവ്വകൃതഭൂരിതത്തിന്റെ ഫലമാണെന്നുവരും. അങ്ങനെയിരിക്കെ, നിത്യകർമ്മങ്ങൾക്കു ഫലം ശ്രുതിയിൽ പറഞ്ഞുകാണാത്തതിനാലും, നിത്യകർമ്മങ്ങളെ വിധിച്ചിട്ടുള്ളതിന്റെ ഉദ്ദേശം മറ്റൊരുവിധത്തിൽ മനസ്സിലാക്കാത്തതിനാലും, നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖം പൂർവ്വകൃതഭൂരിതങ്ങളുടെ ഫലമാണ് എന്നിങ്ങനെയുള്ള അർത്ഥാപത്തികളുണ്ടാകുന്നു. (നിത്യകർമ്മങ്ങളുടെ) വിധി മറ്റൊരുവിധത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിക്കുവാൻ തരമില്ലാത്തതിനാൽ അനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖം കൂടാതെ നിത്യകർമ്മത്തിനു വേറെ ഫലമുണ്ടെന്നുമാനിക്കാവുന്നതാണ്. പൂർവ്വപക്ഷക്കാരന്റെ വാദം അന്യോന്യവിരുദ്ധമായുമിരിക്കുന്നു. നിത്യകർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുമ്പോൾ മറ്റൊരു കർമ്മത്തിന്റെ ഫലമനുഭവിക്കുന്നുവെന്ന് അവർ സമ്മതിക്കുന്നു. അപ്പോൾ നിത്യകർമ്മത്തിന്റെ ഫലമതുതന്നെയായിരിക്കണം. നിത്യകർമ്മങ്ങൾക്കു ഫലമില്ലെന്നും അവർ പറയുന്നു. ഇങ്ങനെയാണ് അവരുടെ വാദം അന്യോന്യവിരുദ്ധമായിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞത്. അതിനുംപുറമേ, കാമ്യമായ അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മമനുഷ്ഠിക്കുമ്പോൾ അതോടുകൂടിത്തന്നെ നിത്യമായ അഗ്നിഹോത്രാദിയും അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്നു. അപ്പോൾ തദനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖത്തോടുകൂടി. കാമ്യാഗ്നിഹോത്രഫലവും ക്ഷയിക്കുന്നതാണ്. എന്തെന്നാൽ കാമ്യാഗ്നിഹോത്രം നിത്യംഗ്നിഹോത്രത്തിൽനിന്നു ഭിന്നമായിരിക്കുന്നില്ല. കാമ്യാഗ്നിഹോത്രാദിഫലം വേറെയാകുന്നുവെന്നു പറയുന്നുവെങ്കിൽ തദനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖവും ഭിന്നമായിരിക്കണം. എന്നാൽ അതുളളതല്ല; എന്തെന്നാൽ അതു പ്രത്യക്ഷത്തിന്നു വിരോധമാകുന്നു. കാമ്യാനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖത്തിൽനിന്നു കേവലനിത്യാനുഷ്ഠാനായാസഭുഃഖം ഭിന്നമായിരിക്കുന്നതല്ല, നിശ്ചയം. അത്രയുംല്ല, (ശ്രുതിയിൽ) വിഹിതമായതോ പ്രതിഷിദ്ധമായതോ അല്ലാത്ത ഒരു കർമ്മം തല്ക്കാലഫലത്തെ ഉല്പാദിപ്പിക്കുന്നു; എന്നാൽ ശാസ്ത്രപോദിതമായോ പ്രതിഷിദ്ധമായോ ഉള്ള ഒരു കർമ്മം തല്ക്കാലഫലത്തെ ഉല്പാദിപ്പിക്കുന്നില്ല, അങ്ങനെയൊക്കുമ്പോൾ പിന്നെ അദ്വൈതമായിരിക്കുന്ന ഒരു ഫലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു—സ്വർഗ്ഗം തന്നെയൊന്നെങ്കിലും—ഉദ്യമിക്കുന്നതല്ല. നിത്യമായും കാമ്യ

മായുള്ള അഗ്നിഹോത്രാദികൾക്കു കർമ്മസ്വരൂപത്തിൽ യാതൊരു വിശേഷവുമില്ല; അപ്രകാരമെന്ന അവയുടെ അംഗങ്ങളിലാകട്ടെ, അവയെ അനുഷ്ഠിക്കുന്ന രീതിയിലാകട്ടെ, കാര്യം നിത്യത്തിനേക്കാൾ മേലായുമല്ല; എങ്കിലും നിത്യമായി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്ന അഗ്നിഹോത്രാദികൾ അനുഷ്ഠാനായാസഭാവം മാത്രമാണു ഫലമെന്നും, എന്നാൽ കാര്യമായി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെടുന്ന അഗ്നിഹോത്രാദികൾ, ഫലകാമിത്വമാത്രം കൊണ്ടു്, മഹത്തരായ സർഗ്ഗഫലമാണെന്നും കല്പിക്കുവാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ നിത്യകർമ്മങ്ങൾക്കു് അദ്യക്ഷമായ ഫലമില്ല എന്നു് ഒരിക്കലും പറവാൻ പാടില്ല. ആയതുകൊണ്ടു് അവിദ്യാപൂർവ്വമായ ശുഭാശുഭകർമ്മങ്ങളുടെ അശേഷേണയുള്ള ക്ഷയകാരണം വിദ്യതന്നെയാകുന്നു. അല്ലാതെ നിത്യകർമ്മാനുഷ്ഠാനമല്ല. എന്തെന്നാൽ സർവ്വകർമ്മങ്ങളുടേയും ബീജം അവിദ്യയും കാര്യമാകുന്നു. കർമ്മം അവിദ്യവിഷയമാണെന്നും സർവ്വകർമ്മസന്യാസപൂർവ്വമായ ജ്ഞാനനിഷ്ഠാവിദ്യവിഷയമാണെന്നും മുമ്പു പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ടു്: 'ഉഭയേ ന വിജാനീതഃ' (അ. 2, ശ്ലോ. 19); 'വേദാവിനാശിനം നിത്യം' (അ. 2, ശ്ലോ. 21); 'ജ്ഞാനയോഗേന സാംഖ്യനാം കർമ്മായോഗേന യോഗിനാം', 'ജ്ഞാനാം കർമ്മസംഗിനാം', 'തത്ത്വവിത്തു....ഗുണഗുണേഷു വർത്തത ഇതി മത്വാ ന സജ്ജതേ' (അ. 3, ശ്ലോ. 3, 26, 28); 'സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ സംന്യസ്യാസ്തേ', 'നൈവ കിഞ്ചിത് കഥോ മീതി യുക്തോ മന്യേതതത്ത്വവിൽ' (അ. 5, ശ്ലോ. 13, 8); 'തത്ത്വവിത്ത്' 'ഞാൻ ഒന്നും ചെയ്യുന്നില്ല' എന്നു വിചാരിക്കുന്നതിനാൽ അജ്ഞൻ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്നു വിചാരിക്കുന്നുവെന്നു് അർത്ഥാൽ ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. അതുകൊണ്ടു് കർമ്മകാരണം, 'ആരൂഢസ്യ യോഗസ്ഥസ്യ ശമ ഏവ കാരണം' (അ. 6, ശ്ലോ. 3); 'ഉദാരാസ്ത്രയോപ്യജ്ഞാഃ. ജ്ഞാനീത്വാ തൈവ മേ മതം' (അ. 7, ശ്ലോ. 18); 'അജ്ഞാഃ കർമ്മിണോ ഗതംഗതം കാരകമാ ലഭന്തേ', 'അനന്യാശ്ചിന്തയന്തോ മാം നിത്യയുക്താ യഥോക്തമാർത്ഥാനമാകാശകല്പമകല്പമഖ്യപാസതേ' വേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. എന്നിങ്ങനെ അർത്ഥം

പത്തികൊണ്ടു കല്പിക്കുന്നു. അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ കാമധനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടും ദുരിതനിവൃത്തി ഉണ്ടാകുന്നുവെന്നത്.

(അ. 9, ശ്ലോ. 21, 22); 'ദേഹി ബദ്ധീയോഗം തം യേന മാമുപയാന്തിതേ' (അ. 10, ശ്ലോ. 10); നിത്യയുക്തന്മാർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു കെണ്ടു് അത്മാൽ കർമ്മികളായ അജ്ഞന്മാർ എന്നെ പ്രാപിക്കുന്നില്ല എന്നു ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. കർമ്മികളായിരുന്ന അജ്ഞന്മാർ ഭഗവൽകർമ്മകാരികളും യുക്തതന്മാരുമാണെങ്കിലും (ചിത്തസമാധാനം മുതൽ) ക്രമേണ കീഴ്പോട്ടു ഫലത്യാഗപര്യന്തമുള്ള ഏതെങ്കിലും ഒരു സാധനത്തെമാത്രം ആശ്രയിക്കുന്നു. എന്നാൽ അനിദ്ദേശ്യമായും അക്ഷരമായുമുള്ളതിനെ ഉപാസിക്കുന്നവർ, 'അഭേഷ്ടാ സർവ്വഭൂതാനാം' (അ. 12, ശ്ലോ. 13) എന്നതുമുതൽ (12-ാം) അദ്ധ്യായാവസാനംവരെ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുള്ള മാർഗ്ഗത്തെ (സാധനത്തെ) ആശ്രയിക്കുന്നവരാകുന്നു. അവർ ക്ഷേത്രാദ്ധ്യായം (13-ാം അദ്ധ്യായം) മുതൽക്കുള്ള മൂന്നദ്ധ്യായങ്ങളിൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ജ്ഞാനസാധനങ്ങളോടുകൂടിയവരുമാകുന്നു. അധിഷ്ഠാനാദി പഞ്ചഹേതുകമായിരിക്കുന്ന (അ. 18, ശ്ലോ. 14) സർവ്വകർമ്മങ്ങളേയും സന്യസിച്ചിരിക്കുന്നവരും, ആത്മാ ഏകനാൺ് അകർത്താവാൺ് എന്നറിയുന്നവരും, ശ്രേഷ്ഠമായ ജ്ഞാനനിഷ്ഠയിൽ സ്ഥിതിപെയ്യുന്നവരും, ഭഗവത്തത്വത്തെ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നവരും—ഭഗവത്സ്വരൂപത്തിലും ആത്മൈകത്വത്തിലും ശരണംപ്രാപിച്ചവരായ പരമഹംസപരിപ്രാജകന്മാരും—ആയവർക്കു് അനിഷ്ടാദികർമ്മഫലത്രയം (അ. 18, ശ്ലോ. 12) ഉണ്ടാകുന്നില്ല. എന്നാൽ അജ്ഞന്മാരും കർമ്മികളും അസന്നാസികളുമായ ശേഷമുള്ളവർക്കു് അതു നിശ്ചയമായിട്ടുണ്ടാകുന്നു. ഇതാൺ് ഗീതാശാസ്ത്രത്തിൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർത്തവ്യമായും അകർത്തവ്യമായുമുള്ള വിഷയങ്ങളുടെ വിഭാഗം.

പൂർവ്വപക്ഷം:—സർവ്വകർമ്മവും അവിദ്യാപൂർവ്വകമായിട്ടുള്ളതാൺ് എന്നതു സിദ്ധമല്ല.

സമാധാനം:—ആ വാദം ശരിയല്ല; എന്തെന്നാൽ, ബ്രഹ്മഹത്യാദിയെപ്പോലെ അതു സിദ്ധമാകുന്നു—നിത്യകർമ്മം ശാസ്ത്രവിഹിതംതന്നെയാകുന്നു. പക്ഷേ, അത് അജ്ഞനായവനെ മാത്രമേ സംബന്ധിക്കുന്നുള്ളൂ. ശാസ്ത്രപ്രതിഷ്ഠിദ്ധമായും അനർത്ഥകാരണമായുമിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മഹത്യാദിലക്ഷണമായ കർമ്മം അവിദ്യാകാമാദിദോഷത്തോടുകൂടിയവനു മാത്രമേ ഉണ്ടാകുന്നുള്ളൂ—അങ്ങനെ അല്ലെങ്കിൽ അവന്റെ അതിലുള്ള പ്രവൃത്തിക്ക് അർത്ഥമില്ലാതെയാകും—അതുപോലെതന്നെ നിത്യനൈമിത്തികകാമ്യകർമ്മങ്ങളും അജ്ഞനെ മാത്രമേ സംബന്ധിക്കുന്നുള്ളൂ.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ആത്മാ ദേഹാദിയിൽനിന്നു വ്യത്യരിക്കമാണ് എന്നറിയാതിരിക്കുമ്പോൾ നിത്യാദികർമ്മങ്ങളിൽ പ്രവൃത്തി ഉണ്ടാവാൻ പാടില്ല.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, ചലനാത്മകമായും (ദേഹാദി) അനാത്മാക്കളാൽ ചെയ്യപ്പെടേണ്ടതായുമിരിക്കുന്ന കർമ്മത്തിൽ 'ഞാൻ ചെയ്യുന്നു' എന്നിങ്ങനെ പ്രവൃത്തി കാണപ്പെടുന്നുണ്ട്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധി ഗൗണമാകുന്നു; മിഥ്യയല്ല.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ, എന്നാൽ അതിന്റെ കാര്യവും ഗൗണമായിരിക്കണം. ആത്മീയമായ (സ്വന്തമായ) ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധി ഗൗണമാകുന്നു. ഇതിനെ അനുസരിച്ച ശ്രുതിയിൽ ഒരുവന്റെ പുത്രനെ സംബന്ധിച്ച് ഇങ്ങനെ പറയുന്നു—'നീന്റെ പുത്രനെ പറയപ്പെടുന്നവൻ നീതന്നെയാകുന്നു'. നാം സാധാരണയായി 'ഈ പശു എന്റെ പ്രാണനാകുന്നു' എന്നും പറയാറുണ്ട്. (അതുപോലെ ആത്മീയമായ സംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധിയും ഗൗണമാകുന്നു.) എന്നാൽ മിഥ്യാജ്ഞാനം അപ്രകാരമല്ല. സ്ഥാണുവേതാണം, പുരുഷനേതാണം എന്നു വേർതിരിച്ചറിവാൻ വയ്യാത്ത ഘട്ടത്തിലാണ് മിഥ്യാജ്ഞാനമുണ്ടാകുന്നത്. ഗൗണ

മായ പ്രത്യയം. (ബുദ്ധി) മുഖ്യമായ (വാസ്തവമായ) കാര്യം സാധിക്കുന്നതിനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. എന്നെന്നാൽ ഗൗണവൃത്തി ഉപമാശബ്ദത്തെ ലോപിച്ചുകൊണ്ട് അധികരണത്തെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു. ഇതിന്നെന്തെ ദൃഷ്ടാന്തം—‘ദേവദത്തൻ സിംഹമാകുന്നു’ എന്നുള്ള വാക്യം, ദേവദത്തൻ (ക്രൂര്യംകൊണ്ട്) സിംഹത്തോടു തുല്യനാകയാൽ (ദേവദത്തൻ സിംഹംപോലെയാകുന്നുവെന്ന് ഉപമകൊണ്ട്) ക്രൂര്യോദ്യധികരണമായിരിക്കുന്ന ദേവദത്തനെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു. അപ്രകാരംതന്നെ ‘മാണവകൻ അഗ്നിയായാകുന്നു’ എന്ന വാക്യം, മാണവകൻ (പിംഗളവർണ്ണംകൊണ്ട്) അഗ്നിക്കു തുല്യനാകയാൽ (മാണവകൻ അഗ്നിപോലെയാകുന്നുവെന്ന ഉപമകൊണ്ട്) പൈംഗല്യാദ്യധികരണമായിരിക്കുന്ന മാണവകനെ സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു. എന്നാൽ അപ്രകാരമുള്ള ഗൗണശബ്ദജ്ഞാനംകൊണ്ട് (മുഖ്യമായ) സിംഹകാര്യമോ, അല്ലെങ്കിൽ (മുഖ്യമായ) അഗ്നികാര്യമോ സാധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല. എന്നാൽ മിഥ്യജ്ഞാനത്തിന്റെ കാര്യമായ അനന്തം (ദൈവൻ) അനുഭവിക്കുന്നു. ഗൗണമായി പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള വിഷയം ഇന്നതാണെന്നറിയുന്നു. ‘ഈ ദേവദത്തൻ സിംഹമല്ല, ഈ മാണവകൻ അഗ്നിയല്ല’ എന്നിങ്ങനെ അറിയുന്നു. ആത്മാ എന്നു ഗൗണമായി പറയപ്പെടുന്ന ദേഹാദിസംഘാതത്താൽ ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം അഹം പ്രത്യയവിഷയമായിരിക്കുന്ന മുഖ്യമായ ആത്മാവിനാൽ ചെയ്യപ്പെട്ടതായി ഭവിക്കുകയില്ല. ഗൗണമായ സിംഹത്താലും ഗൗണമായ അഗ്നിയായും ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മം മുഖ്യമായ സിംഹത്താലും മുഖ്യമായ അഗ്നിയായും ചെയ്യപ്പെട്ടതായി ഭവിക്കുകയില്ലല്ലോ. ദൈവന്റെ ക്രൂര്യംകൊണ്ടാകട്ടെ പൈംഗല്യംകൊണ്ടാകട്ടെ മുഖ്യമായ സിംഹകാര്യമോ അഗ്നികാര്യമോ സാധിക്കപ്പെടുന്നില്ല. അതു് (അധികരണത്തെ) സ്തുതിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു. സ്തുതിക്കപ്പെടുന്നവൻ ‘ഞാൻ സിംഹമല്ല, ഞാനഗ്നിയല്ല’ എന്നറിയുന്നു. സിംഹത്തിന്റെ കർമ്മവും അഗ്നിയുടെ കർമ്മവും തന്റേതാണെന്നവൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട്, ‘ഞാൻ കർത്താ, എന്റെ കർമ്മം’ എന്നു വിചാരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ ദേഹാദിസംഘാതകൃതമായി

രിക്കുന്ന കർമ്മം 'എന്റേതല്ല'—മുഖ്യമായ ആത്മാവിന്റേതല്ല—എന്നു വിചാരിക്കുന്നത് അധികം യുക്തമായിരിക്കുന്നതാണ്.

ആത്മീയമായ സ്മൃതി ഇച്ഛ പ്രയത്നം എന്നീ കർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആത്മാതന്നെ വാസ്തവമായി കർമ്മം ചെയ്യുന്നുവെന്നൊരു മതമുണ്ടു്. അതും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അവ മിഥ്യാജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നവയാകുന്നു. മിഥ്യാജ്ഞാനം നിമിത്തം ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കർമ്മങ്ങളുടെ ഇഷ്ടാനിഷ്ടഫലങ്ങളെ അനുഭവിച്ചു് അതുകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള സംസ്കാരത്തിൽ നിന്നാണ് സ്മൃതി, ഇച്ഛ, പ്രയത്നം മുതലായവയുണ്ടാകുന്നത്. ഈ ജന്മത്തിൽ ധർമ്മാധർമ്മങ്ങളും തൽഫലാനുഭവവും ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ ആത്മാഭിമാനംകൊണ്ടും മാഗഭേഷങ്ങൾകൊണ്ടുമാണുണ്ടാകുന്നത്. അതുപോലെതന്നെയാണ് കഴിഞ്ഞ ജന്മത്തിലും അതിന്നു മുമ്പിലത്തെ ജന്മത്തിലും. ഇങ്ങനെ, കഴിഞ്ഞുപോയതും വരുവാനുള്ളതുമായ സംസാരം അവിദ്യാകൃതവും അനാദിയുമാകുന്നുവെന്നു നമുക്കനുമാനിക്കാവുന്നതാണ്. അതിനാൽ സർവ്വകർമ്മസംന്യാസപൂർവ്വകമായിരിക്കുന്ന (ആത്മ)ജ്ഞാനനിഷ്ഠകൊണ്ടാണ് ആത്യന്തികമായ സംസാരനിവൃത്തി എന്നു സിദ്ധമാകുന്നു. ദേഹാഭിമാനംതന്നെ അവിദ്യാരൂപമാകയാൽ തന്നിവൃത്തിയിങ്കൽ ദേഹവുമില്ലാത്തതാകണം; അപ്പോൾ സംസാരം അവശ്യം നശിക്കുന്നു. ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ ആത്മാഭിമാനവും അവിദ്യാത്മകമാകുന്നു. ലോകത്തിൽ ആരുംതന്നെ പശു മുതലായവയിൽനിന്നുന്യനാണ് താൻ, തന്നിൽനിന്നുന്യമാണു പശു മുതലായവ എന്നറിഞ്ഞുകൊണ്ടു് അവയാണ് താൻ എന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ല. സ്ഥാണുവിനെ പുരുഷനാണ് എന്നു തെറ്റിദ്ധരിക്കുന്നതുപോലെ അവിവേകംകൊണ്ടാണ് അജ്ഞനായവനു ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധിയുണ്ടാകുന്നത്. എന്നാൽ വിവേകംകൊണ്ടു തത്ത്വത്തെ അറിയുന്നവനു് അപ്രകാരമുണ്ടാകുന്നില്ല. 'നിന്റെ പുത്രനെന്നു പറയപ്പെടുന്നവൻതന്നെയാണ് നീ' എന്നു ശ്രുതിപ്രാണത്തിരിക്കുന്നപ്രകാരം സ്വപുത്രനിൽ യാതൊരു അഹംബുദ്ധിയാണുള്ളതു്, അതു ജന്മജനകസംബന്ധനിമിത്തമായ ഗൗണപ്രത്യയമാകുന്നു. ഗൗണമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നു ഭോജനം മുതലാ

യതെന്നപോലെ, പരമാത്മകാര്യം ചെയ്യാൻ കഴിയുന്നില്ല. (ഗുണാത്മാവായ സ്വകീയപുത്രാദികൾക്കു പിതാവിന്റെ ഭോജനക്രിയ ചെയ്യാൻ കഴിയുന്നതല്ലല്ലോ. അതുപോലെ ദേഹാദിക്കു ഗുണമായിട്ടാത്മത്വമുണ്ടെങ്കിലും അതുകൊണ്ട് കർത്തൃത്വാദികാര്യം ആത്മാവിന്നു വാസ്തവമായിട്ടുണ്ടെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല.) ഗുണമായിരിക്കുന്ന സിംഹത്താൽ (ദേവദത്തന്താൽ) മുഖ്യസിംഹകാര്യം ചെയ്യപ്പെടുന്നതല്ല. അപ്രകാരം തന്നെ ഗുണമായ അഗ്നിയാൽ (മാണവകന്താൽ) മുഖ്യാഗ്നികാര്യം (ദാഹപാകാദി) ചെയ്യപ്പെടുന്നില്ല.

പൂർവ്വപക്ഷം.—അദൃഷ്ടവിഷയമായിരിക്കുന്ന വേദവിധികളെ പ്രമാണമാക്കിട്ടു യാതൊന്നാണു് ആത്മാവിന്നാൽ കർത്തവ്യമായിട്ടുള്ളതു് അതു ഗുണാത്മാക്കളായ ദേഹേന്ദ്രിയങ്ങളാൽ ചെയ്യപ്പെടുന്നുവെന്നു പറയാം.

സമാധാനം.—പാടില്ല. എന്തെന്നാൽ, അവയുടെ ആത്മത്വം അവിദ്യാകൃതമാകുന്നു. ദേഹേന്ദ്രിയാദികൾ ഗുണാത്മാക്കളല്ല. നേരമറിച്ച്, മിഥ്യാജ്ഞാനംകൊണ്ടുതന്നെയാണു് അനാത്മാക്കളായിരിക്കുന്ന ദേഹാദികളോടു് അസംഗനായിരിക്കുന്ന ആത്മാവിന്നു സംഗമുണ്ടാകുന്നതു് (അനാത്മാക്കളായിരിക്കുന്ന ദേഹാദികൾക്കു് ആത്മത്വം മിഥ്യാജ്ഞാനംകൊണ്ടാണുണ്ടാകുന്നതു് എന്നർത്ഥം) മിഥ്യാജ്ഞാനമുള്ളപ്പോൾ അവ ആത്മാക്കളായി ഭവിക്കുന്നു. മിഥ്യാജ്ഞാനമില്ലാതാകുമ്പോൾ അവ ആത്മാക്കളല്ലാതെയൊവുകയും ചെയ്യുന്നു. അജ്ഞനായിട്ടുള്ളവനാണു അവിവേകംനിമിത്തം. 'ഞാൻ പൊക്കമുള്ളവനാകുന്നു, ഞാൻ മഞ്ഞനിറമുള്ളവനാകുന്നു' എന്നും മറ്റും വിചാരിച്ചു് ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധിയെ ആരോപിക്കുന്നതു് (ദേഹാദിസംഘാതത്തെ ആത്മാവായി വിചാരിക്കുന്നതു്) എന്നാൽ 'ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽനിന്നന്യനാണു് ഞാൻ' എന്നിങ്ങനെ വേർതിരിച്ചറിയുന്നവന്നു ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ അഹംബുദ്ധിയുണ്ടാകുന്നില്ല. അതിനാൽ, മിഥ്യാജ്ഞാനമില്ലാത്തപ്പോൾ ഇല്ലാത്തതിനാൽ ഈ ഭാവന (ദേഹാദിയിൽ അഹംബുദ്ധി) മിഥ്യാജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടാകുന്നതാകുന്നു; അല്ലാതെ അതു കേവലം ഗുണമായ പ്രത്യയമല്ല. സിംഹവും

ദേവദത്തൻ, എന്നപോലെ, അല്ലെങ്കിൽ അഗ്നിയും മാനവകനമെന്നപോലെ, രണ്ടു വസ്തുക്കൾക്കുള്ള സമാനധർമ്മത, അല്ലെങ്കിൽ അവ തമ്മിലുള്ള വിശേഷം, സ്പഷ്ടമായി കാണുന്ന ദിക്കിൽമാത്രമേ ഗൗണമായ പ്രത്യയം അല്ലെങ്കിൽ ശബ്ദപ്രയോഗം ഉണ്ടാവുകയുള്ളൂ. അങ്ങനെയുള്ള സാമാന്യവിശേഷങ്ങൾ കാണപ്പെടാത്ത ദിക്കിൽ അതുണ്ടാകുന്നതല്ല. ശ്രുതിയെ പ്രമാണമാക്കിട്ടു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള വാദവും ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ ശ്രുതി അദൃശ്യവിഷയമായിട്ടാണ് പ്രമാണമായിരിക്കുന്നത്. പ്രത്യക്ഷാദിപ്രമാണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഗ്രഹിക്കുവാൻ പാടില്ലാത്ത സാധ്യസാധനസംബന്ധത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന അഗ്നിഹോത്രാദിവിഷയത്തിലാണ് ശ്രുതി പ്രമാണമായിരിക്കുന്നത്; അല്ലാതെ പ്രത്യക്ഷാദിവിഷയത്തിലല്ല. എന്തെന്നാൽ ശ്രുതി അദൃശ്യമായിട്ടുള്ളതിനെ ദർശിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിമാത്രം പ്രമാണമായിരിക്കുന്നതേയുള്ളൂ. അതിനാൽ, ദേഹാദിസംഘാതത്തിൽ സ്പഷ്ടമായി മിഥ്യാജ്ഞാനംനിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന അഹംബുദ്ധി ഗൗണമാണ് എന്നു കല്പിപ്പാൻ പാടുള്ളതല്ല. 'അഗ്നി തണുത്തതാകുന്നു അപ്രകാശമാകുന്നു' എന്നു പറയുന്നതായി നൂറു ശ്രുതികളുണ്ടായാലും അവയ്ക്കു പ്രാമാണ്യമില്ല. അപ്രകാരം പറയുന്നതായാൽത്തന്നെ അതിന്നു മറ്റൊരർത്ഥമാണ് ശ്രുതി വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതു് എന്നേ നമുക്കു വിചാരിപ്പാൻ പാടുള്ളൂ. അവയ്ക്കു പ്രാമാണ്യം അന്യഥാ നിലനില്ക്കുന്നതല്ല. അന്യപ്രമാണത്തിനു വിരുദ്ധമായതോ സ്വവചനത്തിനു വിരുദ്ധമായതോ ആയ ഒന്നിനേയും നാം കല്പിക്കരുതു്.

പൂർവ്വപക്ഷം:—കർമ്മത്തിന്റെ കർത്താ മിഥ്യാജ്ഞാനത്തിന്നധീനനാകയാൽ (വിദ്യോൽപത്തിയിങ്കൽ അവിദ്യ നശിക്കുമ്പോൾ തദധീനനായ) കർത്താവിന്റെ അഭാവത്തിങ്കൽ (കർത്താകൂടാതെ കർമ്മാനുഷ്ഠാനം അസാധ്യമാകയാൽ) ശ്രുതി (കർമ്മകാണ്ടം) അപ്രമാണമായി ഭവിക്കുന്നു.

സമാധാനം.—ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ ബ്രഹ്മവിദ്യയെ സമ്പാദിക്കുന്നതിന്നു ശ്രുതി ആവശ്യമാകുന്നു.

പൂർവ്വപക്ഷം:—കർമ്മത്തെ വിധിക്കുന്ന ശ്രുതി പ്രമാണമല്ലെങ്കിൽ ബ്രഹ്മവിദ്യയെ ഉപദേശിക്കുന്ന ശ്രുതിയും പ്രമാണമാകുവാൻ പാടില്ല.

സമാധാനം:—അതു ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ ബ്രഹ്മവിദ്യയെ ബാധിക്കുന്നതായ ജ്ഞാനം ഉൽപാദിക്കുന്നതല്ല—ബ്രഹ്മവിദ്യയെ ഉപദേശിക്കുന്ന ശ്രുതികൊണ്ട് ആത്മാ അറിയപ്പെടുമ്പോൾ ദേഹാദിസംഘാതത്തിലുള്ള അഹംബുദ്ധി ബാധിക്കപ്പെടുന്നു. എന്നാൽ ആത്മാവിൽത്തന്നെയുള്ള ആത്മജ്ഞാനം (ആത്മാവിനെ ആത്മാവായിത്തന്നെ അറിയുന്ന ജ്ഞാനം) ഒരിക്കലും ഒരുപിടത്തിലും ഒന്നുകൊണ്ടും ബാധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല. എന്തെന്നാൽ ആത്മജ്ഞാനം, അഗ്നി ഉഷ്ണവും പ്രകാശത്തോടു കൂടിയതുമാണ് എന്ന ജ്ഞാനംപോലെ, (അജ്ഞാനനിവൃത്തിയാകുന്ന) തൽഫലത്തിൽനിന്നു വ്യതിരിക്തമായ് നിൽക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ഇതുകൊണ്ടു കർമ്മത്തെ വിധിക്കുന്ന ശ്രുതി പ്രമാണമല്ല എന്നു വരുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ അതു് (ഒരുപനിൽ) മുമ്പുള്ള സാമാന്യവുമായ പ്രവൃത്തികളെ ഓരോന്നായി അടക്കി (അവനിൽ) പുതിയതായും ഉൽകൃഷ്ടമായുമുള്ള പ്രവൃത്തികളെ ഉൽപാദിപ്പിച്ചു് (അവനെ) പ്രത്യഗാത്മാഭീമുവമാക്കി പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു. ഉപായം മിഥ്യയാണെങ്കിലും ഉപേയം സത്യമാകയാൽ, വിധിവിശേഷങ്ങളായ അർത്ഥവാദങ്ങൾ എന്നപോലെ, അതു് സത്യംതന്നെയായി ഭവിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽത്തന്നെ നാം ഒരു കട്ടിയേയോ ഒരു ദ്രാതനേയോ പാലു മുതലായതു കടിപ്പാൻ നിർബ്ബന്ധിക്കുമ്പോൾ അതുകൊണ്ടു തലമുടി വളരെ ഉണ്ടാകുമെന്നും മറ്റും പറയേണ്ടിവരുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ ആത്മജ്ഞാനത്തിന്നു മുമ്പു ദേഹാഭിമാനത്തിന്നു ഹേതുവായ പ്രത്യക്ഷാഭിക്കുള്ള പ്രാമാണ്യംപോലെ കർമ്മവിധിശ്രുതിക്കു മറ്റൊരവസ്ഥയിൽ (ആത്മജ്ഞാനത്തന്നെമുമ്പു്) സംക്ഷാലായി പ്രാമാണ്യം സാധിക്കാവുന്നതാണ്.

ഇനി വേറൊരു മതമുണ്ടു്—സ്വയം വ്യാപരിക്കുന്നില്ല എങ്കിലും ആത്മാ സന്നിധിമാത്രംകൊണ്ടു കർമ്മംചെയ്യുന്നു. ഇതുതന്നെയാണ് ആത്മാവിന്റെ മുഖ്യകർത്തൃത്വം. ഇതിന്നൊരുദാഹരണം—യോദ്ധാക്കൾ യുദ്ധംചെയ്യുമ്പോൾ, സ്വയം യുദ്ധം ചെയ്യുന്നില്ല എങ്കിലും സന്നിധിമാത്രംകൊണ്ടു രാജാ യുദ്ധംചെയ്യുന്നുവെന്നും, രാജാ ജിതനായിയെന്നും പരാജിതനായി എന്നും മറ്റുമുള്ളതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. അപ്രകാരംതന്നെ സേനാപതിയും വെറും വാക്കുകൊണ്ടു പ്രവർത്തിക്കുന്നു. സേനാപതിക്കും

രാജാവിന്നും ക്രിയയുടെ ഫലത്തോടു സംബന്ധമുണ്ടെന്നും നാം കാണുന്നു. ഇനി വേറൊരുദാഹരണം പറയാം.—ഋഗ്വേദത്തിൽ ഉടെ കർമ്മം യജമാനന്റെയായെന്നു പറയുന്നു. അതുപോലെ ദേഹാദികളുടെ കർമ്മം ആത്മകൃതമായി ഭവിക്കുന്നുവെന്നു പറയാം. എന്തെന്നാൽ അവയുടെ ഫലം ആത്മാവിന്നാണെന്നുകേൾക്കുന്നതു്. മറ്റൊരുദാഹരണം.—അയസ്സാന്തം ഇരിമ്പിനെ വട്ടത്തിൽ തിരിക്കുന്നതിനാൽ (കർമ്മത്തിൽ) വ്യാപരിക്കാത്ത വസ്തുവിലും മുഖ്യകർത്തൃത്വമിരിക്കാവുന്നതാണു്. ആത്മാവിനെ സംബന്ധിച്ചും അപ്രകാരമാകുന്നു.

സമാധാനം.—ഈ മതം ശരിയല്ല. എന്തെന്നാൽ അങ്ങനെയൊക്കെകിൽ കർമ്മം ചെയ്യാത്തവൻ കാരകനാണു് എന്നു വരും.

പൂർവ്വപക്ഷം:—കാരകം അനേകപ്രകാരമാകുന്നു.

സമാധാനം:—അല്ല. എന്തെന്നാൽ (മുൻ ഉദാഹരണങ്ങളിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന) രാജാ മുതലായവർക്കും മുഖ്യകർത്തൃത്വം കാണുന്നുണ്ടു്. സ്വവ്യാപാരംകൊണ്ടു രാജാവുതന്നെ യുദ്ധംചെയ്യാനുവെന്നുവരാം. പിന്നെ യോദ്ധാക്കളെ യുദ്ധം ചെയ്യിക്കുക എന്ന ക്രിയകൊണ്ടും, അവർക്കു ധനദാനംകൊണ്ടും, അപ്രകാരംതന്നെ ജയപരാജയഫലോപഭോഗംകൊണ്ടും രാജാവിന്നു മുഖ്യകർത്തൃത്വംതന്നെയുണ്ടു്. അതുപോലെതന്നെ പ്രധാനത്യാഗംകൊണ്ടും ദക്ഷിണാദാനംകൊണ്ടും യജമാനനും മുഖ്യകർത്തൃത്വമുണ്ടു്. അതിനാൽ (കർമ്മത്തിൽ) വ്യാപരിക്കാത്ത ഒരുവൻ കർത്താവാണ് എന്നു് ഉപചാരമായി യാതൊന്നാണു് പറയപ്പെടുന്നതു് അതു ഗൗണമാണെന്നറിയപ്പെടുന്നു. രാജയജമാനപ്രഭുതികൾക്കു സ്വവ്യാപാരലക്ഷണമായിരിക്കുന്ന മുഖ്യകർത്തൃത്വം കാണപ്പെടുന്നില്ല എങ്കിൽ, ലോഹത്തെ തിരിക്കുന്ന അയസ്കാന്തമെന്നപോലെ, സന്നിധിമാത്രംകൊണ്ടാണെങ്കിലും (അവർക്കു) മുഖ്യകർത്തൃത്വമുണ്ടു് എന്നു കല്പിക്കാം. എന്നാൽ വാസ്തവത്തിൽ രാജയജമാനപ്രഭുതികൾക്കു സ്വവ്യാപാരമുണ്ടു്. അതിനാൽ സന്നിധിമാത്രംകൊണ്ടുള്ള കർമ്മകൃതം ഗൗണമാത്രമാകുന്നു. അപ്പോൾ തൽഫലസംബന്ധവും ഗൗണമായിട്ടുതന്നെയിരിക്കുകയുള്ളു. ഗൗണമായ ഒരു കർത്താവിനാൽ മുഖ്യമായ ഒരു കാര്യം ചെയ്യാപ്പെടുന്നതുമില്ല. അതിനാൽ ദേഹാദി

കളുടെ വ്യാപാരംകൊണ്ടു് അവ്യാപാരിയായിരിക്കുന്ന ആത്മാകർത്താവാലും ഭോക്താവാലുമിരിക്കുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞതു തീരെ തെറ്റാകുന്നു. എന്നാൽ സ്വപ്നത്തിൽ എന്നപോലെ, അല്ലെങ്കിൽ ഇന്ദ്രജാലക്കാരന്റെ കൺകെട്ടുപോലെ, ദ്രാന്തിനിമിത്തമാണെന്നു സാധിക്കാവുന്നതാണു്. ദേഹാദിയിലുള്ള അഹംബുദ്ധിയുടെ തുടച്ചു ഭംഗം വരുന്നതായ സുഷുപ്തി, സമാധി മുതലായവയിൽ കർത്തൃത്വം, ഭോക്തൃത്വം മുതലായ അനന്തങ്ങൾ കാണപ്പെടുന്നില്ല. അതു ഹേതുവായിട്ടു്, സംസാരഭ്രമം മിഥ്യാജ്ഞാനംനിമിത്തംതന്നെയാണു് പരമാർത്ഥമല്ല, എന്ന കാരണത്താൽ അത്യന്തമായ ഉപരമം സമ്യഗ്ദർശനംകൊണ്ടുതന്നെയാണു് സിദ്ധിക്കപ്പെടുന്നതു് എന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

സർവ്വഗീതാശാസ്ത്രാർത്ഥത്തേയും ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ ഉപസംഹരിച്ചിട്ടു്, ശാസ്ത്രാർത്ഥം നല്ലവണ്ണം ഉറയ്ക്കുന്നതിന്നു വേണ്ടി ഇവിടെ അവസാനത്തിൽ സംക്ഷേപമായി വിശേഷാൽ ഉപസംഹാരം ചെയ്തതിന്റെശേഷം ഇപ്പോൾ ഭഗവാൻ ശാസ്ത്രസമ്പ്രദായവിധിയെ (ഗുരുശിഷ്യപരമ്പരയായിട്ടുള്ള ശാസ്ത്രോപദേശക്രമത്തെ) പറയുവാനാരംഭിക്കുന്നു:

ഇദം തേ നാതപസ്ക്കായ നാഭക്തായ കദാചന

ന ചാശുശ്രുഷവേ വാച്യം ന ച മാം യോഭ്യസുയതി. 67

ഇദം	ഈ ഗീതാർത്ഥത്താലും
തേ	നിന്നാൽ
അതപസ്ക്കായ	ധർമ്മാനുഷ്ഠാനഹീനനായിരിക്കുന്നവനു്
കദാചന	ഒരിക്കലും
ന വാച്യം	ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല
അഭക്തായ	ഈശ്വരൻ ഗുരു ഇവരിൽ ഭക്തിയില്ലാത്തവനും
ന ച (വാച്യം)	ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല
അശുശ്രുഷവേ	ഗുരുശ്രുഷിയെ ചെയ്യാത്തവനും (അല്ലെങ്കിൽ ഗീതാർത്ഥത്തെ കേൾപ്പാൻ അമിതാത്മതവനും)
ന ച (വാച്യം)	ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല

യഃ	എവൻ
മാം	പരമേശ്വരനായിരിക്കുന്ന എന്നെ
അഭ്യസ്യതി	മനുഷ്യദൃഷ്ടിയോടുകൂടി ദോഷാരോപംകൊണ്ടു നിന്ദിക്കുന്നുവോ
(തസ്മൈ ച)	അവന്നും
(ന വാച്യം)	ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല.

ഈ ഗീതാർത്ഥത്തെ പരമേശ്വരനാണെന്നായിട്ടുള്ളവനും (അല്ലെങ്കിൽ തപോഹീനനായിട്ടുള്ളവനും) ഒരിക്കലും നിന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല. ഈശ്വരൻ ഗുരു എന്നിവരിൽ കേവലമായതല്ല, (ഗുരുവിനും) പരിചര്യയെ ചെയ്യാത്തവനും (അല്ലെങ്കിൽ ഗീതാർത്ഥത്തെ കേവലാനുഗ്രഹമില്ലാത്തവനും), എന്നെ നിന്ദിക്കുന്നവനും ഒരിക്കലും ഇതു ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല.

[ശ്ലോ-ഭാ] ഇദം തേ=നിന്റെ ഹിതത്തിനായി, സംസാമനാശത്തിനായിക്കൊണ്ടും, എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഈ ശാസ്ത്രം; അതപസ്കായ=തപോരഹിതനായിട്ടുള്ളവനും; കദാപന=ഒരിക്കലും; ന വാച്യം=ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല. അകേതായ=തപസ്വിയാണെങ്കിലും ഗുരുദേവഭക്തിഹീനനായിട്ടുള്ളവനും; കദാപന ന വാച്യം=ഒരിക്കലും—ഒരവസ്ഥയിലും—ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല, അശുശ്രേഷ്ഠവേ=തപസ്വിയും ഭക്തനാണെങ്കിലും (ദേവഗുരു) ശുശ്രൂഷയെ ചെയ്യാത്തവനും; കദാപന ന വാച്യം=ഒരിക്കലും ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല. യഃ മാം അഭ്യസ്യതി=എവൻ എന്നെ പ്രകൃതമായ മനുഷ്യനെ വിചാരിച്ച് ആത്മപ്രശംസാദി ദോഷത്തെ എന്നിൽ ആരോപിച്ച് എന്നെ നിന്ദിക്കുന്നുവോ; എവൻ എന്നെ ഈശ്വരനെന്ന് ധർമ്മം ഞാനീശ്വരനാണെന്നു സമ്മതിക്കുന്നില്ലയോ, അവനും അയാൾക്കു നാകുന്നു. അവനും ഈ ശാസ്ത്രം ഒരിക്കലും ഉപദേശിക്കപ്പെടത്തക്കതല്ല. ഗേവാങ്കൽ ഭക്തിയുള്ളവനും തപസ്വിയും ശുശ്രൂഷയെ ചെയ്യുന്നവനും (ഗേവദീഷയമായി) അസുയാരഹിതനായവനും മാത്രമേ ഈ ശാസ്ത്രം ഉപദേശിപ്പാൻ പാടുള്ളുവെന്നാണ് വന്നുകൂടുന്ന അർത്ഥം. 'മേധാവിക്ഷേപം തപസ്വി

ക്കോ ഉപദേശിക്കാം.' എന്നു മുഖ്യ പറഞ്ഞിരിക്കുകൊണ്ടു ഭക്തി ശുശ്രൂഷകളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന മേധാവിക്കോ അല്ലെങ്കിൽ ഭക്തിശുശ്രൂഷകളോടുകൂടിയ തപസ്വിക്കോ ഉപദേശിക്കാവുന്നതാണ് (എന്നേ അതിന്നർത്ഥമുള്ള); ഭക്തിശുശ്രൂഷകളില്ലാത്ത മേധാവിക്കോ തപസ്വിക്കോ ഇതു് (ദ്രവിക്കലും) ഉപദേശിപ്പാൻ പാടില്ല. സകലഗുണസമ്പന്നനാണെങ്കിലും ഭഗവാങ്കൽ അസൂയയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവനും ഇതുപദേശിപ്പാൻ പാടില്ല. ഗുരുശുശ്രൂഷചെയ്യുന്നവനും ഭക്തിമാനമായവനും മാത്രമേ ഇതുപദേശിക്കാവൂ. ഇങ്ങനെയാണു് ശാസ്ത്രസമ്പ്രദായവിധി.

ഇനിശാസ്ത്രസമ്പ്രദായത്തെ ചെയ്യുന്നവനുള്ള ഫലത്തെ ഭഗവാൻ പറയുന്നു:

യ ഇമം പരമം ഗുഹ്യം മതഭക്തേഷ്വഭിധാസ്യതി

ഭക്തിം മയി പരാംകൃതാമാമേവൈഷ്യത്യസംശയഃ. 68

യഃ	എവൻ
പരമം ഗുഹ്യം	പരമരഹസ്യമായ
ഇമം	ഈ ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ
മത്ഭക്തേഷു	എന്റെ ഭക്തന്മാർക്കു്
അഭിധാസ്യതി	ഉപദേശിക്കുന്നുവോ
(സഃ)	അവൻ
മയി	എന്നിൽ
പരാം ഭക്തിം	ശ്രേഷ്ഠമായ ഭക്തിയെ
കൃതാം	ചെയ്തു്
അസംശയഃ	നിസ്സംശയനായിട്ടു്
മാം ഏവ	എന്നെത്തന്നെ
ഏഷ്യതി	പ്രാപിക്കും.

എവൻ പരമരഹസ്യമായ ഈ ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ എന്റെ ഭക്തന്മാർക്കുപദേശിക്കുന്നുവോ അവൻ എന്നിൽ ശ്രേഷ്ഠമായ ഭക്തിയെ ചെയ്തു സകല സംശയവും തീർന്നവനായി എന്നെത്തന്നെ പ്രാപിക്കും.

[ശം-ഭാ] ഇമം പരമം ഗുഹ്യം—നിഃശ്രേയസാർത്ഥമായും അതിഗോപ്യമായുമിരിക്കുന്ന കേശവാജ്ജ്ഞസംവാദരൂപേണ യുള്ള മുൻപ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഈ ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ; മൽ

ഭേതഃ=എന്നിൽ ഭേതിയുള്ളവരിൽ; യഃ=എവൻ; അഭി
 ധാസ്യതി=ഉപദേശംകൊണ്ടു (ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ) മൂല
 തേയും അർത്ഥത്തേയും, ഞാൻ നിന്നിൽ ചെയ്തപ്രകാരം,
 സ്ഥാപിക്കുന്നതു്. 'ഭേതി' ശബ്ദത്തെ പിന്നെയും പി
 ന്നെയും പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് ഭേതികൊണ്ടു മാത്രമാണു് ശാസ്ത്ര
 സമ്പ്രദായത്തിനു് ഒരുവൻ പാത്രമാകുന്നതു്. എന്തു് അ
 ത്തം ധരിക്കേണ്ടതാകുന്നു. എങ്ങനെയാണു് ഉപദേശിക്കേ
 ണ്ടതു് എന്നു പറയുന്നു. മയി പരം ഭേതിം കൃത്യാ=പര
 മഗുരുവായിരിക്കുന്ന ഭഗവാന്റെ ശുശ്രൂഷയെ ഞാൻ ചെയ്യുന്നു'
 എന്നിങ്ങനെ ശ്രേഷ്ഠമായ ഭേതിയെ ചെയ്തുകൊണ്ടു് എന്ന
 ത്തം. അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ഉപദേഷ്ടാവു് ഇതിന്റെ ഫല
 മായി (മാം ഏവ ഏഷ്യതി=) എന്നെന്നത്തന്നെ പ്രാപി
 ക്കും—അവൻ മുക്തനാകും. അസംശയഃ=ഈ സംഗതിയിൽ
 യാതൊരു സംശയവും വേണ്ട.

എന്നുതന്നെയല്ല —

ന ച തസ്മാന്നനുഷ്ടേഷ്യ കശ്ചിന്നേ പ്രിയകൃത്തമഃ

ഭവീതാ ന ച മേ തസ്മാദന്യഃ പ്രിയതരോ ഭൂവി. 69

തസ്മാത്	എന്റെ ഭേതന്മാർക്കു് ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ ഉപദേശിക്കുന്നവനേക്കാൾ
മേ പ്രിയകൃത്തമഃ	എനിക്കു് അത്യന്തം പരിതോഷത്തെ ചെയ്യുന്നവനായി
മനുഷ്യേഷ്യ	മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ
കശ്ചിത്	ആരും
ന ച	ഇല്ല
മേ	എനിക്കു്
തസ്മാത്	അവനേക്കാൾ
പ്രിയതരഃ അന്യഃ	അധികപ്രിയമുള്ളവനായിട്ടു വേറൊ രുവൻ
ഭൂവി	ഭൂമിയിൽ
ഭവീതാ ന ച	(കാലാന്തരത്തിൽ ഇനി) ഉണ്ടാവുക യുമില്ല.

എന്റെ ഭക്തന്മാർക്കു ഗീതോപദേശം ചെയ്യുന്നവനേക്കാൾ എനിക്ക് അത്യന്തം പരിതോഷത്തെ ചെയ്യുന്നവനായി മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ ആരുമില്ല. എനിക്ക് അവനേക്കാൾ അധികം പ്രിയമുള്ളവനായി വേറെ ആരും ഭൂമിയിൽ ഇനി ഉണ്ടാവുകയുമില്ല.

[ശം.—ഭാ] തസ്മാത്=ശാസ്ത്രസമ്പ്രദായത്തെ ചെയ്യുന്നവനേക്കാൾ; മേ പ്രിയകൃതമഃ അന്യഃ=എനിക്ക് അതിശയേന പ്രിയത്തെ ചെയ്യുന്നവനായിട്ടു വേറൊരുവൻ; മനുഷ്യഷ്വ ന ച കശ്ചിത്=ഇപ്പോളുള്ള മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ ആരുമില്ല. ഭവീതാ ന ച ഭൂമി=എനിക്ക് അവനേക്കാൾ പ്രിയമുള്ളവനായിട്ടു വേറൊരുവൻ ഈ ലോകത്തിൽ ഇനി (ഭവീഷ്യത്കാലത്തിൽ) ഉണ്ടാവുകയുമില്ല.

ഇനി ഈ ശാസ്ത്രത്തെ അദ്ധ്യയനം ചെയ്യുന്നവനുള്ള ഫലത്തെ പറയുന്നു:

അധ്യേഷ്യതേ ച യ ഇമം ധർമ്മ്യം സംവാദമോവയോഃ

ജ്ഞാനയജ്ഞേന തേനാഹമീഷ്യഃ സ്യാമിതി മേ മതിഃ. 70

ആവയോഃ	നമ്മൾ രണ്ടുപേരുടേയും
ധർമ്മ്യം	ധർമ്മമാഗ്ഗത്തിൽനിന്നു തെറ്റാത്ത
ഇമം സംവാദം	ഈ സംവാദത്തെ
യഃ ച	എവൻ
അധ്യേഷ്യതേ	പഠിക്കുമോ
തേന	അവനാൽ
ജ്ഞാനയജ്ഞേന	സമ്യയജ്ഞങ്ങളിൽവെച്ചു ശ്രേഷ്ഠമായ ജ്ഞാനയജ്ഞംകൊണ്ടു്
അഹം ഇഷ്യഃ സദ്യഃ	ഞാൻ ആരാധിക്കപ്പെട്ടവനായി ഭവിക്കും.
ഇതി	എന്നാണു്
മേ	എന്റെ
മതിഃ	നിശ്ചയം.

നമ്മൾ രണ്ടുപേരുടേയും ധർമ്മ്യമായ ഈ സംവാദത്തെ എവൻ പഠിക്കുന്നുവോ അവനാൽ ശ്രേഷ്ഠമായ ജ്ഞാനയജ്ഞംകൊ

ജ്ഞാനാദിയിൽപ്പെട്ടവനായി വേദിക്കുമെന്നാണ് എന്റെ നിശ്ചയം.

[ശം.—ഭാ] ധർമ്മ്യം=ധർമ്മത്തിൽനിന്നു പലിക്കാത്തതായ; ഇഹം ആവയോ! സംവാദം=നമ്മൾ രണ്ടുപേർ തമ്മിലുള്ള സംവാദരൂപമായ ഈ ഗ്രന്ഥത്തെ; യഃ അധ്യേഷ്യതേ=ഏവൻ പഠിക്കുമോ; അവനാൽ ഇത് (താഴെ പറയുന്നതു്) ചെയ്യപ്പെട്ടതായി ഭവിക്കും.—തേന ജ്ഞാനയജ്ഞേന=വിധിയജ്ഞം, ജപയജ്ഞം (ഊക്കെ ഉച്ചരിക്കുക), ഉപാശ്രയജ്ഞം (ശബ്ദം കേൾക്കാതെ ജപിക്കുക), മാനസയജ്ഞം എന്നീ യജ്ഞങ്ങളിൽവെച്ചു ജ്ഞാനയജ്ഞം, മാനസമാകയാൽ, ഏറ്റവും വിശിഷ്ടമാകുന്നു അങ്ങനെയിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനയജ്ഞംകൊണ്ടു് അഹം ഇഷ്ടഃ സാധ്യം=(അപ്രകാരമുള്ള അദ്ധ്യയനംകൊണ്ടു്) ഞാൻ പൂജിതനായി വേദിക്കും; ഇതി മേ മതിഃ=എന്നാണ് എന്റെ നിശ്ചയം, ഇങ്ങനെ ഗീതാശാസ്ത്രത്തിന്റെ അദ്ധ്യയനം ജ്ഞാനയജ്ഞമായി സ്തുതിക്കപ്പെടുന്നു.

അല്ലെങ്കിൽ, ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ടു് ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ അദ്ധ്യയനം ചെയ്യുന്നവനുണ്ടാകുന്ന ഫലമിന്നതെന്നു കാണിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ധരിക്കാം.—ദേവതാദിവിഷയമായ യജ്ഞംകൊണ്ടു് യാതൊരു (ദേവതാദ്യാത്മത്വ) ഫലമാണുണ്ടാകുന്നതു് അതിന്നു തുല്യമായും, ജ്ഞാനയജ്ഞംകൊണ്ടു് യാതൊരു (കൈവല്യ) ഫലമാണുണ്ടാകുന്നതു് അതിന്നു തുല്യമായുള്ള ഒരു ഫലം ഗീതാശാസ്ത്രത്തെ അദ്ധ്യയനംചെയ്യുന്നവനുണ്ടാകുന്നുവെന്നർത്ഥം.

ഇനി അതിനെ കേൾക്കുന്നവനുള്ള ഫലത്തെ പറയുന്നു:

ശ്രദ്ധാവാന്നസുയശ്ച ശൃണുവാദപീയോ നമഃ

സോപി മുക്തഃ ശ്രദ്ധോല്ലോകാൻ പ്രാപ്നന്മാത് പുണ്യകർമ്മണാം.

71

യഃ നമഃ

ശ്രദ്ധാവാൻ

അനസുയഃ ച

ശൃണുവാത് അപി

യാതൊരു മനുഷ്യൻ

ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവൻ,

അസുയാരഹിതനായിട്ടു്

കേവലം കേൾക്കുകപോലും

ചെയ്യുന്നുവോ

സഃ അപി	അവനംകൂടി
മുക്തഃ (സൻ)	സർവ്വപാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിച്ചവനായിട്ട്
പുണ്യകർമ്മണാം	അശ്വമേധാദിപുണ്യകർമ്മങ്ങ ളെ ചെയ്തവരുടെ
ശുഭാൻ ലോകാൻ	നല്ല ലോകങ്ങളെ
പ്രാപ്നയാത്	പ്രാപിക്കും.

ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനും അസുയാദഹിതനുമായിരിക്കുന്ന യാതൊരു മനുഷ്യൻ ഈ ശാസ്ത്രത്തെ കേവലം കേൾക്കുകപോലും ചെയ്യുന്നവോ അവനംകൂടി സർവ്വപാപങ്ങളിൽനിന്നും മോചിച്ചവനായിട്ട് പുണ്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തിട്ടുള്ളവരുടെ ശുഭലോകങ്ങളെ പ്രാപിക്കുന്നു

[ശം-ഭാ] യഃ നരഃ=യാതൊരു മനുഷ്യൻ; ശ്രദ്ധാവാൻ=ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവനും; അനസുയഃ പ=അസുയാദഹിതനുമായിട്ട്; (ഇമം ഗ്രന്ഥം) ശൃണയാത് അപി=ഈ ഗ്രന്ഥത്തെ കേൾക്കുകപോലും ചെയ്യുന്നവോ; 'അപി' ശബ്ദം കൊണ്ട് അർത്ഥജ്ഞാനമുള്ളവന്റെ കാര്യം പറയാനുണ്ടോ എന്നു താത്പര്യം. സഃ അപി=അവനംകൂടി; മുക്തഃ=പാപത്തിൽനിന്നു മുക്തനായിട്ട്; പുണ്യകർമ്മണാം=അഗ്നിഹോത്രാദികർമ്മങ്ങളെ ചെയ്തിട്ടുള്ളവരുടെ; ശുഭാൻ ലോകാൻ=പ്രശസ്തങ്ങളായ ലോകങ്ങളെ; പ്രാപ്നയാത്=പ്രാപിക്കും.

ശാസ്ത്രാർത്ഥത്തെ ശീഷ്യൻ വേണ്ടുവണ്ണം ഗ്രഹിച്ചുവോ ഇല്ലയോ എന്നറിവാൻിച്ഛിച്ചിട്ടു ഭഗവാൻ ചോദിക്കുന്നു. നല്ലവണ്ണം ഗ്രഹിച്ചിട്ടില്ലെന്നറിഞ്ഞാൽ ഇനി മറ്റൊരുപാഠംകൊണ്ടു ശീഷ്യനെ ഗ്രഹിപ്പിക്കണമെന്നാകുന്നു ഭഗവാന്റെ അഭിപ്രായം. പിന്നെയും യത്നംചെയ്തു ശീഷ്യനെ കൃതാർത്ഥനാക്കിത്തീർക്കേണ്ടതു് ആപാര്യധർമ്മമാകുന്നുവെന്നു് ഇതുകൊണ്ടു് കാണിക്കുന്നു:

കച്ഛിദേഹമശ്രുതം പാത്ഥ്യവൈകാഗ്രേണ ചേതസാ

കച്ഛിദജ്ഞാനസംഭോധഃ പ്രനഷ്ടസ്തേ ധനഞ്ജയ. 72

ഹേ പാതർ	അല്ലയോ അജ്ഞന
എന്തത്	ഇതേവരെ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടത്
തായാ	നിന്നാൽ
ഏകാഗ്രേണ ചേതസാ	ഏകാഗ്രമായ മനസ്സോടുകൂടി
ശ്രുതം കച്ചിത്	കേൾക്കപ്പെട്ടുവോ
ഹേ ധനഞ്ജയ	അല്ലയോ അജ്ഞന
തേ	നിന്റെ
അജ്ഞാനസംമോഹഃ	അവിവേകം നിമിത്തമുണ്ടായിട്ടുള്ള മോഹം
പ്രനഷ്ടഃ കച്ചിത്	നശിച്ചുവോ.

അല്ലയോ അജ്ഞന, ഇതേവരെ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടത് നിന്നാൽ ഏകാഗ്രചിത്തത്തോടുകൂടി കേൾക്കപ്പെട്ടുവോ? ഹേ ധനഞ്ജയ, അജ്ഞാനംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള നിന്റെ മോഹം (വിപദ്യതം) നശിച്ചുവോ?

[ശം - ഭാ] എന്തത്=എന്നാൽ ഉപദേശിക്കപ്പെട്ടത്; ശ്രുതം കച്ചിത്=കേൾക്കപ്പെട്ടുവോ—ശ്രവണംകൊണ്ടു ഗ്രഹിച്ചുവോ? നീ ഏകാഗ്രചിത്തത്തോടുകൂടി ഞാനുപദേശിച്ചതിനെ എല്ലാം കേട്ടുവോ, അതോ മനസ്സിന്മേലായിട്ടെല്ലാം മറന്നുവോ? അജ്ഞാനസംമോഹഃ=അജ്ഞാനം, നിമിത്തമുണ്ടാകുന്നതും സ്വാഭാവികമായതുമായ അവിവേകത; പ്രനഷ്ടഃ കച്ചിത്=നശിച്ചുവോ? അതിന്നു (മോഹപ്രാണാശത്തിന്നു) വേണ്ടിയാകുന്നു ശാസ്ത്രത്തെ ശ്രവണംചെയ്യുക എന്നുള്ള നിന്റെ ഈ ആയാസം. ഉപദേഷ്ടാവിന്റെ നിലയിൽ ഏന്റെ ശ്രമവും തലമുറയുമാകുന്നു.

അജ്ഞന ഉവാച:

നഷ്ടോ മോഹഃ സ്ഥിതിർലബ്ധാ ത്വത്പ്രസാദാന്നയാച്യത സ്ഥിതോസ്തീ ഗതസന്ദേഹഃ കരിഷ്യേ വചനം തവ. 73

അജ്ഞനൻ പറഞ്ഞു:

ഹേ അച്യുത	അല്ലയോ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനേ
മോഹഃ	ആത്മചിന്തയമായ (എന്റെ) അജ്ഞാനം

നഷ്ടഃ	നശിച്ചു
സ്ഥൂതിഃ (ച)	'ഇതു ഞാൻതന്നെയൊക്കുന്നു' വെ ന്നിങ്ങനെ സ്വരൂപാനുസന്ധാന രൂപമായ സ്ഥൂതിയും
ത്വത്പ്രസാദാത്	അങ്ങയുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ
മയാ	എന്നാൽ
ലബ്ധാ	ലഭിക്കപ്പെട്ടു
(അതഃ)	അതിനാൽ
സ്ഥിതഃ അസ്തി	ഞാൻ യുദ്ധത്തിന്നു തയ്യാറായി രിക്കുന്നു
ഗതസന്ദേഹഃ (അഹം)	ധർമ്മവിഷയമായ സംശയത്തി ന്റെനിവൃത്തിവന്നിട്ടുള്ള ഞാൻ
ത്വ വചനം	അങ്ങയുടെ ആജ്ഞയെ
കരീഷ്യേ	ചെയ്യാം.

ആത്മവിഷയമായ എന്റെ അജ്ഞാനം നശിച്ചിരിക്കുന്നു. സ്വ
രൂപാനുസന്ധാനരൂപമായ സ്ഥൂതിയും, ഹേ അച്യുത, അങ്ങ
യുടെ അനുഗ്രഹംകൊണ്ട് എന്നാൽ ലഭിക്കപ്പെട്ടു. അതി
നാൽ ഞാൻ യുദ്ധത്തിന്നു തയ്യാറായിരിക്കുന്നു. സംശയനിവൃ
ത്തിവന്നിട്ടുള്ള ഞാൻ അങ്ങയുടെ ആജ്ഞയെ ചെയ്യാം.

[ശം-ഭാ] മോഹഃ=അജ്ഞാനത്തിൽനിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ളതു്, സകലസംസാരാനന്തരങ്ങൾക്കു ഹേതുവും സമുദംഭപോലെ ദൃസ്ത
രവുമായതു്. നഷ്ടഃ=നശിച്ചു. സ്ഥൂതിഃ(ച)=ആത്മതത്ത്വവി
ഷയമായ സ്ഥൂതിയും; ലബ്ധാ=ലഭിക്കപ്പെട്ടു. അപ്രകാരമു
ള്ള സ്ഥൂതിയുടെ ലാഭംകൊണ്ടുപുറത്തുനിന്നുള്ള സകലബന്ധ
ങ്ങളും ഫേർവിട്ടുപോകുന്നതാണ്. ത്വത് പ്രസാദാത്=അങ്ങ
യുടെ പ്രസാദത്താൽ, മയാ=അങ്ങയുടെ പ്രസാദത്തെ ആശ്രയി
ച്ചിരിക്കുന്ന എന്നാൽ. മോഹ നാശത്തെപ്പറ്റിയുള്ള ഈ പ്രശ്ന
വചനങ്ങൾ (ചോദ്യോത്തരങ്ങൾ) കൊണ്ട് സർവ്വശാസ്ത്രാത്മ
ജ്ഞാനംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനം ഇന്നതെന്നു നിശ്ചിതമായി കാ
ണിക്കുന്നു—അജ്ഞാനസംമോഹനാശവും ആത്മസ്ഥൂതിലാഭവു
മാണ് അതിന്റെ ഫലം. അപ്രകാരംതന്നെ ശ്രുതിയിൽ 'അനാ
ത്മവിച്ഛോചാമി=ഞാൻ ആത്മാവിനെ അറിയാത്തവനായിട്ടു

വ്യസനിക്കുന്നു' (ശാ. ഉ. 7. 1. 3) എന്നിങ്ങനെ ഉപന്യസിച്ചിട്ടു പിന്നെ ആത്മജ്ഞാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ സർവ്വഗ്രന്ഥമികളുടെയും വിപ്രമോക്ഷമുണ്ടാകുമ്പോഴും (സകലബന്ധങ്ങളും വേർപിട്ടു പോകുന്നുവെന്നും) പറയുന്നു. മറ്റൊരു ദിക്കിൽ 'ഭിദ്യതേ ഹൃദയ ഗ്രന്ഥിഃ=ഹൃദയത്തിലുള്ളതെല്ലാം (ബന്ധങ്ങൾ) ഭേദിക്കപ്പെടുന്നു' (മുണ്ഡക. ഉ. 2. 2. 8) എന്നുപറയുന്നു. 'തത്ര കോ മോഹഃ കഃ ശോകഃ ഏകത്വമനുപശ്യതഃ=ഏകത്വത്തെ ദർശിക്കുന്നവനാ" എന്നു മോഹം എന്നു ശോകം' (ഈശാ. ഉ. 7) എന്നു വേറൊരു ശ്രുതിവാക്യം. സ്ഥിതഃ അസ്തി=ഞാനിപ്പോൾ അങ്ങയുടെ ശാസനയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ഗതസന്ദേഹഃ=ഞാൻ സകല സംശയങ്ങളും തീർന്നവനായിരിക്കുന്നു. തവ വചനം കരിഷ്യേ=ഞാൻ അങ്ങയുടെ വചനത്തെ ചെയ്യാം. (എന്നു വെച്ചാൽ) അങ്ങയുടെ പ്രസാദംകൊണ്ട് ഞാൻ കൃതാർത്ഥനായിരിക്കുന്നു. എന്നിക്ക് ഇനി ചെയ്യേണ്ടതായി യാതൊന്നുമില്ല എന്നഭിപ്രായം.

ശാസ്ത്രാത്മം അപസാനിച്ചു. ഇനി ഇവിടെ കഥയെ കൂട്ടി ചേപ്പാൻവേണ്ടി സഞ്ജയൻ (ധൃതകഷ്ടാഭാട്ട) പറയുന്നു:
സഞ്ജയ ഉവാച:

ഇത്യഹം വാസുദേവസ്യ പാത്ഥസ്യ ച മഹാത്മനഃ

സംവാദമിമമശ്രൗഷ്മതഃ തം രോമഹർഷണം.

74

സഞ്ജയൻ പറഞ്ഞു:

ഇതി	ഇപ്രകാരം
അഹം	ഞാൻ
വാസുദേവസ്യ	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെയും
മഹാത്മനഃ	മഹാനഭാവനായ
പാത്ഥസ്യ ച	അജ്ഞനന്റെയും
അതഃ	അത്യന്തവിസ്മയകരമായും
രോമഹർഷണം	രോമാഞ്ചത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നതായുള്ള
ഇമം സംവാദം	ഈ സംവാദത്തെ
അശ്രൗഷം	കേട്ടു.

ഇപ്രകാരം ഞാൻ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ മഹാനഭാവനായ അജ്ഞാനം തമ്മിലുള്ള അത്യന്തവിസ്മയകരമായും രോമാഞ്ചകരമായുമുള്ള ഈ സംവാദത്തെ കേട്ടു.

[ശം-ഭാ] സ്പഷ്ടം.

ഇതിനെ—

വ്യാസപ്രസാദാൽ ശ്രുതവാനേതൽ ഗുഹ്യതമം പരം

യോഗം യോഗേശ്വരാത് കൃഷ്ണാത് സാക്ഷാൽ കഥയതഃ

സ്വയം. 75

വ്യാസപ്രസാദാത്	വ്യാസമഹർഷിയുടെ അനുഗ്രഹം കൊണ്ട്
ഗുഹ്യം	രഹസ്യമായും
പരം	ഉത്തമമായുള്ള
ഏതത് യോഗം	യോഗശാസ്ത്രമായ ഈ ഗീതയെ
സ്വയം കഥയതഃ	താൻതന്നെ അജ്ഞാനപദേശിച്ചിട്ടുള്ളവനും
യോഗേശ്വരാത്	സകലയോഗങ്ങളെക്കുറിച്ചറിയാനായ
കൃഷ്ണാത്	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനിൽനിന്ന്
അഹം	ഞാൻ
സാക്ഷാത്	നേരിട്ട്
ശ്രുതവാൻ	കേട്ടു.

വ്യാസമഹർഷിയുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ രഹസ്യമായും ഉത്തമമായുമുള്ള യോഗശാസ്ത്രമായ ഈ ഗീതയെ താൻതന്നെ അർജ്ജുനനായിട്ടുപദേശംചെയ്ത യോഗേശ്വരനായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനിൽനിന്നുതന്നെ ഞാൻ നേരിട്ടു കേട്ടു.

[ശം-ഭാ] വ്യാസപ്രസാദാത് = വ്യാസാനുഗ്രഹംകൊണ്ടു ദീവ്യപക്ഷുസ്സു ലഭിക്കുകയാൽ; യോഗം—ഈ സംവാദം. യോഗാർത്ഥമായാൽ ഈ സംവാദവും യോഗമെന്നു പറയപ്പെടുന്നു. യോഗശാസ്ത്രത്തിന്നു യോഗമെന്നുതന്നെ അർത്ഥമാകുന്നു. സാക്ഷാത്=നേരിട്ടുതന്നെ, പരമ്പരയായിട്ടല്ല എന്നർത്ഥം. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

രാജൻ സംസ്മൃത്യ സംസ്മൃത്യ സംവാദമിമമന്തുതം

കേശവാജ്ഞനയോഃ പുണ്യം ഹൃഷ്യാമി ച മുഹൂർത്തഹഃ. 76

ഹേ രാജൻ	അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ
അത്തുതം	ആശ്ചര്യകരമായും
പുണ്യം	പുണ്യമായുമുള്ള
കേശവാജ്ഞനയോഃ	ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞനന്മാർ തമ്മിലുള്ള
ഇമം സംവാദം	ഈ സംവാദത്തെ
സംസ്കൃത്യ സംസ്കൃത്യ	ഇടവിടാതെ സ്മരിച്ചിട്ട്
മുഹുഃ മുഹുഃ ച	പിന്നേയും പിന്നേയും
ഏഷ്യാമി	ഞാൻ സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

അല്ലയോ ധൃതരാഷ്ട്രമഹാരാജാവേ, ആശ്ചര്യകരമായും പുണ്യമായുമുള്ള ശ്രീകൃഷ്ണാജ്ഞനന്മാർ തമ്മിലുള്ള ഈ സംവാദത്തെ ഇടവിടാതെ സ്മരിച്ചിട്ട് പിന്നേയും പിന്നേയും ഞാൻ സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു.

[ശം.-ഭാ] പുണ്യം—രൂപണംകൊണ്ടുതന്നെ പാപഹരമായിട്ടുള്ള. ശേഷം സ്പഷ്ടം.

തച്ച സംസ്കൃത്യ സംസ്കൃത്യ രൂപമത്യുതം ഹരേഃ വിസ്തമയോ മേ മഹാൻ രാജൻ ഏഷ്യാമി ച പുനഃ പുനഃ. 77

ഹേ രാജൻ	അല്ലയോ രാജാവേ
ഹരേഃ	ഹരിയായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെ
അത്യുതം	അത്യുത്കൃഷ്ടമായ
തത് ച രൂപം	ആ വിശ്വരൂപത്തേയും
സംസ്കൃത്യ സംസ്കൃത്യ	സർവ്വദാ സ്മരിച്ചിട്ട്
മേ വിസ്തമയഃ	എന്റെ വിസ്തമയം
മഹാൻ	അധികമായിരിക്കുന്നു
പുനഃ പുനഃ	പിന്നേയും പിന്നേയും
ഏഷ്യാമി ച	ഞാൻ സന്തോഷിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

അല്ലയോ രാജാവേ, ഹരിയായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെ അത്യന്താശ്ചര്യകരമായ ആ വിശ്വരൂപത്തേയും സർവ്വദാ സ്മരിച്ചിട്ട് എന്റെ വിസ്തമയം അധികമായിരിക്കുന്നു. ഞാൻ പിന്നേയും പിന്നേയും സന്തോഷിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

[ശം.-ഭാ] സ്പഷ്ടം.

എന്തിന്നു വളരെ പറയുന്നു—

യത്ര യോഗേശ്വരഃ കൃഷ്ണഃ യത്ര പാരത്ഥ്വം ധന്തർദ്ധരഃ
തത്ര ശ്രീർവിജയോ ഭൂതിഃ ധ്രുവാ നീതിർമ്മതിർമ്മമ. 78

യത്ര	എവരുടെ പക്ഷത്തിൽ
യോഗേശ്വരഃ	യോഗങ്ങൾക്കുശ്വരനായ
കൃഷ്ണഃ	ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ (ഇരിക്കുന്നുവോ)
യത്ര	എതു പക്ഷത്തിൽ
ധന്തർദ്ധരഃ	ഗാണ്ടധീവം എന്ന വില്ലിനെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന
പാരത്ഥ്വം	അജ്ജനൻ (ഇരിക്കുന്നുവോ)
തത്ര (ഏവ)	ആ പക്ഷത്തിൽത്തന്നെ
ശ്രീഃ	രാജ്യലക്ഷിയും
വിജയഃ	ജയവും
ഭൂതിഃ	മേൽമേലുള്ള അഭിവൃദ്ധിയും
നീതിഃ	ന്യായവും
ധ്രുവാ	ഉറച്ചിരിക്കുന്നു എന്നാണ്
മ്മമ മതിഃ	എന്റെ നിശ്ചയം.

ആരുടെ പക്ഷത്തിലാണ് യോഗേശ്വരനായ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാൻ. ഗാണ്ടധീവത്തെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന അജ്ജനനുമിരിക്കുന്നത്, ആ പക്ഷത്തിൽ രാജ്യലക്ഷിയും, ജയവും, മേൽമേലുള്ള അഭിവൃദ്ധിയും, ന്യായവും ഉറച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നാണ് എന്റെ നിശ്ചയം.

[ശം-ഭാ] യോഗേശ്വര—സകലയോഗങ്ങൾക്കുമിശ്വരൻ. എന്തെന്നാൽ സകലയോഗങ്ങളുടേയും ബീജം അദ്ദേഹത്തിൽ നിന്നാണുരുവിക്കുന്നത്. തത്ര ശ്രീഃ....മമ—ആ പാണ്ഡവപക്ഷത്തിലാണ് ശ്രീ (ലക്ഷ്മി); വിജയവും (പരമോത്കണ്ഠയും) അവിടെത്തന്നെയാണ്; ഭൂതിയും—ശ്രീയുടെ വിശേഷമായ വിസ്താരവും—അവിടെത്തന്നെ അവിഷ്ടിചാരമായിരിക്കുന്നു; നീതിയും — ന്യായവും — അവിടെത്തന്നെ; ഇപ്രകാരമാണ് എന്റെ നിശ്ചയം.

ഇതി ശ്രീമഹാഭാരതേ ശതസാഹസ്രാം സംഹി
തായാം വൈയാസിക്യം

ഭീഷ്മപർവ്വണി ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു
ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ
മോക്ഷസംന്യാസയോഗോ നാമ

അഷ്ടാദശോദ്ധ്യായഃ

മോക്ഷസംന്യാസയോഗമെന്ന പതിനെട്ടാമദ്ധ്യായം
സമാപ്തം.

ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ
ശ്രീകൃഷ്ണായ പരബ്രഹ്മണേ നമഃ
സമാപ്തം

അമൃതാഷ്ടകം

അപൃതം കേശവം രാമനാരായണം.
 കൃഷ്ണഭാമോദരം വാസുദേവം ഹരീം.
 ശ്രീധരം മായവം ഗോപികാവല്ലഭം..
 ജാനകീനായകം രാമചന്ദ്രം ഭജേ. 1

അപൃതം കേശവം സത്യഭാമായവം
 മായവം ശ്രീധരം രാധികാരാധനം
 ഇന്ദിരാമനീരം ചേതസാ സുന്ദരം
 ദേവകീനന്ദനം നന്ദജം സംഭവേ. 2

വിഷ്ണവേ ജിഷ്ണവേ ശംഖിനേ ചക്രിണേ
 രുക്മിണീരാഗിണേ ജാനകീജാനയേ
 വല്ലഭീവല്ലഭായാജിതായാത്മനേ
 കംസവിധാംബിനേ വംശിനേ തേ നമഃ. 3

കൃഷ്ണ ഗോവിന്ദ ഹേ രാമ നാരായണ
 ശ്രീപതേ വാസുദേവോർച്ചിത ശ്രീനീധേ
 അപൃതാനന്ദ ഹേ മായവായോക്ഷജ
 ലാരകാനായക ഭൂപദീരക്ഷക. 4

രാക്ഷസക്ഷോഭിതഃ സീതയാ ശോഭിതോ
 ദണ്ഡകാരണ്യ ഭൂപുണ്യതാകാരണ്യഃ
 ലക്ഷ്മണേനാനപിതോ വാനരൈഃ സേവിതോ-
 ഗന്ധ്യസംപൂജിതോ രാഘവഃ പാതൂ മാം. 5

ധേനുക്കാരിഷ്ടകാനീഷ്ടകുദ്ദേഷിണാം
 കേശിഹാ കംസഹൃദാംശികാവാദകഃ
 പുതനാശോഷകോ സുരജാഖേലനോ
 ബാലഗോപാലകഃ പാതൂ മാം സർവ്വദാ. 6

വൈദ്യുതദ്യോതസാ സംസ്ഫുരഭാസസാ
 പ്രാവൃഡംഭോദവൽ പ്രോല്ലസദ്വിഗ്രഹം

വൈജയന്തീപ്രഭാശോഭിതോരഃസ്ഥലം
ലോഹിതം പ്രാപ്തം വാമിജാക്ഷം ഭജേ. 7

കഞ്ചീതൈഃ കന്തളൈഃ ശ്രാജമാനാനനം
മത്നമലിം ലസൽകണ്ഡലം ഗണ്ഡയോഃ
ഹാരകേയൂരകം കങ്കണപ്രോജ്ജ്വലം
കിംകിണീമഞ്ജളം ശ്യാമളംതംഭജേ. 8

അപ്യുതസ്യോഷ്ടകം യഃ പരോദിഷ്ടം
പ്രേമതഃ പ്രത്യഹം പുരുഷഃ സസ്പൃഹം
സർവ്വതഃ സുന്ദരം കർത്തവ്യവിശ്വഭര-
സ്തസ്യ വശ്യോ ഹരിജാതതേ സത്യരം. 9

ഇത്യപ്യുതാഷ്ടകസ്തോത്രം സംപൂർണ്ണം

ശ്ലോകങ്ങളുടെ അനുക്രമണിക

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
അകീർത്തി. ചാപി ഭൂതാനി	2	34	85
അക്ഷരം ബ്രഹ്മ പരമം	8	3	355
അക്ഷരാണാമകാരോസ്തി	10	33	448
അഗ്നിർ ജ്യോതിരഹഃ ശുക്ലഃ	8	24	378
അച്ഛേദ്യോയമദാഹേദ്യായം	2	24	76
അജോപിസന്നവ്യയാത്മാ	4	6	184
അജ്ഞശ്ചാശ്രൂദ്രധാനശ്ച	4	40	234
അന്തകാലേ ച മാമേവ	8	5	358
അന്തവത്തു ഫലം തേഷാം	7	23	346
അന്തവന്ത ഇമേ ദേഹാ	2	18	62
അത്രശൂരാ മഹേഷ്വാസഃ	1	4	17
അഥ കേന പ്രയുക്തേതായം	3	36	171
അഥ ചിത്തം സമാധാതും	12	9	517
അഥ പേത്ഥമിമം ധർമ്മ്യം	2	33	85
അഥ ചൈനം നീത്യജാതം	2	26	78
അഥവാ യോഗീനാമേവ	6	42	319
അഥവാ ബഹു നൈതേന	10	42	455
അഥ വ്യവസ്ഥിതാൻ ദൃഷ്ട്വാ	1	20	24
അഥൈതദപ്യ ശക്തോസി	12	11	519
അദൃഷ്ടപൂർവ്വം ഹൃഷിതോസ്ഥി	11	45	498
അദേശകാലേ യദാതം	17	22	712
അഭ്യേഷ്വാ സർവ്വഭൂതാനാം	12	13	523
അധർമ്മം ധർമ്മമിതി യാ	18	32	761
അധർമ്മാഭി വോൽകൃഷ്ണ	1	41	35
അധശ്ചോർദ്ധ്വം പ്രസൃതാഃ	15	2	643
അധിഭൂതം ക്ഷരോ ഭാവഃ	8	4	356
അധിയജ്ഞഃ കഥം കോത്ര	8	2	355
അധിഷ്ഠാനം തഥാ കർത്താ	18	14	739
അധ്യാത്മജ്ഞാന നീത്യത്വം	13	11	560

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
അധ്യേഷ്യതേ ച യ ഇമം	18	70	834
അനന്ത വിജയം രാജാ	1	16	22
അനന്തശ്ചാസ്മി നാഗാനാം	10	29	445
അനന്യ ചേതാഃ സതതം	8	14	368
അനന്യാ ശ്ചിന്തയന്തോ മഃ	9	22	410
അനുപേക്ഷഃ ശുചിദൃക്ഷഃ	12	16	526
അനുദിമധ്യാന്തമനന്തവീര്യം	11	19	471
അനുദിതപാനിർഗുണതപാത്	13	31	604
അനുശ്രിതഃ കർമ്മഫലം	6	1	279
അനിഷ്ടമീഷ്ടം മീശ്രം ച	18	12	736
അനുഭോഗകരം വാക്യം	17	15	706
അനുബന്ധം ക്ഷയം ഹിംസാം	18	25	755
അനേകപിത്ത വിഭ്രാന്താഃ	16	16	684
അനേകബഹുദുരവക്രാനേത്രം	11	16	469
അനേക വക്ത്രനയനം	11	10	464
അന്നാൽ ഭവന്തി ഭൂതാനി	3	14	151
അന്യേ ച ബഹവഃ ശൂരാ	1	9	19
അന്യേ ത്വേവമജാനന്തഃ	13	25	595
അപരം ഭവതോ ജന	4	4	183
അപരേ നിയതാ ഹാരാഃ	4	30	223
അപരയമിത സ്താനുാം	7	5	329
അപര്യുക്തം തദസ്ഥകം	1	10	19
അപാനേ ജുഹ്വതി പ്രാണം	4	29	222
അപി ചേതീ സുദുരപാരോ	9	30	418
അപി ചേദസി പാപേഭ്യഃ	4	36	230
അപ്രകാശോ പ്രവൃത്തിശ്ച	14	13	624
അഫലാകാംക്ഷിഭിരജ്ഞോ	17	11	704
അഭയം സത്ത്വ സംശുദ്ധിഃ	16	1	669
അഭിസന്ധായ ത്വ ഫലം	17	12	704
അഭ്യാസയോഗ യുക്തേന	8	8	360
അഭ്യാസേപ്യ സമത്ത്വാസി	12	10	518
അമരനിത്വ മദംഭിത്വം	13	7	559

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
അമീ ച ത്വാം യുതരാഷ്ട്രസ്യ പുത്രാഃ 11		26	478
അമീ ഹി ത്വാം സുരസംഘാ വിശന്തി 11		21	473
അയതീഃ ശ്രദ്ധയോ പേതോ 6		37	315
അയനേഷു ച സന്വേഷു 1		11	20
അയുക്തഃ പ്രകൃതഃ സ്തബ്ധഃ 18		28	758
അവജാനന്തി മാം മുഖഃ 9		11	398
അവാച്യവാദഃ ശബ്ദം ബഹു 2		36	87
അവിനാശി തു തദിദമി 2		17	61
അവിഭക്തം ച ഭൂതേഷു 13		16	575
അവ്യക്താഭിനിഭൂതാനി 2		28	80
അവ്യക്താ ദ്യക്തയഃ സർവ്വാഃ 8		18	372
അവ്യക്തോക്തേ ഇത്യക്തഃ 8		21	375
അവ്യക്തോക്തമചിന്ത്യായം 2		25	77
അവ്യക്തം വ്യക്തിമപന്നം 7		24	347
അശാസ്ത്രവിഹിതം ഘോരം 17		5	698
അശോച്യാനന്ദശോചസ്തപം 2		11	52
അശ്രുധാനാഃ പുരുഷാഃ 9		3	388
അശ്രദ്ധയാ ഹതം ഭരതം 17		28	717
അശ്വത്ഥഃ സർവ്വവൃക്ഷാണാം 10		26	444
അസക്ത ബുദ്ധിഃ സർവ്വത്ര 18		49	784
അസക്തിരനഭിഷേഗഃ 13		9	560
അസത്യമപ്രതിഷ്ഠം തേ 16		8	677
അസൗ മയാ ഹതഃ ശത്രുഃ 16		14	683
അസംയതാനന്ദാ യോഗോ 6		36	314
അസംശയം മഹാബാഹോ 6		35	313
അസ്മാകം തു വിശിഷ്ടായേ 1		7	18
അഹംക്രതൃഭവം യജ്ഞഃ 9		16	403
അഹംകാരം ബലം ദുഷ്ടം 16		18	686
അഹംകാരം ബലം ദുഷ്ടം 18		53	794
അഹമാത്മാ ഗുഡാകേശ 10		20	439
അഹം വൈശാലാനന്ദാഭൂതം 15		14	659
അഹം സർവ്വസ്യ പ്രഭവോ 10		8	430

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
അഹം ഹി സർവ്വജ്ഞാനം	9	24	412
അഹിംസാ സത്യമക്രോധഃ	16	2	669
അഹിംസാ സമതാ തുഷ്ടിഃ	10	5	425
അഹോ ബത മഹൽപാപം	1	45	37
ആഖ്യാഹി മേ കോ ഭവന്തേ	11	31	482
ആചാര്യഃ പിതരഃ പുത്രഃ	1	34	31
ആന്ധ്യോഭി ജനവാനസ്മി	16	15	683
ആത്മസംഭാവിതാഃ സ്തബ്ധാഃ	16	17	685
ആത്മരൂപമേവ സർവ്വത്ര	6	32	310
ആദിത്യനോമഹം വിഷ്ണുഃ	10	21	440
ആപുരൂപാണമഖലപ്രതിഷ്ഠ	2	70	125
ആബ്രഹ്മഭൂതനാല്പോകാഃ	8	16	370
ആയുധാനാമഹം വ്രജം	10	28	445
ആയുഃ സത്ത്വബലാരോഗ്യ	17	8	701
ആരുരുക്ഷേർമ്മുനേര്യംഗം	6	3	283
ആവൃതം ജ്ഞാനമേതേന	3	39	174
ആശാപാശശതൈർ ബദ്ധാഃ	16	12	680
ആശ്ചര്യവൽ പശ്യതി കശ്ചിദേനം	2	29	81
ആസ്മി യോനിമാപന്നാ	16	20	688
ആഹാരസ്തപി സർവ്വസ്യ	17	7	700
ആഹസ്ത്യാമൃഷയഃ സർവ്വേ	10	13	433
ഇച്ഛാഭേദേന സമത്ഥേന	7	27	350
ഇച്ഛാഭേദേന സർവം ഭുജം	13	6	555
ഇതി ഗുഹ്യതമം ശാസ്ത്രം	15	20	666
ഇതി ഭരതജ്ഞാനമാഖ്യായം	18	63	808
ഇതി ക്ഷേത്രം തഥാ ജ്ഞാനം	13	18	579
ഇത്യർജുനം വാസുദേവസ്തഥോക്തം	11	50	503
ഇതഹ്യം വാസുദേവസ്യ	18	74	839
ഇദമദ്യ മായാ ലബ്ധം	16	13	682
ഇദം തു തേ ഗുഹ്യതമം	9	1	385
ഇദം തേ നാരായണായ	18	67	830
ഇദം ശഭീതം കൗന്തേയ	13	1	533

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പാഠം
ഇദം ജ്ഞാതം മുപാശ്രിത്യ	14	2	612
ഇന്ദ്രിയസ്യേന്ദ്രിയസ്യാത്മേ	3	34	169
ഇന്ദ്രിയേണാം ഹി ചരതാം	2	67	120
ഇന്ദ്രിയേണാപരസ്ഥിരഃ	3	42	177
ഇന്ദ്രിയാണി മനോബുദ്ധിഃ	3	40	175
ഇന്ദ്രിയമർത്ഥസു വൈരാഗ്യം	13	8	560
ഇമം വിദ്വന്വേദേ യോഗം	4	1	180
ഇഷ്ടാർത്ഥോപാർത്ഥം ഹി യോഗഃ	3	12	143
ഇഹൈകസ്ഥിം ജഗൽ കൃത്സ്നം	11	7	461
ഇഹൈവ കൈരജിതഃ സഗ്ഗോ	5	19	263
ഇശ്വരഃ സർവ്വഭൂതാനാം	18	61	806
ഉപാശ്രൂവാ സർവ്വാനാം	10	27	444
ഉൽക്രാന്തം സ്ഥിതം വാപി	15	10	654
ഉത്തമഃ പുരുഷസ്ത്വന്യഃ	15	17	663
ഉത്സന്ന കലധർമ്മാണാം	1	44	36
ഉത്സിദ്യേരിമേ ലോകാഃ	3	24	161
ഉഭയാഃ സർവ്വ ഏവൈവേ	7	18	341
ഉചാസിന വചാസിനോ	14	23	634
ഉദ്ധരേതേനന്താനാം	6	5	286
ഉപദ്രവ്യാന്തമന്താ ച	13	22	588
ഉദ്ദർദ്ധ്വം ഗച്ഛന്തി സത്വന്യഥഃ	14	18	623
ഉദ്ദർദ്ധ്വം മൂലമധഃ ശഃഖം	15	1	640
ഋഷിഭിർബ്രഹ്മധാ ഗീതം	13	4	554
ഏതമശ്രുത്വാ വചനം കേശവസ്യ	11	35	486
ഏതദ്യോനീനി ഭൂതാനി	7	6	330
ഏതേന സംശയം കൃഷ്ണ	6	39	316
ഏതേൻ ന ഹന്തമിച്ഛമി	1	35	32
ഏതാനപി തു കർമ്മാണി	18	6	727
ഏതാം ദൃഷ്ടിമവഷ്ടഭ്യ	16	9	679
ഏതാം വിഭൃതിം യോഗം ച	10	7	428
ഏതൈർവ്വിമുക്തഃ കൗന്തേയ	16	22	690
ഏവേമുക്തോ ഏഷികേശോ	1	24	26

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
ഏവമുക്താജ്ഞഃ സാംഖ്യേ	1	47	38
ഏവമുക്താ തത്തോ രാജൻ	11	9	463
ഏവമുക്താ ഹൃഷികേശം	2	9	44
ഏവമേതദ്യഥാത്മ തം	11	3	458
ഏവം പരംപരാബ്രഹ്മം	4	2	181
ഏവം പ്രവർത്തിതം ചക്രം	3	16	153
ഏവം ബഹുവിധായജ്ഞാഃ	4	32	225
ഏവം ബുദ്ധേഃ പരം ബുദ്ധാ	3	43	178
ഏവം സതതയുക്താ യേ	12	1	509
ഏവം ജ്ഞാതാ കൃതം കർമ്മ	4	15	194
ഏഷാ തേജിഹിതാ സാംഖ്യേ	2	39	90
ഏഷാ ബ്രഹ്മീ സ്ഥിതിഃ പാത്മം	2	72	127
ഓമിത്യേകാക്ഷരഃ ബ്രഹ്മ	8	13	366
ഓം തത്സദിതി നിർദ്ദേശോ	17	23	713
കച്ചിന്നോയേവിദ്വേഃ	6	38	316
കച്ചിദേതഹശ്ശൃതം പാത്മം	18	72	836
കടാസ്തലവണാത്യുഷ്ണ	17	9	702
കഥം ന ജ്ഞേയമസ്താഭിഃ	1	39	34
കഥം ഭീഷ്മമഹം സംഖ്യേ	2	4	40
കഥം വിദ്യാമഹം യോഗിൻ	10	17	437
കർമ്മജം ബുദ്ധീയുക്താ ഹി	2	51	104
കർമ്മണഃ സൂത്രസ്യാഹഃ	14	16	626
കർമ്മണൈവ ഹി സംസിദ്ധിം	3	20	157
കർമ്മണോ ഹൃപി ബോദ്ധവ്യം	4	17	196
കർമ്മണ്യു കർമ്മയഃ പശ്യേത്	4	18	197
കർമ്മണ്യുവാധികാരസ്തേ	2	47	99
കർമ്മബ്രഹ്മേതത്വം വിദ്ധി	3	15	151
കർമ്മേന്ദ്രിയാണി സംയമ്യ	3	6	143
കശ്ചനഃ ശരീരസ്ഥം	17	6	698
കവിം പുരാണ മനുശാസിതാമം	8	9	361
കസ്ഥാച്ച തേ ന നമേരൻ	11	37	489

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
കാമ ഏഷ ശ്രോധ ഏഷ	3	37	172
കാമ ശ്രോധവിമുക്താനാം	5	26	272
കാമമാശ്രിത്യ ഭുഷ്‌പുരം	16	10	679
കാമാന്താനഃ സ്വർഗ്ഗപരം	2	43	93
കാമൈസ്തൈസ്തൈർഹൃതജ്ഞാനാഃ	7	20	343
കാമ്യാനാം കർമ്മണാം ന്യായം	18	2	721
കായേന മനസാ ബുദ്ധ്യ	5	11	253
കാർപ്പണ്യദോഷോപഹത സ്വഭാവഃ	2	7	43
കാര്യകാരണകർത്തൃത്വേ	13	20	583
കാമ്യമിത്യേവ യത് കർമ്മ	18	9	731
കാലോസ്‌മി ലോകക്ഷയകൃത്	11	32	483
കാശ്യശ്ച പരമേഷ്വരഃ	1	17	23
കംക്ഷന്തഃ കർമ്മണാം സിദ്ധിം	4	12	190
കിം കർമ്മ കിമകർമ്മേതി	4	16	195
കിം തൽബ്രഹ്മ കിമധ്യാത്മം	8	1	354
കിം പുനർബ്രഹ്മണഃ പുണ്യാഃ	9	33	421
കിരീടിനം ഗഭിനം ചക്രഹസ്തം	11	46	499
കിരീടിനം ഗഭിനം ചക്രിണം ച	11	17	470
കുതസ്‌ത്വം കശ്‌മലമിദം	2	2	39
കലക്ഷയേ പ്രണശ്യതി	1	40	34
കൃപയാ പരയാ വിഷ്ണോ	1	28	29
കൃഷി ഗൗരവ്യ വാണിജ്യം	18	44	774
കൈർല്ലിം ഗൈസ്രീൻ ഗുണാനേതാൻ	14	21	631
ശ്രോധാൽ വേതി സംമോഹഃ	2	63	116
കൈബ്യം മാ സ്‌മ ഗമഃ പാത്മ	2	3	40
ക്ഷേഗോധികാരത സ്തേഷാം	12	5	514
ക്ഷിപ്രം വേതി ധർമ്മാന്താ	9	31	419
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോരേവം	13	34	608
ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി	13	2	534
ഗതസംഗസ്യ മുകുന്ദസ്യ	4	23	212
ഗതിർഭേന്താ പ്രഭുഃ സാക്ഷീ	9	18	405
ഗംഭീരീവം സ്രംസതേ ഹസ്താത്	1	30	29

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
ഗാമാവിശ്യ ച ഭൂതാനി	15	13	658
ഗുണാനേതാനതീത്യ ത്രിൻ	14	20	631
ഗുരുനഹത്യാ ഹി മഹാനഭാവൻ	2	5	41
ചഞ്ചലം ഹി മനഃകൃഷ്ണ	6	34	312
ചതുർവിധം ജേതേ മഃ	7	16	339
ചതുർവ്വണ്ണം മയഃസൃഷ്ടം	4	13	192
ചിത്താമഹരിമേതരം ച	16	11	680
ചേതസാ സർവ്വകർമ്മാണി	18	57	802
ജനകർമ്മ ചമേ ദിവ്യം	4	9	187
ജരാമരണ മോക്ഷായ	7	29	352
ജാതസ്യ ഹി ധ്രുവോ മൃത്യു	2	27	27
ജിതാനന്തഃ പ്രശാന്തസ്യ	6	7	288
ജ്ഞാനയജ്ഞേന ചാപ്യന്യേ	9	15	402
ജ്ഞാനവിജ്ഞാനതുല്യമാ	6	8	289
ജ്ഞാനേന തു തദജ്ഞാനം	5	16	260
ജ്ഞാനം കർമ്മ ച കർത്താ ച	18	19	748
ജ്ഞാനം തേഹം സവിജ്ഞാനം	7	2	326
ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം പരിജ്ഞാതാ	18	18	747
ജ്ഞേയ സ നിത്യസംസ്ഥാസീ	5	3	244
ജ്ഞേയം യത്തത് പ്രവക്ഷ്യാമി	13	12	566
ജ്യോതസി ചേത് കർമ്മണസ്തേ	3	1	135
ജ്യോതിഷാമഹി തജേജ്യാതിഃ	13	17	507
തം തഥാ കൃപയാവീഷ്ടം	2	1	39
തതഃ പദം തത് പരിമാഗ്നിതവ്യം	15	4	645
തച്ഛ സംസ്കൃത്യ സംസ്കൃത്യ	18	77	841
തതഃ ശംഖാശ്ച ഭേദേശ്ച	1	13	21
തതഃ ശോഭതേർ ഹയൈർ യക്തേ	1	14	21
തതഃ സ വിസ്തയാവിഷ്ടോ	11	14	467
തത്ത്വവിത്തു മഹാബാഹോ	3	28	164
തത്ര തം ബുദ്ധിസംയോഗം	6	43	320
തത്ര സത്ത്വം നിർമ്മലത്വാൽ	14	6	617
തത്രാപശ്യൽ സ്ഥിതാൻ പാതം	1	26	27

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
രൂതൈകസ്മാ ജഗതുകൃതസ്സം	11	13	466
തൈതകംഗ്രം മനഃ കൃതം	6	12	292
തൈതവം സതി കർത്താരം	18	16	742
തത് ക്ഷേത്രം യക്ഷ യാദൃക് ച	13	3	553
തദ്വിത്യനഭി സന്ധായ	17	25	715
തദ്ബുദ്ധയസ്സാത്മാനഃ	5	17	261
തലിദ്ധി പ്രണിപാതേന	4	34	228
തപസിദ്യോധികോ യോഗീ	6	46	323
തപാഭ്യഹരഹം വർഷം	9	19	406
തമസ്സാ ജ്ഞാനജം വിദ്ധി	14	8	619
തമവച ഹൃഷീകേശഃ	2	10	45
തമേവ ശരണം ഗച്ഛ	18	62	807
തം വിദ്യാഭ്യുഖഃ സംയോഗ	6	23	302
തസ്മാച്ഛാസ്തം പ്രമാണം തേ	16	24	692
തസ്മാത് പ്രണമ്യ പ്രണിധായ			
കായം	11	44	497
തസ്താത്ത്വമീദ്രിയാണോഭൗ	3	41	176
തസ്മാത്ത്വമുതതിഷ്ഠ നശോ ലഭ്യേ	11	33	483
തസ്മാത് സർവ്വേഷു കാലേഷു	8	7	359
തസ്മാദസക്തഃ സതതം	3	19	157
തസ്മാദജ്ഞാനസംഭ്രതം	4	42	236
തസ്മാദോമിത്യഭാഹുത്യ	17	24	714
തസ്മാദ്യസ്യ മഹാബാഹോ	2	68	121
തസ്മാന്നരീഹാ വയം ഹന്തും	1	37	33
തസ്യ സഞ്ജയനൻ ഹർഷം	1	12	20
താനഹം ചിഷതഃ ക്രൂരൻ	16	19	687
താനി സർവാണി സംയമ്യ	2	61	114
തുല്യനിന്ദാസ്തകീർമ്മനീ	12	19	528
തേജഃ ക്ഷമാ ഗുതീഃ ശരപം	16	3	669
തേ തം ഭക്തഃ സാർഗ്ഗലോകം	9	21	409
തേഷാ മഹം സമുദ്ധത്താ	12	7	515
തേഷാമേവാൻയകമ്പാത്മം	10	11	432

	ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
	തേഷാം സതതയുക്താനാം	10	10	431
ഗാമാവ	തേഷാം ജ്ഞാനീ നിത്യയുക്ത	7	17	340
ഗുണാഭ	തൃശ്വാ കർമ്മഫലാസംഗം	4	20	206
ഗുരുനവ	ത്യാജ്യം ദോഷവദിത്യേകേ	18	3	722
ചഞ്ചല	ത്രിഭീർഗുണമയൈർഭാവൈഃ	7	13	336
പതുവ്	ത്രിവിധാ ഭവതി ശ്രദ്ധാ	17	2	695
പാതുര്	ത്രിവിധം നരകസ്തേഭം	16	21	689
പിന്ദാ	ത്രൈഗുണ്യവിഷയാ വേഷഃ	2	45	96
ചേതന	ത്രൈവിദ്യാരംഭം സോമപാഃ പുതപാപം	9	20	408
ജനകർ	ത്വക്ഷമം പരമം വേദിതവ്യം	11	18	471
ജരാമര	ത്വമാദിഭേദഃ പരഃ പുരാണഃ	11	38	490
ജാതന	ഭണ്യോ മേയതാമസ്മി	10	38	452
ജിതാ	ഭംഭോ ഭണ്യാതീമാനശ്ച	16	4	673
ജ്ഞാന	ഭഷ്ടാകരാളാനി ചതേ മുഖാനി	11	25	477
ജ്ഞാന	ഭാതവ്യമിതി യദ്രാണം	17	20	711
ജ്ഞാന	ഭിവി സൂര്യസഹസ്രസ്യ	11	12	465
ജ്ഞാന	ഭിദ്യമാല്യാംബരധരം	11	11	464
ജ്ഞാന	ഭുഖമിത്യേവ യത് കർമ്മ	18	8	730
ജ്ഞാന	ഭുഖേഷ്വനാദിഗമനാഃ	2	56	110
ജ്ഞാന	ഭൂമേണ ഹൃദയം കർമ്മ	2	49	101
ജ്ഞാന	ഭൂഷാ യ പാണ്ഡവാനീകം	1	2	16
ജ്ഞാന	ഭൂഷേഭം മാനുഷം ശുപം	11	51	504
ജ്ഞാന	ഭേദഭിജഗുരുപ്രാജ്ഞ	17	14	705
തം ത	ഭേദാൻ ഭാവയതാനേന	3	11	147
തതഃ	ഭേദീ നിത്യമവധേധായം	2	30	82
തച്ഛ	ഭേദീനോസ്മിൻ യഥാഭേദേ	2	13	54
തതഃ	ഭൈരവേ വാപരേ യജ്ഞം	4	25	218
തതഃ	ഭൈവി സമ്പദ്യമോക്ഷായ	16	5	674
തതഃ	ഭൈവി ഹേഷാ ഗുണമയീ	7	14	337
തതഃ	ഭോഷൈരേതൈഃ കലുഷാനാം	1	43	36
തത്ര	ഭ്യാവാപൃഥിവ്യോരഭിമന്തരം	11	20	472
തത്ര	ഭൂതം ഹലയതാമസ്മി	10	36	451
തത്രഃ				

ശ്ലോകം	അക്ഷരം	സംഖ്യ	പുറം
പ്രാപ്തം തന്നെ നന്നുപോയെന്നും	4	28	221
പ്രപാദം പ്രപദയേ ശ്ലാ	1	18	23
ശ്ലോണം ച പ്രീഡ് മം ച	11	34	485
ദാവിനം പുതവം ലോകേ	15	16	662
ദൗര്യതസ്തം ലോകേസ്ഥിൻ	16	6	675
ധർമ്മശ്ലോകം കരുക്ഷേത്രം	1	1	15
ധർമ്മം രാത്രിസ്ഥലം കൃഷ്ണം	8	25	379
ധർമ്മം പ്രിയതേ വഹിഃ	3	38	173
ധൃതം യഥാ ധാരയതേ	18	33	762
ധൃഷ്ടകേതുശ്ചകിതനഃ	1	5	17
ധ്യാനേനാത്മനി പശ്യതി	13	24	594
ധ്യാനതോ വിഷയാൻ പുനഃ	2	62	115
ന കർത്തവ്യം ന കർമ്മാണി	5	14	258
ന കർമ്മണാമനാരംഭാത്	3	4	140
ന കാഷേ വിജയം കൃഷ്ണ	1	32	30
ന ച തസ്താനന്ദഃ	18	69	833
ന ച മത് സ്ഥാനിഭൂതാനി	9	5	390
ന ച മാം താനി കർമ്മാണി	9	9	394
ന ചൈതദിദം കരുണോ ഗർഭഃ	2	6	42
ന ജായതേ ത്രിയതേവാ കദാപിത്	2	20	65
ന തസ്തി പൃഥിവ്യം വാ	18	40	768
ന തത് ഭാസയതേ സുര്യോ	15	6	649
ന തു മാം ശക്യസേ ദൃഷ്ടം	11	8	462
ന തേവഹം ജാതു നാസം	2	12	53
ന ദേവ്യകുശലം കർമ്മ	18	10	733
ന പ്രഹൃഷ്യത് പ്രിയം പ്രാപ്യ	5	20	265
ന ബുദ്ധിഭേദം ജനയേത്	3	26	162
നഭഃ സ്തപശം ദീപ്തമനേകവർണ്ണം	11	24	476
നന്ദം പുസ്തകം പഠയതസ്തം	11	40	492
ന മാം കർമ്മാണി ലിപന്തി	4	14	193
ന മാം ദൃഷ്ടുതിനോ മുഖഃ	7	15	338
ന മേ പാതമസ്തി കർത്തവ്യം	3	22	159

ശ്ലോകം.	അദ്ധ്യായം.	സംഖ്യ	പുറം
ന മേ വിദുഃ സുരഗണാഃ	10	2	424
ന രൂപമസ്യേഹ തഥോപലഭ്യതേ	15	3	645
ന വേദയജ്ഞാധ്യയന്നൈൻദാണൈഃ	11	48	501
നഷ്ടോ മോഹഃ സ്തൃത്യീർലബ്ധോ	18	73	837
ന ഹി കശ്ചിത് ക്ഷണമപി	3	5	142
ന ഹി ദേഹഭൂതം ശക്യം.	18	11	735
ന ഹി പ്രപശ്യാമി മമപനഭ്യന്തം	2	8	43
ന ഹി ജ്ഞാനേന സദൃശം.	4	38	231
നാന്തോസ്തി മമ ദിവ്യാനാം.	10	40	453
നാത്യശ്നതസ്ത ജോഗോസ്തി	6	16	296
നാദത്തേ കസ്യപിത് പാപം.	5	15	259
നാന്യം ഗുണഭ്യഃ കർത്താരം.	14	19	629
നാസതോ വിദ്യതേ ഭാവോ	2	16	57
നാസ്തി ബദ്ധീരയുക്തസ്യ	2	66	119
നാഹം പ്രകാശഃ സർവ്വസ്യ	7	25	348
നാഹം വേദൈൻ തപസാ	11	53	505
നിമിത്താനി ച പശ്യാമി	1	31	30
നിയതസ്യ തു സംന്യാസഃ	18	7	729
നിയതം കരു കർമ്മത്വം.	3	8	145
നിയതം സംഗമഹിതം.	18	23	753
നിരാശീര്യത പിത്താന്താ	4	21	208
നിർമ്മാനമോഹ ജിതസംഗദോഷാ	15	5	648
നിശ്ചയം ശൃണു മേ തത്ര	18	4	725
നിഹത്യ ധാന്തമാഷ്ടാനഃ	1	36	33
നേഹാഭിക്രമ നാശോസ്തി	2	40	91
നൈതേ സ്മൃതീ പാതമ് ജാനൻ	8	27	381
നൈനം ഛിന്ദന്തി ശസ്ത്രാണി	2	23	75
നൈവ കിഞ്ചിത് കരോമീതി	5	8	251
നൈവ തസ്യ കൃതേനാത്ഥോ	3	18	156
പാദബ്ധമാനി മഹാബാഹോ	18	13	738
പത്രം പുഷ്പം ഫലം തോയം.	9	26	415
പരസ്തസ്താത്തു ഭാവോന്യോ	8	20	374

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
പരം ബ്രഹ്മ പരം ധാമ	10	12	433
പരം ഭൂതഃ പ്രവക്ഷ്യമാമി	14	1	610
പരീത്രാണായ സാധുനാം	4	8	186
പവനഃ പവതാമസ്തി	10	31	446
പശ്യ മേ പാതം രൂപാണി	11	5	460
പശ്യാദിത്യൻ വസുൻ തദ്രാൻ	11	6	461
പശ്യാമി ദേവാംസ്സവ ദേവദേഹേ	11	15	467
പശ്യൈതാം പാണ്ഡുപുത്രാണാം	1	3	16
പാതം നൈവേഹ നാമുത്ര	6	40	317
പഞ്ചജന്യം ഏഷികേഷാ	1	15	22
പിതാസി ലോകസ്യ ചരാചരസ്യ	11	43	495
പിതാഹമസ്യ ജഗതോ	9	17	404
പുണ്യോഗന്ധഃ പൃഥ്വിവ്യാം ച	7	9	333
പുരുഷഃ പ്രകൃതിസ്തേമാഹി	13	21	585
പുരുഷഃ സ പരഃ പാതം	8	22	376
പുരോധസാം ച മുഖ്യം മഃ	10	24	442
പുഷ്പാഭ്യാസേന തേനൈവ	6	44	321
പൃഥക്തേന തു യത് ജ്ഞാനം	18	21	751
പ്രകാശം ച പ്രവൃത്തിഃ ച	14	22	632
പ്രകൃതിഃ പുരുഷഃ ചൈവ	13	19	580
പ്രകൃതിഃ സ്വാമവപുഷ്യേ	9	8	393
പ്രകൃതേഃ ക്രിയമാണാനി	3	27	163
പ്രകൃതേർഗുണ സംമൂലമാ	3	29	165
പ്രകൃതൈവ ച കർമ്മാണാനി	13	29	602
പ്രജഹാതി യദാ കാമരൻ	2	55	108
പ്രയതാഭ്യതമാനസ്തു	6	45	322
പ്രയാണകാലേ മനസാപരാന	8	10	361
പ്രലപൻ വിസൃജൻ ഗൃഹ"ണൻ	5	9	251
പ്രവൃത്തിഃ ച നിവൃത്തിഃ ച	16	7	676
പ്രവൃത്തിഃ ച നിവൃത്തിഃ ച	18	30	759
പ്രശാന്തമനസം ഹേതവം	6	27	306
പ്രശാന്താത്മാ വിഗതഭീഃ	6	14	293

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
പ്രസരഭേ സർവ്വഭുഖാനാം	2	65	118
പ്രഹ്ലാദശ്യാസ്തി ഭൈത്യനം	10	30	446
പ്രാപ്യ പുണ്യകൃതാം ലോകാൻ	6	41	318
ബലം ബലവതരം ചരഹം	7	11	334
ബഹിരന്തശ്ച ഭൂതാനാം	13	15	574
ബഹുനാം ജന്മനാമന്തേ	7	19	342
ബഹുനി മേ വ്യതിതാനി	4	5	184
ബന്ധുരാത്മാത്മനസ്സസ്യ	6	6	287
ബാഹ്യസ്തശേഷസകുരന്തോ	5	21	266
ബീജം മാം സർവ്വഭൂതാനാം	7	10	334
ബുദ്ധിയുക്തോ ജഹാതീഹ	2	50	103
ബുദ്ധിർജ്ഞാനമസംമോഹഃ	10	4	425
ബുദ്ധർഭേഭ്യഃ ധൃതേശ്ചൈവ	18	29	759
ബുദ്ധ്യോ വിശുദ്ധയാ യുക്തോ	18	51	792
ബൃഹൽ സാമ തഥാ സരമ്നാം	10	35	450
ബ്രഹ്മണോ ഹി പ്രതിഷ്ഠാഹം	14	27	638
ബ്രഹ്മണ്യാധായ കർമ്മാണി	5	10	252
ബ്രഹ്മഭൂതഃ പ്രസന്നാന്തോ	18	54	796
ബ്രഹ്മാർപ്പണം ബ്രഹ്മഹവിഃ	4	24	213
ബ്രാഹ്മണക്ഷത്രിയ വിശാം	18	41	769
ഭക്ത്യാ തപനന്യയാ ശക്യ	11	54	506
ഭക്ത്യാ മാമഭിജാനന്തി	18	55	797
ഭയാഭ്രണ്ണാദുപമതം	2	35	86
ഭവാൻ ഭീഷ്മശ്ച കർണ്ണഞ്ച	1	8	19
ഭവാപ്യയൗ ഹി ഭൂതാനാം	11	2	458
ഭീഷ്മദ്രോണ പ്രമുഖതഃ	1	25	25
ഭൂതഗ്രാമഃ സ ഏവായം	8	19	373
ഭൂമിരാപേരനലോ വായുഃ	7	4	328
ഭൂയ ഏവ മഹാബാഹോ	10	1	423
ഭോക്താരം യജ്ഞതപസാം	5	29	274
ഭോഗൈശ്ചര്യ പ്രസക്താനാം	2	44	93
മലിന്തഃ സർവ്വഭുക്താണി	18	58	803

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
മച്ചിത്തം മൽഗതപ്രാണാ	10	9	430
മൽകർമ്മകൃന്തൽ പരമോ	11	55	507
മത്തഃ പരതരം നാനൃതീ	7	7	331
മദനുഗ്രഹായ പരമം	11	1	7
മനഃ പ്രസാദഃ സൗമ്യത്വം	17	16	708
മനുഷ്യാണാം സഹസ്രേഷു	7	3	327
മന്നനാ ഭവ മത്ഭക്ഷേതാ	9	34	422
മന്നനാ ഭവ മത്ഭക്ഷേതാ	18	65	810
മന്യസേ യദി തച്ഛക്യം	11	4	459
മമ യോനിർമ്മഹദ്ബ്രഹ്മ	14	3	613
മമൈവംശോ ജീവലോകേ	15	7	650
മയാ തതമിദം സർവ്വം	9	4	389
മയാദ്ധ്യക്ഷേണ പ്രകൃതിഃ	9	10	395
മയാ പ്രസന്നേന തവാജ്ജ്ഞേദം	11	47	500
മയി ചാനന്യയോഗേന	13	10	560
മയി സർവ്വാനി കർമ്മാണി	3	30	165
മയ്യവേശ്യ മനോ യോ മാം	12	2	511
മയ്യാസക്തഃനാഃ പാത്ഥ	7	1	325
മയ്യേവ മന ആധത്സ്വ	12	8	517
മഹർഷയഃ ന സ്യ പുര്യേ	10	6	427
മഹർഷീണാം ഭൃഗുരഹം	10	25	443
മഹാത്മാനസ്ത മാം പാത്ഥ	9	13	400
മഹാഭൂതാനൃഹംകാശോ	13	5	555
മാം ച യോവ്യഭീദാഭേദേ	14	26	637
മാതേ വ്യഥാ മാ ച വിദ്വന്മഹാഭേദാ	11	49	502
മാത്രാസ്തപശാസ്ത കൗന്തേയ	2	14	55
മാനാപമാനയോസ്തപ്യഃ	14	25	634
മാമുപേത്യ പുനർജ്ഞതേ	8	15	369
മാം ഹി പാത്ഥ വ്യപാശ്രിത്യ	9	32	420
മുക്തസംഗോനഹംവാദി	18	26	756
മുഖഗ്രാഹേണമേനോ യത്	17	19	710
മൃത്യുഃ സ്വപ്നരത്നായം	10	34	449

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
മോഘാശാ മോഘകർമ്മാണഃ	9	12	399
യ ഇമം പരമം ഗുഹ്യം	18	68	832
യ ഏനം വേത്തി ഹന്താരം	2	19	64
യ ഏവം വേത്തി പുരുഷം	13	23	590
യച്ഛാപി സർവ്വഭൂതാനാം	10	39	453
യച്ഛാവാഹാസത്ഥമസൽകൃതോസി	11	42	494
യജന്തേ സാത്തപിക്വ ദേവാൻ	17	4	697
യൽ ജ്ഞാത്വാ ന പുനർമോഹം	4	35	229
യതതോ ഹൃപികൗന്തേയ	2	60	114
യതഃ പ്രവർത്തിർ ഭൂതാനാം	18	46	776
യതേന്ദ്രിയ മനോബുദ്ധിഃ	5	28	272
യത്വേ യതോ നിശ്ചത്തി	6	26	305
യതന്തോ യോഗിനശ്ചൈനം	15	11	655
യത് കരോഷി യദഗ്നാസി	9	27	416
യത്തദഗ്രേ വിഷമിഹ	18	37	766
യത്തു കാമേപ്സുനാ കർമ്മ	18	24	754
യത്തു കൃതീസ്സമ്പദേകസ്ഥിൻ	18	22	752
യത്തു പ്രത്യുപകാരാത്ഥം	17	21	712
യത്ര കാലേ ത്വനാവൃത്തിം	8	23	377
യത്ര യോഗേശ്വരഃ കൃഷ്ണാ	18	78	842
യത്രോ പരമതേ ചിത്തം	6	20	300
യത് സാംഖ്യൈഃ പ്രാപ്യതേ സ്ഥാനം	5	5	247
യഥാകാശസ്ഥിതോ നിത്യം	9	6	392
യഥാ ഭീഷപാ നിവാതസ്ഥോ	6	19	299
യഥാ നദീനാം ബഹവോഽബുവേഗാഃ	11	28	479
യഥാ പ്രകാശയത്യേകഃ	13	33	607
യഥാ പ്രഭീഷ്ഠ ജലനം	11	29	480
യഥാ സർവ്വതഃ സൗക്ഷ്മ്യമാത്	13	32	606
യഥൈധാംസി സമീഭോഗ്നി	4	37	230
യദഗ്രേ ചാന്തബന്ധേ ച	18	39	768
യദഹഃകാമമാശ്രീത്യ	18	59	804

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പാഠം
യദക്ഷരം വേദവിദോ വദന്തി	8	11	364
യദാ തേ മോഹകലിലം	2	52	105
യദാദിത്യഗതം തേജോ	15	12	657
യഥാ ഭൂതപൃഥഗ്ഭാവം	13	30	603
യദാ യദാ ഹി ധർമ്മസ്യ	4	7	185
യദാ വിനിയതം ചിത്തം	6	18	298
യദാ സത്തേ പ്രവൃദ്ധേ തു	14	14	625
യദാ സംഹാരേ ചായം	2	58	112
യദാ ഹി നേന്ദ്രിയാത്മേഷു	6	4	284
യദി മാമപ്രതീകാരം	1	46	37
യദി ഹൃദം ന വർത്തേ	3	23	160
യദൃച്ഛയാ ചോപപന്നം	2	32	84
യദൃച്ഛാലാസേന്തുഷ്ടോ	4	22	210
യദ്യദാചരതി ശ്രേഷ്ഠഃ	3	21	158
യദ്യദിഭൂതിമതീ സത്വം	10	41	454
യദ്യപ്യേതേ ന പശ്യന്തി	1	38	34
യം യം വാപി സ്മരതീ ഭാവം	8	6	358
യയാ തു ധർമ്മകാമാത്മാൻ	18	34	763
യയാ ധർമ്മമധർമ്മം ച	18	31	761
യയാ സ്വപ്നം ഭയം ശോകം	18	35	764
യം ലബ്ധാ ചാപരം ലാഭം	6	22	301
യം സംന്യാസമിതി പ്രാഹുഃ	6	2	281
യം ഹി ന വ്യഥയന്ത്യേതേ	2	15	57
യഃ സർവ്വത്രാനഭി സ്നേഹഃ	2	57	111
യസ്ത്വാത്മരതിരേവ സയാത്	3	17	155
യസ്ത്വിന്ദ്രിയാണി മനസാ	3	7	144
യസ്മാൽ ക്ഷരമതീതോഹം	15	18	664
യസ്മാന്നോ ദ്വിജന്തേ ലോകം	12	15	525
യസ്യ നാഹംകൃതോ ഭാവോ	18	17	743
യസ്യ സർവ്വ സമാകംഭാഃ	4	19	205
യജ്ഞാനന്തരപാകർമ്മ	18	5	727
യജ്ഞശിഷ്യാന്യതദുജോ	4	31	224

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
യജ്ഞശിഷ്ടാശിനഃ സന്തോ	3	13	149
യജ്ഞാത്ഥാൻ കർമ്മണോന്യത്ര	3	9	146
യജ്ഞേ തപസി ദാനേ ച	17	27	716
യാതയാമം ഗതരസം	17	10	703
യാ നിശാ സർവ്വഭൂതാനാം	2	69	122
യാമിമാം പുഷ്പിതാം വാചം	2	42	93
യാവത്സംജായതേ കീഞ്ചിത്	13	26	596
യാവദേതൻ നിരീക്ഷേഹം	1	22	25
യാവാന്തം ഉദപാനേ	2	46	97
യാന്തി ദേവവ്രതാ ദേവാൻ	9	25	413
യുക്തഃ കർമ്മഫലം ത്യക്ത്വാ	5	12	254
യുക്താഹാരവിഹാരസ്യ	6	17	297
യുജ്ജന്നേവം സദാത്ഥാനം	6	15	295
യുജ്ജന്നേവം സദാത്ഥാനം യോഗീ			
വിഗതകലമഷഃ	6	28	306
യുധാമന്യുശ്ച വിക്രാന്ത	1	6	17
യേ ചൈവ സാത്വികാ ഭാവാ	7	12	335
യേ തു ധർമ്മാമൃതമിദം	12	20	529
യേ തു സർവ്വാണി കർമ്മാണി	12	6	515
യേ തപക്ഷരമനിർദ്ദേശ്യം	12	3	512
യേ ത്വേതദഭ്യസ്യയന്തോ	3	32	167
യേപ്യന്യദേവതാഭക്താ	9	23	411
യേ മേ മതമിദം നിത്യം	3	31	166
യേ യഥാ മാം പ്രപദ്യന്തേ	4	11	189
യേ ശാസ്ത്രവിധിമുതീസൃജ്യ	17	1	695
യേഷാമന്തേ കാഷ്ഠിതം നോ	1	33	31
യേഷാം തപന്തഗതം പാപം	7	28	351
യേ ഹി സംസ്पर्ജാ ഭോഗാഃ	5	22	267
യോഗയുക്തോ വിശുദ്ധാത്മാ	5	7	250
യോഗസംന്യസ്തകർമ്മാണം	4	41	235
യോഗസ്ഥഃ കരു കർമ്മാണി	2	48	100
യോഗിനാമപി സർവ്വേഷാം	6	47	324

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
യോഗീ യുജ്ജീത സതതം	6	10	291
യോഃസ്വമാനാനവേഷേഹം	1	23	25
യോ ന ഏഷ്യതി ന ദേഷ്ഠി	12	17	527
യോന്തസ്സഖോന്തരാരാമഃ	5	24	270
യോ മാമജമനാദി. ച	10	3	424
യോ മാമേവമസ. മുശോ	15	19	665
യോ മാം പശ്യതി സർവ്വത്ര	6	30	308
യോ യോ യാം യാം തനഃ ഭക്തഃ	7	21	344
യോയം യോഗസ്ക്വയാ പ്രോക്തഃ	6	33	311
യുജ്ജന്നേവം സഭാത്മാനം	6	15	295
യുജ്ജന്നേവം സഭാത്മാനം യോഗീ	6	28	307
യഃ ശാസ്ത്വവിധിമുതീസൃജ്യ	16	23	691
രജസ്തമശ്ചാഭിഭൂയ	14	10	621
രജസി പ്രലയം ഗത്വാ	14	15	626
രജോ രാഗാത്മകം വിദ്ധി	14	7	618
രസേന്ദ്രമപ്സു കൗന്തേയ	7	8	332
രാഗഭേഷവിധൗകൈസ്ത	2	64	117
രാഗീ കർമ്മഫലപ്രേപ്സുഃ	18	27	757
രാജൻ സംസ്കൃത്യ സംസ്കൃത്യ	18	76	840
രാജവിദ്യാ രാജഗൃഹ്യം	9	2	386
രൂഢാണാം ശങ്കരശ്ചാത്മീ	10	23	442
രൂഢാദിത്യാ വസവോ യേ ച	11	22	474
രൂപം മഹത്തേ ബഹുവക്ത്രനേത്രം	11	23	475
ലഭന്തേ ബ്രഹ്മനിർവ്വാണം	5	25	271
ലേലീഹ്യസേ ഗ്രസമാനഃ സമന്താത്	11	30	481
ലോകേഷ്വീൻ ദിവിധാ നിഷ്ഠാ	3	3	138
ലോഭഃ പ്രവൃത്തികാരഃ	14	12	623
വക്ത്രകർമ്മസ്വരോഷേണ	10	16	436

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
വക്ത്രാണി തേ തപമമാണാ	11	27	478
വായുഭ്യമോഗീർവൃരുണഃ	11	39	491
വാസാംസി ജീർണ്ണാനി യഥാ	2	22	74
വിദ്യാവിനയസമ്പന്നേ	5	18	262
വിധിഹീനമസൃഷ്ടാനം	17	13	705
വിവിക്തസേവീ ലഘുശീ	18	52	793
വിഷയാ വിനിവർത്തന്തേ	2	59	112
വിഷയേന്ദ്രിയസംയോഗാത്	18	38	767
വിസ്തമേണാത്മനോ യോഗം	10	18	437
വിഹായ കാമാൻ യഃ സർവാൻ	2	71	126
വിതരാഗ ഭയക്രോധഃ	4	10	188
ഘൃഷ്ണീനാം വാസുദേവോസ്തി	10	37	451
വേദാനാം സാമവേദോസ്തി	10	22	441
വേദാവിനാശീനം നിത്യം	2	21	68
വേദേഹം സമതീതാനി	7	26	349
വേദേഷു യജ്ഞേഷു തപസ്സു കപേവ	8	28	382
വ്യവസായാത്മികാ ബുദ്ധി	2	41	92
വ്യാമിശ്രേണവ വാക്യേന	3	2	137
വ്യാസപ്രസാദാഹ് ശ്രുതവാൻ	18	75	840
ശക്നോതീഹൈവ യഃ സോഽധ്യം	5	23	269
ശന്നൈഃ ശന്നൈരപരമേത്	6	25	304
ശമോ മമസ്തപഃ ശൗചം	18	42	772
ശരീരം യഥോപനോതി	15	8	652
ശരീരവാങ്മനോഭീര്യത്	18	15	740
ശുക്ലകൃഷ്ണേ ഗതീ ഹ്യേതേ	8	26	380
ശുചൗ ദേശേ പ്രതിഷ്ഠാപ്യ	6	11	292
ശുഭാശുഭ ഫലൈരേവം	9	28	416
ശൗര്യം തേജോ ധൃതിദ്രാക്ഷ്യം	18	43	773

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
ശ്രദ്ധയാ പരമം തപ്തം	17	17	708
ശ്രദ്ധാവാന്നനസുയശ്ച	18	71	835
ശ്രദ്ധാവാൻ ലഭതേ ജ്ഞാനം	4	39	232
ശ്രുതിവിപ്രതിപന്നം തേ	2	53	106
ശ്രേയാൻ ദ്രവ്യമയാഭ്യജ്ഞാത്	4	33	226
ശ്രേയാൻ സ്വധർമ്മോ വിഗുണഃ	3	35	170
ശ്രേയാൻ സ്വധർമ്മോ വിഗുണഃ	18	47	777
ശ്രേയോ ഹി ജ്ഞാനമഭ്യാസാത്	12	12	520
ശ്രോത്രാഭീനീന്ദ്രിയാണ്യന്യേ	4	26	219
ശ്രോത്രം ചക്ഷുഃ സ്पर्ശനം ച	15	9	653
ശ്ചശ്രുമാൻ സുഹൃദഃശ്ചൈവ	1	27	28
സ ഏവായം മയാ തേഭ്യ	4	3	182
സകരാഃ കർമ്മണ്യവിഭാഗംസോ	3	25	161
സഖേതി മത്യാ പ്രസഭം	11	41	494
സഹോഽപോ ധാന്തമാഷ്ടാണാം	1	19	24
സതതം കീർത്തയന്തോ മാം	9	14	401
സ തയാ ശ്രദ്ധയാ യുക്തോ	7	22	345
സതീക്കാരമാനപുജാത്ഥം	17	18	709
സത്താൽ സഞ്ജായതേ ജ്ഞാനം	14	17	627
സത്തപഃ രജസ്തമ ഇതി	14	5	615
സത്തപഃ സുഖേ സഞ്ജയതി	14	9	620
സത്തപാനരൂപാ സർവ്വസ്യ	17	3	696
സദ്യശം ചേഷ്ഠതേ സ്വസ്യാഃ	3	33	168
സതീഭാവേ സാധുഭാവേ ച	17	26	716
സമദഃഖ സുഖഃ സ്വസ്ഥഃ	14	24	634
സമോഹം സർവ്വഭൂതേഷു	9	29	417
സമം കായശീരോഗീവം	6	13	293
സമം പശ്യൻ ഹി സർവ്വത്ര	13	28	601

ശ്ലോകം.	അദ്ധ്യായം.	സംഖ്യ	പുറം
സമം സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു	13	27	598
സമഃ ശത്രു ച മിത്രേ ച	12	18	528
സഗ്ഗാണാമാദിരന്തശ്ച	10	32	447
സർവ്വകർമ്മാണി മനസാ	5	13	255
സർവ്വകർമ്മാണുപി സദാ	18	56	801
സർവ്വഗുഹ്യതമഃ ഭൂതഃ	18	64	809
സർവ്വതഃ പാണിപാദം തത്	13	13	571
സർവ്വഭാരാണി സംയമ്യ	8	12	366
സർവ്വഭാരേഷു ദേഹേന്ദ്രിൻ	14	11	622
സർവ്വധർമ്മാൻ പരിത്യജ്യ	18	66	811
സർവ്വഭൂതസ്ഥമാത്മാനം	6	29	307
സർവ്വഭൂതസ്ഥിതം യോ മാം	6	31	309
സർവ്വഭൂതാനി കൗന്തേയ	9	7	393
സർവ്വഭൂതേഷു യേനൈകം	18	20	750
സർവ്വമേതദ്രതം മന്യേ	10	14	435
സർവ്വയോനീഷു കൗന്തേയ	14	4	614
സർവ്വസ്യ ചാഹം ഹൃദി സന്നിവിഷ്ടോ	15	15	660
സർവാണീന്ദ്രിയകർമ്മാണി	4	27	220
സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസം	13	14	573
സഹജം കർമ്മ കൗന്തേയ	18	48	778
സഹയജ്ഞാഃ പ്രജാഃ സൃഷ്ടാ	3	10	146
സഹസ്രയുഗപര്യന്തം	8	17	371
സാധിഭൂതാധിദൈവം മാം	7	30	353
സിദ്ധിം പ്രാപ്തോ യഥാ ബ്രഹ്മ	18	50	786
സീദന്തി മമ ഗാന്ത്രാണി	1	29	29
സുഖദുഃഖേ സമേ കൃത്വാ	2	38	88
സുഖമാത്യന്തികം യത്തത്	6	21	301
സുഖം ത്വിദാനീം ത്രിവിധം	18	36	765

ശ്ലോകം	അദ്ധ്യായം	സംഖ്യ	പുറം
സുദൃഗ്മിദം രൂപം	11	52	505
സുഹൃന്ദിത്രാമൃദാസീന	6	9	290
സംകരോ നരകായൈവ	1	42	35
സങ്കല്പപ്രവോൻ കാമാൻ	6	24	303
സന്തുഷ്ടഃ സതതം യോഗീ	12	14	523
സംനിയമ്യേന്ദ്രിയഗ്രാമം	12	4	512
സംന്യാസസ്ത മഹാബാഹോ	5	6	249
സംന്യാസസ്യ മഹാബാഹോ	18	1	720
സംന്യാസഃ കർമ്മയോഗശ്ച	5	2	244
സംന്യാസം കർമ്മണാം കൃഷ്ണ	5	1	243
സാംഖ്യയോഗൗ പൃഥഗ്ബാലാഃ	5	4	245
സ്ഥാനേ ഏഷീകേശ തവ	11	36	487
സ്ഥിതിപ്രജ്ഞസ്യ കാ ഭാഷാ	2	54	107
സ്തംഭാൻ കൃത്വാ ബഹിർബാഹ്യാൻ	5	27	272
സ്വധർമ്മമപി ചാവേക്ഷ്യ	2	31	83
സ്വഭാവജ്ഞേന കൗന്തേയ	18	60	805
സ്വയമേവാത്മനാത്മാനം	10	15	436
സേവ സേവ കർമ്മണ്യഭിരതഃ	18	45	775
ഹന്ത തേ കഥയിഷ്യാമി	10	19	438
ഹന്തോ വാ പ്രാപ്സ്യസി സ്വർഗ്ഗം	2	37	88
ഏഷീകേശം തദാ വാക്യം	1	21	25

ഞങ്ങളുടെ പ്രസിദ്ധീകരണങ്ങൾ

ഈശ്വരസോപനിഷത്തു്	....	5-00
കേനോപനിഷത്തു്	....	15-00
കാടകോപനിഷത്തു്	....	30-00
പ്രശ്നോപനിഷത്തു്	....	25-00
മുണ്ഡകോപനിഷത്തു്	....	20-00
മാണ്ഡൂക്യോപനിഷത്തു്	....	35-00
തൈത്തിരീയോപനിഷത്തു്	....	30-00
ഭഗവദ്ഗീത	....	5-00
തത്ത്വബോധം	....	3-00
ഞാനാരു്?	....	5-00
വിഗ്രഹാരാധന	....	6-00
നിത്യകർമ്മപന്ത്രിക	....	6-00
ദേവീസ്തോത്രമതന്ത്രയം	....	6-00
ശ്യാമളാഭണ്ഡകം	....	6-00
പ്രസ്ഥാനഭേദം	....	2-00
അഷ്ടാവക്രഗീതാ	....	6-00
ഒത്താത്രോവാധുതഗീത	....	4-00
ഗൃഹസ്മാശ്രമ ധർമ്മം	....	2-00
ശിവസഹസ്രനാമം	....	5-00
വിഷ്ണുസഹസ്രനാമം	....	4-00
How To be Happy (?)	....	2-00
അദ്ധ്യാത്മ രാമായണം	....	35-00
ശ്രീമദ് ഭഗവദ്ഗീത		
(വ്യാഖ്യാനസഹിതം)	....	140-00
ഐതരേയോപനിഷത്തു് (in print)		
ഹരണോപനിഷത്തു് ,,		
ബൃഹദാരണ്യകോപനിഷത്തു് ,,		

സദാനന്ദ പ്രസ്സ് (Regd)